image
not
available

image
not
available

image
not
available

Digitized by Google

8
1-b
25

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
6
27 F
5

1549

8.-1.b.25.

Digitized by Google

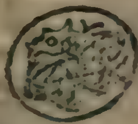
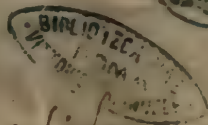
Digitized by Google

Digitized by Google

ALEXANDRI ABALEXANDRO IVRIS PERITI NEAPOLITANI GENIALIUM DIERUM VARIA AC RECONDITA ERUDITIONE REFERTI LIBRI SEX

Accuratius, et maiore fide quam antehac usquam impressi

PARISIIS
Apud Sebastianum Niuellum, uia Jacobea ad insigne Ciconiarum. 1561

Dom. Probat. Rom. Schol. Piar.
ex P. Ildefonso.

ALEXANDRI AB ALEXANDRO IVRISPERITI NEAPOLITANI GENIALIVM DIERVM LIBER PRIMVS

Locus ex tranquillo de Testamento Cesaris in Natali Iouiani Pontani inuicem discusso. Cap. I

BIBLIOTECA ... VITTORIO E...

Accersebat plerumq; nos in hortos amenissimos ubi ędiculas habebat Iouianus Pontanus in nostra partenope uir memoria quidem nostra omnibus bonis artib; atq; omni doctrina prędit[us] ... ingenij mansuetudinem, quę plurima in homine fuit munditia uerborum et compositus ille sermo ad omnem ingenuitatem plurimũ accersi... onis faciebat. Illoq; conueniebam, complures quib; bonarum artium studia ęedemq; disciplinę atq; non absimilis discendi facultas erat. Detinebat demulcebatq; nos uir ille fandi [illegible] ... egregia quadam et illustri oratione, ... per quã lepido et uenusto totos plerumq; dies: tanta in eo comitas, tantusq; lepos erat. fortè autem cum Natalis sui diem annuum Decembrio mense ut solebat cũ amicis celebrare uult, euenit, ut et nos una cum reliquis mihi coniunctissimis primis ab eo tenebris [illegible] apud eũ conueniremus. quò cum uenimus benignè quidem et comiter accepti ad focum consedimus festiuissimisq; colloquijs noctis partem ... cũ mira suauitate traducimus; cum interim Iouianũ florenti quidem facundia et sermone quàm castissimo de [illegible]

petemus: quo sermone desito cum iam mensas, et cenam instrui iuberet ceterisq; nimis intempestiuum cenandi tempus esse uideret. Quid ergo inquit optimi iuuenes dum cena apparat, dumq; obsonia esui matura fiunt, quid hoc otium legimus? Iussitq; mox afferri sibi Suetonij Tranquilli Cesarum uitas. Aderat inibi adolescens tunc quispiam lete indolis atq; à literarum cultu non abhorrentis: huic demandat, ut D. Iulij uitam donec maturum cenandi tempus foret, nec turbidè, nec ambiguè legat. Accipit ille cupidus et libens, atq; disertè admodum legere incipit: cum nos interea ea lectione demulsi legentis uerba, et compositam illam dicendi breuitatem sũma cum attentione captaremus cumq; ad calcem lectionis uentum foret ancipiti sententia et operta uerborum significatione de testamento Cesaris in hec uerba ipsum loquutũ offendimus. Sed nouissimo Testamento tres instituit heredes sororum Nepotes C. Octauiũ ex dodrante L. Pinariũ et Q. Padiũ ex quadrante reliquos in ima cera. C. Octauium etiã in familiã nomenq; adoptauit: plerosq; percussorũ in tutoribus filij si quis sibi nasceretur nominauit. D. Brutũ etiam in secundis heredibus. Populo hortos circa Tiberim publicè et uiritim trecentos sextertios legauit. Quibus perfectis puerum substituere Iouianus iubet et ad Dentatum conuersus iuuenem qui ut mihi uidebatur in cognoscendis rebus lectione multa exercitus erat: quid tu, inquit Dentate sentis de hoc quadrante, et dodrante in quibus hos heredes scriptos author hic memorat? Cumq; ille hereditatis quotam esse partem asseueraret in qua illos institutos arbitraretur: proba inquit Iouianus. hec et

uera

uera sententia est, sed inops admodũ & ieiuna: plus ego desidero. Et me intuitus, rogat, nũquid nostro iure ciuili (in quo multũ operæ per id temporis impendere uidebamur) aliquid de istiusmodi partibus tradatur? Tum ego: memini, inquã, traditũ memoratumq; apud nonnullos ueteris disciplinæ authores, præcipuè apud nostros iurecõsultos fuisse, omnem hæreditatem quantacunq; esset, si morientis supremo iudicio nõ esset diuisa, tũ ab ipso iure in duodecim partes omne illud patrimoniũ partiri: quas quidem partes omnes in unum collatas, assem pleraq; antiquitas dixit: singulas uerò disiunctim diuisas, uncias appellauit. Itaq; si te hæredẽ in uncia instituero, in duodecim partes diuiso prius toto asse, hoc est, omni patrimonio & fortunis meis, unica tantum pars tibi institutionis iure debebitur: cum uerò te hæredem in assem effecero, solidam hæreditatẽ & integrum patrimonium, nullis diminutis partibus transferri uolo. Hæ autẽ duodecim unciæ, quæ aßis appellatione cõtinẽtur, propria nomina à ueteribus, iureconsultis, singulæ nactæ sunt: nam præter unciã & assem ea pars quæ sextans appellatur, duas totius aßis partes, hoc est duas uncias habet; quadrãs uerò tres. Cum ergo hic in quadrante hæredes institutos L. Pinariũ & Q. Pediũ uideamus, quin ex duodecim uncijs integro Cæsaris patrimonio diuiso, tres tãtum unciæ, hoc est quarta totius hæreditatis pars his duobus debeatur, in dubiũ nõ uenit. Deinceps est triens, id est tertia pars totius aßis: quatuor enim hæc continet uncias, quincunx uerò quinq;. Semis autem dimidium illius habet, quod asse continetur. quæ quidem pars sex uncias ex toto asse uendicauit: quippe cum totus as no-

BIBLIOTECA N... ROMA VITTORIO EM...

duodecim uncias diuidatur, quod dimidium illius est, sex uncias, id est semissem efficiet. Sepcunx autem septem cõsequitur uncias, bes octo, dodrans uerò nouem. Cum igitur in dodrante (ut Tranquillus hic refert) C. Octauiũ Cæsar testamento hæredẽ fecerit ex duodecim uncijs, in quas Cæsaris hæreditas diuisa fuit, hic in dodrãte institutus, nouẽ cõsequetur. Reliqui uerò duo, L. scilicet Pinarius & Q. Pedius, quadrantem, id est tres uncias ex integro asse, & quartam totius hæreditatis uendicabũt. Inter hos ergo & illum duodecim unciæ, & tota Cæsaris hæreditas diuisa fuit. Dextans autẽ decem signat uncias, deunx uerò undecim. Quod à Iuuenale non inscitè, ut arbitror, dictum est:

Vnciolam Proculeius habet, sed Gillo deuncem.

Totum enim assem diuisit, cum ex duodecim uncijs alteri unicam, alteri undecim uncias patrimonij tribuit. Est quidẽ, inquit Iouianus, ita ut dicis, satisq; de quadrante & dodrante, deq; uncia & asse, ut à iuris studioso explicatum accepimus: sed unum illud etiam me angit, in quo ancipitem cogitationẽ iam diu duxi, sæpiusq; in hoc quærẽdo fui: Nam cũ tres hæredes institutos author hic dicat, plures postea nominauit, Caium scilicet Octauium, Quintũ Pedium, & Luciũ Pinarium: demũ adijcit, reliquos in ima cera, hoc est ultima testamenti parte scriptos fuisse. Etenim si totus as inter eos quos modo nominasti, absumptus est: quid reliqui sit quod istis debeatur, nõ equidem uideo: totus enim as, ut modo dixti, totam absumit hæreditatẽ, & dodrans cum nouem signet uncias, quadrans uerò tres, duodecim uncias & totum efficiunt assem. Neque est præterea quod ex defuncti bonis amplius asse, hæredi scripto

ſcripto debeatur: Ergo aut fruſtrabuntur peculio Cæſaris iſti reliqui in ima cera adiecti, aut alia quædam hæreditas obuenienda eſt, ut iſtis etiam ſatisfiat: quorum alterum ſi aſſeueras, profectò perperam & abſurdè dixeris. Neque ego Tranquillũ uel ſynceriſsimũ ſcriptorem tam inconſideratè loquutum arbitror, ut pluſquam oporteat aliquid in ſcribendo addiderit: ſiquidem tam circunciſus in explicandis adnotandiſque rebus fuit, ut arguta breuitate pleraq; potius perſtrinxiſſe, quàm aliquid plus iuſto addidiſſe uideatur. Tum ego, eſt inquam quod dubitetur: neque abnuerim, quin locus hic perobſcurus forſan uideatur pleriſque: qui tamen probabili ratione reddito, clarus & expoſitus fiet. Tres enim Cæſar teſtamento ſuo hæredes fecit, ex toto uidelicet aſſe. Siquidem dodrans & quadrãs, duodecim uncias & totũ efficiũt aſſem. Et ꝙ aſſe diſtributo, reliquos in ima cera inſtituit, equidem denotat, nõ in noua quadã hæreditate hos admittendos fore, ſed poſtquã in uniuerſum bona ſua inter hæredes partitus fuit: in ima cera illos qui in ſingulas partes legati admittendi fuerant, nominaſſe: quæ quidem legata, quãuis toto aſſe diſtributo, nõ extra hæreditatem ſunt, ſed à ſcriptis hæredibus, atque ipſo aſſe debentur. Etenim ſcriptus hæres, qui aſſem aſſequitur pro quantitate bonorũ in quibus inſtitutus eſt, legata quoque diſtribuet. Vetus enim eſt teſtantium mos, (quod ipſum apud iureconſultos lege ſancitur) ut primo teſtamenti capite, hæredis fiat inſtitutio, ſiue unus, ſiue plures ſint, qui in uniuerſum bona ex defuncti uoluntate capiant: ſequenti capite & in ima cera, ſecundi hæredes, legata, & reliqua teſtatoris uoluntas, &

dispositio ponantur: siue aliquos onere grauat, aut si quibus dari fieriq; oportere, testator pro sua uoluntate arbitratus est: qui nõ hæredes, sed legatarij dicti. Siquidem nõ bona in uniuersum, sed legata & res singulares capiunt. Idq; ex integro asse, atq; ex toto patrimonio deducitur. Et hoc Tranquillum nunc dicere arbitror. Nam cum primo capite testamẽti Cæsar tres fecisset hæredes ex asse, in ima cera & ultimo capite reliqua posuisse, quæ ascriptis hæredibus debentur, Caiumque Octauium in familiã nomenque adoptasse, secundos hæredes & tutores nominasse, populo hortos publicè & uiritim trecentos sextertios legasse. Quibus uerbis ultro citroq; ad multã noctem habitis, animaduersum est obsonia iam præmatura & præcocta esse. Mox in aliud tẽpus dilatis sermonibus, ad natalem Iouiani diem celebrãdum, cuius causa ueneramus, ab ipso admoniti diuertimus.

Qui Reges uel Principes apud uarias gentes cognomenta ex suo nomine posteris reliquerint. Cap. II.

NON *apud Romanos solũ, sed apud exteros quoque obseruatũ accepimus, ut ab eo qui de sua republica bene meritus fuit, posteri Duces cognomenta accipere operæprecium ducerent. Nam de Romanis principibus nemo ambigit, quin à diuo Iulio & Octauio reliqui Imperatores, Cæsares & Augusti dicti cognominatique sint. Credo equidem quòd desiderio illorũ post funera tenerentur, & tanquam in posteris eadem indoles futuræ uirtutis eniteret: ita eodem sibi nomine adoptato, ipsi quoq; ad præclara facinora obeũda innitarẽtur. Mansitque sequutis Imperatoribus cognomen Cæsaris & Augusti. Quod nõ ipsis modò, sed uxo*

ribus,

ribus, sororibus & filiabus cõmune fuit. Siquidem Liuia postquã nupsit Octauio, Augustæ nomen tulit: & Agrippina, postquam Claudio cõiugata fuit. Senatus quoq; frequenti curia uxori sororiq; Traiani, cognomen Augustarum dedit: & Vitellius matri, & Faustinæ uxori Antonius: sic Iuliani uxor & filia, Augustæ appellatæ sunt: quibus hoc etiam honoris tributum est, ut illas quandoq; sacer ignis præiret: quem mox sequuti Cæsares, pro maiestate imperij, more Persarum regum & Indorũ, sibi uendicarunt: tametsi Vitellius oblatum sibi Cæsaris cognomen recusarit, Augusti uerò distulerit: quod postea deploratis rebus, quum hostilibus armis premeretur, dimissum reuocauit, & Cæsarem se dici uoluit: donec post seriem annorum, haud lõgo interuallo, Romani principes Antonij cognomenta sumpsere. Nanq; à Pio Antonino, Antoninus philosophus, uir omni laude dignus: deinde Cõmodus, Caracalla, Geta, Heliogabalus, & alij ex Cæsaribus fama illustres, Antonini nomen sibi adoptarunt: uoluitque Seuerus imperator, ut Romani imperatores, sicut Cæsaris, sic in posterum Antonini nomen ferrent, hoc suæ posteritati longè clarißimũ fore arbitratus. Mox succedenti æuo, collapsa re militari, Ataulphus Gothorũ rex, Roma debellata, eò uæsaniæ proceßit, ut quẽadmodum Cæsares, sic in posterum Romanos principes Ataulphos cognominari destinarit: à quo instituto sicut à pluribus alijs, postea desitum est. Nomen uerò Imperatoris Prætoribus olim magnarum laudum titulus fuit: quippe hoc honore uelut insigni munere, milites summos Duces honestabant: isque præcipuus honos habebatur semper. Postea nisi illos, quorum

ductu & auspicio conflatum fuisset bellum, & sub quibus decem hominum millia uno prælio cecidissent, aut saltem duo millia, quæ postea consuetudo increbuit, uel denique mille occubuissent, aut præcipua uictoria potiti essent, nullos imperatoris nomine dignos putarunt. Propterea Marco Crasso, quòd urbem Zenodotium trans Euphratem, imbelli certamine & incruento Marte uicit, & ob id imperatoris nomen sibi arrogauit, magnæ inuidiæ fuit, quòd non multo negocio tantũ nomen uendicasset. Pōpeius, quòd in Aphrica Domitium superasset, quódque ex uiginti millibus hostium uix tria millia effugissent, toto conspirante exercitu, imperatoris nomine fuit honestatus: qui licet se imperatorem salutari permiserit, nunquam tamen epistolis aut chirographis hoc nomẽ usurpauit. Iulius Cæsar, C. Cæsaris pater, quòd Syllanis temporibus multa Samnitum & Lucanorum millia ad Eserniam interfecisset, ab exercitu imperator fuit appellatus. Mox diuus Cæsar, post pericula depulsa, prænomen imperatoris sibi arrogauit. Deinde Augustus Tiberium & Claudium Drusum priuignos hoc nomine nobilitauit. Bello quoq; Germanico fusis fugatisq; hostibus, Tiberio Cæsari & Tito, expugnatis Hierosolymis, miles uictor imperatoris nomẽ dedit, & trophæũ posuit. Cicero quoq; quòd Parthos ad Amanum profligasset, & Metellus quòd Sertorium uicisset, imperatoris nomina tulere. Fertur tamen Curio ad Vticā, quòd eius opera, conductis commeatibus, omnium rerum copia abundaret exercitus, imperatoris sibi nomen asciuisse. Et Scipio bello ciuili inter Pompeium & Cæsarem, ut pecuniam à prouincialibus cogeret, se

imperatorem dixisse. Demũ Cæsares, ne in crimen inuidiámque inciderent, imperatoris nomen tanquam titulum mitem & honestiorem, abrogato regis uocabulo, iterũ & sæpe desumpsere. Quare Augustus semel & uicies fuit imperator dictus, & sequuti Principes hoc cognomẽto persæpe nobilitati sunt. Quod etiam apud Græcos fuit usurpatũ: quippe Phocion uigesimum imperator dictus est: Aratus decimum & septimum imperatorem gessit: Pelopidas ter & decies: Philipomenes octauum: quem apud Achæos intra annum bis gerere non licebat, sicut apud Spartanos bis eundẽ classis præfectum fieri lege uetabatur. Sola mulier Zenobia Palmyrensium regina, quum Orientis regnũ tueretur, armata in uirili ueste exercitui præfuisse, & imperatoris nomen tulisse dicitur, cuius auspicijs pleraque egregiè gesta in hostes fuere: sed non solùm Romanos, uerùm eos qui Albæ regnarũt, qui ante Romulum per annos trecentos fuere, idem obseruasse proditum est. Constat enim à Syluio Ascanij filio, qui secundus ab Ascanio suscepit Albæ regnum, reliquos Albanorum reges per ordinem succeßionis, Syluios cognominatos fuisse. Siquidem Aeneas Albanorum rex, & Latinus, & Capys, & Capenus, & Tyberinus, ac reliqui deinceps, quandiu regnum Albæ stetit, Syluij cognomenta ab illo meruere. Sicut Latinis regibus à Murano, qui in Latio regnauit, Murani cognomen inditũ ferunt. Quæ quidem res ancipitem mihi animum sæpe agit, cogitatióque subit, cur non exemplo Albanorum & Latinorum, idem quod imperatoribus, etiam in regibus ueteres Romani factitarunt, ut à conditore urbis Romulo, reliqui post illũ reges, felix faustúm-

que nomen acciperent: cum præsertim ipse urbis conditor, bonis artibus partum firmatumq; regnum, inter omnia inimica infestaq; longè illud maius auctiusque reliquerit. Sed hanc quæstiunculã relinquamus quibus huiuscemodi indagare, ingenium abundè & negociũ est. Parthos quoq; idem obseruasse, ut Regũ cognomenta ferrent, multi prodidere. Etenim Arsaces Scytha, uir fortis & strenuus, quum premente inopia, latrociniis obnoxiam iuuentam ageret, coacta exulũ manu, quos parthos nuncupant, deuicto Seleuco & Mandragora, in regem Parthorũ assumptus, illud ita instituit, formauitq;, ut diem uictoriæ tanquam natalem libertatis, multis pòst tempestatibus solennem celebrarint: qui postquam fato functus est, tanto honori ipsius memoria fuit, ut celebre ad posteros reges cognomen Arsacis ex suo nomine reliquerit. Nam & Parapatius, & Mithridates, & Pharnaces, & qui post illũ regnarunt Parthorum reges, cognomen Arsacis sibi posterisq; illustri titulo propagatũ adoptauerunt. Quorum posteros parũ legitimè regnare dixerũt, nisi ex matris incesto & filii concubitu editi forent. Quin etiam apud Indos hunc aliquãdo morẽ inoleuisse accepimus. Nanque Indorũ reges, alios Palibrotos, alios Sandracoctos, nonnullos Taxiles, sequente nomine in quemcunque imperium transiret, ob eximiã in bello uirtutẽ denominatos ferũt. Bithynos quoque ob prioris Nicomedis claritatem, qui militiæ & domi clarus fuit, Nicomedis cognomen regibus indidisse putant: sicut à Cecrope, qui Athenis regnauit primus, reges Atheniensium Cecropidas nuncupari. Hic enim omnem multitudinem in oppida duodecim digestam, partitus

fuit,

fuit, quam Theſeus obuiam eundo periculis, ne hoſtium præda forent, uelut unius corporis alumnos, in unam urbem poſtea ſociauit & coëgit. Et Paphlagonum Philomenes, Theſſalorum Hellenes ab Hellena. & Aſſyriorum reges Tigranes dicti cognominatíque ſunt. Cum enim Seleucidarum imperium ab Alexandro ad ſeptuaginta ſupra ducentos annos prouectum fuerit, Tigranis cognomen à primo illo qui Aſſyrijs præfuit ſummæ iuſtitiæ temperamento, poſteri deſumpſere, ita ut per ea tempora quatuor ſupra decem Tigranes reges denominati ferãtur. Quin etiam à Neoptolemo Achillis filio, qui Pyrrhus dictus eſt, reges Moloſſorum Pyrrhidæ, cum ea loca tenuiſſent: & Ponti, Mithridatis nomina ſumpſere. Is enim cum quo populus Romanus multiplex bellum geßit, à primo Mithridate ſextus adnumeratur, quem Eupatorem uocitarunt. Fuitq́; literis proditum, reges Perſarum qui ſpadones in regnum aſciti fuere, Bagoios nuncupari. Et in Meroë, quòd Candaces præcipua mulier regnum tenuiſſet, Reginas in poſterum Candaces cognominari: eáque obſeruatio conſtans & perdiu manſit. Nec me præterit, Aegyptios quoque reges eandem conſuetudinem uſurpaſſe, ut in pleraque hiſtoria eſt. Siquidem cũ antea Pharaones dicerentur, Ptolemæus Lagus gregarij militis filius, qui Aegyptum armis ſibi uendicarat, poſt res cum Antigono compoſitas, cum quo multiplici bello & immodica ſimultate cõflictatus eſt, Aegypti regnũ quãdiu uixit, moribus & diſciplinis mirificè inſtruxit ornauitq́;. Is igitur iam grãdis natu, morbo abſumptus eſt, magno de ſe, ut de tam bene merito principe deſiderio relicto, cuius memoriã Alexãdrini

tanta charitate prosequuti fuere, ut Philadelpho qui post eum regnauit, & reliquis Aegypti regibus ab illius nomine, Ptolemæi cognomenta indiderint. Nam & Euergetes, qui Philadelpho successit, & Philopator qui Tryphon, & Epiphanes, & Philomator, & alter Euergetes Phiton appellatus, & Lagus, & Auletes Aegyptiorum reges, ab illo Ptolemæi dicti cognominatique sunt. Hic enim Philadelphus Stratonis discipulus fuit, omni doctrinæ genere clarus, qui cũ uiribus attenuatis, infirma ualetudine laboraret, miro discendi studio affectus, nobilem illam omniũ sermonibus celebratam bibliothecam, conquisitis undique exemplaribus, omniúmque linguarum uoluminibus construxit, pulcherrimum sanè regiæ opulentiæ monimentum, quæ ad primum Alexandrinum durauit bellum. Quem Philadelphum, Philomatorem & Philopatorem ob neces parentibus & germanis fratribus illatas, per antiphrasin & irrisionem uocitarunt: sicut Euergeten, quòd deorum simulacra à Cambyse disiecta restituerat, quasi beneficum: & Auleten defamatissimum, quòd super cætera flagitia & dedecora, choraulam & tibias exerceret. Hunc enim Auleten ob simultatem Aegyptij regno exegere, qui Romam exul cum uenisset, à senatu populóq; Romano benignè exceptus, in Aegypti regnum ab Aul. Gabinio reductus, & restitutus fuit. Post quem Alexãdrini Cleopatram & Ptolemæum puerum regno præfecere, sed mota seditione, à factione alterius partis, Cleopatra in Syria exulauit, atq; ex illo Aegypti regnum penes puerum stetit. Hic est enim Ptolemæus ille puer, qui Pompeium Magnum ex Pharsalo fugientem, ministro Achilla &

Photino

Photino miseranda nece affecit: exindéque Alexādrinorum res, urgente fato, in peius magis ac magis ruere uisæ sunt: donec Augustus terra marique uictor, Actiaco prælio superatis Alexandrinis, Antonióque & Cleopatra, quam matrimonio sibi deuinxerat, uictis necatisque, Aegyptum omnem stipendio superimposito, prouinciam effecit, quam primus Romanorū Cornelius Gallus præses administrauit. Tunc primum sub præsidibus haberi cœpta est, atque ex illo finis regum Aegyptiorum fuit.

Quæ potestas, quantúmque ius aduersus reliquos magistratus, tribunis plebis Romæ fuerit. Cap. III.

TRIBVNOS plebis, quos plebe à patribus discedente, & ad sacrum montem secedente, sacrosanctos sibi plebs creauit, nec iuri dicundo, nec postulatis ciuiū noscendis, sicut alios magistratus, sed ut auxilij latio aduersus consules esset, & illos qui insolenter in plebem insultarent, utque præsides libertatis custodésque forent, creatos accepimus. Ideo nec in sella curuli sedere, nec purpuratos incedere, nec lictorem ut consules pretoréśque, sed uiatorem habere illos satis constat. Causa autem hæc est, quòd tribunus plebis, populi Romani magistratus non est: propterea cum consulum, prætorum, & ædilium, reliquorúmque magistratuum, creato dictatore, iurisdictio cesset & cōniueat, solos tribunos plebis in potestate esse liquet. Ex reliquis præterea magistratibus, cum multi uocationē & cognitionem habeant, apud tribunos tantum prehensionem esse absq; uocatione, memoriæ datum est. Prehendere enim tribuno plebis licet, & in carcerē mit-

tere, iure sacrosanctæ potestatis, etiam consulem, prætorem, censorémque, M. Drusi exemplo, qui tribunus plebis, Philippum consulem, quia concionantem interpellarat, præcipitem egit in carcerem, ita ut non modica uis sanguinis è naribus efflueret. Etiam ab iniuria quæ coram fieret inhibere, mulctámque indicere consuli, dictatorique & reliquis magistratibus tribunus pro imperio poterat. Intercessiones quoque aduersus reliquorum potentiam magistratuum, apud tribunos plebis tantummodo sunt. Contrà uerò dictatoris imperium, à quo non est prouocatio, tribunis intercedendi facultas non est, quãuis plerique contra dictatoris iussum, tribuni intercessionem ualuisse contendant, Q. Fabij exemplo, qui cum magister equitum esset, & in eum, quòd contra uetitum pugnasset, L. Papyrius dictator animaduertere uellet, M. Fabius pater, qui ter consul dictatórque fuerat, tribunos plebis & populũ appellauit, qui intercessione sua etsi precariã præstitissent opem, reum tamen supplicio exemere. Ego autẽ cum id aliter compertum non habeam, tribunitiam potestatem semper dictatoris imperio cessisse ausim asseuerare: ab uno quoque tribunorum ad reliquos tribunos prouocare licere, ipsósque intercedere posse, nõ est controuersia. Neq; enim leuis est unius tribuni in prohibendo potestas. Siquidem uno aliquid fieri negante, nihil cæteri, etiamsi plures numero sint, decernere ualent. Id tamen lege cautum erat, ne ultra mille passus ab urbe ad tribunos prouocatio foret. Ideo si quid sublata intercessione tribunorum, per populũ agi uellent, extra urbem ultra mille passus comitijs indictis, & senatu euocato, decernebant. Tunc enim sine im-

perio tribunus censebatur. Capitis etiam diem dicere dictatori uel consulibus, postquam abiere magistratu, & reliquis magistratibus dum in honore sunt, tribunorum potestatis est. Illud certè satis constat, neque tribunum plebis diem integrum ab urbe abesse licere, ne auxilij latio cũ opus fuerit, ciuibus desit: sicut Heduis in more fuit, ut qui summum gerit imperium, finibus excedere non posset. Neque eum qui parentem superstitem habeat, tribunũ plebis esse oportere. Propterea Seruilius qui tribunatum gesserat, falso tribunus esse creditus est: quòd patrem quem obijsse mortem opinio inualuerat, uiuere constabat. Quin & illud animaduertimus, tribunis quoties oportere uisum fuit, habendi & dissoluẽdi senatus, nonnunquam, ne consularia comitia fiant, intercedendi ius potestatémque fuisse. Ipsis tamen cum frequens habetur senatus, intra limites curiæ adesse non licebat: sed positis ante curiæ fores subsellijs, quæ ad populum pertinerent, senatusconsulta excipere: quæ si probarent, T litera subscribere solebant. Si autem minimè rata esse uellent, poterat senatusconsultum per intercessiones tribunitias impediri. Tametsi æuo posteriore, tribunum frequẽti curia de his quæ ad populum pertinerent senatum sæpe consuluisse, ibíque subsellia habuisse, inter exempla inueniamus: donec Atinio plebiscito tribuni plebis senatores effici meruere. Posse etiam plebem cõsulere, & rogationes ad populum ferre, ac super his leges promulgare, quæ plebiscita dicta sunt, tribunitiæ potestatis esse nemo dubitauit: quod quidem concilium in æde Vulcani frequentes habuere, ibíque siqua turbulenta confusio esset, in qua consulto opus foret, plebeios ad-

uocare, & concionem frequentissimo concilio habere, assueuerant. In quo templo canes pro æditúis esse, & sacrilegis tantum adlatrare, fama ferebat: sicut apud Aetnam in Vulcani templo, canes lucum & templum asseruare dicũt: & in Daunia, Achaiæ Mineruæ delubro, atque in Creta Dictææ matris æde canes ennutriti tradũtur: qui Græcis subblãdiũtur, Barbaros uerò insectantur. In sinu quoque Adriatico Diomedeæ aues Græcis mites, Barbaris uerò infestæ sunt. Hoc etiã notatum est, tribuni plebis domum cuiuis patere, foresque illius per diem, perque noctẽ reclusas esse oportere. Cuius rei causam quærẽtibus nobis, illud probabile uisum, quòd congressus faciles ad se præbere, & neminem aditu arcere debet. Nam soli tribuno, noctu pariter & die cuiuis opem imploranti præsto esse, & ius auxilij sui expedire, atque à cuiusque magistratus nimia potentia plebem tueri fas est.

Quid uerbum sino, cum negandi aduerbio apud iureconsultos designet, & quam uim habeat in edictis. Cap. IIII.

ARGVEBAT. quispiam negligentiæ colonum suum, quem partiarium habebat, quòd cum fundum suburbanum in agro Neapolitano, ut uetus illius regionis mos est, colẽdum locauisset, in lege locationis ita scriptum fuit: Vt colonus fundũ bene coleret, bene irrigaret, bene stercoraret, néue quempiam iniussu domini in fundum ingredi sineret. Cum postea dominus poma & fructus arborum clàm sublatos, & ex his nihil ad iustam magnitudinem crescere, quin furto subtractum foret, repperisset: coloni negligentiam incuriámque acerbè atque acriter apud iudices criminatus

tus est: quantique sua interesset, tanti litem æstimari poscebat. Cumque colonus secundum locationis legẽ se neminem admisisse, aut in fundum ingredi siuisse cõtenderet, contrà stabat fundi dominus, uehementique obiurgatione colonum incessebat, cum non modò non admittere quempiam, sed etiam euigilare atque attendere, ne quis ingrederetur, debuisset. Quibus iurgijs ad multam diem protractis, tandem secundum domini postulata iudices litem dedere, quantique domini interesset, tanti litem contra colonum æstimarunt. Sed cum post immodicas altercationes sedatæ res & compositæ uiderentur, amböque & colonus & dominus discessissent: percontatus ego sum iudices, quibus rationibus adducti, contra colonum litem æstimassent: nam pacto stetisse uidebatur, si neminem permissu suo in fundum ingredi siuisset: atque ideo secundum pacti legem potius absoluendus, quàm condemnandus fuit. Tum ex his unus literis homo multis præditus, cõprobata quæstione: Verbum, inquit, Sino, in cõuentione positum, si cum negandi aduerbio ponatur, non solum hanc habet uim, ut quis contrà facientem prohibere debeat: sed ut impense operam det, ne ob socordiã negligentiámque secus fiat: quod nisi factum fuerit, culpa commissa est. debuit ergo colonus iuxta conuentionem deductam in chirographo, non solùm ingredi uolentem prohibere, sed enixè dare operam, & fundum ita custodire, ne quid ob socordiã furti damniue dominus pateretur: quod quia molliter fecit atque neglexit, iure mulctandus fuit. Et ne, inquit, me hoc tantum asseuerare putes, poterit apud te multum fidei fecisse Alphenus iuris publici priuatique peritus, qui de

hac quæstione, de qua tu modò quæris, consultus, ita respondit: (tum sibi libellum mirandæ uetustatis è sinu depromit, corrosis iam & senio labentibus literis. in „ eo ita scriptum fuit:) Redemptor syluã ne cædito, néue findito, néue deurito, néue quem findere, cædere, „ urere sinito. Respondit Alphenus, locatorem potius id uideri uoluisse, ut redemptor non solùm, si quem casu uidisset syluam cædere, prohiberet: sed ut curaret dare operam, ne quis cæderet. Quod cum legissemus, tum planè animaduertimus, grauiter simul & uerè litem æstimatam, & iudicatam fuisse.

l. fu. l. ff locati

Ex quot militibus decuria, centuria, ordo, manipulus, uexillum, turma, cohors & legio, à Romanis scribi consueuerint. Caput V.

IN antiquis annalibus illorum qui in re militari docti Romani moris & iuris fuere, intercise scriptum inuenimus, militum ordines in acie instruenda alios minores, nonnullos maiores, descriptos fuisse: quo facilius cuius ordinis quisque miles, cuiúsque manipuli esset, & sub quo duce militaret, dignosci animaduertique posset. Ideo imperatores singulas centurias ex centũ peditibus, decurias uerò ex decem equitibus scribere solitauere: ut hac militum descriptione distinctior acies, & instructior fieret. Ordo autem, minor centuria, maiorq; decuria, ex sexaginta militibus constat, cui præerat uexillarius, plerunque centurio, aut ordinis ductor. Manipulus leuis ex uiginti militibus & turba scutatorũ fit, Persis ex uigintiquatuor: militesq; manipulares appellati. Huic etiam centurio præerat, quẽ manipularẽ uocitarunt. Manipulos uerò quindecim suis interuallis distinctos, in pri-

ma

ma acie uelut fortißimũ robur plerũq; Imperatores locarunt: Leuisq; manipulus dictus, ꝙ hastis miles gæsisq;, non armis grauioribus muniretur. Turma quasi terma, triginta equites, hoc est tres decurias, & decuriones tres uetusto more recipit, qui honore præstãt & ordine. Ex tribus enim cẽturijs, Ramnensi, Titiensi & Luceri, (quas à prima origine ad belli pacisque munia Romulus instituerat) triginta equites singulis conficiẽdis turmis scribere solitus fuit, exq; ea lectione turmæ constitutæ. Sed turma ex equitibus, centuria fit ex peditibus. Has quoq; Tribus ueteres nũcuparũt: & qui his præsunt, Tribuni uocati. Primipilus ex tribus uexillis cõstat, qui centurionẽ habet, cui primipili nomẽ, qui ordine primus erat: siquidem centurio primus, & primipilus, ac primi ordinis ductor, idẽ fuit: postquã ductor populariũ in Romanis castris sæpe meruit & ordines duxit. Vexillum ex centũ octoginta tribus hominibus fit. Horum primum triarios habet ueteranos, & summæ uirtutis milites: secundum rorarios, fidutiæ paulo minoris: tertium uerò accensos, qui minimi roboris, uel in fronte locati, primos congressus excipiebant: uel in postremam aciem reijciebantur. Cohors alia milliaria: ea mille quingentos pedites, equites uerò centum trigintaduos habet. Cuius generis cohortes, ꝙ ex lecto milite cõstabant, ad subdita belli, quo lapsam aciem repararent, seruare soliti sunt. Aliæ quingentariæ, quas ex quingentis quinquaginta peditibus, equitibus uerò sexaginta sex plerunq; descripsere. Ex quibus nonnullæ consulares, aliæ prætoriæ, aliæ urbanæ, multæ legionariæ, pleræq; auxiliares dictæ. Cuius generis cohortes numero decẽ, iustam efficiunt legionem.

Tametsi cohortes quinquagenarias apud Latinos, Samnites & Hernicos, & apud Camertes sexcentorum militum quandoque descriptas legamus, quas in centurias, centurias uerò in contubernia nonnunquam duces diuisere, ut decem militibus uno tabernaculo degentibus præesset unus, qui contubernij caput foret, ipsáque cohabitatio Contubernium dicta. Cyrus tamen contubernia pro numero centurionum diuisisse fertur, singulisque tabernaculis centum milites cohabitare iußisse, qui uno conuictu uiuerent, & sub eodem centurione militarent. Lycurgus uerò ad maximos conatus turmam quadratam ex quinquaginta equitibus fecit, quam οὐλαμὸν uocitauit: qui etiam equites ac pedites in sex tribus diuisit, quarum quælibet tribunum militum, & quatuor præfectos manipulares habuit, quinquagenarios octo, duces turmarum sedecim. Ex quibus tribubus aliquando tres, nonnunquam sex turmæ pro neceßitate constituebantur. Inter cæteras fuit Spartæ cohors Pitaneta, præcipui roboris, quæ ultimo discrimini, & ad extremos casus seruabatur. Et tametsi centuriæ, decuriæ, turmæ, cohortes, equitatus, pro uoluntate, próque arbitrio sæpe auctæ & imminutæ, nonnunquam duplicatæ fuerint: idem tamen nominis, quanuis mutato militum numero, sortitæ fuere. Legio autem non uno semper eodémque ex numero fit: sed pro robore, próque militari multitudine, modò maior ampliórque, modò exilior esse consueuit: sæpiúsque numero & genere uariauit. Romulo primum regnante, Legio ex peditum tribus millibus, equitibus uerò trecentis fieri cœpta est: quàm, quòd ex lectis militibus confecerat, Legionē appellari

appellari maluit. Aucta mox ciuitate aduentu Sabinorum, & crescente imperio, sex millium peditum, equitum sexcentorum legiones fieri cœptum, Plutarchus author est: cuius testimonio amplissimo mouerer, nisi quod à C. Mario primùm, cum aduersus Cimbros moliretur arma, sex millium & ducentorum peditum, equitum uerò trecentorum descriptas fuisse, T. Liuius memorat. Scipio deinde, cui Aphricano fuit cognomen, cum in Aphricam traijceret, duas Cannensis exercitus legiones ita suppleuit, ut singulæ sex millia & ducentos pedites, trecentos haberent equites: sæpiúsque in describendis legionibus uariatum fuit, ut modò quatuor millium peditum, equitum uerò trecentorum legiones fierent: modò quinque millia peditum, equites trecenti, in singulas essent legiones. Quibus Romani duces ob uarios euẽtus nomina indidere. Siquidem C. Cæsar Martiam & Alaudam præcipuas nuncupauit, Decimam maximo in honore habuit: reliquas uero à numero dixit. Nero ad Caspias portas ducturus, sex millium militum legionem fecit, quam Phalangẽ magni Alexãdri appellauit. Otho præcipuæ legioni, Auxiliatricis nomẽ dedit: Vitellius, Rapacis: Varro uni, Vernaculæ: Põpeius, Gemellæ, quòd ex duabus unam effecerat: Hadrianus Mineruiam, alij Primigeniam, nonnulli Claßicam, plerique Italicam, Septimiã, Galbianam, Geminam, Vindemissam: alij Claudianã uocitarunt: Valerianus Felicem, Samnites Linteatam. Græcis uerò Hipparchia ala fertur præcipua, quæ ex quingentis duodecim cõstabat equitibus, & alia Agema: Macedonibus Etherica. Apud Romanos Scriboniana & Singulariũ: Antiochus Gemeam, mille equi-

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

tum alam uocitauit. Inter quas alas Campanorum ex quingentis ferè equitibus multum anteisse fertur. Illud planè constat, ueteres Romanorum perrarò, & nisi cõtra maximos conatus plus quatuor legionũ exercitus scripsisse. Atque in iusta legione centurias sexaginta, manipulos triginta, cohortes decem ponere consueuisse. Quodque iure militari præter descriptos singulis legionibus milites, qui Romani uel Latini nominis erant, semper auxiliares ex socijs ciuitatibus finitimis, aut externis, peregrinæ iuuentutis sub disciplina & cultu Romano, & auctum uoluntarijs agmen iungi consueuere. In quo id seruatum est, ne unquam amplior numerus auxiliariorum ex peregrinis copijs, q̃ ciuium foret: tametsi à prima origine Romani semper suo milite, nullo externo adiuti militarint. Quódq; singulis quatuor legionibus, tribuni militum seni ac deni præfecti, centuriones, decuriones, & legati præesse cõsueuere. Est quoque illud animaduertere, lege militari sancitũ, ut miles subsit centurioni, centurio tribuno, tribunus præfecto castrorũ, præfectus legato, legatus cõsulis pareat imperio. Consul autẽ & magister equitũ, sicut reliqui magistratus, dictatoris iussui & potestati subest. Claudius uerò Cæsar militiã ita ordinauit, ut post cohortẽ, alã: post alã, tribunatũ legionis daret: quã militarẽ institutionẽ à Lacedæmonijs fluxisse crediderim, à quibus reliqua Græcia armorũ duces, uelut rei militaris expertißimos, petebat: quibus in more fuit, per gradus maiores duces, minoribus præesse: & ne turbatis imperijs cõfunderẽtur, munia distincta mandare multis. Nam cum rex apud eos summũ gerat imperiũ, post regem fuere duces: proxima dignitate tribuni,

buni, post tribunos centuriones, deinceps decani. Ita ut cum gerendarum rerum cura & procuratio multis incumberet, in exercitu uix quispiam mediocri prudẽtia uir, sine honore aut imperio foret.

Ex quibus causis Dictator apud Romanos olim, & quare fieri consueuit. Cap. VI.

DICTATOREM, à quo prouocare non licebat, quemq; summum Romæ imperium tenuisse certũ est, non modò laborante repub. & trepidis in rebus, cum aut de communi libertate ageretur, metusque de summa rerum esset, quod ultimũ erat consilium: sed ex uarijs euentis, diuersisq; rerum causis creari solitũ accepimus. Nam & claui figendi, & senatus legendi, aut magistratus coercendi causa, nonnunquam quæstionibus exercendis, plerunque comitijs habendis, sicut res tempúsque postulabant, etiam florente republica & procul à belli tumultu, creatum fuisse liquet. Constat enim ciuitate morbo laborante, cum uis pestilentiæ & insanabilis pernicies, tabésque ciuitatis ita per omnium capita peruagata esset, ut nec ope diuina, nec humanis consilijs leuari posset, quotidiéque uarijs morbis corpora affecta caderent: ex seniorum memoria repetitum, pestilentiam quondam fixo à dictatore clauo deceßisse. Ideo C. Genutio, & L. Aemylio Mamerco cõsulibus, & sæpe aliàs, cum graui morbo ciuitas affecta esset, senatus L. Manliũ Imperiosum dictatorẽ claui figendi causa dici iußit: qui dictator dictus, clauũ pãxit, isq; clauus dextro lateri ædis Iouis opt. maximi in capitolio fixus fuit. Post quem cum Romæ de ueneficijs quærerent, & aliquot matronæ damna-

tæ forent, eáque res prodigij haberetur loco: ut mentes alienatæ sui compotes fierent, simili memoria ex annalibus repetita, claui figendi causa dictator creatus Cneus Quintilius fuit, qui fixo item clauo, cum eo piaculo ciuium mentes sui compotes fecisset, discordésque animos conciliasset, dictatura se abdicauit. Eos autem clauos fuisse æneos, notásque numeri annorum quibus tunc tempora designabant, habuisse, idque à Vulsinijs emanasse ferunt, quibus in usu erat, clauos indices numeri annorum habere fixos in templo Nurciæ Hetruscæ deæ. Comitiorum uerò causa, si quando neuter consulum bello abesse poterat, uel morbo, aut alia necessitate comitijs præesse nequirent, senatum absentibus cõsulibus dictatorẽ, qui comitijs præesset, dicere censuisse, sæpe compertum est. Dicebat enim consul dictatorem comitiorum causa in castris, uel ubi terrarum erat, cum ipse à bello auocari commodo reipublicæ nõ posset. Quæstionibus quoque exercendis creari dictatorem, argumento est, quòd Sp. Melio imperium populi Romani affectante, cũ nullius imperio magistratus cogi posset, senatus ut nefarios ipsius conatus reprimeret, utq; clãdestinas insidias à capite & ceruicibus dimoueret, dictatorem creari exacta ætate Q. Cincinnatum uoluit: qui re explorata, sumpto de reo supplicio, dictatura se abdicauit. Et cum occultas principum coniurationes, conciliáq; clandestina, Capuæ fieri percrebuisset, senatum quæstiones ueri inquirendi causa decreuisse, dictatorémque quæstionibus exercendis dici censuisse multi adnotarunt. Nec me præterit, legendi quoque senatus cum patres in demortuorum loco suffici, ordinémque senatorium suppleri opus foret, ut

esset

eſſet qui nouos legeret ſenatores, quiq́; ſenatum ſuffi-ceret, plerunque dictatorem fuiſſe. Quo tempore illud euenit, ut duo ſimul dictatores, quod nunquam antea factum, crearentur, Marcus ſcilicet Iunius, qui caſtris dictator tunc præerat, & M. Fabius Buteo, qui ordinem ſenatorum, eo quòd multi bello ceciderant, ſuffi-ceret, legeretq́;. Quanquam & feriarum cauſa, cum tetra prodigia nunciarentur, proptereaq́; feriæ indi-cendæ forent, ut eſſet qui ferias indiceret, quíque ludis Romanis, aut quadrigis mittendis præeſſet. Nonnun-quam ut illorum contumaciam cohiberet, qui functis honoribus, magiſtratu abire uel ſenatus dicto parere nollent: Interdum qui flaminem proderet, dictatorem fuiſſe legimus: qui quidem magiſtratus nõ Romæ tan-tum, ſed & Albæ, & Lauini, & in toto ferè Latio ſummus erat. Id quoque non prætereundum, quòd ſi-ue belli gerendi, ſiue cuiuſuis muneris exequendi cau-ſa dictator dictus foret, niſi uirum conſularem, quiq́; conſulatum antea geſsiſſet, & nocte ſilente, atque in agro Romano (is autẽ Italia terminabatur) dici licuiſ-ſe: nec ultra ſex menſes ante Syllam dictaturæ munus quempiã exercuiſſe præter Furium Camillũ: cui iam exacto ſemeſtri, cum cõſternata republica laborarent ancipiti metu, ne tumultus urbani fieret, néue urbe re-licta Romani Veios migrarẽt, ſenatus in annũ dicta-turã inuito prorogauit: atq; hic Camillus fuit, qui uin-dex maieſtatis Romanæ, dictatura quinquies, triũpho quater potitus eſt. Cõſulatũ uerò nunq̃ attigit, tametſi lege ueteri de dictatore creando primũ lata, id ſanci-tum fuerit, ut niſi conſulares uiri, quíque conſulatum antea geſsiſſent, nulli dictatores haberẽtur aut fierẽt.

Locus ex Terentij Phormione elucidatus, & uetus senatusconsultum à Græcis ad Romanos deductũ. Cap. VII.

LEGEBAMVS *aliquando, dum pueri essemus, Terẽtij Phormionẽ, ubi adolescens filius, uirginis amore perditus, mentitus se proximũ genere puellã absente patre, uxorẽ duxerat, lege coactus. Demũ reuersus pater, seruũ, cuius suasu nuptias cõfecerat, ꝙ indotatã duxisset atq; ignobilẽ, iurgijs afficiebat, quũ leui mercede inhonestas nuptias effugere, & filium ab ignominia redimere potuisset: hoc erat si dotem uirgini dedisset, ut dote contenta, aliũ puella uirũ quæreret, filium uerò dimitteret: aut si pecunia deesset, mutuam sumeret uel fœnore. Cui seruus in hæc uerba respondit: Hui dixti pulchrè, siquidẽ quisquã crederet, Te uiuo. Quid sibi uellet, quod uiuo patre, neminem filio crediturum pecuniam seruus respõdebat, non satis tunc acceperamus. Sed cùm post aliquot dies in eandẽ lectionem, ut fit, incideremus, animaduertimus uetus olim senatusconsultũ fuisse, quod primum à Solone ueteri lege sancitum, inde ad nostros deductum fuisse arbitror, quo » cautum fuit, Patre uiuente, filio qui sub patris iure est, » credi pecuniam non licere: & qui credidisset, petitió» nem non habere: ne filius familias ære nexus alieno, » ut creditum redderet, uel necem patri machinaretur, » aut aliunde eam inhonestius quæreret. Sed cum ipsius senatusconsulti uerba non haberemus, incidimus forte ad id temporis cum hæc dictaui, in pluscula legum commentaria, quæ ex naufragio erepta, nauta quispiã Romam aduexerat: ea cum emendi studio inspiceremus, illud ipsum senatusconsultum, quod diu impensa opera quæsieramus, casu inuenimus. Verba uerò ex eo senatus-*

» senatusconsulto hæc sunt: Placere ne cui qui filio fami-
» lias mutuam pecuniã dedisset, etiam post mortem pa-
» rentis, cuius in potestate fuisset, actio petitióque dare-
» tur. Vt scirent, qui peßimo exemplo fœnerarent, nullius posse filijfamilias bonũ nomen, inde expectata patris sui morte, fieri, & infrà. Cũ enim fœneratores magna licentia pro arbitrio fœnerarent, cautum fuit, primo duodecim tabulis de modo credendi, ne quis plus unciario fœnore fœneraret: mox tribunitia rogatione ad semiuncias fœnus redactum, deinde ad semissem, postea ad trientem: demũ L. Genutius tribunus plebis tulit ad populum, ne ullo modo fœnerari liceret. Post aliquod uerò tempus, Sulpitius trib. plebis, ut credendi modum præfiniret, legem tulit, ne quis ordinis senatorij, ultra duo millia drachmarum æs alienum conflaret: qui postea decedens, cõtra legem à se latam, trecentas myriadas æris alieni conflasse inuentus est. Diuus deinde Cæsar etiam certum modũ credendi præfiniuit. Tiberius uerò ut fœnus tolleretur omnino, disposito per mensas millies sextertio, cauit ut singulis facultas creditum accipiendi fieret in trienniũ sine usuris, si debitor in duplum populo cauisset. Postremo pluribus plebiscitis, non modò fœnus, sed uetita uersura fuit, cautumq; perpetuo senatusconsulto, ne filiofamilias credere liceret. Causam ferunt fuisse, quòd Cælius Plotius fœnerator T. Veturium nexum & addictum, ob reliquum fœnoris non redditi, stuprare uoluit, & uerbere affecit. Sicut de Papyrio traditur, qui Publiũ nexum ad libidinẽ perlicere coactus fuit, quæ causa traditur fuisse, ut nexi soluerẽtur, néue in posterum quisquam necteretur. in qua quidem re, adnotare

succurrit, apud iurecõsultos reliquatores dici, qui integrum æs alienũ cum fœnore nõ exoluissent, sed partem æris alieni & fœnoris deberent. fuitq; Athenis magistratus cui Zeteta nomen, apud quem si quis integrũ æs debitum nõ soluisset, cõueniri lege poterat. Indis uerò & Germanis fœnus ignotum fuit, & pleræq; gentes odio illud inexpiabili prosequutæ, adeò ut cum furem dupli, fœneratorẽ quadrupli damnarent: feruntque Aegyptios & Athenienses, cum hæc contagio mali latius serperet, pluribus decretis cauisse, ne ob fœnus corpora adiudicari uel addici possent, néue super corporibus fœnerari fas foret, nec citra debitoris facultatem sæuire, quæ lex Sisachthia & Chreocopia dicta: adeò ut Lycurgus è tota Sparta fœnus & usuras exterminasse dicatur. cumq; omnis Aegyptus esset obruta fœnore, fuit lege sancitũ, ut ita demum mutuam pecuniam accipere liceret, si cadauer patris fœneratori daretur pignori, penes quem esset potestas paterni sepulchri debitoris oppignorati. Inter cæteros fertur Agis Atheniẽsium dux adeò fœnus exosum habuisse, ut omnium fœneratorũ tabulas igne supposito in foro concremarit, quo igne nullum clarius lumen uidisse Agesilaus dixit. laudaturq; Antoninus Pius & Alexander Seuerus, quòd Romæ fœnus trientarium constituerint, cum nonnullos fœnoris causa agro paterno auitoq; exutos cõperissent: semissem uerò induxerint, & abrogarint. Lucullus quoq; adeò fœneratorum licentiam cohibuit, ut omnem Asiam fœnore demersam liberarit: Sicut Cato qui in fœnore coercendo asperior & durior, ex tota Sicilia fœneratores exegit, illamq; ære alieno obrutam, in pristinum decus restituit. Hoc quidem

quidem senatusconsultum iam longo abusu obliteratum, diuus Claudius fœneratorũ licentiam coercens, ne filijs familias pecuniam fœnori darent, seuero edicto seruari mandauit. Diuus deinde Vespasianus cum censuram ageret, saluti parentum & liberorum consulens, illud denuò ex longo interuallo reuocauit. Non ergo inscitè seruus ille respondebat, neminem fore, qui uiuo patre, filio pecuniam crederet, cuius petitionem actionemque lege & senatusconsulto non haberet.

Spero te amaturum fore, uel amandum fore, ueterum authoritatibus Latinè dici licere, contra opinionem quorundam grammaticorum. Cap. VIII.

COMMENTATIVNCVLAS suas non inuenustas adolescens quispiam ingenio & lingua præstabili, dum posteritati & gloriæ seruit, apud nonnullos eiusdem disciplinæ uiros lectitabat, non equidem, ut uidebatur, laudis indipiscendæ gratia, sed ut graui illorum iudicio subnixus, liberius consultiusq́; si quod in eis delictum, si quódue mendum esset, castigaret, eorúmque explorata sententia, nonnulla in uulgus emittebat, multa uel tollebat è medio, uel corrigebat. Aderat inibi familiaris meus quispiam, honesti ordinis, Latinæ eloquentiæ & ueterum literarũ non ignarus, qui cætera quidem minimè uisus aspernari, uno uerbo se offensum dicebat, quod in posterum nihil in eum scripturum fore, ille dixerat. Minus Latinè (inquit) dictũ est, scripturũ fore, sed aptius cõuenientiusq́; dicendum fuit, scripturum esse. Siquidem uerbum fore, cum tempus quod futurum est designet, cum participio in rus, uel in dus, quod pariter futurum tempus designat, minimè conuenire, perindeq́; haberi ac si dicas, scripturũ

futurum esse: quæ oratio, ut probè nosti, nihil habet gratiæ uel dignitatis. Quoq́; minus dubites, inquit ille, hoc senserunt multi eruditi: quorũ sententiam, iudiciúmque minimè aspernaberis. Statimq́; ad nos attulit obseruationes grammatici hominis non incuriosi, in quibus ad hanc sententiam scriptum, definitumq́; inuenimus: » *Fore cum uim participij habeat, cum nomine, non* » *cum participio iungi oportere, ne duo simul participia confundantur. Itaq; dicendũ, spero te amatorem fore, uel amaturum esse: non autem amaturum fore, uel amandum fore: uenturum esse, non uenturũ fore. Et ita dici scribiq́; oportere maximè cõtendebat. Quod cum legissemus, tenuit nos admiratio istius doctoris equidẽ diserti & tamen inconsiderati, qui præcipiti ductus sententia, tam asseueratè contendere auderet, id quod longè secus à doctißimis sæpe usurpatum meminerámus. Siquidem T. Liuius facundißimus author, secundi Punici belli octauo, & acturum se, inquit, per populum apertè fore, si senatus aduersaretur. Et alibi, libenter facturos fore, ut ludi maximi fierent. Et rursus, eò quoq; mittendos fore legatos, dixit. Et septimo de Macedonico, sub pellibus habendos milites fore. Q. Curtius, senescendum fore tantum terrarum uel sine imperio obeunti. Quibus adstipulatur Plinius naturalis historiæ secundo, quid fore putandum est, inquiens? & pluribus exemplis quibus omnis historia referta est, quæ trita & peruulgata in quæstione minimè dubia referre non necesse habeo. Prætereà; ueterum authoritates, rationes adduci possent, quibus ita dici conuenire facile contenderim, ex arbitratu eruditißimi uiri. Cum enim substantiuum olim uerbum fuerit fuo, atq; eius*

eius infinitiuũ fore, fuisse, futurum esse, &c. eiusdémque uerbi nonnulla tempora retinuerimus, adeò ut forem antiquum, & eßem recentius dicamus: quis prohibet etiam fore atq; esse, simul custodiri, perindeque amaturum fore dici, quod amaturũ esse? Sed cum nos authoritatibus ueterum inniti debeamus, quibus hæc comperta fuere, quæ pro ratione sunt, frustra in re confessa & explorata, rationem & adminicula non necessaria inquirimus. Si qui tamen sunt ita Latinæ linguæ curiosi, aut animo tam agresti & duro, quibus ueterũ authoritas nõ satis sit, poterũt ab his qui istiusmodi res cõquisitius indagantur, quibusq; ista consectari curæ fuit, hæc atq; his similia perscrutari.

Pleraque ueterum Romanorum cognomenta, quibus de causis indita & denominata fuerint. Cap. IX.

VERVM profectò est, id quod à multis traditur, ueteres illos nõ infimæ plebis homines, quorũ bona fortiq; opera populus Romanus usus fuit, ex re rustica, in qua multũ diuq; uersati fuerant, clari nominis cognomenta sumpsisse. Ex qua re coniectari licet, fortes illos atq; acri ingenio uiros, quicquid à reipublicæ muneribus ocij & laxamenti habebant, id plerunq; in exercendis agris & colendis frugibus ponere consueuisse. Neq; semẽtes terræ iacere, neq; uites amputare, aut agros stercorare, uel irrigare fastidio unquã duxisse: quæ nunc probro ducimus, dedecoriq; & turpitudini damus. Eiusmodi fuisse Pisones, ꝙ in pinsendo frumẽto lõgo usu fuerãt exerciti, uel à piso legumine: hi enim Calphulniorũ prosapia à Numa originẽ duxisse ferũtur. Cicerones & Lentuli, alteri ob ciceres, alteri ob lentes eximiè cultas, generosum familiæ nomen inuenere.

Fabios quoq; à satione fabarũ sunt qui autument denominatos: tametsi ab Hercule prognatos, & ab fouea dictos nonnulli ferant. Sicut Antoniorũ familia, quæ Romæ imperitauit, Antonem Herculis prognatũ, authorem stirpis nuncupat. Lactucini, ꝙ lactucas colerent: & Hortensij, quod hortorũ studio tenerentur. Stoloni quoque à pampinatione & cura arborũ, quòd curarent ne frutices quos stolones uocant, ad caudices arborum nascerentur, nobilia cognomenta inuenere. Ex qua familia Licinius ille Stolo, primus de plebe cõsul, quia filium emãcipando fraudem legi fecerat, qua uetabatur ultra quingenta agri iugera poßidere, sua lege damnatus est. Pilumnos, ꝙ pilum conterendo frumento, idoneum commenti sunt, dictos accepimus: & Serranos, ꝙ agros sererent, uel ꝙ serenti fuerat delatus honos. Cuius familiæ propriũ erat, fœminas nullo tẽpore linea ueste uti: sicut Cethegis, distincto amictu & exerto brachio incedere: & Flaminijs, nisi sacrorũ causa è sua domo ignem efferri. Suilli uerò, Bubulci, Bupecij, Caprarij, & Porcij, Ouinij quoque, Caprilij, Equitij, & Tauri, à pecudibus & armentis cognomenta familiæ tulere: ex quibus claros illustresq; uiros militiæ domiq; multos fuisse fama uulgauit. Rursus ex corporis uitio, aut membri iactura magis ꝙ̃ honestamento, plures dicti cognominatiq; sunt, quos recensere & breui perstringere, de quibus meminisse potuimus, non pigebit. Strabones, Pæti & Cæci, ex oculorum uitio cognomenta inuenère: tametsi pætos habere oculos laudi plerũq; datum sit. Sunt enim ad lasciuiam proniores, sicut Licinij & Limi: alteri ꝙ paruis ocellis nascerẽtur: alteri, ꝙ limis oculis intuerentur.

Horatio

Horatio illi qui Thuſcorum copias detinuit ſolus, quòd alterũ in bello amiſit oculũ, Coclitis nomen fuit: quanuis ꝙ eſſet unoculus, Cyclopem, mox lapſa cõſuetudine, pro Cyclope, Coclitem appellatum ferant. A ſimis uerò naribus uel repandis, Silos & Simos: à ſuperſilijs, Silones: à labiorum magnitudine, Chilones & Labeones: à naſo, Naſones: ab auribus mobilibus, Claccos: à capite Capitones, à fronte Frontones, dictos accepimus: ſicut à colore, Burros, Nigros, Ruffos, Aquilios & Rutilios. Dixere autẽ Silos, naribus ſurſum uerſus repandis: Silones uerò, qui præminenti ſupercilio forent: Galbas quoq; à colore galbulæ auis credũt denominari. Eſt enim paſſeris genus luteis pennis, tametſi à galbeo indumẽto aliqui dictos aſſeuerent. Et Lappas, ab inculto capite: & Suras, à ſurarum neruoſitate: & Halas, à fœdo oris halitu: Coſſosq;, quòd rugoſi corporis forent. Sunt enim uermes ſeu teredines, quos in uetuſtis lignis cum cariem cõtraxere, genitos inſpicimus. Sicut Aenobarbos ab æris ſimillimo capillo, multos dictos uolunt. C. Mutius uir clarus genere factisq;, cum Porſennam gladio impeteret, ꝙ ſcribam pro rege obtruncarat, à clade dextræ manus, quam ſibi ad ignem deflagrauit, Scæuolæ nomen tulit. Inde cognomentum Scæuolæ multis Romæ factum eſt. Scæum enim græcè læuum deſignauit. Plautos etiam & Plotos, quòd ſupra modum pedibus planis eſſent. Plancis uerò & Panſis, à uola pedum pariter id nominis fuit: cuius familiæ numeratur Numatius Plãcus uir prætorius & cõſularis, qui ſub diſciplina Ciceronis euaſit orator ſummus. Sic Valgi, Vari, Vatiæ, Vatinij & Scauri, ꝙ uarias haberent ſuras, aut crura pedum intorta, uel ꝙ talis præ-

minentioribus forent. In Scauris enim adnumerantur præcipuæ nobilitatis uiri: quorum familiam in Scauro Mamerco, qui maiestatis reus causam dixit, extinctã fuisse uolunt. Ex Metellis uni ꝙ frontem uitta ligatus ambularet, Vittato: alteri ꝙ funebres ludos & uisceratioñe sine mora exoluendos curauit, Celeri nomẽ datum: tertius, ꝙ à Furio tribuno, patris reditũ exorauit, Pius cognominatus est. Falconũ, quòd pollices pedum introrsus curuatos, falconis instar haberẽt. Et Sedigiti, ꝙ senis plerunq; digitis: & Tuditani, quòd malleo simili capite nascerentur, cognomen gentilitiæ stirpis inuenere. Tudites enim mallei, à tundendo dicti sunt. Sic Malici & Bronci, alteri ꝙ magnis malis & buccis tumidioribus essent: alteri, ꝙ ore sine labijs nascerentur. Capellas quoque, à capillorũ hirsutie dictos uolũt. Et Cenestellas, à caluitie: Columellas, à proceritate: Aruinas, à pinguedine: Nasicas, ab adunco naso: & Mammulas quasi papillosos, ab ipsa re denominatos ferunt. Leccæ quoq; inexhausta libido, & obscœnus amor, gentilitiũ nomẽ dedit. Quinetiã ex uarijs fortunæ casibus multos clara nomina sumpsisse inuenimus. Valerio tribuno militũ, cũ ad singulare certamen à Gallo prouocatus descendisset, ꝙ pugnanti in galea coruus insedisset, Coruini nomẽ factũ. Et T. Mãlius, ꝙ præualidũ hostem cominus trucidasset, induuiasq; hosti torquẽ detraxisset, Torquati nomẽ assumpsit. Druso quoque à duce Druso pugna singulari uicto, clarũ familiæ nomẽ datũ. Rursus Buteones dicti, ꝙ authori familiæ, cum classi præfectus à portu solueret, Buteo auis felici omine insedit, quo augurio insignẽ de hoste uictoriam tulit. Ea enim triorches, ꝙ treis habeat testes, nũcupatur.

tur. Et Lænatos quòd eo uestis genere utebantur, quæ χλαῖναι dictæ. Quorũ M. Popilius Lænas princeps familiæ fuit, qui cõsul & flamen, cum lænam indutus, sacrũ faceret, orto patrũ & plebis tumultu, ut erat amictus, in forum processit, magnificaq; oratione seditionẽ cõpressit, & rixam sedauit. Liuio Salinatori, ꝙ in censura ex salaria annona nouum uectigal statuisset, sal cognomentũ dedit. Ex Sabinis uerò Claudios, ab authore Appio Clauso gentis principe, qui cum multitudine clientum Romam cõmigrauit, deductos ferũt: ex qua familia multi insignes nobilitate & honoribus, cõtra furores tribunitios, pro patribus perpetui defensores extitere. Huius generis Appius Caudex cognomento fuit, ꝙ primus classem extra Italiã duxerat, & nauali prælio pugnare docuerat. Dixere autem caudicem, lignorũ aceruum cõpactum & conglutinatũ, unde & codices. Ea autem Appiorum familia ab Appij corona, quam L. Appius in Achaia ludis Næmeis meruit, originem duxisse fertur, cui postea Neronis dixere nomen, quod Sabina lingua fortẽ designauit & strenuum: ex qua nonnulli patritij, alij plebeij: plebeia Marcellorum, patritia uerò Pulchrorum fuit. Aurelios quoque ex Sabinis, quòd publice his Romæ locus datus foret, ubi Soli sacra facerent, à Sole nuncupatos ferunt, proque Auselijs Aurelij dicti, sicut Valesij, Fusij, & Papysij quondam, nunc Valerij, Furij, & Papyrij, R primum litera inuenta. Is enim Claudius Centinianus, seu Centimanus fuit, qui librum in iure ciuili cõscripsit, & primus R literam Latinis dedit. Papyrius, à pedum pernicitate, qua uictor omnium suæ ætatis æqualium fuit, Cursoris nomen accepit: alteri,

ob loquendi tacendiq; in ætate prætextata prudentiã, Prætextati nomen datũ. Præter hos Cati, qui & Corculi, quòd usu & sapientia præstarent: nam catum Sabini acutum dixere. Et Curiones à curis, quibus macilentiores erãt, denominati sunt. Ex qua gẽte tres præcipui oratores, lumen totius senatus atq; imperij fuere. Dentatos quoq;, quòd solido osse uice dentium armarentur, dictos putant. quomodo Prusiæ regis Bithyniæ filius fuisse fertur. Quanquã pleriq; aliter sentiãt, authorem scilicet gentis, cum primum in lucem editus fuit, dente nato prodijsse: sicut de M. Curio, & M. Carbone traditur. Rursus Clodij & Cluentij à Cloante, & Memmij à Mnesteo, à Sergesto autem Sergij, sicut à Naute Nautij, & Geganij à Gia, Troianis ducibus, qui Aeneæ comites post euersum Ilium huc applicuêre, illis progenitoribus gloriantur. fuitq; proprium Nautiorum familiæ, ut sacerdotes Palladis fierent, & sacra tractarent, quòd princeps familiæ palladium Romam attulisse ferebatur. Sic Manilios à Manilia Thelegonij filia, quam Thusculi genuit, & Cæcilios à Cæculo Prænestæ conditore. Et Lamios à Lamo, qui Formijs imperauit, & Calphurnios à Calpho Numæ regis filio, oriundos ferũt. Quatuor enim Numa filios genuit, qui omnes honestarum familiarum nomina dedere: Calphum, ex quo Calphurnios: Pomponem, unde Pomponios: à Pino autẽ Pinarios, & ex Mamerco Mamercos fluxisse putant. Calphurniorũ familiam illustrasse dicitur L. Calphurnius Piso Frugi, qui tribunus plebis, repetundarũ legem tulit primus, & promulgauit. Aemylia gens, Mamercum pythagoreum authorẽ suæ stirpis nuncupat: cui propter eximiam humanitatem,

quódque

quódque animo esset æquissimo, cognomen Aemylios inditum ferunt, sicut à lepôre Lepidi, & Cicurij mansueti appellati. Scipio Nasica, à maioribus naribus, & ob morum temperantiam Corculum. Contrà uerò Trebonius, quòd esset ingenio impotens, & moribus difficilimus, Asper dictus est. Sic Cotæ ab ira & oris toruitate, quòd acres forent & uehementes: & Insani, quòd natura intractabiles: atque Massæ, quasi fures, & Lamiæ, quasi uoraces, cognomenta inuenere. Fabius uerò Maximus ex morũ clementia, & quòd nihil illo esset placidius, Ouiculæ: idem, quòd Hannibalem mora fregit, Cunctatoris, & à Verruca in labijs, Verrucosi nomen accepit. Est enim uerruca, præminẽs caro seu tuberculum. Alter, quoniam sordidæ intemperantiæ foret, & profusa largitione patrimoniũ prodegerat, Gurgitis. Sicut Nepotes, qui attritis facultatibus uino, alea & scortis, patrimonium exhausere, appellati. Tertius, quòd salutis ædem pinxit, Pictoris. Alius Ambustus, cuius filia Licinio Stoloni nupserat. Ex qua familia, quod nulli contigit, uno uelut tenôre tres principes senatus fuère, Fabius scilicet Ambustus, Rutilianus, & Gurges, præcellenti ingenio uiri. Is autem Ambustus, quòd adolescens ictus fulmine deflagrauit: idemque Pullus, postea Rullus nominatur. Fuit quoq; Fabius cognomento Venox, qui censor cum Appio Claudio, ob inquisitas aquæ uenas, Venocis nomen accepit. Et alter Rutilianus, cui primum ob uirtutem Maximi cognomen datum, qui magister equitum à Papyrio dictatore penè securi percussus est. Duos enim Maximos populus Romanus præcipuè cognominauit, Valeriũ, qui plebem patribus conciliauit, & hunc

Rutilianum: post quem Pompeius, astipulante Sylla, Magni nomen accepit. Nec me præterit, Cæsones, quòd cæso matris utero in lucem prodijssent, sicut Cæsares, qđ est Iuliorum familiæ cognomentũ, uel quòd cum cæsarie nascerentur, seu quòd auus C. Cæsaris elephantem occiderat, qui punica lingua Cæsar dicitur, nomina inuenisse: cuius familiæ proprium dicunt fuisse, ut sacra Apollinis curæ habeant, eiusq́ue ministri fiant. Iulos uerò, à prima barbæ lanugine plerique dictos autumant: ἴουλον enim Græci primam in mento dixere lanuginem: & Agrippas, quòd contra nascentium legem, pedibus prius ex utero emersis, nati essent, quasi ægrè partos nuncupari, quod omen infelicitatis fuit: sicut qui ex utero haud magno negocio & proniori partu effusus foret, felix augurium affert. Et Vopiscos, cum ex gemellis nno defuncto, alter superuiueret: & Proculos, qui foris agente patre: ac Posthumos, qui post patris obitum nati essent: & Cordum, qui sero & postremus: atq; Opiter, qui patre mortuo, auo uiuo editi forent, dictos existimarunt. Cornelius qui Scipionum nomen propagauit, quòd patrem lumine orbum, pro baculo regeret, uelut hastili nixum, Scipio fuit appellatus: & Cincinnatus, quòd esset capillo incõpto: & Roscius, quòd exactæ uirtutis & cõsummatißimus foret. Cum enim Roscius Gallus histrio nulli secundus, supra omnem memoriã absolutißimè mimum ageret, sicut Pollus apud Græcos, si quem uirtute præcipuum & artibus præcellentem uidebant, Roscium, hoc est, miræ & perfectæ probitatis nuncupabant. Sic Piso, qđ in omni re commodus foret, utilis & fructuosus, Frugi est cognominatus. Scrofæ uerò & Asinæ unde sint

cognomenta,

cognomenta, uulgo proditum est: siquidem alter cum uades daret, asinam onustam auro in forum duxit: alter supposita uxore puerpera, quam depeculatus fuerat, scrofam se nõ habere mentitus fuit: seu quod Varro tradit, qui primus genti nomen propagauit, cum quæstor in Macedonia relictus foret in castris, hostésq; impreßionem facerent, palam uociferatus est, celeriter se illos ut scrofa porcos disiecturum, quod & fecit: unde nomen assequi meruit. Proditumq́; memoriæ est, Cornelium Rufum, quòd ex præscripto librorum Sibyllinorum ludos fecerat, Sibyllam primo, mox annis intercedentibus, Syllam appellatum, posteris nomen propagasse. Et militem, quòd fronte coronatus, militaria geßit facinora, Frõticij nomen dedisse. Sed iam longius euecti sumus, quàm statueramus. Itaque ne longius legentes fatigemus, néue pluribus moremur studiosos, de his hactenus dixisse satis sit. Hoc quoque nõ fuerit ab re meminisse, pleraque cognomenta Romanis ex piscibus fuisse indita. Nam Murenas & Oratas, uel quòd piscium eius generis uiuaria quàm amplißima haberent magno fœnore, uel quòd eo edulio præcipuo uescerentur, plerique dictos uolunt. Tametsi Murenam à neruoso corpore, sicut Neruã à fortitudine multi denominari dicant. Fœmináśq; Romanas duo tantũ nomina ferre, mares uerò tria, sæpius quatuor, prænomen, cognomen, agnomen & nomen, idq́ue nobilitatem generis monstrare: quódque rarenter mulieres prænominibus utebantur, mares uerò frequentißime. Nanq; cognomen, & agnomen mulieri nõ dabatur. Quod nobis, cum frequenti lectione id obseruaremus, ita esse propemodum uisum fuit.

Quare partus ancillæ, cuius usus fructus legatus fuit, in fructu non sit, cum reliquorũ animaliũ contra fuerit. Cap. X.

INTER contentiones forenses quondam summa dissensio fuit, An partus ancillæ, in qua usus fructus legatus est, in fructu sit habẽdus, ita ut in eo sicut in ancilla usus fructus maneat. Vetus quæstio fuit inter consultißimos uiros P. Scæuolam & M. Manilium, à quibus Brutus summæ authoritatis uir, qui inter iurisperitos multum longeq; præstitit, & M. Cicero iure meritoq; dissentit. Verba Ciceronis de finibus bonorũ primo, si recensere ea quis uellet, ascripsi: An partus ancillæ sit in in fructu habendus, disseretur inter principes ciuitatis P. Scæuolam & M. Maniliũ: ab hisq; M. Brutus dissentiet, quod & acutũ genus est, & ad usus ciuium nõ inutile: nosq; ea, eorumq; scripta, reliquaq; eiusdẽ generis, & legimus libenter, & legemus: hæc quæ uitã continẽt omnẽ, negligẽtur? Hactenus Cicero. Manilius & Scæuola, in fructu ancillæ partũ esse dixere, ea de causa, quòd sicut in cæteris animantibus, quæ in manu mancipioq; sunt, illorum fœtus in fructu est. Siquidem pecudũ legato usufructu, soboles ex pecudibus postea natis suffecta, perinde accedit legato & in fructu habetur, ac si unà cum pecore legata fuisset. Ita ancillæ legato usufructu, pari exẽplo partum ancillæ in fructu esse uoluere, puresq; iurecõsulti in hanc sententiã concessere, à quibus tamen Brutus grauis author in primis, certioribus argumentis dissentire haud immerito uisus fuit: cuius sententia postea obtinuit. Non enim sicut in sobole pecudis pecus enatum, nexu obligatur, & in fructu est, ita ancillæ partum in fructu esse aut in ius dictionemq; uenire censuit. Quippe

pecore

pecore legato, ipsum pecus & sobolem tanquam pari nexu obligatam accedere, & in fructu esse consentiũt omnes. Sed in fructu hominis, homo, inquit, esse non potest, permagnique interesse an pecus ex pecore, uel homo ex serua nascantur. Cum enim ex serua natus, sui potens non sit, nec alieni iuris aut dictionis fiat, sed in seruitio & famulatu domino ita addictus, ut sine domini iussu permißúue in ius alterius uenire, aut mancipio, nexúue obligari non poßit, ideo ancillæ partus, in ius ministeriúmque usufructuarij non uenit, sed uelut mancipium domino addicitur. Quod in pecore enato secus dici conuenit. Siquidem pecus enatum, cum in manu & fructu sit, unà cum pecore legato tanquam adiectum perinde manet, ac si unà legatum esset. Aptißimè commodißiméque Brutus, magno ut fuit ingenio, ab homine pecus seiunxit: sed sicut hoc peracri iudicio non ineptè ab altero discreuit, & diuersum arbitratus fuit: ita causam ego tam uariæ decisionis, à ueteribus iureconsultis libenter quæsierim, Cur areæ usufructu legato, si in ea insula erecta foret, ea postea demolita, in eademmet area mihi usumfructum manere Paulus & Vlpianus censuerunt, non autem econtrà: nanque ædium usufructu legato, illis demolitis, licet alteræ suffectæ sint, in eis tamen mihi nullum manere usumfructum, constans omnium opinio fuit. Et tametsi rationis huius dijudicandæ non prompta animaduersio foret, constitit tamen grande discrimen subesse, ꝙ demolitis ædibus, solum & area quæ prius fuit, manet, in qua mihi usus fructus incolumis & certus est: ædibus uerò demolitis, quanuis alteris inibi suffectis, non easdem censeri conuenit.

Ideo cum aliæ non eædem dicantur, usumfructũ propterea non deberi, iure meritóque putarunt.

Miracula de somnijs apud nonnullos cognita & comperta, & quæ ipse expertus fui. Cap. XI.

IVNIANVS Maius conterraneus meus, uir bene literatus, in exquirẽdis, adnotandisq; uerborum & sententiarum uiribus, multi studij fuit: & præterquam quod in erudiendis iuuenculorũ animis, imbuẽdisque doctrina pueris castigatißimæ disciplinæ: somniorum quoq; omnis generis ita uerus cõiector fuit, ut ipsius responsa diuina ferè monita haberentur. Ad eum memini cum puer adhuc essem, & ad capiendum ingenij cultum frequens apud eum uentitarem, quotidie somniantium turbam, hominésque celebri fama & multi nominis, de somnijs consultum uenisse. Declarabat definiebátque ille, non breuiter aut subobscurè, ut plerique, sed expositè atque apertè ænigmata somniorum, siue boni, siue mali prænuncia: ita aptè, ut iudicium factum à ueridico diceres. Multi quoque illius monitu, uitæ interitum, nonnunquam animi ægritudines uitarunt. Sed quod illi, interprete Iuniano, assequebãtur, animaduerti quosdam haud quaquam summæ nobilitatis, sed homines tenuißimos & sortis infimæ, absque ullo interprete assequutos, & somnio tantum præmonitos, imminentem cladem aut futurũ exitium, & pleraque incommoda uitasse. Verißimáque, qualia futura uiderant, somnia extitisse: quod genus Græci ὅραμα, hoc est, uisionem dicunt. Nuper in Vesuuino meo familiaris meus quispiam fuit, homo alioqui exiguæ sortis, obscurus & egens, sed tamen spe-

ctatæ

ctatæ fidei & exempli recti, qui ouium greges custodire solitus, cum esset grauior annis, & ualetudine nō bona, eam curam unico quem habebat filio delegerat. Accidit, dum procul à stabulo ipse & filius sub paruulo lare noctu decubarent, ouem quandam à lupo circunuentam, sibi in somnijs obuersari, illiúsque dentibus opprimi & lacerari uisam: quo somnio expergefactus senior, filium qui unà decubabat, excitauit, utque ad gregem properè accederet, acclamauit: nanque ouem, cuius etiam nomen referebat, à lupo circunuentam dilaniari dixit. Qui cum illuc excitatus pergeret, eandem, quam pater prædixerat ouem, à lupo lacerari atque opprimi inuenit, uerißimumque, & quale pater prædixerat, insomniū expertus fuit. Matrona insignis, multi & celebrati nominis, dum Neapoli degerē, referre mihi solita est, quǽcunq; in somnis imaginē uidisset, eandē sibi postera luce repræsentari: Eaque magnæ admirationi apud reliquas matronas fuit, quòd sæpius quæ sibi die euētura erant, somnio monita, futura prædiceret. Sed præ omnibus quæ notauerim, res est memoria & admiratione digna, quam ego nuper expertus sum, & re probaui. Iacebat in lectulo Marius alumnus & cliens meus, cuius ego ingenium & animi indolem sæpe demiratus sum. Is cū per quietem matrem defunctam efferri, & funus apparari uidisset, grauißimos gemitus & lugubres querelas, quǎuis somnio cōfusus edebat: quē cū excitari iußissem, & causam tam luctuosi gemitus requisissem, retulit matrem uita functā, sibi per quietē uisam efferri, & funerari. Obseruaui ego diē, & tempus, quo species hæc obuersata fuerat, notaui. Haud multo post nūcius de-

functæ matris ad me uenit: à quo cum diem requisissem, conuenit, ipso die quo mater per quietẽ efferri uisa fuit, illam è uita excesisse. Quibus exemplis admonemur, ut esse præscita quiescẽtis animi, & diuinationes, humanæq; mẽtis præsagiũ, quasi uaticiniũ futurorũ diuinitus mortalibus datũ per somnia, credamus.

Quæ forma castrorum, qualísque disciplina olim fuit, & quot portæ in Romanis castris esse cõsueuere. Cap. XII.

QVIBVS *castrametandi scientia, & idonea castris loca eligendi, nota & perspecta cognitio fuit, cuius rei gloria* Pyrrho Epirotæ *præcipua fuisse traditur: quiq; militaris disciplinæ præcepta diligenter exequuti sunt, hoc annotasse literis accepimus, ut pro loci qualitate, ubi castra metanda forent, próque angustia & laxitudine, aut militari multitudine, ita se duces castris capiendis insinuent.* Sed *neq; eadem figura & habitu, neque eisdẽ in locis semper castrametari oportere, rectè arbitrati sunt:* Siquidẽ *modò quadrata, modò trigona, plerunque rotunda, ex disciplina* Lycurgi, *qui ita castrametari docuit: nonnunquam lunata, & hemicycla castra habere: interdum planis & patentibus campis, nunc arduis & accliuis in locis, plerunque demissa ualle, nũc in colle edito, & summo iugo castra communire:* Nonnunquam *terræ situ difficili, & impedito saxis præruptißimis loco munito, ut si qua maior uis ingruat, milites in tuto sint: & sicut loci natura tempúsque patitur, castra & munitiones extendere: ut opportuna aquatio, ne siti & laßitudine conficiantur: ut lignorum, ut pabuli copia sit: ne commeatu, néue re frumentaria prohibeantur, haud paruum munimentum*

mentum esse putauere. Præcipue cauendum, ne collis aut iugum immineat, unde prospectus castrorum, & subita incursio fiat, néue sylua densa, aut latens fossa, uel sinus occulti iaceät, unde latebræ hostium, & insidiæ parari, aut tacito speculatu pericula oriri poßint. Portæ quoque castrorum, ut pro amplitudine, pauciores potius, quàm plures cõstruantur, esse cum facilius, tum etiam utilius, idq́ue percommodum fuisse & salutare. Tametsi in Romanis castris multiplices aliquãdo portas nonnulli exemplis adnotarint: quod ideo seruatum est, ne quid eruptionem subitam in hostes demoretur, utq́ue omnibus portis effusus equitatus, uno impetu in hostes diuersi irrumpant. Sed tamen ubi amplißima erunt castra, & quanuis latè fusa, ibi quatuor ad summum portas constitui conuenire: minora uerò & angusta, duabus contenta esse debere, omnes ferme consentiunt: Quarũ sicut nomina distincta, ita dissimilia fuere munia. Prima enim prætoria, quæ & quæstoria dicta est: siquidẽ in Romanis castris, & prætoriũ ducis, & quæstoriũ fuit, prout prætor, aut quæstor castris & legionibus præerat: quæ uel orientem solem spectare, uel è conspectu hostium dirigi consueuit. Quod eo fit, ut si quando ad arma cõclamatum foret, sine tumultu extra castra contrahi multitudo, & explicari ordines, signáq; educi poßint. Etenim ubi acie decernendum erat, illinc cohortes educi, & copiæ admoueri solebant. Vbi etiam militum stadio composita, instructáque ad subitos conatus esse debebat, cui etiã Principali nomen datum. Altera à tergo castrorũ Decumana, eo quod ampla & patens: ex qua desertores, & facinorosi, in quos iure militari animaduertendũ

erat, educuntur, & pœnis coercentur. Tertia principalis, ex qua principes, & summi duces uelut ex postico, si quando usui foret, opem suis laborantibus ferre, ordines tendere, & milites educere consuerant. Via quoque quæ ad portum ferebat, Principalis dicta est. Quarta post prætorium, Quintana dicitur: quippe per eam commeatus in castra conuehi, & rerum utensilium copia uenalis exponi: inde etiam merces ad usum militaris multitudinis, quæque bello usui forent, importari & exportari solita. Hoc quoque inter exempla relatum est, quod & Fabius Maximus, & plerique Imperatores præcipiebāt, exercitū itineribus, & locorum mutatione crebro fatigari, potius quàm uno in loco in castris sedere, esse cum tutius, tum ad disciplinam militarem nobilius. Id quod Cyrum apud Xenophontem nouimus factitasse. Quanuis nonnulli castrorum crebram mutationem præ se ferre turpem fugam, & exercitus alienationem, duxere. Fuitq; præcepto militari obseruatum, ut uigiliarum uices tubæ in castris per interualla significent. Et si quando hostes in conspectu sint, pro portis castrorum singulæ stationes & expeditæ cohortes, dispositis excubijs, instratis equis frenatisque, pro uallo excubent, ut omnia militari custodia uigilijsque tuta firmaque sint, ne paratis insidijs, & omni aditu præsepto, nudata custodijs stationibusque castra, hostes adoriantur, & nec opinantes inuadant, cædibúsque & rapinis pateant. Paulus uerò Aemylius, ut attentius custodiæ contra somnum repugnarent, nocturnas uigilias sine armis fieri, & inermes milites uigilare iussit: quod multi postea duces exequi magno studio curauerunt. Tametsi

ueteri exemplo, stationes uigiliæque, diurna nocturnáque munia ab armatis in castris fierent: ita ut ferant militem, quia uallum non accinctus gladio, & alium, quia pugione tantum accinctus foderet, capite luisse. Arma enim ueteres membra militum duxere. Ferturque Epaminundas, cum custodias stationésque circuiret, ut disciplinam exemplis stabiliret, sopitum militem gladio transfixisse, asserens quòd qualem inuenerat, talem reliquerat. Augustus quoque manipulares milites statione deserta, & centuriones morte mulctauit. Caius uero Cæsar, ut ad subitos conatus disposita præsidia haberet, duas sæpe legiones pro castris excubare iussit. Vtque in disponendis castris, tendentium ordines, & descripta suis quæque partibus loca, ac iusta itinerum interualla distincta sint: utque tribuni militum in principijs iura dent, indeq; milites signũ petant, ac in stationes & uigilias eant: etiã ut in prætorio imperatoris tabernaculum, quod augustale dicitur, tendant, ibique pro tribunali sedere, classicumque apud eos cani, quotiesq; dimicandum foret, pugnæ signum ab his tribuni petere debeant. Cyri uerò tabernaculum apud Xenophontem hyeme pariter atq; æstu orientem uersus, aut in castrorũ medio, quòd locus munitissimus foret, statui consueuit. Ea enim regio summis ducibus dabatur. Alexandri Magni tabernaculum statuæ circuncingebant: in quo traditur mirum, cum ad Oxum amnem statueretur, fontem manantis olei scaturisse. Philippus autem pro uallo castrorum, nonnunquam in conspecto maximè tumulo, tabernaculum fixit: quæ quidem ex corio & pellibus, modò ex saccis aut cilicijs pilis contextis construebantur.

Numidæ ex calamo & stramento. Nomades centonũ instar tectoria intexebant, multi ex tabulis & cratibus: fuitque more nouitio seruatum, ut in principijs castrorum, aut iuxta tabernaculum ducis, templum uel ædiculam simili exemplo milites construant, intra quã signa & aquilam uenerarentur & seruarent: unde cum opus esset, extra castra educi possent. Illud quoque notatum, per exploratores centurionésque, Romanos duces prius explorato & præuiso, locum castris ante capere consuesse: quotiésque motis castris loca mutanda forent, militari more uasa prius cõclamari, & colligi: utque itineri sarcinas aptent, admoneri: ne quid ignari imprudentésque præpropera festinatione prætermittant. Vallumq; castrorum ex cespite aggesta humo, aut mole & aggere contra fluminum impetus: nõnunquam ducta ingenti fossa, uel lapidum congestis molibus: plerunque arboribus obiectis, prout materia suppetebat, à tyronibus, præfecti castrorum iussu, communiri. Quæ quidem fossa persæpe fuit duodecim pedum, & si detur occasio, latitudine quàm amplißima, ne quis illam & munitiones transcenderet. Vallum uerò tantæ craßitudinis, quòd nullo telo, nullóque tormẽto traijci poßit. Quæ quidem munimenta siquando hostis propinquus foret, firmis stationibus dispositis, ut armati inermes & operi intentos tuerentur, fieri solebant. Germani tamẽ & Gallorum pleraque gens, pro uallo dispositos habebant currus mutuo nexu. Romani in magno discrimine, nouo munimenti genere, clitellas & coniectas sarcinas pro aggere opposuere. Cæsar ad Mundam, cum materia deficeret, cæsorum hostium factis aggeribus & humanorum corporũ strue

castra

castra uallauit. Nicias uerò dum ad Syracusas sedet, cũ esset pro uallo pugnandum, incendio machinarũ, quibus castra uallauerat, hostiũ uim propulsauit. Quódq; in castris Romanis postquam uallo fossáq; communita sunt, equo insidentem militem, nisi cum acie dimicandum foret, haud facile perspectum esse: neq; longius à tubæ auditu, nisi imperatoris aut tribuni iussu, militi extra munimenta abire licuisse: qui contrà fecerat, in eum militaris animaduersio erat. Idque ideo cautum, ne uagi milites solutiore cura obambulantes, in hostili solo temere progreßi, cædibus essent & periculis obnoxij. Quodq; mulieres in castris interesse, aut cum militibus turpi consuetudine uersari nõ decebat. Mulieres enim castra sequi apud maiores magnæ turpitudinis erat, & seuerißimæ animaduersionis. Quare Scipio Aemylianus maximus Imperator, & qui imperatorias artes callebat, bello Numantino collapsam militiæ disciplinã, & dissolutũ morẽ in omne genus licentiæ, eiectis multis millibus scortorũ, restituiße fertur, ad opusq; milites traduxisse, stantésq; prandere coegisse, & cocti nihil uesci. Metellus in Aphrica lasciuientem exercitũ, & prauis moribus institutũ, correpta castrorũ disciplina, emendauit. Alexander quoq; Macedo, depulsis pistoribus & cocis, ad prandia, itinera nocturna: ad cœnam, cibi uniq́ue parcitatem se habere dixit. Quibus disciplinis imbuti milites, in fide & officio mansere, sæpißiméque fuisse perspectum, quod in quibus locis hostes castra metati fuerant, inibi Romani exercitus, eadẽ castra operibus septa habuere, tunc præcipuè, quum hostium uestigijs inherendo, illos haud facile assequi poterãt. Quod ne fieret, salu-

bri consilio prouisum fuit, ut abituri milites, uetera tabernacula & munitiones incendant, ne quando illa hostium receptus forent. Erat quoque uetus constitutũ, ut quoties duo simul consules prætorésue contra hostes, duos consulares exercitus, multásque legiones ducerent: quo facilius tantæ multitudini præessent, diuisa castra, copias & præsidia haberẽt, & munia belli partirentur, ne confusa imperia & decreta ambigua forent. Quod æuo succedente, à Domitiano uetitum fuit. is enim geminari legionum castra prohibuit, sub unius imperio & unius castris, satius regi milites arbitratus. Horum castrorum formam in locis compluribus etiam nunc extare, uallíq; & fossarum altitudines, & egregias munitiones firmo munimẽto relictas, nos recentißima memoria uidisse, & singulas portas adnotasse, quæ species illius ueteris instituti, magnum nobis documentum fuit, libenter meminimus.

Quot cognominibus Fortuna Dea apud Romanos cognominata, & quibus templis donata fuerit. Cap. XIII.

INTER numina pleraque quæ ueteres habuere, olim à Romanis Fortunam eximiè cultam, scriptum in antiquitatibus & traditum est: Idq́; ex eo coniectari licet, quòd plures illi ædes fuisse, ac diuersis nominibus deam denominari, uulgo proditũ est. Primus enim Ancus Martius Fortunam uirili cognomento dedicauit: ut uerò plures certioresque, Seruius Tullius Paruæ Fortunæ ædem consecrauit primus. In qua æde signũ sua prætexta ornatum dedicasse, & longo tempore mansisse incorruptum, authores tradũt. Causam fuisse crediderim, quod tenuis ipse & parui cultus, ut tum

res

res erant, quodq́ue ex captiua natus, Fortunæ beneficio regnum assequutus foret, propterea templo illam sacrasse, proq́ue dea coluisse, tanquam gratiam meriti ferret: quam quidem ita cumulatißimè retulit, ut non una æde illam recepisse, aut consecrasse satis fuerit: Siquidem regnum assequutus, Fortis Fortunæ, Primigeniæ & Masculæ, mox Prosperæ & Virilis Fortunæ templa eundem erexisse, fama uulgauit. Quod quidem Fortis Fortunæ templum, extra pomæriũ fuisse in hortis à diuo Cæsare populo legatis iuxta Tyberim, mox Tiberij tempore dicatum: Primogeniæ uerò in colle Quirinali authores memorant: quam ædem Domitius prætor urbanus postea dedicauit, licet alterã Primigeniæ ædiculam Publius Sempronius consul secundo Punico bello uouisse, & uoti reus dedicasse feratur. Extatq́ue ueterum monumentis, eundem Seruiũ, Primigeniam & Obsequentem Fortunam in Capitolio sacrasse, illamq́ue præcipua religione coluisse. Prosperæ uerò in foro boario fuit: Virilis autem Fortunæ templum extra urbem ad Tyberis ripam, in quod mulieres, quæ dabantur nuptui, frequentes uentitabant, & corpore inuelato singula membra, ne quo morbo, uitióq; affectæ forent, aut labe aliqua tenerentur, detegebant. Aucto postea imperio, cum de Veientibus Caruilius cõsul triumphasset, ærisq; grauis trecenta nonaginta millia in ærariũ detulisset, de reliquo quod ex manubijs & omni præda exactũ fuit, Fortis Fortunæ ædẽ, prope illam quæ à Seruio Tullio dicata fuerat, faciendam locasse, T. Liuius author est. Cuius dies annua octauo calẽdas Iulias celebratur: quo tẽpore Hasdrubal perijt, & Masinissa Siphacẽ bello uicit.

Muliebris uerò Fortunæ phanum Latina uia, quarto ab urbe miliario, in quo loco Coriolanus matris precibus siue imperio adactus, ab urbis excidio temperauit. Romæ cõsecratum dedicatumq;, haud ferme quisquam est qui ignoret: cuius simulacrum non semel humanam emisisse uocem ferunt. Fuisse quoque Viscatæ Fortunæ templum, quòd eius illecebris multi capiantur, denominatæ: quinetiam Equestris, iuxta lapideum theatrum, ad quod Q. Fuluius Flaccus ex Laciniæ Iunonis templo marmoreas tegulas detulit: quæ mox ob religionẽ eodem relatæ fuere. Ac Bonæ, Reduci, Euelpidi, & Atropheæ, nec non Conuertenti, Benesperanti, Propriæ, Virgini, & Seyæ Fortunæ templa, non uno tempore cõstructa, multi asseuerant. Tametsi Equestris Fortunæ ædem Romæ nullam fuisse aliqui contendãt, nisi apud Antium. Hanc ædem Fortunæ Seyæ, à Seruio Tullio antea erectam ex phengite lapide, mirifico opere Nero princeps instaurauit, ita ut foribus opertis, diurna ibi lux uideretur: in qua Seruij Tullij simulacrum tecto uultu toga superiniecta, diu mansisse dicitur, quasi ut lateret Fortunæ dedecus, quòd serua natus imperitaret. Conuertens autem Fortuna, quòd homines ludificatur, quodq; per omnia humana agitat, ac paruis momentis magnas facit mutationes, in eodemq; uestigio nunquã diu stat, dicta denominataque est, quæ à Græcis τύχη Εὔριπος, quasi æstuãs dicta. Legitur quoq; Fortuna Calua, quam sub tecto nominare, religio non sinit: & Fortuna Respiciens, cuius ædes iuxta templum Iouis Victoris erat: & Fors Fortuna, quæ ædem trãs Tyberim habuit: & Fortuna Propria, cuius delubrũ in Palatio est. & ad portam Collinam

fuisse tres Fortunas, de quarũ nominibus ambigitur: ædem quoq; Bonæ Fortunæ intra portã Carmentalem, & Malæ Fortunæ in Exquilijs, ubi sacellũ Lariũ fuit, sub idem tempus dedicatas inuenimus. Hanc, quæ intra portam Carmentalem sita erat, quandoq; incendio absumptam, triumuiri reficiendis ædibus à solo collapsam refecere: illam uerò quæ in Exquilijs, nõ ut opem ferret, sed ne obesset, sicut Febris phanum & pleraque numina Romani persanctè coluere. Eius uerò simulacrum manu altera cum cornu copiæ, altera gubernaculum geminum uersans effingebatur. Nonnulli habitu fœmineo furenti similẽ, cæcam & exoculatã super uolubile saxũ effinxere, quòd nullo delectu opes ad malos & indignos conferat, quodq; uaga, inconstans, & instabilis foret. Quare Apelles Fortunã sedentem effinxisse dicitur, eò ꝙ nunquã staret: sed quos fouisset indulgẽter, mox de gradu deijceret. Aliqui sine pedibus illam exculpsere, sed manus & pennas tantùm adhibuere: ut si manus porrigeret, pennas comprehendere non sineret. Bupalus uerò Fortunæ simulacrum fecisse dicitur primus, polum habens in capite, & altera manu cornu Amaltheæ. Alij uitream, quòd puncto temporis frangitur, statuere Fortunã. Cuius simulacrum ex auro fabrefactũ uelut sacratißimũ in cubiculo Imperatoris poni, & post obitum in successoris tabernaculũ transferri, Spartianus memorat. Fuitq; obseruatum, illos qui Fortunam religiose colerent, magnis sæpe incremẽtis auctos: qui uerò minimo cultu, aut despectui habuissent, pluribus incõmodis fuisse dehonestatos. Propterea Timotheus Cononis filius, quòd Fortunæ successus sibi adscriberet, neque illi ut par erat, gratiam

ferret, licet magnus Imperator, de gradu deiectus, & infelici pugna uictus, atque in exilium actus fuit. Galbæ quoque, qui Fortunam Thusculanam torque fraudarat, illumq; Capitolinæ Veneri dedicarat, in somnis Fortuna queri uisa est, quòd se promisso fraudasset, breui se quoq; erepturam quod dederat, interminata est, quod mox fuit sua morte subsequutum. Sed quod de Mala Fortuna & Febri, idem de Postuerta & Prosa, quarum Romæ duæ aræ fuere, ac de Væioue, Timore & Pallore, atque Auerrunco & Robigo dijs, dictum accepimus. Siquidem huiuscemodi numina, ne quid obessent, néue aliquid afferrent incommodi, Romani persanctè habuere, quos cane & oue placabant. Fuit enim Væiouis ædes inter Capitolium & arcem inter duos lucos. Febris uerò phanum triplex: unum in capite uici longi, alterũ in palatio, tertium iuxta Mariana monumenta, cuius adhuc extare uestigia plerique asserunt. Quæ numina à Græcis originẽ duxisse crediderim: quippe Athenienses Contumeliæ & Impudicitiæ aras sacrarunt, ut à contumelijs & probris auerterẽt. Lacedæmonij, Morti & Timori, atque alijs affectibus templa dicarũt. Misericordiæ quoq;, Pudori, Famæ & Appetitioni Athenis uisuntur aræ. Romani Vitulinam deam, quòd lætitiæ præesset, magno cultu semper habuere. Etiam Paupertatis & Senectæ apud Gades sacella ostenduntur. Et Oethei Herculem Conopium, ne prouinciam infestã culicibus redderet, uenerati sunt. Nã culices Oethei conopas uocãt. Sicut de Apolline Culiciario proditum est, qui in Attica colebatur, quòd infestos culices ex agris propulsaret: & Hippothonus Iupiter apud Erythræos, & Erythibius Apollo apud Rhodios

dios habentur maximi: erythibam enim Rhodij rubiginem dicunt. Bœotij quoq; Apollini Pornopioni sacra facere dicuntur, ne muribus prouinciã redderet obnoxiam. Apud eos enim mus, pornopios nuncupatur. Et tametsi Fortunæ præcipuum numen Romæ fuerit, non minus tamen apud alios culta celebratáque est. Nam Ferentano in oppido, & in Algido, atque Antij, Equestris Fortunæ templum, & alterum Præneste satis uetustum, & multa religione inclytũ uisebatur, ubi sub imagine duarum sororum colebatur, ex quo consulentibus certa edi oracula putabant: ubi sortes primum à Numerio Suffio sitas fuisse, fama fert, sicut Lyciæ fons sortes antiquißimis characteribus, quibus futura prænoscuntur, emittere traditur. In Eubœa quoque Rhamnis urbs fuit, in qua Fortunæ templũ habebatur maximũ, & multis cæremonijs sacrum. Præ cæteris autẽ Syri Fortunam impensius coluisse feruntur, cuius simulacrum ad Orontem summo ingenio & arte, ut Pausanias ait, à Sicyonio Eutychide effictũ erat: sicut Athenis in Prytanio simulacrum ἀγαθῆς τύχης, supra omniũ seculorum memoriam insigne colebatur.

Quoties opima spolia, cæsis hostium ducibus, Romæ relata fuerint, & quoties Iani templum clausum sit, aliáque scitu non indigna. Cap. XIIII.

OPIMA spolia, quæ regibus ducibúsq; hostium cæsis, Ioui Feretrio in Capitolium ferebantur, ter solum à Romanis ducibus, qui fortem strenuámque operam reipublicæ nauarunt, delata fuisse comperimus. Prima Romulus urbis author & parens, de Acrone Ceninensium duce, post raptas Sabinas detulisse fertur, quo tempore Iouis Feretrij templum dicauit. Fue-

re enim Ceninenses ex Sabinis, Latio propinqui, qui unà cum Crustuminis & Antemnatibus ob raptarum contumeliam, contra Romanos primi sumpsere arma. Iouis uero Feretrij templum fuit in uertice Capitolini montis, exiguum sane & angustum, sed religione sanctum, & propter uetustatem longè primum. Neq; magno pòst interuallo Cornelius Cossus dux ea tempestate inclytus, secunda detulit spolia de Larte Tolumnio, rege Veientũ, quem acie uicit, & manu confecit. Veiẽtes enim gens Hetrusca fuere, cum quibus & Romanis multiplici bello, & propè assiduis cladibus de imperio sæpe dimicatum est. Tertia Claudius Marcellus manu strenuus & bonus Imperator, de Viridomaro Gallorum duce, seu Britomarto apud Clastidiũ uicto, opima spolia reportauit. Cum Gallis enim & Romanis ad internecionem, & sæpe marte atrocissimo dissensum est: sed hi Insubres fuere accolæ Alpium, qui post Senones arma cõtra Romanos tunc & sæpe aliàs moliti sunt. Feretrius uerò Iupiter, uel à ferendo, seu feriendo dictus, quasi ut ducem dux feriret, se propicio & iuuante effectũ sit Ex cuius æde, si quando fœdus ferire, aut pacem Feciales inire uellent, sicut ex Capitolina arce uerbenam & gramen cum terra euulsum, ita lituum & lapidem silicem, quo fœdus percuterent, sumere mos erat. Opima uerò, uel ab opibus ut ait Varro, uel ab inuicto opere, cum uictoribus tantum laudis accesserit, nomina sumpsere: seu quod fidei propius est, opima ampla dici, sicut opimam prædam, & opimum bouem dicimus. Hæc nisi duces, regésq;, quorũ auspicio res geruntur, suismet corporibus dimicantes, hostium ducibus detraxerint, necémq; & exitium intulerint,

haud

haud quaquam opima dici uoluere. Fuere qui crederent, Ioui Feretrio spolia opima, prima trecẽtis aßibus: secunda Marti, octoginta: tertia Quirino, aßibus centum, ex cõmentarijs Numæ præmio cõstituto, fuisse cõsecrata. Sed admonuit me huius rei mentio, uenitq; mihi in mentem, id quod ueterum monumentis extat, ter quoq; templum Iani, pacatis undiq; populis, ocioq; & pace cõpositis, quãdiu Romana res stetit, clausum fuisse. Ex qua re cõiectari licet, Romanos à gerendis bellis & strepitu armorũ, parũ ocij & laxamenti habuisse: atq; ideo militari usu aßiduo, manu promptos, fortesq; bellatores euasisse. Semel à Numa templum Iani clausum fuit, per id tempus quo Romæ regnauit, annis fere triginta & quadraginta: quo tẽpore Ianũ ad infimũ Argileti indicem belli pacisq; cõsecrauit, cum populus Ro. tranquillã pacem ageret, & à belli tumultu homines ad deorum cultũ, curamq; reuocaret. Iterum post primũ Punicum bellũ, cum ad Aegades insulas nauali prælio contra Carthaginienses felici uictoria pugnatũ est, ab urbe cõdita anno ferè quinquagesimo, icto cum Carthaginiẽsibus fœdere à Luctatio, M. Attilio & Tito Manlio consulibus. Quo tẽpore diutino bello fractis animis, uectigalis & stipẽdiaria populo Romano Carthago facta est, sed breui tẽpore: tertiò imperante Cæsare Augusto, post bellũ Actiacum, Antonio & Cleopatra uictis profligatisq;, pace terra mariq; parta, cum tot dissonas gentes nationesq;, societate & fœdere iunxisset: & à ciuili dissensione, aßiduisq; cladibus populus respirasse, & quietis imaginem sumpsisse uisus foret. Qui tamẽ ter Ianum clausisse dicitur post Actiacã uictoriam: primo quo tẽpore Augustus fuit cõsulatus:

ſecundò, poſt Cantabricam: tertiò, cum à cunctis orbis partibus res pace cõpoſuiſſet. Poſt quos Nero princeps, & deinde Titus Cæſar, euerſa Hieroſolyma & bellis cõfectis, Iani templũ clauſiſſe ferũtur. Quod quidẽ templum ad infimũ Argilleti, mediũ circa forum, cõtra Capitolium fuit, forma quadrata, haud multæ amplitudinis. Siquidẽ cum Iani ſimulacrũ & aram tecto clauſiſſet, non multũ ultra ſpatiũ occupauit. Et ſicut duplici facie & bifrons effingebatur, ſic binis utrinq; foribus munitũ erat, ut alteris orientem ſolem, alteris occidentem proſpectaret. Ipſum deinde ad forum tranſitoriũ tranſlatum memorant: captisq; Faleris, quatuor portarum fuiſſe extructum, ꝙ Iani ſimulacrum cum frontibus quatuor, multo æuo uetuſtũ, ibi erutum fuiſſe dicerent. Aliud quoq; Iani templũ ad forum Olitorium cõſpicuum fuit: quod C. Duillius, qui triumphũ naualem egit, primus extruxiſſe fertur. Ad hoc templũ, bellum ſuſcepturus cõſul, frequenti ſenatu, primoribus patrum ac militibus comitatus, accedebat. Ipſe incinctus ritu Gabino, ſolenni more fores templi recludebat. Is uerò amictus, erat toga ſuper tergũ ſic reiecta, ut lacinia reuocata hominẽ cingeret. Qui habitus ueſtitusq; ex eo ſumpſit ortũ, quod Gabini cũ operarentur ſacris, repẽtino hoſtiũ incurſu, ut erant incincti zonis, ab aris ad præliũ profecti, inſignem de hoſte tulere uictoriã. Quod cõpar fuit cũ eo, quod de Pauſania authores ꝓdunt, qui cũ extra militũ ſtationem ſacrũ faceret, Lydos repente incurriſſe, & ſacrificiũ apparatũ diſieciſſe: ipſumq; & comites, ut erãt inermes, loris proſequutos Lydos fugaſſe: inde inſtitutũ manſiſſe, ut Lacedæmonij in ephebos flagris deſæuirẽt. Inde è columella, quæ pro

pro Bellone templo sita erat, hastam cõsuli iaciebat: sicq; acerrima bella & maxima pro aris focisq;, proq; imperio indicebat. Eius uerò simulacrum cũ claui effingebatur & uirga: dextra, trecenarij: sinistra, sexagenarij quinarij numeri figurã, quot diebus annus terminabatur, manu significans: quippe ueteres gestu manus modò dextræ, nũc sinistræ, & digitorũ depreßione; aut circũflexione, sæpe annos denumerarũt. Siquidem digitus minimo proximus complicatus, senarium ostendit numerũ: circulare digitos sinistra, modò decẽ, nunc triginta: palma porrecta, quadraginta: superiore uerò digito depresso, sexaginta significari tradũt: Centenariũ uerò numerũ de sinistra trãsferri in dextrã: & ijsdẽ digitis quibus in læua, sed nõ eundẽ numerũ designari. Aliusq; gestus alios numeros figurauit. Nõnulli Ianũ ita effinxere, ut in dextra, T, notã haberet trecenta: in sinistra uerò, Z E, sexagintaquinq; denotarẽt. Cui etiam duodecim aras (quot mẽsibus annus claudebatur) Romæ dicatas, Varro significat: sicut in agro Larisseo iuxta Magnesiã, portus Achiuorũ duodecim habuisse aras: & iuxta Iliũ Lecti ara duodecim dijs dicata ferebatur. Dionysius tyrãnus iunior, ut notã dierũ totius anni traderet, in Prytaneo Tarẽtino fixit candelabrũ: in quo tot succẽdebãtur lychni, quot anni dies erant. Persici quoq; reges, trecẽtos sexagintaquinq; iuuenes puniceis uelatos amiculis, pro numero dierũ totius anni qui lateri astarẽt, prõptos & expeditos habuere. Ipse autẽ cũ solẽnia exhibẽtur, in præfatione sacrorũ, uarijs nominatur nominibus. Nam & Geminus pater, Iunonius, Cõsuuius, Quirinus, Patutius, & Flusius, pro multiplici potestate dicebatur. Cuius in forò

ſtatua triplex fertur fuiſſe: ad unã cõuenire creditores; ad alterã qui fœnus redderẽt, ad tertiã qui locarẽt. Sed præter Iani templũ, quod pacatis undiq; populis claudebatur, fuit Romuli templũ in Quirinali, omni tẽpore clauſum, quod pateſieri nõ decebat: quaſi arcanũ haberi uellent, an humo tectus, an inter diuos relatus fuerit. tametſi Varro poſt Roſtra, Romuli ſepulchrũ fuiſſe dicat: quod inter antiquiſsima urbis monumenta adnumeratur. Ante cuius ædem, teſtãte Plinio, duæ myrti fuere: una patritia, altera plebeia: quæ pro augmento uel dãno ſenatorij ordinis uel plebeij, modò fœcũdæ redundabant, nũc detrimento languebãt. Apud Heleos Plutonis templũ ſemel annis ſingulis aperitur, & quãuis patens, nulli ingredi fas erat. Corinthi quoq; Neceſſitatis & Violentiæ phanũ fuiſſe ferunt, à cuius limine arcentur omnes. Contrà uerò, ædem Horæ perpetuò apertam Romani uoluere, illiusq́; aditũ patere omnibus. Cur autem indicem belli pacisq́; Ianum potiſsimũ ferant, uariata memoria eſt. Sed tametſi in diuerſum authores trahant, illa nobis ratio potior & præſtabilior uiſa, quod cum ſub præſide Iano temporũ ratio uicesq́; habeãtur, ideoq́; & bifrontem fingi, & tam anni principium, q̃ finem Iano dicari cõuenerit. Sic temporum qualitas ſiue bellum, ſiue pax futura eſſet, ſub ipſius præſidio & tutela foret. Apertus, ut omnia hoſtilia eſſe, & cuncta bello ardere, uelut contra hoſtes profecto deo: clauſus uerò, tranquilla pace uigere, & ab armorum ſtrepitu procul eſſe, deſignaret.

Verbum liberorũ & parentũ, in edictis Prætorum quos cõprehendat, & an ad omnes in infinitũ extendatur. Cap. XV.

IN edicto prætoris de in ius uocando, ſcriptum eſt:

Prætor

» Prætor ait, parentem, patronũ, liberos, parentesq́; pa-
» troni patronæue, in ius sine permissu meo ne quis uo-
» cet. Quærebatur apud iuris studiosos, qui tunc animo uacuo & soluto in foro cõuenerant, cum prætor coerceat hoc edicto illos, qui se prius nõ adito, parentẽ aut patronum, parentésue, aut liberos patroni, in forũ uel iudicium traxerint: num is qui auum paternũ, qui supra parentem est, uel qui nepotes patroni, aut pronepotes, qui inferiores sunt, sine permissu prætoris in iudicium uocarit, pariter in edictum cõmittat, perindeque mulctandus & coercendus pœna sit. Quod est dicere, num parentis nomine, aut liberorum, superiores supra patrem, aut inferiores ultra filios cõprehendãtur edicto. Anceps quæstio fuit inter ueteres iurisperitos, & diu in utranq; partem agitata, plerisq; arbitrantibus in cõsularibus edictis, & tribunitijs rogationibus tanquam diuersa dici, liberos, nepotesq́;. Multis cõtra opinantibus, maximeq́; antiquorum opinionem probantibus, qui censuerunt parentis nomen ad tritauum usque extendi: liberos uerò, ad trinepotes: ultra hos posteriores nuncupari: ex ascendentibus uerò, maiores. Nos postea cum in legum cõtrouersijs uersaremur, admodũ eleganter in Cassij cõmentarijs, in hanc sententiam scriptũ definitumq́; inuenimus: Qui legem duodecim tabularum interpretatus, tam in senatuscõsultis q̃ prætorũ edictis nomen parentis ad superiores, & liberorum ad inferiores ad utrunq; sexum, & in infinitum extendit. Nec modò liberorũ, sed natorũ nomen ad idem produci: liberosq́; habere nõ eum dici solùm, qui plures, sed qui unicum habeat filium. In cuius sententiam reliquorũ iurisperitorũ opiniones postea con-

cessere. Caius tamen Caligula quum nullũ rapinis modum faceret, posteros non ultra filios extendi, nequiter cauillatus est. Lampridius uerò in Alexandri uita à uulgi sermone non diuersus: Parentis nomine non superiores modò, sed cognatos affinesq́ue comprehendi censuit. Ex quibus sine controuersia liquet, id de quo uerbis disceptabatur, pari mulcta afficiendũ, qui auũ paternum, qui supra parentem est, uel patroni nepotes, qui inferiores sunt, in forum uel iudicium traxerit: quàm qui parentem, aut patronum, uel patroni filios, inconsulto prætore in iudicium uocauerit.

Quæ & quot curiæ Romæ fuerint, & uerbum curia sine adiectione nominis, quam curiam designauit. Cap. XVI.

DEAMBVLABAM aliquãdo Romæ cum Pomponio Læto, uiro literarum & locorum ueterum exquẽtißimo. Cumq; antiquitatis studio ruinas urbis & ueterũ monumenta quicquid uisendũ esset & memorabile, scrutaremur: in ruinis templi Pacis, grandioribus literis extantibus, effractum ibi marbor legimus hac inscriptione: IN CVRIA HOSTILIA. Quærebat à me Põponius, ubinam curiam Hostiliam quondam fuisse crederem. Cumq; me arbitrari apud Rostra Hostiliam curiam fuisse, ibiq́ue Tullum Hostilium regem curiam iuxta Rostra construxisse (authore Varrone) respondissem, Rostra autẽ in foro esse Romano: siquidem ex rostris nauium Antiatum, suggestum in foro extructum legimus: in quibus clarorum uirorũ imagines, qui reipublicæ nauarunt operã, pro immortali gloria sæpe statui & coli solebant. Fuisseq; duorum generũ curias: unum in quo sacerdotes res diuinas, sacra & cæremonias, cultusq; deorum curarẽt: alterum

alterum, ubi senatum de rebus publicis, & ad populũ pertinentibus cõsulerent. Quid tu, inquit Pomponius, cum simpliciter curiam nulla cognominis adiectione apud authores legimus nominari, de qua intelligi oportere censes? Statuã enim Porsennæ accepimus iuxta curiam fuisse: sed de qua intelligi deceat, non sanè definitũ est. Nam & Calabram curiam legimus iuxta Capitolium, quæ Casæ Romuli fuit proxima, quã sine calatione aperiri non licuisse scribit Varro. Et ueteres curias, ubi põtifices de sacris sacerdotijsq́; , & religione deorũ, deque cæremonijs consulebant. Et Põpeij curiam, in qua senatus frequens est haberi solitus: ibíque Iulius Cæsar, idibus Martijs cõiuratorũ manibus oppressus, interijt. Et aliam cognomento Pompilianã, nouitia denominatione: & diui Iulij, quæ Iulia dicta est: & Augusti curiã, quam in comitio ipsum cõsecrasse memorant: in quibus tẽpla per augures ne prophana essent loca, néue edita senatuscõsulta irrita forent, inaugurata fuere. Et Gerusiam, quæ seniorũ dicta, & Octauiæ, sicut Leucadiam ac Saliorũ: siquidem Salij propriam habuere curiam. Atq; omnes deniq; curias suis nominibus notatas, definitasq́; uidemus. Sed quia nullo nominis cognomento frequenter curiã apud authores legimus, de qua intelligi conueniat, equidẽ dubito. Tamen si me opinio non fallit, inquit Pomponius, memini Asconiũ Pædianũ dicere: Rostra ad comitiũ, propè iuncta curiæ fuisse: nulla propria denominatione exprimens curiã, licet aliò translata, & noua postmodum facta sit. Ex hoc arbitror, inquit, id quod necessario redũdat, cũ in Rostris olim curia Hostilia fuerit, ut Varro & authores tradũt: cum simplici nomine

curiam absq; cognomento enunciari uidemus, anteq̃ alio translata foret, de Hostilia, quã ibi legimus fuisse, intelligi oportere. Ad hanc curiam ad dextrã supra comitium græcostasis erat, statio legatorum exterarũ gentium & nationũ. Ad quam si iniuriã questi uenirent, aut mandata haberent, accedentes præstolabãtur, & subsistebãt. Athenis multiplices fuere curiæ, inter quas Cholargea præcipuæ nominationis, quòd inde Pericles oriundus foret: & Phylaidarum, ex qua Pisistratus, & alia magistratuũ curia, ubi iura dabant, quod Prytanion dictũ est. Megarenses uerò cum eorum curiã, in qua Timaci ltumultus fuit, inter mira & memoranda ducerẽt, tanquã quid uisendũ & mirificũ, propter maximas substructiones, M. Antonio ostendisse dicuntur. Mox sciscitantes quid de illa sentiret, arbitrati miris illam laudibus eius testimonio celebrari, futilem & nullius pensi iudicauit. Cui haud absimile est quod de Chijs proditur: qui cum ex Chio marmore uersicoloribus maculis, urbis muros tanquã quid mirum Ciceroni ostentarent: magis mirum fuisse, si ex Tiburtino marmore illos construxissent, allegauit.

Quæ fuerint Romanarũ tribuum nomina, & unde dictæ denominatæq; sint: & quæ apud exteros celebrẽtur. Cap. XVII.

TRIBVS Romanas, quas quinq; & triginta fuisse cõstat, unde dictæ, quæque singulis nomina fuerint, quia subobscura quæstio est, nec satis obuia, in Vesuuino meo, dum ruri agerẽ, indagare uisum fuit. Romulũ urbis cõditorem, in tres tribus populũ diuidisse. Titiensem à Titio, Ramnensem à Romulo, & Lucerem à Lucumone: singulisq; illarũ tribunos præfecisse, & quanque tribum in decem curias partitũ esse, illisq; curiones præposuisse,

præposuisse, ita ut triginta essent curiæ, Dionysius author est. Rursus singulas curias in decurias, præfectosq; illarum decuriones dixisse, ut in sua quisq; curia sacra facerēt, suamq; aram haberēt: ubi Iuno Mensalis, quæ Quiritia dicta est, colebatur: feriasq; obseruarēt, ac ex raptarū nominibus decurijs nomina fuisse, multi asseuerant. Tullus uerò Hostilius in honoribus & magistratibus dandis fecisse dicitur turmas, sicut erāt Athenis curiæ, quæ uice tribuum rogarentur. Aucta mox ciuitate, & latius propagato imperio, tribus simul constitutas & numero auctas, ut postremo quinq; & triginta fuerint. Ac ex locis quibus duxere originē, aut à cōditoribus, nomina tulisse authores tradūt: ita ut post pugnam cum Latinis ad Regillū lacum, tunc primùm trigintaunā tribus Romæ factas inueniamus. Ascitis deinde nouis ciuibus, ad quinq; & triginta illas propagasse facilè crediderim. Romilia ergo tribus, quæ & Quirinalis dicta, quòd à Romulo instituta, ex his quos in ciuitatē asciuerat ex agro, quē de Veientibus ceperat, & ex Sabinis: & Titiēsis siue Titia, à Tito Tatio, dictæ nominatæq; sunt. Procedente mox tempore, quū Tarquinius Priscus tres adijcere tribus ueteribus uellet, augurio detentus est quo minus faceret. A Seruio Tullio post classes centuriasq; cōstitutas, Suburbanam, Palatinā, Exquilinam, Collinā, quas urbanas ap appellauit, & à parte cœptæ urbis nominauit, additas fuisse memorant. In quas manumissos, si reipublicæ Romanæ participes esse uellent, ut unà cū ciuibus censerentur, distribuit. In has quatuor urbanas, Quintus Fabius Rullus omnem forensem factionem postea excretam, censor coëgit: quod adeò populo gratū dicunt

fuisse, ut ex hoc Maximi nomen assequi meruerit. Proditum tamen memoriæ est, temporibus Syllæ libertinos ex factione Carbonis, & bello sociali Latinos populos in quinq; & triginta tribus diuisos, ius suffragij habuisse. Lapsis inde tẽporibus, cũ Cn. Manlius tribunus plebis, homo summa temeritate, perniciosissimas leges ferre uellet, ut libertinis in omnibus tribubus ascribi & suffragari liceret: ita à Cn. Domitio prætore truci oratione confractus fuit, ut sublata rogatione, turpissimè destiterit. Demũ Clodius tribunus plebis, dum infensis animis patritios insectatur, ut libertini qui in tribus solùm tribubus suffragia ferebãt, in urbanis quoque, quæ ingenuorũ sunt, suffragari possent, legem tulit & promulgauit: quod aliquãdiu mansit. Præterq; has Vrbanas, reliquæ Rusticæ dictæ, à quibus transire ad Vrbanas, Romano ciui fuit probro datũ. Est tamen literis proditũ, Scipionem Nasicã, licet moribus spectatissimum, à rusticis tribubus ædilitatis repulsam tulisse, quod candidatus dum obuias manus daret, & suffragia ambiret, rustico opere duratas manus illis obiectaret. Ab Appio uerò Claudio, cũ ex Sabinis magna clientum manu Romam cõmigraret, Claudiam tribũ & Lemoniam à pago Lemonio, qui extra Capenã uia Latina fuit, dictas memorant. Sic Põtia, Crustuminia, & Scaptia ab oppidis, quorum ciues in urbem asciti fuerant, dictæ nominatæq; sunt. Ea enim urbs Scaptia in agro Campano fuit, Crustuminium in Sabinis. Post uerò incensam à Gallis urbem, cum Camilli opera ciuitas restituta foret, quatuor ex nouis ciuibus, qui in ciuitatem asciti erant, tribus additæ sunt, quas ex locis nominatas facilè crediderim. Hæ fuere Stellatina, Sa-

batina,

batina, Tromentina, & Armensis: quas etiã Vrbanas appellari audio. sed hæc Scaptia, & Sabatina, quæ & Fabiana dicta est, peculiares quondam diuo Augusto fuere: atq; ideo cùm in campum descenderent, ne quid à quoquã desiderarent, pluribus ab eo muneribus donatæ sunt. Armensis seu Narniensis, ea tribus fuit, in qua cùm Liuius cẽsor nomen ferret, Claudius Nero, cũ quo censuram frequentẽ iurgijs egit, quod non syncera fide secum rediisset in gratiam: eundem Liuiũ equum uendere iussit, reddens talionem: quippe Liuius citato nomine Claudij in Pollia tribu, ob ueterem simultatem prius equum uendere coëgerat. Sabatinam uerò, à lacu Sabate nuncupatam uolunt. Papyria quoq;, Pupinia & Pupilla, ex suis progenitoribus uocãtur. Quanuis Pupinam ab agro Pupino dictam, & non immeritò existimatũ. Metiam à Metio oppido claro & peruetusto, cuius memoria intermortua est, quidã dici opinati sunt. Hanc Metiam Marcus Liuius Salinator in censura cum cæteras tribus ærarias fecisset, quod se ut nocentem condemnassent, & postea consulem censoremq; fecissent, solã mulctam exemit, & sine noxa reliquit. Phalerinam & Ophentinam, Lucio Flacco & Lucio Plautio cõsulibus additas tribus accepimus. Sed Ophentina ab Ophente fluuio dicta est. Sic Volscinia, Terentina, & Faucia: quarum sicut loca originis ob uetustatem interciderunt, ita nomina originum abolita, memoria obliterata sunt. Sed Fauciã pluribus cladibus insignem, si quãdo in comitijs prima rogabatur, uelut tristi omine infamem & detestabilẽ, omnes abominandam putasse, authores memorãt. Constat enim hanc Fauciam tempore captæ urbis, quo ad Alliam

fœdè pugnatum est, & Caudinæ pacis, & ad Cremeram infelicis pugnæ, quo pericula & terrores respublica perpessa est maximos, primam rogatam fuisse. Ideo si quando rogabatur prima, tristitiā & calamitates, exitialeq; omen adferre credita est. Neq; ignoro Mentinam, Polliam, & Galeriam, haud longè pòst additas tribus, cæteris adnumerari: quas ex locis nomina sumpsisse, haud dubiè existimarim. Hæc enim Pollia tribus fuit, quæ cum Flauiā rogationem de pœna Thusculanis irroganda, quorū consilio defectiones à populo Romano fiebant aßiduè, omnes tribus antiquassent, sola uerberandos necandosq;, eorumq; bona iure belli publicanda censuit: quod tam ægrè Papyria tribus tulit, ut neminē ex Pollia candidatū, Papyria quæ Thusculanis pronior erat, ad honores euehi passa fuerit. Quo autem tempore lex de ambitu à Caio Petilio lata est, Pomptinam & Publiciā, mox Anthesin & Velinam adiectas tribus fuisse constat. Hæc enim à Velia edito urbis loco, seu à Velino lacu, cuius incolæ in ciuitatem asciti fuerant, denominata fertur. quanuis Velinā cum Exquilina in urbem uno tēpore ascitas Liuius tradat. Sed Anthesis iuniorum plerunq; fuit: cuius in dandis nominibus sors prærogatiuæ plurimum ualuit. Præter quas fuere Aniensis, Aemylia, Sergia & Cornelia, ex claris Corneliorum & Aemyliorum familijs ductæ: quorum authores nomina familiarū dando tribubus, ad posteros famā nominis transmisere. Sed Aniensem, Marco Fuluio Pæto, & Tito Manlio Torquato consulibus tribum ueteribus additam inuenimus. In Aemylia autem, ut Formiani & Fundani: in Cornelia, ut Arpinates nomina ferrent, quandoq; rogatione promulgata

mulgata cautum fuit. Præter quas erat prærogatiua iuniorum & seniorum, quibus Veturiæ & Galeriæ nomen. Nanq; ex ipsis centurijs, facto iterum delectu ex iunioribus & senioribus, præstantiores ætate & dignitate, in proprias centurias seligebant: quarũ in ferendis suffragijs erat prærogatiua & primus honor. Hoc tamen dicere ausim, actores Atellanarũ hoc priuilegio datos: ne tribu, in qua ascripti erant, à censoribus amouerentur. Sicut Augustus histriones immunes uerberum fecit, & ne flagellis cæderentur, edicto inhibuit. Quodq; ex quinq; & triginta tribubus in comitijs si quando rogarentur, quæ plures in eãdem sententiam irent, cæteris præualuisse: eamq; tribum, cuius in ferẽdis suffragijs prærogatiuæ fauor inclinauit, & quæ primo suffragabatur, cũ ipsius authoritatẽ omnes tribus facilè sequãtur, tantum roboris habuisse, ut pro quo candidato suffragiũ tulerit, eum aut ipsis comitijs, aut in proximũ annum ad honores prouexerit. Illud quoq; non est ab re dixisse, Athenis decem tribus, quarum suffragijs, pacis belliq; temporibus respublica stetit, à regibus qui imperitarunt, nomina sumpsisse: singulasque tribus in decem genera distinctas fuisse. Ex quatuor enim tribubus, in qua olim ciuitas diuisa fuit, Clisthenes decem effecit. Nanq; à Cecrope, qui primus regnauit, tribus Cecropis dicta, sicut Egis altera, tertia Erichthis, Pandionis, Athamantis, Antiochis, Leontis, (ex qua Themistocles fuit) Oenis, Eantis, Hippocoontis: quibus per subsequentes reges duæ additæ, Antigonis & Demetrias ab Antigono & Demetrio: qui ex suis nominibus, decem ueteribus illas adiecere. Hãc Eantidem ferunt, quum fortiter contra Mardoniũ &

Persas pugnasset, illosq; turpi fugasset fuga, ab Atheniensibus hoc proprium tulisse, ut soli illius tribules Spargiticis nymphis sacrũ Victoriæ faciant quotannis impensa publica. Post quas fuere, Alopecia, Athenonea, Pæanica, Decelensis, Specia, Acharnas, Agraleuta, Alimusos (ex qua Thucydides & Lacyas, unde Milciades) mox illis prioribus adiectæ, ex quibus iudices qui iura darent in foro, deligebantur. Eratque constitutum, ut nisi Cypriorum princeps, tribus Atheniensium nemo sorte educeret. Thuriorum quoq; urbs in decem pariter tribus diuisa fuit, quas ex gentibus quæ in ciuitatem ascitæ fuerant, denominarũt. Siquidem ex Arcadibus, tres Arcadicæ: reliquæ uerò, Bœotia, Amphictonida, Dorida, Lyda, Athenaida, Euboida, & Nesyotis, nomina tulere. Ferturq; idem Clisthenes tribus Doriensium, ne forẽt eædem Sicyonijs, quæ Argijs, diuersis nominibus notauisse. Nam præter tribum suam, cui Archæ nomen erat, reliquas ludibrio habitas, ex brutis appellauit. Quippe Hyatas, id est, suales, aliquibus Oneatas, hoc est asinales, reliquis Chœreatas, hoc est, porcales nomina indidit: quibus mox aliud dixere nomen, hoc est, Hyleas, Pamphilos, Diamantes, & Egyleas. Helei uerò, cum duodecim tribus forẽt, postea bello Arcadico, parte agri amissa, in octo relapsi sunt: rursus restituto agro, eò uenere, ut decem fierent. Traditũ quoq; est, Corinthios, postquã in unam ciuitatem asciti fuere, in octo tribus distinctos fuisse, quarũ nomina prodita nõ sunt. Et Pyrenses, inita cum Attalo societate, de noua tribu Attalida decem ueteribus adijcienda conuenisse, quod postea subsequutum est. Spartæ uerò Aegida & Pitana præcipuæ tribus

fuere, ex qua Menelaus oriūdus fuit. Sicut apud Boios tribus Sappinia. Persæ autem urbes in quatuor sæpe curias diuisere: unā pueri tenebant, & qui erant ætate imbelli, ad primam usque lanuginem: Alteram adolescentes primo flore ætatis, quibus ad militare munus satis erat uirium & roboris: Tertiam ætate matura uiri: Quartam senio affecti, qui nullo impliciti negocio, militiæ muneribus uacabant, uitamq́ue ocio exigebant. Hiberos quoque apud Albanos in quatuor genera diuisos comperimus: unum ex optimatibus, ex quibus deligūtur reges: secundū ex sacerdotibus: tertium ex agricolis & militibus: quartū ex plebeijs & popularibus. De Megarensibus uerò traditū est, olim in quinq; tribus omnem regionē diuisisse, ut distinctio ordinis fieret: ex quibus alij Heraci, nōnulli Piraci, alij Megarenses, pleriq; Traspodicei, ultimo Cynosurci dicti. Indi autem nō per ætates & tempora, sicut Persæ, sed per munera & artes singulos populos in septē tribus partiti fuere: in philosophos, agricolas, pastores, artifices, milites, ephoros & cōsiliarios: qui licet essent pauci, & seuerißimis moribus astricti, tamē examussim facta regū pensitabāt, & certa lege examinabāt.

Historia de Scipione Asiatico, & morte Aemyliani Scipionis, quæ incerto authore fuit. Cap. XVIII.

SCIPIO cognomēto Asiaticus, superioris Aphricani frater, post superatū Antiochū & Asiam bello uictam, peculatus crimine accusatus à tribunis plebis quandoq; fuit: cumq́; in carcerem duceretur, Tiberius Gracchus tribunus plebis (qui antea, quod de republica cum Aphricano dissentiret, infensus Corneliorum genti fuerat) intercesit, eumq́ue ne in carcerem

mitteretur inhibuit: cuius rei beneficio, amicitia inter
eos conciliata & affinitas fuit. Siquidem solenni die,
quum Ioui epulũ in Capitolio libaretur, Corneliam fi-
liam maturam uiro, ei desponsam dedit: quam ille tam
cupidè dilexit, ut duobus anguibus deprehensis in cu
biculo, quum haruspices respondissent, mare angue di
misso, fore ut Cornelia mortem obiret: fœmina autem,
se occasurum maluerit, Titus Sempronius marem po-
tius extinguere, q̃ illa morte obita, superesse. Ex hac
Cornelia Sẽpronius duodecim filios sustulit: qui omnes
mortẽ obiere immaturã. Ipseq́; haud multò pòst, duo-
bus consulatibus & triumphis pariter clarus, ac cen-
suræ honore insignis, moritur: superstitibus Tiberio &
Caio Gracchis, summis oratoribus, præcellenti inge-
nio, & suorum temporũ eloquentissimus: ac Sempro-
nia filia, quos ex Cornelia genuerat. Sed Tiberius cũ
legem agrariam turbulentissimam, inuisam patribus,
contra senatus decreta tulisset, nouasq́; alias haud mi-
nus perniciosas ferre contenderet, duce Scipione Na-
sica concursu hominum interficitur. Caius uerò Grac-
chus tribunus plebis, dum improbis concionibus rem-
publicam uexat, actaq́; sua tueri uult, neque abroga-
ri patitur, duce Opimio consule, serui manu cæsus oc-
cubuit. Sempronia autem Scipionis Aemyliani (cuius
summa dignitas, magnæq́; res gestæ fuere, qui ob Car-
thaginẽ & Numantiã funditus euersas, minor Aphri
canus, & Numantinus cognominatus est) coniugium
sortita fuit: cum qua non modica simultate & penè
dissidio, quod eam ob morũ prauitatem osam haberet,
aliquãdiu uixit: uenitq́; in suspicionẽ, ipsius necis, quæ
fuit authore incerto, non minimam causam præbuisse.

Quanquam

Quanquam de Caio Graccho, & Fuluio Flacco eius familiari, pariter ambigi dubitarique uideamus. Hic enim Scipio, licet maximus imperator, tantæ fuisse traditur abstinentiæ, ut annis quatuor & quinquaginta, quibus in humanis egit, nihil dicatur emisse, nihil uendidisse, nihil ædificasse, atq; in tanta rerum affluentia & opibus, quibus Carthaginē & Numantiam deleuit funditus, haud plus tribus & triginta argenti libris, auri uerò duabus, reliquisse. Qui tribunus adhuc militum, dum stipendia faceret, magnum Catonis futuræ magnitudinis testimonium tulit. Siquidem interrogatus, qualis inter primores iuuenum uideretur Scipio: hunc solum sapere, cæteros uerò uelut umbras ferri respondit. Quod compar fuit cum Antigoni dicto de Pyrrho: quem magnum futurū uirum, si senesceret: & Scipionis de Mario, quem proximum post se Imperatorem, professi fuerunt. Is quoque cum ab Appio Claudio competitore in censura conuiciis iactaretur, quod ciuium nomina ignoraret: curæ sibi fuisse potius, ne à quoquā ignoraretur, quàm multos nouisse respondit. Illud plane constitit, post Aemyliani necem, homines de Sempronia uxore, quoquo modo merita, nec minus de Cornelia socru tanquam eum ueneno intercepe-rint, propalam loqui solitauisse: idque non incertis authoribus probari. Hæc nos de Gracchis, propter harum rerum studiosos, quo facilius innotescerent, non omittenda putauimus.

Quanta & quàm uaria iurisconsultorum opinio fuerit de supellectili, & quæ supellectilis nomine comprehendantur. Cap. XIX.

QVID sit supellex, quidue supellectilis nomine

comprehendatur, uariè inter iurisconsultos dissensum est, pugnantiáque studia inter eos, opinionésque fuere, alijs alias res supellectilis appellatione designantibus: omnes autem ita definiere, ut domesticum patrisfamilias instrumentum rerum ad quotidianũ usum paratarum, supellectilem esse dicant. Quæ autem res huiuscemodi sint quotidiani usus, quas in supellectili adnumerari conueniat, sententiæ uariarunt, magnáque inter eruditos, & perpetua dissensio fuit. Pomponius uir, ut in illa quisquis ætate, consultißimus: domesticum patrisfamilias instrumentum, quod neque auro, argentóue facto, aut uesti annumeretur, supellectilem definiuit. Florentinus inter iurisperitos authoritate non minori, præter hæc, animalia excepit: itaque equi, boues, gallinæ, anseres, & cætera hoc genus, quæ pecorum numero habentur, quanuis in quotidiano usu forent, in supellectili non haberi censuit. Paulus autem iuris æquè peritißimus, uasa ænea uulgaria, quæ proprio sunt loco sita, capsasque uel armaria, quibus uestes librìue continentur, & si quotidiani usus causa parata, in supellectili adnumerari negauit. Alphenus qui Seruij Sulpitij discipulus fuit, illa quæ ad artificij aliquod genus seorsum pertinerent, & nomen sui generis separatum haberent, in supellectili non haberi dixit: itaque pugillares & codices, tum fabrilia arma & militaria iuxta Alpheni sententiam, in supellectili non sunt. Tubero negauit ea quæ in penu forent: præterea argentum, uestem, mũdum muliebrem, & alia ornamenta, instrumentum agri uel domus, supellectilis appellatione contineri: reliqua uerò quæ in quotidiano essent usu, in supellectili adnumerauit. Papinianus

pinianus autẽ Scæuolæ discipulus,cui in aduocatione fisci succeßit,magnæ apud Seuerũ authoritatis, mensas argenteas uel eburneas,argenteósq; lectos, & argentea cãdelabra,legata supellectile,deberi dixit: argentum tamen escale uel potorium,in supellectili esse, Modestinus negauit:fuitq; sentẽtia Labeonis,quæ deliciarũ magis,quàm usus causa parantur,quæq; in eximio cultu forent,inter supellectilia non censeri. Myrrhea uerò quæ uescendi causa parata sunt,licet in delicijs forent,in supellectili tamẽ adnumerari. Sed in hac quæstiuncula, quia uulgaris ferè & protrita est, nimium immorari,nullum operæpreciũ fuerit. Illud certè dixisse haud piget,in supellectili cõtineri mẽsas, trapezophoras,delphicas, subsellia, scamna,lectos etiam excultos gẽmis & auro, culcitras, stragula,& thoralia,quibus lecti thoríue insternuntur, non autem uehicula:nam illa instrumenti uiatorij esse Florianus ait. Præterea pelues,quãuis argenteas,candelabra & craterem etiã argenteũ,myrrhina, crystallina aut uitrea escaria uel potoria,lucernam quoq; & trullam. Adde uasa ænea uulgaria,quæ proprio non essent loco affixa,& si quid paratũ foret quotidiani usus causa,præter illa quæ modò excepta fuere. Ex quibus datur intelligi id,de quo dissensio erat,quid uerbo supellectilis dici cõprehẽdiq; oporteat. Sed quia de escario argẽto & Delphicis mẽtio est,nõ omittendũ literis proditum esse,Delphica dici uasa,quorum nulla mutata forma, uarius & multiplex usus foret. nanque ita erant fabrefacta,ut duplici facie diuersis usibus inseruirẽt: siquidẽ Delphi uasa elaboratæ artis habuere,ita ut poculorum uicem præstarẽt,& clypeorũ loco usui essent.

Trapezophoras uerò, mẽsas fuisse ornatu magno, quæ effictis imaginibus sustinebantur, quales hodie in uetustis marmoribus sæpe uisuntur: quippe mensarũ species apud ueteres multifarias legimus, scilicet trapezas, quas magidas Græci uocant, & tripodes, & micotrapezas, in quibus modica parabatur cœna, & epidorpias, urnarium & cylibantum, & alia mensarum genera, si cui illa prosequi libeat. Inter escarium uerò argentum etiam aquæ manaria, id est, uasa abluendis manibus accommoda, quæ Latini gutturnia uocant, Põponius de auro & argẽto legato cõtineri putauit.

In qua ætate milites apud Romanos legi consueuere, & quæ fuerit disciplina militaris, quód ue iusiurandũ. Cap. XX.

QVI de militari disciplina libros posteris reliquere, eos haud ferè quenquã minorem septem & decem annis, aut sex & quadraginta maiorem, militiæ & tyrocinio adscribi uoluisse constat. idq́ue à Seruio Tullio uetere censione cautum fuisse primum, quod æuo subsequẽte à Caio Graccho lege sacrata sancitum fuit. Causa autem hæc est, quod citra eam ætatem aut suprà, uelut immaturos, aut præduros & effœtos, militiæ rudimentis minimè idoneos putarunt. Ideo uetus constitutum erat, iuuenes nisi post pubertatem, & primo flore ætatis, dum per ætatem laborem militarẽ ferre possent, florentes uiribus, & eos ex urbana, sæpius agresti iuuentute rusticis operibus duratos, militari sacramento & muneri adigere, singulósque militiæ per numerum in iuniorum tabulis adscribere, qui Catalogi dicti: illosq; ex corporis habitudine, si apti militiæ, si lato pectore, si ceruice erecta, si fortis & strenuus: quæ

quæ species, qualisq́; uigor, & quod robur uirium foret internoscere, ut illorum forti fideliq́; opera, respublica uti posßit. Nam nimis pinguem, deformem aut mancum, desidem aut uecordem, tanquam minus utiles, militiæ non adscribebãt: quippe Cato Censorius pinguẽ militem, uelut reipublicæ incommodum, iure incessuit: cuius inter guttur & inguen, cuncta sub uentris dominio forent. In qua semel adscriptus, nisi propter demerita exautoratus foret, ipso nolẽte, deleri nequibat. In quo id sedulò cauebatur, ut primum militiæ uinculum putarent, sacramenti religionem: secundum, singulorum amorem uelut inexplicabilem nexum, cum his qui unà mererent: tertium, deserẽdi nefas. Quibus ad militiam admisßis, primo anno custos, sub quo disciplinam ediscerent, & magister sub cuius imperio tyrunculi acuerentur, publicè dabatur, ne expertes operum militarium, arma tractarent. Diuus uero Iulius equites Romanos, aut senatores armorum peritos, sub quibus militiæ nescij erudirentur, magistros dedit: quorũ præceptis imbuti, perstando & peruigilando, militare rudimentum deponerent, legésq́; pugnandi & prælij normam ac dictata internoscerent. Primúsq́; Publius Rutilius consul, collega Cnei Manlij, è ludo Cornelij Scauri doctoribus accersitis, plagas uitandi & inferendi militibus præcepta dedit. Inde ne temerè & sine arte pugnarent, utque tyrones sub disciplina essent, & militaribus imbuerentur præceptis, tribunis datũ negocium fuit. Quos optimis disciplinis institutos, tandem militiæ adscribebant. Apud Persas uerò magistri rei militaris, grandiori ætate fuere, nec citra annum quinquagesimum, sub quibus parata instructáq́; acie,

parcè primū & modicè, mox exactißima cura militiā ediſcebant: apud quos iuuentus à uigeſimo ad quinquageſimū annū militare cogitur: ultra uerò arma tractare uetitum. Siquidē lex militaris etiam Romanis à quinquageſimo anno militē non tāgebat. Apud alios inoleuit mos, ut poſt annū quadrageſimū militiæ tyrocinio neminem adſcriberent: poſt quinquageſimū uerò militare deſinerent, hisque uelut perfunctis militia, mißio daretur. Quod Scytharum legibus cauebatur, ne hominem ſexagenarium militiæ admitterent. Aegyptijs in more fuit, ut Calaſiries, qui præcipui habentur milites, à nullo doctore, ſed à patre ſolùm militiæ præceptis erudirētur. Phocion uerò, ut Athenienſes nimis bellicoſos à belli furore, delectu acerbo cohiberet, quod libentes & cupidi appetebant, lecta iuuentute, etiam octogenarios, emeritis ſtipendijs, coegit dare nomina. Camillus cōtra Latinos & Volſcos magna mole dimicaturus, ſeniores quibus aliquid uirium supereſſet, in ſua uerba iuratos centuriauit. Romani quoque bello Hetruſco, & ſæpe aliàs, ſeniorum cohortes, poſt emerita ſtipendia, quinetiam libertinorum ad militiā exciuere. Et Marius magnæ partis milites, ſeniores, qui multa ſtipendia meruiſſent, & capite cenſos, ſacramento aſciuit. Quod Alexander Macedo feciſſe dicitur, ut ducturus contra Darium, ueteranos peritos belli, militiæ adſcriberet. Non ſic Conon, qui ut exercitum ſuppleret, Atheniēſium pueros immaturos annis, quibus uires non ſuppetebant, & ſenes legit. Milites uerò in caſtris, niſi Romanos ciues uel Latini nominis, leuium tamen armorum auxiliares externos, ſacramēto Romani adigere ſolitauere. Contrà uerò Cyri con-

ſilium fuit, non modò ex ciuibus ſuppleri milites, ſed uelut optimos equos è longinquo quæri oportere. Idem apud Alexandrinos uetuſto more ſeruatum eſt, ut nullos milites niſi peregrinos militiæ admittant. Proditúmq; memoriæ eſt, in fœdere quod cum Romanis & Antiocho ictum eſt, caueri, ne milites ſub ditione populi Romani cõducere, aut uolũtarios habere liceret. Inter auxilia tamẽ minor, in legionibus longè maior militũ numerus adſcribi aſſueuit. Sed tamen legionariorum, & arma grauiora, & diſciplina fuit ſeuerior: auxiliariorum uerò minor, nec tam exactæ diligẽtiæ: quibus in prælium euntibus, præter ſagas togáſque & rectam tunicam, album aut rubrum paludamentum, quo ſocios ab hoſtibus internoſcerent, publicè dabatur. Aphris uerò, Caunis, Numidis, Lacedæmonijs, & Maſſagetis, in bellũ profecturis, ruſſatas uel puniceas ferre ueſtes moris erat: ut eo argumẽto uulnera & ſanguis effuſus nõ innoteſcerent, confidẽtiusq; & ſine pauore dimicarẽt: id quod apud Perſas in uſu fuit. Nanq; Artaxerxes ducturus cõtra Cyrum, milites rubro ſagulo ornauit, Cyrus albo. Ageſilaus quoque ita copias inſtruxit armis, ut omnia ærea punicea uiderentur. Thraces pullas induti tunicas, in acies prodeunt: contrà, Mybæ & Aethiopes candido amictu. Samnites diſcolori ueſte præliantur, nonnunquam candida. Boij & Inſubres auratis ſagulis, Galli uirgatis cum torque aureo, Britanni glaſto infecti. Eſt enim fullonia herba, quæ atro colore inficit, & hominẽ decolorem facit. Geloni hoſtium cutibus ornati, quo truculẽtiores uiſu & aſpectu formidabiliores eſſent. Aethiopes dimidiatum corpus minio, dimidiatum gypſo ſolent illinire.

Fertur Caius Cæsar, ut in conflictu bellorũ cunctis innotesceret, ad prima signa nouo colore amictus, & diuerso armorum habitu insignis prodijsse. Et Lucullus cum thorace squamoso, & amictu purpureo præliari. Gylippus uerò maximus imperator, sordida ueste & semilacera, ac cultu neglecto cõspicuus erat. Agis quoque Lacedæmoniorum dux, à gregario milite nihil differebat: sicut Agesilaus, qui cultu corporis uili exultabat, exercitu autem ornato. Contrà Alexandrum Macedonem, insignem cum regio habitu, tum Siculo amiculo & lineo thorace, duplicata ac ferrea caßide, auro & gemmis arma honestabãt. In quo illud traditur mirum, dum in India præliatur, concußis armis, uisum barbaris lumen infundere, & monstrum ante se agere. Quod compar fuit cum Epizelo Athenienſi, qui (ut tradit Herodotus) in pugna Marathonia dũ præliatur, uisum monstrum, quod ante se conspiciebat occidere nisus, luminibus captus perpetuò mansit. Etiam Tiberij equus in conflictu belli, ore flammas interdũ emittere uisebatur. Caius tamen Gracchus legem tulit ad populum, de uestibus publicè militibus dandis, sine stipendiorum diminutione. Inde institutum, ut singulis militibus sagæ togæq; in hybernis dentur. præualuitq; mos, ut in bellum profecturi Romani milites, singuli in tabulis describãtur: illorum, ut qui prælio ceciderant, nomina reuersis innotescerent: utque in delectu conscribendo, primus miles bono omine tanquã inde faustum felixque auspicium futurum sit, conscribatur. Id enim boni ominis esse, & prosperos euentus facere putabant. Apud Persas inualuit mos, ut profecturi in bellum, in cistam ante regis tribunal singuli singulas sagittas

gittas immitterent, mox reuersi, quisque repeteret suã: ut ex remanentibus, illorum qui prælio cecidissent, numerum internoscerent. Hi ergo in castris militiam edocti, hyeme pariter atque æstu diebus singulis mane & post meridiem, locum tenere, signa sequi, ordinem seruare, fossam fodere, figere uallum, militari gradu incedere, & alia militaria facere quotidiano usu ediscebant. nam ducibus, centurionibus & tribunis, præcipuè curandum erat, in locis ubi statiua habebãt, cogere tyrones milites, cum primùm merere cœpissent stipendia, ne sine consilio, sine imperio in hostes tenderẽt, per turmas hincinde crebrò concurrere, decurrere, clamare, locum tenere, imperium seruare, iussa exequi, séque in orbem colligere, cuneum facere & phalangem, ut sequi signa, & pati tædium, æstus ac uigilias assuescerent, ne pulsi loco cederent, & in acie quisque agnosceret ordines suos: ita ut usu quotidiano non minus ipsi sibi præscriberent quid facto opus foret, nec hoc incitante ullo, nec imperante, quàm ab alijs ediscerent. Quæ disciplina præcipua Iphicrati traditur, ut sine ducis opera milites ita instituerct cõsistere in acie, ut peritißimè dispositi uiderentur. iactu quoque disci, cursu, saltu, iaculatione, & lucta inuicem contendere, mos erat. Nandi quoque post solitas exercitationes iuuentutis Romanæ summum studium in militari rudimento fuit, aliáq; opera iusta militaria, quibus quasi simulacris pugnæ, animos corporáque tanquam ad uerum bellum acuebant. Ad palum quoque exerceri, aut iaculis & sagittis ferire, nonnunquam fundis & lapidibus disciplinæ militaris erat. Fuit enim palus cubitorum trium, quem tyrones scuto & clauo uelut ho-

ſtem petere, in eumq́; ictus & plagas inferre ſolebãt. In quo id cauebatur in primis, ne dum ad palum ictus intendunt, ipſi hoſtiũ telis pateant: proinde oportebat animo eos & corpore intentos eſſe, non magis ad inferendos, quàm ad cauendos declinandosq́; ictus: cui ludo Palaria nomen. Arcu quoq; & ſagittis plerunque Cretẽſibus & Cydoniis, exactiſſima cura milites inſtruebantur, ſicut apud Græcos palæſtra. Cyri uerò diſciplina fuit, ut milites ſemper opus facerent, & nunquam exercita iuuẽtus, niſi ſudore præuio, cibũ ſumerent. Qui etiã neq; prandebat, neq; cœnabat unquam, niſi ſudaſſet prius, & militaria obiuiſſet munera. Ageſilaus quoq; in gymnaſio, ne ocio ſeneſcerent milites, exercitationis & uirtutis cuiuſq; præmia propoſuit, leuibúſq; prælijs experiundo aſſuefecit. Qui etiã Perſarũ regũ mos traditur, ut curſus & pugnæ dona militibus proponant. Alexander uerò Macedò, ne ocio milites laſciuirent, certantibus uirtutis præmia Chiliarchas dedit. Præ cæteris Aurelianus Cæſar nullum reliquit uacuũ diem, quin ſe pilo, ſagittis, ac militaribus armis exerceret. Et Maximinus ſenior, quãuis grãdis natu, campeſtriũ exercitationũ ſupra modũ labores ſubijt. Antoninus quoq; Baßianus Caracalla, præterquã ꝙ ſe cum militibus exercebat, iter ſemper onuſtus armis pedes fecit. Id quod de Seuero ſcriptũ accepimus, ut hyeme ſæua & gelida aperto capite per niues & pruinas, per montes ſyluasq́; curſitaret, in patientia laboris & uictus abſtinentia ſupra fidem aſſuetus. Quibus documentis redacto in diſciplinam milite, poſito rudimento, & continuo uſu firmato, legiones conſcribebant. Præterq́; milites peregrinæ militiæ

inter

inter auxilia Cretenses sæpe militasse accepimus. Hi enim terrestri naualiq; prælio, ad insidias, furta & rapinas, populando assueti: excursiones maximas facere promptissimi sunt, in prælio uerò segnes: Cydones uerò fortissimi, sicut Homerus inquit, illorũq; arcus caprinis pellibus ornari pleriq; literis adnotarũt. Idq́; à Iuuenale uersibus mũdis significari crediderim, dũ inquit:

" Tu scabie fruere mali, quod in aggere rodit,
" Qui tegitur parma & galea: metuentq́; flagelli,
" Discit ab hirsuta iaculum torquere capella.

Notat enim illa ueteris disciplinæ rudimenta, quibus tyro miles in emittendis iaculis apud suum centurionẽ instrui solebat. Quinetiam Romanæ militiæ fuit, leuis armaturæ milites atq; equites, loricas & galeas ursinis pellibus tectas, quo truculentiores uisu forent, in aciem deferre: sicut Græcorum ueteres, pelles fluuiatilis canis pro capitis tegmẽto uice galeæ detulere: equinasq́ue iubas & caudas in galeis, aut pennas strutiocameli, nonnunquam leonis pellem pro conis apud Romanos fuisse cõstat, more Aethiopum, qui pelles equorum capitum cum ipsis auribus & iubis deferentes, nonnũquam pardorũ pellibus leonumq; amicti, acies subeunt & præliantur. Thracibus in more fuit, è pelle uulpina cassides ferre, sicut Albanis & Hiberis cũ ferinis galeis pugnare. Rhoxani non modò galeis, sed thoracibus & scutis ex crudis boum corijs uti solebãt. Apud Græcos autem, Homeri testimonio, equinæ iubæ pro cristis fuere. Pyrrho & Philippo hircina cornua, Hammonijs arietis caput, Achæis pennæ uarijs distinctæ coloribus. Alij rubras cristas supra cassidem deferebãt. Cimbri & Theutones horrentiũ hiatibus ani-

malium contexere galeas. Abradatæ Persarum duci conus hyacinthinus erat. Cyrus caßidibus æneis & conis albis milites ornauit. Cares gallos gallinaceos pro conis habēt. Alexandri caßidem cristata iuba & pennæ candidißimæ circuncingebant. Nonnunquam insigne fuit Epiporpœma. Galli non modò scuta, sed corallio ornabant galeas. Galatæ partim cornua, partim quadrupedum habuere effigies. Samnites cum pinnis muralibus digladiātur, in prælio uerò cristatis galeis: sicut Lusitani, & Sacæ Scythica gens, quibus neruatis cristatisque galeis pugnare in usu est. Teucri, Mysi, & Thraces, super æneas galeas bouis aures & cornua apponunt. Inter cæteros Conidus centurio, bello contra Mysos fertur miraculo fuisse, quòd poculum supra caßidem, modò suscitans flammam, modò remittens deferebat. Eratque Romanæ militiæ uetus constitutum, ne miles sine cōmeatu ab signis abeat, néue præsidio decedat, néue locum relinquat, aut è castris effugiat, neu discedat longius: sed explorato, & sub signis atque subsidijs positis, non modò in acies prodeat, sed lignatum & pabulatum uadat: omnia deniq; uelut si corā hoste, cauta præuisáq; sint. Vtq; milites die simul ac noctu iuxta parati instructiq;, ad nutū imperiúmque præsto sint: qui contra fecerat, aut ignominia notáque afficiebatur, aut seuera correptione capite luebat: tametsi nonnulli delicta eiusmodi lenius uindicarint. Nanq; Aemylianus Scipio, licet grauißimus exactor disciplinæ, quē militem extra ordinē deprehenderat, fustuario plectebat, eumq; uulgato ad rem militarem exemplo, si Romanus ciuis esset, uitibus: si uerò externus, fustibus cædebat. Est quoque lege militari

sancitum,

sancitũ, ne lixæ permisti cum equitibus uagẽtur: néue frumentum publicè datum, miles uendat: aut prædas pecorum, uel mancipiorum uino commutet: neue gregarius miles in acie uel castris seruum aut iumentum habeat: neu quis ubi tribunus militũ fuisset, postea ordinũ ductor esset: nec qui ordines duxisset, miles postea fieret. Vtq; milites manipulares, qui sub disciplina militant, semper cincti caligatiq; sint: quæ quidem caligæ multiplicibus clauis munitæ erant. discinctos enim uelut ignauos & militiæ minimè aptos putarũt: præcinctos uerò, fortes & strenuos. Quare Macedonum lex erat militaris, ut qui miles hostem nõ occidisset, non militari cingulo, sed capistro cingeretur: quod apud Carthaginienses seruatũ legimus, ut discinctos, postremos homines ducerent: tametsi Aphrorum peculiaris feratur mos, fluxa tunica & discinctos incedere. Quinetiam ut in expeditionem ituri milites, arma & uallum, nec non utrem, follem, scutum, gladiũ, tum siquid ad usum uelint, interdum plus dimidiati mensis cibaria absque seruorum aut iumentorũ ministerio humeris ferat, antiqui moris & exempli fuisse. Illud quoque animaduertimus, nemini in Romana militia extra ordinem, etiam in prouocantem, contra imperiũ pugnare licuisse. idem Macedonibus, quibus iniussu ducis aut arma capere, aut in ordines ire uetabatur. Quodq;, nisi militari sacramento miles adscriptus foret, hostem gladio petere, aut militare minimè fas erat: perindeq; in eũ militaris animaduersio fuit, qui hostẽ militiæ sacramento non adscriptus occideret, aut qui classico reuocatus, tardius pareret, quàm qui ciuẽ aut sociũ iniuria occidisset. Ideo laudasse Cyrus dicitur

militem, qui cum hostem interfecturus, gladium eduxisset, claßico receptui audito, ictus cohibuit, & hostē dimisit. Sed prius sua sponte decuriati equites, centuriati pedites, sacramēta mutuò præstabant. Paulo deinde Aemylio & Terentio Varrone consulibus, tunc primū, quod nunquam antea factū, per tribunos militum à uoluntario sacramento, ad legitimū iusiurandum milites adacti fuere. Quod quidē imperator præstare tenebatur primus: suo mox ordine subsequebantur legati, deinde tribuni, deinde centuriones, postea decuriones, mox præfecti castrorum, demum milites: quod singulis annis, Calendis Ianuarijs denuo præstabatur. Iurabant enim per deos solenne iusiurādum: postea in acta principum se iussu consulum conuenturos, neque è castris eorum iniussu quæsitis occasionibus abituros, non fugæ formidinisue causa extra ordinem recessuros, nisi teli sumendi, uel hostis feriendi, aut ciuis seruandi causa. Neque in exercitu propéue decem passuū millia, pluris argentei nummi furtum facturos: extráque hastam, ligna, pabulum, utrem, follem: siquid, quod pluris esset, nacti fuissent, id omne ad consules delaturos, aut dominis reddituros. Nonnunquam alio sacramento milites adactos comperimus: tunc cum ingens subeunda dimicatio foret, & in extremuum discrimē res uenit. Vt nisi uictis debellatis, fusisque hostibus uictores forent, se ad castra nunquam redituros iurarent. Tum illud notatum est, quod si ab uniuerso exercitu iusiurandum consuli præstandum esset, satis fuisse, si centurio uel tribunus exercitus nomine, conceptis uerbis, sublimi uoce iuraret, omnisq; multitudo & singuli milites, communi conspiratione & consensu, in

eadem uerba silentio in se quisque iuret. Hocque iusiurandum, ac si cōcepta uerba singuli expreßissent, perinde tenere, atque sanctum & illibatum haberi. Apud Lacedæmonios uerò milites hoc etiam iuramentum præstare soliti sunt, eosdem cum Imperatore amicos, inimicósq; habituros, utque bonorum malorúmque firma consensio inter eos & fœderatio esset. Neq; omittendum quod de Atheniensibus memoriæ proditum est, qui cum propter quotidianas contentiones, & uiolatum ius gentium, infensi Megarensibus & animo hostili essent: quoties milites solito militari sacramento adigebant, hoc etiam iusiurandum illos subire coegisse, se intra militiæ tempus quotannis quoquo modo possent, Megarensium agros finésque infesto exercitu inuasuros, & peruastatis agris, nihil intactū relicturos, atque in eos omni clade belli grassaturos.

Dissensio inter duos ludi professores, super uerbo inuenio & reperio, contra obseruationes grāmatici cuiuspiā. Cap. XXI.

AMBVLABAMVS in litore, dum Neapoli essemus, æstiuo anni tempore, cū iam aduesperasset, ego & Iunius Antonius, & plerique studiosi paribus disciplinis dediti, qui illuc ociandi causa aduenerant. Cumq; duos ludi literarij profeßores super uerbo reperio & inuenio graui contentione inter se iurgantes disceptantésq; uideremus, libuit eorū disceptationi interesse. Atq; ex his alter, cum inuenire diceret esse impenso labore rem diu quæsitam assequi: reperire uerò, rem non quæsitam, sed forte oblatam nancisci, idque Ouidij authoritate, qui in suo maiori carmine, dum Inachum natam Io quærentem facit, post longos &

" irritos labores, his uerbis illam affatur: Tu non inuen-
" ta, reperta es. Quos ipse uersus sic explicabat, ut diceret, te ego cũ diu quæsierim, non inueni, sed casu oblatam comperi. Ouidiũ ergo de significatu uerbi contra illum diiudicare asserebat, qui uerbũ reperio casus facit, non operæ. Quoq; minus dubites, (inquit ille) habes Latinæ linguæ doctorẽ non ignobilem, nec mora commentatiunculas quasdã grammatici hominis non incuriosi, quas secum adduxerat, è sinu togæ depromit,
" in quibus ita scriptũ erat: Excogitare consilij est, reperi
" re uerò fortunæ. Vnde Ouidius, Tu non inuẽta, reperta es. Hæc cum ille & pleraq; legisset, reclamabat alter, doctorem istum, nec uerba, nec mentẽ Ouidij intelligere quisse, labiq; errore manifesto. Siquidẽ reperire, est cum labore aliquid quæsitũ assequi, deductũ ex re & pario. parere enim est cum labore quærere, unde pecunia parta cum labore quæsita dicitur, imò eundẽ Ouidium, quem in mediũ ille adduxerat, eodem uersu
" significantius contra demonstrare: Tu non inuenta, sed
" reperta es, inquit, quasi, ego te non casu & fortuna nactus sum, sed studio & labore quæsitam, repperi. Quod & alio uersu eundem exploratius significa-
" re aiebat: Examinansque artus primò, mox ossa re-
" quirens, Repperit ossa tamen. Prætérque hanc Ouidij authoritatem, idem apud authores probatissimos usu continuo obseruari. Q. Curtius: Quippe Euphrates, inquit, altum limum uehit, quo penitus egesto, uix sufficiendo operi firmo reperiunt solum. Et idem: Quia duces asseruati profugerant, misit qui conquirerent, nec reperti. Suetonius in Cæsare: Idque eo studiosius facerent, quòd aliquantum uasculorum operis antiqui scrutantes,

ſcrutantes, reperiebant. Vides, inquit ille, reperire eſſe operæ & conſilij, non autem fortunæ? Atque alter cum contra tenderet, & uoce immodica obſtreperet, eadem ſæpius & quædam nugalia repetendo, cupidus ego iſtius doctoris mentem planè perſpicere, accipio libellum à manibus magiſtri, atque in eo lego pleraque nimium audacis doctrinæ & confidentiæ. Nanque eò proceßit, ut ſingulos fermè ueterum probatiſſimos, quorum ueſtigijs nobis inniti operæprecium eſt, à præſcripta à ſe lege & dicendi norma dißidentes taxare non fuit ueritus. Præter quæ in eo admiratus ſum, offendo & nanciſcor ferè idem eſſe quod reperio, quod procul à uerò eſſe apertè liquet. Etenim ſi reperire eſt aliquid impenſo ſtudio inuenire, ut eſt modò oſtenſum: nemo ferè quiſquam id in uerbo nanciſcor, & offendo, inueniet. Siquidem uerba hæc haud dubiè ſub caſu & fortuna ſunt. Præterea qui rem exquiſitius penſabit, inueniet nanciſci id frequentius notare, rem ſcilicet fortè oblatam, data occaſione aſſequi & habere. T. Titius tertio ab urbe condita: Pacuuius, inquit, Calanus malis artibus nactus opes. Idē, caſtris ponendis diſperſos nactus. Cæſar idoneam tempeſtatem nactus dixit, id eſt, aſſequutus. Id quod, Feſto Pompeio authore, ſcientißimè probatur, qui uerbo nanciſcor, ſignificatum aſſequendi potius quàm inueniendi in ſuis commentarijs tribuit: & pleriſque ueterum authoritatibus, in quibus ſi nanciſci inuenire dixeris, profectò abſurdè & imperitè loqueris. Hæc & pleraque in eo cum legiſſem, cum me iam tæderet, librum reſtituo, atque illos inuicem altercantes diſceptantesq́ue relinquo.

Ex quibus uictorijs olim consules, & deinde sequuti duces, triumphare consueuerint. Cap. XXII.

VETERES Romanos olim nõ ex quibuscunq; uictorijs triumphare consueuisse, sed cum bellorũ & uictoriarum causæ eo munere dignæ uiderentur, triumphos egisse accepimus. Causæ uerò triumphorũ licet à prima origine exiles fuerint atq; tenues: quippe quia exiguis uiribus & parua manu rem agebant: postea aucto dilatoq; imperio maiores certiores'que fuere, ut ad triumphi munus quisquã aspiraret. Cum Veientes olim Tarquinenses'q; pro Tarquinijs contra Romanos mouissent arma, & uelut æquo marte utrinq; pugnatum foret, ꝙ uno plus Hetruscorũ in acie cecidisset, nec hostium quisquam postera die in conspectu erat, digna res triumpho uisa fuit. Itaque Valerius consul, quanuis collega morte sublato, de Veientibus Tarquiniensibus'q; triumphum egit. Et P. Valerius, & T. Lucretius consules cum infesto exercitu in agrum Sabinum profecti, primo uastatione, mox prælio ita hostiũ opes afflixissent, ut nihil inde rebellionis timeri posset, triũphantes urbem inière. Quinetiam ex deditis & non captis urbibus, aut hostibus fusis & auersis, stante dictatore, à consulibus sæpe triumphatum est. De Priuerno & Pometia, deq; Sabinis & Samnitibus, etsi non ui captis, sed in deditionem acceptis, triumphare licuit: propterq; auersos & palatos hostes, Claudius Petilius consul, dictatore Q. Seruilio Hala, de Tiburtibus & Gallis triumphauit. Et Cornelius & Bebius consules, quòd Ligures Apuanos nõ expectantes bellum, in deditionem acceperunt, & ad duodecim millia in alias terras traduxerũt, de Liguribus uelut acie

uictis triumpharunt. Procedente *mox tempore, cum propagato imperio, cum hostibus ualidioribus, magnis utrinque uiribus bella agerentur, cautum fuit, ne cui triumphum, nisi quinq; hostium millia cecidisset, & iusta acie magnas copias fudisset, decernere liceret*. Cuius *rei fidem apud quæstores, ut quid laboris exhaustũ, quidue cædis noscerent, amplißimo testimonio facere oportebat*. Idq́; *non ab re uisum*. Erat *enim triumphus ingens honorum cumulus, quem multi duxerunt maximum uitæ bonum, quo nisi magnis conatibus deuictis perduellibus, uictores bello duces honestabant*. Vtq́; *nisi pro aucto imperio, non pro recuperatis his quæ bello amissa erant, triumphus cuiquam decerneretur*. Quinetiam *nisi suo ductu & auspicio, ac in sua & nõ aliena prouincia, eaq́; pacata, & nullo manente bello, imperatores hostes profligassent & uicissent, triũphare nemini licuit*. Ideo, Liuio & Nerone *consulibus, deuicto ad* Metaurum Hasdrubale, Liuius *qui in sua prouincia rem gesserat, de* Hasdrubale & Pœnis *iustißimè triumphauit*: Nero *autẽ, qui potior uictoriæ causa fuit, ꝗ in aliena prouincia suppetias collegæ dederat, ouans in urbẽ uectus est*. Exq́; *duobus consulibus eandem prouinciam sortitis, contraq́; eosdem militãtibus, uni triumphum decretum, ꝗ hostes fusius egerat, eiusq́; ductu & auspicio parta uictoria fuerat, alteri negatum legimus*. L. Valerio Potito & M. Manlio *cõsulibus, ꝗ contra* Aequos *in* Algido *prosperè rem egissent*, Valerio *triumphus, quòd perseuerãtior in hoste persequẽdo, instando, urgendoq́; fuerat*: Manlio *uerò, ut ouans urbem iniret, à senatu datum est*. Fuitq́; *animaduersum, quòd tametsi uictis,*

fusis, fugatisq; hostibus, res triumpho dignas imperatores gessissent: si tamen neq; dictator, neq; consul aut prætor exercitui præfuissent: neq; legitimum haberent magistratum, cuius ductu & imperio uicti essent & profligati, triumphare nemini fas erat. Propterea L. Cornelio Lentulo, magnis rebus gestis, negatus triumphus fuit: ꝙ proconsul Hispaniam prouinciam, nõ consul obtinuisset. Tametsi Scipionem procõsulem, & cui sæpe prorogatum imperium fuerat, de Hannibale & Pœnis: & Cn. Manlium de Gallogræcis, Paulumq; Aemylium de Ingaunis Liguribus, & Põpeium Magnũ de Sertorio, proconsules egisse triũphos legamus. Perraro enim alicui triumphare permissum fuit, qui sine legitimo magistratu, & sine iusto imperio rem gessisset, præter Põpeium Magnum, qui tametsi in senatum per ætatem admissus non fuisset, eques Romanus adhuc, id quod cõtigit nulli, deuicto in Aphrica Domitio, triumphauit: cui hoc ferunt præcipuũ contigisse, quòd è tribus orbis partibus speciosos egerit triũphos: sicut Camillo, qui treis triumphos unà egit, triplici uictoria ouans. Sed nec eum qui magnis perpeßis cladibus, & nimium cruenta uictoria esset potitus, tanquã lugubri & parui cõpendij, quòd multis funeribus, nõ multis commodis rempublicã affecisset. Propterea Valerio consuli uictori contra Gallos, ob cladem exercitus, negatus triumphus fuit: cum magis dolor ciuibus amissis, quàm uictoria hostibus fusis præualuisset. Nec eum qui exercitus Romam nõ deportasset, nisi perdomitam pacatamq; prouinciam successori dedisset, more maiorum. Est tamen memoriæ proditum, nonnunquã stantibus consulibus prætorẽ qui in sua prouincia res gesserat,

ſerat, hoſteſq; fuderut, etiã ſine cõſulibus triumphaſſe: duoſque conſules de eiſdem hoſtibus parta uictoria, triumphantes urbem iniſſe. Neq; negauerim, non ſemel, ſed pluries in eodem magiſtratu, & cõtra eoſdem hoſtes, propter res feliciter geſtas, magnis ſæpe ducibus triumphare permiſſum: quodq; à principio urbis non curru trumphali, nec equo uehi triumphantes, ſed pedibus incedere aſſueuerant. Poſtea equo uecti, demum curru quadriiugo triumpharunt. Tametſi Romulũ de Acrone Ceninenſium duce, curru quatuor equorum triumphaſſe, Dionyſius aſſeuerat. ac ex duobus imperatoribus in magiſtratu poſitis, illi qui in ſupremo gradu eſt, ſoli triũphare permiſſum. Ideo conſul cũ dictatore aut prætore non triumphat, ne minor poteſtas maiori æquata uideatur, néue auſpicia, quæ maioris magiſtratus ſunt, cum minoribus confundantur, licet dictatorem & magiſtrũ equitum unà triumphaſſe ſæpe legamus. Illud deniq; ex annalibus conſtat, Romanũ ciuem, quanuis reipub. pernicioſum & infeſtũ, ſi bello uictus foret, in triumpho deferri nõ licuiſſe: quodque ſi cõtra pyratas, ſeruos, aut fugitiuos, uel aliud genus hominum Romano nomine indignum bellatũ foret, tanquam belli cauſa erubeſcenda, quanuis parta uictoria, aut hoſtibus fuſis, auerſiſque, nemini triumphare licere. Cõtra uerò ciues bello uictos, quia lugubris uictoria eſt, ipſeq; dux minime imperator cenſetur, licet bene gerendæ rei occaſione data: neq; ouare, aut triũphare, uel ſupplicationes cuiquã decernere, dum reſp. ſtetit, unquam permiſſum fuit, niſi poſt aliquot ætates, cum Aurelianus Auguſtus de Tetrico uiro ſenatorio (quem in oriente uicerat) & Zenobia muliere trium-

phauit. Apud Græcos uerò seruatũ diu est, ut qui imperator hostem fugasset, trophæo donaretur: qui occidisset, aut funditus euertisset, triumpho uel encomio & peplo. Fuisse autem peplum uelum, in quo qui facinora gesserát fortia, singula egregiè gesta, atq; acerrima prælia, & maxima effingere, illudq; pro immortali memoria exponere palam, & templis dicare assueuerant, scriptores prodũt: in quo deorum imagines, sæpe clarißimorum uirorum gesta effingebant. Quare Athenienses, Antigoni & Demetrij imagines cũ Ioue & Pallade effinxere in peplo. Nonnulli peplum eximij candoris uestem sine manicis, aureis distinctam clauis, fuisse autumant: quã quinto quoq; anno apud Hyden, mulieres sex & decem Iunoni cõtexebant. Encomion uerò, carmen in uictoris laudẽ editum ad immortalitatem, quo ipsius res gestæ magnificæ, illustri præconio canebantur, quod Epinicion uocant: trophæum uerò monumentũ dixere, nunc marmoreum, modò æneum, cũ inscriptione & titulis æuo perpetuo duraturis. Nonnunquã, si materia non suppetebat, lapides in ingentem cumulum aggerendo, uel insignem arborem excisis ramis, ibiq; hostium spolia statuendo, in memoriam posteritatis, bonis & fortibus uiris pro trophæis erigebant. Tametsi qui primi Græcis æneum aut lapideum statuêre trophæum, non magnopere probati fuerint, q regum tantũ nomina illis inscriberent, nec militum operam aut fortitudinem, quibus uictoria parta fuerat, annotarent. Fuitq; moris in locis quibus cũ hostibus decertassent & uicissent, aut aliqua insigni clade affecissent, ibi uictores duces pro monumento laudis cum ampla inscriptione trophæum ponere, & fortium

tium factorum posteris dare memoriam. Quare Pericles nouies pro patria uictor trophæũ posuit: & aliud Agesilaus inter Anthracem Nartheriumq; erexit. Lacones, quòd Persas parua manu uicissent, porticum Persicam de manubijs trophæi loco extruxere. Idem contigit Fabio Aemyliano, qui ad Rhodanum deuictis Gallis, ex candido lapide uelut monumentum magnæ laudis trophæum tulit. Sylla cõtra Archelaum potitus uictoria, fixit stemma, in quo Martem, Victoriam, & Venerem, & se uenustum inscripsit. Marius uerò de Iugurtha & Cimbris dublici est trophæo donatus. Metellus autẽ deuicto Sertorio, aureũ sibi poni iussit. Quod & Flaminius de torquibus Gallorum aureum statuit, cum elogijs monumentorũ cladis illatæ: Claudius quoq; deuictis Boijs, ex torquibus Callorũ unum magni ponderis in Capitolio donum posuit, index uictoriæ & triũphi. Sicut Octauius, qui ex auro rostratæ colũnæ in foro trophæum fixit. Germanicus uerò de uictis nationibus inter Rhenum & Albim, congeriem marmorum, structis molibus, Tiberio sacrauit. Proditumq; memoriæ est, Artemisiam deuicta Rhodo, trophæi loco, duas statuisse imagines æneas, unam Rhodiæ ciuitatis, alteram illi stigmata inurentẽ pro æterna memoria dedecoris, ignominiæq; acceptæ. Mirumque prodi de Numenio Antiochi duce, qui cum in Arabia æstuante uadoso & reciproco mari, prælio nauali cõtra Persas uictor fuisset: mox æstu reuerso, pedestri certamine ibidem uictor, gemina trophæa Ioui & Neptuno posuit. Sicut de Neoptolemo Mithridatis duce traditur, circa Mæotim æstate nauali pugna, hyeme uerò equestri, glacie concreto mari, ijsdem in locis

uictoriam tulisse. Conuenitq; inter peritos rei militaris, quod tametsi duces feliciter rem geßissent, & insigni uictoria potiti essent, si tamen precario ab hoste aliquid petijssent, nec trophæo donarẽtur, nec encomio. Viriatus autem Lusitanus hanc temeritatis laudẽ tulit, ut potitus uictoria contra Romanos, trabeas & cõsulares fasces triumphi loco in montibus figeret. Sic Põpeius, deuictis Hispanis & Alpinis gentibus, trophæa in Pyrenæis iugis, qua in Hispaniam iter est, excitauit. Et Domitius Aenobarbus, ac Fabius Maximus contra Allobroges, turres, fixis hostilibus armis, erexere. Inter cæteros memoriæ proditur Sesostris Aegypti rex, si cum hostibus, qui magno certamine dimicassent, & præsenti animo restitissent, rem geßisset: ibi trophæum cum coleis & uirili mẽbro erigere: si uerò remisso & languido animo, per ignauiam segniter uicti, aut nullo negocio pulsi essent, contra eos muliebri genitali cõstituto, tanquam in desides & ignauos, trophæum ponere consueuisse. Apud Lacedæmonios uerò, contrá. Nam qui dux fortiter dimicasset, & cruento Marte, magnaq; hostium clade uicisset, trophæi loco gallum dijs immolabat: qui uerò deditione & pacto, nec nimium cruenta uictoria potitus belli mala uitasset, bouem: ut signarent magis decere imperatorem (iuxta Periclis sententiam) consilio & astu, quàm gladio aut multo sanguine fuso, uictoria potiri. Neq; prætereundum, quod tametsi ponendi trophæa rebus prosperè gestis apud Græcos frequens usus foret, regibus tamen Macedonum fuisse uetitum, ne illa erigerent: quippe cum Caranus, deuicto Cisseo rege, trophæũ posuisset; noctu ueniens leo, illud euertit & disiecit: inde uelut

fœdi

fœdi ostenti maliq; ominis uetitum est, ne in posterũ reges Macedonum quæsitis uictorijs trophæa ponerent.

Disceptatio Francisci Philelphi cum grammatico, an Cicero aliquando ludum aperuerit. Cap. XXIII.

FRANCISCVS Philelphus ætatis suæ homo doctus & fortunatus, inter sui æui poetas famã carmine primũ auspicatus est: à principibusq; qui eo tempore floruerunt, magnis honoribus & re familiari auctus & honestatus fuit. Cuius uitia ineuntis adolescentiæ, postquã deferbuere cupiditates, cum iam ætate matura senesceret, magnis postea uirtutibus emẽdauit. Is cum æuo ingrauescẽte celebris famæ haberetur, & optimatum rogatu accersituq; Romam aduentasset: experiri, credo, uolens quantum dicendo ualeret, Tusculanas quæstiones Ciceronis publicè in scholis legere aggressus est. Ad eum quotidie concursus studiosorum iuuenum, & clari nominis professorũ frequens fiebat. Ipseq; inter legendũ firma etiam tunc uoce & latere, nouis & exquisitis eloquentiæ generibus præceptisq; discipulos imbuebat, exploratoq; iudicio singula dicendi genera, & philosophorũ scita multo cum nitore & cultu pensitabat & rimabatur. Eum ego adolescentulus senem inter cæteros coæuos meos colui & obseruaui: cumq; ad eum nos quoq; uentitaremus, memini ipsum inter legendum dicere, Ciceronem cum eiusmodi quæstiones scriberet, conuentum suæ ætatis studiosorum habuisse, ludumque literarium quasi aperuisse, & pleraque hoc genus satis scitè & eleganter, ut mos ingeniumque eius fuit, non sine multo ornatu in scholis recensere. Cumq; perorasset, & à lectione, ut fit, discipuli apud eum se colligerent & fabularentur,

ipſeq; illa eadem ſæpius repeteret: animaduerti quempiam grammaticum florentis facundiæ, cuius nomen libens prætereo, eius doctrinæ æmulũ, qui ipſum perniciali odio perſequebatur, ſæpeq; apud ſtudioſos illum in inuidiam crimenq́; uocabat, ſingulaq́ue nõ modò dicta factaq́ue, ſed uerba & nutus obſeruabat, cõtradicere: quæq; ille dixerat, uera eſſe pernegare, neque apud authores inueniri, Ciceronem ludum aperuiſſe, aut ſcholas ſtudioſorũ habuiſſe, aſſeuerare. Cumq́; Philelphus, mitis ut erat & placidus, non rhetorũ ſcholas, in quas homines paßim uentitarent, ſed tamen aliquos præſtantis ingenij uiros ſtudioſos diſciplinarum Ciceronem edocuiſſe, & quaſi ludũ aperuiſſe diceret: idq́; teſtimonio probari illius ad Pætũ epiſtola, qua ſe Dionyſium ſuperiorem imitari dicit, qui cum Syracuſis expulſus, Athenas commigraſſet, ludum inibi aperuit: ſe pariter habere diſcipulos aſſeuerauit. Hæc & pleraq́; cum ille diceret, contraq́ue cum alter inſectaretur, & iam non cõtentione, ſed clamoribus & propè dimicatione rem agerent, nec res ſiſti uideretur poſſe: excandeſcens Philelphus, tanta indignatione exarſit, ut illũ indoctißimũ omnium indoctorũ uocitaret. Tandem cõmuni diſcipulorum amicorumq́; intercurſu, deſita ira & ardore illo animorũ, compoſita controuerſia, & lis dirempta eſt. Sed cum poſtea in ipſius Ciceronis multiplici lectione uerſaremur, inuenimus id ab eo apertius ſignificari. Nanq; ad Volumniũ Caßium ſcribens,
" Caßium & Dolabellã ſuis auribus frui aſſeuerat. Ad
" Pætum quoq;, Veniunt qui me audiunt, quaſi doctum
" hominem, quia paulo ſum quàm illi doctior. Et ad Pa-
" pyrium Pætum: Hircium ego habeo, inquit, & Dolabellam,

„ bellam, dicendi discipulos, cœnandi magistros: puto te
„ audisse illos apud me declamitare. Vatinius quoq; ad
„ Ciceronem de Catillo inquit: Defenditur à Q. Volu-
„ sio tuo discipulo. quod & M. Fabius de Cælio & Pan
„ sa testatur. Qui omnes à primo ætatis gradu, Cicero-
„ nem in disciplinis bonarum artium sectati fuere. Sed quod de Cicerone, idem nimirum de Socrate, Platone, & Aristotele, alijsque doctissimis uiris, qui scientia præcelluere, accepimus: qui bonis disciplinis iuuenum animos imbuendo, æternam sibi gloriam peperere, suisq; dissertationibus & documentis diuersarum opinionum sectas inuenere. Ante omnes Pythagoras Samius iuuenum æmulantium studia, scholasq; sophistarum in Italia habuisse fertur: pluresq; discipulos reliquisse magnæ & expertæ uirtutis. Sic Thebanũ Epaminũdã Lysias Pythagoreus, Aristoteles Theophrastũ, & Syracusanũ Dionysium Plato erudiuit. Perraroq; eximius aliquis ingenio & doctrina inuentus est uir, cuius nõ aliqua monumenta studiorũ mandata literis, aut aliqui discipuli sapiẽtiæ præceptis aucti & imbuti, uelut hæreditaria munera, posteritati relicti fuerint.

In quo gradu cognationis apud plerasque gentes matrimonia licuerint, & quàm diuersi mores in contrahendis nuptijs fuerint. Cap. XXIIII.

INTER omneis constare uideo, licuisse quondam paßim & nullo delectu aut modò, ueteres cõiugijs affinium cognatorumq; copulari: quod tamen non æquè apud omnes seruatum est. Nam etsi apud nonnullas Indorum gentes, Arabes, Persas, Maurosque, qui iuxta Bactrianos sunt, ac Magos & Babylonios, quorum hoc institutum fuit, cum quibus Chrysippus sentire

uisus est, filios matres ducere uxores, & cum parentibus stupro coire, atque ex eis sobolem gignere paßim licuerit, idq́ue inter eos cõiugium nullis fuerit legibus uetitum: tamen apud reliquas ubiq; gentes, tam immane scelus lege & moribus sub graui documẽto interdictum fuit: nefas scilicet existimantes, filios cum matribus turpi amore commisceri, ferarum ritu: quòd dictu audituq́ue fœdum & pudendum est. Aegyptij uerò sororum amoribus coniugijsq́; implicari, & cum his paßim matrimonia inire solitauere. Quippe Ptolemæus, ut sororis quam miro amore deperibat, coniugium sortiretur, & suam libidinem expleret, paßim id licere permisit. Itaque ut dirum facinus & notam turpitudinis nefariæ uelamento matrimonij obnubilaret, omnibus id permitti uoluit. Id quod Persis quoque licuit. Nam Cambyses duas sorores cum desiderium ferre non posset, & Darius Satyram ijsdem genitam parentibus connubio sibi deuinxere. Idem Epirotæ & Macedones: siquidem & Ptolemæus Ceraunicus Arsinoen duxit, & Olympias Pyrrhi filia, fratris coniugio potita fuit. Contra uerò omnis ferè Græcia, qui inter priuatas neceßitudines cum sororibus cõmisceri interdictum habuere: nefandumque putauere eodem parente genitos, inuicẽ incestis nuptijs detineri. Tametsi Atheniensibus germanas ducere uxores, crimini datum nõ fuerit: quippe Cymon Elpenicẽ duxit: & ex illo traditum, impunè cum sororibus coniugari. Persis quoq; legitimũ fuit, neq; pudendũ uisum est, non modò sororibus, sed & filiabus cõmisceri. Nanq; Artaxerxes Athosim atq; Mestrim filias, iustæ uxoris loco habuit: & alij impunè id factitarunt, quod Græci

& ple-

& pleraque gens improbũ nefandúmq; extimarunt. Præ omnibus uerò Lesbij fœdißimæ Veneris fuisse traduntur: apud quos nihil synceri erat aut incõtaminati: adeò ut ne capiti quidem parcerent, & omni fœda libidine se inquinarent. Apud Romanos uerò tam informia coniugia, lege & moribus interdicta fuere: apud quos licet cum affinibus cum quibus summa erat necessitudo, cõiugalem inire copulam esset lege uetitum, ea de causa, ut nouos affines agnationibus familiarum, multasq; propinquitates & clientelas mutuis affinitatibus sibi asciscerent cognationis iure: tamẽ cum sobrinis aut defunctæ uxoris sorore, uel mortui fratris uxore copulari non uetabatur. Cæcilius enim Metellus, uxore defuncta, illius sororem desponsam tulit. Et Brutus Porciam sobrinam, nulla prohibente lege, desponsauit. L. quoque Crassus ex defuncti fratris uxore filios eduxit, & propagauit. Ex descendentibus uerò ad neptes usque, coniugia Romani uetuere, id quod etiam plebiscito cautum fuit. Sed fratris filiam ducere uxorem, licet antea lege uetaretur, subsequutis inde temporibus, paßim id licere principes uoluere: postquã Claudius Cæsar rem desuetam usurpauit, ut Agrippinam, cuius amore deperibat, sibi uxorem desponsaret. Idem apud Græcos licuisse comperimus. Nanq; Alexandrides sororis filiam sponsam duxit: ex qua Doryeum, Leonidem, & Cleombrotum genuit: quod succedenti æuo à Nerua fuit seuera constitutione inhibitum. Proditus tamen memoriæ est Antoninus Caracalla, præter instituta maiorũ, nouercam Iuliam uxorem duxisse, nuptiasq; incesto primus polluisse: causatus principi, quodcunq; liberet impunè licere. Et licet

socrus genero copulari nullis auspicijs posset, sobrini tamen filiam uxorem dūcere nullæ leges uetuere. Scipio enim Nasica Africani maiorem filiam nullo prohibente iure, sibi desponsauit: quod alij frequentes factitarunt. Procedente mox tempore, Valentinianus Cæsar, ut soboles paßim propagaretur, gentesq; affatim redūdarent, duas simul uxores ducere licere, duobúsque impunè cōiugijs commisceri lege sacrata sanciuit: quam legem Iulius Cæsar decreuisse dicitur, ut liberorū quærendorū causa, quot uellet quisq; uxores ducere, facultas foret. Id quod apud Siculos & Athenienses in usu fuisse quandoq; inuenimus. Siquidē Dionysius uno simul tēpore cū Doride Locrēsi & Aristomacha Syracusana nuptias celebrauit. Et Demetrius Antigoni filius, atq; Euripides poeta duobus simul cōiugijs nihil ueriti sunt copulari. Socratem quoq; tradunt, simul Xantippen & Myrtonem Aristidis neptem habuisse uxores. Ipse uerò Demetrius tam inexhaustæ libidinis fuisse fertur, ut postpositis armis & omni apparatu belli cōtra Megarenses, Lamiæ prostitutæ amore accensus, inseruiret. Vt haud immeritò Lysimacho ostentanti uulnera quæ cum leone miræ magnitudinis pugnans, passus fuerat: ipsius legati respondisse ferantur, quasi alludentes, Demetriū quoq; meretricis Lamiæ in collo notas, & uulnera dentibus inflicta, exhibere potuisset. Proditū uerò memoriæ est, Athenienses ut exhaustam iuuentutē belli cladibus repararent, decreto cauisse, ut urbanam ciues ducerent, & ex altera liberos tollere non uetarentur. Apud Spartanos duas simul duxisse, crimini fuisse datū satis cōstat (licet aliqui contra uetitū peßimo id exemplo factitarint) Lycurgi

curgi lege, qui binas uxores unas ædes incolere, atque eadē domo habitare nō permisit. Brachmanes, Numidæ, & Mauri, pro modo facultatum uxores habent. Itaq; multis denas, plerisq; uigenas habere permissum est. Reges quoq; Persarū & Assyriorū, plures, quibus ciuitates pro redimiculis & muliebri mūdo largiuntur, habēt uxores. Sed sicut apud diuersas gētes nationesq́; dispares gradus affinitatis cognationisq́;, quibus cum iūgerentur, definiti fuere: ita mores obscœnos & sordidos ritus, ac fœda quædā solennia in cōtrahendis nuptijs, pleræq; gentes dispari obseruarūt modo. Quippe Thraces mulieres nupturæ, nō parētū arbitratu, sed præmijs nubūt. Virgines enim quæ forma præcellebāt, à uiris precio exhibito, & certa subtaxata pecuniarum summa, emebantur. Cōtra uerò, deformes & minus decoræ, precijs mercabantur uiros quibus nuberēt. Babylonijs & Assyrijs peculiare fuit, nubiles uirgines ad forum in unū cogere: circunstanteq́; uirorum turba, per præconem singulas auctionari: ut quæ complacita foret, precio exhibito, aut datis uadibus, spōsa duceretur. Apud Taxilos, Brachmanesq́; si qua propter inopiam uirum nancisci nō posset, in forum uirgo producebatur: & clasico euocata turba, pudibundisq́; ostēsis & reuelatis, cui cōplacita erat, nuptui dabatur. Bœotijs & Locris nihil erat in spōsalibus firmū, nisi spōsus & spōsa in ara Eucliæ uirgini dicata, prius libarent: haud aliter, nisi more solenni antea libassent, matrimoniū esse rati. Qui mos Romæ quandoq; inualuit: siquidē olim nuptura, in sinu Futini dei sedere cogebatur. At apud Indos, nisi nubentes unguento quod ex arboribus Phasis fluminis distillat, delibuti forent:

neque matrimonium, neq; cognationis iura legitimè cõtrahi putarũt. Sicut Atheniensibus nulla dabatur nuptui, ni prius Dianæ sacra obisset. Nam uestem induebat, cui crocoton dixere nomen: neque initiari poterat decennio maior, uel quinquennio minor. Samnitũ institutio talis erat, nõ cuiuis homini nuptui locare filias, sed decem deligebantur quotannis uirgines ex omni turba, quæ totidem magnæ indolis iuuenibus darentur, compare uoluntate, ut si à suscepta uitæ institutione, aut à bono honestoq; decederent, per ignominiam illi uirgo adimeretur, alteriq; locaretur. Proditũ quoque memoriæ est, Phœnices uirgines in lustris & lupanari uulgo quæstum facere in fano Veneris in oppido Sica: exq; eo quæstu meretricio dotem parare, & ita uirum nancisci: de reliquo uerò, donũ Veneri exhibere. Quod apud Cyprios usurpatũ fuit. Nam uirgines nupturæ, ad litora descendere, & cum hospitibus cõmisceri, uulgatoq; corpore quæstũ facere solebãt, donec dotes, quibus uirum nanciscerentur, sibi compararent. Harmenijs lex est, ut uirgines in fano uetustissimo & sanctissimo Anetidis deæ prostituantur: ubi ipsius statua ex solido auro sita erat, quam Antonius expilauit: quibus emeritis, cuiusuis præcipui hominis coniugium sortiri fas erat, nemine abnuente, aut tale coniugium detrectante. Indi uerò maximũ decus arbitrati sunt, si qua uirgo eleganti munere, aut insigni dono priscæ artis digna foret. Quibus in more fuit, ut parentes nubiles filias in cœtu præstantissimorũ iuuenum producant: exq; illis uirũ sibi deligat, qui fortitudine, cursu, pugna, aut specie corporis cæteris antestaret, nullaq; dote exhibita, quẽ sibi illa uirũ delegerat,
sponsum

ſponſum adducebat: quippe cum non genere aut nobilitate, ſed libentes cum uiris inſigni corporis forma iungantur, ut ſpecies manaret ad poſteros. Quod & Catheorum dicunt proprium fuiſſe, ut ſponſa ſibi uirum deligat: ſed ut eo fœdere iungatur, ut uiro defuncto, eadem pyra oppetere cogatur. Segoregiorum uetus erat mos, ut paratis inſtructisque menſis, inter epulas uirgo introducatur: & cui ex conuiuis aquam dederat, eum ſibi uirum delegiſſe uidebatur. Sicut apud Talcheas Libycam gentem, ubi multi unam expetũt: apud futurum ſocerum inſtructis epulis, coram ſponſa ſcommata iactitant, fabellas & iocos: cuique arridet mulier, illum ſibi delegiſſe cenſetur. Nonnunquam poſita uirgine, in uictoris præmium decernebant. Indi luctatione & pugnis, uictorque præmium ſponſam abducebat. Idem apud Sacas extimas Scythiæ gentes: nanque hi ſolebant pro ſponſa cum riuali pugnis decernere, uictúſque uelut deformatus ignominia, pudibundus & mœrẽs, in latebra degere, & alterius aſpectum lucémque uitare. Circa Mæotim gens eſt, Laxamatas uocant, apud quos uirgo niſi quæ hoſtem confeciſſet, nuptui dabatur nulli. Et ex Carmanis uxorem ducebat nemo, niſi qui hoſtis caput ad regem detuliſſet. Apud Syginnos Perſicam gentem, mulier aurigandi perita, quemcunque uult uirum ducere, ius habet. Troglodytæ uerò, fœminas uiris deſponſas, primis noctibus cognati affinéſque producunt, illáſque promiſcuis adulterijs patere ſinunt, poſtea perpetuæ pudicitiæ adſcriptæ, ſeueriſſimis pœnis, uel minima cõiectatione, ſi deliquiſſent, coercebantur. Quem morem Gymneſiarũ incolis, Balearibus, & Lydis inualuiſſe le-

gimus. Tradunt quidã Andrimachidis in Aphrica populis, usum multa secula uiguisse, ut uirgines nupturas regi in primis offerant, ut illarum pudicitiam ante solennia nuptiarum delibaret. Quod à Volsiniensibus quandoq; seruatum legimus, ut seruili pressi dominatu, ingenuas filias seruis delibandas darent. Ebulibus uerò insulis rex imperare dicitur, qui sine spe coniugij, in quãcunque commotus fuerit, usuariam capit. Apud Aethiopes pleraque gens solennes nuptias non nouit, quia passim & indiscreto concubitu miscentur. Garamantes quoque nuptias non nouere, sed ferarum ritu passim in Venerem ruere licebat. Quod quidem à barbaris frequens usurpatum est, qui turpi coitu se immiscentes, expertes thori genialis fuere. Inter quos Lymirini populi traduntur, uulgato cõcubitu, connubia habere promiscua, filiósque editos post quinquennium in unum coactos, suũ quenque similem agnoscere, & pro filio educere. Neque omiserim quod traditum est, apud Persas Medósq;, reges quàm plures habere uxores, mulieres uerò quàm pluribus nubere: quæ autem paucioribus quinque uiris nupsisset, agrestis habebatur & sordida. Thraces quoq; honori ducunt multiplici coniugio & numero uxorum gloriari: sicut Germani, qui licet singulis uxoribus contenti sint, nobiliores tamen plures habere uxores pro decore familiæ & maiestate putant. Apud Arabes, Nabathæos & Britannos in usu fuit, ut consanguinibus, cognatísque omnibus una uxor sit, ad quam per uices quisque suo ordine admittitur, ingressurúsque ad eam, baculum pro foribus ponit: alterius uerò congressum pro adulterio luit. Ac ne nimium multa complectat, néue ulterius barbaros ritus

tus moréſque recenſeam, de his hactenus dixiſſe abundè fuerit. Illud utique uerum eſt, quod à Græcis & Romanis pariter factitatum nouimus, ut uxorem quam quis duxiſſet, etiam ſublatis liberis alij dare uſuariam, ex qua liberi gignantur, mox illam uendicare legibus & moribus permiſſum fuiſſe. Sic Cato Martiam uxorem amico dedit, & Socrates Xantippen. Atque alij id ſæpe factitarunt: quem morem apud Lacedæmonios Lycurgi lege, Tapyráſque, & pleraſque gentes inualuiſſe, documenta ſunt: qua cauetur, ut ad ſenioris uxorem, iuuenis florenti ætate, tollendæ prolis cauſa, admittatur. Legibus uerò Solonis ſancitur, ut orbæ puellæ qui ſunt genere proximi, nubant: utq́; ſi maritus ad rationem ueneream minus potens foret, mariti propinquus illius uxorem nanciſcatur. Quare Attalus Aſiæ rex, cum falſus rumor inuaſiſſet, Eumenem fratrem morte ſublatum fuiſſe, protinus illius coniugem unà cum regno ſibi uendicauit: deinde Eumene ſuperſtite, uxorem illi ſimul & regnum reſtituit.

Quid ſit artemon apud iureconſultos: & quod dicatur plumbum in ripa poſitum, de quo ambigitur apud multos. Cap. XXV.

MALVM, nauiseſſe partem, licet pleræque naues ſine malo ſint: artemonem uerò nõ eſſe nauis partem, Iabolenus ex authoritate Labeonis, in primis magni & docti uiri, de uerborum ſignificatione notauit. Quæſiui ego à iureconſulto maximo temporũ noſtrorum, claro in iudicijs & foro, quid eſſet artemon: qui quaſi additamentum, non pars nauis à iurecõſulto cenſeretur: cúmque ille ex opinione interpretis, artemonẽ gubernaculum, ſeu clauum nauis diceret eſſe: rurſus

quæsiui ab eo rationem tam uariæ decisionis, cur malus nauis pars sit, cum pleræque naues sine malo sint: gubernaculum uerò pars nauis censeri non debeat, cũ extorto gubernaculo, nauis haud dubiè fluitaret, & incommoda fieret, arbitriúmq; moderandi deperiret. Quippe sicut gubernaculum, sic malus naui facilè demi & addi, figíque & refigi potest: plúsque operæ & negocij gubernaculũ naui, quàm malus præstet. Cúmque ille subdubitare aliquandiu uisus, non facilè obiecta dilueret: tandem dixi, à nostris interpretibus pleraque minus commodè & uerè definiri: ob quæ non solùm imperiti legum & rudes, sed & docti in dissonos sensus dilabuntur: multipliciq; affecti errore, ueros significatus non planè percipiunt. Nõ enim gubernaculum nauis artemon fuit, ut falsò illi opinati sunt: quippe gubernaculum nõ esse nauis partem dicere, est improbißimæ insipientiæ: sed artemon trocleæ genus tractoriũ est, quod ἴπατον Græci uocant, quo fune ductorio per orbiculos traiecto, & acto in gyrum, ut nostri moris est, facili ductu importantur onera uel exportantur: uulgóq;, quantum coniectura assequimur, Arganum dicitur. Is autem artemon, nauis pars non erat: cum non nauigationi, sed oneri inferendo machina commodè cõstructa fuerit. Iterum idem Iabolenus plumbum, quod pro tegulis tecto appositum foret, ædium partem esse, ex authoritate eiusdẽ Labeonis asseuerat. Quod uerò in ripa tegendi causa locaretur, cõtra esse dixit: quo fit, ut uẽdita domo uel legata, plumbum quod esset in ripa, uenditioni aut legato non accedat. Quid esset plumbum in ripa, sæpe à iuris professoribus quæsiui. Et tametsi nonnulli inani opinione ferantur,

rantur, ipseq; legum interpres alioqui facundißimus, ingenuè se id ignorare fateatur: animaduerti tandem plumbum quod esset in ripa, tegendi causa illud dici conuenire, quod tecto destinatum, necdum appositum, aliquo in loco relictum, donec tecto apponeretur commendatúmue fuisset: esséque in ripa id commodè dici, quod parieti inhærens erectum, ita subsidet, ne humi iaceat penitus, unde uulgo arripare dicunt. Id *autem plumbi quòd ita hæsit, & subsidet, in ripa esse dictum est.* Fuit *ergo opinio* Labeonis, *quòd tametsi tegulæ plũbeæ quæ in tecto sitæ erant, ædificij pars forent: illas tamen quæ sepositæ muro adhæserant, ut paulò pòst apponerentur, ædificij partem non esse, licet ad eum usum destinatæ, ut pro tegulis tecto inseruirent.* Itaque *legata domo aut uẽdita, plumbũ quod in ripa ita sitũ erat, uenditioni aut legato non accedere, legitimè putarũt.*

Quod esset collegium fratrum Arualium Romæ institutum, quíue Salij sacerdotes, & quot societatum genera fuerunt. Cap. XXVI.

PRIMVM *sacerdotum* Romæ *collegium, fratrũ Arualium fuisse multi asserunt.* Hoc *enim sacrũ à principio originum* Romulus *instituit primus.* Nam *cum legibus armisq; urbem muniuisset, ne religio in bene instituta ciuitate deesset, undecim fratres* Aruales *constituit sacerdotes, séque duodecimum.* Fratrésque *ideo appellauit, quasi mutua charitate & fœdere nexi forẽt.* Refert *tamen* Massurius Sabinus, Accam Larentiam Romuli *nutricẽ, duodecim eduxisse filios, & cùm unũ fato amisisset, in defuncti locum* Romulum *asciuisse: ipsúmque & cæteros* Aruales *appellasse fratres, quòd socij essent & ferè pares, agresti & pastoritia sodali-*

tate coniuncti. Horum insigne fuit, spicea corona alba, infula alligata, quam dum operantur sacris, singulos gestare solenni more decebat: quo insigni ab Acca Larentia donati primum fuere: isque honor perennis illis perpetuo mansit, ita ut nullo successu uel casu, tanta societas nisi uita finiretur: tantæque fuit amplitudinis, ut etiam ab hostibus captos, & in extrema fortuna, aut exules, quanuis nullo postliminio redemptos, honor hic comitaretur. Apud Aquitanos uerò Solduni dicti sunt, quorum societas erat, ut iisdem uitæ commodis, opibúsq; promiscuo usu fruantur: siquid autem aduersi contingeret, eosdem casus, eandémque fortunam, ac etiam uitæ interitum, unà subire cogerentur. Quod ab Aegyptiis usurpatum legimus, quibus amicitiæ genus & sodalitium fuit, cui nomen συναποθνησκόντων, quasi commorientium, qua nulla sanctior firmiorq; fuit: quo genere Antonius & Cleopatra, cui plus nimio se addixit, mutuo affectu deuincti fuere, hac lege copulati, ut si fatale quippiam aut diri casus alteri contigisset, alter tanquam pœnæ socius, eundem fortunæ exitũ esset laturus, sociique & comites essent fortunarum & calamitatũ. Apud Hunnos tale fœdus inexplicabili nexu contrahebatur, ut uiginti uiri generosi spiritus, eisdem sacris initiati, unà comites essent consiliorum & uoluntatum: eo uinculo, ut in conuictu frequenti & cõtubernio maneant, & ne punctum quidẽ temporis uacuum relinquant: prosperáque & incommoda mutuis officiis ferant ad supremũ diem: morte autem obita, superstites defunctum efferant & comitentur. Hiberorũ uerò mos fuit, ut amici in familiaria iura assueti, principi se deuoueant, uitæ mortisque ultores: quique ita

in

in cohorte amicorum deuoti erant, omnium consiliorum secretorúmque participes fiant, & si quid timendum accidisset, omnes casus & fortunæ minas, atque unà mortem oppetere cogantur. Qui mos Cantabris fuisse traditur, ut pro amicis & fœderatis, sociali fide se immolare atque interire non dubitarent, insigni testimonio mutuæ charitatis & perpetui amoris. Ex Socianis quoque Gallorum gente, sexcēti ex primoribus, Solduni uocati, unà cum rege uiuunt & commoriuntur: nefas putantes, superstitem principi suo esse. Apud alios uerò intimi familiares, qui manus, mens, lingua, & oculus, atq; aures principis uocantur: in eodem cultu & conuictu sunt, rei nullius ignari, & amici principis, qui arcana consilia & abditos sensus soli cognouerunt. Ab Aethiopibus seruatum est, ut familiares in regis societate per omne obsequium insinuati, unà cum rege ad supremos annos uiuant, consociati & fœderati, qui summum inter amicos locū tenent, & si qua corporis parte rex mancus fieret, eodē membro se deforment, eoq; morte sublato, sponte intereant. Tauris apud Scythas cū regibus præcipuè gratos, & qui magno in honore fuissent, ex amicis sepelire in usu fuit: cui rex tanquam pignus amoris aurem abscindere solebat. Apud Græcos usurpatū est, ut cum aliqui inexplicabili nexu copulantur, uno pallio inuicem se operiant, & morte obita eodem tumulentur: quo significabant, duo simul corpora cōcordibus animis & una mente teneri. Priscis autem Longobardis maximū fuit amoris uinculum, apud aliquem ponere barbam. Is enim intimo fœdere astrictus erat, apud quem lanuginem quispiam deposuisset. Sicut apud Persas dona-

ri anulo à rege, fœdus inexplicabile & summi amoris uinculum putabatur. Huic ergo Larentiæ quæ Flauia *dicta est, menſe Aprili ſolennes dies & ſacra ab* Anco *inſtituta,* Romani *aſsiduè celebrant: quæ* Larētalia *dicta ſunt, & decimo calendas* Ianuarias, *qui dies* Ioui *feriatus erat.* Cui Martis *flamen, plerunque pontifices in* Velabro, *ubi* Larentiæ *ara & ſtatua erat, ſacrū anniuerſarium facere, ad eiúſque ſepulchrum* Decembri *menſe conuenire frequentes, & dare inferias ſolebāt, quòd populum* Romanum *decedens hæredem fecerat.* Cuius *rei cauſa, eius dies inter faſtos relatus fuit.* Sta*táque die flamen* Quirinalis *illi quotannis ſacrum facit.* Huius *poſtea exemplo inter* Romulum *&* Tatium *inita ſocietate, retinendis* Sabinorum *ſacris, ſodales* Titÿ *à* T. Tatio, *uel à titÿs auibus, quas obſeruant augures, denominati ſunt.* Poſt *quæ, ſodalitates ſacris* Idæis *magnæ matris receptis,* Romæ *ſub idem tempus inuentæ, ueluti publica munera habita ſunt, ſicut ſub* Tiberio Auguſtales, *qui numero quinque & uiginti ex primoribus urbis, ſorte ducebantur: quos* Tyberius Iuliæ *gēti ſacrauit.* Et Antonini *temporibus* Antoniniani *ſodales, mox* Eluiani *&* Aureliani, *& demum* Fauſti*dianæ puellæ ad imaginem antiquitatis nuncupatæ, qui in principis comitatu, inexplicabili fœdere uincti erant, & poſt funera illi flamines & ſacerdotes conſecrati.* Sed *cum à* Romulo *hoc ſacerdotium primum inſtitutum ferant, quin reliqua ſacra* Numa *ſummus religionum cultor obiuerit, nulla cōtrouerſia eſt.* Nam *& pontifices, flamines, ſalios, atque augures ab ipſo inuentos tradunt.* Fuere *enim ſalÿ* Martis *ſacerdotes numero duodecim ex patritÿs, liberi & ciues, & qui*

neutro

neutro parente orbati essent, à Numa seu Tullo Hostilio bello contra Fidenates (ut Liuius author est) uoti causa nuncupati: qui postea numerum saliorum duplicasse fertur, ita ut quatuor & uiginti, belli pacisque temporibus collegio cooptarentur: cuius sacri causa hæc & origo fertur. Cum enim regnante Numa, morbo & afflatu noxio ciuitas affecta esset, eáq; lues nullis sacrificijs aut piaculis sedari uideretur posse, peltam æneam è cælo, in qua Romanorum fata sita erant, in manus Numæ decidisse ferunt. In qua cum urbis salutem sitam crederent, ne inuentu facilis, & ob id furto exposita esset, alias undecim elaboratæ artis eadem facie mensuráque à Mamutio fabro, ne dignosci posset, constructas dicunt fuisse: illásq; in Martis sacrario asseruasse, illarúmque custodes, salios uocasse: quorum princeps præsul, alter uates, alius magister, qui præsidebant, dicti. Illorúmque insigne tunica erat punicea, & æneũ in pectore tegmen, quod supra tunicam uersicolorem induebãt: tum balthei, & æneæ galeæ: quibus ornati Martio mense, cum tripudijs ad tibiam, solennique saltatu cælestia ancylia eiusmodi ferentes, culti ornatique prodibant, ipsiq; gladiolis illa percutientes, cum gressu & gradu composito, pulsu pedum ad sonum uocis modulato, per Capitolium & forum, perque urbem incedebant. Inque eo tripudio Mamutium fabrum, qui tam exactè illa molitus esset, in nominis memoriam sempiternam, ac pennatas impennatásq; agnas pro spicis & aristis, & Lucecium Iouem, Ianumq; deorum deum, aliosq; deos, excepta Venere, quam in carminibus saliaribus nominare nefas erat, uerbis subobscuris, Marti consecratis, quæ nec mutare

licebat, ritu priscæ religionis, in fine carminum referebant. Post aliquot uerò ætates, imperatorum nomina suis carminibus salios adnotare constitutum fuit, ut illorum quoque memoriam sempiternæ gloriæ mandarent. Quare Germanici nomẽ saliari carmine, & mox aliorum principum, intercursu temporum celebrata fuere, quo tempore flaminica dialis uxor capillum pectere, antequam ancylia conderẽtur, uetabatur: quorum sacra & festos dies cœnis sumptuosis, & comesationibus cum cantu & symphonia opiparè celebrare soliti sunt: in quibus sutiles coronas & alia conuiuijs oblectamenta adhibebant. Hique dies religiosi & sacri mansere in posterũ. Quod sacerdotium quanti fuerit, licet æstimare, quòd nisi ex patritijs ad hunc honorem admittebatur nemo: & nisi liber & ciuis, patrimus & matrimus foret. Quódque Appius Claudius triumphalis, Scipio Aphricanus, & L. Bibaculus inter salios esse, & hæc sacra attrectare, gloriæ duxere. Et Titus Vespasianus, quòd numero saliorum fuisset cooptatus, gratias egit. Antoninus quoque philosophus, natus octo annos, ab Adriano Cæsare inter salios adnumerari, laudi duxit, uelut magni splendoris munus ferret. Erat que constitutum, ut qui consulatum aut præturã, aliúmue magistratũ gereret, ancylia ferre, & inter salios esse cogi nequiret. Præter quæ, etiam apud Larinates, salios Martis sacerdotes fuisse: & in sacris Herculis ad magnam aram, salios sacrorum ministros cum cantu psallere consuesse comperimus. Et tametsi Martio mense ancylia deprompta è Martis sacrario prodirent, si quando tamen gentibus nationibúsque, iustum piúmque bellum per feciales indicebatur.

tur, ancylia in eodem ſacrario, aut in curia ſaliorum commouere, moris erat: quaſi eo motu Martam è ſua ſede excitum, eóque propicio & uolente, arma expediri, legiones conſcribi, exercitus apparari, atque omnia hoſtilia eſſe deſignarent: qui dies religioſi & infames habiti ſunt, quibus antequã conderentur, ſponſalia inire, peregrè proficiſci, aut pacis fœdera tractare, uel aliquid publicæ priuatæue rei inceptare, uelut mali auſpicij, triſtisq́; maneret exitus, ominoſum fuit.

Quot lictores apparitoréſque habebat Dictator, quot conſules aut prætores, quæſtoréſue, quíue ſecures habebant, & qui non. Cap. XXVII.

QVOD Romulus parto regno, cum ſella curuli trabeáque, & reliquo ornatu ſe auguſtiorem feciſſet, tum maximè duodecim lictoribus inſignẽ fecerît, qui faſces ſecuresq́; uelut inſignia maieſtatis præferrent, à multis eſt memoriæ mandatum. Nonnulli Tullum Hoſtilium Romanum regem, primò purpuratũ cum lictoribus & faſcibus in publicũ prodijſſe ferunt. Sed perpendimus non lictores modò cum faſcibus & ſecuribus, ſed apparitores quoque regem præire conſueſſe. Fuere enim apparitores miniſtri regij, qui aſtabant lateri, & corporis ſtipatores erant: ut ſi quando opus eſſet, ad imperium nutumq́ue regis præſto forent. Præter quos fuere uiatores in regio comitatu, qui quoties ſenatus cogendus eſſet, ex agris ſenatores aduocarent, contumacéſque citarent & arriperent. Quippe cum priſcis temporibus proceres ciuitatis morarentur in agris, ſi quando conſilium publicum cogendum erat, à uillis accerſebantur in ſenatum: ex quo qui eos euocabant, Viatores dicti, quiq; ex uiatoribus ligan-

di cædendique ius habebant, Lictores nominati sunt: quibus iussu regis delinquentes uincire, nudatosq; uirgis cædere, & si crimen exposceret, securi percutere negocium erat. Ideo lora in sinu gestantes, regi apparebant: quibúsque mandatum erat, facinorosis & delinquentibus crura & manus ligabant, ut post uerbera nouißimo exemplo afficerent. Præter quos fuit accensus & præco, qui dicto consulis alteriúsue magistratus ad imperium nutúmque præsto essent. Accensus, ut ad concionem: Præco, ut ad comitia quirites aduocaret. Quod munus ut esset expeditius, Libertis dari consueuit, sicut ministrorum & apparitorum, Brutiarijs, coactis seruilia exhibere, pro eo quod bello Punico secundo post cladem Cannensem, ad Hannibalē defecissent primi. Sed cum post exactos reges, coss. creatis, omnia insignia quæ apud reges erant, populus consulibus cōcessa uoluerit, Brutus & Valerius Publicola, qui assertores & uindices Romanæ maiestatis fuere, cum statuissent non formidolosum & ferū, sed mitem & plebi percharum efficere consulatū, utq; offensionem & inuidiam uitarent, in publicū prodeuntes, cum eisdem quibus reges insignijs, secures à fascibus dimouerunt: & cum solis fascibus ad populum concionati sunt. Inde mansit in posterum, ut cum duodecim fascibus, totidem lictores sine securibus consuli præirent. Hæc enim fuere insignia summi honoris & imperij consularis. Illis ergo magistratibus secures cum fascibus in urbe præferebantur, qui sine prouocatione summam imperij tenebāt: ut dictatori, & decemuiris, à quibus ad maius tribunal prouocatio nō erat. Dictatori ergo pro honore summi imperij, quòd plus iuris & maiestatis

haberet,

haberet, quatuor & uiginti lictores cum fascibus & securibus, uiatorésque & apparitores, qui summouerent turbas, præibant: cōsulibus in urbe duodecim lictores cum fascibus tantum, demptis securibus: foris uerò, ut in decreta sibi prouincia, aut quum castris & legionibus præessent, fasces cum securibus, unáque lictores apparitorésque præcedebant. Idque ideo cautum, ut prouinciam perniciosis hominibus purgare, illorumq; audaciæ & temeritati obuiam ire, flagitiáq; & dedecora pœnis & damno mulctare ualerent. In urbe enim consuli cum securibus esse ius nō erat: quippe suprema potestas, & ius de nece ciuis consuli intra pomœrium non datur. Obseruatúmque fuit, ut inter consulem & proximum lictorem, nemini officij causa nisi consulis filio aditus esset: prætori uerò in urbe non duodecim ut consuli, sed sex tantummodo lictores apparere solent: extra uerò urbē aliquando cum securibus apparuisse inuenimus. Paulo tamen Aemylio in prætura priuilegio honoris duodecim secures apparuisse ferunt, ut consularem maiestatem in prouincia præ se ferret. Tribuni autem plebis solum uiatorem, apparitorémq; à prima origine sine lictore habuere: qui etiam libertini erant: quippe cum Tiberius Gracchus in tribunatu libertis apparitoribus primus usus fuisse dicatur. Postea uerò quàm prouincias sortiri cœpere, & illis cū imperio præesse, etiā lictores habēdi tribuno facultas data est. Quæstores uerò, ædiles, duumuiri, & minores magistratus, qui prehensionē & uocationem non habebant, in urbe nec lictore utebantur, nec uiatore: tametsi prætorē duodecim secures cum fascibus: & quæstorē, lictorē & fasces quandoq; habuisse

legamus: quod in prouincijs, quas sortiti prætores quæstoréſque fuerant, non autem intra pomœriũ id licuiſſe apparet. Extra urbem enim his uti faſcibus & lictoribus interdũ cũ ſecuribus licebat, ut ſceleris & perfidiæ pœnas à facinoroſis expeterent: in urbe uerò minimè, niſi quæſtores parrici forent, quibus pro imperio & maieſtate cum crimina uindicarent, in urbe lictores cum ſecuribus ſæpe prælati ſunt. Marcus tamẽ Liuius Druſus dum quæſtor Aſiam obtineret, nullo lictore aut alio inſigni honorũ uti uoluit, ne quid ſeipſo inſignius prouincia haberet. His ergo quorum erat maius imperiũ, & maxima auſpicia, quique cum adeunt magiſtratus, Veſtæ & penatibus rem diuinam faciũt, ut dictatori, conſuli & prætori, paßim lictores cum faſcibus in urbe habere licuit: Dictatori etiam cum ſecuribus: cæteris uerò qui minima auſpicia habebant, lictore uti non licuit, niſi quæſtori parrico, ut percenſuimus. Fuitque uetus cõſtitutum, ut præfecti prouinciarum & præſides, ſenatoribus ex claris maioribus & inclytæ familiæ, peregrè agentibus, quo conſpectior dignitas & honoratior foret, plerunque in prouincia lictores cum bacillis darent: utq; ſi reges externi aut fœderati in prouincias populi Romani uenirent, magiſtratus Romanus aut præſes illi cum lictoribus & faſcibus præiret. Mario enim prætore Aſiã obtinente, & in eam profecto Mithridate, ſemper cum faſcibus Marius præceßit Mithridatẽ. Qui quidem lictores nõ his modò magiſtratibus, ſed & ueſtalibus, & ſacerdotibus, mox Cæſaribus & ſummis imperatoribus cũ uirgis laureatis, & Auguſtis mulieribus pro muliebri faſtigio præceſſere. Quare Agrippinæ matri Neronis,

perpetuo

perpetuo senatusconsulto lictores duo tributi fuere, & flaminium claudiale. Contrà Tiberius Drusillæ matri decerni lictorem minime passus fuit, licet Augustus illam in familiam nomenq; Augustæ testamento asciuisset. Illud quoque obseruatū est, ut cum lictores iussu consulum, aliquem è domo euocarēt, fores ædium uirga percuterent, quasi eo signo publicam adesse personam innotesceret. Si cui tamen ob claritatem dignitatemq; deferebant, uirga fores percuti uetabant. Cum enim Pompeius Magnus Poßidonij domum summi sapientiæ professoris esset ingressurus, fores uirga percuti uetuit, & fasces summisit. Et si quando dictatori, consuli, aut prætori præirent pro imperij maiestate, obuium quenque semita cedere, denudare caput, & obsequij honorisque causa, equo descendere iuberent, obuiamque turbam uirga subsisterent, & summouerent. Apud Athenienses & omnem ferè Græciam, ut discrimen personarū notaretur, magistratus non lictores, sed lixas simul & uirgas habuerūt uice lictorum, quos λειτούργους nuncupant. Fertur uerò Germanicus, Atheniēses socios & fœderatos, uno lictore uelut præcipuo munere donasse. Neq; prætereundum, in occursu maioris magistratus, minores summittere fasces consueuisse: ut signarent honori deferre & imperio parere. Quare Valerius Publicola in suspicionem affectati regni adductus, dum concionatur, fasces populo summisit: scilicet populi quàm consulis maiestatem & iura potiora arbitratus. Lictoresque cum fascibus sæpe paludatos, cōsuli etiam paludato in prouinciam profecturo præire solere: quæ quidem paludamenta tunc sumebāt, cum in expeditionem aut decretam sibi pro-

uinciam consul iturus esset. Paulo tamẽ Aemylio prætori in Hyberiam profecturo, album paludamentũ, ac lictores ministrósq; albatos cum modico comitatu tributos comperimus. Sine autem lictoribus proficisci in prouinciam, aut consulibus profectis, lictores in urbe mansisse, religioni est & prodigij loco habitum. Fuit quoque receptus mos, ut quoties insigni uictoria consules potiti essent, ob res prospere gestas, laureatis fascibus prælatis incederent, literásque laureatas Romam mitti, aut nuncios cum iaculis laureatis aduenire, nauemq; laureatam aut uittatam, felicis uictoriæ nunciũ esse: ac læta & magna significare tunc, quũ depulsis & dißipatis copijs, hostes uicti essent & profligati, animaduersum est. Victo enim Mithridate, & fugato duplici prælio, lauro ornatã nauẽ, & bellico apparatu instructã, ut in uictoria mos erat, Lucullus Romã misisse dicitur. Ipsis uerò nuncijs tabellarijs, Græci πτεροφόρους dixere nomen, quoniam erectas pinnulas gestarent, quod Aelius Verus fecisse dicitur, ut cursoribus alas pennatas imponeret, illosq; uentorum nominibus appellaret: quandoque φανιώνας & γραμματοφόρους, Persæ ἀγγάρους & ἀσάνδας. Proditumq; memoriæ est, columbas tabellariorum uice apud maiores sæpe fungi solitas: quippe Cecina Volaterranus hirundines uictoriæ nuncias habuit. Cyrus uerò per interualla locorũ tabellarios ita disposuit, ut fatigatis recentes, & nocturni diurnis succederent: adeò ut uolantes grues superarent. Quod & Xerxes fecisse dicitur, ut cursores inuicẽ succedẽtes haberet dispositos, quos neq; imber, neq; noxa à cursu dimoueret. Inter alios Marrhes Aegypti rex proditur cornicem habuisse, cui cur-

soris

ſoris uice literas perferendas dabat. Nec ab re fuerit meminiſſe, ex uiridi lauro faſciũ Luculli, Põpeĳ faſces languentibus folĳs lictores exornare, conceſſæ mox uictoriæ omen feciſſe. Sicut Superbus Tarquinius, ne ſuum ducem Latini agnoſcerent, néue diſceta inſignia haberent, ex Latinis Romanisq́ue faſcibus, manipulos miſcuit, ſingulosq́ue ex binis fecit. Ipſe tamen Põpeius, licet ſe imperatorem ſiuerit appellari, nunquam tamen in faſcibus inſignia laureæ coronæ detuliſſe legitur: quo exemplo arguitur, imperatorum faſcibus laureas apponi conſueſſe, quo iuſtum imperium & legitimus triumphus notaretur. Apud Græcos uerò uetuſto more receptum eſt, ut ſi quid fauſtè & feliciter nuncĳ afferrent, coronati aduentarent: ipſiq́ue ciues felici accepto nuncio, in communis ſignum lætitiæ coronati incederent, ouantes gratantesq́ue. Carthaginienſes, rebus feliciter geſtis, præcipuum lætitiæ genus habent, uictimas cædere, ludos celebrare, munera mittere. Quodq́ue faſcibus, quos præferebant lictores, betullas uirgas maximè commodas duxere. Itaque ex illarum uirgis, tum propter candorem, tum propter tenuitatem publicos faſces, qui magiſtratibus præirent, effecere. Atque illud animaduerſum eſt, quod tametſi ad reliquas prouincias præſides & magiſtratus cum lictore & faſcibus irent: tamen Alexandriam conſulares faſces accedere, aut urbem inire uetabatur: quod diuinis carminibus & uaticinio prædictum eſſet, tunc demum Aegyptum fore liberam, cum ad eam Romani faſces aduentarent. Tametſi Romani magiſtratus libera & fœderata oppida, uelut ſociali fide copulata, plerunque ſine lictore aut faſcibus adirent.

Quod regium diadema tam apud Romanos quàm apud exteras nationes gentesq; fuerit, & quæ insignia. Cap. XXVIII.

APVD Paulum Cortesium uirum doctum, & mihi perfamiliarẽ, legebatur Luculli uita ex Plutarcho: in qua expeditionem & prælia cõtra Mithridatem à Sylla primùm, mox à Lucullo suscepta, multa cum facundia uerborũ refert, cum quo multiplex, uarium & inexpiabile bellũ fuit: quoq; modo fusus & profligatus, quũ de cõsciscenda morte cogitaret, repentinæ incursionis metu, ac subito malo perterritus, eunuchum è cubiculo ad sororem, & duas uxores, Monymam & Veronicam, ut in tanto discrimine ne cunctarentur sibi uel honesta morte cõsulere, antè quàm uictor hostis adueniret, misisse dicit: & dũ alij alio letho absumerentur, illarum alteram animo cõsternatã, diademate detracto, quod capite gestabat, & collo circundato, suspendio uitam finire uoluisse: alteram ueneno mortẽ sibi consciuisse, & qualia in magnis discriminibus, & summæ fortunæ casibus euenire solent: in eandem sententiam multa cõmodißimè aptißimeq; enarrat. Atq; hæc cum legerentur, quidam uir curiosus & haud illiteratus, qui unà aderat: quonã modo potuisset quispiam diademate, quod capite gestaretur, suspendio uitam finire demirabatur: quippe diadema regium ex auro gemmisque constare dicebat, neque illo efficere potuisse quenquam, ut laqueo deperiret. Quæ cum dixisset, multique idem sentirent, dixi aliud fuisse sententiæ & opinionis meæ: diademaque regium tam Romanis, quàm exteris gẽtibus, candidã fasciam esse respondi: quod insigne à Libero patre inuentum Plinius notauit: ideo crimini datũ Pompeio fuisse, quod ulceris uelandi

uelandi causa, crus fascia circuncingeret, tanquã regium sibi diadema uendicaret, nihilque referre, qua in parte gestaretur, illi obiectum esse: tametsi ferantur ueteres, quod caligis non uterentur, crura fascijs alligasse, femoraliaq; & tibialia habuisse. Et Lucius Metellus, quod ulceris causa frontem fascia circundedisset, Vittati seu Diademati cognomen tulisse. Tigranes quoque Armenius candidam fasciam insigne regium ante Pompeij pedes abiecisse dicitur, uelut dominationi cederet, & omni publico munere se abdicaret. Quin Alexander memoratur, cum desiliens equo, casu Lysimachum uulnerasset, medendi uulneris causa, diadema sibi detraxisse, (nam cãdida fascia erat) illoq; Lysimachi uulnus alligasse. Quod omen illum futurũ regem designauit, sicut euentus docuit. Idque apud authores aßiduis exemplis patere. Medis uerò, Persis, & Armenijs regibus, cidaris cum cerulea fascia albo distincta, uel tiara, amictusque purpureus quadrangulari figura. Interdum candys, quod Persarum Lydorumque insigne regium erat, pro diademate fuit. Quos quidem reges antequam sceptra inirent, sacris initiari oportebat: qui modus erat, ut uestem quã gestauit Cyrus, primùm induerent, mox terebinthum & caricas gustarent, poculumque lactis ebiberent: sicut initiatos sacris Isidis, fores ædis aperire, arcanosq; libros euoluere, aqua ablui, ad sacraria deduci, duodecimq; stolis primò, mox ipsius deæ picta ueste indui decebat. Quæ quidem tiara pileus erat, ex qua redimicula quibus maxillæ uelantur, defluebãt, qua Phryges in solennibus utebantur sæpe. Quod quidem diadema Armeniorum reges, nisi à Romanis, assumere non poterant.

Nanque experimento cognitum erat, barbaros malle Roma petere reges, quàm habere. Persici reges obseruarunt ex myrrha & labizo odorata, capiti insigne regium ferre, pallamq; picturatã & auro distinctam induere. Numidis regibus sceptrum in sinistra, & candida in fronte uitta, insigne est regale habitum. Macedonum regum chlamys, chausia, & crepida, ac diadema: Assyriorũ uerò, tiara diademate obuoluta, & tunica purpurea, & partim alba, quam nisi rex induere nemo poterat. Sardis quoq; curru uehi, & rectã ferre tiaram, solis regibus dabatur. Apud Siculos, purpurea uestis, argenteus baculus, & purpura gemmis extructa cum diademate. Phœnicibus, Syris & Cilicibus, chlamys cum crepidibus, & candicans diadema. Aegyptijs autẽ regibus, nunc leonis, nunc tauri, aut draconis effictii imaginem, aut ignem, arborémue effictam supra caput ferre, principatus & regij dominatus insignia fuere. Tametsi regni cura & procuratio illis penes regias uxores fuerit, quibus plus quàm regi honoris, obsequijq; tributum est. Nonnunquã diadema aspidis imagine distinctum, Aegyptiorũ regnum spectatissimum insigne fuit. Parthis duplex diadema, amplissimum decus regium dicunt esse, quippe quorũ reges magni, & regum reges habebantur: sicut Phrygum reges adeò processere, ut regũ maximi nomina ferrent. Darij diadema fuit purpureum albo distinctũ: quod mox Alexander usurpauit ferre. Syrij quoq; stolam & sceptrũ pro regio diademate habuerunt. Apud prius uerò seculum reges tenuisse hastas, quas sceptra nuncupant, pro maiestate, proq; diademate fuisse proditum est. Ferunt milites in exercitu Pharnacis, tumultuaria

coacta

coacta manu, latiorẽ illi scirpum, dum ipsum in regem assumunt, pro diademate dedisse. Sicut Amasi, dum cõcionatur, pro regali ornamento galea data est. Batavi & Germani, regem quem delegere, attolere humeris, & scuto exceptum subcollare per uices pro regio fastigio obseruarunt. Romanis autem regibus diadema, trabea & purpureus amictus, nõ quadrangularis, sed semicircularis, insignia regij dominatus fuere. Sequutosq; postea Cæsares, diademate minimè usos comperimus: imò omne decus regium, ut inuidiosum, deuitasse. quippe nomen regium alibi magnũ, Romæ uerò intolerabile fuit. Frequens enim apud eos laurea capitis decorũ, & distincta radijs corona, ac purpurea chlamys, insignia imperij fuere. tametsi post temporum interualla ex Cæsaribus Aurelianum Cæsarem, præter mores institutaq; maiorum, diadema usurpasse, eoque insigni primùm usum fuisse legamus. Demum eò uesaniæ processum fuit, ut sequuti Cæsares, sacrum ignem, qui tantum regibus Persarũ mos erat, uelut imaginem imperij sibi præferri sinerent, eoq; præcipuo insigni & singulari ornatu uterentur. Fertur Clearchus Heracliensium tyrannus, cum effluxè fluerent opes, eò processisse, ut successu cõtinuæ felicitatis, supra spem humanam insolens, se Iouis filium diceret: superq; cetera flagitia & dedecora, auream aquilam sibi præferri sineret: purpureamq; uestem, auream coronã, & cothurnos excellenti cultu instar tragicorum regum, pro insigni haberet, hanc regalem existimans palmam, uelut eo ornatu, argumenta sui generis, nõ ambigua fide demonstraret: & Antigonus, quo liberum patrem referret, insolenti dominatu eò uanitatis excessisse, ut hede-

ram capiti suo pro diademate, pro sceptro thyrsum gestaret. Indi uerò reges pro regio ornatu habent, ut cum foras prodeunt, aurea mitra pluribus gemmis distincta, & sindone amicti, tympanisque & tintinabulis præcedentibus, cõspicui fiant. Quod autẽ de cidari diximus, nõ abnuerim illam ab tiara haud multũ abesse, sed specie ferè pari, neq; inuenusta fuisse. Præter quæ fuere capitis insignia Atheniensibus, quod crobylum uocant, Cypriis quod cordilen, Persis nidarion, Aegyptiis fasciolũ non regium, sed clarorũ uirorũ & principum. De regali autem sceptro illud memoriæ proditum est, externorũ regum sceptra in summo ciconiam, in imo hippopotamum habere effictum: quo argumento regem iustitiæ obsequi oportere, atque feritatem & indomitas libidines, ne ira desæuiat, emollire significabant: quod ciconia summæ pietatis, hippopotamus uiolentissimum animal foret. Lydiæ uerò reges sceptri loco securim habuisse feruntur, sicut Labradeus Iupiter in Caria pro sceptro & fulmine securim ferebat. Romanis uerò regibus lituus cuspide incurua, qui etiam uirga auguralis erat, sceptri loco est habitus. Tarquinio Prisco sceptrum fuit eburneum, in summo aquilæ figuram habens, & corona aurea, quam usque ad extremum tulit. Indis autem, nisi ex ebeno sceptra sumere non licebat. Quorum reges cum iura dabant, aut exteros legatos admittebant, tunc capillum pectere, atque ornari solebant eximiè. Babylonii uerò tanto studio sceptra prosequuti sunt, ut extra domum sine sceptro prodire, aut conspici nefas ducerent: in quibus diuersas effictas species figurasque habebant, quippe mali, rosæ uel lilii, aut aquilæ, alteriúsue auis

in summo

in summo insignia ferebant. Hoc *diadema apud exteros hodie uidemus in usu frequens, ut imaginem præ se ferant antiquitatis. nam candida fascia uelut regio insigni caput obuoluti, regalem præ se ferunt maiestatem.* Non *ergo mirum, ubi in summa desperatione & diffidentia,* Mithridatis *uxor nihil prolatandum rata, cum mortem oppeteret, si arrepto diademate & insigni regio, quæ fascia erat, eodem collo alligato, uitam finire uoluisset.*

Quæ fuerint auspicia, quæ è pullis emißis è cauea captarentur, & quæ secundos euentus, quæúe infortunia afferunt. Cap. XXIX.

INTER *auspicia quæ ueteres maxima cura cultuq; obseruarunt, annotauere annales, nõ paruæ æstimationis fuisse pullos, quibus è cauea emißis plus dabatur.* Et *tametsi antiquo augurũ decreto, omnis auis tripudium facere poßit, tamen inter eas præcipui fuere pulli* Melici & Chalcidici*, quibus tantum honoris tributũ est, tãtumq; fabulosa uetustas religionis adscripsit, ut nisi his præmonentibus, comitia non haberent: nullos ad honores proueherẽt: nulli prouincias demandarent: nõ senatum consulerent: nõ bella uel paces inirent: nihil denique domi forisque agerent, quod ab his non prædictũ uelut deorum monitu, magna cura pensitarent.* Hæ *enim quasi internunciæ* Iouis & *interpretes, futura præmonere dicebantur, quibus pullarius præerat: quotiesq; de promouendo negocio, aut re exequenda pullos consultum ibat, imperato de more silentio, pultem illis ante caueam aut offam obijciebat: eratque tempus cõsulendi summo mane & primo diluculo.* Quod *si oblata esca, è cauea pulli non exirent,*

aut serò progreßi, escam nõ attingerent, retróue cederent, uel occinerent, aut non uescerentur, seu planctu alarum alimenta refugerent, aut euolarent penitus, omen magni terroris & solicitudinis, tristißimosque euentus adnotabant. Tunc enim pullarius quasi monitu fatorũ, exitus animo præsumens, diem prælij aut rei exequendæ tempus diffundebat. Quod nisi paritũ fuisset, extremũ exitium & perniciem plerunq; attulere. Tiberio Graccho, qua die in turba cæsus occubuit, pulli nõ addixere, sed emißi è cauea, retro cessere euentu tristißimo, qui mox cõsequutus est. Et Claudius Pulcher moturus aduersus hostes, non pascentibus in auspicando pullis, per contemptũ religionis inito nauali prælio, terribili strage cum omni classe profligatus, pœnas dedit insignes. Sunt tamen exempla, delusam religionem, & cõtempta auspicia, felices euentus & successus plerunque habuisse fortunatos. Papyrius enim Cursor, cum à pullario admoneretur, ne cum Samnitibus prælio decerneret, pullis non addicentibus, feliciter dimicauit. Et Flaminius consul moturus aduersus hostes, contemptis auspicijs, fortiter pugnauit & uicit. Si autem pulli è cauea egreßi, obiectam pultem, aut offam uolenti animo depasti essent, ita ut illis uescentibus frustum ab ore decideret, & terram pauiret, quod tripudium faceret solistimum: rem haud dubiè fortunari & auspicia secũda esse, lætosq; successus & spem mirificam præsignarunt. Sed quod de pullis apud Romanos proditum est, idem in Lycia in Apollinis fonte, & in Medorũ lacu ad Neptuni aquas Lymiræ pisces facere tradunt: ubi à cõsulentibus euocati, ad auitum ueniunt: qui si obiectas carnes diriperent & pascerentur,

tur, felicia portendere, & præsens auspicium facere, imperiúmque breui futurum interpretabantur. Contrà si caudis abegissent, aut aspernati cibum refugissent, tūc luctus graues & dira ac pestifera augurati fuere. In Epiro quoque in templo Apollinis draco colebatur: & in Aegypto Apis bos in fano antiquißimo & sanctißimo, intra septa magnæ religionis, in quibus cōiectura diuinæ mētis, & prædictiones futurorum putabantur. Sicut in Memphi uacca, & in Heliopoli Mneus bos, atque in Arsinoe crocodylus. hisq; porrectam escam accipientibus aut auersantibus, felicia auguria & exitus fortunati, nonnunquam magna infortunia & repentinum incommodum prædici & præmonstrari. Fuitq; obseruatum in omni augurū responso. ut si pullarius, seu quiuis augur qui auspicatur, cuique monita deorū prædicere, & de augurio respondere, ac portenta interpretari curæ fuit, tacitum ferret, quod dij uulgari uoluissent: haud aliter cōtraheretur nefas, quàm si occulēda diuulgaret, & abdita palàm faceret. Si uerò augurio fallaci mentiri ausus fuisset, sinistrúmque pro dextro, uel quid prodigij foret, contrà denunciasset: non id illi qui de auspicio consulit, sed in ipsius pullarij uel auguris caput, qui tam improbe mentiri ausus esset, quicquid fuisset infortunij, recasurum.

Pythagoras, Parmenides, & Zeno philosophi, tum Ennius, Pacuuius, Accius & Næuius poetæ, unde originem duxere. Cap. XXX.

QVOD de Pythagora Samio ueteribus monumentis memoriæ & literis proditum est, his etiam Genialibus adijcere non dubitaui. Siquidem hic Samo

relicta, ex patrio & natali solo, primo in Aegyptum, mox Babyloniam ad Persarum magos, contemplandósque siderum motus, originémque mundi spectandam, profectus est. Inde Cretam Lacedæmonémque ad cognoscendas Minois & Lycurgi inclytas ea tempestate leges, contendit: quibus instructus, tanquam ex mercatura bonarum artium Metapontum & Crotonem uenit: ubi suis monitis præceptisq; tantum processit, ut populum in uitia lapsum, ad frugales mores modestiámque reuocarit. Ibíque Archytam primo & Epicharmum, mox Philolaum & Alcmeonem, deinde Zenonem, Parmenidem, ac Lysiam suæ disciplinæ sectatores habuit: qui eius monitis doctrináque imbuti, diuina mente & consilio uiri euasere, lumenq; & ornamentum suæ reipublicæ fuere. Sed Archytas & Lysias ex Tarento, Alcmeon & Philolaus Crotoniatæ, ubi quondam magna Græcia fuit: Parmenides uerò & Zeno ex Elea Lucaniæ urbe, quæ post Silarim iuxta sinum Posidoniatem sita est, oriundi fuere. Eam plerique Eleam dixere, alij Ileam, quæ à Phocensibus colonia deducta fertur. Hic enim ille Zeno fuit dialecticæ primus inuentor: cuius pleráque extant egregie dicta factáque: qui Pythagoræ præceptis imbutus cũ Phalaridi tyranno homini sæuo & sanguinario, ob crudelem dominatum necem machinaretur, ut ciues ab impotenti seruitio tolleret, & arcano consilio detecto, captus ab eo in omnes cruciatus laceraretur acerbis quæstionibus, quod conscios coniurationis non detegeret, nullis terroribus adduci potuit, ut affines culpæ & conscios facinoris palàm faceret: sed uultu interrito & quadam sublimi constantia, ea præsentia
animi

animi fuit, ut singulos tyranno intimos familiares, quanquam insontes, coniurationis capita esse diceret: quibus sublatis, multitudinem sæuientem magnifica oratione ita impulit, ut facto impetu, lapidibus eum obruerint. Sed quod de Zenone, idē de Theodoro, qui in Hieronymum Hieronis filium, iuuenem omnibus flagitijs coinquinatum propter turpitudinem sordésque uitæ coniurauerat, scriptum accepimus. Is enim quum tormentis per omnia exempla cruciaretur, quæ fortissimi cuiusque patientiam uincerent, ea fuit constantia animi, adeóque fortis & magnus, ut omnes socios facinoris supprimeret: Tyranni uerò alumnos & familiares, uelut sceleris ministros & eodem crimine pollutos, per carnifices & tortores ad supplicium tradi fecerit. Leæna quoque quãuis mulier, cum per omnes cruciatus uexaretur à tyrannis, nũquam adduci potuit, ut consilia Harmodij & Aristogitonis tyrannicidarum detegeret. Ob quod meritum simulacrum illi Athenienses erexere leænam æneam, cui ob taciturnitatem linguam addi uetuerunt. sicut Beroso astronomo, ob uera quæ prædixerat uaticinia, in gymnasio statuam lingua aurata effinxere. Cui non absimilis Epicharis libertina fertur, quam in coniuratione Pisoniana, iussu Neronis per omnia fœda exẽpla cruciatam, non uerbera, non ignes, non torquẽtium ira peruincere potuit, ut se consciam fateretur. Fuit quoque alter Zeno philosophus insignis, & alij nominis eiusdem fama illustres. Sed quia Tarenti mentio & Ileæ facta est, admoneor etiam Rhudiarum in Appulis sitæ urbis, quæ multi nominis & famæ non minoris habita sunt. Ex his enim Ennius poeta oriundus fuit: tametsi

metsi ex Tarento ortum nonnulli credant. Ea enim urbs à Tarento haud multum distans, citra Brũdusiũ. in mediterraneo sita est, ubi Lupiæ & Salapia oppida fuere. Salentini autem hi sunt, qui extimam oram Italiæ, & Chersonesum circa Iapygiam incolũt, qui Mesappij, Calabri, Iapyges, Peceucij, & Appuli communi nomine appellantur. Fuit iisdem temporibus Pacuuius tragœdiarum scriptor, Brundusij in agro Salentino Ennij sorore genitus, et Accius tragicus libertinis parentibus, haud multum ætate distantes: simul & Næuius poeta, qui ex Campania, ut frequens opinio est, originem sibi uendicauit.

LIBRI. I. GENIALIVM DIERVM, FINIS.

ALEXANDRI AB ALEXANDRO IVRISPERITI NEAPOLITANI, GENIALIVM DIERVM LIBER SECVNDVS.

Locus ex Propertio, ab Accio Syncero Neapolitano in conuiuio familiari commode emendatus. CAPVT I.

SATVRNALIBVS *cum ego & familiares mei complusculi, sub idem tempus* Neapoli *conueniremus: cunq́; à forensibus negocijs feriarum causa aliquando quies foret: ad* Acciũ Syn*cerum, uirũ ingenij cultu & facundia singulari, cum quo mihi peruetus consuetudo fuit à puero, nonnunq̃ uentitabamus: cum eoq́ue uel honestis deambulatiun culis, uel sermonibus lepidißimis, id quod erat temporis, ad multam sæpe diem conferebamus, quotidianóque eius cõgressu & aßiduo comitatu perfruebamur.* Accipiebatq́; *nos homo ille suauitate insigni, plerunq́; nouo epigrãmate, aut elegia, uersibus mundis & graphice factis, multo cum nitore & cultu. nonnunquam festiuißimis epulis & lætiore conuictu, cœnaq́ue non uulgari nec protrita, sed aut ueteris cucurbitæ ferculo cum lactucæ thyrso minutim cæso, & acino uuæ passæ insperso: aut olentibus pomis, anni frigore seruatis, & ficu sicca sinuessana cum rosaceo ex petrino suo, quæ ipse appellabat petrinia.* Velut *fuit illa die, cum mihi & plerisq́; doctis uiris cœna exhibita,* Sanazario *ex* Aethiopia *bonæ frugis liberto, scitißimo adolescenti, quem libertate & gentili cognomento donauerat, liberalibusq́ue disciplinis instruxerat, ita ut cuiuis*

ingenuo nõ impar uideretur, demandauit ut Propertiũ elegias à se pluribus in locis castigatas, summißim leniterque cantaret. Quod cum ille cupide faceret, uersusque ad tibiam modulis dulcißimis, scita & canora uoce canere inceptaret: nosque & proferentis uerba, & concentum, numerosque admodum suaues summa cum uoluptate captaremus: & iam millibus modulatis uersibus, uentum esset ubi Cynthiam Baijs demorantem, diu abfuisse conqueritur, his uerbis:

" Ecquid te medijs cessantem Cynthia Baijs,
" Quà iacet Herculeis semita littoribus:
" Et modò Thesproti mirantem subdita regno
" Proxima Misenis æquora nobilibus?

Accius carminibus pausam fieri iußit, & ad me conuersus: Quid tu, inquit, qui orbis situm tam diu legendo perscrutaris, Misenum aut Baias cum Thesproti regno commune habere uidisti? Nunquid in memoriam uenit, Thesprotiũ agrum in Epiro iuxta Chaones & Acarnanes, aut (sicut Herodotus ait) Ambracijs & Leucadijs proximum longe à Cumano abesse? Quid enim isto in loco hic poëta senserit, qui regno Thesproti æquora Miseno proxima subdita esse dixit, quũ tanto maris terrarumque recessu discreta sint, non equidem intelligo. Neque enim Thesprotios in Cumanum uenisse, aut in Italiam colonias deduxisse, uel armis nouas sedes conquisisse, unquam, quod meminerim, legi: nisi tu forte, qui meliore memoria es, aliter sentis. Cũq; me id arbitrari respondissem, quod pleriq; studiosi sensere, ut poëta loci cõfinio & quasi commercio ductus, cum ex Chalcide & Eubœa profecti, multum in ora maris possent, lateque fines propagassent, illosque Cumanum

manum tenuisse, & illuc colonias deduxisse, autores tradant: siquidem Hypocles Cumeus, *&* Megasthenes Chalcidensis, *multo emenso mari, huc colonias deduxere, moniti oraculo, quippe cum nullam coloniam sine consilio deorum* Græci *transmitterēt: uel ut multi ferunt, duce* Parthenope Eumeli *filia, quæ solum* Neapolitanum *delegit, columbæ augurium sequuta.* In *cuius rei monumentum,* Apollini *statuam* Neapolitani *erexere, columba humero insidente, quam ipsa inspicere & adorare uidebatur:* Thesprotiumq; *agrū ab* Eubœa *haud multum distare certum sit, quasi ad hoc alludens poëta, subdita regno* Thesproti *æquora* Miseno *proxima affirmarit: scilicet quia ex* Chalcide Thesprotis *proxima &* Cumeis *profecti, agrum* Miseno *finitimum, hoc est, ipsas* Cumas *tenuerūt, propterea ea loca subdita uideri: solereque nō ignobiles poëtas loca & recessus circunscribere, illaque non exposite & aperte, sed quasi per tegmenta & figuras obliquis orationibus denotare: idque sensisse doctos uiros, itaque uersus interpretatos fuisse dixi:* Nunquam, *inquit* Accius, *quod ego scio, tam hispida & agresti aure* Propertius *fuit, ut cum* Chalcidem *aut* Cumeos *dicere contenderet,* Thesprotium *agrum quasi finitimum illorum loco nuncuparit, quum præsertim nulla societas aut communio cum* Thesprotijs *agro* Cumano *fuerit: constetque, si omnes sinus, promontoria, litora, insulas, & urbes maritimas, ac maria uasta, & terræ infusa ex omni antiquitate percēsere uelis,* Thesprotios *magno litorum flexu & multiplici sinu, longe à* Chalcide Eubœæ *&* Cumeis *abesse: nec ita finitimos, ut forsan arbitraris.* Neque *ego huius poëtæ præstātis*

ingenij uim, hos nitidißimos & mundißimos uersus optime editos, tam abstruso & recondito significatu uerborum conculcasse putarim. Etenim si Chalcidenses & Heretrieses ex Eubœa, classe huc aduectos Cumas condidisse, & pulcherrimam Campaniæ oram, ac loca Miseno proximũ tenuisse fama fert, sicut Iapygiã Phaliscos, Nolam & Abellam tenuere, cur loca Miseno finitima potius Thesprotijs quàm Chalcidensibus, quàm Heretriensibus subdita dixerit, equidem ignoro: cum & hi ueri incolæ sint, & longe aptius conuenientiusque fuit, istos, quàm illos, cum quibus nullum erat commercium, nominasse. Verum, inquit Accius, si uersus istos bene pēsitare, & uerba ac sensus aure attenta rimari uolumus, nõ Thesproti, ut communis error habet, sed Prochytæ à poëta scriptum fuisse facile cõtenderim. Idq; ita esse, in quoduis pignus uocarim, non aliter scriptum carmen ab eo editumúe fuisse. Sed hic error ita aliquibus insedit penitus, ut diuelli haud facile queat. Quod tamẽ ita esse, inclinat animus probabili argumento. Cum Prochytam & Pithecusas à continente æstu marino euulsas, quandoque circunfluum mare insulas fecisse, liquido constet, sicut Capreas, Leucosiam, Syrenes, & Oenotrias: seu ꝗ multi tradunt, Inarimen montem fuisse, qui motu terræ disclusus à continente, Prochytam fecit insulam, angusto freto interfluente, quæ Græcis ab effusione dicta est: ipsamque & Pithecusas disclusas montis partes, proximas Cumanorum finibus tanquam moles obiectas ante agrum Cumanum & Misenum existere, antiqua monumenta annalium prodidêre: quod & nunc uidere licet. Subdita ergo Prochytæ regno Miseni proxima

stima æquora poëtam dixiſſe crediderim, cum ipſa litora facili traiectu apta & cohærentia ſint, quippe cum ante ipſam paruo freto diſtincta iaceant: propterea ſubdita uideri potius, quàm Theſprotios, cum quibus nullum commercium fuit, extimos & remotiſſimos intellexiſſe. Inſulas quoq; regna nuncupari, Virgilij teſtimonio probatum eſt ſeptimo Aeneidos, dum inquit: Fertur Theleboum Capreas dum regna teneret. Huiusque erroris illud quoque ſpecimen eſt, quòd alio in loco communi opinione, pudendo errore receptum erat, nauitam hunc poëtam fuiſſe: quod quidem ita fuit in confeſſo, ut in eius uitæ commentarijs plerique id pro certo poſteris tradere non dubitarint, ut altero uerſiculo cōſtare uidebatur. Et quanuis nauita diues eram: quo imperitius dici profectò nihil potuit, cum neque hoc uſquam gentium tradatur, ut elegantiſſimus poëta & honeſtiſſimus, uitæ genus poëtarum ſtudijs piaculare & portentoſum, nautæ munus concupiuerit. Et portenti ac prodigij ſimile eſt, hæc commenta in tanti ingenij uiro opinari. Sed quod à uero minime abeſt, mendum etiam in hoc uerſiculo facilè, inquit, oſtẽdimus: ſiquidem ubi legebatur perperam, Quanuis nauita diues eram, nō ita diues eram, dicendum fuit. Huius quoque rei haud improbabile documentum uideri, quòd Iouianus Pontanus uir multæ eruditionis, antiquiſſimo firmabat teſtimonio, Propertij elegias patrum noſtrorum ætate, & ſe adoleſcentulo primùm in lucem prodijſſe, cùm antea inſcitia temporum incompertæ forent & incognitæ: opúſque obliteratum & longiſſimo æuo abſumptum, corroſis & labẽtibus literis in cella uinaria ſub dolijs inuen-

tum apparuisse, & cùm libelli uetustate, uerbis & nominibus absumptis lõgo situ & senio, quòd in diuturna obscuritate latuerant, ueram lectionem assequi nequirent, effectum ut mendosi inde codices prodirẽt: paulatimque discuti errores, & corrigi cœpti sunt: nec tamen effici quisse, ut posteris omnino integri inoffensíque darentur. Ad hunc modum Accius Syncerus noster, scitè admodum apud compluscúlos qui aderamus, sermocinabatur: itáque mendaces libellos deprehendebat, erroréſque dijudicabat, ac perpenso iudicio uitia rimabatur.

Qui quæstores Romæ, quótque fuerint, qualísque potestas & munus erat, aut iurisdictio. Caput II.

ORIGO quæstorum antiquissima est, ut Pomponius & Gratianus scribunt: quippe à cõditore urbis Romulo, deinde Numa Pompilio, ut nonnulli putãt: ut uerò plures certioréſque, à Tullo Hostilio quæsturam primo inuẽtam fuisse autumant. Sed sicut hoc incertis autoribus traditur, ita exploratum est, Valerium Publicolam, qui cùm Bruto consul fuit, cum Saturni ædem & ærarium condidisset, duos quæstores qui publicæ pecuniæ præessent, suffragijs populi creari uoluisse. Fuere autem hi, P. Veturius & M. Minutius, qui primi ex patribus quæsturæ munus curiatis comitiis cepere. Quæ res quum bene & prospere reipublicæ cessisset, & plebs cum patribus tumultuata, quæsturæ se participem fore contenderet, eò deducta est, ut ex duobus quatuor quæstores fierent: duo, qui urbanis negocijs & ærario præessent: duo, qui consulibus ad belli ministeria præsto forent: liberumque esset, ut hi possent populi suffragio ex plebe uel patribus

bus creari: quo tempore tanto certamine in quæsturam plebs inuasit, ut ex quatuor uix uni patritio, Fabio scilicet Ambusto, locus relictus foret. Interiecto deinde tempore, quo Picẽtes aßiduis cladibus fatigati, in populi Romani societatem asciti sunt, quæstorum numerus auctus fertur, ut seni crearentur. Coniectari licet, quod auctis populi Romani uectigalibus, & quæstu uberrimo ex prouinciis proueniente, illorum numerum qui id munus exequerẽtur, quibusq́ue curatio hæc demãdaretur, augeri oportuisse: donec Syllana lege intercursu tẽporum, ultra uiginti excreuisse dicuntur. Quid autem quæstorio muneri conueniat, separatim & intercise autores tradunt. Nam consules prætoresq́ue in prouincias profecturi, singulos quæstores, quorum curæ captiua præda, & quicquid auri argentique inde adueniret, appensum adnumeratumque demandaretur, apud se habebant. Quorum munus erat, uectigalia populi Romani in prouincia exigere, stipendia præbere militibus, singulaq́ue accepta expensaq́ue rationibus inferre: mulctas quoque pecuniarias, tam Romæ quàm in prouincijs exigere, & in publicas tabulas notare: omniumq́ue rerum pecuniarumq́ue notas, & illustres rationes dare: illasq́ue confectas & consolidatas, absolutasq́ue per suos scribas in ærarium deponere. quos quidem scribas maximæ ꝓbitatis, ne quid fraudi doliue admitteretur, huic muneri adscribebant: tametsi scribæ officium Romanis mercenarium fuerit, nec magni testimonij aut precij: Macedonibus cõtrà, apud quos nisi uiri expertæ uirtutis, magnisq́ue rebus gestis, & pro cumulo magnæ gloriæ admittebantur. Siquidem Eumenes Car-

dianus scriba Philippi regis fuit: & alij uiri illustres, hoc munere uelut amplo honore honestati fuere. Cato uero in quæstura ministros & scribas rationibus obnoxios, grauiter increpitos, quod parum integra fide æra persoluissent, fœdum in modum uexasse, & magistratu deiecisse dicitur: qui tam accurate quæsturam gessit, ut unus ex quæstoribus quotidie ad ærarium ueniret primus, & rationibus cõfectis recederet postremus. Hos enim quæstores à principio consules deligebant, nonnunquam sorte ductos accipere coacti sunt: donec eum quoque honorem populus suffragijs tribunitijs, quibus libitum est demãdauit. In qua re id obseruari meminimus, ut antequam cõsul prouincia decederet, quæstori magistratu abesse nõ liceret. Alij uero quæstores dicti, qui prouincias decreto senatus sortiebãtur: qui etiã ius dicere, lictores habere, & munera belli obire, ac magistratus insignia in ꝓuincia ferre poterant: quibus & mãdata imperia, & exercitus cõmissos, illorumque ductu & auspicio egregie bella gesta, prouincias administratas & perdomitas, hostes uictos & profligatos, atque exercitus fusos & multiplici clade affectos legibus. Præter quos urbani quæstores fuere: qui etsi nullo imperio fungerentur, quippe qui nec uocationem, nec prehensionem haberẽt, nec sella curuli, ut plerique magistratus, neque lictoribus aut uiatoribus insignes forẽt, & apud prætorem possent à priuato in ius uocari: negociosa tamen & plena solicitudinis administratio fuit. Nam & ærarij, & uectigalium populi Romæ curam gessere: tum si quid pecuniarum publice uel priuatim erogari, uel in ærarium condi deberet, quæstorum curæ demandabatur.

cumque

cumque exercitus scribi, & in campum legiones educi oporteret, signa militaria à quæstoribus ex ærario promebantur: eaque ad consules in expeditionem ituros mittebãtur. Quinetiã regibus & legatis ex ultimis oris terrarum Romam profectis, publicum hospitium & munera, quæ laucia dicta sunt, sæpe commeatus large & hospitaliter, & uestimenta per quæstorem urbanum publico nomine præstabantur: ipsisque ac comitibus ne quid rerum deesset, urbani quæstoris curæ mandabatur. Qui tamen non omnium gentium legatis hæc munera præbere solitauerunt. nam si quæ incognitæ legationes aduentarent, antequam admitterentur, exploratores minoresque magistratus profecti obuiam, qui & quæ petentes uenirent, in primis inquirebant: inque æde Apollinis extra urbem senatu euocato, postulata noscebãt: quos, si uidebatur, admitti iubebant. Et si socij essent fœderati, aut bene de republica meriti, quo honoratius exciperẽtur, his obuiam prodire, illosque liberali & largo uiatico, ac comi hospitio iuuare, benigne inuitare, comitatuque & copia rerum omnium cumulare, nonnunquam apparatis excipere epulis per oppida, perque municipia solebant. Sed quum lapsis pòst temporibus, propagato latè imperio, legati sociorũ ab exteris & ultimis gentibus, urbem quotidie adirent: quũ uix tot commeatibus populus sufficeret, cautum fuit, ut sublato sumptu & uiatico, legati regum, municipiorum & coloniarum, undecunque Romam profecti, ædem Saturni petant in primis, ibique apud præfectos ærarij nomina dare & literis asscribi debeant: ut quum commodum foret, noscendis singulorum postulatis senatus

detur & post mandata, singulis in prouincias profe-ćturis consulatur. Quinetiam absentibus consulibus comitia quæstorem urbanum habere posse, non est controuersia. Præter hos fuisse quæstores parricos, qui & parricidij dicti sunt, apud multos comperimus: tantæ dignationis, ut capitis reos agere, & maiestatis postulare, diemque perduellionis ad populum dicere, capitales res quærere & de sontibus quæstiones habere possent. A quæstoribus Cæsone Fabio, & L. Valerio dies dicta perduellionis Caßio fuit. Et ab A. Cornelio & Seruilio quæstoribus M. Volsio, q falsus haud dubie testis in Cæsonem fuerat, diem dictam accepimus: qui postea seuera correctione damnati, suorum facinorum pœnas dedere. Hos etiam lictorem & uiatorẽ habere, & ius dicere liquet: qui & quæsitores dicti: quã iurisdictionem triumuiri capitales postea sibi uendicarunt. Quos quidem parricos Syllæ temporibus ad uiginti numerũ propagatos, ut de sontibus pœnas exigerẽt, autores memorãt, per quos ius quotidie dici & senatum suppleri uoluit. Est quoque illud animaduertere, quod licet quæstura ex minoribus magistratibus in urbe foret, eius tamen dignationis erat, ut quisque egregius & bonæ indolis adolescens, ex illa gradũ ad reliquos honores faceret. nanque hinc aditũ reliquis adeundis magistratibus auspicabantur: siquidem primis experimentis, quæsturæ initiati, qui nullis antè honoribus usi erant, inculpatæ uitæ testimonio, ad ædilitatem, mox præturam, & demum consulatum, euehebantur. Quinetiam tanto honori quæstura fuit olim, ut uiri consulares, magnisque honoribus functi, illam gerere indecorum nõ putarent. Cum M. Valerio Vo-

lesi

lesi nepote, T. Quintius Capitolinus, qui ter cõsul antea fuerat, quique amplißimis magistratibus insignis erat, quæsturã gerere non dubitauit. Cato quoque triumphalis senex, quæsturam ita geßit, ut consularis potestas quæstorio muneri adiuncta uideretur. Quod & lege Pompeia cautum fuit, ut deinceps quæstores nisi uiri consulares suffragio populi crearentur. Fuitq; inde seruatum in exercitu, cum pro re consilium capiendum erat, uel acie duces congredi parant, ut quæstores unà cum legatis & senatorij ordinis militibus, tribunis militaribus, & primorum ordinum centurionibus, concilio aduocentur. Cumque antea quæstores designati, gladiatoria munera exhiberẽt, quod illis erat hoc munus à principibus datum, postea Neronis tempore senatusconsulto cautum fuit, ne deinceps quæstores exhibendi gladiatores ad ferrũ, neceßitate polluerentur. Nec prætererim quæstores principis candidatos ultra præscriptos, cæteris adnumerari: quorũ munus erat, acta senatus et principis perscribere: orationes imperatorum, & libellos ad senatũ missos cum postulatis recitare, & mandare literis: dictandisque epistolis & legendis aßiduè uacare. Quare orationes principum, senatusque edicta, ac militum conciones, per quæstores sæpe perscripta, lecta, & audita fuisse legimus. Tametsi Nero princeps missas ad senatũ orationes, præterito quæstoris officio, per cõsules recitasse pro cõcione: & Vespasianus orationes in senatu quæstoris uice, frequenti curia retulisse dicatur. Sed cùm quæstura annuus magistratus foret (quippe finito anno, ex legis præscripto, reditus quæstori permittebatur) quosdã tamen prorogato imperio, continuo trien-

nio ærarij curam, & quæsturæ munus gesiisse comperimus: donec lapsis tēporibus, desito quæstoris officio, cura ærarij à quæstoribus urbanis ad prætorios prætoresque, ac præfectos ærarij, lege promulgata ab Augusto translata fuit. Is enim ex numero senatorū præfectos ærarij delegit primus: deinde sorte ducti fuere ex numero prætorum: quam Cl. Cæsar à præfectis ad quæstores rursus deuolui iußit. Deinde Nero curā tabularū publicarū à quæstoribus ad præfectos transferri uoluit: donec ad Vespasiani tempora peruentum est, quibus rursus à prætoribus cura ærarij gerebatur. Apud Atheniēses uerò amplißimus magistratus quæstura fuit: quam cum gereret Periander, grauißimam contraxit offensam, quòd parcius frumentum populo impartiret, proptereaq; accusatus, & à plebe pro concione lapidibus obrutus fuit. Cur autē in æde Saturni ærariū esse uoluerint, licet uaria opinio dissentiat, illorum sententiæ accedo magis, qui censuerunt id quod nonnulli tradunt, & ad fidem pronius est, Valerium Publicolam, qui Saturni ædem construxit, loci opportunitate ductum, quum omni aditu persepto, undique præruptus & ab accessu munitus locus foret, eandem Saturni ædem æris publici, legumque & senatusconsultorum, tabularumque publicarum, & signorū militarium sacrarium esse uoluisse. Præter quod Saturni ærarium, Nemis quoq; & Tybure, sacrarum pecuniarum thesauros ad incertos belli euentus, si externa uis ingrueret, longo tēpore seruari accepimus. Illud quoque non ab re fuerit meminisse, in eadem Saturni æde fuisse sanctius ærarium intentioris curæ: in quo aurū uicesimarium, quod ex uicesimis exigebatur, ad ultimos

mos

mos casus & in extrema fortuna populi Romani seruabatur: quod incensimarium, ab aliis cimiliarchium dictũ est. Ex quo C. Cæsar primo ingressu ciuilis belli, laterum aureorum sex & uiginti millia: percussæ uero monetæ pondo trecẽta millia, quod erat tot triumphis partum congestumq́ue, & laserpitii pondo centũ & undecim protulisse fertur. Post quæ legimus ærariũ militare cum uectigalibus nouis ab Augusto editum: unde prompta pecunia stipẽdiis sufficeret. Aedem uero Saturni in faucibus Capitolii fuisse cõstat, qui mõs Saturnius dictus, ubi Carmentis fanum, à quo Carmentali portæ nomen datum: ibi quoq; Saturnia porta, quæ Pandana, eo quòd semper pateret, dicta est: in qua æde senaculũ fuisse autores memorãt. Apud Græcos illud fuit notatũ, Myniam Chrysæ filium, qui Myniis imperitauit, condendis pecuniis thesauri locũ muniuisse primùm. Tum si quando conspirante Græcia, communi consilio bellum gerendum foret, in Delo insula, quam sedẽ bello delegerant, collatas pecunias ad belli opus tanquam ærarium deponere consuesse: idq; quantum opinione auguror, ideo uisum, quòd difficilis aditu, & arcis in modum munitißimus locus foret. Cœtus quoque & belli consilia, in eiusdẽ insulæ templo, nonnunquam apud Olympia habebant: deq; rebus maximis de concilii sententia decernebant. Atheniẽses uero Delphis thesauros omni ætate intactos habuerunt. Lacedæmonii pecunias publicas in thesauris non coëgere: ueriti, ne uiolentiores custodes nacti, illas expilarẽt. Macedones in oppido Quinda iuxta Tharsum, omnem gazam & pecuniam ad belli opus deponebãt. Syracusani in Labdalo castello munito. Aßyrii

autem Susis. Cambysis ærarium, oppidum Gaza in Palæstina fuit. Nam Persæ gazam ærariũ uocabant: Deiotari uero in Peio Phrygiæ, Lysimachi thesaurus Pergami seruabatur: aliquando in Cetirizi promõtorio. Iugurthæ in Thala & Capsa Numidiæ. Persarum reges barbaras opulentias in montibus ponunt. Hebræi in Thrace & Tauro Hiericuntis: nam sacrum thesaurum, corbonam uocãt. Tigranis in Bambinsa & Olena: Mithridatis in Petra Armeniæ. Babyloniorum autem regũ in Zeugma urbe iuxta Euphratẽ, uelut arce tutißima, tributorũ thesaurus & ærariũ esse cõsueuit.

Quid responderit super controuerso iure testamenti, in quo fundus seu ædes filiæ legata fuerant. Caput III.

APVD tribunalia iudicum, cùm in foro & iudicijs uersaremur, ibique aßideremus, ut postulata cognoscerem testamentum exhibitum est in hæc uerba:
" T. Sempronium filium honestißimum, ex asse mihi hæ-
" redẽ uolo: Septiciæ uerò filiæ meæ impuberi, cum uiri
" potens erit, fundum suburbanum seu ædes meas, quæ
" in uia lata sunt, do, lego: ut hac dote contenta, Aelio
" Campano nubat. Cumque filia potens uiri dotem sibi à Sempronio apud iudices dari postularet, et lege ageret: tamque ad fundum suburbanum, quàm ædes admitti peteret ex legato, ideoque ad iudices consciscendæ litis gratia uenisset, Sempronius contra renitẽs reclamabat, & Septiciæ alterum tantum deberi ex testamento, ut siue ad fundum, siue ad ædes admissa fuisset, amplius ex legato peti non posse aiebat: cum testamenti uerba nõ utrunque dari, sed ad alterum admitti designarẽt, illamque si alterum fuisset assequuta, ad aliud iure legati admitti non decere. Cumque ad

multam

multam diem iurgijs clamoribusque obstreperent, & infinita contentio, atque inexplicabilis difficultas patronorum esset: tandem post immodicas altercationes, consultus ego à iudicibus super hoc iure controuerso quid sentirem, testamentum & tabulas mihi exhiberi iussi: quo prolato, cũ postulata cognouissem, discusso iure quod in controuersiã uenit, & testamẽti uerbis maturè pensitatis: utrunque Septiciæ deberi, & tam ad suburbanum fundum, quàm ædes iure legati admitti posse respondi: quippe cum parentis arbitriũ tam super fundo quàm domo Septiciæ consuluisse appareat, & hoc ex testamẽti uerbis liquere. dictio enim seu, ultimæ dispositioni apposita, in qua omne momentũ rei est, & testatoris uoluntas sita apparuit, non disiunctiua, sed coaugmentatiua est: illamque copulare uerius quàm disiungere: propterea utrunque simul comprehendere dixi. Et hoc habere rationem explicatam ex perpetua legis dispositione, quam Paulus iureconsultus libro iuris ciuilis tertio de legatis aptissimè prosequutus fuit: qui de hac controuersia consultus, ita respõdit: uerba Pauli ex eo libro hæc sunt: Vxori meæ mundum, ornamenta, seu quæ eius causa paraui, do, lego: placuit omnia deberi: hoc enim uerbũ seu, ampliandi legati causa positum est. Quibus perlectis, iudices secundũ ipsius postulata Septiciæ litem dedere.

Quæ deorum ædes extra urbis pomœrium sitæ fuerint, & ex his quæ in urbem postea receptæ. Caput IIII.

QVOD ædes Vulcani à Romulo primũ extra pomœriũ constructa, in urbẽ diu admissa nõ fuit, causam hanc ferunt fuisse: ut is deus procul incendia arceret: néue cõfinio & quasi cõtagio, urbi quæ incẽdijs expo-

sita erat, discrimini aut noxæ foret. quos enim deos uĩ sua ueteres obesse sunt arbitrati, in urbem diutius non admisere. Hac de causa ædem Bellonæ et Martis extra Capenam, quarto ab urbe milliario constructã ferũt, ut à ciuiũ mẽtibus intestinas clades, ardoremq́; conserendæ manus, à ciuili cruore ad hostiles pugnas auocarent, utq́; domi iugi concordia quietè uiuerent, illos ueluti fomẽta præliorũ intra urbẽ esse noluere. In hac æde Bellonæ summis ducibus, qui fortẽ strẽuamq́; operam reipub. nauarunt, post res gestas magnificè, senatus sæpe dari, ibiq́ue de triumphis, deq́ue uictoria consuli mos erat. Martis uerò ædem, qui Gradiuus dicitur, Appia uia quindecim stadijs ab urbe: & alterã Quirini cognomento, quasi sedati & tranquilli intra pomœrium fuisse, multi meminerunt. Sic Veneris Hericinæ templum extra portam Collinam magna mole constructum ferũt, cum porticu insigni, quod deuicta Sicilia, Marcellus fundasse dicitur, ne libido inualesceret. Vtq́; luxuria à matribus familias abesset procul, ideo ab urbe semotum extra pomœrium locauere. Ad hãc ædem si quãdo circus maximus Tyberis alluuione inundaret, ludos Apollinares sæpe celebratos comperimus: in quam uirgines ætate adolescente Veneri pupas uelut puerilia rudimenta offerre tradunt. In ea quoque intercursu temporum, Veneris Verticordæ simulacrum, quòd homines ab effusa libidine auerteret, dedicatum fuit. Sed quæ fuerint ædes deorum extra urbis mœnia, præcipuæ traduntur Iouis & Fauni, atque Aesculapij fanum in insula Tyberis, quam ab Epidauro aduectus sedem sibi delegerat, cum ægra ualetudine urbs oppressa, et latè uis morbi peruagata foret.

foret: seu quòd feruēte morbo foris habitare salubrius ducerent. Neniæ quoque sacellum, quòd cātu querelo funeribus præesset, pari exemplo ab urbe semotū extra portam Viminalem statuerunt: sicut fanum Quietis uia Lauicana, & Rediculi extra portā Capenam: quod secundo Punico bello constructum fuisse cōstat. Cum enim Hannibal urbē oppugnaturus, inter Anienem & mœnia Romana castrametatus foret, ꝙ nulla bene gerendæ rei occasione data, & spe urbis potiundæ abscissa, fatum urbis & propicij dij illius mentem ab oppugnanda urbe auertissent, & inde parum feliciter redijsset, Rediculo deo fanum ibi constructum ferunt: dictumq́ue est Rediculi, quò d uisis quibusdam & ostentis inde deterritus, nullo edito negocio redierit. Vltra quod campū Rediculi extra Appiam ad secundū lapidem fuisse dicunt, in quo Hannibal castrametatus fuerat. Aedem quoq; Apollinis extra portam Carmentalem sicut ædem Honoris cum ara, quam Q. Maximus dedicauit, & collapsam M. Marcellus restituit: atque Herculis templū diu mansisse extra Collinam plerique asserunt. Sed hæc Apollinis ædes, intra forum olitorium & circum Flaminium fuit. Nanq; in altera extra pomœrium, legatis exterarum gentiū, antequam admitterentur, senatus dari consueuit. Templum quoq; muliebris Fortunæ, latina uia, quarto ab urbe milliario ad fossas Cluillas. quòd inde Coriolanū urbi excidium minitantem, maternæ præces auocauere, quodq́ue mulier urbi laboranti præsidio fuit: & uirilis ac fortis Fortunæ templa iuxta Tyberim pariter extra pomœriū fuisse liquet: in quo muliebris Fortunæ tēplo, solas mulieres litare, aut sacrificio admitti

seruatum est. Aedes praeterea Spei extra portam Carmentalem fuit, & altera in foro olitorio. Hanc aedem extra Carmētalem secundo Punico bello incendio deflagrasse, à triumuiris postea restitutam: illam uerò in foro olitorio sub idem tempus fulmine ictam fuisse, quo tempore Hannibale Italiam peruastante, resp. intestino malo laborabat, & cūcta bello ardebāt, multi prodidere. Quae res uastitatem Italiae, & imminens excidium, quo terra marique imperium agebatur & fluctuabat, haud dubiè designauit. Apud Athenas uerò Cynosarges Herculis templum, gymnasium & lucus, extra urbis moenia uisebantur. Apud alios Timorem, Pallorem, Paupertatem, & Senectam tanquā noxia nomina, procul à ciuitate arcuere: nisi quod Spartae Timoris templum, iuxta eorū tribunal Ephori locarunt, cum rempub. nulla re magis quàm metu corrigi putarent. Alij Aesculapij templa extra urbis moenia statuêre, quòd foris degere salubrius ducerent. Ab Aegyptijs autem perpetua constitutione seruatum est, ut nunquam Saturni templa aut Serapis intra oppida admittant: sed uelut peruigiles & excubitores deos extra pomoerium & in suburbijs sedes habere sinant: tanquam illorum numine & fauore ualidis septi praesidijs forent: proque aris focisque & deorum templis, ac solo in quo nati essent, excubarent: illorumque ministerio & opera, ab hostili incursu & clandestinis insidijs se tutos adnotarent.

Quae solennes ceremoniae more Romano in sponsalibus olim & nuptijs esse consueuere, & quae apud exteros. Caput V.

NVPTIARVM solēnes ceremonias, quae ritu Romano in sponsalibus adhiberi solent, quas nostri maiores

maiores festo cõiugÿ die seruare consueuissent, quasq́; uetusto more prætermittere non licebat, has fermè accepimus. Vbi enim uirgo necessitudinis causa, futuro uiro spondebatur: ipso sponsaliorum die, signatoribus & auspicibus duobus, nuptias castas et legitimas auspicabantur noctu, nonnunquã die luce prima: in quo id cauebatur in primis, ne motus cæli aut terræ fieret, néue turbatiore cælo & die inquieto fœdus inirent. Hæc enim præcipue nuptÿs aduersari putabant. Auspicatissimum uerò signum esse cornicem, maximæque fidei & inuiolati fœderis indicium facere. Ea enim cornicum societas est, ut ex duabus socÿs altera extincta, uidua altera perpetuo maneat: quod de lyncibus proditur, ut post amissam coniugem, alÿ non iungantur. Qui tum pro marito auspicabatur, auspex, idémque paranymphus: qui pro uxore, pronuba dicebatur. Tunc qui sponsam ducturus erat, illam sibi in coniugẽ dari solẽni stipulatione postulabat: qui uerò daturus, illi uxorem futuram spondebat. Qua de causa mulier, sponsa (autore Seruio Sulpitio) & ipsa conuentio, sponsalia dicta sunt. In qua sponsione, nec propria nomina sponsi spõsæúe exprimere fas erat: sed uir Caius, uirgo uerò Caia dicebatur. Castum Caiæ Cæciliæ coniugium, quæ Tanaquil dicta Tarquiniũ Priscum coniugem sortita fuit, felici nomine usurpantes. Idq́ue sacrificio perfecto, & consulto deorũ numine, primo diluculo & matutino. Siquidem prima et secunda hora sponsalibus olim & nuptÿs dabatur. Nonnunquam per coëmptionem nuptias trahebant: ita ut mulier, an ei materfamilias esse uellet, à uiro: inuicemq́ue uir, an ei paterfamilias esset futurus, à muliere rogaretur:

quo genere sponsaliorum, uir & uxor inuicem in bonis & fortunis omnibus succedebant. Mulierque in mariti familiam ut filia, & sui hæredis loco admittebatur. Quippe cum tribus modis contraherentur nuptiæ, usu, coëmptione, & confarratione: per coëmptionem uxor in uiri familiam transit, quare materfamilias dicta, quæ in mariti manu & mancipio sit: usu uerò & confarratione minime: quæ quidem confarratio solis pontificibus dabatur. Tametsi sortitione nonnunquam uxores ductas, & sponsalia inita inueniamus. Stipulatione ergo facta & sponsione sequuta, ignem & aquam in limine appositam, uterque tãgere iubebatur, qua etiam noua nupta aspergitur: quasi eo fœdere inexplicabili uinculo, & mutuo nexu forent copulati. Hæc enim elementa sunt prima naturæ, quibus uita uictúsque communis constat, & quibus qui extorres ab hominum cœtu futuri sunt, interdici legibus solet. Apud Græcos uerò & Macedones panem gladio diuisum, sponsum & sponsam cum ineunt sponsalia, gustare solenne fuit. Apud Galatas, ut ex eodem poculo uir & uxor bibant. Quare Cãma Galata cum uiri mortem illatã à Sinorige ulcisci uellet, dissimulato dolore, sponsalia cum eo inire finxit, uenenatumq; poculum illi propinauit: quo hausto, Sinorix & ipsa læta quòd ulta uirum esset, mortem obiuere. Coijs autem in more fuit, ut sponsi cùm ineũt sponsalia, muliebri ueste induãtur. Romulus quoque in communione panis & aquæ, matrimonij fœdus inisse traditur. Ab alijs est usurpatũ, ut uitta purpurea cãdido distincta, aut ueste uersicolori, sicut apud Latinos usus erat, noua nupta sponsúsque amiciãtur: aut iugum pariter subeãt: quare

quare Iuno iugalis dicta, quasi æquißimo iure, & concordibus animis inuicem necterentur, societasque & communicatio uitæ coita foret: Vel caput obnubāt, ut ueteribus mos erat, unde nuptiæ. Persæ autem & Assyrij, accepta inuicemque data dextra, fœdus matrimonij ineūt. Nihil enim apud illos fide antiquius erat. Apud Hetruscos in coniunctione nuptiali, uiri sublimes porcam immolant, quasi dijs testibus, illud bene cessurum, & futurum inuiolabile. Quod quidem diri mere non licebat, nisi diuortio, morte, captiuitate, uel seruitute. Dona uero & munuscula uirum ab uxore, uel contrà accipere, legibus erat & scripto iure uetitum: nefas existimantes, quos legitimus amor coniunxisset, donis uideri potius allici quàm cōiugali amore conciliari. Annulus tamen sponsæ dono mittebatur à uiro, qui pronubus dictus: is enim erat ferreus, & sine gemma, prisca uidelicet secula & antiqui uictus parsimoniam, ac frugales mores designans. Germanorum fertur mos non improbandus, ut sponsus complacitæ mulieri, quā ducere animo destinauit, dotem det: qua exhibita, frenatum equum & boues, scutum, gladium & arma tanquam pignus amoris uxori mittat. Cùm uero sponsa ad uirum ire parat, in ipso nuptiarum celebri officio seruatum est, ut rectam tunicā & puram togam uestiat, uerbenáque, quæ Veneri dicata est, & floribus herbisque à se lectis corollam texat, eamque sub amiculo deferat. Id quod Locrensibus in usu erat, ut matronæ ex lectis floribus nectant coronas. Nam empta gestare serta, uitio dabatur. In Bœotia usurpatum est, ut sponsam obtegētes, asparago coronent: apud Græcos autem sisymbrio, caputque hasta gladiatoris,

quæ in corpore mortui stetisset (quæ celibaris dicta est) comat, ac frontem & comam discriminet. Opinari licet, quasi fortes ea de causa uiros se genituram ominetur: aut quod spōsi disciplinæ se subditam fateatur. Debere enim uxores sub uiri disciplina esse & corrigi, seuerißimis exēplis ueteres uoluere. Flammeo etiam caput uelabat, pudoris causa: quod lutei coloris erat, quo matronæ spectatæ pudicitiæ tegebantur: Quódque eo Flaminica utebatur, cui diuertere à uiro non licet, ideo sine dißidio matrimonium fore opinati sunt. Id tamen apud Spartanos in more fuit, ut uirgines innuptæ, & quæ nullo coniugij fœdere iunctæ essent, facie inuelata & aperta: nuptæ uero, nisi uelata parte oris, & operto capite foras prodirent. Chelidonijs quoque mulieres quæ se alienis uiris collocassent, dimidium faciei inuelare ius erat, ultra reuelare uetitum: Séque cingulo cingebat ex lana ouis contexto, quod Herculaneo nodo uinctum, nemini nisi in geniali thoro, & dum sacrum nuptiale fit, soluere permittitur: ominis causa scilicet, ut in sobole gignēda, educendísque liberis, sicut Hercules, fœcundus foret: eo argumento, quod illum eximiæ fœcunditatis (quippe qui septuaginta ex se liberos reliquit) fuisse dicunt. Zona quoque nouam nuptam circuncingi, quæ nuptiarum die à uiro soluebatur, nonnulli ferunt. Mox nuptiali mundo cōpta, in pelle lunata sedere iubebatur. eíque pellem sub pedibus strauere: sanè uetustū morem, quo pellibus ueteres usi sunt, significātes. Lusitanis uerò in roseis tantum ornamentis sponsas locare permittitur, quibus omnes utuntur pariter: alterius generis non licuit. Cumque ad uirum profectura noua nupta egre

di uult

di uult, ipſum limen tranſcendere ſua ſponte, aut ueſtibulum tangere non ſinunt: ſed quaſi raptam, & inuitam è gremio & ſinu matris, tranſcendere limina uolunt: uidelicet niſi coacta, ſuos relictura, aut proprios lares exitura non fuiſſet: uel quia ubi delibandus flos maritalis erat, inuitam ingredi uideri uolunt. Ipſa uero domum egreſſa, præcedente tibicine, & eo qui canit hymenæum, officio frequenti affinium ſtipata, colum cõptam ſecum defert, & fuſum cum ſtamine: duo uero patrimi, & matrimi pueri eam tenentes deferunt: tertius uero anteit, qui facem accenſam præfert, ex pino alba: qua prælucente, ad uirum nupta deducitur. Apud Græcos uero (ut Pauſanias ait) media locatur in nuptiali curru, ſponſo & neceſſario affini iuxta comitante, quem parochum uocant: cuius axem pro foribus incendebant, ut ſignarent illam ibi perpetuo mãſuram, neque ulla tempeſtate inde receſſuram. Quod ſi curru ſpõſa non ſubuehitur, ſed pedibus mariti domum peteret, Chamæpus dicebatur. Apud Rhodios noua nupta per præconem in mariti domum aduocatur, & eo proclamãte, in thalamum admittitur. Eam uero facem ideo accenſam ferunt, quia niſi ſub noctem, & in tenebris priſcis ſeculis inire coniugium non licebat: Alio deinceps far toſtum præferente. ſcilicet quia nihil cofarrationis fœdere in ſpõſalibus religioſius fuit. Ideo in dirimendis nuptijs, & ſi quando uir ab uxore diuertere contendit, diffarrationem fieri accepimus. Eandem uero facem ſub lecto uiri poſuiſſe, aut in ſepulchro cõburendã curaſſe, fœdũ erat auſpiciũ & omen exitiale: maximáq; facere infortunia creditum. Fuit quoque Græcorum mos, ut cum ſpõſa ad uiri

domum traducitur, puer ſpinis & glande querna obſitus, caniſtrum panibus onuſtum deferat, ſponſæq́ue præcedens paßim clamitet, ἔφυγον κακὸν, εὗρον ἄμεινον, quod eſt dicere, effugi malum, inueni bonum, quaſi poſt frugales mores, re & honoribus auctior ſit. Dumq́ue ad uirum uadit, intranti domum nuces iuglandes flagitant, easq́ue pueris iaciunt & paßim feliciter dicunt, Thalaßiumq́ue modulatis carminibus clamitant, ſicut Græci ὑμὴν ὦ ὑμέναι ὦ ὑμήν, qui felices coniugio fuere: quem morem inoleuiſſe opinati ſunt, quaſi felicem, ut Thalaßium, cui Sabina uirgo honeſtæ formæ in raptu contigit, ſpōſum futurum ominentùr, dignamq́ue eſſe quæ Thalaßio uiro admodum fortunato nubat, his uocibus ſignificari. Varro tamē perhibet, ſignum lanificij eſſe thálaßionem, quem ueteres quaſillum ſeu calathum lanificiis aptum nuncuparūt. Nuces uero ſpargunt, uel quia iactu tripudium excitant, uel quod gemino protectæ operimēto, fœtus ſuos multipliciter muniunt, ſimilia in fœtibus nouæ nuptæ augurati. Athenis uero inualuit uſus, ut ſponſi caput caricis & palmarum fructibus, legumine & colybijs inſpergant: quòd & ſeruis nouitijs, cùm primùm dominorum ædes introiſſent, fieri uſurpatum eſt. Sponſus uero illam domi operiens, in qua ſedes erat cōiugij futura, paratu magno ianuam lana cingit & coronat: multaq́ue lauro exornat, poſtéſque uittis laneis primùm à noua nupta attingi & ornari, oleoq́ue & adipe ſuillo uel lupino inungi iubet: ne quid pernicioſæ peſtis in domum irrepat, quòd magorum commentum fuiſſe dicunt, ut felle nigri canis ſuffitas domos, & genitale ſub limine defoſſum habeant, contra mala medica-

dicamenta & amatoria maleficia maxime proficere arbitrati. In foribus uero uillarum, lupi rostrum, ne quid deperiret, néue mala fascinatio in domum irreperet. Alij stellam marinam uulpino sanguine illitam, ne quid periculo foret aut noxæ, defixere. Ipsa autem cum uiro cõgressa primùm, treis ferebat asses, ex quibus unum uiro dabat, uelut imaginaria emptione sibi sponsum precio quæsiuerit: alterum quem in pede haberet, in foco larium ponebat, quem accensum, pluribus ornabant coronis: tertium, quem in sacciperio, in compito uicinali paulò pòst resignabat. Dixere autem ueteres sacciperium, maiorem crumenam, & nummorum receptaculum. Ac epulis instructis, ut porcum mactarent sponsaliorum die, deducto ex Hetruria more. Vtque sponso bulbi cum nucleis pineis, erucæ succo, & pipere in nuptiali cœna dentur obsonia, seruatum est. Pleriq; papaueris succum, lacte & melle dilutũ exhibuere. Apud Persas, nisi adeso malo aut cameli medulla, ingredi ad nouam nuptam non licebat, neque alio uesci cibo illa die fas erat. Babylonijs uir & uxor non miscentur nisi thymiamate prægustato. Solon uero nisi malo Cydonio epulis adhibito, uiri thalamum sponsam ingredi uetuit. Repotia autem postridie nuptias, apud nouum maritum propiores affines lætiore conuictu percolebant, qua die noua nupta in uiri domum libertatem auspicari, & dominã agere simul & rem diuinam facere assuêrat: quo tempore clauem sponsæ dari ad signandum partus facilitatem, in more fuit. In cœnis uero nuptialibus Naucraticarum obseruatũ est, ne quis ouum aut mellita inferret. Apud Carthaginienses ut thynnorum concisis carnibus uescantur.

Et in Lepta Libyæ, ut postridie nuptias ollam spõsa ad sponsi matrem petitũ mittat, quam illa asperius abneget, eo exẽplo iurgiorũ auspiciũ augurati. Apud Græcos, ut postera die à nuptijs, pater mittat spõsæ nuptiale munus, quæ ἐπαύλια δῶρα uocitabant. Nãq; ingenuus puer, specie liberali, cãdida amictus toga, cum ardenti face præibat: longo mox ordine succedebãt, qui mũdũ muliebrem, deinde qui aurum & gẽmas, deinde qui uasa & pelues, qui pectines & alabastros, qui sandalia, & demũ reliquã suppellectillem ferebãt. Parcius tamen apud Atheniẽses. Nam Solon treis modo uestes, & quædã modici precij uasa nõ elaboratæ artis, spõsam ad uirum ferre iußit. Præter quæ fuere dona, quæ domestici cõferebãt & amici, cum primũ spõsa reuelata facie uisendam se præberet, ἀνακαλυπτήρια dicta. Romani obseruarunt, ut nuptialia munera soceri generis non mittãt, ꝙ erat lege uetitũ: sed uas artis eximiæ, quod camillũ dicunt, ubi mũdus & iocalia uxoris erant, opertũ in nuptijs ferãt. Genialis præterea lectus, duabus culcitris in Genij honorẽ parabatur eximiè, ad quẽ noua nupta quinq; facibus noctu admittebatur: quas ab Aedilibus accẽdi, et ex spina arbore fieri erat auspicatißimũ, & fortunati euentus: cum ex hac arbore in raptu Sabinarum pastores faces accendisse ferãtur. Spartanis Lycurgi lege, spõsam rasis crinibus in ueste uirili pronuba patẽte cubiculo cõstituit solam: cui spõsus exoluẽs zonã, in tenebris primos cõgressus capit. Quas quidem faces pronubæ, & quæ uni semel nupserãt, ante cõgressus cõiugales nouæ nuptæ deferebãt. Græcis uero nubẽtium matribus, tenere faces in nuptijs negociũ datur, ꝙ δᾳδουχεῖν dixere. Simul-

mulq; carmina & Fescẽninos uersus, atq; sacrũ hymnũ, quẽ epithalamiũ uocãt, decãtare, atq; in his quinq; deos precari solebant, ut nouæ nuptæ uolẽtes & propicij adessent, prolemq; secũdarẽt, Iouẽ adultũ, Iunonẽ adultã, Venerẽ, Dianã, & Suadelã. Nãq; hæc numina cõiugijs præesse putabãt: quas etiã pronubas nouã nuptã ad uirũ comitari, & domum deducere nonnulli tradũt. Dixere autem Fescẽninos à Fescẽnio Cãpaniæ, uel Sabinorum, ubi carmina nuptialia inuẽta, & posteris memoriæ data sunt primũ: ea quidẽ fuerũt procacia, & lasciua licẽtia cõiugali, in nuptijs decantari solita per ludum iocũq;, amores, gratias, & mistos lepôribus lusus cõtinentia: quos Augustus in Pollionẽ scripsisse, eũq; mordaciter taxasse fertur: quibus quòd non respõderet, increpatus Pollio, se nõ facile dixit in eũ scribere, qui posset proscribere. Græcis uero, amœbæum carmẽ in nuptijs modulatis uocibus canere, solẽne fuit: ꝙ festo nuptiarũ die Thetidis & Pelei, deos decãtasse ferũt. Plato in Gorgia cãtilenam in cõuiuijs decãtari ꝓdidit hoc tenore: formosum esse & diuitem ac bene ualere, summũ extimari bonũ. Athenis uero incõditũ carmẽ canebatur: Bonosama: timidos repelle, sciẽs timidorũ paruã esse gratiã. Illud autẽ non præterierim, nuptias legitimas illas haberi, quæ inter Romanos ciues, aut cum eo cui princeps, populúsue ciuitatem aut connubia dedisset, contrahuntur: quo iure nati liberi, in familia & potestate sunt: cum impare uerò, aut si Romanus cum peregrina, uel Latini nominis muliere, aut serua uel barbara iungeretur, nullum fuisse ius nuptiarum neceßitudinisque. itaq; nati liberi sub patris iure aut familia non erant, sed matrẽ

sequebãtur: tametsi tradatur in Græcia & Apulia & Carthagine, seruiles sæpe nuptias curari. Quod quidem connubium ut manaret ad posteros, socijs & bene meritis ac finitimis, nonnunquam externis dare solitauerunt. Siquidem Campanis ut Romanas ducere liceret uxores, natique liberi ut iusti hæredes forent, fuit olim pro magno munere datum: sicut Alatrinati, Verulano, & Ferentinati. Neque enim cum Romano & peregrino cõnubium esse censuere. Nanque impares nuptiæ, aut sine testibus, ac patre non iubente, legitimæ non sunt. Idque senatuscõsulto Romæ cautum fuit, ut si Romanis Latinas uxores ducere contigisset, aut Latinis Romanas, sui essent iuris & arbitrij, siue Romæ degere, uel in patriam redire uellent: atque innuptæ puellæ ut matrem sequantur. Quodque uirgines publicis festis non dabantur nuptui, uiduas uero nubere fas erat. Ac mense Maio, quo Lemuria, ut occisi Remi umbra placaretur, instituta sunt. Et dum Feralia seu parẽtalia fiunt, ac diebus impuris, & quibus ancylia in templo Martis nondum condita sunt, uel festis diebus & mense Iunio, nisi post Idus, quenquam nuptijs copulari religiosum erat. Quinetiam animaduersum est, postera die à Nonis, Idibus, uel Calendis, uxorem spõsamue ducere Romanis non licere: sed eos dies uelut tristi omine infames & detestabiles cẽseri: quoniam hi dies atri decreto pontificum habentur: quibus legiones educere, aut acies cum hostibus cõmittere, uel quicquam publicæ rei agere, religio non sinit. Persis uero nuptias cõtrahere, aut maritale coniugium inire, initio uerni æquinoctij tãtummodo permittitur: reliquo anni tempore non licet.

Imma-

Immane exemplum Tullia, supra corpus patris ambulantis, & filij Eucratidis idem facinus admittentis.

Caput VI.

DE TVLLIA *Seruij Tullij filia, nequißima fœmina, quæ Tarquinio Superbo nupta fuit, inhumanæ crudelitatis memorandum facinus, & post homines natos inauditũ accepimus. Cum enim furijs eius Tarquinius æquè ferox agitatus, regni cupiditate improba, Seruium Tullium socerum, ut ipse regno potiretur, interficiendũ curasset, præteruehens ipsa carpento infestis furijs agitata, & muliebri spiritu inflata, supra patris defuncti corpus, uulneribus & plagis affecti & cruentati, incedere non dubitauit. Ob cuius inhumanum scelus & rei fœditatem, loco tanquam nefario & conscelerato, Scelerati nomen factum: sane detestabile facinus nominis diritate execrantes. Fuerat enim Cyprio nomen uico, in quo hæc gesta sunt, postea Sceleratus dictus: Cypriusque nuncupatus, quod cum locum eum Sabini insedissent, boni ominis causa, Cyprium, hoc est, bonum appellarunt. Scelerata quoque porta, quæ Carmentalis olim fuit, subinde dicta est. Cum enim CCC. & VI. Fabij uno agmine inde egreßi contra Veientes ad Cremeram acriter dimicantes, ad unum procubuissent, portæ unde egreßi sunt, Sceleratæ nomen indidere: scilicet memoria detestandi facinoris, indignitatem rei posteris relinquentes. Castra quoque in quibus Claudij pater Drusus graui morbo afflictus, & tristi fato sublatus fuit, quia intempestiua morte præuentus, acerbo funere deceßit, Scelerata etiam dixere: quãta eum charitate milites prosequuti*

fuerint, turpi conuicio & infando nomine significantes. Fuit quoque Sceleratus campus iuxta Collinam portam: in quo uestales incesti damnatæ, uiuæ defodi consueuere. Sed quod de Tullia est modò dictum, haud absimile facinus in Eucratidem, qui Bactris imperitauit, admissum accepimus: siquidem cum Demetrij ingentes copias parua manu fudisset, Indiámque exterminato hoste, magno consilio subegisset: dum Bactra peteret, à filio impuro & flagitioso, quem socium regno asciuerat, ut solus potiretur regno, imprudens ex insidijs occupatur, turpique nece in uia trucidatur: qui patris cæde non contentus, pari scelere & audacia, per corpus uulneribus affecti currum agere, & sanguine inspersus paterno, insepultum abijcere non dubitauit, ausus facinus quod in nulla unquam Scythia tyrannus admisit. Tantis sceleribus mortales uesana regni cupido cepit, ut effrenato furore cæci, ad cædem & cruorem agantur præcipites. Fuere autem Bactriani iuxta Sogdianos & Hyrcanos, horridis ingenijs haud procul ab Scytharum gente (quippe Tanais ab Scythis illos diuidebat) bellicosissimi & rapto uiuere assueti.

Tria errata interpretis epistolarum familiarium Ciceronis commodè explanantur. Caput VII.

Tri-

TRIBVS erratis lapsum offendimus uirum sanè eruditum, epistolarum familiarium Ciceronis interpretem non infacundum, cuius scripta uulgo innotuere. Primo illa ad M. Cælium epistola, in qua uerba sunt Ciceronis: Oppugnaui quinque & uiginti diebus aggeribus, uineis, turribus oppidum Pindenissum munitissimum, tantis operibus, ut mihi ad summam gloriam nihil desit nisi nomen oppidi. Quid sibi Cicero uellet his uerbis, non satis assequi uidebatur: cum nomen oppidi nihil censeret aliud quàm ipsum oppidum, ac si diceret: ad summam mihi gloriam nihil deest, nisi ut oppidum quod oppugnare adortus sum, denique expugnem. Quod tamen longe abesse à uero intellectu apparet. Quid quæso nomen oppidi cum ipso oppido commune habuit? aut quid tam insolens, aut à Ciceronis facundia tantum abesse potuit, quàm uerba plane exposita, poetico sensu & quasi figuris circunscribere, aut coloribus infucare? Quod tamen aliter intelligi oportere ex contextu uerborum liquere arbitror. Cum enim ex oppidis ui expugnatis imperatores plerunque nomina ferrent, quippe cum ex Coriolis Martius Coriolanus, & ex Fidenis Sergius Fidenas, atque ex Creta uicta Metellus Creticus dicti sint: quæ sibi cognomēta in testimoniū maximæ & expertæ uirtutis, rerumq; gestarū gloriæ adoptarunt: sic Cicero cū spem haud dubiam potiundi haberet oppidi, nihil deesse ad summam gloriam nisi nomē oppidi, & cognomētum ex Pindenisso asseuērat: uidelicet sicut Aphricani, Numantini, & Cretici illi nomina tulere: sic ex Pindenisso ipse cognomētū ferat. Rursus alia ad eun-

" dem Cælium epistola, his utitur uerbis: Mea uero offi-
" cia ei non defuisse tu es testis, quoniam, ut opinor, co-
" micus accidit Phannia. Quod ille in Terẽtiano Phannia non posse accõmodari aiebat: sed alium quendam fuisse Phanniã, de quo sentiret Cicero, qui in notitiam nomenq; non uenit. Quæ uerba si pensitare quis uolet, atq; ingenij acie non obtusa rimari, etiam ad Terentianum Phanniam saluo sensu accommodabit. Cum enim Phannia ille Terentianus Chremetis frater fuerit, & Crito Andrius inopino aduentu opportunè introducatur aduenisse: quo significãte de Phãnia Chremetis fratre & filia Glycerio, in notitiam uenit, ipsamque filiã sibi esse cõpertum habuit. pariter Cicero peropportune comicum Phanniam aduenisse dicit, hoc est aliquid secreti consilij, quod nondum emerserat, prodijsse in lucem: quo sicut in Phannia Terentiano Glycerium Chremetis filia, & Phãniæ neptis apparuit: sic ipsius opera opportunè sit intellectũ, Ciceronis officia illi nõ defuisse, & se de Appio benemeritum significari. Tertio ad eũdem Cæliũ Ciceronis uerba sunt: Vtor
" ætatis uitio, uelim ita sit: sed tamen togam prætextam
" texi apio: puto te audisse. Quid uerba signarent, haud
" perspicuè capere uisus fuit. Dicebat enim his uerbis id notari, quasi meam togam mœrore circundedi, cum apium amarum esse constet, quod animo afflicto & iacenti esset. Id tamen aliter intelligi conuenire, qui sensum eruere uolet, haud dubie animaduerterit. Cùm enim apium funeralis herba fuerit, exque apij corona defunctorum tumulos ornari, atque in ludis funebribus apio coronari uictores proditum sit, merito, inquit

cum

cum tot calamitatibus respub. opprimatur, ob immodicas simultates & ingruentia bella, cùm in atrocißimos fluctus reipub. inciderim, ipsíque cadenti nihil opis afferre ualeam: meam, inquit, togam prætextam, quæ magistratum decet, texi apio, hoc est, funere: quasi eò indignationis uenerit, ut cum ulterius labentẽ rempub. ferre nequeat, deque illius interitu crucietur & solicitus sit, sibi iam in extremo uitæ curriculo mortem proposuerit, quam pro repub. libenter subiturus fuit: quod est dicere, si respu. morietur, se nolle uiuere. Sicut Asinius Pollio ad Ciceronem: Nam nec reip. deesse uo- "
lo, nec superesse, inquit. Ideo togam prætextam, quæ "
prætoria & consularis est, apio, hoc est, funere texuerit, quod etiam græco est prouerbio usurpatum, ut in mala ualetudine & rebus accisis & deploratis, apio opus esse dicãt. Quos intellectus, qui rem assequi uolet, ex uerborum contextu planè redũdare perspiciet.

Quot Romæ põtifices, quódue officium, & quæ fuerint insignia, quibúsque legibus maximus pontifex astrictus erat, & quid apud exteros. Caput VIII.

NON sordidum neque obscurum apud ueteres olim nomen pontificum fuisse traditur. Nam quum inter sacerdotia à Numa instituta, ipse se pontificem in primis: ut uero alij, Martium M. filium ex patribus legisset, postea interiectis temporibus, collegium pontificum ad quatuor, mox à tribunis plebis rogatione promulgata, ad octo auctum fuit. mãsitque hic numerus lõgo æuo inuiolatus, donec Sylla ad quindecim collegium ampliauit. Inter quos maximus põtifex, genere

& dignitate præcipuus erat, & aliorum longè princeps. Horum igitur fuit, religiones & cæremonias publicas priuatasque, sacra & res diuinas sanctißimè tueri & interpretari, illaque omnia excripta signatáque habere: ut quibus aris, quibus dijs, quibusque hostijs, quibus diebus, & ad quæ templa sacra fierent, perspectum haberent: ne qui Romana sacra negligerent, peregrinosque ritus asciscerēt, aut deorum cæremonias turbarent. Ad quos tam de cœlestium deorum sacrificijs, quàm de funeribus, iustisque exhibendis, placandisque manibus, ac supernis infernisque dijs: de sepulchris & uotis rite exoluendis, de ferijs, de religione, pietate, sanctitate, cæremonijs deorum, deque fide & iureiurando, sacrificiisque solennibus, plebs quoties uidebatur, tanquam ad antistitem deorum immortalium, cæremoniarum & sacrorum cōsultum, ibat. Ipseque maximus pontifex precationes, supplicationesque deorum, cum pontificali carmine præire, comitia habere, diesque feriatos indicere, quo quisque deus ritu, quóue die colatur, quibusque precibus aduocetur, & quid quáque die operis fieri, uel non fieri publicis ferijs conueniret, edocebat. Eundemque pontificem maximum, singulorum annorum res gestas & memoratu dignas, diurnis actis mādare literis: illasque non solum monumentis tradere, sed in albo proponere & referre, ut populo excribēdi potestas fieret, solitum esse traditum est. Quod albū non apud pontifices modo, sed penes senatores, iudices, prætores, decuriones, ac citharœdos, & centurias fuisse constat: denique apud Cæsares & omnes magistratus, qui coërcitionem habebant, album fuisse apparet: in quo singula con-

stitu-

ſtituta decreta, & mãdata publicè edita proponebantur. Quare Alexandrũ Seuerũ imperatorẽ, illorũ quibus magiſtratus delegabat, nomina in albo proponere accepimus, ut uitia uirtutesq́ue innoteſcerent: & quo quiſq; honore dignus foret, populi iudicio exploraret. Ac nõ ſolũ reſpub. ſacra, ceremoniasq́; curare, ſed de rebus quæ ad religionẽ pertinent, iudicia ferre: cõtumaciæq́ue minorũ magiſtratuũ uindex eſſe, ſacrificantes obſeruare, piaculaq; iræ deũm cõquirere, ne ſecus quã præſcriptũ eſſet, ſacra fierẽt, néue incerta auſpicia, aut turbatæ religiones aduerſus mores inſtitutaq; maiorũ obſeruarẽtur. Vtq; ſuper impetrãda uenia uenerãdiſque dijs iuſta ſolẽnia exhibeãtur, cauere debebat. Tũ religionis arcana, & diuinas traditiones cognoſcere, & ſiquid religioni minus uerè adſcriptũ eſſet, religione liberare, aut numinibus obligare: de ueſtaliũ capite decernere, & ferre ſententiam: quæ ſacra quæúe profana eſſent dijudicare: néue quis praua religione populũ alligaret, maximi põtificis officiũ & munus erat. In quo fuit obſeruatũ, ut nũquã infauſta die & ominoſa, collegiũ cõſulat, ꝙ dirum foret & auſpicij mali. Quare Vitellio principi, quod pontificatũ maximũ adeptus, decimo quinto calendas Auguſti, die cladibus inſigni, collegiũ conſuluerat, magno exitio fuit. Tum ſi pons ſublicius collaberetur, illũ reficere: unde illis nomen factũ. Is enim ligneus erat, & nullo ære aut ferro cõpactus, quẽ ſacrũ illi æſtimarũt: ita ut in aliqua parte labãtem, niſi cæſa uictima & ſacrificio perfecto reficere nõ liceret: diuq; Romæ lignei põtes fuere, donec poſt interualla tẽporũ ab Aemylio quæſtore lapideus cõſtructus fuit. Vota etiã ſolennia, quibus uerbis con-

cipi, quibusq́ue pecuniis exolui deberent, pontificum decretis cauebatur, illorumq́ue arbitratu, uel exoluebantur, aut non ritè emissa denuo cōcipiebātur. Quod si quis sui iuris arrogandus foret, quæ causa adoptionis, quæ ratio generis, quæ dignitas, quæúe essent sacra, apud pōtifices lege quærebatur, quæ lex curiata dicta est. Idq́ue ideo cautum, ne qua calumnia, neu quis dolus compositus, in arrogādo sui iuris homine adhiberetur: ita ut adoptiones contra ius pontificum factæ, aut sine collegii decreto, nullæ & pro irritis forent. Et quāuis proprium sacerdotis esset, nec imperia, nec magistratus gerere, nec equo uehi, aut trinoctio ab urbe abesse: poterat tamen idem consul uel censor esse & pontifex, pariter religioni & reipub. præesse, ab urbe trinoctio abesse, equo uehi uel pedibus ire. Crassus Licinius pontificatum maximum & consulatum, mox censuram præturamq́ue simul gessisse: & Liuius pontifex pro prætore ordinibus præfuisse traditur. Ipsum tamen qui simul consul foret & pontifex, ne reipub. aut sacrorum deseratur cura, néue longius ablegaretur, extra Italiam sortiri prouinciam non decebat ex senatus decreto, postquā idem Crassus prætor & pontifex, cui belli summa commissa erat, quod nunquam antea factum, sortitus Asiam, ab Aristonico Attali fratre prælio uictus, occubuit: donec post interualla temporum, extra Italiam sortiri prouincias cœpere: in tantumq́ue honoris culmen pontificatus & eò excellentiæ creuit, ut Cn. Cornelio prætori, quod quum M. Aemylio Lepido pontifici maximo conuicium fecisset, mulcta dicta fuerit: ipsumq́ue regiæ dignitari proximum crederent. Nam & lictor apparebat, & curuli

regia

regia sella, ac lectica insignis erat, quam ante uestibulum conspicuam habere assuêrat: ad cuius fores pro splendore dignitatis, uiridis laurus affixa uidebatur. Cumque cæteri honoribus functi, rationem administrati muneris reddere cogerentur, pontifex tamen maximus pro maiestate, gesti honoris rationem dare minime cogi poterat: ipsique pro imperio & potestate, quoque plus dignitatis ferret, cum galero esse & carpẽto, ut reliquis sacerdotibus ingredi licebat. Quippe põtifici proprium insigne erat galerus, sicut lituus auguribus, paludamentum imperatoribus, diadema regibus. Et quum in capitolium nulli fas foret carpento uehi, solis pontificibus sacerdotibusq; Tarpeium ascendere carpento licuit: ad eumque siqui noxij confugissent, ea die à pœna immunes erant. Ideo nõ uulgares, neq; obscuros, sed qui nobilitate generis et multo splendore illustres forent, quique autoritate & opibus anteirent cæteris, ad pontificatum admisere: diuque Romæ pontifex, qui antea curuli sella non sedisset, nemo creatus fuit: donec lapsis temporibus, etiã qui nullos curules gesserant magistratus, ad pontificatum admisere. Primus enim T. Coruncanus ex plebe homo, pontificatum maximum meruit, quo tempore M. Attilius Regulus, primo Punico bello graui supplicio excruciatus, pœnas dedit. Et deinde M. Drusus, quod antea contigit nulli, tribunus plebis simul & pontifex creari meruit. Postea ex plebe & patribus, nullo delectu aut discrimine admitti cœpere. Cumque ad collegium pontificum pertineret, in demortui locum alium cooptare, Cn. tamẽ Domitius Tr. pl. offensus collegio, quòd se in numero pontificum nõ cooptassent, ius subrogandorũ

pontificum sacerdotumque à collegijs ad populũ transtulisse fertur. Ipseque pontifex maximus primus populi suffragio, alijq; deinceps creari cœpere. Sunt uero qui credant, Licinium Crassum de cooptatione collegiorum ad populi beneficium transferenda, legem tulisse primum. Inde comitia à populo põtificibus creandis sæpe indicta fuere. Id tamen in admittendo pontifice sedulo cauebatur, ne quem eligerent, qui cuiquam ex collegio inimicus foret: hique per collegium admissi capi dicebantur. Atque licet uetus fuerit constitutum, in demortui pontificis locum alium nominari, si tamen exacto anno, pontifex mortem obijsset, in eius locum alterius nominatio non erat, licet alter suffici cooptarique oporteret. Tunc enim pontificis nominationem fieri necesse putarunt, quũ nondum exacto anno, mortem obijsse constaret, postea uero nõ licebat. In locum enim T. Octacilij Crassi põtificis maximi, quia exacto anno mortuus fuerat, alterius nominatio non fuit. Tametsi in locum uiuentis pontificis alium substitutũ legamus. Claudius uerò Cæsar tanti sacerdotiũ fecit, ut in cooptãdis sacerdotibus neminem nisi iuratus nominaret. Est tamen memoriæ proditũ, ut si quid ad religionem pertinẽs inter pontifices discreparet, uariatis sententijs, ubi aliud alij sentiunt, id satis fuisse crederent, stabilique sententia esset ratum, quod tres pontifices communi decreto statuissent. Et licet à collationibus multi ferant sacerdotes immunes, sunt tamẽ exempla, põtifices & sacerdotes pecuniam per bellum conferri solitam in stipendium contulisse, illamque quæstores sæpe exegisse, frustraque pontifices tribunos appellasse, quum se ob sacerdotium immunes dicerent.

Sed

Sed præter hos qui collegio cooptabantur, fuere pontifices minores. Nam ſcribæ pontificum, qui faſtos & commentarios habebant, fidelem cuſtodiam rerũ geſtarum, qui annales maximi dicebãtur, quiq; illis miniſtri aderant, quòd omnis æui geſta mandabant literis, minores põtifices dicti ſunt: à quibus in curia Calabra Iunoni ſingulis calend. ſacra fiunt: nouamq; lunam obſeruare, & quot dies à calend. ad Nonas ſupereſſent, referre ſolẽt, ut populo cauſas feriarum à rege ſacrorum recipiendi facultas foret. Ad quorum collegium etiã interpretandi iuris, & an poſſet lege agi, quæq; competeret actio in iudicijs, declarandi ius ſpectauit et pertinuit. Quippe ius ciuile inter ſacra cæremoniasq; multa ſecula abditum, ſolis pontificibus patebat. Ex his quoque minoribus diſtinctio gradus fiebat. Nam qui primus collegio aſcitus erat, maximus: qui uero ultimus, minimus dicebatur pontifex. Illud quoq; uerum eſt, ſolos pontifices nouo more, coniugalẽ copulam ſacro confarrationis iure inire ſolitos: quippe quum matrimonia apud maiores tribus modis fierent, uſu, coemptione, & confarratione, confarrationem ſolis pontificibus dederunt, quum alijs modis per cæteros contrahantur. Animaduerſum quoque eſt, pontificis uxorem, ſingularis exempli & magni documenti eſſe oportere, ut ſicut ab omni noxa & libidine ipſe mundus erat, ita uxor caſta & innocens maneat: Quodq́ue pontifici maximo cadauer uidere nefas fuit, ne quid triſte aut lugubre oculis acciperet, multo magis ſi hominem inſepultum reliquiſſet. Si tamen in occurſum cadaueris imprudens incidiſſet, interpoſito uelamento, ne uiſum offenderet,

saluis ceremonijs prodire poterat, cui etiam per liberos iurare non licebat, per deos autem permissum fuit: Quodque ex octo pontificibus, pontifex maximus reliquis praeest & propè dominatur: cui rex sacrorum, augures, & omnes flamines, ac uestales uirgines parent: quibus mulctam indicere, & pœnam irrogare poterat: cuius arbitratu publica et priuata sacra gerebantur, uestalesque uirgines ad sacri & aeterni ignis custodiam, qui in penetralibus Vestae colebatur, eligebantur, ipsiusque curae custodiaeq; mandabantur. Atque ex decreto pontificum enunciata prodigia saepius procurata fuere, licet augurum proprium munus foret. Nanque augures auspicijs, pontifices uerò sacris praefuere. Cum enim C Seruilius pontifex maximus L. Cornelium Dolabellam inaugurare uellet, nec se magistratu abdicaret, & propterea comitijs indictis, illũ populi iussu cogeret, quia fœda tẽpestate comitia turbata fuere, religio fuit ex illo põtificibus inaugurãdi, indeque inaugurare desiere. Neque solũ ab omni sanguine puras manus pontificem seruare decuit, sed ne participem quidem, aut conscium alicuius necis fieri: eundemq; duplici sacerdotio functũ saepe animaduersum esse. Siquidem Q. Fabius Maximus, & põtificatum & auguratum unà gessit: aliique utrique simul sacerdotio praefuere. Ex Caesaribus uerò C. Caesar auguratum simul & pontificatum: Galba autem sacerdotiũ triplex gessisse dicitur: id quod à regibus Spartanorum usurpatum fuit. Nam quum primùm in eam assumpti sunt dignitatẽ priuilegio honoris praecipui, Iouis caelestis & Lacedaemonij sacerdotio funguntur: quibus ex omni scrofarum fœtu porcus debebatur, ut

si dijs

si dijs immolare uellent, nunquam uictima deesset. Est quoque literis proditum, apud Græcos unum uirũ aut fœminam nonnunquam sacris præfuisse: apud Opuntios duos, quorum alter deorũ, alter dæmonum sacrificia curat. Indis uero Solis sacerdotes numero diuersi sunt, & nunc plures, nunc pauciores cooptãtur: Aegyptijs plures, qui easdem traditiones atque auita & paterna sacerdotia & imperia filijs tradunt, qui post regem secundi sunt. Apud alios autẽ pontifices diuerso iure & nomine censentur. Nam Græci pontificem summum archierosynem uocant, ad quem ius & moderatio sacrorum pertinet. Babylonij Chaldæum Isidis sacerdotem grammatheam, aliũ mithram, Sicyonij charnium, quorũ collegium, pastophorum nuncupãt. Delphis quinq; pontifices per omnem uitã sacri erant, qui Osii dicti, quorũ primus qui hostiam immolabat, Ositer: qui uero edebat oraculum, Aphetor nuncupati sunt: qui unà cum prophetis sacra obibant, diuinasque prædictiones & cæremonias, & quo cultu, quibusq; exemplis fierẽt sacra, prædicebant. Apud Athenienses Daduchus maximus erat sacerdos Herculis Stephanophorus, Palladis Eteobutades, à Bute propagati, ex qua familia longo tempore sacerdotio præfuere: sicut Buzigia familia à Buzige heroë, qui Athenis diu sacerdotium tenuit. Et posteri ex Cirta et Myrta in Paphiæ Veneris templo sacris cæremonijs præfuere. Quod de Veientana Iunone proditur, quam nisi certi generis sacerdos attrectare nemo poterat. Clazomenis Palladis sacerdos, Isichias: Bacchi uero, Thias nomẽ habet. Poliei Iouis sacerdos, Buphonus: in Troëzene, Hippolytus nuncupatur. Apud Cretenses matris magnæ sa-

cerdos, Melissa: Ephesiæ Dianæ, Megalobizus, qui eunuchus erat. Alexandrinorum atque Atheniensium Phæcasii, quibus candida solum ferre calceamenta licet: ex quibus antistes sacrorũ purpuram induit. Dodonei uero oraculi pontifices, pedibus semper illotis erant, qui tanquam sacrosancti super nudam humũ cubare cogũtur. Isiaci linea stola amicti sunt, capite raso, calceis papyraceis, sistrum tenentes, aut ramum absynthij marini, uel nuces pineas & Anubim supra caput deferentes. Sicut Indi uates tanquam religiosum, corallium ferebant. Et Cybeles sacerdotes flagrum: & matrem deûm colentes iuxta Sueuos, formas aprûm, quo insigni ab hostibus tuti sunt: Panthei sacerdotes, omnium duces fiunt, quibus causarum iudicia et publicarum rerũ arbitria tribuuntur. Apud Hebræos pontifex festis diebus mitram gestat, cum nebride auro distincta, aut tunicã talarem, & cothurnos cum tintinnabulis: quem maiestate decorũ tanti Alexander fecit, ut uenerabundus uenięti occurreret, & uelut sanctißimum numen adoraret. Fuitq́ue animaduersum Bellonæ, Cybeles, et Isidis sacerdotes eadem sacra obire, ijsdem pro ceremonijs teneri. Sed Cybeles sacerdos uarijs coloribus fucatus, & faciem pigmento delitus, oculoq́ue obunctus, cum mitella & crocoto, lineo calceamęto ante simulacrũ deæ incedebat: cui erat proprium, cum tinnitu cymbalorum & sonitu tympanorum sacrum facere. Arabum uerò põtifices lineas uestes induunt, mitras gestant cum sandalio. Apud Pedasios Palladis sacerdos sacram barbam nutrire cogitur, neque erasa incedere fas erat. Albanis ceremoniarum antistes ea fulgebat dignitate, ut post regem

habe-

haberetur secũdus. In Aritia Artemisiæ Dianæ sacerdos rex uocatur. Idem in Cappadocia Bellonæ fanũ obtinuit: & in Comanis Ponticis tantæ dignationis erat, ut annis singulis bis diadema gestaret. In Zela quoq; tãti imperij fuit, ut suprema fulgeret dignitate. Traditumq́ue est, in Meroë Iouis sacerdotes adeo superstitione implesse animos, ut nonnunquã misso nuncio, necem regi Aethiopiæ demandarent, nullo detrectante, aut mandatum iussionemúe abnegante: donec ad Erganem regem peruentum est, qui omnes occidit, & sacerdotium sustulit. Apud Germanos nulli uerberare, aut uincire, uel animaduertere nisi sacerdoti permissum. Narualis iuxta Sueuos præsidet pontifex, qui muliebri ornatu ingreditur semper. Fuitq́ue memoriæ proditum, Trallibus regiã regibus destinatam, illi quoque qui summum gerebat sacerdotium, priuilegio honoris dari. Sicut in Tyro Herculis sacerdos, qui cum infula & purpura incedit, post regẽ proxima dignitate fungitur. Apud Aegyptios qui sacra ministrãt sacerdotes, capite rasi sunt, quum apud alios comati incedant: à quibus est usurpatum, ex philosophis sacerdotes, & ex sacerdotibus probatissimum in regem eligere. Vnde Mercurius Trismegistus, id est, ter maximus nomẽ tulit, quòd philosophus maximus, sacerdos & rex maximus esset. Apud Phœnices Solis sacerdos, ueste auro & purpura uaria manuleata, ad imos pedes fluxa incedebat: & tanquam spendoris signum, & amplissimi honoris prærogatiuam, coronam ex auro gemmisq́ue ferebat.

Mira exempla à compluribus experta de umbrarũ figuris et falsis imaginibus, & quæ ipse didicit atq; expertus fuit. Cap. IX.

PROFECTO rem mirificam, & dictu æstimatúque admirabilem, de umbrarũ figuris & falsis imaginibus, quæ homines uaria specie et aspectu uano plerunque illudunt, familiaris meus quispiam modò mihi enarrauit: quod equidem fabulosum aut commentitium uideri posset, nisi grauioris esset ingenij & præstabilis homo doctrinæ: ipsiusque uirtutis & non ambiguæ fidei plerisque in rebus multa & magna documenta forent. Refert enim, quòd Romæ quondã ipsius amicus diutino & graui morbo ægrotabat, cum quo coniunctißimè uixerat: & quia corpore inualido affectoque esset, ualetudineq; minus prospera uteretur, uisum est ad illa apparatißima balnea quæ Cumis sunt, uegetandi corporis & animi leuandi causa proficisci: cum ferè constet homines ex ancipiti morbo, locorum mutatione & sereniore cælo plerunque leuari. Hi ergo cum fidis aliquot comitibus Cumas quum iter intenderent, & aliquantulum uiæ emensi forent, æger quum esset & uita & spe tenui, ui morbi coalescente & labore uiæ, in hospitium in quod forte diuerterãt, suũ obijt diẽ. Is ergo amicus qui unà accesserat, quantum prouideri hominis diligentia potuit, pro loco funere satis amplo illum efferri, rem diuinam fieri, atque in honorato urbis loco sepulchro condi curauit: ibiq; cum mœstos aliquot habuisset dies, curatis rebus omnibus, ipse & comites Romam, unde digreßi fuerãt, reuerti cœpere. Sed cum aliquantũ uiæ remensi essent, & nocte appetente in unum quod uiæ proximum fuit hospitiũ diuertissent, ibi se animo & corpore fatigatum quieti dedisse. Cumque solus degeret, & adhuc uigilans foret, fert repente amici nuper defuncti imaginem

ginem summo pallore & macie, ac eo fermè habitu oris, quali illũ cum ægrotaret dimiserat, ad se accessisse: quem cum fuisset intuitus, & præ timore, nec animo, nec mẽte satis constaret, quis nam esset, interrogauit. Ille autem cum nihil respondisset, exutis, ut uidebatur, uestibus, in eodem quo ipse iacebat lectulo, se collocauit, ac propè accessit, quasi eum amplexibus petiturus foret. Alter uero cum prope iam metu exanimis uideretur, ad lectuli spondam secessit, illumq; propè accedentem abegit: qui cum se abigi expellique uidisset, fert in eum toruo & minus familiari uultu inspexisse, resumptisque mox uestibus illum è lectulo surrexisse, cinctumque & calceatum inde abeuntem nunquam apparuisse. Quo timore familiaris ille percitus, subitani morbi correptus, ac propè ad internecionẽ grauissima ualetudine oppressus fuit. Ferebat etiã, dum in lectulo cum illo luctaretur, nudum illius pedem usque adeo gelidum ac rigentem attrectasse, ut nulla glacies illius frigori comparari potuerit. Equidem memorabile hoc, & cuiuis mirũ uideri posset, nisi peruulgata res esset, ædes quasdã Romæ euidentissimis ostentis ita infames, ut nemo illas incolere ausus fuerit, quin uarijs umbrarum illusionibus & tetris imaginibus, noctibus ferè singulis inquietetur. Gordianus amicus meus spectatæ fidei homo, mihi retulit cum Aretium ipse & familiaris suus iter unà intenderent, & à semita, ut fit, longe deuiassent, loco infami & deuio, ubi ne uestigium quidem apparebat humanum, per ardua & propè inuia diuersis tramitibus aberrare cœpisse: ibique cum nec oppida aut uicos, neque aliquid culti uiderent, sed nemora tantum saltusque inuios &

inaccessos, omniaque uasta, muta, & deserta ab humano cultu peragrarent, in quibus ipsa solitudo terrebat animos: uergēte iam ad occasum die, fessos labore ac uia consedisse. Cumque hominis uocem audire procul uisi fuissent, ad illā propius accessisse, homines obuios, quos de uia interrogarēt, dari sibi arbitrati. Nec mora, in proximo iugo trium hominum imagines immanes & formidabiles ultra humanū modum, nigris & demissis tunicis, in ueste lugubri funestaque, barba capilloq; summisso, horribili facie conspexisse: qui quū uoce gestuque ad seipsos aduocarēt, ac iam prope esset ut illuc accederent, illos interim ingenti mole corporis longè humana maiores apparuisse: atque aliū specie non absimili nudum & nullo amictum uestitu, mirificos edentem saltus gestusque indecoros cōspexisse. Quo timore cōsternati, properè fugam cepere: uiamq; arduam & præcipitem emensi, uix rustici cuiuspiam uile hospitiū ubi reciperentur, inuenere. Sed quod ego certum habeo, & satis certa probatione tradiderim, profectò haud minus est. Cum Romæ ægra ualetudine oppressus forem, iaceremque in lectulo, speciē mulieris eleganti forma mihi plane uigilāti obuersatam fuisse, quam cum inspicerem, diu cogitabundus & tacitus fui, reputans nunquid ego falsa imagine captus, aliter atque res esset, aspicerem. Cumq; meos sensus uigere, & figuram illam nusquam à me dilabi uiderem, quænam illa esset interrogaui: quæ tum subridens, & ea quæ acceperat uerba respondens, quasi me planè derideret, cum diu me fuisset intuita, discessit.

Quæ sint pedamēta apud iureconsultos, cuiúsue generis, & quid bupreſtis, & pityocampa. Caput X.

CVM

CVM in legum commẽtarijs uersaremur, & rusticorum prædiorum seruitutes scrutaremur, inuenimus Vlpianum ex Neratij sententia censuisse, rusticam seruitutem posse constitui, ut pedamenta ad uineam fulciendam ex uicini prædio mihi sumere liceat. Quæsiui ego à iureconsulto, qui omissa modestia, multa sibi ineptè arrogabat, quid pedamenta essent, quibus sumendis ex alieno, seruitus constitui poterat. Atque ille in re uulgari, cum diu cogitabũdus hæsitasset, haud multò pòst, nescio quæ inuolucra uerborum, & falsarum opinionum ineptias, ambiguos magis quàm ueros sensus denotantia profudit, quibus nihil ueri animaduerti cognoscique potuit. Et tametsi pedamen munimen esse & palum, quo uitis caduca fulcitur, neminem fallit, unde pedatio dicta: tamen id triplicis generis fuisse animaduertimus. Nam & pedamen, & ridicam, & statumen eiusmodi fulcimenta nuncupari, Cato asseuerat, græcè charax: quare pedamẽto fultæ uites, characatæ dictæ. Sed pedamen quodlibet fulcimẽ esse cui uitis inhæret, ridicam ex querna arbore, aut ex iunipero, olea, uel cupressu plerunque fieri: tametsi nullo discrimine ex his quoque componi pedamen opinio fuerit, statumen, è palis & pertica: quod uero ex arundinibus pedamentum fit, arundinetum. Quod autem natiuum ex arboribus in arbores traductis uitibus, nonnulli traduces, quidam rumphos, plerique arbusta dixere: quas in transpadana Italia ex cornu, populo, tilia, acere, orno, carpino, & quercu frequenter arbustari tradunt. Quare multi in eadem atque in Campano agro harum plantaria instituunt: quæ si recto ordine digesta fuerint per æqua interualla quaque

uersum, in quincuncem metata dicuntur: interque nites simplici iugo porrectum ordinem, cantheriū: transuersamque hastam inter pedamēta, quà uitis innititur, Cato & Varro iugum: quadruplex uero iugum, à cauis ædium compluuium, unde compluuiatas uites dixere: palmitem uero pluribus annis duratum, & quasi emeritum, draconem: qui in bisulco medius inter duo nascitur, focaneum: qui uero per tabulata scandit ad superiora, emissarius dictus est: superior pars malleoli, sagitta: surculum autem qui nihil affert fructus, appellant spadonem, quasi sterilem. Ea uero iuga in agro bene culto, plano, & minus uentoso, altiora: in arido et gracili, ac uentis exposito, humiliora fieri oportere Plinius notauit. Tametsi cantherium equum dici, cui testes adempti sunt, neminem præterit: sicut uerres castrati, maiales fiunt, & galli, capi. Ex quo licet intelligere, ut ex tuo fundo pedamenta ad uineam fulciendam mihi sumere liceat, posse cōstitui seruitutem. Censuitque Paulus iureconsultus, quòd tametsi ex tuo fundo pedamēta sumere licere, in fructu sit, tamen hoc ius capiendi, apud legumperitos seruitutem, nō usumfructū, putari. Rursus alium celebri fama iura Romæ profitētem, in auditorio professorum interrogaui, quid esset quod Vlpianus legem Corneliam de sicarijs interpretatus scripsit, pigmētarios si cui temere dederint pityocampas aut buprestim, legis Corneliæ de ueneficijs sanctione teneri. Quid essent pityocampæ, & quid buprestis, ut me doceret, quæsiui. Cumque ille portēta uerborum longè à fide deuia effudisset, quæ quum pudendi sint erroris, referre nō necesse habeo: paulò pòst dicti pertæsus, se hoc ignorare ingenuè asseuerauit.

Nos

Nos autem perſcrutati uerbi ſignificatum, animaduertimus pityocampas erucas eſſe, ſeu teredines uirulentas, uiru exitiali, quæ in pini ſæpe naſcũtur arboribus, unde illis nomen factum. Nam πίτυς pinus eſt, κάμπη eruca: quippe erucas Græci κάμπας dicũt, ueneni præſentiſsimi. Bupreſtis uero animal inuentu rarum in Italia, ſimilimũ ſcarabæo, qui inter herbas fallit ſæpe boues: quo deuorato, ita concitantur rabie, ut actæ in furorem, terrorem afferant, pauloq́ue poſt rumpãtur, ex quo perniciale uirus confici dicunt, quod fœdiſsimè uexat: cõtra cuius exitiũ præſentaneo remedio Græci ſuccurri prodidere, & Plinius autor eſt. Qui ergo tãti facinoris conſcius, uel bupreſtim, uel pityocampas, aut monſtrifici quid ueneni ad necem properandam dederit, eum iudicio capitali & pœna legis Corneliæ teneri, iura & leges uoluere.

Qui Romani duces ex oppidis & prouincijs ui ſubactis cognomẽta deſumpſere: & de Scipionum famlia, & quid apud exteros.

Caput XI.

CONSVEVISSE Romanos ex oppidis uel prouincijs captis aut ui ſubactis plerunq; cognomẽta ferre, memoriæ datum eſt. Martium Coriolanũ, quòd fortem ſtrenuamq́ue operam reipub. nauaſſet, capto Volſcorum oppido Coriolis, Coriolani nomen ſumpſiſſe ferunt: & Sergium Fidenatis, ex bello quod ad Fidenas geſsit. Ex tribus uero Metellis, unus, deuicto Iugurtha & ui ſubacta Numidia, Numidici: alter Q. Cæcilius, L. Metelli filius, ex Macedonia, Macedonici: tertius ex Creta, Cretici cognomenta ſumpſerę. Fuit quoque Metellus Balearicus, ex deuictis Balearibus cognominatus. Sed Numidicus L. Luculli auunculus fuit: Ma-

cedonici, Metellum Balearicum pleriq; filium, nõnulli fratrem dicunt. Creticum uero, & alium Dalmaticũ eiusdem Macedonici filios fuisse nulla cõtrouersia est. L. quoq; Mũmius deleta Achaia & Corintho, Achaici cognomen tulit. Sed Corinthi superatæ, prima laus Macedonici fuit. Is enim omnem Achaiã ita bello afflixit, ut rebus abscißis Mummius superueniens, leui certamine expugnatam Corinthum uictoriæ suæ adscripserit. Messana quoque in Sicilia, & Isauria in Cilicia bello domitæ, M. Valerio & P. Seruilio, Messalæ & Isaurici cognomenta dedere. Is enim Seruilius uir acer fuit & strenuus, qui in Ciliciã cum imperio profectus, illam collatis signis, ui atque armis domuit: Lyciæque urbes clarißimas iusto prælio uicit. Isauros primùm bello aggressus, imperio adegit: Victor denique triumphum ex hostibus, & Isaurici cognomen reportauit. Ex Allobrogibus quoque Fabius Allobrox, & ex Caucis Germanica gente Gabinus secundus Caucius, atq; ex Callecis Brutus cognomento Callecus, & ex Getulis Cossus Getulici nomina sumpsere. Calleci enim ulterioris Hispaniæ populi sunt, duri & agrestes, qui extima & mõtana inculta ac difficiles saltus & impeditos ad Oceanum incolunt. Ideo bellacißimi & subactu difficilimi fuere. Fertur tamẽ Q. Turnius, qui Garamãtes ultra Aethiopes horridos & incultos bello uicit, ob modestiam & uitandæ inuidiæ causa, Garamantici cognomento abstinuisse. Scipionem præterea Aphricanum, qui dux fatalis cõtra Hannibalem fuit, Aphrica superata & Carthaginiẽsibus bello uictis, Aphricani cognomen tulisse: & alterum ex deuicto Antiocho & Asia subacta, Asiaticũ cognominatũ
inueni-

inuenimus. Sed hic Asiaticus frater Aphricani fuit, quorum alter P. Scipio, nomine à se uictæ gẽtis Aphricanus: alter L. Scipio frater, Asiaticus dictus est, qui cõsul aduersus Antiochũ primus Romanorũ in Asiam signa intulit: cum eoque cõsule Aphricanus frater legatum se gerẽs, pariter profectus est: illiusq; ductu & auspicio pleraque egregiè gesta in hostes fuere. Victo deinde Antiocho & pace Eumeni concessa, ob Asiam uictam Asiatici cognomẽ reportauit. His enim duobus fratribus, Aphricano scilicet & Asiatico, pater fuit P. Scipio ex Corneliorum gẽte, cum quo primùm Hannibal Pœnus signa in Italia cõtulit: cuius fuit Cn. Scipio frater, summi ambo imperatores, uiri ornatißimi, qui paucorũ dierũ interuallo in Hispania cæsi occubuere. Sed ex Publio hi duo quos dixi, Scipiones, Aphricanus scilicet & Asiaticus, filij extitere: ex Cn. autem P. Cornelius Nasica ortus fuit, qui unus uir optimus à Senatu iudicatus, matrem Cybelen ex Peßinunte suscepit, Tiberiumq; Gracchũ seditiones in urbe molientem interemit. Fuit quoq; & alius Scipio cognomento Aemylianus, prioris Aphricani nepos adoptiuus, qui ob Aphricam & Numãtiam bello domitas, minor Aphricanus et Numantinus appellatus est. Sed hic Aemylianus quem dico, minime ex Corneliorũ gẽte propagatur, sed adoptiuus in nomen & familiã uenit. Si quidem cum Scipio maior Aphricanus filium haberet natura admodum tenui & imbelli, unde & ualetudinarius uocatus, ꝙ non ea uis animi foret, uigorq;, nullosque liberos sustulisset, ne decederet sine liberis, hũc Aemylianum Lucij Pauli filium, ut multi credunt, ex filia nepotem, in familiam nomenque adoptauit.

Fuerat enim Scipioni Aphricano uxor filia Pauli Aemylij, qui consul ad Cannas ne tantæ cladi superesset, in cõflictu belli cæsus occubuit, ex qua unicum filium tulit, filias uero duas, quarum altera Scipioni Nasicæ, altera Tiberio Graccho nuptæ fuere. Aemylio uero Paulo quatuor filij extitere: duo in adoptionem alterius familiæ dati, Scipio uidelicet & Fabius: duo in potestate retenti, quos ex altera coniuge sustulerat. Horum alter, quinque diebus ante triumphũ, quem speciosissimũ de rege Perse & omni Macedonia habuit: alter tertia post triumphũ die, adhuc impuberes mortem obiere immaturam. Hic ergo Aemylianus ex reliquis Pauli Aemylij filijs iunior fuit, gloria militari illustris, qui Aphricani nepos adoptiuus, auitæ uirtutis memor, prouocatorem barbarum tribunus adhuc militum occidit. Cum patre aduersus Persen acriter pugnans, egregia facinora gessit. In Aphricam deinde cum exercitu profectus, tertium Punicum bellum confecit, Carthaginem & Numantiam funditus euertit. parta deinde uictoria, & rebus confectis, cognomentum Numantino & minori Aphricano inditum fuit. Horum postea exempla sequuti Cæsares, ex prouincijs quas ui & armis subegêre, illustria cognomenta ob immortalem gloriam tulerunt, sæpe populi decreto, nonnunquam acclamatione Senatus. Siquidem Seuerus imperator, & reliqui post eum Cæsares, ex Arabia, Adiabena, Parthia, Armenia & Germania: alijsque bello domitis gentibus nationibusque, quas suo ductu & auspicio conquisiuere, Arabici, Adiabenici, Parthici, Armenici & Germanici, sicut Sarmatici, Aphrici, diuersis titulis cognomenta repere.

Fertur

Fertur tamen Valeriano Cæsari, quòd promptus ad arma & bellicosior esset, milites militari studio manu ad ferrum nomen indidisse: qui postea in imperio delatum Carpici cognomentum refutauit. Alexāder uero Seuerus imperator, licet imperatoris, patris patriæ, & Magni cognomenta renuerit, asserens magnis rebus gestis ea sibi nomina parare oportere: tamen ob deletos Azauenos, Azauenici cognomen sumere non dubitauit. Traianus autem cōtra Parthos uictor, Parthici appellationem non accepit. Cui cum multi deferrentur honores, reliquis posthabitis, sola Optimi agnominatione gauisus fuit. Commodus uero eò uecordiæ processit, ut pro Cōmodo, Hercules & Iouis filius dici maluerit, quod sibi postea in inuidiam perniciémque cessit. Apud Græcos non ab oppidis & prouinciis, sed à rebus gestis magnificè, Soter & Callyneos dicti: à forma & specie corporis, Phystos & Cyrippus: ab excellentia crurum, Eucnemos: à uirtute, Euergetes & Philadelphus: à fortunæ felicitate, Eudæmos: à multiplici uictoria, Nicanor: ab urbium expugnatione, Polycrates: à fortitudine, Achersites. aut Aquilæ uel fulminis nomina fuere: quare Pyrrho ab Epirotis Aquilæ nomen inditum. à multiplici doctrina, Polyhistor: ab optimo cōsilio, Aristobulos dicti. Quibusdam regibus liuor & uitium, nonnunquam ignauia & nequitia cognomentum dedit: quippe Antiocho regi Macedoniæ, quòd multa promitteret, parum efficeret, Doso: Ptolemæo, Lamyro ob uitæ turpitudinem nomen fuit. Antigonus quoque à rapacitate Hierax, & à genuum magnitudine Gonatus: Alij à uerborum obscuritate, Scotini, & ab amentia Choalemi, atque ob fictos mo-

rés Laconistæ notam nominis tulere: sicut Xenarchus Rhodius à bibacitate, Metretes: & Atheniẽsis Diotinus, Chone, hoc est, infundibulum, quod illo apposito affatim hauriret. Demochares uero ob procacem linguam, Parasyades: & Demosthenes, ob morum feritatẽ, Arges serpentis nomine, appellati sunt. Inter quos Varro sophistæ à forma nasi ciconiæ comparis, Pelargus nomen factum. Nonnullis uero ob claritudinem, Lychni dixere nomẽ, sicut Artaxerxi Mnemoni, quod memoria ualeret. Pericles summus orator ob dicendi elegantiam & sermonis magnitudinem, Olympius: Dion, Chrysostomos: Phocion, ob frugalitatem, Chrestus seu bonus: Cleomenes & Ptolemæus, Benefactor nũcupati. Aristides ob morum sanctitatem, Iusti: Callimachus propter studium miræ artis, Calotechnos, sicut alter ob artis calumniam Cacotechnos sumpsere nomen. Alcæus tamen Pittachum Sarapodam, quod latos haberet pedes, cognominauit. Antiochus uero Syriæ rex, elatus supra modum hominis, cum uanum titulum uendicaret, cognomẽto Deus dici uoluit: sicut apud Romanos Domitianus, & Caius princeps, qui Optimum Maximũ, & Latialem Iouem se dici iußit. Proditus tamen est Mariccus quidã è plebe Boiorum, cum Dei nomen sibi arrogasset, & non spernendam manum perditißimorum asçiuisset, quos ingentinbus promißis corruperat, ita ut in Romanos ferret arma, postea captus & occisus, falsi inditi nominis grauißimas pœnas dedisse. Sicut Selurus ignotus homo, qui se Aetnæ filium mentitus erat, quum loca circa Aetnam cum perditißimis & facinorosis prædaretur, à Romanis captus, in ludo gladiatorio ictibus bestiarum occisus

sus fuit. Cui haud absimile est quod de Euno Syro proditur: qui quum nuce iuglande in os inclusa ignem euomeret, simulās se deæ Syriæ numine afflatum, apud seruos & infimam plebē diuinus habitus, primo duo hominum millia in Sicilia spe rapinarum asciuit, mox effractis carceribus ad sexaginta millia coegit, Manliumque & Lentulum prætores iusto prælio uicit & profligauit: denique à Romanis coercitus, post multiplices clades suæ temeritatis meritas pœnas dedit.

Quid sit triplex forum, de quo in Martiale fit mentio: quaue fora olim Romæ fuerint, quaue apud exteros præcipua.

Caput XII.

DOMITIVM Calderinum uirum disertum & studiosum uidimus aliquando, dum Romæ ageret. interpretabatur tunc Martialis epigrammata, in quibus hos uersus meminimus legisse:

" Causas, inquis, agam Cicerone disertius ipso,
" Atque erit in triplici par mihi nemo foro:

Quos ille in scholis cū suis sectatoribus sic definiebat, ut tria fora Romæ esse diceret, in quibus iudicia redderētur, Latinum scilicet, Romanum, & Vetus: quod in commentarijs à se editis referre non dubitauit. Sed quum legissemus fora multiplicia Romæ, in quibus forēsia negocia & iudicia actitarētur, Romanumq; forum, Latinū quoq; & Vetus dici, tenuit nos admiratio, ꝙ uir ille ingenio alioqui exculto, strictim & inexplorate rem nō prætereundā pertrāsierit. Nā & Romanū forum in comitio legimus inter Capitoliū & Palatiū, ubi Rostra, ædes Saturni, Castoris & Pollucis templa fuere, ꝙ Latiū forū dictum est. In quo Romani magistratus, finito honoris tēpore, imperij insignia dimittere

assuērant: ad quod populus frequens conueniebat, sicut ad comitium senatores: ibique Pauli basilica mille & quingentis talentis taxata, quæ mox Fuluiæ dicata fuit, licet aliam Opimam in qua senaculū erat, quòd in ea seniores aßidebant: & aliam Iuliam, cuius construēdæ præfectus Vitruuius fuit: & aliam Porciam, quàm Cato Censorius magna mole construxit, basilicas fuisse legamus. Alterū uero Cæsaris forum dictum est, ubi Veneris templum ab eo extructum ferunt. Et Augusti forum, quod cum æde Martis ultoris Augustus sua impensa instruxit, ornauitque. Vetus quoque forum boarium legimus, in quo ædes Herculis rotūda, matris Matutæ, & Pudicitiæ patritiæ sacella. Ibi etiā bos ex ære Aeginetico fabrefactus. Quintum fuit olitorium, iuxta quod ædes Spei & Pietatis, quam Marcus Acilius Glabrio duúmuir dedicauit, Iunonis Matutæ & Fauni tēpla fuere: ubi lactariam columnam fuisse Pompeius memorat, in qua infantes lacte alendos deponebant. Forum quoque Cupedinis, macellum appellari, quod cupedinarium dicunt: cuius gèneris in Thessalia & omni Græcia frequentia fuere. Præterque piscarium & forum Neruæ, cui Transitorio nomen erat, pistorium in Auentino, & Vlpium, & Palladium. Sed piscarium iunctum boario dicunt fuisse secūdum Tyberim, iuxta Iani templum ad Ianiculum quod quidam Iunonium uocāt, sicut fora publica iuxta Veneris fanum: & alia, ut Traiani, ubi columna integra mirabili structura hodie superest: iuxtaq; forum Neruæ & forum suarium, à sequutis principibus præcipuis operibus ornata. De foro autē ueteri, quòd in eo causæ actitarentur, quantum commemini, nec

repe-

reperitur quicquam, nec traditur, nisi unum idemque Romanum, Vetus, & Latinum forum dicant fuisse. Sed quod nos sentimus, quodque probabilius putamus de triplici foro, profectò sic est: Primum forum Romanum iuxta comitium fuisse, in quo de iure controuerso respõderi solebat: ipsumque Cato Censorius, ne populus litibus assuesceret, acutis lapidibus sternẽdum putauit: quem postea Marcellus Octauia Augusti sorore genitus, quo salubrius disceptãtes operam forensi labori darent, uelis inumbrauit. Constatque Iulium Cæsarem, cum ius quotidie seuerissime diceret, alterum de manubijs unà cum æde Veneris genitricis magnifica impensa & profusis sumptibus cõstruxisse: cuius aream supra sestertium millies, & immenso constitisse authores tradunt: ipsumque suo nomine imposito, Cæsaris appellasse, in quo iudicia etiam reddebantur. Tertium diuus Augustus inter publica opera præcipue forũ cum æde Martis ultoris cõstruxisse fertur, cũ porticu duplici, ubi Apollo eboreus uidebatur: forique extruendi causam fuisse, hominum iudiciorumque multitudinem, quæ uidebatur, (ut Tranquilli uerbis utar) non sufficientibus duobus foris, tertio indigere, quod Augusti nuncupatur. Ex quibus sine cõtrouersia liquet, triplex de quo quærimus forum, de Romano, deque Cæsaris & Augusti foro, in quibus lites actitari, & iudicia reddi consuêrant, non de alijs intelligi oportere. Succurrit tamen in hac re notare, Spartæ forum, Clarium uocari: apud Iones, Panium: Argis gymnasium, quod Cyllarauium dixere: Athenis aliud quod Ptolemæum, & apud Samios & Alexandrinos duo fora, Larua nuncupari. Athenis quoque

Diphilum & Ceramicum, atque Helieum, quod erat omnium maximum, & Delphinium, & Palladium pro foris fuisse, aliaque ignobiliora, ut Parabiston maius, quasi absconditum, & Trigonum. Fuit quoque Parabiston maius, in quo undecim considebant iudices: & aliud forum, ubi Olæ ara quã præcipue Athenienses colunt, & Batrachium, & aliud Puniceum à coloribus: & in Thessalia Liberum, atque in Pyræo Hippodromia, & Capuæ Albanum. Celebratur inter cætera Argiuum forum sepulchro Donabi, qui insigni prudentia & astu præcedentes reges anteisse fertur: in quo lupus æreus cum tauro pugnans, fatum Pyrrho regi prædixere: & Magnetum sepulchro Themistoclis: sicut forum Antiochiæ, Germanici funere insigne fuit: & Megarensiũ, sepulchro Corœbi: in quo mirum proditur, ut oleaster longo æuo suspensa diu arma intra corticem admiserit: mox incisa, ocreas & galeas peperit: & Celenarum, ubi Marsiæ pellis detracta ab Apolline, appensa uidebatur. Mirumque prodi de Ariciæ foro, ingẽti chasmate in profundum hausto, magno & exitiali portento calamitatis futuræ. Tradunt Thaletem in loco Milesii agri uili & contempto sepeliri uoluisse, prædiuinans animo, in illo Milesiorum forum celebre quandoque futurum. Apud Persas uero fora duplicia fuere: unum, quod Liberum uocant, in quo honorati & præcipuæ nobilitatis uiri principem locum tenebant, ubi regia erat: alterum, in quo mercenarij & negociatores, aliaque humilis turba diuertebant. Capuæ quoque fora distincta fuere: alia plebeiorum, quum plebs à patribus dissentiret: alia nobilium. In quibus enim nobiles erant, ne essent in contuber-

bernio sordidißimorum, ad illa infimo ordini accedere non licebat.

Quæ mulctæ militares maiores, & quæ minores militibus, & ob quæ delicta inferri solebant. Caput XIII.

MVLCTAE *militares nonnullæ maiores, quæ capitis supplicio luebãtur, pleræq; minores, prout grauiter aut leuiter delictum esset, facinorosis & delinquẽtibus militibus, necessario ad rem militarẽ exemplo, à ducibus inferri solitæ sunt: quibus sanciuerunt militaris imperij disciplinam, ut ignauus & cõtumax miles, prout segnis, negligẽsq;, aut affinis culpæ fuisset, ita acri & seuero iudicio uel leniori pœna notaretur. Nam desertores, seditiosos & fugitiuos, aut si loco, statione uel præsidio ceßißét, tergáue dedissent, aut è castris effugissent, tãquã peßimo facinore astrictos, capitali pœna plectere solebãt. Nonnunquã ubi multitudo obnoxia foret, autores turbarũ ad palũ deligare, aut securi percutere: reliquæ uero multitudinis decimum quẽq; sorte ductũ ad suppliciũ petere, peruulgata pœna fuit. Cæsar uero quum cõniueret in cæteris, seditiosorum & desertorũ acerrimus inquisitor, & punitor dicitur fuisse maximus. Traditur Alexander Macedo quendã castelli custodiæ præpositũ, ob desertã stationẽ nece mulctauisse: alterũ desciscentem sagitta cõfixisse. Appius tamen Claudius humanius agẽs, ex his quos loco ceßisse nouerat, decimũ quẽque in cõspectu exercitus fuste percuti iußit. Iuba rex asperior & durior, desertores q loco amisso in castra aufugerãt, cruce affixit. Inter cæteros Aufidius Caßius memoriæ ꝓditur nouo exemplo multis desertoribus manus detruncasse & pedes: asserẽs maiori disciplinæ fore, miserabiliter*

criminosum uiuere, quàm occidere. Seuerus autem imperator, exactor alioqui grauis, urbanas cohortes, quæ neci Pertinacis consenserant, satis habuit militaribus insignibus exutos, nudos destituere & dimittere. Antiqui tamen moris erat, ut qui aciem reliquissent, aut infrequentes ad signa conuenirent, fustuario plecterentur. Præsidio uerò decessisse, semper capitale fuit. Si quæ uero cohortes signa fœde amisissent, nisi noxam cuius arguebantur, purgassent, in eas more maiorum quandoque capitali supplicio, plerunque leuiori pœna sæuitum est. Quare pro frumento hordeum dare, uel extra uallum sine tentorijs relinquere, nonnunquam milites in prima acie inducere, aut districtis gladijs discinctos destituere, uarijsque ignominijs afficere solebant: ut his contumelijs coërciti, intentius mandata exequerentur, deincepsque ad subeunda pericula paratiores forēt. Eos uero qui pugnam detrectassent, aut secessionem fecissent, quique erant fugæ & pauoris insimulati, quique segnes & cunctabundi arma cepissent, leuissima nota erat iureiurādo adigere, non aliter quàm stantes quoad stipendia facerent, cibum potumque capturos, aut traditio pugillarium, quos taciti statim legerent: quæ leuior censebatur nota. Augustus tamen decimam legionem cōtumacius parentem, cum ignominia totam dimisit. Ob minora uero & leuioris noxæ crimina, uel locum & ordinem in acie mutare, uel stipendium anni differre militibus, neque his æra procedere, qui ære diruti dicebātur, aut in politia uel in frequentia notare, uel citra commoda stipendiorum exautorare, uel locum in quo tenderent in castris, adimere: illosque sine pellibus tabernacula habere, ut

humi & sub diuo accubarẽt, uel ne in oppidis hybernarent, inhibere solebant. In politia autem & in frequentia notabantur hi, qui rudibus & parum nitidis armis, uel strigosiori equo & macie affecto utebãtur: quique prædicto ad pugnam die, occasionibus quæsitus, contumacius parẽt: quæ mora excusabat, si funeris paterni uel sacrificij gẽtilis, auspiciue, aut morbi sontici, uel feriarum causa, ad cõstitutam diem non adessent. Qui uero arma alienasset, aut illa amisisset, propter inertiæ turpitudinem æquè ac desertor morte luebat. Apud Græcos uero militari erat iure cautum, ut qui miles scutũ in acie amisisset, capite lueret: qui uero gladium, leuiori pœna notaretur: quia maioris disciplinæ, se ab hoste tueri & præstare incolumem, quàm cum sua pernicie hostem perdere, semper summi duces putauere. Quod Scipionis Aemyliani uerbũ fuit, malle se ciuem seruare, quàm multos hostes perdere. Quare Lacedæmonij Archilochũ poëtam urbe exegere, quòd carmen scripserat, in quo suadere uisus fuit, satius esse arma, quàm uitam in acie amittere. Germanis quoque qui scutum amisisset in bello, à publico concilio & sacris arcebatur. In transfugas uero uelut maiori crimine obnoxios, & patriæ ac ciuium proditores, capitali pœna plerunque sæuitum est. Hi enim semper uenia indigni fuere, sicut proditionis insimulati. Quanuis Q. Fabius Maximus illorum, qui contra religionem iurisiurandi ad hostes transfugerant, dextras amputari mãdauit: hoc animaduersionis metu sub disciplina & in officio fore arbitratus. A Publio tamen Scipione in perfugas & fugitiuos fuit acerbe consultum. Siquidem ex Romanis qui rupto imperio ad hostes

transſfugerant, in crucem efferri: nominis uero Latini, ſecuri percuti iußit. Poſterior Aphricanus transfugas beſtijs obiecit: Paulus Aemylius elephantis: Germani arboribus ſuſpendunt: ignauos & imbelles palude mergũt. Qui uero captiui in hoſtium poteſtate ſua deſidia ueniſſent, his arma & ordo militandi mutatus fuit, ut equites in peditum, pedites in funditorum alas transſcriberent: utq́ue locum extra caſtra aßignatum, uallo & foſſa non communirent. Quare Domitius Corbulo à Nerone in Armeniam miſſus, duas alas & tres cohortes, quòd hoſti ceſſerant, extra uallum ſine munimento tendere iußit. Artaxerxes Medum qui transfugerat, & rurſus rebellarat, pro inſigni ignominia iußit ſcortum capite circũferre nudum. Qui etiam ſummis ducibus ſiquid deliquiſſent, ignominiæ loco detractas ueſtes flagellari, & pro capite depilando tiaram depilari iußit. Titus Veſpaſianus tam ſeueræ diſciplinæ fuit, ut militem ab hoſtibus captum, qui ſolutis uinclis ad caſtra refugerat, ultrà militare non ſiuerit, nec illi arma crediderit, quòd uiuus ab hoſtibus capi permiſerit. Sertorius uero, ut diſciplinam exemplis ſtabiliret, cohortem propter obſcœnitatem morum & immodicas rapinas, ad unum interfecit. Daci cum male pugnaſſent, hac fuere ignominia notati, ut cubantes capita loco pedum ponere, & miniſteria uxoribus præbere cogerentur. Xerxes quoque ut Babylonios, quorum ductu defectiones ad hoſtes fiebant aßidue, reprimeret, cauit edicto uti arma ne ferrent, ſed cauponæ indulgerent, tibijs pſallerent, & ſcorta alerent: ſicut Leontini, ne res nouas molirentur, à Phalaride conuiuijs & uinolentiæ relicti ſunt. Cyrus quoque

que

que Lydis superatis, cum essent infidi & damnosi, imperasse fertur, ut dimißis armis, iocis & nequitiæ uacarent, talaresque tunicas ferrent. Ideo Lydius ornatus, mollis & parum uirilis habitus: quod de Aristodemo tyranno proditur, qui optimatum filios, ne quid cõtra se moliri possent, calamistratos incedere, & tortis crinibus ornari, talares pictasque tunicas induere iußit. Cato autem in Hispania contra continuas defectiones salubri remedio prouidit, ne desciscerẽt, ut oppidorum mœnia sub idem tempus dirui iuberet. Seuerius Romani: nam legionem licentia corruptam, quòd Rhegium in cuius præsidio erant, occupassent, Genutius consul millia hominum quatuor exautorauit totam, & in foro percussit. Sæpius uero exilium, ut relegati & capite minuti procul à lare senescerent, & ita ignominiam finirent, ignauis & cõtumacibus datum comperimus. Marcellus autem, milites à quibus orta esset fuga, quique pauore signa reliquissent, sequenti pugna inter primas acies frequenter induxit: ut quod ignominiæ acceperant, alijs prælijs periculo expiarẽt. Fuit illa etiam nota ignominiæ non parua, quali Calphurnius Piso consul, & demum Octauius Augustus affecit milites, ut tunicatos discinctosque per totum diem, cum decempedis plerunque cespitem portantes, ante prætorium stare, uel obsoleta toga & tunica discincta, nudis pedibus ante principia adesse iuberent: uel ut fossam fodere discincti cogerentur, ut eo habitu & specie deformi in omnium conspectu præ se ferrent insignem memoriam flagitij ignominiæque acceptæ. Est autem decempeda, lignum quo latifundia metiuntur, & in partes diuidunt, oblongum pe-

dibus decem. Tametsi diuerso quisque more agros metiri soleat: quippe in Aegypto æstuaria & fossas funibus metiũtur aut paßibus: in Hispania iugis, in Campania uersibus, circa Persidẽ schœnis, alij parasangis, alibi pertica, cui nomen Acæna: agricolæ iugeribus, nonnulli stadijs metiri solẽt agros, camposq́ue. Lucius uero Calphurnius consul, haud absimili exẽplo præfectum equitum, quòd arma hosti tradidisset, lacinijs abscißis, discincta tunica, & nudis pedibus ad principia per omne tempus militiæ adesse iußit. Fertur Pescẽnius Niger, ob subtractum gallinaceum commanipulones hac affecisse ignominia, ne focum facerent, néue cocti quid obsonij sumerent, sed pane & frigidis uescerentur. Tiberius uero nimis seuerè: nam prætorianum militem ob subtractum pauonem, capite puniuit. Militem uero militiæ gradu deijcere, aut exautorare, uel equum illi adimere, ipsumq́ue uitibus aut uirgis cædere, seu equo detrahere, uel hastas dare iubere, quæ censio hastaria dicta est: hæc & eiusmodi non pro leui noxa, sed pro acri delicto, magnæ animaduersionis loco à ducibus inferri solita sunt. Hastas dare iubebantur milites, quibus propter probra ignauiæ & luxuriæ, hasta adimebatur. Etenim sicut gloriæ causa fortes uiri donabantur hasta pura, hi qui primum uictores in prælio fuissent: ita ignauis & contumacibus adimebatur. Hoc notabat, tanquam spes merendi stipendia illis adempta foret. Quinetiam militi obeso & præpingui, quòd cutem nimis bene curasset, & nimia sagina grauis esset, aliquãdo equum duces ademere: id quod magnum Agesilaum fecisse legimus. Augustus tamen his qui maiores quinq; & quadra-

draginta annis equum retinere nollent, reddendi equi gratiam fecit, illosque uelut emerita militia dimisit. Apud Thurios lex erat militaris, ut contumax miles, desertor uel trāsfuga, muliebri ueste amictus, ob ignominiam uinctus teneretur. Spartanis tam seuera militiæ disciplina fuit, ut miles qui in acie scutū amisisset, capite lueret. Iidem probro milites aut ignominia notabant: qui probro notabatur, eum nemo igne, nemo alloquio impartiuit: ignominia notabatur, qui fugax esset, desertor, aut transfuga. Apud Aegyptios qui milites ordines reliquissent, aut dicto non parerent, uel iniussi in castra rediissent, de gradu deiecti, ad inferiorem redibant statum. Si uero ducis consilium hostibus palam fecissent, lingua mulctabantur. Fuitque moris apud Syracusanos, ut hipparchi, hoc est, equitum præfecti, militum nomina in tabulis scriberēt, illorum qui in acie ordines deseruissent, ut post prælium pœna notarentur. Quod & Xerxes fecisse dicitur, ut uirtutis & ignauiæ cuiusque testis & spectator esset. Cyrus autem quem militem extra ordinem inuenit, quique proditionis causa dedisset terga, capite puniuit. Nec prætermittendus est Agesilaus, qui quum in bello Pelopōnesiaco quosdam Asiaticos in ueste mūda & nitida, corpore uero desides uideret & ignauos, ea affecit ignominia, ut uestibus nudatos per castra incedere cogeret, illorumque amicula fortibus uiris, quorum in bello uirtus enituit, dono daret. Hoc quoq; loco pœnæ militaris fuisse traditur, iubere ignominiæ causa militibus audacioribus, qui nec animi, nec cōsilii satis haberent, uenam solui: quæ non tam pœna quàm medicina fuit, ut superflua sanguinis parte defluxa, se magis

intra gyrum rationis cõtinerent. Illud quoque notandum, quòd inter animaduersiones militares leuissima est admonitio, castigatio minor, deprensa maior, ignominia maxima: ideo milites in quos lege militari, castigatione aut admonitione animaduersum est, non propterea ignominia notati erant: Quodq́ue milites quãuis graui ignominia affecti essent, si tamen ad officium redeũtes semel atque iterum bene nauatam reipublicæ operam præstitissent, singulaq́ue aut bina ex hostibus spolia retulissent, aut digno aliquo facinore flagitij labem aboleuissent, tunc demum uno atque altero felici prælio priori culpa correcta, & obliterata memoria dedecoris, noxa atque ignominia soluti, & in eo quo prius erant gradu restituti, pristinam dignitatem & honoris gradum, quibus antea functi erant, quandoque reciperent. Notatumq́ue & illud est, perrarò bis delictum imperatores uenia dignum putasse: » quia iuxta uerbum Lamachi summi ducis, non est in » bello bis errare: ubi si quid offenditur perperam temeritate uel inscitia, emendari non potest. Paruaq́ue in bello offensa, magnarum sæpe rerum momenta facit.

Quæ solennia in Herculis sacro ad aram maximam seruabantur, & quæ apud exteros, quaúe ara Herculis Romæ fuerint. Caput XIIII.

POST Vrbem conditam Romulum Vrbis autorem sacra Græco Herculi, ara illi erecta, quæ maxima dicta est, (ut ab Euandro constituta erant) fecisse, eaq́ue posteris mansisse, literis proditum est. Quæ ara ante Romulum religiosissima fuisse traditur: eamq́ue ipsum Herculem Ioui inuentori, si amissas boues repperisset, dedicasse fama uulgauit. Hoc enim sacrum Euan-

uander instituit primus post Marathonios, qui primi diuinos honores Herculi dedere: Potitijs & Pinarijs, qui ex clarißimis familijs ea loca incolebant, ad sacrũ adhibitis. Traditumq́ue memoriæ est, Potitios sacris præsto fuisse: & propiciato deo, extis solennibus depastos: Pinarios uero, extis adesis, ad reliquam dapem uenisse: inde institutum mansisse, ne extis solennibus uescerentur in posterum, ipsiq́ue Potitij, eorumq́ue posteri ab Euandro edocti, multis pòst tẽpestatibus antistites templi, sacris & ceremonijs præfuere: donec sublata Potitia gẽte, seruis publicis tradita sunt. Appius enim Claudius censor, sublato Potitiorum genere, cui ad aram maximã familiare id sacerdotium fuit, seruis quos docuerat, sacra delegauit. In quo id traditur mirum, ut triginta puberes, qui reliqui Potitiæ familiæ manserant, cum omni stirpe intra annum extincti fuerint. Ipseq́ue Appius huius autor facinoris, ob hoc admissum in extremum uitæ exitium penè lapsus sit: & siue casu, siue cõsilio deorum immortalium, luminibus orbatus, calamitosam uitã egerit. Fuit autem hæc ara in Capitolij faucibus, iuxta Carmentalem portam & forum boarium: in qua proprium erat, ut iuuẽcus indomitus sua Herculi uictima mactaretur: cui & Fauno uiam profecturi sacrum facerent. In qua propria quædam huic aræ debita solennia, præter aliorum instituta mansere, quæ præterire non erat fas. Siquidem in ea prætor, aut pontifex qui rem diuinam facit, sola lauro nec alia coronatur fronde. Cumq́ue mulieribus adesse sacris & rem diuinam facere omnibus ferè liceat, Herculis tamen sacrificio adesse, uel exta tãgere aut uesci, aræue admouere manus, aut solẽnia uidere,

religio non ſinebat. Et quum in ſacrificijs deorum, qui rem diuinam facit, capite operto numina adire, adorantesque ueſte ad caput obducta ſacris intereſſe debeant: apud aram Herculis maximam, dum ſacra fiūt, dumq; litatur, omnes capite aperto & inuelatos eſſe decet. In qua præter aliorū morem, nec lectiſternium fieri, nec puluinar ſuſcipi poterat: in quibus quoq; ſacris ſeruatum legitur, ut ſedentes epulis ueſcantur ſolennibus, quum in cæteris ſtantes & ſaltabundi ueſci ſoleant: Cumque in omni precatione qui uota effundit ſacerdos, Veſtam & Ianum, aliosque deos præſcriptis uerbis, & cōpoſito carmine aduocare ſoleat: illos tamen qui ad aram maximam ſacrum faciunt, alium quàm Herculem deum aduocare non decebat: quippe cum in Herculis templum deorum nemo admittatur, neque alterius dei aram effigiemúe, ſicut in cæteris fanis uidere fas eſt: ita more tradito, ut mane ſimul & ueſpere ad aram maximam ſacrum fiat, quum in cæteris matutinum tantummodo tempus hoſtijs immolandis dicatum ſit. Fuitque obſeruatum, ut ab eiuſmodi ſacris nedum ſerui & liberti, ſed & canis arceatur: ſicut ab arce Athenienſium, ubi Mineruæ, & à Delo ubi Dianæ templum fuit, arcebatur: quòd impurum & procax animal eſſet. Neque fas uiſum, ſacra Herculis qui libertatem impartiuit, quique ex ſeruitute gentes exemit, niſi liberos attrectare. Quod Plateenſibus in uſu erat, ut dum manibus illorum qui pro Græciæ libertate ceciderant, parentant, & ſupremum exhibent officium, mancipia procul arceant. Cuius exemplo Coi rem diuinam Iunoni exhibentes, à ſolenni epulo ſeruos abegere. Traditum uero eſt,

Rho-

Rhodi, Lindi incolas nouo ritu Herculi immolare: nã maledictis ludibrijsque uerborum Herculi litant iunctis bobus. Si quid uero honesti probique in sacrificio prolatũ dictúmue fuisset, tanquã ominosum spretæ religionis crimen erat. Idem in sacris Eleusinis, quæ magna dicta sunt, factitatum comperimus: in quibus mulieres mutuis probris conuicijsque se incessere, & maledictis solent conuiciari. Et in festo quod Lenæũ Athenienses uocant, fœda conuicia per risum & iocum inuicem poëtæ iactitãt, & cõtumelijs se lacessunt. Apud Coos autem sacerdos muliebri ueste amictus, & mitra caput ornatus, Herculi sacrum facit, & uictimam cædit: sicut in Attide uiri ornatu muliebri, mulieres uirili, Veneri rem diuinã faciunt. Cui persimile est, quod in Mutinini sacello, mulieres togis prætextatis uelatæ, Romæ sacrificant. nonnulli coturnice, ut Phœnices: plerique humana uictima, ut Carthaginiẽses Herculi litant. In Pantheo quoque statis diebus in sacris Herculis mactabatur homo, fœdo facinore & perniciali exemplo. Fuitque literis proditum, ab ignauis uota Herculi & preces effusas non exaudiri, quòd soli strenuo & peruigili ꝓsperos successus faceret, & propicius foret. Sed præter hanc aram fuit alia Victoris Herculis in foro boario, qui triumphalis dictus est, cuius statua ab Euãdro sacrata triũphi die, habitu triumphali ornabatur. Alia ad circum maximum Cereris, & Herculis qui custos cognominatur, à Sylla ex prædicto Sibyllinorum carminum, ut multi autumant, erecta & constructa. Templum quoque Herculi iuxta Tyberim mirabili structura olim fuisse legimus, in quo ex decimis sacrũ fit, ubi duæ aræ, exque earũ altera mulieres

degustare, ex altera uiros tantū uesci fas erat. Ad portam quoque trigeminā Hercules Victoris cognomento fuit, atque in eodem boario foro ædes Herculi rotunda præcipuæ admirationis: ad quā nec canes, nec muscas ingredi opinio est: sicut Achillis ædem ante Borysthenem nulla ales ingreditur. Fuit præterea Hercules cognomento Oliuarius, & Hercules Cubans. Fuisseq; Herculi & musis communem aram in circo Flaminio, à Fuluio Nobiliori ex censoria pecunia constructam, mox à Martio Philippo Augusti tempore sacratam fama uulgauit. Sed præter hæc tēpla, quæ in summa religiōe & cultu maxime fuere, fuit Hercules Conopios apud Oetheos, ab Erythræis Hippotonos, à Celtis Ogmyos, ab aliis Alexicacos, quasi depulsor malorū cognominatus. Feruntque templum Iolao nepoti ab Hercule constructum tantæ maiestatis incolis fuisse, ut si à solitis deficerent sacris, muti euaderent: rursus si sacra se perfecturos uouerent, in pristinā restitui sanitatem. Præcipuæ uero admirationis apud Persas colitur Hercules in monte, cui nomen Sambulos: qui per quietem sacerdotes monere dicitur, ut equos uenatui sistāt ornatos: qui quum per nemora & saltus diu uagati fuerint, nullo rectore, nocte redeūt ad stabula uacuis pharetris: mox omnes saltus feris confossis constratos reperiūt: ita ut multo uenatu incolæ ditētur. Apud Athenas uero Cynosarges templum Herculis, Gymnasiū & Lucus, maximi nominis erant: quæ Philippus impotenti ira deuastauit, & incendit. Hoc etiam licet animaduertere, ab Iliensibus Herculi sacra celebrari uetitum, quod Iliū Hercules olim depopulatus esset, eum propterea odio prosequuti perniciali. Sicut apud

Thraces, mulieres tanto flagrarunt odio, quòd Orpheum discerptum à mulieribus dicerent, ut uiri uxoribus stigmata inurerẽt, in Orphei ultionem. Et Lemnij cum Vulcanum colant, quod apud eos enutritus foret, Venerem quod Marti se miscuisset, uelut adulteram adeo contempserunt, ut nemo illi sacrum faceret. Tenedij quoque Achillem, quod Tenedum deuastasset, ita infensum habuere, ut supplicio afficeretur, si quis restituto templo, Achillem nominasset. Contrà uero Syracusanis Herculem promptũ numen, & maximi cultus fuisse: quòd ope Proserpinæ Cerberum ex inferis eduxisse dicerent. Caucasii etiam produntur Herculem summis percolere honoribus, quòd Prometheum uinclis exoluisset: Ioui & Mineruæ infensi, pleni persuasionis, tanquam Prometheo satisfaciant, quòd igniferis sagittis aquilas & illorum nidos incendant, fœtúsque euastent & depopulentur. Ferunt Sibas circa Indum adeo Herculem uelut gentis autorem coluisse, ut pellibus amicirentur ut Hercules, clauas gererent, illasque bobus & equis inurerent. Sicut Tyrij & Gaditani, Herculem magni numinis instar habuere. Fuitque memoriæ proditum, Herculem non unum fuisse, sed plures. Nam præter Tyrinthium, etiam Argiuum, Thebanum, Libycum, Cretensem & Aegyptium legimus. Denique Varro Hercules tres & quadraginta, ac Ioues trecentos enumerat. Cicero sex fuisse dicit. Græci uerò Orpheos quinque fecere, & Veneres quatuor. Sicut enim præstantissimos & summa prudentia uiros, Iouis filios, ut Aeacum & Minoa, & semideos qui à Ioue genus ducunt: ferocissimos, Neptuni tan-

quam è mari genitos,ut Cyclopes & Læstrigones: monstrosos uero & ignobiles, è terra editos uetustas nuncupauit, ut Titium & Antæum: ita omnes qui uario & solerti ingenio fortissimum aliquod facinus gessere, uel periculis subleuandis hominibus profuere, aut alicuius ingenuæ artis autor uel princeps foret, à maioribus Herculis nomina tulere. Sed quod de Libyco Hercule dictum est, meminisse oportet, quòd hic Libycus, Aegyptius nuncupatur, qui Nilo natus Phrygias literas primus inuenisse & per manus posteris dedisse traditur.

Quo tempore primùm prætores creari cœpere, & quod ius, quæue illorum potestas fuerit. Caput XV.

PRODITVM memoriæ est, ab ortu Vrbis ad annum ferè trecentesimum & nonagesimum, prætorem qui ius in urbe diceret, nullũ Romæ extitisse. Fuerat enim hoc consulis munus, & illorum qui in summo erant magistratu, super iure controuerso respondere. Sed quia à iure dicundo, ingruente bellorum tumultu, persæpe eos auocari oportebat, prætore ac proprio magistratu, qui ius in urbe diceret, opus esse uisum fuit. Igitur quo tempore tribuni militum cõsulari potestate esse desiere, quum iam de consulibus ex plebe creãdis magnis cõtentionibus agitari cœptum esset, eáque res inuisa patribus infamisque haberetur, neq; aliter sedari uideretur posse: tum primùm leniendæ multitudinis causa, ut consul etiam de plebe fieret, à patribus est impetratum: inuicemq́ue ipsa plebs ut prætor unus ex patribus crearetur, qui ius in urbe redderet, haud dubiè assensit. Fuit enim is Spurius Furius Marci filius primùm prætor ex patribus, eiq́ue ut aliquibus

honoris

honoris insignijs conspicuus foret, curulẽ sellam ut con suli dictatorique, & eadem auspicia esse uoluere. Nec diu apud patricios honos iste mansit. Nanq; haud diu post, Quintus Publius Philo primus de plebe, auersante Senatu, prætor factus est: communicatáque tam prætura, quàm cõsulatus cum plebe fuit. Sed cum prætores magis ex usu reipub. uiderentur, ita breui illorũ numerus auctus fertur, profecto ut mirũ sit quàm facilè coaluerint. Quippe latius propagato & aucto imperio, quo tempore Attilius Calatinus primo Punico bello dictator extra Italiã duxit exercitum, cum obire tantum munus solus nõ posset, duo prætores creati: exq́ue his alter urbanam, alter peregrinã iurisdictionem sortiti fuere. Et quia plerunque usu ueniebat, ut urgentibus hinc inde hostibus, & multiplici bello ingruente, ferro & armis decernendum foret, prætores sicut consules prouincias sortiri, hisq́ue & exercitibus cum imperio præesse cœpere, ibiq́ue non solum ius dicendo, sed armis imperitando imperiũ exercuere. Ipsis enim licet ad ius dicendum creatis, non tamen à belli cura uacatio dabatur. Qui tametsi in imperio essent, iura tamen prouinciæ sine decreto Senatus, aut populi iussu mutare non poterant. Neque diu pòst, primo Punico exacto bello, cum Galli transalpini in Italiam irrumperent, quatuor prætores creati lege Bebia fuere: quæ iubebat, à ternis ad quaternos creari licere: mansitq́ue hic numerus ad primum fere Macedonicũ bellum: quibus & belli summa commissa fuit, illorumq́ue auspicijs egregiè res gestæ plerunq; sunt. Tunc quoque additis prouincijs, & magno incremẽto rebus auctis, cum M. Cato Sardiniã obtineret, Siciliaq; et Hispania

imperio accreuissent, magisque indies prætores ex usu forent, illorum numerus auctus fertur, ut seni crearentur. Post temporum uero curricula, quibus Cornelius Sylla remp. in dominationẽ uertit, cum plures de parricidijs, de sicarijs, de falsis leges tulisset, ut essent qui eas tuerentur, quatuor qui de criminibus inquirerent, ueteri numero adiecere, ita ut decem crearentur. mox Iulius Cæsar numerum ampliauit: nam præter hos annonæ & rei frumentariæ præfecit duos, ad inuehendos cõmeatus, qui frumentarij seu Cereales dicti: quibus ut ne quid commeatus frumentique Vrbi deesset, præuidere præcauereque negotium erat. Et mox alios, qui ærarij curam agerent, adiecit. Diuus deinde Augustus sedecim expleuit numerum: tametsi præturæ candidatos duodecim ab Augusto editos, autores sint: quẽ numerum non excessurum Tiberius iureiurando firmauit. Demũ diuus Claudius alios constituit, qui deficientium uoluntates tuerentur, & de fidei commissis ius dicerent: quos fidei commissarios uocauit: quo tempore ad decem & octo prætores, quod nunquam antea factum, excreuit numerus. Et quum pupillis tutores à consulibus antea poscerentur, M. Antoninus philosophus, omni doctrina homo eruditus, cuius pleraque extant egregia facinora militaria, ut diligenti disquisitione tutores pupillis darentur, proprio magistratui eam curam demãdauit, qui tutelaris dictus est. Denique nullo præfinitò numero tot fuere, quot expedire reip. uisi sunt: quod legẽ prætoria cauebatur, cuius uerba subieci: IVRIS disceptator, qui priuata
" iudicet, iudicariue iubeat, prætor esto: iuris ciuilis cu-
" stos esto: huic potestati parento: quotcunque Senatus
creuerit:

creuerit:,populusq; iusserit,tot sunto. & infra. Quàm lata autem in iure dicundo prætorum iurisdictio fuerit,multis documentis ostenditur. Nam & bonorum possessionem dare,& ad defuncti bona hæredem admittere: nonnunquam ius constituere,& uetus abrogare poterat: seruos manumittere, iudices delegare, tutores pupillis minime inuisos constituere, dolo uel metu lapsis,aut ui deiectis subuenire: de fide, deque iureiurando: tutelæ,mandati,pro socio,fiduciæ:deque empto,uendito,locato,conducto ius dicere,suæ cognitionis erat. Læsos quoque immatura ætate uel sexu,in integrum restituere: edicta proponere, legem ad populum ferre: néue probitas aut innocentia fraudi cuiquam esset, cauere debebat. Quinetiam ferias concipere,ludis præesse, quadrigis emittendis signum dare, aquæ ductuum curam gerere,ædem dedicare,de gestis cuiusque magistratus disquirere, duûmuiros & decemuiros creare, bonis interdicere: quæque ad disciplinam publicam pertinerent, curare & prospicere: tum criminosos reos facere, officij prætoris erat. Rei autem criminis fiebant, ut accusator criminosum in ius ducat, & apud prætorem reum agat, his uerbis: Aio te prouinciam depeculatum fuisse, aut crimen aliquod admisisse. Tunc si reus tacuisset, tanquam in conuictum lis dabatur: si uero esset inficiatus, inquirendo crimini præfixo die, à prætore accusatio constituebatur: & tunc in reum, ut noxam cuius arguebatur, dilueret, lege agebatur. Denique illud receptum est, absentibus consulibus & in prouinciam profectis, habendi Senatus prætori Romæ ius fuisse, comitijsque præsidendi, de rebus quæ

ad republicā pertinent, consultandi, urbi præessendi, atque idē ferè iuris quod consules habere, nulla controuersia est. Nec me præterit, memoriæ datum esse, nō modo super priuatorum causis, sed inferiorum quoque magistratuum, uidelicet quæstorum & ædilium, prætori more prisco ius dicere licere. Itaque tam plebeios & humiles, quàm ædiles & quæstores, reliquosq; magistratus, qui nec uocationē, nec prehensionem habēt, apud prætorem in ius uocare cuiuis potestas est: quos in uincula duci iubere, pro imperio & potestate & legitimis pœnis afficere poterat. Fertur quoque Octauius Augustus hoc munus prætori urbano dedisse, ut populariū litigatorū appellationes cognosceret: prouincialium uero cognitionem consularibus uiris ipse delegaret. Si tamen ipsi prætores prauè quid deliquissent, ex consulto Senatus nonnunquam prætura deiecti fuere. Nam & P. Lentulus prætor & alij magnis criminibus circumuēti, abdicato magistratu, de gradu exturbati, male administrati muneris pœnas dedere. Moris præterea fuit, ut sicut dictatores magistros equitum, consules sub se legatos habebant, qui eorum uices gerere, et quoties oporteret, munia obire possent; sic prætores quæstorum ope niterentur. Itaque prætores quæstoribus parentis affectu, & coniunctissimorū loco esse, uetusti iuris fuit. Tametsi prætores sicut consules non modo quæstorem, sed legatū unum pluresue in prouincia habuisse, ipsi que quoties abessent, legionum & exercitus curam demandasse, compertum sit. Illud quoque non ab re fuerit meninisse, prætorem urbanum plus decem continuis diebus Roma abesse nō licere: ipsisq; nō duodecim, sicut consuli, sed ut inferior

magistratus

magistratus notaretur, sex tantummodo lictores cum fascibus Romæ: *in prouincia uerò sibi decreta pro maiestate imperij, etiam cum securibus præire.* Paulum *tamen* Aemylium *cùm prætor in* Hiberos *duceret, cum duodecim lictoribus præturã gessisse autores tradunt.* Credo *equidem, ut dignitas consularis adiuncta prætoriæ uideretur, utque plus maiestatis inesset, ideo duodecim lictores præter præscriptum,* Aemylium *in prouincia habere senatum uoluisse.* Fuitque *animaduersum prætorio uiro & qui fuisset prætura functus, toga prætexta uti licere: eundemq́* Aemylium *non in purpura modò prætexta, sed trabea condida & ministris dealbatis, atque in equo albo præturã gessisse.* Neque *præterierim, nomen prætoris & munus non* Romæ *tantum, sed apud* Latinos *populos &* Siculos, *atque in* Samnio, & Campanos, *exterasq́; gentes præcipuũ fuisse.* Namque Aegyptijs *loco censoris erat, cui portoria exigendi munus impẽdebat.* Achæis *bini prætores longo tempore imperitarũt: mox unũ accepere.* Apud Macedones, Saguntinos & Syracusanos, *domi forisq́; iura dabant: in quo magistratu cum esset* Dionysius, *gradum ad tyrannidem fecit.* Apud Thebanos *summã imperij tenebãt: sicut fuit* Epaminũdas: *& nisi præsente eo, magistratus eligi nequibant.* Sardium *prætor de bellis cõsultabat, & fœdera inibat.* Aetolis, *cum de bello aut quouis negocio* Senatum *cõsuluisset, dicendæ sententiæ ius non habebat.* Epirotis & Atheniensibus *prætor,* Themotheta, *& belli dux, singulis annis sortitò creabantur.* Is *autem si quando bella mouenda, & armis decernendum foret, militum delectus habere, legionesq́; & turmas conscribere solebat: quam præ-*

turam Nicias cum Pericle aliquando gessisse fertur. Nonnunquam Athenienses decẽ prætores militiæ præfecere, qui per uices castris & legionibus imperitarũt. In quo magistratu cum esset Aristides, Milciadi cessit: ne in pugna Marathonia aduersus Datym Darij præfectum, in dissidiũ ueniret, quum multitudine prætorum, patriæ discrimen impenderet.

Locus ex Ciceronis oratione pro Milone, quando delicta non consummata, ac si perfecta fuissent, puniri debeant.

Caput XVI.

CVM Ciceronis orationem, quam pro Milone magna cura et summo ingenio elaboratã, in Senatu dixit multo cum uerborum pondere & nitore, quandoque legeremus: in qua ad exaggerandam inuidiam, Clodij seruum in æde Castoris cum sica, ut Pompeium trucidaret, deprehensum dicit, in hæc uerba ipsum loqutũ offendimus: Nisi quia res perfecta nõ est, ideo punienda non fuit: quasi exitus rerum, non hominum consilia legibus uindicentur. minus dolendum fuit, re non perfecta: sed tamen puniendũ certe nihilominus. Hactenus Cicero. An semper, inque omni negocio, praua hominũ consilia, quæ exitum sortita non sunt, perinde legibus uindicanda sint, ac si cogitatum facinus esset admissum, in congressu æqualium tunc me præsente quærebatur. Vt siquis cum telo hominis occidendi causa deprehensus, ipsum non occiderit: uel qui uenenum parauit, hominem non necauerit: an tanquam necem intulerit, perinde mulctandus & coercẽdus pœna sit. Rursus, si extra cogitationis fines peccatũ non excessit, ut quia mente conscelerata quis agitat facinus, illudq; adhuc opere non inceptauit, neque actu exequutus

est, an

est, an nihilominus pari supplicio afficiendus fuerit. Et quantum intelligi ex ueterum monumentis dabatur, distingui oportere putant: ut si homo magnum aliquod scelus, aut extremũ facinus patrare inceptat, ut quia deorum templa funestis facibus incendere: fana depeculari: sacra profanare: patriam, parentes, Lares, focosq; hostibus prodere: necẽ parenti aut principi parat: aut eiusmodi dãnata crimina, in quibus magna calamitas, aut fœdum exitiũ futurum est, proculdubio leges inceptum facinus, ac si consummatum esset, puniri uoluerunt: nec solum autores sceleris, sed facinoris cõscios. Non enim secus censuere eum qui tam atrox dirũue facinus moliri ausus fuit, quique ad tam exitiale scelus animum induxit, perinde affici oportere, ac si illud opere consummasset. Idque exemplis patere, quòd lex Iulia in mœchos animaduertit: ac fures & proditores æquè punit, qui adulterium furtúmue patrarunt, quàm qui id inceptarunt, etsi crimen non perfecerunt. Ideo Græcis lege cauetur, ut tyrannorum filij uelut facinoris conscij, parentum crimina luant, & haud secus morte exilióque mulctentur: fœdaque in eos exempla iræ inuidiæque exerceantur: tametsi Romana lege caueatur secus: quod in leuioris noxæ criminibus, & ubi non est tanta sceleris magnitudo, aliter statutum est. Tunc enim delinquentes peccato nondum absoluto, non usque adeo criminibus obnoxij fiunt, nec sceleri ita se obligant, ac si opere exequutum esset: sed prætoris arbitratu pœna modò maiore, modò minore, pro noxa, & quoad usque ad facinus progressum fuerit, puniri oportet: ut nec à pœna immunes fiant,

nec tam seuera legum disciplina, quàm qui effecere, puniantur. Idque Ciceronem sentire nunc arbitrari, quũ legibus hominum consilia, non euenta rerũ uindicari dicit: ut quia immanißimo reatu obnoxius fuit, qui cum sica Pompeij trucidandi causa deprensus fuerat, in quo totius reip. salus & maiestas imperij periclitabatur, haud dubiè pœna detestabili dignus erat, tametsi illud non consummasset. tanquam eo casu foret, quo hominum consilia incepta, ac si exitũ sortita fuissent, pœna coercentur. non sic autem, ubi cogitationis fines crimen non excesßit. Tunc enim cogitato, necdum incepto facinore, quia intra cordis arcanũ facinus retinetur, neque satis apparet nequitia, quoad usq; deducta est, etsi Deo obnoxius fiat, qui scelus, quanuis minimum, animo præsumit: tamen crimen conceptum aut cogitatum facinus legibus pœnam non meretur: quippe uoluntates (ut Cato inquit) neque legibus, neque pœnis sũt obnoxiæ. Huc pertinet illud Iuuenalis: Nam scelus intra se tacitus qui cogitat ullum, Facti crimen habet: scilicet Deo obnoxium inuisumque fieri, qui læsa conscientia, infandũ facinus animo agitauit.

Quòd Theophrastus sensit, quibusdam uiperarum morsibus tibicines mederi, probatum experimentum. Caput XVII.

THEOPHRASTVS philosophus præstabili uir sapientia, Academiæ post Aristotelem successor, in rebus physicis & mathematicis magna doctrina et æstimatione fuit. eum literis mandasse accepimus, quibusdam uiperarum morsibus, cantus tibiarum aut fidicinum, atque alia organa artis musicæ modulatè adhibita, aptißime mederi. quod & Asclepiades medicus literis prodidit, qui phreneticos mente imminuta & ualetu-

ualetudine animi affectos, nulla re magis quàm symphonia & uocum contentu ac modulis resipiscere, & sanitati restitui censuit. Fertur quoque Ismenias Thebanus plures Bœotiorum ischiadicos, & coxendicum dolore laborantes, incentione tibiæ bonæ ualetudini restituisse. Tanta hominis naturæ cum harmonia consensio est. Quod cum credi uix posset, nuper id nobis quum casu ad id incideremus, pro explorato & comperto fuit. Siquidem tarantula, id est, phalangio percussos, quos uulgo tarantatos dicunt, haud aliter ex ancipiti morbo conualescere uidimus, quàm si tibicen uel citharista iuxta eos diuersos modulos incinat: ut pro ueneni qualitate, ita harmonia & audiendi illecebra capti, uenenum illud uel ex intimo corpore dilapsum effundant, aut sensim per uenas diffusum dilabatur. Tarantula enim aranei genus est, dirũ animal, tactu pestilens: eam si casu spectes, futilẽ & sine noxa putabis. & sane reliquo anni tempore minime perniciosa aut exitialis, uix aliquid neruorum aut uirium ad nocendum habet. Cum uero æstu anni flagrantißimo, aßiduo sole Apuliæ cãpos, ubi peculiare hoc malũ existit, torreri certum est, tum maxime seu afflatu noxio, seu æstu accensa morsu uirulento pestiferam perniciem affert: cui tanta malo uis est, ut quemcunque morsu percusserit, nisi celeri remedio succurratur, aut stupor exitialis primo, deinde certa nex subsequatur necesse est: aut si qui forte uitæ damnum euaserint, ueluti abalienati mente & semiuiui, cõtinuo stupore & hebeti sensu oculorum auriumq́ue affecti, uitam miserabilem ægerrime ducant. Huic pesti & tam præsenti malo, quantum prouideri humana diligentia ualuit,

unum hoc salubri remedio esse compertum est, si protinus tibicen aut citharista uarios cōcinat modos: tunc enim morbo eiusmodi percussus, qui moribundus, & sermonis & oculorum sensus amiserat, quique nec ingredi, nec fari, neque aliquo sensu frui ualuerat, mox ubi tibiam aut citharam admotam propius audit, illo miti sono & cōcentu captus et demulsus, uelut è graui somno excitus, oculos attollit parumper, mox se in pedes erigit, ac sese recipiens, paulatim pro modulo & pulsu sonorum, seruata psallendi lege ingreditur: tunc enim inaugescēte sono, quasi permulsis animis & confirmatis, exultabundus maximo nisu atque impetu in saltus gestusque, nec indecoros, neque à pulsu citharæ dissonos erumpit: ita ut etiam rudes & ignaui, psallendi modos docti in ludo uideātur. Memoria repeto, dum per loca illa diutino situ squalida, & ardore solis feruentia cum aliquot comitibus iter intenderem, undique oppida & uicos, alia tympanis, nonnulla fistulis, pleraq; tibicine circunsonātia adisse: cuius rei causam quærentibus nobis relatum est, tarantulæ morbo affectos undique per opida curari. Cunq; eius rei gratia in pagum quendam diuerteremus, inuenimus adolescentem morbo eiusmodi affectum: qui uelut repentino furore ictus & mente abalienatus, corporis motu non indecoro & manuum pedumq; gestibus ad tympanum psallebat non inconcinniter: utque uehementius modos acciperet, quasi illo pulsu demulceri animus & leniri dolor uideretur, sensim et placide aures tympano admouere: mox caput, manus & pedes crebro motu concutere, & demum in saltum se attollere uidebamus. Quæ res quum ludo et risu prorsus digna

uisa

uisa foret, interim is qui tympanũ pulsabat, sonitu parumper intermisso, pausam fecit: atq; illum morbo affectum, ubi præcentio illa quieuit, uelut attonitum, stupentique similem, repẽte animo linqui, & omni sensu destitui cernimus. Rursus resumpto tympano, ubi primum modulos audiuit, pristinas illum uires resumere, & acrius in choreas insurgere spectabamus. Creditũ est, quod à uero non abhorret, uim illam ueneni uirulento morsu & sanie conceptam, harmonia & uocum concentu per totum corpus diffundi: atque inde fato nescio quo, dilabi & exinaniri. ideo illos qui morbo eiusmodi laborarunt, siquid reliquiarũ residuum fuit, quod penitus curatum nõ sit, si quando sono extrinsecus uel concentu illorum aures affici contigerit, ueluti mente consternatos toto corpore & animo concuti, ac manibus pedibusque gestire compertum est, donec uis illa tabifica penitus extincta fuerit. Nos etiam quædã aranearum genera & scorpionum, præcipuè apud Albanos & Hiberos gigni literis mandatum legimus, letiferi morsus: quibus affectos homines tam dira inficiunt tabe, ut quosdã ridendo, nonnullos flendo, alios diuerso animorum habitu mortem oppetere compellant. Illud tamẽ proditum memoriæ est, in Arabia uiperas minus esse letales, nec morsus letiferi: quòd odoratis depastæ, uirulentæ non sunt: in Phœnicia uero et omni Aphricæ tractu, truculẽtiores, & uel solo halitu afferre necem: & in Syria angues ne lacessitos quidem Syros attingere: in peregrinos autem ictu perniciali iras acuere. Contra uerò, in Altenio Cariæ monte scorpiones aduenis innocuos esse: incolis uerò perniciosos & infestos.

Qui uici, uiæ, uel cliui præcipui Romæ fuerint, & unde nomina originis sumpserint. Caput XVIII.

ADVERTI *sæpe animum, sicut fora, ita & uicos urbis præcipuos, partim à conditoribus, nonnunquam ex uarijs euentis nomina sumpsisse: plerunq; qui loca urbis incoluere, ad posteros denominatiões ex suis nominibus transmisere.* Thuscum *uicum ideo dictum ferunt, quòd quum* Porsena *rex* Vrbi *castra admouisset hostiliter, & repentinas incursiones faceret, neque ut admitteretur efficere quisset, re infecta inde discedēs, contra Aricinos admouit copias: unoq; prælio fusi* Hetrusci, *laßitudine & uulneribus saucij* Romā *petiere: ubi maiore cura habiti & culti in calamitate, amore* Vrbis, *locum quem incolerent petiere: quibus in* Vrbe *datus est, quem* Thuscum *uicum appellarunt.* Sunt *qui credant,* Cælium Iubeniū Hetruscum *bello egregium, cum expedita manu* Romulo *contra* Latinos *præsidio uenisse: cumq; in monte* Cælio *loca editiora tenuisset, post* Cælij *obitum, nequid moliri possent in æqua deducti, infima urbis coluisse, à quibus* Thusco *uico, ut ait* Varro, *nomen datum.* Ea *autem fuere inter* Capitolium *& palatium loca iuxta comitium stadiorum ferme quatuor, prope* Velabrum, *quantum à foro ad circum maximum latitudiris est.* Ex *uico enim* Thusco *&* Velabro *per boarium forum in cliuum publicum flectebatur, atque in ædem* Iunonis *reginæ: ibique ædem* Vertumni *fuisse autores tradunt: qui deus instar magni numinis apud* Thuscos, *& multo in honore fuit.* In *capite enim uici* Thusci, *inter circum maximum &* Auentinum, Argiletum *& sepulchrum* Argi *uisebatur.* Patritij *autem uici nomen dictum*

accepi-

accepimus, quòd regnante Seruio Tullio, *quum timor inceßiſſet patres, ne quid* Romana *nobilitas moliretur locus in urbe ſemotus, què incolerent, datus fuit: quem patritium, quòd ea loca patritij tenerent, uocatum ferunt.* Præter *quem fuit angiportus patritius ad ædem* Dianæ *: ad quam uiros ingredi religio non ſinit.* Cyprium *uero dictum autumant, quòd quum* Sabini *locum inſediſſent, boni ominis cauſa* Cyprium, *hoc eſt, bonum nuncuparunt: cui poſtea propter* Tulliæ *inhumanum ſcelus, quòd infando facinore carpentum ſupra defuncti patris corpus egerat,* Scelerati *dixere nomen.* Ex *ſummo enim* Cyprio *uico eunti dextra in* Vrbicum *flectebatur: inde ad* Exquilias *iter erat.* Sic *uicus* Aphricus, *quòd in eo ex* Aphrica *diuertebant hoſpites, quique obſides dati erant, denominari cœpit: &* Fregellæ, *quòd ea loca* Fregeæ *ciuitatis hoſpites incolerẽt.* Iugarium *uero dixere ab ara* Iunonis Iugæ, *quæ præcipuo ibi honore colebatur:* Iunonem *enim* Iugam *uocant, quòd iungere matrimonia & nuptijs præeſſe putarunt.* Hunc Iugarium *in infimo* Capitolini *montis prope* Aequimelium *& templum* Fortunæ *fuiſſe, iuxta ædes matris magnæ, indubia argumenta ſunt: quibus in locis etiam* Opis *&* Mineruæ *ædes erant.* Sobrium *autem uicum, uel quod nulla ibi caupona foret, aut uinaria officina: uel quia lacte, non uino* Mercurio *litabatur, nomen uẽdicaſſe* Pompeius *autor eſt.* Vicus *uero* Lõgus, *ſicut uia* Lata *à latitudine, ſic à longitudine nomen fecit.* In *eo enim* Febris *fanum, & ara* Pudicitiæ *plebeiæ, quam* Virginia Auli *filia nupta plebeio, templo ſacrauit, eſſe traduntur.* Nanque *aliam patritiæ* Pudicitiæ *ad ædem* Herculis *rotundam in*

foro boario fuisse uulgatissimum est: cuius Pudicitiæ signum præterquam ab ea quæ uni nupsisset, castissima matrona attingi, aut in æde litari nulli permissum fuit. In uia uero Lata, lacus Ganymedis, Solisque & Spei, ac Fortunæ templa in magno fuere cultu. Præter quos erat cliuus Capitolinus, ex quo ad æqua urbis ex Capitolio descẽsus patuit: iuxta quem Saturni & Concordiæ templa, haud longè ab æde Iunonis monetæ: & alter Publicus seu Publicius à Publicijs ædilibus, qui locum statuerunt, uel quòd publica impensa constratus foret, sicut uia publica, sita apparent. Pérque hũc cliuum publicum ad Velabrum, & boarium ac piscarium forum ex Capitolio atque arce descensum patuisse, & inde in Exquilias iter esse tradunt. Nam cliuum urbicũ, iuxta quem Seruius Tullius habitauit, & publicum uicum, ad quem lacus Fagutalis, Fagutalque Iouis sacellum, in quo fagus arbor sacra uisebatur, pariter in Exquilijs fuisse proditum est. Fuit quoque cliuus proximus non incelebris, ad quem Florales ludi celebrati plerunque sunt: & uicus Cosconius & Histrius, qui, ut multi autumant, à conditoribus nomen uendicarunt. In hoc uico Histrio, secũdo Punico bello aquarum magnã uim erupisse, T. Liuius memorat. Legimus quoque Sandaliarium uicum ab Apolline Sandaliario, cuius effigiem ornatam sandalio, quod est calceamenti genus, in quarta urbis regione autores ponũt: sicut in sexta regione malum punicum fuisse memorant, & ad Capita bubula, ad Pirum & Scalas anularias. Sed quod de uicis, idem de uijs dictũ accepimus. Nã Carinas à Cerione dictas Varro significat: iuxta quas templum Telluris & Põpeij domus.

mus. Hæ enim & Suburra celebres, & primæ uiarum habitæ. Hanc uerò ab agro Succussano, uel quòd sub muro Carinarum foret, denominari tradunt. Post quas uia sacra non minoris celebritatis & famæ adnominatur: siquidem per eam frequens in Capitolium iter erat, per quam triumphalis pompa, captiua præda, & hostium spolia, subactis gentibus & nationibus domitis, solẽni apparatu triumphi die procedebãt: eámque sacram nuncupari, quòd inter Romulum & Tatium ictum in ea fœdus fuisse tradunt. Quanuis in comitio inter Romanos & Sabinos percussum fœdus, atque ideo à conuentu comitium ueteres appellasse contendant. Nonnulli quòd per eam sacra in arcem quotquot mensibus deferri, indéque augures captare auguria solerent, dici opinati sunt. Cuius cognomenti etiam Athenis uiam fuisse legimus, quòd Eleusina sacra in ea peragerent. Et alia Mylasæ in Caria eiusdem nominis proditur, ab Vrbe ad Iouis templum stadijs sexaginta, per quam sacrorum pompa ferebatur. Inter uicos autem Athenis præcipuæ dignationis Melita, ubi Phocionis ædes erant, & Achæis Colonides memorantur. Hæc quidem sacra Romæ à Carinis oritur, & ab Streniæ sacello, ubi statua Chlœliæ uirginis insidens equo, ibíque ad ædes Larium, & demum ad Scauri ædes procedebat, ubi templum Cluacinæ Veneris situm memorãt fuisse, quòd inibi Sabinæ mulieres infestas acies, & usque accensum prælium inter Romanos Sabinósque diremissent. Cluere enim antiqui pugnare dixerũt. In ea quoque regia fuit, ubi Ancus Martius primò, & post aliquot tẽpestates, Iulius Cæsar habitasse fertur. Ibiq; Fabius fornix arcus marmoreus à Fabio censore extructus, qui quõdam de ui-

ctus Allobrogibus triumphauit: & haud procul Calphurnius fornix, apud quem C. Gracchus fragmento subsellij ictus occubuit. Præter quas fuit uia Fornicata in cāpo, ubi Flamina & Septa fuere. Exquilinam uero & Cælimontanam, quòd in Cælium & Exquilinum montem ferrent, denominari ferè uulgatißimum est. Septa uero frequētia fuere in Martio campo loca, quibus olim Ouilia nomē, tabulatis cincta. Aeuo mox succedente, sumptu magnifico & excellēti cultu marmorea facta, quæ excelsas porticus & ingentes ambulationes accepêre: in quibus populus ad comitia frequens conuenire, & de dandis honoribus, déque repub. decernere solebāt: ibique res sensu & æstimatione dignæ, & quæ magno parātur, uenales exponi. De noua autem uia, quod supra ædem Vestæ, iuncta Romano foro & Velabro fuerit, quodq́ue ex Velabro ad eam iter esset, ibiq́ue ante aduentum Gallorum, Gallos primum aduentare auditum sit. Proptereaq́ue Aij dei aram, & Alloquutionis templum illic à Furio Camillo extructum diu mansisse, à multis scriptum & memoratum est.

In quibus membris in homine insit religio quædam, propter quam illa sanctè coli debeant & obseruari.

Caput XIX.

QVIBVSDAM membris in homine religionem inesse, eaq́; sanctè obseruari & coli decere, multi arbitrati sunt. Siquidem in capite hominis tanquam in arce, ubi mens & sedes animæ creditur esse, quæ pars longè sanctißima homini est, quòd inde originem sumunt sensus & nerui, religio & quoddam numen inesse fertur. Ideo si quem uenerebantur ueteres, aut hono-

honore dignum putabant, ad omnem occursum caput reuelare & assurgere, ac de uia decedere solebant: scilicet existimantes, nudo & aperto capite in exhibendis honoribus esse oportere, ueluti omnia nostra patefaciamus: credo etiam ualetudinis causa, ut Varro significat, quod ad fidem proxime accedit. detecta enim capita contra uim algoris calorisue haud dubie firmiora esse, & ad ualetudinem mire proficere multi censuere. Ideo Aegyptij, quòd detecto sunt capite, habetur firmiores. Persæ uero, quòd cum mitra & pileo, debiliores: adeo ut leui ictu offendantur capita. Hinc Hannibal, diuus Iulius, & alij summi duces detecto semper capite, seu sol, seu imber esset, uelut contra frigora tempestatesque obdurato, incessere. Masinissa quoque Numidiæ rex, nullo frigore aut imbri adduci potuit, ut caput tegeret. Quod de Hadriano & Seuero principe traditur, tantæ firmitatis fuisse, ut hyeme sæua & gelida per niues & frigora aperto capite incesserit semper. In quo quidem id longe præstantissimum fuit, suis nominibus quenque uenerari & salutare, salutantibusque reddere salutem. Ideo nomenclatorem, qui nomina suggereret, iuxtà ueteres habuere. Si autem nomen nõ succurreret, illum honoris causa dominum appellabant. Græci uero non proprio, sed officij nomine aut muneris quod gerebat, salutare, religiosius putarunt. Defunctis uero corpus exanime, aut urnam tangere, uenerationis signum erat. Si qui tamen præcipua dignitate & honoribus fulgerent, illos proprijs salutare nominibus, haud decorum uidebatur. Fertur tamen Alexander Macedo postquam profligato Dario, Magnus est cognominatus, nulli

nisi Antipatro & Phocioni literis dedisse salutem: & Demetrius præter se & Antigonū patrem, regem nec nominasse quenquam, nec salutasse. Nero quoque Cæsar nedum salute, sed ne resalutatione quidē aliquem impartiuit. Crassus contrà: nam infimi ordinis singulos proprijs nominibus resalutauit. Reges Numidarum pro maiestate habent, nulli mortalium impartiri osculum, nec salutem. Pyrrhus uero in salutatione literarum, adulterinas Lysimachi literas deprehendit: nam cùm Ptolemæus Pyrrhum epistolis filium salutaret, in adulterinis quas Ptolemæi nomine Lysimachus destinarat, regem nuncupauit. Tigranes autem, quòd à Lucullo non Rex regum salutaretur, quasi coarguēs imperitiam suam, ipsum pari modo retaxauit: nanque ad eum ut imperatorem scribere contumaci epistola recusauit. Cui haud absimile est, quod Menecrates, Iuppiter cognominatus, cum literas ab Agesilao hoc tenore accepisset, Menecrati rex Agesilaus felicitatem: quasi conuicio affectus foret, rescripsit, Menecrates rex Agesilao sanitatē. Darîo quoque, quum se regem asscripsisset, neque idem nominis Alexandro impartisset, Alexander rescripsit, ut de cætero meminisset se non tantum regi, sed & suo scribere. Cassander uero quum omnibus libellis & epistolis rex salutaretur, tantæ moderationis fuit, ut nunquam sibi regium usurparit nomen: sicut Porus Indorum rex ab Alexandro uictus, in posterū nunquā se regem appellari sustinuit. Cōtrà Perses Philippi filius, quum rebus deploratis & euerso regno supplex ad consulem scriberet, tanquam in altiore fastigio positus, se regem asscribere non dubitauit. Inter cæteros proditur Hānibal eò

bal eò insolentiæ processisse post uictoriã ad Cãnas, ut nulli ciuiũ suorũ nisi ꝑ interpretẽ, responsum aut salutẽ dederit: & Pallas Claudij libertus, eius proteruiæ fuisse, ut non modò nulli ministrorũ salutem impartiuerit, sed ne uocem quidẽ cum familiari cõmunicarit. Fertur tamẽ Sapor Persarũ rex, quum ad Cõstantiũ scriberet imperatorem, Solis & Lunæ se fratrẽ dixisse. Et Artaxerxes quum minacibus literis urbiũ excidia, uastationes agrorũ, cædes & incẽdia, Lacedemonijs interminaretur: Spartanos Laconico more uuico uerbo respõdisse, scilicet, ut faceret. Cui haud absimile est, quod quũ Lysander post multiplicia bella ad Ephoros scripsisset, Captæ sunt Athenæ: Ephori suo more paucissimis respõderũt, Sat est capi. Philippo quoq; Macedonũ regi iniqua postulanti Lacedæmonij rescripserunt, his tãtũ uerbis, περὶ οὗ ἡμῖν ἔγραψας, οὔκ: de eo quod ad nos scripsisti, nõ. Sicut iterũ quum Sparnatos fines ingressus quæsiuisset, utrũ uellẽt amicum an hostẽ se uenire: ijdem rescripserunt, οὐδέτερον, id est, neutrum. In qua quidem re Atheniẽsiũ moderatio adnotãda succurrit, qui quum Philippi hostis literas, quas ad Olympiadem scripserat, intercepissent, eas inuiolatas reddiderũt, ne thori genialis & secreta cõiugij pãderẽt. Verùm aliter quum dijs immortalibus honores dabãt, fieri seruatũ est. Tũc enim capite operto & uelato sacra facere & numina adire mos erat: ut deorũ honores lõgè dispares ab his q̃ dãtur hominibus, magnamq; in eo uim diuinitatis ostẽderent, quum semoto uisu à rerũ conspectu, religiose & uenerabundi diuina peragerent. Ideo in sacris uelare caput, & ueste operiri, antiqui moris fuit. Regum quoque capita insigni fascia ornari, sicut

imperatorum aurea corona uel lauro: quoniã ea pars corporis sanctior in homine est, propterea ibi insigne honorum & diadema esse uoluerunt. Persarum mos erat, ut si pares essent, osculo impartirent quos honorabant: inferiores uerò salutando potentiorum genas manu tangerent. Cognatos tamen reliquosque necessarios, ubi diutius abfuissent, aut longius essent absuturi, seinuicem osculari frequens usus erat: quod à Romanis usurpatum inuenimus, ut cognatis obuiam factis frontem suauiētur. Apud Persas, Medos & Indos, reges adorari, & in salutando homines toto corpore procidere, inuenimus. Quare Thebanus Ismenias iussus Artaxerxem adorare, ne cõtra decus faceret, prolapsum annulum sustulisse, & ita adorantis speciem præbuisse dicitur. Id quod Romanis lõge est habitum nefas: nisi quod C. Caligula, cum Cæsares salutarētur prius, adorari se iussit capite uelato ut deum. Mox Diocletianus socordia intolerabilis, contra instituta maiorum, idem exequi ausus fuit. Apud exteros uerò Cyro Persarum regi adorandi cultum primum delatum comperimus, cui proximum dijs immortalibus honorem decreuere. Quod mox Indi & posteri reges exequi magno studio curauerunt. Id quod Octauius Augustus & Alexander Seuerus præcipuè detestati sunt. Nam si quis inter salutandum flexisset caput, aut assentaretur blandius, foras detrudi atque exigi iussere. Frontem uero sacram Genio nonnulli tradunt: sicut enim Iunoni brachia, pectus Neptuno, cingulum Marti, renes Veneri, pedes Mercurio, digitos Mineruæ consecrauit antiquitas: ita frõs Genio dicata fuit: quippe deum uenerantes frontem tangere, & indita ad fron-

frontem manu, numina adire solebãt. Quare Pompeio Magno frontis honorem, & os probum, uelut maximum naturæ munus, tribuerunt. Ipsa enim seueritatis & clementiæ index est. Ideo minorem frontem, uenustum facere & mitem, remissum & quietum, multi censuerunt. Contrà frons magna, segnes: parua, mobiles: rotunda, iracundos: lata, mente flexibiles designauit. Quod etiam carmine Homerus prosequutus fuit, ut singulos membris honestaret deos. Nanque Iunonem facit candidas ulnas habere; Auroram roseos lacertos: Mineruam oculos glaucos: Thetidem argẽteos pedes: Heben uero talos pulcherrimos. In oculis quoque religio fuit: in quibus imago & natura hominis, ac tacitus sermo mentis maximè exprimitur. ut enim cauda leonibus, aures equis animorum indicia præstant: sic oculis hominum mentis imago apparet: nam cordis nuncij sunt. Ex his enim uirtutes uitiaq́ue agnoscimus: iratum uel propicium animum, lætum aut affectum perpendimus: dignitatemq́ue oris exhibere consueuerunt, uitamq́ue à morte distinxerunt. Hos osculari & amplecti, ac præcipua charitate prosequi solemus. Refert uero Aristoteles, caprinos oculos & modicè conniuentes, aut paruos, morum præstare indicium optimorum: contrà oblongos, peßimos notare: candidos & protentos, impudentes: carnosos, uersipelles: mobiles, inconstantes. Nasum quoque, morum facere indicium multi arbitrantur. Ideo Persæ adunco naso (quos grypos uocant) præcipuè honorant, quòd talem fuisse Cyrum crederent. simos uero, mites facere & gratiosos. In eo enim irrisionis sedes est: quare nasuti & habere nasum, irrisores dicti. In superciliјs

autem notatur fastus, qua parte negamus uel annuimus. Ea quidem porrecta, molles significat: nimis deflexa, austeros: inflexa, derisores: demissa, maleuolos: nam si quem fastidimus, truci supercilio designamus. Ideo Romanæ mulieres supercilia Lucinæ cõsecrarũt, quia inde lux ad oculos fluit. In genis autẽ est sedes pudoris. Has enim quum pudet, primum rubore suffundi uidemus, pudibundumque animum ex illis pensitamus. Quare in pueris rubere genas, & ingenuo pudore affici, probitatis signum est: in his enim pudor, integritas, & uirtus ostenditur. In quo proditum memoriæ fuit, populum Romanũ tantum pudori tribuisse, ut Philippo regi Macedoniæ pluribus criminibus impetito, nihil æquè profuerit, quàm Demetrij filij pudor, in senatu obiecta minimè diluere ualentis. Domitiano uero Cæsari crebra oris confusio pro modestia putabatur, quum esset summa immanitas. Ideo qui pudorem abiecere, perfricuisse faciem dicti. cõtrà in auriculis rubor: nam læsæ conscientiæ & admissæ turpitudinis signum est: magnas tamen auriculas, stultum designare uoluerũt & loquacem: mediocres uero, mores optimos præmonstrare. In auribus mulieres binos ternosque uniones aut elenchos ferre, nobilitatis signum fuit: sicut in Oriente uiris gestare aurum. Sylla tamen tunc maximè truculentus fuisse dicitur, & aspectu minaci, quum eius faciem rubor infestaret. Plato uero homines rubicũdos dixit animosos: nigriores, uiriles: albos, deo deuotos: mellei coloris & decoloris uultus, nimium amatores. Tametsi communi feratur adagio, iracũdißimos esse flauos rubẽtesque. In pectore autẽ sedẽ esse cõsilij: ea propter prætextatis bullam pẽdere pro pectore, quod ubi sedes erat cõsilij, ibi cor-

dis insigne maneret, multi prodidere. Hominis praeterea genibus quandã esse religionem & pietatem nouimus. Etenim supplicãtes, & qui piè exorare aliquid uolunt, deorum hominumq; genua amplectũtur, manus apprehendunt, ad genua procũbunt, illaque tanquã sacra suppliciter uenerantur & colunt, in his numen & sedem miserationis esse arbitrati. Quanuis apud Graecorum antiquißimos, in supplicando mentum attingi, & altera manu genua apprehendere, aut oleae ramum uelamenta supplicum offerre, usurpatum sit: & apud Molossos cum regis prole ad sacrariũ confugisse, eumque sedẽtem erexisse: Spartanis, cruda exta in manus obtulisse: Persis, per Solis iubar obtestari, uel manu ignem excipere, & si uoto caderet, se in aquam iniecturum interminari. Apud Scythas & Latinos populos supplicem in lare sedere tacitum, abiurationis & maximum supplicandi genus notabatur: sicut Graecis, humi inter cineres cõsidere ad ignẽ. Eratque Macedonũ mos, si quid suppliciter exposcerẽt, seminudos, & interiori tãtũ amictos tunica, obtestari: ꝙ à Romanis quoq; usurpatũ meminimus, ut nudo pectore & deiecta toga ab humeris, depcẽtur genu nixi, nõnunquã humi deiecti, quae infima obtestatio putabatur. Siculorum uero & Graecorum inualuit mos, squalida ueste, capillo & barba promissa, illuuie & squalore obsitos ad miserationem adducere: pedibus quoque obuolui, & humum uerrere crinibus, aut paßis protẽsisque manibus obtestari, praecipuũ supplicãdi genus fuisse multi prodiderũt. Sicut manus in coelũ tẽdere, à dijs opẽ exposci, uel puluerẽ crinibus spargere, intimũ doloris signũ notabatur. Est quoq; in dex

tris religio: eam porrigimus, si quid data fide futurum pollicemur: in ipsa enim fidem sacratã Numa Põpilius uoluit, sacrũq; Fidei instituit, ad quod flamines curru arcuato, manu ad digitos inuoluta, solenni põpa uehi iußit, magno argumento illam in dextris sanctam sacratamque, & propterea minimè uiolãdam ratus. Apud Persas quoque, si quid firmum illibatumq; uolebant, illud dextræ & fidei pignore sanciebant: itaque nihil apud eos fide antiquius fuit. Ad dextrã uerò locari, præcipuè apud Aegyptios, magnus est honos habitus: in medio uerò, maximus: quod æquè apud Romanos seruatũ est: idem apud Aphros Numidasque. Etiam in dextra magnam uiro inesse autoritatẽ maiestatemq;, hoc argumẽto notari, quum tumultuantem multitudinem dextra cõpescimus, aut indicere silentium, pacemq; manu protẽta afferre significamus. Inde nos principum statuas pedestres equestresque ad hoc æui dextra porrecta inspicimus. Marius quoque quũ in Romanos maxima clade sæuiret, quos seruare uoluit, dextra porrecta, aut salute data, incolumes fecit. Refert tamen Xenophõ, Cyrum singulari prudentia uiros adhibitos conuiuas, quo honoratius exciperentur, in sinistra locare solitum, eamque partem uelut cordi affinem, digniorem duxisse. Legimus quoq; uictrices dextras imperatorum, ob fortia facinora milites deosculari, apud Romanos patrij moris fuisse: pedes uero nunquam, nisi quod de Maximino proditur tãtæ perfidiæ regnasse, ut in salutationibus sibi pedes osculari siuerit. Tametsi Iulius Cæsar Pompeio Pœno agenti gratias, pedem cum socculo aurato osculandum dedisse legatur. Fuitque apud Lingones seruatum, ut

dextræ

dextræ effigies hoſpitij ſymbolũ ferret, & incolumitatis teſſerã. Siniſtrã uero attigiſſe, ominoſum erat, & infortunij loco habitũ. In ima uero aure memoriæ ſedes locabatur: ideo ſi quẽ facti alicuius admonebant, aut atteſtari in iudicio uolebãt, imam aurem ueteres tangebãt: propterea tinnitu ferũt aurium, abſentium de nobis ſermones præſentiri. Quare Aegyptij qui per notas & figuras ſenſus effingũt, ſi quem memorem ſignificabãt, leporem aut uulpem auritis auribus, quòd ſummi eſſent auditus & inſignis memoriæ, effingebãt: ſi uero malum, crocodilum: ſi uelocem, accipitrẽ: ſi inuidum, anguillã, quòd cum piſcibus eſſet inſociabilis: ſi iuſtum, oculum: ſi liberalem, dextram manum digitis paßis: ſi auarum, iiſdem compreßis marmori inſculpebãt. Etiam cum ueniam ſermonis à dijs poſcimus, proximo à minimo digito ſecus aurem locum Nemeſeos tangere, & os obſignare ſolemus: in eo uenam quandam tenuißimã uſque ad ima cordis penetrantẽ, peruagata opinione arbitrati. Ideo in ſponſalibus & ſolenni die nuptiarum, digitum minimo proximum annulo excolebant, & uelut pignus amoris præcipuum ducebant: ut is in ſummo honore foret, quo duce mutuus amor uſque ad cordis ima penetraret. Sed meminiſſe par eſt, hunc annulum nuptialẽ, non ex auro, ſed ferro ueteres coniugibus dono dare conſueſſe: quem quidẽ prior ætas in ſiniſtra ferebat, crediderim, ne uſu attereretur, quod erat proprium nuptialis annuli: reliquos uero, ſiue ex ferro, ſiue auro, quacunque manu deferre licuiſſe, eisq; ueteres non ornatus, ſed ſignandi cauſa uſos fuiſſe, populumque Romanum ſine hoc inſigni longo tempore ſtetiſſe: ſolitumque primo legatis

ad exteras gentes profecturis annulum aureum uelut insigne munus dari: hique foris aureo, domi ferreo utebantur. Postea iudicibus & equestri ordini, hisque quibus & auro paterno sestertia CCCC. cēsus fuisset, ferreos primum annulos, deinde aureos dari cœptum: quo insigni equester ordo à senatorio discretus noscebatur. Idemque Lacedæmonijs in usu fuit, quibus ferrei annuli frequentes fuere.: morisque fuit aureos annulos in luctu & funeribus, funestisque casibus reip. deponi, & ferreos sumi: scilicet arbitrati sine auro in luctu esse oportere: in quibus imperatorum & principum, aliorumque quos colebant & præcipuo honore prosequebantur, aut maiorum imagines effictas exculptasque habebāt: primi enim, saxi fragmentū ferro inclusum gēmæ loco gestasse feruntur. Superior Aphricanus sardonychem, quod sola gemmarum ceram nō auferret, Polycratis annulo celebratam: Lentulus aut figuram: Aphricani filius patris effigiem insculpsit annulo. Augustus Octauius sphingis, mox imagine Magni Alexandri: nōnulli Harpocrate & Aegyptijs dijs usi sunt. Notaque est Pyrrhi gemma, in qua Apollo & Musæ cum suis insignijs non effictæ, sed natiua specie uisebantur. Et annulus Syllæ, in qua traditus Iugurtha insculptus erat. Celebratur quoque rana Mecœnatis: & ensifer leo Magni Pompeij in gemma: & Seleuci annulus fatalis, in quo āchora effictà uisebatur, cuius imago in femore posteris familiæ natiua apparuit: sicut Thebis habere lanceam, genitiuis notis Satorum nomini & familiæ datū erat. Inter quos fertur in brachio Dacorum, notam originis quarto quoque partu regenerari. & Augustus corpore maculoso in modum

modum & ordinem cœlestis ursæ notas habuisse. Præ cæteris aũt magnis effertur laudibus Nonij senatoris annulus gẽma XX. millibus sestertijs taxata: propter quam ab Antonio proscriptus fuit. Proditumq; memoriæ est, Macrianorum familiã hoc habuisse proprium, ut Magni Alexãdri imagines tã uiri q̃ fœminæ in annulis deferãt, et reliqua supellectile effictas. Ipse tamẽ deuicto Dario, quas destinabat in Asiã literas, Darij annulo imprimebat: quas uero in Europam, suo. Quibusdam uero Epicuri imagines non annulis modò, sed & poculis habere, magnæ curæ fuit: hoc fausti ominis generi & nomini suo esse arbitrati. Claudij uero Cæsaris principatu compertum est, non gemma signare, sed auro: quòd uiolare signis gemmas nefas ducerent. Quo modo Commodus imperator signo Amazoniæ signasse dicitur: donec sequutis temporibus paßim id insigne appeti cœpit. annulorumq́ue frequẽs usus fuit & promiscuus: ita ut Romani milites sine delectu, & demum libertinæ cõditionis homines, quin etiam fœminæ, & extrema mancipia, quod antea non licuit, annulorum aureorum iure donarentur. Qui enim libertus eo munere donatus erat, uelut ingenuus censebatur uiuens: ita ut haud secus quàm quiuis liber, magistratus & honores gerere, & reliqua ingenuorũ munia obire posset: morte autẽ obita, hæreditatis & bonorũ partẽ, ut quilibet libertus et seruitute exẽptus patrono dare cogebatur: eratq́; constitutum, ut qui libertus annulo donaretur, exploso ueteri nomine, equestre assumeret. Apud Persas uero donari annulo à rege, amicitiæ signum erat: eo argumento illos in intimã sodalitatem, & uinculum maximi fœderis admittere

significantes. Athenienſibus autem, etiam ſeruis nequiſsimis ferreo annulo ſignare permittitur: ſicut Babylonijs, qui annulo ſignatorio utuntur omnes. Apud Cattos licet fortiſsimus quisque annulum ferret, ignominiæ hoc ducebatur loco, tanquam uinculo nexus foret, niſi aliqua hoſtili cæde eo ſe exoluiſſet. Carthaginienſes pro numero expeditionum milites donabãt annulis pluribus. Nec fuerit alienum meminiſſe, Heliogabalum ſingulis diebus nouos uariaſſe annulos, eundemq́ue nunquam bis induiſſe: atque Apollonium Thyanæum annulos ab Iarcha dono datos inſtar numinis habuiſſe: ita ut ſingulis diebus per uices uariatis, maximorum ſecretorum particeps fieret. Sed quia de Harpocrate mentio facta eſt, non omittẽdum hunc deum inter numina Aegyptiorum reputari: qui ex Iſi & Oſiride natus, quoniam præmaturo partu editus erat, tanquam mutus & elinguis, præſul ſilẽtij & taciturnitatis habitus eſt: ideo digito obſignante ora effingebatur. Fuitq́ue animaduerſum, hunc Harpocratem, Serapidẽ, & Iſim, Piſone & Gabinio conſulibus, quum reliquos in capitolium admiſiſſent deos, euerſis illorũ aris Romanos exegiſſe, illosq́ue diuinis coli honoribus uetuiſſe: ſæpeq́ue actum in ſenatu fuiſſe de Aegyptiorum & Iudæorum ſacris ceremonijsq́ue urbe pellendis, quòd turpium religionum & nouarum ſuperſtitionum cauſa & ſeminariũ forent. Athenienſes uero Serapidem à Ptolemæo acceptum non ſolũ in urbem introduxere, ſed magnis percoluere honoribus: cuius templa in Memphi uetuſtiſsima uiſuntur, ad quæ nec peregrino, nec ſacerdoti, prius quàm Apim ſepeliſſent, ingredi fas erat.

Qui-

Quibus finibus, quaq; mensura iter, actus, aut uia constent: & quid pes, cubitus, palmus, iugum, diplethrum, stadiúmue sit. Caput XX.

PRAEDIORVM *rusticorũ seruitutes apud iureconsultos, qui iura finium, possessionũ, aquarum, itinerumq; notauerunt, has esse nouimus:* Iter, *Actum,* Viam, *&* Aquæductũ. *Iter esse constitit, ius eundi per fundum alienum hominis tantum: Actum, hominis et iumenti: Viam uero, hominis, iumenti & uehiculi. Sed qua mensura, quaq; finitione iter, actus, aut uia constet, nec expositè, nec satis apertè illorũ documentis traditur. Quum uero in nonnullorum autorum lectione uersaremur, qui hæc compertius tradiderunt: inuenimus lege duodecim tabularũ, uiam in porrecto, octo: in anfractu, pedum sexdecim constitui: illiusque dimidium, hoc est, pedes quatuor, actui tribui debere: siquidem actus latitudinis pedum quatuor, longitudinis pedum uiginti supra centum definitus est: iter uerò, dimidiũ quod actus, hoc est, pedes duos tantum latitudinis habet. etenim quum palmus ex quatuor digitis constet, proùt Sidonius & alij metiti fuere: isque quater multiplicatus, pedem efficiat: ex quatuor palmis, hoc est, digitis sedecim pedem cõstare nemo dubitauit. Nonnulli licham quatuor digitorum, palmum uero (qui spithama dicitur) duodecim effecerunt. Est autem spithama mensura manus expassæ à magno digito ad minimum, quantum protenditur palma. Sed si pollicem tantum explices & indicem, lichas nuncupatur. Maior uero spithama in duodecim partes diuisa, duos efficit pedes & quadrantem. Passum uero nonnulli quinque, alij sex pedũ, siue qua-*

tuor cubitorum descripsere. Pes autem cum dimidio, cubitum facit: illum nanq; ex sex palmis, hoc est, quatuor & uiginti digitis confici, Aegyptiumque cubitum Samio parem esse, consentiunt omnes. Regius uero cubitus, quàm communis, tribus digitis habetur maior. Si autem ambas explices manus, & in longum protractas à pectore linea deducta, ulna dicitur. Rursus qui mensuras & interualla scrutati sunt, duos actus quadratos, iugerum efficere uolunt. Iugerum enim dixerunt, quod iugo boum una die exarari posset: qui iugeri modus in longitudinem, XL. & CC. pedibus: in latitudine uerò, centum uiginti definitur. Actus uero quadratus ita præfinitus est, ut ex quoquo latere pedes centum uiginti efficiat. Hunc nonnulli plethrum: nam duo plethra singulis iugeribus tributa sunt: duo iugera, duplethrum: diplethrumq; stadij tertiam partem esse: atque ex sex iugeribus stadium effici uoluerunt. Quod quidem plethrum nonnulli longitudinis pedum centum definiere: iugerique partem minimam, scrupulum dici: qui decem pedes longitudinis simul & latitudinis habet. Communi tamẽ dimensione, stadium paßibus centum uigintiquinque: diaulon uero, mille & ducentis pedibus longitudinis metiri solent. Græci tamen curricula stadiorum, ducẽtis paßibus in terris Græciæ communiter fecere. Sunt qui tradant stadium quater multiplicatum, hippicum: octies uerò, mille passus efficere: tametsi hippicũ, mensuræ genus esse multi contendant: quippe quum omnis ferè Attica siticulosa sit, et effoßis utatur puteis, Solon lege sanxit, ut ex publico puteo, ne homines sitirent, ad hippicum haurire liceret. In spatijs uero, sicut quatuor hippicũ, sic

ſic duodecim ſtadia dolichum efficere haud dubiè liquet. Ex *hoc igitur tanquam ex fonte ſi quis metiri uolet, & ulterius progredi continua ſpatia addendo, in infinitum uſque procedet.* Siquidem *ex ſcrupulo ad ſextulam, & à ſextula ad ſiciliquum, & inde ad ſemiunciam, & demum ad unciam, & ultra progredi poſſet.* Etenim *decem pedes quum undique quadrant, ſcrupulum efficiunt.* Ex *tribus uero ſcrupulis, hoc eſt, pedibus triginta, ſextulam effici: eam uero ſextă partem opinantur unciæ. eſt enim æris minima pars.* Sex *autem ſcrupulos ſiciliquum conficere, qui unciæ quartam efficit partem, drachmas ſcilicet duas: & ex duobus ſiciliquis, id eſt, duodecim ſcrupulis, ſemiunciam: necnon ex quatuor & uiginti ſcrupulis unciam effici uolunt.* Sed *præter hæc fuerunt paraſanga & ſtathmus.* Hanc *paraſangam multi ex trecentis conficiunt ſtadijs.* Stathmum *uero, quatuor paraſangas penè conficere, haud dubium eſſe, ita ut ex centum uiginti ſtadijs ſtathmum effici dicerent, & hunc quindecim miliarium ſpatij efficere.* Perſæ *uero ſchœnos & paraſangas diuerſis efficiunt modis: quippe* Perſicam *paraſangam alij ſexaginta ſtadiorum, nonnulli ex trecentis quadraginta effecere, prout cuique commodum fuit, & pro uoluntate.* Menſurarum *uero alius modus eſt.* Nam *quatuor chœnices modium faciunt, chœnica ſemodium.* Medimnus *autem ex ſex modijs conſtat:* Athenienſis *uero ex ſeptem, qui duas amphoras & nonaginta ſextarios parit.* Modius, *duo & uiginti ſeſtertia: modiolus, quartam modij habet.* Culeus *uiginti amphorarum capax eſt: urnarium, quadraginta: octo autem congij, amphoram efficiunt.*

Sed tamẽ amphorarum aliæ minoris mensuræ, ut Italicæ: aliæ duplo maioris, ut Antiochicæ censentur: Italica enim urnarum duarũ fuit: Attica trium, quæ cadus & metreta dicitur. Cadũ tamẽ à Græcis pro amphora sæpe accipi legimus: nanque Antiochius cadus amphoram capiebat Italicam. Artabarum uero una Medica est, altera Aegyptiaca, capiens modios tres Italos, & tertium alterius. Singuli tamen congij sex sextarios habent, heminas scilicet duodecim: quippe duæ heminæ sextarium complent. Quadrantal autem octo & quadraginta sextarios capit: quod amphorã Italicam nonnulli dicunt esse, cuius dimidium urna dicitur, quæ ex quatuor & uiginti sextarijs fit. Italus uero sextarius, uiginti unciarum fuit, cotylarum scilicet duarum: quippe decem unciæ cotylam efficiebãt. Apud Arabes uero sextarius medium continet unciæ: est enim nomen ponderis, qui à Græcis stater dicitur: is enim Latinis semiunciam facit. Scutula septem habet uncias: cotula quandoq; sex: ea enim sex recipit cyathos: siquidem uncia & cyatus eiusdem æstimationis fuere. Cyathus uero Atticus, decẽ drachmis appendebat: communis, duodecim: qui efficit unciam & semissem, quæ est sextarij pars duodecima. Alij sextam partem sextarij, cyathum capere dixerunt. Chus uero, qui græcè χοῦς, cotulas octo habet. In ponderibus autem drachma sex obolos facit: obolus sex siliquas: Siliqua uero & scrupulus idem æstimatur: ea enim apud Romanos minimum habuit. Drachma ex tribus scrupulis, hoc est, decem & octo siliquis constat. Post drachmam nummus erat argẽteus, qui fit ex scrupulis quatuor, hoc est, drachma & scrupulo, qui etiam denarius

rius dicitur. Post hunc uncia ex octo drachmis uel sex denarijs prodijt. Et post unciam libra Italica, quæ ex duodecim uncijs, hoc est, denarijs duobus & septuaginta, siue drachmis nonaginta sex cõstare dicitur. Heminam uero ex sexaginta drachmis fieri uoluere: est enim dimidium sextarij: habet enim cyathos sex, sicut cotula. Acetabuli autem mensura, heminæ quartã efficit partem, hoc est, drachmas quindecim. Communis tamen habet opinio, heminam dimidium sextarij esse: et acetabulum ex octo & decem drachmis constare. Sed tametsi mensurarum & ponderum pro gentibus & nationibus uaria dimensio sit: eaque nec definiri, nec explicari satis ualeat: tamen sextarium minoris mensuræ fuisse, argumẽto est, quòd Hannibalẽ Italia pulsum, post accisas Carthaginiensium res, tãtæ abstinentiæ dicunt fuisse, ut nunquam sextario uini indulserit. parcißimo enim uini poculo cõtentus erat. Et quia singulas mensurarum species exequi longũ esset, ne pluribus morer, de his hactenus dixisse abundè fuerit. Illud tamen annotare succurrit, quòd licet schœnum ex duobus & uiginti stadijs, nonnulli ex triginta, uaria opinione, constare dicãt: & Herodotus schœnũ sexaginta stadiorum scribat, & ex dimidio parasangam: tamen ex stadijs quadraginta, hoc est, passuum quinque millibus schœnum uerum confici, communi opinione, quæ longe præstantior fuit, receptum est.

Miraculum de homine, qui plus in mari quàm in terris degebat, maximaq; æquora uelocißimè tranabat. Caput XXI.

QVI siderum motus, statusq; & interualla ac certos constitutosque cursus & recursus, illorumq; uires & qualitates, mensurasq; solis ac terræ animo metati

ſunt: inter quos apud Græcos Beroſus, Eudoxus, Gnidius, Ariſtoteles, & Empedocles: apud noſtros, Aratus, Iulius Firmicus, M. Manilius, & alij clari ſapientiæ autores, quos fama uulgauit, periti cæleſtium, qui diuinas prædictiones, decreta ſtellarũ, ac uim fati, poteſtatemq́ue ſubtili inquiſitione collegere, hoc inter cætera adnotarũt: illos qui ſub Delphini ſidere in lucem editi fuiſſent, petaminarios eſſe, hoc eſt, præcipua pedum pernicitate ualere: prorſus ut admirabile uideatur, quàm pernici curſu, & quàm uolucri meatu magna ſpatia terrarum breui interuallo emenſi fuerint. Quanuis plerique phyſici rerum non ignari, quòd his ſplen deficiat, propterea curſu ualere contendãt. Conſtat enim, quanto minor in corporibus ſplen foret, tãto perniciores homines eſſe. Hinc Ladas ille curſor apud autores tãtopere celebratus, memoria dignus fuit: qui longum itineris ſpatium curſu tam citatiſsimo emẽſus eſt, ut nulla pedum ueſtigia extarẽt, ita ut ſæpe uiſum falleret. Quod uerum falſumue fuerit, nonnullis ambiguũ eſt. Philonides quoq; Alexandri Magni curſor, qui ἡμεροδρόμος dictus eſt, pernici curſu ualuiſſe fertur: cui adnumeratus eſt Laſthenes, Thebanus pernicíatis eximiæ: ita ut ab Choromo Thebas uſque cum equo curſore contenderit, & uictor fuerit. Inter quæ nimirum maiori miraculo uiſum eſt, quod Plinius notauit, annos nouem genitum puerũ, à meridie ad ueſperam quinque & ſeptuaginta paſſuum millia præcipiti celeritate confeciſſe: quod penè à fide deuium & dictu mirabile, quantum uix credi diciq́ue poſsit, pleriſque uiſum eſt. Inter cæteros produntur Marſi populi ſingulari ſidere ſeu fato geniti, ut præcipua pedũ

leuitate

leuitate cæteris præstēt, ingentiáque spatia uix credibili celeritate peragerent. Tradunt quoque Troglodytas & extimos Aethiopes natiua quadam pernicitate tantum ualuisse, ut fugacißimas feras rapido cursu assequi non dubitarent. Eos quoque qui sub piscis astro, certo cursu stationibúsque sideribus constitutis, editi essent, nando plurimum ualuisse, & præcipuos natatu nonnulli tradunt. In his quoque lienis defectus multū ꝓfuiße creditur. nam quibus deesset lien, natatu plurimum ualere contendunt. Horum præcipui sunt Ichthyophagi Troglodytis proximi, ceu maris beluæ, immensos tractus natatu peragrantes: inter quos Scillis quidam Sicyonius proditur apud Græcos, omnium ea tempestate maximus urinator: qui ex Aphetis Artemisium usque, octoginta ferè stadia natatu breui spatio peregit. Nostra uero ætate nonnulli extitere memorandi & multi nominis, qui nando ingens maris interuallum & maxima æquora emensi fuere. Ex omnibus autem quos nostra uidit ætas, recentiore memoria, nouimus quempiam haud sanè ingenitæ nobilitatis, sed extremæ sortis hominem, qui nauticam operam exigua stipe locare solitus, sæpißime piscatu uictum quæritabat: qui ab Enaria (quæ inter Pithecusas e conspectu Neapolis insula sita est) Prochytam usque, quod intermedij pelagi est stadiorum ferme quinquaginta, naufrago nonnunquam & fluctuante pelago, ac tempore anni difficilimo, eadem die nando measse, & nonnunquam remeasse inuentus est: quod quum uix credibile uideretur, eundē, pluribus ad spectaculū effusis, quo res testatior esset, promptißimum sui periculū fecisse: & quū in Enaria se præcipitem in

mare dedisset, lembum pòst sequentem longius ipsum nantem obseruasse: donec terræ appulsus, ad Prochytam incolumis elapsus est. Sed super omnia quæ post hominum memoriam unquam audita, quæque ab auctoribus prodita sunt, quod à Iouiano Põtano relatum audiuimus, dictu mirabile, & supra omne miraculum fuit: siquidem patrum nostrorum memoria, Catanæ homo fuisse traditur, cui nomen Colan inditum ferũt, cognomento piscis, singulari fato seu fortuna genitus, qui plus in aquis degere quàm in terris uictitare solebat: eumq; diebus singulis mare & aquas petere necessum habuisse: ibique naturæ ui & necessitate coactum diutius degere consuesse: alioqui dicebat fore, ut si ab aquis abesset diu, quasi respirare, & ducere uitã nequiret, idq; sui exitij mox causam fore asseueraret. Quod illi quo fato aut sidere euenerit, in ambiguo plerique omnes reliquere, eumque tantum nando profecisse, ut haud secus quàm marina belua, maxima pelagi interualla, spatiaque immensa quingentorũ & ultra stadiorũ, fœda tempestate & reluctãtibus aquis, excellenti ui & uelocitate, natatu peragraret. Notumque & illud est, dictu mirabile, quum medio cursu naues plenis uelis per æquora ferrentur, uiolentissimis interdum tempestatibus, per uastum & apertum mare, interq; agitationes fluctuum & turbines, huic natanti obuiam fuisse: ipsumque nantẽ ab undis nautas suis nominibus aduocare solitum: & quia omnibus notus erat, nautas subitæ rei miraculo percitos, lætissimis animis illum in naui excipiẽtes, unde ueniret, quóue iter intenderet, & quantũ pelagi nando emensus foret, quantasq; tempestates tulerit, sciscitari consuesse:

ſueſſe: ipſumq; Colan ſingulis omnia ſignificaſſe: mox cum ſociis in naui pranſum aut potum, poſtquam acquieuiſſet, mandata ad ſuos, quid illis dici referrique uellent, & quid faciundũ arbitrarentur, à ſingulis accepiſſe: nudumq;, ut erat, è naui medio iam pelago curſum tenẽte, ſe præcipitem in mare dediſſe: mox Caietam, modò in Salẽtina, Brutia & Lucana littora, modò in Siculos fines, & natale ſolum, ad quod frequens uentitabat, incolumem nando perueniſſe: mandata quæ à nautis acceperat, ſingulis neceſſariis & affinibus ſignificaſſe: idque non ſemel facere conſueſſe: donec feſto annuo ſolenniq; die in Siculo freto effuſa multitudine ad ſpectaculum, in portu Meſſanæ, ut aiunt, experiri credo uolens, quantum præ cæteris urinando ualeret: dum pateram auream munus natantibus tũc à rege in mare deiectã ab imo eripere conatur, quum ſe in mare merſiſſet, dum illius ſtudio profunda exquirit uada, diu expectatus, ab imo maris fundo, in quod ſe deiecerat, nunquam emerſit: neque poſtea inuentus apparuit. Creditur in concauas illius pelagi cauernas, quibus totus ille ſinus refertus eſt, incidiſſe: ipſumque in imas uoragines uorticibus rapidis ſemel delapſum, quũ ſe recipere uellet, & ad ſuperiora niti, reuerti nequiſſe: cumque diutius reluctatus, reſpirare nequiret, inter occurſantes ſcopulos undiq; inundantibus aquis oppreſſum, uitam interiſſe.

In quibus deorum ſacrificiis uictimas aut hoſtias antiquo more cædere non licebat. Caput XXII.

IN deorum ſacrificiis ſeruatum eſt, ut non omnibus diis uictimas aut hoſtias cæderẽt. Nam in quibuſdam ſacris cæde uictimarũ abſtinetur. Siquidẽ in Termini

ſacro nihil animatũ ſacrificari olim mos habuit. quia eum deum ueluti pacis cuſtodem à cæde immunem eſſe uoluere. Primus enim Numa Pompilius Terminũ & Fidem templo ſacrauit, incruentumq́ue ſacrum inſtituit, ac lege ſanxit, ut qui Terminum exaraſſet, ipſe & boues deo ſacri fierent. Libo ergo, & farina, ac fruge, & mola ſalſa, ut ferè omnia Numæ ſacra fuere, Termino apud priſcos litabatur ſub diuo. Fuit enim Numæ inſtitutum, ut ſine farina quæ horna eſſet, id eſt, huius anni, ſacrum nullum fieret. Apud prius uero ſeculum, herbas aut fructus manu excerptos, pro holocauſto dijs conſecrabant: illarumq́ue exhalatione & fumo ſuperis litabant. Quo exemplo Pythagoras nihil animatum dijs immolandum cenſuit: ſed uſque ad farinam & mel, terræq́ue fructus & flores offerendum. Quod etiam Lycurgum feciſſe legimus, qui tenuiſsima & nullo paratu Lacedæmonijs ſacrificia inſtituit, ex herbis & his quæ parabilia in promptu ſunt, nequando difficultate parandi omitterentur ſacra. Nullaq́ue ficta apud eum uel picta imago fuit: quippe hominum aut animaliũ ſpecies dijs tribui uetuit. Templum uero in quo colebatur, deſuper patẽs foramen habuit, quia nefas duxerunt, Terminum deum pacis & iuſtitiæ cuſtodem, ſub tecto conſpici. Sic Ioui, Soli, Lunæ & Diofidio, in aperto mundo templa hypetra & ſub diuo ueteres extruxere. Quod à Græcis ſæpe factitatum nouimus, ut his dijs hypetra tẽpla conſtituant, ſicut ædes Iouis Puluerij in Attica ſemper ſine tecto erigebatur. Græci uero Mineruæ in ſumma parte ædium ſine uictima ſacrificant: Aeſculapio in montibus. Apud Perſas nulla dicabantur templa dijs: quia cùm Solem præcipuum

puum

puum numen & deorum maximum colant, mundum uniuersum illi templum esse dixerunt. A Bithynis *usurpatum legimus, ut adoraturi mõtium cacumina conscendant, & sine templis* Iouem Pappam *salutent: sicut* Scythæ Papeum. *quæ etiam* Diogenis *opinio fuit, qui mundum fanum dei sanctißimum existimauit.* Aegyptijs *uero, licet templa marmore & auro essent elaborata luxu ingenti & mira arte, tamen deorum imago erat deridicula.* Nam Simia, Ibis, *uel* Crocodilus, *aut aliæ id genus pestes, magorum &* Aegyptiorum *portenta, pro dijs colebantur.* Fuere *autem* Termini *&* Fidei *tẽpla iuxta ædem* Iouis Optimi Maximi *in* Capitolio *primum à* Numa *constructa, cui sacrum festis* Terminalibus *in agris, sexto ab urbe miliario sub patenti cælo fieri solebat: cui* Festi *nomen: in quibus ex lapide, silice uel molari, nonnunquam ex truncis oleagineis sacrificalibus* Terminus *erigebatur.* Aegyptiorum *quoque erat iste mos, non pecudibus & sanguine uictimarum, sed precibus & thure placare deos.* Ideo Serapin *non cæde animalium, sed uerbenis, coronisque & panificijs placabant.* Quod Numam Pythagoræa *præcepta sequentem, in suis sacris instituisse non ab re fuit: quanuis procedente tempore agnam aut suem, intermisso more prisco, in sacris* Terminalibus *cædi seruatum sit.* Palilibus *quoque intentiori cura custoditur, ne qua mactetur hostia: quòd eum diem qui patriæ natalis erat, à cæde & sanguine decet esse purũ.* Fuit *enim is dies* XII. *calend.* Maij, *quo fausto & felici omine urbis fundamẽta iacta sunt primum: quo die mos erat ouilia purgare, transilire flammas, sapa & milio sacrum facere,* Geniales *dies agere,*

cœnas apparare, à litibus abstinere: quæ prosperos successus decernebant. Deũ uero, in cuius tutela urbs foret, nec nominare, nec quærere licebat: eumq́ue nominasse, aut quæsiuisse, noxæ futurũ erat. Ideo Valerius Soranus mortis supplicio pœnas dedit, quòd numinis nomẽ, in cuius præsidio urbs esset, efferre in publicum ausus fuisset. Idq́ue ideo cautum, ne euocationes, quæ ab hostibus ad placandos deos qui urbibus præsunt, fieri solent, contra deos præsides urbis Romæ fierent. Festa tamen Palilia etiam ante urbem conditam, à pastoribus qui proxima urbis incolebãt, celebrari solita, inuenimus. Pales enim dea pabuli & pastorum est, quam plerique Vestam, alij Matrem deûm nuncupãt: cui pro partu & prouentu pecorum, lacte & libo sine uictima litabatur, eiq́ue Palilia dicauere, qua die urbem à Romulo conditam fuisse tradunt. Nec solum urbis natalem, sed singulorum dies natalicios, pulte, fritillo, mero, libis, floribus & thure, sacra Genio, sine animali hostia, læti libentesq́ue concelebrarunt: quibus diebus effudisse cruorem aut animal mactasse, mali portenti erat & fœdi auspicij: nanque erant hilaritatis & lætitiæ pleni dies. Terræ quoque sacrum fieri nõ uictima, sed frugibus, floribus & lacte, pleriq; decere putant. Etiam solenne Fidei sacrum, sine cæde & sanguine uictimarũ idem Numa instituit, eiq́ue albo panno uelatos sacra facere, & ad id sacrũ flamines curru arcuato, manu ad digitos inuoluta uehi iußit, solenni pompa, magno argumento, quò fidem tutandam & in dextris sacratam sanctamq́ue ostenderẽt: idq́ue propterea asserunt, quòd dextra iuncta, denarium numerum qui sacratißimus est, efficiat. Suffimenta quoque

ex faba

ex faba milioque aspersa mulso diis offerri absque uictima, quo tempore uuæ calente prælo premũtur, sæpe notatum est. Et Carnæ deæ, quæ uisceribus humanis præesse, & uitalia fouere credebatur, sacrum à Bruto institutũ posteri seruauerunt, ut pulte fabacea & lardo, absque uictima sacrificetur: hic enim quum excors putaretur, latentem animum nimiũ diu reconditum, suo tempore detexit. Quas quidem fabas, nisi post Iulias calend. adultæ forent, sacris adhibere non licebat: uires nanq; corporis his maximè augeri confirmariq; opinati. Quam deam in mõte Cælio sedẽ habere, illiq; calend. Iulij sacrum fieri uoluère. Saturno quoque & Maniæ humanis uictimis, quod licuit antea, postea admonitu Herculis, animali hostia sacrificari desitũ est: ideo ad aram Saturni accensis luminibus sacrum fieri cœpit, unde cereis mißitãdis in Saturnalibus mos inoleuit, qui apud Cyrenẽses aliter seruabatur. Nam Saturno rem diuinam facturi, ficis ornantur: placentásque mißitãt, quòd mellis repertorẽ esse ducerent. Maniæ uero, quæ mater Lariũ fuit, in cõpitalibus à Bruto institutis, ut omnis antiquitas fabulata est, nõ humana uictima ut olim, (nam pro familiæ incolumitate antea pueros mactabant) sed alliorum & papauerum capitibus supplicari cœptũ fuit: in quibus sacris serui interesse, & exæquato omniũ iure, sublato discrimine liber an seruus esset, ut in Saturnalibus, unà cum liberis sacrificia in cõpitis facere, & comessari, ac largiori potui indulgere assuèrant, ut hac comitate obstricti, in dominorum obsequijs paratiores forent, odiaque inuicem offensionesque dimitterent. Quippe festis Saturni diebus, seruos ingenuorum ministeria occupare, pileos

ſumere, & à liberis nullo diſcrimine differre, ſtipesq́ue inuicem dare, & munera miſsitare, ſeruatum eſt: regna quoque ſortiri inter æquales, & tanquam reges imperitare, magiſtratus purpuram induere, reliquos in ueſte candida diem concelebrare. Qui etiam mos cum Græcis & exteris communis fuit. Nanque apud Babylonios, Sacea appellantur feſta, quibus quinque dies ſerui dominis imperitabant: ex quibus unus, ſtola ſumpta, dominabatur. Apud Theſſalos Peloria, Cretenſes Hermea, anniuerſarios dies feſtos habent: quibus exæquato iure, ſerui dominiq́ue ſocij & penè pares communi libertate fruuntur. Sicut Trœzenis panagyra, in quibus ſerui cum dominis pari exemplo uiuunt. Thebanis uero ludi muſici Saturno dicati erant Saturnaliorum loco. Ideo in compitalibus manet conſtitutum, ne humano ſanguine ſacra polluerent, utq́ue pilas & effigies uiriles & muliebres ex lana in compitis ſuſpenderent: Laribusq́ue tot pilas, quot eſſent ſeruorum capita, & tot effigies quot eſſent liberi, noctu pro uictimis darent: ut ſi quod periculum familiæ immineret, aut triſte fatum, hoc ſacrificij genere expiarent: ſicut menſe Maio: quum prius de ponte ſublicio in Tyberim homines mitterēt: qua de cauſa Flaminicam triſtem eſſe, & animo afflicto conuenit, quæ nec eo mēſe lauat, nec aliquo cultu utitur: poſtea ab Hercule admonitas, nō homines, ſed hominum effigies Veſtales abijcere cœpiſſe, quæ triginta numero fuere. Caſta quoque mola & ſale tuſo, & in ollam fictilem cum aqua immiſſo, eædem uirgines ſine uictima ſacrū facere ſolebāt, cæteri farre et uino: in quibus ſacris aſellum panibus coronatum adhibuere. Lari quoque familiari

miliari Calendis, Idibus, & Nonis, corona in foco indita, pro aris focisque, proque familia, nō sanguine uictimarum supplicatur. Quæ quidem sacra ex hordeacea pulte, libo, farre, uino & thure, cum sale & salino sunt fieri solita: cui etiam particulas cœnarum & singulorum fructuum primitias sacrarūt. Ignem enim familiarem fauilla & cineribus excitatum, sanctißimis ceremoniis taciti adorabāt: fuitque antiquorum mos, ut profecturi uiam, simulachrum dei, tanquā Larem familiarem & Fortunæ comitem secum ferant, cui festis diebus thure & melle uota effunderēt & supplicarent. Etiam in Quinquatriis Mineruæ, prima dies sine uictima aut cæde fuit, quòd illa in lucem primùm editam fuisse putāt: quinquatrumq; ideo dixere, quòd diem quintum post Idus, festum haberent: sicut Triatrum, Sexatrum, Septemmatrum, & Decemmatrum: quidam, quòd quum quinque diebus operarentur sacris, & reliquis omnibus uictimas cæderent, atque exertis ensibus pugnas committerent & digladiarentur: prima die uelut pacata & festa, à uictimarum cæde abstinerent. Vltima uero Tubulustrium dicta, qua in atrio Saturio tubæ lustrabantur agna. Iano quoque libo & placenta, ac mola salsa, nonnunquam thure & mero: Cereri autem lacte, uino & melle, sine uictima sæpe litatum est. Hoc quoque adnotare non pigebit, quòd quum in reliquis sacris qui rem diuinā facit, ueteri instituto, capite uelato immolet, & adorātes uestē ad aures usq; attollāt, ut se humiliores exhibeāt diis, uel ne quid inter sacrificandū triste auribus aut oculis accipiāt: Saturno tamē sacra faciētes, uelut ueritatis cultori, capite aperto immolāt et

inuelato. Honori quoque & Opi ex uetere instituto dum sacrũ fit, semper aperto capite & sine uelamento sunt. Apud aram quoque Herculis maximam, omnes aperto capite supplicare uetusto more seruatum est: uel quia ipsius dei, qui capite operto est, habitum imitari non liceat: uel quod magis adducor ut credam, ut ante Aeneam, qui ritum uelandi capitis inuenit primus, aram maximam fuisse, uetustissimasque illius ceremonias signarent.

Nunquid quod lege Falcidia cautum est, de quarta bonorum parte hæredi debita, posit uoluntate testatoris comminui uel tolli. Caput XXIII.

VERBA legis Falcidiæ, quibus modus legatorum præfinitus est, hæc fuere: Quicunque ciuis Romanus post hanc legem rogatam, testamentũ faciet: is quantam cuique ciui Romano pecuniam iure publico dare legare uolet, ius potestasque esto: dum ita detur legatum, ne minus quàm quartam partem hæreditatis eo testamento hæredes capiant: eis quibus ita datum, legatúmue erit, eam pecuniam sine fraude sua capere liceto: isque hæres qui eam pecuniam dare iussus, damnatus erit, eam pecuniam debeto dare, quã damnatus est. & infrà. Cùm ea legis uerba in conuentu iurisperitorum legerentur, præsente me, quærebatur, nunquid quod hac lege sancitum est, ut non minus quarta hæreditatis parte, testamento hæres capiat, posit uoluntate testantis ita comminui uel tolli: ut si omne patrimonium & totum assem legatis distribui iusserit, ita ut nihil aut minus quarta parte scriptus hæres ex bonis capiat, an id contra legem factum, ius ratumque foret? Cumque nonnulli egregiè patronorũ

cense-

censerent ex Scæuolæ sententia, licere cuiuis non insano, præter legum solennitatem, ita ut uolet testari, si modo id uellet haberi legitimè factum, palamque id antea testatus esset, plurimumque in eo momenti fore: quippe quum ipsa decedentis uoluntas, lex plane censeatur: & hoc Pomponium iureconsultum, hanc legem interpretatum, censuisse, contenderent: decernentem testatoris uoluntatem, qualiscunque foret, ad omnem successionis speciem extendi oportere: multique in eius sententiam irent, & uelut cunctis obuium id palam faterentur: nos contrà sentire uisi fuimus. Nam Papiniani responsa relegentes, hoc ipsum improbasse animaduertimus, atque respondisse in hæc uerba: Priuatorum pactionibus legi refragari non decere: itaque trienti quæ per legem ex defuncti bonis debetur, neque per testatorem æstimationem minui, neque ius quod debetur, auferri posse: ne uidelicet testator scriptos hæredes aditione ludificatus foret. Quæ sententia quum diu nobis insedisset, tamen refutari & dilui potuit: quippe cum in eandem lectionem, ut fit, incideremus, animaduertimus minus probabili, nec uero iudicio, sed falsa nos duci opinione, nouissimoque iure multis pòst seculis edito, contra priscorum decreta, secus cautum fuisse: atque abrogata Papiniani sententia, ex placito principum lege edita sancitum esse, ut si testator trientem dari hæredi inhibeat, totumque assem legatis absumi uolet, ut pro uoluntate de bonis disponere, illaque sicut libitum est, & quantam partem uolet, cuiuis legare ius potestasque foret, liberum esset hæredi scripto, si nimium tenuiter sibi consultum esset, minusque commodi tot legatis distribuendis, hæ-

reditatem allaturam putaret, aditione abstinere, & ius succedendi abnuere. In quam sententiam, quæ notior & probabilior fuit, nouissimæ iurisconsultorum opiniones postea concessere.

Loci ex Iuuenale parum ab interpretibus diligenter habiti, contra nonnullorum opinionem explanantur.

Caput XXIIII.

DEFESSVS ego à forensium causarum contentione & iudiciorum strepitu, aliquãdo uacuus cura & labore, ad hæc mitiora studia nostratia, uelut in aliquod opportunum diuersorium, me recipiebam: & quoscunque aut ueteres, aut nostri æui libellos nactus eram, in his legendis perscrutandisq́ue, aut uerborum & sententiarum uiribus pensitãdis, exercebar. Cúmque, ut fit, in cuiuspiam non equidem indocti, nec spernendi autoris commentarios super Iuuenalis satyris, quos nuper ediderat, & posteritati tradẽdos curauerat, fortè incidissem, super his uersibus septimæ: Rara tamen merces, quæ cognitione tribuni Non egeat: in hanc sententiam ipsum loquutum offendimus, ut diceret, apud tribunos plebis agi necesse fore, & post impensos labores erudiẽdis pueris ludi magistrum in iudicio experiri oportere, ut mercedem laboris & impensæ doctrinæ assequatur: idq́ue Iuuenalem in fine satyræ apertius sentire, dum inquit: Et cum se uerterit annus, Accipe uictori populus quod postulat aurum: tanquam post lites iudicio à tribuno pleb. diffinitas, tandem populus aurum quod petebatur, uictori magistro & mercedem tradi postularet: Qui sensus etsi à multis mira persuasione receptus, quàm absonus sit, quamq́ue pudendo errore coarguat imperitiam interpre-

terpretis, nemo mediocris ſolertiæ uir ignorarit. Vbi enim, quæſo, apud autores compertum fuit, tribunum pleb. iuris cognitionem aut in ius uocationem, apud ſuum tribunal Romæ habuiſſe, ita ut an ſtipendium magiſtro debeatur, ſuæ cognitionis & arbitrij fuerit? Non enim ut de controuerſo iure cognoſceret, aut ſuper eo diiudicaret: ſed ut à maiorum magiſtratuum iniuria tenuem plebem defenderet in re præſenti, tribunitiam poteſtatem inuentam ueteres uoluere. Prehendere enim licebat tribuno, & in carcerem mittere: nõ autem ſuper controuerſo iure diiudicare, quòd omnes annales & omnia monumẽta uetuſtatis percalluere. Præterea quid imperitius dici potuit, aut tam præpoſterum, quàm ut in exactione uilis ſtipendij populus, tanquam ſi plebs aut plebiſcitum aliquod rogaretur, intereſſe debeat: ita ut rogatione promulgata, an ſtipẽdium magiſtro debeatur, decernat? Sed quod eſt uero propius, quodq́ue ab autoris ſenſu non abſonum putamus, profectò ſic eſt, ut poëta non de tribuno pleb. qui iuris non habet cognitionem, ſed de tribuno ærario, apud quem leuiores expẽduntur cauſæ, intellexiſſe credatur. Etenim liquere arbitror, leues & nummarios iudices, tribunos fuiſſe ærarios, cauſarumq́ue cognitionẽ habuiſſe in minimis: quippe ab Aurelio tribuno pleb. rogatione promulgata, iudicia in tres ordines diuiſa fuere: ſenatores, equeſtrem ordinem, & tribunos ærarios, quorum cognitio in minoribus fuit cauſis: ideo in ſubſellijs, non pro tribunali ius dicebãt. Raram dicit ergo mercedẽ, quæ cognitione non egeat tribuni, non pleb. apud quem nulla erat iuris cognitio: ſed ærarij, qui de minoribus cauſis ius reddebat,

intellexisse probabile est: quod & nos sentire salua
" fide possumus. Rursus quod dicitur in fine Satyræ, Ac-
" cipe, uictori populus quod postulat aurum: neque de rogatione populi aut scito plebis, quod illi asseuerant, intelligi arbitramur, sed uetustum potius morem præsignari, qui apud Romanos in sacris certaminibus inoleuit frequēs. Fuit enim antiqui moris, ut qui in theatro præstabant munera, multitudini effusæ ad spectaculum stipem spargerent, uictoresque certaminum & multarum palmarum, gladiatores ære collato & stipe donarent. Quinetiam non ludiones modo, sed elephantos, & eos qui in certaminibus fortiter quid aut dignum laude gessissent, à populo collatione stipis & aßibus donari legimus. Constatque populum Romanum Spurio Posthumio, & Quinto Martio cōsulibus, primùm stipem in ludis spargere cœpisse. Nam drachma grandinis in morem, atque odorati imbres instar pluuiæ, & alia mißilia effusè spargebantur. Quod sequuti Cæsares, opulentius huberiusque ad leniēdam multitudinem factitarunt. Siquidem C. Cæsar nummos non mediocris summæ effudit in populum. Nero tesseras frumentarias, aurum, argētum, gemmas, margaritas, naues, insulas, agros, uestes, tabulas pictas, mancipia & iumēta mißilia dedit. Domitianus cùm omne genus rerū in theatro sparsisset, & pars maior intra popularia decidisset: ne indonati abirent senatorius & equester ordo, per singulos cuneos quinquagenas tesseras pronunciauit. Heliogabalus uero aurea & argentea pocula, ac uestes magni census in plebem sparsit munuscula. Multi quoque ex theatro missas è sinu columbas fecere, quæ cum per caueam diu uolassent,

sent, reuertebantur ad dominos. Fertur tamen Scipio *infamiæ notam subiisse, quòd pecuniam in populum ludis publicis iecisset, uelut istis muneribus auram popularem aucuparetur. Quæ quidem cum in diripientium manus mittebantur, non sine discrimine & rixa in concursatione & tumultu assequi poterant.* Itaque *optimus quisque cum primum mißilia induci uiderēt, ne quid discriminis in conflictu turbæ elisi paterētur, è ludis excedebant, quæque apud autores monumentis testata clarißimis comperta sunt.* Post *euersum ergo annum, & edocendis pueris labores impensos,* Accipe *poëta inquit, mercedem, qualem uictori in ludis populus postulare solet: ac si dicat, uilem assem & nimis tenuem mercedem, qualis est stips exigua, quæ à populo in ludis postulatur, cùm ære collato uictor à plebe donatur, consequeris: quod nos quantum ingenij captu assequi possumus, lectioni magis conuenire, & uero sensui congruere putamus.*

Variæ apud diuersas gentes puerorum institutiones, & infantibus Romanis *quæ documenta fuerint.*

Caput XXV.

QVAM *uariæ apud nationes exteras & gentes ultimas pueri, postquam in lucem editi essent, educarentur, quæque institutio fuerit, à nonnullis literis memoriæ proditum est.* Siquidem *apud* Thraces Trau*sosque ac* Cesias & Causianos, *assuetum erat, ut puero in lucem edito circundati cognati affinesque, puerum lamententur, & afflicti iaceant, ac recensentes calamitates & uitæ incommoda, cui tantū restet malorum, quæ mox ille passurus aduenit, pectora plangant: ijdem in funere exultantes iubilant, scilicet cui*

defuncto omnibus incõmodis & infortuniis, quæ uita fert, ex hac luce & imminentibus malis, atque omni sæuitia fortunæ tãdem excedere datum sit. Quod ab Indis quoque seruari meminimus. Nam Gymnosophistæ & Brachmanes, castè & piè uiuentibus mortis diem natalem uitæ ducebãt. Spartanos Lycurgi legibus institutos, infantes primum editos, ut labore firmentur, rigidissima aqua fouere, nudosq́ue in patientia laboris enutrire, nihilq́ue somni causa sternere, proditum est. Necnon cibi potionisque modo præfinito, cum æqualibus in sobrio conuictu, inq́ue eodem sodalitio & societate studiorum, humili cultu educare, duraq́ue & horrida disciplina seuerissimis moribus assuefacere, ne qua uitia mentem adhuc rudem inficerent, néue moribus incompositi euaderent, illis magnæ curæ fuit. Quare prouerbio increbruit, solas Lacænas uiros parere. Quod à Cretensibus & Germanis usurpatum fuit, ut pueri ab ineunte adolescentia calores & frigora pati assuescerent, utq́ue uilibus tecti amiculis, hyeme pariter atque æstu eodem cultu incederent: & postquam satis uirium assequuti uidebantur, ut militiæ per ætatem patientes forent, non in mundítiis, ne lãgueret animus, sed in laboriosis exercitationibus, currendo, algendo, æstuando, famem sitimq́ue tolerando, arduasq́ue & perdifficiles uias peragrando, exercerẽt: ac pugnæ simulachris, in quibus uerbera & plagas dare & accipere cogebãt. Quinetiam fuit Lacedæmoniorũ mos solẽnis, ut agrestes quos helotas uocant, quàm maxime possent uino ingurgitent, ad potumq́ue & crapulam appellent, illosq́ue uino madidos & distentos, in cœtum adolescentium iuuenum

intro-

introducant, ut iuxta Anacharsis & Platonis consilium, temulentiæ turpitudinem intuentes, quasi pertæsi ignauiam, à uino & luxu promptius abstinerent: ac tam tetri aspectus, tātique dedecoris non solum pigeret, sed puderet. Tantaque disciplina fuit, ut iuuenū corpora ne lasciuirent, statis diebus apud Ephoros exhiberent, nudosque inspicerent, ut si quid insolitæ pinguedinis contraxissent, parsimonia & uictus abstinentia emendarent. Ad aram uero sic uerbere afficiebantur, ut plerisque sanguis manaret ad necem. Apud Gallos quoque & Iberos zonæ mensuram habēt magistratus, quam si capere nō posset mulier succi plena, aut puer obesus, magno afficitur probro: quibus amatores, imitatoresque uirtutum & adolescētium bonæ indolis permißi fuere, ut laudati & donati, facilius ad res magnas & magno uiro dignas se accingerent: qui etiā Cretēsium fuit mos: quibus non fuisse amatos iuuenes, est ignominiæ datū: ex quibus amātem φιλήτορα dixere, amatū uero κλεινόν. Quorū exēplo Lucani, liberos à prima infantia sine ueste aut ministerio seruili, in duritie & parsimonia educabāt in syluis, quibus præda uenatica erat cibus, potus uero fontium liquor. Colchis, Aethiopibus & Troglodytis atque Aegyptijs, Syris & Phœnicibus, pudēda editorū infantium circūcidere in usu erat, hoc non mediocriter uitæ cōmodis cōducere arbitrati: quo cōmēto labes corporū & eluuiones dilui putabant, seu quod multi putāt, ut diuersitate noti fierēt, uel ut omne arcanū & pudēdū facinus inuelatum fieri ostenderēt. In Arabia gens est, Creophagos uocant, quibus nedum uiri, sed mulieres Iudaicè excindi solebāt: sicut de Andramite Lydorum

rege, qui primus eunuchas fecit mulieres, sermo proditus est: quo exemplo in Aegypto aliquando mulieres excindebantur. Arcades uero pueri, tum Lacedæmonij & Thraces, quanquam ferum genus, à teneris insuescunt inter prima rudimenta in modulis & cantibus uersari: musicasque artes & uocum concentus ediscere ad annum XXX. uelut hoc amplissimum iuuentuti munus darent: qui non didicisset, rudis & ignauus, atque infamiæ nota inustus putabatur. Græci uero adolescentes, musicæ & poëticæ, liberalibúsque potius uacabant disciplinis: in quibus excellere pulchrum putabant. In his enim tribus artibus, quas liberales uocant, literis, palæstra & musica, plus operæ & studij conterebant. Nec minore studio primæ adolescentiæ iuuenes imbuebant, ut præter literas & gymnasticas disciplinas, iuxta Aristotelis præceptum, quò ad reliqua munia firmiores essent, etiam natare discerent. Et tametsi canendi ad tibiam ars libero homine indigna prius uisa foret, ad eamque sola mancipia admitterentur: æuo mox succedente, tanti fuit honoris, ut ad illam nisi liber & ingenuus admitteretur nemo. Sicut pingendi ars primum Sicyonæ, mox per omnem Græciam tanti fuit studij, ut pueros ingenuos picturam tanquam præcipuam liberalium artium inprimis edocerent magistri, perpetuo interdicto, ne ad illam mancipia admitterentur: indoctusque & omnium postremus habebatur, quisquis huius artis nescius aut expers foret. Platonis quoque institutũ erat, ut iuuentus musicæ disciplinis inter primas artes instruatur, ut grauiora studia honesta uoluptate lenirẽt. Id quod Pythagoras censuit, qui repentinos motus

animi

animi & mentis perturbationes, nulla re magis quàm uocum concentu mulceri putauit. Cuius tanto studio Græci affecti fuere, ut etiam ad myrtum canerēt, cantorque cantorem, myrto tradito, inuitaret, quod postea prouerbio increbruit. In qua Timotheus tibicen multum floruisse proditur, qui duplicem mercedem exigebat ab his, quos ab aliis magistris male institutos acciperet, quòd hi prius dedocendi quàm erudiendi erant: à rudibus uero & ignaris, simplicem. Pœnorum uero mos patrius erat, editorū infantium uenas capitis lana succida inurere, defluentemque pituitam hoc modo sistere, quod salutare experti aduersus morbos, hoc tanquam peculiari remedio se muniuere. Aethiopes quoque ab ipso natali die, editos infantes in fronte inurunt, & stigmate notāt, quo capitis & oculorum humor exiccetur. Quinetiam in Hybernia, quæ in penitißimo Oceano extra terras insula sita est, cultu indomito & fero, pueri ita aliti educatique sunt, ut inter arma & cædes uersentur aßidue, matresque natura immites, ingenio barbaro, primos cibos edito infanti gladio admouere ferantur. Tenet fama, apud Baleares matres infantes pueros ab ipsis uitæ incunabulis his disciplinis assuefacere, ut nisi oblatum cibum baculo aut funda petierint prius, cibo uesci prohibeant. Quem usum uetustißimum apud Cadurcos, Acarnanes, atque Aethiopes inualuisse legimus, ut saxa ingētia fundis intorquere, aut sagittas & iacula ingentis ponderis uibrare à teneris ediscant. Idoneos autores habeo, Aegyptios impuberes filios apud se alitos & educatos, his disciplinis exercere, ut nisi centum octoginta stadia prius cōfecerint cursu, uesci cibo nullo

modo sinerent: quos à pueritia & primis annis, nudis pedibus ingredi iubebãt, ne delicatior cultus corpora emolliret, eneruaretque. Indi & Brachmanes edito infanti curatorem & uitæ magistrum custodemque adhibent, ut sub legibus & magistratibus, bonis disciplinis formatus, salutaribus exemplis erudiatur: apud quos infans in lucem editus, post menses duos in medium producitur: & cuius indolis & formæ sit, publico concilio decernitur: ut ex faciei & corporis specie, si pace uel bello bonus, & an uita sit uel morte dignus, iudicetur. Et si cuius indoles probaretur, bonis ille formabatur doctrinis: qui uerò minus, morte afficiebatur. Id quod apud Spartanos erat Lycurgi lege sancitum, ut speciosus puer & forma liberali, publice educari: mancus uero & deformis, in loca uasta & prærupta exponi, uel in ultimas terrarũ oras ablegari deberet. Idem legibus Romuli à primo ortu Vrbis cõstitutum ferunt, ut si mancum quid editum, aut monstrificum fuisset, statim à partu in flumen aut mare exponatur. Prodũt Aethiopes editos pueros, quum paulum processere, super aues quas diuersi generis educãt, sublimes imponere, eosq; cuius spei futuri sint, periculo internoscere: nam si uolantes intrepidi manent, uelut generosos & se dignos magna educant cura: si uerò consternantur animo, & trepidi pauent, tãquam degeneres in loca deserta exponunt & abijciunt. Quod de Psyllis quoque proditum est, qui partus obijciendo serpentibus, si illæsi manent, an suæ originis sint, experimento internoscunt. Nonnullæ Indorũ gentes pueris adolescentibus, etiam si magnæ fortunæ & amplis opibus forent, pro seruis utebantur: ut eam sortem experti,

perti,

perti, quãtum decus libertatis foret, agnoscerẽt. Quod cum Cretensibus & Laconibus commune asseuerant fuisse, ut ingenuos filios seruilia exhibere cogerent. Phrygibus uero familiare fuit, proprios uendere filios in eximio ætatis flore, & seruilem in modum educare. Nabathæis quoq; adolescentes ingenuos, seruilia præstare officia consanguineis, aßidua exempla sunt. Persæ autem editum infantem, ante septẽnium in conspectu parentum non adducunt. Alij, nisi post pubertatem filios à parentibus conspici non sinunt: qui mos apud Heduos, plurimasque Gallorũ & Germanorum gentes frequens fuisse traditur. Quod ita institutum non ab re fuit: scilicet, ut si quid grauius accidisset, aut si qua calamitas & aduersi casus puero euenturi forẽt, illos parẽtes qui ipsorum conspectu tam diu caruerũt, facilius ferant. Eosdemque Persæ apud se educatos tam sanctis moribus imbuebant, ut illorum disciplinæ nihil addi uideretur posse: siquidem per omnes ætatis gradus hæc illis rudimenta fuere: iustitiam colere, & æquum ab iniquo dignoscere: tum iaculari, equitare, arcu & cursu contendere, & præcipue uera loqui: cibus uero tam frugalis & modestus, aduersus famem & sitim tantummodo paratus, ut iuuentus nasturtio, pane, aqua & sale uelut exquisitis ualde obsonijs uesceretur: Tantique pudoris fuere, ut pro lege seruarent, ne in publico aut spuerent, aut nasum emungerent: néue in conspectu parentum, nisi iußi considerẽt. Et quum natalem diem festum singuli & præcipuum habeant, illis tamen etiam indulgentißimi parentes uino abstinere uelut immani scelere præcipiebant. Vtque nullis errorum maculis notarentur,

nudos conspici uiros, nec fas, nec ius esse dicebant. Itaque nudum conspicere hominem, ac si immane scelus admissum foret, capite luebatur. Scythis uero à patribus traditur mos non improbandus, ut iuuenes ephebos plurimos sibi amicos comparare, uelut firmißima uitæ præsidia iuberent. Is enim habebatur affluens & beatus, qui pluribus familiaritatibus fultus foret, pro certo arbitrati, in rebus deploratis & afflictis, nulli unquam satis fuisse amicorum. Romanis uero præualuit usus, ut quæ uterum ferunt, antequam edatur partus, Postuertæ & Prosæ, quibus duæ aræ dicatæ erant, ne partus peruersi fierent, néue fœtus præposterè exiret, immolarent: Egeriæque nymphæ, & Fluoniæ Iunoni sacra facerent: quia putabant illarum ope conceptum egerere, & fluorem sanguinis cohibere. Cuius rei causa apud Tibarenos inoleuit mos, ut mariti post uxoris puerperium, capite obuoluto tanquam ipsi enixi fuissent, in lectulo decumbant, ea accubatione uxoris labores & uentris profluuia cohiberi arbitrati. Fuere autem Tibareni iuxta Cappadoces, qui in risu & iocis atque indulgentia fortunæ uersari solebant. Idem Thracibus & Scythis, Cantabris & Celtiberis proprium, ut puerperæ uiris ipsarum uice decumbentibus ministrent & famulentur. Apud Athenienses præcipuum eduliũ puerperæ brassica dabatur, uelut parturienti commodißimum: mox stolis initiatorum infantem obuoluere, ad ualetudinem mirè proficere putantes. In Cyrno mulier puerpera editæ prolis nullam curãgerit: sed uir domi abditus, infantilis educationis curam atque onus fert. In Liguria quoque & Illyrico mulieres tam patientes labo-

laborum sunt, ut post puerperium minime decumbāt: prægnantesq́ue inter opus enixas pueros domum referre tradunt: quos non peperisse, sed inuenisse credas. Cumq́ue infans editus primam lucem hausisset, Romanis erat in usu, ut ab obstetrice exceptus, humi sterneretur, quasi diuinationem futuri exitus inde auspicati: lectoq́ue Pilumno & Picumno in ædibus parato, ita augurabantur, ut his præsidibus dijs, uitalis foret: néue Syluanus in domum irrepere ualeat, quem uexare pueros opinio erat, ad fores ædium tres uiros, qui peruigiles domum circuirent, aduocabant, quorum primus limen securi, alter pilo feriebat, tertius uero scopis euerrebat: mox nomen & tempus editorum filiorum apud præfectos ærarij publicis actis testarentur & scriberent: quæ quidem in Saturni æde tanquam publica monumenta seruari proditum est: deinde cùm cibo & potu eum initiarent, Edusæ & Potinæ sacra facerent: eodemq́ue Adolescentæ Maiæ, quæ fatua dicta est, ac Statano & Fabulino more patrio immolarent. Fuitq́ue receptus mos, ut in testudineis alueis, aut ex tergore marinarum testudinū factis, calda pueros abluerent, mox oleo & butyro perungerent. Spartani quandoque mero abluebant, quòd uino admoto resolui ægritudines putarent: nonnulli sale & aqua: Galli prægelido amne, ut à teneris calores & frigora pati ediscerent: idem Thraces, Scythæq́ue. Fertur tamen Cato Censorius tam accurate procurandis liberis studuisse, ut nisi se spectante nunquam infantem ablùi, aut uelamentis obuolui siuerit: néue pueri recens editi è cunis forte deciderent, & terra corpuscula afflictarētur, culcitras iuxta cunas undique ster-

nerent, ut inde excepti innoxij fierent. Maribusque nono die postquam in lucem editi fuissent, fœminis uero octauo, nomina imponerent, nõnunquam septimo, qui dies lustricus nomen habet. Quod teste Aristotele ideo cautum, quod ante septimumpluribus infans casibus expositus manet. Ab Atheniensibus uero & omni ferè Græcia, decima à natali die infanti nomen indere seruatũ est. Apud Troglodytas fuit patrij moris, ut non hominum, sed arietis, pecoris aut ouis imponãt iufanti nomina, quòd bruta, quorum ope uictitabant, suos genitores ducerent. Atlantes uero Aphricæ populi, nulla infantibus indere nomina cõsueuere: sed uelut bruta anonymi fuere. Diuus autem Antoninus philosophus, natos liberos apud præfectos ærarij profiteri, & tertio die à partu nomina ferre iußit. Nono uero die nomina infantibus indere, antiqui moris fuisse, illud exemplo est, quòd Nundina dea apud Romanos magnæ religionis erat: ipsumq; infantem editum, in gremio et sinu matris ac ipsius lacte educari potius quàm apud coëptas nutrices ali permitterent, cum ingenuitas à matre sola, non patre pficiscatur: aut si permisissent, magna cura præcipuas illi nutrices Laconicas, uelut educationis magistras, admouerẽt: cum propter lactis & educationis uitia sæpe infantes degenerasse cõpertum sit. Quod æquè Germanis est habitum nefas, apud quos mater filiũ suo lacte alit, nec nutrici educandum delegare licet. Græcorum uero inualuit mos, ut quinto die à partu, mulieres comites puerperij, manus abluant, & puerum Laribus circũferant, polyposque & sepias munuscula à cognatis ferant: deinde cum puer paululũ processisset, prætexta illum donabant

nabant Romani & bulla: ea enim erat aurea, insigne nobilitatis, figuram cordis habens: ut signarent, eam ætatem alterius consilio regendã: qua primum à Prisco Tarquinio donatum eius filium tradunt, quem in prætextæ annis hostem dicunt occidisse. Hac Romani pueri honeste geniti & liberaliter educati patritij, aut illorum qui equo meruissent filij, postea usi fuere. Lorum uero erat insigne libertorum, plebeiorum & pauperum. Propius uero est, quod fœdere icto cum Sabinis & Tatio, cautum fuit, ut bulla prætextáque per eas tempestates Sabinorum ornatu, raptarum filij uterentur. Fuitque antiqui moris, ut parẽtes bonis exemplis artibusque honestißimis liberos educerent: plerunque apud patruos, ne nimia parentum indulgentia lasciuirent. Maximáque dabatur opera, ne quid insolens aut perniciosum, néue quicquam quod minus esset decorum, coram infante pater faceret aut diceret: néue uir mali exempli, qui seruilibus uitijs imbueret animos, in conuictu esset: magni enim interest, quos quisque audiat domi, quibus cum loquatur puer. Quare Cato censor tanti exempli fuit, ut Manlium senatu mouerit, quòd interdiu præsente filia, uxorem suauiasset: asserens se nunquam nisi cum tonaret, à sua complexum. Et Hieron Epicharmum comicum mulctasse & pœna affecisse dicitur, quòd coram filia lasciuos edidißet uersus. Tum ut socij consiliorum, magistríque & comites puero probatißimi darentur, qui acuerent iuuentutem ad studia & bonas artes. Nam prauis impulsoribus multos degenerasse compertum est. Quod etiam à Græcis summo studio seruatum meminimus, ut dum

puerilis ætas prona esset ad uitia, magistros adhiberent probatissimos, magnæ & expertæ uirtutis, quorum conuictu domesticis disciplinis exemplisque formarentur. Sic Achilles Chirona & Phœnicem, Agamemnon Nestorem, Hector Polydamanta, Telemachus Menelaum, Alexander Aristotelem, Antigonus Zenonem: *atque alij uitæ magistros habuere non pœnitendos: sicut* Augustus Apollodorum Pergamenum, Tiberius Theodorum Gadareum, Homerus Prognopidem, Virgilius Silonem, Cicero Diodorum, *qui illos egregijs artibus instructos, ad bonam frugem prouexere: quorum doctrina, integritate & fide, magni postea uiri euasere.* Primus *enim* Carbilius *proditur, qui iuuẽtuti* Romæ *ludum aperuit: eius* Carbilij *libertus, qui uxorem repudiauit primus.* Cato *uero* Censorius *tam sanctè filium edocuit, ut non alium quæsiuerit magistrum, sed seipsum, quia pater erat, filijs exhibuerit præceptorem.* Augustus *quoque* Octauius, Caium & Lucium, *quos sibi filios asciuerat, non alterius, sed sua ipsius doctrina imbuit: itaque literas & natare illos scientissimè docuit.* Vtque *in ludum literarium non solum ingenui pueri, sed & uirgines nondum adultæ, literis & bonis disciplinis formandæ uentitarent.* Eligebaturque *aliqua matrona insignis, spectatæ uirtutis, toto generi propinqua, aut uir grauissimæ disciplinæ, cuius sanctitate & moribus, tota familia & infantilis cognatio bonarum artium cupiens imbueretur: apud eumque in domo honestissima* Hetruscas *primum literas, mox* Græcas, & *haud multo post circunscriptas sententias, quas chrias* Græci *uocant, ediscebant: deinde studia liberalia &*

animi

animi cultũ. A quibus ſi quid eſſet offenſum, prætextati anguillarũ tergore, pueri ferula, à parentibus uero leuioribus flagris uel plagis, aut puerili uerbere plectebantur: quibus exciti diſciplinis, ad uirtutem uegetabant animos corporaq́ue. Quod apud Thurios & omnem ferè Græciá lege cauebatur, ut pueris cum primum adoleſcerent, magiſtros ſtudiorum, doctos ætate & uſu, in primo tyrocinio publica impenſa præficerẽt: utq́ue plures unius curæ & diſciplinæ mandarentur, qui magiſter eſſet & comes: ſicut de Thuſcis & Maſſilienſibus traditur. Idem apud Iberos Sertorius fecit, ut magiſtris ſcientiſſimis, qui artes docerent liberales, ingenuosq́ue educarent, ſtipendium de publico daret. Alexander Macedo multis millibus puerorũ ex Perſide magiſtros dedit, qui Græca inſtituta, mores, militaremq́ue diſciplinam præciperẽt. Quod de Veſpaſiano proditum eſt, ut Græcis Latinisq́ue rhetoribus annua centena daret: & de Antonino Pio, qui rhetoribus per omnes prouincias annua ſalaria conſtituit. Traianus quoque adoleſcentes ad quinque millia bonæ indolis ex omni imperio ſelectos, publicè ali, & parentis affectu paribus diſciplinis erudiri curauit, ex præcepto Lycurgi, qui ingenuis adoleſcẽtibus uirum præeſſe uoluit peritum ac uigilãtem, ex his qui ſummi eliguntur magiſtratus, quem pædonomum nuncupauit. Perſarum uero pueri non literas quemadmodum conſuetudo fert, ſed iuſtum ab iniquo ſecernere, & qua pœna improbus homo dignus, qui pace uel bello bonus, & quæ ſit turpis & honeſti diſtinctio, in ſcholis ediſcebant. Aegyptij geometriam & arithmeticã: puerum uero regium magicas artes edocebant in primis,

tanquam

tanquam studia sanctiora. Ea enim erat diuinorũ scientia, qua imbui regum filios uoluere, quoniã ad magnæ fortunæ cultum ingenia excitaret. Qui mos Persarum regum frequens fuit, ut magicis artibus imbuerẽtur. Spartanæ uero uirgines nondũ adultæ, in discorum iactu, cursibus & palæstra exercẽtur omnes nudæ, quod studium à Laconibus, qui summi palæstritæ fuerunt, excolebatur in primis: id quod Plato non improbauit, censuitque ut non modò puellæ, sed & anus luctarentur cum uiris, ut patientes laborum, facile res arduas subirent: quorum studio in posterum adeò affecti sunt, ut gymnasia & palæstras, quibus tota Græcia dedita erat, ita occupasse animos tradãt, ut pro fortibus militibus se bonos palæstritas & athletas dici potius exoptarint. Apud Pythagoreos, discipuli licet disciplinis imbuantur bonis, illis tamen annis quinque obstinato silentio tacendum erat: quippe primum rudimentũ erat tacere & meditari. Cretensium pueros cogebãt magistri in primis leges, mox deorũ hymnos, atque egregia ducum facta modulatis uocibus mandare memoriæ. Apud Siginnos, qui Persicè uiuũt, quadrigas agitare, erat puellare studium. Nondum enim adulta uirgo, quadrigas flectere & circumagere magna facilitate callebat: quibus hoc erat priuilegio datum, ut quem uellẽt ex iuuentute in uirum deligere, liceret. Tanta porrò Romanæ uerecũdiæ obseruatio & morum exempla fuere, ut nec pater cum filio pubere, nec socer cum genero lauaret: nudosq; conspicere parentes, ducerent nefas. Hoc tamen ad memoriã insigne est, quod quanuis pueri tam castigatæ disciplinæ forẽt, ut omnis esset uita plena grauitatis: calculum tamen

edíscere,

ediſcere, & computationibus dare operam, in uſu fuit Romæ non improbando, tanquam inde redundaret ingenij ratio exactiſſima. In quo id fuit animaduerſum, ſolos Thraces ad quatuor uſque numerare didiciſſe, Græcos & barbaros ad decem. Albani uero ultra centum computare non nouerunt. Mirumq; prodi, Meletidem adeò uecordem fuiſſe, ut uix toto ingenij captu ad quinque numerare diſceret. Veteres uero Romanorũ ultra centũ millia numerare neſciuiſſe, multi aſſeuerant. Tum ſaltationis genera & motus Ionicos Romanam iuuẽtutem ediſcere, quandoq; in uſu fuiſſe. ſiquidem Iones pſallendi normam & molles ſaltus primi inueniſſe traduntur. Itaque ingenuos pueros, etiam Senatorum filios ſchola egreſſos, ad ludum ſaltatorium frequentes commeare, & cum crotalis neruorumque & tybiarum cantibus ad numerum certo motu pſallere, antiquæ diſciplinæ fuit. Quod apud Græcos, Perſas, atque Indos dignum laude & exquiſitæ artis fuiſſe, Homero teſte probatur, qui inter cætera ludicra liberalia ſaltationem ponit. Quippe ſaltare habent Perſæ, & equitare præcipuum. Lacædæmonij quoque ſaltationem tanquam ad bella utilem, ut greſſu compoſito incederent, inter quotidianas diſciplinas habuere: & ut concinna fieret motio in congrediendis hoſtibus, pueri nudi ſaltare didicerunt. Quare Epaminundas & ſaltaſſe & cantaſſe dicitur probè, quas etiam per genera & modos diſtinxere: ut podiſmus, & ſiphiſmus modus, comus & tetracomus in hoſtium congreſſu fierent. Aſcoliaſmus uero Baccho dicatus erat, ubi in theatro ſuper utres obunctos uno pede ſaltant: Colabriſmus,

phalicus, Bactriasmus, Strobilus, Apocinus, & Apo-
sisis, aliaque saltationum genera, diuerso quæq; gestu
& modo, erant in quotidiano magis usu frequentia. Ea
tamen saltatio nō ubique & passim, sed in tempestiuo
conuiuio deliciarū causa si quādo præstabatur, laudi
fuit. Quippe cantus & saltatio, Homero teste, conuiuij
appendices sunt, modesta tamen, non impudēs, qualis
fuit Hippoclidis, qui apud Clisthenem futurū socerū,
dum intempestiue saltat & gesticulatur, illum desal-
tasse matrimonium Clisthenes dixit. Appius quoque
Claudius uir triumphalis, & Gabinius, M. Cæcilius
& Licinius Crassus optime saltare gloriæ duxerunt:
sicut fidibus sonare. Discebant enim fidibus antiqui
apud magistros & artifices: nam Decius Sylla optime
cantasse dicitur, & Cato Censorius simpliciter cātare,
non seruile duxit opus. In tantumque honoris culmen
apud ueteres musica processit, ut illam sacris & pub-
licis ceremonijs adhiberent, cum in deorum puluina-
ribus & epulis magistratuū fides præcinerēt. Et apud
Græcos ijdem musici uates & sapientes erant: apud
quos post cœnam circunferebatur lyra, quam cum re-
cusasset Themistocles, est indoctior habitus, Cimonq;
& Epaminundas, quòd fidibus scirent, antelati fuere.
Canebant enim ueteres ad tibiam clarorum uirorum
laudes et uirtutes, tametsi principibus hoc fuerit pro-
bro datum. Quare uerbum Philippi fertur in Alexan
drum, debere ipsum pudere, quòd tam pulchre cane-
ret. Et Pyrrhus, an Caphias uel Python melior musi-
cus uideretur, interrogatus, Polyperconta meliorem
ducē respōdisse fertur. Scipio tamen Aemylianus Ro-
manæ iuuentuti, quòd in ludum histrionum ingenui
pueri

pueri uenirent, & cum sambuco & psalterio canerēt & psallerent: & Cicero Gabinio consulari studiū saltandi, ut probrum obiectauit. Domitianus quoque in censura ciuem Romanum Senatu mouit, quod choreis plus nimio indulgeret. Id quod Aegyptijs seuera fuit lege inhibitum, apud quos pueri nec palæstræ uacant, nec musicæ. Quod de Alcibiade proditur, qui musicā tanquā ingenuo indignā, odio prosequutus fuit. Contrà Pythagoræi: nam tanti musicam fecere, ut excitarentur ad lyram, & quietem capturi sono inuitarentur. Inter puerilia uero rudimenta, hastilia iacere, sudem torquere, equū agitare, arma tractare, Romanæ iuuētutis peculiare fuit. Cur autem citius fœminis, serius uero masculis inderent nomina, credo propterea uisum, quia fœminas cito pubertatem assequi compertum est. Ideo ueteri lege cauetur, ut mulieres duodecimo, mares uero quartodecimo anno ætatis, pubertatē assequi censerētur. Eo enim tempore iura publica masculis pubertatem definiere.

An inter auguria sternutamenta sint & offensiones pedum, & quæ illorum prædictio fuerit. Caput XXVI.

ESSE inter auguria sternutamenta & offensiones pedum, in naturali historia Plinius notauit, quæ symbola dicta sunt. Plerique contrà: nam sternutamenta non facere auspicium censent: sed quum captatis augurijs superueniūt, illa rata facere, siue boni prænnncia sint, siue mali. Qualiáque prædicta, præuisáq; fuerant, affirmare & probare sermonis ueritatem, putauerunt, Homeri exemplo, qui Penelope malum procis futurum ab Vlysse referēte, Telemachum facit sternutasse. Et Xenophonte ad milites concionante, sub idem

tempus sternutãs quidam, omen fecit felicißimum, ita ut totius dux militiæ crearetur. Themistocle uerò ad aras sacrificante, à dextera sternutans homo, auguriũ fecit, quo præcipui captiui immolarẽtur. Hippiæ quoque dum sternutat excussus dens, magnum augurium fecit calamitatis futuræ. Inde apud ueteres incussa fuit religio, in sternutamentis bonum omen & salutem precari, quod Tyberiũ Cæsarem mirifice exegisse dicunt, ut si quid infandi dirique immineat, ea precatione & salute auertatur. Aristoteles autem, quòd è capite hominis tanquam ex arce ducũt originem, quæ pars diuina & sanctior homini est, propterea prodeuntem inde spiritum, tanquã signum augurale & diuinum numen, nos uenerari decere censuit. Ea quidem apud eos qui ista peruestigare adorti sunt, miræ obseruationis fuere: nam si essent matutina, nefanda ominari, & rei inceptandæ irritos conatus facere: si uero meridiana, firmißimi auspicij esse, præcipue à dextris arbitrati sunt. Sæpe tamen symbolũ ueritatis, & prognosticum liberationis facere ab insidiarum metu, uoluere. Fuitq; animaduersum, inter epulas medio accubitu, sternutamento reuocari ferculum: si non postea gustetur aliquid, inter dira, et certißimo exitio haberi. Sed tametsi de sternutamento uariata opinio sit, offensiones tamen pedum infausti semper ominis fuisse, ac portenti & prodigij mali, uulgo proditum est. C. Gracchus qua die ciuili seditione oppressus fuit, domo egrediens, ita pede limen offendit, ut non parua uis sanguinis efflueret. Neroni quoque in expeditionem Alexandriam profecturo, lacinia surgenti adhæsit. Craßi etiã filius contra Parthos proditurus in aciem, ita pedem offen-

offendit, ut humi prostratus concideret: quos omnes uehementi discrimine & immani strage oppressos, atque indignißimam fortunam expertos satis constat. Patentque abunde exempla, quæ singula exequi longum esset. Illud tamen annotare succurrit, adeo Romanos olim in magnis minimisque rebus auspiciorum euentus, atq; omina obseruare solitos, ut ab inceptandis prosequendisque negocijs leui suspicione auguriorum, uelut tristia portenderent, & magna infortunia facerent, auocarentur. Nec modò auspicia, sed sacrificia, ludosq; solennes ita obseruarũt, ut ob minimas sæpe causas illos instaurarent & reficerent. Sacrorum uero ceremonias tam sanctè coluerunt, ut ex leui offensione idem sacrificium trigesies instauratum, & denuo ac sæpius procuratum fuerit.

Quæ potestas proconsulis foret, quiue erant proconsules, & an idem iuris quod consules haberent. Cap. XXVII.

QVOTIES instantibus curis mihi animus laxatus fuit, sæpenumero quæsiui quæ potestas proconsulum foret, illorum quibus finito consulatu, prorogatum esset imperium. Et dum quæro, ab autoribus traditum memoratumque inueni, quòd ubi finito magistratu annuo, non expediret consulem prouincia decedere, illi, ne sine honore esset, imperium sæpe prorogari, ut eam prouinciam proconsul, non ut consul administraret. Continuabat prorogabatque illi Senatus imperium, nonnunquam populus sine Senatu, ex autoritate tribunorum plebis. Nam si in decernenda prouincia Senatus auersaretur, tribunus ad populum ferebat, plebsque sciebat, & ex scitu plebis & suffragatione populi proconsulatum

decernebat: idq́ue quod à populo scitum erat, ratũ firmumq́ue manebat. His ergo à populo uel Senatu prorogabatur sæpe imperiũ ad sex menses: modò ad annum, aut donec debellati hostes, uel reuocati à Senatu forẽt, prout ex republica esse uidebatur. Publius enim Philo consul narratur primus, cui prorogatum imperium fuisset, & ex eo proconsulare officium cœpit pro munere dari. Scipioni deinde Aphricano in Aphricã profecto, ne finito consulatu, incõmodo reip. prouinciã decederet, imperium consulare, donec debellatũ esset, prorogatum fuit. Nonnunquam stantibus consulibus, si qui in prouincia tumultus, aut motus orirẽtur, pluresq́ue prouinciæ oporteret præesse: nouos proconsules Senatus, nunc iisdem, nunc aliis decretis prouinciis creauit, ipsisq́ue plerunque legiones & exercitus commisit & mandauit: poteratq́ue non modo consuli, sed prætori proconsulare munus dari: sicut exemplis pluribus extat. Sempronio enim Graccho, & Quinto Fabio Maximo consulibus, quum Hannibal Italiam omni clade belli peruastasset, Cl. Marcellus ex prætore proconsul designatus, uires Hannibalis multis præliis ita fregit & cõminuit, ut facile uinci posse documentũ daret. Quin & illud animaduersum est, easdem legiones atque exercitus, quibus antea cõsules præfuissent, ipsis proconsulibus prorogato imperio demandari, uel nouos comparari contra repentinos motus, quibus hostibus obuiã ire & magnis opibus rem gerere possent. Habebatq; proconsul proconsulatus insignia eadem, quæ & consulatus. Nam & lictores, fasces, secures, prætextã, curulemq́ue sellam in prouincia sibi decreta uelut cõsul retinebat, quibus insigniis pro imperii maiestate,

iestate,proq; splendore dignitatis conspicuus erat: nisi eam adiret prouinciã,in qua consul præsens foret, aut è prouincia decedens,Romam aduentaret.Tunc enim finito honore, sine imperio aut insignijs erat. proconsuli enim portam Romæ ingresso, minuebatur honor, priuatusque & sine imperio censebatur. Neque enim proconsulem habere imperiũ, ubi unà esset cõsul, consentaneum erat,nisi par illi imperium delegatum fuisset.Tunc enim & consularia ornamenta, & potestas utrique erat par. Hoc tamẽ intererat, quòd procõsules aut proprætores auspicia non habebant: quippe inauspicati erant:quum consules prætoresque auspicia haberent maxima. Si tamen consul in prouinciam ueniret, in qua proconsul degeret: ipse sine lictoribus & fascibus consuli obuiam ire, & uelut priuatus equo descendere,& obsequiũ præbere debebat. Quòd uero æquatum imperium proconsuli unà cum cõsule fuerit, pluribus patet exemplis.Nam & cum T.Claudio consule, qui Aphricam prouinciã sortitus erat P.Cornelij Scipionis,qui illam procõsul anministrabat, æquatum imperium fuit. Et quum urbs ab Hannibale admotis hostiliter legionibus premeretur,metusque de summa rerum esset, Q. Fuluium proconsulẽ Capua profectũ, ne ei minueretur imperium, quòd urbem inisset, exæquato cum cõsulibus imperio, urbi præfuisse legimus. In urbem tamen reuersus procõsul,poterat absentibus consulibus eorum uices gerere, urbi præesse, Senatum habere, comitia futuris consulibus indicere: & si in prouincia sibi decreta quid triumpho dignũ gesserat, etiam de uictis hostibus triũphare.P.Philo proconsul, & cui prorogatum imperiũ sæpe fuit,Græcis in Cam-

pania debellatis, qui rupto imperio desciuerant, de Palæpolitanis simul & Græcis triumphũ egit. Et Seruilius proconsul de Cilicibus & Isauris, quòd indomita ingenia debellasset, triumphasse fertur: tametsi proconsulem non gerere magistratum legitimum, & ideo triumphare minimè posse, plerique asseuerent. Fuit tamen animaduersum, proconsulem sine prouincia nonnunquam, ut milites in officio haberet & obsequentes imperio, à Senatu creatum, exercitui præfuisse. Qui etiam legatum & quæstorem, quorum cõsilio niti, quibusq; adiutoribus & ministris tam in administranda prouincia, quàm gerendo bello uti posset, sicut consul habebat. Illud etiam non præterierim, proconsuli sex tantummodo fascium insignia præire, apud nonnullos scriptis mandatũ fuisse, licet alij duodecim fasces, lictoresque, & eadem insignia honorum proconsuli sicut consuli apparere argumentis asseuerẽt. Quæ quidem insignia statim atq; urbem ingressus est, proconsul accipit: contentiosam uero iurisdictionem, nisi in decreta prouincia non exercet: uolũtariam autem, ubique: quippe manumitti apud eos tam liberi quàm serui ubique possunt: apud legatum uerò proconsulis, non possunt. Hoc tamen interest, quòd proconsul in decreta statutaque sibi prouincia ius tantum dicit: consul uero, etiam extra prouinciam & ubiq; dicit: quódque ante successoris aduentum, legatum dimittere non decebat proconsulem. Id enim lege Iulia repetundarũ uetabatur. Fuitque memoriæ proditum, nõ consulibus modo prorogato imperio ultra tempus finiti honoris, proconsularem iurisdictionem fuisse: sed & consulem designatum, ante consulatum proconsulare imperium gessisse.

gessisse. Siquidem Nero Cæsar & alij designati consules ante initum honorem sæpe proconsulare imperium gessere. Et prætores prætura functi, & quæstores post quæsturæ munus ex Senatus decreto prouinciæ præfuere ultra præscriptum: qui nõ prætores, aut quæstores, sed proprætores proquæstoresq́ue dicti nominatiq́ue sunt. Eundemq́ue proprætorem & consulis legatum fuisse simul: quæstoremq́ue consulis, pro prætore prouinciæ præfuisse, ibiq́ue insignia prætoria, aut quæstoria habuisse, multiplici exemplo probatum est. Illud quoque admonitu non inutile duxerim, quasdam prouincias proconsulares fuisse, ad quas soli mittebantur proconsules: quasdam consulares, nonnullas præsidiales, plerasq́ue prætorias, quibus consules, præsides, prætoresq́ue præfecti erant. Nam Carthago proconsularis erat prouincia: Numidia, Libya, & Asia citra Taurum, & Cyrenæ, consulares. Tripolis, & utraque Mauritania, atque Aegyptus, sub præsidibus fuere: Cyprus, Iberia, Sardinia, Sicilia, Illyricus, Achaia, Creta, & Bithynia, prætoriæ. Sardiniam & Corsicam olim prætorias, postea sub præsidibus fuisse comperimus. Soli uero Massilienses & Nemausenses ab onere prouincialis prætoriæ feruntur immunes. Cumq́ue omnis Hispania in sex prouincias diuidatur, ex his Bætica & Lusitania consulares fuerũt, reliquæ sub præsidibus. Ea uero in quatuor conuentus diuisa fuit, in quibus dabantur iura: Gaditanum, Cordubensem, Actisatanum, & Hispalensem: Lusitania uero in Emericensem, Pacensem, & Scalobitanum. Norici & Pannonij in quatuor prouincias, Valeriam, Suauiam, Dalmaticam, & Mesiam.

Cappadocia in decem præturas, postea in satrapeas diuisa fuit: Armeniæ magna pars in duodecim gubernationes: Chatramotitæ qui iuxta sinũ Arabicũ incolũt, in quatuor monades: Paphlagonia in tetrarchias: Mysia in administrationes: Aegyptus in præfecturas & regiones: Syria in toparchias: Thracia in stratageas: Troas in nouem principatus: Indi in sex quinterniones, singulas præfecturas diuisere. Nonnulli in satrapeas, sicut Laodiceam. Alij in ethnarchias, multi in tribus, pleriq; in classes aut centurias partiti fuere. Gallia, Aquitania, & Britannia, prouinciæ decẽ & octo numerantur, ad quas præsides mittebantur, quas Cæsar in prouinciæ formam redegit primus. Macedonia septem prouincias habuit, totidem Illyricus, Thracia sex. Augustus Galliam & Aegyptum, Claudius Cappadociam, Cæsar Archelao uita functo, maiorem Cappadociam Romanorum prouincias fecit. Proditur tamen Ciaxares primus Asiæ populos in prouincias distribuisse, & in suum quenq; ordinem distinxisse, hastatos, sagittarios, & equites. Nero Cæsar Pontum Polemoniacũ & alpes Coctias, Polemone rege uita functo, prouincias fecit: & nationes alpium maritimas in ius Latij transtulit. Fertur uero de Cappadocia mirum, quod cum liberi essent, libertatem à Romanis deprecati sunt: asserentes illam se ferre non posse, & sub regibus esse maluere. Vespasianus Achaiam, Lyciam, Thraciam, Ciliciam, Comagenem, Rhodum, Byzantium, & Samum libertate adempta, prouincias fecit: Traianus Daciam, Mesopotamiam, Assyriam, Arabiam, & Armeniam. Fuitque hæc dignitas apud Romanos in usu frequens, maximique splendoris: donec

temporis interuallo, post Hadrianum imperatorem, et ordo & honor procõsularis desiere. Siquidem M. Antoninus imperator, ꝓuincias ex procõsularibus, consulares aut prætorias pro belli necessitate fecit: ipse uerò Augustus, pacatas imperij ꝓuincias & ab hostili tumultu ociosas, populo Romano regendas dedit, sibiq; tumultuantes & operosas, aut hostium incursionibus inquietas desumpsit: ad quas modò proconsules, præsides aut præfectos cum imperio, modò præsidia & exercitus, nonnunquam legiones & auxilia destinauit. Tyberius quoq; Achaiam & Macedoniam onera deprecãtes, proconsulari imperio exemit, sibique illas regendas asciuit.

Licere uti accusatiuo casu nonnunquam in uerbis localibus, contra regulas grammaticorum. Caput XXVIII.

ADHIBITVS sum in concilium, magis quàm in concilio: & in causam descendi potius, quàm in causa dici cùm frequentius tum ornatius sæpenumerò uidemus: fuitque hic sermo ueteribus non frequens mòdò, sed concinnus & elegans. Titus Liuius de Macedonico bello: Si ex quo traiecimus in Græciam, adhibitus essem in concilium. Idem: Si semel, inquit, in causam descenderit, nihil integrum futurũ sit. Et alibi: In euentum eius urbis positum, sperni ab uniuersa gente Thessalorum, aut timeri. Et rursus: In quæ consilium dedi. Et de Macedonico octauo: In ædem Herculis signum ipsius dei positum, & seiuges equi. Quem dicendi modum habuisse proprium & perpetuũ ausim contendere. Quinetiam illud animaduertimus, uerbis localibus per accusandi casum, eundem freqũeter usum: contraque grammaticas regulas nouo exemplo multa

usurpasse, ubi minime cõuenire putaretur, quæ oratio à regula latinitatis procul abesse uisa est: sed tamen recte & probabiliter dici, in eaque magnũ fuisse orationis ornatum, cuiuis patere potest. quippe de Macedonico bello: Lucius Cornelius consul, inquit, relicto ad exercitum Claudio legato, Romam uenit. Idem: Quæ pro Chalcidensibus ad Euripi fretum dicta erãt. Cæsar commentario quinto: Allobroges, inquit, crebrò ad Rhodanũ dispositis præsidijs. Cicero ad Catonem: Cum ad Cibistra quinque dies essem commoratus: & pleraque quæ frequenti lectione obuia sunt, ex quibus satis exemplorum colligi potest; cum in exercitu, in castris, in Cibistris, grammatici omnes dicendum consentirent. Quod tamen non ineleganter dici sæpenumero uidemus. Nam præter euphoniæ sonũ, qui aptior conuenientiorq́ue fuit, cum præpositionem ad accusandi casum adijcimus, eius eam uim uirtutemq́ue animaduertimus, ut prope locum rem agi, certißima obseruatione designet, ut proximis modo autoritatibus ostensum est. Quod enim Cæsar ad Rhodanũ disposita præsidia habuit, aut Cicero ad Cibistra fuit commoratus, uel quod T. Liuius ad exercitum dicit legatum reliquisse: id signat, iuxta Rhodanum, exercitum, uel Cibistra: uel per solœcismi modum dici grammatici uolunt, & in primis Diomedes, ut è cælo descendere in terris. Aut quandã magis intentionem, ac uim, & penitus atque alte fuisse penetratum in rem, de qua agimus, exprimere contendimus, & tunc in præpositio, accusatiuo apposita, expreßius id significauit, ut superiore exordio & primis probatorum autoritatibus percensuimus. Huius rei admonuit me liber obseruationum

tionum grammatici cuiuſpiā, quæ in manus meas uenere, in quibus ita ſcriptum legimus: In marmore inciſæ ſunt literæ, in gemma, in lapide, in ligno: non in marmor, gemmam, lapidem, uel lignum: contrà uerò, in æs inciſas literas dicimus, non in ære: cum longe ſecus contra iſtius grammatici opinionem, crebrò apud autores uſurpatum inueniamus. Nam in lapide uel ligno, aut lapidem uel lignum, & in ære uel in æs inciſas literas paßim dici licere, pluſculis exemplis apparet: maioremq́ue uim per accuſandi caſum exprimi, & penitus atque alte fuiſſe penetratum, demonſtrari. Plinius iunior ad Traianum: Quæ, uos, inquit, patres conſcripti, ne qua interciperet obliuio, et in publica acta mittenda, & incidenda in ære cenſuiſtis. Plinius item naturalis hiſtoriæ quarto & trigeſimo: Vſus, inquit, æris ad perpetuitatem monumentorum iampridem trāſlatus eſt tabulis æneis, in quibus publicæ conſtitutiones incidantur. Cicero quoque actione ſexta in Verrem: id non modò tuuc ſcripſerunt, inquit, uerum etiam in ære inciſum nobis reliquerunt. Ex quibus apparet, per accuſandi & auferendi caſum, in marmor & in æs, ac in marmore et ære inciſas eſſe literas, latine dici licere: ſed quū accuſandi caſum ponimus, uideri expreßius atque altius rem fixam deſignari: quū uerò ablatiuo utimur, leuiter & in ſuperficie, & non penetrari funditus, ſignificari.

Equeſtris ordo quando primum cœptus fuit, quæq́; ipſius ordinis poteſtas & officium atque inſignia fuerint.
Caput XXIX.

RECTE & condignè quidam æſtimauerunt, quū duo ordines, plebis ſcilicet & Senatorius, Romæ à

principio editi fuissent: equestrem ordinem, qui mediũ teneret locum, postea adijci cœptum esse: quibus purpura, ut patritijs & Senatorijs, uti non licebat: ius tamen annulorum aureorum, quo insigni à plebe secernebantur, & medius ordo notabatur, publicè tributũ ferunt. Quod quidem ius non equitibus modò, tanquã bellicæ uirtutis insigne, sed & Senatoribus & militiæ primoribus datum fuit. Is tamen ordo etsi Senatorio minor, magnæ tamen amplitudinis uigorisq; habitus est: quippe erat auctus amplißimis honoribus, & Senatorio penè par. Nam cum à principio originum, eiecto Tarquinio & depulso metu regio, in libertatem se urbs uendicasset, Brutus primus ex equestri ordine Senatũ suppleuit, trecentosq; delegit Senatores, quorũ consilio & autoritate niterentur. Lapsis deinde temporibus, C. Gracchus Tyberij frater, & haud multo pòst Liuius Drusus tribunus pleb. huberiori compendio eum aliquando ordinem cum Senatorio confundere decreuerunt: utque plus dignitatis ferret, ut in Senatum uenire, & sententiam dicere liceret, lege sacrata, deinde plebiscito sanxerunt. Quibus etiam equitibus tributum est, ut tametsi à censoribus in Senatum allecti non essent, pro eo tamen quòd magistratus & honores gesserant, im Senatum uenire, & suffragari, ac sententiæ ius habere possent, qui sunt pedarij appellati. Quinetiam equites supra Senatores extulerunt, & uelut longe principes plerunque antelati sunt. Néue iudicia quæ penes Senatores erãt, illius tantum ordinis forent, idem M. Liuius, ut æqua parte penes Senatum & equestrem ordinem diuiderentur, legem promulgasse fertur: quæ diu sancta &

incor-

incorrupta mansit: quæ res magnarum sæpe dissensionũ & dimicationis perniciosæ causa & seminarium fuit. Ipsæq́ue decuriæ iudicum, quæ ex ordine equestri deligebãtur, mox pluribus discretæ nominibus fuere. Quippe alij tribuni æris, alij selecti, nonnulli appellati sunt iudices: quibus postea nongẽti additi, ab omnibus secreti: quibus scita suffragiorũ in comitijs custodire negocium erat: qui tametsi iudicum, non equitum nomina ferrent, tamen equestris fuisse ordinis, & inter equites adnumerari, haud dubium est. Nanque & annulo ut equites utebantur, & eadem habebãt honoris insignia, ijsdemq́ue fungebantur muneribus: ad quos aliquem ex nouis ciuibus, & cui haud multo tempore ciuitas data esset, admitti non decebat, quia nefas duxere ciuem nouitium inter equites adnumerari. Tametsi Hannibalis tempore, quo Italiam omni clade belli peruastabat, ius annulorũ aureorum fuisse promiscui usus Plinius asseueret. Hic etiam ordo quãdoque diuisus in plures species fuit, nominibus uarijs: ex quibus qui ampliori prærogatiua illustres erãt, petræ cognomentum tulere: plerique Fabiani, alijq́ue alio nomine censi. Denique Nero Cæsar ordinem Augustanorũ equitum instituit primus, reliquis per eum ordinibus offensis, & ferè destitutis. quoq́ue plus dignitatis ferrent, seruatum est, ut multæ prouinciæ per solos equites Romanos præsidum loco regerẽtur. Nam & Cappadociæ, & Aegypto, & alijs pluribus diu equites Romani præfuere. Inter quas Aegyptus hoc proprium tulit & peculiare, ut ad eam nemo senatorũ, sed equestris tantum ordinis præses accederet: quorum decreta diuus Augustus perinde haberi iußit, ac

ſi Romæ magiſtratus, aut reges, conſules, prætorésue illa cenſuiſſent. Cumque imperatores ius populo dicerent, fuit conſtitutum, ut equites cum ſenatoribus unà diiudicandis cauſis conſilio adeſſent: ita ut eorum arbitratu iura & controuerſias diffinirent: tantique ſplẽdoris fuere, ut præfecturam prætorij ampliſsimum munus cõtinua ſerie ad Titum uſque ab ordine equeſtri adminiſtratam legamus: quinetiam res Cæſarum & negocia procurare, iam diu equeſtris nobilitas cenſebatur. Et quum defluxis moribus, equites Romani magno abuſu pantomimis aggregarentur, illorumque latera cingerent: Tiberius Cæſar equeſtrem ſplendorem illorum contagio pollui arbitratus, ne equites Romani prodeuntes eorum latera tegerent, edicto uetuit. Tametſi legamus Auguſti tempore equites Romanos ad ſcenicas operas prodijſſe: & Neronem equites, ut operas arenæ promitterẽt, præmijs donisque adegiſſe. Contrà uero Caligula: nam equeſtrem ordinem, ut ſcenæ deuotum, aſsidue proſcidit & conuicijs affecit. Cœpitque mox in ſenatuſconſultis poſt populum Romanũ equeſter ordo adijci, ita ut ſenatus populusque Romanus & equeſter ordo, publica decreta edictáque teſtarentur. Eoque dignationis ordo proceſsit, ut Mecœnas equeſtri gradu uelut ampliſsimo faſtigio contentus, ad ſenatorium tranſire non curarit: cui poſtea ſequuti Cæſares, laticlauum, diſtinctum tamen à ſenatorio, uelut honoris ornamentum tradidere. Cautumque fuit, ne quis huic ordini aſciſceretur, néue ius annulorum aureorum daretur, niſi ipſe ingenuus, pater & auus ingenui forent, cuique ſeſtertia quadringenta, quod peculium equeſtre habitũ eſt (cenſus fuiſſet,

set: quod etiam Tiberij edicto cauebatur. Fuere qui crederent, auri ornamenta fœminis medium quandoque ordinem fecisse, stolasque à plebeijs diuisisse, ut sicut annulus equitibus, ita auri cultus fœminis mediũ ordinem designaret. Apud Romanos uero flos ordinis equestris Fabius Rutilianus inter ornatißimos fuisse proditur, qui magister equitum cum Papyrio Cursore aduersus Samnites militauit. Quo tempore, perpetuo senatusconsulto cautum fuit, ne, cui pater auus aut maritus eques Romanus fuisset, quæstum sui corporis faceret, aut indignis artibus se pollueret. Et tametsi publicani antea huic ordini asciti essent (siquidem principes equestris ordinis olim publicani fuere: flósque equitum Romanorum, publicanorum ordine continebatur) postea deprauatis moribus, paulatim mancipes & scribæ pro concione ab imperatoribus, uelut præcipuo munere, aureis annulis donari cœpere. Deinde libertinos hoc iure donari, & ordini aduocari cœptum. Fuere enim mancipes, qui prærogatiuam inter publicanos habebant. Qui uero uectigalia redimebant, publicani dicti. Demum uilißima mancipia, seruitute exempta, in hunc ordinem asciscere, & equestri dignitate ac prætorijs ornamentis honestare, usus inualuit. In qua re seruatum est, ut sublatis explosisque ueteribus nominibus, quos ad equestrem splendorem aduocabant, ingenuorum ueterumque Romanorum nominibus nuncuparent, ne quid nota nominis obsoleti, collato honori officeret. Apud Chalcidenses uero tãta ratio peculij habita est, ut qui essent locupletes, equitum nomina ferrent. Cretenses quoque equitum ordinem, & uetustate & dignitate lõge

præcipuũ, in magno precio habuere. Achæis equester honor, uelut præcipuo semper munere præcelluit, sicut Germanis qui Bataui dicuntur. Et Capuæ equitibus plerunque est honos habitus, quibus ciuitas data est, quod bello Latino à Romanis non desciuissent. Maximæ uero celebritatis apud Gaditanos hic ordo fuisse traditur. Siquidem uno censu quadringenti Gaditani bello egregij, huius ordinis censi traduntur: qui etiam numerus in equestri dignitate Patauij fuisse proditus est. Illud tamen præcipiendum non negauerim, non cuicũque militi annulos aureos paßim deferre licuisse: quia nisi ex primoribus militum, aut re magna & æstimatione forent, aut præfectus, centurio, decurio aut tribunus, exercitui præessent: uel à principe aut prætore aureo annulo donati fuissent, illis impune uti non licebat. Ferreo enim militibus paßim uti permittitur. Quem morem Persæ usurparunt, quibus neque aurum zonámue, aut monile, neque annulum nisi regis munere collatum, deferre licet. Post temporum uero interualla non modo annuli aurei, sed diuersi generis munera uelut ampla precia, militibus dari cœpere. Quippe Aurelianus imperator gregarijs militibus, ut per omne tempus militiæ fibulas haberent aureas, priuilegium dedit. Seuerus ultra aureos annulos, etiam domesticas cõcubinas largitus fuit, quibus delinimentis militum animos emolliuit, & eneruauit. Apud Macedones chlamys & apex aureus munera regia fuere. Sertorius pictas chlamydes militi dona impartiuit: Alexander Macedo usum Persicæ stolæ. Vetusto tamen more in Romanis legionibus solis tribunis aureas fibulas habere: gregario uerò, aut manipulari, balteos

balteos aut phaleras argento decoras ferre permittitur. Ferturq́; Iulius Cæsar milites tam cultos habuisse, ut etiam auro & argẽto politis armis ornaret. Tametsi Brutus in Philippis, tribunis fibulas aureas ut probrum obiectauit. Non sic Spartacus, qui dum contra Romanos molitur arma, omnem auri argẽtique usum militi interdixit. Præ cæteris Fabricius cẽsor tantæ abstinentiæ, & tam castigatæ disciplinæ fuit, ut summos duces plus quam pateram & salinum ex argento in castris habere, edicto inhibuerit: & Pescennius Niger tantæ seueritatis, ut summoto omni argento, in uasis ligneis milites uesci iusserit. Contra uero de Antiocho proditũ est, qui tam prodigæ luxuriæ exercitum duxit, ut præter frena & monilia, phaleras & armillas atque ephippia, galeas & arma, etiã clauos aureos crepidis subiectos, & argentea uasa ad spurcißimos usus, reliquamq́ue supellectilem ex argento auroq́ue intertextam, militibus ferre permiserit.

Quid sit charta opisthographa apud iureconsultos, de qua Vlpianus mentionem fecit, & quot chartarum genera fuerint, & quid cisiarius apud eundem Vlpianum.

Caput XXX.

QVIDAM *inter causidicos patronus disertißimus, & in literis non postremi nominis, adiuit me, atque alterum cum quo in foro deambulabam, iurisperitum non paruæ æstimationis uirum, natura tristi admodum & recõdita, cuius nomen libens prætereo, ne quem uidear incessere: & petijt ab eo edoceri, quid sibi uellet Vlpianus de bonorum possessione secundum tabulas, ubi inquit chartæ appellationem etiam ad nouam chartam referri, & ad deletitiam: proinde si*

in opisthographo quispiam testatus sit, posse hinc peti bonorum possessionem. Quid esset opisthographon, significari sibi postulabat. Cumque ille respondere cunctaretur, & incertus animo fluctuaret, putare se nihilominus dixit, ex interpretis autoritate, opisthographam dici chartam, in qua descriptæ impensæ ad calculos referuntur, una cum tributis & debitis: afferens quandam uerbi deriuationem deridiculam, & alia nugalia: quæ quum sint perspicuæ falsitatis, referre non necesse habeo. Nec multo post, quæstione deposita, quum ad alios sermones diuertisset, quasi tacita confeßione uictus, non sine pudore digressus est. Quo digresso, quid ego sentirem de opisthographo, petijt à me ille seriò explanari. Dixi ego satis liquere, uerbi originem è Græco deductam, & quantum assequi poteram, opisthographam dici chartam, quæ utraque facie & diuerso latere scripturæ admouebatur, hoc est, intus & à tergo: quæ plerunque non specie libelli erat, sed uoluminis instar torquebatur: quo more prisci scripta edidisse ferũtur, deductum nomen ἀπὸ τοῦ ὄπισθεν, quod post & retro significat, καὶ γραφή, quod est scriptura. Qui igitur tam à facie quã à tergo scripta exarabant, in opisthographo scripsisse ferebantur. Plinius iunior: Electorum commentarios centum sexaginta mihi reliquit opisthographos: hoc est etiam à tergo scriptos, unde morbum opisthotonicũ dici uolunt illorum, qui ceruicem retro flexam habuere: sicut opisthocomæ qui comas retro ferre cõsueuere, qualis Hectoris coma dicitur fuisse. Fuere enim apud ueteres chartarum diuersa genera. Nam & syngrapha, & opisthographa edebãtur scripta. Syngrapha enim uno, opisthographa utro-

utroque exarantur latere. Quod uero testatoris manu scriptum erat, holographum: quod priuatim, chirographum: quod autem quisque sua manu scripsit, autographum. Præter quæ fuit hieratica ex biblo in Aegypto frequens, sacris tantum uoluminibus dicata. Hæ fuere à principio ex cortice platani, fraxini, aceris, populi albæ: item fagi & ulmi, aut (sicut Vlpianus censuit) ex tilia, philyra, & papyro. Liber enim, interior pars est corticis quæ ligno cohæret, in quo ante usum chartarum exarabantur scripta, uel in palmarum folijs, ut Plinius notat. Fuitque antiquißimi moris, publica monumenta plumbeis uoluminibus, priuata autem linteis describi: in quibus nonnunquam publica. In papyro autem perraro publica, frequentius priuata edebantur. Is enim in palustribus Aegypti frequens erat, qui intextus farina glutinabatur. Erant quoque tabellæ cera illitæ, in quibus monumenta literis nõnunquam mandari legimus, aliquando duplices, plerunque triplices, aut quincuplices colore diuersæ. Nam & luteæ erant, uirides, croceæ, purpureæ. In triplicibus epistolas, in quincuplicibus honores & magistratus: in duplicibus, si quid esset arcanum & subticendum, interioresque animi notas magis adnotabant. Philyram uero corticem esse tiliæ Græci asseuerant, in qua notas uerborũ & sensa mandari literis sæpe proditum est. Post quas chartæ hœdinæ (quas pergamenas uocant) fuere, Pergami urbe Troadis primum inuentæ: ubi quum Attalus & Eumenes imperitarent, nobilem illam omnium sermone celebratã bibliothecam cõquisitis undique exẽplaribus, hœdinis chartis construxisse ferũtur. Nam aliã Ptolemæus Philadelphus,

plus ducentorum milium uoluminum, in Alexandria disposuit: quam M. Antonium Cleopatræ largitum fuisse: nonnulli ad primum durasse bellum cum Augusto, asseuerant: quæ mox incendio absumpta fuit. Romæ autem Asinius Pollio uatum libris conseruandis bibliothecā dicauit primus: in qua M. Varronis imaginem adhuc uiuentis, pro cumulo magnæ gloriæ posuisse fertur: sicut Victorino ob doctrinæ magnitudinem, uiuenti statuam populus in foro posuit. Apud Athenas Pisistratus illius exemplo bibliothecam fecit. Meminitque Herodotus, prisca consuetudine, hædinas pelles biblos nuncupasse ueteres, quòd aliquando biblorum inopia eiusmodi pelles scripturæ admouerent. Brachmanes literas non ceris, nec libris, sed in sindonibus fullatis coloribus effinxere. Babylonij uero coctilibus laterculis mores, leges, atque instituta tradidere. Quare Cleantes quod à Zenone audierat, in tegula osse adnotauit. Phœnices animalium figuras literarum loco inscalpebāt lapidibus. Ab his enim profectus Cadmus, literas Græciæ intulit, quæ eadē mansere semper: & cum literis sermo: licet Pelasgica lingua sæpe mutata & abscissa fuerit: Sicut Assyrijs Rhadamanthus, Aegyptijs Mēnon & Anubis, Phrygibus Hercules, Latinis uero Carmēta & Pelasgi, aut ab Corinthio Demarato profecti, uel (ut putant alij) Simonides & Berosus primos characteres ediderat. Quanuis Aegyptios per animalium figuras primum sensus mentis effinxisse, & antiquissima monumenta mandasse literis, nonnulli ferant. Alij Assyrios, qui notas literarum docuerint, arbitrantur primos. Nonnulli Ionum characteres à primis originibus editos, omnis

uetu-

uetustatis nuncios fuisse putant: sicut Pherecydem Syrum prosam orationem inuenisse. Proditumque memoriæ est, Aegyptios literas habuisse usitatissimas, quas singuli discunt: quas uero dicunt sacras, interiores & reconditas, soli sacerdotes norunt à parentibus traditas, qui etiam ex omni æternitate rerũ gestarum sensa effinxere: atque Aethiopes perplexo scripturæ genere usos, ut non ex lateribus digestis ordinibus, (ut mos cõmunis habet) sed à summo ad imum literarum ductus exararent, quod tepocon Græci appellãt: qui cum septem characteres habeant, illorum singuli quatuor recipiunt significatus: atque Aegyptios à dextra in sinistram, contra Græcorum morem, ductus disponere: atque Indos absque usu literarum, omnis æui res gestas & memoratu dignas, Pythagorico more, memoria tenuisse: illasque à parentibus traditas per manus posteris dedisse: qui tamẽ haud multo post in sindonibus scribere inceptarunt, totasque paginas monumentis rerum gestarum impleuerunt. Fuitque apud Carthaginienses uetus constitutum, ne quis Græcas literas aut idioma edisceret, cum arcana illorum consilia & abditos sensus linguæ commercio & per occulta colloquia Dionysio prodita intelligerent. Romanis quoque per signa, ac paruas breuesque notas, multarum literarum sensa colligere per notarios usus inualuit, adeo ut quanuis citato sermone editas in foro orationes per notas facile actuarij exciperent, ac sensa & uerba intelligerent. Quinetiam Romani principes lectores apud se habebant, quos ἀναγνώστας dixere, cum ipsi occupati, lectioni uacare non ualerent: qui etiam usum latini sermonis nonnullis colonijs pro munere impar-

tiuerunt. Quippe Cumanis à populo Rom. tributum fuit, ut publice latine loqui liceret, utque præconibus latine uendendi, auctionandique facultas foret. Rursus quæsiuit sibi explanari qui esset cisiarius, de quo apud Vlpianum & legum peritos frequens mentio fit. Dixi ego cisiarium dici, qui uehiculum duceret, & quasi aurigaret. Cisium enim uehiculi genus esse, aperte liquet. Cicero in Antonium secũda Philippica: Inde cisio celeriter ad urbem uenit, capite inuoluto. Etenim uehiculorum curruumque diuersa fuisse genera, non una facie, apud autores legimus. Nam & essedum & petoritum, cisium, carruca, carpentum, pilentum, arcera, plaustrum, rheda & sarracum, epiredium, quod barbarum est, carri, couinum & arcirma, licet diuersi generis, omnes tamen uehiculorum numero fuere. Petoritum enim gallicum fuit, rotarum quatuor: pilentum ueneti coloris, quo matronæ uectabantur castæ, quas postea basternas dixere: couinum Britannorum: esseda Belgarum: thensa deorum ex argento: carrucæ Germanorum & Gallorum: arcera infirmorum: erat enim plaustrum tectum undique. Eas quidem carrucas etiam in Italia frequẽtes fuisse comperimus: quippe Nero Cæsar, nunquam minus mille carrucis iter fecisse proditur, longo semper agmine impedimentorum incedente. Censuitque iurecõsultus titulo locati, quòd si cisiarius, dum præterire contendit cæteros, cisium euertit, & seruum quassauit uel occidit, culpa non liberari, sed in eum ex locato ius dari & agi licere.

Solere magnos successus ex infima fortuna, & futuras calamitates plerunque signis præmonstrari.
Caput XXXI.

Vt

VT OMNIS antiquitas fabulosa est, his qui in magnis discriminibus positi, admirabiles exitus habuere, aut ex inopi calamitosáque fortuna, regium fastigiũ & imperia quæsiuere, quo res admirabilior uideretur, commenta miraculi non semel affinxit: ut qui ex grauibus periculis postea erepti forẽt, maiestate & cura numinum, non casu aut fortuna seruati uiderentur. Romulum & Remum ex Rhea Syluia & Marte genitos cum exponi in profluentem Amulius iussisset, à lupa distentis huberibus alitos plerique omnes tradiderunt: quod commentum fabulæ ab exteris nostri mutuati sunt. Nam Cyro Persarum regi, cuius late imperium ualuit, cum ab Astyage expositus & pulsus infans foret, canem hubera præbentem, illumque à feris defendentem pastor gregis inuenisse traditur: quæ res futuram ipsius magnitudinem haud dubie portendere uisa est. Nec uana prædictio fuit: quippe qui rerum gestarum magnitudine paruo imperij spatio omnes reges antecesserit. Hieronem Syracusanũ, quod ex ancilla editus fuerat, in syluis expositum apes congesto in os melle aliquandiu aluere: qui mox omnes asperitates superuadens, tantum ingenio & uirtute ualuit, ut ob multa rei militaris facinora, regnum Syracusis, & omnia ornamenta uirtutum paulo post assequutus sit. Hic est enim ille Hiero, qui præcipua & constanti fide rem Romanam iuuit: unoque tenore amicus populi Romani & fidissimus cultor perpetuo mansit. Pari exemplo traditur Semiramis circa Syriæ stagnum infans exposita, ab auibus diu alita & educata, magno præsagio futuræ felicitatis, quæ mox sublata à pastoribus, post uarios casus, regia coniux

fieri, & late imperitare meruit. Midæ quoque regi Phrygiæ quum obdormisceret, formicæ quæ tritici grana in os cõgessere, diuitias & opes immodicas illi futuras euidentißimis ostentis adnotarunt. Habis Tartesßiorum rex, magnis difficultatibus infans agitatus, tandem inter feras à cerua alitus, & haud multo post laqueo captus, post subactas gentes & domitas, sæuientes fortunæ minas experiri desiit: qui deinde regnum assequutus, documenta egregij principis dedit, summoq́ue iustitiæ temperamento illis gentibus præfuit: quod commentum de Telepho Herculis filio, qui aui iussu in syluis expositus fuerat, ueteres prodidere: sicut Peliam ab equa, Paridem ab ursa, Aegistum à capra, enutritos fabulati sunt. Adeo ex grauibus periculis ereptis, futuræ signa felicitatis quandoque fuere prænuncia. Rursus Sandrocotto, qui haud multo post Indorum rex fuit, quum Alexandro inuisus infestúsque, sæuitiam fugiens per uastas solitudines, curis & insomnijs fatigatus, languente corpore iaceret afflictus, solusq́ue obdormisceret, leo horribilis & pertimescendus sudorem dormienti detersit lingua: quod ostentum ex omni sæuitia fortunæ illum emersurum, & mox imperij præpotentem designauit. Sicut Gordium dum conductis bobus agrum coleret, aues omnis generis circunuolantes, illum ex infima fortuna ad summum honoris culmen processurum ostenderunt. Mitto Lysimachum & alios quos referre multum operæ esset, qui sæuientes fortunæ minas & miserabiles casus, ac uim fati, potestatemq́ue mira uirtute superarunt. Sed sicut post calamitates magnus præsagijs multi felices euentus sortiti fuere, ita ancipitem fortunam,

nam, & infandas strages ac præsens excidium ueluti magna sortis humanæ documenta, nonnullis præmonstrare fata uoluerunt. Quo tempore Crœsus Lydorum rex à Cyro subactus, regno pulsus fuit, semestris filius in crepūdijs articulate loquutus fertur, magno ostento & pernicioso. Xerxe expeditionem in Græciam parante, equa leporem enixa, & mula quæ incertæ naturæ partum edidit, cruenta bella stragesque, & memorādum illud excidium, quæ postea præcipitantibus fatis sequuta sunt, præmonstrarunt. Saguti quoque, quo tempore Hannibalis excidium passa est, inter magna & aßidua monstra, satis constat infantem è matris utero penè editum, in ipsum matris aluum reuertisse. Quod prodigium, quasi diuinatio futuri esset, teterrimum bellum, & fatale excidium, ac imminens fatum, quo ad internecionē funditus euersa est, haud dubie ostendit. Est quoque in exemplis, excisos panes Syllæ temporibus, manantis sanguinis guttas fudisse, canesque & alia id genus animalia rugitu miserabili lugubres uoces dedisse, bellum ciuile & intestinas clades, tantumque cædis, quantum postea effusum est, denotasse. Inter quæ ancilla quæ serpentem enixa est, Marsicum portendisse bellum dicitur. Multaque eiusmodi in medium afferri possent, ut taceam Tarquinium, aliosque innumerabiles, ac mille portenta, quibus maxima & cruenta bella, ac inuidentis fortunæ casus, euentusque tristißimi uarijs prodigijs, prædictionibusque præscita fuere. Ita profecto est, ut quæ futura quandoque sunt, multis signis quasi multo antè præuisa, monitu impulsuque dei declarentur. Et quod fatis debetur, siue anceps malum, & aliqua temporis

atrocitas, siue certa spes & indubia salus futura sit, nobis portentis signisque denũcietur: quibus fata imminentia & tempestates sedulo uitari possunt & caueri. Sed quod de Gordio legimus, cui aues circunuolantes auspicium fecere, id nimirum Vitellio principi exitio fuit. Nam Viennæ pro tribunali sedenti, supra caput & humeros residens gallinaceus, tantumque fœdarum auium superuolasse, ut tenebras penè afferrent, præsens periculum & futuras calamitates quibus ad internecionem dijs hominibusq; infensus redditus est, non cæca existimatione præmonstrauit.

Par exemplum Tarquinij Superbi & Thrasybuli Milesiorum tyranni, ac Sexti Tarquinij & Zopyri Assyrij.
Caput XXXII.

QVOD de Tarquinio Superbo scriptum legimus aliquando, qui odio inexpiabili dijs hominibusque infensus, regno pulsus fuit, quum Gabios olim opprimere uellet dolis, quia nuncius filij dubiæ fidei uidebatur, ne secreta sui consilij panderet, in hortos quibus deâbulabat, illum adduxisse. Et quum nihil respõderet, summa papauerum capita baculo decußisse, quo ænigmate quid uellet pater, filius intellexit. Idem de Thrasybulo Milesiorum tyranno non mitioris perfidiæ scriptum accepimus. Quum enim à Periandro Corinthio nuncio consultus foret, quid sibi agendum putaret, ut omni suspicione procul & metu uacuus imperitaret, quasi elinguis foret, nihil aliud retulisse fertur, præter quàm quod nuncium Periandri haud exploratæ fidei uirum, in segetem meßi maturam adduxit, summasq; frumenti aristas baculo decußit, nullo uerbo reddito, eodem nuncio anxiè prosequente, &

quid

quid uellet Periandro referri expectante. Quo facto intellexit sagacis uir ingenij, ut si ciuibus dominari & tyrannide potiri cuperet, principes ciuitatis & summa capita rerum, quibuscũque modis posset, è medio tolleret: tacitisque ambagibus sublatis potentioribus, illum regno potiturum, depulso metu, affirmauit. Atque hic Periander fuit, qui tyrannos, si diuitibus dominari cuperent, amore potius ciuium & charitate, quàm armis stiparẽtur, monuit & suasit. Non enim parua dixit munimenta, beneficentiam & studia hominum ad perpetuitatem. Sed in hoc stratagemate, quod de Sexto Tarquinio legitur, cuius fœda uitia, & fœdiores libidines fuere: quòd odio & dißidio patris simulato, ob suorum morum difficultatem, superbúmque ac immodicum imperium, fugam fecisset, Gabiósque infestam Tarquinio gẽtem petijsset, ab illisque exercitui præfectus fuisset, uno atque altero prælio prosperè rem egisset: tũc demum creditam sibi uniuersam rem Gabinam, sublatis de medio primoribus patrum haud difficulter nec magno certamine in manus Tarquinij tradidisse: haud absimile factũ, sed pari exemplo, eisdemque confictis dolis, rem gestam apud Persas inuenimus. Nãque Assyrij quum à Dario desciuissent, Babyloniamque urbem præualidam occupassent, difficilisque expugnatio foret: in magna rerum difficultate Zopyrus quidam ex optimatibus, homo callidus & ueterator, ex omni barbarie ad omne facinus promptißimus, animo inuerecundo & astu barbarico, truncis auribus & naso, lacero corpore, & facie deformata fœdum in modum, singulare genus fraudis commentus fuit. Quippe simulans se à Dario tam

fœdè cæsum, quum illo oris dehonestamento cõspicuus foret, Assyrios & Babyloniam petijt, asserẽs sibi nullum nisi apud Darij hostes receptum tutum putasse. Inde ab Assyrijs benignè exceptum, turmis equitum præfectum dicunt fuisse, uno atque altero prælio contra Darîum prospere rem gesßisse, & cùm ex composito uictor fuisset, tũc postquam dux totius militiæ constitutus fuit, uniuersum sibi creditum exercitũ, ipsamque Babyloniam ualido præsidio munitam, in Darij manus haud multo negocio dedisse. Pisistratus quoque memoratur callido astu & uafro ingenio, ut Athenarum dominio potiretur, lacero & deformato corpore, pluribus sibi illatis uulneribus & plagis, in forum prodijsse, & clamore querulo, magnisque fletibus incensam multitudinẽ aduocasse, ea sibi uulnera ab inimicis illata palam uociferatus: & cum custodes corporis, manus iuuenum audacißimorum accepisset, tyrannidem Athenis magno scelere & perfidia inuasisse. Neque absimili exemplo Dionysium, qui Syracusas flagitiosius occupauit, pari audacia & astu idem factitasse accepimus. Nanque dolosis cõsilijs se multorum insidijs appeti asseuerans, prope concionantis in modum per infimas obtestationes apud populum, peruicit, ut sexcentos circa latera armatos sumeret: quo agmine stipatus, graui & superbo dominatu patriam occupauit. Adeo perniciosis exemplis & uesana cupidine mouentur homines, ut quod uirtute nequeunt, callido astu & malo facinore assequantur. Proditur memoriæ iuuenis inter cæteros non ignaui spiritus, ex optimatibus quos Aristodemus tyrannus extorres fecerat, hoc consilio usus, ut patriam ab im-

impotenti seruitute liberaret. Nam corpore plagis afflicto, ut fides haberetur, ad Aristodemum uenit: & quos fidißimos habebat, exciuit, illosque in saltus inuios & inaccessos ubi dispositæ erāt insidiæ, adduxit: quibus debellatis & tyranno occiso, Cumas seruili iugo liberauit. Soßis uero Syracusanus, homo uersuti ingenij, nouandi res occasionem nactus, quum similibus dolis sanguine fœdatus & ueste lacera, lamentabili uoce contra Dionem multitudinem exciret, consilio parum celato, postquam dilicuit fraus, tanquam molitor nouarum rerum & uulgi turbator, Athenis iudicium subijt, & intestinæ fraudis pœnas luit.

LIBRI II. GENIALIVM DIERVM FINIS.

ALEXANDRI AB ALEXANDRO IVRISPERITI NEAPOLITANI, GENIALIVM DIERVM LIBER TERTIVS.

Quid dicatur idem apud philosophos, & quid idem à iureconsultis, discussum cum Hermolao in conuiuio familiari. Caput I.

HERMOLAVS Barbarus amicus meus summus, perquam fuit literis homo ornatißimus, bonisque disciplinis & ingenuis artibus excultus, ac præter ingenij amœnitatem, quæ plurima in homine fuit, doctrina quoque curiosa & eleganti. Ad eum quotidie, dum Romæ ageret, complures uiri

bene literati, atque in studijs doctrinarum magistri, sapientiæq; doctores facũdißimi, exercendi animi caussa frequentes uentitabãt. Accipiebatq́ue singulos ille, aut noua lectione autoris non uulgaris, nonnunquam quæstiunculis ex philosophia minime procacibus & petulantibus, sed placidis & ingeniosis, ac pro æstimatu cuiusque festiua quadam argutia animum lacessentibus: ita ut ipsius cõsuetudine & sermone quotidiano, semper quisq; doctior & lepidior fieret. Forte uero cum festa solenniq; die ad cœnam ab eo inuitati, nonnulli ex nostratibus boni adolescentes studia humanitatis profeßi, & nos unà transactis negocijs conueniremus, excepit nos ille cœnula admodum lauta et frugi, non prodigis epulis & paratu magno, sed parco, breui, & parabili cibo: & ut tenui cõuictu, ita summa uoluptate comitateq́ue mutuos ipse sermones mistos conuiualibus iocis, in longum protrahebat. Cumq; inter cœnandum, sicut solebat in conuiuio familiari, iuuenis quispiã latæ indolis, & haud illiteratus, Thesei res gestas nuper è Plutarcho in latinũ uersas, scitè admodum & uenustè lectitaret, quoq́ue pacto in Cretã delatus, Labyrinthi errores & Minotauri monstra superarit, reuersoq́; ut Athenienses ob res fortiter gestas, dies festos dedicarint: & alia permulta, ut ingenium facundiaq́ue eius fuit in extollendis uenditandisq́ue Græcorum rebus, plusquam satis est, profusi: Hoc quoque legebat, nauim qua in Cretam Theseus delatus fuerat, ad Demetrij Phalerei tempora Athenis seruatam custodiri. Et quia longo æuo absumpta materia fuit, lignis antiquioribus detractis, nouisque coaptatis, diu mansisse. Eaq́ue cum eadem Thesei nauis diceretur,

diceretur apud philosophos aliosque physicæ studiosos: an eadem esset nauis, an uero altera, ancipitē quæstionem incidisse: Cumque hæc & pleraque ex Plutarcho in hanc sententiam ille legisset: Morosa, inquit Hermolaus, & quæ nihil habeat controuersiæ, quæstio hæc inter philosophos agitari cœpta fuit. Cui enim non explicatum est, ubi materia non eadem subest, quæ prius erat, & si loco illius altera suffecta sit, minime eandem rem dici oportere? Constat enim, nauim quæ demptis tabulatis & tignis, ex noua materia coaptata est, non eandem esse. Siquidem cum quid idem esse dico, illud ita demum esse idem putandum est, si nihil ei additum detractúmue sit. Nauis ergo quæ ueteri dempta, & noua coaptata materia, facta est, quia non eadem materia nunc est quæ olim fuit, eadem omnino dicenda non est. Cumq; me, qui unà aderam, quid de istiusmodi re iudicij haberem, potissime interrogaret: respondi meminisse me in complurium iurisconsultorum libris secus lōge atque ipse censeret, scriptum legisse, quos omnes contrà sentire atque isti opinioni aduersari haud dubium fuit. Nanque Alphenus iuris ciuilis & ueterum literarum impensè doctus, haud immerito existimauit, ubi iudicium coram uno pluribúsue agitari cœptum fuit, si illis fato perfunctis alij suffecti sint, idem iudicium censeri: & populum eundem esse qui nunc est, & qui ab hinc centum annis fuit. Nauim quoq;, quæ mutata ueteri materia, noua suffecta est, non aliam, sed eandem decere existimari. Quod si aliter dicimus, utique foret, ut nos qui immutamur quotidie, ijdem non essemus, qui ab hinc anno fuissemus. Quin etiam, si longius euagari

libet, inueniemus Vlpianũ magna uirum autoritate, qui ob excellentem doctrinam, Aurelij Alexandri imperatoris sacri scriniorum magister fuit, & Pompeium pariter iuris scientem & peritum, literis prodidisse: Si grex mihi testamento legatus esset, isque adeo immutatus est, ut ne ouis quidem quæ scripti legati tempore fuit, hodie supersit, sed omnis ex sobole postea nata suffectus sit: eundem gregem dici, atque ideo legatum testamento deberi: quia cum quid loco alterius sufficitur, idem existimari haud dubium est. Atque hoc, inquam, apud ueteres iurisperitos ita in confesso fuit, ut exploratius nihil esse posit. Quumq; Hermolaus me fuisset intuitus, ueluti fateretur quod afferebam: Esse, inquit, arbitror ut dicis, etsi mihi hæc sentẽtia omnino non probatur, cui prorsus non accedo: & cùm ista sit ueterum iurisperitorum opinio, ut modò dixti, aliquid obniti non auderem, si penitus uera foret. Nam quòd asseueras Vlpianum & iurecõsultos sentire, facilis est & expedita distinctio, id quod asserunt censeri in casibus per te modò explicatis: non tamen ut in omni re, omnique negocio idem statuendum censeam. Nam si altius rem intueri uolumus, profectò referre arbitror, cum quid idem esse dicimus, an illud eiusdem substantiæ & formæ, an uero alterius dicamus. Formam uero à substantia abesse non ignoras, quas à uestris iureconsultis materiã & speciem appellari audio, quam Aristoteles εἶδος nuncupat, Plato ἰδέαν: nonnulli materiam, plerique causam & formam. Cum ergo aliquid idem esse dico, hoc apud physicos ita receptũ est, quod est uero propius, tũc demum illud idem dici oportere, si eadem materia subest quæ prius fuit, & forma seu

species

ſpecies immutata non eſt: idq́ue poſſe internoſci, quòd mutatio formæ uel ſubſtantiæ diuerſam, non eandem rem facit. Nauis ergo quæ tignis detractis ex alia materia coaptata eſt, & grex noua ſobole ſuffectus, ſic populus & alia hoc genus, quia materia ſeu mauis ſubſtantia non eadem eſt, quæ olim fuit: quippe quia illa dēpta, alia ſuffecta eſt: licet forma uel ſpecies nauis, gregis, populi, eadem ſubſit, eandem rem non eſſe haud dubie efficit: quum diuerſa materia uel forma diſsimilem rem, non eandem efficiat: alioqui dicendū foret, eaſdem nunc Athenas eſſe quæ quondam fuere, eandem Carthaginem, eandem deniq; Romam, urbes præualidas olim & populos præpotentes, nunc (ut uides) ita incendijs & ruinis deformatas, uaſtas, & infrequentes, ut illarum uix memoria aut ueſtigiū extet. Veſtri uero iureconſulti rem aliter intuentes, licet materia rei mutata, ſi altera illius loco ſuffecta ſit, dummodo eadem ſpecies maneat, eandem rem dici putāt: credo quia nihil officit aut repugnat, quare illud ex conſtitutione iuris idem cenſeri non debeat. Etenim ſi in demortui loco ſuffectus eſt iudex, uel ſi teſtamento quiſpiā gregem legauit, ſeu quid aliud arbitrere, licet quod prius erat, mutatum ſit, & aliud illius loco ſuffectum: quia non propterea mutata teſtantis uoluntas probatur, ex qua iuris conſtitutio pendet, eandem rem cēſeri proculdubio facit. Vbi enim ratio legis ineſt, ibi idem eſſe iudicium, bonum & æquum eſt. Quod apud phyſicos, qui rem acutius intuentur, & magis hæc ad uiuum reſecant, cum ſint rerum ſcientiſsimi & artium periti, non ita receptū eſt. Leges enim quod probabile eſt, quantumq́ue æquitas & ius ſuadet, ſequuntur:

physici uero, quantum ueritas & ratio necessario conuincit, efficiunt. Ex hoc igitur effici cogíque potest id, de quo disceptabatur, nauim quæ mutata ueteri materia, ex altera coaptata est, quia non eadem substantia subest quæ pridem fuit, licet uestri iurisconsulti aliter sentiant, tamen secundum physicas rationes eandẽ nõ esse, nec censeri: quia mutata materia uel substantia, diuersam, ut dixi, non eandem rem facit. Hæc Hermolaus admodum facundo, ut erat, ingenio, multaq́; cum elegantia uerborũ, apud complusculos qui aderamus, dum cœnulã nobis daret, scitè subtiliterq́; disserebat.

Gentium diuersarum mores in condendis humandisq́; corporibus defunctorum, et qui Romanorum usus fuerit. Caput II.

ROMANOS *olim ab ortu urbis, defuncta corpora humi condere, neq; cremare consueuisse, illud argumento est, quod* Numæ Pompilij *corpus in arca lapidea post multa secula à* Cn. Terentio *in* Ianiculo *inuentum, uetustißimi autores tradunt.* Postea *quum longinquis bellis defunctos erui cognouissent, ut igni cremarentur decreto sanxerunt.* Primus *ex patritijs* Cornelius Sylla *traditur, qui decedens igni se cremari uoluit, ueritus talionẽ: nam ipse corpus* Marij *& eruta ossa subuertit, & in* Anienem *misit.* Inde *mansit diu defunctos cremandi consuetudo: à qua sequutis temporibus dum* Antonini Cæsares *imperitarent, desitum fuit.* Tunc *enim illo more abrogato, denuo corpora humi condere cœpere, ex instituto* Thaletis, *qui cum omnia ex aquis constare dicat, defunctos terræ mandare iußit, ut humore dissoluantur.* Heraclitus *uerò igni, tanquam ad originem suam reuertantur: quippe*

cum omnia ex igne constare diceret. Carthaginienses uerò cum prius terra obruerent fato defunctos, postea à Dario admoniti, mutato cõsilio, igni tradidere. Apud Syros & Aegyptios condendi & non cremandi corpora, medicataque cadauera asseruandi in loculis, uetustum morem inualuisse accepimus. Condiebãt enim cadauera myrrha, aloë, cedro, melle, sale, cera, bitumine & resina, odoribus & unguentis delibuta. Ex succo enim cedri exanimum corpus seruari, sicut uiuẽtia corrumpi, haud dubie perspectum est. Sudore quoque ligni tedæ concisæ & furnis adactæ apud eosdẽ mortuos delibutos, seruari prodiderunt, ita lineamẽtis integris, ut uiui apparerẽt: quod ab exteris regibus usurpatum accepimus, ut eorum corpora nõ cremarent, sed differta odoribus tumulo inferrent, aut humi conderent. In tantumq́; odores ad defunctos pertinere creditum est, ut quanuis cremarentur, unguenta tamen et odores flammæ iniÿcerent. Pythagoræi non unguentis, sed foliÿs populi, myrti, & aloes stipati, humi mandabantur, sicut M. Cato condi & humari uoluit. Lycurgum legimus, nihil cum mortuo sepeliri mandasse, sed puniceo amictu uelatum, & oleæ fronde circundatum terræ mandari uoluisse. Albanis pecuniam cum mortuis sepelire in loculis mos erat: Taxilis, Brachmanis, et Iberis, uulturibus defuncta corpora obiÿcere: Barchæis quæ apud Colchos & Iberos gens est, agnatos morbo extinctos, uelut ignauos & degeneres, igni tradere: in bello autem absumptos, tanquam fortes & strenuos, obiÿcere uulturibus. Parthi & magi procul à nostro orbe siti, honestißimã sepulturã uulgo auium aut canũ laniatus putauere, nudaq́; tantũ ossa quæ supererant,

terræ mandare assuêrant: sicut apud Hyrcanos, *quorum horrida & inculta uita est, aliasque gentes indomitas, canes pro sepulchro fuere, qui sepulchrales dicti.* Hos *affluenti cibo nutriebant, & suos quisque canes parabat in uita, à quibus mortuus laceraretur: atque hoc eximium & solenne putabatur funus.* Persæ *fato defunctos cera circunlitos, ut maxime diuturni essent, domi condebant:* Aßyrij *in melle, regum uero in paludibus.* Humi *uero tradere, aut igne cremare, capitale fuit.* Essedonum *traditur mos, ut parentum funera cantibus prosequantur, mox cœtibus propinquorum aduocatis, quod dictu audituq; fœdum est, ipsis cadaueribus immistis ouillis carnibus uescantur.* Id *quod ab* Indis & Massagetis *usurpatum ferunt, quorũ prodigiosa immanisque natura est: nam senio confectos in frusta cædere, illorumque carnibus immistis pecudibus uesci assuenere.* Id *quoque apud* Derbices Persicam *gentem, & cum* Hybernis *efferatis hominibus commune fuit, ut parentes & affines, qui succubuere, comesse pietatis, maximæque honestatis munus putarent: quod* Chrysippus *philosophus probauit, & literis prodere non dubitauit.* Fuitque *proditum, eosdem* Derbices *in more habuisse, uiros etiã progressos ætate, more hostiarũ immolare ad aras, mulieres uero senescentes præfocare.* Tradunt Hyperboreos *illos penitissimos, qui in extimo orbis tractu siti sunt, homines rigẽtis barbariæ, & omni humano generi insociales, eos qui longo æuo uixerunt, post epulas & familiare conuiuium sertis redimitos ex rupe abrupta in mare dare præcipites: quæ lex in* Coo *insula ad* Hellespontũ *fuisse traditur, ut supra* LX. *annos nati, aconito uitam finire*

nire cogantur, ne ipsi desides & ignaui, fortium uirorum cibaria absumerent, locumque & partes aliorũ occuparent. Quod de Caspijs quoque memoriæ proditum est: nam filij parentes septuagenarios domi clausos, aut in loca inculta & deserta, intimasque solitudines expositos, uel fame enectos, siti & inopia cõficere, celebre funus putarunt. In Scythia gens est, quæ parentum cadauera inter niues & glaciẽ truncis affixa arboribus detineant: illa terræ mandare, pro scelere proque flagitio arbitrati. In Phrygia mortuos sacerdotes non defodiunt, sed super lapidibus decem cubitis erectos, sublimes constituunt: sicut Nasamones, qui sedentes mortuos statuebant. Thraces quoque fama est & Indos ætate confectos, illos præcipue quibus studiũ sapientiæ fuit, incensis rogis mortem oppetere, & sine aliquo funerum apparatu, lætos se in flammas inijcere nõ refugere nec formidare: alios inibi homines in alio tractu orbis intonsos & incultos, ultra Arabes & Aethiopes, parentes & sibi coniunctißimos in litoribus, ita ut fluctibus operiantur, sepelire: Ipsosque Aethiopes ad certos annos uitam producere: qua exacta, diuerso quisque fungatur fato, exanimaque corpora uel in flumen deijcere, uel uitro operta, ita ut integra spectentur, & posteris spectaculo sint, asseruare. Pæones in stagna, Ichthyophagi in mare defunctos abijciunt. Troglodytæ paliuri uirgis mortui ceruicem cum pedibus alligantes, efferunt: deinde cadaueri lapides aggerentes, cornu capræ inibi ridentes apponũt, hoc pro exequiali pompa, proque funere existimantes. Quod à Gymnesiarum incolis usurpatum legimus, ut incisa & desecta cadauera in urnam imponant, desuperque

ingentia saxa accumulent. Arabum uero mos proditus est, ut regum & summorum ducum elata cadauera, in loca tetra & inculta stercore obruant, ac cœno & fimo aggesto, terræ imponant. Panebij, si quando rex moritur, corpus quidem defodiũt, caput uero auratum in templo augustißimo consecrant dicantq;. Sicut Saitanis reges qui imperitarunt, intra septa templi sepelire assuetum erat, hoc sepulturæ genus optimum, & pietatis ultimum officium æstimantes. Lotophagis nulla sepulchrorũ habetur cura, sed defunctos in mare deijciunt, parũ referre arbitrati, igni, terra, uel aqua dissoluantur. Apud Athenienses & omnem ferè Græciam corpora non cremare, sed terræ condere, & sepelire cum funebri ueste: Phrygibus uero igni imponere, antiquißimus mos fuisse ꝓditur. Sed in humandis corporibus Athenienses orientem uersus, Megarenses & Phœnices, ad occidentem uertere solebant. Aphri uero ut Græci sepeliunt. Maxima autem sepeliendorũ cadauerum cura Atheniensibus fuisse fertur, præcipue bello peremptorũ, ita ut qui illos inhumatos relinquerent, quouis supplicio dignos putarẽt. Idcirco summos duces quia cæsos nauali pugna in mare deiecerãt, grauibus pœnis & capitis supplicio affecere: quibus cùm peremptorum corpora assequi nequirent, illorum ossa & disiecta membra paßim strata exquirere, & humo tegere, defunctosq; in acie, tumulo publicè extructo, quotannis pro cõcione laudare, magnæ curæ fuit: adeo ut Nicias cum exercitu iter faciẽs, ne duorum militum inhumata cadauera relinqueret, totũ subsistere agmẽ, donec humarentur, iusserit. Et Cimon Milciadis filius, ut pater sepulchro conderetur, captiuũ se præbere non dubita-

dubitauit. Traditum quoque est, Cares morte sublatos milites, armatos sepelire: & Syndones tot pisces in sepulchris mittere, quot hostes confecisset qui humaretur. Sicut Iberi pro hostium interfectorum numero tot obeliscos apponunt, hoc insigne testimonium uirtutis & expertißimum decus arbitrati. Condebant enim prisci corpora uel arcis lapideis, uel fictilibus cum funebri tunica: quia nudum iacere cadauer, pro flagitio erat. Reges uero externis differtos odoribus, in montibus sepeliunt: unde deductum, ut illorum sepulchris pyramides apponant aut columnas: Romani uero in domibus quas singuli incolebant, doliјs aut uasculis: qua ex causa Lares, quos domesticos uocãt deos, colere cœperunt. Postea lege duodecim tabularum, ne in urbe sepelirentur, néue urerentur, graui fuit documento sancitum, cuius uerba sunt: In urbe ne sepelito, néue « urito. Cineres tamẽ eius qui triũphasset, aut Impera- « toris qui hostes bello domuisset, uel armis remp. auxisset, in urbem ferre licebat: quibus hoc honoris causa, ut in foro conderentur, tributum est: licet apud Spartanos secus longe seruatum sit, Lycurgi lege, quibus et in urbe, & secus deorum templa sepelire permissum. Non sic Athenis: nam in campo extra urbem tumulus erat, in quo columnæ extabant, in quibus defunctorũ nomina per singulas tribus, qui illic conditi erant, continebantur. Corinthi quoque extra urbem maximorũ uirorum monumenta fuere. Inter quæ Diogenis Synopensis, quem Canem Græci cognominarũt, sepulchrum uisebatur. Reliqui uero in agris quisq; suis, aut in fundo suburbano, seu auito & patrio solo ex Senatuscon sulto Cn. Duillio consule, Romæ humari consueuere.

In quibus sepeliendi licet toto generi & familiæ ius esset à principio, postea ut in familiam ius sepulchri nõ descenderet, recẽtiore cura prouisum fuit. Frequentius in Flaminia aut Latina uia, ac suburbijs et anfractibus uiarum, Romanorum gẽtilitia sepulchra fuere: ibiq́ue Calatini, Scipiones, Seruilij, & Metelli, aliorumq́ue honestißimæ familiæ condebantur: ad quæ uasa figulini operis, nonnunquam arma militaria, ensesq́ue & libellos, aliaq́ue quæ defuncto cordi in uita fuerant, quorumq́ue efficaci studio tenebatur, ferre, et eodẽ sepulchro tegere assuêrant, ut ea quæ uiui dilexerant, unà conderentur. Memini dum Romæ agerem, in uetustis sepulchris, quæ in uia Appia plurima uisuntur, inter ædificia hortosq́; interq́; coagmenta lapidũ, erutum cadauer fuisse, multo æuo uetustũ, adolescentulæ mulieris facie, capillo, oculis, naribus, & reliquis lineamentis prorsus integris & incorruptis: nisi quòd uestigia liquaminum & unguentorum quibus delibutum fuerat, apparebaut: recenti specie, inscriptione nulla, qua nomẽ defunctæ innotesceret. Pomponius tamen uir, ut in ea ætate, ueterũ literarum impense doctus, Tulliolam Marci Tullij Ciceronis filiam, de cuius obitu ad Seruium Sulpitium sunt epistolæ: aut Priscillam Abascantij, de qua Sylua Papinij extat, fuisse augurabatur. Id quibus argumẽtis asseueraret, cùm nulla inscriptionis uestigia extarent, prorsus nescimus.

Consularia comitia per quos fiebant, quæúe potestas consulis, quantumq́; ius & quæ dignitas foret. Cap. III.

COMITIA consularia nouis cõsulibus creandis, nõ modo per consules haberi, sed per interregem, nonnunquam absentibus consulibus, alterum consulem, cuius

cuius erat sors, ut comitijs praeesset, ex prouincia euocari, aut si morbo uel necessitate impediti, cõmodo reipublicæ auocari non possent, dictatorem dici, qui comitijs præesset, sæpe rescriptum est. Dicebat enim dictator consulem ex patrum decreto, nonnunquam ex opinione sua, illum cui militares & ciuiles artes, ac imperatoria consilia forent, quiq; è republica magis esse uidebatur. Tametsi dictatorem comitiorũ causa, aliquãdo se consulem creasse, & in magistratu fuisse legamus, qui comitijs habitis, dictatura se abdicabat. Eadem uero comitia consularia, non solũ cùm utrunq; consulẽ fieri, sed cùm altero defuncto collegã cooptari oporteret, sæpe indici haud dubium est. Ipsisque comitijs plebem interesse ac cẽturias & tribus in campum aduocari frequẽter inuenimus, quanuis sine plebe per patres clientesq; patrum plerunque habita legamus. In quibus etiam absentes non modo patritios, sed plebeios consules nominari licuit. Tametsi æuo succedẽte ex longo interuallo nobilitas adeo cõsulatum inuasit, ut soli patritij penes quos maximæ diuitiæ fuere, eiecta plebe, ad consulatum assumerẽtur: adeóque plebs obnoxios summisit animos, ut nulli plebeio ad capessendos consulatus, & intermissum honorẽ uendicandum animus fuerit: à qua impotentia nobilitatis post aliquot annos, urgente belli discrimine, patritij desiuere, tunc quum perculsa nobilitate, C. Marius nouus homo bello Iugurthino consul factus, plebi Romanæ intermissum diu consulatũ restituit. Et tametsi nisi qui quæsturã, ædilitatem, & præturam per gradus antea gessissent, ad consulatum nulli admitterentur: plerunque tamen eos qui nullos antea curules gesserãt magi-

stratus, quibusque mandatus honor nõ fuisset, consules creatos inuenimus. C. Claudius Cento comitiorum causa dictator dictus, Publium Seruilium Quinti filiũ Galbam, qui nullum antea honorem gesserat, cõsulem creauit. Et Pompeius Magnus ex Senatusconsulto legibus solutus, priusquã alicui magistratui præfuisset, consul factus est. Quorum nomina, postquam comitijs relati erant consules, in fastis & annalibus (unde tempora & annos Romani designabant) in primis annotare soliti sunt: ex quibus turpißimorum consulũ propter flagitia & dedecora sæpe nomina inducebantur: id quod actis testabatur. Is uero qui consul dictus designatusque fuerat, antequam magistratũ iniret, collegam sibi sæpe nominabat: quod è re publica uidebatur, ut positis simultatibus, una mente, consilio ac uirtute, nec fœdo certamine & per dißidiũ, quod praua ambitio solet, respublica ageretur, utque ex uoluptate sua consul quem maxime appeteret, collegam haberet: nonnunquam Senatus collegam dixit. Sæpius uero ipsis comitijs duo fuere creati consules communi studio uotoque. Erant ergo Romæ bini consules potestate pari, sicut apud Iberos bini deliguntur reges: alter qui iura daret, alter qui populus præesset: et Carthaginiensibus duo annui reges præfuere, qui Suffetes dicti. Aliquando iudicum ordo præfuit, qui rerum & personarum ius habebant. Et Lacedæmonijs bini præfecti, mox bini reges nomine magis quàm imperio, ex Procli & Heristenis familia primo, postea ex Eurithionis & Agidis: demum ex Heraclidarum genere, pari iure et imperio non dißimili imperitarunt: tametsi Lycurgus reip. curam per ordines diuiserit: quod apud Achæos

simile

ſimile accepimus, ut binos prætores annuos ſibi præficerent, qui publicas res ſimul & iudicia curarent: aliquando decem, quos δημιουργοὺς uocabant. Athenienſes uero poſt eiectos triginta tyrannos, qui plures q̃ mille quingentos ciues indemnatos necauerunt, neque ſinebant cognatos funeribus adeſſe: decem qui præeſſent, per Thraſybulum accepere: mox ipſis à Pauſania eiectis, Prytanes numero quinquaginta præfuere: quæ pars decima Senatus erat, quorũ numerus quingentorum fuit. In quo obſeruatum eſt, ut nemo ex genere Athamantis natu maximus, prytanes fieret: qui etiã Rhodiꝫ ſummus erat magiſtratus. Apud Chaones aũt annui magiſtratus ex primoribus ciuium deliguntur: Armeniorum Megiſtanes, Cretẽſium Coſmi dicti ſunt: ſicut Perſarum, Magi & Caramãges, qui loco prætoris erant. Bœotiꝫs undecim ſummæ rerum præerãt, qui pacis belliq́ue temporibus ius dicebant. Qui quidem conſules, etſi pari honore eſſent, non tamen ſimul inſignia conſulatus aut imperium habebãt. Nam poſtquã Iunius Brutus, eiecto Tarquinio & regibus exterminatis, cum Collatino conſul creatus eſt, licet omnia iura & inſignia quæ apud reges erant, populus conſulibus conceſſa uoluerit: tamen ne duplicatus terror uideretur, ſi apud utrunq; conſulem faſces uideret, cautum fuit ut apud alterum, eum uidelicet qui imperium haberet, faſces eſſent. Ideo alternis menſibus, modo ad unum, modo ad alterum conſulem faſces tranſire uoluere. Idemq́ue ſequutis temporibus, dum imperiũ & reſpublica ſtetit, ſeruatum eſt. Sed tamen quo menſe faſces non habebat, accenſus apparebat conſuli, lictores uero ſequebantur: quod intermiſſum diu, poſtea

Cæsar reuocauit denuo. Et quamuis consuli antiquiori fasces darentur prius, ueluti caniciem & annos uenerantes: postea lege Iulia cautum fuit, ut ei qui plures liberos quàm collega haberet: aut si numero pares essent, qui maritus foret præferretur: aut si omnia essent paria, antiquior fasces acciperet: eos tamen qui secundum gererent consulatum, alteri nouum ineunti, præferri haud dubium est. Erant ergo consulatus insignia duodecim fasces, lictores totidem, purpurea prætexta, curulisque sella. Quin etiã eum qui antea consul fuisset, iterum & sæpius consulem creari: & qui dictaturam gessisset, in consulẽ assumi posse, nemo dubitauit. Quintus tamen Fabius Maximus legem tulit ad populum, ne intra annos decem eundem consulem refici liceret: quàm legem consensu tacito abrogatam, Sylla iterum promulgauit. Creatis ergo consulibus prouinciæ nominabãtur, ut eas uel ipsi inter se compararent, sortirenturue, quos ire ad bellum, quos præesse exercitibus oporteret: uel si in deligendis prouinciis non conueniret, extra sortem Senatus decerneret. Quod lege curiata cauebatur, ut Senatus contra legem curiatam sine sorte prouincias designaret: aut si Senatus auersaretur, per populum agi poterat, ut extra ordinem consuli prouincia daretur: tametsi utrunque consulem in eandem prouinciam cum exercitu profectum quandoque legamus: optionem tamen diligendæ prouinciæ extra ordinẽ collegæ dari, aut suam sortem permutare cum collega absque decreto Senatus, antiquo more non licebat. Ad quas profecturi consules, si cæsis hostiis & sacrificio perfecto, non facile litaret, sæpe diffuso tempore ire supersessum est.

Inter

Inter quas fuere minores prouinciæ, pauci momenti & ferè desamatißimæ, ut syluarum colliumque, ne compingendis nauibus materia deesset, & frequens ad omne genus operum materia suppeteret. Consules uero nominatos, ab ipso inito magistratu legiones cum collega partiri, ac Iouis optim. maxi. templum adire, senatum habere, eumque de prouincijs, deque omni statu reipub. consulere, Latinas ferias indicere, Iunonique Sospitæ, & Ioui Latiali solenne sacrum in Albano facere: in quo carnem Latinis populis diuidere mos erat, sæpe perspectum est. Indeque auspicato ad uota nuncupanda in Capitolium ire, uotisque nuncupatis, paludatos uel trabeatos in ueste regia, prosequẽtibus primoribus patrum, in prouincias quisque suas proficisci: & prius quàm ad hostes ducerent legiones, ad populum concionari de prouincijs, de administratione belli, & quam spem de se polliceri poßint, referre solitos inuenimus. Ex omnibus quoque magistratibus solos consules, dictatores, prætoresque, consularibus auspicijs creatos, antequam adeant magistratus, Lauini Vestæ & Penatibus rem diuinam facere tradunt. Quibus in bellum profecturis, militaris suppellex consulari maiestate digna, scribæ, librarij, præcones, apparitores, muli & tabernacula publice dabantur. Quæ quidem paludamenta mox sequuti Cæsares sibi desumpsere. Diuus uero Augustus proconsulibus profecturis in prouincias, pro mulis & tabernaculis, certam pecuniam subtaxari iußit. Alexander uero Seuerus ituris præsidibus in prouincias, mulos, equos, uestes & coquos publice dabat: in quadruplum illa reddituris, deposita administratione, ubi male se gef-

ſiſſent. Athenienſes uero duces in bellum prodituri, ſertum ex olea ſacra ſumere, & uas aquæ ferre iubebantur. Erat igitur conſulis officium, domi foriſque, ac belli paciſque temporibus toti reip. conſulere, inque cuſtodienda regēdaque republica totis incumbere uiribus: omni denique ſtudio, conſilio, fide, grauitate, & robore animi, pro commodis reip. pugnare. Itaque in exercitu ſi quæ obeundæ eſſent expeditiones, legionibus præerant, & ſummi imperatoris officio fungebantur. Et in urbe tam de prouincijs quàm de magiſtratibus, de fœdere, pactionibus, gerendiſque bellis, militibus ſcribendis, comparandiſue: deque ſtatu, dignitate, commodiſque reip. de communi ſalute ciuium, & ſpe bonorum, deque legatorum poſtulatis, ſenatum cōſulere debebat: deque omnibus his ſingulorum ſententias rogare. Sed citra ſenatus aut populi autoritatem, ſoli decernere non licebat. Ipſorum tamen conſilio, magiſtratu amouere poterat, & de gradu deijcere etiam prætorem, cenſoremque: uel aqua & igni interdicere, aut exulem eſſe iubere, bella ſuſcipere, ſupremum ius habere. Quod lege magiſtrali cauebatur in
" hæc uerba: Conſule regio præſunto imperio, hiſque
" præeunto, iudicando, conſulēdo: prætores, iudices ap-
" parento, militiæ ſummum ius habento, nemini paren-
" to, iuſſa his populi ſuprema lex eſto, eundemque ma-
" giſtratum, ni interfuerint decem anni, ne quis capito,
" ciuitatem annali lege ſeruanto, duella iuſta iuſtè ge-
" runto, ſocijs parento, ſe & ſeruos continento, populi-
" que ſui gloriam augento, domum cum laude redeūto.
& infra. Nonnunquam ſine conſulto ſenatus, conſul magiſtratu amouiſſe compertum eſt: ſiquidem Flaccus con-

consul Thermum prætorem, inconsulto senatu, honore priuauit & fascibus. Diem quoq; dicere tribuno plebis & reliquis magistratibus pro imperio poterat. Eundemque ab omnibus magistratibus comitia tum & concionem habere, deque consilio senatusc̃õsultum facere, & ne fierent inhibere, atque si è rep. uidebatur, dictatorem dicere posse, nulla controuersia est. Cúmque honorum finis sit cõsulatus, totiusque imperij maiestatem gerat, legatis undecunque in curiam admißis, solus ex autoritate senatus responsa dabat, legemque ad populum ferebat. Is tamen quum de capite ciuis agebatur, pœnam, capitalémue noxam inferendi ius non habebat, lege edita qua cauebatur, ut à cõsulibus (ne per omnia regiam potestatem sibi uendicarent) impunè prouocatio esset, neue in caput ciuis Romani, nisi populi iussu, animaduertere possent. Tũc enim qui noxæ capitis reus, sceleris coarguitur, ad populum produci debebat, & dicta causa, ex populi iudicio de capite ciuis cognitio dabatur. Nam soli dictatori & populo, ius de nece ciuium datũ est. Tametsi legamus Opimium consulem, contra instituta maiorũ, primum dictatoriam sibi uim usurpasse, Caiumq; Gracchum & Fuluium Flaccũ aliosque ciues, absque populi iudicio necasse. Si tamen consuli senatus permitteret (quod in summis reipub. casibus, & magna mole periculorum fiebat) ut caueretur, ne quid resp. detrimenti caperet, tunc de nece ciuium decernẽdi, illosque omnibus modis coercendi, belli gerendi, domi forisque summum imperium habendi ius dari censebatur: ipsi tamen consuli Romanum ciuem, etiam senatorem, in carcerem duci iubere, & mulctam irrogare, facultas erat.

Quod si quis parum iusto iudicio mulctam irrogatam aut indigno iniuriam factã querebatur, alterius consulis opem implorare, ad eumque prouocare licebat: ipsique collegæ intercedendi, inhibẽdique ne quid secus fieret, ius erat atque potestas. Quod si quæ causæ prætoriam excederent cognitionem, de his quoque apud consulem iudicium esse perspicuum est. Et quanuis tanta potestas consuli foret, eoque excellentiæ & felicitatis creuerit, ut totius reip. & imperij summam gereret: si quid tamen impotenti animo contra remp. molitus fuisset, poterat ei ante tempus finiti honoris consulatus abrogari, & de gradu deijci, sicut multis exemplis perspicuum extat. Q. Cincinnatus dictator, L. Minutium consulatu abire iussit, & imperium illi abrogauit, quòd eius ignauia castra hostes obsederãt, & penè expugnarant. Fuitque literis memoriæ proditum, quòd in prouinciam profectus cõsul cum exercitu, inde decedere, aut præsidium dimittere, uel in aliam prouinciam ducere iniussu senatus minimè poterat: idque lege Iulia sub graui documento uetabatur, ne consul sua sponte bella gerere, aut in regionem prouinciamque sibi non decretam, sine autoritate patrum & iussu populi accedere liceret. Quod tamen apud Spartanos reges secus fuisse constat. Illis enim in quancunque prouinciam, regnúmue, suo arbitratu bellum gerere, copiasque deducere permittitur, etiam sine cõsulto senatus. Hoc quoque memoriæ datum est, post binos cõsules, quos ab initio exactis regibus continua serie creatos nouimus, semel apud unum imperium consulare stetisse, tunc cùm urgẽte dissidio Pompeij & Cæsaris, senatus ne quid respub. detrimenti cape-

caperet, unicum consulem Cn. Pompeium dicere coactus fuit. Iterum Syllæ temporibus, Cinna interempto, solus Carbo gessit consulatum. Quin etiam illud proditum est, consulem initio creatum, ne magistratum iniret, præterquam religione, etiam senatusconsulto uetari: & si inisset, ui atque imperio se cõsulatu abdicare, donec alter ritè suffectus esset, iubebatur: quódque consul abiturus magistratu, peracto honoris tempore, concionatus ad populum, solennissimum iusiurandum se in magistratu contra leges nihil egisse, & quantum ratione prouideri potuit, ex sui animi sententia nihil deliquisse, conceptis uerbis, publicè præstabat. Quod quidem ne quid præposterè dicatur, aliquo præeunte sæpe exhibebatur, cõcioneque dimissa, cum ingenti comitatu & gratulatione ciuium stipatus, patrum frequentia domum deducebatur. Illud quoque non omittendum, quod licet imperium consulare annuum esset, nullique nisi exacto quadragesimo & tertio ætatis anno, cõsulatum capere antea licuerit: pluribus tamen citra eam ætatem, si quod dignum operæprecium reip. præstitissent, consulatum gerere permissum fuit. Nam & Valerium Coruinum in tertio & uigesimo ætatis anno, ante legitimum tempus ad cõsulatum promotum legimus: & Mario Iuniori, Scipioni Aphricano, Pompeio Magno, & Octauio Augusto, aliisque ducibus, ob singularem rei militaris disciplinam, & ob candorem ingenii, ante tempus consulatus, aliosque honores delatos comperimus. Neque enim ætatis magnam habebant rationem Romani, quo minus suffragãtibus meritis, dictaturas & consulatus, aliosque honores meritis ciuibus deman-

darent. Quos enim amplissimis ornamẽtis dignos putarunt, satis annorum & ætatis habere duxerunt: tametsi L. Iulius tribunus plebis, Q. Fuluio Flacco & Manlio Acidino consulibus, rogationem ad populum tulerit, qua declarauit, qui & quibus annis nati, quẽque magistratum peterent caperentq́ue. Fuit præterea literis proditum, eos qui suo anno consulatum peterẽt, perraro sine repulsa ad præscriptos honores admissos: Qui uero serius quam per ætatem liceret, sine repulsa plerunque ad consulatum promotos: Consulibusq́ue in prouinciam profectis, & cum hostibus bella gerentibus, etiam ultra annum & donec debellatum cum hostibus, aut à senatu reuocati forent, imperium sæpe prorogari: quos tamen non esse consules, sed uelut perfunctos magistratu, procõsules nominari. Ipsosq́ue interim fasces & lictores habere, quoad sibi proconsulare duraret imperium, satis cõpertum & cognitũ est.

Quæ sint sigillaria, uerbum sæpius repetitum apud Scæuolam iureconsultum, tertio de legatis. Caput IIII.

VERBA Scæuolæ iureconsulti libros iuris ciuilis respõsorum tertio de legatis, hæc fuere: Paterfamilias ita legauit, lances numero duas leues, quas de sigillaribus emam, dari uolo. Is de sigillaribus leues quidem non emerat: lãces autem emptas habebat, & dictauerat testamentum ante triduum quam moreretur. Quæsitum est, an hæ lãces quas emptas de sigillaribus habuit, legato cederent, quum nullas alias de sigillaribus emerit, nec legauerit: respondi secundum ea quæ proponerentur, deberi eas quas de sigillaribus emisset. Hactenus Scæuola. Quæsiui ego à uiro docto multi nominis inter causidicos, quid esset dicere, lances

ces quas de ſigillaribus emam, dari uolo: iſque de ſigillaribus leues quidem non emerat: ac ſæpius repetitum nomen de ſigillaribus quid deſignaret. Atque ille quum ſigillaria, uaſa eſſe diceret ad uſum neſcio quem præparata, informia & impolita, & quædam nugalia ex autoritate interpretis, demum poſt multa deblacterata uerba, quum ſe quoque in contextu uerborum, & eruẽdo ſenſu abſtruſo dubitare diceret, haud multo poſt nactus neſcio quam occaſionem, & cauſatus ſibi negocium eſſe, nõ aliter explicato dubio quod quærebam, diſceßit atque abijt. Cuius illecebra admoneor, ut peßime cum his actum magnopere cẽſeam, qui prætermiſſo latinæ linguæ nitore & cultu uerborum, ſe protinus ad legum interpretamenta præcipites tradunt, magno errore nimis properæ feſtinationis. Siquidem hoc primum docendi ſunt, quonam modo uim ac ſenſa uerborum, & iuriſconſultorum mentem plane percipiant, ut ſiquid in controuerſiam uenit, non præpoſteros ſenſus, ſed proprios aſſequantur ſignificatus. Sigillaria enim uicũ eſſe Romæ celebrem, ubi uenum res uenales exponebantur, ibiq́ue uaſa præcipua, ſignaq́ue exquiſitæ artis ex ære argentoq́ue fabrefieri ſolebant, unde nomen factum loco, notum ferè & peruulgatum eſt. Suetonius in Claudio: Eſſedum argenteum, inquit, ſumptuoſe fabrefactum, & uenale ad Sigillaria redimi, concidiq́ue coràm imperauit. Idem in Nerone: Sporum Romæ circa Sigillaria comitatus eſt. Aulus Gellius Noctium Atticarum: Apud Sigillaria forte in libraria ego & L. Paulus conſidebamus: & pleraq; eò pertinẽtia exempla, ne exequar ſingula, quæ omnium ſermonibus celebrata ſunt.

Huc pertinet quòd dies Sigillariorum Saturnalibus adiectos legimus, quibus imagunculæ & simulachra uenalia in sigillaribus proponebantur: quæ pro suis capitibus in sacellum Ditis Romani deferebant. Fuit ergo Scæuolæ opinio, testatorem qui lances quas leues de sigillaribus se empturum promiserat, legasset, & morte præuentus, non emisset, sed emptas de sigillaribus antea habuisset, licet leues se empturum promisisset: tamen ne testatoris uoluntas irrita fiat, illas quas de sigillaribus prius emisset, qualescunque forent, legato accedere uoluisse.

Quæ delictorum pœnæ maiorum criminum apud diuersas gentes, more & legibus fuerint constituta, & quæ minorum. Caput V.

PLATO in Gorgia & philosophi plerique non ignobiles, duplicem puniendis peccatis putãt esse causam, unam commonitionis, alteram animaduersionis. Commonitio delinquentis causa fit, quum ei qui peccauit, uel pecunia, uel leui coercitione mulcta dicta est: quod eò fit, ut deinceps qui deliquit, ad bene honesteque uiuendum promptior & emendatior fiat. Ea pœna per leges inferri solet, quum leuiter delictum fuit: ut si iudici aliquid præcipienti contumacius paritum est, uel si prætoris dicto quis audiens non fuit: Animaduersio uero, non ipsius qui pœna afficitur, sed reliquorum qui supersunt, gratia adhibetur: ut metu pœnæ ne simili exemplo fiat, reliqui eadem noxa deterreantur. Nam delictum, quò impunitius, eò effrenatius fit: quia nisi fuerit uindicatum in noxios, proposita impunitatis spes mortalium animos criminibus inuitat. Ea animaduersio infertur in uiros facinorosos

&

& magnis criminibus obnoxios, ut in reos sacrilegij, maiestatis, parricidij, peculatus, aliosque nefarios & consceleratos, qui propter aliquod inauditum facinus, pœnas scelerum iure & lege persoluunt. Hinc est quod pro excessu, pœnæ à legibus constitutæ sunt: aliæ bonorum, aliæ relegationis, nonnullæ membrorum, pleræque capitales: ut pro criminis qualitate, legum iudiciorumque pœnis coerceantur: aliquando exquisitis tormētorum supplicijs in aliquos publicè sæuitum est. Etenim qui in deum aut principem, parentes aut patriam delinquit, ut qui patrios Lares focosq;, & deos Penates, quique deorum delubra, sepulchra maiorum prodere, fana peculari, parentes occidere non uerentur: non uulgari pœna, sed nouis exemplorum modis afficiendos, iura diuina & humana uoluere, posteris documento futuros, ut qui ita affectos uiderint, ne ipsi pari crimine obnoxij fiant, deterreantur. Indicant hoc Romanorum secures fascibus alligatæ: quippe qui leuiter peccantes, flagris & fustibus: qui uero grauius deliquere, capitali pœna plectere soleāt. Hæc enim Romanis peruulgata pœna fuit, ut leuiter delinquentes, nudatos uirgis cæderent, aut in latomias darent, qui locus erat custodiæ destinatus, iuxta Tullianum & forum Piscarium, à Tarquinio Superbo primum institutæ: uel si grauioribus criminibus obnoxij, capitalia ausi fuissent, tergo & capite luerent, uel de saxo & robore deijcerent: erat enim rupes uasta in Tarpeio foro superstans: aut si ita essent nefarij & conscelerati, resoluto plumbo necarent, uel unco tractos in scalas Gemonias darent præcipites, exemplo Thessalorum, quibus locus supplicio destinatus erat,

cui nomen Corui, ex quo noxij agebantur in præceps, unde frequens illud apud Aristophanem, ἐς κόρακας. Persis uero carcer fuit nomine Lethes, & domicilium cineribus refertum, ad quod nisi moriturus accedat nemo: Syracusis quoque Latomiæ, opus ex solido saxo in mirandam altitudinem depressum, & omni aditu obsepto munitissimum. Apud Messenios carcer Thesaurus nomine, locus sub terra quadrato saxo, in quo Philopœmenes necatus fertur, tam immanis fuit & sæuus, ut neque uĕtum, neque auram acciperet. Romæ barathrum dixere noxiorum custodiam. Athenienses sæuissimum carcerem, Domum nuncuparunt, sicut tributorum exactionē ciuitatis regimen, miti nomine indignitatem rei temperantes: quo exemplo Appius decēuir, carcerem quem constituit, domiciliū plebis nuncupauit: alij prōptuariam cellam, nonnulli publicum hospitium dixerūt. Spartæ Decas erat locus in carcere ad pœnam ædificatus, ubi damnatos mortem oppetere cogebant: & spelunca quam Ceadas uocarunt, quasi pallorem & lachrymas, tetræ caliginis & diri aspectus: sicut apud Romanos Tullianum. Carthaginensibus uero Ancō teterrimum fuit domicilium: & apud Cyprios Ceramon: sicut Aethiopibus Macrobijs Heliotrapeza noxiorū locus erat. Fuere autem scalæ Gemoniæ in Auentino, iuxta templum Iunonis Reginæ, quod Veijs captis Camillus dedicauit. Vnde autem damnatos supplicijs afficiebant, Sextricium uocarūt. præter quas Latomias, Albæ quoque custodiri noxios tanquam loco munitissimo sæpe notatum est. Et quanuis à principio originum seuerissimum de Metio Suffetio sumptum supplicium legamus, qui quadrigis distentus.

stentus, in diuersa discerptus fuit: tamen illud, uelut immite præterque legum humanitatem, in exemplum deductum non est. Quinetiã mulctæ pecuniariæ certus fuit modus præfinitus, quem transcendere minime fas erat: quippe de mulctarum æstimatione, tam à consulibus quam tribunis plebis, sæpe senatusconsulto, sæpe populi rogatione cautum fuit: quibus maxima erat mulcta trium milium & uiginti aßium; quia plus triginta bobus & duabus ouibus quempiam mulctari non decebat, æstimabaturque bos cẽtußibus, ouis uero decußibus: minima uero, oue taxabatur una. Sæpius uero Romani reges, homicidij conscios, arietis damno mulctabant, quam in sacrificijs deorum expendere cõsueuere. Siquidem prisca paupertas ex noxiorum bonis sacra dijs exhibuisse fertur: quare supplicia dicta, cautumq; fuit, ne quis mulctam indicendo, bouem prius quam ouem nominaret, ut innotesceret, Romanis mitiores semper placuisse pœnas. Apud Athenienses uero seruatum inuenimus, ut mulctas in aram Iouis Seruatoris dedicarent: quam semel illatam remittere non decebat, licet pœnas iure debitas, pecunia redimere fas foret, Platonis exemplo, qui singulis delictis denariam mulctam constituit: ut pro criminis excessu decuplum penè penderetur. Germanis quoque homicidium certo pecorum numero luebatur: leuiora uero crimina, pecoris uel equi damno. In metallum uel ad insulas in perpetuum, uel præfinito relegare, aut aqua & igni interdicere, seu ad bestias dãnare, frequẽs etiam Romanis pœna fuit. Illis enim aqua & igni interdicebatur, quibus commercium societasque hominum, ne quis eos urbe, mensa, tecto, aut lare reciperet,

uetabatur. Ad bestias damnabantur nequißimi serui, aut hostes infestißimi, plerunque homines perniciosi & immanes, qui ob multiplicia crimina defectionésque, indigni uenia fuere: quibus in theatro ut cum immanißimis beluis depugnarent, negocium datum est. qui bestiarij dicti. Nonnunquam ob crimen damnatos, auro effodiendo aut lapidicinis ueteres destinarunt, ut uincti opus facerent perpetuo, uel præfinito. Illi uero qui flagitijs uel tam efferis moribus cooperti fuere, quíque eam capitalem noxam ausi, ut his legum uulgaris pœna non satis foret, uel ad bestias damnabantur, uel exquisitis tormentorum supplicijs, & ultimis cruciatibus puniebātur. M. Maleolus, matre interempta, Romanorum primus parricidij damnatus, insutus culeo, in mare præcipitatus fuit. L. deinde Hostius post secundum Punicum bellum, parricidij insimulatus, pari supplicio necatus & concruciatus, pœnas dedit. Mansitque hæc pœna in parricidas ad hæc tempora. culeo enim gallus gallinaceus, simia, & uipera cum homine insuitur, & in flumen uel mare detruditur: ut in rixa infensorum animalium & fœda laceratione corporis, ob tanti sceleris immanitatem diro cruciatus uulnere interimatur: utque ab omni elemento repudiatum cadauer, irrequieto labore & perpetuis fluctibus agitetur. Aegyptij adeò parricidas insectati sunt, ut eos per singula membra acutis calamis impeterent, mox minutißimis ictibus cōsauciatos, super spinarum aceruos comburerent. Si uerò pater filium occidisset, ut cōtinuo triduo circa defuncti corpus genitor aßiduus filij spectator esset, sanciuerunt: nulla iustiore pœna, quàm facinoris conscientia ipsum

punirí

puniri arbitrati. Lusitani parricidas finibus eiectos saxis opprimũt. Persæ patris occisorem, nothum putãt. Iulius uero Cæsar præter præscriptas legibus pœnas, parricidas bonorum omnium damno mulctauit. Solon & Romulus nullã in parricidas statuêre pœnam, quòd neminem tam nefarium & conscceleratum æstimarunt, qui tantum facinoris admitteret. Apud Græcos pœna in sacrilegos statuta fuit seuerißima, ut præcipitati, uel immersi, aut combusti, pœnas darent. Macedones uero parricidas & maiestatis reos, qui in principem aliquid moliti essent, obruũt saxis: nec modo facinoris reos, sed omnium sunt deuota capita, qui illos quouis gradu contigissent. Quod si quis in remp. hostilia molitus esset, uetus erat mos, ut furca ceruici inserta, nudum per compita & uicos ducerent, uirgisque ad necem cæderent: mox de saxo præcipitem agerent, aut unco tractum in Gemonias deijcerent. Apud exteros autem in animaduertendis facinoribus dispares mores ritusque fuere. Nam quos Areopagitæ capitis agebant, tacentes ipsi & nulla truci oratione aut efferati odio sententijs afficiebant, ipsique litium controuersias noctu & obscura luce, nunquam die iudicabant, ut procul ab omni affectu, qui animos in diuersum agit, tantummodo facta cognoscerent, personas non uiderent. Quare Thebani ut incorruptam iustitiam signarent, nec uariari gratia, iudicum imagines sine manibus: principis uero, sine oculis in foro proposuere: ut signis ostenderent, iudices affectibus capi non oportere: causaque definita, damnatos undecim uiris pœnis afficiendos tradebant: quibus publica pœna frequens, cicuta erat aut uenenum. Is uero

Areopagus Athenis uicus cum templo Martis, in quo primum capitis iudicium latum fuisse dicitur. Apud quos fuit lege cautū, ut qui causam dicit, nec proœmio utatur, nec ad miserationem, aut inuidiam adducat: quippe mouere affectus per præconem prohibebatur orator, ne cui plus in misericordia quàm in causa spei esset. Bithynis è conspectu solis tribunal erat, quod illum tanquam sacrosanctum causæ dijudicandæ præesse diceret. Apud Babylonios ubi reges iura dabant, quatuor aues è tecti culmine pendere dicunt: quæ fortunæ uarietatem, & ne se supra hominem efferret, admonerent. Cambyses uero in sede ubi iudex per sordes iniuste iudicarat, ipsius detractum corium in lora concìdit, & tribunal ornauit. Fertur Darius Sandocem Aeolidis præfectum, quod pecunia corruptus iniuste iudicarat, cruce affecisse. Nero quoque edicto cauit, ne patroni causarum mercede aut muneribus patrociniis adessent. Tātique Areopagus fuit, ut heroas & semideos illuc in iudicium aduocatos dicerent, & Pisistratus in eo iudicium subire non dubitarit. Qui post aliquot ætates quum propter continuas clades & belli mala ferè destitutus esset, Cimon Atheniēsis in pristinum illum splendorem lucemque restituit. Lacedæmonii quoque, quos mortis supplicio dignos putarunt, noctu, non die plectere consueuerunt. Causas uero iudices occlusi, neminem uidentes, ex clamore cōcionis iudicabant, quod æquè apud Romanos ferè cōperimus, quibus ante horam decimam de absente iudicare ius non erat. neque intra trigesimum diem sortiri dicam, quod lege Rupilia uetabatur: tametsi noctu sumere supplicium de nocente non liceret, quia nota esse sup-

plicia

plicia ad aliorum emendationem publice censuere. Macedonibus saxis opprimere delinquentem, antiqui moris erat. Apud Memphitas homicidij reus, ab oppidis & commercio hominum exterminabatur: donec à gymnosophistis expiatus, in patrium solum & lares proprios restitui merebatur. In Meroë uero si quid rex deliquit, nulla afficitur pœna, sed cunctis auersantibus, & quotidianum congressum negantibus, mœrore & tabe conficitur. Aegyptijs fuit in more, ut hi de quibus sumendum erat supplicium, ceruices fune innexas tenerent & frenata ora, ut eo insigni pœnas luituri notarentur: pridieque quàm darentur neci, munuscula & cœnam ex regis mensa acciperent. Quem usum Cesarũ tẽporibus inualuisse legimus, ut quos morte afficere uolebãt, illis exquisita obsonia & partem cœnæ mitterent: si uero indicta causa supplicium sumendum foret, tradito libello, supplicium cædemq; demandarent, ut hoc imperatæ necis prætextus & signum foret. Aethiopum traditur mos, ut delinquẽtes aureis catenis uinciãt: & quos morti destinassent, per lictorem signum mortis illis rex mitteret: ipsique accepto signo, protinus mortem sibi consciscerent eo genere leti, quod quisque delegerat. Quod apud Romanos quãdoque inoleuit, ut in capitis iudicio, per θ seu κ in urnam cõiectas literas, signum mortis & capitis supplicio afficiendum notarent: per τ & α, absolutionis: per λ uero & ν, prolationis, & diem diffundi, quum parum sibi liquere de causa significarent, quæ ampliationis tabella dicta est. Z quoque in sortibus inauspicata fuit & mali euentus. Nõnulli in nomenclatura militũ per τ superstites, per θ defunctos in acie

tribunos annotare prodiderũt. Alij calculo cretæ, absolutionis: carbone uero, condemnationis symbolum indicarũt: tametsi iudices Romæ per tabellas plerunque ferre iudicia inueniamus, quæ semel definita reuocare non licebat. Apud Græcos autem, alba faba in sortibus auspicata fuit & boni euentus: nigra uero, mali. Lusitani destinatos neci lapidibus obruũt. Nonnullæ circa Caucasum gentes, etiam pro criminibus maximis, nullum morte afficiunt, sed exilio mulctant, urbeque & agro exterminant: quod in Seripho insula fieri adnotatum est. Apud Indos qui maximi criminis reus agitur, hanc luit noxam, ut à rege tonderi iubeatur, qua pœna nulla insignior fuit: sicut Hebræis uino abstinere, maxima cẽsebatur mulcta. fuitque Atheniensibus quandoque lege sancitum, ut qui maximi criminis reus agitur, si fateretur admissum, impunitate donaretur. Atque Tralianis, ut qui minyam aut lelegem occidisset, si leguminis modium defuncti cognatis exoluisset, è cæde expiatus foret. Alij pro leui excessu mortis pœnam inferebant. Quare occidisse ciconiam in Thessalia, aut ibin, uel accipitrẽ in Aegypto, capitale fuit. In Cyrenaica lex erat, ut desertoris pœna teneretur, qui ingẽtem uim locustarum, aut earum fœtus non debellaret. Nam plerunque illarũ tanta exoritur uis, ut quicquid herbidum est, absumant. Vaccæis quoque si quis uel minimum ex alterius agro eripuisset, capite luebat: sicut Phrygibus rastrum aut uomerẽ subtrahere. Et Indis qui uectigal furatus esset, capite plectebatur. Derbices quoque Persarum gẽs, in rebus dijudicãdis adeo seuerissimi fuere, ut p minimis sæpe causis iugularent: apud quos fœda supplicia & inhu-

inhumana delinquentibus sunt dari solita, præsertim supplicij genus quod disphendomena uocant, ut proceris curuatis arboribus, & criminoso in deflexis cacuminibus alligato, illis repente laxatis, lacerum corpus in diuersa distraherent: aliudque non minus calamitosum & ultimum humanorũ, ut duabus scaphis fabrefactis, ibiq; homine occluso, ita ut manus & caput extarent, tetro odore, & immunda tabe, ac longo cruciatu hominem conficerent. Apud Græcos quoque in noxios sæpe fœdè sæuitum est. Nam ignis & rota, nouißima fuere exempla, & frequẽs suppliciũ noxiorum. Leges etiã Draconis tam seueræ disciplinæ fuere, ut pro leuißimis causis, mortis pœnam inferrẽt. Quare uerbum Demadis proditur, Draconem non atramento scripsisse leges Lacedæmonijs, sed sanguine: qua seueritate tantũ contraxit inuidiæ, ut in theatro apud Aeginam, populari tumultu omnium cõspiratione iniectu multæ uestis, præfocaretur. Athenienses quoque olim damnabant reos, non si totam simul legẽ, sed uel si unã syllabam transgreßi fuissent. Neque prætereundum, quod quidam Aethiopum rex fecisse proditur, ut delinquentium crimina non mortis pœna, sed nasi mutilatione puniret, ut eam oris turpitudinẽ ueriti, circunspectius à criminibus abstinerẽt. Inter cæteros proditus est Persarum rex quidã, qui quum ciuili tumultu, fœdo esset cõuicio iactatus, adeo exarsit, ut totius populi nares rescinderet. Apud Druidas uero & Cercetes Galliarũ populos, sacrificio interdicere, grauißima pœna notabatur: eos enim quibus ita interdictũ erat, inter impios consceleratosque habebant. Ferturque in elephãtina Aethiopia sacrilegos hac pœna mulctari,

ut ophiusam herbã bibere cogantur, qua pota, ita terroribus & falsis imaginibus afficiebatur, ut mortem sibi consciscerẽt: & in Perside ueneficos plecti, ut in amplo lapide caput impingerent, rursusque alio superinducto illud effringerent. Apud quos fama est, delinquentes ante regiam expectare iudicium, ibiq; pro criminis excessu suppliciũ pati. Neque prætermittendus Sabatus Aethiops, qui criminis reos non morte, sed uinctos compedibus operi delegando plectebat: aut Mezentius, qui uiuũ corpus putido cadaueri colligando, immanißimo cruciatu necabat homines. Apud priscos uero Romanorum, ubi quis noxium & exitiale crimen admisisset, nisi die ad populum dicta, & reo de crimine accusato & conuicto, dieque constituta causæ dictionis, causaq; populi iudicio probata legitime, supplicium capitis de Romano ciue sumere nõ licebat. Dicebatur enim dies ad populum à magistratibus aut à tribunis pleb. quibus ius dicendi diem data facultas fuit: nonnunquam à priuatis. Siquidem Lucullus quũ nullum magistratũ geßisset antea, Seruilio auguri peculatus diem dixit: & M. Cotta, uirili toga sumpta, Cn. Carbonem reum postulauit: eoque producto ad populum, accusatoribus testibusque adductis, si noxæ capitali & uero crimini locus erat, de reo supplicium sumebatur iudicio populi. In qua re mos erat, ut tam ipse reus qui capitis accersitur, quum ad populũ producitur ad iudicij diem, quàm amici & necessarij, quique proximi aderant, prius quàm in suffragijs tribus irent, squalida obsoletaque ueste, flentes & sordidati, barbam capillumq; summitãt, & pœnam deprecentur: ut eo squalore & habitu deformi, populum ad mi-

ad miserationem pietatemq́ue adducerẽt. Legimus in iudicio M. Manlij, quum causam ad populum diceret, ne coniunctos quidem sanguine, in capitis dimicatione & dubijs rebus uestem mutasse: & inter clara nomina eorum, Appium Claudium, quũ à tribunis pleb. dicta illi dies esset, non modò facie reorum non fuisse, sed tanto spiritu & tam cõtumaci uultu causam egisse, ut manente ferocia animi, tribunos perterrefaceret: contrà uero, quum in exilium Cicero ageretur, præter Senatum uniuersum, ultra uiginti milia hominum sordidas uestes & fœdum corporis habitum induisse, ut ob illius calamitatem se quoque funestos & in ignauo dolore esse ostenderẽt. Fertur tamen Scipio Aemylianus, quum esset sibi dies dicta ad populum à Cl. Asellio tribuno pleb. & reus causam diceret, in discrimine mortis præter reorum morem, barbã rasitauisse, & nitida ueste fuisse: & Cato Censorius amplissimum innocentiæ testimonium tulisse, quòd ab inimicis quinquagies criminis postulatus, in foro causam dixit, & iudicũ uotis absolutus semper. Sicut Aristophõtes Athenis nonagies & quinquies causam dixit, & uictor fuit. Herodes uero quum apud Hircamim accusaretur, ad causam dicendam purpuratus, & armatorum septus præsidio in forum uenit, & iudicium euasit. Primumq; populi Romani iudicium post exactos reges de Martio Coriolano fuisse traditur, & C. Galba: qui quum in collegio sacerdotum esset, iudicio populi condemnatus fuit: inde ut iudicio populi de capite Romani ciuis decerneretur, consuetudo mansit. Quinetiam non solum de ciuis Romani capite, sed nec de bonis, nisi ex decreto Senatus & populi placito,

aut eorum, qui ius dicũt, omnibus sententijs statutum fuisset, decerni lege nihil poterat. Ipsi tamen qui reus agebatur, ne imparatus & insciens accederet ad causam, cuncta quæ ab accusatore mouenda erãt, per custodẽ debent innotescere & significari, ut diluendi criminis & obiecta purgandi facultas foret. Accusatori uero subscriptores aderãt, qui ea quæ accusationi conferrent, summißius suggerebãt & præibãt. Reo quoq; laudatio iudicialis seruabatur, ut si crimen obiectum dilueret, aut merita præualerent, amici ad miserationem populum flecterẽt & circumagerẽt. Quod deinde Pompeius lege lata fieri uetuit, laudationesque solitas pro reis usurpari, prohibuit: qui quum Numantium Plancum in iudicio laudaturus postea acceßisset, Cato qui iudex aderat, aures manibus obserasse fertur, dicens laudationem quam lege à se lata fieri prohibuerat, lege auersante audire nolle, quòd legũ ipse lator & euersor esset. Lacedæmonijs quoq; Lycurgi lege cauetur, ut nisi in conuictum & prætoris iudicio condemnatum, nulli pœna noxæ merita inferatur. Quam legem Agesilaus cum de reo omnium nequißimo sumendum supplicium foret, quòd in patriam cõiurarat, abrogauit: ne diu negocium discutiendo, pœnam iure debitam frustraretur. Fuitque constitutum, ut æqualibus uotis super uindicando facinore in diuersa trahentibus, pro reo iudicium staret, quod uidebatur æquißimum, id quod sæpe ab Atheniensibus factitatum est. Nam quum de extinguendis Mitylenis suffragatores paribus uotis dissentirent, Diodoti sententia peruicit, quia lenior. Et quanuis ueteribus Romanorũ mitißimas placuisse pœnas legamus, lapsis postea tẽporibus,

à prin

à principibus quos nulla satietas pœnarũ cepit, multa iræ atque inuidiæ fœda exempla edita inueniuntur: ultimisq́ue cruciatibus & crudelibus supplicijs sæpe in noxios uindicatum. Nam & tunica fomentis igneis illita, ad palũ deligati adurebantur, uel grandi stipite à summo ad imum adigebantur, ut igne accenso, crudeli cruciatu excarnificati interirent: præterq; equuleos, fidiculas, ergastula & cruces, circundatosq; corporibus ignes, lacerationes membrorum & incursus bestiarum, aliosq; enectos ueneno & fame, & dictu fœdiora exempla, quæ exequi longũ esset: conspectius sumptum fuisse supplicium de regibus autores memorant: nanque Antigonum Iudæorum regem Antonius, indicta causa, quod ante id tempus nulli regum contigit, securi percußit. & Agrippa Bogum Maurusiorum regem, Antonij partes sequutũ, supplicio affecit. Fuitq; propterea magistratus apud Cumæos, quem Phylactũ uocant, cuius erat munus, in frequentem Senatum uenire, regesq́ue manu apprehensos, de quorum iudicio agebatur, detinere: donec de illorũ præmio aut pœna patrũ decreto statueretur. Quod si is qui reus agitur, & capitis accersitur, prædicta die in iudiciũ nõ uenit, uel domo abest, mos Romanus erat, ut ante fores ædiũ nomenclator tuba illum ad causam dicendã quatuor diffinitis in locis citaret: neque ante fas erat in eum capitis iudicium dari, aut de noxio supplicium sumi, q̃ discussa causa, crimine probato, & reo cõuicto: ne inauditi & indefensi perirent. Iudices uero, qui pro excessu criminis litem daturi erãt, cõceptis uerbis se nihil habere, nihil precibus dare, solennißimum iusiurandũ præstare cogebantur: quod mox deprauatis iudicijs,

fieri desitum est. Hoc quidem iusiurandum apud Aegyptios sanctius praestabatur, in haec uerba: Vt ne regis quidem minae, aut iussa, à recto bonoque illos deducerent, aut transuersos agerēt. Apud Athenienses iusiurandum iudices praestant, se secundum leges sententiā daturos, & causam diffinituros. Iudiciū uero de nocente sic fiebat, ut praetor tribunal in primis ascēderet; noxio post terga ligarentur manus, misso praeconio silentium fieret, legitima deinde praetoris proferrentur uerba: classicum ad spectaculum postea canerent, suppliciumque de noxio sumerent. Quod plerunque non statim sumebatur: quippe senatusconsulto Tyberii tempore, & per alias constitutiones actum fuit, ut damnatorum poena in decimū semper differretur diem.

Locus ex Ciceronis oratione pro Milone explanatur, & quae regia, quaeq; atria Romae fuerint. Caput. VI.

CVM Romae in gymnasium literarium, quò plerique eruditorum cōuenerant, nos quoq; laxandi animi causa quandoq; uentitaremus: doctor ibi quispiā, Tullianae lectionis, ut ipse aiebat, pfessor, ingenio alioqui exculto, sed suae laudis plus quàm satis esset uenditator, multo auditore circūdatus, Ciceronis orationem quam pro Milone inscripsit, magno ingenio elaboratā, publicè apud complusculos lectitabat: eiusque dispositionem & constitutionem, communesque locos, singulasque partes & colores, aliaque oratoriae artis documenta, disciplinasque rhetorum, per numeros nouis & exquisitis modis, ex intimo artificio adnotabat. Cumque uerba ex ea lectione percenseret, quibus Cicero, quantum potest maximè Clodium in inuidiam crimenque adducit, eumq; infesta oratione insectatur, his uer-

his uerbis: Hæc sica longo interuallo conuersa rursus "
in me est: nuper me quidem, ut scitis, ad regiam penè "
confecit: Sic ipse explicabat, ut diceret, hâc regiâ fuisse "
in colle Quirinali, ubi Numam Pompilium habitasse autores tradunt, quodq́ue in eo sedem habuerat: ideo regiam & atrium Numæ ibi fuisse, & de hac Ciceronem intelligere asserebat. Atque hæc & pleraq; in hãc sentẽtiam quũ ille dixisset, tenuit nos admiratio istius doctoris, tam inconsiderate & perperam loquentis, id quod errore manifesto procul à uero esse liquidò constat: siquidem non ubicunque Romani reges belli pacisq; tẽporibus habitarũt, illic regias aut atria cõstruxerunt. Tul. Hostilius primo in Velia, mox in Exquilijs ædes habuit: & Tarquinius Priscus supra Nouam uiam: Seruius Tullius etiam Exquilias incoluit: & tamen nullas ijsdem in locis regias habuisse feruntur: sex enim aut ad summum septem Romæ fuisse regias, compertum habemus: unam ad ædem Vestæ iuxta forum, quam Numa incoluit, ibiq; atrium regium fuit: eamq; regiam lõgo tempore præcipuã fuisse quum religione, tum antiquitate, multi prodiderũt: quæ postea incendio Neronis unà cum æde Vestæ deflagrauit: Alteram in Cælio mõte, ubi Tul. Hostilius, quo frequẽtius incoleretur, regiã ædificauit: Tertiam in Sacra uia, in qua Ancus Martius sedem habuisse fertur: de qua Ciceronem nunc intelligere Asconius sentit: quippe inter seruos Hipsei & Milonis pugnam inibi commissam, & Ciceronem opera Clodij uitæ periculum adisse tradũt: quãuis Acron perperã aliter sentire uisus sit: Aliamq; in Pompeij theatro, quod in campo fuit, fuisse memorant: iuxta theatra enim regias sitas ꝑsæpe inuenimus,

ſicut Marcelli theatrum quod regiã habuit, ad quam quatuor colũnas magnitudinis miræ ex theatro Scauri tranſlatas Plinius notauit: & Pauli regiã ad Curtium lacum, et aliam in Sacrario. Fuit enim theatrum Marcelli ab Auguſto, ſed alieno nomine conditũ, quo tempore à M. Agrippa plura & egregia Romæ conſtructa fuere. Hic enim fuit ille Marcellus Auguſti nepos, ex Octauia ſorore & Marcello genitus: cui filiã Auguſtus paucis ante diebus q̃ morte ſublatus eſſet, deſponſauit. Neque aſſentior his, qui atrium in colle Quirinali unà cum regia conditũ fuiſſe dicunt: ſiquidem omnes ab Aſinio Pollione atriũ Libertatis in primis conſtructum uolũt, quod in templo Libertatis, conſpicuæ magnitudinis erat. Poſtea interiecto tempore, Gracchorũ pater in Auentino ex mulctaticia pecunia illud amplius erexit: in quo bibliotheca græca latinaq́ue uiſebatur: quod intercurſu temporũ penè collapſum Sex. Helius Pætus, et C. Cornelius cenſores reſtaurarunt. Ea quidẽ atria ædificij genus fuere, continens mediã aream, in quam ex omni tecto pluuia recipitur, columnis quadrifariam per ſingulos angulos diſpoſitis, & epiſtylijs. Fuit quoque atrium publicum in Capitolio, & atriũ Scauri, in quo maximæ colũnæ ex præruptiſſimis ſaxis collocatæ feruntur: & aliud Pompeij, quæ poſtea ipſius curia facta eſt. Legimus quoque atrium regium iuxta forum piſcariũ: & duo atria, Meuium & Titium: quæ Porcius Cato in Latomijs fecit: & atrium Veſtæ: & Saturium, in quo ſacrorum tubæ agna luſtrabantur. In colle uero Quirinali, quod regia aut atrium fuerit, nec traditur quicquam, nec inuenitur. Neque omittendum, plures regias uelut

regalis

regalis opulentiæ monumenta, apud plerasque gentes laudibus celebrari: nam Cirtha et Vtica, Massæsyliorum regum regiæ fuere; sicut Sybaris Colchorum, Libs Antæi: Iol Iubæ & Zama, Pergami Eumenis, Cynaræ Byblus, Gnosos Minois, Deiotari Blutiũ, Halicarnassus Cariæ principum, Eleusa Archelai, Napatia Candacis, regiæ fuere: Darij uero regia fertur Sadracæ in Assyria: Parthorum Susa, ubi hyemem agunt: Ecbatana & Persæpolis, ubi æstatem: quam Alexander iniectis facibus incendit: Indorum regum Taxila: In Aegypto Abydus: Tigranis Artaxata olim Medorum, nunc Parthorum: Mnemonis regia Susis, Attali Trallibus: & Sardis Crœsi regia uisebatur, quam Gerusiã fecere. Cyri autem regia Babylon fuit, quam Susis anteferre statuerat. Tametsi Persarum mos foret, in montibus regias facere, in quibus thesauros & antiquissimas gazas congerebant: ut illas uelut amplissimũ uirtutum monumentũ posteris relinquerent. Mithridatis autem erat Gabijs, & Oenotriorum regum Pandosiæ: Macedonum Demetrias, Ilion Priami, Scepsis Aeneæ, Tolgus Pyrræi. Alexandrea uero tres habuit regias, unã Lochian promontorium, alteram Timonium appellauit Antonius. Museum quoque pars regiarũ erat. Etiam in Antiochia Assyriorum regum regia ferebatur: Sicut Sogdianæ gentis in Maracanda: Sami, Polycratis. Alexãder aũt Macedo præcipue Arabiã, quã sedẽ imperio delegerat, totius imperij regiã destinauit.

Quo apparatu, quibusq; ceremonijs apud ueteres defuncta corpora igni tradebantur, qualisq; pompa exequiarum foret. Caput VII.

QVO ritu, quibusq; ceremonijs defuncta corpora

efferri consueuissent, qualisq; funerum apparatus & exequiarũ pompa fuerit, à multis sæpe autoribus intercise perscriptũ est. In primis obseruatũ fuit, ut proximus sanguine, morientis corpus, dum trahit animam, amplexus, exhalantis spiritum osculo exciperet, flatumque hauriret: mox decedentis oculos & ora clauderet, usque ab Homeri temporibus usitatũ: nefas existimantes, à uiuentibus decedentium oculos spectari, tametsi lege Meuia (ut Varro significat) ne filij parentibus oculos sigillarent, cautum fuerit. Nasamones uero præcipue curant, ut morituros, quum agere incipiunt animam, sedentes constituant, ne cubantes spiritum exhalent. Post quæ defuncti corpus per interualla conclamatum, propiores affines calda abluere, deinde unguentis ungere, candidoque amictu induere, ac diebus septem seruare solebant, ara constituta, ubi odores incenderent, quæ acerra dicta est. Græcis uero septendecim diebus corpora antequam cremarentur, totidemque noctibus seruare mos erat. Qui quidem amictus nõ ex lana, sed lino intexebatur, Aegyptiorum exemplo, apud quos laneæ uestes, nec cum cadauere sepeliuntur, neque in ædes deorũ importantur. Id quoque à Græcis usurpatum fuit, ut ueste alba cadauer coronisque ornarent, & pæana canentes, sepulchro inferrent. Die uero octauo per præconem indicto funere, ne fraudarentur solenni honore supremi dies, ut homines ad honestandas exequias conuenirẽt, his uerbis, OLLVS leto datus est, ꝓclamabatur. Apud Spartanos erat constitutum, ut rege defuncto, equites obitum regis enunciãtes cursitent, fœminæq; crinibus passis & libero conquestu, tinnitu ollas pulsent æneas, quibus

quibus nec nocte, nec die quies. Tunc audito regis obitu, in omnem formam luctus concedi permissum erat: mulieresque proxima affinitate, in ueste candida & capite aperto, ritu Romano eiulãtes, funus celebrare. Filij uero tecto capite, in ueste pulla parentes efferre consueuere. Apud Græcos fœminæ uirique in candida ueste cum coronis, amplißimi uiri exequias prosequuntur, & uelut in publico luctu complorant promiscue. Quod fuit in more Syracusanis, qui candido amictu uelati, & fronde coronati, Timoleonem extulere, cui perpetuos honores atque in foro sepulchrũ decreuere: sicut Sicyonij Aratum in ueste alba & coronis sepulchro intulere. Argiui quoq; in luctu albas uestes aqua ablutas induũt, & in candido amictu funus comitantur. Aegyptij atq; Assyrij funera obsiti squalore & sordibus, ac cœno obliti, capillum summittẽtes, & barba detonsa: Milesij uero, erasis capitibus, plangere consueuerunt: qui mos apud barbaros inoleuit frequens, ut in funere & casibus aduersis, iuuenes tonderẽt comam, barbam ipsi ponerẽt, & uxorum capita deglabrarent. Persæ quoq; detonsis cõiugibus & liberis, lacera ueste, lugubri ululatu, corpora efferebant: qui etiã in funere clarorum uirorũ seipsos, equos, & iumenta tondebãt. Apud Græcos cõuenit, in luctu uiros comas alere, barbã capillumq; summittere, mulieres uero tonsis crinibus esse: quem morem à Romanis usurpatũ legimus, ut sorores, defunctis fratribus, & matres filijs orbatæ, in acerbo funeris luctu, cum flebili uociferatione, detonsos crines corpori imponerent, qui mos antiquißimus usque ab Homero traditur: apud quẽ Patrocli cadauer opertũ amicorũ capillus superiectus fuit:

& Achilles flauam comã in defuncti Patrocli funere, manibus secuit. Quippe ea lugenti aptißima putãtur, quæ indecora nec usitata sunt. Cuius rei causa, in Lycia affines & ꝓpinqui in funere muliebres uestes induunt, ut eam uestitus deformitatẽ pertæsi, citius à lachrymis abstineant. Macedonibus assuetũ erat, ut crines tonsi, defunctos lugeant. Nanque Archelaus Macedoniæ rex, Euripidem tragicum intimũ familiarem, crinem tonsus luxit. In quo facetißimum illud Bionis proditur, perinde lugẽtes capillum euellere, quasi caluitio mœror leuaretur. Carthaginiẽses in luctu comas & ora lacerant, & hubera plangunt. Idem Græcis in usu fuit, ut in luctu capillum manu discindant, & comam uellant, utq́ue defuncti uxor in fletu oculos corrũpat, quasi hoc munus moriẽtis foret. Aegyptiis quoque traditur mos, ut in obitu regis singuli capita luto deturpent, & nudatis mammillis mulieres, uiriq́ue pectora plangãt: atque in deformi illuuie septuagintaduos dies cibis animantium, uino & omni paratu abstineant: ac recensentes regis uirtutes, crebris eiulatibus luctum renouent: Si uero feles moriatur, in luctus & mœroris signum, sola supercilia eradãt. Apud Lacedæmonios obitu regis enunciato, Spartiatæ serui & mulieres, ingenti coacta manu, laceratis crinibus, abscissa ueste, cum uocibus & ululatu frõtes manu plangunt, & capite conuerberato, interitũ miserantes, eum fuisse optimũ regum uoce significãt: quem morte sublatum, omni genere honorum uelut diuinum cumulari Lycurgus lege sanxit. Ideo præualuit mos, regum & optimatũ in funebri pompa, ubi dolore intestino premuntur, ut decoris immemores, cinere caput aspergãt,

faciem deturpent, tunicam discindāt, humi iaceāt, comam uellant. Contrà uerò Thraces: nam defunctos cum cantu & luxu, lasciuaq; gesticulatione, patrium carmen canentes, efferre soliti sunt. Maßilienses quoq; nullo dolori indulgentes, funera cum necessarijs adiecto cōuiuio celebrāt. Cimbri & Celtiberi, siqui in acie mortem oppetunt, gaudio exultant: si aūt morbo affecti decedunt, in squalore & luctu sunt. Pellibus quoq; uestiri Romanos diebus luctus, & qui funus facerēt, cuiusq; cura & procuratio funeris erat, prætextā pullam induere, apud multos inuenio. Solitos etiam illorū corpora qui magistratus & honores gesserāt, in prætexta purpura, togaq; consulari uel senatoria, uirosq; triumphales in tunica Iouis, plebeiorum uero in toga plebeia aut pallio efferre, & cum eisdem illa cremare sæpe compertū est. Lecto igitur constrato purpura aut linteis splendētibus, & in eo defuncti corpore locato: post ultimam conclamationem, tibicine præcedēte qui næniā funebrem, qua laudes defuncti & facta recensebat, tum pudorem, integritatem & fidem, non saltabundus, ut olim, sed stans Phrygio modulo caneret, funus procedebat. Is enim modus erat ad mœrorem accommodatior, quod ideo institutum ferunt, quasi in illas æternas amœnitates, ac in sedes & cōcilia piorum post funera recepti uideantur: tametsi multi hoc funeris solenne, & omnem apparatum prætermitti iussērint. Quippe M. Aemylius Lepidus princeps Senatus decedēs, præcepit filijs, ut sine linteis, sine purpura & tibicine funus sibi facerēt. Et Atticus Pomponius, multique clari uiri sine pōpa funeris efferri uoluere: præficasque quæ luctui præessent, aduocare, uel precio con-

dūcere solebāt, quæ cantu & funebri carmine lamentarentur, uitamque & præclara gesta, summasq; uirtutes non sine miseratione laudarent. Nonnunquā mimos qui personas effingerent, ac facta dictaque repræsentarent, adhibebāt. Quas quidem nænias Græcis in luctu sæpe decātari inuenimus, qui apio coronati, defuncti laudes recēsere carmine, quod Ialemon uocāt, & res memoratu dignas, claro præconio celebrare assuêrant. Senatoribus uero & patritijs, atq; summis ducibus, tuba: minoribus & plebeijs, exequiali tibia canebant siticines. Quam tibiam nō in funeribus modo, sed in sacris, in ludis, & conuiuijs adhibebant. Imperatoribus etiam pluribus tubis mœstum clangentibus, quod à Caribus & Phœnicibus deductum autumant, qui in funebri pōpa breuibus tibijs lugubre canentibus, uti consueuere. Deferendi uero feretrū, propinquioribus uirilis sexus dabatur munus. Itaque filij parentes, & fratres sorores elatas funere deferebant: nonnunquam serui libertate donati, plerunque senatorij, prætorij & consulares, quique amplißimis honoribus functi erant, imperatorum & consulariū uirorū feretrum detulere. Quare Pauli Aemylij, qui de Macedonia triumphauit, legati Macedonū: & Syllæ dictatoris feretrum, Senatores & sacræ uirgines extulerunt. Et Metello filij tres consulares, duo triumphales, unus censorius, & alter prætor lectū subiere: dumq; effertur, insignia honorum quos geßisset, ut fasces, secures, lictores, armaq; & dona militaria, coronasque omnis generis quas in uita meruisset, uexilla, atq; urbiū dona & legionum, spoliaque hostium, ac munera quæ quis daturus erat, expressosq; cera uultus, & decora

maiorum

maiorum totiusq; familiæ lõgo ordine simulachra, & gentile stemma præferebant ab ultima origine, quãto cum poterant apparatu. Quare C. Cæsar in amitæ funere, Marij statuas pro decore familiæ detulisse fertur. Et Tyberius in Drusi funere originem Iuliæ gẽtis, Aeneam, omnesque Albanorum reges, Romulum & Appium Clausum, cæterasque Appiorũ effigies longo ordine produxit. Ferunt quoq; Iuniã, quæ Caßio nupta fuit, uiginti clarißimarum familiarũ imagines, uelut indiciũ splẽdoris & uetustatis familiæ, in funere præceßisse: inter quos Manlios & Quintios, Caßiumque & Brutum. Nonnunquam, ut ampliore efferrentur funere, plures defuncto strauere lectos, qui instrati in pompa funeris anteibant: sicut de Sylla, cui sex milia, & Marcello, cui sexcentos prælatos legimus. Tum si qui ab eo serui manumißi & libertate donati fuerãt, illi præcipue, qui fide insignes à domino cogniti forent, herilem interitum miserantes, pleni lachrymarũ, elatum corpus præcedebant pileati, aut alba lana capitibus uelatis: qui quãto plures erant, tãto plus nominis laudisq; dedere, quòd familiã totã decedens dominus, tantis muneribus cumulasset, ac libertatis precio affecisset. Nonnunq̃ illos qui rasis capitibus triũphantis currum fuerãt prosequuti, eiusdem defuncti corpus pileatos in põpa funeris præceßisse inuenimus. Q. Terentium Culleonem, quem Scipio Aphricanus seruitio exemerat, quiq; triumphantis currum capite raso fuerat prosequutus, eiusdem elatũ corpus pileatũ præisse memorant: pòst sequente proximiorum affinium & amicorũ turba, lugentis habitu, capillo demisso, in ueste pulla aut cærulea, ut Cato significat. Quum enim

adolescentis funus facerēt, cæruleū frequentes induebant. Apud exteros uero phæus color sumebatur in luctu. Nanque Antiochus, audito fratris obitu, purpura deposita, phæum induit, qui inter album & nigrum fuisse color traditur. Nonnunquam Senatu uniuerso & magistratibus cum uexillis, interdum equitū turmis, si quando regū aut Imperatorum funus efferrent, comitantibus. Funeris enim hæc lex erat, ut, præcedēte pompa funebri, uiui sequantur, tanquam haud multo post morituri. Interim lectulo pleriq; flores & corollas iacere, nonnulli unguenta & odores, alij dona cumulare: idque noctu & obscura luce: ideo ardētes faces adhibebant. Nam die funus efferre, uetusto more non licuit: quod Demetrius rex cauit edicto, ut ante lucem uel post crepusculū efferantur corpora: die uero non liceret. Sæpe tamen Imperatoris aut ducis, qui occubuisset in acie, funus milites quantum poterant militaribus studijs celebrarūt. Ea pompa fuit, ut armatæ instructæq; legiones in turmas & ceturias cum uexillis militaribus inuersis, aut abiectis militiæ insignibus, defunctum comitentur: phalerasq; equis detrahant, ensium mucrones & lancearum cuspides humi deiectos ferant, & rogum lustrēt. Id quod apud Græcos etiā seruari meminimus. Rogo igitur extructo, & pyra cupresso circundata, propter grauē cremati corporis nidorē, ne tetro odore abigerētur proximantes, ac desuper defuncto corpore locato, illius oculos antequam cremaretur patefacere, & cælo ostendere mos erat: apud alios trientem in os defuncti, tanquā naulum, imponere: quem apud inferos dari pro portorio opinio fuit & uana superstitione creditū: quod apud Hermio-

Hermionenses uetabatur, quia pronus inde ad inferos descensus erat, quasi naulo non indigerent obituri: sicut circa exitum Syrtium fuit Lethes amnis, & in Epiro atque Heraclea pontica Acherusius specus, quem usque ad inferna patere dixerunt, & contra Laodiceam os Plutonium, in quo omne animatum moritur, & in Tænaro Laconiæ inferni ostia, & spelunca per quam Cerberum eductum & furiarum templum esse ferebatur. Gallis uero mutuam inuicem pecuniam dare, quã apud inferos post obitum redderẽt, in usu erat. Præfica aßistente, & lamẽtabili carmine populũ rogo circũdatũ ad cõplorationes & lachrymas prouocãte, populo etiam largis fletibus, & pari cõploratione respondẽte. In quo luctu quædã ad miseratione canebãtur carmina, & uersus ad tibiã cum laudibus & lachrymis, pietatẽ, humanitatemq́ue, & defuncti interitum miserãtes. Eam uero pyram pro dignitate & honoribus, quibus in uita functus erat, & prout amplissimos magistratus & imperia gesserat, modo maiorem modo minorem extruxere. Fuitq́ue lege duodecim tabularum cautum, ne de lignis politis extrueretur: donec per funerum ministros, qui pollinctores dicti sunt, corpus igne supposito cremabatur. In qua extruenda id seruatum est, ut præter arida ligna, papyrum quoque, quo facilius crementur, nonnunquam crocum & uinum affatim apponant. Germanis struem rogi nec ueste, nec odoribus cumulare licet, sed sua cuique arma, & suus equus adijcitur rogo. Corpora uero clarißimorũ uirorum, nisi ex lectißimis lignis certi generis, cõcremari sine ullo funeris solenni, nõ permittitur. Dumq́ue igne accenso corpus ardebat, pro dignitate,

proque opibus, quibus quisque potẽs erat, ita amici & affines, quique cõiunctißimi aderãt, quæ chara habebant & præcipui cultus, cum gemitu & questu miserabili, in luctus & grauißimi doloris signum, ignibus iaciebant. Itaque multi uestes triũphales, enses que & balteos, nõnulli arma militaria: mulieres uero, ne studio uincerentur, ornamenta sua, armillas, zonas, mundumque muliebrem, uittasq; uirginalis comæ: alij retortos cincinnos & torques, ac bullas prætextasq; liberorum flammæ indidere: thuraque, unguenta & odores omnium generũ, quos lancibus ferebãt. Quare multos copia odorũ ad pyram exanimatos, & præter infinita odoramenta, in funere Syllæ, statuã iustæ magnitudinis ex odoribus absumptã cõperimus. Quæq; defuncto charißima, & cordi fuisse arbitrabantur in uita, quarumq; rerum mirũ & efficax studiũ fuerat, ut scuta, gladios & arma, canes, dilectos equos, luscinias, auesque ad eundẽ rogum trucidatas, ut unà cum defuncto cremarẽtur, igni tradebãt: plerique uero seipsos. Vnde exẽplis palam factũ nouimus, multos accensis dominorũ rogis, doloris impatiẽtes, uel uiolẽtas sibi manus intulisse, aut igni pariter absumptos esse. Quod etiam de canibus qui charitate dominorũ in flãmas se iniecere, memoriæ proditũ est. Nam Hieronis & Lysimachi canes, accẽsis rogis dominorũ, in flãmas se iniecisse, & uno incendio arsisse tradunt. Qui etiam erat Græcorũ & Aethiopum præcipuus mos, ut comas ad rogum dissecent, corporique & igni imponant: boues & pecora, equosque & canes in ignem mittant, uinumque & oleum fundãt: utque rege morte sublato, familiares, & qui cum eo coniunctißime uixerant,

cha-

charitate principis uim uitæ ſibi ad rogum afferant, unáque morte intereant. Indorum peruulgata hiſtoria eſt, ut uiro defuncto, quæ chariſsima cõiunx in uita fuerat, eodem igne abſumatur, unáque concrementur. Thracibus & Getis erat iſte mos, ut uiro defuncto, præcipue dilecta coniunx, maximo cultu ornata, ad tumulum duci, & à propinquiore mactari, eodemq́ue tumulo humari debeat: Gallis uero, ut ſerui clientesq́ue cum dominis patronisue unà crementur uiuentes eademq́ue pyra intereant. Gerri Scythica gens, defuncto rege, in tumulo ubi cadauer odoribus delibutum erat, præcipuam concubinarum, pincernam, coquum, agaſonem, ac miniſtrum, unà tumulare, equosq́ue & L. ex miniſtris ad rogum præfocare aſſuêrant. Græcis uero uſurpatur, ut imperatore aut duce fato perfunctis, funus efferatur ſolenni pompa & apparatu regio: captiuiq́ue & milites circa rogum digladientur, ouesq́ue & boues mactentur: utq́ue in omnem formam luctus concedatur, equi uiriq́ue tondeantur, propugnacula è mœnibus diruantur, templa lapidentur, aræ ſubuertantur, Lares abijciantur, partus exponantur, cibo abſtineant, ignis extinguatur, atque in pompa funeris, magiſtratus, ſacerdotes, pueri atque iuuenes cum trophæis, coronisq́ue, & armis militaribus funus proſequantur. Cœnas quoque ferales apparari & crateres lacte, uino & ſanguine: necnon mella & crocum ad rogum inferri ſolita inuenimus, ut unà cum defuncto crementur. Fuitq́ue mos Galatarum, ut defuncti familiares & affines, inſcriptas epiſtolas ad rogum coniiciant, uelut apud inferos mortui illas mox lecturi forent. Funebremq́; laudationem,

optimates & grandes natu, aut proximi necessarij in honore positi, de laudibus defuncti habere, ac solenni laudatione illius facta dictáque, & totius uitæ cursum, maiorumque laudes recensere assuêrant. Primus enim Valerius Publicola, mortuo Bruto, supremas ipsius laudes accurata oratione prosequutus fuit. Inde institutum, ut clarorum uirorum in funeribus solennis laudatio esset. Nam & Appij decemuiri defuncti laudationem sequutis temporibus plebs æquis auribus audiuit. Et Scipionem in funere supremo, ut hominem diuinum, Maximus cõmendauit. Fuitque in usu apud Aegyptios, rege defuncto, antequam iusta dentur, per sacerdotem qui proximã tenebat dignitatem, omnem uitæ seriem, & ipsius dicta factáq;, & an fuerit fortißimè præliatus, an uero segnis & deses, ex alto suggestu in maximo omnium conuentu perlegi & recenseri: & si uitia præualebant, honore funeris priuari, atque insepultum cadauer abijci: si uero uirtutes præcellerent, omni honore cumulari, unguentis deliniri, & laudibus celebrari. Reliquos uero cuiusque sortis homines, ita laudari, ut sine ulla opum fortunarúmue mentione, solam religionem, iustitiam, pietatemque commendarent. Apud Indos uero multa secula uiguit mos, ut quum moritur quispiam, pro foribus domus, magistratus cui hoc munus impendebat, anteactam uitam moresque describat: ut uitia laudesque innotescant omnibus, & palàm fiant. Ferturque Fabius Maximus præ cæteris unus, qui in funere filij intestino dolore affectus, oratione non infracta ad populum ipsius laudes magno spiritu disseruit. Quod à Græcis simile quoddam accepimus, ut defuncti laudes solenni ora-

oratione, & longo petito proœmio, prosequătur. Prodituŕque primus Pericles fuisse, qui carmine & laudibus eos qui in bello Peloponeßiaco pro patria occubuerant, prosequutus fuit. Aliј uero Solonem Græcis funebrem orationem primũ inuenisse ferunt. Et quanuis à principio uirorum tătum gesta, nec mulieres laudare consueßent: quia tamen Camilli tempore collatum aurum, ut se populus Romanus à Gallis redimeret, dederunt, cautum fuit, ut in earum funeribus, sicut in uirorum, solennis laudatio esset. Nono uero die reliquias defuncti & cremati cineres, mater, soror & propinqui, affinesque nigra in ueste & effusis comis, aut pontifices & sacerdotes, nonnunquam primores patrum perfuncti honoribus, tunicati & discincti, lotis manibus & nudis pedibus, ossa à cinere separare & colligere, eaq; lacte & uino lauare, & deos manes aduocare: Græci uino & unguento inspergere solebant, cumque odoribus effusi in lachrymas, in urna condere, & linteo uentilare. Fuitque seruatum apud Indos & Aegyptios, regum funebres tunicas, quò cineres cremati à reliqua fauilla distincti iaceant, ex licio, quod igni non absumitur, conficere, easque ad rogum defunctũ corpus induere. Quippe in Carysto lapis nascebatur, qui uelut lana intextus, nullo igne adurebatur. Tunc postquă defuncto conclamato, & nomine deplorato, satis lachrymarũ luctusque fuerat, ipsiq; ter aqua asperſi & lustrati erant: omni munere absoluto, supremum Salue & Vale, tanquam nunquam eos uisuri ultra, conclamabant: & à præfica feralibus officiјs iustisque persolutis, post lamenta & conclamationes, ILICET dicebatur, qua uoce mis-

ſuum populum faciebat. Quique funus proſequuti, quique comites fuerant, uelut ſupremo functi officio, ad proprios lares reuerſi, aqua aſperſi, ignem ſupergradiebantur, hoc ſe piaculo ex funere expiari arbitrati, quod expiationis genus ſuffitionem dixere: cuius rei cauſa ferias ſæpe indixerunt, quæ Denicales dictæ. Græci uero aqua luſtrantur pura, eademque expurgantur, in qua torrem ex altari extinxiſſent prius. Scythæ poſt funus amicos excipientes, epulum præbebant cadauer comitantibus: peracto igitur funere, ubi à luctu quieuit animus, uiſcerationem & ludos funebres, plerumq; gladiatorios, muneraque: Græcis gymnica certamina & equeſtria in defuncti memoriam populo dari ſeruatum eſt: nonnunquam nauium curſus & naumachiam. In qua uiſceratione fuit inſtitutum, ut omnia carius uenirent: quare ad pollinctum emere, ſermo percrebruit. Ferturq; Numæ edictum, ne piſces qui ſquāmoſi non eſſent, ad pollinctū emere fas foret: ſcilicet ne nimis magno in funeralibus cœnis mercarentur obſonia: quam cœnam pollincturam dixere: in qua, etſi nihil deeſſet, omniaque affatim ſuppeterēt, lætari tamen minime decebat. Fuitque inſtitutum, ut per uini cibique lenimen, defuncti deſiderium leuaretur. Præter quam erat cœna exequialis, quæ ſenibus & his qui multùm ætate proceſſerāt, dabatur: in qua pranſi, diſcedentes poſt ſupremum officium, alter alteri ualedicebat: quam Silicernium uocant. Athenis per funeri præfectos epulum apud defuncti maximè neceſſarium dari conſueuit. Argiuorum uero inſtitutum fuit, ut defuncti affines, ſtatim ab exceſſu Apollini ſacrificent, & trigeſimo poſt die Mercurio: Apollinisque

sacerdoti hordeum dent, ignemque extinguant, & rursus accēdant, carnesque uictimarum percoquant, quibus postea uescuntur. Eos quidem ludos apparatu magnifico, continuis IX. diebus, in hisque gladiatorum paria, qui uenalem sanguinem habebant, Romani exhibuere: ad quos intromitti matronas nefas habitum. Idque adeo usu & moribus interdictum fuit, ut P. Sempronius uxori, quòd ludis funebribus interfuisset, repudium dederit. Domi quoque & in loco celebri, defuncti imagines in memoriā posteritatis, plerunque cereas aut marmoreas, uel æneas: colūnas quoque cum trophæis & titulis, ac magnificentißimis decretis, publico cōcilio erigere & res gestas monumētis inscalpere, leuādi desiderij causa, antiquo more seruatum est: quas etiam iniuria cæsis ciuibus sempiterno æuo duraturas, publico decreto erexerunt, ut gratiam benemeritis ferrent. Apud Lacedæmonios, his qui in re militari facinora gesserāt fortia, statuas & columnas paritur cum elogijs post obitum dedere. Rege uero defuncto, ipsius simulachrum, ita ut uiuus appareret, in toro purpura & auro instrato effinxere. Tempus uero luctus, ut erat à Numa cōstitutū, posteri seruauere: qui puerum trimo minorem, nec lugeri, nec plāgi uoluit. Id quod in Thera una ex Cycladibus seruatum legimus: in qua pueri citra septēnium, aut homines ultra quinquagesimum annum indefleti fuere: quòd illi rapti immaturo funere, uix primum uitæ limen attigissent: isti autem satis diu uixissent: neque ultra menses decem, filios parentum, aut uxores uirorum mortem deflere statuit: quod lugendi tempus, patri & filio, æquè fratri & sorori commune esse uoluit: ultra uero

non licuit, ne luctu indefesso & lachrymis nunquam desinentibus domus & familia funestarentur: itaque post annum parentes filiorum, & fratres sororum funera deflere uetuit: ab eo enim tempore lamentis parcere iussum est. Tametsi nullum lugendi tempus uiris legitimum fuisse nonnulli credant, annumque fœminis præfinitum ad deplorandum: masculis non itantum præfinitum ad deplorandum: masculis non itatem: infra quem alteri nubere non licebat, & cõcepto necdum edito partu, uetabãtur. M. tamen Antoninus philosophus, ne ultra quinque dies lugerent Romani filium sibi morte sublatum, summæ spei adolescentem, edicto in hibuit. Q. uero Maximus filio consulari, & L. Paulus duobus paucis diebus amißis, & M. Cato, mortuo prætore designato filio, non luxerũt. M. quoq; Bibulus cõsul, quum toto cõsulatu domi delituisset, quo die de obitu duorum filiorũ certior fuit, in senatũ uenit, & munus consulare obiuit. Quod de Anaxagora & Xenophonte traditur, & Asinio Pollione, qui quo die filium amisit, in conuiuio luxit. Contrà Pericles, quum animo infracto semper fuisset, amisso Paralo filio magnitudine doloris uictus, lachrymas uberes dedit, & eiulatus nunquam desinentes. Filios uero minores decennio, tot mensibus quot annis uixissent, à parentibus lugeri statuit. Sed nec uxores à uiris, nec sponsas lugeri fas putauit. Tempore uero luctus, matronæ purpuram aurumque deponunt, atrasque uestes induunt, & in pellibus degunt: nec illa resumere, donec eluxerunt, licet. Viri autem senatorij laticlauum & annulos aureos exuentes, pullas uestes sumunt: barbam capillumque summittunt. Piceas quoque & cupressos, ueluti ferales arbores & Diti sacras, in lugubri

gubri domo patritiorum, amißis fratribus, liberis & propinquis, apponere mos erat. Græcis uero funesti, & qui exequias duxissent, ut lapide lesbio extructas domos incolant, quod subtristi esset aspectu. Atheniensibus Solon flebiles lamentationes, & cætera dolorem testantia, uelut inania & nihil uitæ proficientia, sustulit. Lycurgus uero Lacedæmonijs XI. dierum spatio luctum terminauit. Quod à Thracibus & Maßiliensibus usurpatum legimus: qui quotidianas lachrymas & funesta omnia, ac sordes lugubres in funere inhibuere. Luctus autem & mæror patrius intra lugendi tempora ob plurimas minuitur causas; ut si liberi nascerentur, si pater aut filius, frater aut uir, ab hostibus capti reuertissent; aut cùm propior affinis, quàm qui lugeretur, domi natus foret: uel si puella dabatur nuptui: publicus uero, si lustrum fieret, aut uota soluerentur, uel sacra Cereris instarent. His enim casibus, domum aut familiam in squalore & sordibus esse non decebat. Hoc quoque notare contentus sum, neque puerum minorem septennio, priusquam omnes geniti dentes forent: neque fulmine ictos, qui uita functi essent, rogis imponere, aut corpora cremare: neque hominem uita sublatum, ferijs publicis efferre licuisse. Quódque quoties plura cadauera & aceruata corpora urerent, aut incendi curarent, solitos esse funerum ministros, denis uirorum corporibus singula muliebria adijcere, ut unius adiumento cætera facilius deflagrarent.

Miraculum Tritonum & Nereidum, quæ uarijs in locis tempestate nostra comperta fuere. Caput VIII.

TRITONEM & Nereidas, hominesque mari

genitos, quos marinos appellăt, præterquam quòd apud Plinium naturalis historiæ nono legeramus, nostra quoque tempestate cōspicuos fuisse, multa documenta sunt. In memoria mihi est, cum adolescentulus ego in porticu nostra Portanouēsi Neapoli quădoque diuerterem, Draconettum Bonifaciū Neopolitanum, patritiæ gĕtis & inclytæ familiæ uirum, ut in homine militari, facundiæ florentis, & multarū rerum cognitione clarum: tunc senecta uenerabilem, & debilitate pedum inualidum, in conuentu maximo, præsente atque audiente me, referre solitauisse, se dum in Hispania militaret, marinū hominem uultu & corpore prorsus humano, absoluta similitudine pube tenus: postremis uero in piscem desinentibus uidisse, in melle ex ultima Mauritania & Oceani finibus ad regulos, sub quibus stipĕdia faciebat, & honestum ordinem duxerat, pro monstro allatum. Fuisse autem facie hominis uetusti, capillo & barba hispida atq; hirta, colore cæruleo, statura procera & maiore humana: alisquoque tenui cartilagine, quibus marinos fluctus secabat, & membrana paßim interlucente munitum. Et hanc rem non sibi tantum, sed plerisque summæ nobilitatis uiris, notam & conspicuam fuisse, dicere. Sed ne quis hoc uanum aut cōmentitium fortasse putet, Theodorus Gaza uir Græca facundia clarus, & philosophiæ præceptis imbutus egregie, apud Iouianum Pontanum, ad quem frequens uentitabat, compluresq́ue nostrates, scitè admodum & luculenter ratiocinabatur, se dum in Peloponēso ageret, & fœda maris tĕpestate oborta, durißimo tempore anni, nonnulla piscium monstra procellæ ad littus illisissent, inter cætera uidisse Nereidem

in

in littore, fluctibus expositam, uiuẽtem iam & spirantem, uultu haud absimili humano, facie quoq; decora, neque inuenusta specie, corpore squãmis hirto ad pubem usque, nisi quod cætera in locustæ caudam desinebant: ad quam propere uisendam cum frequens concursus fieret, ipséque & nonnulli è propinquis oppidis uicini affinésque, eò se cõtulissent, illam frequẽti turba circundatam, mœstam & animo consternatam, ut ex uultu cõiectari erat, in littore iacentem, crebróque suspirio fatigatam conspexisse: mox cum à tam frequẽti corona inspiceretur, séque in sicco destitutam uideret, præ dolore gemitus spirantes & lachrymas huberes dedisse: cuius misericordia motus ipse, ut erat mitis placidúsque, cum turbam decedere de uia iußisset, ipsam interim brachijs & cauda, quo maxime modo poterat, humi reptantem, paulatim ad aquas peruenisse. Cumq́ue se præcipitem magno nixu in mare dedisset, ingenti impetu fluctus secare cœpisse, momentóque tẽporis elapsam ex oculis, nusquam apparuisse. Georgius quoque Trapezuntius uir multi nominis & magnæ eruditionis, aperta profeßione referebat amicis, se cum haud procul à littore in fonte quodã spatiaretur, puellam conspexisse eleganti forma undis extantem pube tenus, & quasi lasciuiret, subinde emergentem summergentemq́ue se, quoadusque se conspectam intelligens, haud amplius apparuit. Sed super omnia in nostro æuo haud absimile factum accepimus in Epiro, profecto exemplum inter pauca memorabile, quod nonnulli prodendum posteris putarunt & actis quoque publicis testatum est: ad fontem iugis aquæ, ad quem mulieres ex oppidulo aquatum

uentitabant, Tritonem seu marinum hominem è spelunca, quam forte ibi nactus fuerat, obseruare solitũ, si quãdo solam ad aquas accedentem, aut per littus obambulãtem mulierem uideret, ipsum ex undis & spelũca leni gressu tacitisque uestigijs desilire, & à tergo accedere, ac ui compressam mulierem ex insidijs adoriri, & ad mare cõcubitus causa arripere, arreptámque sub undis deferre cõsueuisse. Quod cum apud loci incolas percrebruisset, diligẽtius marinũ mõstrum obseruasse, & cum diutule laqueos illi intẽdissent, haud multo pòst dolo captum, & laqueis uinctum cepisse: cumq; cibo abstineret, extra aquas diutius uiuere nequisse, squaloréque tandem & tædio ad extremam tabem uenisse. Tenet fama, uenereos eos & flagrantissime mulierum amasios esse: propterea oppidi incolas edicto inhibuisse, ne qua deinceps ad fontẽ mulier, nisi uiris comitata, accederet. Hæc nos & eiusmodi ab his qui diuersa maria penetrarant, & eadem monstra placidis aquis colludentia uidissent, & in occursum nautis, exertis capitibus ab undis occurrisse, & uoces audisse referebant, plerunque accepimus.

Qui xystici, quíue thymelici apud iurecõsultos dicti sint, quódue officium, & quid nomina designarint. Item qui intelligantur per aquæ aspersores in sacris certaminibus apud iurecõsultum, & quid pancratiastes & pancratium. Caput IX.

CVM Iohanne Platina uiro docto & antiquitatum studioso, pro familiari cõsuetudine sæpe deambulabamus, & omnes antiquitates, ueterumque monumenta atque ruinas urbis explorabamus. Dumque in ueteri sepulchro inter semiruta uestigia in Quirinali, literis mirandæ uetustatis, situ & senio obliteratis epita-

epitaphium legeremus insculptum his uerbis: L. THENODORVS XYSTICVS, PARIDI THYMELICO BENE MERENTI FECIT: Quærebat Platina, qui xystici essent, quiue thymelici, nunquid artis nomina uel cognomenta forent. Cumque meminisse me apud autores, qui xystici dicerẽtur legisse, quodque in xystis uelut in gymnasiis nudi exercebantur, athletas xysticos dici respondissem: xystos autem longas fuisse porticus ampla latitudine, & gymnasium ubi ambulationes essent, & arbores plerunque digestæ: in quibus athletæ hybernis sæpe temporibus luctabantur: quas Græci hypæthras seu paradromidas dicũt, instar illorum quæ in Attica fuere gymnasia: quæ tria uel maxime memorantur, Lycæum, Gymnosarges, & Academia: qui autem thymelici essent, mihi non succurrere, neque in mentem uenire asseuerarem: tum Platina quasi admirans, ait, nũquid nostro ciuili iure aliquam de thymelicis mentionem fieri adnotassem. Nam de xysticis satis sibi liquere, pugiles fuisse, uel ex eo quòd in xystis & longis porticibus exercebantur: uel quòd hastis decernerent, à Græco uerbo ξυσὸς quod est hasta: quare xysticos ludiones, quòd hastis depugnarent uelut gladiatores, & xystarchum qui Gymnasio præesset, nuncuparunt: thymelicos uero, eiusdem generis pugiones seu histriones fuisse se arbitrari. Siquidem Græci histrionicam, thymelim nuncupant: θυμέλη enim, scenam dixerunt: θυμελικοὺς, scenicos & histriones: & nisi quid se fallat, de his apud iureconsultos in edictis prætorum mẽtionem fieri aiebat. Fuere, inquit, athletarum & histrionum species multifariæ: nam & gladiatores, &

pugiles, & thymelici, & pancratiastes, xystici, pantomimi, palæstritæ, & arenarij, sicut Thraces mirmillones, sequutores & retiarij: omnes athletarum, histrionum, & comœdorum numero habētur: licet pantomimos à Domitiano sublatos, mox à Nerua restitutos, demum à Traiano eiectos: histrionesque à Tiberio & deinde Nerone, ob plurima flagitia Italia pulsos legamus: thymelicum uero choragium, apparatum esse scenarum & histrionum: quos omnes inter artifices adnumerari, neminem fugit. Et pleraque hoc genus memoriter & expeditè, ut suus mos erat, ueterum testimonijs exemplisque referebat. Cum uerò nos hac admonitione attentiores facti, in legum commentarijs uersaremur, deprehēdimus apud Vlpianum titulo de infamibus, thymelicorum, xysticorū & athletarum, quod tunc non commemineramus, mentionem haud dubiam fieri: thymelicosque & xysticos inter athletas, & eos qui in theatrum prodirent, ad edendas in scena operas, adnumerari: id quod Platina fuerat præclarè arbitratus: censuisseque iureconsultos, quòd pugnandi causa in arenam prodirēt, & ludicram facerent, non propterea infamiæ crimen aut notam incurrere. Cuius uerbis admoneor, ut uerum esse censeam, quod apud Ciceronem refert Aemylianus, artem ludicram & scenas quādoque Romanos probro duxisse, genusque hoc hominum tanquam scurras improbißimos tribu amouere uoluisse. Quare sub Tiberio, in opera scenæ prodijsse, famosa nota censebatur. Quod etiam senatusconsulto fuit uetitum, cautumque seuerè, ne equites Romani ludo & arena pollueren-tur. Tametsi feratur Augustus athletis cōseruasse priuile-

uilegia & ampliasse, coercitionemque in histriones magistratibus inhibuisse, ita ut in eos animaduersionem non haberent. Græcis uero prodiisse in scena, inter athletas honori fuit, nec probro datum est: quippe cum Plato summus fuisset athleta, post multiplices uictorias se philosophiæ dedit. Verba uero Vlpiani ex responsis Sabini & Caßij hæc fuere: Athletas omnino " artem ludicram non facere: uirtutis enim gratia hoc " facere, & utile uidetur, ut neque thymelici, neq; xy- " stici, neque agitatores, neque qui aquam equis spar- " gunt, cæteraque eorum ministeria qui certaminibus " præsunt sacris, aut deseruiunt, ignominiosi. Ex quibus " liquet, thymelicos & xysticos à iureconsulto inter athletas adnumerari. Sed quia de pancratiaste & his qui in sacris certaminibus aquam equis spargunt, mentio fit, qui fuerint hi, & an inter ludiones recepti, adhuc ambigi dubitarique potuit: cum præsertim nullam de his qui aquam in certaminibus spargunt, mentionẽ fieri apud ueteres, quod meminerim, sciam: nisi eos dicamus fuisse, qui in stadio dispositi, equis sponte currentibus, quo uelocius metam contingerẽt, aquam per uices spargere, itaque illos ad cursum impellere solerent. Pancratiasten uero, eum dici uolunt, qui luctator simul & pugil foret: quippe cum alij pugiles, alij luctatores forent, is qui utroque teneretur studio, pugna scilicet & lucta, pancratiasticus nuncupatur: & ubi exercentur, pancratium. Censuitque Vlpianus ad legem Aquiliam, illum qui, dum exercetur in colluctatione uel pancratio, aut pugilatu aliquem oppreßit uel occidit, Aquilia teneri. Verba uero Vlpiani ex ea lege, hæc sunt: Si quis in colluctatione, "

" uel pancratio, aut pugilatu, dum exercentur, alius a-
" lium occiderit, Aquilia tenetur.

*Locus ex Iuuenale de trulla, quid designet, ex autoritate iu-
risconsultorum & aliorum testimonio explanatur.*

Caput X.

TRVLLAS pocula esse & uasa potoria censeri, haud immerito plerique existimarunt. Idque quod à Iuuenale dictum est de trulla, de quo apud eruditos controuersia est: non id credi decere, quod uulgo putarunt: ut de uase in quo alui proluuies effunditur, intelligatur, cùm id aliud sortitum nomen sit, & à doctissimis scaphium & lasanum dicatur, ueroque autoris sensui non satis conueniat: sed de uase potui parato, intelligi oportere constat, illudque quàm syncerissime à poeta dictum fuisse:

" Laudare paratus,
" Si bene ructauit, si rectum minxit amicus,
" Si trulla inuerso crepitum dedit aurea fundo.

In quo illũ significare haud dubie putamus, qui postquam calicem exhausit, in ipso fundo, ructu aut sibilo crepitum facere more detestabili non fuit ueritus, ubi idem crimen bis arguere satyricæ dignitatis fuit: uel de eo, qui postquam uini calicem hausit, id quod remansit, ita elisit in pauimento, ut resonaret. Quod insolentissimi animi, audacis & petulantis, nimiæque securitatis fuisse liquet: quem abusum apud compotores & helluones impuros, qui scortis uinoque madidi & epulis distenti erant, Græcis inualuisse multi adnotarunt: ita ut ludus inde conuiualis foret, quem cottabisim appellarunt; cum residuum potum in æneas phialas iactarent: qui si sonantior creperet, se

ab

ab amica redamari, & mutuo affectu teneri putabant. Quod esse probabile, et ab autoris sensu nõ alienum, ex contextu uerborum liquere putamus. Id uero quod de trulla diximus, inter pocula censeri, scitè admodum à Scæuola libro iij. de legatis definitum est in hæc uerba: Seiæ dulcißimæ poculum aureũ quod elegerit, fidei hæredum commisso ut darent: quæro cùm in hæreditate nõ sint nisi trullæ, scyphi, modioli, phialæ, an Seia de his speciebus eligere poßit: Respõdi, cum omnia potui parata, pocula dicantur, posse. Plin. septimo & trigesimo historiæ naturalis: Titus Petronius, inquit, uir consularis, inuidia Neronis, myrtinam trullam CCC. sestertijs emptam fregit, ut mensam eius exhæredaret. Cice. in Verrem VI. actione: Erat, inquit, uas uinarium ex una gemma prægrandi, trulla excauata. Horat. quoque in satyris:

" Qui Veientanum festis potare diebus "
" Campana solitus trulla, uappamq; profestis. "

Ex quibus licet æstimare, trullã inter pocula & uasa potui destinata censeri: sicut scyphus, modiolus & phiala, & quã Varro dixit depestam. tametsi scyphũ Herculis, cantharum Liberi poculũ legamus: quo Marius post Cimbricam uictoriã, potasse aßidue dicitur. Fuit quoque heracleum, Herculis poculum, sicut nestorida, quo Nestor utebatur: & grammaticum Homeri carmine celebratum: quæ in Dianæ templo affixa Capuæ uisebantur. Notatumque fuit, inter scyphos, Bœotios palmam tulisse, qui Heracleotici dicti, & Alexandrinas cucurbitas, cum exaruerint, ad usum uasorum præcipuas fuisse. Fertur L. Crassus orator duos habuisse cyathos Mẽtoris manu, C. sestertijs emptos, quibus

ob pudorem nũquam usus fuit: & Cornelius Macrus in sacris propinare electrina patera, quæ in medio Alexandri uultum, in circuitu uero breuibus signis omnem historiam & bella continebat. Præter quæ uinaria uasa à Græcis celebrantur, crossus, bicus, gaster, gasterium, bicariũ, cypellũ, amphicypellum, cyphela, & quod hodie seruat nomen baucalium, diuersorum generum: & cybium nauis instar: propterea dactylotum, ex proiecturis digitorum nuncupatum, gyala, dynos, cyborium, cotyle, encotyle, cadus, & cadiscus & theryclia non incelebres, quibus Dionysius libasse fertur. Id autem quod populari sermone de trulla secus dictum est, ab eruditis haud immerito perperam iudicari. Succurrit tamen in hac re notare, quod Pomponius iureconsultus de auro & argento legato memoriæ prodidit, legatis uasis etiam scutellas & promulsidaria contineri: in quo animaduertimus, promulsidaria, uasa quibus mulsum continetur, nũcupari. Et licet Græci οἰνόμελι & μελίκρατον mulsum uocent, Vlpianus tamẽ de uino et oleo legato, uini appellatione putat mulsum non contineri, οἰνόμελι uero contineri.

Exempla frugalitatis priscorum, & quàm parco uictu contenti fuerint, & quando luxus primùm urbem inuaserit. Caput XI.

PRISCAE frugalitatis & abstinentiæ, qua ueteres usi fuere, multa & magna nobis documenta sunt. Siquidem & uini usus adeo mulieribus interdictus fuit, ut uinũ bibisse perinde esset, ac si in adulterio aut graui crimine deprehensa, capitali iudicio plectẽda foret. Inoleuitque usus, ut cognati affinesq; mulieribus osculum ferrent: scilicet, an uinum bibissent, ut ore explorarent.

plorarent. Idem Maßiliensibus & Milesijs, pluribusq; Græcorum & barbarorum gentibus, apud quos hydropotæ fuere mulieres: nec mulieres modò, sed et uiri abstemij. Apud Troglodytas licet reges mulsum bibãt priuilegio honoris, uulgus tamẽ abstemiũ est, & aquã potat cum paliuro. Quod & uiris æquè Romæ criminosum fuit, ad annum usque trigesimum: seruo uerò interdictum penitus, nisi sacrorũ causa solennibus festisque diebus. Quem osculandi quotidianũ usum, postea Tyberius Cæsar edicto inhibuit. Legimus Romulum urbis conditorem quòd in conuiuio uinum nõ biberet, à cõuiuijs increpitum: & Quintum Coponium, quòd uini amphoram ei, cuius suffragio magistratũ petebat, dono dedisset, ambitus fuisse condemnatũ. Proditurque memoriæ Egnatius Metellus uxorem, quòd uinum biberat, fuste necasse: & Cn. Domitius mulierem, quæ uisa est plus uini bibisse, quàm ualetudinis causa deceret, dote mulctasse: & matrona magna natu, quòd claues cellæ uinariæ resignasset, inedia mori coacta. Lucius quoque Papyrius Imperator aduersus Samnites dimicaturus, uictori Ioui pocillum mulsi, pro re magna uotum fecisse dicitur. Bibebant enim murinum aut passum, sapam aut defrutum, aliaq; eius generis potu dulcia. Adeoque eos qui se uino ingurgitarent, osos habebant, ut sequutis tẽporibus censores tanquam indignos qui honores & publica munera gererent, Senatu amouerent, notaq; & ignominia perstringerẽt. Indignum enim uidebatur, illos qui ingenio temulẽto & marcido forẽt, quiq; libidinũ maculis notarẽtur, ad rempublicã accedere, aut de publicis cõsultare. Quod etiã Cretenses, Lacedæmonios, &

Carthaginienses factitasse nouimus, qui militibus, ne efferos militia animos insolentiæ assuscerent, in omni militia uini potũ interdixere ex instituto Platonis, qui etiam magistratibus, donec in honore essent, uinũ inhibuit. Id quod penes Atheniẽses criminosum erat, quibus ebrius princeps morte mulctabatur. Et Pittacus temulentos, si quid deliquissent, duplici pœna puniri curauit, ut formidine supplicij, à uino promptius abstinerẽt. Quin etiam Aegyptiorum lex erat, ut certa uini subtaxata mensura regi quotidianis ferculis daretur, ultra quam excedere non licebat, ne sui impos, per occasionem & licentiã turpitudini et sordibus uacaret. Sicut proditur de Mossynœcis ultra Carambim flumẽ, qui regem quem delegere, si quid praue deliquisset, totius diei inedia mulctabãt. Apud Locrenses Zeleucus uinum usque adeo auersatus fuit, ut etiam morbo affectis dari inhibuerit: cauitq́ue, ut qui uinum biberet, capite lueret. Indi adeo abstemij fuere, ut nisi sacrorũ causa, uinum bibere nulli fas foret, quibus erat constitutum, ut si temulentum regem mulier occidisset, hoc donaretur munere, ut successori nuberet. Persarũ quoque milites adeo abstemij traduntur, ut pane & aqua sæpius uictitarint, panis condimentum & obsonium, famem esse dictitantes: quibus tamen semel annis singulis inebriari permissum erat. Proditumq́ue est, Scythas, cum inebriari gaudeãt, & abstemij sint: si quando ebrietatis dulcedine capi uellent, ne contra constitutum facerent, in ignẽ coniectis herbis, & fumo hausto, haud aliter quàm uino epoto, madidos fieri. Quod de Thracibus traditur, qui epulantes, focos ambiunt, herbarum semine ignibus iniecto, cuius nidore capti, ebrios

ebrios imitantur, & tanquam uino affecti temulenti iacent, sicut nepenthes succo delibutis, tristitiam discuti putarunt. Babylonij quoque incenso arborum fructu, & fumo hausto, ita ebrij redduntur, ut tripudijs & cantibus exultent. Indos ferunt ex fructu arundinum, quæ mel gignunt, aut uino ex dactylis, atq; Aegyptios potu è frugibus inebriari: quin etiam populũ Romanum multa secula nõ pane, sed pulte uictitasse; pistoresque, per annos fere sexcentos usque ad Persicũ bellum, nullos Romæ fuisse satis constat. Fiebat enim puls ex aqua frumenti & fabarum aut hordei farina, quam in sacris & oblationibus deorum pro uictima adhibuere: qui quidem pistores tostũ panem lautioribus coquere solebant, reliquæ multitudini far, ideo quòd far pinsebant, pistores dicti. Quippe cùm ueteribus molarum nullus usus foret, fruges igne tostas in pilas coniectas pinsebant: unde & Pisones dictos uolunt: id enim molarum instar erat. Fuitque uetus mos, ut ijdem essent coci & pistores. Lapsis mox temporibus haud longo interuallo, panes facere, opus fuit mulierum. Ante uero fruges cognitas, gentibus plurimis glandes fuere frumenti loco: sicut pyra Argæis & Tirynthijs, ficus Atheniensibus, quibus Cares adeo abundant, ut illis enutriant pecora: milium Mæoticis & lotometra, ex cuius semine conficiunt panes: Medis amygdalæ, Ichthyophagis pisces, Aethiopibus locustæ & arundinum fructus, Getulis ferina caro & pabulũ pro pulmẽtario cessere, Chelonophagis testudines, cardamum uero Persis, palmulæ autem Carmanis & Babylonijs. Aegyptij ex loto diu uictitarunt: Alani carnibus, nõ pane uescũtur. Nomades & Getarum pars,

lacte. Indis autem calistiæ semen cibarium fuit, quorũ reges oleribus & palmulis plerunque uictum quæsiuerunt, ciborum affluentiam uelut inuitamenta ignauiæ auersati. Epicurus quoque summus uoluptatis assertor, uictu frugali & modesto contentus, aqua & polenta, aut pane hordeaceo uictũ quæsiuit, contraq; paupertatem inuictũ animũ gessit: non quòd uoluptates auersaretur, sed q in tenui uictu se plus uoluptatis experiri aiebat: cuius rei argumentum est, quòd oleribus & pomis ac uilibus cibis, quibus uiuendum censuit, libros refarsit. Inter quos proditur Philinus quidam tantæ abstinentiæ, ut nullo cibo, nisi lacte uictitarit: et Moschus Antimolus sophista, solis caricis uesci solitus. Pueris quoque & iuuenibus, ut uerecundiores essent, in magistrorum & affinium cõspectu foris cœnitare: uiris autem, ut frugalitatis & parsimoniæ documenta darent, propalam cibum capere, consuetudo fuit: torusque illis ex ulua palustri fiebãt, aut stramento: hyemeque ad focum, æstate uero in propatulo, & sub dio neq; ultra nouem singulis lectis cœnitabãt: illosque lautioribus uesci cibis nõ sinebant: nam carnis aridæ, aut lardi pondo tria, & salsamentorum libram quotidianis ferculis apponere criminosum erat. Siquis ultra apponeret, lege plectebatur. C. Fannij consulis lege ante tertium Punicum bellum introductum est, ne quid uolucrum præter unam gallinam, quæ altilis non esset, apponeretur: utq; modus cœnarũ luxuria non difflueret, singulis diebus præterquam Saturnalibus, & Romanorũ ludis, uel plebeijs, denos asses, qui domesticis cœnis impenderentur, præfiniuit. Tantæque frugalitatis fuere, ut mensam quanuis parcam,

omnino

omnino uacuam tolli non sinerent: sed ad cohibendum appetitum semper aliquid reliquiarum, quod postera die cœnam iuuaret, superesse uoluerunt. Ouumq́; & mel initio conuiuij ministrari, in secundis uero mensis poma simul & mel dari cõsueuere. Quam uictus parsimoniam Athenis quoque seruari tradiderunt. Nam Dioscuris in Prytaneo prandiũ parabatur: in quo nisi oliuæ, caseus & porrum dabatur obsonium. Et à Platone in lautißimis cœnis, sal, oliuæ, caseus, porrum, atque olera tantũ ex agris iubẽtur apponi. Ac festis diebus pueri modesti, cum uerecunda grauitate, maiorũ laudes carmine decantare, grandioresq́; natu summo obsequio uereri: illosq́; à conuiuijs domũ reducere solebant, militiæ & colendis agris adeo intenti, ut illustria inde cognomenta frrrent: agrumq́; male colere, aut minus arare quàm uertere, censoria nota putabatur. Cumque octo dies culturæ àgrorum impenderẽt, nonum urbanis rebus & nundinis destinarunt: tãetsi priori æuo, frequentiores Romanis nundinas, & tertio quoque die mercatu frequenti, nonnulli conuenisse dicant. Q. Cincinnatus ab aratro ad dictaturam uocatus, postq̃ domitis hostibus, triũphans urbem inijt, licet nõ ex imperij maiestate, aratrũ tamẽ sumere, & agrũ colere nõ dubitauit. Curius Dentatus cum à Samnitũ legatis adiretur, rapa sibi parare obsoniũ inuẽtus est, cui duos calones in castris fuisse asserunt, cum summã imperij gereret. M. uero Antonio consulari VIII. seruos, Carboni VII. & M. Catoni cum in Hispaniã consul duceret, III. solum ministrasse. Fertur quoq; Aelius Cattus cõsul, cum in fictilibus cœnaret, legatos Aetolorũ uasa aurea offerẽtes repulisse: atq; Epitus poëta,

qui primus Latinorũ heroica attigit, adeo uictu fuisse tenui, ut in Auentino domuncula & unius ancillæ ministerio contentus fuerit: nec tamen id sibi turpe quisquam aut dedecori putauit: siquidem paupertas tunc solida laus censebatur & uera uirtus. Quam rem æstimare licet, quòd Aeliorum familiam & Tuberonum, quũ decem & septem eiusdem cognominis forent, modicis ædibus cum uxoribus & liberis eosdem lares incoluisse, eundemq́ue agrum Veientanũ arasse, exque eius fructu uictitasse legimus. Modumq́ue agrorũ ultra septem iugera excedere, aut denas argẽti libras uiro triumphali in supellectili esse, perniciosum erat. Intra bina enim iugera poßidere satis uisum, ita ut decẽ millia grauis æris, maximas putarẽt diuitias. Quinetiã adeò parci fuere & tenues, ut non minus crimini darent, indomitas cupiditates non refrenasse, aut paternam non seruasse paupertatem, quàm ingentes maiorum facultates largitionibus abligurisse: multiq; oleribus leguminibusq́; contenti, absque esu carnium sæpe uictitarint, documenta frugalitatis & abstinentiæ insignem memoriã posteritati exhibentes. Quam etiã Græcis solidæ laudis & ueræ commendationis fuisse multi adnotarunt. Legimus Thebanum Epaminundã tot uictorijs clarum imperatorem, adeò diuitiarũ abstinentißimum, ut unica ueste contentus, si quando uetustate collapsam resarcire opus foret, domi clausum se teneret, quem Thebani publica impensa & ære collato ob inopiam extulerũt. Aristides se magis gloriari paupertate publice testabatur, quàm reliqui diuitijs. Hippias quoque philosophus Elæus, ad id inopiæ deuenit, ut uestem, annulũ, crepidas & soccos, quæq́; cultui

erant

erant necessaria, ne quid temporis deperiret, suis manibus elaboraret. De Lamacho fertur, quoties ab Atheniensibus dux creabatur, pro pallio & crepidis mutuam ab amicis pecuniam sumere, quum unde compararet non esset. Crates, Diogenes & Antisthenes, aliiq; produntur philosophi, abiectis diuitijs, pera & baculo contentos uixisse. Phocion, Pelopidas, Socrates atque Ephialtes, pauperrimi & in cultu tenuißimo uixere, omnium tamen optimi atque iustißimi. Adeoq; luxuriam & molliorem cultum detestati fuere, ut Thebis columna in templo statuta fuerit, in qua diræ execrationes in regem Menin, qui molliorem uitæ cultum inuenit, continebantur. Postea paulatim frugales mores defluxere, paupertasque probro haberi cœpit: luxuriæque peregrinæ inuictum malum ad effœminandos animos, ab exercitu Asiatico in urbem primùm inuectæ, mores infecerunt: sicut aurum Persicum, fugato Mardonio, Atheniensiũ animos labefactauit, & dira tabe infecit. Inde illecebræ libidinum, & rerum secundarum luxus, in omnem licentiam grassati. Primique Iones, unguenti coronarumq; & secundæ mensæ consuetudinem inuenere. Tum uestis stragula, mensæq; ac citharæ eburneis pedibus insidẽtes, inæstimabili censu comparatæ: epulæq; lautiores, & præter epulas psaltriæ, ludiones, & alia conuiuijs oblectamenta inuẽta sunt. Hinc peregrina obsonia, remotorumque littorum pisces, & magno censu comparatæ dapes, ferculaq; sestertiũ millies æstimata, et gulæ nouißima iritamenta, aliaque exquisitißima condimenta, & uentris prodigia inuẽta sunt, ut nisi quis illa apponeret, sordidus & parum lautus haberetur. Adeoq; luxus excreuit, &

eò proceßit luxuria, affluentibus diuitiarum copijs, ut obsonia lautiora maioresque epularum sumptus, & magnas effusiones edicto coercere, & luxuriosos apparatus pluribus legibus inhibere necesse fuerit. Hinc Fannia, Orchia, Didia, Oppia, Cornelia, Ancia & Iulia, leges ad cohibendā luxuriam uictus uestitusq;, & cœnarum immodicos sumptus, latæ sunt. Hinc censorum edictis, uulua, uertina, abdomina, & glires epulis & conuiuijs inhibita. Quod & Lycurgū factitasse nouimus, qui conuiuiorum apparatus & mensas lautiores uelut cupiditatum inuitamēta sanctionibus inhibuit: sæpiusq; abrogatis legibus nouæ postea editæ fuere. Et quāuis Antiocho rege uicto, P. Licinius Crassus & Iulius Cæsar censores, ne quis unguēta exotica uenderet, pœnis inhibuerint, exemplo Lacedæmoniorum qui unguentarios urbe exegere: & quanuis M. Antonius, & L. Flaccus, quòd legē de coercendis epularū sumptibus antea latam, Duronius tribunus ple. abrogasset, Senatu eum amouerint: tamen Q. Aelius Tubero pratura deiectus fuit & despectui habitus, quòd in funere Aphricani populum Romanū publico epulo hœdinis pellibus et testis Samijs, ac lectis ligneis excepisset, quòd incultam parsimoniā in rebus publicis nō exhorruisset. Sicut de Cleomene fertur, qui Lacedæmonijs inuisus fuit et subiratus, quòd hospites iure nigro & pane igne durato, Laconico more ad epulas admisisset. Licet Cato senior, quòd pellibus hœdinis in publico epulo pro stragulis usus esset, nō mediocrem laudem tulerit, quòd frugales mores & cōtinentißimos exemplo iuuaret. Fertur tamen Tyberius Cæsar, quū de coercendo luxu legē ferre uellet, nec coërceri

teri immodicos sumptus uideret posse: satius duxisse omittere quod assequi nequiret, quàm tentare turpiter quod postea non efficeret. Sisti deinde res non potuit, quo minus tacito consensu destitutis moribus, sumptuariæ omnes leges abrogatæ fuerint, quum nullus esset sumptibus modus, luxusq; & ignauia nullis præscriptis finibus, in uoraginem & gurgitem uitiorũ ad nefas omne usque adeo processerint, ut diuina & humana prophanarint, populoq; simul & plebi grauem perniciem attulerint.

Quæ sint puræ & lectæ hostiæ in deorum sacrificiis, & quæ uictimæ quibus diis dicatæ fuerint. Caput. XII.

IN sacrificiis deorum fuit pontificalis obseruatio, ut duobus hostiarum generibus diis sacra fiant: uno, in quo cum litabatur, uoluntas dei per exta exquirebatur: altero, in quo sola anima deo consecrabatur, quæ hostia animalis dicta. Hæ frequẽtes fuere, ouis, sus, capra, bos, gallina & anser: quas cum immolabant, nisi puræ essent & lectæ, ad rem diuinã non perficere putabãt. Fuitque opinio, potius ex hœdis & agnis, quia mites sunt, quàm ex gallinaceis, suibus & tauris, quoniam animo abundãt, deos cõsuli & futura prænosci. Ideo ouilli pecoris hostiam non ab amplitudine, sed quia animi est placidioris, pontifices maximam duxerunt. Lectæ autem dicuntur hostiæ, maiores & huberius depastæ, quæ claudæ, morbosæ, aut uitiosæ non sunt, (quia pernosci, nisi ex sana uictima, futura non possunt) quæue fixam aurem, uel caudam aculeatam, aut linguã nigram non habent. Numa Pompilius deos fruge coli, & mola salsa supplicari instituit, quam molã ex farre, sale & aqua composuit, sine qua nullũ

ſacrificium ratum fieri cenſuit. Atq; id far, niſi toſtum eſſet, ad rem diuinam nõ eſſe purum ſtatuit. Ideo Fornacalia & religioſos dies, ac ferias quibus far in fornacibus torrebant, ſeruari iußit. Græci uero nõ far, ſed hordei primitias, libumq́; & placentas ex hordeo dijs offerri, hordeumq́ue ſale inſperſum, in primis aræ infundi ſatius duxere, ſine quo, ſaluis ceremonijs, nullũ ſacrum fieri poterat, illiq́ue qui primitias eiuſmodi colligebat, crithologo dixere nomen. In quibus Fornacalibus, qui non fuerant feriati, quiq; in ſua tribu, ut erat conſtitutum, ſacrũ non feciſſet, in Quirinalibus ſacrificio expiare cogebatur: idcirco Quirinalia ſtultorum ferias dixere. Atque omnibus ferè dijs ſuæ uictimæ, et ſua ſacra conſtituta ſunt, quæ præterire & tranſgredi non erat fas. Nanque aliena hoſtia dij non placantur. Quippe Ioui tauro, uerre & ariete ſacra facere nõ licet: quia ſoli Neptuno, Apollini & Marti taurus immolatur. tametſi flaminis uxor omnibus nundinis Ioui arietem mactet, & triumphi die Ioui taurus hoſtia dicata ſit. Et apud Homerum Vlyſſes immolauit Ioui arietem. Iuppiter uero Prodigialis mola ſalſa & thure placatur. Neptuno pleraq; gens de nigro tauro, Trœzeni de fructuum primitijs ſacrificant, Græci de cruribus taurorum: Vlyſſes ariete, apro & tauro litauit. Athenis autem licet octauo die menſis cuiuſq; Neptuno ſacrũ fiat, nõ tamen de tauro ſemper. Neque Apollini ſemper Græci de tauro, ſed multiplicis generis uictima ſacrificant. Nanque Homero teſte, alius tauro, alter ariete, aliquis hirco ſacrum fecit. Ex bobus uero, uitulis & pecudibus, laudatißimæ uitulæ ad deorum placamenta habentur. Ideo Ioui à flamine omnibus

idibus bos candidus, et ex agro Falisco, uel Meuania immolatur. Nanque illos ad uictimas sarciũt, & deorum seruãt supplicio. Bos tamen iugo subactus, sacrificio non est purus: fœtus uero bouis trigesimo die, pecoris septimo, suis uerò nisi decimo à partu die, puri habentur: ideo sacres dicti. Creditumq; est, bouem quinquennalem, insignem Ioui uictimam: & pecudes cùm bimæ sunt, sacrificio maturas fieri. Lege autem Solonis de boue nulli deo sacrificari licet: quia cum animal sit innocuum & agrorum cultui deditum, in sacris mactari uetuit: quippe ueteribus tantæ uenerationis erat, ut æquè capitale esset bouem quàm ciuem necasse. Aegyptij boues rufas Typhoni mactant, Arabes pingues camelos in ara ignoti dei: sicut nupturæ uirginibus camelis sacrificant: heroibus uero, tauro, capro & ariete litant. Fertur tamẽ Pythagoras præter à se instituta et præscripta, quandoque bouem musis, Ioui autem gallum albis plumis immolasse. Solida utilia, nisi cæsis tribus hostijs, tauro, ariete & uerre, pura non habentur: sed tamen ut hi omnes, solidi firmique sint: nam uitulos ad aras humeris hominum allatos, & claudicãtes, & cuius cauda ad articulũ suffraginis non pertingit, non litare animaduersum est: idque apud Aegyptios seruari tantis ceremonijs, ut linguã boui exerendo, & caudæ pilos explorãdo, si uel unum pilum nigrum repererint, hostiam tanquam impuram non admittant. Græcis autẽ tauri an puri sint, farina explorantur, caper ciceribus, capra frigida aqua. Ruminales quoq; hostias nisi bidentes fiant, non esse puras consentiunt omnes. Ambaruale uero sacrum, nisi de porca fœcunda & grauida, aut uitula, fieri non consueuit. Est autem

ſacrum ambaruale, cum arua & ſegetes ſolẽni uicti-ma luſtrantur: eam uictimam maturis frugibus ter circum arua ducere conuenit, omnesq́ue poſt eam clamantes ſequi: ex quibus unus querna ornatus fronde, cum ſolenni ſaltatu, compoſito carmine Cereri decantabat laudes: ac poſtquã lacte, uino & fauo libaſſent, antequam fruges meterent, porcã Cereri immolabant, quæ præcidanea dicta eſt. Fuitq́ue memoriæ proditũ, à ſuilli pecoris genere immolandi initiũ Romæ primũ factum: eo argumẽto, quòd ſus fœderibus & ſponſalibus adhibetur, et in Initijs Cereri mactatur. Et quanuis in ſacris Cereris uinum adhibere nefas ſit, in hoc tamen ſacro de uino libaſſe pontificales libri non uetarunt: quam quidem immolari ab eo qui mortuo iuſta feciſſet, crimen admitti putabatur. Deorũ quoq; matri nullum ſacrũ, niſi de porca, fieri permiſſum. Et luſtrari exercitũ niſi ſue, oue & tauris qui puri eſſent, nõ erat fas: qui poſtquã ter circũ inſtructas acies ducti erant, præcedente pompa & greſſu compoſito, Marti immolabatur. In ſacris deæ Phrygiæ, quæ Matuta & mater deûm dicta eſt, cui Galli execti mẽbra ſecabant, cymbala pulſantes, porcam tanquam impuram hoſtiã Romani non admiſere: apud cuius ædem ſupplicantes, filijs bona exoptare uetantur matres, nepotibus nõ utique. Bellonæ ſacerdotes non animali hoſtia, nec uictima, ſed ſuo cruore ſacrificant: gladios enim diſtrictos utraque manu tenentes, humeros ſibi & lacertos tanquam phanatici diſſecant: hoc ſanguine litari & crimina expiari putãtes, ita ut pro uulneribus ſtipes recipiant. Aegyptij Lunæ tantũ & Libero ſuem, reliquis dijs boues mares, uitulosq; & anſeres immolãt: caprã

tamen aut hircum, nullo modo. Contra uerò Britanni, quibus leporem, gallinam & anserem in cœnis apponere, aut dijs offerre lege uetabatur. In Mysia Abretani Iouis templũ est, in quo suẽ comesse aut mactasse, scelus erat infandum & piaculare: idem apud Phœnices, quibus per omne tẽpus suibus abstinere præcipitur. Fertur uero in Thessalia Castniensis Veneris fanum fuisse, & aliud in Sida Pamphyliæ, & in Aspendo Argiuorum, & Argis, in festo quod Hysteria dicitur: in quibus præter instituta, moresque aliorũ, sues mactare licet, cum in cæteris nullo modo fas sit. Solum apud Tussas in Aegypto, ubi Venus cornuta colebatur, uacca Veneri immolabatur, & in Nitriotica præfectura, ouis. In Aesculapij sacris, nisi capræ & gallinæ nõ immolãtur: hæq; ad rem diuinã luteo rostro & pedibus, puræ nõ sunt: nigræ uero & imparibus digitis, idoneæ. Astris & stellis uolucres dicatæ fuerunt, Isidi anser, gallus Nocti & Laribus, nonnunq̃ porcus: sicut equus Soli & Marti, Lunæ taurus, Iunoni agna, Veneri columba, et capra Pani & Mineruæ, Dianæ uero cerua. Quanq̃ Libero uino, melle & lacte, interdũ capro & hirco sacrũ fieri nouimus: Mineruæ uero nihil caprini generis, sed uaccam, aut boues iniuges: & Iunoni apud Lacedæmonios caprã immolari. Græci uero Mineruæ iuuencam sæpe indomitam auratis cornibus mactarunt: quare αἰτοφάγος dicta. Pyrrhus tamen dum splene laborantibus medetur, albo semper gallo sacrificauit. Soli uero in Apollonia oue, Pani et Syluano porco, nonnunquã lacte litabatur: Fauno agna uel hœdo, Priapo asino. Obseruatumq; à Massagetis est, ut reliquis dijs posthabitis, Soli equum immolent: sicut à

Sauromatis, ut equas dijs patrijs mactēt. C. tamen Caligula eo uesaniæ processit, ut sibi tanquam numini sacro, phasianos, phœnicopteros et pauones mactari iusserit. Athenienses tamen annua solennia Mineruæ, nō capra, nec boue, sed tauris et agnis exhibere solēt: Persicæ uero Dianæ boue lampadis charactere notata: Tempestati aūt, pulla. Tradūt quoq; in parte Aphricæ Mineruæ sacrum fieri, ut sine uictima puellæ inuicem fustibus decernāt: Persæ quoq; equū Marti, Carmani asinum, Lusitani hircum, Latini picum, Lacedæmonij equum, frequentius canem, Sabelli taurū immolabāt, Romani equū dexteriorem bigæ, Galli cisalpini uerrē, diuerso quisq; cōsilio rituque: ita ut à Phaselitis, quæ in Pamphylia gens est, piscibus salsis Marti et dijs immoletur, & à Bœotijs copaide coronata, ab alijs thynno. Ad Opertanea uero sacra, nigræ gallinæ nō uidentur puræ. Fuere aūt sacra Opertanea, quæ seorsum ab hominum conspectu in operto fiunt. Cereri, Apollini & Baccho capris sacrum fieri decere nonnulli putāt: sicut Veioui, quem Apollinē dicunt, ritu Romano capra immolatur. Herculi & Cereri duodecimo Calen. Ianuarias, sue, panibus, & mulso sacrū fit: si tamen sus prægnans sit: aliter nō habetur pura. Et in Fordicidijs, nisi prægnante boue pontifices litare non solent: qui etiam dies in fastis Ordicalia dicuntur. Lares canū pellibus ideo ornātur, quia domus fidi custodes sunt, & alienis formidolosi, domesticis uero blandi, atq; ad nocturnos strepitus soliciti, sicut canes, qui floribus et sertis, thure & fruge coluntur: quorū ædes in cāpo Martio ab Aemylio Regillo prætore dicata fuit. In quorū sacris id custoditur, ut libertini sacerdotes sint, q Augustales dicti,

nihilque

nihilq́ue de sacrificio extra ædes mittatur foras, sed intra domesticos Lares omnia absumant: sicut cum sacrum Vulcano fit, quod Proteruiam dixerunt, nisi uictima & quodcunque superest, igni detur, sacrificium pollui putabant. Domesticis uero Laribus rerum dabantur primitiæ, sæpe etiam porcus, tametsi hostilibus Laribus, quod ab his hostes arcerentur, sæpe immolauit antiquitas. Gynæciæ Romani pro his qui domi nascuntur, canem immolant: sicut Græci Proserpinæ, & Dianæ Sabæi. Est autem Gynæcia, quam Romani Bonam deam uocant, quæ ex corruptibilibus generationes facit: cui quum res diuina fit, optant nemini bonum euenire qui domi nascatur. In Lupercalibus canem immolari mense Februario, quia lupo canis infensus est, & in expiationibus cane litari legimus, atque ad placãdum caniculæ sidus frugibus inimicum, etiam mactari canes: quas, si rufæ non sunt, puras non putarunt: quod sacrum, canarium augurium nuncupant. Pro frugibus quoque & pecoribus, ut rubigo auertatur, lactenti catulo sacrum fieri conuenit. Idq́ue Rubigalibus per Quirinalem flaminem sacrum extra urbem fieri, in quo super exta canis thus & merum infundere mos erat, quos etiam catulos recens editos, tam in adijcialibus quàm deorum cœnis sæpe adhibuere. Apud Lacedæmonios Marti immolabatur canis. Et Bœotijs, cane in duas partes dissecto per mediũ, iræ expiatio fuit: idem & Caribus, ut exta canũ dijs offerre in usu haberẽt. Viuas etiam canes cruci affigi, atque inter ædes Iuuentutis & Sumani, singulis annis ansere insidente, deferri uulgo proditum est: quæ crux nisi ex sambuco fieret, sacrum ritè fieri minime puta-

runt. Isidi anser propria uictima dicata est, Plutoni taurus, Proserpinæ iuuenca, & bos fuluus Auerno. Vlysses uero apud Homerum ariete & oue nigra Erebo sacrificauit. Sed nec sementem administrari, nec oues tõdere, nisi catulitio prius fieret, ullo modo licuit. Vinum in sacris Cereris adhibere nefas est. Primitias uero frugum Cereri, uinum uero nouum Baccho dare cõuenit: quibus uesci, priusquam sacerdotes illa libassent, minime fas erat. In sacris deæ Ruminæ inferre uinum, expiatione dignum fuit: quippe illi sacrum facientes, hostiæ lac, non uinum inspargebant. Et in sacris Floræ, quam Bonam deam nuncupãt, cum uinum libant, lac fuisse dicunt. Vestæ quoque non uino, sed de Numicio flumine libatur, quibus diebus mense Iunio molæ frumentariæ & asini sertis & pane coronãtur: ad cuius templum iuxta forum nisi nudo pede accedere non cõuenit: sicut in ædem Dianæ apud Cretenses, quam Britomartem nominant. Proditumq́ue memoriæ est, Romulum nunquam uino in sacris, sed lacte libasse. Atheniẽses quoque Mnemosynæ, Auroræ, Soli, Lunæ & Vraniæ, non uino, sed aqua melle diluta sacrificãt. Vbi uero in sacris uina libare dijs necessum erat, ex græca & imputata uite, seu fulmine tacta: aut quæ uulneratis pedibus calcata uel immunditie polluta fuerat, aut iuxta quam homo laqueo pependerat: quæq́ue circũcisis uinaceis profluxerat, uina libare dijs infaustum erat. Thasiis uero, nisi uino libaneo odore thuris dijs prolibabatur, & in Asopo in æde Eumenidum nisi mulso libare, & pro coronis floribus uti permissum. Victimæ maiores dum immolantur, auratis cornibus procedunt: minores, coronatæ offe-

offeruntur. Eſt quoque obſeruatum, ut ſi cum uinum hoſtiæ fundendum foret, potius molam aut fruges in caput ſpargerent ordine præpoſtero: aut ſi cum hoſtia ad aras ducitur, uehementius fuiſſet reluctata, oſtendiſſetq́ue ſe inuitam altaribus admoueri, uel ab ara aufugiſſet, uel percuſſa mugitũ dediſſet, aut in aliam corporis partem quàm oporteret, cecidiſſet, piaculare ſacrum & triſte auſpicium faceret, quaſi inuitis dijs offerri uideretur. In qua re animaduertere licet, apud Hermionenſes boues præferoces facili ductu à miniſtra ſacrorum peruetuſta muliere, ſpõte ad ſacrificium duci & immolari. Iones tamen contra inſtituta moresq́ue ſacrorum, tunc maxime hoſtiam litare, & dijs gratam fieri putabant, cum inter immolãdum taurus mugitus daret. Funeſtamq́ue familiam, aut hominem funere pollutum, nec ædes deorum dedicare, nec publica ſacra facere poſſe, liquet, niſi in Lemuralibus & Parentalibus: in quibus inferis dijs dare inferias uſus obtinuit: quo tempore ædes deorum clauſæ iacent. In Lemuralibus fabam noctu iacere uſurpatum eſt, Lemures ſe ex domo eijcere clamantes: quam nigram eſſe conuenit: ipſamq́ue lotis manibus, & pede nudo per ora uerſare, & poſt terga reijcere, ærisq́ue tinnitum facere, utq́ue Lemures fabis redempti, domo abirent, nouies orare. Idq́ue Maio menſe tribus noctibus fieri, donec ſolutis religione animis, manes expiatos ducerent. In Parentalibus aſſumere fabas uſus obtinuit, ſicut in peruigilijs cicer. Ac ferales cœnas lẽtesq́ue & offas ad ſepulchra illorum ferre, quibus parentare ius erat: quæ etiam Feralia à ferendis epulis dicta ſunt, quas in defunctorum ſepulchris ſuper nudam

ſilicem apponebant. Notatumq́ue fuit in omnibus ſacris, fœminini generis uictimas eſſe potiores: itaque ſi per marem litari non poterat, fœmina ſuccidanea dabatur, non econtrà. Nam ſi per fœminam hoſtiam minime perlitatum foret, ſuccidaneam adhiberi non licebat. Apud Aegyptios ſecus, quibus fœminã hoſtiam immolare eſt habitum nefas. barbaris quoque circa montem Caucaſum, & apud Derbices Perſicam gentem, fœmineum animal uictimã dare, aut eius carnibus ueſci, ſub graui documento uetabatur. Si tamen primis hoſtijs non litaſſent, aut ſi primum negligentia uel caſu non recte initum aut curatum ſacrum foret, illas denuo augeri & ſæpius, ad expianda numina, permittitur, donec rite perlitatum animaduerterent. Illud quoque non omittendum, conſueuiſſe Romanos pro rebus quas cito expediri cuperent, ætate grandioribus hoſtijs: ubi uero rem augere uellent & produci, iuniori uictima ſacrificare: unamq́ue hoſtiam nunquam duobus dijs aut incertis, ſed certo numini immolare, ſuperisq́ue impares, inferis uero pares. Quotiesq́ue aliquid inuentu rarum aut difficile ſacrificio adhiberi oporteret, illud cera uel pane effictum apponere ſatis: ſimulachraq́; eiuſmodi ficta & commentitia, ac ſi ipſa res repræſentaretur, eandem uim uigoremq́ue habuiſſe, id quod à Græcis obſeruatum comperimus. Cum enim Cyziceni nigram bouem Palladi quotannis immolarent, & preſſi obſidione, bouem comparare nequirent, ex frumento illam effinxere, eóque pacto perſoluto uoto, numen expiarunt. Athenienſes quoque in feſtis Iouis Militij, quæ Dialia uocant, extrà urbem ſæpe non ueras uictimas, ſed commode

modo effictas obtulere: utque si pro infantibus immolandum foret, non grandis, sed minor hostia mactetur. Notatumque & illud est, in deorum manium sacris auersa & tristia auspicia, aut dira & nefanda, magis fausta & felicia esse: itaque in his sacris potius est non litare, quàm litare.

Quæ origo censorum, quæue potestas, & ex quàm paruis initijs in quantum magnitudinis deuenerit.

Caput XIII.

CENSORVM origo licet à paruis initijs orta, eò tamen creuit, ad tantumque fastigium deuenit, ut morum disciplinæque Romanæ, decoris dedecorisque discrimẽ, uectigaliaque, & publicorum locorum priuatorumq; arbitrium sub illius cura & potestate foret: totiusque reip. circa morum disciplinam, supremum ius haberet. Fuere enim M. Geganio Macerio iterum, & T. Quintio Capitolino quintùm cõsulibus, primi censores suffragijs populi creati Papyrius Semproniusque: tametsi Seruium Tullium, à quo iura militiæ constituta sunt, primum censorem fuisse, nonnulli credant: quòd populum Romanum primus censuisset. Qui magistratus etsi à principio quinquennalis, postea à Mamerco Aemylio dictatore cautum fuit, ut annua & semestris censura foret. Cuius rei causa ipse Aemylius, quod ueterem censuræ statum citra præfinitum minuisset, à proximis censoribus tribu motus, & ærarius factus est. Ad quam licet à principio admitterentur patritij solum, postea P. Philone dictatore alter censorum, deinde Q. Pompeio & Metello consulibus, uterque ex plebe censores creati. Demum eò dignationis uenit, ut nisi clari illustresque, post triumphos

& consulatus illam expeterent. Hi ergo censendi populi & lustri faciendi causa, ab initio creati, eò processere, ut maximarum, minimarumque rerum præcipue circa morum disciplinam, cognitionem animaduersionemque haberent. Nam de iuramento cognoscere, & in periuros animaduertere, epularum sumptus cohibere, senatores legere & cooptare, summotis indignißimis, & honestißimis allectis: principem senatus constituere, immeritosque propter turpitudinem sordesque uitæ, senatu uel tribu amouere, notisque & ignominijs afficere, aut in ceritum tabulas referre, etiam ædilem quæstoremque: tum illos qui agrum male colerent, aut incuriose haberent, perditosque & profusos nepotes, parumque honestis moribus uiuentes, aut uerbis inciuilibus loquentes, ærarios facere, cẽsoriæ potestatis erat. In quo id fuit seruatum, ut motis è senatu notas asscriberent, & demerita notarent, quod lege censoria cauebatur, cuius uerba asscripsi:
» Censores populi soboles familiasque censento, pecu-
» niasque urbis, templa, uias, ærarium, uectigalia tuẽto:
» populique partes in tribus distribuunto, & pecunias
» in ciuitatis ordines partiunto, equitum peditumque
» prolem distribuunto, cœlibes esse prohibento, mores
» populi regunto, probrum in senatu ne relinquunto: bi-
» ni sunto, magistratum quinquennium habento, reliqui
» magistratus annui sunto, eaque potestas semper esto,
& infra. Referebãt enim censores in ceritum tabulas illos, quos ignominiæ causa suffragijs priuabant: qui quidem censores ciues sic notabãt, ut qui senator esset, ob crimen eijceretur senatu: qui eques, equum publicum uẽderet: qui uero plebeius, in ceritum tabulas referre-

ferretur. Obseruatumque, ut quem censores senatu amouerẽt, nota quoq; & ignominia perstringerẽt: eáq; quæ ad publicã disciplinã pertinerẽt, lege edita statuerẽt. Deniq; eò dignationis uenêre, ut omniũ magistratuũ principẽ locũ tenerẽt: ad eáque nisi uiri cõsulares, & maximis functi honoribus, admitterentur nulli. Quinetiã uitam singulorũ, & mores inquirere, exceptisq; cõsulibus, præfecto urbis, rege sacrorũ, & Vestalibus uirginibus, circa disciplinã morũ in omnes magistratus cẽsere & animaduertere poterãt. Quæ cẽsura apud Siculos quoq; magni nominis fuit: nã quum omnes Siculi ex cẽsu tributa cõferãt, omnis potestas æstimationis faciũdæ cẽsori permittitur. Hãc etiã institutionẽ Carthaginiẽsibus fuisse accepimus, ut illi præfectũ morũ & uitæ magistrũ habeãt: q̃ ferũt in Amilcarem animaduertisse: congressumq́, cum Hasdrubale tũc in primo flore ætatis uetuisse, quia multi obloquebantur, quod parum integra fama esset. Apud Argos uero, si quis in re quærẽda negligẽs foret & remissus, aut si desidiosum & segnem uiderent, rationem unde uictum quæreret, apud magistrum qui loco censoris erat, reddere cogebatur. quod Areopagitæ Athenis sæpe exequuti sunt, ut quid quisque Atheniensium ageret, & quo quæstu uiueret, magna cura inquirerent. A Nabathæis seruatum legimus, ut negligens & remissus, qui opes paternas minuisset, pœna mulctaretur: cui uero res esset auctior, daretur præmio. Id quod Draconis lege cauebatur, ut qui ocij damnatus esset, capite lueret. Amasis quoque Aegypti rex, inter cætera cõstituta, præcipua lege cauit, ut uitæ rationem prætor à quocunque exquirat, ut si quis turpi quæstu

uiueret, uelut facinorosus noxam lueret. Quam legem Solon imitatus fertur, præcipue cauendo, ut qui malis artibus degeret, cuique ocio periret dies, pœna afficeretur. Cuius rei causa Maßilienses, uates sacrificulos, qui quæstus causa sacra circunferebant, suis oppidis exegere, ne religionis prætextu ocium sectarentur & luxum. Quinetiam de paupertate, orbitate & cælibatu quærere, & contumaces plectere, censorum munus erat. Furius Camillus quum censuram ageret, ut exhaustæ ciuitati, propter aßiduas bellorum clades, ciues suppeterent, legem de maritandis ordinibus tulit, qua inter cætera pœnis coercuit illos, qui uiduarum nuptias, quarum uiri bello ceciderant, deuitarent. Eos uero qui ad senectutem cælibes peruenerant, æra pœnæ nomine ad ærarium ferre iußit. Quam legem Q. etiam Metellus Numidicus iterum in censura promulgauit. Aedes quoque sacras, uias, aquæductus, & loca publica facienda locare, aut aquarum fluxus dare & inhibere poterant. Siquidem Cato Censorius, aquam publicam, quæ in priuatas domos & hortos deriuabatur, inhibuit, & porrecta in publicum ædificia demolitus fuit. Vectigalia quoque & portoria noua statuere, & uetera exigenda mandare, illaque publicanis & conductoribus locare non uetabantur. Ea tamen proscribere, nisi Romæ & accito populo, eiusque placito & assensu, ac publico præcone consulto, & nisi calend. Martijs, quibus uectigalia locâtur, censori facultas non erat. In quo fuit animaduersum, post Pauli Aemylij triumphum, quem de omni Macedonia habuit, Perse deuicto, usque ad Hirciũ & Pansam consules, populum Romanum uectigalium collatione

tione

tione & tributo uacasse. Is enim tantum auri & argẽti ex manubijs in ærarium tulit, ut tributorum collationem & onera leuarit. Etiam de ære alieno cognoscere, censoriæ potestatis erat. Animaduersum tamen est, de nulla re censores, quàm de iureiurando seuerius iudicare cõsuesse, quodq́ue posteriores priorum decretis plerunque non stetere, sæpiusq́ue illa resciderunt & antiquarunt. Post aliquot uero ætates Romani nimiam potestatem esse rati, mucronem censorium multis remedijs retuderunt: & ne impune insolescerent, cẽsuræ extenuatis uiribus, grauibus edictis coerciti sunt. Quare P. Clodius in tribunatu, plebiscito sanxit, ne quem censores notarent, nisi antea legitime accusatus, & utriusque censoris iudicio damnatus foret: in tantum, ut Metello cẽsori, quod minus iuste pœnam irrogasset, aqua & igni interdictum fuerit. Diuus uero Claudius, dum censuram ageret, nullum nisi sua uoce & sine patrocinio uitæ rationem reddere passus fuit. Clara quoque censura fertur Appij Claudij, & Claudij Plancij, qui uiam Appiam è Roma Brundusium strauit, & aquam, quæ Appia dicta est, inuehendam curauit. Tametsi C. Gracchum in tribunatu uias perpurgasse, & itinera imperuia muniuisse, singulisque miliaribus lapideas columellas statuisse, & Scaurum Aemylium usque Sabatios, M. q́ue Lepidum, & C. Flaminium in consulatu Ariminũ usque, & deinde in Aquileiam, Flaminiam strauisse legamus. Iulius quoque Cæsar commissa sibi Appiæ cura, dum illius refectioni uacat, magnas opes effudisse fertur: quam postea collapsam Augustus sibi muniẽdam desumpsit, reliquis triumphalibus uiris delegatis, quas præcipuis

operibus ornarũt. M. uero Aemylius cõsul pacatis Liguribus, uiam à Placẽtia ut Flãminiæ committeretur, Ariminum usque strauit: & Flaccus in censura uiam per Formianum montem perduxit. Fuit quoque inter celebres Latina & Valeria, altera usque Sinuessam, altera ad Marsos. Nam Salaria & Nomẽtana haud multæ longitudinis per Sabinos constratæ sunt. Indis fuit in usu, ut per cõsiliarios purgẽtur uiæ, quibus per dena stadia singulos lapides locare, & diuerticula ac distãtias adnotare negociũ erat. Athenis uero uiarum curatores, uniuersæ ferè ciuitatis administrationẽ habebant. Magni quoque exẽpli censura fuit Fabij Gurgitis, qui licet defamatissimus, postea ætate grauis, censuram seuerissimis moribus egit: sicut L. Lentuli, qui repetundarum accusatus, haud multo pòst censor sanctissimus euasit. Præ cæteris M. Catonis censura apud omnes ordines plus nimio tristis & uehemens habita est: quare præcipua flagrauit inuidia, quod inuicto animo esset & inflexibili. Illud quoque notatum est, solere censores nouos milites, & eos qui supra septimum & decimum annum equo merere debuissent, nec militassent, ærarios facere. Quare M. Attilij Reguli, & P. Curij Philonis præclara censura numeratur, quòd iuuenum Romanorum duo millia, qui Hannibale Italiam peruastante, quadriẽnio militiam detrectassent, inter ærarios retulerunt, suffragioq́ue & comitijs priuarunt. Eis quoque qui parum idoneè militarent, minusúe facerent, equum adimere, illiusq́ue arma & equum uendere: alios ætate & uiribus habiles ad militiam cogere, & sacramento adigere, aut equum publicum dare, officij censoris erat: quod à So-

lone olim constitutū ferunt, qui eadem pœna afficiendū putauit eum qui militare nollet, & qui aciem desereret, quiue in acie timidus & ignauus esset. Etiam equitatum recensere, alios qui legitima stipēdia fecissent, militia missos facere, aut numeratis stipendijs cum laude mißionē dare, uel equum deferre illis qui militaria munera obiuissent: nōnunquam si crimen exposceret, reum capitis agere poterant: quippe M. Fabius cēsor seuerior & durior, Fabiū Buteonem filium furti insimulatū, capitis reum egit, & ultimo affecit supplicio. Et quanuis qui cōsulatus, dictaturas, & alios gesserant magistratus, ad censurā admitti solerēt, plerunque tamen ex ædilitate, qui nec prætor, nec cōsul fuisset, gradum ad censuram fecisse comperimus, præcipuè quum antè acta uita plena grauitatis foret. Crassus Licinius, qui nec præturam antea, nec consulatū gesserat, ad cēsuræ honorem ex ædilitate euectus fuit, quam unà cum pōtificatu geßit. Ac licet ex duobus cōsulibus altero defuncto, collegæ subrogādo haberentur comitia, alterque cōsul in defuncti locū cooptaretur: tamen ex duobus cēsoribus altero desito, alium subrogari nō licebat. Quòd C. Iulio censore mortuo, L. Papyrius Cursor, ne abiret magistratu, M. Cornelium Maluginensem collegā sibi subrogarat, religio inuasit, & piaculare fuit, quia eo lustro à Gallis urbs capta est, ne in demortui locum censor subrogaretur. Itaque censore uita defuncto, collegam magistratu abire oportebat. Quanuis Appius Claudius Cæcus, contra mores institutaque maiorum, collega se magistratu abdicante, solus censuram gerere non dubitauit. Hoc quoque adnotasse non pigebit, quod licet omnibus magistratibus

circa morum disciplinam censura praemineat, tamen tribunatui plebis & aedilitati illam quandoque cessisse constat. Ideo P. Furio, & M. Attilio censoribus, ab Appio Metello tribuno plebis, quòd quaestorem eum proximo anno tribu amouerant, & aerarium fecerant, diem dictam, ipsosque in uincula duci iußisse comperimus. Nec minus de P. Sempronio plebis tribuno, qui Appium Claudium cẽsorem, nisi collega intercessisset, in uincla duci iusserat, compertum est: quod profecto non fecisset, si id sibi iure sacrosanctae potestatis facere non liceret. Quanuis postea consensu senatus res discussa fuerit, ne tribunitio furori censura obnoxia foret. Fertur tamen Domitius Nero, Neronis auus, dum aedilitatem gereret, adeo procax & animi immodicus fuisse, ut L. Plancum censorem uia sibi cedere coëgerit. Illud quoque non praeterierim, quod inter opera censoria in primis cibaria anserum, qui peruigilem curam gerunt in Capitolio, quòd olim fuere urbis custodes & imperij, Iouemque miniandum, ex uectigalibus uero lacus Lucrinus eruendus boni ominis causa, locari consueuit: quibus cẽsoribus incumbebat locationis leges dicere: sicut Athenis apodectae, qui collationibus & uectigalibus praeerant, quorum iudicio quicquid cõtrouersiae erat in publicis collationibus, decernebatur: quodque cura horologij inter opera censoria non in postremis erat: atque in delectu, censioneue, primi Valerij, Silirini, & Statorij priuilegio honoris nominãtur: quodque hi qui censoria nota antea notati fuere, licet censores possent creari, & quo minus crearentur, censoria nota minus officiat: tamen hi qui censuram geßissent, quanuis laudabiliter,

ter, iterum censores creari, aut ad munus censorium admitti, nullo modo poterant. Idque exemplo C. Getæ, qui à L. Metello & Cn. Domitio censoribus, senatu motus & ignominia notatus, haud longo post interuallo, oblita memoria dedecoris, & permulsis ciuium animis, ad censuram euectus fuit. Illud quoque non ab re fuerit dixisse, Tiberij tempore magnis contentionibus actum in senatu, ut non modo censura, sed reliqui magistratus quinquennales forent, & nisi quinquennio singulo comitia magistratuum fierent, quæ res primum dilata, mox perpetuo silentio obliterata fuit.

Quid sit apud iureconsultos cœnaculariam exercere, quid catadromus, quid cloaca, quid sphæristerium, & quid hypocausta. Caput XIIII.

IN CIRCVLO iurisperitorum mutuò sermocinantium, præsente me, quæsitum est à notæ facundiæ uiro, quid sit cœnaculariam exercere. Siquidem ab Vlpiano, titulo de his qui deiecerunt, dictum fuit: Si " quis cœnaculariam exercens, modicum sibi hospitium " retinuerit, residuum uero pluribus locauerit, si ex eo " cœnaculo deiectum effusumúe quid fuerit, omnes te- " neri, quum ex mediano cœnaculo deiectum probare- " tur. Et tametsi nonnulli diuersa sentirẽt, ancipiti contentione distracti, dixi ego quantum comminisci potui ex Varronis autoritate, cœnaculum superiora ædium, ad quæ scalis ascenderetur, dici: quæ pars inquilinis, & his qui domos conducerẽt, locabatur. Fuitque moris prisci, ut plerique ex ædibus modicum quid sibi reciperẽt, superiora uero domus inquilinis locarẽt. Fuisse enim Romæ ædificia frequentia, pluribus cœnaculis

constructa, edita in altum, quæ postea ab Augusto certa subtaxata mensura cohibita sunt, multis testimoniis probatur: cœnaculariamque exercere eum dici, qui eiusmodi negocium ageret, locareq; inquilinis domorum cœnacula consuesset. Græcis uero contrà: nam superiora domus & alta penetralia sibi recipiebant, ad inferiora autẽ uestibula, & sub porticu, Homero teste, hospites diuertebãt. Cẽsuit ergo Vlpianus, si cœnaculariam exercens, hoc est, curam gerẽs eiusmodi cœnacula locãdi, modicum quid ex hospitio sibi retinuerit, residuumque pluribus locauerit, si ex cuius cœnaculo deiectũ quid esset, in notitiã non uenit, omnes qui incolerẽt, una actione teneri, cõtraque singulos agere licere: diciique cœnaculariam à cœnaculis, sicut sagariam à sagis, de qua iurecõsultus sexto & decimo digestorũ libro mẽtionẽ fecit, quãdo sci. saga & id genus uestimẽti mercatur quispiã, quo pluris distrahẽdo lucrũ faciat. Sic camelariã dixere camelorũ curationẽ, & camelarios camelorũ curatores, ꝙ munus ꝑsonale est: de quibus apud iurecõsultos de muneribus fit mẽtio frequẽs: & q uecturis uictũ quæritabãt, uelaturã facere dixerũt. Rursus quærebatur quid signẽt illa Labeonis uerba de actionibus empti, dum inquit: „Quòd si periculosam rem antea seruus facere consuêrat, ut si per „catadromũ curreret, uel in cloacã se demitteret, tuque „uendito à te seruo id imperasti, quod sine periculo ex- „equi nequibat, censuit Paulus teneri uenditorem ob „necem damnumue, si quam in perniciem seruus in- „currisset. Quid catadromus, & quid esset cloaca, quærebatur. Respondi catadromum decursionem dici, spatiumue in quo agitarentur præcipiti cursu, ἀπὸ τοῦ

δρόμος,

δρόμος: per quem seruus currendo, uel in claocam se demittendo, nimirum uitæ periculum adibat. Quippe curru uel equi impetu, dum incautius subit, obteri, uel in cloacam mergi poterat. Fuisse enim cloacas Romæ in ingentem altitudinem depressas, receptaculum omnium purgamẽtorum urbis, à Prisco Tarquinio primum, mox à Superbo, & demum interiecto tempore, à M. Agrippa profusis sumptibus, & magna mole constructas, autores tradunt: per quas septem amnes quasi sub urbe pensili solida structura raperent omnia & auferrent, ad quas non sine uitæ periculo descensus erat. Neque dubium quin seruus uix sine noxa per catadromum currere, uel in cloacas descendere poterat. Tertia fuit quæstio, quid signent illa Vlpiani uerba, titulo mãdati, quibus Aurelium hospiti suo medico mandasse dicit, ut in hortis suis sphæristerium & hypocausta, suæ ualetudinis causa, Rauennæ construat. Quid esset sphæristerium, & quid hypocausta, ambigebatur. Cumque censerent ex interpretis autoritate, locum amœnum dici sphæristerium, hypocausta uero subterraneum, & alia imperitissime: tandem quum certaretur sententijs, ex Plinij & aliorum autoritatibus compertum est, sphæristerium locum fuisse circularem, qui plures capiebat circulos, & spatia uarijs lusibus distincta, à sphærica figura dictum, demulcendi laxandique corporis, & animi remittendi causa, à summis uiris, & magnis honoribus functis intra ædes, nonnunquam in thermis extructum. Erant enim loca deambulationi, quieti & cursui, tum luctæ, iaculationi & palæstræ accommoda. Sicut trigon locus triquetro similis, ubi pila

imminens exitium canem loquutũ fuisse, serpentemq́; latrasse : quo portento perniciem & exilium sibi mox futurum ostensum est. Crœso Lydorum regi, quando id concidit regnum, natum filium semestrem articulatè loquutum, diro & prodigioso euentu, fatalem calamitatem quæ postea sequuta est, præsignasse dicitur. Gallus etiam Senonibus ad urbem properantibus, in noua uia, ubi Alloquutionis postea templum fuit, uocem auditam quæ Gallos aduentare diceret, inter exẽpla relatũ est. Sed ne infinitas species, & nimis uetera ab ultima origine percensere uidear, patrum nostrorũ memoria euidentißimis ostentis, antequam in Ponto Byzantium ab immanißimis Turcis terra mariq́ue oppugnaretur, quo excidio quanta calamitas, quantumq́ue uulnus Christianæ reip. illata fuerint, nemo ignorauit. Compertum est, apud Comũ citerioris Galliæ urbem, uergente ad occasum die, ingentem canum multitudinem per aëra ferri : postq́ue diuersorum pecorum armenta, species peditum primo leuis armaturæ, deinde hastatos scutatosq́; subsequi, equitesq́; in turmas diuisos ingẽti instructa acie ꝓsequutos, horis ferme tribus imaginẽ aduentãtis exercitus præbuisse: demũ corpore procero immanẽ & formidabilem hominem supra quàm dici poßit, ueluti exercitus ductorem, terribili equo insidentem, proceßisse, aliaq́ue ludibria oculorũ per inane apparuisse, ingentium malorum prænũcia: donec nocte appetẽte, uisio omnis illa dilapsa est. Quæ ostenta futurum excidium, cædem & calamitatem, quæ postea urgentibus fatis sequuta sunt, præsignasse nemo dubitauit. Sed quod nos recẽti exemplo experti uidimus, profecto haud minus est. Quum florente for-

tuna Ferdinandi primi regis Aragonij, urbs Neapolitana & regnũ, nullis adhuc belli calamitatibus premeretur, satis constat Cataldum sanctum uirum, qui abhinc annis mille pontifex urbi Tarentinæ præfuit, quemq́ue patronũ Tarentini ciues uenerantur & colunt, nocte intempesta ministro sacrorum cuipiam tũc sacris initiato, & in casta religione educato, semel atque iterum in somnis apparuisse, ac monuisse, ut libellũ à se conscriptum, quem in abdito loco uiues abdiderat, in quo diuina arcana scripta erant, effodere & protinus ad regem deferri curaret: qui quum parum fidei somnio dedisset, eadem sibi per quietem sæpius obuersata specie, quũ primo diluculo solus moraretur in templo, ipsum Cataldum qualis erat olim dum in uita ageret, põtificia ueste & infula amictum, eidem ministro plane uigilanti apparuisse, & prædixisse, ut postera luce quum primum posset, libellum à se conscriptum in abdito loco quem in somnis prædixerat, conditum effodere & regi deferre ne cunctaretur, pœnam nisi fieret, grauiter comminatus. Postera luce solenni pompa ministrum cum populi comitatu ad latebram, in qua longißimo æuo libellus latuerat, processisse: eumq́ue plumbeis tabellis obsignatum, & clauis obseratum inuenisse, satis constat. In eo certũ est, futurũ regni excidium, miserias, calamitates, & luctuosa tempora, atq; instãtia mala quæ postea sequuta sunt, regi prædixisse. Id quod experimento docti, magna mercede persolutum uidimus. Siquidem tanta uis diuinæ prædictionis fuit, ut haud multo post, ipsum Ferdinandum seu deũm ira, seu fato insuperabili, quod uitari non potuit, in primo belli apparatu, è uita constet excesisse. Carolumq́ue

lumque Gallorum regem, ingenti coacta manu, innumeris copijs Neapolitanum omne regnũ inuasisse: Alfonsumque Ferdinandi primogenitũ, post patris obitũ uix regno assumptum, regno orbatum, turpi fuga uelut in exilio diem suum obisse. Mox ipsius filium Ferdinandum iuniorem, summæ spei adolescentẽ, miri erga omnes studij & fauoris, cui rursus regnum debebatur, misero & fatali bello implicitũ, in ipso ætatis flore immatura morte præuentum, occubuisse: postea Gallos & Hispanos communicato imperio, & æquato regni iure, fugato Frederico altero prioris Ferdinandi filio, qui mox regno successerat: admotis hostiliter legionibus & ampliore exercitu, denuo regnum inuasisse, sacra prophanaque occupasse, bonorum direptiones fecisse: urbes, uillas, uicosque omni belli clade peruastatos, multa fœda & indigna passos: oppida quoque & municipia cædibus & rapinis plena, prouinciasque hostilem in modum conquassatas, & in extremum discrimen adductas, incẽdijs & stupris, ac si quid ultra malorum est, patuisse, eundemque regem nondũ functum fatalibus malis, post euersam domum, & tot urbiũ clades, cum coniuge & liberis regno depulsum, domo & fortunis relictis, in inimicorũ manus supplicem uenisse, ibique morbo & tabe confectũ, è uita tandem excessisse: donec ad hæc tempora, in quibus formidare non desinimus, & an satis piamẽti & pœnarum adhuc pensum sit ignoramus, peruentum est.

Qui duumuiri, triumuiri, quatrumuiri, quinqueuiri, septemuiri, decemuiri, quindecimuiri, & centumuiri fuerint. Caput XVI.

DVVMVIROS sacris faciundis, qui carminum

Sibyllæ & fatorum populi Romani, placandæque & auertendæ deûm iræ, antistites erant: quique quoties prodigia nunciarentur, adiri solebant: à principio binos fuisse accepimus, à Tarquinio institutos: quorum alterum M. Attiliũ, quòd arcana Sibyllæ promulgare & palam facere ausus fuerat, uelut parricidam insutum culeo, proiecit in mare. Lapsis deinde tẽporibus, à Sextio & Licinio tribunis plebis cautum fuit, ut pro duûmuiris sacrorum, decemuiri crearentur, quinq; patrum, quinque plebis: mansitque hic numerus ad Corneliũ ferè Syllam, quo tempore quindecimuiri, qui sacris faciundis, supplicationibus & lectisternijs præessent, quique placamenta deûm & expiationes edifcerent, officiaque ceremoniarũ exequerẽtur, librorumq; & carminũ Sibyllæ curam agerent, primũ creati sunt. Qui quidẽ libri à Tarquinio Superbo ære magno coëmpti, ad Cornelium usque Syllã mansere incolumes: tunc enim incenso Capitolio, quũ omnia perflagrarẽt, ipsi pariter absumpti fuere. Siti enim erant in Capitolini Iouis tẽplo, in arca lapidea, loco subterraneo, magna cura studioque seruati. Tametsi ad Augusti tempora superfuisse, eosque sub palatini Apollinis basi conditos stetisse, Suetonius autor sit, ubi unà cum Martiorum carminibus, & Bagoes nymphæ, quæ Thuscis artem scripserat fulguritatum, seruabãtur. Eam uerò Sibyllã putant Erythræam, cui nomen Herophila. Alij post Herophilam Erythræã uixisse arbitrati sunt, quæ mulierum prima cecinit oracula: fuit enim Alexandri tempore. Nam Delphicam ante Troiana bella uaticinatam, & pleraque Homerum operi suo carmina accommodasse ferunt. Alij Cumanam, quæ Amalthea

dicta est, dicunt fuisse. Præter quas fuere uaticinio insignes mulieres, una Athenais nomine: apud Hebræos Sabba, apud Chaones Phaënnis, Dodoneis Pelle, licet Sibyllarum nomen nō assequutæ. Nam Sibyllarū, quatuor præcipue nomen uendicarunt, Erythræa, Samia, Aegyptia: quibus postea adiectæ, Iudæa, Cumeaque: quæ mente concita & numine afflatæ, euentorum consequentiam carminibus prædixere. Eratque mos uaticinandi, ut ex primis literis cuiusq; uersus uaticinium contexerent: quod Plautum & Ennium in quibusdā uersibus fecisse memorant. Quibus postea libris Gabinius, M. Octacilius, & L. Valerius legati ex consulto senatus Erythras profecti, mille uersus eiusdem Erythrææ summa cura cōquisitos, in eodem sacrario collocarunt: qui unà religiose culti concelebratique sunt. Mox Augustus, incenso Capitolio, bello sociali, dato sacerdotibus negocio, per omnem Samū, Ilium & Erythras, Aphricam, Siciliam & Italiam conquiri omnia Sibyllæ carmina, & quātum humana ope fieri posset, uera discerni & interpretari iußit. Et demum quū de libro Sibyllæ relatū ad patres fuisset, quem Caninius Gallus recipi inter cæteros eiusdem uatis iusserat, summa ope Tiberius restitit, & ne reciperetur effecit. Et quanuis decemuiris sacrorum alij superadditi sint, ita ut ad sexaginta excreuisse dicātur: semper tamē quindecimuiri dicti nominatiq; sunt. Creabat enim eos senatus, uel quomodo oportere uidebatur COSS. Quin etiam ex scito pleb. duûmuiros populum creasse, plerunque compertū est: qui nisi patritij essent, in numero eligi nequibant, & nisi post obitum, alium mutari aut cooptari nō decebat, ab omnique urbano munere &

belli cura immunes erãt. Hi ergo & sacras ædes dedicabant, & obsecrationes expiationesq; ad placandas auertendasque deorum iras procurabant. Tum si tetra prodigia nunciarentur aut monstra in dubijs reip. casibus, iussu senatus ad libros tanquam aditũ adibant, illorumq; iussu quæ decreta erãt aut præscripta, uelut ex oraculo monita fiebant. Etiam lectisternia curare, & ex præscripto librorũ, ludis Apollinaribus aut secularibus præesse, tẽpla dedicare, ludos celebrare, uota concipere, supplicationibus, sacrificijsq; solennibus præfici solebant. Præter quos fuere duũmuiri, quibus hoc munus incumbebat, ut sacras ædes dicarẽt, autore senatu, aut facerent, faciendásue locarent, aut reficerent. Hos quoque ex scito plebis, nonnunquã à consule, sæpe à prætore creatos comperimus: eoque absoluto negocio, ab iniũcti muneris cura quiescebãt. Et duũmuiri municipiorum, & alij nauales, quibus naualium populi Romani, quotiesque instrui classem uel refici oportebat, utq; naualibus socijs implerentur, cõmeatuque & armamentis instruerentur, negocium dabatur: necnon aquæductuũ, deriuandarumque aquarũ, coloniæque deducendæ qui curam agerent, quique id muneris exequerentur, sæpe duũmuiros fuisse comperimus: & alios capitales, qui perduellionis diem ad populum dicerent, & in facinorosos animaduerterent, à principio originũ creatos. Diem uero perduellionis ad populũ dicere, erat aliquem capitis accusare, uel mortis pœna reum agere. Hos quoq; leuiori pœna coercere, uel fustibus cædere posse: aut in carcerẽ duci iubere, nulla controuersia est. Præter hos fuere triumuiri etiã capitales, postquam Curius Dentatus de Samnitibus

trium-

triumphauit, tunc primum Romæ creati, qui de criminibus pariter cognoscerent, & in facinorosos si quid scelere & perfidia deliquissent, animaduerterent: qui uigilias per urbẽ disponere, & ne qui nocturni cœtus fierent, obseruare: neu qui molitores nouarum rerum hostilia auderẽt, prospicere debebant: quæ cura, lapsis temporibus, ad præfectum uigilum translata est. His quoque, ut carceribus latomiarum intẽtior cura ageretur, carcerisque custodiam haberent: utque neci destinatis mensa lanionia, machæra, & supplicij instrumenta præsto forẽt, cura procuratioq; impendebat: ut quum in reos animaduerti oporteret, ipsorũ interuẽtu fieret. Qui tametsi facinorosos capitis agere & punire possent, uirgines tamen aut immaturas puellas, licet maximorũ criminũ reas, & pœnæ capitali obnoxias, triumuirali iudicio afficere non poterant: quorũ cura consilioq; non modo incendia, sed coniurationes clandestinæ et intestina urbis mala sæpe depulsa sunt. Nec me præterit, post Cannensem cladem, propter ingruentem ærarij & militũ inopiam, triumuiros conquirendæ pecuniæ monetales seu mensarios creatos fuisse: æris, argenti, atque auri flatores: quorum munus erat, numismata probi auri & argenti, iustique ponderis examinare: & alios legendæ iuuentutis, qui militiæ idoneos per oppida conquisitos asscriberẽt: quod quidem ingruẽte bellorũ tumultu, sæpe fieri animaduertimus. Quo enim tẽpore ad Cãnas magna clade pugnatum est, consternata repub. triumuiris datũ negocium fuit, ut nõ ingenuos modo, sed seruos ære coëmptos, et mancipia ad quatuor & uiginti millia sacramento adigerẽt. Etiã sacris requirendis & ædibus reficiẽdis,

quandoq; triumuiros præfuisse accepimus, sicut reip. constituendæ & legendi senatus: aliosque recognoscendi turmas equitum cum fide curaque, ab Augusto institutos, plerunq; aßignando agro in colonijs & municipijs, quique uigilias circuirent & incendijs occurrerent, qui nocturni appellati, quòd noctu per urbem excubias agerēt. triumuiros creari animaduersum est. In qua re proditum memoriæ fuit, M. Militiū, Cn. Lollium, & L. Sextium triumuiros nocturnos, quòd in sacra uia ad extinguendum incendium præsto non fuissent, à tribunis pleb. increpitos, mulctam exoluisse, qui etiam supplendi senatorum numerum, immeritosque amouendi plerunq; ius habuere. Et si quando ius dicebant, nō in tribunali sella curuli, sicut consules prætoresue, sed in subsellijs uelut tribuni et quæstores, iura dabant. Quotiesq; per senatum populumq; ager dandus uel dijudicandus, aut coloniæ deducendæ forent, triumuiros qui agrarij dicti sunt, plerunque præfuisse compertum est: tametsi agrum Pontinum quinqueuiros diuisisse, & per uigintiuiros ad decemuiros agrū Capuæ & Samnij diuisum, ac ueteranis præmia aßignata legamus. Proditum tamē memoriæ est, cum tribuni pleb. ferrent ad populum de decemuiris cum imperio creandis, ut quicquid agri publici per Italiā, Syriam, uel Asiam esset, plebi diuideretur, legemq; promulgare contenderent, Ciceronem summa ope restitisse, & uelut rem pestiferam rogationem antiquasse, eosque magnifica oratione sic fregisse, ut uicti obmutescerēt. Quatrumuiros uero creatos accepimus illos, quibus deducendarū coloniarum, aut si quid nouum nunciatum foret, ut curarent ne damno respub. afficeretur,

retur, obq́ue uaria negocia munus mandatum erat. Præter quos fuere quinqueuiri agris diuidũdis, muris, turribusq́ue reficiundis: sæpius ut plebem funebri pecunia eleuarent. utq́ue æs alienum pro his qui soluendo non essent, de publico soluerent: qui mensarij nuncupati: quæ res quantũ ad patrum plebisq; conciliandos animos profuerit, difficile dictu est. Quippe quum esset plebs obruta fœnore, pecunijs in foro positis, uim ingentẽ æris alieni dissoluerunt. Post quos usu exigẽte, quinqueuiri creati cis Tyberim & ultra Tyberim, qui possent uespertinis horis uices magistratuum gerere, quum magistratus ad id temporis in foro esse non deceret. Denique quoties aliquod munus factu difficile reip. impendebat, in quo præcipua aliquorũ opera, fidesq́ue exquirebatur, ubiq́ue multum studij curæque opus erat, modò duûmuiros, nunc triũuiros, aut quatrumuiros, quinqueuiros, sexuiros, aut decẽuiros creauere: quorum ope consilioq́ue iniuncta munera sæpe exequuti sunt. Ipsiq́ue negocio absoluto, pro quo dicti creatiq; erant, ab iniuncto munere quiescebant. Fuitq; animaduersum, quod si decemuiros locandis uectigalibus (quod plerunque usu ueniebat) Romani præfecissent, his ubiq; uectigalia distrahendi potestas erat, quũ aliter nõ nisi Romæ à censoribus uectigalia locarentur. De septemuiris epulonum traditũ accepimus, quod hi à principio tresuiri fuere, asciti inter sacerdotes, quibus togæ prætextæ ius datũ ut pontificibus. Hi fuere C. Licinius Lucullus, T. Romulius, & P. Porcius Lecca, qui legem de creandis primum tulere, quos propter sacrorum multitudinem, ut ludorũ epulare sacrificium conficerent, põtifices sacris præesse noluere. Qui

tempore procedente, septem creati fuere. Et quia sacris epulis præerant, cœnarumq; pontificum, quæ adijciales dictæ sunt, curam agerent, ipsique epulas Ioui principi deorum, cæterisque dijs indicerent, epulones appellati: qui si qua iusta & solennia sacris deessent, ad pontifices referebant: deque illorum consilio sententiaq;, sacra & omissas ceremonias decernebant. Horum filiæ, ne inuitæ Vestæ sacerdotes fiant, sicut auguris & pontificis maximi, aut quindecimuiri sacrorũ, ueteri priuilegio immunes erãt. Præter hos fuere decemuiri, sub titulo æquandarum legum à principio sine prouocatione creati, mox alij litibus dijudicãdis, qui loco prætorum in urbe ius dicebãt. Quippe quum belli munia prætoribus deferrentur, & ob id, urgente armorũ tumultu, ab urbe auocarẽtur, ne iudicia Romæ deessent, illis in expeditionem profectis, decemuiros qui litibus dijudicandis, & noscendis singulorum postulatis præsto forent, præfecerunt prætorum loco: cui magistratui Adrianus ante imperiũ præfuisse dicitur. Post quos fuit uigintiuiratus causis dijudicandis, quod munus magnæ indolis iuuenibus conferri solebat: illinc enim gradũ ad reliquos honores auspicabantur uiri exculti ingenio et doctrina. Ad quod Tiberius Neronem Germanici filiũ promoturus, quòd quinquennio maturius peteret quàm per leges liceret, illum senatui commendauit, & ueniam petijt. Et centumuiri amplißimũ iudicium, qui iura populo aliquandiu dixere: à quibus nulla erat prouocatio: quorum iudicia centumuiralia dicta. Ex singulis enim tribubus terni iudices selecti, populo ius dicebant. Et quanuis ex quinq; & triginta tribubus, supra centum superessent quinque: usus obtinuit,

tinuit; ut ipsi centumuiri, eorumque iudicia centumuiralia dicta sint: qui omnes quum iura daturi erant, hasta posita in unum coibant, illorumque iuditia in duas hastas diuisa erant: ideo centumuiralis hasta sermonibus celebratur: qui de hæreditatibus, testamẽtis, usucapionibus, tutelis, gentilitatibus, agnationibus, alluuionibus, nexis, mancipijs, & stillicidijs quàm maxime ius dicebant. Qui quum propter turbulentam confusionem in longißimum lites traherent, perraroque causas deciderent, D. Vesppasianus ex tot iudicibus selegit quosdam, qui breui curriculo, nec longo circuitu causas definirent. Domitianus quoq; centumuiralia decreta & constituta uelut ambitiosè edita, resciδisse fertur. Tantique exempli fuere, ut Romani adolescentes primæ indolis experimenta à causis centumuiralibus auspicarẽtur. Et quum antea ne nobilißimis quidem pateret aditus, nisi à consulari uiro magno fauore producerentur in foro uiri præclari, magnæque eruditionis: postea deprauato usu, obtentum est, ut ad declamandum transirent pueri extremæ sortis, nullo discrimine aut delectu, in quibus nec facundia esset, nec eruditto. Præterq; hastam centumuiralẽ, mos erat militaris, ut si qua ciuitas ui subacta, hostili incursu diripienda foret, à duce exercitus edito in loco hasta poneretur, qua significatione illam nõ deditione & pacto, sed tanq̃ ui captã diripi licere, & in bona & personas grassari designabat, quæ hasta cruẽta nuncupatur. Nã captas, nõ deditas urbes diripi ueteres uoluere. Tũ si quãdo bona proscriptorũ, hostiũue manubiæ aut præda uenales forẽt, uectigaliáue locarẽtur, usus obtinuit, ut hastá posita uenirẽt, quæ publica dicta est;

ſicut bello capti, quòd coronati, et ſerui ære comparati, quòd ex edito lapide enunciabãtur uenales, ſub corona & de lapide empti dicebantur, & qui turmatim ueneũt in catasta. Fuitq; moris uetuſti, ut his qui trans mare aduecti uenales forent, quo à reliquis mancipijs dignoſcerentur, alba creta pedes illinirent. Obſeruatumque, ut de ſeruis ſub pileo uenditis, emptori uenditor nihil præstaret, neq; euictionis iure teneretur, tanquam inſignia forent mancipia & probatiſsima. Vtq; præcones & qui bona proſcribunt, bona regis Porſenæ uenalia ſingulis auctionibus proclament, ex eo deductum, quòd diſcedens ab urbe Porſena, castra commeatibus referta populo diripienda dediſſet. Præter quas fuit haſta ſalutis, ubi in ſumma inopia ad leuandam famẽ, hasta poſita, publice frumentũ uenijt. Græcis uero ubi uenalia producuntur mancipia, cycli: ubi uero conſcendũt, ut eſſent conſpicua omnibus, trapezæ dictæ ſunt. Ac licet à principio quæſturã functi, centumuiros aduocare, & ad iudicia cogere conſueſſent, Augustus tamen cenſuit, ut poſtpoſitis quæſtorijs uiris, decemuiri deſignarentur, qui illos in unum cogerent, & ius dicere iuberẽt. Illud ego non præterierim, apud Carthaginiẽſes centũuiros de numero ſenatorũ fuiſſe aſcitos, qui rerũ geſtarum & bellicæ adminiſtrationis rationem à ducibus exigerent: et ab Aegyptijs triginta iudices ex præcipuis ciuitatibus eligi ſolere, ex quibus optimũ eligebãt, qui totius collegij caput & princeps foret: et in Algido in templo Dianæ quindecimuiros, tam diuinis myſterijs & ſacrificijs ſolennibus, q̃ reſpõſis dandis præeſſe: & Athenis arnophagon religioſiſsimum & ſummum iudicium haberi: in quo ſenatus

natus & populus unà coibant, quo tempore à triginta tyrannis penè in extremum discrimen adductæ sunt. Deinde exactis tyrannis, decemuiri remp. administrarunt, quorũ cuiq; decaducho nomẽ erat. Post hos astynomi præfuere numero decem, quinque in Pyræo, totidem in urbe: quibus cura psaltriarum imminebat & tibicinum. Mox nouemuirorum magistratum præcipuum fecere, qui sortitò creabãtur annis singulis, quos archontes nuncupabant: inter quos primus archon, primarius archontium & longe princeps erat: à quo Athenienses, sicut Romani à consulibus, & Lacedæmonij à tribunis, annos & tẽpora dinumerabant. Eum honorẽ qui summus erat magistratus, Hadrianus Cæsar dum Athenis ageret, & mox Galenus gessisse fertur. Secundus, à regia dignatione βασιλεὺς: tertius, à belli ductu πολέμαρχος: reliqui, à legũ latione θεσμοθέται dicti sunt, ætate & usu docti, qui domi iura dabant, querelas accusationesq́ue cognoscebant: deq́ue controuersijs æquo examine decernebãt. Aetolis uero polemarchus, claudendarum portarum & urbis curã gerebat, clauesq́ue noctu detinebat: interdiu autem custodijs portarum assidebat.

Quoties contra ambitum illorũ qui appetunt magistratus, pluribus legibus à Romanis obuiam itum sit.
Caput. XVII.

POST urbem conditam longo tempore, nullam de ambitu legem fuisse latam, multorum literis proditum est: scilicet quia in dandis magistratibus & conferendis honoribus, prisci Romani nõ largitione et ambitu, sed uera uirtute nitebantur: propterq; res egregie gestas domi militiæque, meritos ciues prætura, ædilitate

& consulatu, amplissimisq; honoribus honestabant. Prima lex contra ambitus illorum qui magistratus appeterent, per tribunos pleb. lata fuit, quo tempore post decemuiros tribuni militum consulari potestate reip. præfuere, qua ne cui album in uestimentum petitionis causa quenquam adire liceret, cauebatar. C. deinde Petilius tribunus pleb. legem tulit ad populū, qua largitiones illorū qui honores pecunia mercarētur, graui damno & pœna mulctauit: fuitque seuerissima disciplina & sub graui censura lex seruata, qua ambitioni & cupiditati obuiam sæpe itum est: ita ut inter exempla relatum sit, Q. Coponium, quòd uini amphoram ei cuius suffragio magistratū petebat, dono dederat, ambitus condemnatū pœnas luisse. Cincius deinde legem tulit muneralem, qua grauissimis pœnis affecit eos, qui à quouis candidato munus suffragij causa, donúmue acciperēt. Inde cautum, ut in petendis honoribus candidati sine toga ad comitia descenderent: ne pecunijs in sinu reconditis, tribuum suffragia mercarentur. Sed quum quotidie hoc malum serpere uideretur magis, et ambitus petentium coerceri oporteret, Paulus Aemylius consul legem tulit ad populū, qua, ne cui suffragij causa munus dare liceret, multiplici pœna interdixit. Postea lege Calphurnia his qui mercede corrupti, aut munere deliniti, candidatis obuiam issent, quique precio illos sectarentur, aut si prandiū ad captandos animos, aut quid muneris exhibitum foret, præter pœnas legibus constitutas, etiā pecuniaria mulcta dicta fuit. Id quod Fabia lege cauebatur, qua præfinitur numerus sectatorum, prosequentiū in comitijs candidatos, pœna adiecta, si quis plures aduocaret: quam legem

Marius

Marius etiam in suo tribunatu contra illos qui tribuũ suffragia ambirent, seuerißime tulit. Intantumque am*bitus honorum inhibitus fuit, ut* Licinia lex & Ebu*tia, non modo illi qui de nouo creando magistratu ad populum ferret, sed nec ipsius collegæ & affini curationem potestatémue demandari, graui documento sanciuerit.* Demum Marius in cõsulatu denuo ita am*bitum osum habuit, ut aduersus* Cottam *collegam, &* Metellum *tribunum pleb. legem promulgarit, ne quis largitione aut donis magistratum honorésue assequeretur.* Mox Pompeius Magnus *quum unicus esset consul, aliam pertulit, qua peruicax illorum cupido, qui magistratus appeterent, graui censura mulctauit: mansitque diu* Romæ *hæc uitæ integritas & obseruantia disciplinæ, ut procul ambitione officium & uirtus pluris quàm census æstimaretur: adeò, ut post longa tempora,* Catonem *ambitus diem dixisse illis qui largitiones fecerant, pro miraculo fuerit: qui ut obuiam effrenatis cupiditatibus iret, se quibuscunque qui honores mercarentur, pecuniáque aut pollicitationibus ambirent, diem ad populum dicturũ iureiurando firmauit.* Postea *usq; adeò mores degenerarunt, itaq; ambitio hominũ mentes peruasit, ut sine discrimine nullo pudore aut modestia in assequendis honoribus propalam largitiones fierent: neq; præturas, consulatus, aut potestates mercari turpe ducerent: palamq; candidati quum ad comitia descenderent, diuisores haberẽt & magistros curiarũ, proq; assequendis honoribus, nummos in tribus pronũciare et pecunias deponere, ac per sequestrem spargere in turbas non formidarent.* Et ne *quid turpitudinis deesset, manus & operas clientum*

& comitum audacißimorũ ad uim & seditionem paratas haberent, ita ut seditiosißimo cuique, temeritatique & audaciæ præcipuus locus foret, quum populus mercede corruptus, atque alij potẽtia amicorum fulti, per cædes & dimicationem, perque omnem licentiam & audaciam, fasces, imperia, sacerdotia & triumphos darent: & non iusto suffragio, sed armis lapidibusque pro largitore certarent. Tantaque exarsit ambitio, ut ex hac turbulenta confusione, octo ferè mensibus urbem inter populares procellas patrum & plebis certamina, dum seditionibus uacant, sine lege, sine imperio, sine honoribus diu caruisse magistratibus legamus: quæ quidem res non mediocri damno dedecorique fuit: qui morbus Athenas quoque peruasit: nam quum antea incorrupti mores fuissent, primus Anytus Anchemeonis filius, largitionibus immodicis pecunias erogasse et suffragia mercatus fuisse dicitur, perniciali exemplo magnæ turpitudinis et dedecoris inde subsequuti. Deinde Lycurgus ambitiosæ largitionis maius testimonium fecit: nam donato singulis magistratibus talento, rex Spartæ creatus fuit, donec M. Tullius, & mox D. Iulius, deinde Augustus, ne qua occasio fraudis pateret, inter cæteras quas tulerũt leges, seuera correctione ambitus illorum qui largitionibus suffragia captabãt, inhibuere. Et deinde à Lurcone tribuno pl. ut qui nũmos in tribus pronũciasset et dedisset: quoad uiueret, annua sestertia pœnæ nomine singulis tribubus pendere cogeretur, salutari edicto cautũ fuit. Sed quum effrenatæ cupiditati nondum obuiã irẽt, corruptionesq; suffragiorum nihilominus immodicæ fierẽt, senatusconsulto prouisum est, ut candidati ante inita

suffra

suffragia, nec conuiuentur, nec munera mittant, neque pecunias deponant. Quibus edictis, legibus & senatusconsultis, uix tandem ambitus illorum qui honores peterent, postquam diu peruagati sunt, compressere.

Idus cuiusque mensis, apud ueteres Romanorum maximè festas & feriatas fuisse, & quid apud exteros.
Caput XVIII.

INTER festos, celebratosque dies, quos in honore deorum uetus religio sanxit, Idus præcipue solẽnes semper fuisse accepimus. nam præterquam quòd omnes Idus Ioui feriatas, & à flamine diali bouem immolari singulis Idibus perspectum sit: tamen præcipuæ quædam erant feriæ Idibus dicatæ, quas ueteres coli obseruarique iusserunt, ut illas prætermittere & insolennes relinquere, ducerent nefas. nanque idibus Iãuarijs tibicines festum diem agere multa licentia & lasciuia, muliebrique habitu per urbem uadere solebant. Causa uero traditur, quòd quum honoribus amplißimis essent honestati, his postea exuti, uno agmine Tybur concessere, quibus reuocandis libertus operam dedit, qui apparatis epulis, quasi rem diuinam facturus, illos muliebri ornatu, ita ut compti paratique erant, uino & epulis madidos carpento Romam reportauit: mansitque ad posteros festa dies annua, ut eo habitu triduo uagantes per urbem, perque forum cum cantu & tibia incederent. Qua die, ob Augusti uictoriam, quodque Augusti cognomen Octauio delatum fuit, in templo Iouis opt. max. ueruex à flamine immolabatur. Idibus Februarij in Tyberis insula, ubi Fauni ædes erat, Romani rem diuinã & sacrum annuum fecerunt. Idus uero Martias ad Annam Peren-

nam, quo commodè annare & perannare liceret, festas genialesq́ue obseruarunt, largioribus poculis indulgentes. Ea enim nympha soror Didonis credita, in Aricino seu Laurente sedem habuisse fertur, quam à perpetuitate Perennā nuncuparunt: quæ Idus infaustæ & ominosæ postea fuere: placuitque illas parricidium uocari, quod illis diuus Cæsar coniuratorum manibus cæsus occubuit. Idibus Aprilis uictori Ioui Q. Fabius ædem, quam bello Sabino uouerat, cum quibus cruento Marte & intestinis sæpe cladibus dimicatum fuerat, dedicauit: eaq́ue dies festa in posterum haberi cœpta. Hæc enim ædes in Palatio fuit magno sumptu & mole constructa. Maiјs uero Idibus mercatorum festus agebatur dies, quod ea Mercurio, qui mercimoniјs præest, natalis foret: quodq́ue Appio Claudio, & P. Seruilio cōsulibus ædes illi dicata fuerat: qui mensis mercimoniјs sacer in posterum semper habitus. Quippe eo mense mercatores Maiæ Mercurioq́ue sacrum facere, & suem prægnantem immolare, seq́ue & merces ex Mercuriј fonte ad Capenam lustrare assuèrant, ita magnos & huberes quæstus facere opinati. Hanc ædem ad circum Maximum constructam dicunt fuisse, præcipuo opere & magno impēdio: quo etiam die scirpeas effigies de pōte Sublicio Vestales in Tyberim deiјcere produntur, cùm prius homines cōsueßent. Idibus Iuniјs alter tibicinum dies anniuersarius agebatur festus: qua die tibicines qui sacris præcinunt, per urbem uadere feriatos, & ad ædem Mineruæ conuenire solenne fuit: ipsasq́ue minusculas quinquatrus, quod diem quintum post Idus feriatum haberent, appellarunt: sicut triatrus, sexatrus, septem-

septemmatrus, & decemmatrus: quo etiam tempore inuicti Iouis ædes dicata fuit. Idus autem Iulias equitum turmæ festa fronde & olea ornatæ, in cãpo Martio instructæ, tãquam qui cõgredi acie parant, trabeati celebrant magnis cæremonijs, ut fuit à Fabio institutum. Nam prætoriæ cohortes instructæ tanquã in hostes tenderent, & eques compositus per turmas, in armis stabant: in qua pompa Germanici imagine præcedente, equitum turmæ sequebantur instructæ, cum militaribus donis, quibus in testimonium uirtutis ob fortia facinora donati fuerant: eademq; dies, quod populus Romanus ducens contra Latinos, mira felicitate potitus fuerat, Castori & Polluci sacra fuit & celebris: ferturque origo antiquissima, quòd tunc Castoris ædem uotam Latino bello, L. Aemylio & Cæsone consulibus in foro, ubi uisi fuerãt, senatus dedicauit. Et ex illo traditum, ut solẽni apparatu põpa à templo matris deûm extra urbem, ad forum usque procederet: inde trabeati & olea coronati equites, ab æde Honoris ad Capitolium irent. Quem trãsuectionis morem diu intermissum Octauius reuocauit, cauitque ne quis in transuehendo (quod antea licuerat) ab accusatore detraheretur. Qui mensis Atheniensibus quoque festus erat: quippe Nonis Iulij oschophoria celebrant: in quibus oleæ ramum, pane fici, cotyla mellis, & fructuum primitijs onustum, per ingenuos pueros foribus appendũt ciuitatis. Et mẽsis Munychionis undeuigesimo die, equester ordo pariter Ioui solenni more prodibat cum põpa. Idus uero Augusti, serui & mãcipia atq; omnis famulatus, festas obseruarunt, quod Seruius Tullius ancilla genitus, in lucem tũc editus fuisset: quo tẽpore

uxoribus caput lauare felix faustumque putabatur, (sicut apud Indos quum rex capillos abluit, festum celebrant diem) donaque inuicem mißitant, & diuitias ostentant. qua die serui & seruæ æquato iure, & nullo discrimine liber an seruus esset, cum dominis colludere, & festos dies Romæ agere solebant: qui dies etiam pro natali magni Alexãdri apud plerosque esse censebatur, propterea religiosus & sacer Dianæ habitus. Nam facibus accensis, in nemus Aricinum, ubi erat Dianæ tẽplum, ab Vrbe discurrebant. Quo etiam mense res celebrata sermonibus proditur, ut matronæ uirilis membri figuram diuinis percolerẽt honoribus, quam extra portam Collinam ad ædem Veneris cum pompa sacrorum deferebãt, Aegyptiorum more: mox à castißima & spectatæ pudicitiæ matrona, præter matronale decus, in sinu Veneris locaretur. Idus quoque Octobres festas fuisse tradunt, quo tempore in Martio campo equum qui October diceretur, immolari seruatum est: cuius caput, ut ex eo sanguis manaret, protinus in regiam deferre, mox cauda desecta, illius cruore aram spargere, & in Reginorum locum deportare, illudque panibus redimere assuêrant: de quo inter Suburranos & Sacrauienses magnis contentionibus non sine discrimine certabatur. Ab Atheniensibus uero seruatum est, ut mense Octobri, magnorum mysteriorum decimo quarto calend. Nouembris solennis agatur dies, & Liber pater in Eleusinam ex Vrbe transmittatur. Nouembri uero parua, Iunio autem rursus magna celebrentur mysteria, quæ Cereri sacra erant, parua Proserpinæ: in quibus maxime cognitum est, ut quam quis induit uestẽ initiatus, eam

ne

ne amplius exueret, donec lacera & pertrita foret. In alijs mysterijs traditur mos, ut uestem in qua quispiam initiatur, templis & numinibus dicarent. Quæ quidem mysteria quum alieno tẽpore intueri nefas esset, Demetrius rex, ut illorum particeps fieret non suo tempore, Ianuarium & Iunium menses Nouembrem appellauit. Idus uero Decembres solẽnes fuisse nonnulli tradunt, quod in cursu equorum, uictorem dexterioris bigæ sacrum Marti immolarent. Nonis Faunalia & Fauni festa peruigili anniuersario colebãtur Romæ. Athenis uero decima & octaua ipsius mensis die, Aesculapij erant sacra & festa. Quod autem dictum est Idus Ioui, Calendas Iunoni sacras esse, scire licet certis autoribus traditum esse, Epicureos singulis mensibus statas dies habere feriatas, quas Icadas nominant, hoc est, uigesimam cuiusque mensis lunam, quòd ea natus Epicurus foret, quem tam sanctè habuere, ut illius imaginem non modo annulis, sed poculis ferrẽt insculptam: & ab Atheniensibus octauam cuiusque mensis, Neptuno festam coli & feriari: à Græcis uero, singulis calendis deos uenerari: sequentem post calẽdas diem, semideis & heroibus tribuere: qui etiam statas dies mensium certis numinibus consecrarunt: Siquidem neomenia quæ apud nos calendæ sunt, & septima mensis Phœbo, quarta Mercurio, octaua Theseo dicatæ fuere. Apud Lacedæmonios autem singulis calendis totius anni, uini quartarius, & farinæ medimnus ac singula pecora regibus uelut ministris sacrorum, Apollini mox immolanda dabantur.

Defensio Vlpiani definientis instratum quid esset, & quid differt pulsare à uerberare, contra grammaticum, illum falsò accusantem. Caput XIX.

HESTERNO *die familiaris meus in dicendo promptus & audaculus, arguebat Vlpianum iureconsultum, ex autoritate doctoris grāmatici, cuius libelli uulgo innotuere, quod male definisset instratum quid esset, quum omne uestimentum esse diceret quod iniicitur, quod Vlpianus ex autoritate Labeonis affirmat. Non enim uestimentum esse instratū dixit ille, neque stragulam uestem pro hominis uestimento, sed pro lecti operimēto tātum apud autores inueniri: & pleraque in hāc sentētiam adduxerat. Cuius dicta quum percupide legeremus, mirum in modum autoris incuriam admirati fuimus, qui licet abunde multa disseruisset non ineptè, in nonnullis tamen perlicenter profatus est: quippe quum stragulā non modo pro lecti operimento accipi, sed pro hominis uestimēto apud autores sæpe legi inspiciamus, Vlpianumque signatè & uere loquutum, qui instratum, omne uestimentū quod iniicitur, definiuit. Tranquillus in Nerone: Funeratus est, inquit, Nero impensa CC. milium, stragulis albis auro intextis, quibus usus calendis Ianuariis fuerat. Pompeius Festus grammaticorum lōge eruditissimus, qui uerborum proprietates uiresque admodum pensitauit, Vestis, inquit, generaliter dicitur, ut stragula, ut pallium, tunica, uel penula. T. Liuius tertio de Macedonico bello: Et quum tibi uiro liceat purpura in ueste uti stragula. Paulus quoque iureconsultus ex pellibus uestes confici dicit, cum & tunicam, & stragulam pelliceam nonnulli habeant. Ex quibus, stragulam*

ue-

uestem hominis designare, indubitata exempla sunt. Rursus eundem Vlpianum taxauit, quod ex autoritate Offilij iureconsulti censuit, pulsare & uerberare eo differre, quia uerberat quis cum dolore, pulsat uero sine dolore: propterea Vlpiani definitionem inuidiose criminatur, tanquam poßit aliquis cum dolore pulsari, & sine dolore uerberari: additque uerberare esse uerbere cædere, quod est instrumentum longum & exile, qualis est uirga, & pleraque eò pertinentia. Sed cum istius autoris uenia dixerim, Vlpiani mens aliò spectat: quippe si mentem ipsius pensitamus, proculdubio intelligemus illum uerberari dici proprie, qui animale corpus uerbere affligit: ipsumque signatè & apposite loqui, qui hominem uel pecus uerberatum dixit, non pulsatum. Quum uero ad rem sensu carentem ictus inferuntur, tunc pulsare dicimur, non uerberare: ut pulso ostium, lanam aut uestem: uerbero hominem uel pecus. Neque illi assentior qui dixit, uerberare esse uerbere cædere, hoc est, fuste longo affligere: nam & pugnis & lapide uerberatum quempiam latinè dicimus, sicut fuste uel baculo: idque Terentij testimonio uel maxime apparere: leno enim in Adelphis quum se uerberatum dixisset, mox designauit, quo uerbere esset afflictus, usque adeo, inquit, mihi pugnis os fregit. Aul. Gellius noctium Atticarum, pro delectamēto, inquit, habuit manu sua uerberare. Tametsi uerberari rem anima & sensu carentem, apud autores plerunque usurpatum legamus. Plinius decimoquarto historiæ naturalis: Campaniæ uina, inquit, exposita in cadis sub diuo uerberari sole, luna, imbre ac uentis, aptißimum. & alibi, Carthago in

Aphrica exercetur halitu maris, & uerberatur imbri. Et pulsari rem animatam, & sensu participem quandoque comperimus. Suetonius in Galba: Vt inter conuentum matronarum correcta iurgio, inquit, & manu pulsata sit. Quod non proprie & signate, sed quasi per metaphoram accersitum crediderim. Si tamen certis uerbis & uera finitione signatis eloqui uolumus, pulsatum illud uere dici, quod sensu carẽs crebro ictu percutitur, siue ostium, aut pallium, siue quid aliud dixeris: uerberatum uero hominem aut animal, quod uerbere afficitur, dici conuenire, prout Vlpianus præclare censuit, apud autores probatißimos certum atque confessum est.

Quibus legibus Romano ciui data immunitas fuerit, ne uapularet: & quæ iura competant dominis in seruos, & patronis in libertos. Item in exilium mittendi ratio apud diuersos. Caput XX.

SERVILIVS consul traditur primus, qui legem tulit, ne quis ciuem Romanum uinctum clausumque teneret, quo minus edendi nominis ei potestas foret. Et quum primo in ciues Romanos uerberibus animaduerterent, sæpiusque innocẽtes ob factionem & gratiam propius inuidiæ forent, & pœnas luerẽt immeritas, Porcius Cato pro tergo ciuium, ne cui impune insultare liceret, legem tulisse fertur: qua si quis uerberasset necassetue Romanum ciuem, graui iudicio mortis cruciatus, bonorumque & exilij pœnis mulctari sanxit: quam legem Sempronius consul alijs latis, nouisque additis pœnis, confirmauit, quæ Porcia & Sempronia dictæ: quibus legibus de ciue Romano si quis capitis anquireretur, populi iudicium erat, quod fue-

fuerat duodecim tabularũ lege ſancitum, ut de capite ciuis niſi centuriatis comitÿs decerni nihil poſſet: ſed nec tolli de ciuitate, uel à ſolo patrio relegari, aut in exilium agi, niſi dicta cauſa, & centuriatis comitÿs poterat: quod quidem triplicis generis erat, autore Martiano: aut enim omnium locorum interdicebatur acceſſus præter unum, uel in inſulam deportabatur: aut ſicut Claudius Cæſar quoſdam mulctaſſe dicitur, ut ultra tertium lapidem ab urbe egredi uetaret: qui etiam ſanxit, ut hi quibus prouincia interdictum eſſet, urbe quoque ſummouerentur. Cumq́ue apud exteras gentes ſolum uertere, & in exilium agi, pro ſupplicio minime dari ſoleret, quia non pœna exilium erat, ſed ſupplicÿ diffugium, ne pœnas iure debitas luerent, ſolis Romanis pro maleficio exilÿ pœna fuit: quas poſtea leges Cornelius Sylla oppreſſa republica, quam in dominationem uertit, abrogauit: quippe inter grauia & acerba plurima, primus Romanorum ſine populi iudicio ciues morte mulctauit. Athenienſibus uero Cliſthenes exilÿ legem tulit primus, qui haud multò pòſt ſua lege damnatus, pœnas luit. Deinde exilio quindecennali, aut decennali nouarum rerum molitores mulctare, inualuit mos, quod genus oſtraciſmon dixerũt, ab oſtraco ſiue teſtula, per quam ſuffragia ferebant: qui mos talis erat, ut in teſtulis nomen audacis & pernicioſi ciuis, cuius potentiam formidabant, comitÿs inſcriberent: & cuius plures erant teſtæ in urnam coniectæ, is de concilÿ ſententia ab aris focisq́ue proiectus, ut à ciuium arceretur aſpectu, quindecim aut decem annorum exilio ſolum uertebat. Fuitq́ue conſtitutum, ut ita damnati Argiuam exulatum irent,

ubi bos erat æneus magnitudine uisenda: quare qui illic exulabant, seruare bouem dicebātur. Quæ comitia nisi supra sex millia ciuium cōcilio ad iudicij diem cōuenirent, nulla atque irrita erant. Ea quidem ostraca, non plebeiorum atque ignobilium causa, sed ad retundendam nobilissimorum potentiam cōmenti fuere, ut extorres lare & patria, quasi in exilio consenescerent. Quare Athenienses egregios ciues & benemeritos sæpius ob uirtutem, ne quis amplius emineret, testula ablegarunt: siquidem præter Theseum, quem in Scyrum exegerūt, Solon lator legum, Aristides quo nemo iustior, & Themistocles, aliíque ob illorum magnitunem, in exilium acti sunt: Miltiadem uero mori coëgerunt. Id enim optimo cuique Athenis usu ueniebat, ut in exilium ob eminentiam uirtutis pelleretur. Syracusanis uero petalismus exilij genus fuit, quo efferētis se ciuis audaciam uirtutemque comprimerent. Hi enim non testula, sed in oleæ frondibus suspecti ciuis nomen inscribebant: & cuius folia plura existerent, illius conspicuam magnitudinem quinquennali exilio mulctabant. Fuitque finis ostracismi in Hyperbole ignobili & minimæ sortis uiro, qui ultimus hoc exilij genere exterminatus fuit. Postea C. Gracchus incolumitati ciuium consulens, ne quid in eos grauius consuleretur, alia sacrata lege sanciuit, ut qui in magistratu & honore positus, ciuem absque populi iudicio necasset, in eum populi animaduersio foret. quam legem sequuti principes, sempiterna constitutione sanxerunt. Insuper statuerunt, ut citra senatus autoritatem, de nece Romani ciuis decernendi nulli facultas foret. In eos uero qui Romani non sunt, ne impunè insultare

sultare liceret, pluribus legibus sanctionibusque obuiam itum est: ut lege Iulia de ui, Cornelia de sicarijs, & Aquilio plebiscito: pœnis multifariam constitutis; quibus singulorum indemnitatibus salubriter consultum fuit. Super seruis quoque, ne in eos grauius æquo domini animaduerterent, pœnæ sunt constitutæ: siquidem nequam & contumax seruus, ut plaustri lignum cui affigitur temo, quæ furca dicta est, in collo ferat, & eo quasi iugo subactus, manibus post terga reuinctis, per ora omnium circunferatur; à singulisque furcifer appelletur: uel ut uincti pedes & manus incedant: nonnunquam pausicape, qua ori manus admouere prohibentur, opus faciant: aut candenti lamina, uel literis frontem & ora inurantur, & uultus inscribatur: utque neruo & cõpedibus coerceatur: hac deformi nota, uelut insigni animaduersione affici solebant, ut ea ignominia affecti, maior illis uerecundia esset ad facinus. pistrino quoque detrudi seruos & damnari mancipia infida, uel notis barbaricis inuri, ut ob improbitatem insignes forent: tum post uerbera & cruciatus, uinculis, nuditate, fame, siti & compedibus, numellisque catenis, neruis, pedicis, boijs, & si crimen exposceret, cruce & lamina seruilem in modum affici, uetus peruulgata pœna fuit. Apud Persas uero consuetum erat, ut si seruus ære coëmptus aufugisset à domino, uinctus compedibus opus faceret: si autem sponte reuertisset, & fateretur admissum, flagellis cæderetur. Ipsis enim nimiam fuisse seruitutem, autores produnt: quippe cum nulli manumittantur apud Parthos, nullaq; mãcipia, dempto seruitutis iugo, libera fiãt. Cõtrà apud Indos & Taprobanæ incolas,

quibus nulla fuit seruitus, omnesque una ingenuitate tenentur. Babyloniis facinorosi serui & contumaces per crines trahebãtur, ut facinoris admissi pœnas darent. Germanis uerbere seruum afficere, aut uinclis coercere habetur nefas: apud quos laxior seruitus erat & libertinis penè par: quippe sibi acquirunt serui, & peculium habẽt. Proditum tamen est, Helotas à Spartanis bello subactos, cum rebellassent, ab Agide perpetua seruitute damnatos, ut dominis illos manumittere, aut extra Spartanos fines uenundare non liceret. Diogenes uero Cynicus Manen seruum, cum aufugisset, non modò uerbere non affecit, sed liberum ire iussit, ac dimisit: turpe existimans Manen sine Diogene uiuere posse, non autem Diogenem sine Mane. Contrà Lycurgus apud Spartanos seruorum petulãtiam tam seuerè cohibuit, ut facinorosos seruos dominis interficiẽdi ius daret. Deinde tam diuus Pius quàm sequuti principes super dominorum potestate in seruos, salubriter consuluerunt, ne dominis plus æquo sæuire liceret, néue iniusta imperia dominorũ noxæ forent, néue domini seruos quotidianis uerberibus afficerent, sed loris cæderent. Quibus constitutionibus cauebatur, ut in eum qui suum occidisset seruum, haud secus pœnæ addiceretur, quàm qui alienũ necasset. Diuus quoque Hadrianus seruos à dominis occidi uetuit, sed si quid deliquissent, prætoris iudicio pœna affici præcepit, ita ut Vmbriciam matronam, quòd in ancillas supra modum sæuiret, in quinquennium relegasse ferant: quod magis è republica ducerent, permulcendo, tractandóque seruorum animos profieri, quàm uerbere. Et tam ab his qui mancipio addicti aut ære coempti sunt,

quam

quàm his qui manu emißi libertatem meruerunt, debita iura dominis patronisque assertoribus constituit: nam iura patronatus post libertatem impensam seruo, dominis incolumia esse uoluit, quæ ex certis causis patronus dominusue amittebat: siquidem si libertum seruumue optime meritum, dum famis periculum adiret, patronus non aluit, aut si inuitus libertatem dedit, lex Esiescentia & diuus Pius, ius patronatus patrono, & dominium domino ademit. Quod & Claudius Cæsar sanxit, ut ægra & affecta mancipia si exponerentur, ab omni famulatu & seruitio immunia forent. Item si ad iusiurandum libertum patronus adegit, ne nubat, néue uxorem ducat, eum ad ius patronatus lex pariter non admisit. Tametsi lege Iulia de maritandis ordinibus, hæc iuramenta postea inducta & remissa fuerint. fertur propterea Cato senior male audisse, tanquam asperior & durior, quòd ægra & affecta mancipia uelut bruta animalia, senio debilitata domo exigeret, & uictum negaret. Contrà uero aduersus male meritos, impuros & flagitiosos libertos, aut si delatorem summisissent, uel patroni nomen detulissent, seu manifesti criminis rei forent, patrono ius reuocandæ libertatis, & uniuersa promerita abrogandi, lege donabatur. Quod ab Atheniensibus decretis edictisque cautum erat, ut contumax ingratúsque libertus, sub mancipio esse, & seruire cogeretur, quoniam liber esse nescisset, quod apostasium nuncuparunt. Seruos uero libertate donatos, Lacedæmonij aphetas, & adespotas, atque eritheras dixerũt. Massiliensibus libertus ter doli admißi reus aduersus patronum, uelut mancipium seruire cogebatur, per sin-

gulas uices libertate rescissa: si quam uero offensam quartò admisisset, domino imputabatur, & inultus ibat, quòd toties deceptus patronus, quartò se ei credidisset. Claudius uero Cæsar libertinos qui se pro ciuibus agerent, publicauit: illos uero qui ingrati notarentur, reuocauit in seruitutem: qui etiam libertum, quòd patrono delatorem summiserat, ut de statu faceret quæstionem, seruituti addixit. Quod Nerone quoque imperante seruatum est, & frequenti senatu obtentum, de manumißis propter ingratitudinem in seruitutem reuocandis. Nerua Cæsar seruos à quibus dominos accusatos repperit, uelut ingratos iußit occidi. Quod in seruo Artetij proscripti, populus Romanus fecisse proditur, quem uelut ingratum in seruitutem reddidit denuo, quod proscripto domino, bona & liberos occupauit: sicut Sylla de Saxo deiecit seruum Sulpitij domini proditorem, ut sibi gratificaretur. Diuus autem Seuerus cauit edicto, ne serui delatores dominorum audiantur, sed pœna mulctētur seuериori. Si uero leuiter offendissent, aut contumeliam conuitiumque fecissent, uel dicto minus audientes forent, ultra uigesimum lapidem, in terram oramúe Campaniæ relegandi, domini arbitrium erat: uel ut ferrum traderent: tum ut amplexus hominum uitarent, & à foribus domini arcerentur: fuitque aliqnando in usu, ut de seruis in dominos nec quæstio haberi, nec iudicium dari posset. quod Tacitus Cæsar cauit edicto, ut ne maiestatis quidem causa contra dominorum capita serui admitterentur, aut per eos inquirerēt magistratus. Nec solum serui in dominos, sed nec patroni in clientes testimonium ualuit, quod à Romulo primùm edita

edita lege cautum. Propterea Tiberius, ut contra Libonem per seruorum quæstiones inquireret, fraudem legi fecisse dicitur, quod illos emancipari, & deinde per tormenta inquiri iußit, donec post temporum curricula, C. imperator seruis, si quid quererentur de dominis, paßim accusandi, & contra eos lege agendi facultatem dedit. Est tamen obseruatum, ut si quem ex seruis dominus de ergastulo aut uinclis relaxaret, catenas à manibus pedibusque, quibus uinctus fuerat, quandoque incîderet, ut uinclorum pars in corpore maneret: quo argumento signabant seruum minus iuste uinctum fuisse, neque iustam seruitutem seruisse, nullumque ius patroni domino competijsse, illumque pristinæ libertati, ac si nunquam uinctus fuisset, restitutum. Et tametsi seruos profugos leges suscipi uetarent inuitis dominis, tamen qui capti bello ad imperatorum regumque statuas cõfugissent uelut ad asylum, nexu soluebantur & immunes erant: in eos enim manus iniectio non erat. Nanque Ephesi templum Dianæ id iuris habuit, ut ad illud confugientes, mancipio soluerentur: quod Alexander ad stadium produxit: postea ab Augusto sublatum, ne proposita impunitatis spes, facinoribus causam daret. Primum enim Cadmus dum Thebas conderet, asylum aperuisse fertur, ad quod fugientes sine discrimine serui aut liberi, ab omni pœna tuti erant. Nonnulli à prognatis Herculis asylum Athenis primo institutum ferunt, ad quod à patribus oppreßis confugere fas erat. Post quod in Rhetæo littore fuit Aiacis asylum, & in Sigæo Achillis: quorum exemplo Romulus & alij asylum

aperuere, quò accedentes, impunitate donabantur. Apud Molossos, Samothraces, Crotoniatas & Messenios ac plerosque, ad deorum aras confugisse, pro asylo habitum est, uelut Ithacensibus Iouis Seruatoris ara. delictis enim non uoluntarijs, refugium esse aras putauere. Atheniensibus Thesei sepulchrum id iuris habuit, ut serui ad illud confugientes, nexu soluerentur. Et Spartæ Chalciœcum Mineruæ templum, ad quod Pausanias fugiens, obstructo aditu, morte mulctatus fuit: & aliud Calchicon, ad quod Agis confugit. Et in Tænaro Neptuni fanum, ad quod Cleombrotus, & in Calauria insula in Aegæo etiam Neptuni templum, ad quod Demosthenes cum aufugisset ab omni uiolenta incursione Archiæ mansit illæsus: atque in Thracia Dianæ templum inter Clitorium & Cynætham: & in Aspẽdo Pamphyliæ, Tyberij statuæ pro asylo fuere, sicut Dianæ Leucophrienæ oppreßis perfugium inuiolabile fuit. Palladis quoque templum uelut asylum Lacedæmonij uenerantur, in quo nocentes etiam capitis dãnati, incolumes fiunt. Et in Aphrodisio & Papho Veneris, apud Stratonicenses Iouis & Triuiæ templa, Siculis Palysci ara, in Pelopõneso Hermionæ fanum sacrum Cereri & Proserpinæ: in Epheso Artemisium, Pergami ædes Aesculapij: in Græcia Calydoniæ Palladis templum, tantæ dignationis fuere, ut capitalem fraudem ausi, aut pecunia iudicati, qui ad illa confugissent, noxa pecuniáque exoluerentur. Apud Scythas qui ad Riphæos confugissent, tanquam sancrosanctos, sui iuris & arbitrij erant: sicut in Aegypto in Osiridis asylo iuxta Saym: & in Conopo Herculis templo, ad quod serui confugiẽtes, si

initiati forent, opprimi aut ui cogi non poterant. Traditumq; memoriæ est, in Libya oppidũ fuisse, ad quod siquis seruus lapidem importasset, liber & sui potens erat: & Dulopolim in eadem id iuris habuisse, ut qui seruus ad eam aufugisset, omni nexu solueretur. Cinna uero ciuili manente bello, cum per præconẽ edixisset, ut serui ad eum confugiẽtes uelut ad asylum, liberi forent, illosque ad pileum uocasset, magnas seruorũ et perditißimorum manus coëgisse fertur. Sed cum propter asylorũ impunitates, multa facinora admitterentur magna licẽtia, Tiberius Cæsar, ne impunita essent crimina, immunitates asylorum abrogauit, & exoletum morem antiquauit: qui tamen Samiæ Iunoni & Aesculapij delubro ius ueteris immunitatis ob religionem restituit. Neque omittendũ, seruis apud Romanos Statij, Dionysij, necnon Stichi & Heræ frequens nomẽ fuisse: sicut Athenis Dauus & Geta: cum enim Daci antea Daui dicerentur, ad Istri fontes bello subacti, Atheniensibus seruierũt, inde seruile nomen Daui & Getæ posteris reliquerunt: apud Syros Dama, in Paphlagonia Tybius, apud Phryges Manes & Mida seruile nomen fuit. Lacedæmoniorum serui peculiari nomine Helotæ, Argiuorum Gymnetæ, Cretensiũ Epharmiotæ, Clarotæ & Mnotæ dicuntur: Thessalorũ Penestæ, Syracusanorum Eustatoni, Mariandynorũ serui Doriphori, Sicyoniorũ Corynephori appellati sunt. Pelatæ uero & Thetes, liberorum quidẽ nomina fuere illorũ, qui coacti inopia, seruilia præstabant, sicut Callicyrij in Creta, & Syracusanis Arotæ & Callyrij. Præ cæteris autẽ Iones præcipui inter seruos habiti, & uelut insignia mancipia nobilitati sunt. Quare Callicra-

tidis Lacedæmonij uerbum fuit, qui interrogatus, cuiusmodi sibi uiderētur Iones, facetissime respondit, frugi seruos, liberos utiq; malos. Quod Agesilaus de Asiaticis iudicauit: & uulgo de Caligula proditū est, nec seruum meliorem, nec deteriorem dominum fuisse. Athenienses uero Harmodij & Aristogitonis, qui Hippiam interfecerunt, uelut deuota nomina libertati, tanti fecerūt, ut lege sanxerint, ne illa seruis indere liceret. Quo exemplo Domitianus Metium Pomposianum, quòd nomina Magonis & Hannibalis seruis indidisset, supplicio affecit, tanquam clarissimorum uirorum nomina seruili contagio polluisset: præter quæ constans obseruatio Romanis fuit nimium diu seruata, ne ciuis Romanus quouis crimine obnoxius, relegaretur, donec haud magno interuallo id seruare desiere. Primus enim L. Lamia Romanus ciuis, à Gabinio consule relegatus fertur, & post eum plures legū iudiciorumque pœnis affecti: fuitque animaduersum, ciuilibus bellis captos, uelut hostes in prædam uerti et uenum ire nō licuisse, semperque leuius seruitiū apud Romanos deditis quàm captis fuisse, Græcosque perraro seruitutem seruisse: quare illorum nullus mercatoribus dabatur locus: sicut Persarum, qui nunquam Romæ seruiere, nisi sub Alexādro Seuero imperatore, licet mox, adhibito precio, ad suos redditi sint: Ponticosque & Lydios seruos, aut Phrygios gregatim Romæ uenire: Thracibusque peculiare esse, sale coempta mancipia habere, sicut Lemnijs uino mercari.

Qui ludi apud Romanos frequentes fuerint, qui apud exteros, quæue sint nuces ocellatæ apud Tranquillum.

Caput XXI.

LVDVS

LVDVS calculorũ ueteribus præcipuus fuiſſe traditur, qui & latrones dicti: hi enim in duas diuiſi turmas erant, colore diuerſi, quorũ alij milites, alij hoſtes: horum luſus erat, ut turmis inſtructis uelut qui congredi acie parant, hinc inde ſub hoſtium imagine procederent: ac præſcripto fine, quoad quiſque progredi debeat, ita cauere oportebat, ut dum hoſtem quiſque inuadere nititur, alterius nõ pateat incurſibus: qui etiã ex gemma fuere: uiris & mulieribus frequens, à melioribus & ſummis honoribus uel maxime cultus & celebratus, quem Palamedes inueniſſe proditur, ad comprimendas ocioſi exercitus ſeditiones. Poſt quos fuere tali eburnei ſex angulorum æquali latitudine, teſſeræ uero quatuor: nanq; erant figuræ ex omni latere quadratæ, quas Græci κύβους uocãt. Sed tamen in iactu, teſſeris utebantur tribus, talis uero quatuor: in quibus figuræ effictæ uicẽ numeri habebant, ſed quinarius numerus non erat in talis ſicut in teſſeris. Tali aũt, aſtragali græcè dicti: & aſtragalizontes, talis ludẽtes. Geminum uero quadratum, hoc eſt, octo laterum, dixere aſphalum. Taxillorũ ludus ex octo punctis uel figuris cõſtabat: inter quos unus Steſichorius nomine, hoc eſt, octonarius, præcipuus erat. Qui quidem turricula, ſeu quæ dicebatur orca uel fritillus, ſuper patenti tabella punctis diſtincta iactabantur, ne luſoris manus iactũ falleret, & non caſu, ſed fraude conſiſterent. Talorum uero canis damnoſus, ſenio medius & anceps: ſiquidem modo lucra, nonnunquam damnum afferebat: is uero quaternarium numerum facit, chius uero ternarium: uenus autem quæ ſummum continet numerum, multum lucri affert, ſemperque felici exitu ludum

terminauit. Hæc enim cani opposita, colias dicebatur, tricenariumque absoluebat numerum, Euripides uero quadragenarium. In talis quoque legimus Vulturium & Herculem basilicum: quæ an signa fuerint uel numeri, dubitatur adhuc. In tesseris, Midas fortunatissimus erat. In taxillorum iactu, ter sex summam Græcis afferũt uictoriam: tria uero, summum damnum. Qua quidem alea Porcius Cato lusisse fertur animi laxãdi causa, & Augustus effuse, Domitianus, & Claudius, qui etiam lusoriũ conscripsit opus. Inter reliquos Theodoricus Gotthorũ rex, cum in alea uinceret, fertur indulgentissimus fuisse, eaque momẽta domesticos promerendis gratijs captare solitos, sicut cum Vespasianus in balneum transiret. Quibus quidẽ tesseris aptissima fuisse ligustra Plinius notauit. Fuit quoque apud ueteres ludus pilæ & folliculi præcipuæ commendationis & magni studij, quo & Iulius Cæsar, & Octauius, & alij clari uiri illustresque, exercendi corporis & animi uegetandi causa, studiosissime lusere: quo etiã Scæuola iureconsultus, remisso à negocijs animo, lusisse proditur: nonnunquã tesseris aut calculis. Quod de Dionysio tyranno traditur, ut pila & folliculo assidue luderet. Reliqui uero clarissimi duces, aut sapientiæ professores non improbandi, animum diuersis studijs iocisque remisere: quippe Socrates dum animo uacaret, cum pueris minutis & facie liberali, iocari assuêrat: & Scipio Aphricanus conchas mari legendo sæpe remisit curas: & Cato Censorius cum uerna & famulatu animum relaxauit, qui etiam qua die tulit repulsam, in conuiuio lusit: quod de Archia Tarentino proditur, ut cum pueris & seruitijs lusus agitaret. Heraclitus

raclitus quoque Ephesius cum à negocijs quiesceret, astragalis lusisse fertur. Et Attalus Asiæ rex hortũ pro delicijs coluit, nonnunquã fundendis statuis ocium occupauit. Memoratur Alexander Seuerus imperator per dies festos perdicum & catulorum pugna se oblectasse: et Amasis Aegypti rex post seria morionẽ egisse, & magnus ille Agesilaus cum infante filio arundinẽ ascendisse. Neq; prætereundũ quod de Demetrio proditum est Polyorchete, qui post negocia bellicas machinas: & de Europo Macedoniæ rege, qui in ocio lucernas fabricauit. Parthorum quoq; reges cum ocium superaret, cuspides acuisse feruntur. Et Dionysius iunior cura belli solutus, plaustella, mensas & sedes mira arte compinxit. Attalus uero Philomator pro oblectamẽto habuit, elleborum, aconitum & cicutam, uenenosasq; herbas plãtare, ut fructũ inde legeret. Sed tamen pila iuuenum lusus erat, frequens in Martio campo fieri solitus, exq; his altera paganica, trigonalis altera, in qua sinistræ usus præcipuus traditur. Nanq; illius impulsu magis quàm dextræ ludus agebatur, cuius erat usus uel maxime in corporis motu et agilitate, ut sciret apte pilam iacere atq; excipere, modo incurrere, modo recurrere. Armis quoque & equis, tum hasta, claua & pila, lucta, uenatione & cursu exerceri Romanã iuuentutem, uetus cõsuetudo fuit, pariter sudem torquere, equum agitare, arma tractare, sicut iactu disci, cursu, saltu, iaculatione uel cæstu: quos ludos pentathlum dixere, & ludiones pentathlos seu quinquertiones. Eratque senatusconsulto cautum, ut nisi his ludis pecuniã ludere nõ liceret. Græcis uero octo fuere ludi, quibus iuuentus exercebatur impune: stadium, diaulum,

dolichus, hoplites, pygme, pancratium, pale, & halma, hoc est, saltus. Præter quos fuit harpastũ, quod uolubili rotunditate in solo iactatur: qui ludus, Polluce autore, fiebat, ut iuuenes in geminas diuisi turmas, intra lineas seu metas consisterent: harpastóque posito in medio, quisque contenderet, ut intra gyrum alterius lineæ immitteretur: quod si contingeret, uictores erant: & discus. Fuit enim instar pilæ æneæ, quæ brachiorũ uiribus excepta, & in altum missa, exercebat corpora animosque, ita ut quantum quisque uiribus præstaret, maximè eniteret. Nanque is fortior & præcipuo robore habebatur, qui illum ultra signatum iecisset scopum: sicut halteres: erant enim circuli figura nõ sphærica, sed dimidia longiore, in quibus digiti inseri possent, quos facilibus brachijs rotabant: & nunc iactando, nũc rotando ludus committebatur. Fuit quoque petauri ludus admirationis præcipuæ, cum per circulos quispiam ueloci cursu transuolat, corpore ita librato, ut circulum non offendat: unde petauristæ ludiones dicti. Follis autem ludus remißior & ignauior habitus: eo enim senes imbelli ætate ludere solebant. Horum autores Lydos fuisse ferunt, qui ut famem qua premebantur, facilius ferrẽt, in miserijs hoc solatiũ inuenêre, ut ludo tempora transigerent. Apud Græcos frequens ludus erat sphæræ, qua qui uicisset, rex dicebatur & imperabat: uictus uero, asinus, & uictoris mandata exequebatur: cui sphæromachia nomẽ, quo in gymnasio iuuentus exerceri consuêrat. Spartanis palæstra, Atheniensibus præter palæstram, quam primi inuenere, erat equester ludus, quem dixere apobaten, quo Phocionis filius sæpißime lusit & uictor fuit.

Prodi-

Proditurque Germanorum mos peculiaris, ut cum omnia lusissent, nihilque pecuniarum superesset, in lusu extremo de libertate contenderent: uictus que in alea, seruitium pati, & addici uictori uelut mancipium patiebatur: apud quos frequens ludus erat, ut nudi iuuenes inter gladios & infestas frameas se inuicem iactitent, illasque saltu transiliant illæsi. Græcis *quoque iocus erat, cui nomen encotyle, quo uicti, uincentium genua manibus excipientes sublimes deferunt: & alius, cindalismus apud plebem frequens, quem clauis exercebant.* Nucibus *uero, & par impar, uel coturnicũ & gallinaceorũ certamine, quo ludo* Antonius & O*ctauius lusisse & melioribus omnibus uictor abijsse fertur: aut turbine, uel micantibus digitis, nonnunquam ocellatis nucibus* Romæ *ephebi pueri ludere solitauere.* Nummis *quoq; in sublime iactatis, caput uel nauim petere, ut quod tunc forte eueniret, & petitis responderet, id uictoriam daret: aut dormientibus oculos & ora pingere, frequens erat puerorum lusus.* Q*uæ quidem nuces loco aleæ fuerunt pueris nondum adultis, quibus in* Saturnalibus *ludere permissum, sicut iuuenibus alea reliquo anni tempore uetabatur.* P*arthorũ uero pueris ludus erant aurei tali, quibus certo anni tempore indulgere licebat.* S*ed quod modò est de ocellatis nucibus dictum, memini doctos uiros super nucibus ocellatis eiusmodi quæ essent, ancipitem diu cogitationem duxisse, uariaque in opinione uersari, & alios nuces auellanas, alios amygdalas putare, neq; satis certam ferre sententiam super* T*ranquilli uerbis, quibus* A*ugustũ laxãdi animi causa cum pueris facie liberali ocellatis nucibus lusisse dicit:* Q*uod uero nos*

ſentimus,& probabilius putamus, id eſt eiuſmodi,ut nuces ocellatas,nucleos,quos in Perſicis pomis ſitos inſpicimus,dicamus eſſe, quibus perſæpe ludere noſtrates pueros hodie uidemus:dictasq́ue ocellatas,propter ocellos & foramina quibus muniuntur undique. Neque de amygdala & auellana uel oſcilla,ſicut error habet,ſed de Perſicorum oßibus,quibus tunc ludebatur,& nunc frequens puerorum luſus eſt,intelligi conuenire, credimus exploratæ & non ambiguæ ſententiæ fore.

Quæ uota olim ſolennia fuere apud Romanos,& quæ apud exteros,quiue uota concipere,& quomodo ſoliti ſint.
Caput XXII.

QVI mos uetuſtus in uotis nuncupãdis olim,quæq; ſolennitas concipiendorum fuiſſet,multi uarie executi ſunt. In primis obſeruatum legimus, ut ſimul ac cõſuli aut imperatori,cui belli ſumma cõmiſſa erat,de euentu belli incerta ſpe fluctuanti, uotum uouere collibitum eſſet,ſi id inconſulto ſenatu, aut citra populi autoritatem faceret,de manubijs uel hoſtium ſpolijs,aut ſi non ſufficerent,ſua impenſa exoluere teneretur. Vouebantur enim ſæpius templa ædésue deorũ:ludiq́ue dijs, aut ſtatuæ,quibus numina placari,aut expiari crimina putabãt. Nonnunquam mulſi pocillum pro magno munere dijs uotum inuenimus. In quo fuit ſeruatũ,ut uelato capite,& ueſte caput opertus imperator,prætor,aut conſul uotum effundat,illudq́ue conceptis uerbis ſuſcipiat. Quos quidem ludos plerunque imperatores uouerunt ex anno imperij computatos,ut ſcilicet totidem dierũ ludi fierent,quot illi annis imperio præfuiſſent. Ideo Galenus Cæſar deuictis Syris in Aſia,
decem-

decennalia uota celebrauit. Theodosius uicennalia & tricennalia, sicut denariæ ceremoniæ & tricenariæ: quarum sacra adituris, decem aut triginta diebus obseruantia præcipitur. Et centenariæ cœnæ à centenis sestertijs: & uasa milliaria, aprosque milliarios à ponderibus dictos comperimus. Porticus quoque centenarias & milliarias dicimus, à passuũ longitudine dimensas. Vestes etiam coronasq; ex auro & gemmis, plerunque numinibus uotas, & uoto persoluto dicatas inuenimus: quæ quidem uota pro imperij æternitate, nonnunquam pro salute ciuium uerbis solennibus concipi solebant. In quo id seruatũ est, ut nõ nisi tertio die post calend. Ianuarias, pro salute principis uotũ concipiatur, utque solẽne iusiurandum nuncupationibus uotorum præstetur. Etiam pro itu & reditu, proq; incolumitate principis, iacere stipẽ ad lacum Curtij, aut ludorum celebritas, apud Romanos uotum fuisse compertum est. Quotiesque pro principis incolumitate concipiebatur uotum, Tiberio imperante id seruatum est, ut in uotorum nuncupatione, Neronem Drusumq; dijs commendarent. Quæ uero dictator, consul, aut prætor uota suscipiebat, non aliter nisi uerbis conceptis, præeunte põtifice maximo, ne quid præpostere dicatur, concipi poterant. Ex incerta quoque pecunia, & quæ non extaret, uotum cõcipi posse plerunque animaduersum est: si tamen semel uotum emissum foret, illud denuo irritũ facere nõ licebat. Quòd si incerta pecunia fuisset, pro qua uotum conciperetur, eaque bello usui non esset, illã reponi, nec cum alia misceri oportebat: quod nisi factum esset, uotum nõ rite emissum. nec religione uouentẽ exolui putarũt. Quod si uer sacrũ in magnis

reipub.casibus uotum uouendum foret, illa infixa religio animis fuit, ut nisi ex autoritate collegij pontificũ uotum fieret, nõ uotum, sed inconsulta pollicitatio censeretur. Hoc enim antequam emitteretur, patribus renunciari, & populi iussu ac consulto senatus, arbitratúque pontificum fieri debebat: aliter rite factum conceptúmue esse minus censuere: illudque à prætore uel consule, aut pontifice maximo emitti perperam. In hoc enim uoto, quicquid ex suibus, ouibus & agnis inter calend. Martias & idus Maias, apud quenque natũ editúmue fuisset, uoto contineri dixerunt: pueros quoque et puellas, qui inter hæc tẽpora editi fuissent, haud dubie uoto comprehendi: sed quia immolare eos turpe ducerent, hoc piaculari sacro expiarunt, ut adultos uelarent, uelatosque extra fines exigerẽt, qui uernæ dicti sunt, quo piaculo liberi religione putabãtur. Cuius instar Metapontinos uotum uouisse ferunt: nam uoti compotes, auream æstatem Apollini deuouerunt, quod esse arbitramur, uberrimum et quæstuosissimum annum deo & numinibus consecrari. Fuit animaduersum, uer sacrum antea uotum, & post temporum interualla persolutum, religione uouentem, & populum exoluisse, riteque exolutum uideri. Præter quæ, hecatombas uouere Græcis & Romanis antiqui moris fuit olim, cum pestilenti contagio & graui morbo laborarent: quod à Laconibus primum inuentum fuisse dicunt. Cuius uoti obseruatio talis erat, ut centũ aræ uno in loco aggesto cespite, fierent: in eisque centum boues, centum oues, centumq; sues uno tempore immolarent: si uerò imperatorum uotum esset, centum leones, centumque aquilæ unà mactarẽtur. Fuitque constitutum, ut cum

ut cum hecatombæ uel publica uota soluebantur, populi luctus & mœror desineret. Nanque in luctu uouere, est mali auspicij & detestabilis. Est quoque memoriæ proditum, non dijs tantum, sed & uentis uelut sancto numini uota persoluta: quippe Augustus Circio, ne Galliam rapide infestaret, uotum exoluit, & sacrum fecit: cuius tanta plerunque uis erat, ut tecta auferret: Calabri Iapygi, Apuli uẽto Apulo, Athenæ Scironi, Pamphylij Gagneo, ne incolas tabe afficerent, néue arua depopularentur. Præcipue Thurij magno affecti beneficio, Boreæ uti deo uota persoluerunt, quòd Dionysij classem, quam ad eorum excidiũ parauerat, uehementior coortus, funditus euertisset: sicut Xerxe in Græciam innumerabiles copias ducẽte, Delphicum respondisse Græcis oraculum ferunt, ut uentos precarentur sibi auxilio adesse: qui ara uẽtis extructa, illos propicios habuerũt, tota ferè hostium classe demersa. In agro quoque Sicyonio uentis extructam aram legimus: cui quotannis noctem unam uota effundunt, ut lenita uis uenti desineret: cum turbine uentorum, uillæ, arbusta, fruges paßim deuastarentur. Et apud Methonem Palladi Anemotidi templum dicatum est, ne uiolentiores perflantes loca deuastarent. Ponti uero & Persarum regũ uouendi modus erat, ut in excelsis iugis & summo uertice montium pyram construant, alteramq́ue desuper breuiorem: ipséque ad pyram ligna rex inferat primus, Iouiq; Militari lac & mel inspergat: & postquam uinum, mel & odores infuderit, uelut propiciato deo, uota enunciet: pulmentóque præparato, quod astantibus datur, pyræ ignem inferat: quo incendio æstuante aëre, uix illuc accedere

permittitur: Græcis uerò frequens usus erat, ut statuas longo æuo duraturas dijs uouerent: quippe Nicanore ægrotante, Aristoteles uota fecit pro incolumitate, statuas se, Ioui Seruatori unam, alterā Iunoni Sospitæ dicaturum: qui loti, & pura ueste amicti, in superiore domus thalamo plerunq; uota effundunt, & dijs supplicant: Athenienses uerò, cùm in aureis & argenteis uasibus dijs propinassent, & pæana cecinissent, tunc demū sanctißimis ceremonijs cælum suspicientes, uota nuncupabant. Ea autem ex primigenijs agnis, nonnunquam ex bobus qui iugum non subijssent, frequentia fuere. In quo fuit seruatum, ut ramus ex sacra olea alba lana coronatus, in emißione uotorū adhiberetur: sicut Parthorum reges & magi, qui nyctegretum quæ nyctilopa dicitur, herbam coloris hysginei ut spinæ folia, adhibebāt, magnis sæpe laudibus celebratam: qua nō adhibita, nullum uotum rite concipi arbitrati sunt: qui cum deos euocabant, marmaritidem herbam, quæ in desertis petris et saxis præruptißimis nascitur, admiscebāt. Apud Aegyptios uerò, pro pueris morbo affectis uota concipiebant, ut si deus uoto adesset, desectum capillū dijs dedicarēt. Mysis nisi immolato prius equo & litato, extisque depastis, uota concipere non licuit. Inter solēnia autem uota fuisse traditur, quoties exercitus duces de spolijs hostium Vulcano uotum fecissent: id enim soluebatur, ut fusis fugatisq; hostibus, scuta, gladios & arma, spoliaq;, nonnunquam bellorum machinas, currusque & inutiles naues, uno in loco aggerant, pyraque extructa, circunstante populo et frequentißimo exercitu, uelut disposita acie, dux more patrio discinctus, Vulcano, Marti & Palladi incendat:

dat: ipséque dux indutus purpuram, primus ardentem facem sumere, ambasq; manus in cælum tendere, deinde in pyram summittere debeat, toto circùm exercitu exultante, & percußis armis plaudente: pyráque & armis exustis, sacra & rem diuinam faciant, tametsi arma militaria non exuri, sed belli more cremari solita legamus. Apud Hermunduros, *inter solẽnia uota, belli duces sacrare diuersam aciem, illamque* Marti & Mercurio *deuouere consueuerunt: quo uoto, equi, uiri, spolia & machinæ, & cuncta bello quæsita, occisioni dantur.* Artaxerxes *pro uxoris salute,* Terræ *uotum faciens, se illam attacta humo solenni prece adoraturum promisit: &* Berenice*, ut deo uota solueret, nudo pede & abraso capillo* Hierosolymis *ante tribunal supplicauit.* Nonnunquam *frequens apud ueteres uotum fuit, ut decima prædæ & spoliorum, quicquid ex hostibus captum fuisset,* Ioui *& dijs deuouerent: quare* Iupiter *prædator nuncupatus: sicut* Camillus*, captis* Veijs*, uotũ uouisse dicitur.* Id *enim soluebatnr, ut prædæ parte diuendita, donum dijs & numinibus dicarent.* Qui *mos* Gallorum *fuit, ut belli iure quæsita, plerunque uerò partem* Marti *deuouerent: in quo id erat constitutum, ut diuina ope implorata, is plus spei ferret, & propicios facilius haberet deos, qui maiorẽ prædæ partem dijs deuouisset.* Qua *tempestate* Crotoniatæ *aduersus* Locrenses, *graues testatasque inimicitias habebant, bello dimicaturi, cùm decimam prædæ* Apollini *uouissent,* Locrenses *ut uoto uincerẽt, nonam deuouêre: & cùm* Galli Aristonico *duce cõtra* Romanos *militarent, deq; hostium præda aureum torquem* Marti *pmisissent,* Flaminius*, ut uoto uinceret, de tor-*

quibus Gallorum Marti trophæū posuit. Aratus uerò Sicyonius cum DC. hominū capita, ne ab aduersarijs uoto uinceretur, se deo immolaturū uouisset, non compos, exoluere uotum Thessalico dolo recusauit. Fuitq; nouentium mos, ut qui compotes uoti fuissent, quo potiora sumerent, ueteribus persolutis, nouis se obligarēt uotis: utque pater qui solus autorandi potestatem habet, uotum filij nomine cōcipere, ipsumque numinibus obligare poßit. Decimam quoq; fructuū Herculi passim uoueri, uotumque effundi solere Romæ, in usu comperimus, quod auspicatißimum duxerūt & fortunatißimum. Qua de causa Lucullū peritū Romani moris & iuris, quòd decimā Herculi uouisset, uotumq; persoluisset, maximis auctum opibus fortunisque æstimarunt. Illud utique uerū est, consules designatos ipso die initi magistratus, in bellum profecturos, concionē ad populū habere, Capitolium adire, ibiq; sacrificio perfecto, uota effundere solere: tūc suscepto emissoq; uoto, cum se numinibus obligarent, rei uoti appellati: cùm autem uoti cōpotes, promissa exoluissent, dānati uoti dicti sunt. Quoties grauia & acerba ac misera & intoleranda quispiam pateretur indignè, uoti & imprecationis genus maximū erat, ut positis humi genibus, ambas palmas crebris ictibus solo incuteret, aut torrē ignitum ianuæ apponeret, illique obuianti delibatis sacris, madente lachrymis sinu, deos superos atque inferos, cælum noctemque contestans, necem, exilium, dirasque calamitates, furiali carmine imprecetur: & sæua quædam numina aduocās, illum cum omni stirpe & gente, caput, domum, fortunas deuouere, & prætereuntem execrari debeat: quæ imprecatio dici non potest

potest quàm miri & efficacis studij sit ad uim diuinitatis commouendam. Quibus diris Atteium tribunum plebis execratũ M. Crassum ad bellum Parthicũ prodeuntem, magno pòst exitio consequuto. Cretensibus uerò acerbissima censetur imprecatio, omnibus uotis expetere, ut hi quos deuouemus, mala consuetudine delectentur: qua imprecatione nulla est efficacior ad excidium properandum: tanquam qui in abusum semel lapsus fuisset, amplius emendare facinus & ad frugales mores reuerti nequiret. Ideo Carondas graues pœnas sanxisse fertur, ac omni supplicio dignos putasse illos, qui cum malis assuescerẽt. Apud Spartanos inter sæuissimas execrationes fuit ἱπποτροφὴ, quã caballationem recentiores uocant, id est equorum enutritio, eò quòd magno staret impẽdio, & homines suaui captu ad perniciẽ duceret. Nã morbus alẽdi equos, non pauperes, ut aiunt, sed arua frumẽtifera sectatur. Extatque in ueteribus monumẽtis, quòd qui Opi deæ, quæ terra dicta est, uotum concipiunt, sedentes uotum effundere, inque concipiendo terram tangere debeãt: utque pro boum incolumitate agricolæ Syluano uota persoluant, farris, adorei, lardi, ac pulpæ & uini: pro equis Hipponæ: Castori & Polluci nautæ, & qui naufragiũ timent. Qui uerò laboribus anguntur, Tutano: fures Lauernæ, iuuenes Horæ: sicut pastores Pani deo pro pecoribus: & qui uiã pfecturi sunt, Herculi supplicãt. Syluano quoq; in singula boum capita, adoreo, lardo, & uini sextario, subtaxata mensura, uotum fit. Ferũt pastoritios Aphros inter uota, & primitiarũ loco, aurẽ pecudis præcidere, illamq; ceruice aduersa supra domũ abijcere: pro noctibus uerò serta, unguẽta et

coronas Veneri aut Cupidini dona ferre. Cumque dijs manibus & diti cōcipitur uotum, quæ deuotio potius dicta est, ouibus tribus atris Telluri Iouiq; sacrū fit: in quorum precatione qui rem diuinam facit, cùm tellurem inuocat, manibus terram tangit: cùm uerò Iouem, sublatis in cælum manibus precationem peragit. Cùm aūt uotum effunditur, manus pectori admouere præcipitur: aliter uotum non rite concipi, sed pollui sacra inexpiabili religione putarūt. Animaduersum tamen est, pontificum decreto caueri, ut si ab exercitus duce, dijs manibus quispiam deuotus & consecratus foret, neque is in acie cecidisset, ut Diti satisfiat, signum septem pedes altum in terram defodi oportere: ubique signum effossum fuisset, illic hostias immolari non licere. Et tametsi res deo deuotas nemo sibi asciscere queat, hominem tamē deo deuotum, aut dijs consecratum occidere permitti impune, eamq; cædem capitali noxæ non haberi, tanquā illius anima non ad nos, sed ad deos pertineat. Illud quoq; inter autores conuenit, fuisse apud Gallos inter consceleratas preces & nefaria uota, quæ nec more, nec iure concipiuntur, frequēti in usu, ut in magnis discriminibus et extremis casibus, homines se dijs immolaturos: Romanis, ferro se digladiaturos, aut pro alterius salute se & caput suum deuoturos, nonnunquam in scenam se prodituros & histrionicam saltaturos: apud Græcos, decimum quenque Apollini Delphico daturos: Locrensibus, uirgines se prostituturos: apud alios, desectum crinem dijs oblaturos: et apud Persas, uiuos homines defossuros uouerent. Quare Ametris Xerxis uxor, ut gratiam dijs referret, quòd in uita diu processerat, quatuordecim

illustrium

illustrium Persarum liberos, sub terram uiuos defodisse, & uotum persoluisse dicitur, tanquam his uotis & diris imprecationibus dÿ immortales & cœlestia numina placentur. Ipsis enim defodere uiuentes, uulgato in usu fuit. Idomeneus uerò Cretensium rex, cùm naufragus ex uoto conscelerato filium sibi obuiam factum immolare dÿs uellet, illumque perditum iret, à Cretensibus pulsus & patria eiectus fuit. Pausanias autem Lacedæmoniorum dux, ad Platæas uictor contra Mardonium, cùm de manubÿs tripodem auream Delphis uotum soluisset, suumque nomen inscriberet, Lacedæmonÿ pertæsi insolentiam, epigramma induxerunt, & ciuitatum nomina inscripserunt. Neque præterierim responsum Hammonis Atheniensibus datum, Ioui magis cordi esse, uota Lacedæmoniorum tenuia, & modicas oblationes, pias & castas, quàm immodica & opulenta Atheniensium: atque opimis hostÿs & uictimis illorum fœdari aras. Id quod Pythagoras censuit, thure & libis magis gaudere & placatiores esse deos, quàm hecatombis & multo sanguine aßiduè aras cumulari.

Consueuisse Romanos illorum bona, quos maximis criminibus damnarant, publicare: & quæ porticus Romæ insignes fuerint. Caput XXIII.

ADVERTI sæpe animum, consueuisse Romanos, quos pro criminibus oppidò grauibus supplicio affecerant, illorum bona propter criminis detestãdum facinus, publicare: illaque destinare publicis usibus, ita ut domini supplicium bonorum publicatio sequeretur. Sic Tarquinio rege eiecto, ager qui Tarquiniorum quondam fuerat, Marti dicatus, campus Martius

dictus est: sic C. Caßij domus, cui ob affectati regni crimen dies perduellionis dicta fuit, euersa & demolita, area ante Telluris ædem facta est. Domus præterea Marci Manlij Capitolini, quæ quondam in arce fuerat, qui suspicione regni pœnas dedit, de saxo deiectus, ædes atque officina Monetæ fuit: in qua æde lintei libri, in quibus erant fata Romanorum, seruabantur. nam Sibyllinos & Martianos, ad quos decemuiri quoties dij consulendi sunt, adire solent, in Capitolini Iouis & Apollinis templo in Palatio seruari certum est. Inde senatus decreto iussúque populi, ne quis arcem incoleret, néue Manliæ gentis homo, Marci prænomen ferret, cautum fuit: ut æterna memoria dedecoris, generi & nomini suo inusta foret. Et cum Macellus quidam nequam & criminosus, qui in ganeo & lustris uitam egerat, propter latrocinia sordesque uitæ, capitali supplicio pœnas dedisset, bonis publcatis, in ipsius domo ab Aemylio & Fuluio censoribus macellum, ubi obsonia uenderētur, locum extructum fecerunt: tametsi forum olitorium Romæ antiquum macellum fuisse tradant. Sp. quoque Melij domus, quòd turpitur regnum appetere conatus esset, postquam capitis accersitus, pœnas dedit, patrimonio publicato, Aequimelium dicta est. Meminimus quoque Vitrubij Vacci, cuius in Palatio domus, ob illius facinoris pœnam, publicata & euersa, Vacci prata loco nomen dedit. Nec minus M. Flacci turbulenti ciuis, qui cum C. Graccho seditionem molitus fuit, cuius domū Quintus Catulus de manubijs Cimbricis porticum fecit, quæ Catuli appellatur: ut tantorum criminum facinora nomen denotaret, supplicijque insignis memoria foret

foret sempiterna. Quibus exemplis Sylla dictator & mox C. Cæsar, de bonis proscriptorum publicandis perniciosas leges tulere, quæ Iulia & Cornelia dictæ: unde tot sectiones & omnis generis sectores emerserunt. In quam porticum, Ciceronis domus indigno facinore euersa, iussu Clodij mutata fertur. Sed meminisse oportet, præter hanc Quinti Catuli, plures Romæ porticus insigni nomine fuisse: nam Pompeij porticus ante ipsius curiam fuit: & altera Octauiæ iuxta ædem Iunonis, in qua signa militaria olim à Dalmatis Domitio adempta, mox ab Augusto restituta, diu mansere: & Philippi porticus, Herculis imagine, & Helena Zeuxidis manu celebrata: Porticum quoque duplicem ad circum Flaminium, ab opere Corinthiam, à Cn. Octauio, qui de Perseo naualem triumphum egit, magnifice instructam legimus atque munitam: & Metelli, iuxta ædem Statoris Iouis, per quas matronæ uectari & spatiari solebãt. Fuit præterea porticus Quirini antiquo opere uisenda, & Lucij & Caij: atque alia Liuiæ & Octauiæ ab Augusto quondam, sed alienis nominibus constructæ: in qua ampla prætoria fuisse memorant: quibus ab Augusto demolitis: porticus sub nomine Liuiæ non minoris cultus maiestatisque suffecta est: & porticus Claudiæ, ubi ambulationes subdiales miro ingenio elaboratæ fuerunt. Celebratur quoque porticus Augusti in Palatio cum bibliotheca Græca Latinaque, Numidico marmore per suam symmetriam extructa: in qua Belidum imagines quinquaginta, quæ maritos necauerũt, sitæ erant: & Vipsana, & septorum marmore, & imaginibus, tum lauretis & magnificis operibus

excultæ. Athenis uerò porticus Pœcile, & altera uaria, ubi Mercurius æneus erat, celebratißimæ picturæ uarietate, miris laudibus feruntur, ubi pugna Marathonia depicta & alia Pysianactia, & Pœcile in Elide, quam echum uocabãt. ferturque de Olympiæ porticu, quam heptaphonon uocitant, diuersa structuræ facie, mirum: ut uox conclamata per septem orbes ruptis spatijs, eandem multiplicato sono referat: sicut in Cyzico turres septem, acceptas uoces numeroso percussu multiplicãt. Inter quas angiportu patritia non in postremis fuit, iuxta ædem Dianæ, ad quam ingredi uiros religio non sinit. Extra quoque portam Trigeminam, unam porticũ, & alteram ad portam Fontinalem iuxta Martis aram, ab ædilibus curulibus ex mulctatitia pecunia constructas, & Seueri porticum postea additam fuisse, à multis prodita memoria est. Sed quia de Pœcile porticu loquor, sciendum est, in hac Stoicos philosophari, sicut Peripateticos in Lycio. Quare Zeno, quod in porticu docebat, quæ Græce στοὰ dicitur, autor Stoicæ sectæ perhibetur. Epicurus uerò scholam & conuentus in hortis habuit, ubi philosophabatur.

Quàm multiplex annus apud diuersas gentes fuerit, & qui annus Romanis, quódue principium anni sit.

Caput XXIIII.

DE MVLTIPLICI anno apud plerasque gentes animaduertimus dispares differẽtias, & multiformes species fuisse: aliosque alia obseruatione annum metiri, ita ut suo quenque ingenio, & prout cuique commodum fuit, annum dimensos inueniamus. Persis non obscura nec incelebri ratione, trecẽtis sexaginta

ginta quinque diebus annus præfinitur. Ex Græcis *plerique, singulis quatuor mensibus annum statuêre: nonnulli ad solis cursum terminarunt, quare lycabas dicebatur. Quidam ex barbaris, trium mensium effecerunt. Arcades interdum uno, nonnunquam tribus mẽsibus annum metiti sunt: ita ut quadripartitis temporibus, diuiso solis cursu, per singula tempora annum efficerent. Alij æstate unum, alterum hyeme commenti fuere: plures à tribus temporibus, æstate, hyeme & uere, quatuor mensium annum statuêre. Aegyptij non una facie, sed multiplici sorte uariarunt, ut quandoque trium, sæpius quatuor mensium annum efficerent: plerunque mensis spatio ad cursum lunæ metiebãtur. Fuere qui crederent, Cares & Acarnanes aliquando sex mensium, frequentius menstruum annum fecisse: Indos quoque diligenti dimensione plena annorum spatia seruasse: menses uerò in quinos denos dies, præter alios, definisse. Sed post omnes, uariatis temporibus Aegyptios uerum annum reperisse, atque obseruata ratione astrorum, ad solis cursum diuisisse satis cõstat, duodecim mẽsibus anno aßignatis, quos CCC. dierum numero singulos terminarunt: quem propter motus conuertentes & uicißitudines ante inuentas literas, ita effinxere, ut draco curuus in se flexus, suam caudam morderet: quæ descriptio, quod uolubili orbe circumagitur, annum designauit. Dixereque annum lunarem dierum XXX. alij CCCLIIII. effecere, annúmque Ioui, menses uero Iunoni dicarunt. Fertur Solon ita metitus fuisse annum, ut ad lunæ cursum modò antecedentis solem, modò subsequentis, dimensio anni fieret: quod Indos facere inuenimus, ut ad lunæ mea-*

tus, cum ſe in cornua curuabat, tempora notarent. Solarem uero qui ex XII. menſibus cõſtat, CCCLX. dierum effecere. Thebani uero ſacerdotes ex ſolis curſu annum dimetientes, duodecim tricenorum dierum, quinos adiecere, qui uertentem annum efficerẽt. Sunt qui tradant Thaletem Mileſium in CCCLXV. dies annum diuiſiſſe, primumq́ue ueram dimẽſionem commentum fuiſſe. Omnibus autem ſideribus in ſuum recurrentibus orbem, ita ut poſt omnium ſiderum contortionem, ad eundum locum, unde digreſſa fuerunt, regreßio fieret: cum multa annorũ interceſſerint millia, magnum annum tradiderunt: quem quidem poſt duodecim millium & nongentorum LIIII. annorum ſpatia fieri, mathematici uolunt: idq́ue Arabes in primis opinati ſunt. Nonnulli niſi poſt XV. annorum millia conuerſionem maioris anni fieri indicarunt. Alij XXXVI. annorum millibus: pleriq; ex ſingulis tribus millibus: multi, mille CCCC. & LX. annorum circuitu terminari dixerunt, quum luna & ſol aliaq́ue ſidera, poſt multa ſecula & ætates, ſuis locis & originibus reſtituta forent: quem mundanum annum nuncupant. Galli autem poſt trigeſimum annum ſeculum fieri putant. In Italia apud Lauinios tredecim menſium ſpatio, hoc eſt, CCCLXXIIII. diebus annus claudebatur. Romulus decem menſium curriculo definiuit annum, Martiumq́ue principium fecit, quintúmque ab eo Quintilem, & reliquos deinceps nuncupauit. Numa uero Pompilius aliquanto moroſius ueſtigans, primus ad ſolis curſum, poſt Aegyptios in duodecim menſes annum dimenſus fuit, Ianuario & Februario adiectis: Ianuarioq́ue initium dedit, tũc uerè anni

anni principium esse arbitratus, quum post hybernum tropicum sol quò ulterius progrediatur non habens, perfecto cursu zodiaci, p singulas stationes celeri meatu ad nos reuerti incipit. Quem quia tricenis diebus per singulos mẽses luna non perficit, ita dispẽsauit intercalandos dies, ut uigesimo anno ad metam eandem solis, unde orsi essent, plenis annorum spatijs dies congruerent: quod erat apud Græcos aliter institutũ: nam ita intercalabãt, ut tertio quoque anno mensem intercalarem adijcerẽt. Aegyptij uero tricenis diebus, quibus annus claudebatur, quinos dies singulis annis pro intercalari adiecere: sæpiusque in describendo intercalari uariatum fuit, donec diuus Augustus intercalario mense sublato, ita annum designauit, ut quarto quoque anno absoluto, non autem incipiẽte, ut Cæsar dijudicarat, unus intercalaretur dies, ut ad solis cursum dimensio anni congrueret. Hebræi ab æquinoctio uerno, Græci à solstitio, Aegyptij ab autumno initium fecere anni: quibus Septẽber erat principium, cui Hermen dixere nomen: ex quibus alij primum mẽsem totius anni Their nuncupant: alij, ut Achæi & plerique circa ortum Vergiliarum, uelut anni principio, magistratus & honores ineunt. Aetoli post autumnale æquinoctium comitia faciunt. Druides à sexta quaque luna augurãtur anni intium. Eratque annus naturalis, qui duodecim spatio mensium claudebatur, & ciuilis uariarum gentium opinione definitus: nam & trieteris duorum spatio annorum constabat, tertio incipiente: olympias ex quatuor, quinto redeunte. Eudoxi annus, octo ex nostris continet. Is enim ad ueram anni cognitionem proxime accessit: deinde

Hipparchus, postea Ptolemæus, demum Cæsar. Chaldaicus, duodecim: Methonicus, undeuiginti: Saturni triginta annorum fuit: Iouis, duodecim: Martis, duorum. Alij septimum quenque obseruarũt annum, propterea quòd ætatis hominis signum imprimeret. Nonnulli per ætates annos distinxere, ita ut singulis ætatibus triginta annorum spatium darent: itaque pro gentium arbitrio, proq́ue uoluntate, nonnunquam iudicio imperitæ multitudinis, ciuilis annus terminabatur, quem magnum plerique dicunt. Sed quanuis anni principium Ianuarius fecerit, tamen sequutis temporibus, quo ad comitia & ineundos magistratus, diuersa Romanis anni principia fuere. Nam P. Ebutio & Q. Seruilio consulibus, calendis Sextilibus principium anni agebatur: in eisdemq́ue consules, prætores & reliqui magistratus honores inibant. Quo autem tempore decemuiri reip. præfuere, non Sextiles calendæ, sed idus Maiæ solennes ineundis magistratibus fuere: donec tribunis militum consulari potestate creatis, cùm Veientes diutino & graui bello premerentur, ad idus Decembres anni principium haberi cœptum fuit, in quibus magistratus inibant & honores dabant. Mansit hæc descriptio anni ad secundum Punicum bellum, quo Romani exitiali bello conflictati sunt, ex quo tempore idus Martias anni principium fecere. Sæpiusq́ue super anni principio Romani uariarũt, ut modò calendis Quintilibus, modò Octobribus calendis, prout res tempusq́ue postulabant, anni principium facerent: donec ad Augusti tempora uentum est, in quibus rursus calendis Ianuarijs, suscipiendis honoribus anni principium fecere. Fuit tamen

memo-

memoriæ proditum Nerone imperante, censuisse senatum, ut Decembri mense quo in lucem editus erat, anni principium fieret: sicut Augusto regnante, officiosæ in eum urbes, quo die ad se primum uenisset, anni initium fecerunt. Est quoque illa obseruatio solennis nimium diu seruata, quæ quanuis principio anni mensibus uariato, tamen sicut initio seruari cœpta, ita ad postremum mansit, ut in aris Vestalibus nouum ignem calendis Martijs accenderent, laureas uirides tam in consularibus fascibus, quàm ædibus regis sacrorum, flaminum, Vestalium, atque curiæ, ueteribus mutarent, mercedem magistris soluerent, uectigalia locarent, matronæ seruis cœnas apponerent, & festum diem agerent (quare matronalia dicta) muneráque uiri mulieribus mitterent, ut in Saturnalibus uiris mulieres: comitia auspicarentur. Sed quod de Martio loquimur, à primo urbis ortu anni principium fecisse: animaduertẽdum, prioribus seculis apud uarias gentes miræ obseruationis fuisse: siquidem Numa primus, mox Albani, Aricini & Tusculani, Martium totius anni tertium fecerunt, Sabini & Peligni quartum, Laurentes & Phalisci quintum, Hernici sextum, Equiculi decimum locum in anni constitutione Martium habere uoluerunt. Athenien sibus uero Martius Anasterion dicitur, ab alijs Munichio: Aprilis, Chronius & Antesteriõ, ab Aegyptijs Pamenothus: Maius Metagetnion, qui apud Syracusanos Carnius, ab Oscis Mesius nuncupatur: Iunius Boëdromium, Panemius Iulius, Augustus Thiatis, Gorpias September, qui ab Aegyptijs Tot, ab eisdem Choe & Thybis: December Posideo & Mechiris, Ianuarius qui apud

Iones Lenæos dicitur, quod Bacchi tunc festa fierent: Tragelinus autem Februarius. Eratque uetus constitutum apud pontifices, ut sua numina mensibus præficerent, mensesq; singulis numinibus dicarent. Quippe Ianuarius Iunoni erat sacer, Neptuno Februarius, Martius Mineruæ, Aprilis Veneri, Maius Apollini, Iunius Mercurio, Ioui Iulius, Augustus Cereri, Vulcano September, Marti October, Nouember Dianæ, & Vestæ Decēber. Ab Atheniensibus uero, ut Ianuarius qui erat anni principium, utque prima & ultima dies cuiusque mensis, Demetrij nomine appellaretur, aliquando lege cautum fuit, quum Demetrio plus nimio indulgerent, & famularentur. Cuius exemplo nonnulli ex Cæsaribus, perpetua felicitate insolentes, mensibus sua nomina indiderunt, fauore imperitæ multitudinis ducti: nam September & Iunius Germanici nomine appellati sunt, October Domitianus, Aprilis Neroneus, Maius Claudius: sicut Augusti & Iulij nomina uelut sanctiora diuo Cæsari & Octauio, uulgi opinio & consensus consecrauit. Tiberius uero Cæsar, ne Septēber suo nomine, néue October Liuius uocaretur, apud populū intercessit & peruicit. Commodo autem Antonino pro Augusto Commodum, pro Septembri Herculem, pro Octobri inuictum, pro Nouembri exuperatorium, pro Decembri Amazonnium, assentatores nomina indiderunt: à Tacito uero Cæsare, September Tacitus dictus est.

Qui topiarij apud iureconsultos dicti sint, & legato fundo instructo, an ueniant topiarij, & quæ seruorum species apud eosdem. Caput XXV.

Cum

CVM æstate anni in Vaticano ego & Franciscus Helius. & nonnulli studijs & honestis artibus dediti, sole iam occiduo deambularemus, & de opere topiario mentio fieret: quidam doctrina & fama celebri, & tunc in numero patronorum allectus, homo maledicus & conuiciator, quæsiuit à me, credo explorandi causa, qui essent topiarij, quodúe topiarium opus foret. Cúmque ego à iureconsultis quos profitebatur, de opere topiario & topiarijs multimodam mentionem non ambiguo significatu fieri respondissem: potuisse uel ab illis didicisse: ipse uero id pernegabat, & paulo commotior, haud usquam de topiarijs apud iureconsultos mentionem fieri petulanti dicto asserebat. Sed quum libri tunc copia non esset, ne uiderer tumultuosius agere, & contentionibus magis quàm iure contendere, in aliud tempus dilatis sermonibus, quæ tunc mihi in mentem uenerunt, dixi topiarios inter prædiorum rusticorum operarios censeri: dictosque à Græcis, qui arbusculas uirgultaque ductilia facili flexu in uarias formas figurasque modò humi, modò per ruris spatia uario & solerti ingenio effingerent & concinnarent: fuisseque moris prisci, buxo, myrto, aut alio uirgulto uarias hominum effigies nauiumque formas, aut turrium, ædium, uel cubiculorum species, in hortis per huiusmodi operis magistros qui topiarij dicti sunt, effingi & concinnari, ἀπὸ τῶν τόπων, hoc est, à locis, quæ uirgultis eiusmodi effinguntur. quæ quidem ars in hortis colendis frequens fuit, nec fastidienda sedulitas: quo opere hortos nostrates myrto, rosis, hedera, alijsque uirgultis per istiusmodi operarios excultos uidemus. Quibus ille quum uix acquieuisset,

haud multo post digressus est. Ego quoque quum me domum recepissem, leui defunctus opera, non modo ab Vlpiano, sed alijs quoque iureconsultis de topiarijs & opere topiario, quod ille pernegabat, mentionem multimodam abunde fieri animaduerti, atque respondisse Vlpianum, inter cæteros fundo instructo legato, non modo instrumenta fundi, sed si uiridaria sint, etiam topiarios accedere legato. Verba ex Vlpiani responsis
" de instructo fundo hæc sunt: Quibusdam regionibus
" accedunt, si uilla cultior est, ueluti atrienses scoparij: si
" etiam uiridaria, topiarij: si fundus saltus, pastionesq;
" habeat, greges pecorum pastoresque saltuarij. Sed quum de scoparijs mentio fiat, non omittendum seruorum species à iureconsultis ab opera & ministerio multiplices censeri: inter quos fuere atriarij, focarij, qui & mediastini dicti sunt, arcarij & hercitæ, qui uersantur in agris: capsarios enim Paulus notauit, qui uestimenta in balneis seruanda suscipiunt: Vlpianus uero qui libros deferũt, capsarios appellauit: saccularios autem, qui uetitas exercent artes, quique in sacculos ablata reponunt: & apolidas, qui nullo iure ciuitatis funguntur, in opusque publicum deportati, seu ad insulas relegati sunt, qui & insularij appellati. orcinos dici libertos arbitrantur quidam, quos testator post obitum liberos iußit, ita ut hæres patronatus ius haberet, non dominus: præter quos numerantur originarij & adscriptitij, qui adscripti fundo quem colunt, ita sunt, ut nisi cum fundo alienari nequeãt: originarij uero, qui ex adscriptitijs in ipso solo quod incolunt, nati educatique sunt. Vicarium seruum Vlpianus censuit, qui ordinario subest, & illi paret: & forna-

nacarium, qui fornaci calcariæ seu ferrariæ seruit & inuigilat: post quos fuere amanuenses & dispensatores: alteri, quorum opera uelut scribarum dominus utitur: alteri, qui æra dispensant, impendiaque & expensa rationibus notant, & inferunt. Receptitius uero dicitur, qui ob uitium redhibetur.

Trium summorum uirorum somnia pares exitus habuisse: quíue somnia qualia uiderant, uera fuisse experti sunt.

Caput XXVI.

QVOD olim diuo Cæsari, antequam in citeriorem Galliam mouisset, & infesta in urbem ferret arma, in somnis oblatum est, quum sibi per quietem uisum fuit, matri stuprũ intulisse: quo somnio ad spem amplißimam coniectores illum excitarunt, dominium orbis sibi dari interpretati: idem somnium Hippiæ Pisistrati filio, qui tyrãni successor, patriam crudelius occupauit, dum priuatus adhuc regium affectat fastigium, haud dispari euentu, oblatum fuisse memorant. Siquidem nocturna species matris, cum qua coire uidebatur, sibi per quietem oblata fertur: qua de re imperium latè sibi portendi, coniectores responderunt. Ipséque somnio monitus, & spei plenus, Athenarum dominio haud multo post potitus fuit. Hic est enim ille Hippias, qui tyrannidem non sine immani scelere aggressus, patre impotentior effrenatiorque, quum exul solum uertisset, impia cõtra patriã arma molitus fuit: denique cum Dario conspirans, in pugna Marathonia cæsus, pœnas patriæ & penatibus dedit. Alter uero eiusdem Pisistrati filius Hipparchus, qui multorum tyrãnorum sæuitiam antecesßit, quum patriam & ciues impotenti dominatu opprimeret, cõiuratione in caput

tyranni facta, ab Harmodio & Aristogitone fortissimis iuuenibus non sine omnium salute cæsus fuit: quorum nomina deuota libertati, nequando seruis indere liceret, Athenienses publica detestatione sanxerunt. Rursus quod Astyagi Assyriorũ regi in somnis oblata species tulit, qui ex naturalibus filiæ uitem enatã, cuius palmite omnis Asia obumbraretur, uidisse uisus erat. Quare consulti arioli, nepotem futurum, qui toti Asiæ imperitaret, & regni sibi responderunt portendi euersionem. Hoc nimirum Cyro Assyriorum regi relatum insomnium fuit. Nam maximum filiorum Hystaspis qui Darius erat, duabus alis, altera Asiam, altera Europam obumbrãte, per quietem sibi intimum familiarem uidisse insomniũ ferũt: cuius rei imagine nulla fuit controuersia, quin post eum Darius regno potiretur: id quod uerissimo euentu consequutum est: quippe Cyro uita functo, Darius ex coniuratis unus, interfectis Magis qui regiam occuparant, solus Assyriorum regno potitus fertur: cui miro ingenio præfuit, tantúmque uirtute effecit, ut illud maius auctiusque relinqueret. Cui insomnio compar est Xerxis uisio, qui quum in Græciam duceret, olea cuius ramis omnis terra obumbraretur, coronari uisus erat, mox illa cum somnio euanescente. Huic simile accepimus, quòd mater Octauij uterum ferens, sua intestina per omnem terræ ambitum explicari imaginata fuit, uerissimo præsagio, quo latè ipsius imperium protendi euentus docuit: rursus quòd idem diuo Iulio uisio per quietem oblata portendit, quum supra nubem uolitare, & cælum uertice contingere uidebatur, parem exitum habuit cum somnio Cambysis, quo Smerdis fratris regio

solio sedentis, & cælum uertice contingentis, ostendere species uisa est. Quod tamen utique exitum tulisse, necemque & cladem portendisse constat: siquidem alter à Bruto et Caßio cædis autoribus oppressus fuit: alter uero quum in suspicionem affectati regni uenisset, occisus, non cogitati forsan facinoris pœnas dedit. Quod cōpar fuit cum insomnio Iulij Cæsaris, qui pridie quàm periret, se iuxta solium Iouis consistere, & è cælo præcipitatum somniauit. Sed animaduertendum, inter insomnia quæ aliquando uisa dormienti apparent, qualia in somnijs animo præuiderant, talia in luce expertos fuisse nōnullos memorari: inter quos, ne nimium multa complectar, Petitius nauis gubernator memoriæ proditus est, exempli memorabilis inter pauca: qui quum in portu ad Larissam staret, Pompeium ad se squalidum mœrentemque ueste obsoleta & sordida uenire uisus erat: quod insomnium quum sequenti luce socijs enarraret, haud multo post, ipsum pugna Pharsalica terribili strage profligatum, qualem in somnijs præsagisset, ad se citato gradu properantem conspexit, ex maximo fastigio ad extrema deiectum. Spectator quoque ludorum, qui stans in subsellio, à mirmillone, qualem adesse uidebat, se confici in somnis contemplatus erat, haud minori memoria dignus est: nam sicut confessoribus somnium uidisse enarrauit, ita ab illo fuscina occisus, euentu miserabili uerum insomnium periculo docuit. Illud utique non est ab re dixisse, antiqui moris fuisse, oracula & futurorum præscientiam, quibusdam exhibitis sacris, per insomnia dari, qui mos talis erat, ut uictimas cæderent mox sacrificio perfecto, sub pellibus

cæsarum ouium incubantes, somnia captarent, eáque lymphatica insomnia uerissimos exitus sortiri. Posséntque pleraque felicitatis, miseriarúmque exempla referri, illorum qui quales species in somnis uiderant, tales postea exitus experti didicere: quæ exequi non opportunum reor. Hoc utique inter cõiectores somniorum receptum est, ut quæ post uina & cibos, quæúe repetito somno eueniunt insomnia, quæúe fiunt quum folia ex arboribus decidunt, ea plerunque uana æstimari: quotiesque alicui mente confusa stupentique ex abrupto somnus aufugit, uelut dirum, in magnam somniantis perniciem recasurum. Illud quoq; haud abnuerim, apud cõiectores obseruatum fuisse, somnia & nocturnas uisiones contrarios euẽtus sortiri: flereque, uapulare & iugulari, obseruatum in somnis, prosperos euentus facere: contra uero, ridere, dulcibus uesci, & re uenerea frui, damna & languores. Timere autem à somno, mali & futuræ ægritudinis signum est.

Qui rex sacrificulus olim apud Romanos foret, quódue illi nomen, & quæ sacra obiret. Caput XXVII.

CVM à principio urbis multa & magna sacra reges obirẽt, ad quos de religione, deque sacrificijs & cæremonijs deorum, sacerdotes sæpe consultum ibant: qui etiam rem diuinam facientibus aderant, ne bonis auspicijs cœptum cõfirmatúmque regium nomen, post exterminatos reges aboleretur penitus, néue derelictis sacris, regium nomen expeterent, longe antiquissimum rati, sacra quæ penes reges erant, alicui demandare: regem sacrificulum crearunt, qui sacrorum rex dictus, sine regio imperio, solo nomine rex, sacra quæ penes reges erant, obiret, ac cæremonijs

præesset: quem creatum aut in locum decedentis suffectum, sicut reliquos sacerdotes, inaugurari oportebat. Eratque non annuum, sed perpetuum sacerdotium, immune ab omni belli tumultu. Neque enim rex sacrorũ militare, stipendiáue facere, aut castris & legionibus præesse poterat, propter suspectum inuisumque regiũ nomen, neque magistratum gerere, aut concionem habere, uel cum populo agere: namque eius potestas sola religione & templis tenebatur. Primus enim Manius Papyrius ex patritijs, Bruto consule, rex creatus fuit: cui ius sacrificandi, & de sacris decernendi reliquerunt, eumque pontifici maximo subiecerunt: ideo in sacris epulis, post maximum pontificem, supra flaminem Dialem, Martialem, et Quirinalem, accumbebat. Atque licet à principio à populo crearetur ex patritijs et multis honoribus functis, post aliquot ætates à minore parte populi, selectis calatisque comitijs (quibus fiunt sacerdotes) ex plebe creari cœpit, tũc quum Maximus Curio plebeius homo, rex sacrorum fuit: cuius uxor regina sacrorum hoc habet proprium, ut quoties sacra facit, ex malo punico uirgulam, quam inarculum dicunt, pro infula deferat: quæ omnibus calend. Iunoni sacrum facere, eique porcum uel agnum mactare debet in regia. Ad quem Vestales uirgines die cõstituta, annis singulis uentitare, & ne sacra negligerẽtur, quæ suæ fidei tutelæque credita erant, præmonere solebãt. Erat ergo regis sacrorum munus, quinto idus Ianuarias Iano arietem immolare, diesque fastos prædicere & nefastos, sacra procurare, & quæ sacrificio usui essent ministrare. Ideo sacra facturi, lanã, farra & fruges, lauros & uerbenas, quæque sacrificio opportuna

sunt, regem petunt: ad eumque tam intra quàm extra pomœrium, populi ciuesque, quique in agris agunt, imperiti morum ciuiliũ, atque unà agricolæ, de sacris festisque diebus consultum uadunt & sacra postulant. Ipseque feriarũ causas, & quid quoque mense faciendum, à quibusq; cauendum esset, prædicebat, præmonebatque: cui hoc proprium dicunt fuisse, ut sacrificium in comitio peragat: quo perfecto, nulla cunctatione uel mora se ex foro proripiat: quando uerò diuinis rebus perfectis, in comitium uenit, in Fastis notabatur: utque calendis Martijs fores regis sacrorum, flaminis & pontificis maximi, noua exornentur lauro, sicut palatinæ ædes & Augustæ, quercus uirides, nunquam lauros habuere: cuius filiæ ad sacerdotium Vestæ inuitæ eligi nequeunt: nam priuilegio honoris ab hoc onere immunes erant: uolentes uerò, nõ uetantur. Quæ autem eiusmodi sacra fuerint solis regibus credita, quóue piaculari sacro expiarẽtur, licet priscis monumentis perscriptum fuerit, apud nostros tamẽ, quia nimis antiqua & obsoleta sunt, memoria obscurata, nec traditur certum, nec nobis interpretari facile est.

Thusci unde duxerint originem, quaue duodecim urbes fuerint, quarũ consilio bella gerebantur. Cap. XXVIII.

THVSCORVM gens olim celebris fuisse traditur, præpotens armis uirisque: siquidem plurimum illi terra, multum mari ualuerunt, totamque Italiæ longitudinem, ab Alpibus ad fretum Siculum fama nominis sui impleuerunt: tantum in re militari processere, ut Thuscorum armis & multitudine hominum, & quia finitimi urbi erant, nulla apud Italos terribiliora fuerint. Illorũ origo à Lydis fluxisse dicitur: nam quũ

Mæonia

Mæonia quondam agrorũ sterilitate premeretur, neq; alimentis sufficeret, eaque uictus caritas foret, ut patrias sedes relinquere cogerentur: Lydorum rex, *superante multitudine, dimidiã populi partem sedibus excitam ad nouas sedes quærẽdas* Tyrrheno *filio tradere coactus fuit: cui prodigium factum est, ut ab ineunte pueritia incanuisse tradatur: qui nauibus mare ingreßi, pulsis* Vmbris, *armata iuuentute loca tenuere, ubi nunc* Tyrrhena *dicta est.* Eos *etiam* Thuscos, *à* Thusco *rege, qui ex prognatis* Herculis *fuit, seu à cultu deorũ, & ritu sacrifico, cuius cultores* Thyoscos Græci *uocant, dictos plerique autumãt.* Hi *ergo profecti domo, & maria emensi, ad ea loca nauibus delati, et bonitate agrorum, & disciplina militari magna sobole aucti, mirum est quàm facile coaluerint: quippe citra* Apenninũ *duodecim magnis urbibus p̃sidentes, mare inferum* Tyrrhenum *uocitarunt: quantumq́ue à* Tyberi *ad* Macram *tractus est, fines propagarunt: trans* Apenninum *uerò totidem colonijs deductis, ab* Adria *ipsorum colonia* Adriaticum *mare dixerunt: atque in principatus diuisi duodecim,* Lucumones *uocabulo gentis dictos, id est, magistratus, qui duodecim potentißimis urbibus imperitarent, præfecere: indeq; communi rege creato, singulas urbes singulos lictores mittere seruatum est: sicut in conuentu* Amphictyonum, *à singulis urbibus* Pylagoras *mittebatur, autũni et ueris tẽpore.* Vnde Romani *fasces, lictorẽ, trabeã, prætextã, curulemq; sellam, togam pictam & palmatã tunicã, tubas & sacrorum ritus, atq; alia imperij ornamenta sumpsere.* Cuius *exemplo in* Pamphylia & Lycia, Lyciacus *conuentus erat, ex tribus & uiginti urbibus*

maximi nominis, quarum suffragijs Lyciæ præfectus magistratusq́ue creabantur: quarum maxima, tria fert suffragia: media duo, reliquæ singula: idq́ue erat ratum, quod pluriũ assensu niteretur: Et alter Achaicus ex decem: hæ fuerũt, Patræ, Dymæ, Phara, Tritæa, Lenotia, Aegira, Pellena, Ceraunia, & Carinia: quarum suffragijs quæstor unus, & dux unus eligebatur. Cui similem accepimus conuentum Tetrapolim apud Rhodios, Cabiræ, Bubonis, Balburæ, & Oenoandri, quarum singulæ singulis suffragijs ualent, Cabira uerò duobus. Sed quæ istæ duodecim urbes Thuscorum, quæ alijs præcellebant, quæq́ue nomina fuerint, haud facile compertum tradiderim: quantum uerò coniectari, & ex autorum monumentis assequi licuit, fuere in primis, Mantua, quæ principatũ Hetruriæ & præfecturas habuit: deinde Tarquinij, à Tarconte præfecto urbis: & Vetulonia, quæ consularia ornamenta urbi dedit: Perusia, ubi Iuno Hetruscorum numen colebatur eximie, oppidũ armis uirisq́ue potens, & nulli inferius claritate: Corytus & Aretium, quæ ferme Hetruriæ fuerunt capita: item Cære, quondam Agillina: Veij urbs natura situq́ue in primis nobilis: Fidenæ & Vulsinium Hetruscorum opulentissimum: quas ualidissimas olim Hetruriæ urbes, & inclytæ fertilitatis fuisse, celebris fama est. Clusium, cui Carma soli dixere nomen: Item Volaterræ inter Hetruriæ urbes longe maximæ. Hi ergò communiter rege creato, hostili imminente tumultu, si qua arma suscipienda aut detrectanda forent, unanimi conspiratione & concordi consilio conferebant, quod concilium ad Voltunæ fanum Hetruscæ deæ in totius Hetruriæ medio, habebatur:

tur: fuit enim fanum Voltunæ *propè* Vulsinium, *ut uulgo iactitant, haud procul à* Ciminijs *iugis: quippe in agro* Vulsiniensi, *quo facilior esset aditus, conuentus toti* Hetruriæ, *si quid consulto opus foret, indicebatur: quod quidem nono quoque die indici solebat, & ob id crebra concilia, & nonas multiplices apud* Hetruscos *inueniri tradũt.* Lydi *autem sunt, qui quondam* Mæones *dicti, inter* Phrygiam *&* Cariam *seu* Lyciam *iuxta* Mæandrum. Hermus *&* Pactolus *uisendi fontes, qui arenas emittunt aureas, ex* Tmoli *rupe & monte* Iro *defluentes, uberrima loca inundant, frumenti & pecoris, atque agrorum ubertate florentia, quibus in tota ferè* Asia *nec fortior nec magis strenua gens ulla habita est: in qua urbes insignes,* Lepra, Ephesus, Colophon, Clazomenæ, Phoca *&* Sardis *Lydorum caput: habitantque uicis pluribus.* Is *uero* Hermus Mysiæ *initium facit, & (ut ferunt) ex monte* Dindymeno *lapsus, campos uberes perlabitur. In quibus* Dianæ *templum* Colœne, *ubi diebus solennibus simiæ saltare dicuntur: inde cum* Pactolo *in* Phocaicum *labitur mare.* Flumina *autem auriferis arenis celebria traduntur,* Padus Italiæ, Pactolus Lydiæ, Tagus *in* Iberia, Ganges *in* India, *atque* Hebrus *in* Thracia. *Gemmas uerò mittunt,* Aosis, Mater, *&* Ganges.

LIBRI III. GENIALIVM DIERVM FINIS.

ALEXANDRI AB ALEXANDRO IVRISPERITI NEAPOLITANI, GENIALIVM DIERVM LIBER QVARTVS.

Locus ex Martiale cum Ioanne Veneto discussus, dum caloris incommoda sub umbra fraxini propulsarent. Caput I.

IN suburbanum suum, prædiolo meo proximum in agro Vaticano, Ioannes Venetus, uir ætate nostra multi nominis, & græcarum literarum facundia clarus, nos & compluseulos honestissimos uiros, æstate anni, quum omnes æstiuatum concederent, ad se aduocabat: in quo quidem rure præter mitissimum cælũ, quo præcipue nitebat, & amœna diuerticula, uisu iucũda, frondosum nemus manu consitum, & umbrosa conuallis, per quã aquula per uarias herbulas leni murmure uagabatur, nõnihil amœnitatis decorisque addebat: parabatque nobis interdũ ipse cænulam ex olusculis, & à se lectis herbis, facetoq; nos sæpe conuiuio excipiebat: nonnunquam ficus biferas, & poma persica cum acidis malis et immaturis, asperrimi gustus, quibus mirifice oblectabatur, bellaria exhibebat. Interim dũ cœna apparabatur, sub fraxino patulis ramis, unde prospectus ad urbem erat, in lætissimo gramine considebamus: inibique remittentes animũ, festiuissimis quæstiunculis, luculentoq; & uario sermone, nonnunquã lectione autoris nõ inuenusti, caloris incommoda & flagrantẽ æstũ propulsabamus: uelut fuit una die, quũ nos unà cum nõnullis earundẽ disci-

disciplinarum sectatoribus honestis adolescẽtibus ad umbrã,ut fit,in salubri aura uniuersi aßideremus: iuuenis quispiam Martialis epigrammata,quæ forte secũ detulerat,admodũ uenuste lectitabat: cumq; ipsius autoris satis festiua carmina pleraque non sine multo lepôre pcurrisset,tale inter cætera epigrãma legebatur:

» Quòd nubis Proculina concubino,
» Et mœchum modò,nunc facis maritum,
» Ne lex Iulia te notare poßit:
» Non nubis Proculina,sed fateris.

Quo perlecto, conuersus Ioannes ad Corelium uirum doctum & sapientẽ,qui unà aderat,& Neapoli Romam recens aduenerat: Quid tu,inquit,Coreli censes hunc autorem sentire uoluisse, quum hanc mulierem, quæ ueteris consuetudinis pertæsa, concubinum legitimum uirum duxit, non nubere,sed fateri adulterium dixit? Neque enim satis perspicere queo,in quo se adulteram fateatur, quum legibus inhibitam consuetudinem reliquerit, & legitimo potius coniugio copulari uoluerit: quinimo ubi prius mœchando deliquisset, nunc uenia digna foret,quæ explosa peßima uitæ consuetudine, ad legitimum matrimonium conuolauit.Cumque ille se reputare dixisset,quòd ea mulier quæ in crimen suspicionemque uenit cum aliquo mœchari, neque id exploratum satis aut palam factum est: si eiusmodi suspicione flagrans,concubinum uirum duxit, suspicione procul sublata, rem palam aperta profeßione efficere, & reatum suum confiteri, quippe quæ ortam adulterij suspicionem nuptijs confirmarit:& hoc poetam intelligere se arbitrari respondisset: Quid si,inquit, Ioannes, mulier hæc non in

suspicionem uenit, neque concubinatum diffitetur. Siquidem non dißimulanter, sed perdito pudore, palam mœchata est: & nunc pertæsa ueteris consuetudinis, quum concubino coniugali nexu legitime copulatur: quibus de causis ipsam profiteri reatum dicere poßimus, non equidem uideo: propterea, inquit, aut autor hic loquitur perperã, aut inuenustè, qui hos uersus ad unicum duntaxat modum perstrinxerit. Neque ego poetam hunc tam inconsideratè loquutum arbitror, ut lepidum hoc epigramma unica tantum specie, abstruso & recondito significatu concluserit, ut de ea solum loqui censeatur, quæ adulterij suspicione flagrauit, non quæ palam adulterata fuit: quum præsertim autor hic habeat hoc proprium, ut nulla circumlocutione usus simplicißimis uerbis iocos suos admodum uenustè prosequatur. Et ad me cõuersus, petijt, ut si quid aliter censerem, in medium afferrem. Tum ego, memini, inquam, nisi fallor, lege Iulia de adulterijs cautum fuisse, ut si qua mulier cum aliquo mœcharetur, eumque postea coniugali copula uirum duxisset, siue ueteris consuetudinis inhonestæ, siue criminis pertæsa: non propterea adulterij crimẽ, aut si quid esset offensum, dilui uel extingui, siue palam, siue clam mœchata fuisset: imò tantùm in confessam, adulterij pœna lege exercetur, & hoc iureconsulti censuerũt, legem Iuliam interpretati: nam commissum antea adulterium, cum quo se mulier postea matrimonio deuinxit, uelamẽto matrimonij nõ extingui dixerunt: idque poetam nunc sentire me arbitrari respondi: ut si mulier hæc seueritatem legis Iuliæ uerita, ne pœna notaretur, concubinũ uirũ duxisset, hoc modo adulterij crimen eludere posse arbitrata,

non dilui pœnā poeta inquit, sed plus negocij habere: quippe quum crimen illam confiteri certum sit: siquidē lex Iulia perinde ream afficit, & supplicio dignā censet, ac si reatum suum, & se adulteram fateretur: quod uel hoc ipso cōfiteri uisa est, quum fraudem admittere, & pœnam legis eludere conata sit. Etenim multa fuisse capita legis Iuliæ, apertè liquet: neque enim temeratores solùm nuptiarum, capitis lex Iulia accersiuit, sed & eos, qui neq; modo, neque iure legibus tradito, ab uxore diuertunt, graui pœna prosequitur. Quinetiam qui dotale prædiū inuita uxore alienat, aut qui turpibus libidinibus, uel impudico uitio se immiscet, pœnam legis Iuliæ non euadit. Fuere enim multiplices leges Iuliæ, non unis latæ temporibus, ut de maritandis ordinibus: lex Iulia muneralis, qua modus impensarum conuiuijs præfinitur: Iulia peculatus: Iulia ambitus, repetundarumq́ue pecuniarum, quas à prouincialibus quispiam nequiter extorsit: quam L. Piso Frugi de pecunijs repetundis primus tulit in eos, qui ærarium uel prouinciarum pecunias, aut dona depeculati sunt: de annona, de residuis, de ui publica, de ueneficijs: ut si quis noxio poculo, aut impuris medicaminibus aliquem fuerit insectatus: & maiestatis, quæ quidem lex in eos, qui contra principem, aut remp. hostile quippiam moliti fuerint, grauiter animaduertit. Lege quoque Iulia, quid in prouinciā eunti magistratui, aut præsidi à socijs tribui darique oporteat, præfinitur: nam præter fœnum, tectum & ligna, aliud gratis nihil deberi putauit. Eademq́ue lege, cui ex consulibus prius fasces sumendi potestas sit, haud perplexe definitur: præterque ista hominum uitæ proficientia,

eadem lege, multa acri & perpenso iudicio animaduersa fuere. Sed inter reliqua legis Iuliæ cõstituta, nulla (ut uerũ eloquamur) seueriori animaduersione coercita sunt, quàm adulterij crimina & maiestatis. His enim criminibus obnoxios ita lex punit & prosequitur, ut leui suspicione astrictos, tanquam reos deputet & conuincat. Quam quidem post Argiuum Hiectum, qui primus in adulteros legẽ sanxit, diuus Iulius, mox Augustus, aliquanto enixius pertulere, grauique coercitione & multiplici pœna adulteria coercuere: & Tiberius pœnam grauiorem adulteris sanxit, quòd amicitiæ fœdus ab his corrumpi putaret, adeò ut etiã propinquis adulteræ ultra ducẽtesimum lapidem exilium indixerit. Domitianus quoq;, & post illum multi Cæsares, Iuliam legem, nouis editionibus innouarunt: ita ut D. Seuerus non solùm pœna teneri illum, qui in nuptam adulterium admisit, edicto cauerit, sed qui in sponsam: quia nec qualemcunque speciem matrimonij uiolare fas est. Sicut incestum admittere lex putauit illum, qui stupra uirginum matronarumque attentasset, etiã sine stupro. Apud Indos uerò, Aethiopes, Massagetas, barbarasq; nationes, impunita adulteria fuere. Lacedæmonij adulteria non nouerunt: ideo Lycurgi lege in adulteros nulla pœna fuit. Solon uerò, ut ab adulterijs cohiberetur iuuentus, coemptas meretriculas Athenis prostituit primus, obuiasque in uenerem esse uoluit, ne matronarum contagio polluerẽtur. Troglodytarum lex erat, ut qui tyranni uxorem corrumperet, oue mulctaretur. Nomades communes habent uxores & filios: apud Scythas, præter ensem & cyathum, uxores & liberi in communi sunt. Thracibus in

usu

usu est, non asseruare uirgines, sed cum quibus libitum est, commisceri licet: in nuptas uerò si quid esset offensum, grauissimæ animaduersionis pœna constituta. In Tenedo *lege erat sancitum, ut adulteri mas & fœmina capite mulctarētur.* Apud Athenas *mugile plectebantur, aut sedes expilabatur, cui supplicio paratilmos nomen: in* Iudæa *lapidibus obruuntur.* In Attide *qui alterius uitiasset uxorem, raphanis per obscœna afficitur, ut ea ignominia notatus, à contagio alienæ uxoris abstineret.* Cumei *in adulterio deprehensam, omnibus exhibent subigendã.* Apud Germanos *adulteram excisis crinibus, maritus expellit domo, & per omnem pagum nudam uerbere afficit.* Sicut Lepræi *qui deprensos mœchari, per triduum uinctos ducũt per compita.* Gortynis *deprensus adulter, lana coronatur, in reliquum uitæ ignominiosus: apud* Pisidas *insidens asino, circunducitur: apud* Aegyptios *naso plectitur.* Illi *uerò qui liberam uiolasset, uirilia execantur.* Quod *à* Romanis *quoque usurpatum legimus: nam* Bibienus Carbonem *deprensum, fœdum in modum castrasse dicitur.* Et *apud* Græcos Didymos *tibicen testiculis suspensus, ex nomine mulctam tulit.* Zeleucus Locrensis *utroque oculo mulctauit adulterum.* Et Sempronius Musca C. Gallum *flagellis cecìdit, & uerbere affecit.* Parthi *nullum delictum adulterio grauius uindicant: lege autem* Solonis *deprensum mœchum interimere licebat, quod* Platonis *lege cauebatur.* Inter *cæteros* Opilius Macrinus *adulteros tam perniciali odio prosequutus fuit, ut deprensos ignibus cremaret.* Apud Arabes *aliasque nationes adulteris semper capitis pœna fuit: quod plerique philosophi prodidere, qui adulterium*

periurio grauius crimen censuerunt, & ideo seueriori pœna uindicandũ. Neqne enim satis constans aut probabilis illorum mihi opinio uisa est, qui in constituendo optimo reip. statu, communes statuêre uxores, quæ Platonis, Zenonis, Chrysippi & Diogenis opinio fuit, quum inde intestina odia offensionesque gignantur. Tradũt uerò magos nulla lege, sed nouo cõmento adulteria uindicare, ut surculus per ranæ uiscera, ad os transfixus, in menstruis uxoris defigatur à marito: tũc enim uxorem fastidire adulteria, & illorũ tædio affici, pro certo opinati sunt. Cui haud absimile est quod Aristoteles prodit, in Phasi flumine arbusculum nasci, cuius ramus excerptus à uiro, & in uxoris thalamum immissus, efficit, ne uxor alium uirũ appetat. Mirúmque, prodi, apud Hebræos, ut aqua epota, in qua sacra uerba diluta erant, adulterij conscia hydropisi corripiatur. Veteri tamẽ scito apud Romanos cauebatur, ut maritus uxorem in adulterio deprensam, impunè necaret: illa tamen si uir adulteraret, iudicio agere non posset. Hac ergo de causa, quantum mihi datur cernere, inquam, existimo poetam hãc ream criminis deputare uoluisse, quæ ut pœnam legis euaderet, illum cum quo mœchabatur, in uirum duxit: eamq; ueluti ream adulterij, sicut lege Iulia diffinitur, coerceri decere: neque uelamento matrimonij crimen dilui uel extingui. His nos quæstiunculis & alijs festiuis sermonibus dum cœnulam nobis daret, cum Ioãne Veneto caloris incommoda & æstus iniuriam propulsabamus.

Quæ apud Romanos fuerint militaria signa, quæ apud exteros, quóue pacto educi consueuerint, & quid tessera, quid uexillum sit. Caput II.

SIGNA

SIGNA *militaria quæ exercitum præire consueuerant, quũ acies educendæ, & manus cum hostibus conserendæ forent, à principio fœni manipulos fuisse accepimus, quos hastis alligatos signiferi deferre, & illis præeuntibus decernere solebant: unde & manipulares dicti.* Aucto *mox imperio, propagatisque finibus, quinque signa ex ærario depromi, & militum acies ac legiones præire assuêrant.* Hæc *fuerũt, aquilæ, lupi, minotauri, equi & apri simulachra: quibus præeũtibus, legiones educere, & ferro decernere mos erat: inter quæ apri effigiem quintum tenuisse locum accepimus.* Sed *tamen cùm dimicandum foret, sola aquila quæ ordines præiret, è castris educebatur, & sub eo uexillo pugnabatur:* Reliqua *uerò in castris ante prætorium fixa locabãtur.* Hoc *enim insigni* Iouem *aduersus* Titanas *usum ferũt, inde ad* Cretenses, *à* Cretensibus *ad* Troianos, *demum in* Latium *ab* Aenea *translatũ defluxisse: quo postea* Romani *uelut præcipuo uexillo in bellis usi sunt.* Propius *uerò est, quòd* Ioue *dimicante contra* Saturnum, *aquilæ augurio tanquam felici & fortunato, regni uictor euasit: quo exemplo* Romani *aquilam uelut auspicatißimum signũ habuere: quam unam habuisse non satis fuit: ideo plures educere instit utum erat, ita ut singulas legiones aquilæ anteirent.* Obseruatumque, *ut* Romanæ *legiones nisi ubi aquilarum iugum foret in castris, nunquam ferè hybernarent.* Seuerißimaque *disciplina cohortes, quarum desidia signa amissa forent, plectebantur.* C. *deinde* Marius *bello* Cimbrico, *reliquis depositis militaribus signis, solam aquilam tenuisse fertur: eamque argenteã magis quàm auream habuisse, quòd fulgentior ex ar-*

gento atque conspectior foret: quam tanta religione coluere, ut festis illam diebus, unguentis haberent delibutam: miraeq; obseruationis erat, ut Romana signa, quae in castris ante praetoriū figebantur, nō ante euellerentur, quum acie dimicandum foret, quàm captatis auspicijs, legiones in praelium prodirent: praelia enim maiores nostri nunquam gerebāt nisi auspicatò. Quae si, quum fòras educi deberent, facili ductu euellerētur, & leuia translatu forent, prosperrimi augurij & indubitatae erat uictoriae signum: contrà uerò, si in eximendo, magno impulsu opus foret, tūc cladem & excidium futurum haud dubiè praemonstrabant. Cumq; in conflictu bellorum manus conserebant, ipsa militaria signa in media locabantur acie, ut pro signis antesignani, post signa alia pugnaret acies: nonnunquam in prima fronte multiplici subsidio firmata, praeibant ordines. Persis quoque aurea aquila supra oblongam hastam patentibus alis militare signum fuit: nonnunquam Solis simulachrum, sacerque & aeternus ignis. Atheniensibus noctua, Thebanis sphingis effigies, Aeaeae insulae marina turtur, Cimbris aeneus taurus, Eumeni Ceres & Alexander, Cratero et Neoptolemo Minerua, militiae signū in bello notabatur. Cyrus aureum gallum affixum lanceae, militi in acie pro uexillo dedit. Fertur Osiris canem gestasse pro insigni armorum. Et Porus Indorū rex Herculis simulachrum quod deseruisse, militare flagitiū habebatur. Indis autem regibus saepius nulla imago aut effigies, sed tintinnabula & tympanum praecedunt. Aegyptij quoque animalia quae colūt, effictis tabellis, pro bellico insigni habuere. Germani effigies lucis detractas praeire iubent.

bent. Insubres, si quando præcipua bella sumpturi erant, aurea signa quæ immobilia uocant, è templo Mineruæ efferentes, præferũt phalangi. Consueuisse etiã singulas turmas, manipulos, & cohortes ac legiones, proprium uexillum & militare signum habere, uulgo proditũ est: ut cuius esset legionis quisq; miles, & sub quo duce militaret, facile dignosceret, ne sine signis, sine imperio inordinati & incompositi ducerẽtur, sed conspicua omnibus signa forent. In quibus nomen imperatoris, aut consulis, nonnunquam draconis effictí imago, quare draconarij dicti milites, quod uexillum purpureũ erat, aliaq; insignia perscripta erant. Nanq; D. Iulius uexillo quintæ legionis, quòd contra Iubam elephantorum uictrix fuerat, elephantum inscripsit. Alioq; insigni legionarij milites, alio prætoriani, dissimilique auxiliares utebantur. Postea, ut imperatorum imagines per imaginiferos deferrentur in acie, pro signis uulgo seruatum est. Nonnunquam labans quadratum hastæ appensum, quod Labarum dixere, pro uexillo fuit. Signa uerò educendi exercitus, & certaminis conserendi, in Romanis legionibus, concentus tubarum & cornuum: & si quando silentio educendæ forent, tesseram fuisse accepimus. Eam uerò tubam Tyrrhenus Pisæus inuenit primus æneam, quum antea ex cornu bubulo fieret. Tamen buccina in prætorijs castris semel, in cõsularibus uerò bis dabatur signum: qua tuba pedites, equites uerò lituo ad pugnã aduocari sæpe notatũ est. Eratq; mos militaris, ut quotiès mouenda erãt signa castráue, & ad reliqua belli munia, soli cornicines signum darent: excubias uerò, somnique & uigiliarũ tempora, buccina designarent:

si autē legiones ducendæ in hostes, & acie decernendum foret, aut receptui canendū, & cornua & tubæ eodem concentu canerent. Si conciones aduocarent, aut silentium indicerēt, per tibicinē indicebatur. Persis uerò proficiscēdi hora significatur cornu, Aegyptijs sistro. Alexander Macedo, quum tubæ sonitus, tumultuante exercitu, non exaudiretur: iussit perticam ex qua signum eminebat, quæ omnibus conspicua foret, supra tabernaculum figi: quo uiso, quisque miles paratus in hostem iret. Quæ quidem tubæ non in singulis modo legionibus, sed cohortibus & turmis, prælij signum dare, necnon diei noctisque horas uigiliasque diuidere solebant. Lacedæmonij & Phryges non cornuum tubarumque signis, sed tibiarum miti sono & modulo leni temperari cōsueuere. Lycurgus enim militibus tibiam pro classico dedit. Ea enim tibia quæ Phrygia dicitur, à dextra unum, à sinistra duo foramina habuit, cuius modulos non unos accepimus: quippe pro modulo sonorum, ita animos mulcere aut accendere solebant. Siquidem Aeolius modus simplex fuit, Asius uarius, Lydius querulus, Phrygius religiosus, Dorius bellicosus, Gysius autem hilaris & lætus, Ionicus floridus. Græci autem in rebus serijs sæpe Dorium adhibuerunt. Apud quos fuit in bello modulus ad tibiam Hormius & Orthius, in commessationibus Parœnius. Lacedæmonijs Enyaterius, Atheniensibus Cyclius. Hunc Orthium tam rapidè audientium animos accendere ferunt, ut quum illum Alexandro Timotheus concineret, uelut furens & efferatus in rabiem, protinus ad arma exiluerit. Præter quod, castorium melos Laconicum, ad excitandos militū animos multum

multum ualuisse fertur. Quinetiam in prosequendis hostibus effuse fugientibus, aut si receptui canendum esset, diuersi traduntur moduli, ad militum excitandos animos, aut sedãdos. Qui quidem Lacedæmonij prælium inituri, pluribus concinentibus tibijs, acies ineunt, ut his modulis capti, maturè incederẽt, ferociámque & immodicos animos cohiberent: néue, id quod in concursu magnorum præliorum usu uenit, hostem cupidè insequuti, sæuè & atrociter contra uictos insultarent, ita ut longius effusi, acies confunderent & perturbarẽt. Romanæ uero tibiæ primo quaternis foraminibus, postea tot pertusis excultæ fuere, ut haud multum abessent à tuba: quarum diuersa traduntur genera. Nam præcentoriæ erant & uastæ, quibus in sacris præcinebant: & puellatoriæ sono clariore, ac gingrinæ & miluinæ, quæ in acutos exeunt sonos, sicut à locis, Lydiæ, Corinthiæ & Aegyptiæ, sonis diuersis & nominibus uarijs. Cretenses autem cithara, fidibus & tibijs utuntur in prælijs; quibus instructas acies accendunt. Parthis cornua, sæpius ingens tympanum cum ferreis tintinnabulis, pugnæ acuebant animos: quod quidem lance cõcaua, corio undique protento, & clauis æneis affixum erat, quod simul ac diuerberabãt, ignoto & horribili sonitu tonitrus instar intonabat. Lydi autem cum fistula & fidicine: Indi cum cymbalorum & tympanorũ pulsu in hostes ducunt. Id enim erat tubarum loco. Non enim tibias habebant Indi, nisi in regia, quum rex dormitum uadit: sicut reges Siculi ad citharæ & auium cantus dormiebãt. Galatis uero barbara tuba horribili sono bellicum occinuit: contrà apud Busiritas & Lycopolitas

in Aegypto, quibus tubis canere uetabatur, quòd sonum asininum redderēt: ipsi enim asinos exitiali odio prosequuntur, propter Typhonem asini colorem præferentem. Cimbri protentas uehiculorum pelles tantis pulsabant ictibus, ut ingentem fragorem redderent. Apud Pœnos, & in castris Hannibalis rubram uestem tabernaculo ducis protensam, plerũque tubæ sonitum: Illyrijs, linteum protentum, aut rubicundam tunicam sarissæ appositam: alijs protētam purpuram, indicium certaminis fuisse proditum est: quo uiso, quisque miles præuideret præcaueretque, & se ad pugnam accingeret: quod in Romanis castris obseruatum legimus, ut rubra ueste tabernaculo ducis portenta, diem prælij præsignarent. Darîo super tabernaculum imago solis crystallo inclusa, signi loco fulgebat in castris. Apud Spartanos in usu erat, ut quoties fortiter & magnis utrinque uiribus decernendum foret, milites capita comerent, capillum barbamque depecterent: quo argumento periculum se animæ adire, & hostiles spiritus gerere signabant. Erant enim Spartani milites comati omnes, sicut Milesij, Thurij, & Tarentini, ac cæteri quibus Laconica instituta placuerunt. Ideo quum Persarum duces, milites Leonidæ comatos, & multo pectine comptos uidissent, ferunt illos despectui habuisse, uelut desides & ignauos: quum uero animi uigorem & fortitudinem fuissent in acie experti, animorum præstantiam admiratos obstupuisse. In nauali autem prælio uexillo ex prætoria naui in sublimi elato, pugnæ signum militi dabatur. Nonnunquam concussu ueli aut chlamydis, aduentus demonstrabatur: excussu uerò, discessus: sicut in nocte lumen, & in

die fumus insidias aduentusque hostium, & occulta consilia plerunque indicarunt. Apud Athenienses puniceo paludamento è naui prætoria, contra Lacedæmoniorum classem, pugnæ signum sæpe datum est. Lysander æreo clypeo è naui elato, irruptionis signum dedit. Bruti uero nauis prætoria, quo ab alijs dignosceretur, O signum habuisse fertur: tametsi singulæ naues deorum imagines ferrent, sub quorum essent tutela. Nanque aliæ Neptunum, nonnullæ pistricis, centauri, equi, uel draconis insignia habuere. Græcis uero nauibus ex insularum nominibus plerũque nomina fuere: quippe Gnidurgis, ex Gnido nauis dicta: Samena, quòd ex Samo, rotundæ figuræ: Parona, quod ex Paro: & Corcyrion, ex Corcyra. Cercuriam autem quasi caudatam appellarunt, sicut Afractam Rhodiorum, contra tempestates imbellem: Dyerotam Mitylenæorum. Legimus quoque in Libya fuisse nauigia, quæ hirci & capri tulere nomina. Barbarumq; nauigium frequens habuisse arctis lateribus, quod cameram dixere, lata aluo in modum tecti occlusa, pari utrinque prora, quòd sine noxa mutari, & uolui ex omni latere posset. Supparum uero, Alexandrinæ nauis proprium insigne fuit. nam solis Alexandrinis suppara uelorum licebat intendere, sicut corbes onerarijs nauibus pro signo suspendebantur. M. uero Antonius successu rerum insolens, purpureum uelum prætoriæ naui apud Actium pro insigni dedit. quo abiecto, uictus, fugientem uxorem fuit prosequutus. Id quod Alcibiades fecisse dicitur, ut prætoriam nauim cum uelo purpureo haberet. Alexander quoque quum

Indam nauigaret, uersicolori uelo totius claßis insignia uariauit. Fuitque obseruatum, lumen in prætoria naui quod cætera claßis prosequitur, spectatißimum insigne noctu fuisse: quare Scipio in Aphricam transmissurus, uelis in altum datis, singula rostratæ naui, bina onerariæ, prætoriæ trina luminaria dedit: & in nauali pugna deponere signum aut uelum, ad alterius præscriptum se imperata facere, & mandatis obsequi significari. Abiectis uero armis plausum facere, aut nauim uelatam infulis occurrere, supplicandi genus esse, probatum est. Sed quod modo de tessera dictum fuit, animaduertimus tesseram symbolum fuisse bellicum, & signũ quo socij milites dignoscebãtur ab hostibus, ut pro quibus, & contra quos arma sumerent, facile dignoscerent: eam fuisse in castris diui Cæsaris, Venerem genitricem: in Pompeij Magni, Herculem inuictum: in Pompeij iuuenis, Pietatem. In Antonij exercitu Lardeus fuit, in Syllæ autem Apollo. Neronem uero optimam matrem militibus tesseram dedisse tradunt. Ipseque diuus Cæsar quandoque Felicitatem, nonnunquam Victoriam militibus tesseram proposuit: Brutus in Philippis Apollinem. Cyri autem tessera fuit, Iupiter belli socius & dux. Diuus uero Antoninus, Aequanimitatis. C. Caligula Priapum & Venerem Caßio, tanquã molli & effœminato, signum dedit: adeo seuerus Septimius, Laboremus: Pertinax uero, Militemus. Claudius Cæsar græcanico uersu definiuit tesseram, in hæc uerba: Virũ ulcisci decet, quando quispiam prior iniuriatur, siue molestus est. Demetrius Iouem & Victoriam militibus edixit tesseram. Fertur Antiochus cognomento Soter, aduersus Gala-
tas

tas ducturus, signum proposuisse, Bene ualere: & Mecœnas quoties in castris ducis fungebatur officio, discincti tesseram dedisse. Quam quidem, siue quem incolumem reuerti, siue castra metari, aut corpora curare, & prandere milites: seu qua uigilia educi legiones conueniret, uel quid aliud silentio agi oporteret, pro militari signo dare soliti sunt. Qua data, satis constabat, non errore, sed consilio & imperio ducis, ea quæ iubebantur, fieri. Fuitq́ue probatum experimentis, tessera accepta, milites ordines seruare frequentes: ea uero sublata, aciem dißipari. Alij tesseram mensuram fuisse, qua frumentum militibus metiebantur, non ineptè arbitrati sunt. Erat præterea uexillũ cerulei ruffiq́ue coloris: quo educto, inq́ue arce proposito, satis constabat milites, si quid subitum ingrueret, in re præcipiti non iusto delectu, sed tumultuaria manu arma expedire, & Iustitio indicto, nomina dare, etiam sine uacationis priuilegio: saga sumi & inter se coniurare, legiones conscribi, delectum festinanter haberi, arma apparari oportere: quæ quidem tumultuaria manus, & subitariæ legiones dicebantur: quum ad subitos hostium incursus, in præcipiti celeritate, non satis laxamenti iusto delectui ducibus dabatur. Iusti autem fuere dies triginta, intra quos expeditioni milites apparari necesse erat. Illud autem satis cõstat, concussu & crepitu armorum uictoriam significari, exhortationes fieri, apud Græcos ἰὼ παιάν. Apud Aphros, Inijce, seditionis signum fuit: Pileumq́ue in hasta propositum, ad libertatem proclamari. Manus expedire, atque alte illas efferre, consensio militaris erat. Manus uero imperatori protentare milites, initium armorum: &

flagrante seditione, tumultum suscitari: ad arma conclamari, hostes adesse significari. Defectionis, Athenionem uocare. Is enim Athenio Siculus fuit, qui Drepanetis deficientibus, quum capita factionis assumeret, interempto domino, & ex ergastulis coacta seruorum manu, & comitibus uolũtarijs, regnum sibi asciuit. Fuisse enim factiones partium in Sicilia, quemadmodum in Græcia satis constat. In omni ferè Græcia fuerunt partes, Doricæ & Ionicæ: inter Dores erant Lacedæmonij, inter Iones Athenienses. Athenas quoq; in factiones tres diuisas legimus, in Diachreos, Pedios, & Paralios. aliquando in duas, Thucydidis unam, Periclis alteram: aut in plebeiorũ, cui Polyporcon: & optimatum, cui Cassander præerat. Nonnunquam in plures, scilicet Ephialtis, Myronidis, Thomidæ, Cimonis, & Leocratis. Thessaliam uero in Egesaretos & Petreios. Et in Argo, Aristippi & Aristæi. Et apud Milesios, una Plutis, altera Cheromacha factio fuit: sicut apud Carthaginiẽses Barchina & Hannonis. Alibi simultas plebeiorum & paucorum: quippe Pericles plebem, Cimon optimates fouebat. Gallia uero quum in factiones duas diuisa foret, alterius Hedui, alterius Sequani capita fuere. Lycurgus Spartam in duas factiones diuisit, quas phylas & obas nuncupauit. Etiam Peloponnesus uarijs nitebatur factionibus: nanque Argiui, Elij, Mantinenses, alijque finitimi Lacedæmonijs, diuersarum factionum fuere. In Chio autem fuere factiones duæ: & quum alterius princeps Onomadeus, uictoria contra alteram potitus esset, alterius factionis uiros ab urbe minime exigendos curauit, ne inimicorum metu uacuus (quod usu plerun-

utrunque uenit) dißidium cum amicis sereret. Consueuisse quoque Romanos milites, itaque militari disciplina traditum ferunt, ut stipendij pecuniam, aut aliũde paratam, quæ unicuique superesset pugnæ tempore, apud signa in sarcinulis deponerent, eamq́ue imperatores iuxta signa seruari mandarent. Quod ideo constitutum ferunt, ut non modo patriæ & Larium, sed fortunarum suarum, milites defensores paratiores, proptereáque fortiores forẽt. Et licet dimidia pars stipendij apud signa sequestrari prius soleret, tamen Domitianus, ne ultra mille nummos deponerentur à singulis, edicto prohibuit. Quod ab Asiaticis Romanos sumpsisse crediderim: quibus fuit in more, ut militiam sequuti, quæ preciosa haberẽt, & magni census, secum in expeditionem ferrent: ut tuendi neceßitate, quæ illis erant charißima, plurima & maxima prælia obirent, promptiusq́ue dimicarent. Persæ uero non pecuniam & gazas, sed pellices uelut charißima pignora, quæ stimulis agerent, apud signa deponebant, ut pro his quæ erant exoptatißimæ, & quas maxime diligerent, uelut coniugum & patriæ memores, forti & præsenti animo mortem oppetere non dubitarent. Illud quoque proditum memoriæ est, quoties duo simul consules ijsdem creati auspicijs, cõtra eosdem hostes ducerent legiones, tam itineris quàm ineundi certaminis signum ab antiquiore, & consulari, aut pluribus honoribus functo dari cõsuesse: quodq́; si quando patritios & senatum aduocare consules uellent, per præconem singulis nominatis, aut buccina: plebeios uero tribunus plebis per ministros, nõ singulos expreßis nominibus, sed uniuersos cornu aduocabat.

Quæ fuerint Romanis comitia centuriata, quæ curiata, quæ tributa, & quæ calata. Caput III.

QVOD centuriatis comitijs consules, tribuni militares, prætores & reliqui magistratus, qui maiora auspicia habebant, crearētur, nemini dubium fuit. Quum enim quatuor essent comitiorum genera, ædilitia, prætoria, tribunitia & consularia, quibus postea addita censoria & quæstoria: centuriata fuere, quæ nisi auspicato fieri non poterāt, uocatis cēturijs, partibus distributis cēturiatim aut tributim, descriptis ordinibus, claßibus, ætatibus, auditis autoribus, & re promulgata & cognita. Vocabantur enim centuriæ in Martium campum, quo conuenire facilius possent, ubi libera erat suffragandi potestas, ibiq́ue comitiorum die ex cēsu & ætate illorum, qui ex qualibet tribu in centurias selecti erant & in classes: (nam populus in cētum turmas diuidebatur) non autem mixtim ex colluuione omnium, per pontem suffragia ferebāt. Quæ tamen comitia, si quando populus coire nollet, per patres clientesq́ue patrum fieri poterāt: positoq́ue uexillo in arce, exercitus præsidij causa imperabatur. Idq́ue propterea cautum, quòd intra urbem comitia habere, aut legere militem nō decebat: quippe armatis legionibus urbem ingredi fas non erat, ne grassatoribus obnoxia foret. Candidatorum uero mos fuit, quum comitia fiunt, & in suffragium ciues uadunt, in candida ueste sine toga in campum descendere, cum clientibus gentilibusq́ue, singulasq́ue tribus prehensare & circuire: hominesq́ue etiam tenuißimos & ignotos, quorum suffragijs nituntur, rogare atque illos per se & communes amicos appellare, obsecrare & obte-

obtestari: quorum nomina memoriter referēda erant: quod si qui facere nequirent, adhibito nomenclatore, faciebant: tametsi cautum postea fuerit, ne candidatis nomenclatores adessent: suáque merita & facinora domi forisque commemorare, demißisque & humilibus uerbis supplicare, nihil denique fraudis aut lenocinij omittere, prehēdere amicos, ambire patronos, domos stationesque circuire, admonere beneficij, pellicere donis iuuenes, & ingentia polliceri, nihil reliqui facere, ut sibi in consequendis honoribus socij & adiutores sint, atque in petitione suffragentur. In qua re elaborandum erat, ut adolescentes nobiles & summo loco natos, studiosos haberent, qui omni studio & comitate rogandi persuadendique erant, ut se amicos, suffragatores, duces atque assertores exhiberēt, competitoribusque inuidiam, sibique studia hominum, fauoremque conciliarent. Nam multos potētia & multitudine amicorum fultos, potestates & imperia peruicisse inuenimus. Quum enim populus tam Romuli quàm Tulli legibus comitiorum princeps foret, ita ut quos creare magistratus uellet, illi potestas esset: his artibus deliniri mentes, singulorumque animos captare oportebat. Quod licet esset in usu frequens, nonnulli tamen hoc supplicandi genus uelut sordidum & parum libero homine dignum, deuitarunt: siquidem L. Crassus nunquam adduci potuit, ut præsente Q. Scæuola, more candidatorum populo supplicaret. Phocioni quoque cum nunquam supplicare populo sustinuisset, & ideo comitijs interesse nollet, absenti & inuito honores delati sunt. Qui etiam candidati, ut plus autoritatis ferrent, utque iusta suffragatione digni ha-

berentur, cognomēta sæpe clarißimarum familiarum desumpserunt: eaque propria & peculiaris licentia candidatorum fuit, ut bonum nomen ferrent, & ex optimatibus iudicarentur. Nec minore studio his quos rogabant, agere gratias: nam mirum & efficax studium in agendis gratijs habebatur. Singulos denique prehēsare, obuiasque manus dare, salutare & omnibus arridere debebant. Qui ut conspicui essent, utque à populo spectarentur, nundinarum tempore & mercatu frequēti, quo opifices & agrestes ad urbem commeabant (quum nona quaque die fora constituerentur) in edito colle spectandos se præbebant, ut popularem gratiam fauoremque aucuparentur. Idque post aliquot secula, lapsis iam & defluxis moribus, fieri seruatum est. Antea enim sine ambitu suffragiorum, aut his lenocinijs præsente senatu, summo silentio ipsi per se cādidati in comitijs uitam suam belli domique, decora atque officia in rempublicam, & quid singulis uniuersisque præstitissent, tum maiorum fortiter facta, longa & accurata oratione explicabant: qua cura, qua diligentia, qua animi magnitudine honores gessissent, testesque & laudatores dabant, qui omnes æquißimis animis audiebant. Quæ rerum gestarum commemoratio non ficta, longè plus poterat, quàm preces & ambita suffragia, quæ postea urbem inuasere. Quibus quidem comitijs plerūque dictator, consul aut prætor, maioresque magistratus præerant. Ante cuius curulem sellam candidati suffragia excipiebant. Scita uero suffragiorum nongenti, qui ex ordine iudicum erant selecti, custodiebant. & ne quid fraudis doliue admitti posset, néue quis tesserulas in loculum

con-

coniiceret, ſolicitè curabant: quippe ſingulis tribubus comitiorum die non ſolum cuſtodes, ſed rogatores & diſtributores præerant. Deſcribebantur nomina tribuum uel centuriarum, quæ intra cancellos, quibus Ouilia nomen erat, ut quæque uocata fuerat, ex urna ut ſors ferebat introducta, ſuffragabatur. Demum tribuum ſortitione facta, in ciſtellam poſita, quam ſitulā dixere, renūciabant præconis uoce, quem quæque tribus candidatum elegiſſet. Fuitque priſci moris, ut Veturia cuius erat prærogatiua ſuffragiorum, pro ſuo candidato prius in ſuffragium iret. nanque ex centuriis militaribus facto iterum delectu tam ex iunioribus quàm ueteranis, præſtantiores in proprias ſeligebant centurias: quarum erat prærogatiua ſuffragiorum per uices, quibus Veturiæ nomen datum. Nonnunquam alia ſeruata eſt ſuffragiorum ratio: ſiquidem Lucius Caßius Longinus tribunus plebis, Caio Mario & Flacco conſulibus, ut populus per tabellas punctis diſtinctas ſuffragia ferret, legem tulit tabellariam, quæ diu ſancta & incorrupta manſit. Ea enim lege, ne qua inuidia oriretur, & quo magis animo libero uota impartirent, cautum fuit, ut non uoce, ſed pūctis ſuffragarentur. Puncto enim in tabula appoſito, per ſingulas tribus, pro quo candidato ſuffragia conferrent, dignoſci poterat. Quibus tabellis nihil aliquando melius uiſum, quum illis ambitus & concionum licentia palam adempta fuerit. poſtea animaduertentes, quia autoritas optimatum & illorum qui honoribus præſtant, plus uoce quàm puncto haud dubie poterat, poſtpoſitis tabellis, ad aperta ſuffragia & primum ordinem comitiorum rediere.

Nonnunquam discoloribus ceris signa suffragiorum & sententiarum notabantur, quod in iudicijs quoque fieri animaduertimus. Persæpe uero uniuersus populus effuso studio, & fauore accẽsus, aliquem insignem candidatum ob excellẽtem uirtutem militarem, cuius summa dignitas, maximæque res gestæ fuere, cunctis suffragijs consulem aut prætorem, ædilem aut censorem declarauit, & comitijs renunciauit. Quibus in suffragium missis, consul qui præsidebat, eum qui ad honores promotus fuerat, primus uoce renunciabat, mox præconis uoce populo palam fiebat: in quo proditum memoriæ est, Domitianum morte affecisse Flauium Sabinum, quòd consularium comitiorum die, præco illum non consulem, sed per errorem ad populum imperatorem declarauit. Qui uero cãdidatus renũciatus, designatusque fuerat, antequam iniret magistratum, solenne carmen precationis præfatus, sicut mos est, celebri oratione populo uniuerso agere gratias eumque honorificentissimis uerbis alloqui, & de se bonam spem polliceri debebat: quod Paulus Aemylius cum aduersus Persen totis comitijs consul foret renunciatus, facere recusauit. nam palam professus est, nullas se gratias populo debiturum: quin si meliorem nacti essent, liberam se eligendi potestatem populo daturum dixit. Inde è campo qui designatus declaratúsque fuerat, in Capitolium, mox ab uniuerso populo in domum suam deducebatur. Quod si primus suffragijs minus ualere poterant, parumque uirium in promouendo candidato fuisset: quippe cùm bina domo de eisdem candidatis sæpe comitia fierent, quo facilius in comitijs concordia populi firmaretur: plerunque pro-

latis

latis comitijs, fracto animo, squalore & lachrymis demissi & supplices candidati, singulos etiam de plebe homines, atque humilimum quenque prehensare, populoque uniuerso supplicare solebãt: ita ut quod prius assequi non poterant, pietate motus populus traderet. Id enim in comitijs plerunque eueniebat, ut dies intermissus, rumoresque temerè dissipati, aut fabula ficta, uel minima offensiuncula, paruaque rerum momenta, totam sæpe rationem comitiorum perturbarẽt, & magnos motus excirent. Fiebat enim sæpenumero miseratione, tum splendore uitæ, nonnunquam gratia aut meritis antea exhibitis, ut magni casus intercederent, fieretque repentina mutatio: ut qui modò erant repudiati, honestissima suffragatione haberentur digni, presertim à populo, qui uelut mare sempiterna agitatione mouetur. Nonnunquam in conferendis honoribus populum bis censuisse, & suffragia dedisse compertum est: centuriatisque & decuriatis comitijs diuersa suffragia contulisse: quod ideo fit, ut cuique libera facultas foret postremis comitijs mutare suffragium, si quem primæ suffragationis pœniteret. Fertur tamen Caius Cæsar comitia ita cum populo partitus, ut pro parte dimidia cãdidatorum, quos populus uellet, exceptis consulatus petitoribus: pro altera dimidia, quos ipse dedisset, pronunciaret. Per se uero in comitijs consularibus, quia imperatores deligebantur, præter populum uniuersum, etiam militaris ordo & equites frequentissimo concilio aduocati intererant: quippe suffragatione militari summi plerunque duces delecti sunt. Scipioni enim Aphricano iussus populus inire suffragium, omnis militaris ordo, omnés-

que centuriæ & tribus ad unum, imperium in Hispaniam detulere. Quoties dißimilia suffragia diuersis comitijs darentur, illa præualere certum est, quæ iustis comitijs fierent. prærogatiua enim suffragiorum, semper iustorum comitiorum fuit. Quod autem dempta toga, candidatos in campum prodire obseruatum est, propterea cõstitutum ferunt, ne per occultos sinus pecunijs absconsis, largitione & ambitu suffragia mercarentur: aut saltem, ut cicatrices & uulnera, quæ pro patria, proq́ue ciuibus pugnando paßi sunt, conspicua forent. Proditumq́ue memoriæ est, Aphricani superioris filium, cum præturæ candidatus in campum descenderet, candidam quam induerat togam, turpitudinis maculis obsolefactam ostendisse, magnoq́ue dedecore, totius populi suffragio repulsam tulisse. Quæ quidem centuriata comitia per cornicinem indici: curiata uero per lictorem calari solebant. Fuere autem curiata comitia, in quibus non de magistratibus conferendis: sed de exercitu, de legibus, de legatis, deq́ue ducibus deligendis, & legionibus inter consules partiendis, de prouincijs, de genere belli, deq́ue his quæ ad rem pertinent militarem, & an contra hostes arma sumere expediret, decernebatur: ut si rogationem probaret populus, bellum fieret: si uero antiquaret, cessaretur ab armis: in quibus suffragia non ex censu & ætate, sicut in cẽturiatis, sed ex generibus omnium ætatum & ordinum promiscua multitudine ferri assuêrant. Cum enim uiritim tribules dabant suffragia & ubi accedebat singulorum totiusq́ue uulgi opinio & consensus, ea comitia curiata: cum uero per singulas centurias unus ferebatur calculus, centuriata di-

cta

cta sunt. Ideo in curiatis omnis potestas suffragiorum & comitiorum euentus, penes populum stetit. Nam singulis popularibus, etiam despectissimo cuique uiritim suffragandi, proque suo candidato decertandi potestas erat: in centuriatis uero cum non singuli censerent, sed per centurias suffragia ferrent, in quibus copiæ aliquorum plus poterant, pro eoque ex omni tribu præcipui opibus & dignitate, in centurias selecti, suffragabantur, diuitum suffragationem præualuisse certum est. Interdum uero curiatis comitijs, tribunos plebis tribunosque militares, & alios magistratus extra ordinem creatos inuenimus: tunc maximè, cum hi magistratus primum inuenti constitutique sunt. Erat enim consentaneum, in nouis magistratibus creandis, non aliquorũ, sed totius populi suffragia postulari. Quod nisi comitijs curiatis fieri nõ posse, nemo dubitauit. Fuit quoque animaduersum leges, quæ ad populum pertinerent, quandoque centuriatis comitijs latas: siquidem L. Valerius Publicola comitijs cẽturiatis legem tulit, ne quis magistratus ciuem prouocãtem uerberaret, necarétue. Præter quæ fuere calata comitia, quæ curiata & centuriata continent. Hæc enim sunt pontificis maximi & sacerdotum: in quibus non omnes, sed descripti selectíque conuenire & suffragia ferre poterant. Nam cum uniuersum populum sacerdotia mãdare, uel quenquam sacris præficere propter religionem nõ deceret, Cn. Domitio tribuno plebis legem ferente, cautũ est, ut minor pars, populi selectiq; uocarentur: & ab ea parte qui dignus collegio foret, in sacerdotium assumptus, cooptaretur:

ideo non plures quàm decem & septem tribus, in pontificis aut sacerdotum comitijs unquam interfuisse compertum est. Quæ non comitia, sed populi concilium dicebatur: quippe qui non populum uniuersum, sed tantum partem concilio aduocarent. Cumque sacerdotium maximæ esset autoritatis, propter religionem decuit sacerdotes comitia habere propria, in quibus ad sacerdotium assumerentur. His quoque comitijs calatis, quæ arbitris pontificibus fiunt: arrogationes illorum, qui cùm sui iuris sint, in alterius transeunt potestatem, fieri compertum est. Hæc enim comitia illa sunt calata, quæ pro collegio pontificum, aut regis sacrorum, augurisue aut flaminis, inaugurãdorum causa fiunt: siquidem ut hi crearẽtur, & in collegium admitterentur, sacrisue præficerentur & inaugurarentur, calatis comitijs decernebatur. Calatis quoque comitijs, & sacrorum detestationem, & testamenta fieri animaduersum est. Tria enim ueteribus fuere testamentorum genera: unum, quod calatis comitijs fiebat: alterum, quod per æs & libram, libripende adhibito, & emptore familiæ: tertium, quod procinctum uocabatur, cum milites ituri in prælium, nulla legum solennitate, tribus aut quatuor adhibitis, raptim apud commilitones testabantur: qui mos talis erat, ut milites, cum decernere parant, antequam togam circuncingerent, aut clypeos arriperent, tribus aut quatuor audientibus hæredem sibi nuncuparent, si quid in acie secus eueniret. Postremò fuere comitia tributa, quæ tunc fieri cognitum est, quum non ex generibus hominum, neque ex censu & ætate, sed per regiones urbis tributim uicatimque suffragabantur: in qui-

quibus interesse tribus & suffragari per regiones & compita assuerant. Post aliquot uerò secula, Publius Scipio Aphricanus & L. Mummius censores suffragia mutasse feruntur, ut regionatim suffragarētur, pro generibus hominum causisque & quæstibus, tribus describēdo. Quibus comitijs, ut tribuni plebis minoresq; magistratus fierent, à Volerone primum, deinde à Lectorio tribuno plebis rogatione promulgata, cauebatur, ne patritij quos uellent, tribunos per clientum suffragia crearent, nō populus. Quibus etiam tributis comitijs tribuni militares sæpe creati fuere, qui comitiati dicti: in quibus si deessent senatorij ordinis candidati, Augustus Octauius illos ex equestri ordine suffecit, ita ut finito honore, in utro uellēt ordine permanerēt. Et licet centuriata comitia nisi decreto senatus et auspicatò, ac sacrificio pfecto & litato, fieri minime solerent: tamen tributa comitia, quia minimorum magistratuum sunt, nec senatusconsulto, nec auguratò, nullisque præcedentibus sacrificijs facta, & eadē die absoluta, rata erāt: tametsi lege Elia & Susia, ne quis per eos dies quibus cum populo agitur, nisi de cælo prius seruaßet, agere liceret, cautum fuerit. Eratque mos auspicandorum comitiorum, ut cum præfatione deorum dearumque bonis faustisque nominibus, ac dijs bene iuuantibus, concilia inirent. Apud Argiuos uerò indictis comitijs, cùm prætor in præfationis carmine, Iouē, Apollinem, atque Herculem præfari soleret, ut successus darent prosperos: postea Philippi nomen adiecerunt præfationi, assentationis genus. Illud tamen non præterierim, neque comitialibus diebus, more maiorum, senatum haberi: neque nundinarum tempore co-

mitia fieri licere, ne à legibus accipiendis, quæ trinundino dabantur, plebẽ auocari contingeret, néue interpellarentur nundinatores, utque rusticis qui in urbem ueniunt, componendi lites. & transigendi facultas foret: quodque die imbribus aut turbine procelloso, aut si fœda tẽpestas cum grandine, uel si tonitrua aut uenti fierent, uel si in frequenti multitudine quispiã morbo concideret comitiorum die, & nisi seruatum de cælo esset prius, quoad centuriata comitia, cum populo agi non licebat: habitaque in his & promota, tanquam fœda tempestate facta, dirimi oportebat augurum responso, qui quid uitij intercessisset, renunciabant, idque lege Elia & Susia: in quo id fuit memoriæ proditum, cùm Appius Pulcher ad populũ causam diceret, quòd nauali prælio uictus, per contemptum religionis classem amisisset, omnesque tribus in eius noxam suffragia ferrent, beneficio tempestatis adiutum, pœnam effugisse: nam subito imbri & turbine coorto, sublatis comitijs iudicium euasit. Ante uerò comitia habita, quid uitij intercessisset, renunciare auguri non licebat, quia diuinare uidebatur: quodque cum fœminis comitiorum nulla fuit communio: ideo mulieres nec comitijs interesse, nec suffragia ferre, neque foro aut concionibus immisceri, & propterea nec arrogari poterant: quod erat apud Athenienses constitutũ, ut nulla fœminarum concilijs publicis aduocetur, uel ferre suffragium, aut concionibus uirorum interesse ualeat: fuitque moris apud eos, quo frequentius comitijs assuescerent, ut singuli suffragatores, nummos acciperẽt: quod à Calistrate primùm inuentum ferunt. Nam cùm propter assiduas bellorũ expeditiones, Athenienses à re-

bus urbanis distracti, uix foro assuescerent, & per infrequentiam comitia cogi nequirent: quippe cùm ex omni populo in quouis arduo negocio, ultra quinq; millia non conuenirent, ut posthabitis negocijs ad remp. accederent, & de publicis consultarent, aliquo inuitamento cohortandi fuere. Neque ab his quorum imminutum imperium fuit, apud Romanos comitia haberi, tanquam infausti prodigij & infandi ominis foret: neque illorum qui rei agerētur, nomina ad petendos honores admitti, nisi crimine inducto & absoluto: neque absentium rationem habendam, licet nonnulli legibus soluti, contra comitiorum morem, absentes suffragia pertulerint. Quod à Locris Amphissæis, qui haud procul Delphis incolūt, factum meminimus: apud quos nullius absentis habetur ratio, sed cùm concio aduocatur, non solùm pylagoræ & sacratores, sed omnis multitudo illorum qui sacra faciunt, conueniūt, & suffragia ferunt. Quotiesque non iustus comitiorum rogator fuisset, comitia inde habita, minus legitima censeri: & licet eum qui comitia haberet, aut illis præesset, ad honores assumi non deceret, plerunque tamen qui comitijs præfuere, licet peßimo exemplo, aliorum ministerio & opera illos assequi meruere. Estque memoriæ datum, sexagenarijs maiores & homines grandæuæ ætatis, quòd ciuilibus uacarēt muneribus, ad comitia suffragij causa descendere cogi nequire: quare deiecti de ponte, & depontani senes dicti sunt. Nanque iuuenes olim senes de ponte deturbasse dicuntur, quum illis non idem maneret uigor, & animi sensus esset obtusus: Quodque comitia magistratuum non solùm per dictatorem, consulem & prætorem,

ſed per interregem, ædilem, quæſtorem, tribunũ pleb. præfectum urbis, tribunumque celerum aut põtificem maximum, de ſenatus ſententia plebisque ſcito, nonnunquam per populum indici compertum eſt: ipſe tamen prætor conſularibus comitijs autor eſſe nõ poteſt, quòd maius uerſaretur imperium in conſulibus creandis, quàm ut per prætorem explicaretur. Cumque Cæſarum temporibus, arbitrio principis, nonnunquã tribuum ſuffragio comitia fierent, Tiberius Cæſar inter cætera cõſtituta, è campo ad patres illa transferri uoluit: quorum concilio & ſuffragio etiam ſine populo candidati ad honores et imperia prouecti: ex duobus tamen conſulibus, ei qui minor natu foret, comitiorum habendorum munus dari conſueuit. Sine autem conſulis, prætoris uel tribuni, aut alterius magiſtratus decreto, populo & plebi conuenire, aut clandeſtinos cœtus, coitiones uel cõciliabula habere (ne quis malo exemplo populum ſeuocaret, uel ſecretas conſultationes faceret) non licebat.

Quando primum ædilitas cœperit, & quot fuerint ædiles, & qui curules, & qui plebeij. Caput IIII.

QVO tempore exactis regibus, & cõſulibus creatis, plebs contentione maxima cum patribus certauit, & tandem ut alter ex conſulibus plebeius foret, obtinuit: patres pro communicato plebi conſulatu, ædilitatem ſimul & præturam uendicarunt. Igitur curuli ædilitate creata, illam Cn. Quintio Capitolino, & P. Cornelio Scipioni ex patribus dederunt: poſtea alternis annis, modò ex plebe, nũc ex patribus ædiles creari cœpti, munusque promiſcuũ fuit: donec curulis ædilitas ad libertini generis homines delata eſt: tunc quũ

Cn.

Cn. Flauius Appij scriba, libertino patre natus, cum Quinto Anitio Prænestino, haud multò antè hoste populi Romani, ædilis curulis ius ciuile in penetralibus pontificum diuulgauit, diesque fastos in albo proposuit, ac ædē Concordiæ cum non mediocri inuidia nobilium dedicauit. Demum dißidēte plebe à patribus, ut duo essent plebis ædiles, sicut duo patritij antea fuerant, plebi est à patribus concessum. Lapsis inde temporibus, cùm Iulius Cæsar rerum potiretur, tunc primùm sex ædiles creati, duo patritij qui cereales dicti, qui curam gererent annonæ forensis, copiæq; cibariorum: reliqui ex plebe: quorū præcipuum munus erat, urbis, ædium sacrarum priuatarumq; curam agere: ad eosque absentibus uel impeditis cōsulibus summa rerum & maiestas cōsularis imperij sæpe delata est. Hi præcipue curabant, ut ædificia publica priuataq; fierent, utq; templa, theatra, stadia, fora, porticus, curiæ, & basilicæ, atque mœnia, magnificis operibus reficerentur & ornarentur: quod lege ueteri sancitū erat, in hæc uerba: Suntoque ædiles curatores urbis, annonæ, ludorumque solennium, ollisq; ad honoris amplioris gradum prius accessus esto, et infrà. Quibus sacrarum rerum procuratio & totius urbis tutela sæpe commissa est. Ad quos etiam senatuscōsulta & scita pleb. ut in æde sacra conderentur, deferebantur: præparando conuehendoque frumento & oleo, ne urbs penuria annonæ, néue caritate laboraret, utq; cōmeatus, quæq; bello usui forent, in castra deferrentur, ædilium muneris erat. Ideo Manius Martius et Trebius ædiles pleb. quòd in summa caritate frumentum populo in modios aßibus dedere, commeatusq; inuexere, statuas in Ca-

pitolio et palatio cum titulis honorum, meruere. Et M. Seruilius T. filius ædilis curulis, quòd olei denas libras singulis aßibus præstitit, celebri memoria dignus fuit. Etiam in eos qui plus quàm lege definitum erat, agri poßiderent, diem dicere, matronas probri accusare, fœneratores coercere, popinas & ganeata obsonia inhibere, in facta dictáque inciuilia atque improba, animaduertere, atque in exilium agere, ædilitiæ potestatis erat. Nero tamen dum munere ædilitio fungitur, ne quid cocti in popinis ueniret, præter legumina & olera, interdixisse fertur. Quinetiam nimiam ædilium potestatem cohibuit: statuitque quantum curules, quantum plebeij pignoris caperent, quantumque pœnæ irrogarent. Circa religionem, ne qui nisi Romani dij patrio more colerentur, néue à uetustis cæremonijs decederent, ædilibus præcipua cura fuit: quorũ edictis cautum est, ut Iudæorum Aegyptiorumque sacra, ritus et cæremoniæ ex urbe pellerentur & exigerētur. Senatusconsulta excipere, super emendis uendendisque seruis aut iumentis, si ex fide bona uenirent, deque illorũ uitio & morbo cognitionem animaduersionemq; habere, thermarum curam agere, illasque, ne essent immundæ, néue nimis æstuarent, curare, ædilitiæ cognitionis erat: de mensuris quoque & uerrendis uijs, déque alea cognoscere, desuperque edicta proponere, quæ ædilitia dicta sunt, mulctamq; non parenti irrogare, aut nota turpitudinis afficere poterant. Horum exemplo Ephori Lacedæmonijs fuere, & in Thessalia ædiles, quibus uirgas Lixæ præferebant, quorum munus erat annonam & forum cupedinis curare. Apud Græcos & Aetolos agoranomi, quorum edictis uendentium

dentium & ementiũ rabies coercebatur: qui hoc etiã sibi arrogarunt, de uenditarum emptarumq́ue rerum usu & cõmercio, deq́ue conuentionibus & pactis cognoscere: in tantumq́ue honoris culmen ædilitas prouecta fuit, ut urbe peste laborante, maiestatem consularis imperij ad ædiles decidisse, Titus Liuius autor sit: ac iam bonis temporibus ab optimis quibusque splendor ædilitatis, quæsitus fuerit. Nam & duo Crassi, & Quintus Mutius, & Publius Lentulus, et Scaurus summis honoribus functi, ædilitatem magnificentißime gessere, illamq́ue magni muneris loco exequuti fuere. Paulus quoque Aemylius, quum duodecim magnis competitoribus in petitione ædilitatis prælatus fuerit: pro summo honore duxit. Sunt tamen exempla illorum, qui repulsam in petitione ædilitatis perpeßi, mox consulatus, præturas, & summos honores meruere, inter quos C. Marius, qui in duabus ædilitatis petitionibus, curulis scilicet & plebeiæ, una die bis repulsam tulit, septies deinde consul fieri meruit. Scipio uerò Aemylianus, cùm candidatus ædilitatis in campum descenderet, ab uniuerso populo fructum uberrimum cepit: nam pro ædili, omnium suffragatione consul factus est. L. Lucullus cum ante adultam fratris ætatem, magistratus petere nollet, tantum gratia & fauore ualuit, ut absens unà cum fratre ædilis relatus fuerit. Vespasianus uerò candidatus ædilitatis, quinquies repulsam passus, demum ad imperium fuit euectus. Et quanuis ædilitas per se proprium munus foret, sæpe tamen magistros equitum & tribunos plebis simul cum magisterio & tribunatu ædilitatẽ geßisse comperimus. Cn. Flauium

Appij Cæci scribam, cum tribunatu pleb. ædilitatem, et T. Sempronium, magisterium equitum unà cum ædilitate habuisse constat: tametsi duos magistratus, præsertim curules, simul gerere, antea interdictum fuerit. Munera etiam magnificẽtissima & ludos apparatissimos, ad cõciliandum populi fauorem, per ædiles pleb. aut curules, nunc Romanos, nũc plebeios, nonnunquã scenicos, publica uel priuata impensa, aut ex mulctatitia pecunia curari & instaurari plerunque adnotauimus: in quibus uenationes beluarum, quæque mira spectaculis exhibuere: quæ munera cum magnificentissime per ædiles edita fuissent, gradus ad amplissimos honores magistratusq; fecere. Illud memoriæ datum est, eos qui scriptum facerent, ad ædilitatem admitti nequisse: propterea Flauius scriba, quia scriptũ fecerat, nisi iurasset se scriptum non facturum, ad ædilitatem admissus non fuisset: quodque ædiles, sicut tribuni pleb. sacrosancti aliquando habiti sunt. quod licet ueteri constet exemplo, lexque à Valerio consule post decemuiros lata, tam tribunos quàm ædiles, iudices atque decemuiros inuiolatos sanxisset: tamẽ quia ædiles curules neque prehensionem, nec uocationẽ habere, nec lictore uti, eosque à priuato ad maius tribunal, prehendi ducique à magistratibus nouimus, propterea ædilem non esse sacrosanctũ opinati sunt: quod Domitianus Cæsar facto declarauit, qui tribuno pleb. autor fuit, ædilem repetundarum accusandi, iudicesq; in eum à senatu petendi. Qui quidem ædiles nõ Romæ tantum, sed in oppidis & uicis ignobilibus sæpe fuere magistratus, qui de mensuris & rebus minimis iura dabant. Hoc quoq; notatum est, posse ædiles, exhausto

atque

atque inopi ærario nouum uectigal constituere, quo reipub. oneribus consulatur: atque sicut tribunos pleb. ad tribunatum, ita ædiles siue curules seu plebeios, qui patrem haberent superstitem, ad ædilitatem minime admitti posse, exemplis maxime probatum est.

Iudicium ignaui iudicis, super controuerso iure perperam iudicantis, haustum aquæ per fundum alienum non deberi. Caput V.

SVPER *controuerso iure in foro Romano, me præsente, apud ignauū iudicem qui præsidebat, dum quotidiana patrocinia præstarē, aspera & uehemēs quæstio agitari cœpta est. Petebatur enim à testatoris filio, cui haustus aquæ in fundo quem alteri legauerat testamento, exceptus fuerat, isque fons immodicis caloribus postea exaruerat, deinde tribus post annis denuo emerserat, ex testatoris uoluntate se ad illius haustum per fundum legatum admitti. Cui contra stabat fundi dominus, & desita aqua, seruitutem se nullam debere aiebat: quippe cum aqua, cuius haustus testamēto exceptus fuerat, fonte arefacto, esse desierit, cessare etiā seruitutem, quæ propterea debebatur, dicendum erat: & ubi haustus aquæ ex nouo fonte illi forsan deberetur, ius tamē eundi per fundum suum, se inuito, illi non esse: pluraque in hanc sententiā adduxerat, quibus non dißimulāter quæstioni responderi uidebatur. Contra uerò testatoris filius, relicta à patre seruitute, & haustu aquæ sibi legato, etiam aditū ad aquam, qui nullibi nisi per fundum patere poterat, relictum dicebat: cùm nullus aquæ usus foret, nisi haurire liceret: neq; posse hauriri, nisi per fundum aditus*

esset: quod si fieret secus, profectò cùm sibi aliũdè haurire non daretur, ipse legato præter testatoris uoluntatem, frustratus foret: quod est pudendum dicere. Rursus tametsi aqua desita fuisset, seu æstu uehementi, seu quouis modo arefacta, ea postea renata, ius pristinum sibi deberi asserebat: nam quandiu è fonte manaret, ius hauriendi sibi integrum esse, dicendum erat. Cunq; immodicis iurgijs desuper obstreperent, & turpibus uocibus inuicem conflictarentur, iudex qui aßidebat seuerus & uehemens, amborũ audito postulatu, pauca interfatus, quæsiuit an aqua ex fonte arefacto penitus fluere desijsset: & quum triennio aquam ex fonte manare desijsse, (quippe cùm tenuis, nõ perẽnis foret) illamq́ue denuò scaturisse, tabulis & testibus planum fecissent, deq́ue hoc nulla controuersia foret: hoc asseuerato, parumper subdubitare uisus, paulò pòst eò inclinauit sententia, ut eundi per fundum alienum, & aquam desitã rursus hauriendi, testatoris filio ius non esse, sibi liquere iniquißimo decreto pronũciaret. Qua iniuria decreti cùm uehemẽter ille offensus reclamasset, & propterea me adiuisset, peteretq; ut sibi in causa adessem, utq́ue suas partes propugnationemq; mea cura patrocinioq́ue susciperem: quæsiui ego à iudice, ut bona cum uenia diceret mihi, quo iure, qua lege aut exemplo, isti cui seruitus testamento relicta fuerat, ius non esse hauriendi ex fonte renato declarasset: siquidem si haustus aquæ testamẽto legatus erat, iter quoq; ad haustum ex æquo & bono relictum uideri debet, cùm nisi haurire liceret, nihil præstaret cõmodi legatum, nihil opis: idq; tam Paulum & Marcellum, quàm Neratium & Vlpianũ de seruitutibus sentire asseuerauі.

raui. Quinetiam de sumptibus funerũ id idem Vlpianus censuit: Si in fundo à me uendito sepulchrũ mihi excepero, iter quoq; ad sepulchrum exceptum uideri, cùm subsequẽs antecedẽs supponat. Neque repugnat, quòd arescente fonte, desita seruitus uidebatur, quia satis habet rationis explicatæ, quòd mox fonte renato ius idem mihi deberi quiuis potest intelligere: idq; Iabolenum & Paulum de seruitutibus etiam censuisse. Quinetiã Actilicinus consultißimus uir, super hac controuersia Cæsarem Statilio Seuero in hanc sententiam rescripsisse dicit: idq; cum lege & iure affirmare contenderem, peteremque ut more institutoque maiorum, si quid iudicãdo deliquisset, caueret ne magno saltem afficeretur incommodo, is qui in meam fidem clientelamque uenerat: Iudex ad me conuersus, grauiter credo ferens se frequenti auditorio interpellatum, stomachabundus & uultu ferè minaci, semel, inquit, desita aqua, postquam fons exaruit, ius illam hauriendi pariter desitum uideri: quippe quum aqua nulla sit quæ debeatur, seruitutem extinctam amplius nõ reuocari respondit. Cumq; ego contradicerem, horum autoritatibus nixus, pluraq; in meam sententiam adducerem, præsertim cùm nemo tam indoctus ignarusq; rerũ foret, uel qui primis (ut aiunt) labris iura degustarit, qui restituta re in statum priorẽ, idem ius quod antea fuerat, re integra, incolume esse negaret: ipse aũt egregius nebulo cùm in eandem sententiam iret, illamque nullo argumẽto, nec iudiciali disceptatione, ut modesti iudices solẽt, dilueret aut firmaret, si quid probandum aut refellendum esset, sed propè ad extremam insaniam uecors excandesceret: ego qui probè noram spiritum

eius, ne insectatione & cõuicijs agerem, dicendi pausam feci, satiusque duxi clienti salutari consilio prodesse, quàm rationibus non proficientibus cum homine illiberali & clamoso nequicquã disceptare: clientique ut ad maius tribunal prouocaret, persuasi: profuitque prouocasse. Nanque haud multò post, discusso negocio lege & iure, inducto iudicis decreto, probabili et recto iudicio pro testatoris filio lis data est. Verba uerò Cæsaris ad Statilium Seuerũ ex eius epistola
» hæc fuere: Succurrendum his putaui: itaque quod ius
» habuerunt tunc, cùm primũ ea aqua peruenire ad eos
» non potuit, id eis restitui placet.

Quanta seueritate à Romanis contra licentiam magistratuum, & quoties occursum sit. Caput VI.

QVANTA disciplina cauerint Romani, ne, qui magistratus gererent, nimia licentia abuterẽtur, illud documẽto est, quod pluribus legibus, plebiscitis & senatuscõsultis præscripti fines magistratuum & potestas coarctata fuit, præcipue cauendo, ne imperiosa illorum licentia, extra gyrum rationis excederet. P. Valerius, is qui cum L. Bruto post reges exactos consul factus est, ad terrorem increscentis audaciæ legem promulgauit, qua cauebatur, ut à quocunque magistratu ad populum prouocandi cuiuis potestas foret: scilicet existimans maioris imperij aduocatione, nimiam magistratuum licentiam coarctari: tametsi regũ temporibus, prouocationem à regibus fuisse ad populũ, idq; pontificalibus libris caueri, multi contendant: quam legem à Muræna consule, quo tempore Sora & Alba coloniæ deductæ sunt, iterum latam comperio: postea exacto decemuirorum imperio, populus Romanus ut

licentiæ temeritatiq; obuiam iret, præter auxiliũ tribunitium, nouam sanciendo legem, cõstituit, nequis ullum magistratum, sublata intercessione, crearet: qui creasset, eum ius fasque esset occidi. Quod mox Duillius consul alia constitutione innouauit, ut qui magistratum, sublata prouocatione, creasset, tergo & capite lueret. Lapsis inde temporibus cùm opes plurimorum præualerent, humilioresque à ditioribus assiduè premerentur, hisque superbè auareque imperitarent, iterum Valeria lex, tanquam unicum præsidium libertatis, ante primum Punicum bellum lata fuit: qua inter cætera eum qui prouocasset à quouis magistratu, uirgis cædi & securi percuti uetuit: pœnã tamen si secus fecisset, nõ adiecit, nisi improbè factum uideri. Cumque adhuc non satis innocentiæ consultum foret, & plebis libertas opprimeretur magis, sæpiusque hoc malũ increbresceret, inita tandem ratio est, qua salubriter tenuioribus consultum foret. Siquidem M. Valerius consul legem de prouocatione ad populum, ab eadem familia sæpius latam, tanquam patronam & uindicem libertatis, tertiò promulgauit, grauissimisq; pœnis affecit eum, qui spreto more patrio, ad maius tribunal prouocare inhiberet, intantũ, ut etiam de ui & maiestate damnatis, ius prouocãdi ad populum dederit: tametsi post decursa secula, Caligula, ne longo circuitu ducerẽtur lites, nimias ꝓuocationes inhibuerit. Sed quannis tot legibus aduocatio maioris potestatis, quæ ab iniuria tenuiores uindicaret, permissa foret: nondum tamen satis petulantiæ & effrenatæ licẽtiæ prouisum erat, nisi caueretur, ne sæpius eadem imperia gerendo, nimis aliquorũ potentia insolesceret. Ideo Q. Martius

censor legem tulit ad populum, ne quis eundem honorem bis ambiret. Et deinde Fabius Maximus aliã recitari iussit, quod etiam plebiscito cauebatur, ne intra annos decem eandem potestatem gerere liceret. L. deinde Sylla, aliquem prius prætorem quàm quæstorem fieri, aut consulem quàm prætorem, edita lege uetuit: eundemq́ue nisi decurso decennij spatio, bis uni magistratui præesse, graui pœna interdixit: arbitratus frequentes honorum uicißitudines, nimiæ potestatis esse, & potentiæ non ferendæ. Quod haud multò pòst noua constitutione innouatum fuit: cautumq́ue, ne cui intra uigesimum annum, muneris publici administratio daretur. Et cum licentia præsidum in edendis spectaculis, multo prouincialibus damno & incommodo foret, quotidieque nouis collationibus exhaurirentur, Nero uetuit, ne gladiatorum munus, aut ferarum spectaculũ præsides in prouincijs ederẽt. Quo etiam tempore statutum est, ut qui perperã ad principem uel senatum prouocasset, pecuniam pœnæ nomine in ærariũ ferre, & mulctam exoluere cogeretur. Pluraq; extãt plebiscita, quibus ne duos magistratus, præsertim curules, uno anno habere, néue plebeium magistratũ patritio gerere liceret, cauebatur. Quinetiam pro magistratu aliquid gerere inhibitum erat, nisi prius sacramento adactus fuisset: quod ideo cautum ferũt, ne spe & cupiditate improba, imperia & honores assumerent: iurabant enim apud consulem uel senatum solenne iusiurandum per deos: postea ut in acta principum iurarent, Cæsarum temporibus seruatum est: neque enim plus quinque dies, nisi qui iurasset in legem, imperium gerere licebat. Siqui tamen in magistratu

auarè, superbè & insolenter se gesßissent: ipsos ante tempus finiti honoris imperio desistere, & de gradu deijci iubebant. Primusque cui abrogatum imperium fuerit, Tarquinius Superbus proditus est, qui propter insolentiam regno pulsus fuit. Postea exactis regibus, Sergium & Virginium tribunos consulares, quod male ad Veios pugnassent: Cn. Manlium, & Seruilium Cepionem proconsules, quod ipsorum temeritate clades ingens accepta fuisset, & à Cimbris cæsi, & castris exuti essent: aliosque ignauiæ insimulatos, abrogato imperio, ante tempus finiti honoris, senatus magistratu abire, & insignia imperij dimittere coegit. Quod & C. Gracchus alio plebiscito confirmauit, cauens, ut si cui ante tempus propter indignitatem, imperium esset abrogatum, is alterius adeundi honoris facultatem non haberet: néue maxima imperia diuturna essent, quod unum officere libertati cognitum est. Magistratus & honores geri ultra annum annaria lege prohibetur. Iulius uerò Cæsar lege sanxit, ne prætoriæ prouinciæ ultra annum, néue consulares plus biennio obtinerentur. Tiberius collatos semel honores non facile ademit, cùm saturos & opulentos præsides minus noxios prouincialibus duceret. Néue finito magistratu, is qui prouinciæ præfuisset, impune insultasse gauderet, triginta diebus lege Cornelia successorem expectare, & ex prouincia reuersus, rationem administrati muneris lege Iulia reddere cogebatur. Ideo plures consules prætoresque functos honoribus, quòd mente improba, auarè & crudeliter in prouincia se gesßissent, damnatos & ærarios factos inuenimus.

Apud Græcos uerò lege cauebatur, ut qui gesti muneris rationẽ non redderet, alogij teneretur. Apud Athenienses quisquis ad remp. accesßisset, rationibus ita obnoxius erat, ut etiam sacerdotes obnoxios lex iuberet, apud quos computator publicè eligi consueuit, qui reditus ciuitatis per singulos magistratus populo resignaret: neminemque coronari licebat, qui rationibus reddendis obnoxius foret. Carthaginiẽsibus, ne insolescerent magistratus, toto imperij tempore uinum interdicebatur, ita abstemios moderatiores fore arbitrati. Thebanis lex data est, ut ad munera publica nemo accederet, nisi qui annis decem à mercimonijs destitisset: Bithynis, ut minor annis triginta, ad honores admitti nequiret: quod tamen Augustus ita præfiniuit, ut ab annis duobus & uiginti admoueri iuuenes ad munera iuberet. Quod si fortè finito magistratu, quisquam prouinciam successori tradere negaret, uel ultra iustum tempus fasces retineret, is uelut maiestatis reus in principem & rempublicam, agebatur. Cui simile apud Thebanos accepimus: nam qui ultra præscriptum honores gesserat, conspirationis reus, capite luebat. Fertur tamen Epaminundas Thebanus, dum patriæ consultum uult, præturæ quam gerebat, ultra præfinitum tempus præfuisse, nec successori exercitum tradidisse, quo tempore Lacedæmonios graui bello & intestinis cladibus affecit, ne si honore decederet, Thebani tanto progressu rerum frustrarentur: cuius rei causa capitis anquisitus, omnium uotis absolutus fuit. Carthaginiensibus quoque tam seuera uiguit disciplina, ut si quis imperator aut dux prauo consilio, licet felici euentu pugnasset, fœdo suppli-

ſupplicio in crucem elatus, morte pœnas dabat. Romani uero duces, qui temeritate uel inſcitia exercitus amiſiſſent, aut fugæ & pauoris inſimulati eſſent, pecunia & exilio ſæpe mulctati ſunt. Lege quoque à Valerio Publicola primum lata cautum fuit, ut qui imperium magiſtratúmue à populo non accepiſſet, capite plecteretur: quod ab Athenienſibus ſeruatum eſt, quibus nulli erant magiſtratus, niſi ſortitione publica & ſuffragijs populi creati. Tanta uidelicet cura tantáque ſolicitudine maiores noſtri contrà inſolentiam magiſtratuum, præſidia legum inuenere.

Qui ordo in diſponendis aciebus, & quæ norma militiæ apud Romanos olim ſeruari ſolita fuerit, & quæ apud exteros.
Caput VII.

MILITVM ordines in Romanis caſtris plures fuiſſe, ex'que diuerſis formis inſtrui acies conſueſſe, & firmari ſubſidijs, ſæpe notatum eſt. Species uero militum à principio ita diſtinctæ fuere, ut aut inter haſtatos & leuis armaturæ milites, aut in principibus, uel inter triarios eſſent. Et licet de inſtruendis diſponendiſque aciebus certa lex tradi nequiret, quia ex monte, flumine uel locorum ſitu facili uel impedito, aut ex ſubiecta planicie, & natura regionis perluſtrata oculis, prouidens diligenſque dux, exploratò & præuiſò acies dirigere, & copias admouere debet: & nunc directa, nunc cuneata, uel trigona, aut hemicycla, modo late fuſa, & protenta acie, nunc quadrato agmine, quod frequens apud Perſas & Siculos fuit, in hoſtes uadere, aut hoſtium uim excipere: nunc frontem uel cuneum, nunc ſubſidia, orbem, globum, forfices, ſerras, turres, atque alas facere: ita ut terrarum ſitui ſeſe ac-

cõmodet, & qualitati insinuet: tamen ubi locus tempusq́ue patitur, hæc acierum forma & turmarum descriptio magnas sæpe acies fudit. Nam primi erant hastati, qui hasta tãtum gæsaq́ue, & pilani, qui pilo primos congressus excipiebant. Fuit autem pilum ligneo hastili, & ferro quadrato, oblongo & præacuto. Hi ergo quindecim manipuli erant expediti & delecti pedites. Inter quos iaculatores & leuis armaturæ milites, qui in prima frõte siti, dato signo in hostes incurrere, ac pilis mißilibusq́ue hostem ferire, deinde gladijs cominus congredi solebant: in quibus tyrones qui nuper militiæ asciti erant, militabant: ab hisq́ue primi erant congressus, & hostes laceßiri assuerant. Mos ergo Romanus erat, instructo paratoq́ue exercitu, quum congredi acie parant, deos primum consulere, mox auspicatò & litatò, ne incertis auspicijs & turbatis religionibus acies committerent, Solem uenerari, & in hostes ducere: sicut in Syria mos erat: quumq; classico signo dato pugnam ineunt, primo occursu ad ardorem excitandum, ardentißimo clamore concurrere, & signa inferre: qui si consona uoce editus, neque impar, uarius uel dissonus foret, haud dubie satis animorum ad certamen esse, & futuram uictoriam spondebat: nanque is erat index uoluntatis & animi cuiusque: si uero excitatior crebriorq́ue ab hoste sublatus esset, quò euentus prælij casurus foret indicium haud dubium præbebant: in qua quidem re ad ardorem animi excitandum non solum acies, sed ipsa quoque signa militaria inferebãt. Neque enim parui momenti fuit illa prima uis & congreßio militaris, cum alacres & fiducia pleni, ardenti clamore simul in ho-

stes

stes ibant & signa inferebant, intolerabili clamore, animorum uno impetu consentiente ac uirtute, quæ res magnarum uictoriarum plerunque causam dedit. Quare à Iulio Cæsare Pompeius haud immerito imperitiæ arguitur, quod in pugna Pharsalica milites certaminis auidos, impetum excipere, non inferre iussit. Quod quidem Cyri consilium fuit, ut si hostes tumultuosius irruerent, taciti milites impetum exciperent: si autem taciturni essent, clamore & strepitu acies inuaderent. Galli & Germani, quibus inconsulta ira & furor est, si quando cum hoste congredi parant, dissono & truci cantu, quem barritum uocant, cum ululatu & tripudijs scuta quatientes, prælia inibant, ex quo futuræ pugnæ fortunam augurabantur: aut patrio more, nudis corporibus horrēdóque uocis sono: nonnunquam ut auspicium pugnæ sumerēt, captiuum cum suo milite committebant, unde belli omen augurati, in hostes ibāt. Quibus Germanis hoc etiam in usu erat, non antè acies committere, quam per matres familias, quas plurimas educebant in castris (sicut Dionysius, qui armatas thyrsis mulieres habuit) an decernendum esset, sortibus & uaticinio prædictum foret. Ambrones non cursu furioso, sed incessu tardo arma pulsantes, rhythmis cum gressu & pulsu armorū consonantibus, suum nomen exprimētes, in hostes ducūt. Vbij & Treuiri, uirorum cantu & fœminarum ululatu, terrorem faciunt, & uoce obtundunt. Aethiopes, cum cecinit bellicum, clamoribus dissonis tumultuantur, & sui moris tripudijs exultant. Syri autem in primo congressu Solem uenerati, immodicis uocibus exultantes, cursu quàm citatissimo acies subeunt, &

in hostes irruunt, ita uano metu deturbari, & ludificari hostem opinati. Athenienses & Lacedæmonij pæana canentes & hymnos Ioui, cõgredi solent: quod frequẽs apud Græcos fuisse notatum est: fuitque Spartanorum mos, ut ante hostium congressum, Amori sacra faciant, utque reges Laconici antequam signa inferant, musis immolent, Clementiæque & Amicitiæ, non Marti: satius ducentes, pactione hostium animos & pace incruẽta cõciliare, quàm prælij subire aleam, & multa hostium cæde uictoria potiri. Cyrus autem, ne hostium efferis clamoribus milites perculsi trepidarent, hymnum Polluci & Castori canere iußit, quo concentu effecit, ne improuisa formidine caperentur. Post hastatos sequebantur principes, qui uiribus & ætate fortiores, in quindecim pariter distincti manipulos, scuto & insignibus armis, sub ipsis signis militabant: qui non continenter iuncti erant, sed modicis spatijs discreti, quasi in subsidijs positi: Vt si hastati commisso prælio, ab hostibus deturbati retro cederẽt, ad principes & grauioris militiæ uiros receptus tutus foret. Hique cum ad hostium subitos conatus præsto essent, obnixi urgentesque integris uiribus fessos adorirentur, & impreßionem facerent. Post principes uero triarij pluribus uexillis ordines ducebant. Erant enim ueterani milites, magnæ & expertæ uirtutis, qui stabili genere pugnæ assueti, scuta & hastas tenentes humi fixas, genu dextro innixi, prælij euentum, & imperatoris nutum expectabant ad inuadendum: qui modico etiam interuallo seiuncti à principibus, considebant: iisque ordinibus, cum procinctæ acies starẽt, si à principibus haud feliciter pugnatum esset, nec ad

arcen-

arcendam uim ſatis roboris aut uirium foret, ut uicti, perculſi, & conſternati cederēt, perditis propè rebus, & deſperata ſalute, ſe ad triarios per interualla ordinum ſenſim referebant. At tunc exurgentes triarij, in quibus omnis belli moles, quodq́ue uirium erat, eſſe putabatur, (nanque his uincere aut mori decretum erat) conferti pluribus ordinibus, firmata acie, tanquam uallo muniti, strictis mucronibus, ita ut uir uiro, armis arma coniuncta forent, uias claudebant, ita magno præſidio firmati, in hoſtes ibant, ut dirumpi ea acies non poſſet. Neque enim longum certamen, & increſcens uis diutius durare poſſet, niſi ſecunda acies primæ, & integri feſsis ſuccederent. Cyrus quoque haud abſimili exēplo, ita aciem inſtruxit, ut qui primi in prælio, quiq́ue primarum centuriarū milites eſſent, in ſecundis pugnarent ultimi: deinde ultimi ſuccederent ad primos, ita acie inſtructa, ut ſeruato ordine progredi ad pugnam, & cum opus foret, pedem retro ferre poſſent. Germani uero per familias & propinquitates cuneis acies inſtruebant: Sarmatæ per turmas, quibus inſuperabiles erant: pedeſtri uero pugna nihil ignauius. Scythæ, Thraces & Macedones cuneo, qui mediam urgeret aciem, frequenter uſi ſunt. Perſæ & Siculi, quadrato agmine. Celtiberi tantum cuneo ualebant, ut quacunque parte decurrerent, irruptionem facerent. Galli bifronti acie pugnabant, cuius uſus talis erat, ut nullam militibus terga dandi ſpem oſtenderet, Lacedæmonij cum in cornu incedunt, turma in poſtremis ſequitur, quæ ſe ad frontem & in latus flectere queat, & cum opus foret, uerterent ſe ſinguli ordines, & depugnarent. Ageſilaus quoque

quadrato agmine exercitum sæpe duxit, ita ut dimidium ante, dimidium uero post exercitum haberet. Thessali rhombi figuram primi inuenere, quod facile circumagitur, cuius ope adiuti, hostibus præualuere. Ferunt Triballos populos omnem aciem in quatuor phalanges, & quicquid est copiarum diuidere: Primam ex imbellibus, secundam ex optimis, qui robore præstabãt & uiribus: tertiam ex equitibus, quartam ex mulieribus, quæ in fugam conuersos conuicijs incesserent. Latini uero populi cum antea phalanges similes Macedonicis facerẽt, postea disciplina Romana edocti, manipulatim acies instruebant. Apud Spartanos in expeditionibus obeũdis reges erant primi cum cohortibus suis, in recessu uero postremi. Atheniẽsibus lege cautum erat, ut polemarchus cùm acie decernitur dextrum semper latus teneat, indeq; in hostes irruat. Thebani cum ad Leuctram sinistro cornu Lacedæmonios fugassent, & uictoria potiti essent, omnibus prælijs obseruarũt, ut sinistro cornu principatum darent. Eratque inter Lacedæmonios & Athenienses cõuentum, ut si arma contra eosdem hostes ferrẽt, Athenienses sinistrum, Lacedæmonij dextrum in acie tenerent locum: tametsi in pugna aduersus Mardonium, Athenienses dextrum cornu contra Persas, Lacedæmonij sinistrum cõtra Bœotios & Thessalos tenuere. Cumque aduersus Mardoniũ & Medos Atheniẽses & Tegeates super instruendis aciebus dißiderẽt, dextrum cornu usurpantibus Atheniensibus, Aristidis autoritate effectum est, ne intempestiue contenderent, quamcunque partẽ in acie dedissent, se uiriliter operam nauaturum professus. Cui non absimile est, quod cum Themistocles

stocles cum Euribiade Lacedæmoniorum duce contra Xerxem classem ducerent, & de ducatu orta cõtentio esset, facile cessit, asserens intempestiuam cõtentionem è sua republica non esse, sed eum uideri principem, qui meliorem operam nauasset. Apud Lacedæmonios uero milites ex Scyro insula, cum sinistrũ sibi locum delegissent in acie, semper obseruarunt, ut deinceps sinistrum cornu tenerent. Ferturque Psametychus Aegypti rex, cum pugnaturus contra Assyrios, ignominiæ loco Aegyptios in sinistra, mercenarios uero & externos in dextra phalãgis locauisset, exercitus alienationem & dissidium passus fuisse. More tamen Romano, antiquiori duci dextrum cornu dari consueuit: sinistrum uero, quia minus curæ & solicitudinis habet, iuniori & minus assueto: quanuis sinistro nonnunquam summos duces attributos inueniamus. Tullus enim Hostilius aduersus Fidenates pugnaturus, sinistrum sibi desumpsit cornu, dextrũ uero Metio dedit. Darius quoque ad Arbelam cum sibi sinistrum tuendum sumeret, Mazeo dextrum assignauit. Si tamẽ inter duces de loco non conueniret, plerunque de ordine agminis quem tenerent, inuicem sortiebãtur. Cumque signa militaria in media locarentur acie, ita ut pro signis antesignani, post signa alia pugnaret acies, quoties hostium impetu antesignani uicti cederent, ne nudarentur pugnatoribus signa, collato statim gradu, ex secunda prima fiebat acies: ita ut à suo quisque manipulo uel cohorte pugnans non recederet: qui omnes ita docti instructique erant, ut ad nutum monentis intenti, ad illius imperium se in turmas colligere, rursus, diuidere possent: obsistere, circuire, mutare

pugnam, modo à fronte, nunc à cornibus occurrere, ſequi ſigna, ordines ſeruare, conſiſtere, & locum non deſerere, tam facile ſcirent, ut ſigno dato, expediti & dicto uelocius, mandatis parerent. Erant enim ita inſtructæ acies, ut faciles partienti, faciles iungenti forent: talisque diſciplina, ut etiam in conflictu belli, & dum præliatur, miles in ſua legione, cohorte uel manipulo maneret, ab eaque pugnãs non recederet. Hoc quoque proditum eſt, quòd quoties grauis armatura hoſtem fugaſſet, ne turmæ equitum curſu & fuga inſequendo diſsiparentur, ſignaque & ordines relinquerèt, leuem armaturam, funditores ſagittariosque, qui hoſtes longius agerent, & trepidantes opprimerent, emittebant. Quod longe ſecus apud Lacedæmonios fuiſſe tradunt: quippe in pugna acerrimi exiſtũt, diuque & fortiter præliantur, dum hoſtem in fugam uertant, quibus fugatis, effuſos inſequi neſciunt. Cum enim hoſtem dare terga coegiſſent, continuo redibant in ordines: neque enim uidebatur decorum ſatis, in fugientem hoſtem & agmen conſternatum inferre ſigna, & in terga dantes, ius uictoris exercere. Quotiesque ad ultimum laboris & periculi uentum erat, ut ſolutis ordinibus uagè diſsipati milites, forent in ſumma deſperatione & diffidẽtia, rem in aſperis prælijs ſæpe tentatam, felici euentu multi magno ſtudio exequuti ſunt, ut diſsipati milites ad ſuos mox ordines redirent: deinde coacto agmine, omnes uno impetu impreſsionem facerent, & ultro in hoſtes irruerent, magnoque ardore animorum pugnam repararent: id quod apud Germanos frequens fuit, ut cedere loco, & rurſus inſtare pro conſilio haberent: uel ut equites, dimiſsis

dimißis equis, ad proximos euaderent, immiscentes se peditibus, dum fluctuatur acies, hosti obuiam irent: ideo ut spe fugæ erepta, æquato omnium periculo, pedestri prælio acrius insisterent, uel ut in hostes acrius incurrerent, detractis frenis, cum effusum cursum temperare nequirent: equos cõcitatos agerent, & impressione facta, ui uiam facerẽt, sparsosque & incompositos adorirentur: nonnunquam ut uexillo signiferis adempto, & in hostium agmen, aut intra uallum iniecto, quo acrius subirent, instando atque urgendo, ne illo potiretur hostis, maiori impreßione dimicantes, ita irruerent, ut lapsam plerunque aciem repararent. Apud Cimbros in more fuit, ne fuga signa & ordines dißiparent, turmas & robora legionum longis catenis inuicem connectere, & per balteos milites colligare, ut ita nexi firmius propugnarẽt. In quo traditur operæprecium, quod cum Lacedæmonij contra Tegeates dimicarent, & de uictoria confisi, uincula secum ferrent, quibus illos uinctos ducerent: postea uicti & fugati à Tegeatibus, eisdem uinculis nexi & captiui ducti sunt. Romanis frequens usus erat, cuneum facere & phalãgem, ut inuicem scutis annexis & supra capita elatis, densa latitudine succederent, unaque conspiratione & consensu in orbem se colligerent, & impreßionem facerent. Illud quoque salutare creditum est, transfugas detractis armis, ne quid insidiarum simulata transitione moliri poßint, in postremam aciem inducere: nanque illis credere non facile licet. Profuit quoque salubre consilium, quod in magna consternatione, abscißis rebus & desperata salute, à Romanis sæpe factitatum nouimus, ut dispositis equitum tur-

mis ante munimenta, fugientes temere ex prælio ad castra, milites pauidos & consternatos pro hoste haberent: illosque strictis gladijs inuaderent, ut non minus à tergo quam à fronte infestas acies uideret. Hæc enim ultima desperatio nonnunquam militum animos ita inceßit, ut inclinatas & turpi fuga profligatas acies plerunque repararint: tantoque ardore pugnam legamus restitutam, ut milites ancipiti coacti metu, uictoriam ex hostium manibus sæpe eripuerint. Fuit hoc quoque notatum, dum acies præliantur, & armis decernunt, petere ut defuncta corpora liceat sepelire: uel post prælium abire, concessum de uictoria uideri. Eos enim qui uicerunt, precariò aliquid ab hoste petere non decebat: sicut confeßio cedẽtis & detrectantis certamen, ubi hostes ad pugnam elici nequeunt, pro uictoria fuit. Apud Gallos & Hispanos brachia & manus inermes tendere: apud Romanos capita scutis subdere, & arma tradere, deditionis signum erat. Quare Pompeiani in pugna Pharsalica paßis palmis salutem petiere. Armis quoque dimißis, salutationem more militari facere, magno sæpe præsidio extitit militibus. Iunctis uelatisque manibus supplicare, aut cum infulis & uelamentis prodire, apud Græcos manus inermes dare, Indis cum pateris occurrere, & uina libare, aut ex Solis ara accensis facibus obuiam prodire, in fidem uenire & potestatem, signum fuit. Neque enim decebat illos qui paßis palmis in deditionem uenissent, morte afficere, aut in eos uelut hostes insultare. Dextris autem exertis, & sublatis manibus incedere, apud Græcos & Persas pacis signum erat: sicut Assyrijs & Maßiliensibus cum infulis, Græcis

tis cum oleæ ramis aut lauro accedere: & barbaris flo rẽtes capite corollas gestare. Aegyptiorum mos traditur, ut supplice ueste sumpta, & prælatis omnibus sacris, pacem deprecẽtur: Gallorum, occurrere magistratus cum pueris & fœminis. Apud Persas, terrã & aquam offerre, deditionis signum erat. Quare Darij legati cum ab Atheniẽsibus magnificis uerbis terrã & aquam peterent, ab eisdem alij in barathrum, nõnulli in puteos præcipites acti sunt. Apud Lacedæmonios scutis positis, manus excutere: in singulari pugna, uox, Herbam do, se uictum fateri significat: sicut olim bello capti, cum salutem peterent, in discrimine extremo salutem dicere cœperunt. Athletarum mos erat, ut quum in certamine uicti, digitum aut manum exerendo, pacem peti ostenderent. Fuitque sentẽtia Brasydæ Peloponnensium ducis, cum acies decernere parãt, instructo exercitu, lancearum frequẽtem motum & galearum, à qua parte futura sit fuga, demonstrare. Esse quoque Romanæ militiæ cõperimus, ut equites in prælio duplici utantur equo, ut uni fatigato, alter recẽs expeditusque succedat: quodque sicut miles pedestris militiæ arma & uallũ, & quoties opus foret, plus dimidiati mensis cibaria: ita equites præter arma & gladium, folliculis frumẽtum deferebãt. In nauali autem prælio constitutũ est, ut milites non militari solum fungantur munere, sed uelut claßiarij remigẽt, & per tabulata nautarum ministeria exequãtur, hostiumque tela excipiant, & scutis auertant. Hanc disciplinam militarem Lycurgus non omnibus significandam censuit. Ideo lege cauit, ne contra eosdem sæpius mouerent arma, ne iterum repugnando, diutino bello assuescere,

& longa militia hostes disciplinis erudiri contingeret: ideoque bellicosiores & effrenatiores forent. Accusaturque Agesilaus, quod continuis bellis quibus Bœotiam infestauit, Thebanos ociosos & bellorum rudes, ita erudiuit disciplina & usu armorum, ut sæpe ipse ab eisdem in extremum uitæ discrimen, cum toto exercitu lapsus fuerit.

An sapienti uxor ducenda sit, & quæ ad propagandam sobolem indulta commoda à Romanis fuerint. Caput VIII.

VETVS quæstio fuit, & à prudentibus in utranque partem agitata, & adhuc in quæstione est, an sapienti uxorem ducere expediat. Compater amicus meus, homo perfacetus multæque uenustatis, & multi salis, cui in omni sermone mira fuit urbanitas, semperque uenuste dicta, semperque opportunos iocos habebat: si quem in nostra Parthenope uxorem ducere audisset, eum grauibus conuiciis, perinde ac si in aliquod crimen prolapsus foret, incessere solebat, quod homo liber & sui potens, in seruitutem mancipari, & sub imperio uxorio seruilem in modũ excruciari non curasset: habens semper illud in ore Thaletis Milesii, qui iuuenis, cur uxorem nõ duceret interrogatus, quia intempestiuum erat, respondit: iterum senex cum ad coniugium urgeretur, rursus intempestiuum dixit: hac ambage uerborum, sapienti nunquam uxorem ducendam fore demonstrans. Verum qui hæc perpenso iudicio explorare uult, profecto in coniugiis multa inueniet commoda usui uitæ necessaria, sine quibus uix homini sapienti cælibem uitam ducere expediet. Siquidem non parua adiumenta ex hac societate homini uel inquieto & fatigato, ad requiem forensium exer-

exercitationum, uel in secũda fortuna ad ampliorem fructum lætitiæ, quum habeat cum qua congaudeat, parãtur: præsertim si quis moratam, & non quotidiani damni, ac fœdis & pudẽdis uitijs nequißimam fœminam nactus fuerit. Nec minus quum studio & labore foris bona quæsiuerit, superesse domi qui ea diligentißime tueatur, haud mediocre præsidium uitæ putauerũt. Illud quoque non parui refert, habere in miserijs solatium, in periculis adiumentum, sociamq́ue uitæ etiam in calamitate, quæ te perinde ac se foueat & amplectatur. Adde mutua pignora tori genialis sobolisq́ue, quam sibi quisque postfuturam, & bonorum participem cernit: ingenitamq́ue charitatem in filios, animosq́ue consociatos: quæ ad ciuitatis & reipublicæ præsidium, nec minus ad propagationem nominis ualent sempiternam. Quibus delinimentis adductus Socrates, nec Xantippe quãuis morosa & iurgiosa: nec Pythagoras, Crates & Aristoteles, alijq́ue sapientißimi uiri, coniugio carere uoluerũt. Quod legibus Lycurgus mãdasse fertur: nam si qui in orbitate & solitudine cælibes uixissent, ea afficiebãtur ignominia, ut à ludis arcerẽtur, per hyemem uero forum nudi circuire cogerentur. Spartæ enim tam cælibi quàm fero & malo marito legibus indicta pœna fuit: quæ iudicia cacogamia & opsigamia dicta. Cretenses uèro felici instituto usurparunt, ut è grege iuuenum deligerent forma conspicuos, quos ad uxores ducendas, propagandamq́ue sobolem ui & lege compellerent. Thuriorum lex erat: ut iuuenes primo ætatis flore, ad ducendas uxores muneribus honoribusq; inuitarent. qui uero ea defuncta, alteram superduxisset, is inuisus

& execrabilis dijs hominibusque, ab omni honoris aditu & magistratu arcebatur. Platonis uero legibus cauetur, ut qui ad quintum & trigesimum annum mãsisset cælebs, nullo dignus honore & omnium postremus haberetur: cuius rei causa, Romanos magistratus ad coniugium & prolem excitandam, non solum pœnis coercere repugnantes, sed & præmijs inuitare iuuẽtutem sæpenumero uidemus. Furius Camillus & Posthumius quum censuram agerent, his qui ad senectutem cælibes peruenissent: aut uiduarum nuptias, quarum uiri bello ceciderant, detrectarent, mulctam pœnæ nomine in ærarium ferre iusserunt. Q. Metellus Numidicus censor, & postea diuus Iulius, deinde Augustus, liberorum gignẽdorum & sobolis causa, legem de maritandis ordinibus tulere, eos ad progeniem propagandam præmijs & immunitatibus inuitantes: siquidem cui tres erant liberi, uacatio muneris: cui plures, libertas donabatur. Quod à Lacedæmonijs constitutum ferunt, ut trium liberorum parens, à custodia & excubijs: quatuor uero, ab omni onere immunis foret. Quinetiam præturas, quæsturas & consulatus, honoresque & magistratus, Romani ueteres, non nisi parentibus plurium liberorũ, comitijs dedere. Quare exemplis palam factum nouimus, plures candidatos quum ad comitia & campum descenderent, fictis adoptionibus, liberos sibi peßimo more ementitos fuisse. Quod postea senatusconsulto sublatum fuit, ne simulata filiorum adoptio, ueris parentibus fraudi esset: semperque mariti & plurium liberorum parentes, in omni negocio, pauciores liberos habentibus, aut sine uxore degentibus, antelati fuere,

Per-

Persarum more, qui ingentia munera his qui plures genuerant filios, proponere soliti sunt: quorum reges si quando Persidem adirẽt, singulis mulieribus ad sobolis inuitamenta singulos aureos dare consueuêre, prægnantibus uero duplices. Quò rex Ochus, quum esset sordidæ auaritiæ, ne quid elargiretur, adire recusauit. Mulieribusque quæ trium liberorum matres forent, etiam uiuo patre testari, & sine curatore de bonis disponere, negociaque alia gerere permissum erat. Viroque decedente sine liberis, omnium bonorum hæres lege Romuli uxor erat: si uero cum liberis, æqualem bonorum partem cum liberis ferebat. Vtque non seuera & tristis, sed læta atque hilaris illorum pudicitia foret, uxoribus nec molere, nec coquere, aut alio seruili munere fungi permisere: nuptasque pecuniarum & fortunarum uiri sacrorumque socias esse, iussere. Illosque qui in uxorem aut liberos uiolentas manus intulissent, uelut sanctissima deorum templa uiolassent, impios consceleratosque duxerunt. Veteres enim, mulieres propter infirmitatem consilij, sub parentum tutela cognatorumque esse uoluere: donec uiro desponsatæ, coniugali copula iungerentur: tunc enim à tutela liberæ, in uirorum manu, non in seruitio erant. Ideo & mariti mores pro lege habere, atque his se accommodare conuenit. Contrà decet uirum curare, ad cultum uictumque ei ne quid desit: nanque uxori malæ tractationis contra uirum actio datur. Cauendumque, ne uxoris imperio maritus agatur: nam illum famosum despectumque paulo momento præcipitem ageret. Quare uerbum Catonis talia exprobrantis in Romanos sæpe emanauit: Illos

omnibus gētibus armis imperitare, ipsis uero uxores. Fuitq́ue ideo proditum in Assyria, Lunæ templum apud Caras fuisse, in quo qui Lunæ supplicaret, uxoris imperio subigi: qui uero Luno deo sacrum faceret, uxori dominari ferebatur. Quibus etiam mos à Semiramide traditus perdiu mansit, ut uiris uxores dominentur. Sauromatas etiam ferunt hoc habere præcipuum, ut uiri sub imperio uxorio & famulatu sint. Apud Aegyptios, ut uiro mulier præficiatur, lege cauebatur, testantibus uxoribus inter solennia sponsaliorum, in primis uirum suo arbitrio parere oportere. Spartanæ mulieres minimè muliebris animi uiris imperant, domesticisq́ue negocijs solæ præsunt, curaq́ue omnis & procuratio ad ipsas pertinet. In quo fertur lepide dictum Gorgonis uxoris Leonidæ, quæ quum ab hospite argueretur, quod solæ Spartanæ uiris imperitarēt, Haud immerito, inquit: nam solæ uiros parturiunt. Semper tamen bonum maritum agere, quàm in republica magnum uirum esse, pluris ueteres censuerunt. Ipsisq́ue ad coniugij & sobolis inuitamenta, inter muliebria iura, abundanti auro, mundoq́ue muliebri, aureisq́ue segmentis & purpura, omnibusq́ue delinimentis uti permisere. Quare in maximis bellis sæpe matronas auro collato, inops ærarium subleuasse & magna reipublicæ adiumenta dedisse, perspectum est. Legimus secundo Punico bello, quum respublica infestis hostibus afflictaretur, scirentq́ue matronæ ærarium populi Romani bello exhauriri, ipsas cœtibus factis, sponte aurum & ornamenta sua in ærarium contulisse, cuius rei causa, ut festis profestisq́ue diebus, dum ad sacra & ludos irent, carpento ueherentur, à

senatu

ſenatu datum eſt. Camilli quoque tempore, quũ à Gallis populum Romanum redimere oporteret, in anguſtia ærarij, quicquid auri & ornamentorum erat, matronas publice contuliſſe, eoq́ue ſe populum redemiſſe accepimus: propterea ut earum ſicut uirorum, in funere ſolẽnis laudatio eſſet, ſenatuſconſulto cautũ fuit: primaq́ue Popilia à Craſſo filio laudata fertur in funere. Poſtea Iulius Cæſar defunctã primus laudauit uxorem: & Nero Poppeæ formam, & alia fortunæ munera pro roſtris magnificè extulit. Alijq́ue deinceps defunctorum laudes ad populum ſolẽni oratione proſequuti ſunt. Vtq; perpetuum hoc coniugale fœdus & ſine diſsidio foret, uxori uirum relinquere, & cum alio copulari nequaquam licebat: uiro autem niſi uxor in adulterio aut ueneficio, ſeu clauium adulteratione deprehenſa foret, aut ſi uinum biberet, leges à Romulo latæ diuertere nulli ſinebant: qui aliter diſsidium feciſſet, bona uiri ad uxorem deuolui uoluere. Quare L. Antonius à cenſoribus notatus, & ſenatu motus fertur, quòd nullo conſilio aut modo, quam in matrimonium duxerat, repudiaſſet: & Tiberius Cæſar quæſtorem gradu deiecit, quòd quam coniugem duxerat, tertia pòſt die dimiſit. Tametſi ex leuibus cauſis repudium interceſsiſſe plerunque inueniamus: ſiquidẽ Q. Antiſtius uxorem, quòd cum libertina fabulari uiderat, repudiauit: & C. Sulpitius, quòd inuelato capite foras prodijſſet: quippe ueſte à capite deducta matronas incedere, minime fas erat. P. quoque Sempronius, quòd ludos ſe inſcio ſpectaſſet, uxori repudium remiſit. Taxaturq́ue Mecœnas inconſtantiæ, quòd cùm ab uxore ſemel diuertiſſet, illamq́ue, reconciliata gratia,

paulò pòst reduxisset, iterum ac tertio cum ea simultate exorta, repudium fecit, & mox in gratiam uenit. Quare millies eum duxisse uxorem ferebatur quum unam haberet. Paulus uerò Aemylius quum argueretur, quòd post longum tempus uxorem Papyriam fœcundam & formosam dimisisset, dixisse ferunt, neminem scire, in qua parte calceus, licet speciosus foret, suos premeret digitos. Domitianus tamen Augustus equidem Romanum ob reductam uxorem, cum qua Martius ob adulterij crimen dissidium fecerat, iudicũ albo erasit, & nota affecit: & M. Lepidus, quòd Apuleiæ uxoris desiderium post diuortium ferre nequiret, morbo extabuit: sicut Antistia repudiata à Pompeio, ipsius mater indignitatem ferre non ualens, necem sibi manu consciuit. Solon uerò lege constituit, ut qui uxorem exturbasset, dotem illi restitueret, alioqui interusurium sesquidrachmale ob moram soluere cogeretur. Primus enim P. Caruilius Ruga post annũ quingentesimum tricesimumtertium, uel undeuigesimũ ab urbe condita, quum uxorem duxisset, ex qua uitio corporis liberos suscipere nequisset, sterilitatis causa diuortium fecit, quod apud diuersas gentes fiebat conditionibus uarijs: nam Thurijs hac lege permittitur, ut neutri cum iuniore sponsa, aut uiro coniugium postea inire liceret, ne libidine aut illecebra uoluptatum magis, quàm causa diuertisse uideantur. Apud alios his uerbis concipitur diuortium, ut pari uoto uir & uxor inuicem dicerent, Tuas res tibi habeto. In sponsalibus uerò dirimendis, hæc fuere uerba: Conditione tua nõ utar. Athieniensibus libello repudij porrecto à uiro uel uxore, an concedi debeat, magistratus decernit. Apud

Germa-

Germanos semel cum nupta transigitur, cum qua senescendum erat, neque à uiro diuertere, neq; post obitum alteri nubere permittitur. Id tamẽ memoriæ proditum est, uxori, concepto, necdum edito partu, post diuortium, alteri nubere non licere. Damnaturque Augustus Octauius, quòd Liuiam Drusillam ex altero uiro abduxit grauidam, quam probauit unicè. Neque in ius uocanti matronã, eius corpus tangere, aut à magistratibus summoueri permittitur, ut à tactu alienæ manus inuiolata maneat. Sed matronæ in semitis uiros de uia decedere iussum est: quod & senatusconsulto cauebatur: neque dotale prædium, quódue dotis causa exhibitum esset, uiro, inuita uxore, alienare, (quod lege Iulia uetatur) ne uxor indotata maneat. Expedit enim reipub. dotatas esse uxores, licet priscis seculis dos apud Romanos æs graue fuerit: mox decem millia æris, dotes non excessere: postea corruptis moribus, ad quadraginta millia supergressæ sunt, in tantũ, ut Megulia, quòd quingenta æriũ millia dotem dederat, Dotatæ nomen tulerit. Fuit tamen lege cautum, ut si mulier uiro in manum cõueniret, omnia quæ mulieris fuissent, uiro accederent dotis nomine. Proditumq; est, populum Romanum C. Fabricij, & Cn. Scipionis, ac Manij Curij filias, quòd ob tenuem rem familiarem pro natalibus nubere non possent, de publico dotasse: sicut Athenienses Aristidis filias ob modicas facultates, ære collato, connubio locarunt. Solon uerò & Lycurgus salubriter consulentes, ne sponsæ magno coniugia inirent, uiris dotes dare legibus uetuere. Germanorum fuit uetus constitutum, ut uiri uxoribus dotes dare cogantur: qua non exhibita,

nihil consociatum aut fœderatum sponsalia haberent: idem Cantabris, ut nisi à uiro sponsæ dos fuisset soluta, nullum esset matrimonij fœdus. Apud Indos pari boum sponsas mercari permittitur, qui quum in plures diuidantur ordines, unius tribus uiro, alterius sumere non licet. Maßiliensibus ultra aureos centum, dotem nulli dari permittitur. Cretensibus dimidia pars bonorum, quæ fratri contingit, sorori dotis nomine accedit. Apud Gallos quantam pecuniam uir ab uxore accipit dotis nomine, tantam de suo conferre tenetur, ut quod inde redundaret, cum fructibus superstiti accederet. Aegyptij uerò adeò dotes auersati sunt, ut qui uiri dotes acciperēt, uelut mancipia, uxori addicerentur. Charthaginienses non dotibus, sed nuptiarum impensis, quas immodicas faciunt, modum statuere. Fuitque constitutū apud Spartanos, ut qui rei quærendæ causa locupletum affinitates quærerent, pœna mulctarentur. Quare Lacedæmonij qui Lysandro superstite, illius filias se ducturos uxores ꝓmiserant, & eo morte sublato, ducere recusarant, optimo iure, ephoris iudicibus, pœnas dedere: quòd spe præmiorum, locupletum affinitatem affectassent. Si quid uerò ab uxore delictum esset, aut si quæ simultates offensionésue forent, si quidem leuia & per ignorantiam admissa, clementi animaduersione & mollißimis pœnis emendabant: si quid uerò grauius, de eo uir non in iudicio & foro, sed remisso iudiciorum munere, ne litibus obstreperent, cum ꝓpinquis tanquā domesticis iudicibus, cognoscebant quicquid dißidij foret, in sacello deæ Viriplacæ, illarumque cōtumaciam pœnis seuerioribus, aut mollioribus cohibebant. Quod etiam Tiberius Cæsar statuit,

tuit, ut propinqui & necessarij matronas prostratæ pudicitiæ, quibus accusator deesset, cõmuni sentẽtia coercerent. Nonnunquã uxoris offensa, mariti iudicio permissa fuit: nam Pomponia Græcina capitis & famæ postulata, iudicio mariti insons renunciata est. Athenis uerò erat magistratus, qui dissidẽtes cum uiris uxores, quæ nõ syncera fide in gratiã rediissent, sine iurgio & sine offensa conciliarent: in quo Crates Diogenis sectator fuit, qui litium omnium & iurgiorum moderator & arbiter inter ꝓpinquos præcipuè habitus est. Sicut apud Spartanos harmosyni erant magistratus, qui mulierum petulantiam immodestiamq́ue cohibebant. Apud alios fuere cõciliatrices, quæ uiris uxores, & uxoribus uiros conciliarent. Adeoq́ue more maiorum muliebri pudori, salubri temperamento consultũ fuit, ut ne priuatã quidem rem agere fœminas, nisi autore parente, fratre, uiroq́ue permiserint. Illud certe nõ est ab re dixisse, quòd quæ uno uiro contentæ erant, quæq; matronale decus seruassẽt incolume, haud aliter quàm pudicæ corona donabantur: quæ uerò post uiri obitum coniugium inisset, nisi post decimum mensem nupsisset, leuis & impudica, atque infamiæ inusta putabatur: ideo prægnantem bouem Numæ legibus immolare, & ita facinus expiare cogebatur. Neque omittendum, quondam uxores uiris, & matres filijs, tunicas togasq́ue facere, easq; acu & licio ac telis intexere consuesse: summosq́ue imperatores & duces à necessarijs sæpe uestes contextas induisse. Quare Alexander Macedo & Augustus Octauius, domesticis tunicis ab uxore, matre & sorore, aut nepte confectis, usi sunt, quas ueteri more in atrio domus cum clienti-

bus Romani intexebāt: Græci uerò in œco & proœco. Quippe apud matronas quondam lanificium magnæ laudi fuit: lanamque fecisse mulierem, pudicitiæ & probitatis signum erat: quod à Phrygibus institutum, ad Romanos fluxisse putarim, quibus Attalus rex, primus aurum uestibus intexere instituit. Vnde phrygiones dicti, qui pictas uestes intexebant. Quo enim tempore inter Romanos & Sabinos fœdus ictum est, cum Romulo & Tatio conuenit, ut Sabinæ ab omni opere, præterquā lanificio, immunes forēt: scribitque Varro, lanam cum colo & fuso Tanaquilis & sandalia in templo Anci Martij, ad sua tempora durasse incolumē, factamque ab ea togam regiam uirgulatam, qua Seruius Tullius usus fuit. Erat tamen pagana lege sancitum, ne mulieres in uia torquerēt fusos, aut illos detectos ferrent: quoniam frugum prouentibus aduersari putabatur. Vtque lanificiū ueteribus cordi fuisse adnotarent, sponsam nuptiarum die colum comptam, & fusum cum stamine, ad uirū deferre iussere: quem morem apud multos etiam nunc coli obseruarique uidemus, præcipue Iberos, quibus quicquid texunt mulieres, in commune conferunt, & uirorū iudicio quæ plurimum texuit, honoribus cumulatur & precio. Phæacenses quoque, Homero teste, sicut rei naualis uiri, ita mulieres pensa trahendi & acu uestes intexendi peritæ sunt. Non sic Aegyptijs: nam uiris domi pensa curare, fœminis uerò in foro uacare usus erat. Apud Persas autem matronas lanæ admouere manus, aut calathū & pensa tractare, probro et turpitudini dabatur.

Ingens miraculum rerum quæ in Germania & Britannia, tam ex uitibus quàm fluctu maris prouenīūt. Cap. IX

PRO-

PROFECTO rem mirificam & ostento similem & quæ dici crediq́ue uix poßit, amicus meus summus nuper enarrauit mihi, quam ego his commẽtatiunculis meis adijcere dubitassem (ita uidetur esse rara dictu, & super omnem impudentiam, prorsusq́ue ridiculæ uanitatis) nisi hoc pro comperto & explorato, multorum testimonio comprobasset, qui se non audisse uel legisse, sed oculis uidisse, & manibus attrectasse asserebat. In citeriori Germania intra Danubium loca esse, in quibus, nisi contra frigora & gelu, ac feram sæuámque hyemẽ, uites maxima parte anni, sub niuibus humo contectæ iaceant, quum nulla his contra immodica frigora tempestatesq́ue firmitas sit, utpote in tractu gelidißimo, prorsus algore intereant. Eas demum liquatis niuibus, æstate anni ingruente, & calore cæli, mirificè germinare, & frondes geniculatas emittere, sed uini parum effundere. Interq́ue eas nonnullas, nescio qua cæli tẽperie, seu occulta et cæca origine, uites existere peculiari miraculo & admirationis præcipuæ: quæ clauiculos & plerunq; candicantia folia ex puro auro germinent, & simul coalescant, illosq; uidisse & manibus attrectasse, regibusq́ue & summis ducibus unà cum palmite uitis rimoso cortice, dono datos, ingenti miraculo fuisse: neque id ubique & paßim, sed alijs atque alijs in locis, & modò hic, modò alibi fortuito euentu, & prout naturæ libitũ fuit, euenire: idq; apud incolas pro ostẽto minime haberi: sed quia in locis pluribus id accidere soleat, quasi inter quotidiana & frequẽtia reputari. Cuius rei causam quærentibus nobis, et plerosq; eruditos consulẽtibus physicæ nõ ignaros, qui naturaliũ rerũ momẽta & causas didicere,

nemo eorum quisquam satis exploratam ferre senten-
tiam, aut quæstioni satisfacere uisus fuit: adeò diffici-
les causas explicatus que habebat, nisi quòd ex conta-
gio terræ & glebæ, ubi hæc prouenere, quum ibi auri-
fodinas esse certũ sit, subtus in radicibus coalescere au
rum, & unà ingenitum & condensatum occulta ui et
origine, dum germina emittunt, mirabili naturæ con-
stituto aut decreto stellarum, aurum simul erumpere, et
ita germina concipere, frondes que aureas emittere cre
diderunt: sicut in Scythia autores tradunt, in monti-
bus ubi minium effoditur, ex terræ cõtagione & cæli
moderamine extare rubras niues. Iunius Dentatus
Parthenopeus, ingenio ornatißimo, uir apprime nobi-
lis et eruditus, quo cum mihi à primo ætatis gradu ue-
tus & magna amicitia fuit, referre solebat, pleraque
prodigiosa & admirabilia, inter quæ miraculum in-
gens, In penitißimis oris Britanniæ & sinu intimo, ubi
æstus effusi Oceani, secũdi & reciproci ad Lunæ au-
gmenta & damna, ac frequentes fluxus maris & re-
fluxus haud secus quàm tẽpestas statis uicibus litto-
ra infestant, ab autoribus memorati existũt, sæpe ma-
los & nauium carinas uetustate tabescentes, ad litto-
ra expositos, & diutina aqua madefactos, quosdam
ueluti fungos breui pediculo, iuxta aquas gignere,
paulatimq; adolescere inter fluctus, lapsis que diebus
etiam moueri, sed tamen à trunco minime diuelli. In-
teriecto deinde tempore, uelut ad iustam magnitudi-
nem peruenerint, mirum dictu tradit, quod omnem su
perat fidẽ, fungos eiusmodi ita genitos, à trunco sponte
euelli, mox alis emißis, & penniculis ęnatis euolare, et
marinas aues existere, uescique pisciculis littoralibus,
perque

perque maria paſsim enatare: pariterque apud incolas mirũ nõ haberi: ſed quia paſsim id euenire ſoleat, quotidiano uſu miraculum eſſe deſinere. Hæc inquam mirifica uiderentur, niſi monſtrifica eſſe ubiq; ſolertis prouidentisq; naturæ opera experimento uideremus. Ita enim parẽs natura comparauit, & opus fabricata eſt, ut ſub orbe diuerſiſsimo, pleraq; dictu admirabilia, excedentia fidem, inexplicabili difficultate gignãtur. Nam quis crederet quod Ariſtoteles, Cicero & Plinius tradunt, in Ponto Euxino apud Hypanim fluuium tenues membranas acinorum modo innaſci arboribus, ex quibus mox uolucris quadrupes, quæ ultra diẽ uitalis non ſit, erũpere conſpiciatur? Aut quod idem ſcribit Ariſtoteles περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων, in Cypro genus quoddam gigni æris, auro non abſimilis, quod in fruſta minutiſsima conciſum agricolæ ſerant, mox ad pluuiam exoriri & coaleſcere, & poſtquã adoleuerit ad iuſtam maturitatem, colligi & recondi? Vel quod idem compertum in Iberia dicit, paſtores quandoque ſyluam incendiſſe, mox tellure conſciſſa, multum argenti deliquati effudiſſe, iudicatumq; eſſe, glebam refertam uenulis, orichalcũ argentumq; educere? aliaq; quæ arduæ ſunt explicationis & difficultatis immenſæ? Atque, ut reliqua omittantur, nónne uſu quotidiano aſsiduoq; experimento didicimus, ex minimis paruiſque ſeminibus leui calore fotis, animari uermiculos mirabili cõſtituto, qui fronde cõtecti & educati, paulò pòſt quum adoleuerint, Sericum, unde nobis precioſarum ueſtium uſus eſt, ex ſe emittant, & demum quũ adulti fuerint, gignant ex ſe cucullos & follicula, in quibus reconditi immoriãtur, indeq; enaſcãtur papi-

MM

liones candiduli, qui inuicem nexi, pariunt semina, ex quibus denuo nasci queant? Ista quidē frequenti apud nos spectaculo quasi quotidiana uiluere: quæ si aliis referātur, quibus hæc incomperta sunt, prorsus incredibilia, & fide caritura, ac fictis sermonibus similia haud dubiè uiderētur. In qua quidē re mirari succurrit, quod Procopius Græcus autor literis & monumentis recentium historiarū prodidit, Iustiniani tēporibus commentū hoc Serici, solerti ingenio quæsitū, primū in Italiam allatum fuisse, quum antea incompertū foret & incognitnm. Cuius dicto licet coniectari, Sericeas uestes ex uermiculis, quales hodie uisuntur, apud prius seculū et ueteres Romanorū nō fuisse, licet byssus et purpura ac uestes Sericæ, dissimili uidelicet licio contextæ, omniū sermonibus celebratæ sint, quod ex frondium canicie depectūt Seres: byssumq; apud Indos frequentē gigni tradūt, ex arbore populo haud dissimili, foliis uerò salici: quę in Græcia etiam nasci Pausanias ꝓdit: apud eosq; lanigeras arbores florē emittere cum nucleo, quo detracto, reliquū ut lana carminetur: atq; in Persicis insulis arbores instar cotonei mali, cucurbitas emittere, quæ mox ruptæ, lanuginis pilos ostendāt, ex quibus conficiūtur uestes: & in Atlāte arbores nasci, quarū comæ lanugine uestiūtur, quæ Sericis uelleribus non cedant. Quod nobis quoq; satis probabile, nec à fide deuiū uideretur: nisi apud Indos & Aegyptios bombycem Coam intexere uermes, qui aranearū more fila deducant, multiplici lectione uideremus.

Locus ex Iuuenale declaratur, & quotuplex apud ueteres libertatis genus fuerit, qualiterq; ciuitas amittebatur uel dabatur. Caput X.

IN Iuuenalis satyra quinta, qua in eos inuehitur, qui potentiorum sectatores fiũt, hos uersus postremos meminimus legisse:

Omnia ferre
» Si potes & debes, pulsandum uertice raso
» Præbebis quandoque caput, nec dura timebis
» Flagra pati, his epulis & tali dignus amico.

Quos pleriq; parum docti grammatici, uerborum inuolucro interpretati, ita studiosos demorantur, ut non sit facile æstimare, quæ tandẽ autoris mẽs, & qui uerborum sensus existat: qui tamen si explorato iudicio exponantur, profectò manifesti apertiq́ue fient. Et licet aliud alij autument eruditiores, huic ego opinioni accederem, quæ magis ex contextu uerborum redundat: Quòd quum antea multis criminationibus illos qui mensas potentiorum sectantur, & aliena quadra student uiuere, poëta fuerit insectatus: post multa quæ sub alieno imperio digna atq; indigna pati necesse est, ut tandem se in libertatem uindicent, & iugum quod imperiosi domini ferendo seruitium, sponte subierant, demum è collo discutiant, suadendo concludat: quodq́; pulsandũ caput uertice raso, probè arbitratur: scilicet modũ, quo liber quispiã à prætore fit, designauit. Fuit enim antiqui moris, ut qui ex seruitute in libertatẽ uocabatur, raso capite ad prætorẽ itaret, apud quem bis terq́ue caput percussus, uel per lictorẽ percuti iussus, uirgula quæ uindicta dicta est, aut festuca in eum iacta, quũ eũ uertisset dominus, prætoris iussu seruitute eximeretur: quiq; libertatẽ eo modo nactus fuerat, manumissus uindicta dicebatur: quo genere manumissionis, libertatẽ unà & ciuitatẽ Romanã assequebatur;

ſcilicet à Vindicio Vitelliorum ſeu Aquiliorum ſeruo, cuius indicio detecta cõiuratione de opprimẽdis conſulibus, autore T. Liuio, primus libertate & ciuitate donatus eſt. Cautumq́ue fuit, ut qui ita libertatem aſſequuti eſſent, uindicta manumiſſi dicerentur. Raſo enim capite, tam illi qui liberi fiebant, quaſi tempeſtatẽ effugiſſent, quàm qui bello capti, ſeruitute exẽpti fuerant, incedere & triumphantis currum proſequi conſueuere. Obſeruatumq́ue fuit, ut in templo Feroniæ libertorum deæ, tam ſerui quàm addicti ex cõpedibus & ergaſtulo, libertorum munia acciperent. Non ergo inſcitè, debere eos qui potentioribus tam ſeruiliter famulantur, caput raſo uertice prætori pulſandum præbere, ſeq́ue in libertatem uindicare, nec dura Vironis flagra patienda eſſe, poeta cenſuit: ſcilicet alludens ad eos, qui ex ſeruitute à prætore manumiſſi, & libertate donati ſunt. Apud Lacedæmonios uerò, qui ſerui mancipio eximuntur, fronde coronati incedunt, & templa circumeunt: apud quos hi qui à tyrannis liberati erãt, adſcripti uocabantur. Sed notandum, apud Romanos libertatum triplices fuiſſe ſpecies: nam pleriq; manumiſſi, liberi ſimul & ciues Romani erãt, quæ maior libertas, & ex uindicta appellatur: alij teſtamento, uel in æde ſacra, aut ante conſulem, ut inquit Caius: nonnulli cenſu fiebant liberi, quo genere manumiſſionis, etiam ciuitatem Romanam aſſequebãtur. Quum enim ſoli ciues cenſerentur, ſi quis ſeruus, iubente domino, in cenſum relatus eſſet, & liber & ciuis erat: qui tamen cenſus nõ ius ciuitatis confirmabat, ſed indicabat eum qui cenſus fuiſſet, pro ciue ſe geſſiſſe. Quam quidem ciuitatem & libertatem, niſi aut proſcriptione ſolùm uerten-

uertendo, aut si aqua & igni interdictũ foret, ex decreto senatus, iussuq; populi, nemo inuitus amittebat. Neque enim ciuem Romanum sine autoritate senatus, ciuem esse desinere fas erat, nisi capti ab hostibus fuissent: tunc enim quoad captiui erant, ius ciuium & ciuitatem amittebant: qui si in urbem posteà redirent, iura ciuitatis & libertatis postliminio recipiunt: itaq; liberi & ciues Romani fiunt. Fuitque memoriæ proditum, ut quem pater aut populus uendidisset, uel pater patratus hostibus dedisset, si ab hostibus receptus susceptusq́ue fuisset, cum eo nullum postliminium foret. Quod si is quem pater patratus deuouerat, receptus non sit, cum eo postliminium esse, consentiunt omnes: quum nec deditio, nec donatio sine acceptione intelligi poßit. Ciuitatem Romanam amitti, si Romanus ciuis urbis alterius iura adsciuerit, multi censuere, quum duarum ciuitatum iure ciuili nemo censeatur ciuis. Animaduersumq́ue est, eum qui ab imperatore ciuitate donatus esset, nunquam ob crimen, populi iudicio fuisse condemnatum: si qui tamen rei capitis agerentur, & ob id solum uerterent, non prius ciuitatem amisisse censebantur, quàm essent recepti in eam, quò uertendi soli causa uenerant: idq́ue non ademptione ciuitatis, sed aquæ & ignis interdictione fieri. Hanc uerò ciuitatem à principio parcißimè populus Romanus dabat: quippe Crasso & Scæuola consulibus, ne ius ciuitatis in colluuione & quasi promiscuum foret, cautum fuit, ne hi qui ciues Romani non essent, pro ciuibus fierent. Quare Punico ardente bello, Murrina Syracusanus, ob plurima in remp. merita, & quòd in Sicilia cũ equitatu transierat ad nostros, ex autoritate

ſenatus & rogatione populi, ciuitate donatus fuit, loco magni muneris. Mox lege Gellia et Cornelia, ut niſi quibus Cn. Põpeius ciuitatẽ dediſſet, nemo ciuis fieret, decretũ eſt: quo tempore Theophanem Mitylenеum ciuitate donauit pro concione. Antea uerò lege Apuleia, quam Saturninus, cõſule C. Mario, tuliſſe dicitur, ut in ſingulas Latinas colonias ternos ciues facere liceret, cautum erat. Deinde lege Pompeia, quã Pompeius Strabo tulit, ueteribus incolis tranſpadanis idem iuris quod Latinis colonijs, tributũ eſt, quos poſtea ciuitate donauit. C. quoque Gracchus Italos & Romanos eodem iure cẽſuit, quo tempore Italicis populis pluribus ciuitas tributa fuit. Primusq́; Fuluius Flaccus conſul, Italos ut in ciuitatem aſſumerentur, excitaſſe dicitur: deinde Tyrrheni, Lucani et Samnites iure ciuitatis donati fuere. Demum Sylla illorum ſeruos, qui ciuili bello ceciderant partium ſuarum, in libertatem uindicauit, & ciues eſſe uoluit: qui tametſi ius ciuitatis haberent, non tamen cum ueteribus tribubus ſuffragia ferebant: ſed ex illis uelut nouis incolis, alias effecit tribus, in quibus ultimi ſuffragabantur: ita fiebat, ut ad illos perraro ſuffragij ius ueniret. Quæ omnia poſt ciuile bellum, quum rerum Sylla potiretur, & ſummam imperij teneret, ſublata & inducta, in melius emendauit. Nam magnæ ſibi curæ fuit, non in colluuione omnium, neque apud exteros nomen Romanum paßim uulgari: ideo populi iuſſu comitijs centuriatis, ſingulis municipijs ius ciuitatis, quod antea acceperant, ademit. Quod et Licinia lege et Mutia cauebatur: quippe quũ Italiæ populi magna pars ſe pro ciuibus gereret, Licinius Craſſus orator, & Mutius Scæuola pontifex maximus,

maximus, ut in suum quisque ius rediret, legem de regendis ciuitatibus tulerunt, quum summa cupiditate ciuitatis Romanæ Italici populi tenerentur: qua lege ita alienati animi sunt, ut principium belli Italici fuerit. Itaq; ius ciuitatis, quod cum infimis antea promiscuum erat, apud paucos redundans, optabilius fuit. D. postea Cæsar medicinam professos, & liberalium artiũ doctores, præcipui muneris loco, ciuitate donauit: qui quum Nouocomensibus ius ciuitatis dedisset, Marcellus consul id irritũ fecit, arreptumq; decurionẽ Nouocomensem uirgis in foro pulsauit, præfatus ea de disse uerbera, ne se Romanum ciuem aliquando censeret. Marius quoq; legẽ tulit, ut nisi ex decreto populi, nemini in regione esse liceret. Mox Syllæ exẽplo, mille homines Camertes, propter nauatam insigniter operã in bello, ciuitate donauit. Eratq; constitutum, ut qui in numero ciuium Romanorum adsciti, quique ciuitatem Romanam populi iussu assequuti fuerãt, (ne quid discriminis cum ueris ciuibus foret) pudẽdas artes & homine Romano indignas, non pertractarent, ac mutatis explosisq; ueteribus nominibus, P. Corneliĳ, Metellorumque, & Claudiorum, aliorumque nobiliũ Romanorum prisca nomina, tanquam ueri ciues & cultu Romano educati, usurparent. Demũ Augustus Cæsar uindex maiestatis Romanæ, ne unquam tortus aut uinctus ullo libertatis genere, ciuitatem nanciscceretur, edita lege statuit: ipsamque parcißimè & uelut magnum operæprecium largitus fuit. Quod & Claudius Cæsar prohibuit: nam peregrinæ conditionis homines, gentilia Romanorum nomina assumere uetuit, ciuitatemque Romanam usurpantes, securi percußit.

Sed animaduertendũ, nõ omnes qui in ciuitatem adsciti erant, protinus suffragij ius in tribus habuisse, uel ad magistratus & honores admissos esse: quia nisi ius suffragij à populo his impartiretur, atq; in tribus admißi descriptique fuissent, ad dandos honores promouendosque magistratus, ius suffragij non habebant: siquidem multis dabatur ciuitas sine suffragio, plerisque ius Quiritum, nonnullis libertas, aliquibus ius municipij & fœderis, pluribus ius Latij: alij tanquam coloni, alij stipẽdiarij & uectigales habiti, nõnulli sponsione in amicitiam recepti fuere. Quam quidem suffragij lationem, sine consulto senatus, solus populus ut beneficium tradebat. Ius uerò Quiritium, primũ Archagatho medico cum taberna, in compito Acilio datum fuisse legimus: municipij uerò illis, qui ex alienis ciuitatibus adsciti, munerum Romanæ ciuitatis participes erant, nisi quod ad suffragia ferẽda, & magistratus admitti non poterant: sicut Fundanis, Formianis, Cumanis, Acerranis, Lauinijs & Thusculanis, qui haud multò pòst, in ciuitatem admißi fuere. His nanq; & Cãpanis equitibus ciuitas sine suffragio data fuit: quibus postea & Arpinatibus ius suffragij, quod antea negabatur, concessum ferunt. Anagninis quoque ciuitas sine suffragij latione collata est, conciliaque & connubia adempta, magistratibusq; interdictũ, præterquam in curandis sacris. Et quum Puteoli, Salernũ & Buxentũ, pro eo quòd adscripti coloni nomina dedissent, se pro ciuibus gererent, senatus iudicauit non esse ciues. Nonnunquam qui ex municipijs suo iure & legibus utentes, muneris tantum cum populo Romano participes erant, nullis neceßitatibus aut alia

lege

lege uel fœdere adstricti, municipes dicti sunt: sicut M. Cato *senex*, T. Coruncan*us*, C. Marius, M. Tullius *& alij.* Tertio, *qui ad ciuitatem* Romanam *ita uenerunt, uti municipia essent suæ cuiusquè ciuitatis & coloniæ, ut* Tiburtes, Prænestini, Pisani, Vrbinates, Nolani, Bobutinenses, Placentini, Napesini, Sutrini, Lucenses. Fuitq́ue *obseruatum, ut ita recepti, peregrinorum loco non haberentur, sed ciuium.* Et *tametsi ius coloniæ, quàm municipij semper maius & auctius fuerit, quod coloni iura institutaq́ue populi* Romani, *nihil sui arbitrij habent: municipes uero suis utuntur moribus & institutis, sine imperio populi* Romani: *tamen in coloniam semel auspicatò deductam, illa incolumi, noua colonia deduci nequit, licet illa existente, noui coloni deduci ualeant.* Differt *tamen colonia à municipio, quia ex ciuitate colonia aliò traducitur, municipes uero aliunde in ciuitatem ueniunt.* In *quo animaduertendum, plura fuisse coloniarum genera: nanque aliæ* Latinæ, *aliæ ciuium* Romanorum *dictæ sunt, aliæ ex utrisque, nonnullæ ex peditibus uel equitibus, quum in agrum bello captum stirpis augendæ causa mittebantur: siquidem* Bononia, *colonia* Latina *fuit:* Mutina *&* Parma, *ciuium* Romanorum: Placentia *equites solos habuit* Latinos, *licet* Cicero Placentiam *municipium, non coloniam dicat esse.* E*ratq́ue constitutum, ut singulæ coloniæ annuam pensionẽ populo* Romano *penderent, tametsi* Liuius Drusus *tri. pl. duodecim colonias sine onere pensionis deduxisse legatur.* Fertur *tamen populus* Romanus Iliensibus *ob generis uetustatem, & quia autores* Romanæ *stirpis fuerant, plenißimam immunitatem de-*

disse, ut tutelæ curæque excusationem haberent: Tyriis uero libertatem, sicut Atheniensibus, & Thessalonicis, quibus etiam diuus Seuerus ob egregiam fidem Italicum ius dedit. Cyzicenis uero, quum Mithridatico bello ob insignem operam libertatem meruissent, postea Tiberius Cæsar, quòd insolenter in ciues Romanos se gessissent, libertatem ademit, & stipendiarios fecit. Nero quoque uniuersæ Achaiæ libertatem dedit, Græciamque liberam dimisit, & nationes Alpium maritimas in ius Latii transtulit. Ex insulis uero, Cephalenia, Zacynthus, Aegina, liberæ fuere: in Aphrica, Carthago, Leptis, Adruma, Rhuspinum, Tapsus: quæ etiam à diuo Seuero & Antonino iuris Italici factæ sunt. Otho Lingonibus uniuersis ciuitatem dedit. Ex finitimis, Ostia, Antium, Minturnæ, Tarracina, & aliæ plures, militiæ aliorumque munerum uacatione fungebãtur. In Sicilia, quia prima omnium prouincia facta est, Mamertina ciuitas & Tauromitana, fœderatæ: liberæ uero & immunes, Centuripinum, Alexina, Segestana, Aletiensis, & Panormitana. Inter quas, Centuripini & Segestani Latinitatis iura obtinebant. Eratque uetus mos, ut qui ius Latii haberent, alios sumere magistratus aut præsides non tenerẽtur, nisi Romanos ciues. Nemausenses enim quum ius Latii obtinerent, ad ædilitatem & quæsturam aliosque honores, nullos nisi Romanos ciues admisere. Postea liberalitate populi Romani, ex omni genere, omniq; natione terrarum, benemeritos de nomine Romano, quorum uirtus enituit, in ciuitatem adsciscere, & fide ac societate iungere, usus inualuit. Estque inter exempla, non stipendiarios modo, sed hostes

stes populi Romani, qui ad nostros imperatores profugissent, aut magno usui reip. fuissent, quinetiam seruos bene de rep. meritos, ciuitate donatos esse. Itaque Thusculanos, Aequos, Volscos, Hernicos bello uictos, post uictoriam ciuium numero Ro. adsciuere, suæque tutelæ duxere, & ueluti patroni clientes, in fidem ac cepere, cognationeque & hospitio iunxere. Sic Iulios Alba, Coruncanos Camerino, Porcios Tusculo oriundos, in senatum acciuerũt. Lapsis deinde temporibus, latius hoc ius propagatum fuit, ita ut in Hispania oppida Latio antiquitus donata, undetriginta numerentur: libertate, sex: fœdere, tres: stipendiaria, centum uiginti. In citeriori uerò, oppida ciuium Romanorum, tredecim: Latinorum ueterum, octodecim fuerunt, fœderatum unum, stipendiaria cẽtum tringintaquinque: inter quas, Pacenses & Emeracenses in Lusitania iuris Italici fuere. in Aphrica ciuium Romanorũ, quindecim. Denique rep. uarijs casibus agitata, Vespasianus uniuersæ Hispaniæ ius Latij tribuit. Otho Lingonibus uniuersis ciuitatem dedit. Claudius uero Cæsar, omnes Græcos, Gallos, Hispanos, Britannos, Sauromatas, ciuitate donare, & togatos uidere statuit. Quinetiam non modo in iura ciuium, sed in imperium sæpe externos Romani adsciuere. Primus enim Traianus externus, & deinceps alij ad imperium promoti feruntur. Solon uero Atheniensibus, præter eos qui sacra & genus aut stirpem antiquißimam haberent, ius ciuitatis nulli peregrino dari mandauit, nisi ei qui aut perpetuo exilio patria pulsus esset, aut alicuius artis causa cum penatibus & domo Athenas commigrasset. Postea Pericles legem tulit, ut hi soli Athenienses

fierent, qui utroque parente Atheniensi ciue nati forent: in tantum, ut Euagoras *uix propter multiplicia beneficia, ciuitate donari meruerit. Qui etiam autor fuit, ut ex non legitimo matrimonio editi, ciuium non censerentur numero: licet contra legem à se editam, illegitimum filium sibi superstitem, ciuis loco haberi uoluerit.* Deinde *inquilini, & aduentitij passim in ciuitatem adsciti fuere, coacti, tributi nomine drachmas duodecim quotannis pendere: fœminæ uero, sex.* Lacedæmonij *uero* Lycurgi *legibus, &* Thebani *nouos incolas & peregrinam stirpem non admisere: sed ius ciuitatis et urbis usum peregrinis interdixere, uictósque armis pro alienis arcuere.* Finitimos *tamen, quos* Helotas *nuncupant, pari iure uixisse, & à* Procli *&* Euristhenis Heraclidibus *descendentes, in ciuitatem adscitos fuisse comperimus. Quinetiam peregrinis* Spartam *adire, omni tempore non licuit, quod illorum commercia uitarent: quare* Derinoxeni, *quasi fallentes hospitem, dicti sunt. Nec solum* Spartæ *peregrinos & conuenas non admiserunt: sed si quis ciuis* Sparta *discedens, apud exteros moraretur, capite luebat: quibus nec peregrinari licitum erat, ne uersutias & dolos à peregrinis haurirent.* Neque *aliud* Lacedæmonijs *&* Atheniensibus *fuisse fertur exitio, (quãquam multum armis ualerent) nisi quod uictos bello, osos haberent, nulloque commercij iure dignos ducerent. Qua de re* Phocion Atheniẽsibus *subiratus fuit, quod filium* Spartam *ad peregrina noscẽda instituta dimisissent.* Tirteum *tamen poetam* Lacedæmonij *ciuitate donarunt, cõtra instituta maiorum: quod ideo factum* Pausanias *ait, nequando illis obijci posset, quod peregrino*

grino duce usi fuissent. Atheniensibus quandoque lege cautum fuit, ne quis Atheniẽsium Megaram pedem inferret, mulcta capitis indicta, quod odio eos prosequerentur perniciali: pœnis, si quis ui tempestatis, aut hostium impetu ad eorum littora applicuisset, intra quintum diem abire cogebatur. Carthaginiẽses quoque adeo peregrinos osos habebant, ut qui in Sardiniam aut Herculis columnas adnauigabant, mari demergerent, quod de Scythis quoque proditum est, qui adeo peregrinos insectati fuerunt, ut eos omni uitæ commercio prohiberẽt: Anacharsim, quod sacra Græco more faceret, occiderint. Idem de Scythotauris, qui pro hostijs aduenas immolabant, proditum est. Inter cæteros ferũtur Gamphasantes in intimis Libyæ oris, adeò hominum commercia fugere, ut nulli se peregrino misceri sinant: & Seres, qui cœtus & congressus fugiunt hominum, ita ut rerum precia oculis æstimantes, sua tradant, aliena non emant: scilicet arbitrati, iura ciuium cum peregrinis communicari non oportere. Apud Indos quoque, nisi triduo, hospitem diuertere non licebat, ne ciues lõgo usu dißimiles mores imbuerent, & in alienas leges ritusque transirent. In Aegypto quoque apud Busirim & Cynospolim, hospites non diuertebant, neque admittebantur alieni. qui omnibus ferè barbaris mos exoletus erat, ut hospites finibus pellerent. Claudius quoque Cæsar, peregrinos ferre gẽtilia Romanorum nomina uetuit edicto. Proditumque est de Epidaurijs mirum, quod quum Illyricos mores osos haberent, nec illorum commercia uitare possent, ut se à contagione accolarum seruarent immunes, ita cauisse, ut unum seligerent ætate grauem,

qui solus ad illos penetraret; cum quo commercium haberent, quem poletem dixerunt. Contrà uero Germanis ius hospitij sanctißimum erat, hospitijsque ita enixè indulgebant, ut quenquam hospitum cum quo mensa fuisset communis & sacrificia, arcere tecto, aut auersari, nefas ducerent. Idem apud Lucanos, quibus lege cauebatur, ut si quis Sole occaso, diuertentes hospites notos ignotosque domo exigeret, κακοξενίας teneretur, mulctamque eo nomine pendere cogeretur. Calabri quoque hospites comi hospitio benignè inuitant, pira illis affatim apponendo. Traditum tamen memoriæ est, quum inter Megarenses & Corinthios de imperio certaretur, captiuos in bello tam leniter habuisse, ut illos uelut hospites inuicem tractarent, & sine precio dimissos, dorixenos appellarent. Illis enim Iupiter ξένιος in præcipuo cultu erat, id est hospitalis. Quare milites cum hostibus extra aciem familiaria iura seruabant, in acie uero pugnabant uehementißimè. Græcis quoque dißimiles & longè dispares libertatis species fuere: siquidem non pari libertate fruuntur, aut uectigali & tributo premuntur omnes: quippe Tenedij & Hæmij uectigales erant: Chij tributorum immunes & liberi, nauibus tantummodo præstandis obnoxij: Cythera Laconiæ insula, hoc tantum premebatur onere, ut è Sparta præfectum quotannis acciperet, ad reddendum iura. Lacones præter amicorum ministeria, aliud nihil tributi nomine pendebant. Vici quoque circa Babyloniam ad præbenda cibaria canibus regum cogebantur, riliquis exempti oneribus. Aethiopes uero tertio quoque anno, binos semodios auri rudis Darìo regi pendere dicuntur, ducenos

cenos fasces ebeni, quinos pueros, & elephantorum dentes uicenos: sicut Colchi centenos pueros, & totidem uirgines, reliquorum tributorum immunes. Indi autem æquali omnes premuntur onere: nam quartam fructuum partem regibus annis singulis pendere cogũtur. Syri (ut inquit Vlpianus) à quartodecimo masculi, à duodecimo fœminæ ad quintum & sexagesimum annum, tributa conferũt. Leptis in Aphrica tantũ uectigalibus ualuit, ut singula indies talenta Carthaginiensibus uectigal penderet. Sicut ex effoßione æris in Macedonia, singula talenta in singulos dies Alexandro pendebantur. Et Babylon regi Persarum, singulis diebus singulas argento plenas artabas soluebat. Apud Romanos uero qui populi liberi erant, tributi nihil conferebant: stipendiarij autem, ad militum opus, stipendia pendere cogebantur: licet ex Cæsaribus plerique uectigalia noua & inaudita proposuerint, ut pro edulijs quæ tota urbe uenirent, pro litibus atque iudicijs quadragesimam summæ: sicut Caligula exegit ex gerulis octauam, ex prostitutis quantum unaquæque uno concubitu mereret. Vespasianus quoque uectigalia reuocauit noua, & grauia prouincijs auxit. Alexãder Seuerus braccariorum, linteonum, citrariorum, pellionum, plaustrariorum, argentariorum, aurificum, & aliarum artium uectigal instituit: ex quo thermas quas fundauerat, pluribus usibus ornauit. Antiquis etiam Romanorum, ex agris & noualibus decima seminum dabatur, uectigalis nomine: nanque aratores decimam frumenti populo Romano pendere cogebantur. Tiberius Cæsar centesimam rerũ uenalium, in ducẽtesimã relaxasse dicitur;

Et Nero in initio sui principatus, quo gratiam popularem aucuparetur, quintam & uigesimam uenalium mancipiorum remisisse, & Traianus uectigal uigesimarum sustulisse. Proditumque memoriæ est, quum in dubium ueniret, qui liberi essent populi, quiue stipendiarij, à M. Antonio publicos tabellarios institutos, ut si in prouincia quispiam causam liberalem diceret, per eos testationes libertatis, & alia immunitatis documenta Romam ferrent. Minorem uero libertatem, seu mediam, ij assequi dicebantur, qui manu à prætore emißi, non Romani ciues, sed Latini nominis tantum ex lege Iunia Norbana fiebant: uel suprema uoluntate domini testamento, si eum hoc expresso manumisisset: aut si inter amicos dextra apprehensum, ad se conuertens, liberum esse iußisset. Hi enim his immunitatibus, quæ Latinis populis societate & fœdere iunctis indulta erant, fungebantur. Nam & in urbe ut Latini censebantur, & in castris ut milites ex Latinis colonijs, non ut externi aut leuium armorum auxiliarij, stipendia merebant. Fuitque obseruatum, ut qui ius ciuitatis haberet, si Latinas colonias incoleret, non ideo solum uertisse, aut ius ciuitatis amisisse putaretur. Et quanuis in Romanis castris, qui militabant, si quid deliquissent, si externi, flagellis & uirgis: si uero Romani ciues forent, uitibus cæderentur: tamen Liuius Drusus & C. Gracchus tribuni. pl. ne liceret quempiam Latini nominis uirgis afficere, sed uitibus, plebiscito sanxerunt, in hac re Latinos populos Romanis coæquantes. Tertiam denique libertatem, quam minimam dixere, assequuntur hi, qui manumißi, nec ciuitatem, nec ius Latij habentes, dedititiorum numero

cen-

censentur: qui nullis priuilegijs fulti, uiuentes liberi erant, & uelut ingenui, munia publica priuataque obire, magistratusque & cætera dignitatis ornamenta, quæ libero debentur, assequi poterant: morientes autem, uitam unà & libertatem amittebant: ideo decedentes, neque testari poterant, neque post obitum de bonis disponere, præter patroni uoluntatem, adeo ut eorum bonis, quasi serui peculio, manumissores potirentur. Quod etiam cum Latinæ libertatis hominibus multi commune dixerunt. Fuere autem dedititij, qui uicti armis, & in fidem recepti, tantum ne seruirent, néue sub mancipio essent, immunes facti sunt: cuius etiam generis feruntur serui, qui post admissa crimina, supplicijs subditi, aut publicè pro criminibus cæsi, uel in quorum facie notæ seruitutis impressæ fuerant. Diuque hæc discrimina libertatum & dissimiles species fuere: donec sequuti principes, pertæsi multiplices uariasque libertates dari, ueteribus legibus abrogatis, nouisque adscitis & cooptatis, exæquato omnium iure, statuerunt, ut manumissi apud prætorem plenam assequantur ciuitatem & libertatem: unde abusus inualuit postea, deprauatis moribus, ut multi serui per rapinas & furta quæsitis pecunijs libertatem à dominis emerent, statimque liberi & ciues Romani fierent.

Qui fuerit modus consulendi senatus, & ubi haberi, & quo pacto suffragia ferri solerent, & quid apud exteros. Caput XI.

SENATORES à Romulo centum creatos fuisse, qui ob honorem patres, eorumque progenies patritij dicti sunt: quorum consilio respublica niteretur domi forisque, multi prodidere. Deinde communicata urbe

cum Sabinis & Tatio, idem Romulus alios centum legit in patres, explens numerum ducentorum. Postea Tarquinius Priscus, in orbitate senatus legisse centum alios fertur, minorum gentium appellatos, tametsi à Bruto familias minorum gentium inuentas nonnulli credãt. Primus enim Valerius Publicola, post exactos reges, patrum numerũ à Superbo cædibus imminutum expleuit, & amplißimum ordinem auxit, quatuor & sexaginta supra centum ex equestri ordine in concilium cooptatus, ita ut trecentorum numerum faceret, qui adlecti dicti sunt. Quos enim post exterminatos reges, ætate graues, spectatæque probitatis uidebant, senatui tanquam grauißimo sanctißimoque concilio adscribebant. Quibus quum alij in locum decedẽtium suffecti, & in senatum literis adscripti essent, conscriptos uocarunt, modo plures, modo pauciores, ita ut frequẽs senatus, & quicquid erat patrum, ex ferè trecentis senatoribus constaret. Et quum Iulius Cæsar supra mille senatores, belli casibus imminuto ordini adsciuisset, Augustus Octauius selectos & perpurgatos duabus lectionibus, remotis indignißimis, in pristinum decorem reuocauit. Hique ueluti præsides & reip. custodes, tantæ autoritatis fuere, ut si populus regem aut magistratum quempiam iußisset, id sic ratum foret, si senatus autor fieret. Leges quoq; à populo latæ, haud aliter ratæ fuerunt, quàm si patrum consensu approbarẽtur. In reliquis uero ita præscripta senatus potestas erat, ut iudicium populi autoritate senatus rescindi nõ posset. Athenis uero senatus fuit quingentorum, qui unà cum tribunis & quæstoribus, senésque cum iunioribus, de rebus singulis decernebant.

Postea

Postea areopagitæ sanctior senatus à Solone delectus est: quorum consilio librata moderatione, ciuitatis iura seruabantur, bella indicebantur, lites explicabantur. Nonnunquam Eumolpidæ & præcones publico concilio præfuere. Maximũ uero, à mille & quadringẽtis gerebatur, cui Arnophorõ dixere nomen: in quo unà & senatus & populus aderat. Lacedæmoniorum senatus ex duodetriginta senibus constabat, qui nisi sexagesimum implessent annum, in senatum adscribi non poterant. Apud Epidaurios centum octoginta remp. administrabant, ex quibus nobilißimos popularium deligebãt senatores, quos Artinos uocabãt, & Conipodes. Carthaginiẽsibus pro senatu præfuere seniores, nonnunquam iudicum ordo, qui perpetuus erat magistratus, & nunquam nisi cum uita desinebat. Cato apud Vticam trecentorum cõcilium legit: Maßilienses sexcẽtos, quos Thymuchos appellarunt: ex quibus quindecim principes, tres præsides erant, autoritate & opibus lõgè primi: nemoque Thymuchos fieri poterat, nisi qui iustos filios haberet. In Gnido sexaginta præfuere ex optimatibus, Amnemones appellati, ad quos de rebus maximis referebant: qui uero sententiam rogabat, Aphester dictus est. Achæi commune concilium, Arnarion uocarunt: qui de rebus publicis consulturi, in Iouis luco Aenario coibant, cui decem præsidebant, quos Demiurgos uocatos ferunt. Sicut Bithyni & Galatæ concilium trecentorum, in locum Dryminetum aduocabant. Apud Argiuos octoginta uiri. Idem apud Mantinenses. In Elide autem, sexaginta senatus uice fungebantur. Cretenses decem habuere præfectos,

qui de rebus maximis decernebant. Apud Bithynos minorem annis triginta, in senatum adsciscere non licet. Aetolorum conciliũ multiplex fuit, quod Apocletum nuncupãt. Maximum uero Crotoniatarum concilium erat, nec facile explicatu, & turbulentæ confusionis, in quo si quid consultò statuendum erat, mille delectos consulebãt uiros, ubi præ tumultu minus decerni quicquam lege poterat. Sicut apud Seres, maximus ordo ex quinque millibus consiliarijs fiebat, qui in apparatu belli elephantem singuli præstare tenebantur. Q. Hortensius tribunus pl. deinde Philo dictator legem tulere, ut plebiscita omnes Quirites tenerẽt, utque leges à populo latæ, ritè promulgatæ non essent, nisi post initum populi suffragium, patres autores fierẽt. A primo uerò urbis ortu, post exactos reges, de nulla re populus dijudicasse, aut suffragia tulisse traditur, nisi ex consulto senatus. Prius enim iubebat populus, deinde confirmabat senatus, quod æuo subsequente fieri desitum est: nam de his quæ plebs sciuit, non senatus, ut prius, dijudicabat, sed deprauato usu, de his quæ senatus cognouerat, populus iudex erat; quod à Lacedæmonijs seruari meminimus, ut sententiam, quam senatores regesq́ue censuerant, populo decernendi corrigendiq́ue facultas foret, iubente Lycurgo, qui cooptandi senatus, & legendi quos uellet magistratus, ius populo dedit. Cõtrà Athenienses, iubente Alcibiade: nam omne regimen & summam imperij à populo ad senatum transtulere. Sylla quoque dum rerum potiretur, trecentos legit senatores, sanxitq́ue ut nisi ex consulto senatus, nihil ad populum ferretur. Erat igitur senatoris officium, tam de promouẽdis magistra-

gistratibus, prouincijsque administrãdis, quàm de bellis, triumphis, supplicationibusque decernendis, deque præsidibus in prouincias, & auxilijs summittendis, de lege, de fœdere & pactionibus, ac tota gerenda rep. liberè sentire, ac fortem constãtemque sententiam dicere. Neque enim in administranda rep. gerendoque imperio, quicquam bello uel pace decerni poterat, nisi patrum autoritate & decreto senatus. Quippe senatui de rebus omnibus decernendi libera facultas erat, nisi in magistratibus creandis, & legibus sanciendis, aut si in hostes arma mouenda, uel à bello recedẽdum, pacesque & fœdera ineunda forent: tunc enim sine populi iussu, senatum nihil sentire uel decernere posse liquet. Prouinciarum tamen decernendarum, imperatorisque deligendi iudicium, atque ærarij dispensandi munus, ad senatum sine populo semper spectasse, nemo dubitauit: tametsi populum Romanum contra senatus decreta, prouincias nonnunquam demandasse legamus. pacta quoque sponsionesq; iniussu populi facta, etsi per senatum postulata aut consules, populum non tenere, nulliusque roboris esse haud dubium est. Senatores quoque, uel à dictatore, legendi senatus causa, uel à censoribus, seu triumuiris, qui ius legẽdi senatus habebãt, & eos ex gente patritia, Romanos primum ciues, summa dignitate & amplis honoribus functos, legi & cooptari solitos inuenimus: deinde, ex ordine equestri: postremo, plebeios & ultimæ sortis, per gratiam & libidinem, census habita ratione, non morum: nonnunquam libertinorum filios. Appius enim Claudius Cæcus, dum censuram ageret, filijs libertinorum in senatum adscitis, ordinem inquinasse dicitur pri-

mus. Nec longo post interuallo, exteræ gẽtes & transalpinæ nationes, senatorum iura in urbe adipisci, & in senatum admitti meruere. Primique Hedui, qui iura fraternitatis cum Romanis habebant: deinde alij illorum exemplo admißi in senatum, & ius suffragij habuisse feruntur. Nero uero, quamuis præceps & furibundus, libertinorum filios diu in curiam non adsciuit, admissosque gradu deiecit. Augustus Octauius tanti senatores fecit, ut singulos nominatim sedentes in curia salutaret: & discedens, nullo se mouente, uale diceret. Vespasianus quoque non oportere maledici senatori, remaledici autem ius esse respondit. Alexander Seuerus imperator nullum in senatum admisit, neque laticlauum ademit, aut pœna affici passus fuit, nisi de consilio senatus. Quod diuus Nerua & Hadrianus iurauerat, se nunquam senatorem, nisi ex consulto senatus, puniturum: qui cum libertum suum inter duos senatores medium ambulantem uidisset, misit qui illum colapho cæderet, indignum arbitratus, præripere illis honorem, quorum poterat esse seruus. Tantæque dignationis habiti sunt, ut Tiberius Cæsar illis quandoque assurgeret, & de uia decederet. Claudius quoque tanti senatores fecit, ut de maiore negocio acturus in senatu, medius inter consulum sellas tribunitio subsellio sederet. Contrà, Heliogabalus uniuersum senatum adeò flocci fecit, ut senatores omnes urbe expulerit, illosque seruos togatos esse dixerit. Qui tamen non statim, ut in senatum lecti erant, ius suffragij habebant: siquidem qui in postremis scripti fuerant, neque suffragari, neque per se censere aliquid poterant: sed in sententiam quam prin-

ceps

ceps in senatu dixisset, ire oportebat. Si qui tamen præturam censuramque, aut alios magistratus non senatores gessissent, ius propterea suffragandi, aut in curiam eundi non habebant. Non enim quia prætor aut quæstor fuerat, ideo in senatum admitti, aut publici concilij particeps fieri poterat: neque is senator, cui abrogatum imperium fuisset. Siquidem L. Cassius tribunus plebis, C. Mario & L. Flacco consulibus, legem tulit, ut quem populus damnasset, is de gradu deiectus, ius in senatum ueniendi, aut suffragandi non haberet. Senatores quoque qui honoribus functi essent, quique curules gesserant magistratus, curuli sella in senatum & curiam uehi, & cum sceptris, si duces aut uiri consulares fuissent: qui uerò non gessissent, pedibus ire in curiam, & quod uidebatur è republica, censere: & ideo pedarios nuncupari perspectum est: qui tametsi in senatu deesse non solerent, cum de triumphis aut supplicationibus agitur, tamen si cum senatus cogendus foret, ad consulis edictum non conuenirent, aut contumacius parerent, pignoribus & mulcta plectebantur. Si qui tamen senatores quintum & sexagesimum annum ætatis excessissent, eos cogi inuitos, aut contumaces pignore uel pecunia plecti non decebat. Senatori enim sexagenario ad eam ætatem in senatum non uenisse, nulli fraudi fuit: semper tamen in senatum frequentem uenisse, & fortem sententiam dixisse, boni senatoris est habitum. Fertur uerò Cato iunior, tametsi annis grauior esset, cum in eo uigeret uis ingenij consilijque, nulla re, nulloque negocio adduci potuisse, ut in frequentem senatum uenire moraretur. sicut de Nicia ferebatur.

qui aßiduus ſemper in Athenienſium ſenatu erat. Tametſi ſenatores plerunque in ſenaculo ſtationem habere, & inde citato gradu, non expectato edicto, in curiam ire ſolitos legamus. Sed animaduertendum, non cuicunque conuocandi ſenatus uel conſultum faciendi ius poteſtatemque fuiſſe: quia ſolis magiſtratibus, qui uocationem prehenſionemque habebant, ut dictatori, conſuli & prætori, aut tribuno plebis, tribunoq; militari, uel urbis præfecto aut interregi, conuocãdi ſenatus ius poteſtasque fuit. priuatis enim hominibus aduocandi ſenatũ facultas non dabatur. Neque in loco prophano ſenatores conuenire ad conſultandum, ſed in loco auguſto & ſacro, & ubi deorum templa eſſent: neque ante lucem uel poſt occaſum diei factum ſenatuſcõſultum, ualere aut ratum eſſe liquet: debereque prius auſpicari, & ab ingreſſu hoſtias immolari apud aram illius dei, in cuius templo conuenirent: quorũ exta tribunis ærarijs uænire mos erat: uel ſicut Auguſtus cẽſuit, thure & mero ſupplicare, ut rite ſenatuſconſultum fiat, exemplo Athenienſium, qui omnibus publicis concilijs Mantes ſacerdotes, qui ſacra facerent, adhibebant: & Lacedæmoniorum, qui ſenatui ſemper augurem adeſſe uoluere. Senatusque conſultum uel per ſingulorum ſententias exquiſitas, & per calculos coniectos in urnas, quum de quoquo negocio quid quiſque ſentit conſulitur, & ſuo loco rogatus ſententiam dicit, aut quum uerbo aſſentitur, fieri adnotatum eſt: & in perrogandis ſententijs, poſt relationem conſulis, debere à conſulari gradu incipi, & principem in ſenatu aut conſulem deſignatum, prius, deinde ordine reliquos rogari. Nonnunquam obſer-

obseruatum est, ut ex consularibus æuo maximi rogarentur primi, deinde inferiores: iuuenes uerò uix rogari, quasi pudor esset, iuuenem sene sapientiorem uideri. Et *si certaretur sententijs, nec satis liqueret, tunc uel differri consultationem, uel si duæ senatum distinerent sententiæ, cùm aliud alij censeãt, id quod senatus maxima pars decerneret, id ratũ fieri: aut si non probaretur, sententiam diuidi: hoc erat, ut si plures causæ in disquisitionem uenirent, ut de singulis referatur, postulare: et quod in parte placeret, id sequi: uel per discessionem, tũc cum unius exquisito uoto, cæteri qui in suffragium ituri erant, in illius sententiã pedibus irẽt: uel si manum porrigerent, aut cùm descripto sententiã dicerẽt.* In *quo id fuit traditũ, ut de diuinis rebus prius, et de repub. infinitè, aut singulis rebus finitè, ad senatum referatur, si quid publici priuatique negocij foret statuendũ.* Nonnunquam *licuit senatori, priusquã ordine sententiæ rogarentur, postulare, ut extra ordinem de repub. dicere liceret.* Apud Athenienses *uerò in frequenti senatu pro cuiusque ætate sententiæ rogabantur.* Regibus *autem* Lacedæmoniorum *binos calculos ponendi, cùm sententiam dicũt in senatu, facultas erat: tertiũ uerò, si quid pro se decerni uellent.* Græcis *& plerisque gentibus fabis suffragia dabãtur.* Syracusanis *nemo sententiam dicit rogatus, sed ut quisq; ætate & honore anteit, ita sua sponte quid sui consilij sit, in medium affert, non rogatus: aut si tacent omnes, sorte dicere coguntur: quibus in usu erat, ut in concionem prodituri, per literarum elementa sorte educerentur.* Quare Dionysius *prodíturus, cùm* M *sortitus fuisset, futuram sibi monarchiam cauillatus est.* Lycurgus

uerò, cùm essent adolescentes loquaciores, & in concilijs obstreperent, cauit edicto, ut nemo in foro, nec in publico consessu diceret, nisi rogatus. Apud Heduos fuit constitutum, ut qui in senatu sententiam dicit, ex eadem familia rogare neminem poßit, quid esset sententiæ & opinionis suæ: proditumq́ue memoriæ est, Germanos cõcilio coacto, si quid quod minus placeret propositũ esset, murmure & fremitu dissentire, & sententiam aspernari: si quid uerò complacitum fuisset, frameas & tela concutere, sonoq́ue armorum & tripudijs approbare. Macedonum quoque fuit mos, ut in publica consultatione si quid improbarent, hastis scuta quatientes obstreperent, & auersarentur. Lacedæmonij summis clamoribus agunt, nec calculis sententiã dicunt, nec admurmuratione suffragia ferũt: aut si cuius partis clamor contentior esset, ut non facile dignoscerent, in duas partes suffragatores transire iubent, ut quæ pars maior esset, animaduerterẽt. Apud quos usu receptum erat, ut singuli in concionibus baculum ferrent. Belgæ uerò contra: nam si quid publico concilio statuendum erat, miro silentio decernunt: si quis autẽ fremeret aliquo concionante, parte uestis mulctabatur. Gallis & Germanis, ut in publicis consultationibus armati conueniant, & quid facto opus sit decernant, in more fuit: & si tumultuarentur, silentium sacerdotes indicebant. Apud Tyrios secus: apud quos si quis cum telo concioni interesset, capite luebat. Id tamen Atheniensibus fato datum erat, ut abusi ingenio, si quid publico cõcilio decernendum foret, in deteriorem partem plerunque statuant, semperq́; quod in discrimen adducit, consilium sequantur. Quare uerbum

Anachar-

Anacharsis fuit, sapientes in concionibus sententiam dicere apud Græcos, stultos uerò dijudicare. Persarum uerò mos fertur, inter epulas, postquam uino incaluerant, haud secus quàm reliqui in concionibus, conciliũ habere, & de rebus maximis decernere. Sed tamẽ nõ idem semper ordo rogandi senatus fuit: siquidẽ modò primus rogabatur, qui princeps lectus erat in senatu à censoribus: (is autẽ legi debebat princeps senatus, qui ex censorijs uiris, qui censuram antea gessissent, antiquior superuiueret) nonnunquã cõsules designati, aut uiri cõsulares æuo maximi, summis honoribus functi: sæpe aliqui extra ordinem à consulibus studio & necessitudine ductis, rogabantur primi. Obseruatumq́ue fuit, ne quem citra consularem locum extra ordinẽ primum consul rogaret. Quem tamen ordinẽ rogandi sententias, calend. Ianuarijs seruare cœperat, is toto anno perpetim seruabatur. D. tamen Augustum sentẽtias de maiore negocio, non ordine nec more, sed prout libuisset, rogasse ferunt. Germani uerò pro ætate & nobilitate in concionibus audiũtur primi, si qua consultatio foret. Rogabãt ergo sententiam consules, quiq; senatui præerant, patres qui cõcilio aderant: ipsosq; dum de re quapiam consultãt, dumq; differendo altercandoq́ue sententiã dicunt, quicquid è fide sua ducerent, stantes esse oportere: post uerò sententiã, assidere. In quo fuit prohibitum, ne poplites alternis genibus imponerent: quod eos esse ociosos, & nõ præparatis animis designaret: quod Athenis quoq; seruatũ meminimus, ut præcone pronunciante in theatro uel curia, stantes singuli decernant, quid suæ opinionis foret. Ius tamen senatori erat, ut rogatus sententiam, perpetua oratione &

quàm uoluit diu, dicendo diẽ absumeret: adeò, ut nonnullos horis septem, plerosque dies totos concionem in senatu habuisse tradant. In foro autem lege cauebant, ut sex horæ accusatori, reo uerò darentur nouẽ, ne paucioribus clepsydris tempore præscripto præcipitarent causas. Ex quibus nonnulli, ne orationes præmeditatas memoriæ mandarent, nimiumque in eo tempus absumerent, descriptas conciones è libello lectitarũt. Postea Cn. Põpeius, quasi frenos eloquentiæ dedit, ex quo tempore intra paucißimas, neque ultra tres horas, perorare cogebantur. Nam duæ horæ accusatori, tres reo dabantur, unaque die ab accusatore, & reo perorari iussum: quia multi data opera, in serum rem trahebant, tempusque diffundebant, rebus non diffinitis. Si tamẽ aliquorum opinioni assentiri uellent, poterãt etiam sedentes, illi opinioni cui uisum erat, studio & uoluntate accedere. Ius tamen fuit senatori, à sentẽtia quam semel dixerat, si probabile quid contrà afferretur, deduci: aut si ambigua foret, nec facilis explicatu, illam interpretari. Id tamen notatum est, parum fuisse in senatu, breuiter censere et recte sentire, nisi facundè sententiam tueretur, & argumentis firmaret. Post omnes uerò rogari, & nouißimum dicere sententiam, ignominiæ loco est habitũ. In qua re succurrit annotare, quod literis proditum est, Marcum Perpennam & Lucium Volusium Saturninũ, omnibus quos in senatu sententiam rogauerant, superstites fuisse. Cumque antea senatusconsulta pro uoluntate consulũ supprimerentur, uel enunciarentur: posteà à Lucio Valerio & Marco Horatio cõsulibus statutum fuit, ut amplißimi ordinis decreta ad ædem Cereris ab ædilibus deferrẽtur: demum,

mum, ut in ærarium deponerentur. Quod etiam Augustus cauit, ne senatus acta publicarentur, néue magistratus, deposito honore, statim in prouincias mitterentur. Ex his tamen quædam fuere tacita senatusconsulta, quæ palam enunciare non licebat, quæ in sanctiore senatu & concilio arcano, tanquam in recessu semoto seruabantur: quibus decernendis neque scribæ, neque serui publici intererãt, ne communicatio consilij foret: cauebaturq́; ne quis enunciaret. Apud Carthaginienses uerò triginta senatorum principes, sanctiori concilio & arcanis negocijs præpositi erant, quæ tanquam cæleste arcanum, dici non potest, quàm alto silẽtio obtegerentur. Qui etiam sanctior senatus Athenis fuisse proditur, sine cuius consilio aliquid grauius decerni, aut ferri ad populum, Solonis lege uetabatur. Syracusani autem sanctiorem senatum non habebant: sed si quid arduũ & perdifficile imminebat, solius Thimeleonis summi ducis uelut sancto arcanoq́ue cõcilio, iudicio decernebant. Aetolis Apocleti, sanctißimum & arcanarum rerum fuere concilium: quorum consultatione, si quod instaret periculũ, decerni oportebat. Cæsarum uerò temporibus, decreta senatus, quæ ad principem pertinerẽt, nõ arcano senatui, sed libris elephantinis mandabantur: qui summa cura in Vlpia bibliotheca, ut essent perpetuo monumẽto, seruabãtur. Quæ quidem arcana patrum cõsilia, quanto silentio obtegerentur, illud argumento est, quòd Q. Fabius Maximus, cùm de tertio Punico bello, quod in arcano concilio decretum erat, Crasso in itinere obnunciasset, à senatu grauiter increpitus & conuicijs affectus fuit. Alia uerò consulta, quæ tacita non erant, postquam ma-

turè statuta fuerant, de concilij sententia in concione, quæ pro uestibulo curiæ obuersabatur, recitari et publicè edi poterāt. Erant igitur senatoris insignia, tunica & purpura & laticlauus, ius spectandi in orchestra & epulandi publicè, tam in epulo Iouis in Capitolio, quàm ludorū causa. Qui quidē laticlauus propria uestis senatoris erat, qua senatus dignitas & amplißimus ordo notabatur. Nonnunquam senatoribus uti penulis, quanquam tenuißimo cultu forent, indultum fuit: quippe Alexander Seuerus imperator, ut senatores ingrauescenti ætate, frigoris causa penulis uti possent, priuilegio indulsit: sæpiusque alijs insignijs uti licere, datum est. Nam Caio Duillio, qui nauali prælio Carthaginiēsium classem fudit, prætor curulem sellā, ut quoties à cœna rediret, funale præferretur, & tibicen præcineret, concessum fuit. Et Marco Valerio Volesi filio, q Sabinos fudit fugauitque, & castris exuit, locum in circo ad spectandum cum sella curuli sibi posterisque permissum nouimus. Lucio quoque Metello, qui oculis orbam senectutem egit, ut quoties in senatū iret, curru ueheretur, fuit pro munere datū. Nonnunquā antiquior sētētiæ dicendæ locus, toga prætexta, sella curulis, ius imaginis, in memoriam posteritatis, et in ueste purpurea spectādi, pro magnis officijs in rempub. senatoribus munera data sunt. Tantæque dignationis fuere sequutis temporibus, ut in oppidis per loca & conuentus umbraculis uterētur, indultum sit. Mox sequuti Cæsares, eum ordinem amplißimis honoribus honestarunt, præcipuè Alexander Seuerus, ut dignitas conspectior fieret, argentatis rhedis carrucisque senatori uti permisit: utque sanctior reuerentiorque

ordo

ordo putaretur, ex senatoribus illos, qui principali dignitate insignes forent, in ordinem patritiatus, quæ maior ampliorque dignitas habetur, multos adsciuit & prouexit: sed hoc post multas ætates nouissimo inuento. Fuitque lege sancitum, ne mulieres cuiusuis negocij causa senatum aut curiam adirent, nisi quod Heliogabalus senaculum mulierum in colle Quirinali constituit primus: qui præter mores institutaque maiorum, ut in ordine senatorio mater admitteretur à senatu, peruicit: sicut de Mesa Varia eiusdem Heliogabali auia, proditum est: cui tributum ferunt, ut fœmina in senatu sederet, patres consuleret, & sententiam diceret, cæteraque senatoris munia obiret. Quod de Xerxe autores tradunt, qui in arcano concilio, cùm delectos Persarum proceres consuleret, Artemisiam sæpe ad consultandum accersiuit, cuius sententiam sequutus fuit. Antea uerò, Claudij & Neronis tempore, cùm non pro dignitate uideretur Agrippinam patrum consultationibus admitti, decreuere patres, ut à tergo abditis foribus staret, uelo discreta, quod uisum arceret, aditum admitteret. Lacedæmonijs uerò mulieres adhibere publicis concilijs, illasque frequenti curia in exequẽdis negocijs socias assumere, usus erat: apud quos fœminarum arbitrio decernuntur multa. Idem apud Germanos, ut ubi plurimum negocij sit, fœminarum consilijs regantur: quarum plerasque ut deas colunt. Neque omittendum quod de Troglodytis traditur, quibus tanti exempli fuere mulieres, ut in conflictu bellorum, matronarum intercursu infestas acies dirimant, adeò ut ipsis intercedentibus, præliari ducerent nefas. Quod etiam apud Germa-

nos frequens fuit, ut illorum fœminæ, quas plurimas in castris habebant, labentem sæpe aciem restituant, aut infestißimos animos concilient. Celtæ uerò & Galli, non solùm mulieres concilijs admittunt, sed quicquid est contentionis, fœminarum iudicio decernunt: ita ut intestina sæpe odia illarum interuentu sedasse ferantur. Proditumq́ue memoriæ est, in fœdere cum Hannibale & Gallis icto caueri, ut societas staret eo iure: quòd si Carthaginiensis aliquod admissum pateretur à Gallo, eius rei iudiciũ penes Gallicas mulieres foret: si uerò Gallus à Carthaginiensi, penes magistratum Carthaginiensem cognitio esset: utque pueri prætextati cum parentibus senatoribus, boni exempli causa, in senatum uentitarent: quod post Papyrium Prætextatum, ne quis in senatu gesta enunciaret, longo exinde tempore fieri desitum est. Neque illud prætereundum, memoriæ datum fuisse, legatis exterisq́ue gentibus in senatũ admißis, Romanos consules nõ nisi Latinè responsa dare consueſſe. Quibus admißis, more tradito à patribus, potestatem si quid uellent, senatus faciebat. Græci uerò concilio indicto, per præcones, siquis quid peteret, enũciabant: sicut Atrebates & Bellouaci, tubarum cantu concilium aduocabant. Si quid uerò proprio sermone loqui uellent, his in senatum admißis, interpretes dabantur: per quos quæ opus erant proponebant, per eosdemq́ue consulta senatus & responsa accipiebant. Et tametsi Molo rhetor in senatu Græcè declamasse dicatur primus, Tiberius tamen adeò Græcũ sermonẽ osum habuit, ut in senatu nescio quid Græcè prolaturus, ueniam petierit. Et Claudius Cæsar, Græcæ prouinciæ principem, quòd Latinè nesciret,

sciret, albo iudicum erasit, & peregrinatum misit. Inualuitque mos, ut mense Februario usque ad calend. Martias per consules designatos, senatus legatorũ audiendis postulatis, & sociorum querimonijs quotidie detur: ne tædio aut longa expectatione & mora frustrarentur: quæ quidem decreta senatus, in prouincias quisque suas, cum singulis actis referebant. Illud quoq; satis constat, censum senatorium ad nummos octingentorum millium olim fuisse: quem Cæsar Augustus & sequuti principes ad duodecies centies sestertiũ auxerunt: & ne quis eorum inops aut egens foret, illos largo uiatico & magnis muneribus prosequuti sunt. Tiberius uerò, præterquam quòd censum senatorium iuuit, & honestam paupertatem innocentium subleuauit: prodigos tamen & egẽtissimos, uel senatu mouit, aut loco cedere coegit. Fertur tamẽ Claudius laudasse illos, qui ob rei familiaris angustiam senatorio ordini spõte cessissent: et Nero senatoribus qui tenui re familiari essent, annua salaria statuisse: & Marcus Antoninus philosophus, ut senatores peregrini quartam bonorum & fortunarũ saltem in Italia possiderent, legẽ sanxisse: Quotiesque ambo consules adessent, senatum unius iussu conuocari non licuisse: quodque comitialibus diebus ex lege Pupia, aut tetris & nefastis, seu cùm tonuisset, aut uentorũ procellæ tempestatésue fuissent, senatum haberi nõ decebat. His tamen comitialibus qui Quirinalia sequuntur, senatum nõ impediri nonnulli putant: id quod Athenis quoque & Syracusis præcipue obseruatum fuit. Nam terræ motu facto, aut tempestate ingruente, cõcilium differri oportebat. Fuitque adnotatum, post horam decimã, nouã cogni-

tionem causæ in senatu haberi non licere: neque patrum decreta in ærariũ ante lucem deferri posse, quod senatusconsulto, Tiberio postulante, uetabatur, quo tempore comitia è campo ad patres translata fuere, quum ad eam diem, etsi arbitrio principis niterentur, plura tamen suffragijs tribuum fierent. Augustus tamen Octauius, ut bis in mense legitimus senatus haberetur, Calend. scilicet & Idibus, edicto cauit. Ac nisi exacto quarto & uigesimo ætatis anno, in senatum quempiam admitti non licere, præter admodum paucos, quibus ob egregiam uirtutis indolem, hoc à senatu indultum fuit. Tametsi Augustus, quo celerius liberi senatorum senatui assuescerent, iuuenibus post uirilem togam, protinus laticlauum dedisse, & curiæ admisisse feratur. Fuitque uetus constitutum, ut adolescentes senatorum filij, primo flore ætatis, parentes & necessarios in uestibulo curiæ operiantur, illosq; senatu egressos, domum reducant & comitentur: senatoribusque ad plebem transire, & iura patrum amittere, & plebeia subire licuisse: quod præter M. Manlium, qui primus à patribus ad plebem defecit, alijs pluribus datum & permissum fuit.

Quæ origo fuerit sacrorum Lupercalium, & quomodo celebrari, quandoq; coli solerent, & quàm uariæ deorum effigies fuerint. Caput XII.

DE origine Lupercaliũ, diuersa ab autoribus prodita sunt: quippe à Romulo & Remo, postquam Numitore auo occiso, Amulio regnum restitutũ est, ipsique condendæ urbis locum in regionibus, in quibus geniti educatiq; erant, nacti sunt, sacra eiusmodi instituta ferunt, quum capti epulis & uino, incincti pellibus hostiarum,

ſtiarum, per luxum & laſciuiā currerent: quæ Inuum nocauere. Multi ab Arcadibus, qui cum Euandro in hæc loca uenerant, hoc ſolenne ludicrum in honorem Lycæi Panos allatum fuiſſe autumant. Sunt qui putēt Romulum & Remum, quum Fauno ſacra facerēt, clamore paſtorum excitos, quorum oues abactæ erant, in latrones præda onuſtos incurriſſe nudos, prædamque detraxiſſe: qua poſtquam potiti ſunt, ſacra inſtituiſſe, ut nudi iuuenes, incincti pellibus, per ludum & laſciuiam currerent: ex quibus alij Fauiani, nōnulli Quintiliani dicti. Quod ſacrum expiationis cauſa inuentū, ad inferos pertinere, argumēto eſt, quòd mēſe Februario, hoc eſt, XV. calend. Martias, quo populus purgatur, & inferorum placantur manes, hoc ſacrum celebrari tradant: quodque Iunoni Februatæ tunc ſacra fiant, cuius feriæ Lupercalia ſunt: in quo licet antea adoleſcentes paßim currerēt, poſtea Auguſtus Octauius, dum pudori conſultum uoluit, ne imberbes curſitarent, decreto ſanciuit. In eo quoque capræ immolantur candidæ, quæ ſolēnis uictima in Lupercalibus habetur: quibus immolatis, uiri honeſto loco nati, quos Lupercos dicunt, duo ibi ſiſterent, quorum frontes & ora cultro ſanguine hoſtiarum infuſo, inuicem intingerent: mox lana lacte madida ſanguinem detergerent, quibus de more in riſum effuſis, dum cachinnāt, tergora in lora inciderent, nudiq; & uncti, amicti caprina pelle, in orbem diſcurrerent, uultu hilari uſque ad ineptias, obuiamq; turbā eiſdem loris impeterent: quare Crepi dicti. Obſeruatumq;, ut à ficu Ruminali, ubi Romulus & Remus expoſiti fuerant, curſum inceptarent, concitoque gradu per urbem uaderent:

quibus mulieres occurrere, & palmas feriendas præbere assuêrant, fœcunditatem & partus facilitatem propterea sibi dari arbitratæ. Quod sacrũ in Palatino monte, ubi Panos templum fuit, colebatur: cuius simulachrũ caprina facie, rubro colore, hirtis cornibus, pectore sideribus radiante, infima sui parte hispida, & caprino pede fuit: altera manu fistulam tenens, altera pedum incuruum. In cuius etiam sacris canem immolari tradunt: quippe Pan magnum & sanctißimum habebatur numen. Aegyptijs enim ex octo dijs habetur maximus: qui & Iouis simulachrum arietis facie effinxere. Mendesij Pana summis percolũt honoribus, adeò ut hircum pro deo colant, mulieresque cum hircis coire dicantur: caprarijque maximo in honore sint. Apud Thebanos arietes tanti fuere, ut non mactarentur, sed essent sacrosancti. Arcades Pani et Ioui Lycæo stata die, humana uictima sacrificant: in cuius templo umbras non cadere, opinio fuit. Athenienses annuis hostijs & ardenti candelabro litant. In Parthenio monte Panos delubrum erat, ubi locus nomine Aula, omnibus animalibus uelut asylũ, quem leones et lupi, dum feras insectantur, adire non audent, sed protinus subsistunt, & feras relinquunt. Sicut in Dianæ Aetoliæ luco in Venetis, fabulantur, canes dum feras insequuntur, ubi ad lucũ cõfugerint, ab insectatione quiescere. Idem in montibus, quos Græci Mænalos uocant, Aristoteles prodit: ad quos ubi feræ à canibus impetũtur, tanquam in tutißimam arcem se recipiunt: ipsique ultra præscriptum progredi non audent. Quod de Bœotijs perdicibus memoriæ proditum est, ut præscriptum finẽ & quasi metas habeant in aëra, ultra quas meare

non

non possunt. Mirumq́; euenire in Pedasia regione Cariæ, ut quum Ioui Lycæo stata die sacrificetur, capram è Pedaso sua sponte ad sacrificiũ locum uenire, & se immolandã præbere dicant. Romanis uerò præter alios deos fuit Veiouis simulachrum, quem dixere Apollinem, cuius caput ornatur cornibus, sagittasq́ue manu tenet, iuxta quem aries iacet: sicut imago Apollinis Smynthei, premens murem effingitur. Atque in Aegypto in templo Vulcani, eius simulachrũ cum mure apprehenso conspicitur: propterea quod Arabes quũ regionem inuasissent, Vulcanus magnam uim muriũ effudisse, arcusq́ue & habenas corrodi fecisse, atque ita hostes fugasse dicitur. Fauno quoque capram immolari nouimus, quanuis semideo: cuius ædes una ad forũ olitorium, altera ad Tiberis ripã Iouis & Fauni. Veiouis templum inter duos lucos erat, Capitolium & Palatiũ: præter quæ fuit Sospita Iuno Lauini, cuius simulachrum caprina pelle uelatur annis singulis. Sed quia de imaginibus sermo est, non omittendũ, id quod à Tyriis obseruatum legimus, ut deorum simulachris uincula annectant, ne euocarentur & abirent, quũ eos hostili carmine euocatos, abituros timerẽt. Romani quoque Saturni effigiem toto anno uinctam laneo uinculo habuere, festis solùm diebus Saturnaliorum, uinculis exoluentes. Aegyptij quum Osirim, quem Solem & maximum deorum nuncupant, effingere contendunt, sceptrum, in cuius summo oculi species inerat, effinxerunt: Serapidi uerò, modium apponunt supra caput. Persæ figurant Solem leonis rictu, cum tiara utraq; manu cornua premente. Indi gryphos iungunt Solis quadrigæ. Phœnicibus Solis simulachrum lapis est ni-

ger, qui ab imo rotundus tenuatur in cuneum. Apud Pæones discus breuis, longo ligno appositus, pro Sole colebatur. In Attica Apollo uerticosus exurgit in pyramidem. Isis uerò apud Sueuos in modũ liburnæ. Et Iupiter Labradæus cùm securi, sicut Terræ simulachrũ cum claui. Paphia quoque Venus fuit nõ humana effigie, sed informi, latiore initio, metæ in modum fastigiata. Elei Venerem hirco insidentẽ, altero pede testudinem premente, effinxere: & Pygalienses Cererem habitu mulieris in petra iacentis, capite & iuba equina, tunica uerò demissa. Apud Celtas Hercules fuit cognomento ὄγμιος, imagine decrepiti senis, capite incompto, pelle rugosa, dextra clauã tenens, sinistra protentum arcũ, multos mortaleis catenis uinctos ducens: quibus altißima quercus, erat Iouis signum, sicut Palladis Atticæ, & Cereris Farræ informe signum. In Cypro Venus barbata uirili specie & habitu muliebri: apud Tussas in Aegypto, cum cornibus bubulis effingebatur. Fuitque apud Ascalon Syriæ Derceta dea facie hominis, cuius postrema desinebant in piscem. Mercurij imago Græcis fertur quadrato statu, capite solùm effícto, tali specie pluribus figuratis, quos pro immortali gloria magnis sæpe ducibus dicabãt. Eratque opinio Pythagoræ, non ex omni ligno exculpi Mercurios decere. Hammonis uerò effigies umbilico similis habetur. Et apud Arabes lapis tetragonus pro deo. Olympij autem Iouis in Attica os, ex ebore auroque constat, reliquum corpus ex luto & gypso, supra cuius caput Horæ & Parcæ uisuntur. Sic Mineruæ Trenalis os erat ligneum, manus & pedes, marmorea. Matris deûm simulachrum, nec qua sit materia aut specie, nec à

quo

quo artifice, noscebatur. Boni euentus, species erat pauperis habitu, dextra pateram, sinistra spicam tenens. Diuitiarum uerò deus Spartæ, & cæci & iacentis facie colebatur. Iustitia apud Aegyptios fuit sine capite, Osiris uerò caninò. Dionysij forma una barbati, altera cornuti, tertia adolescentis uisebatur. Mirúmque prodi de Memnonis statua, ut quum matutino solis radio illustratur, æris tinnitum & speciem loquentis præbeat: sicut de Serapidis simulachro in Aegypto, templo ita extructo, ut exoriens sol, os & labra illustraret. Nec prætereundum quod Aethiopibus in usum uenit, ut deorum simulachra minio illinerent, illa pro maiestate numinum sanctiora & augustiora arbitrati: & apud Aegyptios & Phœnices, ut singulis dijs singulas alas adderent: Saturno uerò quatuor, duas protentas, duas uerò remissas: & oculos quatuor, ut signarent ipsum dormientem uigilare, & uigilantem dormire consuesse. Quodq́ue Athenienses, siquem athletarum uictorem designabant, statuam illi obnixo genu cum scuto, porrecta hasta impetum excipere effinxerunt: pro eo quod Chabrias milites Agesilai hoc statu impetum excipere docuit, & uictor fuit. Fertur Licinius in Alabandeos facetißimè cauillatus, quod statuæ quæ erant in balneis, essent habitu iura dantium & causas agentium: quæ uerò in foro, omnes discos tenerent. Illud quoque non in postremis fuerit, Rhodi supra septingenta tria millia signorum, nec pauciora Athenis, Delphis, atque Olympiæ fuisse: Romæ uerò tantum statuarum, ut alter populus lapideus uideretur.

Quæ uitia ex loci natura aut cæli climate quibusdam gentibus ita innata sint, ut illa habeant propria & perpetua. Caput XIII.

LVCIVS Parthenopeus, deliciæ, amor & decus nostrum, ingenio fuit homo eleganti, sermoneque perquàm docto & exculto, uultu hilari & festiuo, prædi tus omni urbanitate & omni sale: sed cultu corporis inuenusto, uesteque humili & inhonesta, adeoque omnium rerum hominumque contemptor, ut summæ no bilitatis uiros ne congressu quidem suo dignaretur: et nisi literatos, quos toto pectore fouebat, reliquos flocci penderet & nihili duceret: denique nulli obnoxius, liber & suo arbitratu uiuebat. Is, dũ Neapoli essemus, doctis iuuenibus comitatus, ad nos uentitabat: congressuque hominis eloquentißimi & mihi amicißimi fruebamur totos ferè dies. Dumq; ut fit, diuersarũ gentium mores apud nos scitè subtiliterq; pensitaret, memini ipsum dicere solere, quod sicut quædam regiones sunt, quæ acuta ingenia & solertia gignunt, ut quibus est aër purus & tenuis, uelut Athenis: aliæ, quæ retusa & hebetiora, ut quibus crassus & pinguis, sicut Thebis: ita ex cæli rigore uel clementia, nonnunq̃ ex siderum statu uel influxu, uirtutes uitiaq; gẽtibus innasci, quæ ingenita adeò loci incolas afficiũt, itaq; corporibus animisq; insidẽt, ut illa habeãt propria & perpetua. Siquidem Campani superbi natura & bonitate agrorum ex mitißimo cælo & afluẽti copia uoluptatum terrestrium maritimarumq; rerum, semper habiti sunt. Domicilium enim superbiæ (ut Cic. inquit) penes Campanos fuit. Argiui & Brutij ex more insito genti, latrones. Illorũ nanq; ingenia latrocinijs læta sunt, &

rapinis

rapinis gaudent. Rhegini *pauidi & formidolosi.* Itali *nobilitate præstant, & regali quadam magnificentia lauti & magni sunt.* Galli *super insitam genti uanitatem, mobiles & stolidi, contentionis auidi, consilijsque capiendis non ratione, sed impetu feruntur: tamen religioni deditos esse, haud dubium est.* Hispani *iactabundi, duri & parci, abactoresque acerrimi, ad inediam laboresque, atque ad mortem parati.* Græci *licet ingenio & facundia præstent, eos tamen nationis uitio (unde* Græca *fides in prouerbium uenit) assentatores, leues atq; infideles esse manifestum est.* Cappadoces, Cilices & Cretenses, *suopte ingenio fraudulēti & mendaces: quippe promissi fidem fallunt, & periurio se adstringunt: in quorum notam* Græcum *illud est,* τρία κάππα κάκιστα. *Aphri subdoli & mendaces. quum enim multū classe rebusque maritimis ualeant, usu & commercio multarum gentium, ad fallēdum proni & solertes sunt. Apud eos enim frequenter mercatores uentitant, & studio quæstus, quæ usui sunt merces important.* Numidæ *uero leuissimæ fidei ingenia.* Chij *petulantissimi: nam cum tribunal ephororum fœdassent, ob petulātiam qua naturæ uitio laborant, ab ephoris impune tulere.* Galatæ *minaces.* Syri *cupidi & auari, præter modum rerum appetentes, gens inquieta, auidaque in nouas res.* Alexandrini *derisores & dicaces.* Indi & Persæ *ociosi: neque enim ab re proditum est, ocium fratrem esse libertatis. quod de* Aetolis *quoque traditur, qui nullius imperio paruerunt.* Hi *enim cum perpetuò liberi sint, in ocio degunt.* Contrà *uero* Lydos & Phryges, *quum regibus seruiant, negocijs intentos esse & laboriosos.* Em-

poritani imbelles & barbari, Aetoli & Locrenses fœdifragi. Druidæ religiosi & malefici, suprà quam dici potest: nam dedita superstitionibus gens, in sacris hominem immolant, & cruore captiuorum adolent aras: uiscumque & alia dictu nefanda pro numinibus colunt. fuere enim Druidæ gens Gallica in Belgis, apud Gallos præ omnibus sacri. sicut enim apud Persas magi, in Græcia philosophi, in Babylonia Chaldæi, apud Indos Brachmanes, in Aethiopia gymnosophistæ, apud Scythas Agrippei, Abij & Calui, in Aegypto Heliopolitani, apud Hyperboreos Arymphæi, atque in Hispania Turdetani, sacri habentur: sic apud Gallos Druidæ magno in precio sunt, & diuinis propè laudibus celebrati. Emporitani autem in ora minoris Syrtis, iuxta Aphros Numidasque degũt, agri huberis & fertilis soli. Germani uero & Cimbri, duri & laboriosi: latrocinijs tamen & rapinis, quarum nullam infamiam putãt, à pueritia dediti: quare Cimbros Germani prædones uocant, quorum uires ad impetum ualidæ sunt, sed momẽto temporis dilabuntur. Corsi diri & immanes, horridis ingenijs: quippe qui ipsas belluas crudelitate uincant, truci ore ingenitam immanitatem præferentes. Scythæ quoque rapidi & feroces, & dira feritate grassantes, suis tamen rebus contenti, nihil alienum appetentes, apud quos nihil est furto grauius. Asiani, Iones, Abydeni, Medi, Arabes, Tarentini & Galatæ, molles & effœminati, eneruatis animis, ad inertiam nequitiamque parati, omnibus imbuti delinimentis, in gymnasijs & turpibus amoribus exerciti. Illecebræ enim luxuriæ ad extinguendum uigorem animi apud eos sunt. Addebat etiam

Sicu-

Siculos uafro & monstrifico ingenio: & Astos supra Byzantium, dolosos maximè: contrà uero Cumanos in Aeolia, hebetes & insulsos: quippe qui pluuiæ tempore, nisi admoneantur uoce præconis, porticus non subeant: sicut Bœotios & Thebanos, qui plus habere uirium quam ingenij feruntur. Et Syracusanos uariæ multiplicisque naturæ: aut enim excellentißimos esse & omni uirtutum genere præditos, aut improbißimos & omnibus uitijs deprauatos: quod de Atheniensibus quoque proditur. Atque Heduos iracundos & temerarios, turbulenti & concitati animi. Et Ligures duros, agrestes & fallaces suapte natura, & ex sterili agro & aspero quem incolunt, nihil ferendo nisi magno labore partum. Sed cum Ligurum quidam Firmates, nonnulli Apuani, plerique Montani, alij Hiluaces, alij Frusinates dicantur, hoc non conuenire nisi transmontanis Liguribus asserebat. His enim cum longe ab hominum commercio & cultu distent, & in arido solo luctentur, facile euenire, ut agrestes, duri & immanes fiant. Hoc modo Lucius noster apud nos sermocinatus, peracri iudicio locorum mores examinabat, uitiaque & uirtutes rimabatur. Sed quia mentio locorum & morum distinctio facta est, hoc dicere ausim longa obseruatione probatum, eas regiones quæ cœli clementia & affluenti copia gaudēt, sensu hebetes & obtusa mente plerunque homines gignere: quæ uero difficiles & agrestes sunt, singulari ingenio uiros educere. Ita enim parens natura, siue ille effector mundi deus comparauit, ut ubi rerum hubertas & copia sit, ibi bonarum artium studia sæpe & ingenia desint. Sensit tamen Aristoteles, eos qui

Scythiam uersus loca deserta incolunt, animo quidem abundare, ingenij non satis habere: qui uero mitiorem plagam, ingenio & arte præstare. Neque omiserim quod Maximus Tyrius Græcus autor cum primis prodidit, Crotoniatas palæstra & gymnico certamine ualere, Lacedæmonios pedestri, Athenienses nauali, uenatu Cretenses, Sybarites luxu, Thebanos uero tibijs, Iones autem choro & cantu. Qui etiam adnotauit uulgari adagio ferri, Medicam mollitiem, Sardanapali luxum, delicias Ionicas, Siculas mensas, saltationes Sybariticas, Corinthias meretrices. Artium quoque disciplinas Menander dixit, natiua consuetudine distingui nationibus uarijs: Nanque Mitylenæi cithara delectantur, Thebani tibia, Alexandrini geometria ualent, Athenienses statuaria & pictura, Crotoniatæ medicina, Aeginetæ athletarum pugna. Quod proxime accedit ad id quod Eustathius memoriæ prodidit, forsan mutuatus ab illis, Bœotios circa palæstram, reliquasque artes gymnicas ualde probari, Athenienses in naualibus, Thessalos in equestri, (quippe cum ex equo primùm pugnare docuerint) Lacedæmonios legibus ualere, Cyrenæos in ephectica scientia. Quod autem de Thessalo equitatu dictum est, qui conserto prælio insuperabiles erant, non prætereundum, Philippum Macedonem, qui totius Græciæ communis hostis & prædo habitus est, ut Thessalos equites uelut firmissimum robur & longe optimos bello, suæ phalangi adiungeret, Thessaliam propterea inuasisse, illamque incendijs & ruinis deformasse.

An sit idem deprecari quod recusare, contra quorundam grammaticorum opinionem. Caput XIIII.

Quid

QVID in mentem uenerit nonnullis grammaticis, qui non temperantes maledictis, multa nec perpenso iudicio, nec examinato modo digesta, præcipere non uerentur, non satis coniicio. Nuper cum in commentariolos obseruationum grammatici cuiuspiam, quos de latina dicendi norma uiuens ediderat, forte incidissem, in quibus graui censura antiquissimum quenque autorem taxat, ita ipsum loquutum offendimus, ut diceret A. Gellium malè sensisse, quod deprecari, abominari uel detestari esse dixit: censuitque deprecari nihil esse aliud quam dicto uel facto recusare; quasi multum discriminis foret inter abominari & recusare: idque Ouidii autoritate probare nixus fuit, de Ponto:

Sæpe precor mortem, mortem quoq; deprecor idem,
Ne mea Sarmaticum contegat essa solum.

In quibus uersibus deprecari pro recusare intelligit, quod uerbis pluribus affirmare contendit, quæ consultò præterimus. Sed libet interrogare, num proprio significatu Latinè dixerim, Scipio fœdus cum Hannibale inire deprecatur, quia pacisci cum Hannibale recusat: aut, Romani cum Pyrrho pacem deprecãtur, quia pacem abnegarunt. Contraque hanc uerbi significationem, secus ab autoribus dictum, & uerbum deprecari in alio sensu accipi uidemus: Titus Liuius sexto ab urbe cõdita: Non præripiam, inquit, gratiam publici officii deprecandi: Cicero prima actione in Verrem: Si liberè quæ sentio de republica dixero, primùm deprecor ne irascatur: Suetonius in Cæsare: Senatum literis deprecatus est: & ueterũ autoritatibus pluribus, in quibus si deprecari recusare dixeris, pro-

fectò absurdè & barbarè loquêris: hic enim deprecari, idem est quod ualde precari. De enim præpositio, adiecta uerbo, plerunque auget; ut demirari, defraudare, deierare. Rursus quod ille autoritate Ouidij motus, uoluit deprecari idem esse quod recusare, idem Liuius exploratius ostēdit tertio de Macedonico bello: At hercule non ius, sed iniuriam deprecantur. Suetonius in Tiberio: Claudium, inquit, adeò uiolentum & contumacem, ut ne capitis quidem reus deprecari sustinuerit. Cicero in legem Agrariā: Si quid deliquero, nullæ sunt imagines, quæ me à uobis deprecentur. Quibus in locis non signatè nec propriè loquetur; qui deprecari recusare dixerit. Sed uetus probabilisque sensus est, tam in Ouidij, quàm proximis autoribus, id esse deprecari, quod suppliciter petere, & precibus exposcere, ne quid fiat, quod tu uitare cupis, & contendis ne eueniat. Mortem ergo Ouidius deprecatur, non simpliciter recusans mortem, sed suppliciter exposcens, ne mors contingat inter tot truces immanésque homines. Et ille iniuriam uel supplicium deprecatur, uidelicet rogat ne inferatur iniuria, néue conuicium fiat. Multùm longéque distat deprecari à recusare: quippe deprecari est precibus rogare, & summisse obtestari ne quid fiat: recusare uero, iure & manu contendere, & quadam mentis uecordia minaciter magis quàm precibus exposcere. Cæsar commentario quinto: Hedui nec deprecādi, nec recusandi causa, legatos ad Cæsarem mittere uolebāt. Cicero Thusculanarum quæstionum secundo: De Anaxarcho, inquit, Democritóque cogitetur, qui cum in manus Cyri Nicochreontis incidisset, nullum genus supplicij depre-

precatus est, neque recusauit. Pluribusq; patet exemplis, sicui illa persequi libeat: ex quibus sine controuersia liquet, deprecari id esse quod precari, sed dupliciter: uno modo, uehementi studio & enixè precari ut quid fiat, & tunc de præpositio auget, ut primis autoritatibus, quas suprà memoraui, ostensum est: altero, precibus eniti & rogare, ne quid fiat seu eueniat tale, quod tu nolles euenire, & futurum detestaris, sicut est proxime dictum: & tunc de præpositio, non augendi, sed uim potius minuendi habet. De enim adiecta uerbo, duplicem significatum, licet diuersum, capit, ut plerunque solet: plurimumque interesse, in utro accipias significatu. Quonam modo & utro magis conueniat sensu, ex ipsa lectione & contextu uerborum, prout obuia sunt, cuiuis uel mediocriter erudito, facile est dignoscere.

Triplex quæsitum super nonnullis uerbis iurisconsultorum subobscuris, quis sit illorum significatus, quæue pecunia olim fuerint. Caput XV.

CVM Romæ Palatini fori iudicia operiremur, quidam non ex plebe homo, pollẽs eruditione & doctrina, ad me adijt, & percontatus est, quid sibi uellet Vlpianus de officio procõsulis, æstimantis eum qui prouinciæ præesset, dissimulare non debere, si quos causarum concinnatores, aut litium redemptores deprehendisset. Quis esset litium concinnator, & quis redemptor, quærebatur. Et quia facilis explicatu quæstio erat, leui functus opera, respondi, concinnatorem litium eum dici, qui nouas lites simulatis captionibus & cauillis improbis, in longum du-

cere molitur, cum sibi iure agere non liceret. Concinnare *enim esse, rem effictis mendaciis, omnibus lenociniis perpolire, sicut is qui unguetis delibutus, madenti coma & capillo composito conspicitur, quos M.* Cato *uitilitigatores nuncupat.* Græcè *autem* κρατὴρ δικῶν, *quasi sector litium.* Redemptorem*que causarum eum dici, qui lites quotidianas pecunia mercari, illásque pactionibus muneribusque pellicere conaretur; haud secus quam qui domos ædificiumque faciendum utendúmue precio conducit: qui etiam quadruplator & interceptor alienæ litis dictus est, quos homines tanquam inciuiles & malarum artium artifices, iureconsulti iure inceßère.* Iterum *quæsiuit ex me, quid esset quod* Alphenus *legem* Aquiliam *interpretatus, inquit:* Quòd *si tabernarius à prætereunte, flagello in quo dolor esset, fuisset cæsus, si illi repugnando oculum eruisset gladio, propter id admissum,* Aquilia *non teneri: quod diceretur flagellum in quo dolor esset, quærebatur.* Cumque *nonnulli falsa opinione persuasi, flagellum quod dolorem afferat, ideo dolorem in eo esse assererent, dixi ego mēdum in hac dictione fuisse, ingenuè me arbitrari, neque iureconsultum tam inscitè loquutum, ut in flagello dolorem esse dicat, pro eo quod flagris inflictis dolorem affert: cum iureconsulti non per metaphoras, nec circuitu longo, sed munde admodum & circuncise loquantur: sed pro eo quod dolor esset, scriptum fuit, dolon esset, dicendum fuisse: neque aliter à iureconsulto scriptum, ueris patere argumentis.* Dolonem *enim lignum uel fustem signare, in quo ferrum acuta cuspide lateret, quod haud secus quàm gladius uulnera ingerat, ut* Varronis *testimonio* pro-

probatur. In eo enim latens pugio ita situs erat, ut foris minus appareret: idque coarguitur facili argumento, quòd non erat cõsentaneum, ut si à prætereunte leui flagello tabernarius ictus foret, illi repugnando ferro decernere, & oculum eruere liceret, prout in quæstione est. Quippe inculpata tutela nõ esset, quum non pari, sed maiore impetu armorum iniuriam propulsaret, quod est lege uetitum. Dicendum ergo fuit, aliquid occulti teli in flagello latuisse, quo percussus tabernarius, impune prætereuntem gladio repercutere, & illi oculum eruere ualuit. Hoc dolone Tiberium Gracchum, ne opportunus iniuriæ foret, accinctum processisse in forum, autores tradũt, quo honestius & dissimulato telo, in curiam iret. Et Claudium Cæsarem à duobus equestris ordinis, cum dolone & uenatorio cultro præstolantibus, penè oppressum Suetonius refert. Tertiò consuluit me, quod esset iudicium Eremodicium, de quo apud Iustinianum fit mentio frequens, cõtra quod restitutionem dari leges uoluere. Cumque aliquorum discreparet sentẽtia, peruici tandem, Eremodicium dici iudicium, quum quid reo absente in disquisitionem uenit, superque iure controuerso mota lite, solus actor nullo se opponente exercuit, contraque reum, indicta causa, lis data fuit: ἀπὸ τῆς ἐρήμου, hoc est, solitudine, eò quod solus actor, nullibi reo comparente, nec signis collatis (ut aiunt) obtinuit: contra quod rescißionem plerunque dari leges uoluere. Demum cum sermo incidisset, quid emptio, quid permutatio esset, quæsitum fuit, quo in loco Homerus meminit Achiuos non pecunia, nec ære signato, sed rudi massa æris uel ferri uinum mercari, & cum mancipijs per-

mutare consuesse. cuius autoritate Vlpianus de contrahēda emptione, etiam sine pecunia fieri emptionem asseuerat. Dixi id de quo cōsulebamur, mihi in promptu non succurrere: sed tamen meminisse me, tam apud exteros quam Romanos, æris signati argentique & pecuniarum longo tempore nullum usum fuisse, mercesque non pecuniæ interuentu, nec signato ære, sed rebus commutare consuesse. Siquidem Armeni, Scythæ, Seres & Sarmatæ, non intercessu pecuniæ res emere, sed rerum commercio permutare assuêrant. Deserta enim & uacua cultoribus loca hominibusque infrequentia, magis quam urbes incolebāt. Indi quoque illi penitissimi, & Esseni idem factitarunt: nam fuso ære utebantur, aut aurichalco, (quippe cum ueteres aurichalcum preciosius auro ducerent) percusso uerò minimè. Lusitani graui sarcina æris, uel frusto argēti sæpius nummi loco usi fuere. Lacedæmonij Lycurgi legibus omnem auri argentique usum amouentes, ferrum & rudem massam uasti ponderis pro pecunia habuere. Sicut Byzantij ferri massam pro nummo appendebant. Massyli uero in Aphrica populi, pecora & mapalia pecuniæ loco habuisse feruntur, cum quibus merces sæpe mercatores commutabant. In Britannia gens inhospita, iuxta Scylliram insulam, permutando dare necessaria & accipere consuêrant: reliqui ære aut annulis ferreis ad certum pondus delibratis. Quod apud Baleares fuit in more, ut omnem auri aut argenti materiam execrati, nullius generis nummos ad se afferri sinerent. Idem de Carmanis & Bambycatijs, qui in Tigri sunt, memoriæ proditum est, ut omnia metalli genera coëmentes, illa in profunda terra-

terrarū, & abditas solitudines suffodiant, ne pecuniæ cōmercio eneruaretur animi indoles, ingeniúq;. Quod de Indis & Aethiopibus traditū accepimus, qui auri materiam tam uili æstimarunt, ut catenas noxiorum tantum ex illo conflarent. Omnes denique gentes nationesque apud prius seculum mercibus res inuicem commutare, uel corijs boum nummorum loco, aut bobus pecudibusque, ac ferreis uirgis usos comperimus, Homeri testimonio, qui res censu & æstimatione dignas, non pecunia, sed boum & pecudum numero taxauit, cum nihil tūc impēso precio uæniret. Primi igitur Lydi aureum & argēteum nūmum, cum tūc nullus foret, inuenisse tradūtur: tametsi Aeginæ argentū primo signatum nōnulli credāt. Alij apud Eleos pondera & ex argento nūmos à Phædone inuētos putāt. Apud Persas uero Darius ex auro monetam percußit primus. In Latio Saturnus æreū nūmum reperisse traditur. Romanis quoq; auri argētiq; signati lōgo tēpore nullus usus fuit. Pecudibus enim & iumētis bobúsque res ꝑmutare, sontesq; plectere solebāt, æstimatúrque bos centußibus, ouis uero decußibus. Corijs uero boum nummos percussos à primis originibus iudicare licet, ꝙ Numa Pompilius scorteos asses, cōgiarium populo dedisse fertur. Post quos Dionysius ex stāno conflauit nummos. Interiecto deinde tempore, ære graui Romanos usos comperimus, quo appenso, non numerato, debita exoluebant. quo tempore Seruius Tullius rex, primus nota pecudum æs signasse proditur, unde & pecunia dicta. Cuius rei causa, in uetustißimis nummis, bouis, pecudis, aut suis signum incussum apparet. Sed quamuis à Seruio Tullio pecunia

percussa, nõ propterea à graui ære precij nomine, quod inter licentem ementemque conuenit, exoluendo desitum est: quippe post decemuiros, etiam ære graui Romanos usos fuisse, debitaque exoluisse, autores tradũt: quod æs graue, massa æris fuit, non percussa aut signata: appendi, non numerari solita. Sequutis mox temporibus, Ser. Cepione & Cn. Sempronio consulibus, post Attilium Regulum, argenteo nummo primùm figurato, Romæ altera parte Ianus bifrons, altera nauis prora incussa fuit. tametsi quinque annis ante primum Punicum bellum argenteum nummum Romæ signatum, nonnulli credant: demum post annos duos & sexaginta, aurei apud Romanos eadem nota incußi fuere. Deinde bigæ, & quadrigæ, ac Victoria: quare uictoriati, bigati, & quadrigati dicti. Fertur tamen Liuius Drusus in tribunatu tertiam æris partem argento miscuisse, & signo Victoriæ pariter nummum percußisse, cui Victoriato nomen. In triente autem & quadrante Romani rates incussere. Persæ stateres Daracos numismata habere dicuntur: Græci & Athenienses Tetracinam, & Cistophoros, ac Philippeos nummos, qui bouis imaginem longo tempore habuere incussam, tunc primùm à Theseo inuentos, ut ab armis ad agrorum cultum ciues auocaret: cuius formæ Eleis numisma fuit, in quo bouis imago designabatur. Præter quos fuere Oscenses & stateres Daraci, Philippei & Alexandrei, qui ex auro cudebantur, in quibus mulæ cum curru uidebantur effictæ. Postea noctua cum Mineruæ facie Athenis incudi cœpta: unde illud proditum est, Gilippi seruum ephoris detulisse, multas sub tectis cubare noctuas, quod Lysandri pecuniam,

quam

quam Gilippus fuerat depeculatus, sub tecto condiderat. Trœzeni cum Neptunum præcipuum colant, tridētem nummo effictum habuere. Persicus uero nummus sagittarium incussum habuit, qui Daræcus etiam dictus: Germani Serram, qui Serrati. Dardani duos insculpsere gallos: Rhegini leporem & currum: Cephalenes equum, Thasii Persen. Argiui murem, Mitilenæi Sapphus imaginem, Tarentini nummi Taran Neptuni filium, qui Delphino uectabatur, Aspendij palæstras, Locri autem & Ozolæ Hesperum stellam effinxere. Apud Chios ænea moneta fuit, cui nomen Homerus. Peloponnesiorum numisma testudinis figuram habuit, cui Cheloni dixere nomen: Cyziceni altera parte Cybelen, altera leonem: Tenedij securim, & facies duas eadem ceruice prominentes: Corinthiaci, qui Poli dicebantur, Pegasum: Gergithij autem qui in Phrygia minore sunt, Sibyllæ imaginem, quòd inde esset oriunda, hoc sempiternæ laudi fore arbitrati. Postea uerò nouitio inuento, ut imagines Cæsarum cum inscriptione & titulis, nummis adscriberentur, obseruatum est. Quare Nero Cæsar in habitu citharœdi se nummo insculpsit: & Seuerus imperator habitu Alexandri nummos figurauit. Galenus post occisos satrapas Persarum, monetam, qua Persas captos ducebat, percuti iußit. Augustus Octauius nota sideris Capricorni, sub quo in lucem editus erat, argenteum nummum percußisse dicitur. Denique, quum apud prius seculum nullus nummorum usus foret, iudicare licet, Homeri temporibus non pecunia, nec ære signato, sed mercibus inuicem Achiuos uinum, æs & ferrum, armis & mancipijs emere consuesse. Cum uerò hac ad-

monitione attentior factus ἐν τῷ η. τῆς Ἰλιάδος ὁμήρου ῥα-ψῳδίᾳ uersarer, eos uersus haud multo negocio comperi: qui tales sunt,

Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες ἀχαιοί,
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσιν,
Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι· τίθεντο δὲ δαῖτα θά-
λειαν. id est,

Vnde reportabant criniti uina Pelasgi,
Aeris quidam, alij fulgentis munere ferri,
At scutis alij, pars bobus mancipijsue
Mutabant paßim, & conuiuia læta parabant.

Quæ portæ urbis Romanæ præcipuæ fuerint, & unde nomina sumpserint, & ex quibus causis cognomenta.
Caput XVI.

VRBIS Romæ sicut sæpißimè pomœrium prolatum fuit, ita multiplices portas pro murorum ambitu extructas fuisse, facile est coniectari. Nam quum à prima origine fundamenta urbis, in Palatino monte fuerint, cuius radicibus antiquißimum pomœrium terminabatur, tribus portis tunc urbs contenta erat: hæ fuerunt, Carmentalis quæ Scelerata, Pandana quæ Libera dicta est, & Mugonia quam Trigoniam à tribus angulis uocatam ferũt. Id autem pomœrium quod Romulus posuit, à foro Boario procedens ad magnam Herculis aram: inde per ima montis Palatini ad aram Consutij, mox ad curias ueteres, & demum ad sacellum Larium, protendebatur. Et cum esset tunc Roma quadrata, ad forum Romanum procedebat. Varro autem à sylua quæ erat in area Apollinis in Palatio, usque

usque ad supercilium Scalarum Caci in Auentino, occidentem uersus, & ad tuguriū Faustuli, ubi casa Romuli fuit, prima urbis fundamenta protēdi asseuerat. Adiecto deinde Capitolino colle à Tito Tatio, quem Arcades Saturniū uocarunt, satis constat portam illic excitati castelli, Saturniam nūcupasse, quæ Pandana, eò quod semper pateret, dicta est. Cumque infima Capitolini mōtis, Carmētæ habitaculū fuerint, inde Carmentali portæ nomen datū, quæ & Scelerata, eò quod CCC. & sex Fabij inde prodeuntes, infausto prælio ad Cremerā omnes à Veiētibus oppreßi, & miserāda nece cæsi fuere. Iuxta quam ædes Matris, Matutæ & Bellonæ, & columna ex qua dabatur belli signum, si quando contra hostes præualentes sumebantur arma. Ad hanc portam, matronas Carmentæ nymphæ (quæ mater Euandri fuit) annuas hostias immolare & sacrū facere produnt. Sed cum Tarquinius Priscus, quadrato saxo primus, & deinde Seruius Tullius pomœrium protulissent, duosque urbi colles adiecissent, ita ut septem collium urbs fieret, qui ultimus urbis ambitum auxisse fertur, ac reliqui reges urbem parū mœnibus ualidā, aggere & foßis muniuissent, portarum quoque numerum augeri consentaneum fuit: eoque magnitudinis urbs proceßit, sæpius aucto dilatoq; pomœrio, ut IIII & XXX. portæ per omnem ambitum Romæ fuisse legamus: ipsumque pomœrium Aurelianum Cæsarem tandem definisse, ut ad millia passuum XXX. mœnia protēderet. tametsi Nero Hostiam tenus mœnia promouere, atque inde fossa mare ueteri urbi statuisset inducere. Exquilinā ergo, Viminalem, Quirinalem portas, & Cælimontanā, à collibus urbis, ubi

ſitæ erant, uetuſto nomine denominarũt: quanuis quod Quirini ſacello foret proxima, Quirinalem dictam nonnulli ferant, iuxta quam Veneris Erycinæ templum. Quæ quidem Viminalis, aliquando Numentana dicta eſt: ſicut Exquilinam Taurinã à capite Tauri inſculpto, uocatam ferunt. Capenam uero, conſtat affluentium aquarum multiplices habuiſſe decurſus. Illinc enim ad Martis ædem ſemita fuit, quadrato ſaxo, ubi & Manalis lapis qui in urbem delatus, pluuias excitare dicebatur: ſicut aqua in Lycæi Iouis fonte, ſi quando ſiccitate laboraretur, ſacerdotis manu querno ramo agitata, cogebat nubes, largosq́ue effundebat imbres. Et Athenis Terræ fuiſſe ſimulachrum Pauſanias prodit, ſuppliciter à Ioue aquã expetentis uero euentu: cuius ara in monte Hymetto uiſebatur, quem ὄμβριον, quaſi pluuium Iouem dixere. Et apud Indos in arce quam Magi incolunt, dolium uidiſſe Apollonius tradit: quo aperto, in defectu aquarum nebulæ emittuntur, quæ totam Indiam imbribus humectant. Quod etiam documentum Democriti fuit, ut ad imbres excitandos, caput & collum chamæleontis, ligno roboris uri præceperit. Ad eandémque Capenam, aqua Mercurij erat magnis ſtudijs celebrata: qua mercatores Idibus Maijs ſe inſpargebant & ſua, uberes quæſtus propterea facere arbitrati. Et Alcmon aquæ riuulus, cuius aqua ſacerdotes furore ueſano inter ſe digladiantes, Cybeles ſimulachrum ex Peſsinunte aduectum, quotannis abluebant. iuxta quam M. Marcellus ſecundo Punico bello, ædem Virtutis antea uotam dedicauit. Mutionis uero, à Mutione qui illi aliquando præfuit: &

Minu-

Minutia, quia Minutij sacello erat proxima, quem pro deo uetustas coluit: & Salutaris ab æde Salutis: & Rhautumena, ab auriga Rhautumeno, qui Veijs cursu uicerat, quo è curru effuso, equi citatißimi cum palma in Capitoliũ contenderũt, portæ dictæ denominatæq; sunt. Catulariam uerò dixere, quòd iuxta eam ad placandum Caniculæ sidus frugibus inimicum, immolarentur rufæ canes. Et Piacularem, propter ostenta & piacula quæ illic fiebant aßiduè, dici Pommpeius memorat. Collina quoque, quæ Agonensis dicta est, propter anfractus multiplices, quòd partim edita, partim decliuia essent loca, nomen sortita dicitur: extra quam Veneris Erycinæ, & Quietis tẽpla fuere, & iuxtà campus cui Scelerati nomen fuit: in quo incesti dãnatas, uiuas defodere Vestales assueuere. Romanulam uerò, & Collatinam: alteram quòd ex Sabinis Romam patens uia foret: alteram, quòd illinc Collatiam expeditum iter esset, denominarunt: sicut Ferentinam, quòd Ferentinum ferret: & Gabiusam, quòd Gabios. Hanc uerò Collatinam, aliquando Pincianam dictam nonnulli uolunt, quod nomen adhuc manet, à proximo Palatio deductũ: unde demolita marmora Theodoricus rex Rauennam deportauit. Fuit quoq; Romula porta quam Sabini Romanulam uocauerunt, quòd per eam proximus Romam aditus esset, quæ gradus ad Noualia & Volupiæ sacellũ habuit: & Querculana, quòd quercum proximam haberet: & Randasculana, quòd ære munita foret: siquidem à ueteribus æs randus dicebatur: in qua caput æneũ longo tempore stetisse memorant, postquã Genutius Typus prætor oraculo monitus ne regno potiretur, illinc ingredi noluit, acces-

ſumque denegauit. Sicut Ianualis à Iani ſigno ibidem affixo, nomē uendicauit: quæ ſub colle Viminali fuiſſe traditur, per quam uim aquarū ingentem magnis procellis contra Sabinos fluxiſſe, illosq; uiolentiſsimis tempeſtatibus oppreſsiſſe memorant. Quam Romulam, Ianualem, & Mutionis non in pomœrio, ſed intra urbis ambitum ſitas, nonnulli uolūnt. Nam de Trigemina et Lauernali ſatis conſtat, alteram propter trigeminorū pugnam, quum regnāte Tullo, inter Romanos & Albanos à trigeminis pugna commiſſa fuit: alterā, quòd ad lacū Lauernæ facilis inde uia foret, nomina tuliſſe. Fuit enim Lauerna furum dea, in cuius luco, ut impunita eſſent furta, prædam fures ſortiri, & rapaciſsimū quenque immolare tradiderunt. Eſt tamen literis proditum, Latinos populos annis ſingulis ad Trigeminā, Euandro ueluti deo ſacrū facere: ſicut matronæ apud Carmentalem, Carmētæ. Sanqualis proxima ædibus Anci regis, porta fuit non incelebris. Et altera Libitinenſis, per quam fato defuncti efferebantur: & Mugonia, à boum mugitu, qui illic frequentes erant, denominata: iuxta quā Tarquinius Priſcus habitaſſe fertur, quæ & Trigillia dicta eſt: præter quas fuere Neuia, Lauicana, Metia, & Flumentana, iuxta quā fluxiſſe Tyberim uolūt. Ex hac enim ad Petellinum lucū modica uia erat: & Triumphalis, per quam triumphi die, aurati currus, captiua præda, & pompa triumphi procedebat, Aurelia, Vaticana, & Portuēſis, quæ Septimiana nouitia denominatione: ac Fontanilis trans Tyberim, quod haud procul inde fontium ſacra, fontibus & puteis coronatis, fierent, dictæ nominatæque ſunt. Sed præ cæteris, unā legimus fuiſſe, cui Feneſtræ

dedere nomen, uel quòd humilis & angusta foret: siue quòd Tarquinio Prisco regnante, quum à pastoribus oppressus fuisset ex insidijs, Tanaquil inde populū alloquuta, ipsius interitum tam diu dissimulauit, donec Seruium Tullium regni successorem fecit. Est quoquè illud animaduertere, quòd quum mœnia ciuitatū sancta sint, propterea'que illa transgredi sine piaculo fas non sit, certis'que præfinitis spatijs, pomœrio inaugurato, fuerint consecrata: ita ut quicquid circa ea soli esset, neque habitari, neque arari liceret: portas tamen sanctas haberi minime decebat, quippe quum ingredi & exire, & defuncta corpora illinc efferre, alia'que prophana facere cuiuis permissum fuerit. Apud exteros uerò portæ præcipua denominatione istæ ferūtur: Scæa apud Troiam, in cuius superliminio Laomedontis cadauer sepulchro conditum erat: sicut murus & amnis eiusdem nominis fuere: Alexandriæ Canopica, Athenis Pyraica, & Sacra, & Charonia, per quam damnati ferebantur ad supplicium: & Dipylus omnibus patentior, atque aliæ Nymphades nomine. Megaris fuit Triasia, quæ Diplon dicta: Corinthi Teneatica. Thebarū portæ Homoloidæ nuncupatæ sunt: apud Sicyonios quoque Sacra fuit, ubi Epopei uisebatur monumentum. In Argo Diampares: apud Leontinos Iracea, in Zichico Thracia, apud Tibur Rarana: Capuæ Iouis, ubi platea Selapsia, in qua unguentarij negociantur: Cremonæ Brixiana, Tarenti Temenitida, Syracusis Meniditæ, Trogillorum, & Agradianæ: extra quas frequentia sepulchra uisebantur. Babyloniæ uerò licet plures celebrentur, tamen præcipuè Semiramidis, Ninorum, Chaldæorum, Belides, & Cissiæ.

Quo ritu, quibusq; ceremonijs hostia apud priscos dijs immolabatur, & quo modo fiebant sacra, & quid apud exteros. Caput XVII.

QVI mos sacrorum fuerit, quoq́ue ritu, aut quibus exemplis hostia cæderetur, & res diuina fieret, ueteribus monumētis intercisè perscriptum est. Et tametsi singulis ferè dijs sua sacra instituta forent, quæ transgredi aut præterire ducerent nefas: neque deos omnes eisdē sacris semper, sed alios alijs ritibus ceremonijsq; placari deceret: tamen in omni sacrificio, statas ceremonias & solita solennia cōuenit obseruari: quas si præterеant, haud dubiè piaculum fieri, & sacra pollui putabant. Siquidem in omnibus sacris, sacerdos quū dijs immolat, & rem diuinam facit, prius corporis ablutione purgatur, & à Venere abstinet, ut lautus purúsque accedat: quippe ieiunij & castimoniæ sacra adituris miram obseruationem fuisse, autores tradunt. Legimus Numam Pompilium, quū pro frugibus faceret, esu carnium & Venere abstinuisse: & Iulianum Cæsarem oleribus leguminibusq́ue contentum sæpe cœnitasse, ob religionem: atq; eos qui Isidis sacris initiandi erant, dies decem parcere carnibus & uino: & Aegyptios festis quibusdā diebus ieiunia seruare. Aquæ uerò aspersione corporis labem tolli, & castimoniam præstari putabāt: præterq; Mysos & Essenos, aliosq; qui ob religionem animantibus abstinent, cælibemq; uitā agunt, qui Abij & Anymphi dicti sunt: constat, sacerdotes matris deûm Samia testa sibi uirilia amputare: atque illos qui maxima sacra obibant, ut in casta religione manerent, & procul à mulierū contagio uitam agerent, herbis quibusdam emasculari, & uirilitatem

tatem amittere: utque nulla nisi sacrorum maneret cura, nudique & uacui religioni intenderet, cunctarum rerum dominio se abdicare. Quod iure pontificio cauebatur, cuius uerba sunt: Ad diuos adeunto castè, pietatem adhibento, opes amouento: qui secus faxit, deus ipse uindex erit. Quam castimoniā apud exteros quoque seruari meminimus: quippe in Thesmophoris matronæ Athenienses, ut Veneris ictus cohiberent, folijs uitilium cubilia substernebant: nonnulli garo ex piscibus, qui squāmam non habent, quòd incendia libidinum reprimeret, & irritos conatus faceret, in sacris usi sunt: quòd Agesilaus putabat, deos non minus religiosis operibus, quàm sacrificijs castis delectari. Legimus quoque Hierophantas Atheniensium, postquam in pontificatum euecti erāt, ut castissimè sanctissimeq; sacrum facerent, cicutæ sorbitione castrari: & Aegyptios sacerdotes, negocijs omissis, mulieribus nunquam indulgere, carnibusq; & uino abstinere: atque Gymnosophistas adeò abstinētiæ studiosos, ut pomis solùm, oriza & farina alantur: in Creta quoque Euripides testatur, quos uocant Iouis prophetas, non modo carnibus, sed ne coctis quidem uesci: & Indorum Magos, qui ad solis sacerdotium euecti erant, carnibus abstinere, & nunquā sub tecto esse, sed lineis uelari, & sub dio uitam agere. Quinetiam obseruatum inuenimus, ut qui rem diuinam facturus erat, ad suam leuandam culpam, se in primis reum dicere debeat, & noxæ pœnitere, ac fateri admissum, uultumque summittere, & ad omnem modestiam fingere: deinde ipse, aut publicus præco præcedens sacra, Hoc age, clamitet, uoceque excitet populū, ac uirga turbā summoueat, quæ Com-

mentaculum dicta est: silentiumque indicat, ne mala uox obstrepat, néue quid triste auribus accipiat, & sacris fauere, & intentos esse iubeat: nanque in deorum sacrificijs taciturnitate in primis, & intentis animis opus erat: quia si opus facientem sacerdos inter sacra uidisset, temerari & pollui putabantur religione inexpiabili. Ideo custos dabatur, qui sacra inspiceret, & alter qui linguis fauere iuberet. Græcis autem, ad sacrificiũ accessurus, hoc præfatur primum, τίς τῇδε, *hoc est,* Quis hic? Qui *uerò intersunt sacris, referũt:* πολλοὶ, κἀγαθοί, *quod est dicere, Multi, & boni. Nam polluti homicidio, aut sanguine infecti humano, hominesque turpißimarum sordium, sacris arcebantur: néue aras contingerent, aut sacrificio interessent, lege uetabantur. Et quia à quibusdam sacris mulieres innuptas, aut seruitio pressos, uel ære coëmptos, abesse oportebat: ideo in sacrorum apparatu, lictor præfabatur,* Hostis uictus, mulier uirgo exesto. *In Chæronea uerò sacerdos lorum tenens, pro ædibus Matutæ clamitat, non seruum ingredi, non seruam, non Aetolum, nõ Aetolam: quũ his sacrificio adesse non liceret. Apud Magos, qui lentigines habent, tanquam inuisi dijs immortalibus, ab aris procul fiunt: & hi qui elati reuixerunt, quibusque uiuentibus exequiæ factæ sunt, uelut prophani, à sacris arcebãtur: sicut à sacerdotio bis nupti. Apud Germanos, qui scutum amisissent in acie, sacris interesse non poterant. Et apud Aegyptios subulcis uniuersis templa interdicta fuere: & Hebræis menstruatis, & his qui impetiginem habent. Scythis quoque qui nullum hostem interfecisset in acie, in solennibus libare non poterat: reliqui initiati, adesse non*

uetantur. Romanis uerò si quæ sacrificio mulieres intersunt, capita uelant. Cumq́ue adorat qui rem diuinam facit, uelato capite, ne auersus animus à sacris fiat, dexteram ad osculũ ferre, & se in orbem circumagere, prout Numa instituit, necessum habet. Quodq́; tibicines & citharœdi, qui lyras septichordes tenderent, in deorũ sacrificijs cum cãtu & longis tibijs præcinant, & ne quid aliud agatur exaudiaturq́ue, moneant: illudq́ue ius in æde uescendi habeant, prisca est religione seruatum: quæ quidem tibiæ sacrorum, ex buxo: quæ uerò ludis præcinebant, ex osse asinino aut argento fiebant: quòd illæ miti sono ad rem diuinam, istæ stridenti & acuto ad prælium accenderẽt. Fuere enim tibiarum species plurimæ, ad usus uarios: nam Libyes plagialon uocant, quæ ex loto fit: elymos ex buxo & lauro. Celtæ ex calamis utuntur fistula, Aegyptij ex stipula hordeacea, Scythæ & Arimaspi ex aquilarum & uulturum oßibus: ex quibus aliquæ erant serranæ, quæ æquales habẽt cauernas: aut Phrygiæ, quæ impares & inæquales. Post aliquot uerò tempora, ne tibiæ præcinerẽt in sacris, fuit lege cautũ. Aegyptijs in usu erat, nõ tibias, sed cantus adhibere in sacris, quibus septẽ uocales deos modulata uoce collaudare, tibiarum & citharæ loco fuit. Iudæi in sacris nõ modo tibia, sed tympanis concinunt. Vtq́ue suæ hostiæ dijs dicatæ sint, & superis albæ, inferis uerò nigræ immolẽtur, neq; duobus dijs unam hostiã mactari, quia utri deo res diuina fieret, facile non dignoscerẽt, in õni sacrificio uulgo seruatum est. Nanq; aliena hostia, uel debili et mãca, quæq; reluctatur, et se admoueri altaribus non sinit, dij non placantur: fugientemq́ue hostiã,

quæque altaria detrectaret, ubicunque nanciscerentur, mactari oportebat, ne piaculum fieret. Et sicut suæ hostiæ numinibus dicatæ sunt, ita & aræ fuerunt. Superis enim, à terra exaltatis aris: terrestribus, in terra: inferis uerò, sub effossa terra, sacra facere conuenit: quod apud Indos fuit diu seruatũ, ut terrestribus dijs in cauernis, Soli uerò in sublimi sacrum faciant. Nonnunquam sine ara, in nudo solo & pauimento sacra peregisse Græcos, compertũ est. Eumæus apud Homerum super escharam, uictimam fecit. Arabes arulã super aram constituũt, in illaq́ue Soli immolare, & thus adolere solẽt. Hæ enim ad normam quadratæ fuerũt: superq́ue eis sacra facturi, cespitẽ ex gramine, seu uerbenas apponunt. Istæ enim faustæ in omnibus sacris habitæ, quas ex sacro loco decerpere conuenit: ipsasq́; aras suorum numinum fronde ornare, ut Ioui esculo, Apollini lauro, Mineruæ olea, Veneri myrto, Herculi populo, Baccho hedera, Pani uerò pino, Diti autem cupresso. Quanquam ad aram maximam Herculi sacra facturi, sola lauro, neque alia coronẽtur fronde. Thraces & Iudæi pro lege habent, in omnibus sacris hedera coronari: Cappadoces ambrosia. Apud Aegyptios hedera uitibus præfertur. Druidæ nullum sacrum sine roboris fronde conficiunt. Ptolemæus heliochryso coronauit deos. Thraces uerò non solùm coronati, sed scuta & gladios hedera ornati, in solennibus libant. Isiaci, absinthij marini ramum uirgultis cæteris præferunt. Aegyptij in Iouis pompa, & Magi myrîca, Hermionẽses hyacintho coronantur in sacris. Parthi ex diuerso gramine coronata agna, odores incendũt. Ferunt Aegyptios agrosti herba manibus decerpta, adorasse, &

papyri

papyri flore coronasse deos. Vespasianus uerò coronas ex cinnamomo interrasili auro sæpe templis dicauit. Apud alios autem fagi cortex religiosus fuit. Non sic Thebis & Athenis: nanque in Palladis templo haud facile quisquam hederam inuenit. Ea uerò hedera quæ fert racemos labruscæ modo, quam smilacẽ nominant, & arbores quæ nec seruntur, nec fructũ ferunt, infaustæ omnibus habentur sacris, & damnatæ religionis: apud Persas non modo qui sacrificat, sed hostia & qui sacris intersunt, festa ornantur fronde. Indis contrà: nanque ex his coronatus sacrificat nemo. Persæ tamen nec deorũ imagines habent, nec templa erigunt (erant enim ædium sacrarum & simulachrorum euersores) sed in loco mundo & excelso, cum precatione dijs uictimas immolant: quod à plerisque usurpatum inuenimus: nam Carmeli deus colebatur, cui nec templũ erat, nec simulachrum, sed ara tantum & diuinus cultus. Iudæi mente sola unum numen colunt: ideo nulla apud eos simulachra, non modò templis, sed nec urbibus insunt. Germani quoque nullam humani oris speciem dijs, præ eorum magnitudine, dederunt: nec templa dicarunt, sed lucos & nemora deorum nominibus appellant, illa uelut sacra tẽpla uenerati. Sacerdos autem, & qui uictimam facit, pura in ueste & candida, (nam color albus deo gratus in primis) in textili tela, nec maioris operæ quàm menstruæ, nonnunquã in purpura & auro: triumphales uiri, & qui amplos honores gesserant, in triumphi ornatu, aut in prætexta, lotis manibus & fronde coronati, sacri & uenerabiles, nudis pedibus & tonsa coma, ad rem diuinam accedebant: idque à Pythagora traditum Lacedæmonij ob-

seruarunt, qui nudis pedibus adorandum sacrificandumque censuerunt. Pura autem & religiosa dicebatur uestis, qua rem diuinam facturi festa utuntur die: ea quidem erat soluta omni uinculo, nullis maculis, nec squalore obsita, nec funesta aut fulgurata. Quod si quis nece aliqua pollutus fuisset, bisseptem uicibus inundationibusque uestes abluebat aqua, his piamentis ab immunditia emaculari arbitratus. Aegyptij uerò laneas uestes non inferunt in deorum templa, nec cum his cadauera sepeliũt. Hostia si maior erat, auratis cornibus: si minor, coronata illius dei fronde, cui sacra fiunt, incedebat: infulaque lanea & candida uitta circundata, ante aras nullo uinculo ligata sistebatur: neque enim in sacris uinctũ quid esse poterat. Contrà uerò apud Senones: nam lucum sacrum uenerãtur, quem nisi uinculo ligatus, ingredi nemo poterat: qui si forte lapsus corruisset, attollere minimè licebat, sed per humum reptare necessum erat. In Scythia quoque Marti sacrũ fit, in quo uictima primis pedibus ligata, ad arã sistitur, cui laqueũ in collo inijciunt, ac baculo circunducto strangulant, sine precatione et uotis. Quam quidem aquam de fonte Iuturnæ, qui circa Numicium labitur, quæque in omnibus sacris adhibetur, in primis inspergebant: eam uerò aquam super terram posuisse, piaculum & triste omem erat. Ideo uas lato ore, & fundo angusto, in quo hauriretur, ne stare posset, in sacris adhibebant: cui cadum, alij scyphum dixere nomen: illudque manibus tenere oportebat. Quod quidem Flaminicæ uirgines sacrorũ ministræ, aut Vestalium famulæ, nonnunquam pueri flaminum ministri, quos Camillos appellant, patrimi & matrimi omnes

coronati tenebant manibus. Ex hac aqua ægros curari, & bonæ ualetudini restitui putabant. Apud Athenienses uerò aqua erat ex Calliroë fonte, magnæ religionis, in maximis sacris & sponsalitijs cæremonijs: in quibus aliã adhibere nefas habebatur. Fertur in Delij Apollinis templo præcipua aqua fuisse, sacrificantium usui accommoda, quam ad alios usus hausisse, magni criminis instar erat. Græci in sacrificijs & expiationibus, Eleutheri aquam frequentes adhibent: Trœzeni ex Hippocrene: Persici reges ex Choaspide, quam peregre profecturi secum ferunt. Arabum reges ex Euleo, qui ortus à Medis, præcipuo nitore fluit: præ cæteris uerò Aegyptij, tanti Nili aquam fecere, ut quum hydria ad templum humeris ferebatur, omnes procumberent, & sublatis manibus dijs gratias agerent. Feruntque Babylonios reges ex Nilo & Istro aquas inter gazas condere assueuisse, uelut hoc argumentum suæ magnitudinis ostenderent, quum per tot spatia terrarum, tótque inuias regiones aduectæ fuerint. Ipse uerò sacerdos lanea infula uelatus, & fronde coronatus, aram manibus tenens, ad Orientem uersus, (puippe matutinum tempus sacrificijs idoneum æstimarunt, quum deos tunc aßidere templis, & matutinis salutationibus adesse opinio foret: Magorum & Persarũ exemplo, quibus in more fuit, primo semper diluculo canere dijs, hymnosque & laudes dare, orientemque Solem uenerari) meditato & solenni precationis carmine, uerbis priscis ex annalium uetustate erutis, numina et deos precatus, uota effundebat: quam precationẽ plerunque ter geminabat. Indi uerò & gymnosophistæ in meridie, & ubi multum diei processerat, immolare

dijs usurparunt. Quod Mercurius in Asclepio existimauit; ut adorantes medio die conuertãtur in austrũ, occiduo in occasum: si uerò primùm oriatur sol, in ortum. Fuitq; Apollonij Tyanei opinio, summo diluculo cum dijs uersari: procedẽte mox die, de dijs loqui oportere. Moses autem & Hebræi occidentem spectari censuerunt. Ea uerò infula ex lana alba & cocco fuit, instar fasciæ, plerunque lata, nõnunquam tortilis & rotunda, ex qua uittæ hincinde defluebant. Principiúmque precationis à Iano & Vesta, quæ in omnibus sacris præcipua numina sunt, quæque in uotis nuncupandis præfationem perpetuam meruere, fieri oportebat: ut per eos ad reliquos deos aditus pateat, quibus thus & merum offerebat in primis. In qua precatione obseruatur, ut Iupiter pater optimus maximus, Vulcanus, Apollo, Mercurius, omnes deniq; dij sacro carmine patres aduocentur. Quod in omni sacro constitutũ fuit, ut cui deo sacrificetur, necesse foret, post ipsum reliquos aduocari, ut hi uolentes & propicij, uotis & precationibus adsint. Antoninus uerò imperator deũ Heliogabalũ, quẽ magni numinis loco habuit, in præfatione sacrorum reliquis dijs præponi uoluit: & Domitianus Palladem uelut genitricem: & se Palladis filium per sacrificulos in primis iußit aduocari. In Peloponneso autem Melissa nympha, quæ usum mellis gentibus dedit, in omni præfatione sacrorum, principium precationis fecit. Quam quidem precationem plerunque ter repetebant, sicut libationẽ. Dijs deinde & uotis ritè nuncupatis, eundem Ianum in fine precationis denuo aduocare necessum erat, ut is deus precationis caput & finem faceret. Sine precatione autẽ uictimas

cæ-

cædere, aut deos ritè consuli, fas non putarunt. Itaque sua carmina suæque precationes singulis dijs institutæ sunt, quas plerunque, ne quid præposterè dicatur, aliquis ex scripto præire, & ad uerbum referre solebat. Fertur tamen Pyrrhus Epirota ubi immolabat, nullas effundere precationes solitus, nisi quòd sanitatem & bene ualere precabatur à dijs. Apud Indos hi qui Pedalij uocantur, inter uota precèsque solam iustitiã petere in usu habẽt, quasi hoc munere deûm amplißimũ esset mortalibus datũ. Socrates in Phædro, ut pulcher intus fiat, utque bona animi & corporis bene haberent, & ut dentur optima, precari docuit. Apollonius Tyaneus à dijs poscebat, ut bonos cognosceret, malos uitaret. Interdum pauca habere, & nullius indigere, precatio fuit: quam quidem precationem nunc sacra præcedere, nunc subsequi, plerunque finem claudere, nonnulli uolunt. Manibusque precantem aram tenere oportebat: quia nisi teneretur ara, solas preces non litare perspectum est. Pellex tamen, Numæ legibus, arã tangere uetabatur, quam si tetigisset, agnũ solutis crinibus cædere cogebatur. Precibusque peractis, & ritè deprecato numine, qui rem diuinã facit, se ad dexteram uoluere, & circunuertere, manumq; priore digito in erectum pollicem residente, ori admouere, deinde sedere, uetusto more debet, uelut dijs ratas preces habentibus. Galli uerò se ad læuã uertere religiosius putarunt. Græci post effusas preces, manus osculantur. id quod Romani factitarunt, qui prætereuntes fanum aliquod, manum labris admouent, tanquam deos uenerarentur & timerent, ratasque preces signifi-

carent. Frugesque in caput uictimæ, aut molā ex farre molito & sale, deinde nouum uinum aut costum, et mascula thura inter cornua fundebat, mactam esse hostiam uoce significans: quod quidem ad uictimarum probationem proficere credebant, ut si non obstupuissent, sacrificio probarentur idoneæ. Græci autem non fruges, sed hordeum sale conspersum aris inspergebāt. Ad Terei sepulchrum Megaris, dum sacrum fit, calculis pro hordeo utuntur: Dianæ uerò Propyleæ mulieres Eleusinæ, nullam nisi ex hordeo ibi nato, molā conficere possunt: proditumque memoriæ est, Iliacis temporibus, ueteres non thure, nec costo, sed cedri & citri fumo deos adoleuisse: atque Sabæos quum omnia odorum genera dijs accumulent, de myrrha tamē nihil impartiri, quasi numinibus subiratos, quod solam myrrhā ex omnibus odoribus apud se gigni non siuissent. Sine mola enim salsa, nullum dijs sacrificiū ratum fieri putabant, in ea efficaciorem uim placandis numinibus & commouendæ diuinitatis esse opinati. Vinum uerò antequam funderet sacerdos, propinabat prius scipulo aut simpuuio ligneo, uel fictili admodum paruo, quod in sacrificali apparatu erat cyatho haud dissimile: illudque secundum libationem astantibus circunferebat, ut pariter libarent. Tum setas inter cornua uictimæ manu excerptas, tanquam prima libamina in ignem mittere, obliquumque cultrum à fronte ad caudam uictimæ ducere, & se ad orientem uertere debebat, quod in sacrificio habebatur primum: siquidem prima sacrificij pars erat, libare dijs: secunda immolare: tertia, reddere: quarta, litare: facibusque adhi-

adhibitis ex tedæ ligno, ut in quocunq; sacro fieri mos erat, quas nisi mares ferre alius nemo poterat: & igne accenso super aras (neque enim sine igne ullum sacrificium facere licebat, quũ etiã sabbatis lucernas accendere dijs prisco more seruatũ sit) accinctos ministros, qui sacrificanti præsto aderant, uictimam immolare iubebat, qui uictimarij seu cultrarij, à nonnullis popæ & agones dicti sunt: qui illam supra uerticem, plerunque infra iugulum feriebant. Indi uerò uictimam non iugulare, sed præcluso spiritu necare assuêrant, ne quid deperiret, néue quid mancũ deo offerretur. Græcis autem moris erat, si cælestibus dijs uictimam facerent, sic hostiæ caput statuere, ut cælũ spectaret: si uerò inferis, ut terram despiceret. Quibus quidem ministris, nisi iußi essent, mactare non licebat. Ideo succincti nutum imperiumq́ue expectantes, Agon dicebant. Interim cæsa uictima, alij uasa ut cruorem exciperẽt, cadenti hostiæ supponebant, alij decoriabant. Mox aruspex, flamen, aut sacerdos cultro ferreo uiscera & iecinora rimabatur, in illisq́ue deos consulebat, & an perlitatũ foret, explorabat attentè. Apud Galatas uerò non aruspex, sed philosophus aderat, sine quo sacrũ dijs nullum exhiberi poterat. Is autem culter ferreus erat & oblongus, manubrio eburno, clauis æneis, ære Cyprio, et capulo argẽteo ornatus: nanq; manu uiscera tangere non decebat, ne qua offensa, pollutis sacris, contraheretur. Apud Delphos fuit usurpatũ, ut cultro quo dijs immolabãt, de nocentibus suppliciũ sumerẽt. Persæ & Cappadoces nõ gladio, sed stipite mactabãt hostias: Romani etiam malleo: apud Homerum querno

trunco. Quibus inspectis, ex omni uiscere, & membro primitias, partesque desectas farina farris inuoluere, & in calathis sacrificãti offerre debebat, tunc hostia perfecta dicebatur: quas sacerdos aris imponẽs, foculo accenso comburebat. Hoc enim in omni sacrificio seruatũ est, ut de singulis oblatis, aut deo immolatis, particulas tanquam libamina, ut holocaustũ fiat, in ignẽ mitterent. Aegyptij sacerdotes, immolata uictima, caput abscindunt: illudque diris carminibus execrati, in flumen deijciunt, cum precatione solẽni, ut si quid aduersi casurum foret, in caput illud redundaret. Apud Græcos ex cæsa uictima, nonnunquam capite & uentre excepto, cætera dabantur dijs: linguæ uerò præconibus. Hunc uerò ignem ex olea, lauro, uel quercu crassioris corticis, aut cuius caudex cauus fungosusque foret, accendere, uel numinibus adolere nefas erat. Hæc enim ligna tanquã dira maliq; ominis, detestati sunt: quem ignem subdita face accendebãt, eumque partim ex fumo, quas uertigines faceret, quantumque se attolleret, partim ex flamma, si lucidior aut obtusior, et qua specie foret, multi obseruarũt, qui Capnomantes dicti: Si autem mortuo carbone sacrificetur, signum neglectæ religionis fore & perniciosum, nemo dubitauit. Persis ligna arida, dempto cortice, sacrificio apponere, desuperque oleum fundere, & aruinam pinguem, ignemque appositum, non flatu, sed uentulo excitare, in usu fuit: Soliique, uelut deorum maximo, quum uirgultorum fasces apponunt, & incendium suscitant, his uerbis proloqui, Ede ignis Domine. Apud Siculos in colle Vulcanio, iuxta Petrensium stagnum,

dum sacrum fit, sarmentorum fasces super aras sua sponte ignem concipere, & nullo flante halitu, incendium fieri fabulantur: sicut de Seleuco traditur, qui cum Ioui in Pella uictimam faceret, ligna aris imposita ultrò arserunt: & de Egnatia nympha in Appulis, in cuius ara lignis extructis, ignem sua sponte excitari opinio erat. Tradunt magos apud Persas, dum sacrũ fit, carnes super myrto & lauro appositas subtilibus uirgis adurere: atque Eretrienses mulieres in Cerealibus obseruare, ut cæsa uictima, carnibus non igne coctis, sed sole torridis uescãtur: & apud Scythas sacrum fieri Marti, ubi uictimarum carnes ipsarum oßibus aduruntur. Lusitani uero ignitis lapidibus, sacrificales carnes coquunt. Iosides, licet ex omni ligno incendant aras, spinas tamen asparagi aut stramina in sacrificijs cremare, nefas habent. Mox farra uisceribus spargens, probata libataque exta lancibus imposita, aræ superponebat: uisceraque, detractis extis, flammis & foculo, mittebat desuper thus & costum. Ea quidem uiscera licet nunquam abluta, elixa per se fiebãt: uinumque aris posteà fundebat, & tũc porrici hostia dicebatur. Persæ uero ex immolata uictima nihil dijs adolent, sola anima deos contentos esse rati. Lusitani quoque ex hostia immolata nihil concìdunt, sed exta perspiciunt, & diuinant. Thisetæ in Asia & Argini, ossa uictimæ tantum in ignem mittunt, & deflagrant: ipsi autem uescuntur carnibus. Apud Aegyptios inualuit mos, ut immolata uictima, dum sacrificium ardet, omnes se diuerberent, & flagris afficiant. Quare uerbũ Xenophanis physici proditur non inuenustum: qui cum Aegyptios sese conuerberantes, & lugentes

in sacris uidisset, admonuit, ut si deos esse crederent, quibus sacra ministrabant, ne lugerẽt: si uero homines, ne sacrificarent. Quod fere à Lacedæmoniis usurpatum fuit, ut in adolescentes ephebos circa aras flagris desæuiant. Ex reliquis uero hostiæ membris, cœnam apparabãt, quibus qui sacris interfuere, uesci licebat. Græci uero satis habent femora hostiæ in duo frusta concisa, igni subiicere, ut ex his holocaustum fieret, uisceribusque super prunas aßis, pro ientaculo, mox carnibus ueru decoctis, discumbentes uesci. Quibus ex legis præscripto portiunculam ad domesticos afferre, & amicis partes uictimarum impartire licebat: extraneos autem ad sacra adhibere, fas non erat. Apud Lacedæmonios autem in publica uisceratione primi reges erãt, quibus duplum quàm cæteris dabatur, priuilegioque honoris, præter libamina, immolatorum quoque animalium coria debebantur. hordeaceasque pultes, libaque & farra, ac fructuum primitias non auro uel argento, sed fictili urna & catino, aut simpulo, uel ligneo scypho, qui ne carie àbsumeretur, pice oblitus erat, aut gutto fagino, sicut Marius Curius, diis prolibare soliti sunt, uetustißimã religionem, qua in deorum sacrificiis fictilibus utebantur, designãtes, qui pietate, religione & iustis precibus, non cẽsu, deos placari putabant. Quippe tunc maxime dii propitii esse crediti sunt, cum fictiles erant. Hostiaque immolata & mysteriis peractis, qui sacris intererant, uisco & farre apposito, cum rotundis paniceis, quas in honore deorum adhibebant, stantes uescebantur. Siquidem in ædibus deorum, & epulari simul, & sacrum fieri seruatum est: nam mensæ in sacris ædibus, ararum uicem

cem præbebant. Quibus quidem extis & carnibus sacrificalibus, nisi rite sacrificio perfecto, uesci non licebat. Delphis uero assuetum est, ut immolantes uictimam, exclusis cæteris, uescantur: ad quam extraneos admittere nefas erat. Contrà in sacris Hecates: in quibus qui sacrũ fecit, de sacrificio uesci non permittitur. Quæ quidem exta ueru assa apponebantur semper, cum heroicis temporibus non uescerentur elixis: arietis tamen non ueru cocta, sed elixa in olla apponunt: aliter ritu præpostero sacrum fieret. Interq́ue uescendum laudes dijs canere assuerant his, quibus sacrum fieret: pedibusq́ue circum aras psallere ad numerum, carminaq́ue & hymnos canere, ac cymbala pulsantes, choros agitare. Fuitq́ue obseruatum, ut sacrificantes aras circumcurrerent, cursum auspicati à læua dextrorsum, quod religiosius putarunt, mox à dextra læuorsum. Cumq́ue hymnorum plures species forent, quibus psallebant dijs, hi tamen fuere in usu frequentes: Hypingos Dianæ, Appollini pæan & Prosœdia, Dionysio dithyrambus, Cereri iulus, Veneri eroticus, id est, amatorius: præter quos fuere, prosœdion, hyporchema, & stasimon. Quod ideo inuentum est, ne qua pars corporis religione uacaret, quasi penitus sacro numine afflati, quodam furore capti forent. Memphitæ uero in Osiridis templo dum sacrificant, præter aliorum motum, nec canere tibias, nec psallere soliti sunt. Et Græcorum plerique cum nulla numinis afflatione sacrificia perficiunt, sed animo remisso absque tibia uel cantu. Contrà apud Indos, quibus nulla fuit numinis consalutatio, uel sacrificium, nisi adhibita saltatio foret. In Delo quoque

absque saltatione uel musica, sacrum nullum fiebat. Fertur Antoninus Cæsar quum deo Heliogabalo sacrum faceret, mulieres Phœnissas, quæ in orbem cursitarent, cymbaláque & organa musica circum aras psallerẽt, adhibuisse: & Cybeles sacerdos cum tinnitu cymbalorum & sonitu tympanorum sacrum facere. Apud Curetas quoque nullum fit sacrum sine strepitu & fragore, tympanis unà tubísque pulsantibus. Re igitur diuina & cæremonijs concelebratis, sacerdos tunc, ILICET, succlamabat. qua uoce illos qui interfuerãt, missos faciebat. Apud Græcos uerò functus mysterio sacerdos, sic renunciat, λαοῖς ἄφεσις, quasi populum missum faceret. Si qua tamen mysteria in sacris instauranda forent, initiati manebant: prophanos autem foras exigebant. nanque hoc erat usu frequens, ut omnia mysteria secreta sint, summáque in his silentij fides habeatur: sicut in Samothracijs & Eleusinis. Illud utique in sacrificijs seruatum nequaquam præterierim, ut mola salsa & farre non modò frons uictimæ, sed foci cultríque aspergantur unà: quodque immolata uictima, si non litassent, hostias denuo augeri iterum ac sæpius, & maioribus hostijs sacrum instaurari debebant: donec inuenta pace deûm, & propiciato numine, ritè perlitatum æstimarent.

Quæ militibus operam in bello nauantibus militaria dona ab imperatoribus olim dari solita fuerint.

Caput XVIII.

PRISCIS temporibus militaria dona, quæ militibus fortem operam nauantibus in bello à ducibus dabantur, heminæ uel quartarij farris fuere, (unde adorea, laus bellica dicta) bináque iugera, aut tantum

tum agri quantum uno die circumarassent, amplißima dona putauere. Precia enim militiæ hæc habita sunt maxima, ut post exhaustos labores, milites emeritis stipendijs, sanguine & sudore partis agris donarētur. hos enim lætißimos fructus, uelut opimam prædam, laborum periculorumque, accipiebant: quippe perniciosum ciuem putabant, cui bina aut septem iugera non essent satis. Præter quæ, ut ad decora militiæ magis incenderent animos, quóque honoratior testatiorque eorum uirtus foret, mercede proposita, obsidionalem, ciuicam, muralem, naualem, castrensem & aureas coronas, amplißimaq; alia honoris genera inuenere, quibus donabantur, qui urbes, castra, aut exercitus obsidione liberassent, ciuemúe seruassent, uel primi obsessæ urbis muros subijssent. Primus enim Aul. Posthumius dictator ad lacum Regillum castris expugnatis, magni muneris loco auream coronam dedisse fertur. Mox sequuti duces militibus, ut essent re & fortuna auctiores, alias largiti fuere, quas quidem frequenti prætorio egregijs laudibus cumulatis, cum præfatione uirtutum militibus tradebant. Apud Græcos, duces in unum coëuntes, in concilio agitant, & sententijs decernunt, quem primùm, quem secundùm, qui depulsas hostium copias longius egerit, & quo præmio aut honore dignus sit, dijudicant: idque apud deorum aras in Isthmo, inclyto Neptuni tēplo, sumpto ab ara suffragio, & ut erant sententiæ, sic agro & uacatione donare, ac pro merito præmia largiri solebāt. Apud Indos uerò nullo militari dono aut hostili præda donabatur miles, nisi qui hostis caput retulisset in castra. Sed præ cæteris corona ciuica maximi fuit or-

natus, cui cedunt aureæ, murales, castrenses, atque rostratæ: eratque proprium ius ciuicæ, ut illa donatus perpetuo eam gestare liceret, & ludos ineunti à populo & senatu uniuerso assurgeretur, ius spectandi inter senatores, munerum uacatio sibi, patrique & auo paterno. Præcipua uerò obsidionalis, tanquam uirtutis præferens spectatissimum insigne, æstimatione immensa, longè præcellere credita est: hæc enim ex illo fiebat gramine, ubi ciues obsidione essent liberati: qua nulla nobilior publica militari lege diffinitur: quippe cæteras, imperatores aut duces singulis militibus tradunt: graminea uerò, uelut multò maximum decus præferēs, nisi ab uniuerso exercitu, seruatori suo concedi minimè poterat. Ciuica ex querna fronde fit: muralis in pinnarum similitudinem, naualis instar nauium rostri: quæ uerò castrensis, uelut effícto uallo figurabatur. Hac obsidionali Q. Cincinnatus à Minutio & toto exercitu, quod illius opera obsidione liberati fuerant, primus donatus fertur. Et deinde M. Valerius consul contra Samnites, P. Decium tribunum militum, quòd eius consilio & ministerio exercitus ex saltu angusto et arctissimis faucibus euaserat, præter gramineam, qua ab uniuerso exercitu & suo præsidio donatus fuit, etiam aurea corona & centum bobus, eximioque uno albo opimo auratis cornibus, donauit. Eademque obsidionalis Fabio Maximo imperatori, quod cunctando remp. & ciues seruasset, à toto exercitu, senatuque & populo, communi conspiratione & cōsensu tributa est. Et bello Cimbrico, Cn. Teio Atinati, quòd cunctantem primipilum interfecerat, ipseque arrepto uexillo, per castra hostium erupe-

eruperat, exercitumque incolumem eduxerat, præter gramineam, ut prætextatus ad tibicinem immolaret foculo accenso, concessum fuit. Contigitque idem honos semel L. Sicinio Dentato, & M. Calphurnio tribuno, quòd M. Attilium Regulum, primo Punico bello in Sicilia cum exercitu, hostium excidio liberasset: deinde Scipio Aemylianus bello Aphricano, mox Sylla bello Marsico, demum Iulius Cæsar in expugnatione Mitylenarum, & Augustus, obsidionali & ciuica donati fuere. Ea enim ciuica, singularis salutis signum erat: obsidionalis uero, uniuersorum. Rostratam uero accepit primus M. Varro bello Piratico, donante Cn. Pompeio: & deinde Agrippa, bello Siculo ab Augusto: quod in conflictu naualis pugnæ, in naues hostium insiliissent primi. Corniculasque, & aureas coronas, phalerasque argenteas, & aureos torques, tum armillas, adde uexilla cærulea, honoris causa ob nauatam insigniter in bello operam, & ob multa rei militaris facinora, militibus quamsæpissimè ab imperatoribus dari adnotatum est. Sed auxiliares & externi, aureis: Romani argẽteis torquibus donabantur. Cõtrà uero armillas non externis, sed ciuibus tradebant. Augustus tamen Octauius facilius phaleras & torques, & quicquid auro constaret, quàm murales, castrẽses, aut ciuicas coronas munera dedit. C. autem Caligula noui generis coronas, Solis & Lunæ ac siderum specie commentus fuit. Scipio uero Aemylianus regum & sociorum munera oblata pro tribunali recipiẽs, in publicas tabulas per quæstorẽ referri iussa, postmodum fortibus uiris, pro meritis tradebat. Præterque aureos torques, etiam duplicem annonam,

interdum militiæ uacationem, & immunitatem ob uirtutis præmium, nonnunquam duplex stipendium imperatores largiti sunt: æraq́ue multiplicia sagaq́ue & tunicæ singulis militibus, qui rebus fortiter gestis interfuere: plerũque ius ciuitatis ex lege Calphurnia: uel senatoria fungi dignitate inter patres, aut diebus solennibus coronatum incedere, uelut præmia uictoriæ haud quaquam spernenda munera fuere. Neque dubium, illos quorum opera insignis in bello stetisset, perditæq́ue & afflictæ res restitutæ essent, pluries donis muneribusq́ue honestari. C. Sicinius Dẽtatus, clarus uir ingenio factisq́ue, ob egregia facinora militaria, præter octo aureas coronas, obsidionali una, muralibus tribus, ciuicis quatuor, torquibus tribus & octoginta, hastis puris duodeuiginti, armillis plus centum sexaginta donatus fuit. Habeturq́ue inter exempla, hunc Sicinium militaribus donis, omnium honores & uirtutum præmia anteisse. Hæ quidem hastæ, quòd nullo ferro munitæ forent, puræ dictæ sunt, quibus donabantur plerunque milites, qui tunc primum militare facinus in bello admisissent. Cui proximus fuit Manlius Capitolinus, qui uix decimo & septimo ætatis anno, bina ex hostibus spolia tulit, primusq́ue murali corona donatus, ciuicas sex, militaria dona sex & uiginti meruit ob uirtutem. Probus quoque, qui postea in imperio assumptus fuit, quum bello Sarmatico iam tribunus multa fortiter fecisset, hastis puris quatuor, coronis uallaribus duabus, corona ciuica una, uexillis puris quatuor, armillis aureis duabus, torque uno, & patera sacrificali aurea quinque libris, unà pro cõcione donatus fuisse memoratur. Quinetiam illud

illud perspectum est, in annonæ caritate & rebus angustissimis, militem ob rei militaris singularem scientiam, collato frumēto & pecore donari: Manipulúmque hastatorum ob insignem operam corniculis armillisque argenteis: Sp. que Nautium à Papyrio consule bello contra Samnites, etiam coronis aureis donatum. Præterque aureas pateras, sellasq; curules eburneas, & scipionem eburneū, hastæ quoq;, tunicæ palmatæ & pictæ, atque in bello nauali uexilla cærulea, nonnunquam altioris dignitatis gradus aut militaris ordinis prærogatiua, militibus qui strenuam operam nauarunt, munera tributa fuere. Summis uero ducibus triumphalis statua, aut consularia ornamenta. In quo animaduersum est, populum Atheniensem perraro uirtutis præmium aliquibus statuas dedisse, in quibus illorum nomina inscriberent, ut populi hoc uideretur beneficium, non illorum qui id meruissent. Nemoque qui præclarum aliquod gesserat facinus, prout cuiusque meritum uirtusque fuit, militaribus donis indonatus abijsse fertur: adeò ut Quintius prætor, deuictis Hispanis, equites nouo genere honoris, catellis & fistulis donarit. Proditum tamen est, Fuluio Nobiliori à Catone obiectum, quòd leuissimis de causis, utpote quòd puteum strenue effoderant, aut uallum curarant, coronis milites donasset. Cæsari quoque Augusto multiplicia hæc munera largienti, obiectum à militibus fuit, puerilia hæc deliramēta esse. Nāque exercitui pecunia & agris, non his honoribus opus erat. Legibus uero Solonis apud Athenienses cauebatur, ut præter ea dona quæ militibus duces impartiti fuerant, illorum filij qui bello occubuissent, publicè ale-

rentur, & bonis disciplinis instruerentur. Quod Pisistratus cauisse dicitur, ut filij parentum, quorum uirtus insignis in bello fuerat, dona acciperent. Frequens tamen illis munus erat, corona ex auro, nonnunquam tænijs & uittis caput ornare, aut publica sepultura in Ceramico: nãque intra mœnia sepelire non licebat, nisi qui ob singularem excellentiam, præcipuum hoc donum meruissent. Legimus Syracusanum Dionem, parta uictoria, militibus aurea, & Themistoclem, quod Græciam liberasset, à Lacedæmonijs corona oleagina, & curru eximio donatos, laudatosque magnificè: ac Miltiadem ob pugnam Marathoniam, in qua ultra centum millia Persarum una acie uicit, ab Atheniensibus consequutum, ut in Pœcile porticu, sua imago in prætorum numero exculperetur inter primores. Agamemnon uero, Homeri testimonio, Aiacem, quod cum Hectore pugnasset, bouis immolati tergore & cornibus: Achillem uero, præter septem tripodes & uiginti lebetes, decemque auri talenta, equorum duodecim & septem Lesbidum fœminarum munere donauit. Platæensibus ob nauatam insigniter operam in bello Persico, munus octoginta talenta largitum fuit. Scythis uero mos erat, his qui hostem superassent, semel annis singulis cratere regio uinum bibere, quod uictoribus circũferebatur: qui uero pluribus cæsis uictor fuisset, duobus calicibus potare. Romanis uero traditur usus, ut quorum parentes reipub. causa occubuissent, liberi præmia ferrent, quæ illis deberentur. Si tamen regibus fœderatis, aut socijs mittenda dona forent, scipio eburneus, toga picta, & palmata tunica cum sellà curuli, frequentia fuere.

Erat autem Ceramicus extra Athenas locus, in quo deorum hominumq́ue excellentium ſimulachra & ſtatuas, publico decretò erigere, atque eos qui pro patria occubuiſſent ſepelire, illisq́ue erectis tumulis, inſcriptiones & elogia, decretaq́ue ac titulos apponere aſſuerant: inter quas Chryſippi imago porrecta manu uiſebatur, aliorumq́ue philoſophorum, diuerſo geſtu & modo. Singulis enim ſepulchris ſingulæ columnæ affigebantur, cum inſcriptionibus & titulis, quos ob egregia quiſque facinora meruiſſet: ibique uelut monumentis & trophæis, celebrata illorum memoria fuit. Alter uero Ceramicus intra urbem locus erat Athenis, diuerſorium ſcortorum, cui nomen Caſaluio: ſicut Græcis Celoſta, & Romæ Summenium, ubi proſtabant meretriculæ, quæ pluribus notatæ nominibus fuere: nam & Sphinctæ, Caſaluades, Licaſtriæ, Caſorides, & Caſoritæ dictæ: apud Latinos lupæ. Poſtea ſequuti Cæſares, centuriones legatosq́ue legionum pro magnis officijs in rempub. conſularibus ornamentis, aut equo publico, nonnunquam triumphali ſtatua donauere. Quod à Macedonibus antea fuit uſurpatum: nanque Alexander Macedo centum uiginti equites, qui in campis Adraſtæis ceciderant, propter multa belli decora, equeſtribus ſtatuis donauit: illorumq́ue filios patrum ſtipendia ferre iuſsit. Illud tamen haud indignum eſt quod annotetur, quòd uiri triumphales, qui triumphalia ornamenta meruiſſent, præcipuo honoris priuilegio, eadem ipſi dona alijs fortiter dimicantibus lege militari impartiri poterant: quodq́ue uigente hoſte, & niſi debellato, dona

militaria duces largiri non solebant. Et licet milites in castris perexiguo ad uescendum argento uterentur, militarique disciplina horridus miles, non cælatus auro & argēto, sed ferro & animis deberet esse munitus: tamen eiusmodi dona, quibus uirtutis gratia miles donabatur, ueluti inuitamenta uirtutum, permulcendis militum animis tanti fuere: itaque animos ad res magnas acuebant, ut his honoribus aucti & cōfirmati, quisque suum decus faceret, destinarentque animis uincere aut mori, mortemque potius quam ignominiosam seruitutem præoptarent: uitam denique & quæcunque pericula nihili penderent.

Delusiones dæmonum malorum à multis expertas fuisse, qui diuersis imaginibus homines delusere.
Caput XIX.

NON EST *profecto fabulosum, quod apud sanctos uiros autores memorant, ut cum tetris spiritibus, quos dæmones uocāt, congressum habuerint, illosque diuersis imaginibus, ac multiplici specie prope deluserint: siquidem nostra quoque memoria id euenisse compertum est.* Nuper *amicus meus summus, ingenio & fide singulari, rem dictu admirabilem, hæc prodentibus nobis, sibi euenisse enarrauit: quòd quum credi uix posset, illam multorum testimonio comprobauit: se quum apud coniunctißimum & sibi familiarem* Neapoli *diuerteret, & noctis silentio clamantis de uia, & opem implorantis uocem hominis audisset, quum accenso lumine accurrisset, ut quid rei esset inquireret, ibi dæmonem & dirum quoddam numen, tetra & horribili specie conspexisse, qui iuuenē quempiam clamantem, & reluctantem, in uia infestis ma-*

nibus

nibus inuadere quærebat. quo conspecto, quum miser ille ad ipsum quem propè uidebat accurrisset, & ne apprehenderetur, quanto poterat nixu ipsius uestem & manum apprhendisset, se, diuino sæpius aduocato numine, quum multum diúque frustra fuisset reluctatus, uix tandem dæmonem abegisse: quo demum abacto, quum iuuenem animo consternatum in domum recepisset, nunquam ut se dimitteret, aut pallium relaxaret, efficere quisse: tantáque eum torpedo inuasit, ut mente euicta, sui cõpos non esset, quum sibi prorsus repræsentari & ante oculos obuersari illa species uideretur. Tandem ad se redditus, rem quo pacto se habuerat, enarrauit. Constabat enim, prauis illum moribus & inciuilibus cum dei contemptu diu uixisse, in parentesque tunc iurgatum, contumelias & intoleranda probra dixisse, deuotionibus execrationibúsque diris ab his agitatum abijsse. Sed ne cui hæc uana uel ficta sermonibus uideãtur, autor est Thomas monachus, homo minimè malus, cuius ego fidem probitatemque pluribus in rebus expertus didici, qui serio mihi retulit, quod quum in monasterio & sacris ædibus, quæ in Lucanis montibus sunt, cum pluribus iurgatus foret, & post immodica conuicia & rixas, animo perturbato inde se proriperet: quum per nemora iter solus intenderet, speciem hominis uultu tetro, nigra barba, promißis tunicis, uultu aspectuq; deformi & sæuo, obuiam habuisse: quem quum compellaret, quid ille solus per deuia errabundus incederet, dixit equum quo uectabatur amisisse, atque in proximos campos illum euasisse credere: cumque per sinus inuios equum unà quæsitum pergerent, ad profluentem,

in cuius alueo gurgites magni & formidabiles redundabant, deueniſſe. Et quum monachus, ut aquam traijceret, calceos ſibi eximere appararet, illum magnopere coëgiſſe, & tandem peruiciſſe, ut ſuper ſpathulas ſuas aſcẽderet, potiusq́ue à ſe qui corpore maior erat, uectaretur: qui acquieſcẽs, quum ſuper illius ſpathulas, ut ſuccollaretur monachus, aſcenderet, illeq́ue iam aquam ingredi appararet, dum uada exquirit, illius pedes non humana, ſed tetra & deformi ſpecie cõſpexit. quo animaduerſo, horribili terrore percitus, deum ut ſibi præſto adeſſet, acclamauit. Mox dæmonem et diram illam ſpeciem, diuino audito uerbo, ſtridore querulo & ui maxima quanta dici poteſt, ita è conſpectu abijſſe dicit, ut imminentem quercum ingenti impetu colliſerit, ac perfractis ramis, funditus euerterit, ipſeq́ue conſternatus atque exanimis diu iacuerit. Credebat enim, quod à uero non abhorret, niſi præuidiſſet, illum in rapidiſſimos uortices & uoragines fluminis præaltas ſe fuiſſe necaturum. Sed præ omnibus quæ audiuerim aut uiderim, res eſt admiratione digna, quam recenti memoria eueniſſe comperimus Romæ. Quippe nota res eſt, quum apud Gabios quidam infimæ ſortis & obſcuris natalibus adoleſcens ueſanus & furioſus, cuius praui mores & uita facinoroſa fuerat, in parentem grauibus iurgijs conuiciatus foret, poſt iurgia immodica, quũ furijs agitatus, aduocato dæmone, cui ſe deuouerat homo ille improbus & impurus, furore cæcus & amens diſceſſiſſet, & Romam petere cœpiſſet eo conſilio, ut aliquod dirum facinus in patrem moliretur, dum iter faceret, dæmonem facie hominis truculẽta, ſordida barba &

capil-

capillo, uesteque obsoleta & squalida obuiam habuisse. quò quum simul pergerent, illum interrogasse iuuenem, quem animo anxio & solicito uidebat, quid tam tristis incederet. atque ille, quum quid sibi iurgij cum patre fuisset, quodque aliquid scelesti facinoris patrare cuperet, respondisset: dæmonem illum se quoque simili casu percitum fuisse dicere: proinde pergerent, & suas iniurias ultum irent. Cumque nocte appetente, ad urbem applicuissent, in proximo hospitio diuertisse, atque in cubiculũ quod à caupone utrique exhibitum fuit, haud multo post cubitum iuisse: Cúmque unà cubarent, pestem illam immanem, cum illum somno oppressum uideret, infestis manibus iugulum hominis apprehẽdisse, ut elisis faucibus necaret: quem iam oppreßisset, ni expergefactus ille, dei opem & auxilium aduocasset: quo audito, furiam illam teterrimam stridore & tumultu maximo, tantoque impetu cubiculum, unde euasit, dicitur collisisse, ut tigna & tectum euerterit, tegulasque penitus perfregerit: quo strepitu cum magister hospitij excitatus surgeret, & quid ruinæ & strepitus esset inclamaret, allato mox lumine, rem sicuti erat, adolescẽs ille quem solum & seminecem inuenerat, enarrauit: tectumque collisum & perfractum, unde dæmon è conspectu abijt, demonstrauit: quo malo perterritus, cum suæ turpitudinis, & anteactæ uitæ non solum pigeret, sed puderet, diuino afflatus spiritu, perosus scelera, boni exempli & procul à populari tumultu, uitam egit. Multas quoque malorum dæmonum illusiones persæpe apud sanctos uiros fuisse legimus, quas nostra non semel uidit ætas. Quibus salutaribus exemplis admo-

nemur, ut præmuniti aduersus illorum insidias simus, qui nobis inimici infestique sunt, & tanquam in specula in insidijs stant: néue desides & ignaui concepta opinione populari, illorum qui ista minimè credunt, in aliquod discrimen dilabamur.

Quando dies tam apud Romanos quàm exteras gentes incipiat: & qui dies atri, quiue fausti sint. Caput XX.

PERVVLGATVM *ferè est, Aegyptios & Athenienses diem à Solis occasu facere, & ad alterum occidentem terminare: ita ut quod spatij inter duplicem occasum fuit, integrum diem putarent. Persæ & Babylonij contrà: nam diem ab ortu Solis incipere, & ad alterum terminari dixerunt: Vmbri & Hetrusci, à sexta hora ad alterius sextam: Romani, à media nocte ad mediam sequentem, ita ut quod inter duas dimidiatas noctes temporis fuit, integrum diem facerent: Vulgus omne, ab oriente luce ad tenebras. Galli & Germani ita sunt metiti diem, ut temporum spatia, non dierum numero, sed per noctium uicißitudines computarent, noctesque diebus anteferrent. Ipsi enim noctes ante diem fuisse arbitrati sunt. Fertur Solon Atheniensibus suasisse, ut non ad solis, sed lunæ meatum dies & tēpora dinumerarent. Thebæi uero contrà: nam dies non ad lunæ, sed solis cursum metiti sunt. Fuitque tam Græcorum quam Siculorum mos, in primis curare, ut sui dies mensesque cum solis & lunæ ratione congruerent: & si quid discreparet, tunc unum diem aut biduum ex singulo mense adijcere, uel adimere. Dierum uerò quidam fausti & agendis rebus felices, quidam atri & tristi omine infames habiti: quibus aliquid moliri, aut nouæ rei inceptare,*

euen

euentus exitialis erat. In his exercitum conscribere, legiones educere, manus cum hoste conserere, sponsalia inire, peregre proficisci, aut quicquam publicæ uel priuatæ rei moliri, inceptu fœdum & exitiale æstimarũt. Obseruatumq́; fuit, ut qui hostes bello tẽtare, uel acies eo tempore committere curarent, rem in non mediocre periculum discrimenq́; adducerẽt, magno postea exitio consequuto. Fuisse aũt atros duxere dies, post Idus Quintiles ad quintumdecimũ calend. Sextiles duplici clade insignes, quo ad Cremeram Fabij cæsi, & quo ad Alliam fœdè Romani à Gallis fusi fugatiq́; fuere: quibus grauiter afflicta, & in extremum discrimẽ adducta Romana res fuit. Quare Vitellio põtificatum maximũ adepto, quòd diem ad quintumdecimũ calend. Sextiles ceremonijs publicis sacram concilio edixisset, dirum omen fuit: qua calamitate doctus populus Romanus, illum diem nullius publicæ uel priuatæ rei insignem & notabilem fecit. Cuius exemplo etiam postridie calend. Nonas & Idus mensis cuiusq;, religiosos & ominales ac infaustos putauere: ꝓpterea quòd maximis cladibus & infandis contumelijs populum Romanum tunc affectum fuisse liquet. Dies quoq; Manibus sacros, quum mundus patêre dicitur, quibus occulta deorum Manium sacra apparẽt, plerique omnes ueluti atros & ominosos obseruarunt: illosq́ue uelut fœdi exitus et ancipitis fortunæ detestati sunt. Hi fuere dies postridie Vulcanalia, & antè tertio nonas Octobris, & antè sexto Idus Nouembris: etiam mense Maio, dies quibus Remuria celebrantur, ut occisi Remi umbra placaretur: & Nonis Iulij, quæ Caprotinæ dictæ sunt, qua die Romulus apparere desijt. Et dum

Feralia seu Parentalia dĳs Manibus fiunt, ac impuris diebus, quibus ancilia nondũ condita in templo Martis erant, tam nuptĳs quàm itineri ominosos, exitiales & euitabiles duxerunt. Et qua antè quarto No. Sextiles populus Romanus ardente Punico bello, ad Cannas insignem cladem passus fuit: etiã antè quarto No. calend. & Idus cuiusque mensis, ueluti tristi euentu infelices, pari superstitione deuitarunt. Ferĳs quoque Latinis statis, uel cõmunibus, aut Saturnalibus, ac diebus festis & sacris, ludisque publicis, licet fausti felicesque forent, tamen prælium committi, uel rei militaris delectum haberi, aut quoquam peregre proficisci, tanquam piaculari die, ominosum erat, dirum atq; pestiferum. Præter hos fuere dies profesti, fasti, intercisi, & præliares: quia ferĳs publicis quibusdam, hostem lacessere uetabatur. Quippe diuisa tempora uoluptatis & laborum, remißionum & curarũ, Romani ueteres habuere. Profestis enim diebus, quasi procul à religione, rempub. & priuatam gerere licet, quia comitiales, comperendinos, & præliares continent. Comitiales fuere, quibus cum populo agi licebat, concilio coacto, nisi si quæ feriæ conceptæ essent, quibus non liceret: Comperendini, quibus uadimonium dicere, & uadare permissum: fuitque animaduersum, in profestis etiã fastos contineri, quibus fari ius erat. Festi uerò dies, dĳs dicati fuere, in quibus forensibus negocĳs omißis, sacrificia, ferias, ludos, epulasque solennes celebrare, ac inter uota & sacra, faustaque omnia uersari, uerbisque profanis abstinere conuenit. Intercisi autem dicti, in quibus deorum simul atque hominum res agere licet: nam mane & uespere fari inhibetur, medio

dio tempore inter cæsam hostiam & porrectam fari permittitur. Fasti etiã dies, in quibus ius fatur, id est, dicitur: nefasti, in quibus nõ redditur ius, nec fari licet. Profestos etiam dies, qui erant ante fastos, nõnulli dictos uolunt. Idus quoque Martias, quòd illis C. Cæsar coniuratorũ manibus cæsus occubuit, placuit parricidium uocari: ideo inter atros & ominosos receptæ. Quotiesque incurrente anno dies cœpit, qui adiectus nundinis foret, totum annum luctuosis casibus, & diro euentu infelicem incurrere opinati sunt. Proditũ tamen memoriæ est, statas dies anni, infelices aut fortunatas, apud uarias gentes pro multiplici euẽtu, nõ una ratione obseruari: siquidem Chalcedonij cuiusq; mensis uigesimamprimam diem, funestam & portentosam habuere, quòd illa Darij præfectus ipsorum pueros castrauit, & in Persidem misit. Parthi diem qua Arsaces Seleucum uicit, tanquam initium libertatis, faustũ felicemque obseruarunt. Cyrus diẽ qua Scythas & Sacas clade afflixit, adeò fœlicem habuit, ut eam Sacam appellarit: sicut Assuni festam diem Mutiam nuncuparunt, quòd Q. Mutius Asiam singulariter rexerat: Athenienses quartã Hecatombæonis, qui mensis erat Soli sacer, duplici uictoria insignem, uelut fortunatam, obseruandam præceperunt, qua ad Leuctram & Geræstum feliciter pugnatum est. Iidem quartamdecimam Boëdromionis, aut secundum Bœotios, sextam & uigesimam Panemi mensis, quòd Artabazum & Persas è Græcia fugarunt, felices habuere: qua die liberatori Ioui uictimas cædunt, & sacrum faciunt. Persæ uerò, tertiam & sextam mensis Boëdromionis, tanquam lugubres & defamatissimas deuitarunt:

quibus diebus in pugna Marathonia, & ad Platæas, & ad Mycalen, à Græcis conflictati, & magnas clades perpeßi sunt. Qui etiã diem qua Magi qui regnũ occuparant, interempti sunt, tam solennem habuerũt, ut illam Magophoniam, hoc est, Magorum occisionem, appellarent, qua die nulli Magorum extra limen prodire fas est. Mensis quoque Thargelion plerisque manifestum infortunium fecit: in quo Alexander Macedo apud Granicum duces regis Thargelionis & Darium clade afflixit: & Carthaginienses à Timoleonte in Sicilia uicti, fusi, fugatiq; fuere. Contrà uerò sextus Thargelionis dies, multis auspicatißimus erat. In eo enim Socratis natalis dies proditur fuisse, et Alexandri Macedonis, qui qua die in lucem editus, eadẽ uita functus fertur: sicut de Magno Põpeio, qui altera post natalem suũ die, et Attalo, qui ipso natali die morte sublati fuere, proditum est. Quam diem Philippus Macedo, ut lætam & fortunatam mirificè obseruauit, quod triplici gaudio delibutus fuit: nam quadrigas suas ea die Olympia uicisse accepit, & Parmenionem ducem hostes fudisse, natumque sibi Alexandrũ filium fuisse. Qua nocte deflagrasse templum Dianæ Ephesiæ autores memorant, ab Herostrato incensum, ut famã nominis scelere propagaret. Qua etiam die iterum Persæ ad Platæas ingenti clade superati tradũtur: atq; ideo ex uoto Miltiadis capras trecentas Athenienses quotannis immolare. Ipsi quoq; Carthaginienses nonum diẽ mẽsis Metagitnionis pluribus calamitatibus inuisum & detestabilem habuere, qua magnis infelicitatibus & infortunijs oppreßi sunt. Cõtrà uerò Syracusani, quartam supra uigesimam mensis Maij, quem illi

illi Carnium uocant, quod Athenienses cum toto exercitu ad Asinaram flumen, memorabili clade profligarant, præcipue felicem habuerunt. In qua re proditum memoriæ est, Timoleontem Syracusanorũ ducem præcipuas uictorias semper Syracusanis natali suo dedisse, adeò ut ipsius natalis diem omnes Siculi uelut multiplicis uictoriæ autorem, festum agerent: sicut de Iulio Cæsare proditur, qui Idus Iulij natalem suum fortunatas semper habuit & felices. Xerxes uerò diẽ qua rex dictus fuit, tanquam imperij natalem, singulis annis insignem celebrauit, qua diademate ornatus, gaudio delibutus, cœnam proceribus dabat, cui Titan dixere nomen: fuitque adnotatum, diem qua Alcibiades Athenas ab exilio remeauit, certißimum illi præsignasse exitiũ, quod funesta tunc colerentur sacra, qua templi ornamenta deponere, pauimenta tegere, & iustitio indicto à negocijs quiescere, mos erat. Sicut quintadecima Iulij mœstißima fuit, qua mulieres Athenis ieiunium seruant, & cùm sacra Adonia celebrant: & apud Romanos sexto calend. Aprilis, quo die cultores matris deûm plangere & lamentari incipiunt. Augustus uerò mirũ in modum obseruauit, ne postridie nundinarum quoquam proficisceretur, aut Nonis quicquã rei seriæ inchoaret, quòd illas infortunatas multis fuerat expertus exemplis. Apud Cretẽses obseruatum est, ut albis lapillis lætos dies, lugubres nigris calculis adnotarent. Idem apud Thraces. Romani quoque, quid quaque die lucri damniue fecissent, literis designabãt, quæ Ephemerides dictæ: nã uetusti moris erat, unumquemque domesticã rationem totius uitæ suæ, per dies singulos adnotare. Cæsar autem in consulatu diurna

acta senatus & populi, publicari mandauit, testantia siue lætum quid, siue triste cecidisset. Fuitq; ex dignitate populi Romani, res illustres semper annalibus, quotidiana uerò diurnis actis mandare literis. Sed tametsi à rebus arduis ominosa dies deterreat, nõnulli tamen omnem hanc religionem ludificati sunt: prosperoque euentu contra uulgi opinionem minime obseruandam censuerunt. Claudius Cæsar cùm admoneretur, ne ante brumam copias in Aphricam transmitteret, nulla religionis cura feliciter transmisit. L. etiam Lucullus cùm contra Tigranem duceret legiones, nulla fati religione motus, quin pridie Nonas Octobris (quæ dies atra forte inciderat) contra innumerabiles Parthorum copias prælio decerneret, asserens se ex atro & lugubri felicissimũ illum diem facturum: nec euentus defuit: nam prælium ingressus, parua manu ingentes hostium copias incredibili felicitate superauit: militesque imperium auspiciumque sequuti suum, memorabili uictoria Tigranis regia & regno pariter potiti sunt. Dion quoque Syracusanus, contra Dionysium moturus, cùm luna eclipsim pateretur, et tota delitesceret, nullo prodigio aut ostẽto moratus fuit, quin eiecto tyranno, crudeli dominatu Syracusas liberaret. Quod de Pelopida dum cõtra Alexandrum Pheræum ducit, & alijs memoriæ proditum est. Romulo quoq;, licet felici augurio nato, in ortu tamen & obitu solem defecisse dicunt. Alexander uerò Macedo, ducturus cõtra Darium, cùm luna eclipsim pateretur, & ob id milites trepidarent, Aegyptios adsciuit uates, causásque defectionis expromere iussit: qui dum contra Persas dimicaturus, Iunio mense exercitum duceret, quod

apud

apud Macedones luctuosum erat, contempta religione feliciter dimicauit, asserēs mensem Iunium, secundum Maium appellari iußisse. Sunt tamen exempla Romanis, eandem diem luctuosam, & mox felicem intercedentibus annis euenisse. Nam qua die Crassus magno dedecore profligatus à Parthis, cæsus fuit, eadem, licet aliquot decursis annis, Ventidius Pacorum & Parthos singulari uictoria magnis cladibus interfecit: & die qua à Cimbris profligato exercitu, Romani cæsi fuere ingenti clade, eadem postea Lucullus contra Tigranem & Armenios, quos magna cæde debellauit, et castris exuit, gloriam tulit insignem. Augusto quoque Octauio, idem dies suscepti imperij primus, & uitæ supremus fuisse traditur. Quinto uerò Fuluio contigit, ut qua die priore anno ex prætura triumpharat, eadē postea de Liguribus bello uictis triumphans urbem iniret. Græci quoque qua die ad Platæas contra Mardonium feliciter dimicarunt, eadem, licet intercedentibus annis, ad Mycalen uicerunt. Sed sciendum, populum Romanum quoties hostium uim propulsarent, aut illatam iniuriam laceßiti depellerent, quo minus arma sumerent, & hostibus obuiam irent, nulla religione teneri, atrosque & euitabiles dies nullos censere: illosque tantum obseruare, cum inferenda in hostes arma, non propulsanda forent. Feriatis enim diebus, uim cuiquam inferre piaculare est, propulsare non utique. Illud etiam succurrit, ad octauum calendas Aprilis, Romanos lætitiæ diē colere, quem Hilaria nuncupant: quo tempore sol zodiaci peragrato spatio, per omnes signorum stationes ad nos reuertēs, longiores noctibus efficit dies: quibus festa solennia,

& ludos publicos, ac dies hilares concelebrant: quo mense mulieres Veneri sacrum facere, & myrto coronatas lauare tradunt. Athenis, Lunæ Hebdomadibus festos agere dies, & iuuenes conuiuari solenne fuit. Apud Indos erat patrius mos, ut quum dies primũ augeri incipiunt, rex cum regio comitatu ad flumen lauaturus accedat, equosque & nigros tauros dijs immolet, ueluti felices & fortunatos. Ipsi enim nigrum albo prætulerunt, & sanctius duxerunt: quodque Sextilibus calend. ex ueteribus domibus migrare, & nouas incolere Romani consuêrant: illasq; ueluti boni euentus & fortunatas obseruarunt. Neq; præterierim, diebus atris & infaustis, pontificũ iussu, non modò à bellis gerendis & reipub. cura, sed à rebus diuinis & sacrificijs deorum supersederi iussum: quippe diebus inauspicatis & ominosis nullum sacrificiũ rite fieri pontifices putarunt, nisi hordæ, hoc est, prægnantes immolarentur boues, quæ Hordales dies nuncupati: Romanosque à primis originibus ad primum Punicum bellum, ortus tantum & occasus dierum: postea meridiem, Accenso pronunciante, notare consueuisse: æuo postea subsequente, diem in horas, noctemque in uigilias diuisisse, ita ut maximam diem in duodecim, minimam uerò in decem horas partirentur. Noctẽ uerò ita metiti sunt, ut modò in horas duodecim, nunc in quatuor uigilias etiam longissimas noctes facili diuisione distinguerent: uesper, conticinium, aliàs intempestatem, gallicíniũ, & luciferum: sicut in ternas horas singulas uigilias pensitarent: diem uerò in luciferũ, mane, ortum, meridiem, & occasum: tametsi diem simul & noctem, nonnunquam in horas uigintiquatuor dimen-

mensas, ueteres obseruasse legamus: horamque balnei, hyeme nonam, æstate uerò octauam fuisse: ipsamque umbris postea & clepsydris notare cõsueisse, ita ut tribus clepsydris aut paulo plus, hora finiretur. Horarũ *quoq; duo genera fuere: nanque ex his quædam æquinoctiales, isomerinæ dictæ, quæ pro qualitate temporum, licet uniformes essent, diem à nocte dißimili numero uariarunt: aliæ temporales seu uulgares, quæ à* Græcis *cæricæ, quibus singuli dies æstu pariter atque hyeme, duodenis horis continentur.* Solaria *enim antiqui eo libramẽto habuere distincta, ut sexta diei hora, meridies: noctis quoq; sexta hora, media nox designaretur.* Quũ *enim lege naturæ radij solares, alij hyberni, alij æstiui sint, ita umbræ aliæ æquinoctiales, aliæ æstiuæ, aliæ hybernæ fuere.* Erãt *enim horologia figurata, et ea finitione descripta, uti æquinoctialis, brumalis, et solstitialis dies, in partes duodecim aßidue diuisus foret, horasque pro qualitate temporum & dierum, modo maiores, nunc minores, nonnunq̃ crescentes, aliquando breuiores ostenderent: quod commentũ* Anaximenes Milesius *excogitasse dicitur primus: quas quidem enũciare* Romanis *puerorũ munus erat.* Sed *quia de balneis mentio facta est, nõ omittendum, balnea apud maiores nocte, aut ante aurorã nulli patuisse, utq; sine metu cuiq̃ lauare liceret, à primis tenebris ad auroram sequẽtem clausa fuisse: siquidẽ noctu lauare ueteribus interdictũ erat.* Hadrianus *uerò* Cæsar *ante octauã, nisi ualetudine laboraret, publicis balneis neminem admisit.* Tempus*que lauandi à meridie ad uesperã destinauit, (quo tempore prostare meretricibus permissum,) lauacraque pro sexibus separauit.*

Alexander postea Seuerus, ne quid populo incommodaretur, nocturna cõceßit balnea, oleo pro luminibus præbito. Quæ cũ antea ꝓmiscua essent uiris æq; et mulieribus, ipse post Antoninũ philosophũ, lauacra mista summouit, sæpeque cum populo in thermis unà lauit: quod de T. Vespasiano legitur, ut plerunq; in thermis, admissa plebe, lauaret. Et licet à primis originibus, cũ pauca essent balnea, et nullius cultus, Romani raro lauarẽt, brachiaq; & crura labore fatigati tantũ abluerent, & toti nisi in nũdinis nõ lauarẽt: tamen post aliquot ætates, balnea & thermæ publicis usibus multimodæ fuerunt, magna mole & sumptu constructæ Alexãdrino & Numidico marmore, latis specularibus: mira cælatura & arte. Nam præter Agrippinas, Neronianas, Vespasiani & Titi, celebrãtur Domitianæ, Alexandrinæ, Gordianæ, Seuerianæ, Aurelianæ et Constantinianæ, solidißima structura & sumptu profuso: Constatq; Marcum Agrippã, ut populo placeret, centũ septuaginta balnea, seu lacus in prouinciarũ formam, Romæ gratuita præbuisse: in quibus etsi calda prius abluerent, postea ut à balneis corpora multa frigida stringerẽt, constitutum ferunt: nec prius ungi, nisi lauissent: cumq; pro singulis olim daretur quadrans, D. Antoninus ob popularem gratiam balneum sine mercede exhibuit. Commodus uerò imperator, tãto studio balnea prosequutus fuit, ut septies atq; octies diebus singulis lauaret. Quod de Gordiano et Galeno proditum est, qui æstate quinquies, hyeme uerò bis in die lauêre. Illud certè satis constat, Carthaginiensibus distincta fuisse balnea, patritiorũ & plebeiorum: moremq; præualuisse, ut in quibus patritij lauabãt, ad illa plebeij

beij non accederent. Græcis uerò cõtrà: nulla enim distinctio ordinis fuit aut personarum: diuites nanque cum pauperibus lauare et patritios cum plebeijs nullo discrimine licebat. In quibus tãta plerunq; hominum cuiusque ordinis concurrebat turba, ut balneatores, si uulgi maior uis ingrueret, pertæsi frequentiã, æræ granum quod uertigines facit, carbonibus inijcerent, ut tædio odoris diffugerent. Germani uerò nõ in balneis, sed fluminibus lauabant. Ideo nandi periti, & summi urinatores habiti. Si quando tamen lauarent balneis, calda abluebantur, lautiq; uescebantur. Dardanis & Illyrijs ter solùm lauare permittitur, primò scilicet natali die, secundò in nuptijs, tertiò in obitu cuiusq;. Lusitanis frigida tantũ lauare licet, sicut Spartanis, quibus calda corpus abluere uetitũ est: quos cùm Apollonius Tyaneus molles & unguento delibutos uideret, aduocatis ephoris, balnea interdixit, senectam hominum calida approbans balnea. Cumq; Ephesij balneis præpositum lapidibus appeterent, quòd illa non calefecisset, summopere restitit, cùm frigida lauare satius duceret. Aethiopes Macrobij fonte abluuntur, in quo loti, perinde ac oleo uncti, membris agiles fiũt & uiolam olent. Scythæ nullo fonte lauant, sed uxoribus aquam fundentibus, corpora scabro lapide conterunt, cupresso, cedro, & thuris ligno confricãtes. Assyrijs licet lauare diebus singulis peculiare sit, tamen à coitu & in morte præcipuum. Apud Celtiberos uerò obseruatum est, ut in balneis non aqua, sed lotio diu seruato lauent, dentesq; & gingiuas pumicẽt: quod & Cantabri factitarunt, hanc optimam curationem, & exhaustis uiribus mirè proficere arbitrati.

Locus Martialis in distichis elucidatur, in quo pleriq; interpretes grammatici lapsi sunt. Caput XXI.

NICOLAVS Perottus Sypontinus præsul, homo fuit accurato ingenio, et lectione multa exercitus: eum Domitius Calderinus uir, ut in ea tempestate, doctus, & æmulatione doctrinæ, & morum dißimilitudine osum habebat: iurgijsq; & conuicijs apud suos sectatores plerunque incessebat, sæpiusq; apud studiosos in inuidiam illum crimenq; uocabat: &, ut sunt ferè ingenia, in explicandis autoribus siquid in controuersiã ueniret, uterq; potius, quo pacto diuersus ab altero dissentiret, q̃ quid ueræ lectionis esset, rimabatur. Cùm autẽ in scholis Romæ eodem tempore Martialis apophoreta publicè lectitarent, cuius hoc distichon fuit:

» In precio scopas testatur palma fuisse,
» Ocia sed scopis nunc analecta dabunt:

Ita istos uersus uterque interpretatus est, ut post multa deblacterata uerba, uix aliquem sensum illorũ dictis elicere queas, cùm modò mendum in uersu postremo fuisse alter asseueret, & pro ocia, preciũ poni oportere, modò asarota, non ab a primitiua, sed intentiua dicta esse affirmet: alter ita pleraque nugalia iurgijs & maledictis plena effundat, ut equidẽ singula enarrare et referre pigeat. Qui uersus si pẽsitati rectè fuerint, absque multo uerborum uolumine, plani expeditique fient. Cùm enim analecta reliquias esse ciborum, qui è mensa cadunt in pauimentũ, nemo dubitet, ipsaque purgamenta cœnæ, quæque euerri solent, in pauimẽtis, ueluti ibi relicta essent, è paruulis minutisq; testulis per calculos colore distinctos, opere lithostroto ita effingi, ut uera uideantur, Plinius autor sit: atque ideo

ideo asarota quasi inuerribilia dicta: qppe cùm σάρον græcè scopa dicatur: non ab re, ipsa nunc analecta seu purgamenta, ocia scopis dare autor affirmat: cùm ea in pauimẽto è paruis testulis efficta, talia forent, ut scopis euerri nullo modo ualeant, & ideo ocia scopis dare necesse sit, cùm his euerrendis nullus scoparum usus foret. Ipsi uerò pertinaci odio dißidentes, non quæ effingi solebant purgamenta cœnæ, cogitarunt: sed de ueris analectis & reliquijs cœnarum disceptantes, quæ cadunt è mensa, in assequendo autoris sensu multipliciter laborarũt. Depicta ergo purgamẽta cœnæ, in solo hærere dixit, ut ocia scopis dare necesse foret: quem sensum ita expositum, apertè liquere, neminem fallit.

Exempla legis Iuliæ & Papiæ, quibus quæ lege Iulia indulta erant, lege Papia fuere prohibita.
Caput XXII.

QVOD lege Iulia de maritandis ordinibus apud ueteres cautum fuit, ut hi quibus uigor iuuenilis foret, primo flore ætatis ad uxores ducendas, liberosque educandos propagandamque sobolem non solùm præmijs inuitati, sed pœna deterriti cogerentur: id lege Papia & Pompeia certo ætatis gradu interdictum erat: quippe sexagenarijs, & supra eam ætatem ducere uxores, fuit hac lege uetitũ. Turpe enim uisum est, & fœdißima res senectuti, ut quibus ad eam ætatẽ sors liberos non dedisset, aut cælibes uixissent, his quasi emeritis, ætate affecta, aliunde liberos quærere libido foret. Hanc postea legem Cl. Cæsar abrogauit: nam sexagenarios & ultra, liberos gignere, et prolis causa ad coniugiũ admitti, decere arbitratus est. Rursus quod eadẽ lex Iulia cauit, quòd si liberta quæ patrono nupsit,

eo inuito, ab eo diuertisset, non modo post diuortiũ alii nubere, inuito patrono, prohibetur: sed patroni coniugium ita lex tutata est, & ratum habuit, ut eo etiã nolente, alterius coniugij facultatem eripuerit. Id etiam lege Papia inhibitum fuit: siquidem senatorem eiusq; liberos libertinas ducere uxores, perpetua constitutione prohibuit, ita ut inter uirum senatoriũ & libertam, aut libertini status mulierem, nullũ matrimoniũ censuerit esse, senatorium uidelicet sanguinem libertino admistũ, quasi contagio pollui arbitrata. Eademq; lege Papia, certa delatoribus præmia constituta sunt: nam quum facinorosi & perditi homines clandestina facinora admitterent, quæ ad aliorum perniciem & commune tendebant exitium, utileq; uideretur, plures delatores esse, qui offensas specularẽtur in principem, ne quid impune perditißimi homines moliri possent, delatoribus certa præmia constituit: eáque quum dimidiũ illatæ mulctæ antea fuissent, Nero princeps delatorum licentiam uolens comprimere, eadem præmia ad quartas reuocauit: quare quadruplatores dicti, quòd quartã partem de proscriptorum bonis, quos detulerant, consequerentur. Tiberius uerò Cæsar, causa præcipui quæstus, tantũ delatoribus tribuit, ut nemini fidem abrogaret, siue quid ueri, siue uani referrent. Nam ebriorum sermo excipiebatur, simplicitas iocantium, & quodcunque dictum capite & fortunis luebatur, adeò ut capitale esset, circa Augusti simulachrũ seruum cecidisse, uestem mutasse, effigiemque impressam nũmo uel annulo, latrinæ aut lupanari intulisse, dictum factumque eius aliqua æstimatione læsisse: ita ut primores senatus, & magna hominum uis infimas dela-

delationes exercerẽt. Cumq; senatus de præmijs accusatorum abrogandis aliquando agendũ putaret, Tiberius dictitans iura subuerti, si custodes legum amouerentur, tantum licentiæ delatoribus dedit, ut plerique criminis postulati, ante iudicium supplicium præuenerint. Vitellius quoq; delatos mathematicos, inauditos capite puniuit. Domitianus dum rapinis intendit animum, ita aures delatoribus patefecit, ut nihil cuiquam tutum esset, delatorq; delatorem timeret, & causidici causarũ actionibus posthabitis, ad delationes se conferrẽt. Quod de Constantino traditur, ut delatores omni tempore admitteret, eosque ingẽti studio foueret. Non sic Vespasianus & Titus, qui adeò illos insectati fuerũt & odio ꝑsequuti, uelut publico exitio destinatos, ut flagellis cæsos per amphitheatri arenam spectandos traducerent, ut pœnis coerciti, à noxijs deferendis abstinerent. Pius uerò Antoninus delatores, si non probarent, capitali pœna affecit: si probarent, oblato præmio, dimisit infames. Idem factum memoratur de Opilio Macrino imperatore, ut delatores minime admitteret, sed undiq; conquisitos, pœnis & dãno mulctaret. Fuitque ueteri sanctione constitutũ, ut neq; mulieri, neque damnato criminis, neque militi, aut ueteranis, neque uiris clarißimis ob dignitatem, criminosum deferre licitum esset. Fertur Dionysius tyrãnus cùm in ciues nullo placatiore animo esset, Sagogidas dispositos habuisse, qui singulorũ dicta factaq; referrent. Circa patroni quoque ad bona liberti admißionem, & patronatus iura eadem lex satis cõmodè prouidit: nam si libertus, cui centum millium sestertiorũ census fuisset, duos, unúmue liberos post obitum

reliquiſſet, ad uirilem bonorum partem patronũ admittebat: ſi uerò tres aut ultra haberet filios ſuperſtites, nihil ex bonis liberti hac lege patrono debebatur. Fuere quoq; & alia legis Papiæ ſalubriter conſtituta, inter quæ ut uiginti Veſtales uirgines, quæ ſacri & æterni ignis perennẽ curam agerent, pontificis maximi ſcitu ad ſacerdotium eligerentur, & cooptarẽtur: utq; nemo ad honores magiſtratúsue admitteretur, niſi ciuis effici aut ciuitate donari antea meruiſſet. Propterea Marco Perpennæ probrum obiectum fuit, falſóque conſul fuiſſe creditus eſt, quòd contra legem Papiam, priuſquã admitteretur ad ciuitatẽ, conſul factus fuit. Procedente mox tempore, cùm ius ciuitatis paßim & ſine delectu etiã infimæ ſortis hominibus daretur, idq; fœdum, neq; ex imperij maieſtate uiſum foret, lege Papia cautũ eſt, ut peregrini urbe Romana uti prohiberentur, ad eamque alienigeni non admitterentur. Sed quanuis lex Iulia libertinarum cõiugia priori conſtitutione admiſerit, lapſis poſtea temporibus eadẽ lex, libertinas & ludicram aut ſcenã exercentes, ſenatorio uiro admiſceri graui pœna interdixit, uidelicet, ne ſenatorius ordo cõtagio libertinarũ pollueretur. Verba
» ex ea lege hæc ſunt: Qui ſenator eſt, quiue filius, ne-
» póſue ex filio, pronepóſue ex filia natus, cuius eorum
» eſt, éritue, ne quis eorum ſponſam uxorẽ neſciens dolo
» malo habeto libertinã, aut eam quæ ipſa cuiúſue pa-
» ter matérue, artem ludicram facit, fecéritue, ſpõſa nu-
» ptáue ſciens dolo malo eſto. Néue quis eorũ dolo malo
» ſciẽs, ſponſam uxorémue habeto. Hactenus lex Iulia.
Poſt aliquot uerò ætates, Aurel. Cæſar conſtitutiones legis Papiæ uelut uaniſsimas induxit, & abrogauit.

Cl. uerò

Claudius uero Cæsar adeò liberarum mulierum, quæ seruis nubunt, coniugiũ odio prosequutus fuit, ut præter legem ingenuitatis, præterq́ue instituta maiorum, filios inde editos, non ingenuæ conditionis, sed libertinos esse, iuraq́ue libertorum nancisci & ingenuitatis amittere, lege sanciuerit: ipsaq́ue si maritus ignorasset, serua esset: si uero conscius fuisset, liberta. Diuus uero Vespasianus statuit edicto, ut libera quæ se alieno seruo iunxisset, ancilla haberetur: contrà uero alia cõstitutione cauit, ut si serua mulier hac lege uæniret, ne prostitueretur: si contra legem uẽditionis prostituta foret, ut esset libera: prostituensq́ue, ius patronatus non haberet. Aegyptijs autem nullus ex serua genitus habetur seruus aut illegitimus: quia solum patrem ingenuitatem & genus præstare, matrem uero natalibus nihil conferre putabant. Pericles autem Athenis autor fuit, ut qui ex serua, aut non legitimo coniugio nati essent, uel turpi nota affecti forent, ciuium non haberentur numero, sed externorum.

Quod ius, quæúe potestas dictatoris Romæ & exteris fuerit, & à quibus dici & quanto tempore debuerit.

Caput XXIIII.

QVI DE creando dictatore exploratum ius habuere, hoc quoque adnotarunt, dictatorem dici qui apud ueteres magister populi uocabatur: idq́ue libris auguralibus extare, magno argumento, quòd ab eo magister equitum dicitur. In eo enim ius maiestatis, & totius imperij fuit, cuius ductu & auspicio sæpe respublica & imperium stetit, quem magistratum ex Albanis deductum autumant: plerique à Græcis, quos illi ἀισυμνῆτας, aut à Lacedæmonijs quos ἁρμοστὰς, Thes-

ſali Archos dixere, qui parem regiæ dignitati poteſta tem habent. Hedui Vergobretum, ſummum magiſtratum, qui uitæ necisq́ue imperium tenet: Iberi, Ibem uocãt: Pœni Sufetem, Aegyptij Diæcetem, qui poſt regem totius regiæ curationem habet: ſicut apud Perſas Magiſtanes & Chiliarchus. Hi uero Aeſymnetæ ueluti tyrãni quãdoque imperitarũt, qualem Mitylenæi Pittacũ elegêre: & Hipparchi apud eoſdem, & Trallianis Aſiarchæ: apud Magnetes Magnetarches: ab Achæis Diorigius & Demiurgus, à Thebanis Archinus, ab Oſcis Medix ſũmi magiſtratus appellati: apud Carthaginiẽſes Dionyſiarchus, Capuæ Mediatuticus, Neapoli Demarchus, Tarẽti Democrates, in Cappadocia Satrapes, in Paphlagonia Dynaſtes, apud Longobardos Exarchus, Cretẽſibus Coſmi fuere, qui uice regum impetarunt: quibus in uſu erat, ut nunquam caput raſitarent, ſed barbam capillumq́ue ſummitterent: ſicut Platæenſium princeps, ferrum tangere, aut aliam ueſtem quàm candidam induere, perpetua lege uetabatur. Perſis unus rex ſummæ poteſtatis, perpetuo præerat, & nunquam niſi morte mutabatur. Argis licet unus foret, tamen annis ſingulis amoueri ſeruatum. Athenienſes quum regali antea regerentur imperio, poſtea regio dominatu abrogato, libertatem tuentes, popularem ſtatum delegere. Apud Lacedæmonios uero, qui ſummum gerebat imperium, aliquãdo rex fuit, qui ex Heraclidarum genere eligebatur, ex quo nouiſſimi Spartæ regnarunt imperio illibato: aut ex Eurycionitidis & Agidis familia: ſæpius duo ex ſtirpe Procli & Euriſthenis prognatis Herculis, ex quarum alteri in alteram tranſire non licebat: qui tamen

men non ut reges summum ius habebant, quia iuris omnis publici potestas penes senatum erat. Sic in Papho ex Cinirasorum gente, & Athenis ex Erichthei stirpe magistratus ad sacra Cereris fiebant. In Ionia quoque nisi ex Codri progenie fieri rex nemo poterat: & apud Milesios nisi ex Scamandri Hectoris filij, & Ascanij Aeneæ. Idem apud Marcomannos & Quados, ex Marobudui & Tudri genere, exemplo Rheginorum, quibus princeps ex Messeniorum stirpe fit. Persici quoque reges ex Achemenidarum familia soli fiunt. Et apud Siculos ex Teline prognati, inferorum deorum longo tempore sacrificuli erant, qui à duobus quæstoribus regi solebant summæ potestatis, uno Lilybætano, altero Syracusano. Etiam Corinthi Bacchiadum familia annis ducentis imperitauit, quos Cypselus tyrannus postea exegit, cuius factionis Demaratus & Tarquinius domo eiecti, regnum Romæ tenuerunt. Nonnunquam seniores & nobilißimi popularium, Lacedæmonijs amplißimum gessere magistratum. Parthi quandoque ex duobus collegijs, cognatorum scilicet & magorum, binos reges crearunt. In Meroë nemo summum gerebat imperium, nisi qui præualido corpore cæteris antestaret. Gordij regem, quamobesum & præpinguem esse uoluere, quod ex corporis mole animi indolem dijudicarent. Apud Medos, nisi qui uiribus excelleret, præcipuoque robore cæteris emineret, iure gentis nemo rex eligitur, & in Libya solum qui citißimo cursu ualeret, pro rege imperitauit: sicut apud Catheos Indicam gentem, qui insigni corporis forma cæteris anteiret: in quo traditur

mirum, ex tot millibus armatorum, quos Xerxes in Græciam duxit, neminem sibi corporis magnitudine aut specie præstitisse. Aethiopes quoque, si quando regiæ stirpis uir deesset, maximarum uirium, quique opibus & robore præcelleret, regem eligebant. Sidonij contrà: nam nisi regia stirpe ortus foret, neminẽ dominari sinunt. Sabæis post constitutum regem, primus ex nobilioribus iure gentis, ad successionem aspirat regni: cui hoc proprium est, ut extra septa prodire non audeat, quo uenerationis plus inesset: quod si extra regiam conspicitur, lapidibus impetitur. Fuitque obseruatum in Taprobane, ut qui liberos haberet, in regem assumi non posset, ne regnum hæreditario iure sibi uendicaret: & apud Germanos, ut ex generis nobilitate rex fieret, dux uero ex uirtute: apud Persas uero, ut rex fiat nemo, nisi qui magorum disciplinis imbutus esset, quibus nefas erat, illegitimum tenere regnum, si legitimus superuiueret: utque in regem assumptus, in principio dominatus, quodcunque optaret à populo donum ferat. Proditumq; memoriæ est, Sitonum gentibus iuxta Sueuos & Germanos, uetusto more, non uirum, sed fœminam dominari: Regiumque nomen, tam Græcis quàm Romanis longo tempore inuisum fuisse, à nullisque in Græcia ursurpatum, nisi à Philippi & Alexandri posteris: atque ex Alexandri ducibus Eumene uiuente, neminem regium nomen sibi uendicasse: sed præfectos appellari solitos, donec Eumene defuncto, Athenienses Antigono & Demetrio immodice obsequẽtes, inter plurimos honores regium illis nomẽ, uelut altius fastigium, detulere: licet Sicyonijs primum Aegialeum regnum in Græcia tenuisse,

multi

multi asseuerent. Romani quoque socium atque amicum, nisi benemeritos & magnis officijs deuinctos, nullos appellarunt. Et tametsi democratiam, hoc est, popularem potentiam, aliqui præcipue commēdarint: & alij aristocratiam, id est optimatium regimen: tamen unius imperium pietate & religione inclytum, sub quo non grauis dominatus, sed iustum & legitimum imperium esset, omnium consensu præferebatur cæteris. Eum ergo dictatorem primo, uel ab uno ex consulibus autoritate patrum, etiam sine populo, uel ex senatusconsulto, aut ex scitu plebis à populo, uel à consulibus iussu populi, & si inter consules non conuenit, sortiri eum qui dicat, uel à tribunis militum consulari potestate, nonnunquam à prætore dici licebat. Quotiesque alteri ex consulibus dicendi dictatorem potestas fuit, semper illi qui fasces haberet: & non nisi uirum consularem, & in foro Romano, oriente nocte, & silentio dicere licuit. Tametsi consularem siue collegam dixisse, & prætores ante consulatum sæpe dictos fuisse compertum sit. Poteratque secundo, tertio, & deinceps idem dictator dici. Inde quia dictus esset, non creatus, nec comitijs electus, ut reliqui magistratus, dictatorem dici uolunt: qui non apud Romanos tantum, sed Carthaginiēses, Fidenates, Lauinienses, Albanos, Thusculanos, Samnites & omne ferè Latium, multæ erat potestatis & summi imperij. Is autem dictator simul atque dictus erat, magistrum equitum uelut imperij socium nominabat, cui summa rei bellicæ dabatur. Tametsi à senatu uel populo unà plerunque dictos inueniamus. Titum Largium bello Latino quum in ancipiti terrore esset senatus, dicta-

torem & unà Spurium Caßium magistrum equitum dixit, qui uelut magister consiliorum dictatori aderat, atque ad ipsius præscriptum parere oportebat, ita ut si quando abesse contingeret, eius uices gerere & munia obire posset. Et licet ante Quintum Fabium Maximum, neminem nisi à senatu uel consule dictum inueniamus: tamen secundo Punico bello quum acerrimo prælio & maximo respublica afflictaretur, nouo exemplo populus sine patribus (quod nunquam factum antea) eundem Fabium dictatorem et Quintum Minutium magistrum equitum dixit. Cumque à principio patritij tantum & consulares dicerentur, haud longis post temporibus, plebeios dictos comperimus. Cum enim omne nomen Hetruscum Tarquiniensibus & Faliscis ducibus, infesto exercitu in Romanos copias admouerent, aduersus tantam belli molem, primus de plebe dictator dictus Caius Martius Rutilius fuit, qui magistrum equitum Caium Plautium de plebe hominem sibi cooptauit: & exinde ius arbitriumque dictatoris creandi, senatui populoque tributum est, donec procedente tempore, Cornelius Sylla, qui uictam armis rempublicam in dominationem uertit, contra mores institutaque maiorum, dictatorem seipsum dixit, illiusque imperium in annos centum sibi prorogauit. Quo exemplo Caius Cæsar perpetuæ dictaturæ munus sibi uendicauit. Erat igitur summum dictatoris imperium: nam & capite mulctare, & consulatu deijcere, honoresque alijs abrogare, alijs conferre poterat. Qui tantæ potestatis erat, ut liceret ei sine senatus aut populi concilio, Romanos ciues in uincla conijcere, atque indemnatos

mor-

morte afficere: nam salus ciuium uniuersorum, ius de tergo nitaque, leges, iudicis libertas, aræ, foci & dij penates: insuper bona coniugis, & liberorum pudor, pudicitia, eius tutelæ, potestati, fideique credebantur: cognationeis quoque, capita rerum habere, in exilium agere, bonis interdicere, capite mulctare, bellum, pacem, fœdera societatesque, etiam iniussu populi facere & dirimere, sui arbitrij & iuris erat. Nam si quid collibuisset, siue delectum habere, siue ad hostes ducere, aut aliquos auxilio iuuare, ipsius dicto parêre oportebat, cuius erat arbitrium pro numine: nullique prouocare licebat. Neque enim ut in consulibus, qui pari sunt potestate, & iisdem auspicijs creati, alterius auxilium sperare licebat. Denique dictatore creato, omnium iurisdictio cessat & conniuet: consules, prætores, ædilesque & magistratus sub illius imperio conticescunt, præter tribunos plebis. Illique non duodecim fasces, ut consuli, sed quatuor & uiginti lictores cum securibus fascibusque apparebant. qui etiam tantæ maiestatis erat, ut si quando in consulis prouinciam iret, ut supremus ordo notaretur, sine lictoribus, aut aliquo insigni honorum, consul ueritus maiestatem uiri, solus procedebat, priuatusque ubi dictator erat, & sine magistratu cẽsebatur. Et quia maximum dictatoris imperium potestasque imperiosa erat, pactiones uel fœdera iniussu suo inita, nullarum uirium fuisse liquet: illaque suo iussu abrogari poterãt & induci. Sed quanuis eò excellentiæ creuerit dictator, ut summum teneret imperiũ, præcipuaq; maiestate polleret, ipsi tamen equo uehi minime ius erat. Id enim ueteri lege exceptum fuerat: scilicet, ut inhibita

nimia potestate, tantus honor aliquo fine præscriptus populi suffragio indigeret. Ideo si quando in expeditionem eques ire uellet, ut equum sibi ascendere liceret, ad populum ferebat: exque permissu populi equo uehi poterat. Quod tamen Cato iunior, licet in summo esset magistratu, minimè curauit: nam maxima itinera & longas uias pedibus semper, nonnunquam cãtherio sarcinis adoperto, obiuit expeditus: sicut de Agesilao proditur. Cumque ad sex menses dictaturæ munus antea præfinitum foret, multos debellatis & domitis hostibus, & munere absoluto, citra mensem dictatura excesßisse comperimus: nonnullis etiam ultra annum, per denos uicenosque dies, prorogatam fuisse: alios oblatum dictaturæ munus renunciasse, sicut de Terentio Varrone, qui ad Cannas insigni strage profligatus fuit, proditum est: alios cum dictatura simul consulatum gesßisse, quod de Sylla & Cæsare legimus. Quotiesque se abdicare & munere absolui uolebat, prius magistrum equitum abire magistratu necessum erat, ne dictatore desito, equitum magister, qui proximum gerebat imperium, in summo solus honore aliquid moliretur. Neque ante dictatura abdicare illum sinebant, quàm iussu patrum prius consulibus creatis, qui reipublicæ præessent, imperium dimitteret: quo dimisso, postquam honore abijt, pauca & modice loquutus, à populo & primoribus patrum frequenti amicorum officio stipatus, cum gratulatione & gaudio domum deducebatur: quod ferè omnibus magistratibus commune fuit: nisi quod Cicero discessurus consulatu, de rebus à se gestis, à Q. Marcello prohibitus est cõcionari. Proditum tamen memoriæ est, quosdam

dam deposita dictatura, se consules dixisse (quanuis pessimo exemplo) & cum collega consulatum gessisse. Quod malum ne serperet latius, tam consulto senatus, quàm tacito consensu sublatum fuit. Illud certe conuenit inter omnes, dictatorem sine magistro equitum creari non licere. Sicut enim à prima antiquitate tribunus celerum regi aderat, cuius ope rex nitebatur, & legatus consuli, ac prætori quæstor auxilio & adiumento erant: sic dictatori magister equitum, & imperatori præfectus prætorio: quibus absentibus, hi quasi suffecti, honori præsidioque erant: ut si quando abesse, aut grauiori morbo laborare contingeret, ipsorum uicem gererent, & munia obirent, ac quædam inter eos societas & coniunctio imperij, uirtutis & ignauiæ cuiusque testes forent. Apud Lacedæmonios à Lycurgo institutum ferunt, ut octo & uiginti seniores regi adessent, ac duo propinquiores, & contubernales, quos ipse elegerat, qui Phytij appellantur: ut si quid casurum foret, animaduerterent, ipsiusque munia & officium obirent. Nonnunquam ephori in expeditionem profecto regi custodem & imperij socium dedère, tametsi augur perpetuus regum assessor foret. In Meroë rex quadraginta rectores accipit. Getæ Cogeonum qui regi adesset fecere, qui tantæ dignationis erat, ut diuina mente præditus haberetur. Apud Abateos, qui intimus regi præsto aderat, frater dicebatur, qui prudentia anteibat cæteris. Sed quod est de præfecto prætorio dictum, animaduertendum, temporis cursu procedente, ex longo interuallo à Cæsaribus fuisse institutum, ut qui senator esset, ad præfecturam prætorij euehi non posset: qui quum per sena-

tum antea eligeretur, Augustus Cæsar habitu suffragiorum suspecto, statuit ut præfectus prætorio, de numero prætorum sorte eligeretur. cui, dum assumitur, princeps gladium præcingit pro imperio & potestate. In quo fertur egregium Traiani uerbum, dum præfecto prætorio ensem cingeret, ut si iuste imperaret, pro se: sin iniuste, contra se illũ sumeret, admonentis. Cumque antea unus foret, Commodus imperator, uelut nimiæ potentiæ, duos esse uoluit, eam potestatem uelut in partes diuisam, tutiorem arbitratus: quo etiam tempore tres præfecti prætorio fuere, donec Seuerus Alexander imperator, ne non senator de senatore iudicaret, præfectos prætorio senatores iußit esse: ad eos enim senatorum cognitio, & iudicium, ius'que & animaduersio spectauit. Heliogabalus uero adeo præfecturam inquinauit, ut saltatorem & histrionicam professum, præfectum prætorij faceret.

Quid mina, quid drachma, quid aßis, denarius, sestertium & talentum apud gentes diuersas ualuerit.

Caput XXIIII.

IN Heautontimorumeno Terẽtij comici, Chremes Menedemo consilium dans, ut amãti filio, quamminimo dispendio consulat, ipsum his uerbis affatur:

Et tibi perdere
Talentum hoc pacto satius est, quàm illo minam.

Putabant nonnulli studiosi, minam modicæ summæ monetam fuisse, ita ut uix denarij pondus æquaret, quod ferè ex sensu uerborum constare uidebatur: sed cum in pleraque non ignobilium autorum lectione uersaremur, inuenimus minarũ diuersa genera qualitatesq; multiplices, ita ut nummorum inexplicabiles

spe-

species perscrutati, in magnis uersaremur angustijs, cum summa esset dissensio, nihilq; explorati animaduerti diffinirique posset. Nam minarum quasdam ex drachmis septuaginta quinque cōstare legimus, quasdam Atticas, quarum sexaginta paruum talentum efficiunt: aliquam ponderis maioris, quæ ex centum ferè & uiginti denarijs fit: aliam apud Athenienses septuaginta trium drachmarum numero taxari: nonnullas Euboicas, quarum septuaginta Babylonicum efficiunt talentum. Ex quo iudicare licet, non tam modici ualoris minam apud priscos fuisse. Ea enim μνᾶ dicitur Græce, quæ tum nummi, tum libræ nomen habet: apud quos siclus sexaginta communi æstimatione appendebat, qui obolos mille ducentos pariunt. Nam uiginti obolos siclum efficere haud dubium est. Drachmarum quoq; multiplicia fuere genera: ex quibus aliquæ denos efficiunt asses, aliquarum duæ & dimidiata integrum sestertium: cōstititque drachmam Atticam & argenteum denarium Romanum, paris æstimationis fuisse: nummumque, drachmam & denarium idem ualuisse: quanuis alij cōtrà, qui duas drachmas & dimidiam, decem nummos nostrates efficere cōtendunt. Dion uero drachmas pro aßibus accipit: centumque drachmas, centum denarijs argenteis æquari censuit, qui libram efficiunt, quod Plutarchus & alij testati sunt. Cōmuni tamen æstimatione, drachma sex obolis, aut æreis signatis appendebat, qui singuli quaternis quadrātibus ualebant: obolus uero sex siliquas. Siliquamq; & scrupulū idē esse opinati sunt, drachmámque in pōderibus partem unciæ octauam fecisse: cōtinere enim scrupulos tres, siliquas uero octodecim: nam

singulos scrupulos, sex siliquas habere cōstitit. Drachma tamen Aeginensium maior Attica, decem obolis permutabatur. Denariorum quoque diuersa fuere genera: nam & denos asses singulos pondo denarios efficere legimus, quod æs graue dicebatur, unde ex decem æreis denarius: duosq́ue cistophoros, denarij pondus pendere. Nonnulli denarium ex siliquis uigintiquatuor confecere: alij ex octodecim: drachmamq́ue & denarium idem esse, sexq́ue millia denariorum integrum solidum efficere, & hoc esse talentum Achaicum, arbitrati sunt. Primo tamen Punico bello, populus Romanus cum ærarium laboraret, asses unciales fecit, placuitq́ue æreum denarium sedecim aßibus permutari, quinarium octonis, sestertium uero quaternis aßibus ualere: ita ut sestertius nummus drachmas quaternas faceret. Notaq́; denariorum, bigæ & quadrigæ fuere: quare bigati & quadrigati dicti. Postea uero lege à Papyrio lata, asses semiunciales facti. In militari uero stipendio, denarius pro aßibus decem militibus dabatur. Antea uero libralis aßis, & dipondius æquè appendebat. Quo autem tempore decemuiri legum ferendarum causa imperitarunt, Romani librarijs aßibus usi fuere: tametsi Q. Fabius Maximus asses triunciales fecisse dicatur. Cumq́ue secundo Punico bello, librarij asses fierent, ut populus ære alieno non magno incommodo leuaretur, debitaq́ue exoluerentur, ex singulis aßibus librarijs, senos percussere, ita ut ex librarijs sextarij fierent, qui demptis tribus uncijs, tantundem ualerent. Plerunque tamen compertum est, denos asses pondo singulas libras efficere. Sed tamen assem minorem esse monetam, & haud

multo

multo æstimari, argumẽto est, quòd in mulcta à prætore irrogãda, bos centußibus æstimabatur, ouis uero decußibus. Hos tamen asses Græci obolos, alij stipes dixere, quos exigui ualoris fuisse haud dubie constat: nam singuli quaternis aßibus ualebant, & octo chalcis: tametsi Plinius decem chalcis obolum æstimari dixerit. Treis enim obolus frequens continet siliquas, nonnunquam sex: ea enim quadragesimam supra centesimam partem unciæ facit. Eratq́ue semiobolus, diobolus, triobolus: qui etiam quadrantes, dichalca & trichalca dicti. Oboliq́ue nomen tulit, quòd uetus Atheniensium nummus obeliscum incussum habuit. Sestertiorum uero quidam maiores, alij minores fuere: qui ex quaternis aßibus constabãt. Erat enim is sestertius quarta denarij pars, quo tempore decußis ualebat: ex quibus apparet, ex sedecim quoque aßibus denarium constare: duasq́ue drachmas & dimidiam, sestertium conflare. Alij ex duobus aßibus & tertio semisse sestertium efficiunt, quem minimum appellant, quia non duos asses tantum, sed semissem quoque tertij aßis continebat. Fuit enim illius multiplex uariáque natura. Eiusmodi sestertios fuisse opinamur, quos Iulius Cæsar nouißimo testamento suo uiritim trecentos populo legauit, cum amplioris summæ neque erogari potuissent, & ad exhibendum singulis tantam pecuniam uix ullius sufficerent facultates. Maior uero ex centum drachmis Achaicis seu denarijs constabat. Romani uero ex argenti libra aut paulo infra, tria efficiunt sestertia, ita ut centum sestertia libris triginta argenti appẽderent. Alij sestertium ex dipondio & semisse conficiũt, qui duas libras & dimidiã facit.

Quare uigintiquatuor sestertia talentum Atticum efficere relatum est, quod (teste Varrone) sexaginta argenti libris taxabatur: quò fit, ut eiusmodi sestertius nummus duas libras & dimidiam cõtineat. Sunt qui putent ex auri libra quadraginta millia ærium signari, quod & Plinius arbitratus est. Mille quoq; sestertijs unum aureum cõputari, nouißimis Cæsarum temporibus, à iureconsultis legem Papiam interpretantibus relatum accepimus: is autem aureus, chrysius dicebatur: quorum septuagintaquinque in singulas expẽdebant libras. Præter quos fuere stateres aurei, qui mina permutabantur: alij argentei, quorum decem chrysium efficiunt. Talentum quoque ueteribus multiplex fuisse inuenimus, nec unius generis, sed aliud Atticum, sex millium denariorum: aliud Alexandrinum, duodecim: Neapolitanũ sex, Syracusanum trium summã non exceßit, Euboicum uero quatuor millium Romanæ monetæ, Achaicum etiam sex millium fuisse asserunt: præter quod fuit Ptolemaicum, Syrium, & Antiochenum, & Babylonium, qnod duabus minis Atticis taxabatur. Erantque talentorum species multimodæ, ita ut sicut libra & põdo non æqua omnibus, ita dißimilia talenta fuerint. Est tamen proditum memoriæ, ex mille sestertijs talenta Attica paulo minus quadraginta effici, ex qua adnumeratione fit, ex uigintiquinque sestertijs talẽtum Atticum conflari: communi tamen æstimatione, talentum decuplo maius mina taxabatur. Autor item est Priscianus, talentum paruum minarum sexaginta: magnum uero, octoginta trium, & unciarum quatuor: Atticum uero magnum talẽtum, octoginta libris Romanis ponderibus pen-

pẽdere: paruum uero, sexaginta minis Atticis taxari. Procedente mox tempore, talentum Atticum uigintiquatuor sestertijs Romanus æstimatum fuit. ea summa est uigintiquatuor nummorum millium: siquidem mille nummi, Romanorũ quoq; sestertium efficiũt. Quinetiam Atticũ talentum quandoq; sedecim sestertijs taxari Varro significat: Aegyptiumq́; octoginta põderibus pendere. In tributorũ uero taxatione adhibitum Romanis talentũ, haud minus põdo octoginta Romanis ponderibus pẽdebat. Cuius generis talẽta, cum leges pacis Antiocho datæ sunt, Romanis æquis pẽsionibus exhibita fuere. Idemq́; in uectigalibus & portorijs seruari cõperimus. In qua quidẽ re fuit memoriæ proditũ Romanos uictis gẽtibus nationibusq́; tributi nomine argentũ, non aurũ, indixisse. Sũt tamen exempla, cẽtum talẽta nõnunquã duodecim põdo Romanis põderibus effecisse. Põdo autẽ idem esse quod libra, omnes cõsentiũt. Quod quidem talẽtum plerunq; non ex pecunia percussa, sed ex massa argẽti auriue, aut eboris, ferri quoque & aluminis, aut ebeni, quod tributi loco ab Aethiopibus & Persarum regibus appẽdebatur, constare uolunt. Legimus singula millia talentûm thuris annua Arabes regibus Persarum pensitasse: ipsosque Aethiopes uicenos dentes elephantorum eisdem pendere consuesse: Romanosque à Corsis centum millia põdo ceræ, tributi nomine exegisse: Cappadoces, Persis quingentos equos, & mulorum duo millia annua dedisse. Plerunque ex pecunia percussa: quod frequens fuit: nam ex tribus aureis etiam talentum constare, Pollux autor est, quod aureis tribus Atticis ualebat. Aureus autem duabus drachmis Atticis taxabatur.

Argenteũ uero minis Atticis ſexaginta: Babylonicum uero, ſæpe duo millia & ſeptingẽtas minas Atticas effeciſſe uolũt. Ipſum tamen Romanum talẽtum quamſæpiſsimè ſeptuaginta librarum fuit: apud alios uero minimæ ſummæ, & parui æſtimabatur: Homero teſte, qui in ludis funebribus Patrocli, cum primus uictor bouem accepiſſet donũ, ultimus duo talenta præmium tulit. Hoc quoque ex autoribus conſtat, quod à cõdita urbe ad Pyrrhum regem populus Romanus argento ſignato minime uſus fuit: rudi enim ære appenſo, non numerato, utebantur. poſtq́ue percuſſam monetam, placuit denarium pro decem libris æreis, quinarium pro quinque, ſeſtertium pro dipondio & ſemiſſe computari: fuiſſeque in ueteri nummo æreo altera parte Ianum Bifrontem, altera proram nauis exculptam, & in antiqua moneta bouis ouisq́ue imagines: quæ res, Romanos gregibus olim & pecudibus ualuiſſe, argumento fuit: quare pecunia dicta eſt. Iani autem Bifrontis nota, & nauis prora ideo inſculpta feruntur, ut priſcos Latinos tũc efferum genus, cum paſtoritiam uitam agerent, è fera agreſtiq́ue uita, legibus & omni rerum affluẽtia, quæ illuc terra mariq; importabantur, à Iano, qui cultioris uitæ modum inuenit, excultos denotaret. Neque omittẽdum quod Plinius naturalis hiſtoriæ libro retulit, Seruiliorum familiam trientem ſacrum coluiſſe, illiq́ue ſtatis diebus noua religione ſacrum feciſſe: qui quum uaria ſpecie & forma diſsimili uideretur, modo acceſsionem & fortunæ incrementa, nonnunquam damna familiæ præſignabat. Illud quoq; admonitu non inutile dixerim, Lugduni Romanos imperatores argentum aurumq́ue, &

monetæ

monetæ omne genus signare cōsuesse: siue quod prompta ibi ad cudendum metalli copia foret, seu quod munitißimus locus, & accessu difficilis ad confluentes, quod ibi Rhodano Arar commiscetur, esse censebatur.

Quæ theatra Romæ fuerint, & qui circi, quorumq; extent uestigia, & quæ penitus conciderint. Cap. XXV.

IN conuētu eruditorum, præsente me, sermo haberi cœptus est de theatris, quæ multa in urbe fuere, cur paucorum uestigia extent, cùm plurima legamus fuisse: Romanosque bellis confectis, adeò spectaculis deditos, ut illa apparatißime exhibentes, quouis magistratu aut honore dignos ducerent. Cùmque ex his quidam, populum Romanum pedibus stantē sine scena diu spectasse assererēt, mox sub tabernaculis ligneis, aut arundine fultis, quod senatusconsulto intra urbem, propiusue mille passus theatra habere, aut ludos nisi stātem spectare non liceret: ideo rara fuisse, illorumque substructiones & diruta uestigia nunc extare: plures tamen fuere, qui plurimorum, quæ sequutis temporibus extructa sunt, nō species modo, sed ne ruinas quidē apparere dicant. Licet enim post secundum Punicū bellum, P. Cornelius Nasica, cùm à censoribus locatū spectandis ludis theatrum extrueretur, uelut publicis moribus nociturum demoliri fecerit, populusq; stans aliquandiu spectauerit: & Augusti tempore tria theatra solùm, & amphitheatrum Romæ fuerint: tamen subsequente æuo, quin theatra, circi & porticus ingentis operis, plura & celebria Romæ fuerint, nemo dubitauit: tunc maxime cùm urbs Roma eò excellentiæ & felicitatis creuit, ut ædificiorum magnitudine ad summum maiestatis fastigium deuenerit. Constat enim

ueterum monumentis, Marcelli theatrum operis sumptuosissimi, ad infimum Argileti, iuxta templum Pietatis conditũ fuisse, quod Augustus Marcelli nomine inscripsit. Octauia uerò mater, Augusti soror, eius memoriæ bibliothecam addidit præcipui sumptus. Hic est enim ille Marcellus, cui cùm filiam Augustus desponsasset, haud multo pòst egregius adolescens acerbo funere sublatus fuit. Et theatrum Scauri, quod in ædilitate fecerat, triplici scena, trecẽtarum sexaginta columnarum, signisque æneis tribus millibus conspicuum, cuius cauea (ut autor Plin. est) supra hominum octoginta millium capax erat. Aut Curionis, qui post homines natos theatrum uersatile & temporaneũ mirabili commento construxit, operum longe maximũ & conspiciendũ. Primus enim Lucius Mummius, exacto Achaico triumpho, theatrum temporaneum, & scenam lignea compage posuisse fertur. Cumque apud Fidenas theatrum memorabili casu cum magna hominũ pernicie & ingenti strage corruisset, senatusconsulto cautũ fuit, ne quis in posterum theatra, nisi solidæ firmitatis extrueret. Antea enim Pomp. Magnus perpetuo mansurum solida materia ædificauit primus, in cuius dedicatione ludos dedit in circo, & elephãtorum pugnam, quod illi fuit uitio & crimini datũ, cùm antea ligneis gradibus scena fieret: quod à Pompeio magna ex parte cœptum, Caligulam perfecisse, Neronemque in aduentu Tyridatis Armeniorum regis inaurasse legimus. Iuxta quod Iouis statua uisenda magnitudine, cui arcus marmoreus à Cl. Cæsare Tiberio dicatus, proximus erat: cuius exemplo Iulius Cæsar molem amphitheatri ingentem, in campo Martio substructionibus

maxi-

maximis erexit: quam postea Augustus mausoleum ædificaturus (teste Tranquillo) demolitus fuit. Et Cornelij Balbi theatrum, cui quatuor columnæ ex ophite lapide pro miraculo fuere, quorum nulla prorsus uestigia cernimus. Et Pompeij amphitheatrum ampla magnitudine & mole: quippe tam profusi sumptus fuit, ut hominum XL. millia commode sedibus acciperet. Necnon amphitheatrum Tauri summa impensa extructum: nec minus castrense, quod in Exquilijs fuit: & Neronis, cuius ne imago quidem extat. Cæsaris uerò theatrum iuxta Capitolium, cuius tantum semiruta uestigia uidemus, tanti splendoris fuit, ut urbem atque imperium honestaret. Quantæ autem admirationis fuisse amphitheatrum urbe media credimus, mirificum opus à Vespasiano fundatum, cùm ipsius ferè demoliti nunc ruinas solidissima structura demiremur? In quo extruendo omnes imperatores regesq; magnificentia antecessit; quibus monumẽtis illud decus maiestatis & imperij, quo urbs Romana floruit, facile est coniectari. Quid de theatro lapideo, iuxta quod ædem equestris Fortunæ fuisse memorant, cuius ne uestigium quidem relictum est? Circum uerò maximum celebratissimum trium stadiorum longitudine, à Tarquinio Prisco locum spectaculis designatum, ubi Iunonis & Dianæ templa erexit, & mox à Cæsare Dictatore mirifico opere instauratum uidemus, illiusque adhuc uestigia extare: ubi Veneris ædes quam Fabius ex mulctatitia pecunia faciendam curauit, Libertique & Liberæ, Iuuentutis & Cereris: quas Aul. Posthumius dictator uouerat, atque Herculis fanum, Solisque & Mercurij, Bellonæ & Floræ ædes fuere: ibique

Lupercal, & circum Flaminium uidimus aliquando, quorum uix semiruta uestigia licet inspicere. Atq; hic circus Flaminius est, quondam prata Flaminia, iuxta quem Apollinis ædes inter ipsum & olitorium forum, in qua senatus haberi consuerat, ac Iouis Statoris templum, licet alterum in porticu Metelli, & tertium in radice Palatij fuisse legamus, quod à Romulo in pugna cum Tatio & Sabinis uotum esse dictitant. Fuit quoque Neronis circus in Vaticano, & circus Floræ iuxta ipsius templum: & Intimus, quem iuxta urbis murum fuisse Varro significat, cuius licet inter mortua memoria sit, tamen figulos ibi proximos, & myrtetum, à quo sacellum Veneris Myrteæ, quæ Murtia dicta est, & illius aram sub Auentino antiquißimam legimus. Hoc quoq; non in postremis fuerit, prioribus seculis nõ modò spectaculis & ludis publicis ueteres theatra habuisse frequentia, sed quum conciones, aut populi concilium haberi, uel toti plebi aliquid exhiberi uellent, id in theatro, ubi concionantem exaudire, & quo conuenire frequentius possent, ex alto suggestu sedentibus et silentibus cunctis, facere consuesse: idque Græcis præcipuo in more fuisse, licet Athenis theatrum locus legitimæ concionis non esset: quo malo uetus illa Græcia concidit, in quorum theatris cõcilio populi indicto, ubi rudes & ignaui promiscuè consederant, confusa populari & militari turba, uarijs et dissonis clamoribus insanæ concionis, bella suscipiebant, ciues proscribebant, prætores eligebant, præmiaque bene meritis ciuibus, interdum pœnas, circunductis urnulis, inferebant.

Qui fuerit medius unguis & infamis digitus, quibusq; digitis quæ fuerint qualitates & nomina. Cap. XXVI.

PER-

PERSVASVM habent pleriq;, in uersu Iuuenalis decimæ, dum inquit: Quum Fortunæ ipse minaci Mandaret laqueum, mediumq́ue ostenderet unguẽ: per hæc uerba id notari, quod uulgo omnes contumeliјs conciti faciunt, ubi interiecto pollice inter medios proximos digitos, obscœnum in modum, probrum obiјciunt: quo argumento illum fastidire, & despicere ostendunt: quod tamen longè secus in ueteri usu fuisse apparet: quippe infamis digiti obiectu, qui medius est, ipsum in quem obiјcitur, infamẽ notari duxerunt. Fuit enim prisci moris, ut si quos floccipenderent, aut insigni contumelia uel deformi conuicio afficerent, id obiectu mediј digiti protenti, nõ autem compreßi, denotarent: quod est à Græcis usurpatum, ut contractis reliquis digitis, mediũ ignominiæ causa protenderent, quod σκιμαλίσαι dixere. σκιμαλίζειν enim, prætentare est digito an gallinæ oua conceperint: sicut ἀθερίζειν, ubi quempiam floccifacere ostendunt. Quare ab Atheniensibus medius catapygos, quasi cinædus & scortum, adnominatur, quod infamiam incuteret, & conuicium faceret. Apud Græcos sycophanta, aut hodidocos, quasi obsessor uiarum & latro, uel propudium, conuicium censebatur maximum: sicut Persis, muliere uirum ignauiorem appellare, nulla insignior contumelia fuit. Apud Aegyptios, asini nomen obiectare, magnum est ingerere probrũ, quòd Typhonis hostis Osiridis colorem ferret. Quare quum Persarum regem Ochum summi dedecoris loco Aegyptiј asinũ appellarent, intantũ exarsit, ut diceret: Faciam ut hic asinus uestrũ bouem depascatur: qui haud multo pòst, ingenti coacta manu, occupata Aegypto, Apim immolauit. In quo annotare

ſuccurrit, quod tradit Herodotus, quòd quum Scytharum equitatus, quo præcipuè ualent, in Aegyptios irrueret, rugitu aſinorum & mulorum inſolito (quippe quum apud Scythas nulli ſint, Aegyptijs uerò frequentes) adeò equos Scytharum fuiſſe conſternatos, ut protinus fugam fecerint, Aegyptijsque inſignem uictoriã dederint. Id quoq; à Martiale non inſcitè oſtenſum eſt:

„ Rideto multum, qui te Sextile cinædum
„ Dixerit, & digitum porrigito medium:

Velut eo argumento uirum improbiſsimæ nequitiæ deſignaret. Ex quinque enim digitis, quos ſacros Mineruæ religio ſanxit, cuique ſuum nomen inditum fuit & qualitas. neq; ab re nominati ſunt. Pollex enim primus, quia alijs maior & longè princeps eſt, quodq; reliquis anteſtat, et propè dominatur, dictus: quippe cuius adiumento reliqui reguntur: itaque nõ immerito is apud Græcos ἀντιχεὶρ, quaſi altera dicebatur manus, quum in unaquaque re ſocius & adiutor ſit. Hunc premere antiqui iubent, quum alicui bene precantur & propitij ſunt, bonum omen & efficaces preces futuras interpretati: utrunque uerò pollicem iungere, uehementius laudare eſt: uertere autẽ pollicem, malè precari. Cúmque pollex monocondylus ſit, reliqui fuere dicondyli, id eſt, duplicis commiſſuræ: ubi uerò in digito non erat flexus, phalanx dicebatur. In pedibus autem, pollici ſcandẽti proximum, à ſaliendo halluci dixere nomen. Reliqui in pedibus digiti, monocampi, hoc eſt, unius flexus fuere. In qua quidem re, memoriæ proditum eſt, Pyrrhi pollicem dextri pedis diuinam uim habuiſſe, ut ſplene laborãtibus præſentiſsimo remedio ſuccurreret, qui etiã in pyra cum reliquo corpore abſumi nequiuit:

ſicut

ſicut de Lamiſco proditur, qui apud Lucanos regnauit, cui tertius digitus pedis lupinus erat: & de Artaxerxe, qui manu altera longior, Macrochir nomen tulit. Proximus uerò à pollice, indicis nomẽ habet, qui etiam ſalutaris uocabatur: quo ori admoto, ſilentiũ indicimus: ſcilicet nil ſanctius ad ſalutẽ, oris ſilentio æſtimantes. Ideo ſacellum Angeronæ, quæ dea præſul ſilentij, obſignato ore effingitur: ac inter antiquiſſimas religiones Romæ colebatur. Hoc digito ſalutari Martium Septimium, qui ex fabro ferrario imperium tenuit, tantum ualuiſſe dicunt, ut currus ex aduerſo nitentes repulerit, & fortiſſimum quenque colliſerit. Tiberius quoque articulis ita firmis fuiſſe fertur, ut recens malũ ſalutari digito terebraret. Quod de Cl. ſecundo Cæſare traditur, qui digitis ita ualidis fuit, ut ictu digitorũ aut pugno, ſæpe equi dentes excuſſerit. Contrà uerò Auguſtus illo perſæpe laborauit, ita ut uix cornei circuli ſupplemento, ſcripturæ admoueret. Hoc etiam indicamus: quare indicis nomen tulit: exprobramus & minas inferimus. Tertius, qui medius & reliquis maior eſt, famoſus habetur, petulans & libidinoſus, cuius obiectu (ut modo ſignificaui) probrum obiectamus, alteriuſque famam lædimus, & deteſtamur: & quia deſes & ignauus in medio ſitus, nulli rei adiumẽto eſt, idcirco deſpectiſſimus habitus: qui etiam uerpus dicebatur: nanque Iudæis uſque eò euiluit, ut interranea exhulcerata & putreſcẽtia uiſcera, illo reconderẽt & fouerent. Fuitq; adnotatũ apud ueteres Græcorum, ut qui medio digito tanquam per indicem aliquem oſtenderent, arguerentur inſaniæ. Quare uerbum Diogenis proditur, multos per digitum inſanire, quòd medio

digito se philosophātes peregrinis demōstrarent. Cúmque reliquos auro gemmisque insignirent, hunc prisci Romani nudū & honore destitutum reliqnêre, ueluti infami contumelia notaretur. Galli uerò & Britanni medio tantum annulos adijciunt, illū præcipuo honore excolentes. Proditumque est, annulum è sinistra in longißimū dextræ transferri, sæpe singultus & grauedines leuare. Græcis uerò medius nō famosi nomē habet, sed medici. Digitis enim apud illos hæc indita nomina fuere, Ἀντιχεὶρ, δεικτικὸς, ἰατρὸς, δακτυλιώτης, ὠτίτης, ac si dicas, pollex, index, medicus, annularis, auricularis. Apud Pollucem hæc fuere nomina: Micros, hoc est, paruus, deinde paramesos qui sequitur, postea mesos, deinde lichanos, demum antichir aut megas. Romani uerò proximum minimo, annularem seu medicum nuncupant. Illo enim, quum ueniam poscimus à dijs, locum Nemeseως (quæ dea ultrix malorum fuit, fautrix uerò bonorum) post aurem dextram obsignamus. Ipsa enim Rhamnusia dicta, ibi locum uenerationis habet. Rhamnes enim à Marathone haud plus sexaginta stadijs abest, ubi Nemesis fanum memoratur præcipuum, ab Adrasco ædificatum: cuius simulachrum altera manu fraxineum ramum, altera phialam gestat: quem locum qui eam uenerantur attingunt, quum in ipsa aure memoriæ locus foret. Eundemque minimo proximum in sponsalibus annulo exornamus, quia tenuißimam uenam inde ad cordis ima penetrare arbitrantur. Hunc Aegyptij tanquam sacrum multis odoribus delibutum habere assuerant: habuisseque hoc proprium ferūt, ut complicatus, senarium, qui perfectißimus est, numerū designaret. Minimū uerò, quia omnibus minor minus

officij

officij habet, quodq́ue eius ope minus indigemus, propterea dici autumant: cui etiam auriculari nomen est, quòd illius ope aurium sordes, quæq́ue in his incommoda sunt, adimimus & leuamus, tarditatiq́ue aurium, aut si quid in eis putidi fuerit uel purulenti, succurrimus. Fuitq́ue literis proditum, crebro scabere aurem dextram minimo, furoris signum esse: eiusq́ue tinnitum crebriorem, morbum corpori adactum præmonstrare. Si quem tamen dimicationi uel pugnæ ueteres lacessebant, minimo prouocante, inuitabant. Est quoque animaduertere, quòd qui minimo gestatur annulus, achates dicitur: quo uerò index ornatur, coriannos. Latini autem leuis materiæ annulum, qui minimo gestatur, æstiuum nuncupant. In auctionibus & locationibus attollere digitum, se emptorem & conductorem: in certamine & pugna, deditionem: manum uerò protendere, pacem peti, significabant: quibus in usu erat, ritu prisco, ut qui forensia stipendia auspicabatur, brachium extra togam exerere non auderet.

LIBRI IIII. GENIALIVM DIERVM FINIS.

ALEXANDRI AB ALEXANDRO IVRISPERITI NEAPOLITANI, GENIALIVM DIERVM LIBER QVINTVS.

Locus ex Martiale, apud Gabrielem Altilium in conuiuio familiari inuicem discussus. Caput I.

AD Gabrielem Altiliũ, uirum modestissimum, doctißimumq́ue, cum quo mihi à prima adolescentia intima familiaritas fuit, quòd is tunc ad pontificatum euectus fuerat, nos & aliquot bonarũ artiũ studiosi iuuenes summo loco nati, Neapoli cõgratulatum ueneramus: ad quem ut uenimus, excepti ab eo comiter & benignè fuimus. Cumq́ue complexi hominem in primis ædibus, post mutuam salutationem, lætis precationibus ei gratularemur, eumq́ue honorem sibi à dijs fortunari, & quod nobis diu in optatis fuerat, id nunc magnæ uoluptati esse, ac bene locatum in homine morum honestate, & omni doctrina cõspicuo: sperareq́ue illud sibi, & urbi nostræ ornamento cessurum, profiteremur: post mutuos inter nos mira suauitate editos sermones ad multam diem, quum iam aduesperasceret, & cœnæ tempus appeteret, indeq́ue nos digredi uolẽtes uniuersi assurgeremus, impensè rogauit, inuitauitq́ue nos diu recusantes: atque excepit ipse admodum placidus & mitis, non grandi conuiuio, sed cœnula non iniucunda, minimeq́ue sumptuosa & petulanti, uerùm admodum eleganti & frugi: olerũ scilicet ferculo, thyrsis uiridibus minusculis cauliculis teneris

neris tunc in florem erumpẽtibus, leuiter igni admotis, & pisciculis multo pipere & nuce conditis, cum præcoci uua, & primis pomis ex Lucano suo, quæ ad se delata, secundas nobis mensas ipse præpararat. Cumque miti castoque inter nos procedente sermone, uariato lusu, ad finem cœnulæ uentum foret, quempiam, qui ibi aßistebat, raræ indolis puerũ, forma & specie liberali, literulis satis aspersum, ad se aduocauit, ac unumquenque nostrum per uices dicere iußit, quod quisque uellet sibi ab illo cani epigramma. Cumque nonnullis enunciatis uersibus, quos miris modulis & concentu admodum suaui, perquàm festiuiter ad lyram ille decantarat, à quodam nostrate in eo cœtu seruata eius uice, hoc epigramma prolatum fuit:

» Quòd non argentum, quòd nõ tibi misimus aurum,
» Hoc facimus causa Stella diserte tua:
» Quisquis magna dedit, uoluit sibi magna remitti:
» Fictilibus nostris exoneratus eris.

Quos uersus quum admodum concinniter suauiterq; ille fuisset modulatus: Quid est, Altilius inquit, quod hic autor dicit, quòd qui multas opes liberaliter largitus est, expetat ipse tantundem sibi reddi ab eo, quem munere affecit, equidem ignoro: quum satis constet, ꝙ is qui ingenue liberalis est, nõ id appetit, ut beneficium pro beneficio fœneretur. Siquidem munificentia & liberalitas, quæ magni animi est, auaritiæ & appetentiæ, quæ semper pusilli fuit, dispar longè et diuersa existit. Qui ergo munificus & liberalis est, & sponte largitur, is profecto ita liberalis est, ut quod dedit beneficium non mercetur: & quanto quisque magno & erecto animo est, ut ingentia largiatur, ita magni

uerè ingenui uim exprimere uoluisse. Et *ad me cõuersus, quid censerẽ in hac re potißime interrogauit.* Tum *ego me arbitrari dixi, quòd is qui munificus & liberalis est, licet ingenue largiatur, & libenter officium faciat, tamen natura ita esse comparatum, ut qui beneficium accipit, eo consilio & animo sit, ut illi à quo accepit, ad tantundem spõte obligatus maneat, eumq; pari obsequio deuinciat, ut similem, si occasio detur, gratiã referat, qui de se benemeritus fuit: idque fit, non animi appetentia aut lucri spe suadente, sed quòd ita homini natura præscripsit, ut ampla precia beneficijs demus.* Siquidem *ad promerendum nulla efficacior uis, quàm officium manet.* Atque *ita hoc perspicuũ est, fixum homini ingenitumque fuisse, ut sicut se à ui & iniuria tutari, & illatam contumeliam ulcisci, ac talionem reddere, iubente natura impellimur, ita collatum nobis officium alio officio pensare, & conferre cogamur.* Nec *tantum eadem mensura, sed multo maiore, si potest, beneficium remunerari, & bene cumulatam gratiam referre decet, nec uocare ad calculos expensorum & acceptorum.* Ideo *non immerito* Gratias, *unam auersam, duasque non aspicientes ueteres effinxere, quia geminata gratia, & cumulatior ad nos redire debet: quarum nomina* Pasithea, Aglaia & Euphrosyne. Apud Lacedæmonios *traduntur duæ, ab* Homero *una uxor* Vulcani: *illarumque ædes in foro medio ueteres posuere, ut gratia meriti cuiuis in promptu foret, atq; ad promerendum quisq; esset facilis & expeditus.* Quod *quidem ius naturæ est, nullo iure ciuili aut plebiscito.* Itaque *si quis eum, qui de se benemeritus fuit, illiberali animo, alio officio nõ demeretur, neque illud gratè ac-*

ceptum fert: quippe qui nihil adiumēti, nihil opis confert, is profecto tanquam uiolator humani iuris, ita de officio decedit, ut omni humana ope indignus, ingrati, criminosi, & mali hominis suspicionem non euadat, simulq́ue famæ iacturam facere certum sit. Quod apud Athenienses & Macedones lege cauebatur, ut haud secus aduersus male meritos ingrati actio detur, ius iudiciumq́ue dicatur, ac si ære alieno, aut graui crimine nexi forent: nam beneficij memoriam (autore Demosthene) qui recipit habere debet: qui uerò dedit, statim obliuisci. Persæ quoque illum qui accepto beneficio, gratiam, quum poßit, nō refert, graui pœna prosequuntur, in eumq́ue lege agere licet, tanquā magno esset scelere pollutus. Germani contrà: nam collati beneficij merito nihil sibi deberi putant, neque acceptis obligătur. Quū ergo autor hic dicat, eum qui magna dedit, magna sibi uelle remitti, non cupidi animum pensare uoluisse putandum est, sed liberalis potius & ingenui, quodq́; natura iubente cogimur, ut eum qui beneficia in nos contulit, alio officio deuinciamus, certa stabiliq́ue sentētia multa maiora & quammaxima largiri: quæ obligatio, ad ἀντίδωρα dicta est: beneficium enim cui collatū est, ad promerendum naturæ lex obligat & deuincit. Est, inquit Altilius, ita ut dicis, possetq́; ueritas carminis & mens autoris ex tuo sensu facile iudicari, promptaq́ue & expedita defensio foret, nisi aliud ex contextu uerborum liqueret. Sed in hoc ego anceps adhuc & dubius sum, quod poëta istud non naturæ tribuit, sicut tu asseueras, ut ea cogēte, qui beneficium accepit, alio officio obstrictus maneat: sed hoc tribuit uoluntati dantis, illo scilicet qui sponte largitur, quiq́ue benefi-

neficium cõtulit,id postulante.Nanq; his utitur uerbis:
» Si quis magna dedit,uoluit sibi magna remitti.
Quod uerbum cupidi & expetentis est,& propterea auari.Conuincimur ergo autorem potius benemerentis uoluntatem, quàm uim naturæ pensitare uoluisse. Et quum is qui largitur, eo animo sit, ut ob gratiã meriti tantundem repetat: profecto appetentem & turpem animum,nõ autem ingenuum & liberalem,præferre uidetur. Ergo auari potius, non autem promptè liberalis animum poëta expendere uoluit. Tum ego: Est inquam,quod dubitetur: sed tamen si uera & salubri ratione rem pensare uolumus, qui mihi naturæ imperio ad dandum faciendúmue deuinctus manet, eundem mihi uelle obnoxium manere,qui à me officiũ accipit,profecto non negauerim:ut dare facereque teneatur quod natura imperat,quodque iura diuina & humana uolunt,ne subeat ingrati culpam,licet ego libenter dem & ingenuè liberalis sim.Neque propterea animum uideor deturpare, quod in quem beneficium contuli, eundem obnoxium mihi esse uolo. Igitur quũ lege naturæ, qui beneficium accipit, debitor maneat, proculdubio me uelle,quod mihi naturæ imperio debetur,non negauerim: neque propterea liberalis officiũ imminuo,aut deturpo.Nam gratiæ debitio ita homini ingenita est, ut diuelli nullo modo queat: quam dantem appetere uelut promeritum,non est contra officiũ, nisi sit fortasse quod tu secus arbitrêre. Tum Altilius miti,ut erat, ingenio: aut hoc,inquit, uerum est, quod modo dixti, aut profecto sua tempora, in quibus qui multa dabant, multa repetere uolebant, festiuiter(ut solet)poëta hic criminatur.

lege ab Hortensio lata cautum fuit, ut omnes tenerentur. Hinc quæ à tribunis plebis edita sunt, plebiscita dicuntur. Fuitque præcipuo quodam iure excelsa & insolẽs tribunitia potestas: adeo, ut M. Vectium in capitis dimicationem uenisse, & ultimo affectum supplicio fuisse, quod transeunti tribuno non decederet de uia, scriptum inueniamus: donec Sylla rerum potens, quum reip. imperitaret, tribunitiam potestatem ita fregit & comminuit, ut legem ferret, ne cui qui tribunatum gessisset, ad alios honores pateret aditus, uelut indignus honore publico semper futurus. Intercessionem tamen liberã tribuno nihilominus reliquit: quam postea Tiberius Gracchus in tribunatu collegis abrogauit. Quæ quidem intercessio etiam prætoribus competebat: quippe intercedere etiam prætor prætori poterat. Qui licet tantæ potestatis foret, ut etiam consulem in carcerem ducere, dictatorique comminari, & mulctam irrogare posset: si quid tamen scelesto consilio contra commoda plebis gessisset, aut exorta offensione, apud collegas minus iustè intercessisset: poterat ei à reliquis tribunis dies ad populum dici, iussuque populi aut tribunorum in carcerem duci, eique tribunatus abrogari, & in exilium agi, & senatu amoueri. Cn. enim Tremelio tribuno pl. in crimen adducto, quod M. Aemylio Lepido põtifici maximo conuicium fecisset, contumeliaque & probris affecisset, à populo mulcta dicta fuit. Et L. Cottam tribunũ plebis, quum æs alienum abnegaret, eo quod in ius uocari, & magistratus imperio cogi non posset, collegæ illum coegêre, comminatique sunt, nisi æs solueret alienum, se creditoribus illum dedituros, si postulassent: aliique tri-

ſet, néue quid intra domum pro poteſtate ageret, néue illatam mulctam à tribunis quæſtores ærarij infra menſes quatuor in publicas tabulas referrēt. Sed præter hos plebis tribunos, fuere alij conſulari poteſtate, anno trecenteſimo decimotertio ab Vrbe condita, ijſdem auſpicijs quibus conſules creati, tam ex plebe quam patribus. Nam quum Canuleius legem ad populum ferre contenderet, ut ex plebe conſules facere liceret, patresq́ue ne cōſulatus cum plebe promiſcuus foret, uehemēter obſiſterent, eò res ducta eſt, ut tribuni militum conſulari poteſtate fierent, tam ex plebe quam patribus: idemq́ue iuris quod conſules, haberent. Nam & ſella curuli & conſulari prætexta, lictoribus & faſcibus conſularibus inſignes erant: ac primo tres patritij creati: mox quum defectiones populorum & tot ſimul oriētia bella tres obire non ualerent, illorum numerus auctus fertur, ut modo quatuor, modo quinque, interdum ſex, nonnunquam octo crearentur, tunc quum à Romanis Veij diutino & graui bello premebantur. Ad tantam enim belli molem tribunorum auxerunt numerum, quot nunquam antea facti, per quod tempus tribus annis ſine conſulibus Romana res fuit, ſicut decemuiris legum ferendarum cauſa creatis, biennio defuere: donec deſito tribunorum militum magiſtratu, & per ingentia certamina uicto ſenatu, ut conſules etiam de plebe fierēt, ægrè nobilitas paſſa eſt. In qua re admirari ſuccurrit, quod Pomponius iureconſultus de origine iuris literis prodidit, tribunos militares conſulari poteſtate ad uigeſimum numerum auctos Romæ fuiſſe: quod nunquam fando auditum, & apud autores

compar fuit cum eo quòd Athenis statutum comperimus, ut à mille quadringentis, furti aut ambitus & iniuriarum quandoque iudicatum sit, post quos C. Caligula quintam adiecit decuriam: Galba sextam adijcere recusauit: quæ quidem diuersis erant discretæ nominibus: nanque alij tribuni æris, alij selecti, nonnulli iudices, plerique Nongenti nuncupati: quorum sortitio fiebat, quoties iura dicturi erant, ne quid doli astúsue admitteretur, néue iudicantis suspicio iudicij fidem eleuaret. Illorum enim nomina insculpta tabellis, & in urnam coniecta, sorte educebantur. Mansitque constitutum, ne quis ex nouis ciuibus collegio adnumeratus, inter decurias iudicaret: utque in Porcia basilica, quam Cato erexit, non è tribunali ius dicerent, sicut prætores, sed è subsellijs: quod non summi honoris, sed minores essent magistratus, quibus etiam hoc curæ fuit, ut publicam pecuniam signarent, illiúsque curam agerent, sontiúmque uincula seruarent. Verba legis fuere: Tribuni sunto: Domi pecuniam pu- "
blicam custodiunto: Vincula sontium seruanto: Aes, "
argentum, aurum publicè signanto. Hoc quoque me- "
minisse non pigebit, quod tametsi aduersus reliquos magistratus iure sacrosanctæ potestatis, tribunis plebis intercedere liceat, ita ut uno intercedente, nihil reliqui decernere ualeant: tamen aduersus dictatoriam uim, aut Vestales uirgines, quæ uelut sacrosanctæ ab hominis tactu illæsæ manent, nulli tribunórum intercedere, uetare aut prohibere, facultas est.

Quonam modo per feciales inirentur fœdera, aut bella indicerentur, & quid ab exteris seruatum est.
Caput III.

FECIALES, *quos fœderibus ſanciendis, & rebus repetendis, ac bellis indicẽdis Romanos habuiſſe conſtat, à Tullo Hoſtilio, ſeu Anco Martio, ut uerò alij, à Numa Pompilio creatos fuiſſe liquet, qui ab antiqua gente Equiculis iura & uerba ſolennia, quibus res repetuntur, & bella indicuntur, accepere. Horum collegium à principio uiginti fuere, quibus & patri patrato, ut nunquam lineo amictu uterẽtur, proprium fuit: qui tametſi fœderibus ſanciendis & bellis indicendis, aut rebus repetẽdis, quæ præter ius prætérque fas ademptæ ſunt, adhiberentur: tamen ſi qui legati po. Romani, qui iure gentium ſancti ſunt, à quouis populo aut natione uiolati forent, ut hi dederentur qui iura gentium temere uiolaſſent, per feciales cauebatur. Erat enim ueteribus ius legatorum ſanctum & inuiolabile, cùm hominum præſidio munitum, tum diuino iure defenſum. quod etiã inter bella & hoſtium tela incolume ſeruabatur. Fuit ergo proprium collegij fecialium, tam de bellis iuſtiſque fœderibus, pactionibuſque & conditionibus populorum, regum, terrarum & nationum, quàm de illatis iniurijs, ſocijs, fœderatiſque gentibus cognoſcere, raptaque & hoſtili modo deuaſtata, belli iure repetere: tum ſi hoſtes æqua poſtulent, aut ſi præter legem fœderis, ſe aliquid perpeſſos querantur, ſi ſua ſponte, aut læſi & laceßiti arma ſumpſerint, ſi infida pax ſeruanda, ſi induciæ aut bella iuſtè indicta & pacta ſint, ſi petita ex fœdere danda, ſi autores defectionis depoſcendi, ſi contra fidem conuentionis & ius gentium uenire liceat, animaduertere: belli paciſque iura exequi, & perpenſo iudicio æſtimare. Quæ uerba iuris fecialis ſic habent:*

Belli

Belli, pacis, fœderum, induciarum, oratorum, feciales "
iudices sunto, & infra. Sed tamen ea fœdera pactio- "
nesque quæ cum socijs inire decet, feciales sancire, aut pacta concipere, haud aliter poterant, quam si consulis aut prætoris autoritate intercedente, senatusconsulto iussuque populi permissum foret: iniussu enim populi, aut citra senatus autoritatē, nihil sanciri posse quod populum teneat, haud dubium est. Fiebat enim senatusconsultum in hæc uerba, ut priuas uerbenas priuosque lapides prætorem poscerent: qui uerbenam ex arce & sagmina (herbæ enim genus est) ac lapidem silicem ex templo Iouis Feretrij daret, fecialesque ea secum ferrent, ac porca adhibita, uetere præfatione priscis carminibus, ad præstitutam diem, in foro, seu ubi conuenerat, enunciatis, fecialis sceptrum manu tenens, pro Iouis simulachro, tanquam is fœderi adhiberetur, filo lanæ capite uelatus, & uerbena coronatus, Iouem, Martem, cæterosque obtestari deos, & dira obsecratione precari debebat, ut si quis eorum fœdera uiolasset, aut illa sciens falleret, ita illum Iupiter feriret, quemadmodum ipse porcam percuteret. Quibus obtestationibus quam sanctissimè prolatis, secundum rem diuinam precationemque, lapide silice porcam percutiebat: mox aqua & igne in sacris adhibitis, illam immolabant: qua cæsa, iura pacis & fœdera conuenta, icta esse ritè putauere, hanc fidem socialem & sanctissimum fœdus esse arbitrati, quo nihil sanctius firmiusque fuit: idque ante meridiem, & primo diluculo: nam post meridiem eas precationes facere, aut fœdus percutere non licebat. A principio tamen conditæ Vrbis, in fœderibus pacis

ultima ductos neceßitate, post innumeras cædes uiribus extenuatis pacem petere. Carthaginienses & Siculi fœdera & inducias non per feciales, sed per tubicinem sæpe iniuerunt. Apud Græcos uero exterasque nationes fœderum percutiendorum multimodæ species erant: nam porco, ariete & tauro immolatis, pacis fœdus inire, & res repetere solebant, qui belli tempore caduceatores dicti, in pace uerò legati. Ex quibus feriebant plerique fœdera, uel pane præciso, & inuicem gustato, aut uini poculo epoto. Nonnulli agnum marem candidi uelleris, agnam uerò pullam adhibebant: atque ex utriusque uertice pilis dissectis, & uicißim distributis, manibusque aqua infusa, & uino pateris, mox Soli & Telluri illis immolatis, leges pacis & fœdera inibant: quibus qui contrà iret, turpißimo facinore & inexpiabili scelere tenebatur. Fertur Aristides, ut ictum fœdus cum omni Græcia firmaret, post diras execrationes, accensos ferreos orbes, in mare deiecisse, adiurans ut ita extinguerentur cum omni stirpe & gente, qui contra fœdus irent, uelut ignitum illud ferrum aqua. Vel brachia circa humeros gladio feriendo, & per uices elicitum cruorem lingẽdo, quod Medis Lydisque sanctißimum fœderis uinculum, & iusiurandum esse putabatur, quasi mutuo cruore sacratum. Id quod Carmani frequentes factitarunt, ut in epulis percussa faciei uena, profluentem cruorem uino miscerent, inuicemque propinarẽt, summum fœdus amicitiæ, mutuum sanguinem gustasse rati. Nasamonibus fidei dandæ hæc lex erat, ut porrectum uini poculum de manu alterius alter sumat, inuicemque hauriat: aut si poculum deesset, terræ cinerem linge-

rent. Indis societas erat maxima de Tantali aqua potare, de qua si qui unà bibissent, ea obtestatione tenebantur, ut eiusdem fati & fortunæ fœdus inisse censerentur. Apud Arabes assuetum erat, ut acuta silice digitos manus expungerent: uestisque utriusque laneos floccos sanguine, qui inde fluxerat, delibutos, septem lapidibus delinirēt, diroque carmine in execrationem capitis illius, qui contrà iret edito, paribus uotis fœdera percuterent. Scythis grandem calicem mero plenum, mutui sanguinis fuso cruore miscere, & postquam gladium & sagittas eo perfuderant, illud inuicem epotare, maximum erat concordiæ uinculum: quo epoto, diuini humaniq́ue iuris fœdus æquis legibus ictum erat. Galli cum quibus fide & iureiurando iunguntur, omnes collatis militaribus signis, adesse iubent. Britanni indictis cœtibus & sacrificijs, conspirationem fidemq́ue sanciebant: atque ita communi consilio & una mente, pia & æterna pax inita censebatur. Neque omiserim Persas, apud quos inter uinum & epulas frequenti conuiuio, in quo uxores & filios cæterosq́ue quos charos habent, tanquam fidei pignora adhibebant, ibiq́ue inter sacra mensæ, uelut apud hospitales deos fœdera & pacta inibant, eam fidem socialem rati & mansuræ pacis pignus inuiolabile. Qui etiam mos Germanorum fuit, ut de pace & bello, deq́ue fœderibus, societatibus, amicitijs, sponsalijs & pactis, in conuiuijs inter pocula decernant. Macroni, quæ gens Persica est, quum hastam more ipsorum barbaricam tradunt, aliamq́ue more gētis cum qua fœdere iunguntur, accipiunt, se maxima & firmißima pactione teneri, & pari uinculo astringi putabant

tabant. Ferunt nõnulli Clearchum Lacedæmoniorum ducem, cum barbaris quibusdam fœdus sanxisse, ut cæso Ioui tauro, lupo, apro & ariete, Græci gladios, barbari lanceas in sanguine uictimarum intingerent. Thraces quoque & Aegyptij è cornibus boum uina libare alterna uice, conciliati amoris & mansuræ fidei certißima pignora censuere: quippe ueteribus cornua boum poculorum præstabãt uicem. Apud Armenios & Iberos præualuit mos, ut pollices manus inuicem cõiurantes necterent, mox arctißimo nodo perstrictis, collectum sanguinem leui ictu percuterẽt, manantemq́ue inde cruorem lamberent. In qua quidem re, proditur Rhadamistus regis Iberiæ filius, dum simulat cum Mithridate Armeniæ rege fœdus inire, & ob id colligandi pollices forent, lorum ad terram callido astu decidere simulasse, quo Mithridatis pedes uinculo inuasit, ipsumq́ue cum uxore & liberis captiuos duxit, & nece affecit. Aetoli, quia feroces & immanes: Parthi, qui libertatem tuentes, nemini seruire patiebantur, aut uinculo fidei astringi, nullam fœderis legem pacisci assuerant. Si quid tamen uellent confœderatum, licet ægrè & difficulter, apud altaria complexi dextras, tanquam dijs testibus & arbitris, postquam sacra libassent, pacta polliceri solebant, ita se æquißimo iure cõsociatos & arcanum fœdus inire putãtes. Idem ab Hyrcanis Medisq́ue factitatum, ut dextras dextræ iungentes, cõuentiones & pacta sancirent. Fuitq; literis proditum, ut si qui scelesti facinoris conscij, magni criminis admittendi coniurationem inirẽt, quo magis consociato facinori nexi forẽt, post diras imprecationes execrationesq;, ij qui clãdestino scelere

obstringebantur, poculum humani sanguinis admixto mero circunferrent, omnesque ad facinus adiurati, de poculo libarent, aut iugulato homine, post exhaustum sanguinem, diris imprecationibus & furiali carmine exta tangerent. Quod quidem maximum uinculum communi scelere pollutis, & dira execratio habebatur. Manetque constitutum apud Scythas, ut qui opis egeret, insigni calamitate pressus, immolato boue & carnibus decoctis, supra tergus uictimæ stratus humi expectet, donec quispiam opem laturus adueniat, carne delibata, dextro pede tergori apposito: quo prodeunte, eo adstringebatur fœdere, quo nihil sanctius dici aut æstimari poterat. Quòd si cui bellum indicendum foret, aut pia & iusta arma mouenda, mos Romanus erat, prius res repeti, mox bellum denunciari: quippe quum nullum putarent iustum bellum, nisi quod rebus petitis geratur, aut antea denunciatum foret, & solenni more indictum. Fecialibus enim prohibentibus, aut non probantibus, neque consuli, neque senatui aut populo arma in hostes sumere licebat. Sed tamen quum res repetuntur, obseruatum est, ut populi iussu ad fines illorum quatuor feciales, quos oratores nuncupant, uerbena coronati, res petitum irent, ac deos fœderum ultores testes facerent. Ex quibus uerbenarius gramen cum terra euulsum ferebat ex arce, legatusque filo lanæ capite uelato, res sibi dari clara uoce posceret, quæ clarigatio dicta, his uerbis: Iouem ego testem facio, si ego impiè iniusteque illas res dedier populo Ro. mihique exposco, tum patriæ compotem nunquam sinas esse. Quæ si præstituta die non darentur, post dies tres & triginta (tot enim solennes

lennes fuere) pater patratus, qui fecialium princeps erat, pariter coronatus bellum indiceret: nõ enim cuicunque ex fecialibus, sed soli patri patrato indicendi belli facultas erat: quem fecialis uerbena caput & frontem cingens, indicendi belli aut percutiendi fœderis principem faciebat. Ibat enim pater patratus ad hostium fines, & uerba solennia præfatus, bellum à populo Romano contra præscriptos hostes, ob legitimas quas censuerat causas, clara uoce indicebat: post quam clarigationem mos erat, ut de senatus consilio & populi iussu, fecialis hastam ferratam, aut sanguineam præustam, ad fines illorum iaceret: & non minus tribus puberibus præsentibus bellum indiceret: & ita denunciari & indici iustum piumq́ue bellum putauere. Post quæ quasi claßico personato, sublatis commercijs, militi arma capere, & copias cogere licebat, ad hostes ducere, excursiones facere, prædas agere, fines populari, eosq́ue ferro igniq; uastare, frumenta succidere, ædificia incẽdere, atque omnia hostiliter agere. Apud Carthaginienses hastam mittere uel caduceum, belli pacisq́ue signum fuit. Gallorum mos habuit, ut Druidis iubentibus, quum bellum indicendum foret, armatum concilium indicerent, penes quos arbitrium bellorum & pacis erat: & qui nouißimus accederet, nouis exemplorum modis afficeretur: tunc enim principium bellorum esse, & arma legitimè indicta putarunt. Græcis uero in usu fuit, ut fecialis, post res repetitas, si ad constitutam diem non darentur, arietem hostium agris statim immitteret, eo modo bellum indictum, & armis uti licere arbitrati. Corinthijs & plerisque gentibus, per caduceatorem bellum in-

dicebatur, qui in pacis argumentum, caduceum circundata effigie anguium inuicem connexorum, deferebat: quem tamen non admisisse, aut finibus excedere iußisse, nulli fraudi fuit. Indis uero anchora erat pro caduceo: Carthaginiensibus tessera: apud Syros signum dextræ, quod apud Lingones erat hospitij symbolum. Persæ lactacē herbam, uelut caduceū & pacis symbolum ferebant. Athenienses Eresionem cum indumento pro caduceo habebant. à Lacedæmonijs per præcones sæpe bellum indictum est, apud quos mittere legatos cum lana, comminatio censebatur, nisi paritum fuisset, se mandata exequuturos. Præualuitque Græcorum mos, ut quoties procinctæ acies congredi parant, ante prima signa staret uates laureos ferens ramos & corollas, cui Pyrophoro dixere nomen, quoniam lampada præferret: quem uiolare, summum habebatur nefas, quòd legati munere fungeretur: utque in fœdere percutiendo hiceteria, hoc est, oleæ ramum cum uitta lanea legati ferant: quo prætenso, ab omni sæuitia hostili & uiolenta incursione tuti erant. De sagminibus uero etiam apud Martianum iureconsultum de diuisione rerum, testatum inuenimus, cuius uerba sunt: Sagmina sunt herbæ, quas legati populi Romani ferre solent, ne quis eos uiolaret, sicut legati Græcorum ferunt quæ uocantur hiceteria: tametsi cerycium dici oportere nonnulli putent: κηρύκειον enim legatorum ornatus erat: ἱκετεύειν supplicare dicitur. In qua quidem re scitu dignum est, olim Dario contra Scythas pugnaturo, ab illis caduceatorem missum cum aue, mure & rana, ac sagittis quinque, tacitis ambagibus nullas opes contra Scythas præualere significantes.

cantes. Illud quoque in iure fecialium quæsitum est, utrum regibus contra quos sumuntur arma, an uerò in regni finibus, aut aliquo eius præsidio, bellum indici oporteret: & an, si contra socios fœderatosq́ue arma sumenda essent, amicitiæ prius renunciari necesse foret. Et placuit, siue coram, siue in præsidio, siue sodalitati & fœderibus renunciatum fuisset, siue non, quodcunque eorum factum esset, ritè id factum uideri. Est tamen obseruatum, ut si qua contentio inter amicos intercederet, sodalitati prius & hospitio renunciari: nam & Germanicus Pisoni prius amicitiam, & Crispinus Badio hospitium remisit. Amasis quoque animo præsumens Polycratis ruinam ex successu continuæ felicitatis, ut minus doleret, misit qui sodalitati & amicitiæ renunciaret. Eratq́ue moris prisci, quoties dirimerent amicitias aut sodalitates, etiam domo interdicere, isq́ue finis gratiæ foret. Neque omiserim Tybarenos adeò iustos, ut non prius cum hoste congrediantur, quàm diem, locum, & decertandi horam, ex fide per feciales hosti renunciarent. Quodq́ue nonnulli prodiderunt, id quod mihi non probatur, & pro certo affirmare non ausim, legatum populi Romani, si mandata minus uera attulisset, aut parum integra fide fœdus percußisset, uelut si populus mandata dedisset, perinde teneri & fœdere coerceri.

Pleraque ueterum prænomina unde deducta fuerint, & denominata, & de Nonis Caprotinis quæ tradantur. Caput IIII.

QVAERI à pluribus audio, unde ueterum illa prænomina, Spurius, Sextus, Caius, Cneus, Titus,

& pleraque à ueteribus usurpata, deducta fuerint: quæque uis prænominum foret. Et dum priscos ritus, ueterumque exempla cura cogitationeque admitto, dumque antiquitatis monumenta colligo, inuenimus Romanos antiquissima prænomina uelut notissima non integris dictionibus, sed succisis & simplicibus literis notare, ut T. pro Tito, L. pro Lucio, Q. pro Quinto: modo duplici, ut Cn. Sp. pro Cneo, Spurio: nonnunquam triplici, ut Sex. pro Sexto: & Cneos quidem à generando, Titos à tuendo denominari: alteros, tanquam sobolis procreãdæ auspicia sortiti: alteros, quasi tuendæ patriæ omen assequuti forent. Vnde & Titulos, quod patriam tuerentur, uel quod insignia capitis ea ornamenta ferrent, quibus Titulos dixere nomen, dictos autumant: sicut Spurios, sine patre genitos denominari. Fuit enim prisci moris, ut quum sine patre certo aliquem notarent, illum non exarata dictione, sed per simplices diuisasque literas, scilicet per S & P, sine patre significarent. Lucios quoque & Manios ferunt: alteros, quasi oriente luce: alteros, quasi mane editos: & Posthumos, quod post patris obitum editi essent, nuncupari. Sexti uerò, Quinti & Decimi, tum Nonij, Septimij & Octacilij, à numero genituræ indita nomina fuere. Plerique à Tullo Hostilio Quintios, sicut Seruilios, Tullios, Geganios, Curiatios & Clœlios, ex Albanis Romam aduocatos ferunt. Eratque proprium Quintiorum familiæ, ut uiri æquè ac fœminæ, nullo tempore utantur auro. Mamercos (quod nomen Oscum est) à Marte genitos dicũt: sicut Martios: quod Aemyliorum prænomen fuit proprium. Caius uerò & Caia, æquè uiris ac fœminis prænomina frequen-

quentia fuere, maximè in solennibus nuptiarum usurpata, uidelicet Caia Cæciliæ, *quæ* Tanaquil *dicta est, felix faustumque coniugium fortunasque augurati.* Quod *etiã frequens prænomen* Tarentinis *ferunt, quo brutum, terremum & colonum hominem designabãt:* Siquidem γῖα *terra est, unde* γαῖος & γάϊος, *deductos uolunt.* Et *tametsi in ueteribus monumentis* C *litera* Caium *denotaret, ea tamen inuersa hac figura* Ɔ, *Caiã designauit.* Illud *tamen admonitu non inutile duxerim, neminem* Romanorum *sine prænomine appellari, idque ex eo institutum, quòd quum inter* Romulum & Tatium *societas & communicatio imperij inita esset, ut una consensio, unus populus, una mens atque idem corpus, sublato discrimine notaretur, ut* Romani Sabinorũ, Sabini Romanorũ *nomina suis nominibus præponerẽt, æquato regni iure & consociato imperio, cautum fuit.* Quare *prænomina ueterum fuisse ex* Sabinis *nominibus deducta, multorũ opinio fuit.* Quinetiam *excellentes uiros & principali dignitate insignes, solis prænominibus nominasse, magnificentius honestiusq; duxêre, tanquam ob illorum amplitudinem uulgo noti & conspicui forent.* Cumque *mancipijs & seruis nullum cognomentum aut prænomen ueteres impartirẽt, soloque appellarent nomine: si quando tamen manu emißi, libertatem meruissent, ut inter seruilem personã & liberam, discrimen nominis foret, cum illis ordo, honos & locus accesserit, prænomina patronorum, ac si disciplina & cultu* Romano *essent educati, sæpißime sibi arrogarunt: quare* Marcipores, Lucipores, Publipores, *à* Marco, Lucio, & Publio, *multi seruitute exempti, nuncupati sunt.* Nec *modò libertorũ hoc fuit pro-*

prium, sed adoptiui filij & arrogati, adoptantium sæpe nomina & prænomina, atque cognomenta desumpsere. Inter quos erãt addicti, qui tametsi nomen, prænomen ac tribum in præsenti habeant: illos tamen seruisse, & sub alterius mancipio fuisse liquet. Fuere autem addicti, qui quum nõ essent soluendo, creditoribus addicebantur: mox precio persoluto, seu quauis causa, etiam citra domini uoluntatem seruitute exempti, & libertate donati sunt. Præter hos erant abscißi & lenones, æqua ferè conditione ac serui, nullo cognomento aut ordine, infames: nanque senatusconsulto prohibitum erat, ne abscißi, quibus que uirilia execta forẽt, utpote semiuiri, aut lenones, quærendi iuris aut postulandi causa, tribunalia adirent: ideo Vectilius leno in causa testamentaria à Q. Metello deiectus fuit, & à subsellio prohibitus, quia leno erat, quem pro libero propterea habendum non censuere. Est tamen literis proditum, ut nisi inter ingenuos, aut ex ingenuis oriundos, nullum gentilitatis cognomen foret: nam seruorũ libertorumq; nulla cognatio, aut gentilitas erat. Apud Athenienses uerò constitutum est, ut nemo ex fœmina genitus, maternum sibi nomen adsci sceret: nam fœminis indere familiæ cognomẽta lege uetabatur: id quod æquè à Romanis factitatum comperimus: tum, ne quis illas Athenias uocaret, edicto cautum fuit. E diuerso apud Lycios: nam ex matribus, non patribus gentilitia fuere nomina, filiasque nõ filios suos habuere hæredes: plusque honoris fœminis quàm uiris tributum est. Neque omittendũ, Nonis Iulij, quibus è uita conceßit Romulus, quas Caprotinas & uulgi fugam appellant, Romanos urbe excedentes, ad Capreæ paludem sacra facere:

cere: dumque ad rem diuinam uadunt, ueterum prænomina, ut Caium,Lucium,Martium,*aliaq; prisca nomina inclamare: (sicut in* Oschophorijs Athenieses *ob* Aegei *mortem, dolentium uoces imitantur:) ancillasq; cultu decoras, in matronali habitu cum occurrentibus prælij imaginem effingere, quod olim cum* Latinis Romani *gessere: unde celebritatis causa & origo est: tectasque umbra caprifici, epulas & alia lætitiæ inuitamenta celebrare.* In *quibus sacris hoc seruari meminimus, ut inter solennia de caprifici lacte apponatur.* Illud *præterea notatum est,* Romanas *mulieres sine cognomento, solis prænominibus, abiecto nomine, denominari.* Quodque Marci *prænomē, uelut perniciosum & infame, plerique magnopere deuitarunt, postquam* M.Manlio *crimine affectati regni turpi iudicio conuicto, ne cui gentili nomen* M.Manlio *foret, senatusconsulto cautum fuit: quòd generi & nomini suo inustam dedecoris notam attulisset: sicut* Claudia *gens, propter gentilium flagitia, cum* Luciorum *alter cædis, alter latrocinij damnatus foret, ad diluendam memoriam dedecoris,* Lucij *prænomen deuitauit.* Quodque Domitia *gens, cæteris prætermißis,* Cn. & Lucij *prænomen, peculiare sibi desumpsit.* Siquidē *ex* Aenobarbis *(autore* Tranquillo*) cōtinua serie tres,* Lucij *: reliqui uerò,* Cnei *prænomina eadem serie uendicarunt.*

Quid sit apud iureconsultos heliocaminus, quid Zeta, & unde deductum nomen, & denominatum. Caput V.

IN *circo* Flaminio, *dum post immodicos calores sole occiduo deambularemus, adijt ad nos contubernalis meus quispiam proficiēs in iure ciuili, sed nimis ineptè gloriosus: & percōtatus est, quid esset quod* Vlpianus

» de seruitutibus urbanorum dixit: Quod si arbor à te
» compacta, heliocamino meo solem adimeret, eo quod
» umbram facit in loco heliocamini, id contra seruitutem
» tibi facere non licere. Quid esset heliocaminus, percontabatur. Cumq; de uerbi significatu ambigeretur, dixi heliocaminum uaporarium quoddam solare, & apricum locum dici, ad quem sol hybernus accedens, ipsum euaporat & calefacit, deductum nomen ἀπὸ τοῦ ἡλίου καὶ καμίνου, id est, solis uaporario seu æstuario. Fuisseque moris prisci, ut iuxta zetam heliocaminus cōstruatur: zeta enim locus erat unius cubiculi capax, solē hybernum prospectans, ita constructa, ut per heliocaminum uaporem acciperet. Erat enim cubiculū hybernum frigori accommodatum, quod nunc sole, nūc igne æstuaret. Quare Heliogabalum Indicos odores ad uaporandas zetas accendere consueuisse, autores tradunt. Fuit ergo opinio Vlpiani, quod si heliocamino meo & uaporario eiusmodi, ad quem sol admitti debet, arbor per te cōpacta officiat, ita quod ad eum admitti nequeat, id uelut contra seruitutem factū, non ritè factū uideri.

Quando primum interregnum cœptum fuerit, & quibus de causis interreges Romæ creari consueuerint. Cap. VI.

QVO tempore Romulus ad Capreæ paludem humanitatem exuisse fertur, satis constat patres conscriptos de regni successore solicitos, decem decurijs factis, singulisq; in singulas decurias creatis, ut decē imperitarent, unusque cum insignijs imperij & lictoribus esset, interreges creauisse: quod imperium per orbem ire, & quinque dierum spatio terminari iusserūt. Alij per ternos quaternosque dies, interregni spatium per singulos iuisse, atque anno uno senatores, qui centum numero

mero erant, imperium tenuisse ferunt. Plerique asserũt, cum ducenti senatores essent, à patribus fuisse constitutum, ut per quinos dies singuli, qui fasces & imperij insignia habebant, imperitarent: functusque imperio primus, secundo, & reliquis deinceps regni curam munusque traderet. Nonnulli putant, quod cùm centũ & quinquaginta patres essent, singuli cum fascibus prodeuntes, sex noctis horas & sex diei, Quirino imperitarunt, & sacrum fecerũt, tantundem Tatio, qui regni consors erat: annuumque interuallũ fuisse: donec Numa Pompilio rege creato, Romulo regni successor datus est. Mansitque mos post exactos reges, ut si qua fortuna aut casu consules creari nequirẽt, uel uitio creati forent, aut siqua turbulẽta confusio & necessitas premeret, donec de consulatu decerneretur, aut dictator reipub. daretur, interreges præessent, qui populo uice consulum iura darent. Quinetiam si contentio inter patres & plebẽ foret de magistratibus creandis, aut absentibus consulibus comitia haberi nõ possent, uel uitio creatis magistratibus auspicia renouari oporteret: uel consulibus morte sublatis, de comitijs & creandis consulibus contentio esset, interreges creari compertũ est, ut essent qui comitia haberent, magistratuumque munia obirent. Qui quidem interreges sine populi suffragio, ad concilium plebe nõ admissa, à patribus tantum auspicatò creabãtur. Quotiesque per interregem comitia fiebant, in patrum potestate euentum comitiorum fuisse liquet: quippe nemo interrex qui autor comitiorum foret, nisi ex patribus erat. Dicebat uerò consulem plerunq; interrex ex patrum decreto, quem ipsi uoluissent: quod officiũ prodendi interregem oratoris

fuisse autumant: poteratque non modo prætor, sed consul aut dictator interrex fieri. Et si quãdo proditus interrex, munus pro quo dicebatur, exequi nequiret, exacto dierum quinque spatio, alius succedebat qui uices susciperet, donec per singulos in orbem irẽt, ut modo tertius, nunc quintus, aut quartus, nonnunquam quartusdecimus, plerunque uigesimus proditus interrex, consules magistratúsue faceret, aut comitia haberet. Quos quidẽ interreges, dum honori præerant, consulum uicem gerere, idemq; iuris & potestatis habere, haud dubium est: donec absoluto reipub. munere, interregum potestas finiretur. In quo id plerunque euenisse comperimus, ut proditus interrex, comitijs quæ ipse habuisset, consul crearetur: sicut de L. Posthumio Metello traditur, qui his comitijs quibus interrex præerat, cum Iunio Bubulco consul factus est. Qui etiam tantæ potestatis erant, ut legem ferre possent, senatum consulere, & consulis munia obire. Hoc quoque dicere haud piget, sine causa interregem dicere haud licere: sed quum turbulentæ confusiones, aut tumultus comitia impedirent: & nisi ad quartum calend. Februarias creari non licuisse: & si quando comitiorum causa interrex proditus esset, quod plerunque usu ueniebat, nunquam ab eo qui primus proderetur, sed qui secundò aut tertiò, ac deinceps in orbẽ issent, uel comitia haberi, uel dictatorem dici, aut consulem uel tribunum creari. Fertur uerò Sylla, cùm summæ esset potẽtiæ, consulibus morbo sublatis, per senatum interregem creari mandasse: scilicet qui non consulum comitia exemplo ueteri indiceret, sed ut se dictatorem ad imaginem antiquitatis indictis comitijs crearet. Neque negauerim

Cæsa-

Cæsarum temporibus nullũ interregnum fuisse, quum unius imperio occupata repub. senatus esset negligens & remissus, et uix ulla foret libertatis imago, nisi post Aurelianum, quũ de principe deligendo senatus opinione uaga duceretur, & cum militibus tumultuantibus non consentiret, per sex menses deligendo principi interregnum fuisse: donec Tacitus in imperio assumptus fuit, qui summi principis spem ostendit. Tametsi morte sublatis Cæsaribus, quoties de principe deligendo ambigebatur, ad senatum Romanã rem pertinuisse, multiplici exemplo probatum sit: quod Traianus facere destinarat, ut si quid ei euenisset humanitus, principem reipub. senatus daret.

Sacrificium Latinarum quomodo in Albano fiebat, & quæ erant feriæ, quíue populi ad sacrum conuenirent. Caput VII.

ROMANOS cõsules comitijs creatos, sortitis prouincijs, aut extra sortem datis, Latinas ferias indicere consueuisse, plane perspicuum est: Iouíque Latiali in mõte Albano sacrũ facere, quod Latiar dixêre, ubi carnem Latinis populis dare mos erat, quæ uisceratio dicta. Est enim mons Albanus inter Albam & urbem Romam tractu ferè pari disiunctus, ubi templũ à Tarquinio Superbo Ioui Latiali constructum ferunt, sacrúmque institutũ, ad quod Latini populi numero septem & sexaginta, stato tempore, nonnunquam noctu ad lumina frequentes conuenirent, ibiq; nundinas haberent: utque alij agnos, alij caseos, nõnulli lac, pleriq; molam ad commune epulum afferrẽt, & unà taurum immolarent, concordi suffragio statutum erat: tauroq; immolato, & cæsa uictima, ritéque sacrificio perfecto,

ut quisque populus qui ad sacrum accesserat, & quæque ciuitas carnem posceret, de tauróque partem acciperet, prisci moris erat. Principatus uerò sacri et publici concilij caput, haud dubiè penes Romanos fuit: quas quidem ferias conceptiuas, non statiuas esse, multi putarunt. Cùm enim feriarum quatuor essent genera, statiuæ, cōceptiuæ, imperatiuæ, aut nundinæ: Statiuæ fuerunt, quæ statis diebus ac mensibus seruātur, ut Saturnalia, Lupercalia, Agonalia: Conceptiuæ, quæ in diem certam à pontifice uel magistratu concipiūtur, ut Latinæ, Sementinæ, Pagonalia, uel Compitalia: Imperatiuæ, quas consul prætórue, aut pontifex maximus pro arbitrio indixit: Nundinæ uerò, semper paganorū habitæ sunt feriæ, quas Hortensius nefastas esse sanxit, ut rusticis qui nundinandi causa in urbem uenerant, lites componere & leges accipere facultas foret. Quod quidem sacrum uelut anniuersariū sine piaculo nec prætermitti, nec supprimi poterat. Ideo si dilatū aut omissum foret, piaculum admitti putabatur: nanque illud iterari, aut intermitti, uel non suo tempore celebrari, prodigium erat. Propterea C. Flaminio, quod secundo Punico bello consul Latinas non indixisset, neque sacrum in Albano fecisset, sed lixæ modo sine more, sine auspicijs ad exercitum profectus esset, dirum fuit: & haud multo pòst, publica clade expiatum: siquidē ad Trasimenum quū inconsulta audacia in hostes irruisset, depulsis & dißipatis copijs, totóque exercitu profligato, & nefanda cæde afflicto, prætermißi sacri pœnas dedit. Quod si in eo sacro nō omnes Latini carnem accepissent, sed aliqui dilati præteritíue fuissent, aut neglectæ ceremoniæ, intermissúmue solenne esset, tanquam

quam nõ rite exhibitum foret, denuo instaurari oportebat. Ea uerò quæ nõ anniuersaria, sed calendaria dicũtur sacra, si quo casu aut fortuna dilata, uel suo tempore omissa forẽt, & deferri, & nouari, et repeti posse sine piaculo ueteres credidere. Has ergo Latinas Tarquinius à principio in unam diem indixit: post reges uerò exactos, altera populi iussu adijci cœpta fuit. Demum restituta plebe, quæ ad sacrum mõtem secesserat, in tres aut quatuor dies indictas à consule uel præfecto Latinarũ fuisse: interiecto deinde tempore, in decem dilatas seruatasque inuenimus: ultra quos, duo etiam post Latinas religiosi dies habiti, quo tempore solenne ludicrum in Capitolio fieri, quadrigæque concito cursu decertare, uictorq; certaminis in palmam uictoriæ, absinthiũ bibere solebat: quibus diebus, si cum Latinis & populo Romano bellum inter eos aut dimicatio foret, induciæ dabantur: nanque indictis ferijs Latinos populos inuicem arma sumere aut acie decernere, uel agros hostili modo uastare, sine graui prodigio non licebat: tunc enim odia offensionesque quiescebant. Cumq; post pugnam cum Veientibus ad Vesuuium, fœdus ictum fuerit cum Laurẽtibus, deinceps singulis annis post decimum Latinarum denuo innouari seruatum est. Sed sicut hoc sacrum in Albano, sic Veneris templum Lauini celebre Latinis populis erat: ad quod conuenire, & annua sacra stato facere assuerant, quorũ Ardeates (qui antistites templi erant) præcipuam gessere curam. Mansitq; in posterũ, ut si quod nomini Latino impenderet bellũ, uitandæ iniuriæ causa, in Albano, aut ad lucum Ferẽtinæ, quid facto opus foret, communi concilio decernerent. Anagnini autem

concilium Hernicis *populis in circo quem maritimũ uocant, indicebant. Græcis uerò conuentum* Amphictyonum *ab* Amphictyone Heleni *filio inuentũ, quod fuit sanctißimum* Græciæ *concilium, huius instar sacri tenuiße dicunt: ad quem duodecim florentes* Græciæ *urbes initio ueris & autumni conuenire, &* Cereri *sacrum facere, deque maximis rebus communi decreto decernere solebant: quod ad* Thermopylas *indicebatur, &* Pylaicum *uocant: fuere autem populi qui exciti sedibus illuc confluebant,* Iones, Dorij, Perrhæbij, Bœotij, Magnetes, Achæi, Phthij, Melienses, Dolopes, Aenianes, Delphi *&* Phocenses. Præter *quos,* Homoloctos *populos huius sacri imaginẽ prætulisse tradunt.* Dissecto *enim in minimas partes boue immolato, fœdus iungunt, & sacrum faciunt.* Nec *desunt qui* Dianæ *templum, quod est in* Laconiæ *finibus, huius figurã obtinere dicant.* Illic *enim* Lacones *&* Messenij *statuto sacrificio, quod in diem certam quotannis faciũt, crebra concilia indicunt, & aduersus maximos conatus de summa rerum consultant.* Lugduni *quoq; ubi* Arar Rhodano *commiscetur, communis ara finitimos conciuit populos numero sexaginta: ad quod sacrũ singuli euocati, ingenti coacta manu, aduentabant, deque rebus magnis indicto concilio decernebant.* Concilium *quoque* Aetolorum, *quod* Panætolium *uocant, magni nominis fuit, in quo nisi in* Panætolico *&* Pyrrhiaco *concilio de bello uel pace decerni nihil poterat.* In Palladis Ioniæ *templo* Pambœotia *sacra, cõcurrente* Bœotia *tota, & concilia populorum magno cõcursu ad omnes hostium motus frequentia fiunt.* Et Panegyres Athenis *quinto quoque anno, atq; in* Neptuni *templo*

Heli-

Heliconij ab uniuersis Ionibus conuentus & sacrũ fit, quod uocant Panionia. Fuitque alter conuentus Amphictyonum in Troezena templo Neptuni inclyto, quò ex septem ciuitatibus populi ad commune sacrum pari usu & commercio coibant. Hæ fuere: Athenæ, Prasium, Epidaurus, Aegina, Nauplia, Orchomenus, & Mynius. Apud Cares autem Chrysaorei Iouis templũ omnibus Caribus communis concilij locus erat. Et Sybaritis Omarij Iouis delubrum, in quo Sybaritæ, Caulonitæ & Crodematæ conueniunt. Et Dorijs in Epitropio Apolline, ad quem conuenientes cum uxoribus & liberis sacrificant, ibique ex omnibus oppidis & uicis, si qua consultatio fieret, ciues & incolæ concilio adesse assuerant. Præ cæteris uerò Senonum conuentus fertur immanißimus, quo omnes eiusdem sanguinis, statuto tempore in syluam religione sacram conueniunt: cæsoque publice homine, barbara feritate uictimam faciunt, & de bellis consultant. Præter quos fuit conuentus in Olympia Dianæ Alpheoniæ iuxta Alpheũ: sicut Elaphiæ & Daphniæ ac Laureæ, qui annis singulis stato die celebrantur. Vni soli feruntur Britanni, qui quum uarijs factionibus laborent, ad propulsandum commune periculum, nullos aut paucißimos conuentus habent: ita fit, ut cùm uires consociatas non teneant, dum singuli oppugnantur, uniuersi succumbãt. In Albano autem, qui populi conuenirent & carnem poscerẽt, hi ferme tradũtur: Albenses, Albani, Esolani, Accienses, Abolani, Nubetani, Bolãtij, Coretij, Ortẽses, Latinienses, Longani, Manates, Macrales, Munienses, Olliculani, Octulani, Pedani, Pelletaurini, Querculani, Sicani, Sisolenses, Tolerenses, Corniculani, Ficulei,

Vetuscamerij, Amerioli, Tutienses, Venatulani, Vicellenses. Præter hos fuere Ardeates, Violanenses, Bubetani, Corni, Varientani, Gabini, Lauinienses, Lauiniatæ, Lauicani, Nomentani, Bouillani, Prænestini, Atriciani, Scaptemij: adde etiam Laurenses, cum quibus & Romanis post decimum Latinarum, singulis annis fœdus renouatur, ut percensuimus.

Qui ludi Olympici, qui Pythij, qui Isthmij, & qui Nemei, olim apud Græcos, & qui Circenses Romæ fuerint. Caput VIII.

QVAE uictoribus præmia in ludis Olympicis fuerint, quibúsue coronis donarentur, à nonnullis quæsitū est. Olympicos enim ludos propter Olympij Iouis delubrum, quod in Achaia fuit celebratißimum, dictos accepimus: qui iuxta Pisam & Elidem, in campo, cui Olympia nomen, magno conuentu totius Græciæ, certamine gymnico & equestri celebrari consuerāt: quod delubrum in agro Pisano ab Elide trecentis ferè stadijs aberat. Pisæ autem pars erat Olympia. Quos ab Hercule institutos in Pelopis honorem, anno mundi quadricētesimo supra quatuor millia, fama distulit. In quibus primus Corœbus, qui Olympia uinceret, fuisse traditur. Ipsumq; Herculem stadiū illic metatum, quod maius quàm reliqua fuisse memorant. Qui quidem Hercules nō is fuit, qui ex Ioue & Alcmena natus fertur: sed qui in Creta genitus, inter Idæos Dactylos adnominatus est, certantibus ibidē Hercule, Peneo, Epimede, Iasio & Ida fratribus Idæis. Nonnulli ab Iphito eius filio, & Lycurgo Olympicos inuētos primùm autumāt. Plerique Oenomaum ludos & equorum cursus apud Elidem edidisse uolunt, quorum præfecturam Elei longo

gò tempore habuere: in quibus Agrigẽtini equi atque Aetnæi semper præceleres habiti, & ex Epiro primas in Olympiacis meruere. atque ex Venetia, in sacris certaminibus sæpe nobilitati sunt: præcipui uerò Nysæi, quibus Persarum reges utebantur, & apud Eleos educati, quibus non segnis equorum cura fuit: quippe qui equas finibus eductas iniri faciant, quod esset experimento cognitum, miræ felicitatis prolem inde prouenire: sicut apud Argiuos ad lucum Agenoris hircos pecudibus admittunt, ut fœcundißimos habeant fœtus, huberes & quæstuosos: laudaturque Atheas rex Scytharum, quòd tanto equorum studio flagrarit, ut equũ ipse pecteret, & manibus suis ornaret: qui quum à legatis Philippi conspiceretur, an ipse idẽ faceret interrogauit. Fertur tamen Alcibiades septẽ quadrigas miræ pernicitatis ad Olympia deduxisse, et uictor fuisse: & Hecratides Thessalus equa pregnãte Olympia uicisse: atque Archidami Spartanorum regis filia, inter fœminas uictricem palmam tulisse. Ab Homero autem celebratur Clytoneus Phæacum uelocißimus, in palæstra Euryalus, in saltu Anchialus, in pugilatu Laodamas, in disco Elatreus. Præ cæteris proditur Theogenes cursu, lucta & pugilatu ita celebris famæ, ut mille & ducẽtas coronas tulerit: & Glaucus Demyli filius: qui cùm ipsum arantem pugno excussum uomerem, aratro indidisse cõspiceret, pater admirans illum, produxit in Olympia: & quum arte aduersarij elideretur, pater clamauit, τὴν ἀπ' ἀρότρου, id est, uulnus ab aratro, ut tam fortiter percuteret, sicut olim pugno uomerẽ aratro indiderat: quod ille audiens & tunc uicit, & sæpe aliâs. Hosque ludos qui uarij & multiplices erant,

(nam palæstra, pugnis, cursu & lucta certabatur) quinto quoque anno celebrari: quod tempus Olympiadem dixere, unde Græci annorũ curricula & tempora dinumerant: atque in his decem præfectos sorte ductos diiudicare, celebris fama est, uictoresque quorum uirtus præcipua fuit, oleastro coronari uel calistephano, (oleæ enim genus erat) uelut grande uirtutis præmium ferrent: & præter coronam, uictori statuam Olympiæ dicari: tametsi Olympiæ uictorem, coronis aureis aut æneis uulgo donari quandoque proditum. Antea enim in sacris certaminibus arboris ramus pro corona fuit: sic Athenis Panathenæa, quibus peplum Mineruæ ferebatur, singulis lustris sunt fieri solita: in quibus solenni carmine per tubicinem & præconem ludicrum indicebatur, nudosque ad certandũ ingredi athletas, neque congressurum quempiam cum quo certaretur eligere, sed cum primo prodeunte congrediendum esse. Neque ad spectandũ mulieres admitti, præter unam Pherenicen, quæ mater, filia & soror Olympionicarum fuit, & Cereris sacerdotes mulieres: neq; barbaris pugnare licere, lege cauebatur. Sicut Miltiadi certamen equestre & gymnicum Chersonitæ fecerunt, in quo nulli Lampsaceno pugnare permittitur: proditumque memoriæ fuit, à prima Olympiade usq; uigesimam sextam, Eleos Olympiaco semper certamini præfuisse: in quo licet prius athletæ subligacula ferrent, posteà Lacedæmonij decertantium corpora nudari, mox oleo perfundi edocuere. Primus enim qui nudare corpora in Olympijs aggressus fuerit, Hacantus Lacedæmonius fuisse traditur. Antea enim pudori ducebant, nudatis corporibus apparere in ludis. In his

quoque

quoque institutum, ut qui largitione corruptis aduersarijs, pugnarent, quique athletæ ad præscriptum tempus non uenirent, mulcta plecterentur: utque nefario scelere conuicti, aut crimine damnati, nec in certamen uenirent, neque ante commissionem spectaculi, ad immolandum accederent: quippe athletarum parentes, & omnem stirpem citra labem esse uoluerunt. Sorte quoque duci ad pugnandum paria athletarum, & de loco inter se pugiles decernere, exemplis sæpe probatũ est. Quæ sortitio fiebat, ut calculis in urnam coniectis, binæ compares literæ inscriberentur: quique eductis sortibus pares sortiti erant, inuicem cõmitterentur. Horum imaginem ludorum Cato Romam transtulisse dicitur, cùm in theatro spectacula edidisset, uictoribusq; non ex auro, sicut olim, sed ex oleastro, sicut in Olympicis, coronas proposuisset: cuius exemplo Augustus post pugnam Actiacam, Olympicorum imaginem & ludos illis æmulos apud Actium in sinu Ambracio Apollini consecrauit, illorumque curam multis propositis coronis Lacedæmonijs demandauit. Præter quos in agro Leontino, Olympicos ludos Herculi palæstræ institutos Diodorus memorat, qui si intermitterentur, sacerdotes muti fierent: & si sacra repeterent, liberarentur morbo. Ferturque Sylla Olympiade quinta & septuagesima supra centesimam, athletas & reliqua ex Olympijs certamina Romam traduxisse, & solum stadij cursum illis reliquisse. Nero uerò contrà: nanque agona musicũ Olympijs addidit, & primus præter assuetum celebrauit: in quibus aurigauit, & coronam meruit. Fuitque literis proditum (si libet credere) ab immolato tauro deo, quem Myiodem uocant,

dum Olympiorũ celebritas manet, muſcas ad unum ca teruatim Piſas concedere: rurſusque ludis abſolutis, eòdem reuerti: ſicut in Leucade apud Actium Apollinis, ubi Panegyri celebritas futura erat, muſcas, boue immolato, illius diſtentas cruore protinus euolare. Alteri ludi, à Pythone interempto Pythij dicti, in Apollinis honorem celebres fuere, à Diomede primum instituti, magna religione ſacri, in quibus uictores lauro co ronati triumpharunt: qui apud Delphos in Phocide, ubi templum Apollinis erat, magnopere culti cõcelebra tiq; ſunt, in quibus comœdiæ & tragœdiæ, & alia fabularum argumenta ſpectatoribus exhiberi, atque ad ſpectandum tibia & cantu inuitari ſolebant. Tertij Iſthmij in Iſthmo Achaiæ iuxta Corinthum in Megarenſium ſinu delubro Neptuni inclyto, inter Ioniũ & Aegæum, à cõuentu totius Achaiæ profuſis ſumptibus fiebant: qui in honorem Melicertæ ſeu Palæmonis, aut Portumni marini dei, manſere: quos quidem noctu à principio, mox die celebrari inſtitutum eſt. Hos enim à Theſeo æmulatiõe Herculis, qui Olympia inſtituit, primum inuentos memorant, qui & quinquennales erant, tanta religione ſacri, ut cùm eos Cypſelus tyrannus Corinthius intermiſſo more, reliquiſſet, illorumq; prope intermortua memoria eſſet, ne tanta celebritas prætermitteretur, Corinthij aliquando enixius ex omni ſeculorũ memoria ſolennes celebrarunt: quos tan to deinceps ſtudio coluere, ut ne deleta quidem Achaia à Lucio Mummio, & tota Corintho maximo bello conuulſa, ab eorum ſpectaculis deſiuerint. Cumque deſerta Corintho, celebrandis ludis ciues ſupereſſe nequirent, Sicyonijs proximis incolis, ne celebritas intermit-

termitteretur, cultum curamque demandarunt. In quibus præcipuus honor spectaculi Atheniensibus datus: siquidem tantum spatij, quantum uelum nauis occuparet, ut cæteris præferrentur, subselliaque præcipua haberent, cum Corinthijs conuenisse dicuntur. Et quanuis in Isthmo uictores, apij coronam præmium ferrent: postea pinea coronari, demum à Solone, ut qui Isthmia uicisset, centum drachmas: qui uero Olympia, quingentas ferret, cautum fuit. Præter quæ munera, hoc etiam uictori tributum est, ut uictor statua donetur, illique publicè decernantur alimenta: si autem ter Olympia uicisset, statuæ, quas iconas uocant, similitudine membrorum expressa dicarentur: nonnunquam, ut cum quadrigis triumphātium more uehentur in patriam, aut pro ampliori munere, coronis, uittisque exornentur: reuersurique, disiecta parte muri, urbes ineant: statuaque in foro, & perpetua immunitate fruantur: adeò, ut Græcis Olympionicē esse, maius censeretur munus, quam Romæ de hostibus triūphus. Quod Romanus etiam in usu fuit, ut athletas, qui sacris certaminibus coronam meruissent, uacatione munerum, curæ tutelæque, & perpetuá immunitate donarent. Quartos autem Nemeos à Nemea sylua in Archemori honorem institutos ferunt: hic enim Lycurgi filius, Opheltes dictus: cui à serpente interempto, in patris solatium ludi mansere, quos dicunt Nemeos, quorum non minor apparatus & celebritas erat. Tametsi à Molorcho, qui Herculem suscepit hospitio, cuius filius à leone interemptus fuerat, eo enecato, primum institutos dicant: in quibus maiorum imagines, sicut in funebri pompa, longo ordine repræsentari, at-

que equorum cursu, simul disco, cæstu & palæstra dimicari, uictoresque apio coronari solebant: ideo quod super hanc herbam reptantem puerum, à dracone interemptum ferant. Inde fuit Græcis apij corona funeralis: maiorumque sepulchris ex apio coronas apponi, illoque ornari & tegi seruatum est, quæ sepulchrales dictæ. In quibus Nemeis memoratur Ariõ equus pernicitatis eximiæ, excusso rectore Polynice, palmam tulisse. Præter quos fuit Delphis citharœdorum certamen, quod & Pythia dixere, ad quod citharœdi, tibicines & fidicines concurrebant. & in Delo certamen à Theseo institutum, in quo nouo exemplo palmæ uictoribus dabantur. Romæ uero P. Cornelio Aruina, & C. Mario Rutilio consulibus, palmæ primum uictoribus dari cœptæ. Alexander uero Macedo è Persa arbore coronas proposuit primus. Pergami autem & Athenis fuit pugna gallinaceorum & coturnicum, tanti decoris, ut ad illud tanquam gladiatorium munus effusissimo studio omnes conuenirent. Et certamen picturæ Corinthi & Delphis. Et Aeginæ sacra certamina ab Aeaco inuẽta: & Thebis Heraclea & Iolacea: Megaris uero Dioclea. Et ob taurum à Theseo interfectum, Marathonea, in quibus phialam argẽteam uictor accipiebat: in Deliacis autem bouem, sicut in certamine Dithyramborum poetis dabatur bos, uel tripus cum inscripto epigrammate: & Spartæ in certamine poetarum, præmium ex farina & melle, quod syrmeam dixere. In Panathanæis uero, olei ceramum uelut amplum precium uictor accipiebat. Ea quidem duplicia fuere: nam & magna quinto quoque anno, & minora singulis fiebant. Apud Pellenen erat Apollinis

linis agon, ubi ex argento proposita præmia certantibus fuere, quæ theoxenion uocabant. Et apud Platæas certamen gymnicum, in quo coronæ dabatur ex auro. Et ludi Eleutherij, quod illic Græcorũ copiæ Mardonium cum trecentis millibus Persarum deleuissent: & apud Rhodios ludi, qui uocantur Halia: atque certamen hirundinum & cornicum. Erantque festa Iouis dialia & pandia: sicut Iunonis heræa, Musarũ musea, Cereris demetria, Mercurij hermea. In quibus chlænæ uestes pelliceæ dabãtur, quæ sæpe in agonibus fuere præmia. Gymnica quoq; in honorem Androgei Minos statuisse fertur, in quibus præmium uictori pueros proposuit. apud Nemeam uero obscura quadã ambage hipposelinum dabatur donum, quibus muneribus cum præfatione uirtutum uictores donabantur. Præter quæ fuerũt Promethea, ut currẽtes in palæstra, tedam ardentem gestarent, eamq; defatigatus proximo, isque postea defessus alteri, & deinceps alius ali traderet, donec metam pertingerent: ea quidem ara Promethei in Academia fuit, à qua ad urbem cum accensis eiusmodi facibus cursus erat. Estq; animaduersum, Olympicum stadium in Heræis ludis, sexta parte dempta, mulieribus patere: currebant enim collecta tunica, solutis comis, dextro exerto humero. in quibus uictrici, oleæ corona erat præmium, & bouis portio Iunoni immolatæ. Ex his ergo ludis cum Olympiaci & Isthmij quinquennales forent, & Nemei singula trieteride fierent, solennes reliqui annui mãsere, quorum frequens lusus erat, iaculatio, iactus disci, stadij cursus, palæstra & saltus, quem pentathlum Græci uocant, Latini quinquertium: ipsosque athletas,

quinquertiones. Cumque uictoribus dabatur corona, uetus erat mos, ut non illos qui uincerent, sed illorum patriam per præconem coronari magna uoce pronunciarent: mox ipsi præconi alter præco ante ludorum missionem coronam daret. Athenis uero lex iubebat, ut si quis coronaretur à senatu, in senatu præconium fieret: si à populo, in concione. Proditum quoque memoriæ est, apud Nasamones à uirginibus edi certamen quotannis ad Tritonidis paludem: quæ non cursu, sed pugnis & fustibus certabant: ex quibus si qua ictu concidisset, falsa censebatur uirgo: uictrix uero, armata uectabatur curru. Sed quod græcis Olympici fuere, hoc nimirum Romæ (quantum opinione auguror) Circēses fuisse crediderim: quippe agonici Circēses apud Elidem in honorem Iouis Olympici pariter inuenti institutique sunt. Inde Romam aduocatos putarim: in Elide enim iuxta fluminis ripam angusto tramite, altero latere urgente flumine, altero positis gladijs, ut utrinque præsens exitium esset, bigarum cursu certabatur, dimicatione perniciosa adeò, ut intra præscriptum illas coercere necesse foret: unde Circēses dicti. Plerunque unius equi curru, qui celes: aliquando simplici biga, quæ sinoris dicta est, pugna committebatur. Quibus postea accessere calpæ & apenæ: calpæ currus trahebatur equa, apenæ mulas iugabat. Nero uero in Olympijs non bigis, sed decemiugi curru aurigasse, & uictor fuisse proditur. Miltiades uero quadrigario curriculo olympicam palmam reportauit. Traditumq; memoriæ est, Romæ quadrigas ex asinis immēso cōstitisse, adeò ut unæ quadrigæ quadringentis millibus uænirent. Ibi quoque formæ certamen habe-

haberi, uictorque armis donari, & ad templa uittatus deduci, myrtoque coronari solebat: sicut in Cereris Eleusinæ festo prope Alpheum, speciei certamen erat: in quo animaduersum, Tenedias mulieres omnium quot sunt in Asia, uenustatis palmam tulisse, tametsi Hypæpas tanquam uenustatis præcipuæ, alij celebrarint, & Homerus formosissimas in Hellade asseueret. Romam deinde Circenses translati, positis metis, non autem gladijs, eximie culti celebratique sunt, in quibus septem fuere curricula solennia (nam septeno circuitu currebant aurigæ) & uigintiquinque missus, quæ Domitianus ad quina spatia corripuit: missus uero, ad centenos propagauit, uterque singulos quinos missus. sæpe Romani principes uenationem dedere, aut Troiæ decursionem: ultimus uero, quod ex collatione populi fiebat, ærarius dictus. Equis enim mira uelocitate currentibus insidentes, leuissimos currus ingenui pueri cursu quamcitatissimo agitabant, qui præcipua arte satis gnari doctique erant examussim seruare normam, ne ipsi aut quadrigæ agitatæ, aliquo temporis puncto metas contingerent, utque per singulos missus, idem currus per quina spatia sine offensione circuiret. Quæ quidē metæ cum antea ligneæ fuissent, Claudius auratas instituit. Fuitque moris, ut ante commissionem Circensium, ministri cum equis desultorijs missus exituros nunciarent. In his quoque quatuor factiones pro anni temporibus, uidelicet Veneta quæ cerulea, Prasina quæ uiridis dicta est, alba & rosea, miro fauentium studio coli, celebrarique solitæ sunt. Viridis enim color, ueri dicatus erat, æstati roseus, hyemi uenetus, albus autumno. Nonnulli uero

per elementa colores diuisere: quippe hyacinthus aëri dabatur, coccus ætheri, byssus terræ, purpura mari. Pannoq́ue uersicolore per singulas factiones certabatur, in quibus spectantium fauor & aura popularis, gratiaq́ue & studium, ad uictoriam multum loci dedit: nam tanto fauentium studio hincinde certabatur, quum suos quisque clamore & plausu foueret, ut magis studio & colore panni, ac fauore quo affecti erant, quàm uera uirtute niterentur: isq́ue popularis fauor & gratia non dubiam plerunque uictoriam dedit: adeò, ut non populus modo, sed & principes ingenti studio & gratia factionum contenderent: siquidem Vitellius Venetæ factioni ita addictus erat, ut eos per æqua & iniqua amplo fauore prosequeretur, adeò ut quosdam qui clare maledixerant, occidi iuberet. Sicut Praßinæ deditus erat Caligula & Nero Cæsar. Caligula enim sestertium uicies agitatori Cythico cõtulit. Nero ~~uero~~ quum quereretur tractum Praßinum agitatorem, & ob id iurgaretur à magistro, de Hectore se loqui mentitus est. Fertur autem Verus Antoninus à Venetæ factionis hominibus, quam odio execrabili prosequebatur, intoleranda probra & contumelias tulisse, quod contra eos Praßinæ studeret, illosque studio & cõmodis prosequeretur. Caracalla uero quum in aurigam, cui studebat, populus cauillatus esset, exercitum immisit, & pœnas exegit. Ad has quatuor factiones, alias aurati purpureiq́ue panni Domitianum addidisse Suetonius memorat. Erantq́ue Circensium duo genera: Patritij, qui per patres: plebeij, qui per plebem agebãtur stato die, mense Nouembri, quos Claudius imperator sæpe commisit & celebrauit. In qui-

quibus præter spectacula etiam deorum simulachra, nonnunquam imperatorum & ducum imagines habitu triumphali, ob studium fauorem'que popularem erga principes, equestres aut pedestres, aliquando uictorias cum palmis, ferculaque & tensa, currus'que elephantorum produci, & prælata pompa efferri solebant. Quare Germanici equestrem statuam ex ebore, Circensi pompa prælatam comperimus. Et Antoninus defunctæ Faustinæ imaginem cunctis Circensibus præferri uoluit: quæ quidem imagines nonnunquam aureæ, uel argenteæ, plerunque erant gypseæ, aut ex ebore. In quo illud adnotatum fuit, ut loca per quæ pompa & deorum simulachra uectabantur, ne recondita sacra è cœnaculis despicerentur, oraculo moniti, uelis cooperirent. Præualuit'que mos, ut prætor aliúsue magistratus, qui ludis præerat, mappam aurigis mitteret, & cursus signum daret, quod erat futurorum Circensium initium: id quod à Nerone certo euentu cœptum, (ut Caßiodorus ait) fluxit ad posteros. Post quos adnumerantur Circenses, Ceareales & seculares, atque alij nauales, ubi in circo Maximo immißo Euripo, naues metis appositis, ne illas contingerent, cursu præcipiti concurrebant. Illud utique non in postremis fuerit, quod tam in Circensibus quàm sacris certaminibus, magna cura seruatum est, ut qui intempestiue surgunt, aut qui ante alios exeunt, colaphis cædantur: quod'que qui coronam meruisset, tanquam ad supremum fastigium uentum foret, nihil ultra de uirium aut artis incremento speraret: ut'que non minus bonos fortes'que uiros, qui ad certamen prouocarent, neque cum quo certaretur

inuenirent, quum nemo luctari aut congredi audet, quàm eos qui fortiter pugnassent & uicissent, merita palma, aut posito constitutoque præmio donarent: neque enim minus coronari pugiles, qui absque sudore in certaminibus, quàm qui pugnando palmam assequuti sunt, cauebatur: licet adnotatum quandoque exemplis legamus, ut si athleta eò fortitudinis processerit, ut non inueniret parem, plures uni obijcerentur, cum quibus periculum faceret & decertaret: nam ut uictor quis declaretur, & uictoriæ insigne ferat, æmulo opus esse dixerunt. Neque prætereundum, gymnica certamina Eleis præcipua fuisse, thymelica Corinthijs, scenica Atheniensibus.

Mira exempla quæ in montibus & lapidibus hodie uisuntur, unde originem & causas duxerint.

Caput IX.

INGENS cupido animos stimulauit illorum, qui rerum naturæ originem & causas diligenti æstimatione scrutati sunt, quod orbis huius quem incolimus immensi & inexplicabilis, totiusque naturæ rerum, cuius æternam uertiginem & irrequietum ambitum uidemus, principium & origo sit: quod equidem immensæ quæstionis fuit. Thales ille Milesius inter septem præcipue celebratus, cum quo sacerdotes Aegyptij & uates Pindarus, ex humore omnia constare dixerũt: Anaximenes ex aëre, Heraclitus Ephesius, Stoici, & Parmenides ignem, Anaximander Milesius infinitatem, Pythagoras numeros, Empedocles Agrigentinus quatuor elementa, Plato Deum & hylen, unde elementa deriuantur, Xenophanes aquam simul & terram, rerum originem principiumque duxerunt.

xerunt. Epicurus autem, Leucippus, & Democritus Abderites, ex atomis, siue ex paruis minutisque corporibus temerè concurrentibus, in unum confusis & condensatis, omnium elemētorum uim atque substantiam, rerumque formas & figuras oriri dicunt. Indi & Brachmanes præter quatuor elementa, quintam naturam, ex qua cœlum & sidera constarent, effinxerant: hancque rerum machinam, & hunc terræ globum, quem incolimus, quādoque indigestum & confusum, nullo rerum discrimine aut ordine, olim unum chaos extitisse: postea diuino consilio & delectu, siue ex paruis huiusmodi corporibus & sempiterna illa incursione atomorum, siue quia grauiora in profundum, leuia uero cœlesti labefactata motu, & ancipiti contentione distracta, natura uolente, in altum euolauere, hanc rerum faciem, & hunc quem haurimus aërem, istamque quam incolimus terram, mutuo licet contrario fultam nexu, ex illa illuuione & turbulenta confusione emersisse: & prout plus minúsue illius densatæ materiæ, uel humoris fuere participes, ita montes & edita, nunc conuallēs & depressa, modo maria & flumina, fontesque & lacus, camposque ac diuersas rerum facies, & tanta naturæ miracula, summum illum artificem & rectorem Deum, omnium conditorem, tantæque molis fabricatorem, diuino magisterio examinato modo effecisse: humoremque in undas, leuiaque in aëra & ignes, quodque minus defæcatum erat, in terras diuina sorte distincta recessisse: donec ad certam istam solidamque peruenit speciem, aëremque quo fruimur, quemque incolimus & haurimus. In hisque forte euenisse, ut pleraque al-

terius speciei & formæ, in tantæ machinæ molitione cum terra simul coaluerint: huiusque rei argumentum esse, quòd terram mobilem & solubilem, paulatim confusam, longißimo æuo in lapides durescere, diuersarumque rerum species intra lapidum uiscera unum corpus effici: illaque simul in omni æternitate cõdensari, ac diuersas facies quotidie artificem naturam moliri uidemus. Quare diuersi coloris marmora, in quibus misturas inexplicabiles in uno nunc corpore concretas inspicimus, quandoque disiuncta & separata, multiplicium corporum fuisse facile crediderim: quæ quidem res, illius primæ originis & coaceruationis indubia argumenta præbet. siue quòd nõnulli tradunt, diuersis cardinibus inductis aquis, uel mari sedibus suis excito, seu nimbis effusis, diluuio quondam inundasset mundus: postea cum fluctibus & mari omnia miscerentur, desitis tempestatibus & terræ situ defæcato, post tot aquarum moles & agitationes fluctuum, solidas apparuisse terras: propterea in montibus, quãuis longe à mari, ea quæ in littoralibus uadis cernuntur, nunc inueniri: & quanuis mediterranea, specie tamen littorali apparere. In memoria mihi est, lapidem duri marmoris non unius coloris uidisse in montibus Calabris, longo à mari recessu, in quo multiplices conchas maris congestas, & simul concretas cum ipso marmore, in unum corpus coaluisse uideres: quas quidẽ osseas & nõ lapideas esse, et quales in littoralibus uadis inspicimus, facile erat cernere. Quòd si marmor in frusta dissectum resecasses, etiam multiplices conchas singulis frustis quasi natiuas considere, & cum lapide unà discindi uideres. Quod profecto

mul-

multũ præstat argumẽti, dißimilia corpora disiuncta prius, postea colluuione rerum mista & lõgo æuo coaceruata coaluisse. Quod genus marmoris in quo conchylia uideantur plurima, in Thessalia & Hæmonia præcipuè apparere autores memorãt: atq; in Aegypto salsuginẽ esudare Herodotus tradit, ita ut in collibus editioribus, ea quæ mari incito expuũtur, facile cõspiciantur. Apud Megarẽses quoq; & omnem Macedoniam, ex rupiũ præruptißimis saxis lapides excauari nõnulli testati sunt: in quibus pleraq; specie appareãt littorali, multaq; ædificia et magnas moles ex illis construi. Iouianus Pontanus ad hoc æui uir haud dubiè clarus ingenio factisq́ue, cum plerisq; nobilibus, præsente me, sermocinabatur, se in promontorio Pausilypi iuxta Neapolim, ui tempestatis ingenti lapsu prorupto monte, uidisse in medio abscißi collis trabem ligneam, undique latere mõtis duro lapide cinctam, cum mõtis dorso cõcreuisse, & in unum corpus coaluisse: & hãc rem mirificam, quæ non minori miraculo fuit, quàm cõchylia in mõtibus, non uni tãtum spectaculo fuisse. Sed ne quis hoc fictum cõmentũ arbitretur, peruulgata res est, paucis ante nos seculis, dũ Neapoli marmora ædificij causa discinderentur, adamantem mirè splendidum, non natiua uena, aut rudi & informi, sed absoluta artificis manu cõfectum & perpolitũ, mira cælatura & arte, in medio marmoris concretum fabros inuenisse: eumq́; pro miraculo regi dono datum, inter cubiculi arcana conspicuum fuisse, hodieq́ue inter illustria adnumerari. Præter quæ, mira profecto sunt, quæ à plerisque digna memoratu produntur. Palamedes amicus meus, calcariæ fornacis præcipuus artifex

ingenio gnauo & industrio: autor alioqui grauis, sæpe mihi retulit, se dum marmora discinderet, in medio silicis, quæ nisi ui malleorum dirumpi haud facilè poterat, oleum quasi in uase conclusum inuenisse, odoris immensi & aspectu iucundo, cui medica uis fuisse dicebatur: quo effuso, manus sibi diu miro odore fragrarunt. Quod ego quo pacto, stante semper solida illa materia, illic coagulari aut occludi potuerit, non equidem scio. Nos etiam apud autores legimus, si uera tradunt, in Chiorum lapidicinis diffisso saxo, caput effictum Panisci apparuisse: & ad Bætim Hispaniæ, lapides nasci, quibus scissis, ex puro auro frusta & lapillos conspiciant: & ab Europo usque Elim quicquid oræ maritimæ mari abluitur, in saxa mutari: aut quod de puluere Puteolano traditur, qui marinis aquis tactis, durescit in saxum: & in mari rubro syluas uiuere, oleamque & laurum, in quibus fungi enascantur, qui mox sole tacti conuertantur in pumicem. Atque in Lucania, Cappadocia & Hierapoli Mysiæ, nonnullas esse aquas, quibus uirgulta & ligna iniecta, breui post lapidescunt. Quod si aquis hoc datum est, siue lege fatorum, siue consilio dei, qui reliqua mundi opera æterna constitutione molitur, ut arenas & glaream, aliasque hoc genus species consolidet & indurescat: quanto probabilius est, parentem rerum naturam, longissimo æuo ea quæ disiuncta fuerant, physica ui & ratione consolidare potuisse? cum præsertim montes lapidesque adolescere indies, exhaustaque effossionibus loca, sua ui rursus repleri, aliaque attenuari & imminui: ac maria quæ sempiterna agitatione mouentur, alia recedere, pleraque inun-

inũdare, ac locorũ facies mutari quotidie ſpectemus.

Quàm uarium & multiplex iuſiurandum apud diuerſas gentes fuerit, & per quos deos iurare conſueuerint.
Caput X.

QVAM uarium & multiplex iuſiurandum apud gentes fuerit, à nonnullis proditum memoriæ eſt. Per terram, per amnes, per fontes, per undas fluentes, immaniſsimum ſanctiſsimumque iuſiurandum fuiſſe, Græcorum ueteres credidere: apud eoſdemque qui ſanctam & inuiolabilem præſtant fidem, in Theſmophoræ, hoc eſt, Legiferæ Cereris templum deſcendere, & quibuſdam exhibitis ſacris, deæ purpuram induere, incenſisque facibus, uelut præſentibus numinibus, per quicquid eſt deorum deierare ſolebant: aut per regium ſceptrum, in quo iura dabãt, teſte Homero: quod præpotens iuſiurandum regibus uiſum, ita ut maxima obſtricti fide tenerentur. Nonnunquam uerre apprehenſo, & ſtricto in iugulum gladio, cœlum, terras, ſolem, & ultrices furias aduocare & teſtes facere: mox uerre immolato, & in mare deiecto, iuſiurãdum præbere: quo præſtito, nihil præterea quærendum homini erat. Athenienſibus ex ſolis Græcis per Iſidem iurare licuit. Nonnunquam deorum aras tangere, ſanctiſsimum iuſiurandum putabatur. Apud Thebæos per Oſiridem, Scythis per ſolium regis, aut per uentum & acylacem, ſolenne iuramentum fuit: apud Epidaurios per Semelen, apud Thraces per Mercurium, Maſſagetis per Tanaim & Mæotidem paludem: Cappadocibus per montem, quem pro deo colunt. Perſarum mos erat, per mitram, hoc eſt, Solem iurare. Aegyptij allium, porrum & cepas, uelut ſanctiſsima numina

uenerati sunt: quæ fallere aut illorum periurio adstringi, sine graui piaculo non licebat. Fertur Zeno per capparim, Iones per crambem, Lampon per anserem, Socrates per canem & platanum, ne per deos iuraret, aliquando per quercum & hircum: Sophocles per Lapersas, hoc est, Castorem & Pollucem, deierare consueuisse. Aethiopes per defunctos, quos colebant in uita, quorum corpora uitro seruabant, deierarunt: Lacones per Spartanos & Argiuos deos. Armenij iusiurandum de rebus magnis in templo Anaitidis deæ, quam maximi numinis instar habebant, ab ipsisque religiose colebatur, præstare consuerant. Apud nonnullos per obscœnos & fœtidos cibos: ab alijs per caput alterius, aut per mensam & fruges: nonnunquam super desectis carnibus, aut militaribus armis. Apud Syracusanos, tactis cereis ignitis, iurabatur. Græcorum plerique per Rhadamantum: Pythagorei per quaternionem: siquidem hunc numerum ad animæ integritatem spectare dicunt: in his fuere, mens, scientia, opinio & sensus. Aphri per uiros insignes, qui uirtutibus enituere: Pœni per patrios deos, fidem iureiurando sacrarunt. Orpheus autem si quis diuinam iustitiam attestari uellet, per numina octo iurare permisit, Ignem, Aquam, Terram, Cœlum, Lunam, Solem, Phanem & Noctem. Philosophi per Socratem, tanquam numen sanctissimum: Indi per aquam Sandaracinam, quæ apud Magos è fonte manabat, maximum iusiurandum æstimarunt, ita ut deierantes graui nexu & certissimo exitio tenerentur. Neque omiserim Prienensium spectatissimum iuramentum: qui cum ad internecionem ad locum qui dici-

dicitur Quercus, cum Milesiis graui bello decertassent, in eoque liberos & chara pignora amisissent, si quid sanctiore fœdere firmare uellet, per tenebras quæ apud Quercum, deierabant. Sicut Augilus qui circa Cyrenen sunt, & Nasamonibus, non nisi per manes defunctorum, quos ueluti deos colebant, iurare fas erat, illorum sepulchra contingentes: quod Aegyptijs quoque in more fuit, ut per defunctos quos in fictilibus circa templa condiderant, maximum putarent iusiurandum, contra cuius religionem uenire non licebat. Pœnorum mos traditur, ut aram & sacra tangentes, uel agnum læua, dextra silicem tenentes, deos hominesque contestentur, ut si illos sciens falleret, ita se Iupiter feriret, quemadmodum ipse agnum percuteret. Quin etiam uetus Romanis inoleuit mos, ut iuraturi per Iouem, modò ad deorum aras sacrificio perfecto, ignem, aram atque exta tangerent: modò super cæsis hostijs iurarent: nonnunquam lapidem silicem tenentes, hæc ad uerbum proferrent: Si sciens fallo, me " Iupiter, salua urbe arceque, bonis eijciat, uti ego la- " pidem hunc eijcio. Quibus enunciatis, lapidem manu " emittebat: ideo per Iouem lapidem, solénißimum sanctißimumque iusiurandum ueteribus fuisse proditum est: illudque intentiori cura seruari oportebat. Quod quidem in fœderibus publicis solennius præstabatur, ut fecialis, sumpto manibus lapide, pactis conuentis stare promitteret, in hæc uerba: Si recte ac sine dolo " malo hoc fœdus, atque hoc iusiurandum facio, dij mi- " hi cuncta felicia præstent: sin aliter aut facio, aut co- " gito, cæteris omnibus saluis, solus ego peream, uti lapis " hic è manibus meis decidet. Post quam precationem, "

manu lapidem eijciebat, cui iuramento nullis opibus, nulloque negocio contraire fas erat. Præter quæ freques Romanis fuit iusiurandum, per deos & deorum numina, perq; terram, mare & sidera: sicut per deum Fidium, qui Sabinorum deus est, cuius ædes in Quirinali fuit. per parentes uero præstari iusiurandum, illosque iuramentis aduocare, illiberalis sermo est habitus. Præ cæteris autem ex omni memoria sanctissimum iusiurandum apud Romanos uisum est, ut iurans, terram tenens, cœlum deosque contestans, conceptis uerbis se & caput suum, ac stirpem & familiam, bona & fortunas, quibusdam additis precationibus deuoueret. Post aliquot uero tempestates, per salutem & genium principis deierare, longe præstantissimum iusiurandum haberi cœptum, cui nulla ui, nulloque imperio contraire fas erat. Quod Tiberius Cæsar de se præstari uetuit: nam ne in acta sua iurarent, neue nomen suum testarentur, aut genium, obstinatissimè restitit. Quod etiam de Nerone proditur, ut cum antea in acta principum iurarent magistratus, collegā suum Antistium in sua acta iurare inhibuerit. Caius Caligula maximū iuramentū, nec pro concione, nec ad milites, nisi per nomen Drusillæ præstitit, cui plus nimio addictus erat: Claudius uero per Augustum. Est quoq; omnium sermone celebratum, & magnis euentis periculisque expiatū, quod in ara Palicorum, lacu seu cratere religioso, breui & profundo, semperque lurido, apud Siculos iuramētum præstabatur: ad quem multiplici scaturigine ebullientem, iurantes spōsione facta, religiose accedebāt: & qui caste & sine labe criminis iurasset, illæsus et ualidus abibat: qui

uero

uerò contra religionem, iurisiurandi fidem abiurasset, reus criminis, in lacu demersus, læsæ consciētiæ & peierati numinis, morte pœnas dabat: in quorum templo fama fert, crateres quosdam incerta & cæca origine igneos globos perpetim euomere, & feruētem aquam tetri odoris inde æstuare. Quod Aristoteles de fonte Acadino memoriæ prodidit, qui iuxta Palicos in Sicilia manat, in quo tabellas inscripto iuramento, si recte iuratum foret, supernatare, neque liquore perfundi asseuerat: si perperam, protinus in profundum rapi, neq; apparere ultrà. Idem in Sardinia quasdam aquarum scaturigines facere: nam ubi periurium erat, quicunque in eis immersus, cæcitate admissum facinus luebat: qui uerò integer ad iusiurandum accedebat, incolumi fama clarius cernebat. Iuxta Tyanam quoque fons Ioui sacer, frigidus ebullire traditur, qui quum cæteris foret innoxius, periuris solùm pustulas liuentes, & uomicas facit calamitosas. Atque in Bithynia iuxta Brieti templum fons ceremonijs sacer, manare feruentis naturæ, ubi periuri uelut urente flamma necabantur, ita ut magno malo periurium lueretur. Tenet opinio in Arcadia apud aquam Stygem (quæ è petra manabat præsentissimi ueneni) ad Nonacrim, idem iusiurandum præstari, sub insigni documēto spretæ religionis: nanque in fraude & perfidia deierantium, extremi discriminis erat. Sicut subterraneus specus ad Corinthum, qui Palæmonis dicitur, à nemine adiri fertur sine periurij pœna memorabili. Fuitq; in usu apud Athenienses, ut iusiurandum quod publice in fœderibus præstabatur, postquam per senatum exhibitum erat, quo sanctius foret, quæstores, apud Argos uerò, præ-

tores confirment, apud Mantineam, uates & belli duces, in Elide autem, opifices & legũ periti, nequid repentino motu imperitæ multitudinis mutari, aut secus fieri dicique posset. Præ cæteris uerò maximum uinculum iuramenti apud Samnites uetusta religione fuisse traditum est, ut ara in medio constituta, ac cæsis uictimis, omni aditu præsepto, iurans introducatur, & furiali carmine inter stragem uictimarũ dira execratione adstringatur. Qui etiam Arcadibus mos erat, inter cædes uictimarum solennem fidem & iusiurandũ dare. Græcis uerò, libãtes dijs in ædibus sacris iurare, magnum uinculum iuramenti existimatum est. Illud utiq; profuerit admonuisse, diu seruatum apud Romanos, ut neque uiri per Castorem, neque mulieres per Herculem, iusiurandum darẽt, per Pollucem uerò, utrique iurare non uetantur. Sæpius tamen masculi per deos, mulieres per deas iurare usurparunt: licet Socrates apud Platonem per Iunonem iurasse legatur. Quodque qui Herculem aut Dionysium, uel deum Phidium iuraturi sunt, sub diuo iurare cogantur: sub tecto autem non decebat, quia cùm obuiam eundo periculis, laboribus maximis fuerint exerciti, in umbra & sub tecto, tanquã sub ignauo ocio illos appellare turpe erat. Fuit quoq; literis proditũ, pontifici maximo per deos iurare licuisse, per libertos uerò, non licuisse. Solus tamen flamen dialis iuramentũ præstare perpetua lege uetabatur: ideo si quando in magistratu assumptus, per leges iurare tenebatur, aliũ qui uicẽ illius ageret, sufficere, & ita in leges iurare cogebatur. Subit tamen reputatio, idem apud Phryges seruari, qui nõ modò nullo iuramento adigũtur, sed nec alios ad deierandũ cogunt.

Ferunt

Ferunt uerò Gallos & Pœnos nulla religione iurisiurandi moueri, quin ubi uisum fuerit, desæuiāt, nullo rapinis modo aut sæuitiæ præfinito. Sicut Aphrodisiū iuramentū pro uano haberi ueteres uoluerūt: nanq; ueteri adagio amantibus uerū ludificare, permissum est. Fertur uerò Dionysij tyranni uerbū, sicut pueros talis, ita iuramentis homines frustrari oportere. Illud quoq; notatū est, Euripidem et Aristophanē taxasse Spartanos uelut infidos dānososq;, quibus nec ara, nec fides, nec iusiurandū foret. Idq; uero testimonio probari, quod corrupto muneribus rege Aristocrate, bello cōtra Messenios, læsa fide iurisiurandi, primi Martiam uirtutem uenalē fecere. Quod de Thessalis quoq; poëtæ tradūt, quibus ex fortuna pendet fides, cum bello Peloponnesiaco fœdera & deos obliti, in ipsa acie ab Atheniēsibus ad Lacedæmonios, mutatis ordinibus transfugerint. Quare Thessala fides, uelut uana et fluxa, in prouerbiū uenit. Parthis quoq; fides nulla, nisi quantū expedit, quibus utilitas semper est fide sanctior: idem Aphris Syrisq;. Soli tamē Arabes Persæq; fidē seruare di dicere: tanti enim fidem fecêre, ut humanā societatem cum fide tolli crederent, contraque utilitatem fides illis semper antiquior fuit. Vno tamen exēplo proditur Amasis Persarum rex labefactasse fidē, qui cùm Barcæis super occultam fossam fœdus feriret, id ratum fore iurauit, quoad humus illa firma solidaq; maneret: mox retecta fouea, fœdus soluit, & iusiurandum rupit. Præ cæteris traditur Zenocrati tanta fides habita, ut quum nullius iniurati testimonium admitteretur, soli Athenienses sine iuramēti religiōe assensere, eumq; iniuratū, quod inueteratæ fidei esset, in fidē atq; officiū admisere.

Quid sit exedra, quid Menianum, de quibus apud iureconsultos mentio frequens, & quid embamma.
Caput XI.

FVIT in perpetua quæstione apud iurisperitos, qui inter patronos causarum longe præstantißimi habiti sunt, quid exedra, & quid Menianum esse: de quibus ab Vlpiano de his qui deiecerunt, mentio fit. Et quum homo quispiam insigniter impudens, assereret fenestræ genus fuisse exedram, qualem in nostris ædibus hodie conspicimus, idq́ue improbißimè contenderet: alij aliter censentes, sedem esse putarunt, qua uiri maturo ingenio, studio & bonis artibus dediti, uti solitauere: idque Ciceronis autoritate significari, de natura deorum primo, ubi se in exedra sedentem, disserere asseuerat: cumq́ue hic uerbi significatus longe ab Vlpiani mente dißideret, animaduerti tandem, nõ sedem ab Vlpiano, sed cubiculum designari columnis fultum, & epistylijs pluribus, excisis spatijs, quibus prospectus in uiã erat: aliquando sub dio, nõnunquam sub tecto: Menianum uerò dici, proiectum protentumq; spatium ultra ædes tignis porrectis, nullo munimento fultũ ab imo, ambulandi ꝓspiciendiue causa, à C. Menio Craßi Collega, unde nomẽ mutuauit, inuẽtum. Cùm enim C. Menius, Catone & Flacco consulibus domum uenderet, ut ibi basilica extrueretur, ius unius columnæ supra quam tectũ proijceret, & tigna immitteret, sibi excepit, quo superiora latius paterent, & posteri prospectarent: cuius generis ædificia, inde Meniana dicta, hodieq́ue id nomen obtinuit: idq́ue à Labeone de priuatis ædificijs aptißime notari, cuius uerba fuere: Proiecta sunt ea, quæ ita prouehuntur, ut nunq̃ conquiescant: eiusmodi

sunt

sunt Meniana & subgrundia. Iterũ quærebatur, quid esset embamma, de quo ab Vlpiano de uino & oleo legato, an aceto deceat annumerari, elegãter quæritur. Cumque in uerbi significatu soliciti essent, neque id assequi uiderentur posse, nos embamma censuimus contritos sapores dici, acido uino infusos, asperrimi gustus, ad acuendum excitandúmue stomachum, à uerbo ἐμβάπτω, *quod est, intingo: seu (ut putant alij) acetum coagulatum, quod uino dilutum aut aqua, aceti saporẽ facit. Est igitur Vlpiani opinio, aceto legato, embãma perinde legato accedere, sicut acetum: quoniam eiusdẽ saporis & naturæ sunt. Verba uerò Vlpiani de uino legato, hæc fuere: Si acetum quis legauerit, non continebitur legato acetum, quod uini numero fuit: embamma uerò continebitur, quia aceti numero fuit.*

Quot uirgines Vestales, quæúe illarum disciplina & institutio fuerit, quáue afficiatur pœna incesti damnata.
Caput XII.

QVI *de Vestalibus uirginibus memoriam reliquere, illas à Numa Pompilio primum lectas fuisse autumant, quod sacerdotium cùm Albæ oriundũ esset, idem Numa inde translato sacro, Romam aduocauit: utque Vestæ antistites aßiduæ forent, præcipua uirginitate & alijs ceremonijs sanctas fecit. Cuius instar sacri, in Poliadis Mineruæ tẽplo multa religione inclyto, in Attica fuisse legimus, in quo uirgines aßiduè degere, & lychnũ inextincti luminis, ac Palladiũ existere, multorum opinio fuit. Lychnum quoque in arce Athenis Mineruæ consecratum ferunt, quem semel oleo repletum, aßiduè lumini alimenta sufficere ad insequentis anni eundem diem, prodiderunt. Ignem quoque peruigilem*

apud Delphos custodiri à mulieribus, quæ matrimonio solutæ erāt, inuenimus: ubi si quando extinguebatur, ex Solis flamma peregrinum elici oportebat. Persæ quoque ignem habēt peruigilem, sicut Chaldæi, Medi & Assyrij, ut deorum maximū: illique uelut sacro numini hostias mactare, et sacra facere, atq; ex illo euenta rerum interpretari assuerāt: apud quos Dianæ Ecbatanæ templum fuit, quam Anatim uocant, cuius sacerdotes procul à uirili contagio in perpetua uirginitate degunt. In Britannia quoq; Mineruæ numen colitur, in cuius templo perpetui ignes nunquam canescere in fauillas, sed in saxeos globos uerti ferebātur. Hæ autem uirgines in templo Vestæ, quod forma circulari fuit, inter Capitolium & Palatium morabantur assiduè, ad quod ingredi interdiu uetabatur nemo: sub noctem uerò adire, præ pudore, masculo non licebat: fœminæ uerò fas erat: in quo nulla Vestæ effigies aut simulachrum deæ cui immolarent uisebatur, quia Vestā nihil aliud quàm animum & diuinum putarunt ignē, quæ diuina mens animo concipitur, oculis nō uidetur. Sicut Corinthi ædes Parcarum, Cereris et Proserpinæ, nulla habere simulachra dicuntur. Tametsi Vestā, uirginis ore tympanum gestantis, quòd uentos contineat, nonnulli effinxere: cuius aditum ex fonte Camœnarū Vestæ consecrato, ex Numæ legibus, Vestales spargere assuerāt. Quod quidem minimè inauguratum fuit, ne quando in eo senatus cogeretur, ideo nō esse templum aliqui existimarunt: licet in atrio Vestæ quod à templo seiunctum erat, quandoq; haberi senatum uideamus. Quibus uirginibus, ne sacra intermitterent, stipendium de publico statuit. Eas enim quatuor à principio

cipio fuisse tradunt, quarum nomina Gegamia & Beremia, deinde Camilia & Tarpeia, primum à Numa initiatæ, & post Numã à regibus ad sacerdotium addictæ. Lapsis inde temporibus, quũ populus in sex partes diuisus foret, ut pro eo sua quisque parte ministram haberet sacrorum, duas additas fuisse ferunt, donec aucto & propagato imperio, collegium Vestalium ad uigenarium numerum constitutũ fuit: quibus quæ præsidebat, dicebatur Maxima. Has ergo arbitrio decretóque põtificis max. ingenuas & libero patre genitas, etiam nolentes & ab inuitis ad sacerdotium cogi compertum est, eas præcipuè, quibus summa integritas, pudor & uirtus foret, nisi flaminis, pontificis, auguris, aut quindecimuiri sacris faciundis, tubicinisue sacrorum, uel septemuiri epulonum, aut Salij filia foret: horum enim filias, inuitas & detrectantes ad sacerdotium cogi non posse, neque cuius pater tres aut suprà filios nõ haberet: neque illam, cuius soror Vestalis fuisset capta, pontificum decreto cauebatur: neque illas, quarum mater cum uiro dißidium fecisset, neq; in eodem coniugio maneret. Quarum si qua mortem oppeteret, in demortuæ locũ aliam capi oportebat: sed nec minor sex, neque decem annis maior capi poterat, quæúe patrima & matrima non esset, neque ea quæ aliquo oris aut sensus uitio laboraret. Quæ dum capitur à pontifice max. non suo nomine, sed Amata appellatur, omen ueteris denominationis sequuti: siquidẽ quæ prima Vestalis capta fuit, hoc nomine fertur nũcupata. Quibus quidem ad sacerdotium admißis, aßidua insidens cura inerat ignis sacri & æterni, qui in penetralibus Vestæ in fictilibus uasculis seruabatur, quasi cælestis

arcani custodiam & curam fidelem per uices agere, ignemque seruare: Quibus propter sanctitatē & continuam uirginitatem, tantus est honos habitus, ut uelut sacrosanctæ, ab omni uirorum contagio intactæ forent, aduersusque eas, aut decreta iussusque earū, nulli magistratui intercedendi facultas erat. Quibus hoc etiam tributum est, ut licet essent sub patris iure, postquam ad sacerdotium adscitæ sunt, sui iuris effectis, testandi manumittendique etiam sine curatore libera facultas foret. Ipsæ tamen intestati hæreditatem adire, aut bonis succedere, uel ipsis intestatis hæredes aliqui esse nequibant, quod ueteri scito apud Labeonem cauebatur. Cumque soli Theratiæ Vestali, priuilegio honoris, ius testimonij dicendi à populo datum esset, hinc effici cogique potest, reliquas testimonij ferendi ius nō habere: eas tamen quum testimonium dicebant, iudicio & foro adesse oportebat. Tum si qua dißidia et simultates, uel aliquæ exortæ offensiōes fuissent, aut seditio intestina coorta inter ciues, ut Vestalibus intercedentibus & deprecatricibus, & quasi internuncijs, pacis fœdera inirētur, illarum curæ mandabatur: hisq; medijs & procurantibus, offensarum culparumq; uenia impetrabatur. Testamenta quoque & quæ secretioris consilij erant, quæue quis cælari, & in abdito esse, & suo tempore in lucem promi uolebat, apud illas deponebātur, ut in fideli custodia essent. Quibus, postquam in socerdotium adscitæ fuerunt, triginta annorum castitas præscripta fuit: primo enim decēnio quæ ad cultum & arcanas ceremonias, ritusque sacrorum spectarent, quæue uetustißimis carminibus & monumentis prodita erant, ediscebant: secundò uerò, quæ

didi-

didicère, opere complere & efficere: tertio autem decennio, sacra & instituta, ritusq; & ceremonias quas didicissent, alias edocere oportebat. Tũc demum exacto circulo annorum triginta uelut emeritis stipendijs, liberum erat uel sacerdotio solui, & aliam uitam nancisci, uel si uolet, ali nubere, et filios educere, aut sacrorum curam gerere, & eodem cultu ornatuque esse non uetabantur. Tantæque dignationis fuere, ut si extra atrium Vestæ prodire uellẽt, nisi præcedentibus fascibus, ob honorem sacerdotij, foras exire nõ liceret. Tum si ui morbi aut necessitate, templo excedebant, quo uenerationis plus inesset, matronas & grandes natu matres, insignes morum uerecundia & probitate, quæ eas comitarentur & custodirent, adhibebant: cui ad omnem occursum, etiam consules prætoresq; de uia decedebãt. Quòd si dum foras uadunt, ad capitale quisquam suppliciũ traheretur, si obuiam fieret, ipsum tunc mortem oppetere, aut nouissimo exemplo affici nõ decebat. Tantoq; cultu & honore ob sanctitatem sacerdotij habitæ sunt, ut seruitia fugitiua nondum urbem egressa, in loco precationis retinerẽt, & seruitute eximerent. Ad se quoque fugientes ab iniuria prohibere, atque à cuiusque magistratus imperio intercedere poterant: ab eisque quum sacrosanctæ forent, aut decreto iussuque earum, nulli magistratui, nec tribuno pleb. qui pariter sacrosanctus est, ꝓuocare permissum: tantumque illarum iussui uirium & roboris fuit, ut Claudia Vestalis patrem iniussu populi triumphantem, necui tribuno intercedere liceret, ascenso simul curru, in Capitolium sequuta fuerit. Quod si quãdo Vestæ ignis (cuius præcipuam ducebãt curam) extinctus foret, id

inter nõ minima prodigia habitũ, magna semper mercede expiatum fuit: quippe ex eo formido, & non mediocris terror religioq́ue senatui populoq; incussa erat: illisq́ue non procuratis, aut dijs nõ propiciatis, à rebus agendis grauibusq́ue negocijs haud secus abstinebãt, quàm si dira & tetra prodigia, aut portẽta calamitosa prædicta forẽt. Ea uerò Vestalis, cuius custodia fuerat, ob secordiã, sicut ob alia crimina, à põtifice maximo, qui eas fideli custodia seruabat, flagro plectebatur. In abdito enim conclaui & penitus abstruso loco, eam obtẽto linteo flagris plectebat. Ignem uerò extinctum ita suscitabat, ut uas æneum pellucidũ trium angulorum, ad Solis iubar obijceret, ita ut undiq; accensus in orbem coiret: illudq́ue usqueadeò diuerberaret, donec conceptum ignem arida materia clibano in ædẽ ferret. Quem quidem nouũ accẽdere calend. Martijs, quibus principiũ anni agebatur, quotãnis solitæ sunt. Fuitq; is ignis perpetuus, in penetralibus sacris, & penu Vestæ, uelut sanctiore recessu, cõditus: in quo Palladiũ & dij penates Troia aduecti, fatale pignus imperij colebantur, ad quod nulli hominum, nisi Vestalibus & põtificibus adire fas erat. Qui quidem dij fuere duo iuuenes ueteris artis & operæ paruis imagunculis sedentes, & militari more pila tenentes: tametsi Palladium ab Aenea aduectum, nonnulli Apollinẽ & Neptunum ferant: alij Troianam Palladem Romæ & Lauini, Luceriæ & Siritidæ, demonstrari tradunt: qui ab Aenea in Italiam allati, Lauini mansere primum: mox ab Iulo in Albam à se conditã translatos, pristinã Lauini sedẽ sua sponte repetisse dicunt. Quod si quando Vestales sacra dijs libarẽt, aut Vestæ rem diuinam face-

facerent, eo cultu ornatuque erant, ut licet uittatæ incederent, album tunc uestimentum, quod suffibulum uocant, oblongum prætextum quadrangulũ in capite sumerent, illudque fibula subnecterent: castaque mola & sale tuso, ac in ollam fictilem misso, & mox in aquam iniecto, sacra facerent, calicibusque fictilibus, qui cululli dicti sunt, Vestæ & dijs libarent: sirpeasq; effigies triginta numero, quas argeos uocãt, ex uirgulto statis diebus in Tyberim deijcerent: arasque deorũ numinibus accenso foculo, dicarent: quibus hoc proprium ferũt, ut desectum capillum tanquam sacrosanctum, uulgo atteri non sinerẽt: sed in loto arbore conspicuæ magnitudinis, quæ in Lucinæ ara colebatur, apponerent, cui ob id capillatæ nomen. Tum si quando sacramento adigebatur, nõ nisi per suam Vestã iurare licebat. Eratq; Vestalium opus, annis singulis stata die regem sacrorum adire, utque uigilaret, néue diuina intermitteret, præmonere præcauereque. Tantæque dignationis & pudoris habitæ sunt, ut his præsentibus tanquam arbitris numinibus, non factis modo, sed & uerbis obscœnis & prætextatis abstinerent: easque uelut augusta & sancta templa, atque unicum castitatis exemplar, religiosè obseruarent. Et tametsi tanti exempli & disciplinæ forent, illas tamen athletarum spectaculis & theatro interfuisse quandoque legimus, scilicet remisso officij munere, de cõcilij sentẽtia. Si qua uerò detestabili scelere polluta, omnium sententijs pontificum incesti conuicta & damnata foret, in eam manus aut uim inferre nulli licuit: sed postquam familiam in potestate habere, & sacris abstinere iussa fuerat, stata die sub effossa humo ad portam Collinam,

in loco cui Scelerato nomen, uiuam defodiebant: uirginis uerò stupratorem, in comitio cædebāt ad necem. In ea enim subterranea erat fouea, ad quā gradibus descensus, & in imo lectulus, lucerna ardens, panis simul & lac, item aqua & in gutto oleum: uirginem uerò damnatam, demptis uittis è uertice, feretro impositam cultu miserabili, maximo omnium horrore, eò deducebant: quò ubi deducta fuerat, uinclis solutam, pontifex maximus solenne præfatus carmen, capite uelato ad ostium foueæ constituebat: & postquā introgressa fuerat, illo auerso, & scalis sublatis, desuperq; aggesta humo, defodiebant uiuam, ita ut ab omni hominis tactu illæsa extingueretur. Qua die tanquam lugubri & ominosa consternata urbe, uelut si repentinum incommodum accidisset, iustitio indicto, nihil publicæ magnæque rei agere licebat. Tanta uidelicet cura, tantáque solicitudine prisci cauebant, ne qua in sacerdotes & deo dicatas uirgines uis fieret. Fuère autē Vestales incesti damnatæ inter alias, Popilia, Aemylia, Oppia, Fabia, Minutia, Sextilia, Opimia, & Fleronia, inter quas Caparonia suspēdio supplicium præuenit. Fabia uerò incesti causam dixit, cùm ei Catilina obijceretur, & quia soror Terentiæ Cic. erat, inducto crimine, absoluta fuit. Cornelia Maximilla absens & inaudita, à Domitiano incesti rea, quum esset absoluta, nō admissi forsan criminis, prauo iudicio pœnas dedit. Cumq; Vrbina falsi criminis dānata, uirgis cæsa & uiua defossa fuisset, religio urbē peruasit, immeritam pœnā luisse, quod pestilēti contagio matronæ mortuos edebāt partus, ipsæq; unà interibāt, ob id admissum plecti et merita noxa puniri. Posthumia uerò ob mundiorem cultum,

tum, criminis insimulata, causam dixit: mox sine noxa & innocens comperta, de collegij sententia, omnium uotis absoluta fuit.

Ex quibus ueteres captare auspicia solerent, & auspiciorum quæ prospera, quæúe piacularia sint. Caput XIII.

PRISCOS Romanorum adeò auspicijs deditos fuisse constat, ut post urbem conditam, falsa illa superstitione & praua religione ducti, nihil bello uel pace, domi militiæque agerent, nisi auspicatò. Sed inter auspicia de quibus antiquitas fabulata est, quæ prospera, quæúe piacularia sint, sæpe quæsitum est. In primis receptum est, auspiciorum quinque genera obseruari ab augurandi peritis: primum ex cælo, secundum ex auibus, tertium ex tripudijs, quartũ ex quadrupedibus, ultimum ex diris. Ex his quædã oblatiua sunt, quæ nõ poscuntur: quædam impetratiua, quæ optata ueniunt. Oblatiua, non semper auspicium facere: siquidem in potestate uidentis sunt, an illa ad se pertinere uelit. in augurum enim disciplina hoc traditur primum, nulla auspicia, siue boni, siue mali prænũcia, ad eum qui illa obseruare negauit, pertinere: nam temere iacta, & sine ratione uaga, diuinationem non recipiunt. Ex impetratiuis aũt auspicia uera sumi, sæpe notatum est. Quotiesque augures ex arce augurium petunt, lituum tenent sine nodo aduncũ, quo cæli regiones & certa spatia, quibus uidenda ad se pertinere uolebant, quæ templa dicta sunt: sedebat enim augur uelato capite, et lituo cæli regiones notabat. Ex cælo fit auguriũ, ut si læuum intonuisset, id prosperi euentus putarent esse: idem, si fulgur à sinistra in dextrã emicuisset, Hetrusca disciplina: quia quæ nobis læua sunt, à dijs dextra ex

parte demitti putãt. Ideo fulmen in rebus omnibus lætum auſpicium facit,boniq́ue euentus eſt,ſi ſiniſtra ex parte uenit. In auſpicijs enim quæ ſiniſtra ſunt,bene euentura putantur : tametſi Græci dextra ex parte ueniens augurium,auſpicatius putent. Ex his tamen dira habentur fulmina,quæ per ſeptentrionẽ in occaſum uergunt : quæ uerò ex ortu ducunt originẽ,& in eandem partem cæli circumactu redeũt,ſummam portendunt felicitatem. quale oſtentum Syllæ dictatori oblatum memorant : aut quum fulmen è cælo decidit, rurſusq; in ſublimi crebris ignibus micat, quod fortunatũ fuiſſe nemo dubitauit. Ipſum tamen fulmen,quacunq; ex parte uenit, comitia impedit. Ioue enim tonante, nihil cum populo agi poſſe liquet. Si tamen tonet in comitijs, uitium oblatum creandis magiſtratibus, atque ideo obnunciari oportere : ſi uerò grandinet ſimul & fulminet, calamitatem præſignari uolunt. Propterea cùm omnes dij manubias albas nigrasq́ue habeant,ſolius Iouis rubras eſſe uolunt. Et quanuis Hetruſci uates nouem dijs fulminũ iactus poteſtatesq́ue tribuant, quorum undecim fuère genera : Romani tamen diurna Ioui,nocturna Sumano(quẽ Plutonem dicunt)tradiderunt. Fuitq́ue memoriæ proditum,ea fulmina quæ ſolus Iupiter excutit,læta eſſe : quæ uerò concilio deorum aduocato,auerſa reputari. Ideo fulgetras adorare,& popyſmatibus obſtrepere,conſenſum eſſe gentiũ Plinius notauit. Eſt autem popyſma,ſibilus tenuis ore emiſſus. Græci uerò,ut uim tonitrus & ſpeciem fulminantis cæli auerterent,pateris uina effundebãt. Thraces dum fulminat aut tonat, in cælũ ſagittas intendũt, rati tonantem hoſtem eſſe dei,quem ipſi colerẽt. Paulo

tamen

tamen Aemylio apud Amphipolim sacrificāte, fulmen è cælo emissum quū sacra combußisset, regni mutationem portendit, quod mox consequutum est. Fuitq; *opinio haruspicum, fulmina magnopere fieri in pollutis lucis: ideo reliquias fulminis cum sacrificio sepelire, dispersosque ignes in unum cogere, & quadam tacita prece, terræ condere solebant, quem locum bidētal dixerūt.* Nonnulli *impares tonitrus boni ominis esse, & felicia portendere uolunt: pares autem, diros euentus & calamitates: alij matutinos, uentum: imbrem uerò, meridianos prædicere.* Serena *tamen tempestate tonuisse, homines que aut ædes sacras de cælo tactas esse, tristis euentus fuisse & auspicij mali, sæpe notatū est.* Contrà uerò Homerus, *Ioue sereno intonuisse post effusas preces, felix omen & ratum auspicium fecit.* M. Crasso *castra quæ trans* Euphratem *metatus fuerat, bis fulmine icta, triste prodigium & infandas cædes attulere.* Alij *ex fulguribus quædam publica adnotarūt, alia priuata: publica, non ultra trigesimum portendere annum, nisi in deditione oppidi: priuata, non ultra decimum augurium facere, nisi in sponsalibus & natali die auspicata: ex quibus quædam postularia, alia pestifera, pleraque consiliaria dicta sunt: aut monitoria uel auxiliaria, hospitalia uel regalia, nonnulla peremptalia, quæ superuenientium fulgurum significationem perimunt.* Ea *enim tantā uim habēt, ut quicquid alia portenderēt, illorū interuētu tollatur.* Quod *uerò interuentu fulminis portentum est, alterius significatione tolli nequit: pestifera mortem, postularia sacrificiorum emendationem admonent.* Pars *multo maxima, tria fulminum genera fecit: consiliarium,*

quod post cogitatum negocium superuenit: autoritatis, quum post rem perfectam, bonum aut malum quod futurum sit, prædicit: status, ubi nec opinantibus nobis fulmen interuenit. Quæ uerò fortuita sunt & in casu posita, nulla ratione subnixa, diuinationem non recipiunt. Ex auibus uerò, augures quasdā oscines, quasdam præpetes notarunt: oscines cantu, præpetes uolatu augurium facere & futura prædicere. Semper enim cantus oscinis quū sinister est, secundißimus fuit. Ex præpetibus autē, aquila, uulture & buteone, sanquali & immusylo, lætantur, easq; felices euentus esse, quū ingentibus alis patulæ & porrectæ uolant: quasdam dixere funebres, quæ omine auerso aliquid fieri uetant: nonnullas superuaganeas, quæ ex summo acumine emittunt uocē: alia caduca auspicia, quū in templo per augures metato aliquid excidit: pleraque cliuia, quæ difficulter eueniunt. Aquila si dextra ex parte uenit, felix omen facit, & magnarum rerum auspicia: quas quidem uolatu augurium facere, præcipuè si stridentibus alis euolare uideant, omen futuri maximi boni, ac læta & magna portendere dixerūt. Vultures quoque Romulo in condenda urbe præsens auspicium fecêre: Sed tamen uultures aquilarū fœtus implumes occidisse, nidosque euertisse, ipsosque à pastu pedibus & rostro abegisse, Tarquinio Superbo exilium & regni amißionem, quæ mox sequuta sunt, portenderunt. Aquilam Tarquinio Prisco pileum detraxisse in sublimi, deinde capiti reposuisse, regnum ominatam ferunt: sicut Aristander aquilæ augurio, uictorem Alexandrum prædiuinauit. Rursus correptum iaculum è manu satellitum abstulisse, & in profundum deiecisse,

uelut

uelut prodigiosum ostentum, Dionysio exilium, & regnum sibi abrogari, funestasq; calamitates præmonstrauit. Fuitque diu quæstionis, an sanqualis & immusylus inter aquilas censendi forent: quorum uolatus licet æuo priore incognitus, secundissimos habere euentus censebatur. Cumque ex auibus omina multi obseruarint, præcipui fuere Cares, quibus rex Caras ex auibus auspicium dedit primus. Postea Arabes, Phryges, Cilices, Piscides, Pamphylij & Galli, auium cantus & uolatus religiose obseruarunt: ex quibus uera auspicia ominati sunt: quibus obseruatis, haud secus quàm ex oraculis euenta rerum & negociorum præsumpsere. Sæpe tamen uulturem in ædem Iouis, aut deorum uolasse, prodigij loco receptum est: ideo uelut portentum malique auspicij, procuratum fuit. Si tamen uultures, corui & aquilæ in unum coirent, cædem haud dubiam: & si grues uolantes à recto flecterent cursu, & retrocederēt, infandam nautis tempestatem, & mare procellosum, mox turbines & fluctus prænunciarunt. Ciconiam non ut grues prodigium facere dicunt: sed in augurijs non dubiam ferre concordiæ significationem. Proxima est accipitrum natura: præcipuum uero genus, quod circum appellāt, altero pede claudum, quod fortunatum nuptijs & pecuariæ rei opinati sunt. Contrà miluus diri malique ominis, semperque infortunia præmonstrare creditus. Triorchen uerò, cui principatum dedère augures, & falconem, felicis euentus, futurique maximi boni spem habere, augurio expertissimo cōpertum est. Est autem triorches quem buteonem antiquitas dixit, qui quòd treis testes habeat, triorches dictus. Falconis uerò au-

gurium tam auspicatissimum Thuscis fuit, ut uiso augurio, Capuam in solo felicissimo condiderint. Darîo accipitrum uisio duo uulturum paria uellicantium, omen fuit, quod è coniuratis sumpto supplicio, haud multo post Persarum regno potiretur. Picus uero Martius & luscinia efficaci auspicio habentur, prosperáque semper & felicia decreuerunt. inter quæ ardeolas, quas leucos uocant, quum ad austrum uolant uel septentrionem, magna semper portendere uoluerunt: solui enim pericula & metus exinaniri eorum aspectu, multorum opinio fuit. Luscinia quæ in ore Stesichori infantis cecinit, talem illum futurum designauit, quantus postea fuit. Contrà hirundines infausti ominis esse, & ancipitem afferre fortunam, multi prodiderunt: nam Cyro regi, dum contra Scythas bellum parat, hirũdinum uisio infaustam fecit expeditionem. Eædem quoque Pyrrhi tabernaculo, & in naui Antonij insidentes, suscepti belli infelicitatem & funestas clades portenderunt. Picus quoque Martius in capite prætoris iura reddentis deprensus, & occisus, futurum excidium auguratus fuit: in uexillis uerò Sabinorum insidens, felix augurium fecit. Columba si comitata est, prosperos successus auguratur: cæteris autem nullius auspicij credita est: sicut cycnus nautis, & his qui freto agi uolunt, prosperos cursus denunciat: reliquis uero inauspicatus. Circum tamen de genere aquilarum, columbam discerpentem unguibus, felix nuncium attulisse Homerus uoluit. Præposteros aut uespertinos gallorum cantus, optimi euentus multi notauere. Themistocli pridie quàm in Xerxem duceret, auditus gallorum cantus, uictoriæ mox futuræ

præ-

prænunciũ fecit: idq́ue ideo, quod uictus nequaquam canit: uictor uero obstrepit & murmurat. Cõtrà uero gallinarum: nam diri aliquid imminere, aut futurum incommodum illarum cantus designauit. Inter reliquas uero inauspicatissima fertur incẽdiaria & piacularis, propter quam urbs sæpe lustrata fuit. quæ autem hæc fuerit, maximæ quæstionis est. Coruus quoq; inter aues inauspicatæ est garrulitatis: pessimam uero coruorum significationem, maximè quum glutiũt uocem uelut strangulati, Plinius notauit: si uerò ab ortu clara uoce occinuerint, præsentem felicitatem: contrà uerò, ab occasu exitium apportãt. Coruos tamen pullos deuorasse, reliquiasq; in nidum detulisse, dissidium inter Syllam & Marium, quo plurimo sanguine pugnatum est, designauit. Coruos quoque aurum corrosisse, uelut dirum maliq́ue portenti procuratum fuit. Eædem quoque aues inuolantes obstrepentesq́ue, Alexandro Babyloniam ingressuro, & Ciceroni imminens periculum extremasq́ue ærumnas præmonstrarunt. A dextra tamen coruus, & à sinistra cornix uel picus, spem non ambiguam & ratum auspicium fecere. Maximè uero abominatus est bubo, tristis & dira auis, uoce funesta & gemitu, qui formidolosa, dirasq; necessitates & magnas moles instare portendit: ipsum tamen cantu & stridore querulo, dirum facere auspicium putant. tacẽs, non semper malus fuit: quippe bubonis aspectus, Agrippæ captiuo Iudæorum regnum portendisse fertur. Noctua quoque non semper infortunia facit: nanque uolans, insignem de hoste uictoriam quandoque apportauit. Apud Athenienses enim, noctuæ uolatus uictoriæ semper fecit auspicium.

Si tamen sereno canit, tempestatem: tempestate uerò si occinuerit, serenum nunciare fertur. Eadem uero in hasta regis Pyrrhi insidens contra Argos euntis, fatum illi & discrimen extremum prædixit. Apes quoque suo examine dira ostenta sæpe & triste auspicium fecere, sicut ante pugnam Pharsalicam in ara insidentes: & in nauibus conspectæ, dum per æquora ferrentur, Dioni & Pompeio Magno cladem perniciosam, & calamitosos casus prænotarunt. Et quum in castris Bruti examen conspiceretur, mutari castra haruspices iusserunt, ne quid diri portenderent. Nonnunquam felici euentu, sicut quum in castris Drusi uua dependente insedêre, quo tempore ad Arbalonem prosperrimè pugnatum fuit. Ipsas uero apicem arboris insedisse, oppugnationis futuræ & teterrimi belli afferre signa, multi adnotarunt: quæ uero apes in ora infantis Platonis aduolarunt, haud dubiam spem eius magnitudinis attulerunt. Aliter uesparum examen: nam calamitosum auspicium facere probatum est. Aues autem omnium generum circumuolasse, felicitatem magnæ fortunæ, diademaque regium mox futurum Gordio ostenderunt. Ferunt in Alexãdriæ descriptione, cum ob gypsi inopiam mœnia farina frumenti designarentur, aues omnis generis illam depascentes, omen fecisse, horreum uicinis gentibus quandoque futuram. Ex tripudijs uero esse auguria, ueteres fabulati sunt: ut si pulli non addixissent, uel si uitulus è sacrificantium manibus proripuisset, aut hostia profugisset, uel percussa mugitum dedisset, uel si inter sacrificandum aliquid triste oculis aut auribus occurrisset, seu in extis caput iecineris defuisset, quæ omnia fœdi euen-

euentus esse, nemo dubitauit. Flaminio sacrificanti, uitulus qui multos cruore inspersit, omen magni terroris fecit. Vel quum pulli è cauea addicerent & pascerentur, ita quod tripudium facerẽt solistimum, quæ secundißima traduntur auspicia: nam pascentes aues uidere, felicitatem portendere multi censuerunt. Lydi, Persæ, Iberi & Thraces, non ex auibus, sed maxima auguria ex uino obseruarunt: Nam uinum effundere, aut uestes uino inquinare, felicis haud dubie fortunæ signa esse, augurati sunt: idq́ue attestante Homero, qui Vlysse discedente, & bona uerba precante, Alcinoi uxorem humi facit uinum fundere, uelut preces ratas dijs habituris. Germani ex hinnitu & fremitu equorum, monitus futurorum prædici putant, quos nullo opere contactos, candidi coloris plurimos educebant. In Cappadocia ex myrrhicinis uirgis, in Scythia ex salignis humi constratis: alij ex uibrata salitione oculi, quod augurium palmicum: in Lycia ex piscibus, quos ichthyomantes uocant: atque Enaries Androgeni ex tiliæ fronde uaticinantur: Nasamones uerò ex somnijs ad sepulchra defunctorum. Fuitq́ue apud Byzantios receptus mos, ut scombrorum regem uidere, qui inter conchylia est miri aspectus, aut iunctum iumentum stercus emittere, fortunatißimos euentus faciat: quæ singula augurum disciplinis latius tradita & præcepta sunt. Ex quadrupedibus autem fuere, quæ pedestria dicuntur auguria: ut quæ à lupo, serpente, equo, uulpe, cæterisq́ue reptilibus fiunt. Lupum, si ad dextram commearit pleno ore, magnæ & prosperæ rei augurium facere, & nullum præstantius esse opinantur: contrà, lupos in Capitolio uisos, prodigij loco est

habitum, cuius causa lustratum Capitolium quandoque uidemus. Lupũ quoque castra introisse, & laceratis obuijs intactum abijsse, exitium & cladem portendisse euentus docuit, toto postea exercitu ingenti clade affecto. Rursus, quum cerua à lupo fugata, inter duas acies euasisset illæsa, insignem uictoriam Romanis dedit. Lupos quoque in foro uisos, incolumes euasisse, armis opprimi patriã, & magna rerum momenta designauit. Quum in Libyam colonia duceretur, lupos metas quibus agger designabatur, mordicus dißipasse, uelut diri euentus, effecit quo minus duceretur. Non sic Sãnitibus deducẽtibus coloniam, quo duce auspicatam deduxere, quare Hirpini dicti. Fuitque animaduersum, lupum subnigrum obuiam factum, grande discrimen afferre. Iuuenca si annicula, aut mula si gemellos peperit, ostentum dirum, pestémque denunciat. Sicut leonis aspectus famosus fuit & inglorius, itineraque infesta facere creditus: nanque hostium pugnam sæpe portenderunt: capræ uerò, salutaris. hæ enim Carano eximiæ felicitatis duces fuere. Asinum leonem occidisse, omen magni terroris fecisse, necemque Alexandro portendisse, literis mandatum est. Serpentem per impluuium decidisse, aut iter commeãtium interrupisse illæsum, uel fœtam uulpem obuiã habuisse, aut canem alienas ædes introisse, formidolosos casus & insignem calamitatem facere, periti adnotarunt. Serpentem quoque extis solennibus depastum, diri ominis & extremi exitij loco est habitum. Contrà, Syllæ inter sacrificandum serpens uisus & elapsus, felicem uictoriam dedit. Suburbana uero colubris plena, equosque illus depastos, Crœsõ

Lydorum regi ab externis regnum ſubigi portenderunt. Mures quum candidi ſunt, lætum auſpicium faciunt, licet illorum occentu dirimi auſpicia dicantur: nanque occentus ſoricis auditus, Fabio Maximo dictaturam, & C. Flaminio magiſterium equitum deponendi cauſam dedit. mures quoque in Argillæ fundamentis apparuiſſe pugnantes, ciues præferoces & militares, haud dubio argumento præſignauit: ea enim urbs ad Strymonem bonis auſpicijs cõdita, à muribus dicta eſt: ſicut Coronæ ciuitas in Peleponeſo ad Pamiſi flumen, quòd cornix ænea in fundamentis apparuit, felix nomen tulit. Si quid tamen mures arroſerint, triſtia ſemper & dira portẽderunt. Carboni imperatori corroſis faſcijs, quibus in calceatu utebatur, exitium prædixerunt: aurumq́; & clypeos corroſiſſe, Marſicum portendere bellum. Lepus quoque occurrens in uia, infortunatum iter præſagit & ominoſum: idem uulpes fœta, & canis prægnãs: muſtela quoque ſicut picus, à ſiniſtra ueniẽs, infauſti ominis eſt. Feruntque arietem inſolito colore natum, miram felicitatem prænotaſſe. Ex diris ſunt offenſiones pedum, uoces exauditæ, res oblatæ oculis, & alia id genus, ex quibus certa captantur auſpicia: lumen offendiſſe, laciniam adhæſiſſe, uel prolapſum occidiſſe, obſcœnum oſtẽtum eſſe, uulgo receptum eſt. C. Flaminius quo tempore ad Traſimenũ oppreſſus interijt, quum in equum inſiluiſſet, equo prolapſus, repẽte corruit, diro & fœdo euentu, quo ad internecionem crudelem in modum cæſus, occubuit. Neroni Cæſari Alexandrìam profecturo lacinia adhæſit. Diuus uero Auguſtus læuum ſibi calceum præpoſtere indutum animaduertit,

sues comesse fœtus, inter prodigia minime reputari: siquidem id frequens, neque propterea ominosum fuisse, aßiduis exemplis probatum est.

Quid senserit Hieronymus Porcarius de iniquo iudice, quibúsque modis litigantes frustretur & deludat.
Caput XIIII.

HIERONYMVS *Porcarius, diuini humaníque iuris sciẽs, homo liberi animi & acris ingenij fuit: præterque uberem facundiam, mira in eo eruditio, & in maledicendo libertas, admisto sale: erat enim acri iudicio, & ad irridendum contentiosus & audax, non infacetus, ita ut iocis urbanis unumquenque carperet, & ad uiuum usque lacesseret.* Is *in concessu nobilium, dum apud eum pro familiari consuetudine diuerterem, dicere solebat, quatuor modis iudicia eludi, ueterum scitis traditum esse: odio, gratia, precio, aut timore: præter quæ nihil esse quod iudicum animos flectat à uero, literis mandatum dicebat.* Sed *tamen, si quis improbum aut perniciosum iudicem nactus fuerit, qui iudicio & legibus abuti uelit, innumeris ferè modis iudicia eludi & præuaricari solere, contra ius fasque. Quibus uero modis id fieret, memoriter ipse & expeditè disserebat: neque enim solum iniquus iudex, inquit, qui alteri parti pronior est, longis interuallis differendo iudicium, clientem pro quo ius stare uidet, frustratur & decipit, ita ut longa mora fatigatus, iudicium relinquere cogatur, aut donec alius instructior fiat, expectet, ut alter interim dolo uictus occumbat: sed etiam quum non ex fide bona acta proponit & refert, quum quæ unius partis causam agũt, diligẽter enunciat: quæ uerò cõtrà, supprimit & tacet*

bonū ius partis eludi atq; obteri dicebat. Quinetiam multos uidisse asserebat, qui illum cum quo lis est, cui plus nimio fauet, quo pacto aduersarij telis se opponat instruere non uerentur, quum quid in re quaque cōsilij capiendum sit, alteri parti enūcient, ita ut ille paratior factus, bonum alterius ius euertat, & conuincat: quum alterius neque uoces animis, nec querelas auribus admittāt: & quum miser ille timidus imprudénsque rerum, iudicis fidem implorando, frustra ipsius aures fatigauerit: iudex interim seuerus & uehemens loquenti obstrepat, eumq; uel difficulter admittat, aut impotenti ore obiurget: uel si admittit ægre & perinuitus, dissimulato sermone uultuque, cum tædio admittere cogatur. Quorum quidem nequitiæ & animi ad fallendū destinati, nulla maiora (inquit) argumenta sunt, quam quum reconditus ille sensus, & abstrusus animus, quam labem misero illi afferat, non facile dignoscatur. Quinetiam persæpe euenire dicebat, ut malus iudex, ut illum improuidum ad insidias ducat, & uana spe ludificetur, se dubitare in quo nihil uerendum sit, asseueret: si quid autem in causæ disceptationem anceps dubiúmue fiat, illud dissimulanter omittat: ut quum maximè uicisse te credas, tūc tibi præcipue subeundum periculum sit. Nonnūquam euenire, ut quum diutius litigātem frustrari nequeat, precibus seu querelis fatigatus, causam in iudicio se producturum prædicet, aliorumq; iudicum exploret uota, non ut causam æquo iudicio terminet, sed ut quo pacto inuadat ius alterius, solerter inquirat: illorumque uotis in illius miseri perniciem exploratis, sine religione & fide ipsum perditum eat. Si uero non dubiam spem uicto-

uictoriæ uiderit, iudiciorum & litium mora ita rem producat, ut quum finire nutu omnem disceptationem ualeat, neutrò inclinatis sententijs, suspensa omnia infectaque relinquat: Deúmque ille contestans & hominum fidem, si quidem, quem appellet, quem obtestetur, quem imploret, nullum habet, diuturna expectatione & ampliore sumptu uexatus, de suo iure tandem decedere cogatur: quo fœdius dici æstimaríque nihil potuit. Atque utinam non his artibus fœdißimè uexatos, nec quotidianis damnis tenore uno opprimi miseros uideremus. Postremò morem pessimo exemplo inualuisse dicebat, ut iudices non iure nec iudicio, sed per factionem & gratiam, aut libidinem, perque inuidiam iudiciorum uota conferant, illic præsertim, ubi in orbem super iure cõtrouerso sententiæ explorantur. In qua quidem re, tanto certamine hinc inde exardescũt studia, ut maledictis inter se & conuicijs, & plerunque manibus uix temperent, tantáq; iudiciorum turpitudo fiat, ut nec iudicio, nec disceptatione, sed libidine, perq; omnes cupiditates suffragentur, studiumq; & gratiam aliquorum potius, quã uera iudicia inquirant. Ac mille modos referebat, quibus iniquus iudex, non iudicis, sed impuri latronis modo, uelut officina nequitiæ, per auaritiam & sordes bonum alterius ius inuadat, uanaq; iudicia precio aut gratia nundinetur. qui quidem non legum periti, sed euersores potius humani iuris dicendi sunt. Rectè igitur Isocrates nũquam effici existimauit posse, ut hi qui malè instituti, aut moribus prauis & inciuilibus sunt, iustitiam assequantur. Deniq;, nihil malo iudice peius, aduersus quẽ nec imperia magistratuum

ſcilicet ita opibus ſe iuuarent, & alter alteri præſidio eſſet, quemadmodum muli inuicem ſe confricãtes ſcabunt. Contrà *uero, quum aliquis nihil proficit, & fruſtra operando fatigatur, ingenti periculo, fructu nullo, oleum ſimul & operam perdere aiebant.* Sicut Græ*cum adagium fuit,* ὄνου πόκους ζητεῖς, *hoc eſt, aſini uellera quæris, quaſi ad id operam daret, ubi laborando nihil proficeret. cui affine eſt,* φάλακρον τίλλεις, *hoc eſt, caluum uellis.* Et *quum quis laceßit ad pugnam, mox linquitur animo, ut cominus congredi non audeat, cantherium in foſſa dixere: ſunt enim cantherij, equi teſticulis deſectis, & exectis genitalibus: qui quum ſemine careant, languidiores & degeneres ſunt. quare* Scythis *&* Sarmatis *peculiare eſt, equos præferoces eunuchos facere, quo mollitis animis, mitiores fiant.* Græco *quoque prouerbio increbruit, ut quum aliqua ita eſſent diſſociata, ut non facile conuentura putarentur, nihil eſſe cum fidibus graculo, uel cum amaracino ſui, dicerent.* Fuiſſe *enim amaracinum fragrantißimi odoris unguentum, ex amaraco dilutum, autores memorant.* Ad *hunc ſenſum, in lente unguentum: cui proximè accedit,* ὄνος πρὸς αὐλόν, *hoc eſt, aſinus ad tibiam, et* ὄνος λύρας. Et *quum quis diuerſus agitur, & ita dubius animi fluctuatur, ut nec abnuere, nec polliceri audeat, & in quanuis partem declinet, præſens damnum aut exitium uideat, ſe inter ſacrum & ſaxum poſitum, uulgo iactitãt: deductum ab eo, qui in fœdere ineundo porcam ſaxo ferit: ſicut* Græcum *eſt adagium,* Διομηδεία ἀνάγκη, *quòd ſcilicet ita aſtrictus maneat, uelut apud* Diomedem *hoſpites, quorum uiſceribus equas depauiſſe dicitur.* In *eum uerò, quem diuerſæ trahunt*

curæ, & incertus nutat, ut nunc in unam, nunc in alteram inclinet sententiam, Εὐμεταβολώτερος κοθόρνου, id est, mutabilior cothurno, sermo percrebruit: cothurnũ enim calceamenti genus esse quatuor angulorum, fabrefactum ita: ut utrique pedi, & uiris ac mulieribus aptetur commodè, perspicue constat. Rursus, si quid certum & destinatum esset, nec uana expectatione ferrentur, hoc re ad Sagram gesta certius esse: contrà uero, quum irrita caderent promissa, & uana spe ducerentur, se auribus lupum tenere dicebant. Huc pertinet, quod quotidiano fertur adagio, inter os & offam multa incidere, quum aliquid discriminis in re certa & ferè explorata futurum timemus. Sicut græco fuit adagio usurpatum, Πολλὰ μεταξὺ πέλει κύλικος καὶ χείλεος ἄκρου, id est, Multa cadunt inter calicem, supremaque labra. Quòd autem est de Sagra dictum, inde fluxit adagium, quòd quum decem Locrorum millia, ad Sagram insperata uictoria potiti essent, aduersus Crotoniatarum cẽtum & uiginti millia, idque uix credibile uideretur, postea certis autoribus re comperta, in prouerbium cessit, ut quum quid certo certius significarent, re ad Sagram gesta nihil certius dicerent. Cumque ingenti animi solicitudine premitur quispiam, resque ita in angusto sunt, ut trepidum diffidentemque animum gerat, omnisque moles negociorum uno in loco inclinatura uideatur, hic, Mihi aqua hæret, dicere solemus: tractum ab eo qui naufragium facit, qui aqua ori admota, penè submergitur. Et quum ex re quapiam totum pendet negocium, ubique tota moles periculi imminet, hic mihi prora & puppis est, uulgatus sermo fuit. Contrà uero, quum

exone-

exoneratum animum curis, discussa solicitudine gerimus, ut bona spe impleamur, securos in utranque aurem dormire pollicemur. Sicut rem saluam dicimus, saltante sene, tractum ab eo, quod quum Circenses Romæ fierent, & turbatis ludis aduentu Hannibalis, in omen magni terroris receptum esset, postea reuersi, quum saltantem in circo senem inuenissent, rem saluam dixerunt. Clitellas quoque boui admotas, quum munus uiro inerti collatum uiderent. Quique de rebus quarum nescius est, diiudicat, sutorem supra crepidas iudicare dicunt. Nouo quoque genere prouerbij in usu uenit, ut qui tam ad imperandum, quàm parendum iuxtà paratus foret, quique non segniter mandata exequitur, mulus Marianus diceretur. nanque Marius quæcunque militibus mandauit onera, ipse inter infimos obiuit in primis. Quanuis furculas quibus sarcinas uiatores gerunt, quas Marius primus commentus fuit, mulos Marianos alij dictos uelint. Quotiesque uictoria sine labore quæsita foret alicui, ἀκονιτὶ uicisse: contrà uero, ubi multo negocio uictoria potiretur quispiam, κονιτὶ uicisse dicimus: quum enim puluere aspersus athleta esset, κονιτὶ uicisse dicebatur: solere enim athletas & multarum palmarum pugiles, ad uires refouendas puluere luctatorio inspergi, quo fortius dimicent, ferè peruulgatum est, quem ex Nilo præcipuum fuisse uolunt. Pari exemplo quum parum commodi affert uictoria, & haud magno discrimine à uictore uictus abest, Cadmea uictoria dicitur. Apud Græcos uero ἄδακρυς πόλεμος, hoc est, bellū sine lachrymis: Latinis autem, laureola in mustaceis. Bullam quoque dicebāt,

ſi quid haud multo poſt deſiturum cernebant: Eſt enim in aquis ſpuma tumens, quæ ex crebra agitatione naſcitur, punctoque temporis diſſoluitur. Quare ſermo Diogenis in eos qui ob coronas olympicas laſciuirent gaudio, percrebruit, ut bullas accepiſſe diceret. & calcaria ſponte currenti addita, ſi quem ſua ſpõte ad audendum agendumque hortamur. Oleum uero in ore geſtare, dixerunt, cui loqui inhibitum eſt, cuique uerbum facere non licet. Contrà, ubi quis lingua immodicus infinitæ licentiæ & audaciæ eſt, qui moderari linguam neſciat, Byzena temeritas dicebatur: fuit enim Byzenus Neptuni filius, procax nimium & inſolens. Et qui ingenio timido & diffidenti ſcrupulum facit, ubi faciẽdus minime foret, nodum in ſirpo quærere dicebant. Si quem uero probum uirum deſignabant, qui nihil contra honeſtum moliretur, tutoque eius fidei crederentur omnia, dignum eſſe cum quo in tenebris micent, aſſerebant. Qui uero ingenio perſpicaci, nulli occaſioni fraudis patet, γέρων πίθηκος οὐχ ἁλίσκεται, hoc eſt, ſenex ſimia non capitur, prouerbium fecit. Contrà, ſi quis improbus ad nocendum paratus uenit, fœnum habere in cornu dictus eſt: erat enim priſci moris, bobus qui cornu peterent, fœni manipulos apponere, quo ad præcauendum homines paratiores forent: quare uerbum Sicinij ſcurræ fuit in Craſſum, ideo conuicijs parcere, quod fœnum habere in cornu uideret. Dici quoque ius ad aſſem, quum etiam minima librato examine moderata fuiſſent, uoluere: & qui ſe uictum fatebatur, herbam do, prouerbio iactabatur: quippe ſupplices & qui pacem petunt, oleæ ramos uelamẽta ſupplicum, aut gramen cum terra euulſum,

ſum, uictori offerebāt: uel barbarico more ſertis coronati occurrebant, quaſi illos quibus porrigerent, ducerent meliores. Mittere autem noctuas Athenas, Γλαῦκας εἰς ἀθήνας, uetus adagium fuit, quum ea quæ illi ſuperſunt, alicui damus: quum enim Athenis noctuæ affatim exuberent, qui illuc noctuas mitteret, nimirum ad ea loca merces ferret, ubi illæ redundarēt. Et cùm quis neſcire ſimulat quæ percallet, Cretes neſcire pelagus uulgo dicitur: ex illo traditū, quòd nemo Cretenſis nauiculariam, & pelagi commercia neſciret. Quinetiam ex locis plura fluxere prouerbia. Nā ſi qui opibus claros & præpotentes flocci faciūt, illis ne decimam quidem Syracuſanorum eſſe: & quum loca & ſalubrem aërem celebrant, Crotone ſalubriora dicunt: ſcilicet ꝙ Syracuſas ditiſsimas, ſicut Orchomenon in Bœotia, & Crotonem, compoſita aëris temperie ſaluberrimam ferunt. Etiam à perſonis plura adagia fluxerūt: nam & Zenone continentior, & Catone conſtantior, & Ariſtide iuſtior, crebro uſurpatum eſt. Eò pertinet, non eſſe hominis cuiuſque Corinthum petere, quòd præceps in luxuriam ciuitas, ibiq; illecebræ libidinum forent, quæ magno parabātur. Tum ſi quem affectum & negocijs inutilem ducebant, in quo nihil adiumēti, nihil conſilij foret, eum de ponte deijci oportere monebant: ſiquidē grandæuos ætate ad ſuffragia, quæ comitijs dabantur, non admittebant. Quum uerò uehementer laboratur, fortunæque in extremo ſunt, ita ut nulla daretur ſpes melior, rem ad triarios ueniſſe, in prouerbiū uenit: quū enim triarij in ultimo eſſent præſidio, ultra quos nihil opis ſperabatur, quum abſciſſa omni ſpe, ad ultimum uentum eſſet, rem ad triarios ueniſſe dicebant. Si quid

autem tarde cogitatum, aut ſalubre cõſilium ſerò expenſum fuiſſet, ſerò Phryges ſapere ſermo fuit, quod à Græcis fluxiſſe autumant: nam quum decimo exacto anno, poſt magnas clades Troiani Helenam, ſimul & iure belli quæſita, Græcis reſtituenda cenſerent, ſerò Phryges ſapere, prouerbium deductum eſt. Et qui in re quapiam parum ſapere uiſus, damnum patitur, qui ſibi ſapiens prodeſſe nequit, nequicquam ſapere dicitur: ad quam ſententiam accedit Euripidis uerſus, μισῶ σοφὸν ὅς οὐχ αὑτῷ σοφὸς, hoc eſt, odi ſapientem, qui ſibi ſapiens non eſt. Et qui aſtu & dolis nimium ualet, Corycæus nuncupatur, ex eo deductum, quòd ex Coryco latrones prædæ aſſueti, audacis ingenij & ſummæ ſolertiæ forent. In eos quoque qui præferũt lætitiam, quum intus angantur curis, quique blanditijs uelant odium, riſus Sardonius dicitur: quòd in Sardinia apiaſtro ſimilis herba naſcatur, cuius eſus deducto ore uelut ridentes homines mortem oppetere cogit. Si quis uerò obrutus malis, cum fortuna fluctuatur, ut nihil ſibi proſpere cedat, illum equum habere Seianum, aut aurum Tholoſanum aſſeuerant: quòd ſcilicet ita excidio & continuis cladibus premitur, ut qui aurum Tholoſanum habuere, aut Seiani equum: ſicut de ſegmentis Helenæ, & Eriphyles aut Hermionæ monili autores tradunt, quorum participes, ærumnarum continua mole oppreßi, in extremum uenere diſcrimen: ſicut de Agaue, Iocaſta, Semele, Argia & Eriphyle apparet. quod & Græcis quoq; uice prouerbij fuit, κακὰ ἐφ' αὑτὸν ἕλκων, ὥστε καικίας νέφος, mala ad ſe trahẽs, ut Cæcias nubes. Id etiam apud Eleos in prouerbium ceßit, ut in eum qui continuis premitur malis, grauiora Sambico

pati

pati dicerent. Quum uerò quispiam iniqua contentione uictus, ulterius damno premitur, Opprobrium uictis, adagium erat: quod à Brenno, quum se Romani auro redimerent, sumptum memorant. Tritum quoque prouerbium fuit, Iucundi acti labores, quum bene nauatam à nobis operam, suaui memoria repetimus. Et quum inter loquendum medio affatu is superuenit, de quo sermo fit, lupum in fabula, qui minimè nos loqui sinat, esse dixerunt: nam ferè constat, quem prior lupus uiderit, proloqui nequisse. Cumque fraus animo agitata, à bono honestoque in prauum transit, atque in autoris redit perniciem, Malum consilium consultori pessimum, in adagium uenit. Ac mille modis euulgata prouerbia fuere, quotidiano sermone usurpata, quæ recẽsere superuacuæ disputatiõis foret. Quare ne exequar singula, quum non sit animus ea consectari quæ ab aliis uberius explicata sunt & latius, de his hactenus dixisse satis habeam. Illud utique antiqui moris erat, quòd quum alicui precabantur bene, ut quicquid fuisset cupitum eueniret, ne quid diri aut infausti successum læderet, pollicem premere iubebãt. Quotiesque in propinqua spe futuri boni, ueniam à diis petimus, in sinũ despuere solemus, uelut ratas preces diis habituris. Cumque in sermone quotidiano quispiam male audisset, aut uerbo uocéue offensus foret, dicto ueniam poscere: in aduersis uerò enũciatis, meliora ominari, atque inuidiam uerbo abesse iubebãt. In mentione defunctorum, illorum memoriam non solicitari; in sordidus & obscœnis dictis, honorem auribus seruare, & præfari honestatem, ueteres consuesse, memoriæ & literis proditum est.

Qui primus legem theatralem Romæ tulerit, & quot leges plebem ab optimatibus postea distinxerint. Caput XVI.

INTER eos qui à prima origine spectacula Romæ ediderũt, Tarquinius Priscus opulentius instructiusq́; quàm aliquis regum ludos fecisse dicitur. Is enim in ludorum apparatu, cultu & magnificentia omnes antecessit: ab ipso enim circus Maximus spectaculis designatus locus fuit, q postea ædificiorũ magnitudine, et aulico apparatu pcipuus semp exhibendis ludis est habitus, in quo munera ingenti apparatu mox exhibita fuere, diuisis locis plebi per singulas curias. Cumq́; intercedẽtibus annis, patribus equitibusq́;, ac plebi Romanæ cõfusa loca fuissẽt, ubi spectarẽt, Corn. Scipione & T. Sẽpronio cõsulibus, ludis Romanis per ædiles curules discreta loca senatoria à populo fuere: utq́; suus cuiq; honos seruaretur, lege cautũ fuit, ut optimatibus subsellia proxima darẽtur. Quo tẽpore præcipua loca orchestra senatoribus data sunt, ubi in scena saltabatur, & chorus inducebatur: podiũ imperatori & consulibus, proscenia & pulpita optimatibus, nonnunquam principi: siquidem Nero è proscenio sæpe spectauit, aliquando è puluinari, quod in prima fronte theatri, spectaculorum locus erat. Fertur tamen Augustus Cæsar, legatos sociarum fœderatarumq́ue gentium, in orchestra considere uetuisse, quum quosdam libertini generis illic spectare deprehendisset. Post aliquot uerò ætates, ut imperator unà cum sacerdotibus in sella imperatoria ludis præsideret, consuetudo inualuit. Quæ quidem scena in fronte theatri ab uno cornu ad alterũ porrigebatur uersatilis, plerunque ductilis, multis co-

lumnis & epistyliis fulta: quæ primo parietem non habuit, sed frondibus obumbrabatur: postea tabulis pictis in parietis morem componi cœpta, quæ spectaculorum sedes præcipuæ inde habitæ. ea enim triplicis generis erat: nanque tragica columnis & deorum signis exornabatur, quibus & tabulis pictis, partim ab amicis, partim è Græcia commodatis, utebantur: comica, ædificiorum figuram præfert: satyrica uerò, montibus inumbratur & syluis. In ea enim histrionũ sedes erãt, qui ad edendas in scena operas locabantur. in orchestra autem, chori: reliqua uerò loca popularia fuere, in quibus omnis sexus & ætas, atque infimus ordo sine discrimine spectabat: qui uerò à sedibus exclusi fuerant, excuneati dicti. Græci uerò præter hæc buleuticum construxere in theatro, ubi seniores, sicut ephebicum, ubi iuuenes spectarent. Ante hanc uerò legem, per annos quingentos sexaginta à condita urbe, populus unà cum patribus promiscua iniquitate spectauit. Postea uerò P. Aphricanus superior quum consul esset cum T. Longo, ludis Romanis plurima senatorum subsellia à populari consessu separari iussit. Et quum eo discrimine aliorum studiũ, aliorũ indignatio esset, præbuisse eius rei nouitas non mediocrem plebi sermonem dicitur, adeò ut ipsum Aphricanum, quòd eius rei autor fuisset, pœnituisse ferant: gratiamque ingentẽ apud ordinem senatorium ædiles pepererunt, qui sanxerũt, ut gradus dignitatisque cuiusque & fortunæ discrimen foret. mansitq; aliquandiu lex seruata: usuq; didicere, multo præstabilius esse, seruato gradu cuiusq;, quàm in colluuione omnium spectaculis interesse. Proditũ tamen memoriæ est, tempore quo promiscuus spe-

ctaculorum usus erat, nunquã plebeium præ modestiã & uerecundia, ante uirum senatorium aut cõsularem spectare sustinuisse. Cumq; post aliquot tempora, plebs cum patribus confusis ordinibus nihilominus spectaret, Sex. Aelius Pætus & L. Cornelius Cethegus censores, ne turba patribus misceretur, quum tantum hominum cõflueret in theatrũ, alio edicto statuêre: quod non sine indignatione plebis factum memorant, quæ se despectui haberi, & contemptam esse arbitrata est: tametsi Aelium Pætum in censura collegã prioris Scipionis fuisse nonnull' tradant. Rursus quum haud longo post interuallo, constitutione abrogata, senatus & populus solutißimo more spectarẽt, Attilius Serranus & L. Scribonius Libo ædiles curules, scenicis ludis & Romanis, ut diuisa loca plebeiorum à patribus essent, populusque discretus à senatoribus spectaret, quarta promulgata lege, statuere: spectauereque aliquandiu, donec lege Iulia theatrali & Roscia, ut in quatuordecim ordinibus & subsellijs proximioribus senatores atq; equites spectarent, semota plebe, optimatibus data facultas fuit. Quorum numerũ à D. Iulio adeò excretum fuisse constat, ut XIIII. ordines, & proxima subsellia, solis senatoribus non sufficerent: adeò ut Laberius Mimus inter equites sedere iussus, præ angustia recipi uix potuerit. Quod & Syllæ temporibus iterũ confusum fuisse crediderim: nam gladiatorum munus dedit, uiris æquè & mulieribus, locis ꝓmiscuis & indistinctis, in magna licentia spectandi, & sine ullo discrimine honorum. Cautum deinde lege Othonis fuit, quam tribunus tulit, ut magis fortunarũ & pecuniæ, quàm generis aut honorũ ratio haberetur: & nõ modo

patri-

patritijs aut equestris ordinis, & senatorijs uiris, sed summis honoribus functis, quibus quadringentorū sestertiorum ipsi, patri, auoq́; census nō fuisset, spectandi in XIIII. subsellijs ius non esset: eaq́; loca honoris causa diuitibus solum constituta fuere. Quippe tenues et sordidæ inopiæ uiros, quanuis claros illustresq́ue, quibus quinquaginta sestertiorū non esset census, mixtim cum ditioribus in XIIII. sedere, minime decere arbitratus est. Tantaq́; diuitiarum ratio fuit, ut duo primi ordines, tribunitijs & plebeijs ditioribus, exclusis patritijs, uacarent: idq́ue non sine graui offensione nobilitatis. Quæ quidē subsellia ita compta habuere, ut crocum & uinum per singulos cuneos spargerēt, illosq́ue præcipuis odoribus diluerent, ac picturis exornarent, nonnunquam minio & chrysocola arenam circi sternerent, ita ut Hadrianus balsama & crocum per gradus theatri strauisse feratur. Primusq́ue Clodius Pulcher fuisse traditur, qui scenam uarijs picturis signisq́; & tabulis ornauit: Trebonius auro, alij argento, pleriq; ebore. Q. Catullus uelis carbasinis theatrū texit, Lentulus Spinter byßino uelo. Nero Cæsar auri ramēta pro arena strauit, & uela stellata colore cæli posuit, totumq́; Pompeij theatrum in unū diem auro operuit. C. uerò Antonius & Muræna scenam fecere argenteā. Caius etiam princeps pegma ex argēto duxit. Nonnunquam qui ludos dabant, ne populo sol officeret, aulæa suspēdebant: plerunq; supparo usi sunt, quod posterior ætas pro aulæis accepit, quæ nō modo in theatro, sed in cubiculis fere singulis habuere, ut si quid pulueris caderet, exciperetur: proditumq́ue memoriæ est, Cn. Pompeium, ne populo æstus officeret, etiam aquæ

decursum per subsellia duxisse: mox D. Cæsarē in ædilitate omni scenæ apparatu argēteo usum esse: qui etiā in munere gladiatorio, forum Romanum & uiam sacram in cliuum usque Capitolinum, linteis cōtexit. Apud Lacedæmonios uerò in omni commißione ludorū, regum erant loca præcipua, quibus ut inter spectandū cuique liceret inniti, priuilegium datum est. Athenis si peregrinus publicis ludis in theatro saltaret, mille drachmis pœna mulctabatur. Qua etiam Othonis lege decoctoribus, qui fortunæ naufragio, non suo uitio decoxissent, certus in theatro locus constitutus erat: sicut uiatoribus tribunitijs, ut eorum quoq; uera & salubris ratio haberetur. His quoque qui artem ludicram exercuissent, ne in XIIII. sederent, eadem lege cauebatur. Qui uerò quæstum sui corporis fecissent, quiq; uilitate & gula aut luxuria se auctorassent, uel ære obligassent, à theatro arcebantur penitus. Quod Athenis quoque statutum ferunt, ut qui multis flagitijs dedecoratus, aut nota turpitudinis nefariæ insignis foret, à suggestis & ludis arceretur: idque adeò procaciter seruatum est, ut præfecti subselliorum per cuneos dispositi, è subsellijs, in quibus immeriti sedebant, quibus equester non fuisset census, ui spectatores deijcerent. C. tamen Gracchum accepimus, cùm animaduertisset cōtra instituta maiorum, paßim patritijs & plebeijs loca spectaculorū mercede locari nullo delectu, accitis operarijs & fabris, illa fuisse demolitum. Solitosque Romanos principes, ob multa in remp. merita, Maßiliensibus, exterarumque gentium legatis ab ultimis oris, locum inter senatores spectandi pro insigni munere largiri: in quo ꝓditur memoriæ de Germanis

lepidè

lepide factum: qui cùm alios de Romanis benemeritos in senatorum subsellijs spectassent, ne inferiores officio uiderentur, ipsos nõ admissos, sua sponte subsellia adisse & unà consedisse. Contrà uerò, L. Flaminium Q. fratrem, quum senatu motus, in commißione ludorum humilis & despectus extrema in parte sederet, populus uniuersus ob fratris egregia facinora reuocauit, & inter consularia subsellia admisit. Iidẽ tamen Maßilienses tam seueræ disciplinæ fuere, ut nullum aditũ iuuentuti in scenam uel theatrum darẽt, quòd essent morum corruptela, ne per obscœnos motus iuuenes impudicitia lasciuirẽt. Augustus uerò Cæsar milites atq; equites ita discreuit à populo, ut eos qui bellis ciuilibus attrito patrimonio, equestrem censum non haberẽt, si tamen ipsis aut parentibus antea fuisset, in quatuordecim spectare permitteret, edicto legis non obstante: qui etiam cuneũ suum prætextatis & pædagogis aßignauit: fœminas quoq;, quæ ꝑmiscuè antea assuerant, non nisi ex superiore loco spectare iußit, adeò ut summa theatri deinceps solis matronis paterent: licet ab athletarum spectaculis noua constitutione omnem muliebrem sexum postea abdicaret. Virginibus uerò Vestalibus cõtra prætoris tribunal locum dedit. Vtque senatoribus quoties quid spectandum publicè ederetur, primus subselliorum ordo uacaret, cauit edicto. Mox Tyberius spectãtium immodestiam exilio mulctauit: & quum confusis nihilominus ordinibus, & sine discrimine personarũ spectarent, Cl. Cæsar senatoribus loca restituit. Nero uerò equitum subsellia sedibus plebeiorum, & inconditæ turbæ præposuit, ne equester ordo à plebe uulgari, & sordidis hominibus indistinctus fo-

ret. Quod & Domitianus sequutis temporibus, renouata lege theatrali, penè obliterata, iterum fecisse dicitur. Alexander autem Macedo militibus qui secũ militiam meruissent, post emerita stipendia, priores sedes in theatro, utque coronati spectarent, pro munere largitus fuit. Eratque constitutum Cæsarum temporibus, ut statio cohortis ludis aßideret, ut theatralem licentiã cohiberent: & si quid turbarum aut maioris tumultus ingrueret, præsto forent. Quam Nero Cæsar dimouit, quo maior species libertatis foret, & plebs modestiæ experimentum sua sponte daret. Illud sine controuersia conuenit, adeò post temporum curricula degenerasse Romanos, & census æstimatione ferri solitos, ut non solùm ad implendas equitis facultates, non minus millibus quadringentis opus esse ducerent, sed ad decurionatum nullos, nisi quibus centum milliũ nummûm census fuisset, promouendos curarent. Qui quidem decurionatus, & domi & foris magistratus præcipuus fuit. Nanque erat decurio cubiculariorum, & municipalis: tum ille qui decem equitum turmis præfectus militabat, decurio dictus est. Fuitque Pomponij opinio, eos etiam qui in senatum & concilium publicum adsciti fuerant, cùm coloniæ deducebantur, quasi principes coloniæ, quæ pars decima colonorum erat, decurionum numero censeri.

Quid apud Scæuolam iureconsultum sit hierostarchus, & quid sit calix diatretus. Caput. XVII.

HESTERNO die inter duos iurisperitos, uesanos an furiosos uero magis nomine censendos, nescio: clamosa disceptatio, & animosa contentio fuit, quid sibi uellet Scæuola de legatis annuis, qui cẽsuit, quod si testator

ſtator ex redditu cœnaculi & horrei hieroſiarcho & libertis qui in templo illo erunt, decem annua reliquiſſet, nõ ipſis modo, ſed & ſucceſſoribus legatum uideri. Quid eſſet hieroſiarchus, ab altero exquirebatur. Cumq́ue nugator ille uultu & uoce immodeſta ſacellum eſſe diceret, uel locum diuino cultui deſtinatũ, & pleraque nugalia ex autoritate interpretis effunderet: alter qui non minus inſipiens & delirus erat, quonam modo ſucceſſor ſacello dari poſſet, edoceri poſtulabat, cum iureconſultus hominem ſignare uideatur, non locum. Ille autem cùm inſolentius & audacius eôdem ſe uolueret, & iam non diſceptatione, ſed petulantiſsimis uerbis uociferarentur, tanto tumultu, ut uix manibus temperarent, tandem cùm multum fuiſſent inuicem debacchati, ſedato clamore, & contentione depoſita, me qui ad hos tumultus forte inciderã, uelut communem arbitrum appellarunt. Dixi ego falſa illos duci opinione, qui hieroſiarchum locum dicerent aut ſacellum: ſed eum dici conuenire, qui præpoſitus rebus ſacris fuiſſet, quaſi princeps ſacrorũ, ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, quod eſt ſacrum, καὶ ἀρχοῦ quod princeps, quaſi ſacrarum rerum & ſacerdotij caput, quod pontificis maximi proprium eſſe conuenit. ἱερεὺς enim ſacerdos uocatur, cuius diuinarum rerum cura & procuratio eſt. Eum Græci ἀρχιερέα dicunt, quod idem planè ſignificat. Quippe qui ſacris præſunt ceremonijs, prædictionibusq́; deorum, multiplici nomine cenſentur: nanque hierophantas aliquos, alios hierodidaſcalos, nõnullos hieronomos, pleroſq́; hierophylaces, aut nomophylaces, qui frequentes erant, appellarũt: aut ſtephephoros qui flaminũ, uel oniropolos, qui augurum loco fuere.

Etiam quæsiuere ex me, quis esset calix diatretus ut explicarem, de quo Vlpianum legem Aquiliam interpretatum, mentionem facere aiebant. Dixi ego quantum comminisci potui, diatretum calicem dici (ut Suidas interpretatur) uas torno politum & detornatum, cuius generis frequentia apud ueteres fuere: tametsi diarectum nonnulli dici putent, quod (autore Festo) per antiphrasin malũ diem significat, qui sensus haud dubiè absonus foret atque impertinens. Censuit uerò Vlpianus, quod si calicem diatretum, hoc est, torno expolitum, artifici reficiendum aut aptandum dederim, si imperitia effractus foret, damni iniuria teneri qui suscepit: si uerò, quòd rimas habebat uitiosas, fuerit excusatus, artificẽ non teneri Aquilia, nisi periculo suo se facturum conuenisset: tunc enim ex locato agi oportere, Aquilia agi non posse.

In quo discretus ordo plebeius à patritio fuerit, & in quo patritius à senatorio, quódue discrimen in uestibus apud diuersas gentes. Caput XVIII.

ROMVLVM urbis autorem in duos ordines populum diuisisse, plebeium scilicet & senatorium, illorumq́ue progeniem patritios seu optimates, exemplo Atheniensium, quos εὐπατρίδας uocãt, humiliores uerò & inopem uulgum, plebeios nuncupasse: hisq́ue ingenuas artes reliquisse, uidelicet patritijs militiã & magistratus gerere, sacra facere, ius dicere, publica & urbana negotia administrare: plebeis autem militiã & agrorum curam, pecorisq́ue depascendi, reliquasq; ingenuas artes demandasse, satis constat: mercaturam, sordidas pudendasq; artes, ut popinariam, & quæ manuales sunt, ad usum mortalitatis, aduenis & his qui recens

recens aduenerant, delegasse: Romanos uerò seruile ministerium & laboriosa negocia exercere noluisse, quibus omnem quæstũ sordidũ interdixit: nam quæstus omnis patribus indecorus uisus. Quod Theseũ in Athenarum institutione, & Hippodamum Milesium in constituendo optimo reipub. statu, aliosque urbium conditores fecisse, ut secreti ciuium ordines, et ingenua officia à seruilibus distincta forent, pleriq; literis adnotarunt: hi enim rempub. in triplicis status, qualitatisue homines diuisere. Ion uerò Athenas in quatuor distinxit ordines: nam ex ciuibus quosdam agricolas, alios opifices designauit, nonnullos sacris, reliquos urbi præfecit. Thespienses autem in duo diuisi sunt genera, opifices & nobilitatem, qui adeò sordidas artes, & omnem quæstum auersati fuere, ut ministerium aliquod didicisse, uel aruo studuisse, polluere nobilitatem crederent: itaque illorum paupertas maxime insignis fuit. Denique Aegyptij, Græci, Scythæ, Persæ & Lydi, omnes qui artificio incumberent, pro ignobilibus ducebant: qui uerò militiæ, generosos. Scythis quoque & Thracibus, qui in ocio degunt, honestißimi habentur, qui prudentia & autoritate anteibant cæteris. Arabes autem suam politiam trifariam diuisere. ex quibus sacerdotes primi sunt, his addunt artifices: secundum agricolæ, tertium milites tenent locum. Quam institutionem ab Aegyptijs oriundã, multi in formãdis urbibus & moribus instituendis sectati fuere. Quibus uerò rebus patritij à plebe secernebantur, pluribus exemplis perspectũ est: siquidem patritij & qui nobilitate præstant, quiq; honestè geniti & liberaliter educati erant, bullam in pectore, lunulas in pedibus habebant:

erant enim fibulæ eburneæ corniculantes instar lunæ. Quod à Numa institutũ ferunt, ut senatores, eorumq; posteri nigris calceis lunas annecterẽt. Ab Arcadibus deductum, ut se proselenos designarent, uelut amplißimum testimoniũ nobilitatis ferrent: quippe in calceis senatorum lunam adscripsisse, centenũ numerum designauit, quo tunc senatores cõtinebantur. Ea enim bulla, aurea fuisse traditur, figurã cordis habẽs, qua etiam obsignasse dicuntur ueteres: cum plebeij & libertini scorteo loro munirentur: quam quidem pueri ingenui, & illorũ qui equo meruissent filij, ad pubertatem usq; unà cum prætexta induebant: illamque exacta pueritia, solenni festo Laribus suspendebant: sicut Romanæ puellæ puellare rudimẽtum, pupas Veneri Argiuæ: & maturæ uiro, compositum capillum Palladi. Troëzenæ uerò puellæ Hippolyto crinẽ consecrabant. In Sicyonia quoque ὑγιίας, hoc est, Sanitatis simulachrum fuit, cui uirgines crines resecare, & capillos dicare solebãt. Athenienses cùm ex ephebis excesßissent, primitias crinium Delphos deferebant: & cùm antiquiores comam circa tempora, aut posteriorem crinem Apollini & fluminibus tonderẽt, æuo succedẽte Theseus anteriorem capillum Delphis dedicauit: unde Theseis tonsura prodita est, cuius exemplo iuuenes cùm primùm ex ephebis excesßissent, anteriorem comam Phœbo & Aesculapio aut Libero obtulere primitias: postea Romani adolescẽtes magnæ indolis, primæ lanuginis barbam dijs consecrare usurparunt. Et quũ primo Romani ciues sine tunicis sola toga amicti forẽt, postea substrictas breuesq; tunicas citra humerũ desinẽtes habuere. Talares uerò et manicatas (quas Græci chirodωtas uocant)

uocant) aut discinctas induere, pro flagitio fuit, quòd erat barbaris proprium, talares ferre et manicatas tunicas. Ideo Aemylianus Pauli filius, P. Sulpitio Gallo, quòd tunicis manus totas operientibus uteretur: & Cic. Verri, quod cum talari tunica & pallio purpureo incederet, ut probrum obiectauit. Quæ quidem tunica toga tegebatur, sæpius prætexta. Cato uerò senior, cũ tunica sine manicis per hyemem inceßit: & iunior, nudis pedibus ueste fusca, & sine tunica, sola toga accinctus, ius in foro dixit: idque ex uetere instituto usurparunt, quòd Romuli statuæ & Camilli in Capitolio & Rostris togatæ sine tunicis erant. Aurelianus tamẽ Cæsar manicatas & albas tunicas ex prouincijs diuersis, congiarium populo dedisse fertur. Fuitque is corporis habitus non munditijs cultus, sed uirilis, in quo personæ decor, & multa maiestas inerat: intra tunicã uerò interula, quam subuculã dixere, carni proxima, æque à uiris et mulieribus nullo discrimine sumebatur: nam postquã binas tunicas Romani habere cœperunt, Varro ait interiorem instituisse uocare subuculam, & inclusiam: prætextam uerò, supra tunicã quisq; honoratus & nobilis habebat, quã quidem pueri patritij aliquando purpuream induebant. Inde enim prima commendatio ineuntis ætatis, & specimen uirtutis haberi cœptum. Libertinis autem & peregrinis, cum quibus nulla esset neceßitudo aut cõiunctio sanguinis, p̃texta uti olim non licebat: post aliquot uerò tẽpora, ut libertinorum filij illa uterentur, usus obtinuit. Quã quidem purpuram magno honori patritijs fuisse accepimus: erat enim pro maiestate, in pueritia, maximeq; patritium ordinem à plebe diuidebat: nanq; patritijs

Tyriæ muricis purpura dabatur, cùm equester ordo et plebeius purpurá non induerent, cuius usum antiquissimum Plinius notauit. Sequutis inde temporibus, ad tantum fastigium deuenit, ut Catoni Vticensi ludos in ueste purpurea spectandi facultas à senatu, pro summo honoris gradu tributa sit. Tribuno enim plebis, uel plebeio homini purpuram induere, nulli erat fas. Hi enim penulis breui uillo, præcipuè pluuio tempore, aut lacerna utebantur: quippe uestis tribuni plebis plebeiorumque, penula plerunque fuit, sicut sagi, endromis, & cuculli. Erant enim frigoribus apti, quibus imperatores uti non decebat, tametsi legamus Caligulam depictas penulas sæpe induisse: et plebeiam purpuram distinctam à patritia in usu fuisse: Erat enim fusca & obsoleta, non murice & cocco, sed herbarum succis infecta. Eadem uerò penula senatores plerunque usos foris inuenimus: intra urbem uerò non licuit: donec Alexander imperator, dum ætati consultum uoluit, ut senatores ingrauescenti ætate intra urbem penulis uterentur, legem promulgasse dicitur: quas supra tunicam induebant, quo essent uilli grosioris: sicut endromis longiori uillo, pinguis & crassa, in frigoribus à diuitibus usurpata. Quam quidem prætextam ad uirilem ætatem pueros deferre licuit: post pubertatem uerò, in septimo & decimo ætatis anno, dimissa prætexta, togam induebant, aliquando puram, niuei candoris, quæ uirilis dicta est. Eam tamē in quarto & uigesimo à multis sumptam comperimus: sæpius in decimo quinto, & sexto ac decimo. Quippe Augustus Octauius annorum sedecim, & C. Cæsar in undeuigesimo, Nero autem uix pubescēs, togam uirilem sumpsit

ante tempus, quo maturus imperio uideretur. Diuus quoque Antoninus Philosophus, & ex Cæsaribus cõplures, in quintodecimo uirilem desumpsere togam, tunc cum præceps & lubrica iuuenum ætas uidebatur. Quam supra prætextam nonnunquam patritij sumebant, cum plebeij sine prætexta, simplici toga amicirentur: quippe toga erat plebeiorum & infimi ordinis, prætexta honestorum & nobilium: quod etiam circa mulieres seruabatur: nam toga priscis seculis in usu promiscuo tam uirorum quàm mulierum, nocturnumq́ue ac diurnum indumentum fuit, sicut palliolum & penula: postea uero illam distinxere: quam festa solenniq́ue die, amplißimo cultu & apparatu magnifico, probi adolescentes sumere solebãt, præcipue Bacchanalibus festis mense Martio, quibus diebus sumere uirilem togam in religione fuit: qua signabatur, liberioris uitæ pueris facultatem dari. Potentiores & insignes nobilitate & honoribus, etiam purpureã cum frequenti comitatu apud delubra deorum induebant, indeq́ue in forum excepti, solenni officio deducebantur. Tenuiores etiam arctam induxere togam: nam pro opibus ueteres, magnas & paruas habuerunt. Claudius tamen Cæsar toga uirili, die sine apparatu aut solenni officio, in Capitolium deduci uoluit. Supra tunicam uero uela pro togis induisse, animi fuit imbellis & eneruati. Ea quidem toga cui purpura prætextabatur, illis tantum dari assuerat, quorum patres magistratus curules, & insignes gesserant honores: nanque hic primus iuuentæ & bonæ indolis habitus est honos, omenq́ue futuræ uirtutis & magni nominis æstimabatur. Germani uero in primis experimentis,

framea & scuto adolescentes exornabant: illinc enim commendationem ineuntis adolescentiæ auspicabantur. Cretensibus militaris stola: his & patera. Bithynis & Ponticis, socci & pallium. Argiuis pueris deferre clypeum, insigne munus & primum decus adolescentiæ censebatur. Eam uero togam extremam induebãt Romani, sæpius rasam, nonnunquam pexam & uillosam: nãque erat Romana grauitate digna, quam propriam habuere, sicut Græci pallium. Ideo qui Romani ciues esse desierãt, aut ciuitatis iura amiserant, quíque relegati; quibus'que aqua & igni interdictum foret, togam induere non poterãt: hi enim toga dimissa, pallium sumebant, quod Græcum fuisse satis constat. Togam uero rasam phrygianam, primum Augusti temporibus usurpatã, Plinius asseuerat: supra quam multi lacernas induxere: sæpe ludis festis in theatro, quæ amphitheatrales dictæ, & militares erant: aliæ coccineæ, Bœoticæ uero albæ. Quam togam plerique laxiorem, nonnulli breuiorem usurparũt. Legimus Catonem seniorem præcurta toga & candida usum, & nunquam centum drachmis maiore sumptu: Cæsarem laticlauo fimbriato, laxiore cinctura: Augustum quaternis tunicis, togis'que nec restrictis, nec fusis, cum thorace laneo femoralibus'que & tibialibus incessisse: Mecœnatem molliori ueste discinctum, quare Malacinus dictus: Marcum Antonium, tunica ad coxam cincta, & uillosa chlamyde: & Sextum Pompeium Magni filium, post naualem uictoriam, ceruleam semper desumpsisse: Hortensium, cultiore habitu & elaborato: Neronem'que nullam uestem bis induisse, sæpius'que in ornatu tragico cum cothurnis prodijsse:
&

& Caligulam cum deorum insignijs, aurea barba & fulmine, aut cum fuscina & caduceo, plærunque Veneris habitu, aut gemmatum, manuleatum & cycladatum, semperque triumphalia ornamenta gestasse: Vespasianumque, ueste & habitu neglecto, & uix à gregario milite differente: sicut de Alexandro Macedone proditum est, cultu habituque paulum à priuato abhorrente fuisse: & Hierone Syracusano, qui regi uix decoro habitu inceßit. Sic diuus Seuerus uili amiculo & exigua ueste adopertus, & à plebe uulgari nihil excellens. Et Tacitus simili cultu cum æqualibus: nam in toga qua priuatus utebatur, in imperio sæpe uisus fuit. Contra, Heliogabalus nimis sumptuosa & magni census: is enim primus holosericam uestem induit: Galenus quoque cum chlamyde purpurea gemmatus fibulis, sæpius tunica aurata prodijt. Fertur tamen Octauius Cæsar liberis senatorum, in quibus esset uirtutis specimen, quo frequẽtius senatui assuescerent, sumpta uirili toga, laticlauum protinus dedisse. Togam uero prætextam, ædiles, quæstores & qui magistratus & honores gerunt, ueluti honoris ornamentum insigne induere soliti sunt: quæ ex purpura fuisse traditur, nonnunquam bis tincta, quod acrius coloratur, bibapha dicta, quam Lentulus Spinter in ædilitate primus induisse fertur, cuius ualor denarijs mille in libras taxabatur. Sed quod discriminis inter patritios & plebeios purpura faciebat, ut distinctum utrunque ordinem notaret, hoc nimirum inter patritios & senatores laticlauus & tunica latiore purpura efficiebat: is enim laticlauus & latior tunica insignia ordinis senatorij fuere, quæ ordinẽ senatoriũ

à patritio discernebant, quibus amplißimus ordo notabatur: quum reliquis patritijs, qui ad senatum admißi non erant, illis uti non liceret. Quanuis post aliquot ætates, etiam equestri ordini laticlauum distinctum à senatorio tributum inueniamus: cuius usus postea à Cæsaribus pro insigni decoro impetrari consueuit. In eo enim aureus clauus affigebatur, quem, quia frequens & promiscuus erat, Tacitus Cæsar interdixit, auróque clauatis uestibus uti prohibuit. Erat prætereà toga prætexta, consularis & prætoria, quam hi qui consulatum præturámue gerebant, ferre solitauerunt: quam etiam in colonijs & municipijs cuicunque magistratui deferre ius erat. Ipsa enim & laticlauus inter antiquißima censentur urbis ornamenta: quippe à Tullo Hostilio, nonnulli à Balearibus inuentas primum autumant, quæ in omne æuum postea mansere: sicut uestem papaueratam antiquißimam habere originem uolunt. Etiam tunica palmata, & palmata toga, triumphalis & toga picta, quas cõsules & hi qui deuictis hostibus triumpharũt, ueluti augustas atque illustri & excelso honori debitas, accipiunt, præcipui cultus ornatúsque fuere: in quibus decus totius imperij, ingẽtisq́ue uirtutis specimen noscebatur. Etenim palmata uestis in pace, consulis: uictoria uero parta, triumphantis indumentum erat: quæ quidem purpureæ, auro intextæ erant: & nisi triumphalibus uiris, atque ex Capitolio & Palatio haud aliter dari solitæ, eo quod essent Iouis tunicæ perquàm similes: tametsi scutulatam, Phrygiatam, surculatam quoque, ungulatam & clauatam, inter triumphales aliqui annotarint. Quam scutulatam Galli primum intexerunt,

runt, sicut phrygiatam Phryges. Fertur tamen Gordianus tunicam & togam pictam primus ex Cæsaribus, dum priuatus ageret, propriam induisse: neque ex Capitolio (ut moris erat) publicam desumpsisse. Abolla autem externorum regum fertur, sicut Romanorum trabea: magni tamen splendoris, qua rarenter Romanos usos inuenimus: nam soli reges aut consules, trabeati incessere, tametsi militarem, nonnulli senatorium amictum, abollam fuisse dicant. Quam plærique philosophi desumpsere: licet Græcos milites & philosophos palliatos, nonnũquam chlamydatos legamus. Primus enim Romulus trabea usus fuit, quæ triplicis generis erat: Nanque unum dijs consecratum, sola purpura intexebatur: aliud regium ex purpura, immixto albo, quam reges consulésue induebant: tertia auguralis fuit, quæ ex purpura fiebat & cocco: quo genere augures uti assuerant, dum auguria captant. Sæpius tamen subtegmine puniceo, alterno textu purpura distinguebatur: Neque sum ignarus, Maurorum Numidarumq; regum amictum, esse purpureum sagum: quare Iuba rex sagulo usus purpureo dicitur. Aßyriorum tunica partim purpurea fuit, partim alba. Medis autem, Persis, & Armenis regibus ac Lydis, amictus purpureus quadrangulari figura, & cidaris: quanuis Persici reges triplici anaxyride, & cultu duodecim millium talentorum quandoque usi sint. Phœnicibus uero, Syris, & Cilicibus regibus chlamys cum crepidibus: Romanis quoque læna, quæ χλαῖνα dicta, regales cultus ornatusque fuere. Taprobanæ rex syrmate uestitur, Cyrus stola modica, Nabathæorum reges sola purpura. Cleomenes sæpius breui tunica amictus

apparuit. Antigonus & Aristippus agresti, & regi uix decoro habitu. Contra Demetrius non modo diademate, sed ueste ex auro & purpura conspicuus erat. Sexticula uero non regia, sed imperatoria uestis fuisse traditur. Athenienses autem reges sæpe Creticum induebant: apud quos ex prouincijs uestes nomina sumpsere: nam præter Tarẽtinidam fuit Sardonica, Sicula, therea, Phrygia & casiaca militibus propria, ac deutoruga, diphthera pastoritia, & byssacena, ac aliæ multiplicis generis. Sed quod discriminis inter uiros senatorios & consules ac triumphales, purpura & palmata uestis faciebat, ut cæteris præstarẽt: idem discriminis cultus uestitusque in mulieribus fuit. etenim matronæ & spectatæ pudicitiæ mulieres, non nisi nigro capillo, & longe lateque fusa toga ad talos demissa, stolaque & flammeo, ac uittis & reticulo, quo capita uelarent, utebantur: cum meretrices flauum capillum haberent, & togam subductiorem absque flammeo & uitta: quam togam uirilem, quæ adulterij crimine damnatæ erant, dimissa stola, sumere cogebantur: nanque meretrices prostabant cum toga & stolis pullis, quibus etiam ianthino & cocco uti inhibitum est. Fuitq; aliquando mulieribus uetitũ, ne uersicolori ueste uterentur, lege Oppia, quod etiam à Nerone factum memorant, qui mulieribus amethystini & Tyrij usum interdixit. Quæ quidem stola plebeijs, quanuis honestis, non dabatur: siquidem patritiæ & grãdes natu matres, illam honoris causa deferebant: erat enim ad imos pedes fluxa, quam instita contexta ambibat. Rectam uero tunicam & puram togam, noua nupta induebat: quam etiam tyronibus; dum

mili-

militiæ aſſcribũtur, tributam inuenimus. Cyclas quoque, palla & ricinus cum crotoco honeſtarum ueſtes fuere uirginum & matronarũ, licet citharœdis quandoque palla in uſu fuit, quæ ſyrma dicta eſt: erat enim tragœdorum. Cyclas uero rotunda, quam Alexander Romanus imperator matronis regijs dedit, quæ plus ſex uncijs auri non haberet cum reticulo, & pallium auro aſperſum cum inauribus & monili baccato. Crocoton quoque rotunda & fimbriata, ſed tantum locupletibus cõceſſa. Vittaſque & ſupparum ac togam prætextam, ſolæ uirgines deferebant, quæ nuptis non dabãtur. Erant enim inſignia pudoris & uerecũdiæ, quibus mos erat, capillos aut humeris defluentes, aut reticulo collectos ferre: licet uittarum duo genera inueniamus: uirginalem unam, alteram nuptialem, qua nubentes uelabantur. Strophium uero pectoralem faſciam, uel capitis ornatum, nonnulli cingulum fuiſſe autumant, & ſoleas purpureas puellarum calceos. Sed tamen ſtrophium, mitras & purpureas faſciolas, ancillarum fuiſſe amictus, multi teſtati ſunt: idque à Cicerone Clodio obiectum, quòd in ſtrophio, mitra & purpurea faſciola, ſe ancillam mentitus, ſacra Bonæ deæ polluiſſet. Faſciolas uero crurules, crurũ pedũmque uelamenta, æque uiris ac mulieribus communes aliqui uolunt, quæ ſæpe purpureæ, nonnunquam conchyliatæ erant. Faſciæ uero pectorales dabantur pueris, quæ uirides fuere. Sicyonia & ſocci, calcei muliebres delicatioris cultus & amatorij. Erãt enim ueteribus calcei ſpecie uaria: nam & Gallicæ & ſoleæ & cothurni, tum mullei albi, hederacei, cerei, & lintei, calceorum ſpecies ſunt: qui cum antea communes

uiris æque ac mulieribus forent: sequuti Cæsares, inter quos Aurelianus, illos uiris ademere, & fœminarum calceis addidere, quas etiam ferũt compedes habuisse ex argento, cum ex auro uetarentur. Qui mullei, sicut ueteribus monumentis extat, olim fuere calcei Albanorum regum, deinde patritiorum facti: demum patritijs adempti, & mulieribus traditi: sicut crepidas antea senatores, mox equites, demum milites habuere proprias. Soleas autem calceamenta dixere, quibus plantarum calces in fine teguntur, habenis iuncta, cæteris prope nudis. Apud Achæos autem calcei fœminarum, fuere albi & tenues. Atheniensibus elaboratæ artis, iphicratides dicti. Græcis nymphides & arpides, multiplici sutura, sicut Scythicæ, Laconicæ, Persicæ, Amyclaidæ & Alcibiadæ. Persæ enim calceo utuntur alto & duplo, ut magni appareãt: Assyrij partuo, Aegyptij papyraceo, Babylonij soleis Thebanis simillimo, Cretenses militari, Nabathæi sandalio. Indi ex arborum corticibus nonnunquam soleas pedibus addebant. Phocion uero nudo pede incessit, & Cato Vticensis, mira patientia, ita ut uix cruda hyeme, calcearent: quod de Socrate & Aristodemo legimus. Lycurgus quoque pueris Spartæ pro calceamẽto, pedum nuditatem dedit, quò facilius accliuia ascenderent & decliuia peragrarent. Empedocles ferreo calceo incedebat. Hispani è Sparto, Ligures Cãtabrico, Galli agrestes perone. Demetrius uero Antigoni eò uanitatis processit, ut aureo calceo calcearet. Augustus altiusculo usus fuit, ut procerior uideretur. Caligula socco muliebri, Diocletianus & Heliogabalus gemmato, Carinus gemmatis fibulis. Apud Aegyptios autem innuptas

nuptas puellas calceis uti non licet, ut euagandi licentia cohiberetur, quum nudo pede extra septa prodire nefas foret. Cupezia uero, nõ muliebres, sed tibicinum calcei erant. Palla uero picta cum amiculo purpureo. Apud Persas, stola Medica cum armillis & torque. Aegyptijs, sacra Isidis uestis, reginarum amictus ornatusque fuere, quibus insignijs uelut uerißimis notis, à uulgo secernebantur. Quam quidem pallam pueris puellisque quandoque traditam legimus. Apud Græcos uero, Arabes, Lydos, Phryges & Assyrios, longa stola, mitris & mitellis matronas & uiros ornari, traditum est: uirorum apud eosdem, frequens uestis, stola quadrata fuit. Thessalis demissa chlamys erat omni tempore accommodatior: calantica autem, Romanis capitis fuit ornatus, non uestis. Lycurgus iuuenibus una tantum ueste, eaque obsoleta, & nullo discrimine à cæteris uti toto anno permisit. Zeno quoque nullum discrimen uestis esse inter ciues, sed eosdem amictus uiros ac mulieres ferre præcipiebat. Solon plus tribus uestibus quenquam uti, lege prohibuit. Apud reliquas uero gentes uestitus habitusque dißimiles fuere: nam Gallis nobilioribus tinctas gestare uestes, aut saga hirsuta uirgata: hyeme craßiora, æstate subtiliora longis uillis: & brachas longis femoralibus auro pictas, intonsas, & uarij coloris, quas anaxyrides Græci uocãt: tum collo torques & monilia, frequens mos fuisse traditur. Quas quidem brachas, non apud Gallos modo, sed Medos & Scythas aliosque barbaros in usu comperimus. Tum endromides & cuculli frigoribus apti, Gallorum propria commenta sunt. Apud Vectones & Cantabros, mulieres monilia ferrea collo circun-

dare, & à fronte protensum umbraculum, quod attrahant, quum uelint, & retrahant. Alias protentas comas in altum erigere, illasque baculo obuoluere: nonnullas sinciput expilare, magni decoris putabatur. Gnidanorum uxoribus, qui iuxta Lotophagos sunt, multi æstimabatur fimbrias pelliceas ferre plurimas, quas munera adulterij sumebant: illaque præcipuæ dignationis erat, quæ pluribus fimbrijs muniretur. Sicut Curetibus, qui Aetoliam incolunt, longas stolas puellares induere. Et Andrymachidarum uxoribus utroque crure æneam armillam innectere. Arabibus Nabathæisque, tunicas cum subligaculis ferre. Indorum fuit ornatus in ueste candida, & carbasis miræ tenuitatis, auro purpuraque distinctis: Medorum oculis pictis incedere, colorato capillo, coma protensa, circa collum monili, & armillis circa manus, capite uelato, ueste pellucida & fluida. Contrà uero Persarum: nam crassiore utebantur, laxa & fluxa cinctura, nonnunquam stola Semiramidis. Quare Alexander Macedo utrorunque inspecto habitu, Persicam induit uestem, Medorum admittere recusauit. Sic Gratianus Cæsar, deuictis Germanis, Romanum neglexit cultum amictu Alano atque equo pariter usus. Assyriorum mos erat duplici amiculo uestiri, altero lineo ad pedes demisso, altero laneo quod superinduebant. Maurusiis crassam uestem, aut laceram quam induebant, pro tempore uariare uetabatur. Persæ amictum habent æstate purpureum, hyeme uarium. Troglodytæ serpentum & piscium coria: Massagetæ ex arborum corticibus amictus intexebant, Scythicis fere similes. Mardorum genti proprium fuit, crassiorem uestem

&

& non ultra genua induere, proque capitis ornatu fundam fronti annectere. Indi quoque dißimiles habitus corporis mira specie uariarunt. Nanque alij nudi agunt: nonnulli piscium, ferarum aut auium pellibus amicti sunt: plerique lino, multi lana uestiuntur: alij in cultu corporis ita accurati, ut faciem coloribus pingant, candidam uestem induant, aurum gestent, lapillis ornentur. Mauri leonum, pardorum & ursorum tergoribus, alij serpentum & piscium corijs uelantur. Scythiæ magna pars tergore uulpium & murium operti incedunt, sicut Geloni hostium cutibus. Britanni reliqua nudi, uentrem & ceruicem ferro cingunt. Hispani primum breue sagulum, mox stolas & togas Romano more accepere, quare stolati dicti & togati. Gymnesiarum incolæ iunceo ornantur amictu, Belgæ hirsuto sagulo, Germani sago cum fibula: aut si desit fibula, spina conserta: locupletes uero, stricta ueste singulos artus exprimente. Quin etiam apud ueteres sapientiæ professores, diuersi cultus corporis ornatusque fuere. Nanque Diogenes corpore seminudo fuit, ueste humili & sordida: qui quum Rhodios ueste conspicuos cerneret, illos dixit nimium insolentes: rursus quum Lacedæmonijs in ueste sordida & inhonesta, occurrisset, etiam hos insolentes nuncupauit. Pythagoras alba amictus ueste, neque ex mortuo animali quippiam ferens, auream coronam gestabat, nonnunquam purpuratus: Crates manticam & sordidum palliolum. Aristippus Socraticus Milesiam chlamydem, aliquando amictum uiliorem induebat, cætera nudus. Aristoteles uerò decorus habitu, & nitido uestitu fuit,

tonsa coma, digitis redimitis auro. Hippias *cultu uisendus suis manibus elaborato: sicut* Apollonius Tyaneus *linteis, & Gorgias purpura conspicui erant.* Heraclides *molliori ueste,* Zeno *tenui pallio,* Empedocles Agrigentinus *præter purpuram, etiam calceamentis æreis incedebat.* Demosthenes *molli tunica & nimis accurata:* Aristides *trita lacerna,* Socrates *uilißima stola,* Xenophon *cum thorace & clypeo.* Fuitque Homeri *opinio, antiquißimos Græcorum, pelles leonum pardorumq́; ouium & caprarum, ac luporum à principio induisse.* Postea *impotentia muliebri eò uesaniæ processum fuit, ut maximos indutæ cultus, purpuráque & auro, ac gemmis redimitæ procederent: armillas annulosq́ue in digitis aureos, colloq́ue monilia, & catenas circa latera margaritis inserta, in auribus uero uniones & cylindros ad ostentationem luxus,* Romanæ *mulieres ferrent: ipsasque auro fulgentes iuncto uehiculo & carpentis, festis profestisq́ue diebus per urbem, perq́ue oppida uehi proditum sit.* Quod *non modo* Romanis, *sed & sociorum* Latini *nominis uxoribus decoris causa tributum ferunt: quibus quidem uehiculis nisi castæ et spectatæ probitatis fuissent, alias uti non decebat, à quibus uiri unà sedentes, descēdere minime cogi poterant, quasi in tuto essent præsidio, priuilegio uxoris.* Quare Domitianus Cæsar *nouo statuit edicto, ut probrosis fœminis lecticæ usus adimeretur.* Fuitq́ue *apud* Athenienses *seruatum, ut* Atticæ *fœminæ* Doridam *uestem, quam prius induebant simillimam* Corinthiæ, *ne fibulis necterentur, in lineam commutarent: & à* Syracusanis *lege sancitum, ne uiri aut mulieres maiori sumptu ornarentur,*

ni

ni prius se constupratas, & omni nequitia impudicas docerent. Quod prope cum Ephesiis compar fuit, qui quum uitijs inquinatißimi essent, neminem frugi uiuere paßi sunt: Hermodorumq́;, quòd uir probatißimus esset, urbe exegêre, qui Romæ postea leges decemuirales interpretatus, statua in Comitio à populo donatus fuit. Hoc quoque inter cætera notatum est, cõsules paludatos, nonnunquam trabeatos, paludatis lictoribus ad bella ducere solitos: nanque erat paludamentum uestis imperatorum, qua summi duces persæpe utebantur: ornatus tamen militaris, quam chlamydem appellarunt. Milites q́ue, sagatos militiæ domiq́ue incedere consuesse: saga enim, chlamys & lacerna, militum uestes fuere: adde etiam lænam, quam supremam induebant, licet subsequutis temporibus Antoninus Philosophus Augustus, milites sub se stipendiarios, togatos esse iusserit: nec unquam sagatos incedere passus sit. Mansitq́ue diu Romæ constitutum, ut serui ingenuorum ueste non uterentur: quippe qui nec colobia, nec calceos habebant, quæ liberis dabantur. Crepidis quoque aut mulleis uti seruos aut plebeios, erat lege uetitum. Syracusani uero, ut discrimen ingenuæ & seruilis personæ notaretur, seruis equi characterem inusserunt: Samij quoque captiuos Athenienses, noctuæ figura: Athenienses uero Samios bello captos, Sameæ nauis signo deformarunt: nonnunquam seruis literas inusserunt, qui literati dicti. Apud Lacedæmonios quoque ingenui alebant comam: nanque omnes comati erãt, cum seruos crines habere non deceret. Idem in omni fere Græcia, ubi seruis nutrire comam nefas erat: qui etiam ab ingenuis distingueban-

tur tunica: nanque amphimaschalos liberis, heteromaschalos seruitijs dabatur. Apud Romanos uero ab urbe condita ad annum CCCCLIIII. iuuenes pariter ac senes intonsos fuisse liquet. Sed postquam Publius Ticinius è Sicilia tonsores adduxit Romam, inde ut iuuenes rasitarent barbam, capillumque tōderent, ad annum quadragesimum institutum mansit: post eum uero non licebat. Primus enim qui barbam quotidie rasitaret, Aphricanus traditur: deinde Augustus, quod seruis uilioribus erat inhibitum, qui intonsa barba & capillo hirto fuere. Fuitque animaduersum, ante Hadrianum Cæsarem imperatores barbam sæpe rasitauisse. Ipse enim ex Cæsaribus primus, promissa barba incessit & capillo. Commodus imperator cum nulli tonsori crederet, sicut Alexāder Pheræus & Dionysius, sibi ipse candente carbone, iuglandium putaminibus barbam adurebat, qui etiam fucato capillo cum ramentis aureis incessit. Quod de Lucio Vero & Galeno imperatoribus traditum est, qui auri scobem crinibus aspersere. Arabes, Abantes & Mysii, ne in conflictu belli hostibus præda forēt, anteriorem capillum rasitarunt, qui etiam puellarem capillum in rotundum tondebant, tempora subradentes. Ferunt Curetas & Aetolos pariter, quum à fronte essent capillati, & crinibus ab hostibus raperentur, frontem abrasisse, & ab occipite cæsariem nutrisse. Quod de Alexandro Macedone proditum est, qui barbam militibus radi iussit, ne hostili prædæ ansam daret. Ferunt quoque Machlyes natiua consuetudine occiput crinitum gestare: sicut Auses anteriorem capitis partem. Contrà Lycurgus Spartanos milites promisso capillo & comatos

tos esse uoluit, licet more Laconico barbam ad cutem rasitarēt: illos propterea aut uenustiores, aut uisu terribiliores esse arbitratus: apud eos enim populares à cæsarie noscitabantur. Quod Mauris & Britannis in more fuit, ut cincinnis ornati essent rutilis comis, & tam composito capillo, ut in incessu uix se contingi paterentur, omni corporis parte abrasa, præter caput & labrum. Lycij comam tanti fecerunt, ut ne crines tonderent, æra pœnæ nomine Mausolo regi Cariæ soluere non dubitarent. Argiui cum antea criniti essent, uictià Lacedæmonijs, amißis Tyrijs, deplorandæ calamitatis causa, capillos totonderunt, uouentes se non resumpturos, nisi Tyrias recepissent: sicut Sybari à Crotoniatis direpta, uniuersi Milesii capita deraserunt, & ingentem luctum ediderunt. Maxies uero dextram capitis partem comatam gerunt, sinistram radunt. Lusitani autem comas tondere nefas ducunt, itaque illas diffundunt ut fœminæ. Idem & Galli comati, quibus plurimus capillus erat, æque maribus & fœminis, inde nomine imposito. Indi capillum pectunt sæpius quàm tondent, barba semper intonsa. Agathyrsi cerulo fucantur capillo. Arabes quoque intonsi fuere, barba solum abrasa. Autores habeo, Scythas & Parthos, quo maiorem terrorem incutiant, quóque subita & improuisa formidine hostes magis afficiant, hirsutis crinibus fuisse. Idem apud Germanos Cattosq́ue, quibus rufus erat crinis coactus in nodum, qui etiam duxere nefas barbam capillumq́ue tondere, aut alio cultu esse, nisi hostis caput ex acie retulissent. Quanuis tradatur Parthorum esse, capillum effundere, Germanorum iungere, Scytharum

ſpargere. Aegyptijs uero flaua coma deſpectui erat, & lege cautum, ne quis eam ferret, quòd ea Typhonus fuiſſe dicebatur: ſicut Agrigentini ceruleum colorem interdixerunt, quod eo Phalaridis ſatellites uſi ſunt. Apud Sueuos uſurpatum eſt, horrentem capillum ligare in ſummo, ut hoſtibus terrori ſint, uel retro flectere. Dacæ cum caput radant totum, in ſummo uertice cirrum creſcere ſinunt. Contrà Riphæi: nam mulieres pariter & uiri detonſo ſunt uertice, & capillo ieraſo, adeò ut glabri uideantur: ſicut Myconij omnes caluitio laborant, æque ut in Cauno omnes lienoſi. Non ſic in Aegypto, ubi raro caluitium fuit. Produnt autores, Athenienſium uetuſtiſsimos capillis colligendis cicadas aureas annectere, ut eo argumento autochthones, hoc eſt, primos & ſine origine ſe probarent. Caius uero Cæſar, comatos tanto deſpectui habuit, ut quoties occurrerent, occipitio raſo deturparet. Capillum uero aut barbam inficere coloribus, imbellis fuiſſe & eneruati, exempla ſunt. In primis Philippi Macedonis, qui quum ex amicis Antipatri arbitrum delegiſſet, quem aduertiſſet barbam & capillum inficere, protinus gradu deiecit, & iudicare uetuit, uelut mendacem. Quod compar fuit cum eo qui Spartæ concionabatur, quem quum Archidamus rex fucato capillo uidiſſet, profari uetuit, & in medio affitu exigi iuſsit. Cui non inconuenit, quod de Gorgia Leontino proditum eſt, qui cum in Olympijs de communi Græcorum concordia inſigniter peroraret, Melanthus eum ludibrio habuit, quod de totius Græciæ concordia agitaret, qui ſe, uxorem, & ancillam concordes habere neſciret: quæ ob zelotypiam

irata

irata, quotidie dißidiũ peteret. In quo fuit experimentis cognitum, quod his qui è Sybari biberent, fucarentur capilli nigri: qui uerò è Crathi, flaui & fluxi: sicut de Clitumno proditur in Meuania. Legimus tamen Hannibalem ducentem in Italiam, crinibus sæpe mutatis, se à Gallorum perfidia uindicasse: & Pyrrhum coma coloribus fucata inceßisse: Romanasque matronas rutilare capillos consuesse. Mansitque Romæ obseruatũ, in Saturnalibus synthesibus uti, quibus diebus dimissa toga, synthesin sumebant. quanuis Nero Cæsar citra dies Saturnalicios, synthesin induxit discinctus & discalceatus. Diebus autem natalitijs, quibus natalem quisque suum annuum celebrabat: & calendis Ianuarijs, nonnunquã ludis Romanis, albas lacernas prætextasque indutos incedere, & ludos spectare. nam in ueste pulla ludis interesse Augustus inhibuit, néue quis pullatorũ media cauea sederet, edicto cauit. In ludis uerò funebribus penulati spectatores erant: penulas enim tunc populus sumebat, cùm in cæteris togati conuenirent: nisi in gladiatorio munere, ad quod frequentes penulati cõuenere, quod Commodus imperator seruari iußit. Ferũt primos Lacedæmonios, ne populus in ludis algeret, penulas sumpsisse. Antoninus uerò Baßianus nouo uestis genere populũ donauit, quare Caracallæ nomen tulit. Augusti uerò tempore, toga rasa & phrygiana dari cœptæ. Illud etiam admonendum existimo, quoties insigni calamitate uel clade, aut alijs belli casibus populus affectus esset, in magna consternatione iustitium indici, claudi ærarium & tabernas, ac iudicia tolli solere. Et, quod per magnas calamitates fiebat in mœstitia publica, Romanos dimißis to-

gis, positisq; laticlauis & aureis annulis, saga sumere, uelut in luctu & summa solicitudine se esse denotarẽt. Si tamen consulares uiri forent, licet ob calamitatẽ populus in sagis esset, ipsi tamen in togis erant, ne deformi tetróque habitu tantam dignitatem fœdarent. Sed nec saga, donec lætiore fortuna, aut illustri uictoira clades emendata foret, dimittebant. Qua uictoria potiti, uel quum fusis fugatisque hostibus, fœdißimum bellum finitum foret, exuto iustitio, in cõmunis signum lætitiæ, populus uniuersus prætextas: reliqui uerò magistratus insignia & ornamenta sua, ac pristinum ornatum cultumque sumebant. Illud quoque discrimen ordinũ personarumque est notatu dignum, quod apud Tapyras, Bastetanos & Iberos, incultasque nationes circa Hyrcaniã seruari meminimus, ut uiri atras uestes induãt, crinesq; longiores gerant: fœminæ uerò albis tunicis, ac breuibus tonsisq; comis incedere cogantur. Apud Parthos aũt Persasq; equo uehi, uel pedes ire, nobilitatem à uulgo distinguebat: nullus enim honeste genitus, pedibus incedebat: quod compar ferè cum Romanis fuit, quibus plebeiæ pedibus incedunt, matronæ nobiles lecticis uectabantur: eisdemq; Parthis qui principem locum habent, anaxyridem triplam induũt, & manicatam tunicã: plebs uerò erat in tunicis sine manicis. ApudIndos byssum induere, nisi nobilis, nemo poterat. Thracibus pũctos esse in facie, nobiliores demonstrauit: non punctos, ignobiles & obscuros. Idem Britannis, Gelonis & Agathyrsis, apud quos qui ceruleo pinguntur, honoribus præstant: minus aũt pingi, humilitatis signum erat. Indis quoque, Athenienfibus & Persis, in auribus ferre aurũ, nobilitatem designauit.

Ex

Ex Germanis uiri clari illustresq́;, stricta nec fluitante utũtur ueste: cæteri, sagis cum fibula. Apud Sueuos ingenui obliquant crinem, & nodo substringunt, quum serui fluxa coma & crinibus incedant. In Libya primores sagis uelantur, uulgus uerò bestiarũ pellibus amicti sunt. In Aegypto uiri binis utuntur uestibus, fœminæ singulis: uniuersis nisi lineas ferre uestes nõ licebat. Neq; referre alienũ fuerit, quod Circũpadanis populis usu uenisse tradunt, ut lugubres uestes longo tempore induerẽt, intestino mœrore affecti propter Phaëtõtis casum, quod de cælo præcipitatus, fulmine ictus, & in Eridanum deiectus foret. Sicut in Daunia Aristoteles refert, mares et fœminas lugubria uestire, quod post Troiæ euersionem, quum illuc delati sedes occupassent, ut orbatos se patria & fortunis indicarent, in posterũ cãdidis abstinuisse, et pullas uestes desumpsisse.

Qui numerus augurum, quaúe potestas aut ius quondã fuerit, & quo modo auguria captarẽtur. Cap. XIX.

QVAESTIONI diu res fuit, qui numerus augurum olim apud Romanos fuerit: quod sacerdotiũ magnæ religionis fuisse constat. Et tametsi à principio, ut in tribus cẽturijs, Ramnensi, Titiensi & Luceri, singuli essent augures, constitutum foret, quorum numerũ imparem esse decere arbitrati sunt: tamen sequutis temporibus, quin ad quatuor, mox quinque numerũ aucti fuerint, nulla cõtrouersia est: donec, ut nõ ultra nouem collegium excederet, senatusconsulto cautum fuit. Idq́; ante primum Punicum bellum, quo tempore Sora & Alba coloniæ deductæ fuere. Demum à Sylla dictatore collegium propagatum ferũt, ut ultra nouem, quindecim crearentur, ita ut quatuor & uiginti essent.

Hi ergo uelut interpretes internunciíque deorum, tantæ dignationis habiti sunt, ut eum qui aruspicinam fecerat, in senatum adscribi, & inter patres legi, fas esse duceretur. Regibus quoque sicut iura dare & sapere, ita diuinare, regium munus erat. Itaque à primo ortu urbis, ijdem reges & augures erant, qui futura prædicerent, & iura darent. Denique Romulus hoc sacerdotio præditus, optimus augur fuisse traditur. Proditúmque est, Romæ optimatum filios sex, Hetruriæ populis, ut augurandi artem edifcerent, ex decreto senatus in disciplinam tradi solitos, ut Romæ augurandi scientia & ars innotesceret. Quæ quidem incredibilis & penè diuina Fesulis pollebat, ubi domicilium augurum esse ferebatur, quod & ueteri lege sancitũ erat in hæc uer-
» ba: Prodigia & portẽta ad Hetruscos aruspices, si se-
» natus iusserit, deferunto, Hetruriæque principes disci-
» plinam discunto: quibus diuis decreuerint, procuran-
» to: ijsdem fulgura & ostenta pianto, auspicia seruan-
» to, auguri parento, & infra. Singulis quoque tribubus olim singuli augures præficiebãtur, qui sacris ceremonijs prædictionibúsque deorum præessent, publica priuatáque auspicia curarent, sicut à Romulo constitutum fuit. Postea uerò comitijs curiatis, quæ pontificis maximi dicuntur, non à populo uniuerso, sed à minore parte & selectis, quibus sacerdotia mandare curæ erat, de concilij sententia eligebantur: nanque ipsi nominabãt, quos dignißimos iudicarunt. Nonnunquam si quis augur deceßisset, à duobus unus nominari, et à toto deinde collegio expeti & cooptari poterat. Qui postquam ad sacerdotiũ admißi fuerant, mox inaugurati, ut mos erat, captatísque augurijs in collegium admittebãtur.

Et tametsi præsentes admitterentur soli, sæpius tamen absentium habitam rationem comperimus, quod lege Iulia cauebatur. Cumque sacerdotia semel collata, ob plurimas causas adimi solerent, solus auguratus perpetuus fuit: ideo semel collatus, quoad uita suppetit, etiam magnis intercedentibus causis, uiuenti non adimitur. Quare Fabius Maximus proditur duobus & sexaginta annis summa cum laude auguratum gessisse ad ultimam senectam. Si quis tamen augur hulcus pateretur, licet in sacerdotio foret, augurandi tamen ius non habebat. Ex hulceratis quoque auibus auguria captari non licere, (siquidē morbosæ aues auspicia nulla faciunt) sæpe relatum est. In augurū enim collegio illud præcipuè seruatur, ut sicut quisque ætate præcedit, ita maximè primatum teneat: quippe inter augures maiores natu, etiam his qui cum imperio sunt, præferri solent. Horum ergo proprium fuit, ex auibus uaticinia obseruare, signaque rerum futurarum, & à dijs monita contemplari: si opportunè euolassent, aut sedes idoneas accepissent, obnunciare: de prodigijs, somnijs, augurijs atque oraculis, portentis, extisque responsa dare. Tum obseruationes auspiciorū, procurationes expiationesque, uatum libros, portentorum explanationes & monita deorum edicere, si quid ingruente fato casurum foret, & quid saluis auspicijs fieret. Quódue augurium lætum, quódue piaculare esset, quod minas cælestes, ingruentesque calamitates, aut fatale exitium afferret, præmonere & uaticinari: quæ lege augurali latius decreta et perscripta sunt, cuius uerba adscripsi:
Interpretes Iouis optimi maximi publici augures, signis & auspicijs postea uidento, disciplinam tenento, "

» sacerdotesque, uineta, iurgeta & salicta publica au-
» guranto, quique agêt rem duelli, quiq; populare auspi-
» cium præmonento, ollique obtemperanto, diuorumque
» iras prouidento, hisque parêto, cælique fulgura regio-
» nibus ratis denotanto, urbemque & templa & agros,
» liberata & effata habento: quæque augures iniusta,
» nefasta, uitiosa, dira dixerint, irrita infectaque sunto:
» quique non paruerit, capitale esto: & infrà. Ipsiq; au-
guriis auspiciisque captandis interesse debêt, eaq; no-
tare, ac inspicere & referre, & an egregiè esset litatũ,
declarare: quibusque hostiis, & quibus sacris ac sup-
plicationibus, & quæ ad puluinaria, tetra prodigia
procurarentur aut expiarentur, enunciare. Sed tamen
soli auguri sine collegio auspicia interpretari non li-
cuit: totum enim collegium censere, & sententiã ferre
decebat, si quid exquisitius interpretari uellent, si du-
rior forte casus ambiguæ foret interpretationis, qui in
dubium controuersiamque ueniret: ad quos etiam de
singulis prodigiis & portentis, quæ eorũ prædictio fo-
ret, & an fœdo uel felici exitu euentura essent, omnes
tanquam ad adytum aliquem consultũ ibant. Tum si-
qui magistratus uitio creati forent, eorum responso uel
admittebantur, uel magistratu abire cogebantur: ita-
que dictatores, consules, prætores, & reliqui magistra
tus uitio creati, ne quid diuini obstaret, ex respõso aru-
spicum, magistratu abire sæpe coacti sunt. Poterantque
augures ꝓpter tetra prodigia, aut si quid officeret, co-
mitia creãdis magistratibus uel impedire, uel uitiare.
Quotiesq; ex arce augurium petebãt, lituũ sine nodo,
hoc est, baculum à summo inflexum, in parte qua robu
stior est, quod insigne augurale fuit, tenebant: quo cæli
regiones

regiones & certa spatia, quibus uidenda ad se pertinere uolebant, quæ templa dicta sunt, præfinirent, & certa finitione signarent, ut quod dextrum, quódue sinistrũ esset, oculis & animo metiri possent: nam manu cæli spacia notare, saluis auspicijs, nõ licebat. Quo quidem lituo augur prospectu in urbẽ atq; agros captato, regiones ab oriente ad occasum terminabat, limite decumano, & cardine ex transuerso, signo metato, quò oculi ferrent quàm longißimè. Qui quidẽ lituus etiam regium fuit insigne, in quo potestas dirimendarum litium esse noscebatur. Proditumque memoriæ est, Romuli lituum ambas cuspides ab imo & à summo inflexas habuisse, præter formam litui auguralis. Ex notatis uerò regionibus, prima antica, posterior postica, tũ dextra & sinistra dictæ. Quanuis Hetrusci uates cælestium prodigiorum periti, cælum in duodecim partes diuiserint, anticamque ad occiduum, quoniã omnis illuc inclinat motus: & posticam ad orientẽ: dextras ad septentrionem, sinistras uerò ad meridiẽ proclinare uoluerunt. Sedebat enim augur uelato capite, & duplici toga augurali, quæ læna dicta est, uel trabea amictus ex purpura & cocco, cùm captabat auspicia, et lituo cæli regiones notabat, ipseq; cæsa uictima obseruatis notatisque signis, longũ carmen præfatus, preces effundebat: quas si forte non ritè didicißet, ne quid præposterè diceretur, aliquo præeunte, emittebat. Græcis uerò augur non trabea amictus, sed toga candida uelatus, poscit auguria. Macedonibus quoq; uates in amictu candido auream gerẽs coronam, captat auguria & uaticinatur. Post effusas uerò preces, oculis in cælum fixis, sedere cõuenit, momentis omnibus paratum

intentumque toto animo affixum, facto ubiq; silentio, ne quid uideretur audireturue, quod auspicium dirimeret, quoad de cælo seruasset, captataque auguria et signa missa forent: quibus missis, ex auibus quæ oscines, quæ præpetes uel inferæ, & an tacitæ uel strepentes aduolarent, & si dextra uel sinistra, quæue admissiuæ essent, & quæ arculæ, quæue cliuiæ, aut inebræ, quæ uetarent. Tum si motus pronus uel obliquus, supinus an rectus, aut in latera referebat: conueniebatq; extemplò augurem adire & augurium firmari: nanq; unum uidisse auspicium, non erat satis. Adnotatumque exemplis est, non ubique & passim auguri captare auspicia licere, quia nisi in præscriptis designatisque locis, quibus Tesqua nomen, aut in arce, uel ad ueteres curias, augures: pontifices uerò, nisi in postmurio, auspicia captare nefas erat. Sed sciendũ, nõ omnibus auguribus, sed soli magistro augurum de cælo auspicari licuisse: qui huic muneri præfectus, magister à collegio eligebatur. Obseruatumque, ut si extra urbem, aut in pomœrio, uel domo conducta, seu quouis tabernaculo, quod cœperat, augur auspicetur: & inter augurandũ nondum firmis signis, urbem aut pomœrium inauspicato transgressus foret, ut ritè captẽtur auspicia, primum omitti tabernaculum et alterum sumi necesse fore: denuoque auspicari oportere, ex quo nouus auspiciorum instauratur aspectus: et cùm certa dies auspicijs dicata esset, post mediam noctem ad mediam futurã diem auspicari licere. Septima autẽ aut sexta diei hora, non decebat: nanque incipiente aut crescente die, non autẽ desinente, iusta auspicia fuere. Post Sextilem quoque mẽsem, quo tempore aues aut imbecillæ, aut morbosæ

sunt,

ſunt,uel pulli earũ imperfecti,auſpicari nõ licuit: eo enim tẽpore à põtifice maximo de cælo ſeruare uetabatur. In quo id fuit conſtitutũ,ut nõ modo morboſis aui bus,ſed cuicunque funeri augur admouere manus,& feralia attrectare uetaretur. Si autem poſt augurium ſuſceptum, ad aquam uenire cõtingeret, ne eius interuentu auguriũ fruſtraretur, quod aquæ interceſſu interrumpi certum eſt,fuſis precibus aquam haurire,& uota promittere oportebat. Poteratque idem & pontifex & augur eſſe,duobusque ſimul ſacerdotijs præponi: cui etiam lictor præibat, ſicut pontifici maximo. Et tametſi poſt ſuſceptos honores, auguratus conferri ſoleret, tamen Fabius Maximus admodum adoleſcẽs, priuſquam ullum gereret magiſtratum, auguratum geſsiſſe dicitur. Quotieſque pro diuerſis captarentur, illius præualere auſpicia,qui in ſummo eſſet magiſtratu,certum eſt: ideo conſulis auſpicia, ſi cum prætoris confundantur, præponi haud dubium eſſe. Fuitque exemplis cognitum,apud augures optimis auſpicijs ea geri,quæ pro reipub.ſalute ſuſciperentur: quæ contra, inauſpicata eſſe & monſtrifica. Illud quoque dixiſſe non ab re fuerit,occentu ſoricis dirimi auſpicia, ſicut aquæ interuentu irrita fiunt: utque luminaria domus auguralis ſemper aperta ſint, nulloque operculo claudantur: quodque quum auſpicia captant, cælo non turbido, nec procelloſo aut pluuio, ſed aura ſilenti & placida,ubi omnia pura & tranquilla ſunt, auſpicentur, ne uenti flatus aut tempeſtas auium greſſus à ſuo curſu diuertat. Eſtque obſeruatum, ut minora auſpicia, ſemper maioribus cedant, licet priora ſint. Siquidem cornicis aut columbarum auſpicia, aquila ſuper-

ueniente, irrita fiunt: aquilarum uerò augurium, fulmine adueniente, nullum est.

Qui essent equi funales in Tranquillo, contra nonnullorum interpretationem probabilis opinio. Cap. XX.

ANCEPS *quæstio fuit apud grammaticos, ambiguo sensu in utranque partem agitata, qui essent equi funales, qui in solẽni triumphi apparatu iuxta triumphantis currum incedebant. Nuper in cœtu patritiorũ, in controuersiam certamenque uenit, quonã modo accipi conueniat, quod est in Tranquillo dictum, Tiberium Actiaco triumpho Augusti currum fuisse comitatum, sinisteriore funali equo, quũ Germanicus dexteriore ueheretur: qui essent funales equi, quærebatur. Cumq; uaria & ferè populari opinione ferrentur, nobisque quum minime probaretur, uisum tandem est, funales dici equos, qui funibus alligati, currum triumphantis traherent: quibus præeuntibus, summi imperatores uectabantur triumphi die: in quibus ingenui pueri sedere ueteri more solebant. Prætextatos enim filios in equis triumphantium uehi & Cicero meminit, & multi prodidere. Quare Paulus Aemylius, deuicta Macedonia, filios duos impuberes: et Germanicus currum quinque liberis onustum, in triumpho duxit. M. quoque Antoninus Philosophus, & Verus, triumphi die mille puellas uirgines in equis triũphalibus uexere. Vel quòd in his insiderent, qui funalia præferebant & faces, propterea funales dictos ueterum autoritate probari: nam peruulgatum ferè est, faces & lumina tam in apparatu triumphi, quàm iuxta triumphantem deferri solere. D. enim Cæsar ad lumina quadringenta in Capitolium triumphans ascendit, elephantis*

lychnos dextra sinistraque gestantibus. Quod eo constitutum ferunt, tum ut spectatior triumphi apparatus & conspectior foret, tum ut lumina, si forte tenebris obortis, pompæ triumphali non sufficeret dies, ad arcendas tenebras præsto forent: ipseque triumphans, luminibus circa adhibitis, conspectior fieret. Propterea haud ab re uisum, sicut in Cæsaris triumpho elephantos lychnos gestasse legimus, cōpari modo funalia & faces equos iuxta triumphantem ferre, dici probabiliter posse. Vnde funales equos à funalibus, quæ in equis triumphalibus præferebāt, probè dici argumentamur. Ex quibus licuit nobis æstimare, uel quòd funibus currū traherent, uel quòd faces iuxta triumphantem deferrent, sicut ueteri exemplo probatum est, funales equos dici & æstimari.

Qui fuerit apud ueteres cœnandi usus, quæue hora prandij & cœnæ, quotq; singulis lectis cœnitabant: & quid apud exteros. Caput XXI.

ANTIQVIS torum ex palustri ulua, & ex stramento, uel ex cespite fuisse, & longo tempore ex pulte, non pane Romanos uictitasse, perspicuū exemplis & probatum est: postea quum annis intercedentibus ex illo agresti cultu desitū esset, mensas, in quibus epularentur, ex acere aut fraxino quadratas, deinde orbiculatas fecisse, in quibus pranderēt & cœnarēt, satis constat. Quem morē à Laconibus Romanos sumpsisse crediderim, quibus nullæ fuere mensæ nisi ex robore. Romanis enim antea lecti erāt Archiaci et Bœotici, humiles et breues. Labētibus deinde moribus, tātæ luxuriæ factæ sunt, ut ærati primū lecti, abaci, triclinia, et monopodia, quæ Cn. Mālius Asia deuicta, primū uexit in

triumpho, deinde citreæ mensæ, quæ elephantinis pedibus sustinebantur orbiculatæ, magno sumptu fierent, quarum precium auro appendebant, aut ex ebore uel testudine, sectis putaminibus in laminas: quod Carbilius Pollio instituit primus: adeò, ut non modo mensas, sed lectos & repositoria testudinum putamine uestirent. In cœnaculis enim domorum aut triclinijs stratis tribus lectis, prisci illi sedentes cœnitabant, in quibus tres fuisse mensas Varro significat, ex quibus una uinaria orbiculata, cylibantum dicta, à poculis quas κύλικας Græci uocant: altera lapidea, oblõga columella suffulta, cui cartibulũ: tertia quadrata, quæ uasa detinebat, cui urnarium dixere nomen. Persæ uerò, quum antea in uimineis toris discumberẽt, postea lectos auro fulgentes, & gemmis magnificè construxere, in quibus uasa non minoris census adæquarunt: quos tanto censu excultos ac regium apparatum in castris, Pausanias quum deuicto Mardonio ad Platæas uidisset, illo neglecto, modica mensa Laconicam cœnam fecisse dicitur. Græci in symposio Græciensi frequenter cœnitarunt. Apud Romanos uerò Heliogabalus argẽteas primus mensas habuisse dicitur: quibus in solenni epulo duæ tantum mensæ adhibebantur, una carnium, altera pomorum: nanque ueteribus cibus mundus erat & simplex, neque operosis condituris aut appetentia exquisitus, sed sine apparatu & sine impensa. Prandium enim & cœna in propatulo fiebat, quia palam cœnitare dedecus non erat: secreto uerò cœnitasse, probro & ignominiæ fuit. Id quod Lacedæmonijs Lycurgi lege cauebatur: quod ideo constitutũ ferũt, ne quis splendidius altero uesceretur. Hyemeque ad focum æstiuo

anni

anni tẽpore in aprico cœnitabãt. Ouum uerò & mel, initium cœnæ fecere: in ſecundis menſis poma & mel, ſicut ad principia conuiuij, & multiformes nuces dari aſſueuere. Apud maiores autem, ſemen candidi papaueris cum melle & lactuca plerunque menſas ſecundas fecit: deinde, ut uua, ficus, pirum & alia pomorũ genera darentur bellaria, in uſu fuit. Iberis autem, ut in ſympoſijs glandem in ſecundis menſis tribuant, magni putabatur. Græcis oua cum turdis & leporinis carnibus ac mellitis placentis, ſecundæ menſæ frequentius data ſunt: quibus erat iſte mos, ut in fine cœnæ linguas igne torridas, poſt ſermones deguſtandas darent. Præcipua tamen bellaria tradũtur fuiſſe Attica, lauta atq; eximia. Platonis uerò bellaria fuere ficus, cicer, faba, myrti baccæ, & ex fago glãs prunis toſta. Fertur Heliogabalus pro luxus affluẽtia paraſitos in ſecũdis mẽſis nouo genere edulij ſaginaſſe: nam cereas dapes, aut lignea edulia uel eburnea, ſæpe fictilia aut marmorea exhibuit, quum per ſingulos miſſus tantum biberent, uelut ueſcerentur & manus abluerent. Panem uerò paniceasq; menſas non argenteis uaſculis, ſed uimineis caniſtris Romani inferebant: Græci uerò per promas: quos ex multiplici genere uariarũt: nam & plebeius erat, & ſiligineus, qui candore præſtabat: & tritico, præcipuè Cãpano, quod (autore Varrone) cæteris præſtaret: ſicut in Falerno uinũ, in Caſinati oleũ, in Thuſculano ficum, in Tarẽtino mel præferebatur cæteris. Erat & ſecundarius panis, et oſtrearius, artolaganus, ſpeuſticius, ſubcineritius, & artopteſius: inter quæ ptiſanam uelut ſaluberrimam magnopere commendarunt, quæ à Græcis ſumpta origine, ad Romanos fluxit. Poſt

quam, alicam Romani inuenere, cuius Græci inexpertes sunt. Græcis quoque multiplicia panum genera comperimus: nam & zymitas, hoc est, fermẽtatos, & obelias, & cribanitas et canchrydias & apiritas, pytirias & pyrinos, panes legimus. Placentarũ quoque genera uaria, tarentinas, craßianas, siculas, clustras, plicias, guttatas, montianas, mustaceas, & spiras, quæ fiũt ex caseo. Proditumq; memoriæ est, antiquißimos Romanorum, cœnæ tantũ panem adhibuisse, prandio uerò carnibus uesci, nõ elixis, sed aßis & ueru decoctis, aut frictis: quibus Parthi abstinebant, & nisi uenatu quæsitis, nulli uesci permissum. Et quum paucißimi conuiuæ erant, non minores tribus: quum plurimi, nõ ultra nouem in eadem mensa eisdemq; lectis cœnitabant: tametsi uetus feratur adagium, Septem conuiuium, nouem conuicium facere, quòd scilicet obstrepente multitudine, tumultuantur potius quàm in sobrio conuictu sint. Græcis quatuor, aut quinque conuictores unis mensis adhibere, satis erat. Carmanis uerò separatæ singulis conuiuis sedes sunt, & sua cuique in accubitu mensa. Fertur tamen L. Verus imperator præter exempla maiorum, cum duodecim solenni conuiuio primus accubuisse. Homerus usque ad decẽ probauit. in symposio autem Platonis octo conueniunt & uiginti. In quibus mensis Romani liberos cum pueris puellisque adhibebant: qui ad fulcra lectorũ, serui ad pedes. In ipsis autem lectis cum uiris cubantibus fœminæ sedẽtes cœnitabant: à principio enim maiores nostri sedentes epulabãtur, Laconum more, adhibitis etiam principum liberis apud summos uiros, cum cæteris id ætatis pueris nobilibus, qui propria & parciore mẽsa, in conspectu

affinium

affinium uescebantur. Apud Græcos uerò fœminas in uirili conuiuio accumbere nisi propinquorum, non licebat: quibus cõsuetudo mansit, ut in primis epulis breuioribus poculis transigerent, in fine uerò laxiora adhiberent: quare Græco more bibere, est capacioribus poculis haurire, quibus lex data, ut in symposiis aut biberẽt, aut abirent. Sicut apud Scythas scythissare, erat intemperãtius bibere. Nonnulli Græco more bibere, dicunt esse, quoties deos aut amicos inter pocula appellarent singulos nominatim, toties haurire & largè merum bibere: utque quum magistratus & honores dabant, uina pateris circumferrent: cumq; alicui propinassent, nominatim designare cui poculum darent: & primo deos, deinde amicos appellare: totiesq; haurire affatim, et bona à diis precari. Et tametsi uino uim sapientiæ adhiberi putarent, si quando tamen uinum aqua admiscerent, illud tepefactis niuibus diluebant, nonnunquam marinam uino adhibebant, quo incorruptius foret. Romanis etiã corollas poculis accipere, festisque diebus coronatos & sertis redimitos epulari mos erat, cum lemniscis: erãt enim fasciæ coloratæ, quæ coronis addebãtur. cautumq; fuit, ut Hetruscis corollis lemnisci tantũ aurei darentur, sumpta ab Ionibus consuetudine, qui in lautioribus culinis primi corollas inuenere: quod ab Indis usurpatur, ut ad familiare conuiuium coronati accedãt. Quinetiã uetusti moris erat, fercula exquisita et lautiora à ministris coronatis cum cantu & tibicine in cœnis solennibus afferri, poculisq; coronatis bibere, summamq; cœnarũ lautitiam tripatina distinguere, una murænarum, altera luporũ, tertia myxionis piscis: & ne intepescerent cum obsoniis,

focos quoque transferri institutum. Singulisque poculis singulos deos aut heroas, nonnunquam amicos aduocare, adstante cantorum turba, ac toto seruitio & famulatu: quorum alter reliquias colligit, quæ è mensa cadunt, alter murmur compescit, alius sputa è pauimento, & si quid immundi est, uerrit: eoque processere deliciæ, declinatis corruptisq; moribus, ut totos apros una mensa apponerent, quem primus Romanorũ Seruilius Rullus apposuisse fertur. Deinde, multam uenationem & condimentorum uarietatem apponi usurpatum. Quinetiam uersatilia cœnationum laquearia Nero commentus fuit, ut cùm fercula admittebantur, alia facies cubiculi desineret, alia succederet. Aegyptiorum mos traditur, ut in familiaribus cœnis brassicam præsumant in primis, eo edulij genere ebrietatem discuti arbitrati: quam Cato oleribus præposuit cũctis, ita ut mane illam esse oporteret ieiunum. Nõnulli nuces, lupinos, citrũ & apium, quòd uenenis prodessent, uelut antidotum, præcepere. Græci uino madẽtes, oleo perungunt & sale, qui etiam ante reliquas dapes, sal uelut amicitiæ symbolum hospitibus apponunt: sicut Romani lactucas, quòd ebrietatem discuterent. Quinetiam Aegyptiorum usus erat, ut in solenni epulo propinquorum & affinium, qui decessere, aromatibus referta corpora iisdem lineamentis & specie recẽtissima, ac si uiui essent, introducant: hisque præsentibus & quasi conuiuis adhibitis, epulentur: & si quando regum conuiuijs aduocarentur, uasa haberẽt, in quibus uentrem leuarent aut uomerent. Cretensibus, accubantes uesci, instar magni criminis erat: itaque stantes epulabantur. cõtrà Lusitani: nam sedẽtes cœnitabãt, quod

Alexan-

Alexander Macedo fecit, qui ſedens ueſcebatur. Græci quoque in toris ex boum tergoribus aßidentes, ordine ludunt & ueſcuntur. Galli, dum cœnant, in ſtramentis aßident: Galatæ, in pellibus luporum aut canum. Cato iunior poſt ciuile bellum, non accumbens ut prius, ſed ſedens, cibo parciore uſus fuit. Contrà de Terentio Varrone & Hannibale legitur, ut poſt afflictas res, ſtantes cœnitarent. Apud Indos ſolus rex in lecto ex ſtramentis facto accubat, cæteri ſedentes epulantur. Spartanis communia erant conuiuia: pauperes cum ditioribus eodem ueſcũtur obſonio: feſtisq́ue diebus, quos Phiditia nuncupant, nigrum ius & panem igni duratum apponunt, utq́ue regi duplum obſoniorum quàm cæteris detur, lege ſancitum erat, non ſocietatis gratia, ſed ut poſſet obſonio quem uellet honorare. Qui etiam aſſuerãt excellentium uirorum laudes, ignauorum fœda ſcelera in epulis canere ad lyram, quæ dicũt ſcholia. Idem apud Athenienſes: nam in celebri epulo quod ſyßitiam uocant, tenuiores cum ditioribus unà conueniunt, & æqualem obſoniorum partem ferunt. Cretenſes eiuſmodi comeſſationes, andria dicunt, Perſæ titthenidia, Græci τιλίαν, Syri grammatias. Fuere quoque Spartanis cœnæ copides, in quibus capra immolabatur: & alia æclon. Apud Indos ara menſæ in modum conſtituta, pluribus accubantibus circùm: in eaq́ue carnibus appoſitis, quilibet conuiua è ſua ſede ad menſam uadit, & quam uult partem capit, atque in ſedem reuerſus, carnibus & pane ueſcitur. qui etiam comeſſationes in propatulo, Laconico more, faciebãt. Neque alienum fuerit, quod apud Gymnoſophiſtas traditur, ut paratis inſtructisq; mẽſis,

antequam dapes apponantur, adolescẽtes singuli qui ad epulum conueniunt, quid generi humano lucri fecerint, quódue sapienter dictum factúmue fuerit illa luce, coram senioribus exprimere cogantur. Et qui desses aut remissus, nihil frugi in medium affert, impransus manet, & foras extruditur, quibus disciplinis illos ad uirtutem acuebant. Persarum mos erat, inter pocula de rebus serijs cõsultare: et post comessationes, si quid sanctiore fœdere concludi uellent, concubinas aduocare, & circunferre, tãquam ea adhiberent fœderi, quæ apud eos sancta & chara sunt. Idem Bactrianis, ut inter pocula de bellis consultent, & si quid complacitum est, merum largius infundant: & Græcis, quibus uetustißimo iure usurpatur, ut postquam magnificè epulati fuerint, quasi refoto animo, de bellis decernant largioribus poculis: quæ si quando circunferebant, à dextris incipiebant. Thraces post intemperãtißimas perpotationes, primo in uino & alea uersari, mox ad illicitos cõcubitus accedere solebant. Si qui uero ea uecordia fuere, ut post epulas nudas mulieres introducant, Dionysii prioris exemplo, aut alia quàm cibi obsonia conuiuijs ministrent, fuit pro flagitio habitum, uelut scelus & nequitia singularis. Interque epulas & pocula primum libare dijs dapes, & bene precari conuiuis, & secundum precationem dapibus cum modestia uesci, prisci moris erat, haud aliter quàm si sacrum epulum esset: siquidem apud maiores, inter res sacras mensa habebatur: nam Pisidæ cœnantes, parentum manibus primitias reddunt. Romani & Græci in conuictu familiari, ciborum particulis & uino in ignem coniectis, libamina dijs dabãt,
&

& primitias cœnarum Laribus: quibus sal cum pane & caseo pro pulmentario cessit. Vtque primus calix Ioni Olympio misceatur, secundus heroibus, tertius seruatori Ioui. Et quum uinum purum dabatur, obseruatum est, ut Iouem Sospitem aduocarent, ne temulentos faceret: quum uerò aqua dilutum, Iouem appellare Seruatorem. Persarum reges ante cibum de modestia disputant, ante sacrificium de iustitia, ante bellum de fortitudine. Et post trinam potationem, cum modestia epulati, bona à dijs precabantur. Nonnulli inter bellaria honores dijs ac magnis heroibus dabant. Quum uero apparatu magnifico exquisitissimæ epulæ dabantur, trinis ferculis: sequutis mox temporibus etiam senis Romani cœnam exhibuere: idque luxuria erat: quo modo Augustus conuiuia inisse fertur, quibus non amplius trinis ferculis, aut quum abundantissimè, senis conuiuabatur. Iulius uerò Cæsar in Aegypto conuiuia multiplici ferculo protraxit cum Cleopatra, ad primam lucem. Nero quoque effusus in luxum & epulas, à medio die ad medias noctes, inter uina & scorta accubasse fertur: Domitianus non ultra Solis occasum. Et Heliogabalus tam perditæ nequitiæ & luxuriæ fuisse, ut uigintiduo fercula ingentium obsoniorum una cœna admiserit, nunquam lotis linteaminibus usus, sed nouis & recentibus semper: sicut Galenus, qui aureis linteaminibus strauit. Caligula una die centies sestertio cœnauit, qui etiã ex auro panes & obsonia apposuit. Vitellius quoq; inter apparatissimas epulas largissimo sumptu discubuit, qui una cœna à fratre exceptus fuit, in qua duo millia lectissimorum piscium, & septem auium, apposita

traduntur. Titus conuiuia instituit iucunda magis quam profusa. Geta maxima prandia per singulas literas iubebat, ut pullum, perdicem, pauonem, porcellum, piscem, & pernam unis epulis apponeret, & sic per singula elementa apparatus diuideret. Heliogabalus æstiua conuiuia coloribus distinxit, sicut Lucullus per deos. Autor est Spartianus, Aelium Verum imperatorem, omnium primum excogitasse pētapharmacum præcipui saporis, ex sumine, phasiano, crustulo, aprugna, siue perna & pauone, instar Vitellianæ patinæ, quæ immenso constitit, quam clypeum Mineruæ appellauit. Cui proxima fuit Aesopi patina, sexcentis sestertijs taxata, in qua aues uocales & canoras apposuit, nummis sex singulas coëptas. Pertinax uerò imperator cōtrà, qui dimidiatas lactucas & carduos in priuata cœna apposuisse fertur. Diuus quoque Cæsar, & Octauius Augustus in quotidianis cœnis cibi minimi fuere & uulgaris. Tiberius diebus solénibus pridiana sæpe obsonia & semesa apposuit. Theodosius modico & castrensi cibo contentus fuit. Traianus etiam in uescendo frugalissimus fertur. Laudaturque Iulianus imperator, quòd statarium prandium caperet, castrensi cibo & ministro obuio contentus, qui per triduum, porcellum & leporem diuisit. Regibus uerò Aegypti in cœnarum magnificentia & regali luxu, nihil præter uitulum & anserem apponere licuit: Regibus Persarum, nisi pane, pulte, cardamo & sale uesci. Antigonus etiam parco & uulgari cibo contentus fuit. Aristippus, licet tyrannidem occupasset, cibo tamen uili refotus, & exclusis stipatoribus, cœnauit: sicut Agathocles nunquam sine fictilibus, memor paternæ

ternæ obscuritatis, quod figulo patre genitus foret, adeò quod inter uasa aurea figulina semper admiserit. Inter cæteros autem heluones Annarus Babyloniæ rex, tanti luxus fuisse proditur, & tam profundæ gulæ, ut stola muliebri amictus, mero & unguento madens, centum & quinquaginta psaltrijs simul accubantibus, uelut officina nequitiæ, magnis effusionibus cœnitaret. Vinum uerò Græcum semel tantum etiam in lautißimis conuiuijs apponere solebãt: nanque ueteribus fuere conuiuia iucunda magis quam profusa. Primusque diuus Cæsar triumphalibus cœnis, quatuor uini genera, propter instituta maiorum, dicitur apposuisse, Falernum, Chium, Lesbium & Mamertinum. Antiquißimi (ut Varro ait) primo utres, deinde tinas, demũ uini amphoras & cupas apposuere. Quod (teste Homero) heroicis temporibus fuit usurpatum, ut uina utribus inferrent. Sylla præter omnis generis condimenta, uinum supra quadragenarium, epulo publicè præbito, populo dedit. Arabes quum lõgiori potu indulgerent, nemini supra duodena pocula bibere fas erat. Germanis si indulseris ebrietatem, quantum concupiscunt, licet. Augustus Octauius senos sextantes non exceßit. Hannibal nũquam plus sextario uini indulsit. Cæsar quoque uini parcißimus fuit, & bene diluti. Alexãder Macedo, ad unumquenque calicem, multo colloquio sermonem protrahebat, qui tamen aliquando triduo incaluit. Fertur Vticensis quandoque ad auroram cum amicis perpotando uigilasse, non ut mergeret, sed ut reprimeret curas: quod Plato non improbauit, quũ largiori uino aliquãto refici animos putaret. Democritus uerò quaternos cyathos sextarios

minime censuit excedere oportere: siquidem iuxta Anacharsim, primum craterem ad sitim pertinere dixit, secundum ad hilaritatem, tertium ad uoluptatem, quartum ad insaniam. Vel, ut Ebulus poeta Cyprius, qui bene sentientibus tria tantum propinari pocula putauit: Sanitati primum, Amori alterum, tertium Somno, quartum non utique nostrum, sed iniuriæ: ultimum uerò ἑρμῆν appellari uoluit: nam postremo Græci Mercurio litabant, uelut somni largitori, & bono dæmoni, cui gratias agebant, κρᾶσις ἀγαθοῦ δαίμονος. Persæ uerò tribus libationibus factis, à dijs immortalibus bona precati, conuiuium dissoluebant. Tiberius uero biduum & duas noctes potu continuasse fertur: & Traianus capacioribus scyphis, sed citra ebrietatem bibisse. Bonosus autem bibit, quantum nemo alius. Proditumq́ue memoriæ est, Commodum Cæsarem in æstuationibus ingens uini poculum haurire cunctis acclamãtibus, Viue Cæsar. Inter cæteros proditur Zenocrates philosophus, inuitante Dionysio, uini choam hausisse, & præmium tulisse: atque Ennius nimio hausto mero, articularem morbum contraxisse, quo extinctus fuit. Apud Nabathæos uerò plura duodenis exiccasse pocula, erat ignominiosum. Ipse uero Dionysius iunior usque adeò uino marcidus fuit, ut ad nonaginta dies mero incaluerit. Socrates tamen fertur nunquam uino hilarior fuisse, sed eodem statu semper. Accusaturq́ue Mithridates tantæ bibacitatis, ut præmia plus haurientibus proponeret. Neque subticendum, quod Leonides aduersus Byzantios uinolentissimos fecisse dicitur, qui quum obsidione premeretur, neque ciues pro mœnibus continere posset, quod

paßim

paßim ad cauponas cursitarẽt, ut illos in officio haberet, ad mœnia cauponas & uinarias officinas disposuit: id quod apud Phigaleos bibacißimos pariter fecit. Inter omnes autem uinolẽtißimos Promacus Macedo memoratur, quatuor ingurgitans cantharos, & ob id ab Alexãdro corona donatus, qui triduo superuixit postea: & Nouellius Tricongius raræ gloriæ inter bibacißimos. Prandia uerò prisci antelucana habere, meridianum cibum cœnam dicere solebãt. Quod & Græcis uetustißimo in usu fuit: Nanque Eumæum scribit Homerus matutina hora prandium fecisse. Postea illo more desito, seruatum est, ut prãdia in usu non essent: sed qua hora cœna apparabatur, ea prandium fieret: quod tempus nona esse consueuit, sæpe octaua: ante mediã uero diẽ pransum fuisse, uel antelucanam cœnam fecisse, crimini dabatur. idq́; erat dissoluti & helluonis: siquidem post forensia negocia transacta, apud priscos fiebat prandium: cœnas uerò, quòd nocte plerunque fierent, uespernas dixere. Sed tamen prandium leue & modicũ, cœna autem fuit copiosior: tametsi Aristoteles largè prandẽdum, & parce cœnandum putarit. Et licet Romanorũ antiquißimos noctu cœnasse nonnulli opinati fuerint, constat tamen post multas ætates usum inualuisse, ut postmeridianis horis uescerẽtur. Persis quoque in meridie semel tãtum uesci consuetudo fuit: qui erat Aethiopum mos, ut unico cibo contenti essent diebus singulis, ut alerent corpus, non saginarent: tametsi abusus postea Persis inualuerit, ut à mane ad uesperam quicquid est temporis, unico prandio concluderent. Fertur Alexander Macedo appetente nocte cœnasse, & primo diluculo prandio

accubuisse, plerũque ad multam noctem cœnam protraxisse. Galba ante lucem uescebatur: Cicero ante occasum solis perrarò discubuit. Præ cæteris uero Tarentini usurparunt, matutinis se poculis ingurgitare, adeò ut temulenti in forum conueniant. Indi horam prandij aut cœnæ non nouerũt, sed ut cuique libitum, comessabantur: qui etiam Persarum & Numidarum mos, ut quacunque hora uescerẽtur. Diogenes quoque nullam temporis horam prandio definiuit. Senioribúsque uelut ætate uenerabilibus, aut his qui prudentia & autoritate anteirent, primi discubitus & honoratior locus dari, ipsíque sublata mensa primi assurgere consuerant. Erat autem Romanis locus honoratior, qui summus in mensa fuit: nonnulli in medio discubuisse, honoratius putarunt. In imo uerò conuiuij dominus cœnabat. Apud Græcos non modo loci dignitate uiros fama præcellentes in concilio uel mensa, sed poculis maioribus, & carne opimiore honestabant. Indis ut cuique in mentem uenit, in quacunque parte lecti discumbere licet: non enim bonorum personæúe ratio in mensa habetur. Apud Persas magna ratio mẽsæ, præsertim regiæ fuit, in qua præter matrem & regis coniugem, nemini interesse permittitur, tametsi matronas quãdoque adhibitas legamus. Aegyptijs autem si quis ad cœnam regis non uocatus accederet, capitis luit pœnam. Post epulas uerò, eruditas confabulationes, deinde fides & tibias, ac symphonias & cantus, illorum qui maiorum laudes carmine decãtabant, adhibere antiqui moris erat. Abydeni in hospitali mensa & festis epulis postquam opiparè epulati fuerant, infantes admittunt garrulos & festiuos, ut his obstre-

penti-

pentibus garrientibusque, conuiuæ alacriores fiant: Romani etiam moriones, ut oris deformitate & stultitia oblectarent: nonnunquam petulātes & improbos scurras, qui lasciua licentia, & impudentißimis iocis, derisui essent. Neque omittendum, quod de Sybaritis proditum est, apud quos omnium libidinum illecebræ fuere, ut ad festum conuiuium & solenne epulum non psaltrias modò & histriones, sed equos composito saltatu ad symphoniæ cantum psallentes introducant. Apud Galatas & Celtas ad mensam, postquam uino incaluerant, ex prouocatione dimicatur ad uulnera: sicut apud Samnites inter epulas erat mos digladiari, quod mox Campani odio in Samnites detractis armis, uendicarunt, ut pro cœnarum magnificentia, paria pugnatorum destinarent. Idem factum memoratur ab Indis, qui quum post epulas, aureos crateres circuntulissent, strenuitatis & fortium factorum periculum facerent. Octauius uero postquam fuerat discubitum, picturas inuersas conuiuis uenditabat, ut aut expleret desiderium, aut frustraretur: nōnunquam histriones, aut aretalogos admittebat. Vespasianus dicacitati super cœnam & iocis scurrilibus usque ad ineptias uacabat. Tiberius ex lectione quotidiana quæstiones frequenti conuiuio proponebat. Nero Cæsar citharœdos aduocabat primi nominis. Cato Vticensis à cœna deambulabat, Pomponius Atticus libellos lectitabat. Quod Alexander Seuerus fecit, ut in mensa familiari sæpe librum legeret: solitus uel legentes audire: uel aliis legentibus, uesci. Hadrianus comœdias, lectores & poetas admittebat. Heliogabalus sortes conuiuales post cœnam proponebat, ut alius

haberet decem camelos, alius muscas, uel auri libras, aut decem oua, ursos, glires & lactucas decem. Sylla quamuis ferox & impotens, in comessationibus comis erat & facilis. Fertur quoque idem Seuerus Alexander, post epulas catulos cum porcellis, & perdices ad pugnam sæpe cõmittere: & Cleomenes, sublatis mensis, uinum crateris circunferre. A Græcis uero ænigma & gryphos post conuiualia lusus proponebatur: cuius captiones soluenti præmium carnis portio, non soluenti pœna erat, ut salsum hauriret poculum. Parthis admittere concubinas post epulas, non improbatur: uxores autem domi abditas, in uirorum conspectum non adducunt. Babyloniis autem in conuiuiis, à principio fœminarũ modestus est habitus: paulatim deinde pudore prophanato, summa uelamenta exuunt: & post epulas ultimis amiculis reuelatis, pudibunda ostendunt, in omnemq́ue licentiam iocorum & lasciuiarum, pudorem abiiciunt. Fuitq́ue ueteri more seruatum, quod bibente aliquo ex conuiuis, mensam tolli non sinerent: nanque auspicii mali & detestabilis putabatur. Quòd si inter cœnandum ferculum à mensa reuocatum foret, nisi cœna continuaretur, nisiq́ue appositis epulis uescerentur, inter dira fuisse. Quinetiam per mensas deflare, aut prolapsum cibum è manu non reddi, ominosum erat: tametsi quorundam opinio fuerit, quæ è mensa decidunt in communi conuictu, nec tollere, nec gustare: illa heroum esse opinati. quodq́ue apud honoratos & doctos uiros, nunquam ferè sine lectione cœna fuit. Et quum conuictus frequens in cœnam, & prandium diuisus foret, plerique tanto temperamento & tenui conuictu fuere, ut sola cœna contenti,

tenti, nunquam ante Solis occasum, & nisi post decimam accumberēt: inter quos memoratur Asinius Pollio, qui quū esset tota die negociosus, ita post decimam animum relaxauit, ut nec legendis minimis literulis uacaret. Quidam noctu, alij media die, negocijs pausam fecere. Nonnulli autem tanta ingluuie & uentre tam uoraci fuere, ut uelut impuri helluones, effusas perpotationes, & exquisita obsonia quadrifariā diuiderent, in ientacula, prandia, cœnas & comessationes: semper instructis paratisque mensis tanto apparatu, donec uino madidi & crapula distenti fierent. Quod quidem obscuris sæuientibus moribus, à nonnullis pessimo exemplo factitatum est. Antea uerò non licuit, ne ingentia animi bona ingluuie corporis fœdarēt. Apud Siculos autem usus erat bis in die epulis sagi nari, & saturum fieri: quibus tēplum Saturitati dicatum erat. quare Siculæ mensæ & Syracusanæ deliciæ tanquam lautissimæ in prouerbium uenere, sicut apud Græcos Pharsali & Bœotij uoracissimi habiti. Quare ab Atheniensibus fatui, rudes & pingues dicti sunt, propter ἀλιφαγίαν quippe quum à conuiuijs crudi discederent, distenti rursus se ingurgitabant. Quod & Plato improbauit, & Romani duxere nefas: ut bis in die saturum fieri, uecordis esse ducerent. Hoc quoque apud conuiuas seruatum legimus, ut in familiari conuiuio, aut epulis lautioribus aliquem attractum, aut pulla in ueste discumbere, ducerent nefas: nam depulso langore animi, non in tristitia cōuiuio interesse decet. propterea Vatinio, quod in epulo Q. Arij atra in ueste accubuerat, à Cicerone obiectum, & crimini datum est: quippe bellos conuiuas & conuictores faciles, in

candida, non pulla ueste accumbere decet, tametsi cœnatoria & triclinaria conuiuis dari, antiqui moris fuerit. Ferturque Hadrianus Cæsar semper aut toga summissa, aut pallio tectus, accubuisse. Et Soloninus imperator, milites epulari cum sagis iußisse, hyeme grauibus, æstate tenuibus. Quo tempore seruatum est, ut milites cum imperatore cincti discumberent. Tum frequens hæc fuit obseruatio, quod si quis ad cœnam benignè inuitatus iret, alios pari affectu aut sanguine coniunctos eisdem aduocare epulis non uetabatur, ueluti comites secum & umbras duceret. Sua autem sponte conuiuio aliis parato, se intromittere non decebat. Si qui uero non accersiti & αὐτόματοι irent, in imam lecti spondam deduci iubebant. Tum si forsan minus tempestiuè, neque ad horam constitutam conuiua accederet, illum nisi triclinio circuito, admitti non sinebāt: & tunc epulari iussus, discumbebat. Reges tamen Spartanorum serò prodeuntes, cœnæ parte mulctantur: quippe ad cœnam non euntibus binæ chœnices farinæ, & uini singulæ cotylæ mittuntur, dupla uero præsentibus. Ideo ephori Agidi regi Lacedæmoniorum quum ad Phiditia non accederet, cœnæ partem petenti abnegarunt. Tum si quando inter epulas incendium quisquam nominaret, ne quid ea res diri portenderet, aquam sub mensam inspergebant. à quibus obseruatum est, ut aliquo ex conuiuarum numero è triclinio prodeunte, uerri solum nullo modo sinerent, hoc infandum omen & perniciosum portentum augurati. Si tamen ad lumina cœnarent, aut illa in triclinio essent, ueteris instituti fuit, ut lumen in lychno non extinguerēt, sed illud sua sponte emori sinerent.

rent. Quodq́ue mensam prisci nunquam uacuam tolli iubebant, semperq́ue prandij partes superesse uoluere: siue antiqui uictus parsimoniam, siue morem, quo aliquid reliquiarum in mensa superesse felix omen erat, ueteri instituto adnotãtes. Legimus tamen, cœna peracta, reliquias & semesa obsonia ministris astantibus diuidi & circũferri, antiqui moris & exempli fuisse.

Quæ ipse dictu admirabilia de umbrarum figuris noctibus ferè singulis Romæ expertus fui. Caput XXIII.

NOTA & uulgata res est, ædes quasdam Romæ, quas ego incolui, euidẽtißimis ostentis ita infames, ut nemo illas incolere ausus fuerit, quin aßiduis umbrarum illusionibus, & tetris imaginibus, noctibus fere singulis inquietetur: in quibus præter nocturnos tumultus, quos medio ferè noctis silẽtio audiebamus, & horrendos fremitus cum eiulatu, striduloq́ue uocis sono, quibus lachrymari & tremere uidebatur, speciem hominis squalida facie, uultu minaci, nigro corpore & aspectu formidabili, nomen suum exprimentem, & opem implorantem, cernebamus. Sed ne quis hoc fabulosum aut commentitium putet, autor est Nicolaus Tuba uir multæ & expertæ fidei, qui quum rei explorandæ gratia, cum nõnullis doctis iuuenibus prima face ad nos aduentassent, cupido inceßit animo hæc quæ à me promebantur, uero testimonio experiri, & an uera essent intueri. Et ne quid inexpertum relinquerent, noctem peruigilem egere mecum, ut rem notam exploratamq́ue haberent. neque eos opinio fefellit: nam quum accensis luminibus, peruigiles starẽt, haud procul species hæc dira terribiliq́ue facie, & uultu tetro repræsentata est, quam ipsi tumultuari, &

diris nos uocibus agitare uidebant: cumque omnia clamore & tumultu streperent, post multa oculorum ludibria, tantum formidinis pauorisque intulit, ut territi & trepidi uix mente incolumi satis constarent. Et cum totæ ædes gemitu funesto miscerentur, singulisque cubiculis pestis illa importuna obuersaretur, dum propius accederemus, illam retro cedere, et querula uoce lumen effugere cernebamus. Demum cum multum diuque tumultuata fuisset, haud multo post ubi multum noctis processit, uisio omnis illa dilapsa est. Sed præ cæteris quæ ibi expertus sum, nõ omittam miraculum ingens, quod mihi plane uigilanti maiore aliquanto trepidatione haud multo post obuenit: nam cum tenebris obortis, cubiculi fores obserassem firma sera, iaceremque in lectulo, nulla adhuc quiete composita, lumine accenso, horribilem illam speciem foris iam tumultuari & cubiculi forem manibus pulsare sentiebam. Nec multo post, simulachrum illud, opertis addictisque foribus (uix credibile dictu) per commissuras & rimas in cubiculum se intromisit: quod sub lectulo meo iacens, cum Marcus alumnus & cliens meus, ut pote qui è conspectu cubabat, tetra & dira facie aspiceret, pauore subito consternatus, luctu & gemitu omnia opplebat, ipsamque intromissam non sine formidine clamabat: idq; mihi, cum clausum cubiculi ostium aspicerem, uix credibile uideretur, interim dirum illud simulachrum quod sub lectulo iacebat meo, manum & brachium protendere, lumenque quod iuxtà aderat, extinguere uidimus: quo extincto, libellos & quicquid rerum erat, querula uoce miscere, ac omnia euertere non destitit. Mox cum ad tumul-

multum exciti socij eò se contulissent, lumenque intromissuri obuersarentur uestibulo, interim ipsam opertum cubiculi ostium manu aperire, & foras effugere uidimus. Erat enim ipsius species, ut plane perspeximus, simulachro hominis nigerrimo non absimilis. Illud utique mirum fuerit, dignumque memoratu, figuram illam, dum nobiscum sic luctaretur, quum fores cubiculi reserasset, ab his qui lumen intromisere, minimè conspectam: sed quum primum cubiculi fores exiuit, elapsam ex oculis, ilico discessisse, & in auras euanuisse.

Qui cultus domorum quondam fuerit, & quare maiorum imagines in postibus, & arma in atrijs & uestibulis haberent: & quid de exteris. Caput XXIIII.

QVIBVS pristini decoris memoria relicta fuit, hoc etiam literis adnotasse accepimus, amplas domos in primis greßibus uestibula habuisse: quæ spatia licet pars ædium forent, tamen illa pro ædibus fuisse nemo ignorauit: erat enim locus uacuus, per quem de uia ad fores patebat aditus, in quo præstolari qui salutatum uenerant, aut si conuento opus foret, tempus opperiri solebant: quod quidem prima aut altera diei hora esse consueuit. Fuit enim apud maiores non modica laus illis, qui ex claris familijs erant, quamplurimos clientes, non modo cateruas togatorum, sed & tenuiores amicos habere, à quibus obseruarentur quotidie & colerentur, cumque his ad forum deducerētur frequēti comitatu: nanq; maximi decoris erat, amplos uiros illustresq; etiam ab infima plebe quotidie salutari, appeti, deduci, reduci & consuli, eisque decedi & assurgi. Fiebat enim salutatio more prisco

dextram iungendo dextræ: quippe cum referat Varro, omnem antiquorum honorem, dextrarum constitisse uirtute, nonnunquam osculo, plerunque assurgendo, caputque denudando, quod apud nostrates frequenti in usu est: mansitque obseruatum, ut salutantes imperatorem, antequam admitterentur, interiores aulici scrutarentur, sinumque prætentarent, ne quis cum telo esset. Nonnunquam ut ualentißimi serui catenis religati, pro ostio aditum custodirent, ne non uocati admitterētur. Laudāturque Vespasianus, M. Antoninus & Alexāder Seuerus imperatores, quod salutarētur patente cubiculo, ministris admißionalibus remotis. Apud Parthos uero regem adire uel salutare sine munere, nulli licitum erat. Quibus clientibus ab his quos sectabātur, frequens sportula dabatur, quæ prius centum quadrantes fuit: deinde tectam dari institutum: quare uocatores principis dicti, qui ad cœnam conuiuas admittebant: quorum nōnulli mercede accepta, aliquos subdititios principum sæpe cœnis aduocarunt. Quam Nero ad sportulas reuocauit, qui etiam plebi congiarium quadragenos nummos uiritim dedit: siquidem imperatoris munus, quod populo dabatur, congiarium dictum est: quod uero militibus, donatiuum. Mox Domitianus sportulas ad cœnas reduxit: in qua frequens obsonium, panis, oleum & porcina caro dari solita, absque uino. Diuus uero Iulius ad conciliandum populi fauorem, frumentum uiritim dedit ternos modios, & totidem olei libras, trecenos quoque nummos singulis, & centenos pro mora. Augustus Octauius frumentum plebi gratuitum & menstruum, Nero quadragenos nummos uiritim congiarium largitus

largitus fuit. C. uerò Cæsar trecenos sestertios, & forensia uiris & pueris, ac fœminis fascias purpuræ, & conchylij, nonnunquam pro sportulis panaria cum obsonio. Domitianus etiam congiarium nummorũ CCC. senatui & equestri ordini panaria, plebi uerò sportellas cum obsonio. Cato iunior nouo more tribuit sportulas: Græcis ex tritico, raphano, blito & apio: Romanis autem uini amphoras, carnes porcinas, ficus & lignorum fasces. Quanuis apud antiquißimos sextarij lactis darentũr, uini nunquã, nisi quòd à Cornelio Cethego in consulatu mustum rutatum populo datũ est. Ancus uerò Martius rex, salis modia sex millia congiarium populo erogasse fertur, ex quo tantum quisque ferebat, quantum in singulorum capita descriptum erat, ab undecimo ætatis anno. Augustus etiam tricenos & quadragenos, nõnunquam singulis quinquagenos & ducentenos nummos largitus fuit, ac ne minores quidem pueros præterijt: sicut Traianus infantes quoque ad sportulas admisit. Tiberius trecentenos uiritim dedit, & prandiũ mille mensis. Galba dedit populo congiarium, & epulũ senatui & equestri ordini, ac præter epulas forensia uiris, fœminis ac pueris fascias purpuræ & cõchylij, quibus ueteres pro caligis utebãtur. Et mox Nero, Domitianus, Hadrianus & reliqui Cæsares munera populo sæpe largiti sunt. Sed Hadrianus nouo more, aromata, balsama & crocum: nonnunquam duplex congiarium, ternis per singulos aureis diuisis. Commodus singulis denarios septingenos, uicenos, quinos. Aurelianus uerò ad Parthicũ proditurus bellum, quum bilibres coronas singulis promisisset, & aureas populus expectaret, siligineas dedit nouo ge-

nere panis, quo deinceps usi fuere.: qui tamen populo uniuerso panem, oleum & suillam carnem postea diuisit, uinumq; dare statuerat, nisi morte præuētus fuisset. Fuitque obseruatum, ut principes assumpto imperio, ad conciliandum fauorem, congiarium darent populo, quod annuum plerunque homines clarißimi, & summis honoribus functi, pro officio & cliētela uelut stipendiū capiebant. Erant ergo hi quos isti sectabantur, illorum patroni & defensores: suiq́ue officij ducebant, in fidem illos & clientelam habere, tutelæq; suæ ducere & ope iuuare. Quinetiam non foris tantum, sed intra domesticos Lares, libertos seruosq́ue salutatores comperimus, qui bis in die frequentes aderant: ut mane saluere, uesperi ualere, domino aut patrono dicerent. Necnon populis & nationibus, ac bonis & fidelibus socijs, patronos publicè fuisse Romæ homines honestißimos, summo loco natos, qui fortunarum propugnatores erant, & ciuitatum defensores non pœnitendi, quorum studio et fide, singula negocia in senatu facesserent, & promouerent: siquidem Syracusani in clientela Marcellorū fuere, Lacedæmonij in Claudiorum, Puteolani Brutorum, Neapolitani Liciniorum, Bononienses Antoniorū. Allobroges patrono Fabio Sanga usi sunt. Marius Herennijs, Cæsar quoque Græcorū patrocinio plerunque affuit. Plebs denique ipsa sub patritiorum equitumq́ue Romanorum tutela per clientelas diuisa erat. Quod à Romulo à primis originibus institutum ferunt, ut plebeij singulos patronos ex patribus legerent, quorum consilio & autoritate niterētur. Præterq́ue uestibula fuere caua ædium, & peristylia, ad quæ quisque suo iure non uocatus admittebatur.

In foribus uerò & atrijs domorum, ara, focus & Lar familiaris erant: nanque focus erat ara deorum Penatium, quē instar numinis habebant: in quibus nō deorum modò simulachra, quos singulis ædibus in Larario colebant, sed imagines ac expressos uultus illorum qui familiæ decus fuere & ornamētum, ac principum & patronorū quos quisq; colebat, habere assuerāt. Quare L. Vitellius, Vitellij pater, Narcißi & Pallantis imagines inter Lares coluisse fertur. cereæ enim imagines in atrijs domorū singulis disponebātur armarijs, quos ita celebrabāt colebantq́;, ac si illi quorum uultus exprimebantur, uiuerent. Quas festis diebus, & in summa gratulatione & lætitia, laureis sertis & floribus ornare, illorumq́ue natales dies festa luce celebrare solebant: In luctu uerò & gemitu familiæ tanquam conscij doloris essent, & tacita mœstitia funestarētur, deformare: tantoq́; honore dignos putabant, ut illas cum singulis imaginum titulis, illorum præcipuè, quorū dignitas maximæq́ue res gestæ fuere, in exequiali pompa & apparatu funeris extra ædes producerēt, & longa serie uelut familiæ decora repræsentarent, illæq́ue defunctorum exequias, & unà funus comitarentur. Ita tradito more, ut domino aut aliquo ex familia uita functo, illius imago tam circa limina domus, quàm pro foribus locaretur, ut defuncti desiderium repræsentata illa species leniret, posterosq́ue ad præclara facinora domi forisq́; obeunda inuitaret. In eisdē quoq; atrijs & foribus, ac circa domorū limina, hostiū spolia, quos quisq; uicisset, quorumq́; uictor extitisset, etiā enses & clypei, galeæq́; & currus, ac deuictarum nauium rostra, ueluti auitæ gloriæ, & fortium factorum

ornamenta affigi assuevere: quæ quanto uetustiora erant, tanto plus decoris & maiestatis habebant. Ideo nec uetustate consumpta reficiebantur, nec effracta resarciebantur. Hæc enim omnium ad se uertebant oculos, quo intuentiũ animos cogitatio subiret, ut pari ipsi exemplo ad magna facinora, magnasq; res inuitarentur. Nec solum priuatas domos, sed porticus & deorũ templa hostilibus spolijs tanquam trophæis exornare, uetusti moris erat: tantique exempli fuere, ut illa posteris nõ mediocris stimulatio fuerit, ne degeneres ipsi, néue ignaui tam claros triumphos turpibus factis dictisque fœdarent. Adeoque hæc propria familiæ ornamenta sunt habita, ut quanuis alienatis ædibus, nouo domino spolia & imagines refingere nõ liceret. Hasq; statuas, quibus splendor & uetustas familiæ notabatur, amouere, est habitum nefas. Belgarũ uerò fuit mos barbaricus, cæsorum hostium capita postibus tanquã spolia affigere: qui etiam Galatarum, qui ultra Rhenũ incolunt, usus traditur, ut spolia hostium sanguine perfusa, & trunca capita foribus affigant. Gelonorum, hostium cutes, ut eæ omnibus spectaculo sint, ac fortium factorum insigne documentũ, & hostibus pertimescendum foret. In Aegypto autem in uestibulis domorum, alas uulturum proponere, indicium nobilitatis & uetustatis familiæ cẽsebatur. Apud Phryges pardalis pro foribus affixa (Homero teste) signũ immunitatis erat, ne hostium incursibus pateret. Alexander uerò captis Thebis, ut Pindari domui parceret, illã inscribi iussit. In eisdem quoque atrijs, pinacothecæ nõ mediocri paratu dispositæ erant: in quibus tabulæ pictæ, cælatum argentum, stragula uestis, signa & ornamẽta reponebantur.

bantur. Sicut Græcis fuere cheli & cistæ, phascoli & rhiscus, in quibus egregia suppellex, et muliebris mundus seruabantur. Quæ atria plerunq; inaugurata fuere: nanq; haud aliter in illis senatus cogi poterat, quàm si inaugurata tẽpla fuissent. Non tamen omnes, sed solas Palatinas ædes inaugurari seruatum est, ut habita in his senatus decreta, rata forent. Eas quidẽ ædes ueluti augustißimas, uestibula regalia habere, cognitum est: atriaque potentiora, peristylia amplißima, & conclauia insigni pauimento: tricliniaque & ampla prætoria, ac cœnationes mira cælatura & arte. Nonnunquam xysta, colles, nemora, hortos, piscinas, euripos, amnes, & aquarum ductus, porticusq; pauimentatas, cultu & laxitate conspicuas, syluasq; & ambulationes: siquidem in his publica concilia & iudicia, arbitriaq; & conuentus frequentes fieri consuerant: inq; earundem Palatinarum ædium uestibulo, & pro foribus regiæ, laurus semper & ciuica ex quercu, præcipuum insigne clementiæ Cæsarum, affixæ uisebantur. Quæ quidem atria in primo aditu domus, et proxima ianuis extruebantur, in quibus matresfamilias degere & lanæ operam dare assuerant: quod aliter à Græcis seruatum meminimus; quibus andronitis in primis ædibus erat, gynæcium uerò ubi mulieres operabãtur, in conclaui & recessu intimo, præ pudore & modestia locabantur. Ideo nõ extra, sed ab intus fores pulsabantur, ne imparatos offenderent: quod etiam à Parthis usurpatur, ut gynæconitin in secreto domus à uiris semotam haberent: quippe quum nõ modo uxorum, sed pellicum pudicitiam ita suspectam habeant, ut nisi capite operto, & uelato uehiculo, illas in publicum pro-

dire sinant, neminique propius accedere liceat. Apud quos reges quoq; in penetralibus regiæ occlusi, sub specie maiestatis delitescunt. Sed tamen triumphales domos hoc amplum habuisse ferunt, ut fores de uia aperiantur, nō intus, sicut de Publicolæ familia proditum est. Præter quæ, potentiorū domos basilicas habere ante uestibulum, magno ornamento duxere, in quibus esset tribunal: tanquā plus inesset autoritatis, quod iudicia publica ante ædes darentur: nonnunquam scholasticæ exercitationes & declamationes in his fierent. quippe quū frequens ibi esset auditorij locus: licet basilicas foro coniunctas plerunque legamus, in quibus conuenirent negociatores, & merces exponerēt. Communis tamen thalami descriptio sic erat, ut primo poneretur loco septum, ubi ianua, mox aula, inde porticus peristylos soli exposita; postea prodromus, ultimo domus, & in posticis ædium hortus. Cænaculum uerò supra ædes erat, scalis ferentibus in publicum, nonnunq̄ in ædes uersis. A principio uerò Vrbis tā simplex uitæ cultus fuit, ut rudi cæmēto cōstructas domos, & scandulis robusteis aut stramenteis contectam urbem per annos quadringentos usque ad Pyrrhi bellū legamus: qui modicus cultus, Hispanis, Aquitanis & Lusitanis, atque Aegyptijs fuit, quibus in modicis diuersorijs degere, sepulchra uerò magnificentißima extruere patrij moris erat. Non sic Agrigentini & Megarenses: nam iuxta Platonis uerbum, ædificabāt ut semper uicturi, epulabantur ut morituri. Indi quoque in cultu corporis accuratißimi erant: in sepulchris uerò extruendis, parci & modici. Gallis domicilia pluteis & cratibus intexere mos erat: Britānis & Sueuis, in tugurijs unà

cum

cum armentis ſtabulari: Liguribus montanis, ſpeluncas & uaſtiſsimos ſpecus incolere, aut cubilia modica & ſubobſcura. Germani non cohærentibus ædificijs habitant, ſed ſuam quiſque domum ſpatio circundat. Medi diuerſoria habent magnis receſsibus circundata, & nemoribus manu conſitis. alij lateritias fecer domos, quas Euryalus & Hyperpius inuenere primi. Scythæ & Nomades, quia fuſi per agros ſunt, carris quocunque ſors tulit, pro tecto & lare utuntur. Hyperboreis nemora, uel luci, ac ſparſa tuguria domus ſunt: nam præaltas ſyluas & rupes inuias incolunt. Dardani foueas ſub fimo, & ſordidas ædes habent. Phryges olim & Troglodytæ ſub effoſsis tumulis, Baleares in ſaxis concauis, cuniculis ad corporis magnitudinem dimenſis. alij ex ulua paluſtri latibula intexerunt. Mardorum gens ſpecus infodiunt montibus, in quos ſe, coniuges, & liberos receptant. Aethiopes et Indorũ magna pars ſubterraneas domos habẽt: Maſſilienſes ex paleis: in Meroe ex palma, Cathromotitæ ex ligno. Indi quoque, Aegyptij & Britanni, ex arundinibus: Ichthyophagi ex oſtreis marinis, aut ex piſciũ oſsibus tecta contignant. Chelonophagi partim ex alga, partim ex teſtudinum teſtis, gens circa Naſamones & Troglodytas: & Chaldæi profugi ex ſale: Spitamæi ex ouorum putaminibus & pennis. Contrà uerò Arabes & Sabæi: nam limina, poſtes, cellas, fulcimenta, parietes, & domorum tecta habent auguſtiſsima, ex ebore, auro & argento, atque ſumptuoſo lapide & ſmaragdo, luxu ingẽti: laquearia uerò citro & ebore extructa, qualem Alcinoi domũ Homerus tradit, auro, argento, electro atque ebore fulgentem.

Persæ quoque magnas gazas, & quicquid est auri, in domibus ponunt. Regum Indorũ regia argenteis imaginibus tota distinguitur, eamq́ue ex auro uites percurrunt, fultæ aureis columnis. Fuitq́ue institutum Lycurgi apud Spartanos, ut domorũ culmina securi, ianuas uerò serra discindãt, ne quis insignius altero ædificaret. Quare Agesilai domus ab inopi & priuata haud dißimilis fuit, sicut Pompeij domus usque ad tertium triumphum. Athenienses quum antea specus & abditos saltus incolerẽt, primi lateritias ædes calce & cæmentis construxere. Postea uerò in tantum magnitudinis Vrbis ædificia processere, ut tota ædificijs exurgens, in quatuor aut quinque contignationes, & multa tabulata tecta excitarent, maximasq́; domos maximis domibus imponerent, ut orator Aristides professus fuit: ita ut Augusto Cæsari, ne Vrbs ruinis laboraret magna mole ædificiorum, ne quis supra septuaginta pedes sublimius ædificaret, inhibere necesse fuerit, licet ipse modicas ædes incoleret, & toro modicè instrato cubaret. Quod & Nero Cæsar post incensam urbem, dimensis uicorum ordinibus & uiarum spatijs, statuit, ne ultra præscriptum ædificia tollerentur. Quare Aemylius Porcina à L. Caßio accusatus, et pœna mulctatus fuit, quòd uillam nimis sublimem ædificasset: produntq́ue, Tyrios adeò editas maximis contignationibus domos aliquando struxisse, ut parũ abfuerit, quin tota terræmotu corruerit. Sed quæ sint instrumẽta domus, quæ relicta domo instructa, ad nouum dominum transeant, sæpe quæsitum est: & præter imagines & affixa spolia, ista etiã Paulus iureconsultus de instructo fundo adnotauit: Specularia, pegmata, canales, harpa-

harpagones, hamos, centones, siphones, scalas, perticas, spongiasque, quibus instrumentis domus contra uim ignis ad incertos casus defenditur, squalor abluitur, et immunditiæ purgantur. Dixere autē centones, ex uillis grossioribus sagula intexta uilioribus pannis, quibus domorum tecta, tabulata aut ligneæ machinæ militares, aduersus incendia, si ignis maior uis ingruat, muniuntur: Siphones uerò, fistulas follibus iunctas, seu machinas hydraulicas, quibus agitatis, ad superiora ædium exhauriūt aquam, qui etiam organa neugmatica dicti: Harpagones ferreas manus, seu asseres ferro unco præfixos, quo igni furenti obuiam irent, quos ab Anacharse Scytha inuentos nonnulli uolunt: Pegmata uerò compactā machinam ex ære, marmore uel ligno, tum ornatus, tum commodi causa, instar illorum quæ in pompæ apparatu producuntur, quibus etiam intra ædes uti assuerant. Addit Paulus horologium æreum domi non affixum, & prothyrum, relicta domo instructa, ad dominum transire. Est autem prothyrum instar uestibuli plerunque opertum, quod ante ædes & ostium fit: quod non esse uestibulum merito nonnulli putant, sed ligneam structuram in isto uestibulo ante fores: qua obstāte quasi repagulo, apertis ianuis, quæ intus fiunt, nō apparent: sumpsitque nomen à πρὸ quod ante significat, θύρα autem ianuam: unde hypothyra ualuarum illa hians cauitas dicta. Censuitque Pomponius iurecōsultus ex autoritate Labeonis, prothyra eiusmodi si pro ædibus sint affixa, ædiū partem esse, tametsi facile demi possint & reponi: sicut ligneā structuram, quæ æstate tolli, hyeme reponi solet, ædium esse Labeo putauit, quoniam perpetua causa parata

forent: itaque alienata domo, prothyra eiusmodi unà cum domo ad emptorem transire uoluit. Verba uerò Pomponij iurecõsulti de uerborum significatione, hæc sunt: Idem Labeo ait, prothyrum quod in ædibus fieri solet, ædium est.

In extis inspiciendis quæ prospera, quæue dira sint, & quæ boni, quæue mali prænuncia. Caput XXIIII.

QVI augurum disciplinam obseruarunt, quique illorum præscita perscrutati sunt in fibris extisque inspiciendis, inter ea quæ dira aut secunda essent, multũ interfuisse uolunt: licet alij alio modo illa interpretari, & eorum euenta prædicere soleant. Et tametsi in extis contineri cor, cerebrum, pulmonem, stomachũ, lienem, hepar, seu iecur, communi opinione receptũ fuit, quas Græci φρενὰς dicunt, incredibili fabrica coniũcta, quorum ex habitu & colore, salubritatis & pestilẽtiæ signa ostenduntur: tamen nullum discrimen uehementius fuit, q̃ si caput iecinoris, uel ipsum iecur in extis defuisset, quod caput extorum dicitur, tunc omen exitij malorumque fuisse, funestumque & magni terroris: nisi in solicitudine, & metu, quia curas tunc perimere putarunt. Cumque hepar ex non puro sanguine sit, quia sanguis purus cogitur circa cor: tamen in hepate sedem uaticinij esse, & præsagium futurorum periti haruspices opinati sunt. Quo mense Cl. Cæsar ueneno interceptus fuit, sacrificanti iecinoris caput defuisse constat, quod et Caio principi euenisse memorát: quæ exta pestifera dicta fuere. Si uerò in iecore extremum quod fibra dicitur, ita locaretur, ut ab ima fibra iecinora intrinsecus replicata essent, aut si geminum iecur foret, per hæc læta & magna portendi, argumentaque

taque felicitatis esse nemo dubitauit. Auctũ iecoris caput aut duplicatum, nimis lætum auspicium facere, sicut exta duplicata magnas facere accesiones, prolationemq́ue finium & triumphum portendi uoluerunt. Et tametsi circa Briletum & Thermem in Thracia. & in Chersoneso iuxta Propontidem tradat Plinius, bina iecinora leporibus inesse, & si aliò transferantur, alterum interire: tamen id non esse prodigium, omniũ opinione receptum est. Syllæ immolanti iecur extrema sui parte speciẽ laureæ coronæ præ se tulit, mirabili ostento felicitatis futuræ. Si uerò liuidum esset aut uitiosum, uel si in coquendo distabuit, aut sanies purulenta effluerent, capútue fibrarum pustulas haberet, piaculare esse, & magna facere infortunia, constans opinio fuit. Idcirco denuo augebantur uictimæ, donec iterum cæsis hostijs litatum foret. Ex corde quoq;, unde sanguinis origo manat, licet à principio auspicia sumere minime solerent, posteaquam in extis corda rimari cœperunt, quo tempore Pyrrhus post multiplices clades Italia pulsus fuit, hoc obseruarunt haruspices, ut si cor silens iaceret, neque palpitaret, aut in extis defuisset, calamitates portendi & magnas fortunæ minas crederent. D. Cæsari, dum rerum potiretur, immolanti cor defuisse dicitur, tristißimo euentu: nanque haud multò post conspiratione coniunctißimorum cæsus occubuit. Quod de Pertinace proditum est, ut qua die morte sublatus fuit, sacrificanti nõ modo cor uictimæ, sed hepar deesset. Si autem in summo corde pinguedo foret, aut solito maius, raptúmue ab aquila aut auibus fuisset, nimium propicios deos ostenderunt. Dum Hermokrates dijs sacra faceret, raptum cor uictimæ,

& à coruo elatum in sublime, felix auspiciũ fecit, quo Cardiam urbem ad Corinthum auspicatißime condidit. Sicut auo Galbæ, fulgur procurãti, cum aquila exta rapuisset, & in sublimem quercum detulisset, imperium portẽdit. Fuitq; animaduersum, cor quibus prægrande esset, pauidos facere: quibus exiguum, aspectu formidabili & audaces: quare Hermogenis summi rhetoris, & qui præcocißimi ingenij fuit, mortui dissecto corpore hispidum cor inuentum est. Tametsi tradatur apud eruditos, eos qui hebeti essent sensu, corde duro & spisso: qui uerò ingenio ualerent, molli fuisse: id quod Plinius de Aristomene Messenio, & alij de Lysandro, cuius defuncti cor pilosum inuentum esse, meminere. Fel quoq; in extis augurium facere proditum est, quod sub hepate angusto ore, & fundo ampliore apparet, ut purũ illud clarumq́ue reddat. Si tamen geminum reperitur, licet prodigium sit, tamẽ magnæ spei fortunã portendit. Quo enim tempore Augustus apud Actium, profligato Antonio, uictor fuit, eo ipso uictoriæ die, geminum fel in extis inuenisse traditur. Arato quoque sacrificãti, cùm geminũ fel haruspex inspexisset, quæ capitali odio dißiderent, mox syncera fide conciliari, societatesq́ue & fœdera iungi prædixit, quod uerißimo euentu postea consequutum est. Fuitq; disciplina augurali traditũ, ut fel Neptuno perpetuò dicatum sit, uelut humoris autori. Quod si in extis ꝑgrande fel inueniretur, prodigij loco est habitum. Sed quanuis prodigiosum, magna semper & felicia portendit. Fert tamen Aristoteles in Naxo prægrande fel pecoribus innasci: circa Chalcidem Eubœæ, & in Ponto, pecori nullum esse: ceruo quoque & damæ, equo, mulo

& asino,

& asino, camelo atque apro, usque defuisse. Sicut perdices in Paphlagonia bina corda habere, & in Bisaltia lepores bina iecora. Et in agro Cretensi pecora circa Gnoson splenem habere tradunt: circa Cortynã non habere. Vel quod idem tradit, in Seripho insula, & in Acantho Macedoniæ & apud Cyrenem ranas non coaxare. Et in Aemathia Macedoniæ sues unungulos nasci: atque in Cappadocia mulas fœtus parere, & in Eleo agro mulos nõ educi, neque propterea ominosum aut prodigium uideri. Pulmo uerò sub corde est spirandi officina: is incisus & geminus, tempus dirimere, & diem differre traditur. Si uerò simplex esset & solidus, continuare temporum curricula, nullasque cunctationes & moras afferre, opinati sunt. Si uerò pulmonis fibra lateret, aut cum corde & iecore coniunctus foret, uel si paruo distinguitur interuallo, miseros casus portendere uoluerunt. Lien aduersus iecur, sinistra in parte est: siquidem uentriculo annectitur in intestino, ut iecur purum reddat: Quod si in dextram uergeret, ferale auspicium, & prædicere quæ magno malo luũtur, haud dubium esse: qui tamen abundans, homines decolores facit. Quare in terra Caria Caunios, quod sub graui cælo degunt, mirum in modum lienosos dicunt esse. Vnde uerbum Stratonici citharœdi, illic ambulare mortuos, quod omnes mirifice pallerent facie tabifica. In Fordicidijs sacris, quibus hostias quæ uterum ferunt, immolare præcipitur, si fœtus biceps aut mancus in utero esset, uel interaneis exhulceratis appareret, exta eiusmodi imminentium malorum nuncia esse, creditum est. Dracones in extis apparuisse. lætum fecere auspicium. cõtrà Graccho sacrificãti, ad exta irrepsisse

adeso iecinore, necem futuram & imminens fatũ portenderunt, quæ mox subsequuta sunt. Exta quoque de sacrificantis manu, ab aquila fuisse rapta, tam efficaci auspicio fuere, ut nullum præsentius aut felicius fuerit. Si tamen è manu decidissent, uel uiscera cruore infecta essent aut liuida, nigrisque distincta maculis, uel si omentum & membrana uiscera continens, hians foret aut sanguine suffusa, indubiam necem & fatale exitium portenderunt: quale Crasso euenit, cùm contra Parthos ducturus lustraret exercitum, documento futuræ magnæ calamitatis. Præcisa uerò hostiarum capita, suum sanguinem aut exta lambere, Pyrrho sacrificanti obitum luctuosum & fœdos euentus designarunt. Idem Cimoni formicarum cateruas sanguinem uictimæ corripuisse, adnotarunt. Ferunt tamen diuinandi periti, sanguinem uictimæ crassiorem & calidiorem, efficaciorem uim portendere: qui uerò tenuior esset & frigidior, maiorem habere intelligẽtiam. Estq; inter exempla, præcisum caput uictimæ fluxu maris absorptum, atque extra non comparuisse, Callicratidi Lacedæmonio interitum uitæ attulisse. Subit tamen illa reputatio, ueteribus tradi monumentis, gallinaceorum fibras maxime dijs gratas uideri, sicut talparum Magi uerissima dicunt, illisque haud secus quàm solenni uictima pulcherrime litari. Hæc enim sunt exta argutissima, in quibus diuina mens inesse creditur. Fuisseque Cypriorum inuentum, ex suillis extis fieri diuinationem, quodque nisi ex sana uictima, neque litari, nec futura prænosci poterant. Ea uerò exta quæ nihil habent diuinationis, quæque expianti non litant, tanquam sine nutu, ulloque afflatu diuino, muta dicuntur,

tuntur, quibus nō esse litatum notabatur. Quæ autem multum felicitatis & fortunæ pollicentur, regalia dicta sunt. Apud Magos uerò, talparum exta & ranarum euentus fortunatos, nonnunquam magnos casus prædicere crediderunt. Cumque cætera uiscera, detractis extis, postquam litatum erat, aræ imposita, igni darentur, ipsa tamen exta nunquam elixa, sed ueru decocta apponebātur: sola tamē arietis exta aqua elixa sacris epulis apponuntur. Neptuno uerò & fluctibus quum sacra faciunt, mare ingressuri, aliquando ipsam hostiam, nonnunquam cruda exta in mare projiciūt, & uina infundunt. Illud utique non ab re fuerit meminisse, quod periti rerum literis adnotarunt, singulis uisceribus hominum suam uim & affectus innatos fuisse: idcirco homines splene ridere, felle irasci, iecore amare, corde sapere & timere.

Consualia, Equitia, & ludi Apollinares, quando à Romanis fierent: quóne modo Diti sacra fiant, & quo tempore. Caput XXV.

ROMVLVM urbis conditorem, pace cum finitimis parta, Neptuno equestri solēnes fecisse ludos, Consualiaque appellasse, in quibus Sabinas rapuit, autores memorāt. Fuit enim Consus consilij deus, cuius ara in circo Maximo, undique aggesta humo, abdita erat: quòd arcanum esse consilium putarunt: quam aram cum ludos celebrāt, omnibus adire fas est, reliquo anni tempore non est licitum: in qua Romani sacrificijs igneis alijsq; solemnibus festos agere dies assuerāt: quæ feriæ publicæ dictæ sunt, in quibus sacris uictima erat mulus, quoniam id genus quadrupedum primùm uehiculo iunctū fuisse credūt, eo quòd Lunæ uehiculum

traherent, equosque & asinos coronis sertisque exornare, & feriari, neque illos labori admittere mos erat, quod instituta nauigatione, quum omnium generum merces nauibus aduehantur, ocium quodammodo iumentis & remißio data sit: uel quòd equos primum Neptunus domuerat, & equitandi artem inuenerat, quare Hippius dicebatur. Huic Sextili mense die octauo post decimam, equestres ludos Romulum instituisse ferunt, quarto ab urbe cōdita anno, qua die raptas Sabinas uolunt: tametsi mense Martio primum Consualia instituta, eoque tēpore raptas Sabinas nonnulli testati sint. Pleriq; dijs Laribus, dum Romani ludos celebrant, Romulum Sabinas rapuisse dicunt. Erat ergo is ludus, ut equi & muli iūcti & soluti in circo Maximo, magno spectantiū studio currerēt. Qui uerò fuerit raptarum numerus, inter autores discrepat: quidā nō ultra triginta fuisse tradūt, quæ Curijs nomina dedere: nōnulli quingentas, pleriq; septē & uiginti, ut Valerius Antias: alij sexcentas & tres supra octoginta. Præterque ludos Consuales, Marti quoque in Martio campo idem Romulus ludos instituit, quos ab equorū cursu, Equitia nuncupauit: qui, si quando alluuione Tyberis inundasset campū, in Cælio monte, ubi Martialis cāpus erat, colebantur: sicut ui fluminis inundato circo Maximo, extra portā Collinam ad ædem Veneris Erycinæ Apollinares celebrarunt. Erant enim ludi Apollinares ex prædicto Martianorum carminum, quibus Cannensis clades scripta fuit, bello Punico secundo, uictoriæ causa instituti. Alij à Cornelio Sylla prætore urbis ex responso Martianorum fratrum, à quibus fata Romanorum præscripta erant, inuentos dicunt fuisse.

In

In quibus decemuiri Apollini boue aurata & duabus capris auratis, Latonaeq; boue aurata, sacra Graeco ritu facere assuerant: quos praetore praesidente, populum laureatum spectasse, Apollini pro cuiusque copijs stipe data, Titus Liuius autor est. Cumque antea incerto die fierent, Publius Licinius Varus praetor urbis legem tulit, ut dies ante tertio Nonas Quintiles his ludis status foret: isque in perpetuum sacer haberi coeptus est. In quorum celebritate, matronas spectatae pudicitiae in propatulo epulari, omnique caeremoniarum genere festum diem agere produnt, puerosque manibus amplexos psallere, & hymnos Apollini canere, sicut Dianae uirgines. Quae quidem Equitia singulis annis duodecimo calēdas Maias in circo Maximo celebrarūt, qui dies Cerealibus incurrebat, in quibus post equos, uulpes stipulis alligatae, accensa flamma, cursitabant. Praeterque aram Consi, quae in circo fuit ab accessu hominum semota, etiam ara Ditis & Proserpinae in loco abdito in Martio campo ad Tarentum colebatur, locum denominatum, quòd ibi Tyberis ripas tereret, qui Rumon propterea dictus & Serra, ad quam rarus erat accessus hominū. Dijs enim inferis aram non à terra sublimem, sed sub effossa humo statui decere putabant: ad quam ex praecepto Sibyllini carminis, altero & quinquagesimo anno ab urbe condita, sacra & ludos institutos memorant, ad eamque ter annis singulis accessum placādis manibus patere. uidelicet postridie Vulcanalia, & ante sexto Idus Nouembris, & ante tertio Nonas Octobris. Apud Eleos uero Plutonis templum semel tantum patefit: & quanuis patens, nulli introire licitum est. Sicyo-

nij quoque semel annis singulis Eumenidum prope Asopum diem agunt, & sacrum faciunt. Cumque humanis capitibus prius Ditem placarent, postea ab Hercule admoniti, hominum simulachra uictimas dederunt. Obseruatumque fuit, ut sterilibus pecudibus & iuuencis, ac uino, melle, lacte & sanguine Diti sacra fiant: quanquam Numæ legibus inferis dijs uina libare uetaretur, his uerbis: Vino rogum ne respergito. Eas quidem aras, quæ plerunque geminæ fuerunt & pares, dum sacra faciunt, sicut reliquas inferorum, nigris uittis aut ceruleis ornant, & cupresso. Cumque pecudes immolant, spirantem cruorem in effossam terram mittunt: uinumque, lac & mel unà infundunt, uisceraque cæsæ uictimæ ter circum aras ducunt, igne accenso, hoc piaculari sacro inferos euocari arbitrati. Inualuitque mos, ut infernis dijs facturi sacra, pares uictimas easque sinistra immolent: & quum manes expiandi sunt, pocula libent, rogumque uino, aut sepulchrum conuersa manu inspergăt, in quibus litasse piaculum erat: nigrasque hostias immolent, uinaque effundant, uasaque in ignem mittant, uisceraque igni apposita oleo inspergant, quippe Diti sacra exhibĕtes, cui omnia perdere proprium est: lignaque sterilia è sepulchris eruta, atro igni apponant: neque oriente luce, ut superis, sed noctu uel meridie, aut decrescente die, hostiam immolare conuenit, capite ita constituto, ut terram, non cœlum spectet. Cumque in deorum sacris qui rem diuinam facit, corporis prius ablutione purgetur: inferis qui funebria exhibiturus est, omissa ablutione, leui tantum spargitur ramo. Est tamen Fabij Seruiliani pontificis maximi disciplina traditum, ut

atro

atro die manibus parentare non liceret, ne infesti manes fierent: quia quum in his sacris Ianum & Iouem præfari necesse sit, quem atro die aduocare piaculare est, eo die solenni precatione uti, & inferis sacrum facere uetabantur. Hi tamen ludi ad Tarentum seculares dicti, qui non stato die, sed à prima origine, singulis centum annis, ex præcepto Sibyllinorum carminum fiebãt, quorum autor Valerius Publicola fuit, qui primus cæsis atris bobus, Diti maribus, Proserpinæ fœminis, trinoctio ludos ad Tarentum fecit. Proditur tamen decretum inter pontifices, ut si defuncto cadaueri iusta quispiam exhibere uult, & an humatum esset in dubium ueniret, satis haberent, si quibusdam sacris precationibusq; exhibitis, glebã absenti cadaueri, aut terram iniicerent, terque iniecto puluere, à labe erroris cadauer, manesque expiatos ducerent: atque si operto humo cadauere, os exceptum fuisset, donec purgetur, inhumatũ uideri. Est quoq; notatum, in æde Libitinæ ea quæ humãdis corporibus usui sunt, Romanos uenditare: qui nõ nisi mẽse exacto & uesperi, ac Februario mense, mortuis dare inferias solebant. Delphi uero apud aram Epitymbiæ Veneris manes euocabant, & defunctis parentabant. Græci autem paucis à morte diebus, feralia litabant defunctis obsequia: obseruatumque, ut reliquo corpore combusto, plerunque digitum membrúmue aut crines seponerent, quibus tanquam cadaueri iusta persoluerent & parẽtarent. Exteris uero gẽtibus diuersa parentatio fuit: nãque apud Platæenses manibus peremptorum ciuium dabantur inferiæ, ut præcedẽte tibicine, uehicula multa lauro et myrto fusca, cum coronis sequãtur: mox lactis, uini &

olei libationes succedant: deinde purpuram indutus princeps, cuius ductu res gerũtur, exclusis seruis, mactato ante pyram tauro, ubi Iouem & Mercurium adorasset, manes illorum qui pro patria ceciderant, ad cœnam aduocet: postea cratere merum libans, se defunctorum manibus propinare asseueret: hoc modo illos uelut claro præconio excitos, expiari opinati. Achillis uero manes in Sigæo non nisi nudos & unguentis delibutos circa sepulchrũ decurrẽtes, expiare compertum est. Apud Albanos, manibus defunctorum parentare, aut iusta persoluere, nulli permittitur, quòd defunctos humana ope putabant non egere. Essedones purgatum defuncti caput inaurant, illique quotannis hostias mactant & iusta persoluunt. Augilæ, qui ultra Cyrenem sunt, nullos deos, præter defunctorum manes, putabant: ab illis ubi tumulis incubuere, per somniaq́ responsa accipere opinati. Aegyptij dum manibus defunctorum parentant, post preces oppleti lachrymis, tumulum amplexantur & coronant: quibus mos erat, in insula quæ Abalos dicitur, ut si quo merso in flumine, cadauer non appareret, centum annis illi funus facerent, & ita manes expiarent. Delphi cum Pyrrhi tumulum nullo honore antea coluissent, postea cum didicissent, illum contra Gallos pro Delphis adfuisse, Pyrrhi manibus in posterum parentarunt. Delij uero pueri & puellæ, Hyperboreis uirginibus uita functis, tonsis crinibus parentasse dicuntur, quos fusis inuolutos, supra illarum monumentum puellæ deponunt, pueri uero in sepulchris. Getarum lex erat, manes uiri defuncti, non aliter nisi morte uxoris expiari. Ad Therei sepulchrum si qui parentant,

tant, aut immolant, hordei loco calculis utuntur. Romani uero floribus ornare ſepulchrum, & ſacrificio atque epulo defunctis parentare ſolent, nonnunquam thure & mero ſupplicare ſine tibicine, quibus in acie cæſis, fuit tam ara quàm annua parentatio conſtituta. Et tametſi mẽſe Februario mortuis dare inferias conſueſſent, Decius tamen & Brutus, cõtra maiorum inſtituta, Decembri menſe parentabant. Proditurque memoriæ Traianus imperator, in ea domo qua Alexander Macedo morte ſublatus fuit, eius manibus parentaſſe, & ſacrum feciſſe. Maxima uero manium euocatio (Homeri teſtimonio) apud Auernum traditur fuiſſe, in quo cæſis uictimis, & carmine effuſo, manes defunctorum ab inferis per diras execrationes eliciunt: mox tenuiſsima effigie, & hominis ſimulachro ſub noctem apparente, reſponſo excepto, ſuper quo conſulturi uenerant, è conſpectu imago in auras puncto temporis dilabitur. Notatumque & illud, in deorum manium ſacris & feralibus cœnis, præter lentes & offas, apium apponi, quibus qui ſacris intererant, ueſcebãtur. Neque ſolũ ſpectacula & ludos, ſed deorum ſacrificia & manium parentationes, ſi quando minus rite exhibita, aut ſi non omnia iuſta & ſolennia ſeruata eſſent, ex leuibus omiſsis cauſis, aut plus iuſto ſeruatis, ſecundo & tertio, ac ſæpius ueteres inſtaurare & reficere conſueſſe.

Quæ ſacra expiationis cauſa à Romanis ſeruabantur, & quibus ex cauſis fierent, quæue apud exteros.

Caput XXV.

INTER plurima ſacra quæ uetus religio habuit, quædam ſolennia & ſtata fuerunt, quæ eodem

ſtylo modóque indici ſemper & ſeruari ſolita ſunt? quorum ritus & ceremonias tranſgredi aut omittere, nulli fas erat: ſiquidem ſi lapidibus pluiſſet, Nouendiali ſemper ſacro expiatum fuit: hoc enim ſacrum nouem dies colebatur, quod uel prætor urbanus, uel põtifex maximus ex ſenatus decreto indicebat: idque uel cœleſti uoce in Albano miſſa, uel haruſpicum monitu. Si uero cœleſtes minæ terrorésue, aut tetra enunciarentur prodigia, formidinesque, uel ſi terribilis ſpecies, aut quid nouum & inopinatum oblatum eſſet, ut cum duo uiſi ſoles, facésue de cœlo colluxiſſent, aut crinita ſidera inſigni nouitate, uel igneus turbo, atque inſolita mundi facies fulſiſſet: ſtrepitúsue armorum de cœlo auditus, et ingentibus procellis effuſus imber foret, uel miſto ſanguine Tyberis fluxiſſet, tectáq; publica ædésue deorum de cœlo tacta eſſent, aut alia terribilia monſtra & prodigia cœleſtia oſtentãtia minas apparerent: his auertendis terroribus, piacularibus ſacrificijs factis ad placãdas iras, uel feriæ indicebantur, aut lectiſternia tribus ſtratis lectis Ioui, Vulcano & Mineruæ, (ſiquidem hi iactus fulminum poßidebant) nõnunquam ludorum celebritate, decreto pontificum procurabantur. Fiebant enim ſupplicationes cum ſolẽni precatione, urbe tota, circa omnia delubra fanaque & puluinaria, in quibus honos dijs dabatur: ſenatoresque & patritij cum coniugibus & liberis, plerunque coronati, nõnunquam omnes tribus & ordines, præeunte pontifice maximo, aliquãdo duumuiris, præcedentibus pueris ingenuis & libertinis, ac uirginibus patrimis & matrimis coronatis, uel lauream tenentibus manu, uoce modulata pronuncianti-

bus

bus carmen, prælata pompa, frequentes supplicare, & pacem deûm exposcere solebant. Græci uero si quãdo territi malis supplicabãt, uetustum carmen inter uota precesque cani iubebant, hoc tenore: Beatorum anti- «
quißima sanitas, in omni tẽpore tecum sum. Quæ qui- «
dem puluinaria, apparatæ lectice diuorum erant, in quibus numina pro maiestate iuxta aras sublimia extabant, quibus fasciculi ex uerbenis (struppi uocati) pro capitibus locabãtur. Hæ *quoque supplicationes, si quod iustum bellum in exteras nationes indictum, aut si pro aris focisq; & deorum tẽplis, ac solo patrio pugnandum foret, ut ea res populo* Romano *socijsque ac nomini* Latino *bene & feliciter eueniret, utque bonis auspicijs ac dijs bene iuuantibus arma sumerent.* Ac *uictoribus bello uiris, ob res feliciter ductu eorum gestas, in quibus grates dijs agebant, mulieresq; eximios cultus, uiri prætextas atq; amplißima ornamẽta sumebãt, à senatu maximi muneris loco sæpe tributæ sunt, modò pluriũ dierum, modò paucorũ, prout magnifice gesta, & prosperi successus postulabant.* Diuo Iulio *in expeditione* Gallica, *cõtra quos multiplici clade dimicatum est, ob claras pugnas quindecim dierum supplicatio decreta fuit.* Et Decius Brutus *ob profligatum* Antonium *bello* Mutinensi *(quod antea cõtigit nulli) quinquaginta dierum supplicationes meruit.* Cicero *quoque in senatu* C. Octauio *ob res feliciter gestas, per omnia templa fanaq; pariter quinquaginta dierum supplicationes decreuit.* In *quibus grandes natu matres manibus amplexæ, & uiri semotim coronati procedere, & cum bonis precationibus & faustis ominibus ad templa conuenire, & dijs gratias agere*

ſolebant. In his quoque præcipue ciues lætari, quod uitulari dixere: delubra patere, aras ſacrificijs fumare, honoreque ac donis cumulari: nonnunquam uinum & thus publice dari legimus. Fuitque ſupplicatio aliquando prærogatiua triumphi: nam quibus ob res bene geſtas ſupplicationes decretæ ſunt, haud multo pòſt feliciter confectis bellis, à ſenatu ſpecioſos triumphos datos comperimus. Obſeruatumque, ut quoties obſecrationes, ſupplicationesque, aut lectiſternia indicebantur, à iurgijs & litibus temperarent, uinctisque uincula demerent: & tametſi ob rei militaris facinora aut partam uictoriam, ſupplicatio decerni ſoleret duci abſenti, uni tamen Ciceroni togato & præſenti, quod remp. è coniuratorum manibus eripuerat, & ciues conſeruarat, ſupplicatio decreta fuit. Eſtque animaduerſum, plerunque à matronis quibus uiri eſſent, Iunoni ſupplicatum, primum in Capitolio, deinde in mari proximo, unde hauſta aqua templum & ſimulachrum inſpergebant: Poſt aliquot uero ætates, defluxis moribus, & collapſa diſciplina militari, ob leuiſſimas ſæpe cauſas, & quæ ad remp. uix pertinerent, ſupplicationes decretas inuenimus: quippe Neroni ob recitationem carminum in theatro, uel ob furoni ob publicas clades, quòd ſæuitum eſſet in noxiorum bona, & leuibus de cauſis ſæpe decreuit ſupplicationem ſenatus: nam quoties fugas aut cædes iuſſiſſet Nero, toties dijs grates habitas autores referũt. Fuitq; iſta uaga & popularis ſupplicatio. Græcis autem ob proſperos ſucceſſus, partam de hoſtibus uictoriam, rarenter ſupplicatio, ſæpius epulum per ſingulas tribus publice dari, & ludi indici ſole-

solebãt. Si cui tamen supplicatio pro insignibus factis dabatur, apud Athenienses seruatum est, ut uasa aurea & argentea in pompis efferrent, & sacra decernerent, quasi hoc magnificum laudationis munus foret. Si uero semimares, aut insoliti animalium partus, & alia monstra informia edita essent, iusso fœtu exportari, & in mare uel flumen deijci, à ter nouenis uirginibus, carmen per urbem canebatur, donum deinde Iunoni ferebatur. Quod si bubo uel lupus cellam Iouis, aut Capitolium intrasset, propter id prodigium, tedæ aut uictimæ, nonnunquam sulfuris & aquæ lustratione urbem aut Capitolium expiarunt & lustrarunt, quæ uictima Amburbialis dicta. Licet singulo perfecto quinquennio, per censores urbem lustrari sue, oue & tauro, aut uerre, tauro, & ariete, qui circunducebantur, quæ Solitaurilia uocantur, inueniamus. In quo fuit constitutum, ut mense Februario quo tempore urbs lustratur, Februo (qui lustrationi præest) in primis litarẽt & sacrum facerent: mox censor in magna ordinum frequentia deos imperij præsides solenni precatione aduocaret, ut rem Romanam, urbes, templa, fines, aquas perpetuò seruarẽt incolumes, & prosperos successus darent, dubijsque conatibus adessent: malaque auerruncarent, uotaque in sequens lustrum promitterent: circumque urbis pomœrium sereno cœlo, pontifices, flamines & omnes augures: sacrificuli & uates, Vestales uirgines, Galli sacerdotes, septemuiri epulonum, quindecimuiri sacrorum & Salij, sequentibus patribus & omni plebe, Gabino ritu cum solenni precatione procederent. Cumque in precationis carmine, quum lustrum conderent, antea rogare-

tur, ut dij immortales rem Romanam uolentes propiciįque propagarent, & ampliorem facerent: postea aucto propagatoque late imperio ad summum culmen, Scipio Aemylianus censor, in condendo lustro, non ut ampliorem facerent, sed tantum ut rem Romanam seruarent incolumem, rogari iussit, tanquam ad ultimum amplitudinis prouecta esset. Mansitque diu mos, ut in omni precatione, quum pro populo facerent, pro senatu quoque & Quiritibus precarentur: neque fas esset, in solenni prece sine altero alterum nominare: sicut Athenienses (ut refert Theopompus) quum uota dijs effunderent, Chijs & sibi prospera precabantur. & in Panegyris, quæ singulis quinquennijs fiebant, per præconem sibi & Platæensibus bona precari usurparunt. Deinde Philippo subirati, propter continuas clades & belli mala decreto sanxerunt, ut quoties sacerdotes prospera Atheniensi populo, sociisque & exercitui precabantur, toties Philippum, liberos, terrestres naualesque copias, atque omnem Macedoniam, exitiali carmine & diris imprecationibus detestarentur. Nero tamen dum Isthmi opus auspicatur, in præfationis carmine sibi tantum & populo Romano bona precatus fuit, dissimulata senatus mentione. Vtque cum lustrum fieret, publicus luctus populo minueretur, quia in publica lætitia illuuie & luctu fœdari non decebat. Sulfur quoque lustrationibus adhiberi pleriq; uolunt: fuit enim religiosum, maximeque ualuit procurandis religionibus, ad expiandas suffitu domos, quæ lustratio in rebus pluribus fiebat ob incolumitatem: nam uitula præcedente, aut agna coronata, messis, ager, fundus, terra, grex uel

pecus

pecus, ter circunlustrabatur, prosequente agrestium turba cum fistula solenniq́ue psaltatu & clamoribus, deum deámue, cui sacra fiunt, inuocante, uti morbos, uastitudinem, calamitates & intemperies prohiberent, frumentaq́ue grandire & bene uenire sinerent: pastores pecoraq́ue seruarent. Quod quidem Ambaruale sacrum etiam tutandis imperij finibus fiebat: primus enim imperij finis, festi locus, ad quintum sextúmue lapidem ab urbe notabatur: mox Lauini, ubi dijs patrijs Romani reges pro salute urbis sacrum facere assuerant. Postea Anco regnante, usque ad mare imperium prolatum, Ostiaq́ue in ora Tyberis condita. Tempore deinde procedente, longe dilato auctoq́ue imperio, post magnos progressus alijs in locis, ubi fines Romani imperij erant, pontifices uno simul tempore uelut in patrio solo sacrum concelebrarunt, & Ambarualem uictimam fecerunt: donec Romani imperij terminus à Gadibus ad mare rubrum & Oceanum, & ab oriente ad Euphraten, quò Lucullus processit, & Oluros, quò ductu Pompeij Magni Romana signa illata sunt, imperij terminus propagatus fuit: à meridiano uerò ad tractum Libyæ, & ad septentrionem ad Rhenum & Istrum: qui quidem latius processerunt, quàm Cyri imperium fuisse traditur, cuius regnum terminos habuit ab oriẽte mare rubrum, ad septentrionem pontum Euxinum, ad occidentem Cyprum & Aegyptum: ad meridiem uero Aethiopiam. Si tamen ager lustrandus foret, ita lustrabatur, ut Iunoni & Iano uina libarent prius: mox Martem patrem, ut sciens uolensq́ue propicius adesset sibi & familiæ aduocarent: agrumq́ue perfecto sacrificio

lustrarent. Apud Græcos urbs exemplo Epimenidis lustrabatur, ut binas oues nigri & candidi uelleris ex urbe pagóue, quò ire uellent, liberas dimitterent, subsequutis custodibus, qui illas ubicunque accubuissent, benefacienti deo immolarent. Gallis uero lustrãdi urbem usus erat, ut hominem purioribus cibis anno saginarent, ac festo die urbe tota circunductum extra pomœrium educerent, eumq́ue mox lapidibus obruerent. Si autem oues lustrarẽtur, obseruatum est, ut pastor summo diluculo aqua illas inspergeret & sulfure, herbaq́ue sabina & lauro igne succensis, circum ouilia suffumigaret: cumq́ue sacro carmine, milio & libo cum lacte & sapa Pali sacra faceret: quo suffitu pecora expiari & morbos depelli, ac diras tabes exterminari putarunt. Quod si exercitus lustrandus esset, is instructus, præcedente sue aut hirco, oue & tauro, in campo Martio lustrabatur, armatosq́ue milites, pedites, equitesq́ue lauro coronatos rem diuinam & lustrale sacrificium facere oportebat sub diuo, ut fuit à Seruio institutum, qui hoc lustrationis genus inuenit primus: quem diem Armilustrum nuncupant, in quo id magnopere seruatur, ut qui hostias ducunt, eligantur bonis nominibus, inde certa omina & felices successus toto exercitui captantes. Mansitq́ue constitutum, ut quum exercitus & castra lustrabantur, triticum militibus pro cuiusque contubernio daretur, & singulis drachmæ, muneraq́ue & donatiuum, uotaq́ue in proximum lustrum exoluenda duces promitterent. Macedonibus uero inter diuisam hostiam, priorem ad dexteram, posteriorem ad læuam uiæ, aut discissæ canis uiscera, armatas copias & exercitum traducere,

instru-

instructo paratoq; milite præcedere, & simulachrum pugnæ edere: cumque cohorte regia & omni belli apparatu, arma ab ultima origine regum proferre, & sacrum piaculare facere, lustrandi mos fuit. Xerxes autem milite detrectãte militiam in duas partes dissecto, exercitum traduxit, & hac uictima execrabili milites lustrauit, & crimina expiauit. Si uere classes naualesque copiæ lustrarẽtur, disposita classe in littore, aram quæ mari abluebatur, construere conuenit: in qua sacerdotes uictimas cæderent, mox circunstante exercitu, cæsam uictimam atque exta per classem in littore dispositam nauiculis circunferrent, cum solenni carmine & precatione, ducibus unà insidentibus in scaphis: diuisæque hostiæ partem in mare cum uisceribus porricerent, partem uero flammis adolerent, eo modo classem lustrari & calamitates depelli opinati. Rogus quoque militari more lustrabatur, ut instructæ armatæque acies ter circum incensam pyram, ubi defunctos in acie cremabant, arma quatiẽtes cum luctu & lamentabili carmine, nunc frena & balteos, nunc galeas & cristas, sæpius enses & arma spoliaque in ignem mitterent: & cum tripudijs decurrerent: hostijsque ad rogum immolatis, inferias occisorum manibus darent: flammaque extincta, occisorum cineres multo arenæ aggere cumularent, quum tot urnæ singulis non sufficerẽt. Curias quoque & populum purgari accepimus, ut excerptum uitulum ex fordæ bouis immolatæ utero (sicut in Fordicidijs mos est) per Vestalem natu grandiorem igni comburerent, exque illius cinere, & equi sanguine, adustisque fabarum stipulis suffimen fieret, quo populus & curiæ Ra-

lilibus purgantur: quod quidem in templo Vestæ præcipua cura ad dubios casus & incerta fortunæ seruabatur, hoc modo ab infortunijs populum uniuersum expiari putantes. Præter quæ, Tubulustria ueteres celebrarunt, diebus quibus Martio mense tubæ sacrorum in atrio Saturio lustrabantur. Somnia quoque meticulosa & curas, fluminis ablutione purgari, & fascinationes saliua ieiuna repelli, ueteri superstitione creditum est. Apud Athenienses & Lydos sacrum piaculare fit, ut conciones, theatra & populum minutis porcellis lustrent per peristiarchos: & ita calamitates auerterent & auerruncarent. Sed quod est de sulfure dictum, idem de lauro & uerbenaca compertum est: siquidem uerbena & laurus, suffitionibus frequens fuit, propter religionem animo incussam, quòd qui aliquo essent piaculo polluti, sæpius sulfure, nonnunquam aqua, ouo, igni, uerbena & lauro expiantur. Tres enim istæ species ueteribus fuere usu frequentes: aut enim teda & sulfure purgari, uel aqua ablui, uel aëre uentilari solebant, quod Homeri testimonio à Græcis seruatum legimus: apud quem Vlysses cædem procorum igne & sulphure expiari iußit: & Orestes aqua, quæ septem fluminibus confundebatur, ablutus, dimisit furorem: quam marinam esse conuenit, quum propter uim igneam magnopere purgationibus consentanea putetur: nanque mari sæpe expiantur quæ uiolata sunt. Troezeni quoque ut à materna cæde Orestem expiarent, ex Hippocrene aquam adhibuerunt. Inter reliquas uero expiationes, proditur rarum expiandi genus, ut qui deos sibi iratos & nunquam propicios cerneret, linteatus

teatus lucernam & laurum manu tenens, genibus obrepere debeat, & uocibus acclamare, numinaque sibi irata palam profiteri. Ipsam uero laurum, quum suffitionibus & magicæ adhibetur, accendere & igni admouere conuenit: quæ si admota sonantius crepit, haud dubiè propicia numina designauit: si uero nullo murmure tacet, infelicitatem. Aliter in profanis usibus oleam aut laurum comburere, infandi auspicij erat: præterque laurum etiam myrtum suffitionibus addiderunt. Oleumque & bitumen marina inspersum aqua, admisto sulfure, atque æs in lustrationibus expiationibusque adhiberi compertum est. maximaque dabatur opera, ne quibus diebus urbs populúsue excidium aut calamitatem insignem passi fuissent, lustrum quoquo modo fieret, quia fœdo exitu & graui strage omnia casura putabantur. Quod si bouem aliúdue animal loquutum, aut hoc genus portenta nunciata forent, ueteris instituti erat, sub diuo senatum & patrum cõcilium haberi, quod expiationis genus putarũt. Fiebat enim senatus non in Rostris, neque in curia, ubi habetur frequens: sed in loco aprico & patenti cœlo, ab auguribus tamen inaugurato, ne irritum senatusconsultum fieret. Si uerò terra ingenti concussa motu, aut urbs agríue contremiscerent, quod raro euenire & magna portendere dixerunt, sæpius supplicationem in triduum decreuere, duumuiris præeuntibus: nonnunquam ut ex una familia omnes coronati supplicarent, uel ferias prætor urbanus ægris leuandis mentibus indiceret, concione aduocata. Nomen uero dei cui sacrũ fieret, supprimebat, utq; iurgijs & litibus tẽperarent, admonebat. Fuitque

animaduersum, nunquam urbem Romam tremuisse, quin alicuius futuri mali prænuncium esset: utque semel motu terræ enunciato, pro quo feriæ indictæ, conceptæue erant, alium terræmotum eadem die nemo enunciaret, quòd fœdum & magni discriminis foret. Cur autem dei nomen cui sacrum fieret, supprimebant, illud causæ traditur, quod cum telluris motorem certum deum, qui eam uim haberet, ueteres non dignoscerent, illum qui huic rei præesset, nũcupare pontificales uetarũt libri: & ne ancipiti æstimatione ferrentur, aliumque pro alio deo colerent, aut non offensum numen placarent, satius duxere, dei nomen cui sacra fierent, supprimere, quàm illum frustra aut perperam nominare. Illud uero non est ab re dixisse, quod apud Athenienses seruatum legimus, ut si qua enunciarentur monstra, quæ expiatione egerent, Agyis, id est, uestibularijs dijs, in semitis uiarum sacra exhiberent: quare Agyleus Apollo colebatur eximiè: ut si id bene & feliciter casurum esset, prosperos successus darent, & promissa firmarent atque admitterent: si uero moles aliqua instaret mali, aditu inhibito & obsepto, auerterent & auerruncarent.

Quæ affinitas cum Sexto Tarquinio Superbi filio, & quæ Collatino cum Bruto, & Lucretiæ cum utroque fuerit. Caput XXVII.

SVPER Ouidij Nasonis uersu de fastis secũdo, ubi Lucretia Sextum Tarquiniũ Superbi filium, singulari scelere & audacia domi excepit, hostem pro hospite, cum illius stuprãdæ mala eũ libido cepisset, dũ inquit:

Comiter excipitur, sanguine iunctus erat:

Quo iure cognationis Lucretia Sexto Tarquinio iungere-

geretur, & quid Iunio Bruto, qui Tarquinium regno eiecit, affinitatis cum Lucretia fuerit, apud studiosos, animo tūc ocioso et remisso inter circulares iocos quærebatur, superuacua tunc forsan disputatione. Cúmque nōnulli ob incertam cognationem Tarquinij, Collatini & Egerij, ancipiti æstimatione ferrentur: nos in re obscura ob uetustatem dum cognationis gradum per omnia exempla colligimus, inuenimus Iuniū Brutum Tarquinia sorore Superbi regis natum: utpote ex sorore genitū, Superbo nepotem fuisse. Collatinus uerò, cui Lucretia nupta fuit, quum Egerij filius foret, siue (ut nonnulli tradunt) nepos: ipséque Egerius cum Tarquinij Prisci frater fuerit, nihil ambigitur, quod si Tarquinius Priscus Superbo auus extitit, quin Collatinus nepos Egerij, frater patruelis Superbo, & Sexto auunculus fiat. Quod si Egerium Collatino patrem dicamus fuisse (prout frequens opinio est) haud dubie Collatinus Superbo non frater, sed uelut ex fratre aui natus, maior auunculus foret, inuicemq́; Sextus Tarquinius Collatino pronepos fieret: Lucretia uerò eo gradu, quo Sextus Tarquinius Collatino sanguine iunctus erat, eodem affinitatis iure Sextum attingeret. Quod si Collatinus & Brutus ex duabus Tarquinij sororibus editi sint, prout alij censent, nulla controuersia est, quin Collatinus & Brutus arctißimo gradu coniuncti fiant: ipséque Sextus Lucretiæ nepos sit. Si autem Tarquinius Priscus Superbo non auus, sed pater fuit, ut multi exequuti sunt, Collatinus Egerij filius, & Superbus, uelut ex duobus germanis prognati, fratres patrueles erunt: Lucretiáque Collatini uxor, nulla dubitatio foret, quin Sexto auuncula censeatur: in-

terque Sextum & Lucretiam iura summæ neceßitudinis forent. Hic est enim ille Brutus omnium sermone celebratus, qui legũ & libertatis summus autor & uindex, cum furere se simulasset, latentem animum nimiũ diu reconditum, suo tempore detexit: magnificaq́ue oratione non uecordis & dementis, auunculo imperiũ abrogauit: populusq́ue Romanus auspicium imperiumq́ue sequuti suum, ex graui seruitio et dominatu regio se in libertatẽ uindicauit. Sed quod de Iunio Bruto, qui Tarquinium regno eiecit, idem de Decio Bruto, qui conspirans cum Caßio, necem C. Cæsari intulere, ducesq́ue & assertores Romanæ maiestatis fuere, factum comperimus: siquidem hic propiore affinitate Cæsari, quàm Iunius Brutus Tarquinio iunctus fuit: non enim nepos, ut ille, sed filius esse creditus est. nam quum Seruilia soror Vticensis, materq́ue Bruti fuerit, cum qua adolescens Cæsar consuetudinẽ non sine probro habuisse fertur, cumq; eo tempore Brutus ex Seruilia natus foret, haud dubiè Cæsaris filius uulgo habitus est. Quod ipsum Cæsarem die cædis suæ, quum undique infestis mucronibus appeteretur, dixisse ferunt. Iunia uerò tertia soror Bruti, Caßio nupta fuit. Porcia autem Catonis filia, mulier non muliebris spiritus, quum Bruto nupsisset, eum miris modis, & super omnium amorum ardores amasse fertur, ex qua Bibulum tulit. Quæ cùm post afflictas fortunas Bruti necem audisset, quum mori animo destinasset, idq́ue fixum statutumq́ue haberet, & ne uim sibi afferret, uetita arma fuissent: ea præsentia animi fuit, ut clauso cubiculi ostio, ne cuius interuentus facinus moraretur, incenso carbone, & sibi in fauces indito, memor generis & Ro-

& Romani nominis, necem sibi ipsa consciuit: tantus uigor animi ingeniíque fuit, tantíque spiritus mulier, admonitu patris, qui pariter manus sibi mortifero uulnere intulerat, fuisse credita est. In qua quidem re subit recordatio, ueteribus literis & annalium monumentis extare, quod tametsi apud uarias gentes uim sibi afferre, & necem sua sponte cõsciscere, dignum laude & magni fuerit habitum: apud Thebanos tamen, qui mortem sibi consciuit, nulla fuit laude dignus: quin potius id crimini dabatur & probro, eoq́ue facinore pudendam inscitiam et imperitiam coarguebat suam, uelut sui carnifex, immanisq́ue naturæ foret. Athenienses uerò cùm necem quisquam sibi manu consciuisset, defuncto cadaueri manum tanquam facinorosam abscindunt: illamq́ue diuisam à corpore, inhumatam relinquunt: reliquũ uerò cadauer humo tegunt. Quod Platonis documentum fuit, qui censuit optimum quenque infracto animo uim fortunæ & incursus calamitatum potius ferre: & nisi cùm dies promissus aduenerit, neminem iniussu Dei mortem sibi consciscere, aut ante tempus fato fungi oportere: idq́ue magnificentius præclariusq́ue uideri.

LIBRI QVINTI GENIALIVM DIERVM FINIS.

ALEXANDRI AB ALEXANDRO IVRISPERITI NEAPOLITANI, GENIALIVM DIERVM LIBER SEXTVS.

Locus ex tertio Ciceronis de Officijs, quid uenditor emptori præstare teneatur, cum Sigismundo in suburbano discussus. Caput I.

CVM Sigismundo Fulginate, uiro docto & multarũ rerum cognitione claro, uetus mihi à prima adolescẽtia consuetudo fuit: is quanquam multis rerũ actionibus, pluribusq́ue muneribus apud põtifices magno usui foret, si quando tamen negocijs pausa fieret, (quod uix illi contingere poterat, ut in tanta mole rerum ab immodico labore conquiesceret) id quod ocij dabatur, lectioni clarorum uirorum, aut suorum temporum scribendis annalibus, rebusq́ue uel pace, uel bello gestis, perlibenter exhibebat. Nonnunquam in suo prædiolo in mõte Ianiculo, miro prospectu & collibus amœno, ubi ædiculas habebat, cum amicis se recipiebat, ibiq́ue lepidis iucundisq́ue sermonibus, id quod erat laxamenti, unà familiarißime conferebat. Præstabat nonnunquam nobis ipse cœnulam, ut non nimis insolentem, sic profecto sobriam & modestam, ac temporibus consentaneam: & ut erat ipse comis facilisq́ue natura, ita facilem nobis uictum, non exquisitis ualde obsonijs apparabat: siquidem asparagos altiles acido uino & pipere conditos cum insculo tepidulo, ac ferculum cucurbitæ, cum immatura uua

ibidem

ibidem expressa & decocta largo succo, quibus per libenter uescebatur, obsonia nobis exhibebat: addebat etiam pirum pomumque persicum miro odore fragrantia. Post cœnulam uerò, si quando ocium erat à negocijs, ut animo uacaret, illius sermonibus & congressu spectatæ uirtutis ac pacis artibus, & ingenio clari uiri diutius perfruebar. Forte autem quũ æstiuo anni tempore postmeridianis horis, eius rogatu accersituque ad eum uentitaremus, eundem ad aquulam perspicuo liquore & frigore manantem per roseta, arbusculasque undique topiario opere dispositas, perq; hortensia ablaqueata, & lætissima uireta nacti sumus: aderant ibi complures honesti adolescentes, latinæ græcæque eloquentiæ professores, cum quibus de literarum studijs perquam libenter sermocinabatur, quos ipse minutis quæstiunculis uariæ eruditionis diuersimode exercebat. Inter quos adolescens quispiam indolis bonæ, libellum Cic. de Officijs tertium lectitabat: præterque multa ad edictum ædilium pertinentia, quæ ex fide bona emptorem uenditori præstare oportere censuit, hæc legebãtur: Si pestilentes ædes quis uendat, quæ salubres " habeantur, aut in quibus serpentes sint, teneri uendi- " torem ex edicto ædilium, id quod dolo uendiderat re- " cipere, emptorique precium reddere. Idem: Si in anno- " næ caritate frumentum aliquò aduexerim, solusq; ego " sciam multos illuc frumenta aduecturos, ita ut illorum " aduentu inopiam paulo pòst leuaturi sint, illa me etiã " nota facere, neque subticendum ut taciturnitate mea " capiantur, plurisque quàm æquum sit, frumentum ego " uendam: omnia deniq; quæ uenditor sciat, ne emptor ignoret, in distrahendis rebus ex bona fide præstari

oportere, & pleraq; hoc genus periucunde lectitabat. Cunque hæc & multa in hanc ſententiam ille legiſſet: Quonam, inquit Sigiſmundus, iſtud accidat modo, ut uenditor ea quæ diuerſa & longe aliena ſunt, in diſtrahendis mercibus præſtare teneatur, equidem ignoro: nam ut in re quam diſtrahere quiſpiam uult, quid morbi uitijque ſit, emptori palā facere debeat, puto ad edictum ædilium pertinere: ut ſi ſeruus fur erróue ſit, aut equus calce, uel bos cornu petere ſoleat, aut quod nunc Cic. dixit, ædes peſtilētes ſint, habeanturq́ue ſalubres, uel quid occulti uitij latentisq́ue morbi ſit, illud enunciari debere, facile, inquit, aſſenſerim: quæ uerò extrinſecus manent in caſu poſita, illa per uenditorem prædici, ad eaq́ue edictum ædilium, legéſue ullas extendi, nequaquam (inquit) mihi quiſquam perſuadet. Ideo ſe mirari Ciceronem, qui tanquam aliquid morbi uitijq; ineſſet in re uendita, perinde id quod poſtea euenturū, & in caſu & fortuna ſitū eſſet, per uenditorem prænunciari uoluerit. Cumq́ue ex his qui aſsiſtebant, quidam ætate grauis & in literis ſatis proficiens, ſe arbitrari reſpondiſſet, quòd ſicut quædam ad morbum uitiumq́ue rei uenditæ uix pertinent, ſed tamen quouis modo profutura ſunt, noſſe, ædiles ne emptores capiantur, à uenditoribus enunciari & palam fieri mandauerūt, ita hoc quoque iuſsiſſe: Sicut (inquit) uetus edictum ædiliū fuit, ne ueteranus ſeruus pro nouitio uæneat, etiam ſi nulli morbo uitioq́ue affectus ſit: utq́ue ſi mulus caſtratus ſit, tametſi æque bonus, emptorem non latere uoluerūt: ita ſi ſciam aliquos in ſumma frumenti inopia, paulo pòſt annonæ caritatem leuaturos, illa à me prænoſci debere, ne fraudis occaſio detur, pariter

riter

uiter censuerunt, atque ex æquo & bono iusserunt, ut quod proscribenti liquet, etiam si forte euenturum sit, enunciari debeat, ne quod uenditor sciat, emptor ignoret. Nunquã (inquit Sigismundus) id mihi in mentem uenire posset, neque quisquam mihi argumentis defendet, ut edictum ædilium hoc comprehendere sentiam, ut euenta negociorum, quæ temere & fortuito futura sunt, per uenditorem prædici debeant: quæ si reticeantur, redhibitioni propterea locus sit: quum istud asserere, summæ mihi uideatur improbitatis & inscitiæ. Cumque ex me quid mihi probaretur exquireret, respondi magni referre, in re de qua agitur, quid morbi uitijque esset enunciare, an quæ casu futura sint, prædicere & diuinare. Quæ enim insunt in re quæ distrahitur, & ad ipsius pertinent notionem, quam uenditor antè præsensit, ut si quo morbo uitioq; laboret, uel labe afficiatur, ex edicto ædiliũ, nota facere iubemur emptori: quæ uerò pendent à casu & fortuna & diuersa sunt, nullis nos legibus aut edictis cogi enũciare. Quid enim interest mea, si nauis ex Asia ueniens, huc merces allatura, & paulo pòst arctißimam annonam leuatura sit, dummodo in re de qua agitur, nihil dolo malo factum sit? Alioqui dicendum foret, an frumenti, olei & uini, quod distrahere quispiam uolet, annona uel caritas eo anno futura sit, uel si cancri sidere, aut uastitate, seu alia frugum peste, aut ira deûm, sata interitura, uel hostium strage, uel chasmate ea res deperitura sit: quod (ut uidetis) non est in re de qua agitur, sed in casu positum: & illa prædicere, profecto ridiculũ foret. Nam quod edicto ædilium cautum est, ut præstetur à uenditore, ne quid in re proscripta uitij lateat, néue quid

ueri reticeatur, aut fictum quid accersitúmue aliquid sit aliunde, & quod stetur pacti & cõuenti formulæ, satis esse lege prospectum, ne quid uitij latentis supprimatur, quod ipse sciat, emptor ignoret. Alioqui ipsum redhibitorio iudicio teneri certum est, idq́ue non adeò seuerè & restrictè iure ciuili traditũ esse, sed parcè & molliter: quippe si quid uenditor dixit commendandæ suæ mercis causa, illud præstari ædiles non coëgere, ut si seruum frugi, dicto audientem esse uenditor dixerit. quæ enim commendandæ mercis causa in uenditionibus dicuntur, uenditorem non obligant: neque in constituta auctione ita quis proscribit, fundũ sterilem aut domum pestilentem uendo. Ac si dicat seruum literatũ, artificem, nomenclatorem, arithmeticum, fabrum aut textorem, quo pluris uæneat, id præstare proculdubio cogitur. Præterea in re modica decipi emptorem posse, etiam iureconsulti uoluere: non enim redhibitorio iudicio teneri dixerunt eum, qui pluris aliquãto rem distraxit, quàm quanti æstimata sit: siquidem res bona fide uendita, propter minimam rem inepta fieri nõ debet. Sed ubi ita immenso mercatur quispiam, ut magnam pati iacturam necesse habeat, tunc redhibitioni locum fore, edicto ædilium cautum fuisse. Quod si ita est, huic sententiæ conuenit, hocq́ue argumento conuincimur, ut neque eum qui nauem huc frumentum aduecturam, cuius aduentus annonæ caritatem & arctos commeatus leuaturus sit: neque eum qui frumenta diripi, agros uastari, uel annum aduersum frugibus, longè ante præsenserit, & minime enunciarit, redhibitorio iudicio teneri arbitrer: cùm hæc nõ insint in re quæ proscribitur, sed in euentu fortunæ. Et quod nunc Cic. inquit,

inquit, eum qui rem distrahit, debere etiam quæ aliunde futura sunt enũciare, ut si nauem huc frumentũ aduecturam sciat, quò uilitas annonæ consequutura, aut uenditæ merces uiliores futuræ sint, emptori prædicere: profecto eò pertinere crediderim, ut præcipi intelligamus ab eo qui ex intimo artificio uirum bonum instituit: & ita instituit, ut ne minima quidem in re quouis prætextu contra iura legésque, contráq; humani generis societatem aliquid admissurus sit: non eum qui de ciuilibus actionibus, quantúmque moribus legibúsque permissum sit, inquirat. Quæstioni diu res fuit, quid uirum bonum, quid ciuilem & politicum deceat. Viro enim bono hoc datur, ut ubique sanctus, ubiq; castus, honesti cultor, pius et integer sit, cuius ne erratum quidẽ minimũ fuerit, ne dicam uitiũ: qui nullo malo perterritus, nulla calamitate uictus, fortunæ cedat: nihil expetat, nihil dicat, nihil faciat in uita, nisi summa cũ laude et dignitate: in nulla re derelinquat, nullius rei pœniteat: seruetq; fœdera humani generis ita inuiolata, in magnis minimísque rebus, ut ne minima quidẽ conscientiæ labe detineatur. Ciuilem uerò dixere hominem, qui legum iudiciorúmque metuens, quantum moribus legibúsque tributum est, id tanto temperamẽto agit, ut quoad fieri poßit, nihil perperam aut inconsultè admissurus sit: qui sua prouidentia, religione, fide, quantúmque ratione prouideri potuit, reipub. & ciuium saluti consulat, legibus pareat, patriam tueatur, proximos amet, refrenet libidines & indomitas cupiditates, uerecundiam seruet, atque etiam si in aliquo delinquit, id tamen agit, ut ciuilia officia, humanique generis fœdera, quamminimum lædat: quippe

quum nos optimũ dicimus, cui pauciora desunt. Quæ cùm ita sint, non fuit ab re, ut sanctus iste homo tam defæcato animo & tam integer, quem nos magis fingimus quàm inuenimus, nõ modo si quid esset in re uitij, sed & si quid aliunde futurum putaret, ut nullam officij partem deserat, quanuis minimum prædicere teneatur. Hæc nos cum Sigismundo Fulginate, ingenij magni & spectatæ uirtutis uiro, flagrante diei æstu, incredibili suauitate disserebamus.

Quæ maxima fuerint oracula, quæúe templa celebria apud plerasq; gentes, in magna religione & cultu. Cap. II.

INTER *oracula quæ apud Græcos Aphrosq; præcipuo cultu fuerunt, ad quæ homines uentitabãt, Delphicum in terris clarißimum fuisse cultu, & religione longe excellens, uno omnium testimonio traditum est: fuit enim Delphos totius orbis umbilicus, cõmune humani generis oraculum, in monte Parnaso excelso & prærupte alto sita ciuitas, nullis mœnibus, sed tantum abruptis rupibus saxisque munita, arduo & difficili ascensu: in quo Nysa ciuitas Libero consecrata, Cirrha uerò ad montis radices iuxta mare. Erat aũt Parnasus Phocidis mons in Bœotia in duos diuisus colles, Thitoræa & Hyampæum, quorũ alter Libero, Apollini alter dicati fuere: Helicon uerò Musis. In Cythæronis autem uertice Sparticarũ nympharum antrũ colebatur, qui mons iuxta Olympũ situs erat, supra quem Olympi editißimus uertex decem fere stadijs attollebatur. Qui eiusdem nominis mons & in Macedonia, & in Thessalia, Mysia, Cilicia, Elide, & Arcadia excelsus quidem attollitur. Templum uerò intra urbis ambitũ fuit, quod pariter non manu extructa, sed natiua præ-*

cipitia

cipitia muniuere aditu difficili et angusto: quippe quē ex quinque lapidibus tantum, uelut mole obiecta, obstructum ferant: in medio autem exigua planities, & in ea hiatus, ex quo uentus & acer spiritus manans, mētes uatum in uecordiam uertit. Eoque spiritu ex infimo specu edito, quasi diuino afflatu phœbas in tripode stans, mente furibunda statis diebus, quibus fari licet, consulentibus responsa canit: licet ferāt Apollinem sex mensibus apud Lycios, sex apud Delum uaticinari: reliqua uerò oracula aliquando idibus, nonnunquam calendis, nunc die oriente, nunc desinēte, responsa dabant: quæ à mulieribus tantum, quæ erant templi uates, uaticinantis in modum ferebantur. In quo id præcipuum fuit, ut qui oraculum cōsulit, breui admodum oratione quid uelit exposcat, utque nullum Latine edatur oraculum, neque edi, priusquā ab imo, dum sacrificant, tota uictima contremiscat: nec capitis commotionem satis esse, sed omnibus illam partibus quati oportere. In quo pditur memoriæ, cum infasto die Pythiam reluctātem & inuitam Alexander cogeret, illā ui coactā, ꝙ esset inuictus, respondisse: quod pro omine acceptū ueridico præsagio, futuræ magnitudinis prænuncium fecit. In eo quidem templo, Apollinis simulachrū fuit humana effigie: in Delo, draconis: in Lycia uerò, lupi. Quam urbem Python, ob interfectum pythonem, dictā comperimus: nam & Pythius Apollo, & Pythia festa, & ludi Pythij, & ipsa uates Pythia dicta, & Pytheum oraculi locus. Spartæ quoq; Pythios nuncupant, qui Delphos ad consulendū oraculū mittebantur, qui publice cum regibus cibaria habēt & uescūtur unà. Huc ex omni orbe praua religione incussa,

qua se hominum uanitas confundebat, uiri principali dignitate insignes, frequentes consultum ibant: eaque ex omnibus uera & longe clarißima oracula habita sunt. Quare regum populorumque amplißimis donis, muneribusque & multarum urbium thesauris refertum templum fuit: inter quos Agillinorum & Spinensium non in postremis gazæ fuere: quod quidem cuncta oracula antiquitate excellebat. Proximũ huic fertur Dodonæi Iouis oraculum. Dodona enim ampla in Epiro ciuitas, & satis florens habita. Epirus autẽ Molossorum regnum erat. Templũ uerò iuxta nemus Ioui sacrũ, in quo arbores responsa dare dicebantur, omnibus circà populis sanctum, à Pelasgis constructum & paludibus circunfusum: quercusque uocales illic fuisse fama uulgauit: ad quas ut in dubijs casibus responsa acciperent, capti superstitione homines religiose accedebant. Fuitq; proditum memoriæ, quercui Dodonææ famulantes, diuinandi facultatem accipere: solisque Bœotijs, si quando consulto opus foret, uiros responsa dare: primamque fagum & columbam Dodonæ uaticinatam: quotiesque oraculũ edebatur, lebetes æneos ad numerũ, siue casu, siue consulto, tinnitus edere canoros. In quo Deucalion & Pyrrha desinentibus aquis, post diluuium consedisse, & numen consuluisse perhibentur. Subinde Alexander Epiri rex eodem oraculo monitus, ut urbem Pandosiam et amnem Acherusium, tanquam fatalia loca uitaret, in responsis habuit, oraculi sortem de his quæ in Thesprotis essent, intelligere arbitratus: qui quũ infestißimas gentes in Brutijs armis petit, & belli iure uastat, apud eiusdẽ nominis loca, infanda strage uictus, oraculi fidem uerã impleuit.

Quod

Quod quidem templum Philippus Macedo (uelut immanis prædo) sicut pleraque omni rapinarum genere uastauit, & incendit: uasaque & quæ preciosa erãt, immisso exercitu diripuit. In eo quoque fons sacer uisebatur, qui quum faces accensas extingueret, admotas procul accendit. Tertiũ uerò Dindymæi Apollinis oraculum antiquißimũ, & multi nominis habetur, quòd Branchidarum nuncupant. Branchus enim Thessalus fuit Apollini dilectus, & filius habitus: quem interfectum dolens, templo & diuinitate sacrauit. Is autem Apollo Milesius dictus. Est autẽ Miletus totius Ioniæ caput. Templum uerò ad decem & octo stadia ab urbe, à littore autẽ uiginti aberat, maxima mole et profusis sumptibus extructum, auctumq; amplißimis donis. Quod Xerxes deorum hominumque contemptor, dum innumerabilibus copijs Græciæ bellũ parat, nulla religione aut deum uerecundia, sicut multa, incendijs & ruinis deformauit, templumq; & aras euertit. Annis deinde intercedentibus, Milesij oraculo moniti, uberiori impensa illud omnium maximum & dignum tanto numine restaurarunt: ita ut ob magnitudinẽ fastigio extruẽdo nullæ cõtignationes suffecerint. Quartum in urbe Bruti Latonæ oraculum inclytum diuitijs memorant: Vrbs autem Bruti in Aegypto contra Nili ostium, quod Sebeniticum dicitur. Templum uerò media in urbe situm omnibus circà populis sanctum, & cæremonijs sacrum erat, porticum habens decem paßibus altam, in quo oraculum Cambysi redditum est, in Ecbatanis illum decessurũ, ambiguo nomine decepto, cùm alteræ apud Syros, alteræ in Medis essent. Delij quoq; sortes & oracula, indubia semper habita sunt.

Fuit autem Delos una ex Cycladibus, cui nomen Ortygia: ædes uerò mari imminebat, à qua proximus in Eubœam traiectus erat: quinque enim passuum millibus ab Tanacra aberat. Tanacra autem in Eubœa uetus traditur ciuitas. In quo quidẽ templo ipsum Apollinem natum, & alitum fabulantur, tantæ religionis, ut ne Persæ quidem cùm innumerabilibus copijs bellũ parant, & omnia belli iure uastant, uiolentas aut sacrilegas admouere manus ausi fuerint: in cuius ara nullum immolari animal proditum est: quare morbo & pestilenti cõtagione coacti Delij, id decreto sanxerunt, ne homines defunctos ibi cremarẽt, néue sepelirent, neq; in Delo canes alerent: scilicet ut ab omni cæde insula immunis foret. Cumque oraculo moniti Athenienses, Delum expiarent, hoc expiationis genus inuenere, ut cadauera sepulchris condita inde eruerẽt: atq; edixere, nequis in Delo moreretur, néue quis homo nasceretur: sed morituri & pituræ mulieres, in Rhenã insulam Delo proximam transmigrarent. Cuius aræ hoc proditur mirũ & monstrificum, ut ex dextris cornibus animalium mira arte compactis erecta fuerit: sicut Thebis aram Apollinis Spodij ex sacrificiorum cineribus constructã ferunt, unde cognomen tulit, quam nonnulli inter orbis miracula adnumerant: ad quam cùm accessisset Pythagoras, ipsum ob religionem adorasse fertur: & ne aram sanguine fœdaret, hostiã immolare noluit, sed frumento, hordeo & placenta sine igne sacrum fecit. Quæ insula tantæ sanctitudinis habita est, ut ad eam quotãnis Athenienses tacti religione, uarijs mercibus onustam nauim mitterẽt: quo tempore quenquam uinciri, aut supplicio affici, religioni fuit,

fuit, donec rediret nauis. Cumq; cætera responsa Apollinis sub nubilo uerborũ & sensu ambiguo redderentur, sola Delij oracula nullo tegmento exposita atque aperta fuere. Etiam in Attica ara Iouis supremi exemplo haud dißimili traditur, ad quã nihil conuenit animatum immolari: sed uarijs libamentis & bellarijs absq; uino sacrificatur. In Paphiæ quoq; Veneris ara, licet ex cæsis hostijs captentur auspicia, illic tamen sanguinẽ effundere non decebat: igne enim puro & precibus tantum altaria adolẽtur, in cuius sacris certißima hœdorũ fibris fides habita semper. In Patara quoque Lyciæ, oraculum Apollinis & delubrũ magnæ felicitatis fertur, in quo sex anni mensibus responsa dantur, quæ Lyciæ sortes dictæ. Eò enim excellẽtiæ creuit, ut opibus ac fide, Delphico haud absimile fuerit. Præter quæ, Amphiarai & Trophonij oracula, Græcis inclytæ religionis fuere: ea enim uetustate & fide præcipua habita sunt. Fuit enim Amphiaraus diuinus uates, cui Oropij diuinos honores decreuere, ædemq; illi candido marmore dedere: quem tanto cultu studioque Græcia honorauit, ut inter deos illum reciperet: in eoq; solo ac sede ubi humatus sepultusq; est, certißima responsa daret, quæ quidẽ in somnis edebantur: nam post purgationẽ & sacrificia dijs, quorũ nomina in ara insculpta erant, mactato ariete, pellem substernebant, in qua incubãtes, somnia captabant, illorum significatus & euenta mox interpretati. Eratque publica constitutione sancitũ, ut in Amphiarai templo nullus Thebanus obdormisceret, aut uaticinaretur. Fons quoque in eo uisebatur, ad quem qui accepto oraculo morbo leuabantur, argentũ & aurum signatũ mittere tenebãtur.

Apud Canopum quoque in templo Serapis, & in fano Pasiphaës, & in Pergamo Aesculapij, atque in Narbaca apud Hyrcanos oracula pariter ex somnijs edebantur. & apud Troezenos Ardali ara, in qua Somno & musis immolabatur: quique responsa accipiũt, integrum diem à cibo, à uino autem triduum abstinere conuenit: à quibus edita sors olim Mardonio fuit, qua contra Spartanos in acie pugnans occubuit. Quibus quidẽ oraculis populi omnes cæca opinione ducti, tantum fidei dedere, ut eorum responsis moniti, sæuientes tempestates & prælia uitasse credantur. Quod quidem Amphiarai templum, in Attica: Trophonij uerò, apud Thebas Bœotiæ fuit, à Cadmo (ut dicitur) conditas, Bacchi & Herculis patriam, quas Alexander Macedo diruit, ciuibus sub corona uenundatis, quæ ἑπτάπυλαι dictæ sunt, quæ ciuitas iuxta Magnesiam et Thessaliam haud longè à mari sita est: ubi Trophonij oraculum multi nominis: qui quum à Bœotijs de Thebano bello consuleretur, ibique res diuina fieret, gallos gallinaceos perpetim cecinisse ferunt, quo concentu Thebanis insignis uictoria prædicta fuit. Aliæ uerò Thebæ in Aegypto fuere in regione Thebaida, ἑκατόμπυλαι, quas nonnulli Heliopolim, pleriq; Thebas dixere: quæ ciuitas à Busiri condita, stadiornm centũ quadraginta ambitu ferebatur. Aliæ in Thessalia iuxta Amphisum amnem, quæ Phthioticæ dictæ. Et in Lycia aliæ Thebæ, patria Andromedes. Aliæ iuxta Miletum: in Ionia quoque, in Syria, in Attica, Cataonia, et in Italia apud Lucanos Thebæ fuisse tradũtur. Præter quod fuit Trophonij Iouis oraculum in Lebadia Bœotiæ, in hiatu subterraneo, tetro & horrido, imo &

angu-

angusto recessu, ad quem scalis descensus erat: quò consulentes magnis difficultatibus descendere nudos, aut in ueste alba, & lineo uel purpureo amiculo: placentasque lemuribus offerre oportebat, ne cui periculo forent aut noxæ, haustoque oraculo, per alium terræ hiatũ ad superiora niti. In quo illud proditur mirum, eum qui post consultum oraculum inde digressus foret, animo semper afflicto & iacenti, nunquam ridere solitum esse: iuxta quod duo fontes uisebantur, alter Lethes, cuius aquam descẽsuri si haurirẽt, omnium daretur obliuio: alter Memoriæ, ex cuius haustu, omnium quæ unquam uidisset, recordatio subiret. Sicut Thasiis duo uini genera nasci prodũtur, alterum quod somnum conciliaret, alterum quod fugaret. Ipsius uero statua non in templo, sed in tumulo nimis edito uisebatur, quæ ferreis obeliscis obsepta erat. Fuit quoque ultra Cyrenen in extimo sinu apud Garamantes Iouis Ammonis augustissimum & antiquissimum oraculum, in uastis solitudinibus & campis torridis, siccitate sterili, ac nudo solo: ad quod sole exurente, æstu flagrantissimo, per immẽsas arenarum moles, uastámque planitiem calore & siti infestã, uix iter cuiquam tolerabile fuit: siquidem uentus eas sicut fluctus nunc huc, nunc illuc agitare, & campos uelut maria infestare solet: nubes enim pulueres uehit, & fœda tempestate uexat. Post quæ, nemus frequenti sylua oleáque, & proceris arboribus fontibusque passim manantibus amœnũ, in medijs arenis & situ arido haud plus quadraginta stadiorum oraculi septa claudebat: ultra uerò latè deserta regio, uestigio humano inaccessa. Circà uerò Ammonij passim loca incolunt. Ipse

uero Ammon hircino capite & pelle amictus, multis ceremonijs colebatur. Hunc sacerdotes, quum responsa petunt, aurato nauigio uectare, & patrium carmen canere, eoq́ue propiciato, petentibus responsa dare solebant, quæ non uerbis, sed nutu signisque subobscuris ab Ammone edebantur. Quod quidem ad tantæ maiestatis fastigium uenit, ut illuc post Cambysem, Alexandrum Macedonem per ingētes æstus, omni tractu sitiente, penetrasse, pro miraculo fuerit. In Aegypto quoque Apis oraculum omnium sermone celebratur: erat enim bos, qui & Serapis dictus, corpore niger, candida fronte, in tergore alba nota insignis, duplicibus pilis in cauda, & lingua cantharo notatus: quem certos uitæ annos excedere non licebat. Hūc in lacum demersum Aegyptij, indicto iustitio, ueste abscissa, & laceratis crinibus defunctum plangebant: inuento uerò, mirifice lætabantur. Responsa autem dare non ut reliqua oracula solitus, sed si manu oblatum pabulum sumpsisset à consulentibus, secundos euentus, atque omnia prospera decernebat: si uero abnueret, indubio malo & memorandis cladibus casura diuinabat. Ideo quum à Germanico pabulum oblatum renuisset, funestum omen & indubiam necem, quæ paulo post sequuta est, prænunciauit. A Tenedijs uero seruatum est, prægnantem uaccam enutriri, cui ueluti puerperæ famulantur. Apud Aethiopes gens est (Nubas uocant) & in Aphrica Ptoëmbari, quibus regis uice, canis dominatur, quem mirifice obseruant, ex illius motu & nutu imperia, & quæ sint placita augurantes. Persis quoque (ut autor est Aristophanes) aliquando gallus regis uice præfuit & imperitauit. Sed

præ-

præter hæc oracula, quæ augustißima & sancta habita sunt, templa quoque diuitijs & sanctitate inclyta præcipua celebrantur: In Græcia, Olympij, in Arabia, Triphili: in Cydonia, Dictæi: in Alexandria, Iouis Sinopitæ: in Libya & Andro, Dionysii: in Epidauro, Aesculapij: in Isthmo & Tænaro, Sumio Eubææ atque Attica & Calabris, Neptuni: in Acarnania, Accij: in Claro, Actio & Leucade, Lycia & Selenuntia, Apollinis: in Cappadocia, Bellonæ: in eademque & Ionia atque Epheso, Dianæ: in Halicarnasso, Mineruæ: in Papho, Veneris: in Bosporo, Apaturiæ: in Cypro, Acreæ Veneris: in Locris, Proserpinæ: in Achaia & Catina, Cereris: in Samo, Argis, Metapõto et in Lucania, Iunonis. Sed quod est de Olympio dictum, hoc tẽplum in agro Pisano fuit, haud procul ab Elide: ante quod lucus agresti olea consitus, & stadium omnium maximum: iuxta quod Alpheus præterfluẽs ex Arcadia mare ingreditur. In fano autem Iouis Triphili, columna ex solido auro multo æuo uetusta, cum titulis rerum gestarum sacrata uisebatur, quam ipsum Iouem statuisse ferunt. Acreæ uerò Veneris templum mulieribus nec uidere, nec adire fas est. Sicut Eunosti fanum in Tanagra adeò mulieribus interdictum fuit, ut si quo infortunio aut uastitate Tanagræi opprimerentur, diligenter inquirerent, ne qua mulier consulto aut casu templo appropinquasset. Castabalis Persicæ Dianæ fanum tantæ fuit religionis, ut illic dicatæ uirgines (quod uix credi potest) super prunas nudis pedibus ambulent innoxiæ: sicut in templo Feroniæ super ignem afflati numine incedebant: & ad montem Soractis, familiæ quas Hirpias uocant, super

incensam struem insultabant impune, quibus perpetuo senatusconsulto uacatio munerum data est. In Achaiæ autem Cereris templo fons manat ceremonijs sacer, in quem grauiore morbo impliciti introspicientes, speculo in fontem demisso, euenta ualetudinis internoscāt: sicut Trallibus in antro Charonio, & apud Aegyptios in Isidis, & in Melopidæ semideæ templo in Bubasto, ab ægrotis ualetudinis remedia in somnijs præsciuntur. Fuitque mos, ut hi qui morbis leuari meruissent, remedia & qua curatione leuarentur, in æde Aesculapij uelut in albo proponerent, ut essent sempiterno monumento, & cæteros exemplo iuuarēt. Contrariæ uero religionis Catinensis Cereris, quàm Achaiæ, sacrarium fuit. ad istud enim uiris accedere non licet: sacra uero per mulieres ministrari, & uirgines perfici solebāt: cuius simulachrum non modo tangere, sed ne uidere quidem homini fas est. Samiæ autem Iunonis dignum sua amplitudine templum, inter septem orbis miracula adnumeratur: quod ab urbe haud plus uiginti stadijs aberat. In Laciniæ Iunonis ara miracula effingunt, ut cineres in ara perflantibus uentis, immobiles maneant: sicut ara Veneris Paphiæ sub palustri cœlo nullis pluuijs humectatur. Metapontinæ Iunonis templum hoc pro miraculo habuit, ut uitigineis columnis fulciretur. In Libya Liberi patris templum, & oppidum ab uno eodemque bis inueniri negant. Ephesiæ autem Dianæ supra omnium seculorum memoriam celebratissima & augustissima ædes fuit, magnis effusionibus & profusissima impensa à tota Asia constructa, septem stadijs ab urbe, nudo & palustri solo: in cuius festo annuo iuuenes primo flore

ætatis

ætatis, & uirgines cultu excellenti procedere ad templum prælata pompa, & festum diem agere, sponsaliaq́ue inuicem inire consuerant. Delubrum uero Neptuni in Achaia, Erichtheum cognominatum, hoc memorabile habuit, ut aqua in puteo, flante austro, fluctuaret: cæteris uero perflantibus uentis, iaceret immota: cui compar Aristoteles tradit de Pythopoli urbe ad Ascaniam paludem, cuius putei hyeme esiccantur, æstate uero ad superficiem redundant: & apud Gades in Herculis templo, puteum inundante Oceano esiccari. Quod uero de Clario dicimus, est animaduertendum, in Claro Iouem, Neptunum & Plutonem, mundum fuisse sortitos, qui mox nugis innumeris orbem impleuere. Et Colophone in Apollinis delubro uates multa aqua epota, ex subiecta lacuna spiritu diuino tactos responsa dare: sicut apud Ligiræos in Thracia, ex intimo adyto Libero consecrato, plurimo mero exhausto, ueluti numine afflatos uaticinari. Fuitque animaduersum in Clario Apollinis, non fœminam, ut Delphis, sed certis è familijs sacerdotes, aut ex Mileto accitos, plerunque literarum ignaros, hausta fontis aqua, uaticinia referre. Et in Andro, in templo Liberi patris manare fontem, qui Nonis Ianuarij uini saporem habeat: quod, si è conspectu templi auferatur, rursus in aquam transeat. Nec defuere qui crederent apud Eleos in Bacchi festo, quod θυῖαν uocant, tres lebetes in templo sua sponte repleri uino. Et in Bisaltia templum Dionysii esse, in quo cum sacra persoluuntur, si grata deo sunt, mira lux effunditur. contrà uero, miræ tenebræ. Atque in Aegira, nisi sanguine tauri epoto, sacerdotem non uaticinari. Cui compar miracu-

raculum fertur, Hierapolis antrum esse, quod quum mortiferum exhalet, in eo intereunt omnia nisi execta, & quæ uirilitatem amisere. Et apud Potnias Bœotiæ manare fontem, ex quo equæ indigenæ haurientes, concitentur in rabiem. Mirum quoque quod circa Halicarnassum antistiti Mineruæ euenire traditur, ut quoties Amphictyensibus, qui ea loca incolunt, aliquid aduersi casurum foret, grandis illi nascatur barba, quasi eo portento futuras illis calamitates responderet: sicut in terra Caria, mulieribus templo dicatis, pilos in genis aut mento innasci, futuræ diuinationis signum erat.

Qui fuerint legati consulum uel prætorum, quæúe iurisdictio aut illorum potestas sit. Caput III.

CONSVLES designatos cum primum prouincias sortiti essent, legatos sibi nominare, uelut comites expeditionis, & adiutores negociorum, quorum ope consilióque niterentur, quíque ipsorum uices gererent, quoties abesse contingeret, uulgo notatum est: qui, sicut duo erant consules: ipsi duo pariter fuere, quos uel præsentes legebat senatus, magna prudentia uiros, summis honoribus functos, uel absentes nominabat, quibus post consules totius prouinciæ legionumque, atque exercitus curatio mandata est. Tametsi nonnullos à consulibus nominatos, ut pari uoto & una mente remp. administrarent, ex decreto senatus sæpissime legationis munere functos legamus. Vnusquisque ergo consul suum legatum habebat, quo præcipuo consultore ac ministro consiliorum, in rebus gerendis delectúque habendo, totáque administranda prouincia utebatur: quorum consilio & autoritate, uel prælia susci-

suscipiebant, uel bello abstinebant: qui etiam decreta consulum, & arcana consilia sæpißime exequebantur cum fide & cura. Consulibusque functis consulatu, & finito magistratu, legatos uelut legationis munere functos, honore abire oportebat: qui quidem plerunque ex plebe aut patribus, nonnunquam prætorij aut consulares fuere. Etiam prætores urbis, quique antea consulatũ geßissent, & magnos bello uiros, functos honoribus & triũphis, homines fidos acceptosq́;, legationis munere fungi cõperimus: illorumq́; procuratione & cura, prouincias ab hostili incursu defensas & sæpe in officio retẽtas fuisse: quorum etiam autoritas tam in administrãda prouincia, quã ducẽdo exercitu acieque instruẽda, & quãdo essent admoturi copias, tanti fuit, ut absentibus uel impeditis consulibus, summam imperij tenerent. Cõsiliorum & fortium factorum, ac meritæ uirtutis & ignauiæ cuiusque, qua cura, qua fide & diligentia, quaq́; disciplina militari, duces exercitui & castris præfuissent, si quid fictum uanumque aut parum integra ueritate afferrẽt, locupletißimi testes erant: soli denique gesta consulum diligenti æstimatione perpẽdere, & pensitare debebãt. Tum cõsulibus laborantibus, aut morbo implicitis, uel fato perfunctis, ipsi superesse, & munia obire poterãt: nanque ipsorum erat officium, fiduciariam reipub. operam dare, post consulem prætoremue, non tamen idem iuris & potestatis habere, ne imperatorias sibi partes uendicarent. siquidem legati munus est, omnia ad præscriptum imperiumque consulis agere: imperatoris uero, summæ rei consulere, & liberum tenere imperium, eo consultore & ministro. M. Claudius

legatus contra literas L. *Cornelij consulis de pugna aduersus* Boios *ad senatum magnificè scriptas, priuatim de consulis negligentia pluribus per literas significauit, quæ illi mox exitio criminique fuerunt: nanque illum criminando, effecit, quo minus* L. *Cornelius de* Boijs *triumpharet: ipsiusque denegati triumphi, testimonium legati, præcipua causa fuit.* Quanquam *Cn.* Manlius, *contradicentibus decem legatis, in crimen adductus, acta per se causa in senatu, crimine absolutus, de* Gallogræcis *magnifice triumpharit.* Quinetiam *siquid per legatos in prouincia absentibus consulibus, & dum eorum uicem gerunt, fortiter ac dignum laude & triumpho gestum foret, poterat sine consule solus legatus suo iure & merito triumphare.* De Parthis *&* Pacoro Ventidius *M.* Antonij *legatus, sine* Antonio, *licet nouo exemplo, triumphauit.* Caius *etiam* Marius *legatus* Metelli *cõsulis, ipsum criminãdo, effecit, ut posthabito* Metello, *de* Iugurtha *triumpharit: ante cuius currum, cum duobus filijs ductus est in triumpho.* Quinetiam *patrem filio legatum fuisse, & fratrem fratri, sæpißimè compertum est:* Q. Fabium Maximum, Q. *filio consuli legatum aduersus* Samnites *ad* Suessulam *obuiam prodijsse: & cum exsperiri uellet an sciret cõsulem agere, iussum ab eo obsequium præstitisse, & equo descendisse, autores memorant.* P. *que* Scipionem, *cui* Aphricano *fuit cognomen,* Scipioni *fratri aduersus* Antiochum *cõsuli destinato, legatum uenisse: tantumque autoritate effecisse, ut uicto* Antiocho, *& pace* Eumeni *concessa, frater cuius legatus uenerat, de* Antiocho *& omni* Asia *triumpharit: ob* Asiamq; *à se uictam,* Asiatici *cognomen*

men reportarit. Illud quoque notatum est, quoties consuli prorogatum fuisset imperium, etiam legati munus ad id tempus diffundi sæpe & prorogari. Animaduersumq́ue & illud, à primis originibus legatum proconsulis sine equo ingredi consuesse: postea uero à Seuero institutum, ut in uehiculis sederent, & siue morte obita, siue casu legatus in prouincia esse desiisset, legationis munus solum consulem sine senatu dedisse: ipsumq́ue consulem aut senatum unum pluresue legatos imperatori impedito, qui uicem suam gererent, & rebus gerendis sufficerēt, sæpius creauisse, comitesq́ue expeditionis dedisse. C. Cæsari imperatori, cuius in re militari præcipua uirtus fuit, dum contra efferas gentes bellum parat, decem legatos consilij socios decreuit senatus, quibus adiutoribus & ministris magnas res gesßisse fertur. Pompeius quoq; bello piratico, contra tot prædones & communes hostes omni genere rapinarum grassantes, quum solus superesse nequiret, quinque & uiginti legatos accepit, tametsi aliquando solus ipse legati munus obiret. Q. etiam Fuluio consuli graui uulnere affecto, quum exercitui & castris præesse nequiret aduersus Hannibalem, ex patrum decreto tres legati additi fuere. Quinetiam in expeditionem iturum consulem, plures & ultra sex legatos comites duxisse compertum est. quibus lictores cum fascibus pro muneris dignitate publicè dabantur, qui illis uelut publico magistratui præcedebāt. Subsequutis postea temporibus, in tantum legatorum munus processit, & ad id fastigij deuenit, ut quoties laborantibus prouincijs subsidia mittenda forent, aut si quid publici priuatiq́ue negocij maneret, ubi plurimum la-

boris & periculi impenderet, ea frequens senatus per legatos decerneret, illisque prouinciæ administrandæ munus curamque delegaret, quæ libera dicta legatio est: nam soli sine consule aut prætore, legati munere fungebantur. Quæ etiam legatio à senatu uel populo sæpissime dabatur his, qui honestam proficiscēdi causam, aut prætextum fugæ per speciem honoris quærerent, quo honoratius exciperentur. Quin & scriptum legimus obseruatumque fuisse, legatos legionum non in senatu modò, sed à ducibus exercituum plerunque creari, qui singulis pluribusque legionibus præpositi, illarum administrationem curamque gererent: qui si quid per occasionem & licentiam dignum animaduersione admisissent, poterat eis legationis munus abrogari, & de gradu deÿci: quotiesque quæstor cum legato consulis concurrit in eisdem actionibus & pari causa, quæstor, tanquam plus ferat honoris, præponi solet. Nec modo consulem, sed & prætorem legatos in prouincia unum pluresue habere, quorum consilio niterentur: nisi prætores urbani forent, quibus nihil opus esse legatis censuerunt. Illud quoque proditum est, legatum qui in Aphricam accederet, si quid operæprecium, aut dignum laude in prouincia admisisset, haud multo post, inculpatæ uitæ testimonio illam proconsulem administrasse. Tum si quando in acie uel castris, urgentibus hostibus, consulto opus foret, per legatum qui summæ rerum præerat, & primas tenebat post consulem, rem ad concilium deferri, ubi legati legionum, primores centurionum, quæstores, tribunique & præfecti castrorum consultantes, capita conferebant: & quicquid opus erat facto, communi

ani-

animo consilioque decernebant: & demum ut erant sententiæ, legati iudicio imperioque sanciebant. Ab exteris uero Agesilaus proditur tanti legati munus fecisse, ut quanuis imperator maximus, legatorum tamen officia obire non dubitarit.

Qui magni dij, qui communes, aut indigetes dicti, quæue deorum cognomenta, & Iunonis Romæ templa fuerint.
Caput IIII.

DEORVM quos prisci coluere, nomina potestatesque multiplices olim ueteres statuisse, haud ambiguum est: nam quidam ex his Magni, quos Græci θεοὺς μεγάλους uocant, plerique Communes dicti sunt inferioris notæ. Magni fuere, Iupiter, Minerua, Mercurius, quos è Samothracia in Italiam Aeneas attulit. Alij maiorum gẽtium deos, duodecim statuere: hi fuere Iuno, Vesta, Minerua, Ceres, Diana, Venus: uirorum autem, Iupiter, Mars, Mercurius, Neptunus, Vulcanus, Apollo: qui etiam dij penates ab Aenea appellati: Magnique dicti, uel quod reliquos genere famaque præcellerent, uel quòd infinitæ potestatis forent. M. Varro Cœlum & Terram principes deorum, Aegyptij Serapim & Isim, in Latio Saturnum & Opim: plerique deos penates Magnos opinati sunt. Dixere autem penates per quos spiramus, & corporis & animi uires poßidemus. Hos dicunt esse Iouem in medio æthere, Iunonem in imo, in summo uerò Mineruam, alij Apollinem & Neptunum. Martem uerò, Bellonam & Victoriam, communes & usitatiores deos nuncupari, ea (ut dicunt) causa, quòd omnibus præsto sunt, & modo ab uno, nunc ab alio beneficia conferri, & paßim homines iuuari putant. Nonnulli

matrem deûm, Solem, Lunam, Plutonem & Martem, cõmunes dixere deos, quod hi ferme ab omnibus frequenti cultu, curáque obseruantur: nam Persæ Ignem deum colunt: Scythæ præcipuum deorum Martem, cui equos immolant. Massagetæ & Pœni, Solem & Lunam: alij Plutonem, uelut præcipua numina uenerantur: licet Solem Persarum, Lunam Græcorum præsidem nonnulli credant. Varro autem, qui magna hæc inquisitione collegit, ex omni deorum turba, quos supra triginta millia fuisse autumat, quosdam seclusit, quos selectos nũcupauit: hi fuere, Ianus, Iuppiter, Saturnus, Mercurius, Mars, Apollo, Genius, Vulcanus, Sol, Neptunus, Liber, Orcus, Iuno, Tellus, Ceres, Luna, Diana, Venus & Vesta. illosque selectos uelut usitatiora numina appellauit. Geniales uero deos multi putant, Aquam, Terram, Ignem & Aërem: his addũt Solem & Lunam, ex quibus seminibus gignuntur omnia, quibus natali die quisque sacrum facit, quod gignendarum rerum uim haberent: qui Genius deorum filius, & parens hominum habetur. Tametsi binos Genios ab ipso natali die cuique mortali deorum munere datos, bonum scilicet & malum, Empedocles reputarit: Menãder unum. Alij Iunonem & Genium suum singulis dederunt, quasi præsides & oppugnatores. Lares quoque inter deos receptos fuisse, multorum testimonio probatur, quos antiqui inferiores dixere deos, qui priuatarum ædium, triuiorum, uiarumque, atque urbis curam agunt: ideo Præstites nuncupati. Hos Aegyptij quatuor fuisse putant, quos simul atque in lucem editus fuisset homo, illius peruigilem

gilem curam agere opinantur: quorum nomina Dymon, Tychis, Heros & Anachis. Fuitque Platonis opinio, homines qui summa integritate uixissent, post fata effici Lares: si uero improbi detestabilesq; fuissent, Lemures. Ipse enim trinas fecit deorũ species, ex quibus unus est summus, primus & solus deus: alteri medij, quos cælicolas uocat: tertij, qui dijs sunt minores, cælicolis maiores. Dæmones uero ministros deorum, custodes autem hominum putauit. Dij nempe ruris & agricolarum, quos uitæ agrestis homines & rustici coluerunt, hi feruntur: Iuppiter, Tellus, Sol & Luna, Ceres & Liber, Rubigus & Flora, Minerua & Venus, Lympha & Bonus euentus, qui morbos, uastitudinem, calamitatem, intemperiesque depellũt. Præter hos fuere dij indigetes, qui ex hominibus in deorum numerum asciti, propter eximias belli pacisque artes, quod de genere humano bene meriti essent, post mortem numinibus æquati, celebrem posteris memoriam reliquerũt: ut Hercules & Aeneas, quem uocant indigetem: Castor & Pollux, Aesculapius & Romulus: atque alij, qui dum uixere, functi laboribus ob fortia facinora generi humano exhibita, tanto honore habiti cultique sunt, ut ex hominibus in deorum cœtum asciti, pro dijs celebrarentur & colerentur: quos uelut asscriptitios & nouos incolas, post fata in cœlum receptos putauere. Fuit enim hæc consentiens obseruatio, præcipuè apud Lacones, ut eximios præclarosque uiros, qui obuiam eundo periculis, rempub. auxissent, ob egregia facinora ciuibus & patriæ exhibita, ut gratiam meriti redderent, in deorum sedes

receptos consecrarent, & in cœlum tollerent: illisque diuinos honores & humano fastigio ampliora decernerent: templaque, flamines, puluinar & aras, ac sedes immortalitatis exhiberẽt. Græci uero propter beneficia uiuẽtes etiã cœlo consecrare, & immortalitate donare consueuerunt, quam apotheωsin dixere: sicut de Platone & Agesilao legimus, atq; alijs, qui in cœtu cœlestium recepti, in uita diuinos honores meruere: illisque certamina, ludos & sacra anniuersaria dicarunt, tãquam numinibus aut heroibus: illis præsertim, qui tyrannos exegerunt, aut uindices libertatis fuerunt. Hi tanquam mortale fastigium egreßi, omnium consensu in cõcilio cœlestium asciti, pro dijs haberi & coli cœpti sunt. Hinc etiam Romani Cæsares, quorum opera & uirtute res Romana creuit, & imperij fines latè propagati sunt, post funera immortali memoria consecrarunt, & in deos receperunt: qui ob æternam gloriam, dij indigetes dicti, nominibus plerunque mutatis, & nouis cooptatis: siquidem Romulus, Quirinus: Ino, Matuta: Leucothea, Albunea: Melicerta, Palæmon & Portumnus: Leda, Nemesis: Circe, Marica: Nersilia, Hora: Rhea, deorum mater, Idæa, Dindymena, Philena, Peßinũtia, & Cybele, ac Berecynthia, dictæ sunt. Indi uerò Iouem pluuialem, & Gangem flumen, uelut indigetes deos, carmine incõdito uenerantur: Meroitæ Herculem, Pana, & Isim: Germani Tuistionem deum terra editum, & Mannũ filium: Astymphalißi, Achillem: Persæ, Amanum & Anandatum: Veneti Diomedem instar numinis habent, cui etiam candidum immolabãt equum. Sicut Aegyptij Isidem,

Mauri Iubam, Pœni Vranum, Macedones Gabyrum, Latini Faunum, Siculi Adranum, Libyci Psaphonem, ne omnes percenseam deos. Is enim Psaphon quum despectissimus esset, & ultimæ notæ, uocales aues edocuit hæc uerba eloqui, Magnus Deus Psaphon, quibus dimissis in lucos, audita uoce, apud rudes populos est pro deo habitus. Thraces Zamolxin, Syri Astartem Adad & Agartin: Arabes Dyasarem, Horici Tibilineum & Aphri Cœlestum. Aegiolenses, Maceranas deas: & gens iuxta Naucratim Aegypti, Theutum, uelut præsentissima numina coluerunt: qui omnes ex hominibus post funera diuinitate donati, diique indigetes post consecrationem habiti sunt. Quam quidem sic fieri nouimus, ut imperatore qui referendus in deos & consecrandus erat, uita functo, pyram in tabernaculi formam construerēt, quod auro & ebore, signisque & tabulis pictis exornatum mirificè, alio desuper breuiori, usque ad tertiam contignationem erigebant, aquila cum omnium odorum aggestu in summo culmine locata: lectoque constrato purpura & auro, in quo defuncti effigies iacebat: senatus, equester ordo, ac uiri triumphales, quique amplissimos honores gesserant, procedentes lectum deferebant in pyram, cum carmine & hymnis, omnibusque humanis diuinisque aggestis honoribus. Demum incensa pyra, quum uapore & fumo aquila agitata, è summo culmine tabernaculi aëra petiisset, religio incussa fuit, ipsius animam per inane cœlum petiisse, ipsumque defæcato quod mortale erat & caducum, in numero cælestium & cōcilio deorum recipi & haberi. Quam

consecrationem apotheωsin Græci nuncuparunt, qui deinceps inter diuos relatus, pro deo colebatur. Fuitq; senatusconsulto cautum, ne quis ex Cæsaribus, nisi ex decreto patrum, inter deos referretur. Mirum tamen de Diocletiano proditur, qui sponte deposito imperio, nonum post annum, primus sine imperio, populi iussu, patribus autoribus, cœlestes honores & apotheωsin meruit. Et de Constantino Maximo, qui diuersarum religionum aßēsu, ab ethnicis inter diuos relatus fuit, & à Christianis inter sanctos. Feruntque magnum illum Agesilaum, cum à Thasiis apotheωsi honoratus, & inter diuos relatus fuisset uiuēs, illos interrogasse, ut si deos faciendi potestatem haberent, prius seipsos consecrarent, postea se deificarēt. Contrà Empedocles: nam tanto studio captus fuit, ut pro numine coleretur, ut in medium Aetnæ incendium uiuens se deiiceret. Inter cæteros proditur Eutimus poeta Locris oriundus, oraculi iussu uiuens consecratus, & inter diuos relatus. Patrios uero dixere deos, qui singulis urbibus præsunt, illarumque præsides & propugnatores sunt: ut Apollo & Minerua Athenis, Iliensibus & Gnosiis, qui inde illam oriūdam ferunt, licet Alalcomenii suam dicant: Thebis Bœotiis Liber & Hercules, Iuno Carthagini, quam humano cruore placabant, eademque Samo, Spartæ & Mycenis, atque Argis, ubi nata fertur: Venus Cypro & Papho, Apollo Rhodiis, Lemno Vulcanus, Naxo Liber: idemque Apollo Delphis, Tænaro Neptunus, Cyzicenis Pallas, quòd ea urbs pro dote illi fuerat: Tenediis, Tenens deus: Alabandensibus Alabandus, Cretensibus Diana, quàm Britomar-

tomartem uocant: Thespiensibus & Parianis Cupido, Romanis uerò Mars: qui præcipuo honore insignes à suis ciuibus colebãtur eximiè, quanuis numen quod urbi præesset, palam facere nefas putarẽt, ne euocationes quæ ad auertenda numina quæ urbibus præsunt, fieri ab hostibus solent, ipsis aliquando innotescerent. Erat enim uetus mos, ut in urbiũ obsidione, ubi ad ultimam dimicationem uentum esset, tutelares deos, sub quorum præsidio urbs foret, certo carmine & uerbis conceptis, in nouas sedes euocarent, templaq; ampliora & solennes aras illis promitterent: nefas opinati deos urbium præsides, urbe hostiliter direpta, uelut mancipia captiuos habere. Persis uerò et Aegyptijs nullos patrios habere deos in usu fuit, quòd euocationibus illos migrare ex oppidis, & sine tutela deseri timerent. Alij uincla & catenas annectebant dijs. Nonnulli sponsores à dijs petebant, ne euocarentur & abirent. Tyrij enim obsidione preßi, Herculis simulachrũ, quod magna religione colunt, ne urbem desereret, aurea catena deuinxere. Neque solum insignes urbes cõspicuæ magnitudinis, sed oppida penè deformata, & modici uici, ne hostili uastarentur incursu, patrios deos coluisse feruntur: siquidem Crustumini Deluentinũ peculiarem habuere, Narnienses Viridianum, Asculani Ancariam, Volsinienses Nurciam, Otriculani Valentiã, Sutrini quoque Nurciã. Sed tametsi peculiaris Iuno Carthagini fuerit & præcipuum numen, Romæ tamen nõ minoris obseruantiæ cultusq; habita est: quippe quàm cordi Romanis, & quàm regali magnificẽtia culta celebrataque sit, illud argumẽto fuerit, quòd post initum consulatum consules Iunoni Sospitæ sacrum faciunt;

Baccho uerò Siculi Morichum dixere nomen: Arabes, Oracal & Adoneum: alij Lyæum, Erebinthium, Sabazium: Lacedæmonij Scythitem & Milichium uocitarunt, cuius faciem musto intingere & focis ornare uetus mos erat. Tradunt quoque Mineruas diuersis cognominari nominibus: nam & Trigemina, Glaucopis & Sais ab Aegyptiis appellatur: à Milesiis Asisia, apud quos mirificum fuit templum: à Græcis Arthemis, à Cretensibus Dictynna, Phœbe & Diana: à Siculis Lyen, quia parturientum soluit dolores. Prima enim fertur Iouis filia: secunda, Nilo orta, quam Aegyptii Saleten dixerunt: tertia, quam Arcades Chorion nominant: quarta Pallantis, quæ patrem interemit, ipsam uitiare conantem, cui pinnarum talaria affinxerunt. Mercurium quoque multiplici ferunt uocatum nomine: nam Galli Theutatē, Aegyptii Their appellarunt, quos quinque numerari plerique autumant, sicut Vulcanos plures. Cybelē quoq;, alii Rheam dixere, alii Berecynthiam, plerique Bonam deam. Isidem uerò Phryges, Peßinuntiam matrem deûm uocāt: Attici Cecropiam Mineruam, Cyprii Paphiam Venerem, Cretes Dictynnam Dianam, Siculi Stygiam Proserpinam, Eleusini uetustam Cererem, alii Iunonem, nonnulli Bellonam, plerique Hecaten. Prima uerò Iunonis ædes à Camillo dicata est in Auentino, quæ cæteris longè multumque præstitit, ad quam simulachrum Iunonis Veientanæ allatum memorant, quam reginam nominatam uolūt. Altera in Capitolio, iuxta quam sacri anseres pascebantur, quæ & Regina dicta est. Tertia in Arce, cognomento Monetæ, in area, in qua M. Manlii Capitolini domus fuit, quàm à Lucio Furio

dictatore uotam nonnulli memorant: nam quum nouo mota tota urbs contremisceret, & quibus piamentis, cuiue deo sacrum fieret, nō dignosceret, ex arce uocem auditam ferunt, monentem, ut sue plena sacrum Iunoni & procuratio fieret: inde Monetæ nomen datum. Nouimus quoque in uico Iugario aram Iunonis Iugæ conspici, quæ coniugijs præesse dicebatur: sicut Cinxia & Gamelia Iuno, à nubentibus sanctè colebatur: cui sacrificantes, obseruant ut bilem à uisceribus hostiæ dimoueant, illamque iuxta aram defodiant loco abdito & operto, ut signarent sine bili matrimonia esse oportere. In Exquilijs quoque Laciniæ Iunonis templū fuit, & in foro olitorio ara Iunonis Matutæ. Aedem in Palatio etiam Iunonis Sospitæ summo honore cultam inuenimus, iuxta templum Cybeles, cuius aram Numæ legibus pellex tangere uetabatur. nam in colle Viminali & in porticu Octauiæ, Iunonis templum & arā fuisse uulgo proditum memoriæ est. Neque omittendū, noua religione & barbara ceremonia apud diuersas gentes Iunoni sacrum fieri: nam Lauini templum Iunonis erat, & iuxtà specus, unde prodiens draco, uirginis manu pascebatur. In Syria in fano antiquißimo sacerdotes dum Iunoni sacrificant, inuicem digladiantur, sicut Corybantes in sacris magnæ deæ, & in templo Dianæ apud Ariciam: apud Crotonem sacerdos breui scuto superstans sacrum facit, & uictimam Iunoni cædit. In Samo nisi habitu nubētis & nuptiarum solennibus seruatis, Iunoni sacrum facere non licet. In Stymphalo Arcadiæ Iunoni triplex sacrum ex tribus cognominibus fit: unum, uelut puellæ: alterum ut Ioui nuptæ: tertium, uelut uiduæ. Sami quoque, ut

dicata

dicata Iunoni templa, Lysandria uocētur, senatusconsulto cautum fuit: & Argis in ara Iunonis, nulli externo aut peregrino sacrum facere permittitur.

Ex quibus oppidis, quibusq; regionibus, aut terrarum oris, ingenio clari & præcipua doctrina uiri plures euasere. Caput V.

EX multis magnis animis, amplißimisque ingenijs, quæ unquam uidimus aut legimus, illorum qui studio disciplinarum exteras nationes cōquisiuere, in primis Homerus fuit, Orpheus, Eudoxus, Democritus, Pythagoras, Archita & Plato, clari sapiētia: qui ad gymnosophistas spectandosque siderum motus, disciplinasq; ediscendas, tanquam ad mercaturam bonarū artium, profecti sunt. Is uerò Eudoxus summus perhibetur astrologus, qua tempestate Galli Senones Vrbē peruastarūt. Pythagoras Tarquinij Superbi tempore uiguit. Platonem uerò post quadringētesimum Vrbis annum ad Dionysium uenisse fama uulgauit. Archita autem dum discēdi studio flagrat, multas per oras peregrinatus, captus à piratis, & uenundatus est. Sic Thales ille Milesius, cuius sunt multa & miranda inuenta: deinde Solon & Lycurgus, ut legum sanctionumque, quas tulere, causas rationesque curiosius pensitarent: alijq; illustres uiri, nullum uitæ cultum aut paratum requirentes, partim Aegyptios & Aethiopes, partim Syros, Arabas, Persas, Parthos, Hyrcanos et Indos, omnes denique terrarum fibras, ac diuersi orbis ultimas oras rimando, nihil inexpertum reliquere, dum studia bonarum artium, & ueri cognitionem undique emendicarent: ita ut ex omnibus sapientißimis uiris, quos ulla unquā tulit ætas, in patrio solo paucißimos funeratos

inuenias. Quibus exculti doctrinis, tantum profecere, ut multa ingeniorum doctrinarumq; monumenta posteris reliquerint: suasque non urbes modo & oppida, sed regiones & gētes magnis nominibus nobilitarint. Præcipuè uerò Miletus Ioniæ, multiplici doctrina p̄ditis uiris excelluisse fertur: nam & Thaletis astrologi, qui inter sapientes adnominatur: Anaximenis philosophi mathematicorum nobilißimi, qui horologium ostendit primus: Timothei musici, & Anaximandri physici, Hecatei historici, atque Aeschinis oratoris: qui magno in precio fuere: aliisq; scientißimis uiris floruisse fertur. Ingenia quoque Asiatica sua laude fraudanda non sunt. Ex hac enim poëta Anacreon, Mymnermus, & Antimachus, claro præconio celebrati: deinde Hipponax, & Sappho, atque Alcæus poëtæ, qui lyricos inuenit. Præter hos, Xanthus, Hecateus, Herodotus, Ephorus & Theopompus historici, aliique præcipua doctrina uiri, illam sempiternæ laudi memoriæq; commendarūt. Fuit præterea Cartheia seu Iulis, parua circa Delon insula, clara ingeniis uirisque: ex ea enim Simonides poëta, qui scripsit multa præclare, & Bacchylides, deinde Erasistratus medendi arte clarus, cuius plura documēta sunt: atque Aristo Bionis æmulus ex peripatetica disciplina, duxere originem. Nec minus ex Bithynia & Cyrenis, non dispari laude censendi. Ex illa enim Zenocrates philosophus, et Dionysius dialecticus, Hipparchus et Theodosius. Itē Theophanes orator, in causis forensibus uersatus egregiè, et Asclepiades medicus. Ex Cyrenis uerò Callimachus, qui elegos scripsit primus, quo tempore Liuius poëta Romæ fabulā dedit; & Aristippus Socraticus floruisse dicitur.

dicitur, cuius filia Areta tantum ingenio ualuit, ut post Aristippum scholas cum laude rexerit, & disciplinas docuerit. Præter quas urbes, Tharsus, Alabanda, Tyrus, Gnidus, Rhodus, uarijs eruditionibus & doctrinis excelluere, præcipuosque & summo ingenio uiros eduxere. Sed quod est de Simonide dictum, magni exempli illius casus fuere, bis monitu diuûm, partim ruina, partim naufragio erepti. Asclepiades uerò publico fertur præconio, quòd phreneticos & mente imminuta laborantes, concentu sonorum, mirabili experimento ad sanitatem reuocarit. De Anacreonte inter mira exempla fatum memoratur, et memorabilis illa mors acino uuæ passæ strangulati: quæ res infirmitatis humanæ nos commonefacit, fortunæq; uarietatis, atque imminentium calamitatum, uitæq; uarijs casibus expositæ, magna nobis documenta præbet.

Quo apparatu, & qua pompa, quantoq; omnium studio olim Romani triumphos agerent: quis ordo seruari, & quæ in triumpho ferri consuerant. Cap. VI.

QVAE triumphantium pompa & quis ordo fuerit, quantoq; omnium studio & apparatu ducibus exercituum, post res feliciter gestas, triumphus deferri consueßet, intercisè ueterum monumentis traditum est. In primis fuit obseruatum, ut qui imperatores rebus benè gestis, post multa facinora militaria, domitis hostibus, triumphum poscerent, pacatam prouinciam successori in primis traderēt, exercitumque uictorem & opimum præda, testemq; uirtutis & ignauiæ cuiusque, meritiq; & immeriti, Romam reducerēt. Inque ædem Bellonæ extra urbem senatu euocato, (neque enim triumphum petenti, urbem inire fas erat) de rebus à se

gestis magnificè, quæ oppida, quasque prouincias bello uicissent, aut quibus cum hostibus signis collatis conflixissent, quæque egregia ipsi fecissent, quotque hostiũ millia cecidissent, omnia denique belli decora, ordinè disserebant: ubi legatos, tribunos militũ, centuriones, milites denique exercitus, quo notior testatiorque eorum uirtus foret, adesse oportebat, ut meritæ illius uirtutis, cui tãtus honor debebatur, si quid ueri uaniq; referretur, testes forent. Augustus uerò Octauius in templo Martis Vltoris, quod in foro suo posuit, senatũ de bellis, deque triumphis cõsuli, utque prouincias cum imperio petituri inde deducerẽtur, in eoque reuersi ex prouincia triumphorum insignia deponerent, decreto sanciuit: tametsi in Martio campo, & in pratis Flaminijs, non semel de triumpho actum inueniamus. Apud Argiuos ex militia reuersi duces, cum militum agmine totoque exercitu in Charadro extra urbem concilium aduocabant: ibique de militaribus donis, quæ cuique deberentur, optimatum consensu decernebant. Sæpius tamen absenti duci, quũ de rebus gestis egregiè, maximè cognitum esset, à senatu decretus triumphus fuit. Cumque res bello gestæ triumpho dignæ uiderentur, prout erant sentẽtiæ, populi iussu, patribus autoribus, triumphum decernebant: aut si senatus aduersaretur, per tribunos ad populum ferri posse, populumq; citra senatus autoritatem, triumphos sæpe decreuisse, compertum est. Valerio & Horatio consulibus, uictis Sabinis & Volscis, quum triumphus negaretur, L. Icilius tribunus plebis de illorum triumpho ad populũ tulit, qui primi ex scito plebis, nullo decernẽte senatu, triumpharunt. Et M. Rutilio dictatori de plebe homini, de-

ditis

ditis & uictis hostibus, sine patrũ autoritate, solo iussu populi triumphare licuit. Tametsi plures, quum Romæ aduersante senatu honos negaretur, in Albano honestos triumphos egisse legamus. Primusque M. Papyrius Masso, quum Romæ negaretur, in Albano, & alij illius exemplo triumpharũt. M. uerò Antonio magnæ inuidiæ fuit, quòd quum deberet Romæ, Alexandriæ de Parthis triumphauit: et Domitio Aenobarbo, quòd deuictis Aruernis, nullo decernente senatu, elephanto uectus, uelut triumphans, totam Italiam peruagarit. Mansitq; diu mos Romæ de domitis nationibus & hostibus bello uictis triumphandi, ad Probum usque imperatorem: is enim ultimus Cæsarum triumphasse traditur. Post quem obliterata uirtute militari, quum uigor ille animi desiuisset, & imperium deflexisset, nulli Cæsarum triumphasse legũtur: quanuis alij Bellisariũ, qui sub Iustiniano meruit coronam, postremũ omnium triumphasse contendant. Fuitque maximè cognitum, à condita Vrbe ad Vespasianũ & Titum, deuictis debellatisque nationibus ab ultimo orbe, Romanos per tot secula uiginti supra trecẽtos triumphos egisse: exq; Samnitibus solum, hostibus præualentibus, multiplici tandem clade affectis & debellatis, quatuor supra triginta triumphos inisse: pluriesque de Gallis quàm de reliquo orbe terrarum, duces Romanos triumphasse. Et tametsi Romanis tantum ciuibus olim triũphus decerneretur, uni tamen Cornelio Balbo externo & Gaditano, ob deuictos Garamantes, tributũ legimus. Mirumque prodi de Ventidio Basso, qui ductus in triumpho, & mulio, eò processit, ut Romanorum primus felicitate mira de Parthis triumpharit. Fuluius postea

Tusculanus, cùm & ciuis & consul Tusculi fuisset, & ad Romanos transisset, tam feliciter egit, ut Tusculum extra sortem uelut prouinciam assequutus, triumphum Romæ de sua patria egerit, eo ipso anno ciuitate donatus, & consul factus. M. quoque Perpenna Græcus homo, postea consul de Aristonico iustißimum Romæ duxit triumphum. Proditus tamen est Fuluius Flaccus tãtæ moderationis fuisse, ut decretum sibi triumphi honorem ob modestiã recusarit: & M. Fabius, quia fratrem bello amiserat, triumpho ceßisse. Tiberius quoque Cæsar de Illyrijs parta uictoria, triumphare noluit, consternata tunc ciuitate propter Varianam cladem: sicut Marius, deuictis Teutonis, triumphum distulit, conspicatus patriam aduẽtantibus Cimbris laborare. Septimius quoque Seuerus, deuictis Parthis, quum pedum ualetudine laboraret, triumphum recusauit. Igitur decreto triumpho, Romani magistratus & omnes tribus obuiæ, flaminesq́ue purpura, & sacerdotes ac pontifices apiculis uelati, laudantes gratantesq́ue, atque uiri triumphales consularesq́ue cunctaq́ue nobilitas & senatus in prætexta & laticlauis, tum omnis sexus & ætas, frequentes cum coniugibus & liberis in lætitia publica, omnibus denique ordinibus effusis, cum gaudio ad excipiendum uisendumq́ue prodibant. Apud Athenienses uerò, si quando summi duces rebus feliciter gestis, urbem inirent, non modo à magistratibus & omnibus ordinibus frequenter obuiam itum est: sed deorum quoque imagines producere obuiam, & diem Victoriæ consecrare mos erat. Ingredienti deinde, longo ordine, montium, fluminum, oppidorum & urbium species, quas bello perui-

peruicerat, & ui expugnarat, præcedebant. Vrbes enim, montes & flumina, regionesque, quas imperatores bello domuissent, in triumpho duci uetusti moris erat: quare T. Quintius dictator, Præneste in deditionem accepto, signum Præneste duxit triumphans: & M. Marcellus Syracusas: & Scipio Asiaticus centum triginta oppidorum simulachra uno triumpho detulit: & C. Cæsar Maßiliam, Nilum, Rhenum, Rhodanumque ex auro, & fatum ex ebore. Sæpe etiam præ multitudine oppidorum effictas turres pro expugnatis urbibus, captarum ciuitatum simulachra ferentes, in triumpho detulere. Fertur Sylla quum omnes Asiæ & Græciæ urbes bello domitas in triumpho duxisset, nulla Romanorum oppida, aut ciuium imagines ducere uoluisse. non sic Cæsar: nam imagines Scipionis, Petreij & Catonis, inter pompæ fercula repræsentauit. Inter quæ tabellas grandioribus literis inscriptas, cum titulis, in quibus naues captæ, urbes tributo affectæ, seruæ, aut uectigales, in fidemue acceptæ, oppidaque expugnata, gentes perdomitæ, & reges bello uicti continebantur. Tum pegmata in tertium quartumque nidum, uelut exertis ramis, surgentia, & simulachra bellorum artifici manu elaborata, præferebant: ubi captarum urbium præliorumque effictæ species erant: ubi acies uictas & fugatas, perculsos consternatosque hostes, castellorum excidia, exercitusque intra fusos: urbes populari, ferro ignique uastari, ædificia incēdi, mœnia disturbari, claustra reuelli, totasque imagines præliorum effictas, facile erat cernere. His succedebant spolia hostium, & captiua armatum currus spolijs onusti, militariaque signa ex

domitis gentibus non erecta, sed inuersa. Post hæc catapultæ, balistæ, & tormentorum omne genus ui expugnatum, ac belli apparatus, machinæq; ad urbium excidia, rostráque nauium ui captarum, nauesque rostratæ bello uictæ, proferebantur: quare Lucullus longas & rostratas decem ultra centum in triumpho duxit. Præterea falcati currus, clypeiique insignes & scuta: quibus L. Papyrius dictator de Samnitibus triumphans forum ornauit: tum lecticæ aureæ, æneáque, uel argentea signa ex deuictis gentibus: quorum supra ducenta octoginta, & marmorea ferè totidé, M. Fuluius in triumpho, quem de Aetolis & Cephalenia habuit, carpentis uexit. Currusque aurei uel argētei, uasáque aurea & argentea omnis generis, spoliáque ciuitatum ui captarum: tum coronæ aureæ, & urbium dona, & populorum, quibus à socijs & fœdere iunctis pro uirtute dux donatus fuerat, suo ordine sequebantur: quarum nonnullos supra octingentas & duo millia detulisse comperimus. Quodque auri uel argenti facti signatique ex manubijs & urbium spolijs, partim rudibus maßis quæsitum foret, id omne deferri in triumpho, & perscriptum in tabulis, in ærarium est condi solitum. Legimus Scipionem, cui Aphricano fuit cognomen, bello Carthaginiēsi, ex præda argenti cælati pondo numero quadringēta, & uasorum aureorum pondo ducenta millia: Paulumq; Aemylium, deuicta Macedonia, uasorum aureorum, aurique & argenti signati tantum detulisse, ut ex illo populus Romanus tributum pendere desierit. Quinetiam Herculis signum ante triumphantem nō raro in pompa uehi solere: tum si quid uisendum & memorabile, atque æuo priore in-

cogni-

cognitum, in deuicta prouincia fuisset, uelut rem spectatissimam nouo inuento unà afferri compertum est. Vespasianus Iudæa capta, balsamum nunquam aliàs uisam arborem: & Pompeius, uicto Mithridate, ebenum, primi ostenderunt. Eundemque Pompeium tertio triumpho, quem de Asia & Ponto habuit, inter solennia alueum cum tesseris lusorium è gemmis duabus, magnitudinis miræ, nulla gemmarũ ad eam accedẽte, detulisse: & Aurelianum Cæsarem, præter alia spectatissima, tigrides, alces, & camelopardales in triumphi pompa ostendisse, autores memorant. Præter quæ, elephãtos aut equos in bello captos, simul & obsides qui à fœderatis gentibus & socijs dati erant, tanquam pacis pignora deduci notatum est. Qui mos Syracusanis frequens erat, ut captiuos equos tonsis crinibus, uictores autẽ lauro coronatos ducerent in triumpho. Elephantos autem Curius Dentatus post Italia uictum fugatumque Pyrrhum, quatuor captiuos detulit primus. L. quoque Cæcilius Metellus, rebus aduersus Pœnos feliciter gestis, primo punico bello centũ & uiginti: et P. Cornelius Nasica triumpho Gallico, præter multa memoranda, equorum gregem bello captorum: & Scipio Asiaticus, deuicto Antiocho, ultra mille & ducentos eburneos dentes: & Cn. Manlius, deuicta Asia, monopodia & abacos, ac triclinia ærata, uestemque stragulam, detulere. Post hos tubicines multiplici sono classicum canentes incedebant, quos longo ordine candidi boues, taurique auratis cornibus, infulisque & uittis ornati & auro, mox immolandi sequebantur. Hos comitabantur succincti adolescentes, aureas argenteasque patinas tenentes. Quibus succede-

bant tribuni militum, centuriones, præfecti, equitesq́; insignes ac pedites uictoris exercitus, qui ob egregia facinora & nauatam in bello operam, dona militaria meruissent. Necnon milites, quorum spectatißima uirtus in bello fuit, quiq́ue ab imperatore, ciuicis, muralibus, castrensibúsue coronis, torquibusq́ue aureis, phaleris aut armillis donati erant, insignes militaribus donis, spolijs armisq́ue fulgentes præibant: sequentibus mox legatis & tribunis legionum in equis. Tum reges & captiui nobiles, & si qui bello capti insignes forẽt, præcipue hostium duces, contra quos indictum fuisset bellum, ex tanto fastigio deiecti in uehiculis aut ferculis, cæteri uerò cateruatim uincti catenis in seruitij notam, præcedebant. Quare Pompeius Magnus regũ filios et obsides numero quatuor & triginta supra trecentos, prætulisse fertur: inter quos Tigranem, Aristobulum, & Mithridatis filios quinque, filias uerò duas. C. quoque Cæsar Aphricano triumpho, Iubæ regis filium infantẽ, qui mox clarus ingenio euasit, ante currum duxit. Et quum Catonis, Scipionis & Petreij, aliorumq́ue imagines uarijs casibus affectas detulisset, Pompeij simulachrum deferri passus non fuit. Quod si morte obita, minimè duci ualuissent, illorum imagines & simulachra persæpe delata sunt. Cùm enim Scipio, deuicta Carthagine, Hasdrubalem: & Paulus Aemylius Perseum & filios: Mariusq́ue Iugurtham regno deturbatos, contra decus regium duxissent captiuos in triumpho: Augustus post bellum Actiacum Alexandrino triumpho, quum Cleopatram ducere nequiret, ipsius imaginem quæ manu sibi mortem consciuerat, exanguem detulit. In quo omnes gazas Pto-

lemæo-

lemæorum congeſtas,tantumq́ue auri & pecuniarum inuexit,ut precia poßeßionum uenalium exinde duplicia ſtatuerentur.Proditumq́ue memoriæ eſt,Lucullum triumpho Mithridatico aureum Mithridatis ſimulachrum ſex pedũ,& clypeum ex precioſis gemmis præter alia inſignia detuliſſe: & Pompeium Magnum Pharnacis ſtatuam argenteam,ſuam uerò ex margaritis,& ſigna aurea tria,& alia myrrhina, coronáſque ex gemmis & margaritis tres et triginta adduxiſſe: captiuosq́ue belli iure uinctos duci noluiſſe,ſed patrio more ſuccinctos ire iußit, quos exacta pompa, regali munificentia liberos donatosq́ue remiſit.Scipio uerò Aemylianus expugnata Numantia, nec ſpolia, nec prædam,nec captiuos tulit:quippe quum quicquid eſſet auri uel argenti & ſpoliorum ac precioſißimarum rerum, & demum ſe ipſos Numantini cæde & incendio abſumpſerint: nullaq; re niſi uictoria ipſe potitus fuerit. Id tamen in triumphali pompa ſeruatum meminimus, ut quum de foro in Capitólium flecteret triumphans,hoſtium captiuos inſignes,qui ſemina diſcordiarum & belli autores fuiſſent,in cuſtodiam detrudi iuberet, ut exacta pompa, neci darentur. quare quum Adiatorix tetrarcha Galatarũ, quòd in triumpho Actiaco ductus,ſeruato more,iugulatus fuiſſet cũ filio, inſciente Auguſto, nimium indoluiſſe Auguſtus, & lachrymas effudiſſe fertur.Hadrianus quoque triumphum, qui Traiano debebatur, quum morte obita triumphare nequiſſet, illi defuncto exhibuit: quippe triumphi apparatu præcedére,& omni præda,Traiani imaginem tanquam uictoris inſignis uictoriæ, cuius ipſe dux & autor fuit,in triumphali curru uexit.

Et quia Romulum patrum memoria, captis Veijs, Veientium ducem senio affectum in triumpho captiuum duxit, inde ut inter solenia decrepitus senex, exoletus & excors, qui æmula facie illũ mentiretur, puerili bulla ornatus, ante currũ duceretur, aliquandiu mansit, præcone Sardianum senem proclamante: nam Veios Sardianorum fuisse coloniam ueteres tradidere. Imperatorique triumphanti oleagineis sertis ornati aureas coronas præferebant ministri, quæ his qui triumphum meritum procurassent, dari assuerant: uniuerso mox senatu in albis prætextis iuxta currũ longe maximum triumphi spectaculum exhibente. Tum citharœdorum & tibicinum solertißimi artifices, quos Lydios uocant, canẽtes psallentesq́ue ibant coronati. In quorum medio quispiam penè delirus, qui inconditis iocis ineptire uidebatur, in talari ueste, fimbrijs aureis & armillis ornatus, lasciua gesticulatione usque ad ineptias, risus commouebat. Inter quos Ciceriæ effigiem argutã & Manduci, magnis malis, ore hianti cum crepitu dentium, aut Petreiæ, quæ ebriã anum effingebat, nonnunquam adhibuere. Tantaq; erat apparatus magnificẽtia, ut cùm dies exponendis rebus suffectura nõ uideretur, plerunq; triduũ, nonnunquam dies integros & noctes totas in apparatu pompæ tributos legamus. Siquidem Aemylius Paulus de rege Persa, & Q. Flaminius de Macedonia triduo triumpharunt. Iulius Cæsar quater eodem mense, & diuus Augustus tres egit triumphos continuo triduo. Ipse uerò triumphãs, cui tantus honos dabatur, curru aurato sublimis, atque ornatu humano augustior, quatuor insignibus equis, cæteris altior & magnificentior uehebatur,

præce-

præcedentibus lictoribus, coronatus in purpura, cum insignijs imperij & magistratus, quem gerebat: qui ut cõspectior uideretur, minio illini solebat, exemplo Assyriorum & Medorum, apud quos inungi oculos & faciem pingi, ex Cyri instituto assuetum est. Persarum reges heliathe cum adipe leonino, & Aethiopum proceres minio colorantur, quo facie non inuenusta, sed pro imperij maiestate, forma conspicui fiant. Scire tamen licet Romulum cum de Veientibus triumphauit, sine curru egisse triumphum. Primumq; Tarquinium Priscum: ut uero plures certioresque tradunt, Valerium Publicolam, quod Thuscos bello uicerat, quadriiugo curru triumphasse. Gestamenque triumphãtium apud prius seculum bullam fuisse, remedijs inditis in ea, quæ contra inuidiam proficerẽt. Postea Camillum, quod antea licuit nulli, in triumpho albentibus equis urbem inisse tradunt. Procedente mox tempore, Pompeius Magnus triumpho Aphricano, & diuus Cæsar Gallico elephantis, & Marcus Antonius leonibus ad currum, præter aliorum instituta, triumpharunt. Nero autem Cæsar monstrifico inuento hermaphroditas equas portenti loco ad currum duxit. Heliogabalus maiore insania, quaternis canibus, mox tigribus uectatus fuit. Aurelianus etiam ceruis ad currum triumphauit. Inter cæteros proditur Sesostris Aegypti rex, regno impotenti insolens, eò ferociæ processisse, ut forte ductos reges, annis singulis ad currum iungeret, ut ea pompa per omnium ora uectaretur triumphans. Quod non absimile à Tigranis insolentia uidetur, cui tanta fuit socordia, ut reges & dynastæ seruilia præberent. Alexander tamen Seuerus imperator, quum

de Persis triumpharet, non curru triumphali, sed pedibus sequente curru quatuor elephātorum, Palatium ascendit. Tarquinius uero Priscus aurea tunica processit ornatus: Pompeius chlamyde Magni Alexandri. Ipsos uero triumphātes myrto prius (autore Masurio) mox lauro plexo, & ex laureto: quod à Liuia Augusta pactum erat, postquam Cæsares imperitarunt: deinde aurea coronari institutum ferūt. Ex lauro autem ideo, uel quod spectatissima in mōte Parnaso, uel quod fulmine afflari nunquam compertum sit. Quam quidem coronam, non ipsos triumphantes gestare, sed seruum in curru eodem, qui supra illius uerticem ipsam teneret, post se habere tradunt. Suspicari licet, uel quod oneri ferendo triumphantem fatigari minime uolebant: uel ut humanæ fragilitatis memor foret, quum iuxta assidere seruum in eodem uideret curru, ne per insolētiam nimis sibi placeret, & triumphatu superbiret. Quam quidem exacto triumpho, in gremio Capitolini Iouis locare, uel templis dicare solebant, quòd beneficio deorum immortalium de hostibus triumphare contigisset. Sunt tamen autores, in altera triumphātis manu laurum, in altera teneri sceptrum, dum triumphali uehitur curru. In equis uero triumphantium, ingenui pueri aut uirgines nondum adultæ, proxima cognatione iunctæ: ad habenas cognati, & affines in ueste candida: iuxta latera scribæ & ministri, qui ducem sequuti comites expeditionis fuerant, comitabantur. Interim per uias effusi, omnis sexus & ætas in communi gaudio, flores iacere & passim dijs libare, alij uictimas cædere, undique thuris & odorum copia exhalante. Post currum uero captiui,

ptiui, seruitute exempti, & libertate donati, sequebantur, omnes capitibus rasis & pileati, quasi effugisse seruitij tempestatem uiderentur. Quare Titi Flaminij currum, qui de Macedonia & Nabide triumphauit, Romanorum supra duo millia captiuorum, qui bello capti ab Hannibale diuenditi fuerant, quos per uniuersam Graeciam conquisitos redemerat, liberi postliminio capitibus rasis sequuti sunt. Et Cn. Cornelio, qui de Insubribus & Cenomanis triumphauit, turba Cremonensium, Placentinorumque colonorum, ab eo obsidione & seruitute exempti, pileati post currum incessere. Proditum tamen memoriae est, Lucio Furio qui in praetura de Gallis triumphauit, nec captiuos praecessisse, nec spolia praelata, nec milites sequutos: M.que Acilium de Antiocho & Aetolis sine militibus triumphasse, & sine exercitu. Fuere tamen qui traderent, tribunos praefectosque legionum, centuriones & legatos, equis aut carpento insidentes, interdum pedibus, in pompa triumphali currum prosequutos: nam Tyberium triumphantem legati legionum cum triumphalibus ornamentis sequuti fuere. Et Messalina post Claudij Caesaris currum, carpento uecta fuit. Et Aurelianus Caesar Zenobiam uinctam aureis catenis carpento duxit. Post haec uictrices legiones milites que uictoris exercitus armati ac diuisi in turmas, pleni fortunarum gloriaeque cum iocorum lasciuia, & carmine triumphali, ludibundi & spolijs ornati, uerba & inconditos uersus in triumphantem militari more iactantes, sequebantur. Quare Camillus, Romulus, & parẽs patriae, ac cõditor urbis: sicut Marius Cimbrico triũpho,

tertius conditor appellatus est. Et Cæsar inter militares iocos à Nicomede subactus, & mœchus Gallus. Lapsana quoque se uixisse apud Dyrrachium, milites in Cæsarem inter iocos cauillati fuere. M. uero Manlium in triumpho, quem de Gallogræcis habuit, milites inter iocos uelut nimis indulgentem & ambitiosum taxauere. Dumq́ue per urbem pompa & tantus ordo procedit, per uias perq́ue omnes aditus & deorum templa patentia paßim triclinijs stratus, omnium generum, ætatum & ordinum, effusa multitudo inter uota precesq́ue ad aras dijs libabant, hostias mactabant, grates dijs agebant, cõceptamq́ue lætitiam cantu & carmine, ac lætis acclamationibus significabãt: donec cum omni apparatu, cumq́ue his militaribus iocis per mediam urbem & Velabrum, perq; Sacram uiam læti & ouantes in Capitolium ascenderent, ubi tauros in pompa ductos in Iouis optimi maximi templo immolabat: quos priusquam de nece hostium ducis certißimis constaret argumentis, triumphantem minime immolare debere multi arbitrati sunt. Epulum post hæc magnificentißimum, & lautum omni apparatus genere uberrimis amplißimisq́ue obsonijs ac sumptu magnifico publice dabatur: in quo turdos & murænas inter obsonia apparari, & uina præcipua, atque unguenta minio delibuta exhiberi consuerant. Quare diuus Cæsar merito celebratur, qui Aphricano triumpho præter obsonia apparatißima, uno die in duobus & uiginti millibus tricliniorum instructis, paratisq́ue mensis epulum regali magnificentia, ac uini falerni amphoras centum, & Chij cados centum populo dedisse fertur: ubi sex murænarum millia una cœna exhibuit

hibuit. Tiberius quoque mille mensis prandium parauit. Ad illud etiam consules inuitari, mox ne uenirent rogari solebant, scilicet ne quis maior triumphāte honorem qui illi debebatur, præriperet, utque locus honestissimus triumphanti, cui tantus honos habitus est, daretur, ut illum à cœna omnis ordo & ætas officij causa, domum sine offensione reduceret: quæ præsentibus consulibus alteri tribui non decebat. Interdum uero notatum est, epulas, extructasque mensas, ante domos in promiscuo usu rerum omnium uictricibus legionibus, quo agmine triumphantem sequebantur, exhibitas fuisse. Et post triumphum, ut gratia esset cumulatior, aurum coronarium ex uictis bello gentibus, ob cōcessam uitam, imperatori dari: quod quidem nisi triumpho recepto, præstari non decebat, pro eo quod pro corona triumphi à socijs & bello uictis gentibus quasi uectigal dabatur: quod Hadrianus primò Italiæ remisit, & in prouincijs minuit. Deinde uero Alexander Seuerus unà cum negotiatorio, populo illud dono dedit. Togas quoque & sagula, æraque & dona multiplicia, singulis militibus pro meritis ab imperatore elargiri. In quo id seruatum est, ut quod pediti, duplex cēturioni, triplex equiti daretur, unà cum stipendio militari & frumento duplici: tribuno uerò, multo magis. Animaduersumque & illud est, imperatorē, cui belli summa cōmissa fuit, decreto iam triumpho, antequā urbem iniret, sæpe tribunos, præfectos, equites, centurionesque ob fortia facinora, militaribus donis in primis ornasse, & benemeritis præmia largitum esse: ipsosque cum donis & insignijs militaribus in pompa triumphi præcedere triumphantem:

nonnunquam sequi consuesse. Præterque assuetos honores, uel locum in circo ad spectandum cum laurea & sella curuli inter uiros triumphales consularesque sibi & posteris: uel ut in ueste triumphali ludos spectaret, arcumque marmoreum, nonnunquam statuam in foro pedestrem aut equestrem, ampliore sumptu cum decretis & titulis honorum, in Comitio, in Rostris, in Foro, in Palatio, in Capitolio, aut in cella Iouis (qui rarissimus honor cõtigit) senatum & populum triumphãti, aliaq; insignia uirtutum dona honores dedisse.

Responsum Raphaeli Volaterrano, quare legum & causarum studio intermisso, in his mitioribus studijs oblectaremur. Caput VII.

QVAEREBAT aliquando ex me, dum Romæ agerem, Raphael Volaterranus, uir insignis doctrinæ & uirtutis, cui ad mores emendatissimos, grauitas libero homine digna non modicam accessionem faciebat: quid causæ foret, quod quum causarum patrocinijs & foro usque à pueritia essem addictus, illis posthabitis, & quasi forensibus negocijs prætermissis, in his studijs mitioribus ita me oblectarer, ut causarum patrocinijs bellum indixisse uiderer: Cui hoc causæ referebam, quòd leges quæ ad communem utilitatem editæ, studio & labore maximo quæsitæ & meditatæ nobis forent, neque ab his qui iura darent coli, neque perinde ut oporteret, præcipi uiderem: doleremq; iuri dicundo illos plerũque præsidere, qui eas uel turpiter ignorarent, uel per gratiam & sordes facile corrumpi sinerent: & quibus seruandarum legum præcipua imminet cura, hi maxime legum scita contemnerent: quibus rebus effici, ut tot scita & decreta ueterum

terum monumentis nobis tradita, maximisque ingenijs elaborata, & tam pensiculate expensa, unus homunculus nequißimus audacißimusque, ignarus legum, iudiciorum & fori, qui magistratui praeesset, non salubri temperamēto, nec disceptatione ac iudicio, sed ausu temerario & omni iure neglecto, ad suam libidinem per scelus & nequitiam euerteret. Horum non minima exēpla dicebam fore, ea quae dudum experti uidimus. Nuper quum Romae custodias cognoscerem, operaeprecium fuit uidere, quae rerum miracula monstris & portentis similia, ac dictu fastidienda, quaéue turpitudines ad aliquorum libidinem admitterentur, contra ius fasque: siquidem sacerdotem quempiam in his nacti sumus, grauem & sanctum uirum, uita & moribus ornatißimum, hominem profecto honestae & magnae laudis, diu tenebris & carcere maceratum, indignißimam fortunam subire coactum, pro eo quod pecuniam sibi traditam ab eo qui illam furto subtraxerat, ut uero domino restitueretur, illius iussu mandatoque restituerat, suppresso autore: ipsumque quaestionibus subdi uidimus, & tormentis uexari, ut illum qui conscientia culpae & spe ueniae adductus, abstulisse confessus fuerat, palam faceret: delinquentisque delicta, quae ille poenitens culpae dixerat, enunciaret: quo discrimine adactus pauper senior, cōfitentis peccatum & delinquētem enunciare coactus fuit. Quod quidem scripto iure uetitum, sanctionibusq; & decretis interdictum esse constat. Rursus alium immani scelere coopertum, hominem impurißimum turpißimumque, qui maximorum criminum reus, testibus, tabulis, testimonijs, & certißimis documentis

conuictus fuerat, quæ nec ipse gloriabundus diffitebatur, quique legum iudiciorumque pœnis sæuißime coercendus erat, ab eisdem ergastulis, sola Præsidentis temeritate, nullo negocio dimitti & liberari: aliasque audacias & turpitudines, ne dicam scelera indigna auditu, profatuque: quæ uix credéti non modo enunciata, sed uisa & cõperta fuere. Iason Matassalanus & Ludoicus Matha, quum sacerdotalibus quibus fungebantur muneribus cedere nollent, quæsitis occasionibus ad inimicorum libidinem, tetro carcere usque eo tenti fuere, donec illorum arbitrio singulis ornamentis, fama, & fortunis omnibus exturbati, quoad illis liberet, excruciati sunt, non uero iudicio, sed Præsidentis sola temeritate & libidine: ne prosequar uiros uitæ inculpatißimæ, summa integritate & fide, falsis criminibus circunuentos ab impotentibus inimicis miseros & laborantes, in quos grauiter crudeliterque consultum uidimus: uel ut afflictas fortunas inuaderent, ipsosque de possessione & antiquißimis sedibus deturbarent: uel ut inuidorum libidini obtemperarent: aliaque in miseros edita exempla, nulla pietate in supplices & calamitosos, eosque innoxios turpibus iudicijs conflictari, & usque premi ab his, qui gratia & opibus plus possunt pollentque: alios uero autores manifesti facinoris ne appellari quidem. Quæ quum uiderem, patronisque contra uim potentiorum aut gratiam nihil præsidij esse, nihil opis: frustra nos in legum controuersiis & ediscendis tot casuum uarietatibus tam pensiculate editis, tantum laboris & uigiliarum suscipere, tantoque nos studio fatigari dicebam, quum ad ignauißimi impurißimique cuiusque teme-

temeritatem, qui iuri dicundo præsideret, quem leges uirum bonum esse uolunt, non æquo iure, sed ad gratiam & libidinem iudicia ferri, decretaque legum tanto consilio edita, conuelli & labefactari uiderem.

Quæ sit Bona dea, & quæ à ueteribus illi sacra fierent: quidue Rubigalia, Floralia & Vinalia forent.
Caput VIII.

INTER eos quibus ista indagare curæ fuit, sæpe quæsitum est, quæ sit Bona dea, cuius numen tantopere coli à Romanis legimus: quod sacrum à principio originum inchoatum, dum imperium stetit, incredibili cæremonia colebatur. Multi putauere Floram, Bonam deam esse, quæ Flauij seu Fauni quondam uxor, uino madens, myrteis flagris à uiro cæsa, postea cum facti pœniteret, & ipsius desiderio tabesceret, diuinis honoribus coli cœpta fuit: in cuius ædem licet florum omne genus importent, myrtum tamen inferre non decebat, in memoriam ueteris mulctæ: sicut in Tenedo tibicinem adire Tenes templum, aut Achillis mentionem facere, ob ueteris ignominiæ memoriam, uetabatur: Et apud Rhodios præconem accedere ad Occidionis templum, interdictum erat. Quidam Græcorum ex Liberi matribus illam effinxere: alij Medeam, plerique Semelen, multi Proserpinam putant: Romani Dryada Fauni uxorem: cuius ne nomen quidem uiros intelligere fas erat. Qui uero Bonam deam dicũt Fauni uxorem, illam tam illibatæ castitatis fuisse opinati sunt, ut extra gynæceum nunquam egressa, nec uirum uiderit unquam, nec à uiro conspecta, nomenque fando nullibi auditum sit. Quæ quidem sacra quum Maio mense pro salute populi fierent, quicquid

esset masculum, domo exigebatur: ita ut non modo extra conspectum summouerentur uiri, sed masculæ quoque picturæ tegerentur: quod compar Mysiæ Cereris sacrum obtinere dicunt, in quo quum septem operētur dies, tertia à templo exactis uiris, pulsis etiam canibus maribus, mulieres celebrabant. Cumque in sacris Bonæ deæ uino libetur, illud non suo nomine nuncupant, sed lac dicunt esse: uini tamen amphoram in sacris obuolutam apponunt, quam dixere Mellariam: ad quod sacrum nisi castas, quæque à uiris abstinuissent, nullas accedere licebat: templumque deæ neque uirum ingredi, nec interesse permittitur: cuius limina purpureis uittis uelabantur: quæ non ubique & passim, sed in maximi pontificis domo, in recessu intimo, nocte, non autem die fiebant. Et licet nocturna sacra prisco ritu mulieribus interdicta fuerint, in hoc tamen sacro quum pro populo facerent, mulieres noctu interesse non uetantur: quod quidem tantæ religionis est habitum, ut illud Vestales uirgines obirent, & per illas sacrum fieret. Cuius ædes alteræ in Auentino, alteræ iuxta Isidis templum fuere, ad Nouam uiam. Alij dixere Bonam deam, quam Græci Gynæceam nuncupant, cuius festis diebus palmite tabernacula mulieres intexunt, interque solennia draconem apponunt: quod sacrum non in pontificis domo, sed in ædibus quisque suis celebrare assuerat, aut illis quæ essent in imperio consulari uel prætoria dignitate. Dumque sacrum fit, cunctos mares domo exigunt, ne polluerentur & piaculum fieret, quum ritu sacrorum neque deam cōspici, neque sacerdotes palam fieri liceat. Vxor enim exornata, domo maribus exactis,

nouem

nouem continuas noctes operata furiali incessu, cum æris crepitu & fanatico discursu sacra peragit: alijs simili temulentia ad id sacrum accitis mulieribus, unde occasio frequens mœchandi, & facultas adulteris data est. In cuius sacrificijs canes immolantur, quique huic supplicāt, maledictis & probris deam incessunt, neminemque optant bonum inuenire, qui domi nascatur: quippe eam dixere Bonam deam, quæ ex corruptis generationes faciat: quare illam Gynæceam quasi rerum genitricem, uocant. Quod sacrum Damium à more præpostero, ipsaque Damia, sacerdosq; Damiatrix dicta. Cuius instar apud Siculos dicunt fuisse, apud quos sacrū Cereri decem diebus, uerbis turpibus & obscænis celebrari produnt, magna uerborum licentia, scilicet arbitratæ, ex obscœnitate uerborum & iocorum lasciuia, Cereris luctum mœroremque leuari, quem ex raptu filiæ conceperat. Nonnulli Opem dixere Bonam deam, quæ & Maia dicta est, quam nominibus uarijs, Faunam & Fatuam, & matrem deûm, & Idæam, Peßinuntiam, Cybelen, Rheam, & Phrygiam nuncupāt, quia hominibus fauet, & opem liberis præstat: Fatuamque dictam, quod infantes in lucem editos, fandi modos & uerba edoceat: cui qui uota concipiunt, manu terram tangentes, uelut parēti & genitrici supplicāt. Cumque in omnibus sacris, qui rem diuinam facit, uelare caput soleat, huic aperto capite & inuelato sacrificat. Quam deam Aegyptijs celebre numen fuisse asseuerāt: cuius simulachrū sinistra scyphum tenet, dextra sistrum: hoc est, æneum crepitaculū, quod non spiritu, sed motu cōcussum personat: ab illisq; Isis dicta, cui peruigilia excubiæq; nocturnæ à

puellis peraguntur. Cuius sacerdotes linea amicti stola, per urbem lugentes uagabãtur, mox læti sacra perficiunt: in cuius festo qui ex collegio sunt sacerdotes, diuersas facies induunt ornatu uario: nam alius incinctus balteo, militem agit: alius uenabulo uenator incedit: alius longa stola fœminam mentitur: nonnulli cum fascibus procedunt uelut magistratus. Post quæ mulieres candidis amiculis serta ferentes, cum speculis & pectine ante simulachrum deæ famulantur, ipsamque comentes cum lucernis & lampade sequuntur. Et quia Saturni & Vulcani uxor dicitur, ideò flamen Vulcanalis calendis Maijs illi rem diuinam facit, & prægnantem suem mactat Maiæ & Mercurio, cuius ferias Saturnalibus incurrere notatum est: festosque illi dies Opalia fuisse, quæ tertio die post Saturnalia aguntur: sicut Robigalia, Floralia, Vinalia, Agonalia, Carmentalia, Ageronalia & Vertumnalia. Præter quæ fuerunt sacra popularia, non certis familijs tributa, ut Fornacalia, Palilia, Laralia. Fuit autem ædes Opis in Capitolio una, altera in uico Iugario Opis & Saturni. Notatumque, his qui Ope indigerent, ad asylum Cereris panem dari, quibus nunquam templum claudebatur: sicut ædem Hortæ reclusam esse uoluerunt, quum sit hortari ad res magnas adducere. Isidis uero ædes una Patritia, altera uero Antenodora dicta est, cuius tẽplum in regione Martij campi fuit, proximum Tyberi, iuxta Septa & Ouile. Sed quia de Agonalibus loquor, sciendum Agonalia statiuas ferias fuisse, quibus Iano quinto idus Ianuarias mactatus aries: dictique Agonales dies, quod à principe ciuitatis interrogatur: quippe antiqui agon

macta-

mactare dixerunt, quod uerbum in solennibus frequens usurpatur. propterea princeps gregis immolabatur, quorum autorem Numam Pompilium ferunt. Carmentalia uero à matribus familias annis singulis fiunt decimooctauo calendas Februarias: in quibus aliquid scorteum, aut sua morte peremptum attulisse, magnum crimen erat. Robigalia à Numa quoque instituta sunt, ne rubigo segetes, néue urcdo aut grando inuaderet. Ideo sexto calendas Maij agebantur, quo die Robigo deo sacrum fieri docuit. Floralia à Flora sumpsere nomen, cui, ut arbores affatim efflorescerent, ad iustamq; magnitudinem fructus accederent, quarto calendas Maij, oraculo moniti sacra constituerunt: nanque hæc tempora frugibus metuēda sunt. In cuius festis diebus fœminas, quæ uulgato corpore quæstum faciunt, denudari, & pudendis obscœnisque inuelatis, per luxum & lasciuiam currere, & impudicos iocos agere seruatum est: quibus etiam ædiles cicer, fabas & mißilia plebi spargere assuerant: leporesque & capreas, aliaque mitia animalia ludis admittere, quos in uico Patritio, aut proximo celebrabant: noctuque accensis facibus, cum multa obscœnitate uerborum per urbem uadere, & ad tubæ sonitum conuenire. Fuit enim Flora nobile scortum, huius autor argumenti: quæ quum præpotens esset & diuitijs afflueret, populum Romanum morte obita, hæredem fecit, pecuniamque annuam ludis exhiberi uoluit: quorum instar ludorum Antisteria apud Athenienses simili licentia fuere. Vertumnalia uero, dies festos Vertumno dicatos habuere Octobri mēse, cuius sacellum in uico Turario erat uertentibus se ad dexteram sub

basilicæ angulo, qui deus mercaturæ & uertẽdarum rerum habitus. Vinalia autem erant duplicia: altera uinis degustandis duodecimo calendas Martias quum uina pura sunt, quo die Ioui nouum uinum libare mos est, quod ex dolio haustum, calpare eximebant: altera quibus flamen Dialis uindemiam auspicatus maturis uuis, uinum legere & uindemiam fieri iubet, quibus diebus agnam Ioui immolant, interque cæsa & porrecta, uinum legit, quo tẽpore ex fano Veneris uinum affatim effundebant. Fuitque ueteri lege sancitum, ut flamen Martialis diceret diem ueteri uino libando, medicaminis causa. Inde usurpatum uerbum: NOVVM VETVS VINVM BIBO, NOVO VETERI VINO MORBO MEDEOR. Vnde Meditrinæ nomen deæ, cuius sacra Meditrinalia, & dies Meditrinalis. Sicut ad primitias pomorum noua esse dicebant uetera, & alia exoptabãt noua, ominis causa. Præter quæ fuerũt Rustica uinalia, ꝙ Veneri ædes tũc dicata foret, eiusq; tutelæ olitores addicerentur, quibus diebus erãt feriati: quæ dies tẽpestatibus leniẽdis solẽnis habebatur, qua nouum uinum in urbẽ ferre, & in cellis uinarijs cõdere assuerãt. Apud Tusculanos lege cautũ erat, ne quis nouum uinum, antequam Vinalia calẽtur, in urbem inueheret: Laurẽtibus, ne quis pomum ex alieno legeret inarimum, quod humeris uectaretur. Græcis, ante uernũ æquinoctium, ne quis uitem incideret, neque uuam ante æquinoctium autumnale gustaret: Romanis uino & nouis frugibus, antequam sacerdos primitias libasset, uesci non licuit. Græcis quoque in usu erat, in festo, cui Pithœgia nomen, quo dolia relinuntur, uinum affatim hau-

haurire, ad cuius potum non seruos modo, sed merce-
narios, clientes & rusticam turbam aduocabant.

Tantum & quantum comparatiuo nonnunquam coniungi, adémque pro domo sæpe apud autores inueniri.
Caput IX.

CVM à tumultuarijs negocijs, ingenij uegetandi causa, animum ad mansuetiores musas quandoque diuerterem, incidimus forte ad id temporis, quum hæc commentaremur, in libellum Elegantiarum (quem sic inscripserat) grammatici cuiuspiam docti hominis & confidentis, qui pleraque exquisite & non indiserte ex autoribus adnotasse uidebatur. In quibus ita scriptum legimus: Tantum & quantum, uerbo & positiuo, tanto & quanto, comparatiuo iungi oportere: ut quanto es doctior, tanto es melior: quãtum potes, tantum elabora. Arguitque Lactantium uelut parum diserte loquutum: Quanto frequenter impellitur, tanto firmiter roboratur. Sed quum nos lõge secus à probatißimis hæc obseruata legissemus, profecto id non usquequaque uerum putamus: ipsumque qui inter grammaticos principem locum fecile tenuit, quod citra calumniam dictum sit, incuriose proceßisse. Esto enim quòd sic fuerit ab autoribus sæpe usurpatum: quin secus dici scribiq; poßit citra reprehẽsionem non negauerim: siquidem & tantum cum quãto, & cum positiuo aut cõparatiuo iungi non indiserte, plerunque uidemus. Fuitque hæc oratio non erudita solum, sed suis numeris omnibus absoluta. Titus Liuius tertio ab urbe condita: Quantum iuniores patrum plebi se magis insinuabant, eo acrius contra tribuni tendebant. Lucius Florus epitomatum secundo: Numantia,

inquit, quãtum Carthaginis, Capuæ, Corinthi opibus inferior, ita uirtutis nomine & honore par omnibus. Idem de Caßiano bello: Sed quanto est efficacior fortuna quàm uirtus, tantum esse uirtutem. Plinius Nepos epistolarum ultimo: Quantum ab huiusmodi cupiditatibus remotior eius animus esset, tanto impensius &c. Tacitus historiarum quinto: Tyberius, inquit, quanto intentus olim publicas ad curas, tanto occultior in lusus. Plinius quoque historiæ naturalis trigesimo, multum superlatiuo iunxit: Domus, inquit, multum pulcherrima consensu omnium ætate ea in colle Quirinali, C. Aquilij fuit. Quin etiam dixit grammaticus noster, proxime accedere ad uim comparatiuorum ante & post, ut tanto ego ante ueni, non tantum. Contra quod autoritas Plinij & aliorum obuia est, Naturalis historiæ XVIII. Quantum igitur uniuersas terras ager Campanus antecedit, tãtum ipsum pars eius quæ Laboriæ dicitur. Cæsar commentario VI. Omni, inquit, nobilitate Heduorum interfecta, tantum potentia antecesserunt. & alijs paßim autoribus probatißimis, in quibus liquet, tantum cum quanto, & comparatiuo & positiuo, non absque cultu Latini sermonis iũgi licere. In eodem quoque libello scriptum fuit, Aedem singulari pro templo, plurali numero pro domo accipi oportere, nisi sacras adieceris: quod tamen secus dictum difinitumq́ue plerũque est. Q. Curtius libro quinto: Stabant, inquit, ad fores ædis eius, in qua rex uescebatur. & alibi: Excubabãt seruatis noctium uicibus, proximi foribus ædis. Cicero pro Cluentio: Atque illo tempore, inquit, in æde T. Annij hominis honestißimi Scalenus accersitus ab Oppianico uenit.

Ru-

Rursus ædes plurali pro tẽplo T. Liuius non semel ponit: Duûmuiri, inquit, creati fuere ædibus dedicandis. Suetonius in Claudio: Spectacula, inquit, edidit, quũ prius ad superiores ædes supplicasset. Neq; abnuerim, quin frequens habeat usus, ut ædes pluratiuo numero pro domo, pro templo uerò singulari dici cõueniat. Sed tamen quin altero etiam modo Latinè dici poßit, isq́ue sermo citra reprehensionem probabilis sit, licet parcius circunspectiusq́ue, antiqua dicta & ueterum autoritas facit.

Quæ lege duodecim tabularum utiliter & commode, quæúe parum consulte, & nimis seuerè scripta uidebantur. Caput X.

A CONDITA urbe ad annum ferè trecentesimum, populum Romanum ancipiti bello distractũ, sine legibus certis, suis tantum moribus uixisse, neque externas leges conquisisse satis constat: trecentesimo demum exacto anno post finitimos superatos bello, quietis rebus, quũ respublica legibus formanda uideretur, decemuiros legũ ferendarũ causa crearunt: qui Athenas profecti ad iura statuenda, ut peregrina instituta, scita, moresq́ue noscerent, diuino consilio leges duodecim tabulis in æs incisas, in foro proposuere, excerptas à Solonis legibus, quæ axibus ligneis cõtinebantur, quibus boni æquiq; iussa, praui delictorumq́ue depulsio, tum iudiciorum ordo, & bene uiuendi norma, pœnæq́ue ac præmia constituta sunt: à quibus postea omnis diuini humaniq́ue nostri iuris sanctio manauit. Quæ quidem leges, quum longi temporis abusu antiquatæ essent, & uetustate consenuissent, nouis postea editis, quæ eadem illa continerent, licet mutatis uerbis,

eadem tamen ſcita & conſtituta manſere. Primi enim qui leges ſcriptas propoſuere, æquandæ libertatis cauſa, Zephyrij fuere Locri in Brutijs, à Zephyrio promontorio dicti, Aiacis Oilei ſocij: licet alij in Bœotia Locri Opuntij prodantur, Patrocli patria: alij Epicnemedij in eadem Bœotia: alij Ozolæ à malo odore nuncupati in Libya. His ergo Zephyrijs Zeleucus Spartanorum & Cretenſium placita imitatus, qui à Minoë uetuſtas leges acceperunt, acerbiores leges conſcripſit, pœnasq; iure debitas, iuris atque iniuriæ regulas ſcripto præfiniuit: ut metu iudiciorum & pœnarum, à criminibus abſtinerent. Antea enim omnis animaduerſio criminis, non ſcripto iure, ſed iudicis arbitrio edebatur. Poſtea Athenięſes à Dracone & Solone ſcriptas leges in Prytano ab eo fixas & propoſitas, iuraque & iudicia acceperũt. Demum Romani moderando iura ſummis infimisq; æquando, illorum exemplo ſcriptas promulgarunt. Et ſicut Cretęſibus Minos, ſic Zeroaſtes Bactrianis & Perſis leges dedit: Charonda Carthaginięſibus, Zamolſis Scythis: Plato Magneſijs et Siculis: Aegyptijs uerò Minas, Triſmegiſtus, & Bocorus: Thebanis Philolaus: Andronodorus Chalcidenſibus, qui in Thracia ſunt: Prothagoras autem Thurijs: quibus poſtea abrogatis et inductis, Metellus deuicta Creta, illas cum Romanis commutauit. Lacedæmonij uerò nõ iure ſcripto, ſed moribus tantũ uſu annorum comprobatis, pro lege uſi ſunt. Ideo Lycurgus leges ſcriptas Spartanis nullas dedit, ſed omnium conſenſu mores, tanquã ſi lex edita fuiſſet, experiundo obſeruarũt. Indi quoque literas nõ nouere, ſed æquiſsimos mores legis uice habuere: hique adeò tenaces fuere, ut omni ſcripto iuri anteirent. Sed

quæ

quæ priſcis inſtitutis per conditores Romani iuris eiſdem tabulis ad uerbũ ſcripta fuerint, parum comperta ſunt, quum ad manum non ſint, nulliq́ue annales extent, nullaq́ue monumenta uetuſtatis: niſi quòd pauca quæ ad morum diſciplinam & iudicia ſpectant, interciſe autores produnt. Extantq́ue (ut multi aſſerunt) Hermodori Epheſij legum decemuiralium primi interpretis ſcripta relata, cuius ſtatua ob id fuit in Comitio erecta. Ex quibus pleraque explorate & ſatis utiliter, quædam duriter & inhumane, nonnulla remiſſe & leniter uidentur conſtituta, quorum aliqua probanda, multa uelut immitia & agreſtia refellenda ſunt, niſi forte multo æuo interciſos & reconditos illius ſenſus non tenemus. Ex his non alienum fuerit aliqua, licet nimis peruetuſta & obſoleta, adnotaſſe: nam faciem carpere, & genas radere unguibus, mulieres percommodè uetabant: neque magicis artibus ſegetem ex alieno traducere, neque defunctorum corpora in urbe uri aut ſepeliri, utiliter ſanciuerunt: eiulatusq́ue & flebiles queſtus, quotidianasq́ue lachrymas, & cantus lugubres in funeribus inhibuere: ſicut à Solone cõſtitutum fuerat. Verba ex ea lege hæc ſunt: Faciem ne carpito, néue alienam ſegetem pellexeris: " mulieres genas ne radũto, néue leſſum funeris ergo habento: in urbe ne urito, néue ſepelito. Tum ſi quis in ſuo " arborem panxit, à uicini fundo quinque ſaltem pedes abeſſe uoluit, in hæc uerba: Si quid in agro plantaueris, quinque pedes à uicino abeſto: Si ficum aut oleam, " pedes nouem abeſto. Quod autem alienam ſegetẽ pellicere ueneficijs lex uetuit, ideo cautum eſt, quòd carmine euocari fruges et aliò trãſferri ueteres credidere:

quod ne liceret ad alterius iniuriam condere, etiã lege sanxerunt. In*super filijs sub patris iure esse, illosq́ue uictus necessitatisue causa patrio iure uendere, & precium quæstui esse, usque ad tertiam auctionem: néue id fraudi ignominiæue esset: neque filijs quicquam in bonis esse, patribus uiuentibus, uoluere, nisi patrio iure emancipatione solutus foret, aut se iubente, sponsam filius duxisset, quòd antea à* Numa Pompilio *cautũ fuerat, quem etiã pater occidere poterat.* Sed *quũ à prisca illa seueritate postea desiuissent, sequuti interpretes ius naturæ sequuti, cauerunt, ut liberi parentes alant, aut uinciantur.* Quam *emancipationem, seu cuius rei alienationem, secundũ formulas antiqui iuris, ita fieri iubebat, ut non minus quinque testibus* Romanis *ciuibus, & libripende, qui libram æneam tenebat, is qui mancipiũ accipit, æs tenẽs, ita dicat:* HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITVM, MEVM ESSE AIO: *post quæ uerba, ære percutit libram, atque illi æs dat, à quo mancipiũ accipit, quasi per imaginariam uenditionem precij loco, in ius suum & ditionẽ uendicaret de alterius manu.* Quæ*cunque igitur alienatio duodecim tabulis haud aliter nisi hac solennitate fieri iure poterat, aut cessione, quæ fieret apud magistratum populi* Romani: *ut cui res iure ceditur, rem tenẽs, ita uendicet:* Hunc ego hominem *ex iure* Quiritum, *meum esse aio: mox prætor interroget eum qui cedit, an contrà uendicet: quo negante aut tacente, ei qui uendicarat, rem addicit: idq́ue legis actio dicitur, quia traditione pura cessio rei mãcipi nõ explicabatur.* Quare *usurpatur, ut in emptione rerum quæ mancipi sunt, libra interponeretur, & libripendes.*

des. Si tamen filius è muliere, quæ uulgato corpore quæstum fecit, & non iustis nuptijs editus, aut à patre nullis foret artibus instructus, lege Solonis patrē alere minime cogi poterat. Glandem quoque suam in alienū fundum procidētem, ut liceat tollere in alieno, quíque iniuria alterius arbores cecidisset, in singulas siclos æris uigintiquinque pœnam soluere cogebat. Tum inter iura stillicidiorum & parietum, ne quis ædibus tignū iniunctum eximere cogatur, sed duplum pro eo præstari, néue quadrupes pauperiem alteri faxit, sed dari animal pro noxa, aut eius offerri æstimationē lege cauebatur. Quod à Solone statutum erat, ut si canis morsu affecisset quippiam, quatuor pedum capistro nexus dederetur, quod de omni quoque pecore sancitum est. Iisdemq́; legibus quoties de alicuius statu causa agitur, ut liber an seruus sit in dubium ueniat, dari uindicias secundum libertatem, aut seruitutem cauebatur. Vtq́ue ad agrum meum per tuū eunti uia mihi pateat, quæ in porrecto octo, in anfractu sedecim pedū foret. Dari autem uindicias secundum libertatem tunc dicebatur, quum prætor super assertione liberi capitis, aut seruilis personæ, quem assertor seruum aut liberū dicit, de quo ambigitur, datis inducijs decernit edicto, ne interim asserto uis inferri ualeat per assertorem, sed in libertate qua fungitur, maneat. Cùm uerò prætor assertum in seruitute pro seruo teneri apud assertorē interim iubet, uindiciæ secundū seruitutē dicuntur dari. Furta quoque eadem lex usque adeò auersata est, & tam seuera correctione plectit, ut furem manifestum in seruitutem tradat illi, cui furto quid subtractum foret. Furem uerò nocte deprensum, quoquo modo: die uerò,

si telo se defenderet: & demũ cum clamore occidi per-
„ miserit, in hæc uerba: Si nox furtũ factum sit, si im a-
„ liquis occisit, iure cæsus esto. Furta quoque per lancem
& liciũ concepta, uelut manifesta, seueriori pœna pu-
niuit. E diuerso Lycurgus Spartanis furta impunita
esse uoluit, quo magis acuerentur ingenia, animoq; es-
sent uegeto & solerti, exemplo Germanorum & Ae-
gyptiorum, qui furta legibus inulta reliquere. Si tamẽ
sacerdoti exhibita fuissent, furi ablatæ rei pars lucro
accedebat. Apud Persas fuere Cardaces, quibus nullus
erat rapinis modus: nam per occasionem & licentiam
e rapto uiuere permittitur. Fertur tamen Dionysius se-
nior, quum sceleris conuictos grauius puniret, illos qui
uestes furabantur, impune abire iußisse. Contra uerò
apud Scythas: quibus nihil erat furto grauius: seueri∫si
ma enim plectebantur pœna, qui turbato gentiũ iure,
de possesione dominos euerterent. Indi quoque à rapi-
nis uelut contra hominum societatem, contraq́ue diui-
num humanumq́ue ius magnopere abstinuere, adeò ut
si quis uectigal furatus esset, capite lueret: tametsi He-
rodotus autor sit, Tauroscythas furandi licẽtia sibi ui-
ctum quæritare. Id quod Solõ apud Athenas sanctio-
nibus magnopere uetuit, cauens ut siquis quod non po
suisset tolleret, tanquã improbus pœnas daret. Præ cæ-
teris Draco legumlator, ut ab alieno omnes manũ ab-
stinerent, furta tam morosißimè pensitauit, ut eum qui
stercorandi causa, stercus bubulum abstulisset, aut ole-
ra, capitis supplicio afficeret: censuitq́ue furto teneri
etiam qui iumẽtum aliorsum, quàm quò utendum ac-
ceperat, deduceret. In Lycia ferunt constitutum, ut si
liber homo quippiam furatur, libertate amissa, seruus

cogatur

cogatur esse & mancipium. Alexander quoque Seuerus adeò uindex furtorum fuit, ut præter seuerißimas pœnas, nullum raptorem aut furem salutationi admiserit: illosq́ue uelut nequißimos è conspectu summouerit. Dixere autem furta per lancem & licium, quòd fures qui in alienas penetrabant ædes, plerunque (ut est sagax furum solertia) licium ferebāt, quo furta alligarent, & lancem præ oculis, ne innotescerēt. Eadem quoque lex cœtus nocturnos & coitiones in urbe nocte fieri uetuit, quod lapsu mox temporis obliteratum, postea Gabinia lege innouatum fuit. Noctemq́ue ita lex definiuit, ut post solis occasum noctem esse decerneret. Verba legis hæc sunt: Ante meridiem causam coniĳcito, quum perorant ambo præsentes: post meridiem præsenti litem addicito: Si ambo præsentes, Sol occasus suprema tempestas esto. Venditæq́ue rei & traditæ, nisi persoluto precio uel satisfacto, haud aliter rem ad emptorem transferri uoluit. Furtiuæq́ue rei usucapionem & dominium inhibuit. Quo etiam iure cauebatur, in rebus uendundis ea præstari oportere, quæ essent nuncupata, ita ut pacti & conuenti stetur formulæ, quæ qui inficiatus foret, duplicem subiret pœnam. Quod mox à iureconsultis, qui formulas de dolo malo inuenerunt, cautius statutum est: nam in re uendita, si quid esset uitĳ, quod emptor ignoret, uenditor sciat, reticentiam quoque mulctari iusserunt. Erat tamen lege constitutum, ut si quis peteret quod inficiaretur dubia argumentorum fide, ambo, petitor & reus æreos quingentos apud pontificem deponerent, quod iuramentum dicebatur: & demum re discussa, uictor pro quo iudicium staret,

nummos reciperet: uicti uerò, ad ærarium ferebãtur. Et tametsi lege duodecim tabularũ, usucapione biennali fundi dominium transiret ad emptorem, nihilque de urbanis caueretur prædijs, iureconsulti posteà legẽ interpretati, idem placitum iuris æquitate ad urbana transtulere: qua etiam lege cautum fuit, ut uestibulum sepulchri, sicut sepulchrum, usucapere non liceret. Frugem quoque alterius aratro quæsitam nocte pauisse, uel infame carmẽ proposuisse, puberi duodecim tabulis capitale fuit: impuberi uerò, prætoris arbitratu fustis pœna. Eumq; qui hostem concitasset, aut opem tulisset, capite puniuit. Furti quoque noxalis actio, lege duodecim tabularum constituta erat, ut si seruus quadrupésue furtum damnúmue admisit, uel fraude aut perfidia quid patrauit, dedendo seruum aut quadrupedem, liberetur dominus. Quod si seruus equúsue meus in stadio coronam meruisset, domino deberi cauebatur, his uerbis: Qui coronã parit ipse pecuniámue, eius uirtutis ergò arguitur, quã seruus equíue meruissent. Et hæc omnia sapiẽtia propè singulari eisdem tabulis sancita & sacrata fuere. Nec tantũ circa corrigendos plectendosq; mores, sed circa ultimas uoluntates & bonorum successiones testamento debitas, & ad parentum bona admißionem, eisdem tabulis iura perscripta sunt: nam masculos æquè ac fœminas ad bona parentum pariter uocauit, eosque siue testamento ualido, siue nullo: nec solum natos, sed posthumos, inuitos & necessarios, hæredes esse iußit: proque hæreditarijs portiõibus legata distribui uoluit. Quod olim Ephialtes ephorus Lacedæmonijs lege prohibuit: nam rogationem tulit nimis insolentem, ut liceret patri, filijs omißis,

omißis, extraneos scribere successores, hoc agens, ut filium quē odio prosequebatur, exhæredaret. Solon uerò nisi extarent filij, quos testator uoluit scribi hæredes iußit pro uoluntate. Apud Arabes lege cauetur, ut fratres gentilium hæreditatum successores antecedant filios, quia natu grandiores sunt. Lycij populi filias, nō filios, hæredes nuncupant, & à matribus cognomenta ferunt: qui etiam apud Cantabros uetus erat mos, ut maribus omißis, filias ex asse instituant. Germanis uerò de bonis testari nō licebat: sed si liberi extarent, ad intestati patris hæreditatem admittebantur: si minus, proximiores propinqui. Apud Aethiopes ad regni successionem, non regis, sed fratrum filij uocabantur: proditum tamen memoriæ est, Metelli filios Romæ à patre hæreditate excussos: testamentum tamen irritum non fecisse, satius arbitrati, bonorum extorres fieri, quàm qualemcunque patris uoluntatē nō tueri. Non sic Hortensius orator & Fuluius Flaccus. nam sceleßtißimos filios, & parricidij conuictos, quanuis bonis se abdicaturos iurassent, hæredes tamē bonorum reliquere. Attilia uerò Variola cùm à patre octogenario hæreditate excussa esset, centumuirali tamē iudicio ad patris bona admissa fuit, pro eo quod undecimo post die, nouercam ei superduxerat, uelut decrepitus pater ætate desiperet. Libertorum quoque hæreditatem & tutelam filiorum, si intestati deceßissent, ad patronū pertinere. Quibusque tutor datus non esset, proximos agnatos, uelut fide & constantia singulari, ad tutelam & curam aduocauit. Fuitque apud Thurios lege cautum, ut bonorum & fortunarum pupilli, agnati proximi curam agerent: ipsius uerò educatio & morū institutio,

maternis affinibus daretur. Solonis tamen lege cautũ fuit, ne is tutor esset, ad quem post obitum, pupilli bona redundarent, ne qua fraus, neu quis dolus compositus pupillo exitio foret: quæ tutela fiduciaria dicta: quippe fiduciam is habere dicitur, cui res aliqua mancipatur & creditur, ut haud multo pòst illam mancipanti reddat. Eos Lacedæmonij προδίκους *nuncupãt, qui alterius tutelam curamq́ue suscipiunt. Apud Indos lege cauetur, ut patre defuncto, filijs tutores duo, qui illorũ curam agerent, peregrini, nõ ciues dentur. Atque si nemo suus hæres patri existeret decedenti, proximos agnatos hæredes iußit esse, his uerbis: Agnatus proximus familiam habeto. Si tamẽ capite minuti essent, illos ad bona decedentis lex nõ admittebat: patronúmque ad bona liberti tunc demum peculiumq́ue admisit, si nemo suus hæres foret. Suspectumq́ue tutorem à pupilli tutela amoueri, furiososq́ue & prodigos, quiq; patrimonium profusis sumptibus debacchantur, in agnatorum tutela & cura esse uoluit: quibus etiam bonorum administratio lege interdicta fuit. Viro quoque ab uxore diuertere, aut res suas sibi habere, nisi causa legitime cognita, eisdem tabulis uetabatur: quo diuortio nulla uxoris culpa subsequuto, dos integra repetebatur. Si uerò culpa inesset, usque ad dimidium dotis in singulos liberos, sexta à marito retinebatur. Interdum si diuortiũ fieret, quod melius æquius esset, apud uirum manere: quod uerò non esset melius æquius, id uxor post diuortium uendicare iubebatur. Quod si in confessum aut iudicatum lis data foret, triginta dies exoluendo debito præfixi fuere. Verba legis sunt: Aeris confeßi, rebusq; iudicatis, triginta dies iusti sunto:*

post deinde manus iniectio esto. Quod si clientem aut eum qui in fidem patrociniumque uenit, quisquam nequam & improbus fraude aut dolo frustraretur, eum lex haud secus puniuit, ac si capitali iudicio esset affectus, in hæc uerba: Patronus si clienti fraudem fecerit, " sacer esto. *Neque enim leui animaduersione dignũ cen* " *suit eum, qui fidem labefactasset, quique frustraretur illum, qui in suam fidem & clientelam uenit, seque illi commisit & credidit. Nam clientem qui tutelæ patroni se commisit, chariorẽ haberi quàm propinquos affinesq;, ueteres uoluere: id quod Persis & Indis magni criminis instar erat, quorum lege cauetur, ut qui clientem decepisset, quique ter mendacio abusus fuisset, illi per omnem uitam silentium indiceretur, nulloque magistratu aut honore dignus haberetur. Artaxerxes quoque mirifice mendaciũ auersatus fuit, adeò ut mendacis hominis linguã triplici clauo affici iusserit. Fertur Epaminondas tam seuerus ueritatis cultor fuisse, ut ne ioco quidem quandoq; mẽtitus sit. E diuerso Aegyptijs nullus mẽtiendi modus, summaque mentiendi impunitas erat. Eademq; lex, ut ex duabus pluribúsue sentẽtijs decretisue, quoties ancipiti res cõtentione distrahitur, semper ut antiquo abroget nouũ, utq; postremum quod populus iußisset, id ratum foret, sancitũ uoluit, & pleraq; notatu et scitu digna: quæ omnia perpenso iudicio, & librata moderamine, à priscis legum conditoribus, commode constituta sunt: quorum argumento conijcimus, quàm examinato modo prisci iuris interpretes scita legũ promulgarũt. Contrà uerò multa incuriosè & subrusticè, partim insolẽter et inhumanè, non probabili nec recto iudicio eadem lege decreta*

uidentur et cõstituta: quæ forsan aut segniter præuisa, aut negligẽter animaduersa fuere: nam de qua re iudicio disceptabatur, in re præsenti & apud prætorem exhibita, ex lege duodecim tabularum correptio manus fiebat, quod ex iure manu consertum dicitur: atq; de ea nisi coram exhibita, minime decerni, aut iure agi lege poterat. Quodq́ue si homo in iudicium citatur, & morbo aut senio affectus ad ingrediendum inualidus foret, iumentum aut plaustrum lex dari iubebat, quo æger ille forte spiritum exhalans, supremis annis sisteretur: uidelicet nondũ per patronos & assertores aut sponsores agẽdi forma cõstituta, cuius uerba adscripsi:
» Si in ius uocat, si morbus æuísue uitium extitit, qui in
» ius uocabit, iumentum dato: si nolet, arceram ne ster-
» nito. Id quod lege Elia postea fuit sublatum: cautumq́;
ut locuples in iudicio clienti adesset, in hæc uerba: As-
» siduo uindex aßiduus esto. Dixere autem aßiduũ, qui pluribus aßibus & fortunis locuples foret. Nec minus seuere quàm duriter: quòd si quis consulto aut casu alterius membrum rupit aut secuit, è pacto talio pœna erat. Tum quod simile monstri est, & omnem exuperat secordiã, Si ob æs alienum creditori debitor addictus foret, post distractum patrimonium, re familiari destitutus, postq́ue uincula & catenas, membra eius breuißimo laniatu, ad creditorum libidinem diuidi iubebat, iniquißimo decreto sæuæ atrocitatis immanitatísque. Verba legis sunt: In ius ducito, ni iudicatũ faxit,
» aut se ui & iure uendicat, statim ducito, uincito aut
» neruo & compedibus quindecim pondo, nec minore: si
» uolet, maiore uincito: si uolet, suo uiuito: ni suo uiuit,
» qui eum uinctũ habet, libras farris indies: si uolet, plus
» dato.

dato. Tertiis nundinis parteis secanto: si plus minúsue secuerint, sine fraude esto: & infrà. Hanc uerò legem Athenis Solon antea abrogarat: nam corpus pro re addici, aut super eo fœnerari, sanctionibus uetuit, quæ lex Susachtheia dicta, quasi oneris leuamen, qua etiam cauit, ut præter bona debitoris, in tergore & corpus nulla uexatio esset: sicut post XXX. tyrannos, parta libertate, Athenienses Amnestiã, hoc est, malorũ obliuionem, legem edidere, qua ueterum admissorum impunitas dabatur. Idem ab Aegyptiis cautũ affirmant, ut ultra res et bona debitoris, nulla in corpus animaduersio foret: nam pecuniæ creditæ bona, nõ corpus dixere obnoxium: quibus in usu erat, ut defunctorũ corpora unguentis delibuta, ac si uiui essent, creditori oppignerarent, & super his fœnerarentur, magno dedecore illorum, qui constituta die non reluissent. Post aliquot uerò tempora ab Atheniensibus cautum fuit, ut si litem pater non persoluisset, filius exoluere, & uinclis publicis interim detineri cogeretur: sicut de Cimone et aliis traditur. Apud Bœotios qui æs alienũ nõ dissoluit, in foro sedere cogitur: & circunstante plebe, in os & ora corbem accipere: qua nulla fuit ignominia maior. Indis uerò qui creditum moratur, à creditore reus agitur: mox præfixa die, si nõ soluit, manu trunca, et oculo effosso, morte afficitur. Apud Pisidas quoq; de abiurato deposito maximum erat iudiciũ, ut abiurãs facinus morte lueret. Nec minus seuere, quòd falsum testimonium dixisse conuictũ, de saxo lex deiici iubebat: quod ab Aegyptiis ductum facile crediderim, quibus omne periuriũ, & ueri ludificatio, diis abiuratis, morte luebatur: ꝙ deos unà atq; homines offendisset. Mox sub-

sequutus legibus, mitior pœna periurio data est, quarũ
" *uerba sunt: Periurij pœna diuina, exitiũ: humana, de-*
" *decus uiolati iurisiurãdi esto. Apud Indos uerò de periurio cõuictus, manuũ pedumq; digitis & extremis membris decurtabatur. Iudicem quoq; aut arbitrũ iure datum, conuictũ ob rem iudicandam pecuniam accipere, aut qui turpe iudicium nundinatur, nõ minore seueritate capite puniuit: cuius rei causa post aliquot secula M. Cinthius legem tulit ad populũ, qua causidicis munera ob patrocinia largiri uetuit: sæpiusq; lege repetita, postea Claudius iußit, ut sine patrono quisq; uitæ rationem redderet. Contrà uerò, in eum qui insigni contumelia quempiam affecisset, tam leuem mulctã dixit, ut illi qui summa turpitudine fœdatus erat, ultra uiginti quinq; æris mulctam conuicians non deberet, ut tantulo impendio summa iniuria lueretur. Verba legis*
" *sunt: Si quis alteri iniuriam faxit, uigintiquinq; æris*
" *pœna sunto: Siquis tamẽ occentauisset, aut carmen con*
" *didisset, quod infamiam faceret, flagitiumq; alteri, ca-*
" *pitale sit. Solon uerò seueriori disciplina coërcuit iniurias: nam pro conuicio popularẽ uoluit actionem dari, ita ut cuiuis agendi facultas foret. Cumq; masculorum progeniem ad parentũ bona, sine discrimine lex uocaret: illos qui per fœminini sexus neceßitudinẽ pariter sunt coniuncti, ita osos habuit, ut nec inter matrem & filiam ius succedendi daret. Et quum propter membrũ*
" *ruptum fractũmue talionem constituerit, his uerbis: Si*
" *quis membrũ rupit, in eum talio esto: illi qui alteri os fregit, quum ea corporis pars sanctior in homine sit, ob id admissum nimiũ tenuiter pœnã dixit, cùm propter oris dignitatem seueriori pœna uindicandũ foret. De-*

ceden-

cedentium quoq; uoluntates ita lex fouit, ut omne patrimonium & quicquid in bonis esset, testatori legare permiserit, nihil apud hæredẽ qui onus aditionis habet, ex defuncti substãtia remanente. Verba legis sunt: Vti legasset suæ rei quisq;, ita ius esto. Et pleraq; hoc genus quæ acerbißima, dura nimis & agrestia uisa sunt. Quod autem lex, si cliẽs morbo sontico impeditur, quo minus sisti ualeat, iubet diẽ iudicij esse diffusum: ex bono & æquo factum crediderim. Siquidem sequuti iurisconsulti legem XII. tabularũ interpretati, morbo impedito iudiciorum tempora dilabi uoluere. Sed cùm omnis illa decemuiralis seueritas, ac tristis et inhumana ratio tam lege Ebutia quàm alijs edictis, penitus inducta fuerint, sequuti postea iuris interpretes, miti & tractabili ratione easdem leges indefesso studio interpretati, abrogatis his quæ duriora, quæ uerò æquiora uidebantur sequuti, propositas controuersias uberius explicarunt: itaque effecerunt, ut graui perpenso iudicio, æquißima nobis iura sanctißimaque hodie tradantur.

Sacrum septimontium in quibus locis urbis fieret, quiue septem colles urbis sint, quaue in illis præcipuæ dignationis loca forent. Caput XI.

SEPTIMONTIVM festum agere Romanos, quod septimus Vrbi collis additus foret, apud autores legimus: quo tempore in septem locis sacrum fieri Varro significat, Palatio, Suburra, Velia, Fagutali, Cælio, Oppio & Cespio: quo die per urbem uehiculis ferri criminosum erat. qui Paganalia dictus, q̃ nõ populi, sed montanorũ et agrestiũ dies festus erat. Quod enim in Palatio sacrũ fiebat, Palatia, sicut in Viminali, Fagutal dictũ est. Sicut inter urbis colles Capitolinũ fuisse

præcipuum nemo dubitat, qui Saturnius ab Arcadibus, qui ea loca incolebāt, primo nūcupatus, portamq; illic excitati castelli Saturniam habuit, fanumque Saturni in Capitolij faucibus, quod ærarium populi Romani fuit: qui etiā Tarpeius à Vestali oppressa armis, postea Capitolinus ex hominis capite inuento, dū templi fundamenta effodiūt, denominatus est: in quo præter Iouis optimi max. templū, Iunonis Reginæ & Mineruæ ædes fuere. Tria enim sacella paruo distincta spatio uisebātur, medium Iouis Tonantis, ad dextram Mineruæ, ad sinistrā Iunonis. Quod quidem Iouis templum semper Sabinis patuisse traditum est, ex fœdere, quod inter Romulum & Tatium ictum fuit. Iuxta quod sacri anseres, qui peruigiles excubitores erant, affluenti cibo pascebantur. In eoque fœdera cum Carthaginiensibus icta & innouata, & cum Attalo Pergami rege, æneis tabulis, pactionesque & priuilegia, senatusconsulta, plebiscita, & immunitates, usque ab exordio urbis cum exteris gentibus inita seruabātur: quæ non modo in tabulis, sed in clypeis quoque quandoque scripta fuere. Siquidem fœdus Gabiorum cum Romanis, in corio bouis rotūdo instar clypei descriptū uisebatur. Fidei quoque & Termini templa iuxta erant: Martis uerò & Iunonis Monetæ in arce, cuius solum domus M. Manlij Capitolini perniciosi ciuis fuisse traditur: qui nouarum rerum cupiens, regnum appetere aggressus est, in quem fuit iusta animaduersione uindicatum. Quæ quidem arx Capitolio adhæsit, excubijs ualloque circundata, in qua situm erat Iouis simulachrum ab ortu urbis, è cupresso. Mentis quoq; & Veneris Ericynæ, atq; Opis & Iuuētutis ædiculæ inibi

fuere:

fuere: atque omnia deorum simulachra in Capitolio fuisse produntur: inter quæ ara Iouis Pistoris & Veneris Caluæ, quam sub tecto nominare religio non sinebat: ibique atrium publicum & curiam Calabram, quæ casæ Romuli proxima fuit, ubi minor pontifex festos enunciabat dies: Aedemque Tonantis Iouis ab Augusto, nouamque aliam Custodi Ioui conditam à Domitiano, autores memorant. Quæ curia & Romuli casa in memoriam uetustatis, è culmo fuit & stramentis, quo mos ueterum & humilis ille cultus notaretur: sicut Areopagus Athenis ad antiquitatis exemplar, luto & palea tegebatur. Hunc mōtem auspicato conditum, post incensam à Gallis urbem, quasi propugnaculum imperij, saxo quadrato cinctum fuisse memorant, quem Horatius Puluillus unà cum templo dedicauit. Interiecto deinde quadringētorum & quindecim annorum spatio, incendio absumptum Sylla restituit. Mox magnificis operibus & imaginibus magni sumptus exornatus mons fuit, præcipue Iouis & Apollinis statua cubitorum triginta à Lucullo ex Apollonia Ponti urbe translata, quem deinde restitutum Quintus Catulus dedicauit: quod unum suæ felicitati defuisse Sylla testatus fuit. Sed quum rursus in Vitellij seditione, dißidentibus prætorianis à plebe, ciuili rabie esset euersus, Vespasianus illum denuo restituere aggressus, non perfecit, morte præuentus: demum Domitianus in imperio restitutum consecrauit. Sed præter hoc fuit aliud Capitoliū Capuæ arx munitißima, aliud Beneuenti: sicut apud Carthaginienses Byrsa opus inuictum late prospectans, Aesculapio (ut ferunt) dicatū, quod erat Carthagini instar Capitolij. Et apud

Argos arces duæ, ex quibus Larissa egregiè munita. Et Corinthi Acrocorinthus munitißimus uertex, qui urbi imminet: atque Athenis Munychia & Cecropia, cui Πόλις nomen, locus natura magis quam opere septus: nam Pelasgicum (quæ Athenarum pars editior erat) incolere oraculo moniti uetabantur. Susis autem Mnemonium, in Samo Cyathis & Amastris, iuxta Paphlagoniam Sesamis pro arce fuit & munimento. Apud Heduos Bibracte, Brutiorum Triuertex, Syracusis Acradina, Messenæ autem Ithome. Quam Acrocorinthum Philippus si haberet, utroque cornu bouem tenere Demetrius dictauit: sicut Græciæ compedes, Corinthum, Chalcidem & Demetriadem, idem Philippus appellauit. Arx uerò Thebana, Cadmæa dicebatur: Aegypti regum Memphis, Babyloniis Ptera, Hierosolymis Mesade, Maßiliēsibus Ephesium. Palatinus uero mons Capitolio proximus, quin Arcades habeat autores, nemo dubitat: quem à Palătia urbe Arcadiæ dictum autumant, ipsúmque Aborigenes, & Reate profectos tenuisse: aut à balatu pecorum seu Pale pastorum dea, uel à Palatia Latini uxore, siue ab Hyperborea Palantis filia, uel quòd ibi Pallas defunctus sit, nomen sortitum uolunt. Constatque prima fundamenta urbis ibi iacta, Romamque quadratam Romulum fundasse: Palatinumque, ne opportunus iniuriæ foret, muniuisse. Postea ædem Victoriæ, & templum Apollinis & Musarum, quod magna mole construxit, cum bibliotheca græca latinaque Augustum addidisse: ibique sacellum deæ Viriplacæ, ad quod uir & uxor dißidentes conuenire, & in gratiam æquißimis animis redire assuerant: ac Febris fanum, ædemque

matris-

matris Magnæ, quæ Berecynthia dicta est, ac templum Lunæ Noctilucæ, delubrumque Iunonis Sospitæ, haud longe post extructa fuisse. Etiam lucus Vestæ à Palatij radice, ad Nouã usque uiam deuexus fuit: & Lupercal, ubi Romulus & Remus aliti ferũtur & educati. Regionemque Palatij ad capita bubala multos inibi nominasse, ubi postea sacrarium fuit. Huicque regioni Germalia, ac Sacriportum, & domũ Scauri spectare, quam Clodius mercatus fuerat, & ad Sacram usque uiam portendi Varro significat. Ibi quoque præclara domus Cn. Octauij, qui ex ea familia consul fuit primus: Craßique oratoris, Q. Catuli, atq; C. Aquilij, & Lepidi. Tẽplum quoque Iouis Statoris in Palatij radice constructum à Romulo, quo tẽpore inter Romanos & Sabinos pugnatum est, multi asseuerant. Ibique Ciceronis domus, quæ iussu Clodij demolita, in porticum Libertatis trãslata fuit, fuisse fertur: cui postea & Valerio Maximo ædes impensa publica ædificatas ferũt: ac Vitrubij Vacci, qui autor defectionis fuerat: quas dirutas unà cum bonis Semoni Sango consecratas, T. Liuius autor est. De Auentino autem, quòd ibi rex Albanorum seu Aboriginum Auentinus, prælio fusus & sepultus, monti nomen dederit: uel ab aduentu, quòd commune omnium Latinorum Dianæ templum ibi erat, ad quod finitimi frequentes uentitabant: siue ab aduectu, quòd olim paludibus disclusus mons erat, ratibusque aduecti illuc commeabant: an ab Auente amne Sabinorum, qui loca tenuere (ut Varro significat) dictus sit, incerta opinio est. Qui quidem collis modice altus, duodecim ferè stadiorum ambitu esse ferebatur. In quo præter Dianæ tem-

plum, ubi boum cornua suspendebant, Lauretum atque Iunonis Reginæ, et Mineruæ templa fuere. Ibíque ædes Bonæ deæ, & Libertatis, quam ex mulctatitia pecunia Gracchus faciendam locauit: Forumq́ue Pistorium, & scalæ Gemoniæ, ex quibus damnati dabantur præcipites: araq́ue Ioui Elicio, ad eliciendos fulgurum monitus, à Tullo Hostilio dicata: ac ædes Lunæ, Remoniumq́ue, quem locum Remus ad inaugurandum templa cepit: & Armilustrum, ubi Tatius Romulo consors regni, sepultus erat: atque ara Veneris Myrteæ, quam Murtiam uocant, fuisse traduntur. Illud plane constat, primos Latinos, capta urbe Politorio ab Anço Martio, Auentinum incoluisse. Procedente mox tempore, cautum fuisse, ut in Saturnalibus ad illum frequentes Romani commearent. Quodq́ue ex septem urbis collibus, quum cæteri intra pomœrium sint, solus ab urbe disclusus, intra mœnia longo tempore admissus non fuit: siue quòd plebs eò secessisset, siue quòd Remo auspicâte, illic aues non addixissent, uelut ominosum, extra pomœrium fuisse. Cœlius uero à Cœlio Iubenno Hetrusco, qui cum non parua manu Romulo contra Latinos ducenti suppetias tulit, quòd ibi locum & sedem habuere, dictus cognominatusq́ue est: cui quondam Querculano nomen, quod multiplici quercu septus muniretur. Quum uerò Tullus Hostilius, Alba diruta, Albanos Romam traduxisset, Cœlium urbi addidit: quóque frequentius incoleretur, ibi sumpsit regiam, ex quo ad plana urbis leni cliuo, & prope æquus descensus erat. In eo templum diui Claudij à Nerone demolitum, postea à Vespasiano instauratum, magna mole constructum erat: ibique

Ma-

Mamurtæ domus, & Tetricorum ædes, Fauni, Veneris & Cupidinis tẽpla fuere, & Carnæ deæ sacellum, quæ uitalia fouere dicebatur: campusque Martialis: in quo si quando Tyberis superfusus campum Martium inundaret, Equitia fiebant. In eo quoque duo aquæductus, alter Claudij in Palatiũ, Caracallæ alter in Capitolium hodie uisuntur. Constat enim, Romæ aquarum multiplices ductus fuisse temporibus uarijs: nam præter Appiam, Cæruleam & Curtiam, fuit Anio uetus, Martia, Tepula, Iulia, Virgo, Alsietina quæ Augusta, Claudia & Anio nouus: quæ in urbem influunt: inter quas Martia præcipuo nitore fluit, ex Fucino lacu defluens, quam P. & Quintius Martij Romam primi deduxere. Cærulea uerò & Curtia, à C. Cæsare & Claudio magno impẽdio, & substructionibus maximis, à quadragesimo lapide ad urbem ductæ fuere. Inter quas Claudia ex Cœlio monte in Auentinum perenni manabat fonte: cuius aquæductus duos Caligula innouauit, qui ex fontibus Cæruleo & Curtio deducti, pro eo quòd illos Claudius nouo lapideo opere absoluisset, Claudiæ dictæ sunt aquæ. Alter uero Anio nouus, in plurimos & uberes lacus diuisus fuit. Reliquæ à conditoribus, aut à locis denominantur, quarum hodie ductus sumptuosissimi operis licet inspicere partim extantes, partim collapsos & deformatos. Hunc montem (autore Tranquillo) quum multæ insulæ in eo deflagrassent, Tyberius Cæsar, precio exhibito, restituit: quem propterea Augustum ex suo nomine nũcupauit. Exquilias autem Seruius Tullius auxit: & ut loco dignitas foret, regiam ibi sumpsit: quas quòd excultæ ab eo potissimè fuerint, Exqui

lias nuncupauit: tametsi ab excubijs regijs dictas nonnulli credant: antea enim quòd sexticeps erat, Cespius nomen tulit. Hic ex urbis collibus solus duplici iugo & aggere munitur, quum reliqui singulis cõtenti sint: ex quibus alter Cespius nuncupatur, alter Oppius: qui & lacum Fagulatem, hortos Mecœnatis & Larium, & Querculanum, sacellumque & lucum Martis unà complexus est: Malæ quoque Fortunæ & Iunonis Lucinæ templa, cuius festa dies calendis Martijs colebatur à matronis, quòd parturientibus opem ferret, & lucem daret. Extra uerò Exquilias locus fuit, cui Puticolæ nomen, ubi puteos, in quos defunctorum publicè cadauera in subiectam foueam mittebantur, fuisse proditum est, exemplo Themistoclis, qui Melitæ templum iuxta domum constituit, in quo damnatorum corpora cum uestibus & laqueis condebantur. QVIRINALIS quoque & Viminalis, quin inter septem numerentur, nulla controuersia est: sed Quirinalis à Quirini fano, qui ibi colebatur: siue quòd à Curibus profecti loca tenuerunt, nuncupatur, qui Agonius, & porta quæ illuc ferebat, Agonensis, quæ etiam Collina dicta. Cumque in Quirinali diuersi aggeres forent, singuli sua nomina sortiti fuere: nanque ex his uni Tricepsos ad ædem Quirini, contra quam sacellum Semonis Sangi uisebatur: alteri Salutari, ob Salutis ædem: tertio Mutiali, ad ædem dei Diffidij, nomen erat, ut Varro inquit. In eo quoq; Numa Pompilius domum habuit, quæ ad Augusti tempora mansit incolumis: ubi & Primogeniæ Fortunæ templum, quæ publica dicta est, ac Fidij Sabini dei, Salutis & Floræ, templa fuere. Habuitque circum multa memo-

ria dignum, & uallem Quirinalem (ubi Pōponij Attici domus, cui Tamphilianæ nomen) aliasque domos clarißimas. Viminalis uero uel ab ara Iouis Viminei, uel quod ibi uiminum sylua esset, denominatus fertur: ubi campus Viminalis, lucus Petelinus, & templum Iunonis Lucinæ. Qui quidem colles à Seruio Tullio, post censum perfectum, urbi additi sunt. Hic enim, adiecto Exquilino & Viminali, quod intermedij spatij est, stadiorum sex, è Collina porta ad Exquilinam, turribus muniuit & muro sepsit, ne quando excursiones illinc fierēt, & hostium præsidium foret: in cuius medio porta Viminalis nomen habet. Habuitque hortos Salustianos, qui præter amœnitatem, profusißimi sumptus erant. Post aliquot uero tempora ædibus pulcherrimis magnæ molis ornatus mons fuit. Inter quas conspicuæ magnitudinis M. Craßi domus: nec minore sumptu C. Aquilij equitis iuris scientißimi, qui primus de dolo malo inuenit formulas, cuius pleraque extant egregiè constituta: necnon Q. Catuli instructas, aliásque Romanorum ciuium ædes cospicuas, in eodem colle annotauere annales.

Qui flamines primi Romæ fuerint, quódue flaminis officium, quibúsue essent ceremonijs addicti.

Caput XII.

NVMA Pompilius summus religionum cultor, inter cætera inuēta & constituta, flaminem Iouis aßiduum sacerdotem legisse fertur, qui re & æstimatione magna fuit: eumque insigni ueste, toga prætexta, & curuli sella, ac lictore adornasse, duosque illi flamines adsciuisse, unum Marti, Quirino alterum, genere famaque longè principes: quibus sacra facien-

di & uictimas immolandi datum munus erat. Post aliquot uero tempestates, aucta ciuitate, quum augeri sacerdotia oporteret, quindecim flamines constituti fuere, qui omnes à dijs, quibus sacra faciebant, cognomenta sortiti sunt: quorum primus Dialis, ultimus Pomonalis: Pomona enim pomorum dea est. Martialis uero, Viminalis, Quirinalis, Vulcanalis, Carmentalis, Falacer & Palatualis, ac Peciri flamen, Martiani sodalis, & reliqui deinceps post Dialem fuere. Dialis enim, quod Iouis sacerdos foret: Furinalis à Furida, cuius etiam feriæ Furinales: Falacer à Falacre pomorum deo: Palatualis uero, quia illi deæ in cuius tutela Palatium erat, sacra faciebat, nomina cepere: post quos nonnullis ex Cæsaribus in deos relatis, post funera flamines tributi ex Cæsarum nominibus, quorum sacris præerant, denominantur: ut Martianus, Heluianus, Antoninianus, & reliqui. Erátque curiales flamines, maiores: plebis uero, minores. nam præter præscriptos, quum iu sua quisque curia publica sacra facerent, singulisque curijs sui ministri essent, à quibus sacra populo dabantur: hi nimirum curiales flamines, eo quòd curijs præeßēt, dicti sunt: singulis enim curijs bini præpositi erant sacerdotes, honesti ordinis, moribus & uirtute præstantes, quorum nemo citra quinquagesimum annum inferior ætate fuit: qui nisi à collegio nominarentur, ad flaminiũ admitti non poterant. Quippe sacerdotes, nisi quos dignißimos putabant, ad collegium nullos admisere: admißique inaugurabantur: quo die auguribus, pōtificibus, regi sacrorum & Vestalibus uirginibus, cœnas opiparas magnificè apparabant, quæ adijciales seu adipales dictæ. Nonnunquam

quam uero pontificem maximum flaminem creauisse exemplis relatum est: siquidem Cn. Valerius Flaccus à Publio Licinio pōtifice maximo Dialis flamen creatus, sacerdotium gessit magnificè: qui quum fuisset uita & moribus inquinatissimus, & parum secunda fama, postea summa religione & continentia flaminio præfuit, magnoque honore & pudore spectatissimus euasit. Sæpe tamen à dictatore flaminem proditum, plerunque à populo uel principe, comperimus. Qui tametsi proditus esset, non tamen sacerdotium gerebat, quin à pontificibus prius esset in collegium cooptatus. Qui quidem, quòd pileum gestaret, in quo uirgula oleaginea modicum lanæ habens in summo, instar fungi inerat, flamines quasi filamines dicti sunt: quem quum per æstum ferre nō possent, dempto pileo, caput ligabant filo, quòd nudo capite incedere fas non erat. Solus tamen inter reliquos flamines, Dialis albo galero insignis est: quem nisi ex ouis albæ tergore Ioui immolatæ fieri non decebat, ut eo insigni à reliquis cōspicuus foret. Festo tamen die flamen & si æstu laboraret, filo dempto, pileum sumebat: tunc enim filo ligasse caput, non satis erat. Quippe celebri die flaminem sine pileo esse non conuenit. Est tamen obseruatum inter flamines, Dialem assidue pileum lanamque gestare, quum reliquis flaminibus, tunc quum sacrum faciunt, & festa ac religiosa die cum pileo esse deceat. Si tamen mortem oppetere Dialem forte contingeret, tunc quum agit animam, cum pileo esse minime conuenit: deposito enim pileo decumbere, & animam efflare oportebat. Aliter apud Aegyptios: nam sacrarum literarum scriptores, qui loco flaminis sunt, puni-

ceum filum pro insigni capitis, non pileum deferunt. Horum ergo, in sacrificijs deorum, non minimum ius potestasque fuit: nam quæ sacra dijs darentur & quæ uictimæ cæderentur, & quando exta offerrentur, & an perfecto sacrificio litatum foret, enunciare debebant: tum sacrorum cura & ceremoniarum ad eos spectauit & pertinuit. Quod sacerdotium non sicut auguris, perpetuum erat: siquidem si sacra non rite fecisset, aut neglectæ religionis flamen argui posset, seu aliquid aduersus constitutum faceret, flaminio abire oportebat: Sulpitius enim flamen, quòd inter sacrificandum apex prolapsus fuisset, sacerdotio deiectus fuit. C. etiam Claudius & Cornelius Cethegus, quòd exta uictimæ perperam dederat, abire flaminio necessum habuit. Cumq; flamen sacra dijs dare & hostiam immolare uult, flamineum puerum aut puellam iuxtà habebat, qui parati intentique ministerio, & sacrificanti præsto forent: quæque exequenda, quæ patrij moris & ritus erant, sacris ministrarent: quos non nisi ingenuos, patrimos & matrimos esse decebat. Cui ad sacra eūti, præco præcimitator dictus, præire & præmonere solebat populo, ut dum sacra fiunt, ab opere cessarent: qui si contumacius parent, pignoribus & mulcta plectebātur: neque enim flaminem aut regem sacrorum religiosis diebus aut feriatis opus facientem uidere fas erat. Quin etiam dum operatur sacris, eo corporis ornatu erat, ut fibulis æneis accinctus, uictimas cæderet, & dijs libaret. Ipsius que uxorem, cui Flaminicæ nomē, quoties tonitrua audisset, feriari necessum erat. Cui hoc est muneris loco datū, ut à uiro diuertere non liceret: nanq; ipse unius uir uxoris, & Flaminica

minica uiri unius uxor eligebatur: sicut Aegyptij ad Tauri sacra semel maritũ aßũpsere. Cumq; ob sacerdotij dignitatem, in senatũ ueniẽdi & sentẽtiam dicẽdi, ãtea flamini ius fuerit, idq; post tẽporũ curricula eorũ desidia obliteratũ esset, L. Flaccus flamẽ rem lõge intermissam reuocauit, eiq; et reliquis flaminibus, ut ueteri iure usurpato, in senatũ ingredi, & publico cõcilio interesse, togamq; prætextã, & amplißimi ordinis ornamẽta habere liceret, senatusconsulto datũ est: tametsi carbasum flaminis indumentũ propriũ fuisse dicãt. Ex eo enim, quoties frequẽs senatus haberetur, flamini haud secus q̃ senatori in curiã ueniẽdi, cõsultãdi, suffragãdi, cẽsendiq; potestas data fuit. Et tametsi flamines sacerdotio addicti essent, non tamẽ à belli muneribus erãt immunes, sæpiusque res à patribus tentata & in utrãq; partẽ sermonibus agitata fuit: desuperq; lex lata fuisset, ut tã flamines q̃ reliqui sacerdotes militiæ munere uacarẽt, nisi Gallorũ imminẽte tumultu, quũ respub. milite egeret, à militia minime auocandos decreuissent. Sæpe tamen flamines, ne ad bellũ irẽt, religione inhibitos ferũt: quippe Cæcilius Metellus pontifex max. Aul. Posthumiũ cõsulẽ, quoniã flamẽ Martialis erat, ne ad bellũ ꝓficisceretur, néue stipẽdia faceret, inhibuit: aliosq; uetitos fuisse constat, ne cura belli & rei militaris ꝓcuratio, illos à sacris auocaret. Nonnũquã uero Dialẽ flaminẽ extra Italiã sortitũ prouinciã inuenimus, asserẽtẽ, nullas religiones Diali, Martiali, & Quirinali ꝓuincias sortiri uetuisse. Augustus tamen Octauius annuam absentiã, & ꝓuinciarũ administrationẽ Diali concedi uetuit, ne à cura sacrorũ nimiũ diu abesset. Qui quidẽ sicut inter flamines honore

præcipuus, sic maximis ceremonijs astrictus erat: quippe soli flamini in primis iurare non licebat, nefas æstimātes, cui deorū sacra & ceremoniæ credita sunt, ipsi uerbo asserenti fidem non habere: cui hoc munus impēdebat, ut singulis idibus, quas feriatas habebat, bouem Ioui immolaret: utq; ad flaminiū assumptus, è patrio iure immunis cōfestim sui potēs fiat. Eidemque sub diuo ungi, uel sine interula esse, aut equo uehi, noctémue unam ab urbe abesse non licebat. Si tamen aduersa ualetudo Dialem inceßisset, pōtificis maximi arbitrio, ultra binoctium abesse poterat, dum ne diebus publici sacrificij, nec sæpius quam bis eodem anno procul fiat. Dialemque, coniuge defuncta, flaminio abire oportebat, quia sine cōiuge esse, aut iterum coniugio copulari non decebat: nanque bis nupti, sacerdotio pellūtur. Quod ab Aegyptijs æquè seruatum est, ut semel tantum sacerdoti nubere fas sit, quum reliqui pro uoluntate & facultatibus plures capiant. Frumentum quoque, farinam & carnem crudam, canem, capram uel equum tangere uetabatur. Hederam Dialis si attigisset, uel annulum cum gemma, aut nodum habuisset, piaculum admitti putabatur: fabam tāgere aut nominare, uel funebres tibias audire, Diali flamini non licet: neque enim feralia attrectare fas erat. Capillum si tonderet, nisi æneis cultris, uelut turpißimo facinore tenebatur. Quod à Sabinis sumptum crediderim, quibus æneo cultro sacerdotes capillum tondere præcipitur. Ignem ex Dialis flaminis domo efferri, nisi sacrorum causa, aut procinctam classem uidere, paratasque ad bellum copias, piaculare est. Mortuóque pecudis corio flamini calceos fieri, nefandum: cui-

uis

uis sacerdoti ab urbe tribus abesse noctibus non licet: aliisque ceremoniis Dialis astrictus erat, quibus à uilioribus sacerdotibus reliquisq; flaminibus cultu & ornatu longe sanctior erat atq; conspectior. Aegyptiis uero diu seruatus inoleuit mos, ut sacerdoti nec fabam serere aut comesse, neque aspicere liceret: quibus erat constitutum, lege apud Memphim lata, ut Isidis sacerdotes semper deraso sint capite: utque tertia quaque die corpus eradant & frigida abluāt, ter die, noctu bis: piscibus quoque etiam tactu abstineant, nedum esu: uestemque lineam, calceos papyraceos gerāt: ouillis, nec suillis carnibus uescantur: sal cibis non adhibeant, uino abstineant, aut si bibere libet, perparco utantur: mare detestentur & nautas, à quibus institutum est, Apidi potum dare ex peculiari puteo, non ex Nili aqua. Apud Græcos uero flaminibus, stephanophoris nomē fuit, quibus ferre coronam & comam promissam, proprium erat: qui etiam arma sumere, aut Phocensium agros inuadere lege uetabantur. Poliadis quoque Mineruæ flamini hoc dabatur præcipuum, ut caseum recentem tangere perpetua lege uetaretur: Phœbi uero, aureum sceptrum coronis & uittis redimitum ferre. Flamini autem Ephesiæ Dianæ, qui eunuchus erat, Megabizo nomen fuit: Cereris uero Eumolpidi. Apud Hebræos Essei summi sacerdotes loco flaminis erant, qui uino, coniugio & carnibus abstinent, & duriori cubili degūt. Sed præter Dialis præscriptas ceremonias, aliæ fuerunt uxori flaminis præstitutæ, quas perpetua lege seruare tenebatur, quum ex Romuli cōstituto sacerdotū uxores cum uiris consecrentur, præscriptisque ceremoniis teneantur: nanque

Flaminica quũ ad Argeos uadit, neq; comere caput, neque capillũ pectere debet: quotiesq; tonitrua audisset, feriata erat: cui mense Iunio, nisi post idus, nec ungues secare, nec capillũ comere, neq; uirũ tãgere permissum: cuius unguiũ & capilli præsegmina subtus arborẽ filicem terra operiri necessum erat. Illi quoq; fabis uesci, aut gradus supra tres ascendere, minime licet: solaque Dialis uxor sacrorum causa sub uiri potestate & iure est. Fuitque amictus Flaminicæ purpureus quadratus fimbriatus, cui nomẽ ricæ, quo uelut palliolo utebatur. Pleriq; flãmeum uestẽ Flaminicæ propriũ duxere, cui cœlũ fulmineum color, & tutulũ capitis ornatus, cui inerat uitta purpurea, quæ crinibus annectitur. Hoc quoq; non in postremis fuerit, ꝙ si quis nocẽs ad flaminem accederet, illo die ab omni pœna criminis tutus erat: qui si uinclis nexus foret, eisdẽ solutus laxabatur. Ac licet sacerdoti, ut rebus diuinis impensius uacaret, néue à sacris cultuq; & religione deorũ, aliarum rerum cura seiũgeret, magistratus gerere non liceret: tamen & flaminem honores gessisse, & cõsulatum unà & flaminiũ administrasse, ac tam rebus diuinis quam humanis præfuisse, atque utriusque honoris ornamenta gestasse, apud multos tradita memoria est.

In quot cohortes, manipulos, centurias, decuriasq; phalanx diuidatur, & quæ illius descriptio fuerit. Caput XIII.

QVOD legio quondam apud Romanos fuit, id phalãgem Græcis, Macedonibus & Dardanis, exterisq; nationibus ualuisse, monumẽtis proditum est: Ea enim in libero cãpo, & si quãdo expatiari licuit, magno usui fuit. Cùm uero arctis faucibus & præruptis saxis, aut inter uiarum angusta premitur, non est ea

uis

nis potestasq;: quippe Macedonica phalāx immobilis, semper ex stabili peditum agmine, nec partiri, nec diuidi facilis erat: quod in Romana legione longe secus: quotiesq; coniunctos seruat ordines, & suis turmis ita fertur instructa, ut cōtinēti agmine uir uiro, armis arma cōiuncta forēt, magno præsidio munita, ad uictoriam maxima momenta fecit: Sicut Orthia phalanx, quæ in cornua procedit, & in profunditatem, ita instruebatur, ut nec à tergo aßiliri, nec à frōte occursari, neque à lateribus præ magnitudine circunueniri posset: quod etiam Macedonicæ phalangi erat proprium, prælōgas hastas ante clypeos obijcece, ita ut nisi in libero cāpo eius nullus usus foret. Si uero laxatis ordinibus semel esset dissoluta, robore simul atque ordine dißipato, omnis uis uirtusque eius pūcto tēporis dissol uuntur. Hāc, qui de instruēdis aciebus memoriam reliquēre, quiq; in ea describenda multū studij & operæ contriuere, ex nouem armatorum millibus: alij ex uigintiquinque millibus, ut Syri: Persæ ex quadraginta millibus definiere. Cuius exemplo Perseus, aduersus Aemylium Paulū ex quadraginta millibus phalāgem instruxit: Alexander Romanus imperator ex triginta millibus. Macedones uerò ex sedecim millibus, trecentis octogintaquatuor militibus cōstare dixerunt, quos phalangitas uocant: sicut à Philippo primum, mox ab Alexandro descripta fuit: qua quidem externi duces, uelut firmißimo robore, usi fuere: nam tanti momenti fuit, ut incredibile dictu sit, quàm parua manu quantas copias fuderit: Sequutis inde tempestatibus, Græcorum duces diuersas turmas legionesque descripsere, inter quas Macedonum robur Sariphorus

magni æstimatur, quo uelut firmißimo munimento in posterum usi sunt. Lacedæmonij raras instruxere phalanges. Germani dẽsatis agminibus, scutis capita contecti, obiectis parmis, phalangem ita composuerunt, ut ad irrumpendum magna momenta faceret. Ea uero phalãx ita descripta erat, ut in minimas partes diuidi, rursus momento temporis in unum colligi posset: quóque distinctior esset, singulæ ipsius partes propria sortitæ sunt nomina. Siquidem hæc phalanx quadruplaris, in singulas duplares diuiditur, quibus cornua nomen indidere: quarum singulæ octo millia centum nonagintaduos milites habent, decurias uero quingentas duodecim. Hanc postea duplarem in duas simplares iterum partiti fuere, quarum singulas ex hominibus quatuor millibus octogintasex effecerunt. Item simplaris ista in duas rursus diuiditur partes, quibus nomen Meros, quæ hominum duorum millium quadragintatrium describitur, quarum quælibet ex centum uigintiocto decurijs constat. Rursus Meros cohortem milliariam facit: ea autem est hominum mille uigintiquatuor, hoc est, centuriarum sexagintaquatuor, cuius præfectus maior tribunus appellatur. Ista deinde milliaria in duas quingentarias, quarum singulæ homines quingentos duodecim, centurias trigintaduas habent, eiusque ductor tribunus minor: eandemq; quingentariam in duos manipulos partiti sunt. Singuli uero manipuli homines recipiunt ducentos quinquagintasex, decurias uero sedecim, cui ductor manipularius præerat, quam & Senagiã uocant. Rursus manipulum duas centurias facere uolũt, quarũ quælibet milites cẽtum uigintiocto, hoc est, octo

decurias capit. Nam duplicata centuria manipulũ facit, cuius præfectus centurio ordinarius uocatur. Simplex uerò centuria duas quadruplares decurias facit, quarum singulæ hominũ sexagintaquatuor: quæ quadruplaris in duas duplares diuiditur, quarum ex trigintaduobus militibus fiunt singulæ: duplarisq́ue decuria in simplarem, quæ ex sedecim militibus scribi diciq́ue consueuit. Hæc enim totius phalãgis Macedonicæ, quam ex sedecim millibus trecentis octogintaquatuor militibus ueteres effecerunt, percommoda descriptio fuit. In qua duo sunt cornua, duplaresq́ue phalanges duæ, simplares quatuor, partes octo, cohortes milliariæ sedecim, quingentariæ trigintaduæ, manipuli sexagintaquatuor, centuriæ centum uigintiocto, decuriæ quadruplares ducẽtæ quinquagintasex, duplares sexcẽtæ duodecim, simplares mille uigintiquatuor. Ex his ergo effici cogiq; potest, quid phalãx, quid cohors, manipulus, centuria, decuriáue sit: quantumq́ue militum in disponendis aciebus externa descriptione unaquæque capere assueuit. Qua quidẽ phalange Romanos duces contra exteras gentes aliquando usos comperimus, illamq́ue non uno militũ numero descripsisse: nam contra Mithridatem & Archelaum Sylla: & Romani plerique duces contra exteros, phalãge usi sunt. Postea uerò manipulatim struere aciem cœpere, illámque in plures ordines, turmas, decurias centuriasq́ue, atque ordines diuisere. Galli uerò & Celtiberi, atque exteræ nationes pleræque, non phalangem, sed cateruas habuere, hominum denûm, aliquando senûm millium. Sed quod est de cohorte milliaria dictũ uel quingentaria, licet animaduertere, illã dißimili modo Græ-

cos uariasse, qui pro tempore & locis, & prout quisq; commodum putauit, cohortes non una facie descripsere: siquidē Polybius ex nonaginta hominibus cohortem fecit, Callisthenes ex septingētis, Ephorus ex quingentis, Gorgias ex quadringentis lectis uiris, quam sacram nuncupauit. Samnites quadragenariā fecere cohortem, quæ Linteata dicta. Camertes sexcentorum hominum cohortem Romanis aliquando misere ex fœdere. Nestor uerò apud Homerum, per singulas tribus cohortes disposuit, ut in conflictu præliorum alter alteri opem ferret, & inuicem se iuuarent. Fuitque miræ obseruationis apud Græcos, ut prima cohors tanquam firmißimū robur ex quadringentis militibus fiat: à Romanis uerò præter milliariam & quingentariam, etiam ex ducentis militibus primum Syllæ temporibus cohortem descriptam fuisse, apud multos nota memoria est.

Res sacræ, religiosæ & sanctæ quæ censerentur apud ueteres, quibusq; sacrum aut sanctum facere licuit.
Caput XIIII.

RES sacras, religiosas & sanctás, in nullius semper bonis fuisse, ueteri lege seruatum est: erant enim sacra diuino cultui mancipata. Ait enim Trebatius: „ Quicquid deorum ergô habetur, sacrum est, siue ædes, siue „ ara, uel signum, locus, aut pecunia: siue quicquid aliud „ more institutoque ciuitatis ritè dijs consecratum foret. Ea uerò consecratio uel à consule aut imperatore accenso foculo fit, cum tibicine, uerbis priscis & solennibus, præeūte uerò pōtifice maximo præfante carmen, capite uelato, & concione aduocata, ac iussu populi. iniussu enim populi, iuxta diuinas traditiones, consecrari

crari ædem,terram,agrũ,aut ſanciri,nihil poterat.Poſtea latum ad populum fuit, plebsq́; ſciuit,ut in templi conſecratione araúe,etiã iuſſus ſenatus tribunorumq́; plebis maioris partis intereſſet:in quo illud ſeruatũ eſt, ne una cella duobus dijs dicetur. Demũ lege Papyria non modo templa & aras,ſed ne priuatas quidẽ ædes, ſine iuſſu populi,conſecrare, aut ſempiterna religione obligare licuit:nam quod priuatus religionis ergô ſacrauit,ſacrum non eſſe conſentiunt omnes.Fuitq́; Platonis ſententia,ut deorum delubra nemo priuatus conſtituat,ſatis arbitratus ad immolandũ publica templa patere.Funeſtamq́; familiam,aut hominẽ funere pollutum,templum arámue dedicare:aut à lugentibus ſacrificari,uel aliquid conſecrari,uetabatur: nanque in luctu dijs ſupplicare,non ſacrificare licebat,quum ſine gemitu aut morſu animi ſacris intereſſe deceat. Propterea in ſacrificijs anniuerſarijs,& ædis dedicatione, publicum luctũ minui perpetua lege cauebatur. Tum ſi quando exitiali bello & terribili ſtrage dimicatum foret,ne propter luctus acerbitatem & inteſtinum urbis malum ſacra Cereris intermitterẽtur,lugendi tempus ad certam fuit diem præfinitum:quod etiam Græcis in uſu erat,ut in annua Cereris celebritate,funeſtos intereſſe aut uota exoluere,uetaretur.Tẽpli uerò conſecratio fiebat,ut qui templũ ædémue dedicaturus erat,poſtẽ tenens,accenſo foculo & aduocato numine, cui templũ ædéſue ſacrantur,ſe ex profano uſu & humano iure,templum,cellam,menſas,arulas,quæque eò pertinent,eximere, eaq́ue conceptis uerbis ipſi numini (nominat numẽ)diuina humanaq́; oĩa conſecrare dicarcq́; affirmet, Sabina herba ad ſacrũ adhibita, ſine

qua templum ædémue, fana aut sacella, minime dicari putarũt posse. Fuitque cõstitutum, ut in dedicanda ara uel simulachro, postem teneri nõ oporteret, in æde uerò necessum foret: in quo est animaduersum, si parũ rectè tabernaculum captũ esset, crimẽ spretæ religionis admitti. Atheniẽsibus uerò in ara consecranda, uel statua dedicanda, mulieres in ueste uersicolori ollas leguminum circumferunt, illasque, gratias agẽtes, erectoribus diuidunt. Notatumque & illud, consecrationis uerba ritè concipi oportere, ne syllaba uel uerbo cadãt: quare Metellum pontificem ædem dedicaturum, quũ balbus esset, multum laborasse ferunt, ut uerbum opiferæ ritè exprimere, & sine offensione posset: sicut Demosthenes linguæ impedimẽto offensus, adeò blæsus erat, ut in exprimendo ρ literam, multum laborasse dicant, pro qua λ ꝓferebat. Vtq; in consecratione ædis, si quando luctu publico populus teneretur, dimißis sagis, candidas uestes induant. Cumque omnia sacra tanquam dijs debita, uiolari nefas foret: hominem tamen sacrũ & deo deuotũ morte afficere, nefas nõ putarunt, tanquam illius anima dijs deuota, amplius humani commercij nõ sit. Religiosum uerò locum eum facere dicũt, qui defunctũ cadauer aut cineres in locũ suum defert, quiue mortuum in prædio locóue suo humo tegit: locus tamen ubi crematur corpus, priusquam iniecta gleba sit, non ideo religiosus manet, sed profanus. Sed quum à prima origine intra suas quisque ædes defossa cadauera haberent, unde Lares in singulis ædibus colendi religio peruasit, in Larario, in quo præter deorum Penatium, etiam insignium uirorum, quas uenerarentur, effictas imagines habebant: quare Seuerus imperator reli-

religione tactus, Christum, Abraham, Orpheũ & Apollonium, uelut deos, intra ædes ueneratus est: postea lege xij. tabularũ, ne intra urbẽ ſepelire liceret, probè cautum fuit: itaque in agris quiſque ſuis ſepulchra & loculos, in quibus cineres ſuorum conderent, habuere. Cineres tamen illorum qui triumphaſſent, aut imperatorum, ſummorumque ducum, qui rempub. auxiſſent, uirginumq; Veſtalium, in urbem ferri, & in foro condi licebat. Primumque Traianum Auguſtũ ſepulchrũ in foro meruiſſe accepimus, quod & poſteris deinceps datum eſt. A qua inſtitutione poſtea deſitum eſſe crediderim: nanque Hadrianus, & mox Antoninus Pius Auguſtus, ius antiquum renouans, ne cui intra urbem ſepelire liceret, edictis decretisque ſanciuere. Quæ Platonis etiam inſtitutio fuit, ut in agro infœcundo & ſterili ſepulchra conſtituerẽtur, ne uiuentibus officiatur. Cumq; tota familia ſepulchri patrisfamilias particeps foret, (quippe extra ſacra & legem inferri cadauer nõ licebat) procedente mox tempore, ne in genus & poſteros ſepulchra deſcenderent, alia fuit lege ſancitum: donec nouo poſtea edicto ad genus & familiam pertinuere. Quæ quidem pro dignitate & opibus fiebant maiora, ſi imperatores aut ſummos duces amplis honoribus functos, ſepelire contingeret: minora uerò, ſi mediocris fortunæ uiros ſepulchro condi curarent. In quibus literis adnotabant, quot pedes à fronte, quot in latitudinem ſacer locus procederet. Sed quum profuſiſſimæ impenſæ, & magnæ moles ſepulchrorum quotidie fierent, ſequutis inde tẽporibus, ne ampliori opere excitari ſepulchrum, quàm quod quinque diebus abſolueretur, nec maiori lapide, quàm qui laudes ſepulti et ti-

tulos honorum acciperet, lege cautum fuit: quod Græci epiωdium siue epitaphium dixere: id quod Plato legibus cauit, & Græci sanciuere, ne quis maioris operæ sepulchrum excitaret, quàm quod decem homines triduo perficerent: néue Hermas in Ceramico apponere, aut longo petito proœmio, epigrāma inscribere fas foret. Mox Demetrius rex nouis sepulturis modum statuit, sanxitq; super defuncti cineres erigi columellam, quæ ultra cubitos tres non extaret. Quod Sylla lege promulgata constituit, qua funebres impensæ, & ambitiosæ exequiæ, atque ad rogum munera, necnon conuiuiorū impendia, præscripto fine taxabantur: qui tamen in Metellæ coniugis funere legem suā transgressus, profusione maxima exequias dedit. Lycurgus uerò defuncti nomē tumulo adscribi uetuit, nisi illius qui fortiter pro patria occubuisset, & operā in bello reip. nauasset. Solon uerò pœna coërcuit illos, qui sepulchra delerent, aut in gentilia alienum inferrent. Aegyptijs tria fuere sepulchrorum genera: unum præcipuum & maximi sumptus, quod argenti talēto taxabatur: medium, minarum uiginti: humile uerò, ex leui materia minimæ impensæ. Clariora fuere Aethiopibus: nam ditiorum monumenta ex auro fiunt, tenuiora ex argento: inopes autem conduntur fictilibus. Indi & Germani operosa sepulchra, ut grauia defunctis, aspernati sunt: itaque humili condebantur tumulo. Cyrus uerò apud Xenophontem, non auro, nec argento condi, sed terræ corpus reddi uoluit, uelut matri. Singulosq; singulis sepulchris condi apud Romanos diu permansit, quod ab Atheniensibus usurpatum est. Megarenses cōtrà: nam tria aut quatuor defuncta corpora singulis

gulis condebant tumulis prona. contrà Diogenes Cynicus: nam corpus in faciem ſepeliri cenſuit, inferiora aliquando conuertenda arbitratus. In publico tamen non fuiſſe ius ſepulturæ, ex decreto pontificum cauebatur. Sed quũ uis morbi Romæ paßim per ignota capita uagaretur, Antoninus Philoſophus Auguſtus, ut paßim in urbe liceret humari, cauit edicto, loco non definito. Si qui tamen tyranni malè de republica meriti, ſupplicio affecti eſſent, aut ſi qui laqueo & morte inhoneſta, aut malo leto occubuiſſent, uel cæleſti eſſent afflati numine, illos condi ſepulchro, aut humari non decebat: itaque inſepulti abijciebantur. Vnius tamen Phocionis publico iudicio damnati, quum inſepultum cadauer iaceret, ſeruilis manus ſepeliſſe fertur. Si autem de cælo ſepulchrum tactum aut fulmine ictum eſſet, locum à deo expeti & propterea conſecrari putarunt: quod Lycurgo & Euripidi poëtæ contigiſſe ferunt, quorum ſepulchra de cælo tacta ſunt. Eratq́ue Græcis lege cautum, ut qui patrimonium prodegerat, ſepulchro patrio non humaretur, ſed externo: néue quis ob proditionem reus, Athenis tumularetur, tanquam ob crimen famoſus foret. Ideo Phocionis aliorumq́ue qui proditionis inſimulati pœnas dederant, cadauera extra fines Atticos exegerunt. Cimon uerò Miltiadis filius, ut pater qui obierat in carcere, humaretur, captiuum ſe præſtitit, & ſeruituti mancipauit. Apud Aegyptios ſi quem prauis moribus uixiſſe contingeret, eiectum cadauer in uaſtis ſolitudinibus exponunt. Perſæ damnatorum corpora feris & canibus abijciunt. In quo illud traditur mirum, quòd cùm Clearchi cadauer ob crimen inſimulati canibus

expositum foret, magna uis uenti exoriens, illud puluere texit, tanquam dijs significantibus immeritũ pœnas dedisse. Hostium tamẽ sepulchra nobis religiosa nõ sunt: ideo uiolari sine piaculo possunt: lapidesque inde sublatos in quemlibet usum conuertere, non est uetitũ. Atque licet Athenis magna fuerit sepulchrorum cura, non minor tamen Romanis, qui publica monumenta etiam pauperibus & seruis ubi conderentur ædificarũt. Apud Græcos quoq; detestabili crimine obnoxius erat, & capitis pœna dignus, qui insepultum cadauer reliquisset, adeò ut equos & canes parẽtis affectu Cimonem & Xantippũ luxisse, & tumulo indidisse legamus. Anser quoque Lacydi philosopho ita adhæsisse fertur, ut nec domi, neque foris ab eo discederet: quem elatum funere, effusis lachrymis sepeliuit. Alexander quoque Bucephalo duxit exequias, sicut Agrigentini equis sepulchra & pyramides erexere. Inter quos Augustus Octauius, & posteà Hadrianus Cæsar, equo tumulum fecisse traduntur maximi sumptus, & carmen inscripsisse. Commodus quoq; Prasino equo mortuo sepulchrũ in Vaticano fecit. Et Romani coruo dedere exequias, præcedente tibicine, duorum Aethiopũ humeris elato. Aegyptij uerò, quum feles aut aliquod animal moritur, cuius superstitioni addicti sunt, sindone cõtectum, & sale atque aromatibus delibutum, sepeliunt. Quare circa Myridis paludem cornicis atq; ibidis sepulchra sumptuoso lapide uisebãtur. Tantaq; apud Græcos cura sepulturæ fuit, ut decem prætores, quòd bello nauali apud Arginusas ui tempestatis acti, defunctos in acie nõ sepelissent, ab Atheniensibus capitis accersiti, & ultimo supplicio affecti sint. Et Lace-

dæmonũ

dæmonij dum contra Messenios ducunt, ne milites qui bello ceciderant, insepulti manerēt, tesseras in brachijs insculptis nominibus habuere. Inoleuitque mos Athenis, ut singulæ tribus singulas arcas, in quibus cadauera & dispersas reliquias illorum qui bello ceciderant, suæ cuiusque tribus inquisita colligerēt, in expeditione uehiculis ferant. Vnus autem torus constratus inanis ducebatur, illorum qui conquisiti non apparerent: & postquam in publicis sepulchris illa condidissent, ne essent inhonorati, insigni testimonio pietatis in defunctos, solenni oratione de ipsorū laudibus, quòd pro patria mortē pugnando passi fuerant, illos magnificis uerbis atque honoribus extulerunt: tametsi ea procuratio funeris, inter pudendas & minime ingenuas artes haberetur. Si cuius tamen ossa cineresq; in alienū sepulchrū deferrentur, illa eruere loci dominus, & sine pontificum decreto aliò transferre non poterat. Est tamen lege cautum, ut locus fulmine ictus, ilico religiosus, & in nullius bonis fiat, quòd eum deus consecrasse uidebatur: utq́ue iuxta sepulchrū nouum, propiúsue sexaginta pedes, inuito domino, ædes admouere non liceat. Ideo inuiolabilia habita, quæ nec præscribi poterant, nec usucapi, sicut nec publica. Et tam Romana lege quàm Solonis, ne quis alienum bustū uiolaret aut deijceret, grauissima fuit pœna interdictum: quare sepulchri uiolati actio constituta est. Notatumq; & illud, sepulchra & loca religiosa ipsa antiquitate sanctiora fieri, eoq́ue diruto nihilominus religiosum locū esse: quippe sepulchrorum sanctitas in ipso solo manet. Sancta uerò dicuntur loca, quæ sacrata legibus plebiscitisue sancita, pœnis adiectis, inuiolata manēt: siqui-

dem ſanctiones aut obteſtatione, aut cõſecratione, uel pœnis conſecrãtur. Itaque muri & mœnia ciuitatum, quòd illa tranſgredi non licet, & tam intra quàm extra pomœrium omnes ab his arcentur, nec cuiquã ædificia illis admouere fas eſt, auguſta & ſancta dicta ſunt: ideo illibata iuris ſanctione defenduntur. Capitale enim fuit, & ſeueriori pœna coërcitum, etiam lege Romuli, illi, qui mœnia tranſgreſſus attigiſſet. Neque mœnia ſolum, ſed ipſum pomœrium, quantumq́ue circa mœnia loci eſt, quod nec coli, neque arari fas erat, ſanctum eſſe liquet. Tametſi ſacra & religioſa, quandoque ſancta dicta ſint. Leges quoque quarũ iuſſa pœnis & ſupplicijs, ac religionibus in æternum coërcentur, eo quia non debent pœnæ ſanctione corrumpi, ſanctæ dicuntur: quas breues eſſe conuenit, uelut monita oraculorũ diuinitus miſſa, ut paucis iubeant, non pluribus diſputent, ſuadeantq́ue magis quàm comminentur: quas quidẽ Plato iuſsit eſſe quàm pauciſsimas: nam ſi ſuo iure funguntur magiſtratus, nihil opus eſſe multiplici lege putauit: ubi uerò horum improbitate aliò detorquentur, ex legum multitudine perniciem afferri dicebat. Fuitq́ue opinio Cleonis apud Thucydidem, ſatius eſſe malis legibus aſſuetam ciuitatem non facile mutari, quàm bonis inconſtanter uti. Sed tamen leges à populo latæ, aliter ratæ non habẽtur, quàm ſi patres autores fiant, poſtquam fuit de cælo ſeruatum: niſiq́ue ad populum prius latæ ſcriba ſuggerẽte, conſenſu populi, non per uim, iuſſuque ſenatus trinundino promulgatæ, & per præconem prolatæ, iuratæ & receptæ, in foro propoſitæ, ac in ærariũ conditæ fuiſſent. Nam ſacroſanctũ quid fieri minime poterat, niſi per populum

plebem-

plebemq; sacratũ esset. Ideo consulibus legẽ Curiatĩ ferentibus, quia à populo non recepta, sed à tribuno plebis sæpe intercessum fuerat, pro lege habita non est. Proditumq; memoriæ fuit, malos mores optimis ferendis legibus sæpe causam dedisse: quia ubi perperã uiuitur, multiplicibus edundis legibus magna datur occasio. Inde apud Aeginetas cautũ est, ut qui nouæ condendæ legis causam daret, inuisus omnibus et execrabilis fieret. Sic apud Indos, si quis aliquid perniciosi inuenisset, nisi protinus remedio succurreret, morte plectebatur. Quæ quidem leges, licet in æternum editæ, quum aut usus coarguit, aut rerũ status facit inutiles, pro tempore mutari & induci, ac facile abrogari possunt. Portæ uerò ciuitatis, non ut mœnia, sanctæ sunt: quia quum per illas defuncta ferantur corpora, sacrosanctas minime putauerunt: quod enim funestum est, id sacrum aut sanctũ fieri minime potest: tametsi alia feratur causa. Cùm enim urbium conditores mœnia signarent, incincti ritu Gabino, id est, toga reiecta circa humeros, taurũ ad dextram interius, uaccã æneo aratro iungebant, stiuamq; tenentes incuruã, ita ut omnes glebæ in interiorem ruerent partem, perfecto sacrificio mœnia signabant: ubi uerò portæ futuræ erant, id loci minime sulcabant, sed aratrum suspendentes, portarũ spatia reliquere intacta. Ideo quum mœnia signata solenni sacrificio, sancta sint: portæ, quia signari illas uel sulcari minime decebat, sanctæ minime fuere: in quo id seruatũ meminimus, ut fruges in subiectã foueã demittãt, & ex uicina terra exaggerent, bouesq; sulcatis mœnibus immolẽt. Macedones uerò ubi primum urbis mœnia futura erant, polentã inter solẽnia adhibuere.

Quod quidem aratrum nō ædificandis modo urbibus, sed illis funditus euertendis inducebatur, quasi segetes ibi mox futuras denotarent. Fuitque constitutū, ut nemo Cæsarū, nisi qui imperij fines propagasset, non prouinciali, sed Italico agro quæsito, nationesque signis collatis & iusto prælio perdomuisset, ius proferendi pomœrij haberet. In qua re est animaduersum, Syllam ultimum Romanorum, pomœrium protulisse: & post Syllam, Claudium Cæsarem terminos urbis propagasse. Si uerò non pomœrium, sed templi ambitus & area consecranda forent, eam consecrationem fieri accepimus, ut serena luce, omnem aream et spatium uittis coronisque euincirent. Mox milites et Vestales uirgines cum pueris puellisque patrimis & matrimis, ex quatuor fontibus aquam spargerent, bouéque & tauro aream lustrarent. Prætorque præsides deos precatus, & magistratus unà, sacerdotesque & senatus, cum equitibus & populo, saxum ingens fundamentis inijcerent: paßimque auri & argenti stipes, & metallorum primitias nullis fornacibus euictas aggerarent. in quo præcipue cauendum, ne saxum, aurúmue in aliud opus destinatum, apponant. Notatumque & illud, ut non solum funesti à consecratione & sacris arceantur, sed manci: quiq; insignes debilitate corporis, aut membro non satis utiles sunt, uelut indigni qui sacra tractarent: propterea M. Sergius ob prauitatem imminutionemque corporis, à sacris ut mancus amotus fuit, quòd sacra tractare nequisset. Quod Persis quoque in usu fuisse traditum est, quibus morbo affectum, oculos, aut membro deficientem, dominari, uel sacris præesse inhibetur. Quodq; res & loca deorum immortalium diui-

diuino cultui mancipata, iussu populi per põtifices mutari & transferri, ac profana fieri posse, uerbis conceptis, amota religione, sæpe compertũm est.

Locus Ciceronis ex Catone maiore de lege Voconia, quæ esset, & quæ Furia, & Falcidia, explanatur.
Caput XV.

CVM Palatini fori iudicia operiremur, & tædio interdum ac mora offenderemur, in bibliothecã pontificum, quæ ibi fuit proxima, sæpe diuertebamus: ibiq; in quoscunq; incideramus libellos, uaria lectione cum amicis conterebamus. Cumq; Ciceronis Catonem maiorẽ inibi forte nacti essemus, hæc uerba quæ ex persona Catonis Cicero memorat, in eo tunc pensitabamus: Cùm ego quinque & sexaginta annos natus, legẽ Vo- «
coniam magna uoce et bonis lateribus suasissem. Quid «
Voconia lege quam tunc Cato suasit, cautum fuisset, apud nonnullos qui aderant, quærebatur. Et quum ex nostratibus homo quispiam fori & iudiciorum non ignarus, idem quod Furia & Falcidia, Voconia lege caueri respondisset, ne scilicet testatori ex bonis suis ultra dodrantem legare liceret: utque quarta hæreditatis pars scripto hæredi saltem maneret incolumis: sæpiusque hanc legem abrogatam noua constitutione excitatã esse, & pleraq; induceret: dixi ego indubio errore labi illos, qui idẽ Voconia, quod Furia aut Falcidia statutũ fuisse contenderent: quippe Furia & Falcidia, contra legis xij. tabularũ antiquissima decreta à principio latæ fuere. Quũ enim duodecim tabulis quo modo uolet, & cui quantumque uolet, de bonis disponendi, illaq; siue institutionis, siue legati iure relinquendi, data facultas foret: postea lege Falcidia & Furia,

ut nisi ad dodrantem legare liceret, statutũ fuit. Interiectis inde temporibus, Q. Volumius Saxa Tri. pl. tulit ad populum, ne quis hæredem mulierem faceret: coercitæque eo plebiscito mulierum hæreditates sunt. Mox lege Voconia, quã C. Voconius Aricinus Tri. pl. tulit, sancitum fuit, ut non fœminas modo, sed ne quis census hæredem etiam unicam relinqueret filiã, quam legem Cato persuasit: quo quidem plebiscito, ne liceret legare mulieribus ultra quadrantẽ, sub graui documento uetabatur: nam quum solidæ hæreditates, & magna patrimonia mulieribus aßiduè legarẽtur, prorsus ut admirabile uideatur, quantum mulierum opes hæreditatibus accreuissent: quum obuiam eundum putarent, ne tã immodicæ largitiones mulieribus fierent, quibus temerè abutebantur, cautum fuit lege Voconia, ut non ultra quadrãtem, hoc est, quartã hæreditatis partẽ, mulieribus ex quouis peculio obuenire posset. Lege autẽ Falcidia nõ quadrantem, sicut in Voconia, sed ne ultra dodrantẽ in legatis cuiuis absumere potestas foret, cauebatur, ut saltem quarta pars hæreditatis et bonorũ, hæredi scripto, qui in bona & nomẽ adscitus erat, maneret incolumis. Quod enim Voconia lex mulieribus tantum interdixit, ne ultra quadrantem legaretur, lex Falcidia ad omnium hæreditatem extendit, cauens ne ultra dodrantem, hoc est, nouem uncias testatori in legatis absumere facultas foret. Post aliquot uerò ætates, quum multi adulteri præteritis liberis, integrum assem mœchis testamento relinquerẽt, Domitianus Cæsar salubri constitutione, probrosis fœminis quæ mœcharentur, ius capiendi hæreditates legataque ademit, néue lecticis uectarentur, inhibuit. Quòd autem uerbis le-
gis

gis cauebatur, ne quis census hæredem etiam unicā relinqueret filiam, census is dicebatur, qui multam pecuniam & ultra centum millia nummûm in possessione haberet: nam cui multæ essent pecuniæ, multi census æstimabatur. Verba uerò legis duodecim tabularum, quibus libera facultas disponendi testatori datur, hæc fuere: Vti legasset suæ rei quisque, ita ius esto.

Quid responderim Hieronymo Massaino, cur in eodem forem statu semper, quum ad honores admitterentur alij. Caput XVI.

DEMIRABATVR aliquando Hieronymus Massainus, uir multæ eruditionis, & in studijs bonarū artium nō minus, atque in rerum actionibus uersatus abundè: cur, quum plurimos futiles & ignauos ad honores & sacerdotia promotos, magnosq́ue & opulentos quotidie uideat, me tamen ipse in eadem fortuna eodemq́ue semper tenore aspiceret: cui mercedem laborum studiorumq́ue deberi putaret. Quotiesq́ue in eos sermones uenit, obiurgabundus & commoto similis, meam segnitiem accusabat: increpitaq; ignauia, Tantis tu (inquit) laboribus tam diu nihil sapere didicisti? Cumq́ue me nō nimis laborare, & mea sorte & parabili fortuna contentum respondissem, is ut me erigeret, languentemq́ue spem excitaret, consilium dedit ut facerem, quod quempiam hominem astu & insigni arte longè clarissimum fecisse comperit: qui quum nullis bonis artibus ad pontificatum obrepere posset, dolia uini præcipui pleraque mercatus, ea pontifici dono dedit, suspicatus fore id quod euenit: quo maximè munere effecit, ut proximo senatu multo ampliora tulerit: nanque & honoribus & pontificio donatus postea fuit.

Aliosq; referebat homines despectißimos turpißimósque, qui prædæ et rapinis assueti, pecunias siue iure, siue iniuria calamitosis erogatas, aut ui extortas, ad fiscum conferebãt: quibus artibus effecere, ut clari præpotentesque euaderent. Aliosque ignobiles & obscuros sortis infimæ atque è cœno emersos, ut aiunt, quum permodica re familiari essent, & gratia pollerẽt, tantum ualuisse, ut ad sacerdotia & põtificatus, quũ multi clari & diserti uiri concurrerent, omnium suffragatione cæteris prælati sint. Innumerosq; referebat alios moribus perditißimis, qui sceleris magnitudine ex infima fortuna, ad honores obrepsere. Memoria teneo, quum pueris nobis quidam magna dactrina, & in primis honestus uir, nõ minus græcè quàm latinè doctus, nihil præsidij, nihil sibi opis ad degendã uitam parare potuisset, uitamque admodum tenuem & anxiã duceret, cùm inuidos mores cerneret, ac probitati præclusam uiam, & quid sibi faciundum esset animo uolueret, ut aliquod in posterum uitæ subsidium parare posset, eò uesaniæ proceßit, ut coactus inopia, obscœnis & libero homine indignis artibus uacaret: (quibus uerò artibus, non libet dicere: ita fœdæ & pudendæ sunt) confectaq; fuit sibi res ex sententia: nanq; haud multo post, & sacerdotio & opibus auctus, afflués & beatus tranquillißimè uitam egit. Adeò despecta fertuna, ubi nullus honos uirtuti est, extrema experiri aliquando cogit. Quibus ego exemplis admonitus, uehemẽter animo cõsternatus sum, ne quando ut eiusmodi honores appeterem, subirem scelesti consilij & conscientiæ notam. longe igitur multumque præstat, satius que fuit, uti ingenio meo, uacuumque his molestijs, modico ciuili-

ciuilique cultu contentum esse, neque in ambitonem non necessariam incurrere, quàm bona animi, si qua sibi homo studio & labore parauit, ea turpi quæstu pessimo exemplo fœdare.

Quibus ex causis ouare ducibus licebat, & in quibus ouatio differt à triumpho. Caput XVII.

ROMANI duces, qui in hostes uictricia tulere arma, si minus ea quæ gesserant, triumpho digna forent, ut tantum ferrēt honoris, persæpe quum domum reuertissent, minoribus triumphis & ouatione honestati sunt, quam Græci ἐυὰν nuncupant. Causæ uero ouandi, nec triumphandi, hæ ferme traduntur: Si non debellati hostes penitus, sed solum pericula depulsa sunt: fusique & fugati, perculsi & consternati, aut à populationibus coerciti, non autem multis & magnis cladibus affecti forent. Si ignominia tantum acceptæ cladis eleuata, uel paululum laboris admissum, aut non in sua & sibi constituta, sed in aliena prouincia res geßissent. Qui enim alieno auspicio res gesserunt, de prouincia triumphos agere non poterant. Si nondum pacata prouincia, reliquiæ bellorum superessent. Si bella non rite indicta, uel cum hoste non legitimo, sed populo Romano indigno, ut cum seruis, piratis & fugitiuis bellum fuisset. Vel si deditione facta, mediocri certamine, & incruento prælio pugnatum esset. Aut si ex prouincia exercitus non deportatus, nec successori traditus foret. His omnibus ouare, nec triumphare legitimo triumpho permissum est. Primus enim Posthumius Tuberius traditur, qui bello Sabino uictor, quod haud multo negocio hostem fuderat, urbem ouans iniit: inde institutum, ut ob præmissas cau-

sus ouatio detur, non triumphus. Pompa uero & apparatus, idem fere ouantis qui & triumphantis, sed tamen minor perhibetur: nam & uniuerso senatu, & omnibus ordinibus obuiam effusis, paratu magno urbem inibat. Et oppida bello capta, signáque militaria, spoliáque & captiua arma, muneráque quibus donatus fuerat, præ se gerebat. Tum duces bello capti, et obsides dati, bellorum machinæ & currus, uasáque aurea & argentea, ac quicquid pecuniarum ex manubijs & præda exactum foret, etiam coronæ oppidorum, quibus à socijs honestatus fuerat. Tum si qui milites donis militaribus, torquibúsque & armillis donati essent, pulcherrimo comitatu præcedebãt. Ipse uero dux, cui ouandi honos datur, myrtea insignis corona sceptrum manu tenens, non triumphali picta uel aurata ueste, nec curru quadrijugo, ut triumphantes, sed purpura decorus, insidens equo. Neque senatu sub prætextus iuxta currum, triumphãtis more, sed eo subsequente, sola plebe & equestri ordine, aut equitibus præeuntibus incedebat. Sed notandum, eos quibus ouandi dabatur ius, priscis seculis sine exercitu aut legionibus urbem pedibus iniuisse: lapsis postea temporibus, ut equo ueherentur, morem præualuisse: exque duobus imperatoribus, rebus bene gestis, alteri triumphum, alteri ut ouans urbem iniret, datum esse. Cum Lucretio Tricipitino Veturius consul de Volscis & Aequis triumphauit: sed alteri, ut curru quadrijugo triumphantem legiones sequerentur: Veturio uerò, ut sine legionibus, ouans equo ueheretur, à senatu datum fuit. Bello etiam Punico secundo, Marcus Liuius & Claudius Nero de Hasdrubale & Pœnis triumpharunt:

runt: ſed Liuius curru triumphans cum legionibus, Nero autem ſine exercitu equo urbem iniſſe proditur. Interdum uero ouantes lauro, non myrto coronatos inuenimus: ſiquidem Marcus Craſſus de fugitiuis & Spartaco, quos collatis ſignis uicerat, ex conſulto ſenatus, lauro coronatus ouaſſe traditur. Et Tyberius Cæſar quum de Vindelicis mœſta ciuitate propter repentinum incommodum, triumphare nollet, non equo, ſed curru cum triumphalibus ornamentis lauro ornatus, ouans ingreſſus eſt. Turmas quoque equitum non lauro, ſed olea ornatas, cum militaribus iocis & uerſibus inconditis ouãti præcedere, non ſubſequi, ut in triumphis ſolet: neque ouantes candidos tauros aut boues mactare, ut erat triumphanti mos, ſed coronatas oues ante ſe agere, illasq́ue exacta pompa, immolare compertum eſt, quare ouationem dixere: neque clangentibus tubis, ut ille Martius triumphus ſolet, ſed modulantibus tibijs deduci. Illud quoque notatum perhibent, tam in maioribus quàm minoribus triumphis, niſi quibus præcipui honoris aut priuilegij prærogatiua indultum fuiſſet, ut equo uectarentur, omnes qui ouanti aut triumphanti prodirent obuiam, quiq́ue erant comites, pedibus & non equo inceßiſſe: quod longo poſt tempore obſeruatum mãſiſſe in triumphali pompa, multa documenta ſunt.

Qui erant tribuni militum in Romanis caſtris, quæúe poteſtas & officium foret, aut iuriſdictio. Caput XVIII.

TRIBVNOS *militum qui caſtris & legionibus præerant, imperium in milites habere, exercituiq́ue & ſummæ rerum præeſſe, ferè peruulgatum eſt. Qui tametſi à primis originibus terni ex ſingulis tribubus,*

Ramnensi, Titiensi, & Luceri crearentur: tamen militari lege, ut singulis quatuor legionibus seni ac deni tribuni praeessent, sancitum erat. Qui licet à cōsulibus & summis ducibus antea eligerentur, post aliquot aetates ut militari suffragio & praerogatiua crearētur, militibus munus datum fuit. Lapsis mox temporibus, ut populi suffragio & tribuni rogatione fierent, lege cautum fuit: ex quibus qui à consulibus creabantur, Ruffuli, mox Rutuli nūcupati, eo quod Rutilius Ruffus consul de illorum imperio primus tulisset. Aliorum uero tribunorum militarium duo fuere genera: aut enim suffecti erant, aut comitiati: Suffecti, militari suffragio in castris: Comitiati uero, populi iussu comitijs creabantur. Demum sequuti Caesares, tribunos ipsi delegere, homines insigni testimonio, in quibus esset specimen magnae & expertae uirtutis. Quare Hadrianus Caesar uiros aetatis exactae & summae prudentiae, doctos aetate & usu, ad tribunatum euexit: uetuitque edicto, ne imberbis adolescénsue, tribunus fieret. Fuitque prisci moris, ut quum princeps ad tribunatum quempiam eueheret, gladium illi in manu traderet: quo signabatur, in milites iure militari habere imperium. Cuius edicti uerba sic habent: Milites quibus iussi erunt, parento. eorumque tribuni sunto: & infra. Huic Lacones & praesidij praefecto harmosten dixere nomen, qui magistratus semestris erat. Illorumq; praecipuum munus, castrorum & exercitus curam agere, ne sine munimento, sine custodijs sint: peruigiles excubias iubere, ne quid occulto speculatu hostes moliri poßint: in primisque milites ad solenne iusiurandum adigere: neque enim militi arma capere fas erat, ni

prius

prius apud tribunum legitimum præstitisset iusiurandum: qui etiam in castris iura dabāt. quoque in promptu essent & nihil moraretur imperium, illorum statio in castrorum principijs erat, ubi tribunal habere & iura dare assuerant: quibus non uirgas, ut consuli aut prætori, sed ad terrorem audaciæ, uites lictores præferebant: contumacesque milites Romani uel Latini nominis, iussa minus exequentes, non uirgis, sed uitibus per centuriones: externos uero fustibus plectebant. Alexāder tamen Seuerus tribunis non lictores aut apparitores, sed milites anteire iußit, quatuor tribuno, sex duci, decem uero legato. Eratque militari lege cautum, ut si miles dum cæditur ob crimen, uitem frangeret, aut centurionis uel tribuni manum teneret, de gradu deiectus, militia amoueretur: si autem uiolentas manus inferret, capite lueret. Cumque reliqui milites paßim ferreos haberent annulos, tribunis tamen, cēturionibus & legatis, aut his quibus ordo & imperium erat, aurei dabantur: à quibus siue in hostes ducere, siue castra metari, siue in prima acie & fronte locari, aut in subsidijs poni, uel in stationes & uigilias ire conueniret, tesseram milites petebant. Ipsi uero ab imperatore, quod dari oportebat, signum assumebant: copiasque equitum & peditum, quoties dimicandum erat, ornari & instrui, atque in aciem educi iubebant. Milites quoque in conflictu præliorum, singulos & uniuersos hortari & monere, atque in cessantes animaduertere, tribuni proprium munus erat. Mißionem quoque militibus perfunctis militia, si causam probarent, ex autoritate & iussu consulum dabant. Quòd Fuluius cohortem legionis, in qua tribunus erat, sine

iussu consulum missam fecerat, Q. Fuluius Flaccus censor illum ærarium fecit, & senatu amouit. Si qui tamen post mißionem studio pugnæ militare cuperent, nisi secundo sacramento adscripti essent, arma sumere & merere, aut in hostes tendere nequibant. Marcellus notauit tribunorum militum officium esse, milites in castris habere dicto audientes, & intentos imperio, ad exercitationes deducere, in stationes mittere, claues portarum suscipere, ne occulta colloquia ferant, néue quis autor noui consilij cum hostibus moliri quid poßit, stationes, uigilias, munitionesque ne infrequentes sint, nonnunquam interdiu, sæpius noctu circuire, milites singulis momentis instructos paratosque habere, siue pabulatum, siue frumentatum uadant: præsertim si in procinctu hostes sint: exploratoque in hostes ducere. Cumque frumentum militibus admetitur, ne quid minus æquo impartiant, interesse, néue perniciosa fame, aut inopia afficiantur: utque præparati commeatus abunde sufficiant alimentis, ne arma, uiri, equi aut pecunia desint, cum imperatore multo ante præuidere: nam Romani duces rationem commerciorum præcipuam habuere semper: castris locum capere, ualetudinarios inspicere, sauciorum curam agere, nomina militum memoria tenere. Quippe imperatorem aut tribunum ignorare milites, pudenda inscitia est. Neque aliud Othonem ad imperium euexit, quàm quod quenque militum, in agmine, in stationibus, in itinere nomine compellabat suo, ex hoc gratiam & studia hominum assequutus. Querelas quoque militum audire, illorumque delicta militari lege plectere, infidum damnosumq; militem militiæ gradu deijcere, tribu-

tribunorum potestatis est. Fertur tamen Aurelianus Cæsar tam seueræ disciplinæ fuisse, ut tribuno per epistolam mandarit, ut militum manus contineret, ne quis pullum aut ouem raperet, aut uuam ex uineis, aut ex segete spicas: ut arma tersa, calceamenta fortia, uestis noua, equus defricatus, & mulus centurionatus foret. Fuitque antiqui moris, ut miles in castris ad centurionem, centurio ad tribunum, mane salutatum uadat, & ad edictum præsto sit. Ac licet tribunis militum centuriones subsint & decuriones, ipsi tamen legati imperio parent. eratque militari lege cautum, ne quis ubi tribunus militum fuisset, postea ordinum ductor esset: nanque centurio, decurio & ordinis ductor tribuno inferiores sunt. Alexander uero Macedo tanti tribunos & decuriones fecit, ut neminem nisi sexagenarium ordines ducere siuerit. Hoc quoque notatum est, eum qui præconium faceret, inter decuriones admitti non licere, & multo minus inter tribunos. Si tamen antea præconium fecisset, & postea artem desiuisset, ad decurionatum admitti poterat, ad tribunatum non utique. Insuper obseruatum, ut si quando in aliquos iusta mouenda forent arma, senatum per tribunum militum de bello indicendo ad populum sæpe tulisse. Quodque ueteri instituto ad tribunatum admitti nemo poterat, nisi prius alam duxisset: neque alam ducere, nisi cohorti præfuisset: siquidem cohors erat ala inferior. Tribunatus uero legionum, post alam conferri darique consueuit.

Qui ludi scenici, qui Megalenses, qui Taurij, Compitalitij, Iuuenales, & Honorarij fuerint.

Caput XIX.

INTER spectatißimos ludos, qui plurimi Romæ fuerunt, Romani ludi à regibus instituti primum, qui & Magni, & Circenses dicti, præcipui semper habiti sunt, Ioui, Iunoni, & Mineruæ celebres: nam singulis dijs singuli erant dicati ludi: quippe uenationes & munera Saturno, scenici Libero, Circẽses Neptuno: alijque alijs numinibus dabantur, quos ad placanda numina unà cum sacrificijs, cumque cantu & tibia celebrabant, prætoris edicto id decernẽte in hæc uer-
" ba: Ludis publicis, quod sine curriculo & sine corpo-
" ris certatione fiat, popularem lætitiam cantu, fidibus
" & tibijs moderanto, eaque cum diuino honore iun-
" gunto. & infra. Quos etiam, urgẽte bellorum tumultu, prætermittere duxerũt nefas. Quum enim secundo Punico bello externis hostibus Italia affictaretur, & cuncta bello arderent, eosdem magnifice apparateque factos, & in plures dies instauratos: oleique congios in uicos datos fuisse comperimus. Postea cõfectis bellis & rebus contra Samnites gestis, magnifice Romanos faciendos curasse: illosque coronatum populum spectasse, uictoribusque palmas, è Græcia translato more, atque epulum ludorum causa ædiles dedisse, Titus Liuius autor est. Fuere quoque ludi Magni, quos post pugnam ad Trasimenum uotos inuenimus, æris trecentis trigintatribus millibus, bobus albis quadringentis, multisque hostijs & alijs diuitijs clari, quos à Marco Acilio consule in apparatu belli contra Antiochum iterum uotos, & magno sumptu exolutos, ac dies decem continuos celebratos tradunt: in quorum celebritate, præcipua per singula puluinaria mittebantur munera. Anno inde ab urbe ferè quadringentesimo,

tesimo, quum uis morbi ingens urbem peruasisset, & graui cœlo uulgarentur morbi, tantaque tabes & uis mali ingrueret, ut nullum pestis suffugium foret, quum ope diuina luem minime leuari crederent, uictis superstitione animis, scenici primum ludi apparatu magnifico facti sunt: quos ludiones ex Hetruria, motibus non indecoris, uersibus ridiculis cum cantu & tibicine adhibitis histrionibus, saltantes celebrarunt. Eósque ab ædilibus curulibus secundo Punico bello, per quatriduum instauratos, ac noctu luminibus accensis celebrari, mißiliaque uarij generis spargi, autores memorant: in quibus inter ludicra scenæ, comœdiæ repræsentari solebant, multis fabularum argumentis & apparatu uario, quarum sex fuere genera: nanque ex his alia stataria, alia motoria: aliæ togatæ, nonnullæ palliatæ, pleræque prætextatæ, aut Atellanæ. Eratque constitutum, ut comœdi cum soccis proscenia inirent, actores tragœdiarum cum cothurnis, planipedes excalceati: scenici certatores nudi, circa pudēda tantum uelati. Vtque ad ostentationem scenæ, in argumentum fabulæ pro personis quas gerebant, uarios amictus induerēt: quippe Agamemnon sceptrum ferebat, pellem bubulcus, Achilles arma, Telephus penulam & peram: ita ut pro fabulæ argumento congruens apparatus fieret per artifices scenicos, qui imitarentur affectus. Vtque in scena quinque tantum seruarentur actus: nam scenico ludioni quinquies prodeunti, ultra prodire non licuit: quod in tragœdia quoque seruatum est, ut non plures quam quinque personarum actus fierent. Vtque finito argumēto, & scena personis uacua, chorus & tibicen introducatur. In ueteri uero

comœdia seruatur, ut primarum partium communes actiones sint, aut gesta militiæ, domiq́ue: postremarum uero, conuiuia, cantus, potiones, & lusus. Postea, seu ob morum prauitatem, seu quia mali exempli ludi erant, perniciemq́ue ciuibus afferebant, ita scenicos insectati sunt, ut Scipio Nasica in censura scenicos ludiones tribu mouisse, & ærarios fecisse dicatur: licet institutum foret, ut actores Atellanarum tribu non mouerentur, sed stipendia facerent & mererent. fuitque uetus mos diu seruatus, ut primitiæ spectaculorum à ludicris scenicorum choreis inciperent. Cumq́ue Idæam deorum matrem ex Peßinunte Romani aduocassent, præter munera & apparatus magnificẽtiam, ludos in honorem deæ instituerunt, qui præcipui inde habiti sunt, quos Marcus Iunius Brutus cum templo in Palatio dedicauit, qui etiam scenici dicti: illosq́ue Megalenses appellarũt, illorumq́ue curam ædiles gerere, ac ueris initio prælata diuitiarum pompa celebrare: permissaq́ue ludendi licentia, personatos iuuenes, magistratuum priuatorumq́ue munia & personas, & facta dictaq́ue imitari: & ante deæ simulachrum ludere, matronasq́ue spectatæ pudicitiæ in his psallere, memoriæ datum est. Quibus diebus Romanæ consuetudinis erat, conuiuia & sodalitates inuicem agere, & comessari, uictu tamen frugali & modesto, nec die tantum, sed noctu epulari: nanque hi ludi præcipue casti, magno fauore spectantium conspicui erant, ad quos seruos adire non licebat: illosq́ue prætores & magistratus purpurati, in toga & prætexta, atque in ornatu maximo celebrarunt: quare purpura Megalensis, in uulgi prouerbium uenit. Quibus diebus stipem

pem cogere, Ideæ matris familiȷs proprium fuit, quod edicto cauebatur his uerbis: Præter Idææ matris fa- "
milias, eosque iustis diebus, ne quis stipem cogito. & "
infra. In quibus fuit constitutum, ut patritiȷ Megalensibus motitarent, plebs uero Cerealibus. Præter hos fuere Tauriȷ diȷs inferis consecrati, quorum origo fertur antiquißima: quum enim regnante Superbo, uis morbi & insanabilis pernicies per omnes Vrbis regiones & compita peruagata esset, aßiduisque funeribus exhausta ciuitas foret, atque ob esum carnium taurorum pestifer annus grauidas mulieres ita affecisset, ut sisti pestilentia nequiret, in deorum inferorum placamenta hos ludos concelebrarunt: qui Tauriȷ dicti, quod ob taurinæ carnis morbum, inuenti primum concelebratique sunt: in quibus metas circuncurrere, uelut in Circensibus seruatum est. Compitalitios uero Laribus, quos bis in anno uernis æstiuisque floribus ornabant, dicatos plerique autumant, quorum origo ab ultima antiquitate fuisse proditur. Cùm enim Prisco Tarquinio regnante, in foco genitale repente apparuisset, quo in sinu admoto, mater Seruiȷ Tulliȷ Ocrestes, stupens miraculo, haud multo post Seruium Tullium enixa peperit, qui mox regno succeßit: & quod puero caput arserit, Laris filius esse creditus est. inde Compitalitiȷ ludi primum instituti inuentique fuere: quos per uicorum magistros fieri, & in compitis celebrari, ac per multum temporis desitos, quum solennia ludorum intermittere nefas esset, post L. Lucullum & C. Marium consules à L. Pisone reuocatos, & magno apparatu instauratos memorant: qui postea non per uicorum magistros, sed præfectos uicorum

celebrari cœpti, & demum ſublatis collegijs, haud multo poſt diſcuſsi fuere. Tametſi ab Athenienſibus primum inſtitutos Compitalitios nonnulli credant, in quibus præmium uictori hircus donabatur: poſt quos, iuuenales, funebres & ſeculares, uario & ſolerti ingenio inde recepti paratiq; ſunt: in iuuenalibus enim, licet iuuenum cauſa inſtituti forent, in hiſque adoleſcentes per luſus & laſciuiam admitterentur, plerunque tamen anus & grandæuas natu matres, ſeneſque ingraueſcenti ætate, ludis admiſſos comperimus. Luſus erat quem ludebant, turmæ puerorum primo ætatis flore, & iuuenes generoſi ſpiritus, ut equis inſtratis, hinc inde diſpoſitis turmis, tanquam acie inſtructa, compoſito agmine, in iuſtæ modum pugnæ curſitarent: ſpeciemque prælij, modo in occurſum eundo, nunc à tergo & in gyrum occurſando, præberent: & campeſtrem incurſionem facerent, ſpecimenque magnæ indolis, & commendationem ineuntis adoleſcentiæ præ ſe ferrent, ita ut qualis quiſque futurus eſſet, cuiuſque ſpei, facile eniteret. In his quoque pyrrhicham ſaltari accepimus, quæ integris Vrbis moribus, magno fauentium ſtudio fiebat: quæ primum inuenta fertur in Creta: nonnulli à Laconibus, ad res bellicas facile obeundas, ut armati leui flexu & ſaltu, nunc ſe cõtrahendo, nunc in altum exiliendo, nunc declinando, tela & plagas uitarent, diſciplinamque ediſcerent: quæ enoplia ſaltatio dicta eſt, quam Trãquillus Troiam nuncupauit: idque à Romulo inſtitutum ferunt; ut cum armis ſaltarent milites, ſaltatione, quam bellicrepam dixit. Sicut in Panathenæis armatos pueros ſaltare uoluerunt: in quibus pueri puellæque forma conſpicui,

cui, manibus amplexi, nunc in orbem, nunc in obliquum per diuersos flexus pyrrhicham in theatro saltabant. Postea uero Gaditani modi & mollißimæ saltationes, quum essent minus notæ, inuentæ fuere, in plures diuisæ species: in chironomiam, quæ manuum gestu: halma, quæ pedum: lactisma, quæ calcibus ad humeros iactis saltabantur. quorum inuentores Iones fuisse dicunt, unde gestus quoque pantomimi fluxere: in quo id fuit constitutum, ut in chironomia alij gestus subiti, alij miserabiles, alij longi nomina ferrent. Funebres uero ludos etiam inter ludicra scenæ exhiberi accepimus, & post ludos epulum datum. quibus qui præerant, designatores dicti: in quibus gladiatorum paria, qui uenalem habēt sanguinem, modo plura, nunc pauciora, nonnunquam familiæ lanistrarum ad gladiaturam comparatæ, digladiari, uulneráque & cædes accipere solebant: quos in defunctorum illustrium memoriam ea de causa institutos ferūt, quòd quum hostes bello uicti, seruíque ad sepulchra summorum ducum olim sæue iugularentur, & sanguinem effunderent, idque posteris sæuum & inhumanum uideretur scelus: cautum fuit, ut sæua illa desita consuetudine, serui libertíque, & damnati capite, ac gladiatores bustuarij, qui uenalem habent sanguinem, usu armorum & astu eruditi, conducti precio per lanistas, digladiarentur: in quibus in æmulationem certamenque uirtutis, licet dimicatione perniciosa, uulnera acciperent darentque, & ferro decernerent: in qua si quis forte succumberet, mercedem lanista perditi gladiatoris accipiebat. Athenienses uero fures & sicarios pecunia comparatos, armis instruebant,

quos, ut in scena dimicarent, inuicem committebant: apud quos usus obtinuit, ut imperatore uita functo, duodecim captiui ad sepulchrum iugulati, tumulentur unà. Quæ munera licet summæ immanitatis forent, duces in bellum profecturi, Romæ plerunque populo exhibuere: scilicet ut uulnera cernere assuescerent, cædesq́ue & prælia non formidarent. quibus certa lex data, ut multo grauioribus armis pugnare discant: utq́ue diutius in pugnæ simulachris armati, assuescant, ut in patientia laborum educati, in conflictu pugnæ minus laborarent, neque ut tyrones corporibus animisq́ue deficerent. Vtq́ue lanistæ cum hastis & rudibus primo introducantur, mox gladijs decernant, ad præliumq́ue incedebant tunicati. Vtq́ue ante congressum multa fiant, quæ non ad uulnus, sed ad speciem gesticulationis, & motus agilitatem uideantur: procedente mox pugna, ut nudi digladientur, neque in uulnere ingemiscant, néue iniußi decumbant. néue postquam decubuissent, ferrum accipere iußi, segnes & cunctabundi accipiant, aut retractent. Ad quod certamen insignes nobilitate & opibus, neque obscuri generis homines plerunque prodiere: nam & Nero Cæsar CCCC. senatores, & DC. equites ad ferrum exhibuit. Et Domitiani temporibus, nobiles ad specimen uirtutis ostendendum, in arenam prodire non dubitarunt, qui non uirorum modo pugnas, sed fœminarum, noctu commisit: donec cautum fuit, ne equites Romani ludo & arena polluerētur. Primus enim qui gladiatorum edidit munus, Iunius Brutus, in honorem defuncti patris, fuisse traditur. Alij Appium Claudium & Fuluium consules in foro Boario gladiato-

diatores commisisse primos asseuerant. In quo præter apparatus magnificētiam, immanißimas feras, hominesque, qui cum his concurrerent, ad pugnam exhibuit. Ad quos matronas admitti erat lege uetitum, ne immanitati aut feritati assuescerent: sicut ab athletarum spectaculis, muliebrem sexum Augustus auocauit & dimouit. Non sic Cretensibus: qui præcipuas & magno natu mulieres ad gladiatorium munus admittebant: & Spartæ nulla est tam nobilis mulier, quæ precio cōducta, non ad scenam prodeat. Cumque antea gladiatorij ludi imperatorum munus forēt, Claudius princeps, ut pecunia quæstorum fierēt, cauit edicto: quos propter cædes & immanitatem, quodque mali exempli essent, postea edi prohibuit. Et quia nonnulli inopes & modicis facultatibus, sordida mercede conductos gladiatores ad ferrum exhibebāt, Tiberio imperante, senatuscōsulto cautum fuit, ne quis gladiatorium munus daret, cui minus quadringētis millibus census esset. Post aliquot uero ætates Theodoricus Gothorum rex, ita gladiatores odio prosequutus fuit, ut optantibus Romanis, non modo illos denegarit, sed nūquam postea edi permiserit. Fuitq; in usu, ut in Funebribus essent spectatores penulati, quum in cæteris togati conuenirent. Seculares uero ludos, quod singulis centumdecem annis, uel quòd semel tātum hominis ætate fierent, dictos accepimus. Nam seculum ueteres hac finitione terminarunt. Alij nisi decurso trium ætatum spatio, seculares fieri negauerunt: qui supra Tyberim, sæpius in Capitolio, magna frequentia & fauore sunt edi soliti: ad quos licet præco inuitaret ad ludos, quos nec uidisset quisquam, nec uisurus

litatem, præturam uel consulatum euectus erat, ad conciliandum populi fauorem maxima hos lætitia coluit & celebrauit: in quibus elephantorum & leonū pugnas, aliarumque beluarum uenationes frequēter exhibitas inuenimus. Primus enim Scæuola in curuli ædilitate leonum pugnas dedisse fertur, mox Pompeius iubatos trecentos quindecim, Cæsar quadringentos: donec senatusconsulto cautum fuit, ne Aphricanas in urbem inueherent. Contrà Cn. Aufidius tribunus pleb. nam Circensium causa importari iußit. Postea Augustus tigrim, & Domitius Aenobardus centum ursos Numidicos in ædilitate, & totidem uenatores Aethiopes dedit. Hæc enim expectatio munerum, quātum studij & fauoris ad conciliandum populariū animos attulerit, quū magnifico sumptu exhibita fuissent, enarratu difficile est: siquidē qui illa ample & largiter dedissent, aut qui munificentia reliquos anteissent, facillimos aditus ad honores, consulatus & præturas, reliquosq; magistratus, proximis comitijs habuere: quorum cura & procuratio præcipua ædilium erat. Et qui illos ob socordiam prætermisisset, populare odium & offensam haud dubie incurrit: & uelut sordidus & parum ciuilis, est pro despectißimo habitus. Mamerco enim homini ditißimo, quòd ædilitatem, ne sumptus in exhibendis ludis faceret, assequi non curasset, in consulatu repulsam tulit. In his enim res commentitias, fabellas & scenas repræsentare, tum monstra et uisu incognita, uenationesque & pugnas populo dare assueuerant: ad quas mulieres descendisse, & cum immanißimis feris sæpe depugnasse comperimus, tanto omnium studio, ut triginta & amplius dies, sepositis negocijs,

Romani ludis impenderent: quos postea Augustus coarctauit, ne ludorum celebritas nimium diu actus forenses & negocia moraretur. Theatrales quoq; ludos in Liberi patris honorē inuētos fuisse, omnes ferè consentiunt: quos ab Atheniensibus originem duxisse ferunt, qui primi Nouembri mense Bacchanalia & ludos gymnicos ac Liberales celebrarunt, tanta licentia, ut nympharum & heroum habitu bacchantes prodirent in forum, & ad sonum tibiæ cum lasciua gesticulatione compositis modis psallerent, uinumq́ue cum bellarijs, libaq́ue ex melle, magna bibendi licētia circunferrent, quos plerunque populus coronatus spectauit. Quæ sacra præterquā quòd per anum deliram & temulentā indicerentur, eò insolentiæ processere, ut mulieres uiriq́ue ornati hedera, crine fluxo, lymphatis animis debacchatæ, cum thyrsis uelut insanientes & furore afflatæ obuios ferirent: ministri quoq; phanatici non minore uesania ferulas gestarent, tanta temulentia & uerborum licentia, ut Marcus Varro, nisi ab amētibus fieri potuisse negaret: quare ministræ, Mænades dictæ, inter quos Sileni, Satyri, Bacchæ, Lenæ & Chiæ, Mimallones, Naiades, Nymphæ & Tityri, sacris operabantur. In his quoque comessationes, thyrsi, tibiæ & cantus frequentes erant. Et quoniā ad animæ purgationem pertinere dicerēt, etiam uannum quo triticū purgatur, & ouum sphærali figura adhibebant. Quæ sacra procedente tempore, quum ex diurnis nocturna fierent (unde Nyctileia appellata sunt) promiscuus ingenuorum & fœminarū stupris, cum strepitu & ululatu in omne facinus & libidinem, perpetuo senatusconsulto, nō in Vrbe modò, sed per omnem Italiā coercita

cita fuere: maximisq; pœnis inhibitum, ne Bacchanalia Romæ, néue in Italia fierent, quum in contubernio sordidißimorum patrarentur, essentque maximorum scelerũ causa et seminariũ. Apud Thraces Orgia Bacchi ab Orpheo instituta, nõ nisi à menstruosis fiebant. Euianes Bacchi festa celebrant, in quibus ludiones primo, mox spectatores multo uino epoto, ad arma cõcurrunt. A Babyloniis quoque festus dies Baccho plurimo mero exhausto colebatur, in quo noctem perẽnem lasciuis gesticulationibus & largiori potu indulgebant. Apud Eleos bacchæ Dionysio psallentes modulata uoce, precantur ut bouino pede ad se accedat. Lauini integer mensis Libero dicabatur, quibus diebus obscœnis uerbis & spurcißimis uti permissum: quod Heliogabalus instituisse fertur, ut in uindemiarum festo multa impudica & obscœna iactarẽtur in dominos: id quod nostrates seruare etiamnum solenne habent: donec per forum uirile membrum plaustro transueherent, cui matrona spectatæ pudicitiæ uelut sancto numini coronã imponebat. Quod etiam Varro fieri consuesse, in reliqua Italia scribit, tanta turpitudine, ut per dies festos Liberi membrũ per agros plostellis, mox in Vrbẽ cum cantu & ululatu ferrẽt. Ab Aegyptiis tãto abusu Bacchanalia fiebant, ut temeto ingurgitati, statuas cubitales per pagos circunferãt, protẽta mentula, magnitudine uisenda, præeũte tibia et choro, cũ Mercurii statua, pheretro porrecto: quas fœminæ & magno natu matres uelut pompã triumphalẽ, præ se agebãt, tam fœdo spectaculo, ut nihil improbius aut nequius foret. Eadẽ quoq; licẽtia Athenis uulgo usurpatur Nouẽbri mense, quo Bacchanalia celebrabãt, ut phanatica multitudo

baccharum habitu per urbem procederet. Fuit præterea quinquennale ludicrum, in quo tam uersu quàm prosa oratione græcè latineque, tum musica per citharœdos & citharistas, tum gymnicis ludis certabatur: quos Nero Cæsar primus ad morem Græci certaminis è Græcia Romam deduxisse, Iouiq; Capitolino dicasse, atque singulis quinquenniis magno certamine animorum celebrasse fertur, iam intermissos ducentis annis à Lucij Mummij triumpho, qui primus hoc spectaculi genus in urbe præstitit. In quibus quantum quisque facundiæ experimento, aut candore ingenij eniteret, facile apparebat. C. uerò Caligula, horum instar, miscellos Lugduni fecit, græcæ latinæque facundiæ experimento. In quo certamine lege sancitũ erat, ut uicti uictoribus hoc præmij darent, ut ipsorum laudes tanquã obnoxij scriberẽt & carmine celebrarẽt. Postea à Domitiano triplex institutum ferũt Capitolino Ioui, Musicum, Equestre & Gymnicum, aliquanto plurium coronatorum: in quibus Papinius Statius uictus fertur, uictor autem & ter coronatus in certamine Albano, quod Domitianus pariter instituit: in quo poetæ certatim Mineruæ psallebant hymnos. In eo uerò Publius Mimographus palmam tulisse dicitur. Athenis quoq; ad Thesei sepulchrum celebres hi ludi mansere, in quibus tragœdorũ certamen magno cõuentu totius Græciæ fuisse tradunt. Eò enim uiri eloquentissimi ex omni Græcia exciti, cõfluxere: inter quos Aeschylus primus tragœdiã dedit, in ea uictor Sophocles, uictus Aeschylus, haud multo post, mœrore uictus occubuit: quibus etiam ludis decem iudices ex singulis curiis præfuere. Fuitque in more, ut hircus præmiũ tragœdo foret: utq;
lyrici

lyrici iuuencam immolarent, tragœdi hircum, poëtæ taurum. Proditur tamen comicus Menander, quũ centum & octo scripsisset fabulas, in certamine comœdorum, licet esset superior, tamẽ ambitu et factione à Philemone uictus renunciatus. In Elide quoq; poëtæ accepto themate, carminibus certabãt, uictorque coronam ferebat donum: Sicut Archelaus Mausolo agona proposuit & ludos, in quibus doctißimi sæpe decertarũt: inter quos Theopompus Isocratis discipulus, omnium consensu, propter singularem uim ingenij, uictoriã tulit. Vna tamen proditur Corinna, musca lyrica dicta, tanta eruditione claruisse, ut Thebis cum Pindaro carminibus certaret, & quinquies uictrix foret: et Aristophanes quum certamini poëtarum iudex præsideret, poëtæ illaudato uictoriam dedisse, quod sua, non aliena recitasset. Eutimus quoq; Locris oriundus tam diserta scripsit carmina, ut Olympicis ludis semper uictor fuerit, semel tantum uni posthabitus. Quinetiam Neapoli quinquennale certamen fuisse tradunt musicum & gymnicum, illis æmulũ, quæ in Græcia summa laude celebrantur. quod etiam noctibus magna luce ignium singulis quinquẽnijs Romæ fiebat, magnis oratorum & uatum certaminibus. Neq; omiserim à quibusdam traditũ memoriæ, Hesiodum carminibus cum Homero in certamine poëtarũ cõtendisse, uictoremq; Hesiodũ epigramma cum tripode in Helicone posuisse. Erant præter hos plebeij ludi spectatißimi, qui exactis regibus pro plebis libertate primũ dati sunt: quos nonnulli post seceßionem ad sacrum mõtem institutos ferunt, ob consociatos patrum plebisq; animos: quos postea Lucius Sylla, perdomitis hostibus, magna plebis

expectatione restituit: quorum ædiles plebis arbitri et moderatores erant, in quorum celebritate seruatũ meminimus, ut quoties instaurarentur, ab his ludorũ caussa epulum daretur, quos ex uarijs causis non semel instauratos cõperimus. Cereales uerò quin in Cereris honorem magnificentißime fierent, nulla cõtrouersia est: quos Circenses dictos nõnulli uolunt: nam & deorum imagines in his longo ordine produci, & circum metas cursu contendere solebãt, ouumque in Cerealis pompæ apparatu numerabatur primum: in quibus peruigilia noctu fiebant, sicut in sacris Isidis excubiæ: in his quoque ædiles plebis pro equorum cursu plerunq; gladiatorum certamen exhibuere. Cereri enim ad quintum calendas Aprilis annis singulis Romani rem diuinam more patrio facere assuêrant: quæ sacra, quod è Græcia trãslata essent, et per Græcos curatæ, Græca dicta sunt. Fuisse enim in Græcia sacra Eleusinæ Cereris spectatissima, autores memorant: quæ obscura luce fiebãt, sacerdotesque facibus discurrentes cursu phanatico sacra peragebant, à quibus uelut sanctißimis & impollutis, impij consceleratique amouebantur uoce præconis, ita ut templum uelut omni religione sanctum, alicuius criminis aut noxæ conscio adire non liceret: quod si quis adijsset non initiatus, capite luebat: ad quod Nero conscientia sceleris agitatus, ingredi ueritus fuit. Non sic Antoninus Philosophus Augustus: nam fretus innocẽtia & uitæ integritate, sine discrimine adiuit. Cuius mysteria magno silentio inclyta, uelut arcanum quid sanctumque in uulgus efferre non licebat. Quod sacrũ à solis matronis fiebat annis singulis. Romaniq; in toga candida spectare ludos, mulieresque in ueste alba pariter

riter sacrum facere solebāt: in quo id fuit obseruatum, ut tunc dijs gratum esse censerent, si à lætis, nec funere pollutis celebraretur: utque in sacris Cereris, ante noctem epuletur nemo, atque à uino in primis & Venere abstineant: utque quinto quoque anno ex Sibyllinis carminibus prodigiorum causa ieiuniū fiat: inter quæ præcipuum fuit, ut sacris initiatos, calda abluerent primùm, quod castitati præesse ducerent. Apud Athenas in sacris Cereris, quæ dicuntur Adonia, mulieres simulachra defunctorum efferre, multaque funesta & calamitosa iusto comploratu & gemitu effingere traduntur: in cuius sacrificio Atticæ uirgines inter solennia, reposita cistis sacra, capitibus quàm occultè deferunt, quum Cereri sacrum quàm occultißimis cæremonijs fieret: quippe profano homini Cereris mundum uidere nefas erat. Apud Siculos uerò Cereri & Proserpinæ diuerso anni tempore sacrum fit: Proserpinæ enim maturis meßibus, decem festos agunt dies: Cereri uerò, quum semen in terram mittitur. Græcis autem in tribus ludis, præterquā in Cerealibus, accensas faces gestare uetus mos habuit, in Prometheis, in Vulcanijs, in Panathenaicis. Præter hos fuere ludi Martiales Marti dicati, & alij piscatorij, ex quæstu piscantium: alij castrenses, qui in castris prætorianis plerunque cum uenatione dabantur: nonnulli miscellanei, ex ludionum multiplici genere: alij Palatini, in Palatio triduo celebrari soliti in diui Iulij honorem, qui uictam armis rempublicam in dominationem uertit: alij Capitolini, quòd Iupiter optimus maximus suam sedem seruasset: qui alijs solennibus additi, collegiumque nouum (autore senatu) institutum fuit. Præcipui Augustales, quos

Tiberij tempore tribuni pleb. in Augusti honorem facere instituerunt. Athenis uerò & in omni Græcia multiplices fuere ludi, in quibus ad aucupandam popularem gratiam, Theophrastus fructum diuitiarum putauit maximum: nam Panathenæa, Dionysia, Scirophoria, Haloa, & Apaturia celebria fuere. Apud Lacedæmonios Gymnopodia, Hyacinthia & Chori. Patauij, Cestici ab Antenore inuenti, quos inter reliquos annumerasse non ab re fuit. Illud utiq; uerũ est, quòd quamuis ludorum multiplices species forent, tamen ædilitia largitione quatuor curari impensius assuêrant, Megalenses, Funebres, Circẽses & Apollinares, magno semper apparatu & habitu: in quibus nõ tuba aut fistula, ut in alijs, sed sola tibia canebãt. Quodq; uetusto more quoties festi ludi edebantur, illos omnis ætas, sexus & ordo plerunque coronati spectabant: quare L. Crassus cognomento Diues, quòd corollas ex auro & argento imitatione foliorũ in ludis populo dedisset, celebri memoria habetur. Fuitq; prisci moris, ut populus in theatro uel circo sæpe ludicrum à principe postularet, cuius præcipuo studio teneretur: quotiesque princeps aut imperator, qui perdomitis hostibus triumphasset, uel popularis homo plebi percharus, ad ludos & theatrum iret, quum primum in conspectu prodiret, communi omnium plausu & fauore concionis, faustisque acclamationibus totis theatris exciperetur: nonnunquam uniuersus populus adueniẽti principi assurgere, et lacernas deponere solebant, ut togati apparerent: qui honor summis tantum ducibus, aut uiris summa integritate & fide ob merita in populũ dabatur. Contrà uerò deformatus ignominia, aut infensus infestusq; populo,

pulo, clamoribus explodebatur & sibilis. Tũ si quando ludi remisse & leniter, aut non legitime celebrarentur, uel si quo infortunio aut casu repente constitissent, aut si tibicen conticuisset, uel inter solẽnia ludorũ commisso spectaculo, ex subita lætitia ad repentinum motum trãslati essent: aut si in enũciandis ludis uersu ædilis errasset, aut uerbo: uel ante cõmißionem ludorum, siue dum eduntur, tumultus repens, aut aliquid triste auribus oculisue occurrisset, & ex uariis causis, tanquam si nefario scelere polluti essent, eiusmodi admissa, ludorum instauratione procurabantur & expiabantur. Cùm enim pompa duceretur, quòd obuius seruus loris medio circo uapularet, infausto augurio ludos pollutos pontifices putarunt. Et quum in ceremoniarum apparatu tensa procederet, quòd equo cõsternato, auriga habenas sinistra corripuisset, currumq́ue perperam egisset & circunflexisset, uelut ominosum, ludorum instauratione opus esse iudicarunt.

Qui esset Vrbis præfectus, quódue officium, quarumq; rerum cognitionem animaduersionemq; haberet.

Caput XX.

SOLITOS Romanos fuisse, quum reges & postea consules prætoresq́ue reipublicæ causa abessent, ne quis repens tumultus fieret, néue urbs sine imperio esset, aut hostium incursibus pateret, præfectũ creare, qui Vrbi mœnibusq́ue præsideret, ius redderet & subitis mederetur, sæpe notatum est: qui si quid in Vrbe turbatum esset, quum res postularet, iuuentutẽ armare, & per loca opportuna disponere, arma telaq́ue in propugnaculis ingerere, castella cõmunire, muros turresq́ue præsidio firmare, atq; omnia custodiis uigiliisq;

instructa habere, portas claudere, pro portis stationes, dispositosque stationarios milites, ad tuendam populi quietem, tenere deberet. Et ne quid falleret, aut nudatum præsidijs esset, animaduertere & oculis perlustrare, nihil deniq; curæ aut laboris omittere. Qui tametsi urbi præfectus foret, in suburbijs æque cognitionē animaduersionemq; habebat, illiq; exercitus demādatos, et gerendi belli sæpe negociū datum esse liquet. Quam præfecturam à prima antiquitate Romæ fuisse multiplici exemplo apparet: Siquidē à Romulo primus Romulius, à Tullo Hostilio Mumartius, & Sp. Lucretius pater Lucretiæ, regnante Superbo, urbis præfecturam meruere: deinde consulibus eam curationē demandarunt. Post aliquot uerò ætates, tanquam non ciuile munus, à multis aspernatum est, ita ut eam curationē uelut ignobilem, repudiantibus plurimis, Q. Seruilius ut altercationes dirimeret, filium substituerit, eumq; extra sortē Vrbi præfecerit. Quam sæpe intermissam fuisse crediderim: quippe Augustus Vrbis præfecturam, tanquam nouum munus & officium, creauit. Demum in tantū proceßit, ut Nero à cognitionibus præfecturæ Vrbis, honoris initia auspicaretur: & Piso uiginti annos præfecturā Vrbis, uelut instar magni muneris, gerere non dubitarit. Extatque diui Seueri epistola ad Fabium Culleonem, qua cognitio criminum per totam Italiam ad præfectū Vrbis delegatur. Relegandi quoque ad insulas, uel deportandi quos delicti enormitas postulat, querelasque seruorum libertorumq; audiendi, si de patronis dominisue querātur, ius illi potestasq; fuit: carniumque & fori boarij, piscarij, & suarij cura cognitioq; ad eundem spectauit & pertinuit. Etiam sena-

ſenatum per Vrbis præfectum uocari & conſuli poſſe, atque abſentibus uel impeditis conſulibus ſenatuſconſultum fieri, nulla controuerſia eſt. Denique diligenter curare, ne qua pars Vrbis laboret, néue per occaſionem & licentiam aliquid plebs moliri poſſet: néue quid circa Vrbis cuſtodiã aut munus uigiliarum ſegniter exequutum foret, quod ab homine impigro ante perſpici potuiſſet, præuidere præcauereq́ue debebat. tantiq́ue exempli fuit, ut quum fœdiſsimo bello reſpub. afflictaretur, ſæpe Vrbi ſaluti fuiſſe & imperio, magnaq́; attuliſſe præſidia compertum ſit. Sed notandũ hunc præfectũ, aut patritiæ gentis uirum, aut ſenatorem, deligi conſueſſe: idq́ue exemplo Marci Meſſalæ oratoris, qui Auguſti tempore Vrbis præfectus fuit, facile dignoſci: licet ſexto poſt die magiſtratu ſe abdicarit, non ingenuam & parum ciuilem poteſtatem eſſe ratus. Et tametſi Lucium Piſonem & Coſſum præfectos Vrbis uino indulſiſſe, & multũ noctis conuiuijs exegiſſe legamus, adeò ut biduum & duas noctes cum Tiberio largiore potu indulſerint: illos tamen ſatis grauiter & inoffenſe Vrbis tutelam adminiſtraſſe, controuerſia non eſt. Procedẽte mox tempore, in tantum præfectura Vrbis proceſsit, ut Sabino Veſpaſiani fratri ad præfecturã proceſsiſſe, magni muneris loco fuerit: & Pertinax imperator ex præfectura Vrbis ad imperium prouectus ſit. Rurſus poſt aliquod interuallum, tam infimæ ſortis habita eſt, ut Heliogabalus omnes lenones ad præfecturam Vrbis prouehere deſtinarit. Qui uerò præfectus Latinarum erat, etiam non ſenator fieri poterat: quippe quum citra ætatem ſenatoriam ſæpe annis iunior crearetur ex nobilioribus: idcirco præfecto

Latinarum, senatum habere non licuisse notatum est: inter quos Marcus Antoninus Philosophus, qui postea imperitauit, annis iunior præfecturā Vrbis gessisse pditur. A Prienensibus quoq; in Neptuni Heliconij sacro, quod cum Ionibus cōmune fuit, iuuenis ætate uix adulta, præfectus creabatur & rex. Ab Indis in sex quinterniones Vrbis præfectura diuiditur: namq; alij peregrinos recipiunt, alij uitam & mores notant, nonnulli defunctorum bona mortesque inquirunt, alij uendendis mercibus præsunt: multi uenditarū rerum exigunt decimas, ita ut omne ciuitatis regimen illi moderentur. Græcis uerò Vrbis præfectus ἐθνάρχης dicebatur, ipsaq; præfectura ἐθναρχία. Præter quē fuit prætoriarū cohortium præfectus, annonæq; & uigilum, qui in numero magistratuum populi Romani non sunt, sed extra ordinem utilitatis causa creati. Ad præfectum enim uigilum de incēdiarijs, de furibus, de effractoribus, de receptatoribus, cognitio pertinuit. Augustus uerò Octauius quum plura orirētur incendia Romæ, septem cohortes opportunis locis constituit, ut unaquæque binas urbis regiones tueretur, quas præfecto uigilū subiecit. Præfectus uerò annonæ ad leuandum frumēti inopiā, conuectis commeatibus, plerunq; urbi præfuit & imperio. Præter quos fuit præfectus morum, quem censorem nuncupant: & haud multo pòst, præfectus castrorum & legionū, ac præfectus palatij temporibus Cæsarum nouissimis additi, quæ dignitas proxima Cæsarum magnitudine fuit, cui præfecturæ Cleāder à Commodo præpositus memoratur, qui propter morum insolentiā, cum filijs unà crudeli supplicio excarnificatus, pœnas dedit. Et similis sub Hadriano, qui deposita palatij

latij

latiŭ præfectura, ad ocium se tradidit, moriensq; inscripsit tumulo, quòd quũ multos exegisset annos, septem tantum uixit, quibus ocio se dederat. Celebratur quoq; Opilius Macrinus, qui ex humili fortuna per Caracallam palatio præfectus, mox ad imperium conscendit. Illud quoque à ueteribus factitatum nouimus, ut quatuordecim curatores urbis unà cum præfecto tam urbi quàm urbanis negocijs præsint. Sed & illud notatum, ad Vrbis præfectum appellationes omnium potestatum, & illorum qui in honore erant, pertinuisse: ipsarumque cognitionem animaduersionemque habuisse, quod quidem noua constitutione à posteris seruatũ est. Antea enim ex constituto Neronis appellationes à iudicibus ad senatum fiebant: cautumq; fuit, ut qui à priuatis iudicibus ad senatum prouocassent, tantum pecuniæ pœnæ nomine exoluere cogerẽtur, quantum qui imperatorem appellassent. A senatu uerò ad principem appellare non licere, oratione D. Hadriani cauebatur: nec à præfecto prætorio, qui principis locum tenuit, appellare licuit. C. tamen Caligula nimias appellationes inhibuisse fertur, liberamque iurisdictionem magistratibus dedisse, ita ut sine appellatione iudicatum exequerentur, & placita seruarẽt. Quinetiam illud quæsitum est, an tutorum curatorumque, qui nequiter & inofficiose in tutela curaque de officio decedentes, uersati fuissent: aut filiorum, qui parentes quos uenerari decet, contumelijs probrisque affecissent, in eosque turpissimũ facinus admittẽtes, impias manus intulissent: cognitionem animaduersionemq; præfectus haberet. Et placuit ab Vrbis præfecto in tutores curatoresque, qui in euidenti calumnia tutelam curamque gessissent:

aut in filios, qui parentum dicto cõtumaces, & minus audientes forẽt, animaduerti cognoscique posse: quod quidem tam legibus & senatusconsultis, quàm decretis edictisque principum alijs super alia editis & promulgatis, sancitum est.

Miraculum de homine, qui extrusus è carcere, rursusq; in eum intrusus, inferna se loca adiuisse enarrauit.
Caput XXI.

INTER fabulosa miracula, & puerilibus fabellis similia, multas magnasq; res, quæ uix credi diciq; possunt, nullum tam impudens mendacium creditum est, quàm quod ad hosce annos in Pelignis euenisse dicũt: quod quum nouum commentum putaretur, & temere uulgatum, id uerũ postea fuisse, tam fama celebri, quæ ubique peruasit & uulgata est, quàm multorum testimonio, qui rem gestam didicere, non fictis sermonibus, sed certißimis experimẽtis compertum est. Quo autem pacto se res habuerit, hoc traditur modo: In Pelignis oppidum uetustum est, cuius nomen prætereo libens, licet obscura origine, haud tamẽ ignobile. in eo dominus, qui Vrbi præerat, superbe auareque ciuibus imperitabat: ac trucibus dictis factisque in subditos seruilem in modum animaduertere solebat: eosque, licet imperata facerent, neque segniter mandata exequerentur, ob leues plerunque causas, pœnis & damno mulctabat. Forte autem quum homo quispiam alioqui bonus, sed tenui re familiari, inops atq; despectus, ipsius domini uenaticum canem, cuius miro studio tenebatur, ita uerbere affecisset, ut ob id perisse putaretur: quum id dominus resciisset, uehementer offensus, eum truci & minaci uultu grauiter increpitũ, in pessimum coniecit

coniecit carcerem: ibiq; quum uinctus graui custodia teneretur, post aliquot dies, hi quibus diligens ipsius cura mãdata erat, clauso iam carcere, & tam foribus quàm omni aditu persepto, ne elabi posset, quum ad illum accederent, ut solebant, in eodẽ intus carcere nusquam inuenere: qui diu conquisitus, quum non appareret, nullumq́ue effugij uestigium extaret, rem ad dominum detulere: quod quum credi uix posset, ipseq́ue mirum in modum obstupefieret, post tres ferme dies, ijsdem foribus pessulo firmatis, idem ipse qui modo carceri addictus fuerat, imprudentibus omnibus, & nemine conscio, rursus in eodem intus carcere intrusus apparuit: custodesq́ue, ut cibum afferrent, aduocauit: qui quum propere accessissent, omnesq́ue miraculo obstupefierent, eum uultu tetro & horribili facie, luxatis ustisq́ue membris, aliter longe atque pridem fuerat, conspexere: quem quum interrogassent, unde elapsus & rursus in eodem intrusus carcere foret, quibusq́ue in locis fuisset, & unde tam fœdo & tetro cultu emersisset: ipse uelut elinguis, quum nullum proferret uerbum, sed attonito stupentiq́ue similis foret, ut ad dominum quantocyus admitteretur, postulauit: habere quod illi propere nunciaret, magnum, nec differendum. Cumq́ue ad eum protinus admissus esset, rem mirificam & admirabilem: ac dictu audituq́ue formidolosa, & uix credenda miracula dicere orsus fuit: Nam se ab inferis (si libet credere) remissum enarrauit: siquidem quum diutius carceris squalorem ferre nequiret, seu desperatione uictus, seu iudicium reformidans, inops consilij, malum dæmonem ut sibi præsto esset, séque ex tam tetro carcere relaxaret, aduocasse dixit.

Nec multo pòst, dæmonem fœdo aspectu & terribili facie in eodem intus carcere aspexisse, & secum pactũ fuisse, ab eodemque & ferreis claustris, non sine graui pressura extrusum, in loca deinde inferna & profundas uastitates, ac fundum telluris intimæ actum esse præcipitem, singulaque lustrasse: impiorumque supplicia, & sedes cõsceleratas, æternasq; tenebras, et ærumnas uidisse, ac loca fœda & formidolosa, regesque & summos duces in abrupto hiatu & profundo uoraginis densa mersos caligine afflictari, & furiarum ardentibus facibus agitari: gemitusque & eiulatus, ac dies noctesque ploratus mulierum & uirorum audisse: pontificesque uidisse infulis & trabeis, purpura et auro distinctis, ac gemmis ornatos, aliasque miserabiles facies omnis generis hominum, ætatum & ordinũ, in cultu uario afflictos, & iacentes inter præaltas uoragines: alios immenso limo haustos æternis supplicijs & nocte cruciari, ipsorumque damnata scelera sempiterno dolore puniri: inter quos plures quos nouerat in uita, adnotauit, & præcipue intimum familiarem, quem dum in uita ageret, æqualem sodalemq; habuerat, alloquutum dixit: ab eo probe agnitus, & miti satis sermone requisitus fuit, quid rerũ ageretur, & quid reliqui spei sibi foret: Ipseque quum prægraui seruitio & crudeli dominatu, usque premi respondisset, illum mãdasse, ut domino enũciaret, caueret nequid tale ageret in posterũ, néue graui tributo & iniquo uectigali subditos opprimeret: nanq; illi uacuã sedẽ, quam prope cernebat, præstitutã esse prædixit. Et ut haud dubius ꝓmissi foret, fidemq; ut dicto haberet, meminisse (inqt) illum debere secreti concilij et mutuæ pactionis, quam dum

dum unà militarent, & in castris agerent, clam iniuissent, quorum nemo particeps aut conscius unquam fuit: quod consilium quum memoriter ille enunciasset, & non solum dicta conuentaque, sed & singula uerba spōsionesque, quibus uterque astrictus erat, recensuisset, ipsum dominum ordine hæc audientem, animo serio & attentiore factum, mirum in modum obstupuisse: ingensque animo formido incussa fuit, consideranti quonam modo, quæ soli sibi credita, & nulli unquam enunciata fuere, homo ille hebes & tardus ingenio, quasi numine afflatus, explorata haberet, eaq́; uultu interrito enunciaret. Adijciunt miraculo, eundem interrogasse illum cum quo tunc sermo erat apud inferos, qui nitido cultu uestituque apparato uidebatur, nunquid aliquo cruciatu afflictarentur, qui insigni ueste & auro conspicui forent: illumque respondisse, perenni incendio, interque maximos cruciatus, & sempiterno dolore usque premi & afflictari: idq́; totum quod auro & purpura fulgeret, ignem atque incendium esse. Et quum ipse id experiri uolens propius manum purpuræ admouisset, admonitum ab eo fuisse, ne tangeret, & tamen efficere nequisse, ut non ex caloris afflatu palmam sibi manus, quam tunc ostendebat, incendio & ipsi purpuræ admotam deflagraret. Erat enim pustulis liuentibus: & tetris hulceribus ueluti tabe & igne sacro, maloque quod latius serpere uidebatur, fere consumpta. Referunt præterea qui illum adiuere, eum postquam ab inferis emersit, quasi mente cōsternata, hebetique aurium oculorumque sensu affectus foret, semper cogitabundum in rarum prodijsse sermonem, uixque sæpius interrogatum

colloquēti respondisse. Vultu uerò tam tetro, & aspectu tam deformi, reuertisse, ut qui dudum à coniuge & liberis probe agnitus foret, is postquam remeauit ab inferis, tam diro uultu, totiusque facie corporis dissimilis effectus est, ut uix eundem illum esse crederent: sæpiusque obortis lachrymis, ob faciei diritatem & speciem hominis fœdißime mutatam, notos affinesque ipsum alloquutos fuisse: ægreque ut ante obitum, qui mox consequutus est, res suas dispēsaret, ac liberis & posteritati consuleret, uitæ spatium habuisse.

Quot militum ordines, cuiúsue generis milites in Romana militia olim militare consuerant, & qui apud exteros.

Caput XXII.

MILITVM ordines, quos Romani duces habuere, quibus res magnas gessere, hi ferme traduntur, nomine diuersi: nanque rorarij dicti, cum quibus primi erant cōgressus, qui leuibus muniti armis, parmam & gladium gerētes, sicut ros ante pluuiam, sic priusquam procurrerent, aut acies admouerent, hostem incessebant, & primos concursus excipiebant. Præmittebatur enim leuis armatura, quæ eliceret, & hostem gradu moueret: mox equitatum libero cursu, & robora legionum immittebant, quæ longius pellerent & fugarent. Qui etiam antesignani, eo quòd primi agminis erant, dicti: sicut apud Persas homotimi milites in principijs erant, qui magnopere apud reges nobilitati sunt: inter quos peltati & cetrati, qui peltas cetrasque (scutorum enim genera sunt) deferebant, haud multo discrimine diuersas. pelta enim cetræ haud dissimilis est: nāque erat cetra scutum ex loro, quo Aphri, Hispani, Galli & Persæ plerunque usi sunt, in rhombi

figu-

figuram: pelta uerò, breue ſcutum inſtar lunæ: parma, figuræ latioris & circularis. Luſitanis uerò ſcuta fuere duorum pedum latitudinis, quæ nec fibula, nec anſa, nec loro nectebãtur. Numidica ex corijs ſicut Græcis. Orectanis & Gallis quandoque pro munimento fuit pelta, queis erant enſes obtuſa cuſpide, ſcuta uero debilia. Hiphicrates quoque pro parma militibus peltam dedit, haſtæque modum duplicauit, & gladios longiores fecit, quare pelteaſtæ appellati. Thracibus & Belgis dabatur pelta, quam meridem dixere: Liguribus ænea parma: Sardis pugio cum pelta: Celtiberis leue ſcutum & rotundum. C. uero Marius parmulas militibus inhibuit, illas minus habiles & ſuperuacuas arbitratus. Romani autem clypeos peditibus, ſcuta equitibus dedere: quos quidem milites à prima origine clypeis uſos comperimus. poſtquam uero ſtipendiarij facti ſunt, mutato armorum genere, ſcuta maius tegmentum pro clypeis accepere, ſicut Latini populi: (quare ſcutatæ & cetratæ cohortes dictæ) quæ ex cratibus plerunque intexebant. Antea enim Romulus Argolico ſcuto utebatur. Poſt uero ictum cum Tatio fœdus, Romani, dimiſſo Argolico, Sabinorum accepere ſcuta, ſuaque Romulus cum Sabinis arma commutauit, quibus poſtea Romani uſi ſunt. Samnitibus lata, ad ſummum æquali faſtigio fuere: in imo uero cuneata: Marſis ampliſſima, quæ decumana dicta ſunt. Lucani quoque ſcuta ex uimine confecta, corijs tegebant. Græci frequenter rufatis, Carthaginienſes albis, nonnunquam clypeis diuerſa inſignia ferentibus, utebantur: Corinthij rubris. Alba uero ferre ſcuta, Romanis erat

ignominiæ loco: nam ſortes utebantur pictis: Pœni ex auro ſculptis imaginibus. Germani ſcuta lectiſsimis coloribus diſtinxere. Græci quoque diuerſa inſignia, & numina addidere: quippe Græcorum clypeis Neptunus erat, Troianorum Minerua: Vlyſſes Delphinis inſigne in ſcuto prætulit: Agamemnon Formidinem capite leonino cum epigrammate. Niciæ ſcutum auro fulgebat & purpura. Lacedæmonij λ, Meſſenij μ, literas deſcripſere. Alcibiades Cupidinem cum ſagittis: Neocorus Aliarcus draconem, Demoſthenes in ſcuto aureis literis Bonam Fortunam inſcripſit: Legio ad Cordubam, Pompeij nomen. Perſis uero cratis erat in manu læua, gladius uel ſecuris in dextra. Fertur Alexander Macedo argyroaſpidas ab argenteis clypeis, ſicut Alexander Seuerus imperator chryſoaſpidas ab aureis nuncupaſſe: id quod à Samnitibus fuit uſurpatum, ut argenteis aureiſque ſcutis ornarentur. Galatæ animalium formas æneas ſcuto effinxere, ſicut Lacedæmonius quiſpiam in ingenti ſcuto muſcam effictam habuit: & Hanno Carthaginienſis argenteo clypeo cum imagine Barchini Haſdrubalis conſpicuus erat: Cleomenes uero docuit Lacedæmonias, clypeum non annulo ſuſpenſum, ſed brachio innexum habere, quo ſe firmius protegerent. Philipomenes Achæis, cum antea ſcutis leuioribus, & ad protegēda corpora minus habilibus uterentur, pro ſcuto clypeum, pro haſtili ſariſſam dedit. Qui tamen ſcutati pedites ferreas ocreas in dextro crure induebant, ne crure effracto, neci expoſiti forent. Sarmatis uero nulla ſcuta fuere: nanque in conflictu præliorum defendi ſcuto inhibebantur: itaque ad uulnera expoſiti, toto corpore patebant.

Dein-

Deinde pilani, qui pilis depugnabant, dicti. Fuit enim Pilum hastile, habens & ferrum pedale, & trigonum stylo præacuto, quod stupa colligatum emittebant, interdum hastam habens trium pedum, nec minoris proëminentiæ ferrea ueruta: quo emisso, uelut ad id dato signo, citato gradu in hostes ibant: mox strictis gladijs collato pede, cominus rem gerebant, quæ ab hostibus missa, Romani sæpe densatis scutis excipiebant: tametsi nonnunquam tanto ardore animorum ad arma concursum, & in hostes itum est, ut ne mora in pilis emittendis fieret, illa abijcerent, & strictis gladijs cominus rem gererent: quæ quidem pila Romanis propria, & sua fuere arma, telum haud dubiè quàm hasta uehementius: sicut gessa Gallorum, sarissæ Macedonum, lãcea Hispanorum, gladius Lacedæmoniorum, acinacis Medorum, falarica Saguntinorum, sagaris Persarum, rhomphea Thracum, framea Germanorum, & sparus rusticorum: Theutonicorum uerò, cateiæ. Erat enim hasta angusto & breui ferro, rhomphea autem ingentis longitudinis. Tametsi Hispanum gladium admodum breuem, & sarissam prælongam hastam ferro affixo legamus. Etiam sica Romanis frequẽs & peculiaris fuit: quippe Romani milites utroque latere ferebant sicas, dextra breuiorem, sinistra longiorem. Proditumque memoriæ est, C. Marium noua primum forma iacula fecisse: nam quum duplici telo antea munirentur, ipse alterum admisit, alterum sustulit, & loco illius clauum panxit, quo firmius impingerent. Marcellus ad Nolam longiora pila militibus distribuit, quo ferirent uehementius, quum Carthaginiẽses breuioribus, & minus habilibus uteren-

tur. Cleomenes uero docuit Lacedæmonios pro lancea sarißis uti, quas utraque manu torquere assuefecit. Galatæ pro ensibus spatas gestabant oblongas, quas à dextro latere catenis subnectebant. Post quos hastati, qui hastam gessaque ferebāt: qui etiam in prima fronte positi, hastis prævalidis ferro munitis militabant: erant enim ferè tyrones, tunc primum militiæ adscripti. Deinde principes ordines ducebant, milites robustiores ætate & usu doctiores, ab hastatis per interualla diuisi. Tertij uexilli triarij fuere, qui si qua maior uis ingrueret, aut durior casus principes repelleret, compreßis ordinibus, uno continente agmine, totam aciem clauderent: laxatos, languentesque ordines magnis uiribus repararent: Tantique roboris erant, ut rebus abscißis & deploratis, sæpe debilitatam uirtutem, & fractos restituerent animos. Præter hos uelites, quod uestiti & nullis armis muniti, quo expeditiores forent inter leuis armaturæ milites locabantur, quibus parmæ tripedales, breuiores quam equestres, & iacula quaternos longa pedes, ferro præfixo, data sunt, ex celeri cursu quasi uolantes dicti, prompti ad excursiones, qui ad prosequendum inclinatam semel aciem, uagos effusosque prædatores excipiendum, infestásque populationes & uastitatem inhibendum, tum ad subita belli & repentinas incursiones, mirum dictu est, quanto præsidio fuerint. Hi enim secundo Punico ardente bello, dum Romani ad Capuam sedēt, ut contra equites, quibus hostis prævalebat, repugnarent, à Fuluio Flacco proconsule primum inuenti institutique sunt. Quibus additi sequentibus bellis plerunque sagittarij, & cohors Peligna uelitaribus armis: quorum

rum tela ad remittendum imperitis inhabilia traduntur. Rursus inter militum ordines alij descripti sunt, quibus prætorianis nomen, qui iuxta ducis prætorium excubantes, honore atque ordine præstabant: hi enim præcipuo robore & uirtute illustres equites, magna & firma præsidia fuere: quippe qui circa principis tabernaculum, & imperatoris latera militabāt, quum nobilitate & honoribus anteirent. Hos antea Celeres à Romulo dictos ferunt: siquidem Romulus trecentos circa se, pacis bellíque temporibus habuit expeditos, quos Celeres nuncupauit: qui postea Flexumines, demum Trossuli, quòd oppidum Thuscorum Trossulum sine peditum opera, ui cepissent, dicti sunt: quos Numa dissoluit, & antiquata militia missos fecit. Primus enim Tarquinius Superbus custodiam ferocißimorum circa se habuit, ut noctu penes regiam excubarent: die autem illius latera cingerent. Obseruatúmque fuit, ut is summam militiæ gereret, & imperatoris uice fungeretur, qui prætoria castra & prætorianos haberet: nanque omnis cura & procuratio rei militaris, desito imperio ueteri, penes prætorianos fuit: qui quandoque quum Romæ iuxta pomœrium castra metantur, magnarum dissensionum causam præbuere: nam per celebria urbis loca super assumendo principe inextricabiles sæpe pugnas conserebant. Ideo Tyberius Cæsar, ne per hospitia dispersi, populares tumultus sererent, extra frequentia urbis prætorianis loca dedit. Denique in tantum uiribus processere, ut quem uellent, ad spem imperij impellerent, & in principem assumerent: assumptúmque mox deturbarent: eßéntque arbitri totius imperij & moderatores: qui etiam

ſpeculatorum ordinem habebant promptiſsimorum, qui circa ducis latera excubabant: unde magni ſæpe duces ādiumenta ſumpſere: quippe Aphricanus primus fortiſsimum quenque delegit, qui ab eo non diſcederent, & cætero belli munere uacarent. Sequnti deinde conſules & demum Cæſares, cohortes circa latera, ueluti firma & ualida præſidia habuerunt. In urbe quoque ex præfectura Rheatina delecti milites ad latera conſulum excubantes, ſæpe reipub. operam nauarunt. Manus quoque equitum Romanorum armata, præſidij cauſa ſenatui plerunque affuit. Cato quoque promptos circa ſe Firmianos habuiſſe fertur. Fuitque moris populi Romani, ſociali fide & fœdere iunctis, quos reges appellauiſſet, turmam equitum Romanorum honoris cauſa, & militarem cuſtodiam uelut præſidium impartiri. Reges quoque Aſiæ, militum cohortes & robora uirorum habuere, quos Agraſpidas à genere armorum nuncuparunt. Lacedæmoniorum reges generoſiſsimos iuuenes trecentos habuere cuſtodes: Athenienſes ſacram cohortem, quæ ex ſe inuicem amantibus conſtabat: quæ etiam apud Thebanos fuit. Alexander Macedo clypeatos & Perſarum mille ſatellites excubitores adſciuit. Macedonum quoque reges obſeruarunt nobilium liberos habere, qui noctu ſeruatis uicibus, pro foribus ubi rex quieſcebat, excubarent. Alexander Epiri ducentos Lucanorum exules habuit expeditos. Aratus uero ad corporis cuſtodiam delectos milites accepiſſe fertur: Piſiſtratus Corynephoros: Marius ſatellites quos uocauit Præcipites. Et Sulpitius tribunus, Marij tempore, manum equitum iuniorum cuſtodes aduocauit. Cumque ſym-

bola in castris ab Antigono de nece Eumenis darētur, Macedones mille milites expeditos, ad ipsius custodiam dederūt. Dionysius prævalidis seruis latera muniuit, & efferis barbaris commisit custodiam: quos quum dimitti Plato suasisset, penè in discrimen uitæ & dissidium uenit. Petreius beneficiarijs & cetratis stipatus fuit. Apud Persas turmæ Immortalium, quæ ex decem millibus constabāt, ad extremos seruabantur casus, qui aureos torques & manicatas tunicas habuere distinctas auro, ex quibus mille selectis Mellophoris dixere nomen: donec Theodosio imperante, ab Ardaburio & nomen & genus Immortalium desiere: quorum instar ordo equitum apud Gallos fuit, quem Thymochresiam, Græci somatophylacas uocāt. Cyrus custodes corporis eunuchos habuit, quo magis in officio essent, eos præter illecebras uoluptatum firmissimum præsidium ratus. Indi uero reges, peruigiles mulieres habuere excubantes. Masinissa parum hominibus credens, salutem suam canibus uallauit. Iulius autem Cæsar, omissis excubijs, custodes corporis nullos admisit, satius arbitratus, semel morti succumbere, quàm metu assiduo detineri. Augustus Calaguritanorum & Germanorum manum aduocauit: sicut Tyberius Germanos, et Galba euocatos: Caius autem Caligula Batauos. Antoninus ètiam Germanos equites acciuit. Traianus quoque sine stipatoribus, aut militari custodia perdiu uixit. Fuitque literis proditum, excubias militares & corporis custodes, non Cæsaribus modò, sed Augustis mulieribus, ut matri & coniugi imperatoris, olim apparuisse. Secundi ordinis cohortium urbanarum milites ex Romanis frequenter

adſcripti ſunt, ex quibus uexillares cohortes delegere. Tertij legionarij, qui legionibus adſcripti militabãt, qui tam ex ciuibus quàm Latini nominis, & fœdere iunctis ciuitatibus ſacramẽto adſciti erant: quóque facilius dignoſcerẽtur, diuerſa habuere inſignia: nanque alijs prætoriani, alijs legionarij, atque urbanarum cohortium milites utebantur inſignijs. Præter quos fuere cataphracti loricati equites, ferro muniti & fulti grauioribus armis, qui ſtabili gradu cõgredi, & uim excipere ſolebant: quibus arma erant, galea, clypeus, ocreæ, lorica, omnia ex ære, haſta & gladius: caßides uerò & thoraces peditibus ſimiles. Hæc enim præ reliquis fortis & inuicta acies, tanto robore munimentoque fuiſſe traditur, ut trepidam diffidentémque aciem plerunque repararit. Erat enim manus hæc ualidißima, præque cæteris terrori hoſtibus & formidini: ab hisque gentes ſæpius ſubactæ fuerunt & domitæ: quibus & equis operimenta fuere lintea, quæ ferreis laminis inſtar plumæ nectebantur, profecto munimentum contra omne telum inſuperabile, quæ tanti fuere, ut eas Hiphicrates cum æneis commutarit, illasque Athenienſibus dederit. Priſcis uero ſeculis perpauci linteis thoracibus (Homero teſte) depugnarunt. Maximæ uero firmitatis celebratur thorax ille linteus Amaſis Aegypti regis, cuius ſingula fila trecentis ſexaginta alijs conſtabant: in quo ex auro & lana uerſicolore, diuerſis animalium figuris inſcriptæ eius uenationes erant. Nonnunquam equites galeis et clypeis ferro coruſcantibus, in equis inſidẽtes pariter ferro æreque munitis, in acies prodierunt: qui licet multimodis munirentur armis, ſuras tamen & femora nu-

ra nu-

ra nuda armis habebãt, quò expeditiores pedibus forent, quos statarios uocatos ferunt, quippe graue agmen, qui nisi firma manu & lento gressu prodibant in aciem. Galli crupellarios uocarunt, quibus continuum tegmen erat ictibus impenetrabile. Persæ clibanarios: quod erat proprium Sarmatarum, ferreis laminis, aut præduro corio conserto muniri: qui quum turmis instructi uadunt, mirum dictu quanti roboris quantæq; formidinis sint. Illorum uerò pedestri pugna nihil ignauius. Græcis quoque dissimiles equitum fuere species: nam quidam hippotoxotæ dicti, alij scenophori, plerique Iphicratenses summæ laudis, sicut apud Romanos Fabiani: alij Dimachæ grauioribus armis, qui quum opus est, pedestres fiunt acies: nonnulli hippagωgi: multi amphippi, qui equis duobus merebant. Vltra quos in Romanis castris Accensi stipendia fecere, qui in demortuorum locum suffecti, cooptati ue fuerãt quasi ad censum adiecti, qui & adscriptitij, quod supplentes numerum militum, legionibus adscribebantur. Fuitq́ue nomen ordinis militaris, sicut principes, commentarienses, uel cornicularij. Inter leuis uerò armaturæ milites, ferentarij non in postremis erant, funditores dicti, ex Balearibus frequentes, qui saxis & sudibus, uelut nimbo grandinis, & omni genere telorum quæ feruntur, non autem geruntur, procul hostem missilibus arcent, & in fugam agunt: nonnunquam ense congrediuntur cominus, qui etiam in cornibus & hostem petere eminus solebant, quibus singulis tres fundæ è neruo uel iunco, aut setis simplici habena fuere: interdum triplici scutali fundis, sicut ab Aegio, Patris & Dymis, funditores usi sunt, cum

ſcuto & iaculo præuſto, qui unà cum ſagittarijs & iaculatoribus incedebant: qui uſus apud Indos præcipuus erat, ut miſſo lapide, extremos pueri capillos attingant impune. Hi inferioris ordinis quàm pedites, deſpectiſſimiq́ue inter milites habiti ſunt: quare huic inconditæ turbæ, ad populandum uaſtandumq́ue agros magis quam iuſtæ pugnæ idoneæ, Cyrus ſeruos præfecit: quaſi illos nõ militare, ſed prædæ & rapinis aſſuetos, ſeruilia exercere duceret. Tametſi ſagittariorum & funditorum plerunque delecta manus non temere congreſſi, magna ad uictoriam momenta fecere. Qui quidem ſagittarij cum thorace, tibialibus & pharetra, enſe accincti, nonnunquam ſine pharetra cum haſta & ſcuto præliabãtur. Græcis uerò, licet ex diuerſis prouincijs funditores & ſagittarij ſtipendia fecerint, tamen Cirtei et Elymæi præcipui habiti ſunt. Fertur Scipio Aphricanus aduerſus Numantinos dimicaturus, omnibus cẽturijs delectos ſagittarios funditoresq́ue miſcuiſſe: qua deſcriptione effecit, ut de Numãtinis inſignem uictoriam tulerit. Metellus quoque ducens in Iugurtham, funditores & ſagittarios inter manipulos diuiſit, ita ut parum abfuerit, quin ingenti uictoria potiretur. Calones uero lixasq́ue, licet militiæ ſacramento adigi non ſolerent, ſiquidem ſeruilia miniſtrabant militibus, illos tamen in aciem prodijſſe, bonam fidelemq́ue operam reipub. ſæpe nauaſſe comperimus, tunc quum acciſis rebus & re exterminata, militumq́ue fracta uirtute, militiam militare coacti ſunt: qui quod ligneas clauas uel uallum geſtarent, dicti calones fuere. Calas enim antiqui dixerunt fuſtes, quos ſerui portabant in comitatu dominorum,

norum, dum in expeditionem uadunt: seu ἀπὸ τῶν καλῶν. Lixæ quoque, qui exercitum sequuti quæstus causa, aquam militibus curabant: Sicut Brutiarij, quorum opera ueluti seruorum magistratus utebantur, persæpe militarunt, & munera fecerunt. Quum enim secundo Punico bello post Cannensem cladem Brutij ad Hannibalem primi defecissent, postea deuicto Hannibale eos Romani, neque milites scripsere, neque pro socijs habuere, sed magistratibus præstare iusserunt seruorum munia militiæ domique: sicut Picentes, ob initam cum Hannibale societatem, pro militari officio uiatorum & tabellariorum operas præbuere. Super eos quos dixi, adnumerantur caligati, quibus caligis militaribus uti permissum: tametsi pro caligatis omne militum genus à militari caliga, multi accipi contendant: quæ quidem ferreis clauis multiplicibus munitæ erant. Præter quos legitimi euocati, & tumultuarij milites fuere: legitimi, quod militiæ sacramento iusto delectu adscripti militabant: euocati, qui ex prouincijs socijsque ciuitatibus æquo iure & fœdere iunctis, non Latini nominis, militiæ munere fungebantur: qui non milites, sed pro militibus habiti sunt. Milites enim nominis Latini, proximè morem Romanum instructi erant, lingua, moribus, armorum genere congruentes, disciplina denique & cultu Romano: qui plerunque Gabino ritu toga circuncincta, ita ut lacinia reuocata hominem cingeret, militarũt. Tumultuarij uero dicti, qui repentino aduentu hostium, quum in discrimine extremo res foret, per trepidationem & metum raptim militiæ adscribebantur. Etiam proletarios, & capite censos quandoque munera fecisse, & reipub.

operam nauasse comperimus: erant enim hi tenuissimi & modicarum facultatum, qui non ultra mille quingenta æris in censum referebant, domi ad prolem excitandam destinati, dimissa militia, & sacramento soluti: qui temporibus reipub. difficillimis, quum undique imperium fluctuaret, rebus abscisis, milites quandoque scripti sunt. Sicut quum post Cannensem pugnam, seruitia, obæratos & mercenarios, ac capitalia ausos, militiæ sacramento adigere populus coactus fuit, numero octo millium, qui in exemplum iusti militis militarunt, quos uolones dixere, quod sponte militiæ adsciti, libertatis studio militiam meruissent. Fuítque animaduersum, in Romanis castris, nisi ingenuos & libertinos seruitute exemptos, militiam meruisse neminem, præterquam secũdo Punico bello, quo Hannibal Pœnus Italiam omni clade belli peruastabat, quo populus Romanus extremo discrimine adactus, rem desuetam usurpauit, primúmque seruitia sacramento adegit. Postea sociali bello ex libertinis duodecim cohortes bonam fidelemque operam reipub. nauarunt. Mox Iulius Cæsar ex magna parte perdomitis hostibus, quum ob bellorum clades in locum decedentium nullos sufficere ualeret, seruos commodatos militiæ adscripsit. Augustus quoque Octauius bello Illyrico & Germanico cohortes libertorum legit, quos uoluntarios appellauit, illosque cum ingenuis commisceri, aut eodem uti armorum genere uetuit. Hos quoque Romæ incendiorum causa, & si grauior tumultus oriretur, instructos paratosque habuit. Ipse enim seruos, qui ciuilibus bellis stipendia fecerant, confectis bellis, dominis restituit. Lapsis inde temporibus, Antoni-

toninus Cæsar uoluntarios, quos obsequentes latrones uocauit, & gladiatores contra hostes præpotentes militiæ armauit. Cleomenes quoque dux Lacedæmoniorum, seruitia ad nouem millia libertate donasse, & militiæ adscripsisse fertur, quum bellis attriti milite indigerent. Sed tamen capite censos propter inopiam & modicam rem familiarem, diu sacramento adscribere non licuit: donec C. Marius capite censos militiæ muneribus fungi, & militare coëgit, qui in exemplum iusti militis militarunt. Postremo causarij dicti, quibus causæ ne mererēt, legitime suppetebant: sicut beneficiarij, qui perfuncti militia, & data missione, post nauatam insigniter operam, muneris uacatione donati & militia mißi fuere: tametsi beneficiarios, q̃ beneficio tribunorum ad militiam euecti erāt, nōnulli dictos credāt. Tria enim fuere mißionū genera, quibus milites exautorabātur: Honesta, quum emeritis stipēdijs, & functis cōmodis mißionū, uacationis munere donātur, quo tēpore scuta, gladios & arma dicabāt Laribus, sicut gladiatores Herculi, quod dijs iuuantibus perfuncti militia, rudem accepissent: quod mißionis tēpus, militi quinquagenario erat definitum. Alij, nisi decēnio stipēdia meruissent, mißionem petere neminem putarunt posse. More tamen Romano, militare sacramentum in undecimum diffundebatur annum: quo exacto, militia perfunctis mißio dabatur. Deinde ut decimussextus annus stipendij finem faceret, Tyberio imperante cautum fuit, qui etiam militiæ tēpus ad uigesimum annum propagauit: cauitq; ut nisi post uigesimū annū, mißio militi nō daretur: prætorianæ uero cohortes, nisi annis sedecim militaßēt, ad

penates & domesticos Lares non remittebātur. Apud Assyrios autem Ninus Semiramis filius, annis singulis copias sacramento solutas domum remisit. Rursus nouos milites, militiæ sacramento, nullo præstituto tempore, adegit: quos tamen ultra annum militia nunquam adscripsit. Causaria uero mißio dicitur, quum senecta aut ualetudine aduersa, uitióue corporis, domos uellent aut res inuisere suas: uel uiribus parum ualidi, minus idonei muneribus essent: Ignominiosa, quæ & probrosa dicitur, quum militi ob delictum & graue crimē, quibus reus agitur, ut quia trāsfuga, desertor, aut fugitiuus arguitur, uel timide & diffidēter cum hoste congreditur, ignominia notatus, & militia exautoratus fuit: in qua re licet animaduertere, quod si tribunus militē exautorauit, hoc est, insignia militaria illi ademit, infamia quoq; affecisse uidebatur. Post aliquot uero tēpestates, noui milites nominibus uarijs à Cæsaribus, penes quos fuit ius arbitriumque rerum omnium, militiæ adigi cœpere: nam præter gregarios, qui uilißimi inter milites sunt, fuere legionarij, alarij & manipulares, qui in legionibus, alis, uel manipulis militabant: ex quibus Nero Augustianos, & diuus Claudius Dacisianos milites legit: Probus uero Decimanos, Alexāder Seuerus Ostēsionales, Tyberius Vigesimanos, & alij Primanos, Secūdanos, Quartanos, Quartadecimanos, Vndeuigesimanos, Duodeuigesimanos, à legionū numero, magnæ et expertæ uirtutis. Apud Spartanos Neodomadæ omniū habētur fortissimi, quos Persæ gardates dicūt. Antoninus Cæsar lectos milites, Pitamitē et Laconicā cēturiā appellauit. Aegyptij & Aethiopes, calasiries & hermothybies:
Antio-

Antiochus alam mille equitũ, Gencam: Dion uerò Dionianos. Illud tamen ad memoriam insigne est, milites Romani nominis à cõdita Vrbe ad tribunos militares, & captam à Gallis Vrbem, per annos ferè trecentos quinquaginta suo sumptu & impensa meruisse, ac stipendia fecisse. partem enim anni sub pellibus militabant: partẽ uerò, liberis, uxori & penatibus, sibíque ac familiæ, agrũ colendo, & rei rusticæ nauando operam, necessaria parabant. Quo aũt tempore Veij diutina obsidione & intestino malo obsessi fuere, quũ hyemare oporteret in castris, Romani utili & necessario exẽplo docti, militibus stipendiũ de publico statuêre: tunc primũ collata stipe, æra militibus constituta sunt. Et deinceps reliqua militia, sumptu et ære publico meruere. Nõnulli Anxure capto sub tribunis militaribus, patres stipendiũ annuum militibus decreuisse memorant: quod quidem denis aßibus in dies singulos taxabatur. Postea Tiberio regnante, singuli denarij diurni dati, prætorianis uerò bini. Scipio Aphricanus instituit, ut prætorianis sesquiplex stipendiũ daretur, hoc est, integrum & dimidiatum. Domitianus, quartũ stipendium aureos ternos, militi tradidisse fertur. Apud Germanos epulæ & largi conuictus militi pro stipendio fuere. Cyrus ternos obolos singulis nautis stipendium dedit: quibus Lysander unum adijci procurauit. Aegyptij calasirijs & hermothybijs, quos præcipuos habebãt milites, præter prædia dabãt panis tosti pondera definita, & carnis bubulæ minas singulis: uini uerò sextarios quaternos. Mercenario milite populus Romanus perraro adiutus fuit: solum enim Punico bello Q. Fabio Maximo, & T. Sempronio Graccho consuli-

bus, ope externa adiutus, bella geßit, et Hispania, Celtiberi stipēdiarij militis auxilio fultus, legiones duxit, quos latrones, quod mercede militarent, quasi seruientes, nuncupauit antiquitas, qui plerunque circa imperatoris latera excubabant. Galli geſſatas uocant milites mercenarios. Inter cæteros Cares mercede militasse, & auxilia conduxiſſe traduntur, ideo uiliores habiti. Fertur tamen Prusias conductis in Thracia mercenarijs militibus, ita Byzantios obsedisse, ut extra mœnia progredi nequirēt. Parthi nec mercenarios, nec ordinarios habent exercitus, quibus nec certa imperia, nec duces erant. Sed postquam iuſſu regis ad bellū educti fuerant, confectis bellis, ad propria dilapsi, nullam mercedem stipendiorum perferunt, nisi prædam. Britanni non ære signato militant, sed aurum, argentum, & alia metalla precium uictoriæ ferunt. Scythis, nisi capite hostis oblato, miles prædæ particeps fieri nequit. Chij autem quū seruis mercenarijs pro milite uterentur, bello subacti, seruis proprijs uincti traditi, & in exilium acti sunt, sicut Syracusis aliquādo poſſeſſores à clientibus exacti fuere. Fertur uerò Cato senior cum Celtiberorum manum ducentis talentis, & nimis magno stipendio conduxiſſet, & ob id increpitus ab amicis foret, quòd summam nunquam exoluere ualeret, respondiſſe: si uicerimus, ex hostili præda illis satisfiet: si uicti forsan erimus, non habebunt unde petant. Fuit præterea memoriæ literis proditum, apud tot diſſonas gentes, linguis moribusque differentes, uaria etiam armorū specie & dißimili ornatu milites in aciē prodire, & cum hostibus congredi consueſſe, quem sibi quisque proprium & peculiarem fecit. Etenim Vascones

nes

nes tecto capite, aut cum galea pugnare nefas habent. Aetoli & Pelasgi dextro pede nudo dimicāt, & sinistro crure uestito armis. Albani & Iberi ferarum tergore caput amicti: Sacæ Scythica gens, cristatis galeis in acutum desinentibus. Lacones pileati. Persæ turrito pileo. Lusitani cristata galea & neruata caßide, aut mitratis frōtibus, & iaculo hamato. Paphlagones hasta, Spartani breui pugione præliantur: Salētini exerto humero. Gallogræci nullo uestitu calceatuque amicti: quippe qui nunquā nisi in pugna nudentur. Baleares discincti. Cares funda. Persæ, Parthi, Cydones, & Macæ sagittis. Thraces peltati cum iaculis & rōphea. Lacones gladio breuiori: Carthaginienses breuibus spiculis. Oretani iaculo, funda, & gladio. Numidæ & Massæsylij effrenatis equis, & sine ephippijs, mirabili uelocitate, ita ut modo citato agmine fugiāt, modo insequantur, miræ ad cauendum solertiæ: nonnunquam binos trahētes desultorios equos, ita ut inter pugnandum ex fesso in recentē armati confestim transcendāt, quod compar fuit cum Sueuis & Dardanis, qui pariter confertim pugnant & cedūt. Samnites uibrare hastas antequam dimicēt, assuêrant: quibus in prælio nō utuntur. Euboici & Aphri hastis congrediuntur, quas uocant phalangas: Cretenses Cydonio arcu & saltu. Andabatæ nō nisi obscuro cælo, nouo & inusitato genere, clausis & cōniuentibus oculis, aut in caligine et tenebris pugnant. Idem apud Arios, qui iuxta Sueuos incolunt, ut nisi atra nocte præliari liceat nigro scuto, corpore colore fucato, et oculis uinctis. Auctyles quoq; Libyci populi, noctu pugnare discunt: die habent inducias. At non Parthi: quibus pugnare in tenebris est

lege uetitum. Lacones uerò, ut in tenebris pugnare discerent, nunquã noctu præuio lumine incedebant. Contrà Athenienses: nam è cubiculo egredi noctu, nisi prælato lumine, Solonis lege uetabantur. Galli prælongis gladijs, & sine mucronibus, & uastis scutis supra umbilicũ, nudi dimicabant. Hispani breuioribus & acuminatis, leues agilitate corporum & armorũ habitu: nam linteis prætextis, cum purpura & candidißimis tunicis præliantur: Aegyptij scutis oblongis, ita ut uix hostem conspiciant, & magnis hastis: Achæi breuioribus, neque ad protegenda corpora habilibus, & hastilibus minoribus: quibus Philopomenes, pro scuto clypeum, pro hastili sarissam dedit: Macedones graui armatura, breui gladiolo, et leuibus peltis. Medi et Thessali equitatu ualẽt: Massagetæ equis & peditibus. Assyrij, Syri, Arabes, atque Asiatici ferè omnes frequẽtius de curru præliãtur: sicut Britanni, qui ingentibus gladijs sine mucrone, & breuibus cetris ictus excipiunt. Ipsi etiam Arabes uelocibus camelis cominus oblongo gladio, eminus arcu & sagitta: Bathriani bipennibus & leuibus scutis, Indi arcu tricubitali uel hasta, pelta & lato gladio. Mauri leonum & elephãtum pellibus ursorumq́ue amicti, bella gerũt. Circa Mæotim Laxamathæ uiri pedibus, fœminæ equestri prælio, non ense, sed laqueo depugnant: sicut Nomades, qui Persice uiuunt, hostẽ illaqueatũ conficiunt. Ex Germanis Roxani scuto, thorace & galea ex crudo bouis corio: reliqui immenso scuto armantur, & hasta enormi: Aethiopes arcubus longis non minus quatuor cubitis, & sagittis lõgißimis. Parthi mißilibus telis, aut sagittis assuescũt, citis cohortibus nunc occursantes, nunc terga dantes,

simu-

simulata fuga: quod apud Scythas & Germanos fortißimum pugnæ genus censebatur, ut cedere loco, & rursus instare, pro consilio haberent: quibus usus erat cum fœminis equabus præliari, quod uesicas cursu leuarent: mares uerò in aciem non producere: sicut Bathriani fœminas camelas ad bella præparãt, maribus in expeditione non utuntur. Sed tametsi Persæ, Medi & Assyrij, effuso cursu procursando, eminus iaculis et sagittis hostem incesserent, haud longis inde temporibus Persæ optimates, thorace pectus, scuto sinistram, dextram gladio uel securi muniuerunt. Lydi quoq; & pleriq; barbari, longis brachijs & longis cristis, sed breui arcu & spiculo armantur. Quod autem de Cydonijs loquor, non omittendum, nulli Græcorum præter Cretenses sagittis uti, institutum patrium esse: nec solum Cydones, Persas, & Parthos cateruis sagittariorũ ualere, quos hippotoxotas uocant, sed Aethiopes, Arabas, Indos, Scythas, Bathras, Sarmatas, adde Aegyptios, & orientis populos, contra ingẽtes hostium copias, calamorum & sagittarum iactu præcipue ualuisse, quibus plerunque solem obumbrant, & ideo serenos exoptant dies. præ cæteris Magnesij artem sagittandi habuisse traduntur præcipuam, ubi oppidum Mothona, in quo Philippus sagittæ iactu amisit oculum. Scythis autem adeò sagittarum studium fuit, ut dextra ac sinistra pariter iaculari, & uice alterna in hostes mittere, sublato discrimine, callerent.

Quid sit lex, quid plebiscitum, senatúsue consultum, quid prætorum edicta, uel responsa prudentum.

Caput XXIII.

VERUM est quod proditur ab autoribus, à prin-

cipio originum, nullas apud Romanos ex ſcripto populi iudicio, leges latas fuiſſe: ſed quod reges iudicium ſtatuebant, id pro lege ſeruabatur. Arbitria enim principum pro legibus erant: quippe condendarum legum ius arbitriumq́ue tūc penes reges erat, quum delictorū pœnas præmiaq́ue conſtituunt, & querelas ciuium criminationesq́ue admittūt. Hinc à Romulo leges curiatæ, & reliquis regibus, præcipuè à Seruio Tullio, abſq; populi concilio, ſed tantū conſulto ſenatu, leges ſacratæ fuere, quibus etiam reges tenebantur: quas ſine ordine latas Papyrius in unum collegit & aceruauit, unde ius Papyrianum dictum. Quum uerò exterminatis regibus, conſules & annui magiſtratus præeſſent, ius poteſtasq; omnis legis condendæ conſulibus collata fuit: qui quoties ex uſu erat, ex cōſulto ſenatus, leges ad populum tulere, quæ firmæ illibatæq́ue manſere. Neque conſules modo, ſed dictatores, prætores, ædiles, cenſoresq́ue ad populum iura dare, & legem ferre poterāt, eaq́ue promulgata & demum lata populi iuſſu, patribus autoribus, ita ſummos ac infimos aſtringebat, ut obediēter imperata facere oporteret. Quòd ſi in lege ferenda populus aduerſaretur, aut ſenatus illā non acciperet: quippe qui eam ferri aut promulgari non ſineret, nullius exempli, nullarumq́ue uirium eſſe cenſebatur. Ferebat enim præco legem ad populum, ex autoritate & iuſſu dictatoris, conſulis, prætoriſue, ſubijciente uerba & præeunte ſcriba: qui quum illam promulgaſſet, id demū firmum erat, ſi in eo quod lege cauebatur, populus autor fieret. Ipſaq́ue lata & promulgata, atque in æs inciſa, & in ærarium cōdita, ita ſuis ſcitis omnes aſtringebat, ut eius firma maneret autoritas:

ritas:

ritas: aduersúsque eam si quid factum foret, posset non iure factum uideri. Multa quoque per legem lata aduersus eum, qui secus fecisset, impune irrogari quibat. Si quid tamen ea promulgata, addendũ legi foret, detrahendúmue, antequam in foro proposita, et in æs incisa fuisset, facile licebat: postea uerò uetabatur. Si tamen nõ trinundino lex ꝓmulgaretur, aut Ioue tonãte, uel per uim & minas, seu per fulgura & tempestates, uel die ominoso & piaculiari edita: si cõtra plebis tribunorúmue intercessiones, aut denique cõtra auspicia feratur: si neque iurata per consules tribunósue esset: poterat haud dubiè abrogari, & pro infecta haberi. Quare quum M. Iubilius Drusus tri. pl. leges pro optimatibus tulisset, Philippus consul qui ei infensus aderat, obtinuit à senatu, ut leges eius uno senatusconsulto tollerentur, quia contra auspicia latæ erant, propterea illis populum non teneri. Neque enim fas erat pro lege recipi, quod uitio, & non iusto imperio editum fuisset aut promulgatũ: idque lege ueteri cauebatur, his uerbis: Legum iusta imperia sunto, hisque ciues modestè " & sine recusatione parento: & infra. Dictum est au- " tem trinundino leges ferri, quòd tribus nundinis proponi leges, demum promulgari deberẽt. Si quid tamen alicui ob gratiam, quòd dignũ aliquod operæprecium fecisset, contra ius publicum aut legem scriptam indulgendum foret, nonnunquam senatu postulante, populi iussu lex abrogabatur, ut ille legibus solueretur, exemplo Lacedæmoniorum: & ius interim conniuebat, eadémque post annum ferebatur denuo. Alexander uerò Seuerus imperator, nullã sacrasse dicitur legem, sine XX. iurisperitorum & quinquaginta disertissimorum

consilio. quod quidem ius, in legem, morem & æquitatem ueteres diuiserunt: iusque ad res humanas, fas ad religionem pertinere uoluerunt. Sed notandum, nõ solum leges editas consensu populi sacratas, sed & scita plebis, senatusconsulta, edicta magistratuum, ac iurisperitorum autoritates & responsa, demum placita principum, & res iudicatas, uim legis habuisse in quibus ciuile omne ius consistit. Animaduersionis enim metu, magistratus dum audaciæ & facinoribus obuiam eunt, his ueluti legibus omnes alligarunt. Erant enim plebiscita, quæ rogatione tribunitia legis cõdendæ causa, plebs statuebat, quæ licet à plebe scita essent, illa tamen uim legis habere haud dubium est. Quintus enim Hortensius quum plebs in Ianiculum secessisset, in Esculeto legem tulit, ut ea quæ plebs iussisset, omnes Quirites tenerent, quam L. Valerius, & M. Horatius antea tulerant centuriatis comitijs. Magni tamen inter plebiscita legesque intererat, quòd plebiscita, tribuno rogante, de his quæ ad plebem pertinent: leges uerò, consule uel prætore, aut alio magstratu consulente, rogabantur. Qui tamen populus differt à plebe, quòd in populo patritij, senatores, cunctaque nobilitas insunt: in plebe uerò patritij non insunt. Non tamen quicquid populus iussit, ratum esse decet: quia quod ius nõ esset, populus iubere non poterat. Senatus quoque consulta, tametsi ad populum non ferantur, si tamen ea tribuni probassent, & rata esse uellent, legis uim obtinuere. Erat enim senatusconsultum, quod senatu iubẽte, decernebatur sine lege. Hæc enim illa sunt decreta & consulta patrum, quæ iuris statuendi causa, non ob priuatam utilitatem decreto amplissimi ordinis statuuntur:

quæ

quæ tunc rata erant, si tribuni pleb. ea censuissent: aliter poterat senatusconsultum per intercessiones tribunitias impediri. Fuitque diu obseruatum, in omnibus senatusconsultis, in quibus aliquem solui placebat, adijcere, ut de ea re ad populum feratur, quod postea adijci desitum est. præter quæ, prætorum edicta, quæ iuris statuendi causa in albo proponuntur, legũ uicem habuere, ut quum doli metúsue causa, aut ui quod factum sit uel clam, se ratum non habiturum promittit: quæ quidem edicta, uel ciuilis iuris declarandi, uel interpretandi, adiuuandi, supplendíue causa, à prætore proponebãtur: quod ius honorariũ dictũ est. Et quum prætores olim ob gratiam plerunque uarie ius dicerent, Cornelius legem tulit, ut nisi ex edictis suis perpetuis, & scripto iure prætores iura dare non possent. Fuitque constitutum, ut non prætores modo, sed ædiles, censoresq; de his quæ cuiusque magistratus iurisdictionis sunt, quoties uaria & commutabilis ratio aliquid noui decernendi causam daret, edicta proponerent, eaque circunspecte edita, uelut iura legesque promulgatas seruari mandarent, ita ut si quid cõtrà factum esset, poterat in eum haud secus lege agi, quàm si decreta legum labefactasset, aut præterijsset. In quibus etiam seruatũ comperimus, tunc quum proponuntur aut eduntur, in primis nomẽ Cæsaris cum honore præfari. Et tametsi annuam dici legem edicta prætorum quidam censuerint, constat tamen, illorum constituta haud secus, quàm si perpetua lex esset, sæpe ualuisse. Estque memoriæ proditum, ut instar edictorum, prætoris interdicta ualeãt: nam si quid bono publico ne fieret interdixit, haud secus in eos animaduertit, qui admisere aliquid contra

uetitum, quàm si quid fieri iussisset, & ob nequitiā paritum nō fuisset. Responsa denique prudentum pro legibus sæpe habita & recepta sunt: quum enim interpretandi iuris & sententiæ ferendæ de his quæ in controuersiam ueniunt, potestas his tributa esset, illorum responsa, librata moderatione edita, nimirum eam uim obtinuere, ac si leges sacratæ fuissent: quæ quidem tantæ autoritatis fuere, ut suppressa ratione, illorum placita instar legis haberent. Ante uerò Augusti tempora ius respondendi de iure controuerso nulli datum fuit: sed qui studiorum suorum fiduciam habebant, consulentibus responsa dabant: primus enim Augustus iureconsultis, uelut legum ministris, de iure respondendi super his quæ in dubium disceptationemq́ue uenirent, munus dedisse fertur: & ex illo traditum, ut respondendi interpretandiq́ue iura, pro beneficio à principe peteretur facultas. Quare à Tiberio Cæsare, Sabino iureconsulto interpretandi iuris, magni muneris loco, ius tributum fuit: & post eum reliqui Cæsares id muneris sui esse uoluere: adeo ut quum ab Hadriano uiri prætorij, ut de iure respondere liceret, pro beneficio peterent, respondisse dicatur, hoc non peti à principe, sed præstari solere: & ideo si quis sui fiduciam haberet, essetq́ue iuris sciens, respondendi se facultatem non negaturum. Quare illorum responsis leges nonnunquam editæ, sæpius interpretatæ sunt. Feruntq́; Mazacenos iuxta Cappadoces, quum Carondæ legibus uterētur, ne sine interprete legum scita seruarent, si quod dubiū ius emergeret, aliquem peritum iuris elegisse, cuius responsis & dictis parerent. Eiusmodi fuere tam Papiniani, Seruij Sulpitij, Pauli & Scæuolæ: quàm Vlpiani, Tre-

ni, Trebatij, Tuberonis, Caßij, & Saluij Iuliani, aliorumque iurisconsultorum magno studio curaque elaboratæ sententiæ: quibus tam leges quàm plebisscita, prætorumque edicta, & senatusconsulta interpretandi facultas erat: proque illorum responsis in iudicio & foro ius sæpe dictum est. Hic enim Caßius nepos fuit Tuberonis ex filia, quæ neptis erat Seruij Sulpitij, iuris scientißimus & consultißimus. Papinianus uerò Scæuolæ discipulus, & ut in plurium est monumentis, sub Seuero principe in summam commendationem uenit. Vlpianus autem, Paulus, Pomponius, Triphonius, Metianus, Celsus, Proculus, Modestinus, Alphenus, Aphricanus, Florentinus, Martianus, Callistratus, Hermogenes & Venuleius, sub Alexandro Seuero floruêre: in eius societatem & iura familiaritatis allecti, Papiniani omnes discipuli. Vlpianum uerò ipse Alexander præ cæteris ob morum probitatem, & singularem iuris scientiam, amplißimis honoribus honestauit, & re familiari auxit: qui tamen ab Heliogabalo, quòd bonus uir esset, officio motus fuit. Alphenus uerò ab adolescētia tonstrinā exercuit, mox sub Sulpitio iuris scientißimus euasit, ita ut consul effici, & decedēs, publico funere efferri meruerit. Trebatius, licet sub disciplina Ciceronis iuris peritißimus, aliquot libros de iure ciuili composuisset, & de religionibus nouem, tamē & uersu heroico plurimū ualuit, & inter poëtas adnumeratus est. Saluius aūt Iulianus, proauus fuit Didio Iuliano, qui post Pertinacem, imperiū tenuit. Papinianū uerò Caracalla iußit interfici, quod fratris necē quē interfecerat, apud senatū excusare nollet, asserentem non tam facile parricidium excusari posse, q̄ fieri,

Fertur uerò Caligula, qui hostis humani generis dictus est, omnia iurisconsultorum placita inducere, & præter se, nullũ de iure respondere uoluisse. Postremò principum placita, quæ constitutiones appellantur, pro legibus etiam recepta fuêre. Nam quum D. Cæsar, & sequuti principes summam imperij haberent, & soli iura darent, omnis condendæ legis ius potestasque lege Hortensia à populo ad principem translata fuit: ita ut quod principum decretis cõmunis iuris decernẽdi causa statutum esset, etiam sine populi concilio pro lege haberetur. Non tamen omnis Cæsaris uoluntas lex putanda est: quia si quid princeps non publico decreto, ut inter exempla referatur, sed priuati iuris causa statuisset, id non esse legẽ conuenit: quippe priuata decreta principis in exemplum non deducũtur. D. autem Traianus uir omni laude dignus, quũ priuilegijs ab se editis, aut ob merita indultis, multos inniti, atque in exemplum trahi uideret, ueritus ne contra leges moresque maiorum, ad alias causas perferrentur, illaq; in iudicijs & foro pro lege acciperent, diplomatibus libellisq; nunquã ex scripto respondebat, ne perniciosum inde exemplum, & quasi seminarium mali oriretur: sed tantum uerbo, quibus uisum est, assensisse fertur, aut priuilegia induxisse. Tãetsi uetus mos esset, principẽ scripto adire, & consulentibus per libellos respondere. Quod & Nero fecit, qui in iure dicũdo, nisi scripto & sequenti die postulatoribus respondit. Proditur tertius Antiochus tãti decreta legum fecisse, ut datis diplomatibus edixerit, ut si quid suo iussu cõtra leges & iura decretum foret, ne sibi parerent, impuneque aduersarentur: cuius exemplo Agesilaus, non aliter promissa præstare uoluit,

noluit, quàm si iusta essent. M. quoque Antonius orator è tot millibus orationum, nullam ex scripto edidit concionem, ut si quid parum laude dignum, & contra legum decreta in his compertũ esset, posset à se dictum inficiari. Quod parum prospiciens L. Crassus orator, quũ à M. Bruto increpitus esset apud iudices, quòd ex duabus orationibus capita inter se contraria edidisset, respondit orationes esse causarum & temporum, non autem hominum & patronorum.

Qui primi de plebe ad dictaturam, consulatum, & praeturam, aliosq; magistratus euecti fuerint: & de ephoris quae tradantur. Caput XXIIII.

QVO tempore in mõte Sacro magistratus sibi plebs creauit quos sacrosanctos fecit, id cautũ est, ne cui patritio illos capere liceret, quod nõ ab re sancitum fuit: Nam quum aduersus potentiam patritiorum, tribunũ propugnatorem fautoremq; sibi plebs creasset, ut querelas criminationesque in patres acciperet, periniquũ uidebatur, ut in quo defensores sibi plebs adsciuerat, ad id fastigium honoris, illos qui sibi infensi infestique erant, aduocaret: quorum instar ephori apud Lacedaemonios habuere: qui sicut tribuni pleb. Romae consularem potestatem, ita regum Spartanorum insolẽtiam reprimerent, ne imperio abuterentur, nimiaeque ferociae & audaciae assuescerent. Qui à principio quinque ex amicorum numero fuere, ut ministri regum auxilio allecti, scilicet quum reges foris bella gererent, ipsi domi iura darent, primum à Theopompo Spartanorum rege instituti, necessitatis causa, licet Spartana lege cautum fuerit, utrique regi cum exercitu foras prodire non licere. Paulatim eò licentiae processere, ut regi non

assurgerent, & seorsum tribunal haberent, & nõ modo magistratus comprimerent, & in disquisitionẽ uocarent, ac de uendendis emendisq́ue rebus cognoscerent, sed regi, quid facto opus erat, præscriberent: quibusq́ue annis copiæ educendæ forent, quoq́ue tempore equitatus, aut grauis armatura, & peditum acies promouendæ, enunciarent. Adeoq́ue omnium rerum gerendarum censores erant, ut Archidamum Lacedæmoniorum regem graui affecerint mulcta, quòd cum uxore exigui corporis nuptias contraxisset, quod liberos tantum, non reges se geniturum cogitasset: ipsúmque in disquisitionem uocare, & in carcerem trudere, atque morte afficere possent, sicut de Pausania, Agide & alijs factitatum accepimus: eoq́ue insolentiæ processere, ut quum inissent magistratum, seruis primum bellum indicerent, quòd olim cum Messenijs conspirassent, magnisq́ue calamitatibus & multiplici incommodo Spartam affecissent: mox, ut singuli barbam rasitarent, per præconem edicerent, ut si qui minus dicto audientes forent, internoscerent. Vtq́ue maiori formidini essent, iuxta triclinium ubi tribunal habebant, Timoris sacellum erexere. Vtq́ue occasionem regis criminandi scrutarentur, singulis nouennijs cælum & sidera silenti nocte obseruarunt: ut si stellam ex cæli regione in aliam declinantem, aut radiantem uidissent, reges contra deos aliquid molitos criminarentur: itáque efficiebant, ut regimini cedere, & magistratu abire cogerentur. Erat tamen ius regi, ut si ab ephoris uocatus, primæ & alteri iußioni non pareret, contumacia fraudi non esset: tertiæ nisi paruisset, imperio cogi poterat. Qui quidem ephori unà cum regibus singulis mensi-

mensibus mutuo iurabant, pro legibus Lycurgi imperatum ire, & regnum inconcussum tenere. Hos postea Cleomenes, quum crudelem in modum dominarentur, sustulit, & restituta regi potestate, illos de gradu deiecit, & dominium abrogauit. Si tamen reges dissentirent, uariatis sententiijs, illi qui uideretur melior, standum erat: quod si in unam sententiam conuenirent, nulli ephororum contraire fas erat. Ergo plebeios magistratus nulli patritio sumere licebat: idq́ue Volero tribunus plebis rogatione promulgata statuit, plebsq́; sciuit, ut plebeij magistratus sine patribus, sed tantum admissa plebe tribunitijs comitijs fierent. Cumq́ue patritij magistratus auspicato fierent, solos plebeios inauspicatos esse, & minoribus regi auspicijs, peruulgatum est. Et tametsi ad dictaturam, consulatum, præturam & censuram nulli nisi patritij antea admitterentur, tamen sequutis temporibus patritij magistratus cum plebe communicati fuere. Siquidem Sextius primus de plebe cõsul factus est, quod deinde fuit Licinia lege cautum, quam C. Licinius & L. Sextius tri. pl. promulgarunt, ut consulatus cum plebe communis foret. Q. quoque P. Philo præturã, & Cl. Licinius Stolo de plebe homines, magisterium equitum cum patribus gessere. Quinetiam dictaturam, in qua summus splendor & amplitudo erat, censuramq́ue cum plebe communicatam inuenimus: nam & M. Rutilius primus dictator & censor: deinde Q. Pompeius, & Q. Metellus uterque ex plebe censores facti sunt, quam legem Philo dictator tulisse fertur. Omnes denique patritij magistratus, etiã pontificatus, & sacerdotia cum plebe communicata fuere. Nec modo ex plebe ciues,

ſed Latini nominis, & demum exterarum gentium pōpuli, ad magiſtratus & honores Romæ prouecti fuerunt. Tribunatum uerò plebis lōgo tempore nihil cum patribus cōſociatum habuiſſe comperimus, niſi quum finito decemuirali imperio, nouos tribunos plebis cooptari oporteret, Sp. Tarpeium & Aul. Aternium patritios & conſulares, in collegium tribuni adſciuerunt. Et mox Minutius magiſter equitum, qui de Sp. Melio ſumpſit pœnas, & poſtea Appius Pulcher, ut Ptolemæo bellum indiceret, & deinde P. Clodius, ut tribunus plebis fieret, à patribus ad plebem tranſiuere: donec poſt Syllæ tempora tribunatus plebis paßim à patritijs & ſummis honoribus functis, appeti cœpit: qui prouincias ſortiri, & imperium gerere, atque cum faſcibus, & lictoribus etiam extra Vrbem incedere cœperunt. Tantique poſtea honoris habitus eſt, ut populum Romanum Octauio Auguſto, & deinceps Cæſaribus tribunatum plebis dediſſe, pro magno fuerit munere exiſtimatum. Illud eſt tamen minime prætereundum, quòd quum à tribuno pleb. dies dici conſuli prætorique poßit, ipſe tamen iure ſacroſanctæ poteſtatis, ab omni potentia magiſtratus immunis erat. Si tamen poteſtate tradita abuteretur, aut ſi iura plebis mi nueret, uel ubi intercedendum minimè fuiſſet, intercederet: ſeu ſi cōtra cōmoda plebis aliquid molitus eſſet, poterat ei dies dici, & à conſule uel tribunis reus agi: cunctisq; ſuffragantibus tribubus, de gradu deijci, & pœnis coërceri. Tūc enim ſacroſanctus eſſe deſinebat, & profanus erat. Quòd nouem tribuni plebis cum Sp. Caßio, ne magiſtratus more maiorum ſubrogarentur, contra libertatem populi Romani coniurarant,

Publius

Publius Mutius tribunus plebis eis non solum tribunatum abrogauit, sed & pœnas debitas iure & lege inferri peruicit. Et Tyberius Gracchus in tribunatu Octauium collegam contra commoda plebis intercedentem, tribuum maiori parte suffragante, potestate priuauit. Verba uero legis quibus tribunus plebis sacrosanctus sit, asscripsi: Tribunum inuitum, tanquam unum è multis, nemo cogito agere, neque uerberato, neque alteri ut uerberet imperato, neque occidito, neque occidi iubeto: Si quis autem prohibitorum horum quid fecerit, impius execrabilisque esto, bonaque eius publicato ad sacra Cereris: & qui aliquem hæc agentium occiderit, cædis expiatus esto.

Quas acies, quósue exercitus qui duces parua manu profligarint, quaúe flumina Xerxis exercitus potarit.

Caput XXV.

ACIES *profligatas & exercitus parua manu cæsos ad interitum, ita ut uix pauci superfuerint, tres præcipuos ab autoribus memoratos ferunt, licet ex omni antiquitate si quis reputare uolet, innumeras inueniet. Quum enim Assyriorum rex Cyrus cōtra Scythas cum ualido exercitu occœpisset bellum facere, postquam eos ingenti clade afflixit, cæso etiam unico regis filio, Tomyris regina Scytharum dißimulans ægritudinem animi, inter angustißimos tramites Assyrios nacta, ita illos cecidit, ut parua manu hostium ingentes copias fuderit, ducētaque millia Persarum una acie trucidarit, tanta cæde, ut ne nuncius quidem luctuosæ cladis superfuerit. Alteram, quum inter Locrenses Epizephyrios & Crotoniatas sæuientibus odijs certaretur, tanto furore animorum, & quasi uecordia*

ad pugnam fuisse procursum ferũt, ut quindecim Locrorum millia aduersus Crotoniatarum cẽtum uiginti millia sæuè & atrociter pugnam inire nõ dubitarint, Locrensesq́ue tam parua manu tot millia Crotoniatarum felicitate mira uno prælio attriuerint, ita prorsus, ut ex ea strage pauci uix fuga elapsi superfuisse dicantur: eaq́ue ad Sagram Metaponti fluuium commissa pugna, ad posteros celebrem memoriam nominis dederit, uulgo iactato prouerbio, ἀληθέστερα τῶν ἐπὶ σάγρᾳ. Tertiam, cum duce Miltiade in campis Marathonijs contra Artaphernem & Datym Darij præfectos, ab Atheniensibus uno prælio feliciter pugnatum & debellatum est, in qua decem Atheniensium millia, Persarum plus centum decem millia crudelem in modum afflixerunt, toto cæso exercitu: fuit autem Marathõ Atticæ ciuitas ab Athenis haud plus decem millibus passuum distãs. Iterum quum annis intercedentibus, contra Xerxem arma Græciæ inferentem, qui bellum dijs hominibusq; indixerat, memorabilis Spartanorum ad Thermopylas, & claustra illa tam natura quàm munimento inexpugnabilia, pugna commissa fuit, trophæis & monumentis celebrata: quorum tam insolens uictoria proditur, ut decem hominum millia, duce Leonida, contra innumerabiles Persarum copias claustra tenere: & sexcenti Spartani, quingentorum millium castra inuadere non dubitarint: ubi tãta strage ad satietatem sæuitum est, ut difficile dictu sit, Spartanorum Atheniensiumq́ue, uel singulorum præcipuam uirtutem, uel uniuersorum laudes dinumerare: ad id uero cladis processum, ut quid funerum absumptum sit, illud argumento fuerit, quod cadauera passim

ſim ſtrata prælio uel tempeſtate, corporaque morbo & uaſtitate enecta, alioſque alia peſte abſumptos, mare & terra uix ceperit. Quiq; modo terreſtres naualeſque copias ultra decies cetena peditum, equitum uerò octoginta millia armatorum, in expeditionem duxerat: cuique ſexcenta millia frumēti modia diurna cibo, & tot flumina exhauſta potui nō ſuffecerint: is cum multa cæde & fuga à pauciſſimis cæſus & profligatus, inconſulti certaminis, & temerariæ expeditionis inſignes pœnas dederit: ipſeque tanti exercitus imperator magnificus, tanta clade oppreſſus, inermi naue per ſtragem corporum armorumque uix effugerit. In qua quidem re non minori miraculo proditur, tantas copias ab uno Pythio Bithyno epulo exceptas magnificè, frumentoque, ueſte ac uiatico adiutas. Fuit illa quoque memorabilis exempli clades celebrata ſermonibus, cum ad Granicum amnem, aut Arbelam, uel quum ad Amanicas Pylas in faucibus anguſtis ab Alexandro ſignis collatis cum Dareo pugnatum eſt, in qua prope ad internecionem dimicatum fuit: ubi ultra centum millia Perſarum peditum feruntur cæſa, equitum uero decem millia: ex Macedonibus uero non ultra trigintaduo pedites, equites autem cētum quinquaginta occidiſſe. Ad Granicum uero barbarorum uiginti millia, equitum uero duo millia fœdum in modum occubuere, quum ex Alexandri exercitu trigintaquatuor fuiſſe deſideratos, quidam monumentis teſtati ſint. Romani autem licet incredibili felicitate ſæpe hoſtium copias ad extremum exitium profligarint, tamen præcipuis cladibus, & infanda ſtrage maxime hoſtem affecere: uel quum M. Liuius & Claudius

Nero Hasdrubalem suppetias Hannibali ferentem, ad Metaurum ingenti strage debellarunt, ubi par Cannensi cladi exitium redditum fuisse memorant. Vel quum Fabius Aemylianus uix triginta millibus militum ad Rhodanum plus ducenta Gallorum millia ingenti strage deleuit. Vel quum cõtra Antiochum haud minus feliciter pugnatum est, plus quinquaginta millibus hostium cæsis, uigintiquatuor equitibus, & trecentis peditibus Romæ desideratis. Aut quum C. Marius Cimbros & Theutonos ad aquas Sextias parua manu cecìdit. Vel quum Sylla contra Mithridatem ad Orchomenum & Cheroniam ducens, illius copias fudit, & in intimas solitudines egit. Aut quum contra Archelaum non longe à Pyræo commisso prælio, ita eum deformauit, ut ex uiginti hostium millibus uix decem superfuerint: ex Syllæ uero exercitu uix quatuordecim desiderati sint. Aut quum Põpeius eundem Mithridatem strage atrocißima perculit, quadraginta millibus hostium cæsis, non pluribus uiginti ex suis interfectis. Vel quum Lucullus contra Tigranem bellum magnis conatibus aggressus, multiplici eum clade affecit, in quo Romanorum uix pars uigesima copijs hostium accedere uisa est: cuius pugnæ tanta Romanorum felicitas fuisse traditur, ut ultra centum millia hostium promiscua cæde occisa, Romanorum uero non ultra centum uulnerati, occisi autem quinque dicãtur. Tam paruo impendio tam insolens uictoria stetit. Aelij quoque Galli in expeditione Arabica memorabilis uictoria inter illustria adnumeratur, ut post excidia & uastationes agrorum, pluribus oppidis expugnatis, plus triginta hominũ millibus fœde cæsis & pro-

fliga-

ſligatis, non amplius ſeptem ex ſuis interfectis, illuſtri uictoria potitus fuerit. Mitto C. Cæſaris felicitatem, cuius longe lateq́ue diffuſa uirtus fuit, quoties belli caſibus agitatus contra Aquitanos, Heluetios, Aruernos, reliquosq́ue Gallos & Germanos, aliasq́ue exteras & incultis moribus gentes, parua manu innumeras hoſtium copias fudit. Quoties aduerſus maximos conatus inops ipſe & imparatus præſentiſsimo animo reſtitit: quoties admotas hoſtiliter legiones fudit, quot prælia confecit, quàm firmiſsima hoſtium præſidia ſæpe conuulſit & labefactauit, quas urbes & gentes ui & obſidione domuit, aut deditas in deditionem fidemq́ue recepit, ita ut an uirtute animi & mẽtis magnitudine, an felicitate & fortuna plus ualuerit, difficile ſit dijudicare. Sed poſt tot ſucceſſus & felicitates una Romanorum clades inter exempla memoratur inſignis, quum Lucius Bebius in Hiſpaniam ducens, agmine inexplorato per abditos ſaltus & inuias regiones in inſidias præcipitatus, circunuentus à Liguribus & oppreſſus eſt: oportueritq́ue Maßiliẽſes tam luctuoſam cladem per nuncios Romanis ſignificare. Altera poſt Cannenſem cladem cum duce C. Manlio & Quinto Cepione, à Cimbris & Theutonis, legionibus fuſis, plus octoginta Romanorum & ſociorum millia ad Rhodanum fœde cæſa & debellata fuere: ubi tantum cladis acceptum, ut uix decem ſuperfuiſſe dicantur, qua clade populus Romanus in tanto pauore & luctu fuit, ut uelut ultima publicorum malorum paſſus, iuſtitio indicto, ſicut in magna conſternatione aſſolet, prætextas & laticlauos dimiſerit, & ſaga ſumpſerit. Sed ſuper omnem indignita-

tem fœdi exempli & memoriæ est, quod de Valeriano Cæsare recentiore memoria proditum est, qui quum optimus fuerit, infelix apparuit tamen, postquam uis illa uigorque & uirtus bellica, atque antiquum belli decus exoleuit: qui in expeditione in Persas quum fœdissimo euentu pugnasset, à Sapore Persarum rege, occiso exercitu, captus, usque eò deformatus fuit, tantisque contumelijs obnoxius, ut post afflictas fortunas, nulla uerecundia pristinæ maiestatis, contra decus imperij, regi Persarum equum ascensuro, humi prostratus dorso gradum faceret. adeò Romani indignissimam fortunam, & grauissimos casus, ac sortis humanæ uarietatem, uelut magna documenta mortalitatis, nonnunquam experti fuere. In qua quidem re proditur uerbum Galeni filij uecordis & deliri, qui qua die de captiuitate patris resciuit, parum curans, uerbum Catonis usurpauit: Sciebam, inquit, me genuisse mortalem. Quæ autem flumina à tot millibus Persarum epota, Xerxi non suffecerint, hæc præcipuè traduntur: Scamander & Onochonus in Thessalia: Simois in Phrygia, qui ex Ida sub Ilio decurrens quandoque torrentior, ad Sigeum mare ingreditur: Chydorus in Bœotia, Lysus in Samothracia, qui per Thasios fluit: Mænala iuxta Hellespontum in Lysimachia. Addit Herodotus lacum in sinu eodem triginta stadiorum, quem sola iumenta Persarum, quum aqua subsalsum saporem habeat, & potui insalubris homini sit, paucis diebus esiccauere.

Quid uariæ gentes de dijs senserint, & quàm impia & detestanda sacra apud exteras gentes fuerint.
Caput XXVI.

Quàm

QVAM impia & falsa inter gentes olim de dijs opinio fuerit, quamque multiformes deorum uanitates, & quam infandis sacris prisci deos coluerint; dictu referre difficile est: siquidem primi mortales nulla doctrinæ schola, nec ratione aut lege, sed suo quisque ingenio, & prout impetus animi tulit, deos geniosque adoptando, numina coluerunt. Primos enim qui antiquißimi fuerunt, hastas colere cœpisse, aut ligna delibrata corticibus pro dijs ueneratos accepimus: inde à Romanis religio fluxit, ut singulis deorum simulachris hastas darent: tametsi antiquißimos Romanorum, centum septuaginta annos sine deorum imaginibus uixisse nonnulli testati sint. Indi quicquid colere cœperunt, præcipue maximas arbores deos putauerunt, illasque pro numinibus uenerati sunt, quas ferro uiolasse capitale fuit: ex quibus nonnulli draconem quinque iugerum, uelut Liberi patris simulachrum, coluerunt: Persæ & Massagetæ Cœlum, Iouem: Solem uero deum maximum dixerunt, equosque illi sacrauerunt, quibus interdictum erat, ne quem præter Solem deum colerent. Quicquid uero quernis arboribus nascebatur, è cœlo missum putabant: ijdem Soli, Lunæ, Telluri & Igni, Aquæ ac Ventis sacrum facere instituerunt, quos omnes deos, Ignem uero præcipuum duxerunt: quæ etiam Magorum opinio fuit, cui Thales adstipulatur, qui Ignem tam religiose coluerunt, ut cremare corpora ducerent nefas, ne contagio cadaueris, deorum maximum uiolarent. Multos comperi persuasum habere, Martem peruigilem deum esse, & præsentißimum numen: quare Neuri qui iuxta Borysthenem sunt, enses pro Martis simulachro

adorabant. Sunt qui arbitrētur uiſco, quod in querna arbore naſcebatur, nullum præſentius numen æſtimari. Hi fuerunt Druidæ, quorum uana ſuperſtitio inter mortales præcipua fuiſſe traditur. Alij mari porrectum collem uelut præſentem deum coluerunt, quòd eo occluſa uallis, æſtu Oceani non inundaret. Cappadocibus quoque Mons deus habetur. Et phryges Mæandro & Marſyæ ſacrificant. Scythæ illi inhoſpitales qui in intimas ſolitudines acti ſunt, ſuper ſarmentorũ faſcibus uetuſtiſſimo collocato acinaci, uelut Martis ſimulachro, annuis hoſtijs litabant. Pœni Soli & Lunæ uniuerſi ſacrificāt. Syri obcæcatis animis Piſces & Columbam deos ſibi conſecrarunt. Troglodytæ Teſtudines, Heliopolitani Bouem, Memphitæ Vaccam, Leontopolitani Leonem, Capram & Hircum Mendeſii, Thebani Aquilam, Lycopolitani Lupum, Babylonij uero Cepum, ab his uelut propicio numine petita accipere arbitrantes. Cyrenaici Acorem, magnum deum muſcarum æſtimarunt. Arabes ad Memnonium, Cercopithecum cælo dicarunt, illius opem in rebus afflictis implorantes. Mitto Aegyptiorum ſuperſtitionem, & falſarum opinionum ineptias, qui Apim præcipuo honore uenerati, ſolum reſponſa dare, & proſperos euentus, aut futuras calamitates præmonſtrare, fabulati ſunt: modo Iſim & Oſiridem, modo Serapim, & quod dicere piget, crocodilos, à quibus hominem deuorari, tanquam à deo expetitum, magni muneris habebatur loco: modo Ichneumones, Ibes & fœda animalia, aliaq́ue ludibria religionum, uelut deorum numina colentes: ita ut gentes aliquas quæ Felem auream, & alios qui Scarabæos, pro dijs haberent, circa

Scyo-

Scyonem fuisse legamus. Germani Solem, Vulcanum & Lunam, solos deos quos cernebant, opinati sunt: quæ Anaximandri opinio fuit, ut cœlestia sidera deos esse crederet. Quinetiam Aegyptij Solis simulachrum diplomatibus consignatis adorant, quem Horum nuncupant, illudque precibus & uotis frequentant aßidue: Arabes Iouem & Bacchum. Aethiopes ex dijs unum mortalem, alterum immortalem putant: nonnulli Pœnam & Beneficium: Aßyrij & Persæ unum bonorum largitorem, alterum malorum. Fuere qui crederent nullos deos esse, cæci & excordes, omniaque agi fato, animasque cum corporibus interire unà. Ex his præter Diagoram & Theodorum Cyrenæum, Euemerum Tegeatem, & Callimachum, ac Prodicum Cæum, aliosque plures, qui ἄθεοι dicti, fuere Callaici gens moribus effera, cultu inhumano & fero, neque more neque iure uiuentes. Numidæ Ammonem in desertis arenis magnis honoribus frequentant. Celtiberi cuipiam deo, cuius etiam nomen ignorabant, plena Luna nocturnum sacrum facere, & ante cuiusque fores saltibus indecoris pernoctare didicerunt. Quod si illorum sacrificia scrutari, ac barbaros externosque ritus eruere conamur, quàm impios cultus & quàm infanda sacra apud tot efferas nationes uario gẽtium ritu inueniemus? Scythotauri pro hostijs Dianæ aduenas immolabant: Laodicei Palladi uirginem: Arcades Ioui Lycæo puerum. Plerique iuxta Borysthenem uecordi animo homines, uictimas dare, & in sacrificijs deorum humanis oßibus adolere solebant. Blemmyæ, Cimbri, Galli, Druidæ & Germani, statis diebus, humanis litant hostijs, & cruore captiuorum adolent a-

ras, tunc propiciari deum maxime arbitrati, quum per cruciatum homines excarnificarent, ex pœnis hominum diuinationem & auguria captantes. Fuitque apud Phœnices & Carthaginienses nimium diu seruatum, ut infantes principali honore insignes sorte ductos, in regio ornatu Saturno immolarent hostias: & quem sors morti destinarat, morti subtrahere non licebat. quare multorum ciuium largis fletibus deplorata funera fuere: à quibus sacris quum desiuissent, postea uicti ab Agathocle, deos propterea subiratos arbitrantes, ut numen placarent, ducentos nobilium filios mactarũt ad aras: adeò cæca mortalitas sub nomine religionis ad infandas cædes agebatur præceps. Id quod à Rhodijs & Cretensibus factitatum comperimus, ut hominem epulis grauatum, ac pueros impuberes festis diebus Saturno mactarent. In Chio & Salamine mos multa secula uiguit, ut Diomedi & Dionysio homines discerptos iugularent: eiusdemque Dionysii templum in Arcadia fuit, in quo puellæ ad aram difflagellabantur ad necem: sicut Spartæ in ara Mercurij, & Orthiæ Dianæ pueri. Quin etiam alij ingenti simulachro uiminibus intexto, & uiuis hominibus oppleto, ac igne succenso, hominibusque fœdum in modum exanimatis, maximum holocaustum dijs offerre putauerunt. Boijs & Celtis purgato captiui hostis capite, caluariam auro cælare, & in eo poculo in solennibus libare, religiosißimum erat. Proditur Aristomenes Messenius, Ioui, quem Ithometem appellant, trecentos simul homines, in quibus Theopompus fuit, uno sacrificio mactasse: & Lacedæmonios eò uesaniæ proceßisse, ut Marti humana uictima litarent.

Galatæ & Massagetæ non aliter deos rite consuli arbitrati sunt, quàm iugulato homine apud aras deorũ: ex cuius casu, tum ex membrorum laniatu & fluxu sanguinis, futura diuinabant. Cimbri noxios homines seruatos, sudibus affixos, dijs pro hostijs dabant. Galli præter Hesum & Theutatem, Mercurium, quos humano cruore placabant, grauioribus morbis aut periculis affecti, ad placandas deorum iras aut homines immolabant, aut se immolaturos uouebant: ad cuius aram etiam grandæuos ætate pro uictimis prosecabant. Lusitanis uetus mos erat, ex intestinis hominum exta prospicere, atque inde omina & diuinationes captare: abscissasq; captiuorum dextras pro munere dijs offerre. Thraces Zamolsim, quem maximum deum putant, non aliter fieri propicium æstimarunt, quam si ad aram facili lancearum ictu homo concideret, eam optimam & dijs gratissimam uictimam opinati. Germani quoque ritu barbarico, Mercurio humano cruore litare religiosissimum putant. Idem fecere Senones, qui cæso publice homine, infanda sacra statis diebus anni celebrabant, his portentis delicta expiari opinati. Persis quoque ad habendas dijs gratias, uiuentes iuuenes, eosque spirantes sub terra defodere assuetum fuit. quem morem Græcis inoleuisse accepimus, ut in anniuersaria celebritate Baccho uiuos homines sacrificent: quique ita fuisset immolatus, maximam inter suos probitatis laudem ferat. Longum est exequi, qui Taurorum mores fuerint, ut apud aram hominem sisterent, & post solennes preces, hominis caput claua ferirent, illudque cruci affigerent: truncumque corpus ex ingenti rupe in præceps darent:

quod cum Leucadijs commune fuisse traditur, ut in Apollinis sacro, auertendæ deorũ iræ, hominem de montis specula deijcerent, & in mare præcipitem agerent. Fuitque apud Albanos usurpatum, ut hominem sacris initiatum, qui sanctitate polleret, diu seruatum & opipare saginatum apud aras sisterent, eumque furiali carmine excantatum, quibusdam additis precationibus, cum alijs hostijs immolarent. Tãtaque animorum insipientia fuit, & tam præceps libido imperiti uulgi, ut omnes ferè mortales in templis coire, & nefandis libidinibus immisceri, ac pudẽdis genitalibus sacrum facere, quod procreationis seminarium forent, nefas non putarent: ita ut Britannis longo tempore mos inoleuerit, coniuges & nurus nudas, & succo herbarum delibutas, ad templa ducere, & ita supplicare, ac captiuorum sanguine dijs litare: & Corinthi supra mille prostitutas in templo Veneris aßidue degere, & inflammata libidine, quæstui meretricio operam dare, & uelut sacrorum ministras deæ famulari. Piget referre Romanos tunc rerum dominos, quibus fœdera, leges & sacra exteris dare nationibus imperium fuit, quanto in errore, & quàm tetra caligine uersatus fuit uictor ille gentium populus, & totius dominator orbis, omni superstitioni obnoxius, Iunones & Genios quotidie sibi asciscendo, & noua numina adoptando: qui etiam extraordinaria sacra ex fatalibus libris facere coacti, Græcum & Græcam, totidemque Gallos, in foro Boario ad placãdas deorũ iras, sub terras uiuos defodere ueriti non fuerunt. Licuitque diu in sacris hominẽ interimere, & dijs immolare, adeò ut Saturnum & Latialem Iouem humana placarẽt hostia,

cuius

cuius simulachrum, dum sacrifican humano sanguine proluebant: donec Cn. Corneli Lentulo, & Publio Licinio Crasso cõsulibus, sen usconsulto cautum fuit, ne nouam inducere religion n, néue hominem immolare, aut humano sanguine l re liceret. Ac præter notißimos deos homini uix ini to, & nondum in lucem edito, turbas deorum tan am pedissequos & pædagogos, & tot uanitates æfecere: Prosam, Postuertam, Egeriam, Fluoniam ucinam, Pilumnum, Picumnum, Edusam, Potinan Maiam, quæ Fatua dicta est: quos sibi deos finxit an quitas, etiam Stabilinum, & Statanum, ac Fabulinm, aliosque Magnos, alios Geniales, alios Indigete nonnullos Patrios deos uenerati. Adeò ignara su erstitio hominum mentes deprauat, & nonnunqu m sapientum animos transuersos agit. Quantũ deb mus CHRISTO domino, regi & doctori nostro quẽ uerum Deum ueneramur & scimus, quo præmo strante, explosa ferarum gentium doctrina, rituque mmani & barbaro, ueram religionem edocti, hum nitatem & uerum Deum colimus: euictisque erroribus & infandis ineptijs, quas prisci coluere, quid quenq; deceat, & quibus sa ris quaque mente Deum colere oporteat, noscitamus.

LIBRI SEXTI GENIALIVM DIERVM FINIS.

Digitized by Google

Digitized by Google